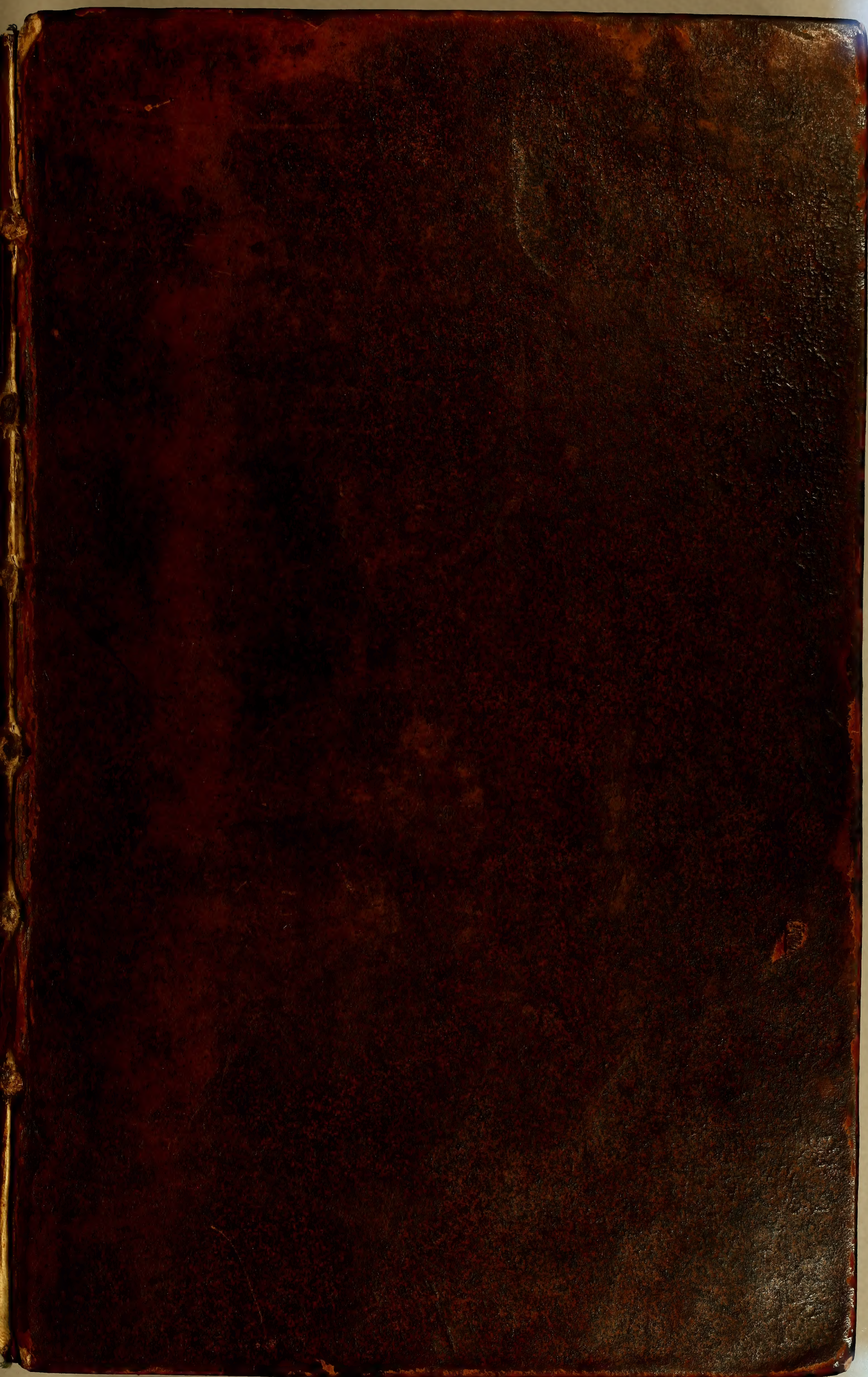
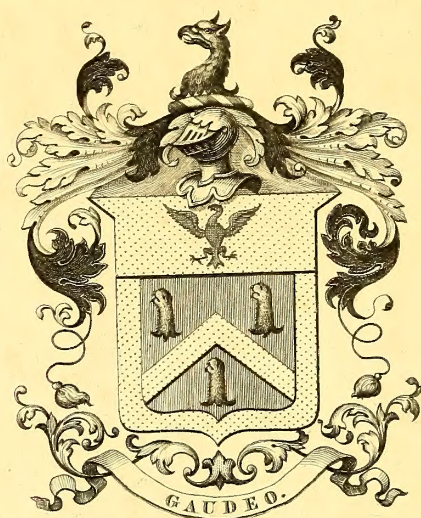
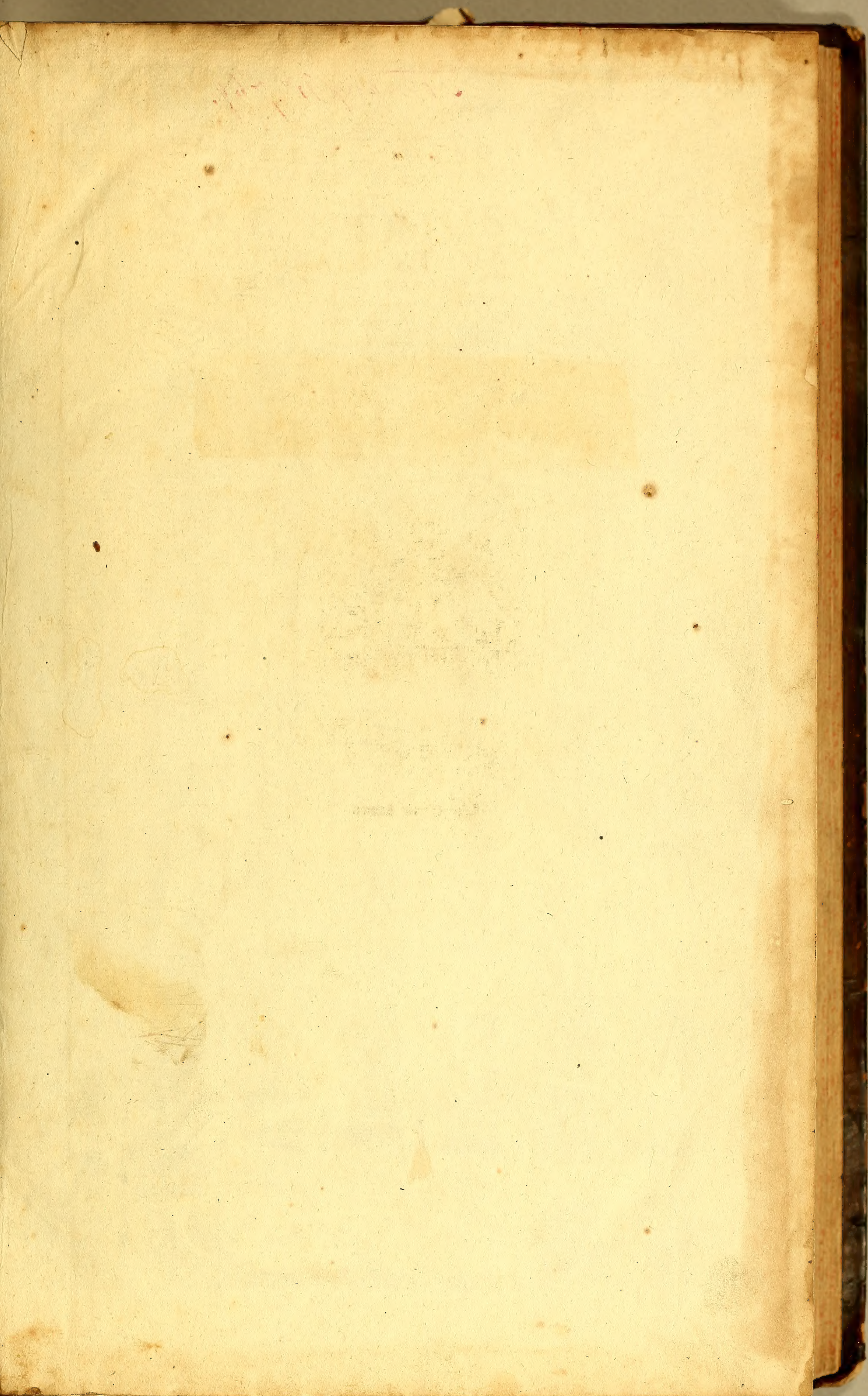

Gulielmi Pisonis de Indiæ utrisque Re Naturali et Medica, fol., fine old spirited cuts of Natural History, &c., vellum.
Amsterdam, 1658

Contains Georgius Marcgravius on the Country and Aborigines of Chili and Brazil, Bontius's Natural History of the East Indies, &c.
"The climate, &c., of Brazil has been described by two eminent naturalists, *Piso and Margrave*, who observed it with a philosophical accuracy, unusual in accounts of American provinces."—*Robertson.*

H. Lichtenstein Dr

AVTORES ET TITVLI
Librorum, qui hoc Volumine exhibentur.

GVLIELMI PISONIS, Medici Amstelædamensis,

GEORGII MARGRAVII De Liepstadt

IACOBI BONTII, Bataviæ in majore Java novæ Medici ordinarii,

SENECA: *Veniet tempus, quo ista, quæ nunc latent, in lucem dies extrahet, & longioris ævi diligentia.*

SERENISSIMO ATQUE POTENTISSIMO PRINCIPI AC DOMINO

DOMINO

FRIDERICO GULIELMO:

DEI GRATIA MARCHIONI BRANDEBVRGICO: S: ROM: IMP: ARCHICAMERARIO ET ELECTORI: MAGDEBVRGI: BORVSSIÆ: CLIVIÆ: IVLIÆ: MONTIVM: STETIN: POMERANOR: CASSVBIOR: VANDALORVM: ET IN SILESIA CROSNÆ AC IAGERSDORFFII DVCI: BVRGRAVIO NORIBERGENSI: PRINCIPI HALBERSTADIENSI AC MINDENSI: COMITI MARCÆ ET RAVENSBERGI: DYNASTÆ IN RAVENSTEIN: &c.

SERENISSIME PRINCEPS, ELECTOR AVGVSTE:

AVgusta res est Historia Naturalis, utpote eisdem, quibus hoc Universum, terminis comprehensa. Quo ipso constare arbitror, quantæ molis opus suis sibi humeris imponant, qui eam posteritati tradendam sumunt. Fecit olim, & tam felici successu, quam stupendo ausu, Plinius major. Etiamne perfecit? Certe non potuit: non fatiscente animi qua facile vel alterum valuisset Orbem complecti, magnitudine; sed deficiente rerum materia. Defectus illius causa fuit, non una; potiores tamen duæ. Altera, quod Indiæ, jam tum notæ, non satis tamen essent cognitæ, nedum perspectæ. Utpote adiri solitæ, non mari, non pace, sed terra atque bello. Quorum nihil esse aut isto difficilius atque mille discriminum plenius, docuere integri per so-

litudinum vastitates & omnium rerum egestatem deleti exercitus: aut illo inimicius scientiarum propagationi, omnium temporum historiæ loquuntur; ut ne dicam, experientia quotidiana. Altera, quod major terræ pars, universa America scilicet, spissis ignorantiæ tenebris involuta, velut in Chao deliteret. Quæ temporibus avorum reperta, patrum detecta, nostro lustrata, præbuit uberrimum priscis adjiciendum copiæ rerum cornu. Quarum quia ipse non contemnendam partem fui & inspector & notator, sub auspiciis Illustrissimi Io. Mauritii, Nassavii Principis, & Brasiliæ, terra marique, Præfecti, Tuæque nunc Celsitudinis ad Imperii Comitia Legati, certe non debui hoc talentum, quod mihi Deus ad enarrandam gloriam suam concredidit, abscondere, & servum me facere inutilem. Quod à me amoliri crimen satagens, cœpi ex observationibus illo tempore collectis concinnare Historiam, cum Naturalem, tum Medicam, eorum, quæ Occidentalis India suo in sinu fovet salubria humanæ saluti. Quæ nunc, cum Orientalis Indiæ desideratis Naturæ thesauris simul in lucem prodire gestiens, Serenissimam Tuam Celsitudinem adeundam sibi putavit, quo sub tanti nominis non solum auspiciis decus, si quod habet, tueri; sed & patrocinio ac favore tuta, facilius se atque efficacius probare aliis possit. Id vero audendum sibi tanto fidentius existimat, quo minus, præsentis seculi calamitate, & perstrepentibus undique bellorum procellis, securi ac tranquilli secessus conceduntur Musis his, quæ sanitati imprimis prodesse, &, si fas est dicere, fatalia ac decretoria vivendi tempora, quasi novis rationibus propagare velle, ostendunt. Qua etiam de causa, & quod non interpretem se eorum, quæ ad sensuum blandimenta ac voluptatum illecebras sunt excogitata, vel ad pompam

& osten-

& oſtentationem vanam comparata, ſed ſimplici ſtylo circa ſummi Creatoris opera verſari profiteatur, indigna non debet videri, quæ Tuum Nomen geſtet in frontiſpicio, & ſub tam auguſtæ inſcriptionis tutela vivere ac vigere in oculis hominum deſideret. Fuit illa priſcis ſeculis Regiæ dignitatis pars non infima, Cælique Terræque tractus & Marium ſpatia atque proprietates percontari, eorumque interpretibus bene velle; & combinatis pacis bellique ſtudiis firmiorem ac beatiorem imperii poſſeſſionem ſibi aſſerere: idque non adeo multa literarum peritia, quam ex vero earum uſu. Eruditi audiebant Tiberius, Nero, Domitianus, aliique; maximo interim humani generis exitio nati. Trajanus contra & Alexander, eorumque ſimiles, etſi minus eruditi, lucem tamen vel imprimis mundo intulerunt. Eadem ratione recentiores inter multi Chriſtiani Principes longe potentioribus prævaluerunt, & ſupra Mortalitatem ſe tantum non extulerunt, potentiæ ſemper animi cultum adjungendo, & ad ſuam ſuorumque ſalutem, in omnibus ceu Cynoſuram intendendo. Quæ procul dubio cauſa eſt, quare omnium largitor Deus homines docuerit tot ſcientias & artes, ingenio item & ſapientia atque prudentia inſtruxerit. Tu certe, PRINCEPS CELSISSIME, qui copiis, & imperio tam late patenti, non vi & ſanguine quæſitis, ſed ab avis & atavis longa ſerie, veluti per manus, traditis, ac vigore animi corporiſque carus ſimul & ſuſpiciendus factus, magnum & illuſtre ejus exemplum præbes, dum premendo majorum veſtigia, tantarum felicitatum cumulo, tanquam colophonem ſuperaddere illam ſapientiæ partem contendis, quæ in contemplatione operum Dei naturalium conſiſtit. Quod in Celſitudine Tua ſtudium procul dubio non parum promovit, recens ejuſdem commatis documentum Illuſtriſ-

ſimi Io. Mauritii, qui publicæ omnino ſalutis intereſſe exiſtimavit, ſi impoſterum Europæis non lateret, quam longe lateque per univerſum terrarum Orbem diffuſa ſit immenſa rerum Natura. Quod ut effectum daret erectioris animi Princeps, inveſtigationum difficultates ſumptibus ſuis & auctoritate non ſolum ſublevavit olim in India Occidentali; ſed & omnes illos, qui agricultura, venatu, aucupio, piſcatu vitam tolerarent, mihi parere juſſit. Quid mirum, ſi tanti Heroïs ſtudium atque favor me inflammarint, ut & volumen hoc ad umbilicum perducerem, & confectum atque meliori cura excultum, additis quamplurimis, hactenus aut incognitis, aut neglectis, neque tumido aut præcipiti conamine in umbra excogitatis, ſed propria ut plurimum experientia atque uſu comprobatis, ad Tuos pedes deponerem. Quod ſi ſuſcipere dignaberis, perque otium inſpicere, & vel umbra favoris Tui proſequi, certe nihil vel auctori optabilius vel operi honorabilius evenire poterit. Quod ſupereſt, DEUM OPT. MAX. veneror, ut Celſitudinem Tuam impleat omni benedictione, proſperitate, felicitate.

SERENISSIMÆ & AVGVSTÆ

CELSITVDINI TVÆ

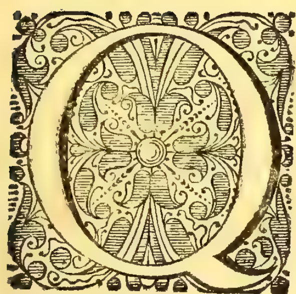
Devotiſſimus cliens

GVLIELMVS PISO.

GVLIELMVS PISO

LECTORI

SALVTEM.

QVanto cum molimine, ac vitæ discrimine olim majores nostri extremos mundi cardines per immensa marium spatia adierint ac lustrarint; quantaque etiam nunc regnandi rabies, & auri sacra fames pectora mortalium accendat ad subigendas Orientis & Occidentis Indias, neminem latere opinor. Verum quanto contra neglectui permulta stupenda Dei & Naturæ opera, interque ea insolitæ marium siderumque imprimis reciprocationes &, quæ inde fluunt, virtutes inferiorum moderatrices, subjaceant, illi potissimum experiuntur, qui lucubrationes suas Physicas posteritati reponere, & tantæ novitatis arcana morbis medendis applicare gestiunt. Cum porro cujuscunque ingenui Historiographi suprema lex & cura sit, veritatis se antistitem præbere, & illa omnino evitare, quæ genuinam rei gestæ, & pari ratione in ea, quam nos jam tractamus, materia, naturæ faciem obfuscare possint: nihilominus id genus scriptorum ob tantam rerum caliginem in scopulos facile impingunt; unde quidem errores præter opinionem propagant, imo etiam sublestæ fidei suspicionem incurrunt, imprimis si aliqua, vel citra veterum auctoritatem, vel supra consuetam naturæ vim & ordinem facta exponantur. Quæ omnia tantum abest, ut me ob rei difficultatem & argumenti novitatem à proposito absterrere potuerint, ut materiæ illa ipsa novitas ac difficultas, propter utilitatem & dignitatem, animum addiderint. Præsertim cum non alienæ fidei vel famæ (quæ tam ficti & pravi tenax est, quam recti conscia) sed sensuum stabilitus suffragio, quæcumque ex amplissimo illo Naturæ Theatro vel ipse observavi, vel à veteranis indigenis accepi, examini & praxi subjecerim. Indignum quippe non tantum, sed & detestabile esse autumo, in re seria, & in qua tot hominum salus versatur, ea docere, quæ experimentis haut congruunt, vitamque ægrotorum

torum

torum ob inanis gloriolæ aucupium exponere periculo possunt. Ideoque, ut telam hanc felicius pertexerem, partem oneris derivaram in domesticos meos, præ cæteris in doctissimum & diligentissimum D. Georg. Markgravium, Mathesios & Medicinæ candidatum, quem in Indias mecum adduxeram, ut, præter exercitia Astronomica & Geographica, pensiculate observaret externas potissimum figuras illarum rerum naturalium, quarum ego virtutes internas præsidiaque medica firmandæ vel restituendæ valetudini nata, sollicite experirer. Animalium denique, & avium ac piscium exta crebris sectionibus lustravi, tandemque aviis terrarum peragratis nulliusque antè pede tritis, imagines ad vivum à pictore, mecum per mediterraneas solitudines peregrinante, expressas adjunxi. Cum autem nihil frequentius soleat evenire rebus exoticis minus perspectis, quam ut temere, vel ad superstitionem usque extollantur, vel infra meritum depriman-tur, & abjiciantur: omnino interesse putavi, quo ne confusa Musarum supellex apud civilioris notæ populos prostituatur, ut, id quod ante decennium in editione Historiæ Naturalis Brasiliæ (nimis præcipitanter, per meam à prælo absentiam in lucem protrusæ) promiseram, nunc tandem præstem; scilicet utilia ab inutilibus, vera à dubiis & superstitiosis, salutaria à noxiis separem: tum, ut ea simul promam, quæ difficilioris argumenti, & altioris indaginis, in schedis hactenus meis, ob enarrata impedimenta, delituerant. Quod an pari facultate perfecerim, qua alacritate susceperim, aliorum erit judicium. Quidquid sit, ego amoto omni scrupulo, tandem laborem hunc, licet alias satis occupatus, subivi, solidisque rationibus commotus, satius fore duxi, paucis quibusdam displicere, quam magnorum eruditorumque virorum desideriis non satisfacere. Etenim immuni à cacoëthe scripturientis ævi animo hæc, ad ulteriorem rerum cognitionem acquirendam, veternumque ingeniis excutiendum, exhibentur. Præsertim autem, cum tot quotidie Europæi Indias peragrantes, atque per commercia perpetua peregrini cum indigenis infinita in usum humanum commutantes, frustra tamen beatitudinem ex earum divitiis quæritent, nisi bona ac vitæ utilia seligere, atque nocitura vel imprimis fugere & declinare didicerint. Tantum verò abest, ut vel ab Indis petita Aromata, vel ab externis accepta populis remedia, putem nostræ domi natis præferenda,

ferenda, ut potius existimem, ubique gentium majorem habere cum humana natura consensum, & plus in eam posse, quæ propter solum cælumque commune illi sunt familiariora; & ea propter esse turpius in his, quam in illis cæcutire. Certe nulli, ut egregie Cornelius vere Celsus observavit, adeo se Natura præbuit novercam, cui non sufficientia & medicamenta & alimenta suppeditaverit. Quo & alludit illud Regum sapientissimi: Creavit, ut essent omnia ubique, & sanabiles fecit nationes terrarum. Verum perpetuus ille diversarum undique gentium concursus & mutua societas effecerunt, ut vix aliqua reperiatur terra suis contenta bonis, & quæ non, sub necessitatis prætextu, omni pæne luxu & intemperantia, hyberno velut flatu, sit occupata. Vnde tandem pertinax consuetudo obtinuit, ut exotica simul ac patria pari zelo, tanquam vitæ & valetudini tuendæ unice necessaria, promiscue expetantur.

Quod cum ita sit, ego, quo multis simul prodessem, conterranei mei Iacobi Bontii, olim in Batavia Nova Medici primarii, schediasmata hactenus sepulta à blattis tineisque vindicavi, atque simul curas ejus priores & posteriores Operi huic associavi. Primo, ut defuncti tum cineribus sua redderentur, tum memoriæ debita persolverentur præmia. Deinde, ut ipsius Iavæ & Brasiliæ (quæ utraque sub ejusdem quasi latitudinis gradu posita est) dona salutifera juxta se posita clarius elucescerent, atque inde cuique innotesceret, in quibus vel discrepet vel conveniat Oriens ab Occidente. Nam, sicut multæ Indiarum partes circa naturalia inter se congruunt, licet ratione situs toto cælo differant: ita & vicini earundem loci supra fidem aliquando discrepant, & peculiare quid præ se ferunt, quamvis videantur prima fronte maxime inter se concordare. Quod si cui instituta comparatione videbitur Bontium præ nobis felicius aliqua, tum animalia, tum vegetabilia cum Europæis contulisse; eum cogitare velim, illi, non mihi glaciem fuisse fractam: illi Asiaticam antiquitatem obstetricatam, mihi nil nisi Novi Orbis ipsissimam barbariem novercatam fuisse. Vnde & neglectum styli nitorem ipsa facile argumenti asperitas excusabit, cum Naturæ indagationis quam elaboratæ Orationis potior mihi cura fuerit. Quamobrem mercibus his hederam appendere nihil necesse est, multo minus in editione posthumi Bontii fœtus jejune superbire, quum solummodo

parentis

parentis lustrici vices subivi, ne quid illi temere accederet aut decederet. Quippe etiamsi ob immaturam Auctoris mortem non omnibus partibus perfecte conformatus prodeat, tamen ex eo facile patebit, quam

— tenui rerum sub imagine multum
Naturæ fatique subest, & grandis origo.

Annotationes autem & Appendices per me insertæ & Latinitate donatæ, à fidissimis Indiæ Orientalis Præfectis suppeditatæ sunt, quas illi ab exercitatissimis indigenarum Medicastris observarunt.

Si per qualecunque hoc opus, combinatis viribus peractum, remotissimas Asiæ & Americæ cæli solique regiones à crassis illis ignorantiæ nebulis paulatim vindicatas, & sic aditum ad meliora factum censueris, satis superque hoc labori nostro præmii arbitrabor. Etenim quamvis admirandam universæ Naturæ œconomiam, ejusque occultos consensus, pro majestate Divini Artificis penetrare humana conditio non ferat: attamen, ex quo erudita industria in rimandis Macrocosmi & Microcosmi visceribus occupari cœpit, haut pœnitendos exinde fructus ad humanum genus quotidie redundaturos, inficiari nolent, nisi quibus efficacia erroris & ignorantiæ imposuit, vel male feriata mens veritatis & scientiarum imperat contemptum.

CONSTANTINVS HVGENIVS
Eques, Dominus Zuylichemii &c.

I N

GVILIELMI PISONIS,

D. M.

Indiarum Historiam Naturalem.

LECTORI.

Mpiger extremos fuge, vel spectator, ad Indos
Currere; res facta est futilis iste labor.
Pisoni placuit quidquid sub cardine nasci
Sciverat Eoo, viderat Occiduo,
Sic Belgis præstare suis, quasi pareat uni
Naturæ prope nos & procul imperium.
Ecce breves Tabulas majestas extera rerum,
Vno sic Batavo præcipiente, subit;
Vtraque ad Amstelias accersitur India ripas,
Vtraque quas jussa est promere promit opes;
Promit opes, quas fida bonas, infida nocentes
Terra dat, has fugias, scilicet, has ut ames,
Hìc stupeas, ubi nacta novas animalia formas
Gaudeat inventis Naso favere suis.
Nec tamen hoc Tabulæ, Lector, ne fallere, dicunt,
Sola nec has vires muta papyrus habet:
Quod spectas nihili est; has quà facundia tanti
De tota meruit posteritate Viri,
Has Tabulas reverenter habe: præstantior omni est
Icone qui docto manat ab ore lepor:
Hoc duce deductus per tot miracula grandi
Materiâ, dices, grandior ista manus.

CONSTANTER.

THEODORI GRASWINKELII,

EQUITIS &c.

Ad Belgas super editionem Historiæ Naturalis & Medicæ adlocutio.

VEstigatricis sublimia munera curæ,
Depositum cæli nobile, BELGA tenes:
Quique vides diteis quas sufficit utraque gazas
India, se cumulis addere rite tuis;
Omnem in Naturam penetrantis acumina mentis
Ingeniique simul judiciique stupes.
Optima summa foves: nihil hic nisi præmia desunt:
Hæc Themis, hæc Musæ, Numina casta, velint.
Tollat prima Deus, succedat in altera, rerum
Dia parens: primus proxima PISO ferat.

ALEXANDER MORVS

Ecclesiastes & sacrarum litterarum Professor.

IN

D. GVILIELMI PISONIS,

De Vtriusque Indiæ Re Naturali & Medica,

LIBROS.

Vis novus hic Mystes Naturæ arcana parentis
E latebris dîas in luminis eruit oras?
Quæ certat cum Sole manus? quod pagina nomen
Præscribet, si promit opes, quas condit Eoo,
Condit & Hesperio flagrans sub cardine tellus?
Quod nisi PISONIS, *vel* APOLLINIS? *auctor Apollo*
Pæonii, Aoniique Chori, Medicæque repertor
Artis, amœnarumque Pater. quem PISO *Sacerdos*
Non simplex bis rite colit, Musisque Salutem
Consociat felice jugo: mea gaudia PISO,
Delitiæ Phœbi: non & Phlegethontis avari,
Quem Dîtem nimis esse vetat, vacuumque relinquit
Quà datur, & magis atque magis deludit hiantem:
Evocat ille animas mediis ex faucibus Orci
Pallentes: satisque moram, quis credere possit?
Injiciens, reddit Superis, & luce redonat.
Non habet ille parem doctæ dulcedine linguæ
Multiplicique sono. seu priscæ nobile gentis
Eloquium, nostrumve petis: seu nomina prisco
Et pariter nostro placeant incognita seclo.
Doctor adest, aperitque libens quod maximus olim
Nesciit Hippocrates; non ipse Epidaurius heros,
Phœbigenæque duo: charos docuisset alumnos
Talia, sed PISONE *prior nescivit Apollo:*
Si qua fides, ipsas fugiunt tot barbara Musas,
Surdaque, nec vulgo tantum ignorata profano
Mille sed utilium peregrina vocabula rerum,
Pæne timenda sono, guttur læsura loquentis:
Res tamen ipsa magis guttur læsura bibentis;
Quam bene! si vitam fugientem in pectore sistat.
Non ego, qui teneras cantu demulceat aures,
Mellitos globulos, & sparsa papavere multo
Verba, sed ægroto minus auxiliantia fundens,
Viscera cum febris torret sitibunda, requiro:
Hunc volo, qui pollens facundæ munere linguæ,
Intempestivus non utitur: utitur herbis,

Et morbos paribus tetros medicatibus arcet.
Dulce ſonat, ſi quæ potuit conferre ſalutem
Vox mihi: Cannibalûm quamvis ſit nata ſub oris,
Magajataſve inter duros, & pinguia labra
Tuppinaquûm, facili verſu quos dicere non eſt,
Pattagonaſque truces, & nudos membra Tapuyas.
Hos ubi per populos Victoria læta vehebat
MAVRITIVM *Heroëm, bene tu comes additus ibas,*
Corporis Auguſti ſervator, & axe ſub illo
Vtilis haud raro monitor, cuſtoſque ſalutis.
Ille ſed indomito dum pulſat robore Solem
Occiduum, & fuſco nigrantes veſpere frontes,
Braſiliæque domos, & forti vulnera dextrâ
Hoſtibus imponit Patriæ, tu vulnera quæris
Quo pacto ſanare queas, vireſque ſub illo
Plantarum, ſuccoſque notas, & ſemina cœlo:
Sic redivivo aderas Chiron redivivus Achilli.
Pugnat MAVRITIVS, *dat leges, oppida condit,*
Barbaricis fulgens ſpoliis, lauroſque recentes
Invenit Orbe Novo: tu bellum indicere morbis
Auſus, in his ipſis collecto milite campis
Gramineo, & tanquam telis radicibus uſus,
Febriculoſa fugas procul agmina: ſæva malorum
Peſtiferûm dat terga cohors: prænuntia lethi
Victa jacet legio, debellatique dolores:
Ipſe Ducem victor ſequeris, pariterque triumphas,
Nec minus æterna præcinctus tempora lauro.
Nam, quod pace tua liceat mihi dicere, ſanguis
NASSAVIVS, *qui nunc ad Mœni fluminis oram*
Imperio quæris Caput, & de Cæſare certas:
Magna tui ſuperant illis veſtigia terris
Et manſura diu: tamen ævum proferat ultra
Cognatum PISONIS *opus. fundataque moles*
Regifico luxu, & nigris ſudata lacertis
Hoc durante cadet: quæ tu faſtigia cœlo
Eduxti, & vario poſuiſti ſplendida ligno,
Vndique marmoreis centum ſuffulta columnis,
Multum Tamarica, multum admirante Paryba,
Tandem æquata ſolo tempus feret: atraque ſaxis
Mors veniet: non huic veniet, me judice, chartæ.
Donec erunt morbi: dum Solem promet ab ortu
Memnonis alma parens, Thetyſque ſub æquore condet,
PISONIS *mea Muſa mei celebrabit honores,*
Vivet inocciduo PISONIS *gloria Phœbo.*
Nec ſolum extremis, qua Sol oriturque caditque,
Gentibus à toto diviſis Orbe, ſed Orbis
Quà patet, inluſtrans mortalis commoda vitæ,

Non

Non Batavis tantum, patriæque salutifer oræ,
Vive Liber, mundumque levans & secula morbis.
Tuque adeo, quem non lucri malesana cupido
Compulit, aut fulva pretiosum littus arena
Ire per Auroræ thalamos, Solisque cubile:
Qui nec pallentis penetralia cæca metalli
Effodis, & quicquid prudens Natura recondit
Sub pedibus, meliusque latet, producis in auras,
Tot scelerum caussam: sed quod Nova Terra benigno
Extulit effuditque sinu sub Sole propinquo
Accersis, nostrosque bonus diffundis in usus:
Non piper, aut cæsus lacrymans opobalsama cortex,
Non Americcana qui manat arundine succus,
Hyblæum superans nectar: tot pabula luxus,
Et recte gladio plures occidere dictæ
Scitamenta gulæ, merces tibi summa laboris:
Humani sed amor generis, studiumque juvandi
Egit in ignotas alio sub sidere Terras,
Trans Indos, extraque vias & Solis & anni;
Ac mirum in varias fingens animalia formas
Naturæ ludentis opus: populisque salubres
Arborei fœtus: invisaque littore nostro
Squamigeri gens uda gregis: nec dulcibus herbæ
Indolis insolitæ purgantes viscera succis.
Magne opifer; sic læta fluant tibi tempora vitæ,
Fortunate operum! certe dignissimus unus
Qui fuit in Batavis Phœbi exornare Lycæum,
Seu quà Rhene fluis, seu qua Padus amne superbo
Labitur Euganeis, seu quà mons Pelion ardet:
Si non Amsteliæ prohiberent otia terræ
Aurea, totque salus populorum, & gratia florens,
Nec Procerum spernendus amor, sanctique penates.
Has ego PISONIS *laudes, laudesque medentum*
Ex animo cecini: noli dubitare legendo:
Quisquis enim dubitat, verbo mihi victus abibit:
Audiat hoc unum, quæso: dictavimus ægri.

Ex grabato meo Proprid.
Kal. Jun. ÆRÆ VVLG.
A. MDCLVIII.

FRANCISCVS DE VICQ,

M. D.

Ad Collegam ſuum

G. PISONEM.

Dmiranda, ſitum, mores, populoſque locoſque
Braſiliæ tractûs noſcere quiſquis avet:
Te legito. Dicet: O terque quaterque beatos!
Quiviſſent Batavi ſi ſua noſſe Bona.
Nunc quid noſſe juvat? Luſii dominantur in oris,
Quas chartis PISO *tollis ad aſtra tuis.*
Attamen hæc olim forſan ſcripſiſſe juvabit;
Vt ſtimulent Batavi Vindicis arma, manus.

IN

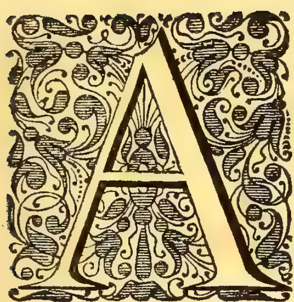
Historiam Naturalem & Medicam

A

GVILIELMO PISONE

Conſcriptam

ELEGIA.

Via mutandis dum mercibus æquora fervent,
Quæ lucri cupidâ puppe Batavus arat;
PISO *meus (non ille ſequi mortalia natus)*
A fragili tutas tempore captat opes.
Fama viro nomenque placent, queis fata moretur:
Per mare nec dubiam ſternit in aſtra viam,
Hoc vehit Occiduo ſpolium prædator ab Indo:
Has illi exuvias victa paravit humus.
Quamlibet immenſum non fruſtratura laborem
Præmia mercedis fert dator ipſe ſuæ.
Incitat hortatrix, validumque, capacia laudis
Pectora quo ſtimulet, Gloria calcar habet.
Otia Lethæâ nil diſtant ſorte, quieſque
Turpibus aſſimilat nos taciturna feris.
Carpere ſæcla labor Superis parcentia ſolis
Nominis æterni conciliator amat.
Vixque favet votis ſudore carentibus æther,
Ardua plus humili quem prece cœpta movent.
Ignea mens natale ſolum ſibi vindicat orbem,
Et patrio ſpatium pro lare Solis habet.
Sic aditæ magno ſe jactant Hercule Gades,
Et ſtabula Heſperii Geryonêa boves.
Nec Bacchum ſua cepit humus. vos cinnama teſtes,
Thuraque, longinquo munus ab orbe datum.
Quod fuit Atridæ medicis Podalirius herbis,
Sævaque conſilio bella regente, potens;
Luctantem exagitant dum longa decennia Troiam:
Id tibi, Naſſavi maxime, PISO *fuit.*
PISO *ſagax, Natura tuos fugitiva receſſus,*
Et tacitâ cæcos pandere nocte ſinus;

Belligeri comes arma Ducis non victa secutus,
Præcipites Phœbi quâ rota mergit equos.
Dumque per optatæ discrimina lucis emendas
Et rapit, & raptas quisque recondit opes;
Duxque triumphator dum diruta Marte Batavo
Mœnia dat flammis, Nerea classe premit;
PISO *Machaoniæ meditatur prælia luctæ:*
Faustaque cum Lachesi, cum Styge bella gerit.
PISONEM *famæ sitis intempesta fatigat:*
Cura viro somnos efficit illa breves.
Hæc trahit, hæc studio victoria quæritur omni,
Palmaque, sed nullo facta cruore nocens.
Iamque sub examen, quodcunque dat Indica Tethys,
Mittitur, & tellus barbara quicquid alit.
Vt neque sit regio pretiosis orba metallis;
Gramine nec campi, fruge nec arva vacent:
Arceat ut nimium densa nemus arbore Solem:
Æquet arundineus cerea mella liquor:
Præpete quam variâ tranetur Americus aër:
Obsessam coluber sente quis adflet humum:
Quadrupedum saltus ut inundet turba ferarum:
Bellua piscosas quæ populetur aquas:
Plaga quibus succis, vel ab aspide fixa vel arcu,
Cedat, & in certam febris itura necem.
Denique conspicui si quid novus educat orbis,
Pectora non pigeat quo studiosa capi.
Morborum domitor, Naturæ Mysta latentis
Intime, quæ titulis Musa sit apta tuis?
Laudis avaritie qui mentem raptus honestæ,
Nulla quod evertant sæcula, condis opus.
Viscera qui rerum rimaris inhospita: per quem
India jam nostræ non peregrina domi est.
Sic te dos celebret non unica; sive potentis
Eloquii, medicæ sive sit usus opus:
Te lector volvatque frequens, placitumque revolvat;
Rara nec annumeret bibliotheca sibi.
PISO, *pater Venerum, cor amabile,* PISO, *Leporum;*
Seria sive libet promere sive jocos:
Pectora sordentis non fracta cupidine lucri
Altius humanâ fer super astra viâ.

Quod

Quod facis, assuetam jam plausibus erige mentem,
Mnemosyne quo te laudis amica vocat.
Ipse tibi præsta, senium lature, medenti,
Plurimus acceptam quam tulit æger opem.
Longum iter extremos cum sis molitus ad Indos,
Pagina conficiet plus tibi docta viæ.
Huic nil per terras, per terris latius æquor,
Vastus, inaccessum, qua patet orbis, erit.
Indue barbariem domitura nepotibus arma:
Naviget exemplo postera turba tuo.
Cedat amans latebras inscitia: cedat, iniquo
Pallada qui Livor rodere dente solet.
E debellato conspectius hoste tropæum
Nemo tulit. Dux hoc non neget ipse tuus.

NICOLAVS HEINSIVS, DAN. F.

Ad

GVILIELMVM PISONEM, M. D.

Cum fore Opus hoc juris brevi publici, ex itinere forte inaudivissem.

ELEGIA.

Ando aliquid, Vir summe, meas pervenit ad aures,
(Perplacuitque meis auribus ille Sonus)
Te superaturis in sæcula tradere chartis,
Occidui, Eoi cardinis Historiam.
Quid Natura ferat, quid & hinc Medicina, notasse
Dicere, Naturæ filius atque parens.
Filius; illa dedit genium tibi nempe: parensque;
Scilicet, in lucem quod venit illa, tuum est.
Viveret, o, Phryx ille, suis animalia linguis,
Si qua fides, faciens cum ratione loqui!
Quadrupedes, bipedum misti, mi PISO, *catervis,*
Proferrent laudes voce repente tuas.
Quando creaturæ, Medicorum Maxime, mutæ
Deficiunt, homines & vocat iste labor,
Primus inexhaustam celebraret Barbarus artem,
Si Latii posset Barbarus ore loqui.
Primus anhelaret mundo narrare, medelas
Quot sibi, quam dextre fecerit ista manus.
Primus anhelabam tua dicere, meque volentem
Impulit in modulos sueta Thaleia novos.
(Cunctorum licet illa foret bene conscia; cuncta
Nam meminisse queunt, & memorare Deæ)
Iam male tentabam deductum dicere carmen,
Tardior & solito pes erat atque manus.
Miranti, quo forte forem vel fulmine tactus,
Carmine vel Magico mens mihi tacta foret,
Adstitit, & torvum ridens mihi Cynthius aurem
Vellit, & admonuit, increpuitque Lyra.
Tune velis, inquit, tot oloribus anser adesse,
Tune interstrepere hos, stridere tune velis?
Debeat Hugenius te deterrere: nec unus;
Instar cunctorum sit licet ille tibi.
Ille, alii plures, quorum vestigia adoras,
Hanc merito laudem præripuere tibi:
Qui tot nominibus, toties superatur ab istis,
An decet hunc inter nomina tanta legi?
Sic pater Aonidum: tonitru sic tactus amaræ
Vocis, Io, dixi, parce, o Apollo, precor.
Si veniam, veniam si nescivisse meretur,
Nescüt, & Bruno desiit esse nocens.
Cum magnis nequii tam dicere magna; fatendum est.
Sit satis, in magnis quod voluisse sat est.
Si tamen affectu primo postrema probentur,
Non deceat me post nomina tanta legi?
Annuit, & placido ridens jam Cynthius ore:
LVMINA TV POSSIS HÆC, SED VT VMBRA, SEQVI.

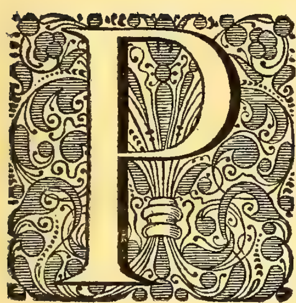
HENRICVS BRVNO.

IN

D. GVILIELMI PISONIS

LIBROS,

De utriusque Indiæ Re Naturali & Medicâ.

PISO peragrati promit miracula mundi,
Clarior & sero Vespere Phœbus adest.
Non sat Nassovium servasse Heroa putavit.
Profuit, excussis omnibus, una salus.
Doctior indigenis, tenues, queis vescimur, auras,
Et necis & vitæ fercula nosse dedit.
Dic: quando Indarum hæc congesta volumina Rerum
Evolvisse manu, lumine, mente juvat,
Et lustras gentes, geminus quas educat Orbis;
Brutaque, quæ terras, aëra, aquasque colunt;
Et quæ Vesta sinu parit, & penetralibus abdit;
Quæque notanda ferunt lucida regna Poli;
An te Natura diffusa potentia Matris
Plus capit? an nunc tot grandia corde capi?
Cuncta prior perspexit Adam, puri Arbiter ævi;
Dein Salomon, cui non æmulus alter erit.
Non erit: ut sacræ produnt oracula chartæ.
Primus, qui pandit plurima, PISO redit.

PRUDENTER.

ΕἸΣ

ΒΙΛΕΛΜΟΝ ΠΕΙΣΩΝΑ,

ἸΑΤΡῸΝ ΟΥ̓ ΤΥΧΌΝΤΑ.

Ὡς τὰς Λητοΐδης βίβλους ἤθρησεν Ἀπόλλων,
ΠΕΙΣΩΝΟΣ πινυτῇ γραψαμένας παλάμῃ,
Ὡς πολὺ θαύμασεν, καί μιν λάβε θάμβος ἰδόντα,
Ἠδὲ βαρυστενάχων τοῖον ἔλεξεν ἔπος·
Ὢ ἰόμην δύσποτμος ἐγὼν εἰς ἄκρον ἱκέσθαι
Ἰδμοσύνης νούσων, ἰδμοσύνης βοτανῶν,
Καὶ πάσην πάντεσσιν ἐν ἀνθρώποισι δύνασθαι
Νοῦσον παυέμεναι, νοῦσον ἀλεξέμεναι,
Ἡμετέρῃς βοτάνῃσιν· ἀτὰρ πεπνυμένος ἀνὴρ
(Πλασμένον ἐκ σοφίης ἔρνος ἀπειρεσίης,
Ὃς πολέων ἀνδρῶν καὶ ἄστεα καὶ νόον ἔγνω
Καὶ πελάγη, γαίῃ τηλόθεν εἰν ἀπίῃ,)
Νῦν αὐτὸν (τίς κεν τόδε πιστεύσειε;) διδάσκει
Φοῖβον, ἀλεξικάκου ἀρχὸν ἀκεστορίης,
Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγ
Καὶ νεαρὰς νούσους, καὶ νεαρὰς βοτάνας·
Τοὔνεχ᾽ ἕως Ἰνδῶν φανεροῦ σέλας ἠελίοιο
Γαῖαν ὑπαὶ δύσῃ πάντροφον Ἑσπερίων,
Τείως μοι κλέεος καὶ τιμῆς μιν θέμις ἐστὶν
Ἢ ἴσων, ἢ καὶ λαμπροτέρων λαχέμεν·
Ἔστι γὰρ Ἀστεροπαῖος ἐν ἰητροῖσι, νέης τε
Ἠδὲ καὶ ἀρχαίης ἴδρις ἀκεστορίης.

Φιλίας ἕνεκα ᾖδον

ΜΑΤΘΑΙΟΣ ΣΛΑΔΟΣ, Ἀμστελοδαμαῖος.

GVLIELMI PISONIS,

Medici Amstelodamensis,

HISTORIÆ

Naturalis & Medicæ

INDIÆ OCCIDENTALIS

LIBRI QVINQVE.

GVLIELMI PISONIS

HISTORIÆ NATVRALIS & MEDICÆ

LIBER PRIMVS.

De Aëribus, Aquis, & Locis.

Edicinam ignotos inter homines feliciter ſive conſtituendi ſive faciendi aptior fabricari norma non poteſt eâ, quam Hippocrates, omnis in arte boni auctor optimus, tradidit initio l. de Aëre, Aquis & Locis. Quicunque artem Medicam, inquit, integrè conſequi volet, hæc faciat oportet. Primo quidem temporum anni rationem habeat, quid unumquodque illorum poſſit. Nulla enim in re ſimilia ſunt; ſed multum differunt, tum ipſa ad invicem, tum in propriis permutationibus. Deinde etiam Ventos calidos & frigidos, maxime quidem omnibus hominibus communes, mox autem eos, qui unicuique Regioni ſunt peculiares. Aquarum item facultates examinare convenit; Quemadmodum enim guſtu differunt, & pondere: ſic quoque virtute, aliæ aliis longe præſtant. Quare ſi quis ad urbem ſibi incognitam perveniat, circumſpicere oportet ejus ſitum, quomodo ſcilicet ad ventos, & Solis exortus jaceat. non enim idem poteſt, ſi ad Boream jaceat, & ſi ad Auſtrum; neque ſi ad ſolis exortum, neque ſi ad occaſum. Et hæc quidem diligenter oportet perſcrutari; tum quomodo in aquis ſe habeat: utrum paluſtribus utatur & mollibus, an duris: ſive ex ſublimi, ſive ex ſaxoſo loco ſcaturientibus: ſalſis item crudiſve. Terra etiam ipſa conſideranda, nudane ſit & aquis carens, an denſa & aquoſa: item an concava & æſtuoſa, an alta & frigida. Hominum inſuper victus ratio perquirenda, an bibaces ſint an lurcones & otio dediti, an vero exercitiis corporis & laboribus aliis ſtudeant, & edaces, & vini temperantes. Et ab his quidem ſingula conjectare oportet. Nam qui hæc omnia probe cognoverit, aut certe horum plurima, in quamcunque urbem licet ignotam, ingreſſus fuerit, neque morbos ei regioni peculiares & proprios, neque communium naturam, quæcunque tandem ea fuerit, ignorabit: & propterea neque in eorundem curatione vel dubitabit vel errabit. Quorum utrunque illis evenire ſolet, qui non hæc ipſa ſedulo edoctus fuerit.

Quum ergo conſtet, curari morbos non poſſe, ſine prævia cognitione, cognoſci vero nequeant ſine notitia rerum, quibuscum vivere homines conſuerunt: omnino neceſſe habeo, Medicinam Indiis & imprimis Braſiliæ congruam ex propria experientia traditurus, ad exemplum Maximi Medicorum, de Natura Cæli Solique ea præmittere, quæ lectorem meum veluti manuducant in notitiam eorum, quæ curationem morborum iſtis in oris occurrentium propius concernunt. Quod vel ideo neceſſarium duxi, quia ſideribus mire faventibus & regionibus fertiliſſimis omnino ac ſaluberrimis perperam ſolet attribui, quod erat vel incolarum vel advenarum intemperantiæ aut imprudentiæ: eorumque imprimis inſcitiæ imputandum, qui in extremas & incognitas mundi plagas abeunt, & profeſſione artis, ſalutis humanæ facile præſidis, operam præſtent mortalibus, Hippocratis interim præcepti immemores non raro deficiunt in ſanitate curanda, ſive ea conſervanda ſit, ſive erigenda.

Braſiliæ Continens, ut maxima & præſtantiſſima totius novi Orbis pars magno ſuo merito cenſetur: ita, ſi penitius introſpiciatur, non minus jucunda atque ſalubris deprehenditur. Adeo etiam, ut Aëris, Aquarumque & Locorum cum temperie tum ſalubritate poſſit cum quibuslibet Europæ vel Aſiæ regionibus certare. Situm quippe ſi ſpectes, figuramque, à ſecundo circiter ab Æquatore ad quartum ſupra trigeſimum latitudinis gradum excurrens longioris Trigoni ſpeciem refert. Baſin habet ad Orientem: angulis Æquatorem & Septentrionem ſpectantibus. Ab illa Baſi in Occidentem

recta porrigitur: ita ut Angulus extremus ignotis ad Meridiem regionibus absorbeatur. Quod in Orientem spectat latus, Hesperiis objacet Æthiopibus; interposito vastissimo mari. Vnde est, quod non minore valetudinis ac vitæ commodo, quam animi oblectamento habitetur. Etenim tota ejus frons blandum & benignum Subsolanum, ab auris matutinis natum, continenter recipit. Is mirum in modum homines cæteraque animantia demulcens, atque ab intolerabili Solis, vertici perpetuo imminentis, æstu vindicans magnum quid sanitati tuendæ confert. Flatus ille, siquidem accedat mare, summo mane: sin recedat, adultiori demum aurora exoritur, totosque dies pervadit. Neque enim, ut multis Indorum in locis, circa vesperam languescit: quin intenditur adeo, viresque sumit eundo & comitante Sole, ut ultra medias noctis horas non raro vigeat, & aëris nocturna condensatio nequeat dilatationem ipsius & motum naturalem facile hebetare ac superare.

Alterum latus (quod à Peruano Regno celsissima montium juga & immensa disterminant spatia) Zephyrus perflat, ventusque Mediterraneus sera nocte infestat. Qui licet ob admixtos infinitis è paludibus surgentes vapores, habeatur insaluber; adeo tamen à montibus mari vicinis coërcetur, & propulsatur à succedente marina aura, ut vix queat ad littora usque penetrare. Quodsi ob pluviosas quandoque malacias per diem integrum (quod rarum est valde) spirasse contigerit, remotiores à mari, & Occidenti objectos, vehementius; maris vero accolas, atque imprimis nautas, una vix leuca à littore remotos, clementius exercet.

Quemadmodum vero annuis temporibus integri semestris mutationes haud magnæ: ita diurnis & nocturnis evidentiores contingunt; eo quod dies & noctes non magis pares sint spatiis, quam differentes calore & frigore. Nam Sol altius ascendens, postquam terrarum & hominum poros aperuit, profundius & pari intervallo se occulit; unde condensatus aër extremam noctis partem magis rorifluam efficit. Hinc rigidum & penetrans frigus corpora ferit inde à tertia nocturna, maxime vero circa gallicinium, usque ad exortum Solis. Ideoque incautioribus advenis hanc terram recens ingressis perquam molestum atque noxium esse solet, & tantum non omnem spem præcidere vitam in hisce vel aliis Indiarum oris beatam transigendi. Hujus rei non ignari indigenæ, focum perennem juxta lectos pensiles alunt, ejus ut beneficio insecta non solum venenata, sed etiam nocturnum frigus, simul & terræ fuligines arcere à se queant.

Porro rectus ascensus & descensus Solis brevissima facit crepuscula, noctesque adeo diebus pares, ut ne quidem unius horæ discrimen agnoscant. Noctibus æstivis, frigus intensius: hybernis, quod mirere, mitius sæpe persentiscitur: aëre scilicet tranquillo, & nubibus undiquaque presso pluviasque minante. Ruricolæ post noctes solito frigidiores, dies serenos & sementi proficuos: Medici vero firmam, validamque corporis constitutionem pollicere consuerunt: contra, si tepidæ noctes præcesserint.

Pluvialis temporis initium fit mense Martio vel Aprili; finis est Augusto. Quo Sol redux ex Cancro materiam pluviæ ex parte dissolvit in ventos, unde procellæ & turbines subinde nascuntur. Has mox vernum tempus excipit, blandissimeque componit. Diversitatem quidem umbrarum, nunc in Austrum, nunc in Septentrionem projectarum, experiuntur Brasiliæ cæterique Tropicorum Incolæ, (Amphiscii propterea dicti) nullam tamen, ut Doctiss. Scaliger, aliique non infimæ sortis Philosophi, fuere arbitrati, circa anni tempestates mutationem; bis nempe accedentis, & bis recedentis Solis; sed tunc solummodo cum abit ab Æquatore ad Tropicum vel Cancri vel Capricorni, usque dum eo redierit & Æquinoctium absolverit. Prosper Alpinus duplicem æstatem quod uno anno dari testetur in Ægypto, id non tam à Solis quam admirando Nili accessu & recessu provenire existimandum est.

Tempora anni non nisi duo sunt, calidum & siccum æstas dicitur: alterum quod calidum & humidum, ac Veri Europæo simile, brumæ vicem supplet. Idque verissimum omnibus in Indiis intra utrumque Tropicum deprehenditur. Hiemis enim & æstatis initium atque finis licet ob particularia incidentia loci, tum & Æquatoris majorem vel minorem vicinitatem, non in idem tempus incidant: plerumque tamen annus sex fere mensibus ad humidum & totidem ad siccum vergentibus absolvitur. Adeo ut vel hinc etiam veritas Strabonis dicti confirmetur, nullum scilicet annum in Indiis inveniri utroque tempore sine pluviis. Et quidem ea ratione, ut hic non, sicut in multis Africæ & Asiæ, ejusdem nobiscum Latitudinis, oris,

maxima exinde intensio & remissio æstus, sed nulla vel saltem exigua percipiatur, (Sole licet Brasiliensium zenith mense Octobri & Februario transeunte, radiisque secundum angulos acutissimos reflexis feriente terram.) Quæ diversitas istarum regionum Incolis, ob crebras malacias noxiosque tepores, interitum: harum contra ob dominatricem auram salutem promittit perpetuam. Vnde facile est colligere anni tempestates esse non tam immediate ex Sole & astris eorumque motu æstimandas; quam ventorum specie & diversitate, Regionisque qualitate ac situ peculiari. Eadem causa solemnibus illis Torridæ Subsolanis vel Favoniis reddi potest. Quin in locis hisce Mediterraneis paulo versus occidentem noctes non solum, sed & dies aliquando sunt frigidiores, quam in orientalibus littoralibus, usque adeo ut pruina aliquibus quandoque capillos riguisse constet. Etenim in Indiis cum multa sint admiranda, illud tamen vel imprimis videtur omnium physicorum ingenia superare, quod in eadem Cœli plaga, Solis accessu & recessu pari, iisdemque anni mensibus ab orientali parte quidem circa Oceanum æstas & siccitas sit; ab occidentali vero trans juga montium & paludes Brasiliæ, hiems, nebulæ & pluviæ. Vt in tanta locorum vicinitate, quod ad rationem tempestatum attinet, iidem pæne populi sibi mutuo antipodes videantur esse. Quam miram dissonamque naturæ varietatem, atque alia ejuscemodi, si quis diligentius apud se reputet, profecto intelliget, Antiquos multa de Æquinoctiali circulo & Torrida zona falso opinatos esse. Cum, contra quam Aristoteles & Plinius aliique sunt arbitrati, non solum habitabile hoc Clima, sed & temperatum ac fertile utique reddant tum rores perpetui, tum pluviæ & jucundi à pelago flatus, dum vapores mane surgentes & nebulas tempestive discutiunt, æstumque meridionalem temperant, ac Soles purissimos & nitidissimos reddunt. Hinc vero humorum, qui in nobis sunt, à putredine conservatio. Neque tamen præcipua salubritatis vel longævitatis ratio, ut quidam voluerunt, Æquatoris est vicinitas, ob æqualitatem quam imaginantur tempestatum. Nam multis sub linea Æquinoctiali locis habitatis nec Solum nec Cœlum ad salubritatem favet: sicut Insula D. Thomæ, Guinea aliæque provinciæ testantur, ubi corpora à torrente calore arescunt & resolvuntur, minimeque longæva fiunt. Etenim attracti à Sole verticali & præsentissimo vapores ob perpetuas malacias non disperguntur, neque aquæ agitantur, sed stagnant. Tum si qui perflant venti, languidi sunt, & veluti longo itinere fessi, ventis subitis aut mediterraneis facile se submittunt. Vnde tepores vaporosi, nebulæ & putredines enascuntur. Quod sub Æquatore navigantes non sine miseria experiuntur in penu & aqua imprimis, quæ putredine fœtoreque concepto bis terve solet corrumpi in vasis recens infusa, priusquam incorrupta & durabilis haberi queat. Brasiliæ vero vastissimus Oceanus tum pluviis, tum ventis perpetuam ad exhilarandum littus materiam suppeditat, non tepidam, sicut extra Tropicos solet, sed egelidam & siccam, eamque à Sole illustratam ab oriente in occidentem ad milliaria aliquot spirat. Accedit, quod palustribus & male olentibus pluviis ex continenti ortis, nunquam infestetur. Denique, ut multæ Orientalis Indiæ & Africæ partes, non cingitur vicinis Insulis, neu ventis agitatur turbidis & procellosis.

Cœlum sæpe quidem nubibus, ex oriente in occidentem latis, obductum videas, sed rarissimis & tenuissimis, inque sublimia aëris elevatis, præterquam diebus pluviis. Sol oriens & occidens inconniventibus oculis adspici potest: tumque fere ordinario apparet ut colore, ita & magnitudine; adeo ut perquam commode Diameter ejus mensurari queat. Mira undique serenitas est, præsertim circa vesperam. quæ nullos unquam succedenti Lunæ tradit vapores vel nebulas: sed noctes reddit adeo claras ut uno eodemque die Luna vetus & nova conspici, litteræque ad Lunam quadratam satis recte legi possint. Eadem Astronomo & ad cælestia intento promittit multa circa Eclipses & Nubeculas Magellanicas, Veneremque post emersionem à Sole falcatam, Mercurium scintillantem & corniculatum, accessus denique Lunæ ad stellas cum fixas tum Planetas, cæteraque Phainomena, partim antea Europæis non visa: sicut multoties fuit à nobis observatum ex specula eminentiori Astronomicis usibus per Illustrissimum D. I. Mauritium Nassaviæ Principem, exstructa, & à domestico meo accurate descripta, ad quem curiosum lectorem remitto.

Æther pro diversitate aspectuum Planetarum, accedentibus causis inferioribus, suas recipit intemperies. Crebris fulguribus Cœlum sub vesperam coruscat, tempesta-

te vel maxime serena, sed sicca. Tonitrua si quæ circa Æquinoctia suboriantur, rarissime in Pernambuco & sine fragore audiuntur, utut imbres effundat: in Maranhan ceu propiore Æquatori, vehementius & crebrius intonant. Multæ Irides, Halones, Dracones ignei volantes apparent. Grandines vix unquam conspiciuntur. Nec est, qui observaverit altissima montium cacumina nive tecta, aut brumalem ostentasse canitiem.

Pluviarum guttæ admodum sunt magnæ, gravique decidunt impetu, quas molestus aliquando tepor præcedere vel sequi solet. Ros Europæo, cum pinguior, atque adeo fæcundior, sic ob nitri quo impregnatur copiam penetrantior multo ac tenuior, præcipue æstate, existit. Manifestum hoc in ferro imprimis, multo magis in materiis minus solidis. Quæ sub dio posita facile corroduntur & exeduntur. Intensior enim Solis radiorum fervor, poros corporum sublunarium aperit usque adeo de die ut nocturno rori subtilissimo facilem usque in profunda aditum faciat. Vnde per quotidianam vicissitudinem humiditatis & caloris illata putredine, vermium diversorum generum fit generatio. Quantum vero omnibus his noxius est ros, tantum gramini & pascuis proficuus, imo necessarius, ne æstate inopia pluviarum torreantur. Hoc solo enim arentia loca & humorem sitientia refocillantur. Nihil item rore magis alimentosum, quo solo tot bestiolæ & infinita insecta vivunt: quod & divinus Poëta dixit; *Quantum ros nocte reponit.* Estque adeo eximiæ efficaciæ ros matutinus, ut & pecora & homines æstuantes, ac spirituum profusione fractos mirifice roboret. Concentrando enim calorem nativum ingeminat, atque appetitum acuit, adhæc urinam provocat.

Etesiis ceu anniversariis ventis serenissimis hæ oræ diversis temporibus gaudent. Semestri enim hiberno sive pluvioso, ex nubilosa austrina plaga intenduntur & Vulturni velut naturam induunt. Hinc vehementius quam Aquilo, mensibus æstivis, dominantur, aërisque imperium obtinent. Adeo etiam ut ductus aquarum inde à mense Martio ad Octobrem illis obsequia præstent. Reliquo anni tempore ex Septentrione in Austrum maria coguntur. Circa Africæ latus occidentale, Brasiliæ oppositum, plane diverso modo se res habet. Quippe ab Aprili ad Iulium mensem, versus Septentrionem rapidus est fluxus; inde ad Octobrem tranquillum mare. Hinc ad Ianuarium versus Meridionalem plagam Oceanus truditur : mox circa medium Aprilis denuo nullum *Currens* maris (ut fluxum illum generalem Verulamius appellat) experiuntur nautæ. Atque hæ diversitates potissimum quidem intra Tropicos libero æquore navigantibus percipiuntur. Adeo ut hi venti generales, Tropæi dicti, minime segnes, partim regendo *Currens* maris, partim proprio flatu (non spontaneo aliquo raptu ab ortu in Occasum, ut Scaliger & ante eum veteres quidam imaginati sunt) id efficiant, ut hinc navigantes versus Africæ, vel Europæ oras, eadem redire, qua venerant via, nequeant.

Æquor Brasiliense ut plurimum tranquillum est. Cui temeritas Barbarorum se fidens, gemino ligno suberoso, *Iangáda* dicto, insidentes, secure piscaturam exercent aliquot leucis à littore remoti. Cærulea & subnigra ejus facies exterius est, interius viridis. Agitatum noctu ignescit, magnoque lumine refulget. Salsius quoque deprehenditur quam versus Polos, adeoque pellucidum, ut pisces ultra viginti orgyarum profunditatem aureo colore micantes, ex altis puppibus commode conspiciantur, meridiano tempore, Soleque splendente. Ac tum simul intueri licet, quam diversus & contrarius subinde sit motus in profundo mari, ab eo qui in superficie à tumultuariis fit ventis. Quod jactas bolides, aliasque artis nauticæ conjecturas non parum eludit.

Si mare circa Æquinoctium nimis languidum deprehendatur, admodum insidiosa habetur illa tranquillitas. præsertim, ubi atræ & sordidæ nubes conglobatæ, ut fit, accedant, quæque universo repente impetu sese effundant, unde momento immensæ rates evertuntur.

Licet autem juxta littora æstu satis vehementi salum intumescat, non tamen agros invadit, aut vicinas terras depressas inundat, sed ingenti fremitu rupem quandam sive maris teniam, *Reçiffo* Lusitanis dictam, pulsat maximoque impetu verberat. Illam summo naturæ miraculo & beneficio ibi positam fateri, quotquot videre, coguntur. Crepido enim cautium longo tractu excurrens, instar muri se violentiæ barbari & indignantis elementi objicit, fidasque ac tutas navibus stationes & portus præstat. Largissimam præterea ædibus materiam, qua Olindæ & Paraybæ templa ac monasteria superbiunt, suppeditat. Maximam Brasiliæ partem eadem nunc interrupto & flexuoso, nunc continuato

tinuato rectoque ductu tuetur. Ejus latitudo (quæ planissima est, & quasi arte superficie tenus polita) ad passus viginti, subinde triginta & ultra se extendit. Tantæ vero altitudinis est, ut vix maximo æstu inundetur.

Nova plenaque Luna mare ad duodecim pedum altitudinem (quod in Paranambucensi littore fit circa quintam) attollitur, pariterque deprimitur. Verum non rite observata sex horarum vicissitudine, sed pro ratione decursus fluviorum & pelagi intemperie, vel citius vel tardius æstum vastissimus Oceanus absolvit. Ita tamen, ut mensibus æstivis accessus: hibernis vero recessus sint & longiores & vehementiores. Quid, quod fluxus lunares, paucis tantum à littore miliaribus; *Currens* vero maris per universum æquor persentiscant navigantes.

Cæterum ad extricandas perpetuas nautarum controversias circa longitudinem hujus Continentis, scire interest, magis ad Occidentem à natura collocatam esse quam peritissimi quique Geographi & Hydrographi hactenus sunt opinati. Operæ pretium itaque duxi illud addere, quod ex sedula observatione Eclipsium Lunarium nobis constat. Initium siquidem deliquii, quod in vigesimum Decembris anni millesimi sexcentesimi trigesimi octavi incidit, inter Olindam Paranambuci, & Vranoburgum Daniæ, tribus horis & quatuor minutis differre deprehendimus. Vnde reducto calculo, facile erit colligere, quæ causa sit erroris; cum plerique naucleri ultra quinquaginta minuta à nobis discrepent.

Vniversa Brasilia (cujus Incolæ Antœci sunt Hispanis & Æthiopibus; Periœci Iavensibus: Antipodes Aureæ Chersonesi populis) Coloniis & Præfecturis quatuordecim, totidemque circiter fluviis distinguitur. Horum beneficio territoria fertilitate & commoditate differunt. Præter quamplurimos amnes, fontibus inclytis & utcunque herbosis habitata Orientalis pars scatet; iisque passim, mira divina bonitate irrigatur, potumque hominibus juxta ac pecoribus abunde subministrat. Armenta silvestria siti æstuantia eo confugiunt, seque ad luxum inebriantia aquis, præda fiunt venatoribus. Rapidi sunt plerique fluvii mensibus pluviis, & tunc de subito in altum excrescunt ac ripas egrediuntur. Econtra vero is, qui Paranambucensis Præfecturæ terminator & D. Francisco sacer, totius Brasiliæ facile maximus est: mensibus quidem æstivis rapidissimus simul & altissimus existit, ruptisque obicibus valentius ruit in campos & mare. Mensibus autem pluviis, quod mirandum sane, aquas decrescere, modiceque tantum in pelagus sese exonerare videas. Cujus inauditæ diversitatis causam, alii aliam perhibent. Sed sub accuratissimis Regionum lustratoribus & ipsis Philosophis etiam nunc lis hæret. Quamvis autem tanti fluminis fons aut origo nondum à quoquam fuerit lustrata, tamen evidens ratio videtur evincere ex intima parte hujus Continentis descendere, & quidem è Lacu illo mediterraneo à multis celebrato, qui omnes fluvios, ut & hunc nostrum, ab altissimis Peruviæ montibus versus ortum demissos, recipit & in Oceanum emittit. Nostrates hoc flumen celocibus aliisque ratibus *Canôas* dictis ad quadraginta milliaria ascendentes adhuc satis latum & profundum, insulisque amœnum & scopulis horridum invenerunt. Indigenarum quoque & Lusitanorum fide constat circa quinquaginta milliaribus à mari, ipsum de altissimis rupibus seu cataractis, *Cacoëras* vocant, præceps ruere nec altius ab iis qui è mari veniunt ascendi posse. Supra cataractas fluminis alveum porro pergere versus *Corum* ad aliquot milliaria, usque ad ingentem illum Lacum, in quo multæ sint insulæ perquam fertiles & habitatæ. Inque hunc Lacum aureas arenas à rupibus auriferis versus Peruviam jacentibus detritas per infinitos torrentes deduci.

Cæteri plerique fluvii vel potius rivi, qui ad hanc Brasiliæ oram in Oceanum effluunt, ad minimarum etiam navium onera è mediterraneis deferenda sunt inepti, quod aquis destituantur. Illi enim paucis exceptis, licet tribus aut quatuor milliaribus non absint à fontibus suis, nihilominus in ostiis magnorum fluminum speciem præ se ferunt. Quod fit propter maris accessus, fauces illorum illudentes. Exemplo sit *Rio formoso*, item *Rio grande*, & alii, omnes magnarum navium qua ostia capaces: qui tamen, ut versus mediterranea vix duabus leucis à littore absunt, ita pedibus genu tenus transeuntur. Cum nulli tamen alii in hac Americæ parte reperiantur, qui tantos imbres alveo suo excipiant. sed constat ratio. Vastissima montium juga procul à littore demittunt vim illam pluviarum à tergo, & exonerant se versus Occidentem. Mox ver-

verſus Orientem ad rapidiſſima, ne dicam & totius mundi maxima: uno quidem brachio verſus Septentrionem in Amazonum & Maranhan flumina: altero ad divi Franciſci, atque illa quæ *de la Plata* & *de Ianeiro* dicuntur, verſus Auſtrum erumpunt. Hæc receptis in ſe quibuſdam amnibus invaleſcunt & aliquando ad milliaria triginta in Oceanum labuntur, tanto impetu, ut in ipſo mari dulces à nautis hauriantur latices, ac ſi è fonte aliquo ſalirent. Porro Lacus juxta littus reperiuntur, qui mari licet vicini & quaſi contigui, aquis tamen ſunt dulciſſimis. Præterea putei, paucis ante annis, circa ipſum littus, & quo æſtus maris pertingit, effoſſi, potabiles aquas & dulces ignoto vel dubio venarum commercio, impertiunt. Vnde percolatas omniſque ſalſedinis expertes prorſus haurire datum: quæ licet fontanis inferiores ſint, domeſticis tamen officiis ſufficiunt. In remotiſſimis vero deſertis rivuli quidam è lacubus oriundi, hieme dulces, ſubſalſi æſtate exiſtunt; quod ſtagnantes Solis aſſiduitate adurantur.

Tellus hæc ex diverſo naturæ luſu conſtat. Qua enim in planitiem longe lateque ſternitur, gleboſo ponderoſoque & præpingui ac irriguo eſt ſolo *Vergea* Luſitanis dicta: multorum fructuum ferax: cannas ſacchareas imprimis, tum & credita quæque ſemina multiplici reddit fœnore. Aprici campi minus æſtate, ſed menſibus potiſſimum pluviis (licet terra tunc habitantibus triſtior videatur) lætiſſime vireſcunt, prataque meſſem negantia pabulis vigent. Frumentum & ſecale nimis celeriter in germen evocantur à jugi perpetuoque ſolis fervore & indulgentia agri. Qui proinde multa verſatione (nec autem interquiete unquam indiget) fatigari debet, additaque potius arena quam ſtercore, ferendis frugibus aptior reddi. Secus enim germinatio nimis feſtinata aduritur vel exhauritur. Qui ab exoticis ſeminibus & his quæ diutius in terra foveri debent, proventum expectant, maturationem retardent oportet. Ne foliis luxurient plantæ, ac granis poſtea & ſeminibus caſſæ reperiantur, atque ita ſpem votaque agricolarum deſtituant. Committere terræ plantas & ſemina oportet menſibus Februario & Martio, quum nempe finem æſtatis excipit tempeſtas humida. Fieri vero utrumque debet prima veſpera, non de die, nec adulta nocte. Quæcunque profundius & quo radii ſolares non pertingunt, inhumant, in vitæ diſcrimen ea incurrunt, quod ſub cute ſua intenſe frigida terra, præcipua æſtate, taleas & ſemina facile enecet. Cujus rei advenæ & novitii experimentum non ſine magna jactura fecerunt. Semina ſicut & fructus colligunt diverſo plane tempore in locis acclivis & ſitientibus quam declivioribus & uliginoſis. Quid quod horum plurima toto anno & omni tempore plantentur & germinent: felicius licet vel infelicius, pro locorum & plantarum diverſitate. Quod evidentiſſime apparet, præſertim circa proceras illas arbores, quas *Cocos* & *Palmitas* nuncupant. Etenim hæ citra ullam anni temporis, ſeniique arborum obſervationem tranſplantatæ vireſcunt jucunde, & fructibus eximiis abundant, in littore ſterili gaudentes foveri; modo radices, quas infinitas & breviſſimas habent, leviter tantum terra cooperiantur. Harum enim cæterarumque Indicarum arborum radices adeo à frigore ſubterraneo abhorrere deprehenduntur, ut nonnunquam Solis deſiderio foras prorumpentes, terra ſe condi vix patiantur. Nonnullæ arbores & quidem nobiliores, ſicut *Acaiú, Vbapitánga, Cajá, Andá, Içapucáia,, Mureçý, Ietaibá, Araticú, Ibabirába*, Ficus & Myrtus ſylveſtres *Iamacarú* & *Cambuý* dictæ: Planta quoque *Ananás* & alia ſemel dumtaxat in anno florent, tempore verno, quod circa Octobrem eſt: mox fructus proferunt, Sole ingrediente Capricornum, & durant ultra tres menſes, poſteaque quieſcunt. Solus, quantum conſtat, fructus *Guitycoroí* ſemel biennio; fructus autem arboris *Ibiraée* quod eſt Guajaci Braſilienſis, vix quadriennio producitur. Pauciores arbores nativæ hactenus ad ſativas relatæ: ſylveſtres tamen cum ſint, fructus elegantes, & gratiſſimi ſaporis proferunt, maxima quidem ex parte frigidos, cum aſtringendi facultate. Quaſi natura benigna hæc mortalibus immodice æſtuantibus ſolatio dederit, proruentibuſque humoribus frenum impoſuerit. Plurimæ arbores & frutices toto fere anni tempore flores & fructus feliciter protrudunt, ſimulque Ver, Æſtas & Autumnus in iis conſpiciuntur. Horum facile principes, *Murucujá, Mangába, Pacóba, Banána, Ianipápa, Araçá, Pindóva, Cocos, Mamáon Pinhoins, Piementa*. Quibus annumerantur, Vitis, Citrus, Malus Medica, Ficus, Cucumeres, Melopepones, Citrulli Malogranata bifera & trifera, aliaque plurima ex Luſitania & Angola olim, & nuper è Belgio adducta legumina, radices & olera paſſim in hortis exculta, atque

in

in culinis domeſtica facta. Imo & Piper orientale, & alia infinita exotica, tam ſata Europæa, quam Aromata Aſiatica benigne fert tellus. Sed regio quondam diplomate ne vileſcerent propter abundantiam, prohibita & prorſus eradicata. Qui racemos per totum annum deſiderant, vineas diverſas, diverſis putant menſibus, maturaſque poſtea uvas colligunt. Vnde non ignobile vinum, creticum æmulans, exprimitur. Quin & omnis generis fructus atque frumenta etiam noſtratia ſingulari fertilitate explerent colonorum ſpem, ſi quod univerſale remedium contra Formicarum illam Strumam inveniri poſſet. Nam locis anguſtis & quoque uliginoſis vel ignis vel aquæ beneficio per impigrum agricolam facile arcentur. Sed cum nulla regio ab omni parte beata, vix credo potentiſſimum hunc hoſtem ſuperatum iri poſſe. Quod non tam à Soli quam Solis vi procedat, qui ubicunque ſub zona torrida, etiam in Indiis Orientalibus, atque in vicina Peruvia, infinitas Formicarum turmas generat. Partes autem Indiæ, ut quoque Braſiliæ, extra Tropicum ſitæ, Formicas vix norunt; unde & fruges ibi uberrima. Vtinam natura plures feras formicavoras collocaſſet, quæ ſimul tot myriades abligurirent, ſicut mira illa aſpectu animalia quadrupedia *Tamendoá* dicta, quæ Canis magnitudine, longis inſtructa unguibus, alte fodiendo formicarum latebras detegunt, iiſque illico exertam trium fere dodrantium linguam immittunt exilem, opertamque Formicis repente contrahunt, deglutiuntque deceptas. Formicæ autem hæ (*Rey do Braſil* Luſitanis non immerito dictæ, quod perpetuam tyrannidem exerceant) aliquæ Europæarum plane ſimiles, aliquæ triplo majores & alatæ, omnivoræ ſunt. Aggeres quoque & tumulos ingentes, in modum metarum fœni, è terra ab illis exſtructos, videas. Huc inopi metuentes ſenectæ, non tecto vel calle anguſtis, ut Virgilius eleganter de ſuis Formicis cecinit, ſed auguſtis convectant atque reponunt quidquid populant nigra hæc Formicarum agmina; ita ut in campis, in ſylvis, aliquot leucarum ſpatio, perpetuæ ſemitæ, opere earum ferveant. Quam vero noctu Luna plena operentur, interlunioque ceſſent, quam celebres undique earum conventus, quam diligens cum obviis collocutio atque percontatio, quam denique futurorum quidam ſenſus, cum, imminentibus menſibus pluviis, tumulos ſuos cavernoſos altiores ſtruant, &, quod omnem fere intelligentiam ſuperare videtur, granorum in penu reconditorum umbilicum, quo germen emitti ſolet, ſollicite excidant, hic conſpicere datur. Ita ut vel ſtupidiſſimus ſpectator Salomonis proverbium in memoriam revocet, ubi ignavos ex earum œconomia incitamentum laboris capere jubet. Plura de mirando regimine dicenda forent, niſi jam dudum propoſiti limites tranſiiſſem.

Qua lacuſtris eſt hæc Regio, ob perpetuam uliginem funditus æque ac in ſuperficie viret. Tum diverſo plane herbarum fruticumque paluſtrium genere, adeoque mira naturæ ſolertia luxuriat, ut herboſam terram, non aquam diceres, amphibiorum æque & piſcium latibulis deſtinatam. Non omnia loca paludoſa & lacuſtria inſalubria eſſe, monumenta veterum quoque confirmant in Italia, ubi inſignia quædam & fertiliſſima habitacula paludibus proxima, incredibili tamen ſalubritate fruebantur, propterea quod commercium haberent cum mari, & motione perpetua non paterentur ſtagnantes putreſcere. Circa oſtia vero fluviorum, ubi paludem aqua marina ſingulis æſtibus inundat, ab immenſa Oſtreorum & Cancrorum multitudine perreptatur, atque tortuoſo illo arborum genere, *Mangle* dicto, ita obſidetur, ut viatoribus & piſcatoribus prorſus ſit inacceſſa.

Qua montoſa, raro ſterilis vel otioſa apparet, ſed in acclives & amœnos colles (exceptis vaſtiſſimis montium jugis in deſertis mediterraneis) exſurgit. Contingit quidem arbores & gramina menſibus pluviis læte virentia, æſtivis ob ardores ſolares emori, eaque incenſa ingenti ſpatio ſubinde incendium producere; ſed ipſi Incolæ iis incommodis proſpicere norunt, dum loca illa exciſarum & recenter combuſtarum cineribus fœcundant, ut frugibus Cerealibus Americanis aptiora fiant.

Qua arbuſtis ſylviſque denſiſſimis veſtitur, multo olim labore Luſitanos ad pyxidem nauticam iter ſuum inſtituere coëgit. Quod noſtratibus etiam nunc & mihi uſui fuit, in muniendis viis per deſerta, patentque nemora in longitudinem aliquando ultra ducentas & trecentas leucas. Qua ad arborum vaſtitatem, cymbæ unilігneæ ex iis fiunt centum & quinquaginta hominum capaces. Qua ad altitudinem, ſagitta à fortiſſimo emiſſa quarundam ſummitatem haud facile ſuperat. Arbores denique variæ magnitudi-

tudinis indiſcriminatim hinc inde per campos & ſylvas videre eſt, earumque ramos variis carduis, imo & integris diverſæ ſpeciei arbuſculis frugiferis onuſtos & ornatos. Haud dubie, quia tot volucrum cohortes, cum excrementis ſimul alvi nucleos ſeminaque fructuum ibi deponunt: quæ in fervido earum ventriculo præmacerata, facilius germinant. Ex hiſce nemoribus fragrantiſſimæ quoque arbores balſamis & gummi gravidæ, non tantum medicinæ gratia, ut *Copaiba*, *Cabureiba*, *Içicariba*, ſed lucri cauſa ob colores & tincturas varias, alioſque uſus eximios ad Europæos apportantur. ut ſunt *Ibirapitánga* arbor illa Braſilienſis κατ' ἐξοχὴν ita dicta, & rubra tinctura nulli non nota. *Tataiba* ſive lignum flavum. *Arariba* cortice rubro. *Vrúcu*. *Iacarandá*. *Antinuba* ſive Cedrus alba, & aliæ multæ quæ ædificiis navibuſque ſtruendis aptiſſimæ, quod aquis minus perviæ ſint & ferant ætatem. Ex quarundam corticibus nunc funes igniarii, in militantium uſum, nunc in navium neceſſitates torquentur, & rudentibus materiam ſubminiſtrant. Denique è colliſis lignis *Caraguatá*, *Tataiba*, *Ambaiba*, aliiſque ferulaceis plantis ibidem naſcentibus, ignis luculentius, quam ex concuſſo ſilice, à Barbaris elicitur.

Si quæ loca ſint aridiora, mirabiles illas Climaces, ſeu funes potius ἀφύλλους, generali nomine *Timbó* & *Çipó* appellatos proferunt, quæ ſua flexilitate & tenacitate apud fabros & vietores ligaminum, contuſa apud piſcatores, coriarios, & naupegas, rhoïs & ſtupæ vicem ſupplent. Inter has Climaces, non minus notatu digna illa quæ *Guembé* nomen à Braſilianis accepit. Texitur enim Cannabis & Sparti modo, cum alios in uſus, tum præcipue in anchoralia: neque materia ulla ad nauticos funes & maris impetus aptior; namque ut ſalſuginem amat ea planta, funis quoque ex illa confecta marinis aquis immerſa, identidem revireſcit. Et anchoris alligata, fluitantes in ſalo naves egregie continet, non tam ab innata duritie, vel operis firmitate, quam viriditate ipſa, & lentitia quadam ad inſtar corii: ut ſeſe vel in altum elato navigio, modo in tenuitatem extendat, vel reſidente rurſus in craſſitudinem contrahat: quod ſecus in noſtris evenit rudentibus, quæ nimirum ipſa vi ac pertinacia ſæpe rumpuntur.

Nemorum pleræque arbores, cum ab Autumni & Veris viciſſitudine nihil fere patiantur, frondibus tamen & foliis non eodem ſimul tempore veſtiuntur & ſpoliantur. Præterea non unaquæque arbor foliis ſimul omnibus orbatur, ſed parte una decidente altera tam diu manet, donec prior repullulet. Mirari quoque ſubit, primum naturæ hoc fœcundiſſimum theatrum contemplantem, herbas & plantas in Europa à natura molles, hic caulibus ligneſcentibus luxuriare: Earum quoque non paucas ratione loci inter ſe plurimum diſcrepare; nam quæ vix fruticis magnitudinem æquarent in pratis, in denſis nemoribus ſummæ videri proceritatis. Accedit, quod varii generis Hederæ fabiferæ, Phaſeolique pulcherrimi, ſuprema arborum cacumina ſcandentes, topiarii inſtar operis perpetuam umbram præbeant. Inter hæc virgultorum opaca, ipſis Faunis conſecrata homines pariter ac feræ ſe abdunt vivuntque ſecure. Multi enim in illis ſunt ſecreti tramites; qui ſui gnaros haud parva in venando voluptate perfundunt. Quæ ſylvarum fontiumque prærogativa multis Indiarum regionibus denegata eſt, maximeque occidentalis Africæ parti habitatæ, ac propterea Torridarum regionum nomen merito obtinent: ab immodico enim & ingenti æſtu dehiſcunt illæ, ut ad fluvios umbroſoſque ſaltus diffitiſſimos pecorum greges amandari neceſſum ſit. In agro enim arenoſo longe majores ab incolis perferuntur calores, quam ſi terreus eſſet eodem Solo, Cælo & Sole. Ita & montoſa differunt à planis & nemoroſa à nudis, ac perinde ut humilioribus aut altioribus montibus aſſurgunt, magiſque aut minus ſylvis veſtita ſunt, frigus aut calorem aëri majorem aut minorem conciliant.

Porro ſicut Peruvia crebro ex æſtuantibus cavernarum latebris: ita nunquam Continentis hujus tractus orientalis terræ motum fuit expertus. Metallis enim & igne ſubterraneo, ſpirituum & vaporum genitore paſſim deſtituitur. Excipe montes in Præfectura *Ceára* adeo argentiferos, ut theſauros hactenus pollicitos, nunc cum fœnore Batavis præſtare cœperint, atque etiam nunc præſtarent, modo Plautinum illud minus in nos quadraret.

Tum denique homines noſtra intelligimus bona,
Cum quæ in poteſtate habuimus, ea amiſimus.

Atque hæc de diverſitate terræ nobis cognitæ.

Illa autem deſerta & ſolitudines frequentibus jugis arduas, inque Occidentem porrectas

rectas Anthropophagi tenent. Europæi qui investigando loca incognita vastissimos istos & fragosos saltus penetrarunt, testantur, se non minus fertiles ibi, herbososque montes & convalles vario animalium genere occupatos vidisse, quam in littoralibus & habitatioribus locis. Quod ipsum postea verum comperi: hoc tamen discrimine, quod quo ad mediterranea loca penetres altius, eo plura quidem mineralia eaque ignobiliora se offerunt, sed fontium inopia atque ob auras devigescentes æstus diurnus major, & noctium frigus intensius: frequentiores denique lacus piscosos hybernæ pluviæ, in æstivam penuriam, suppeditant. Mediterranea enim opem plurimam à cælo imbrido habent, non circa vegetabilia solum, sed & ferarum atque piscium miram obæsitatem, ut condimento proinde minori indigeant. Mel quoque sylvestre, fructus *Iaçabucájo*, *Ietaíbæ*, Palmæ & sylvestres Ficus, defectum fructuum *Acajú* in desertis locis supplent. Quæ tesquis & rubis, cæterisque spinosis fruticibus passim adeo horrent, ut vi via facienda sit. Inter cætera, *Caraguatá*, aliique cardui, rorem & aquam pluvialem copiose concavis foliis, calicis instar perpetuo continent, quæ deficientibus rivis & pluviis ingenti solatio hominibus æque ac animalibus existunt.

Duæ tantum indomitæ feræ (serpentibus exceptis) in tam vasta Regione extimescendæ reperiuntur, Tigres & Apri. Quarum illæ insidiosæ, velocitate valent: hi tardiore sunt cursu. Vtræque autem famelicæ existunt. Eædem pastæ, quod mirere, adeo fiunt ignavæ & meticulosæ, ut ab ipsis Tapuyeris, & gregariis etiam canibus, in fugam confestim agantur & capiantur. Vsque adeo satietas non homines tantum sed & feras enervat. Inter belluas marinas vero, plures invenias feroces & prodigiosas satis. licet enim summè admirabilis Dei potentia atque solertia in rebus cœlestibus, iisque quæ in aëre & terra fiunt, unicuique patescat; maxime tamen ea in mari prælucere videtur, in quo tam variæ & stupendæ rerum formæ conspiciuntur, earumque vires & proprietates deteguntur, ut quærendi & contemplandi nullus unquam futurus sit finis, meritissimoque jure ea quæ dignoscitur pars, illius quæ ignoratur minima dici possit. Sunt autem Thynni, Delphini incredibili velocitate cæteros superantes. Serræ porro, & Lamiæ sive Tuberones inter rapaces primum locum obtinent. Hi formidabili rictu pisces non tantum, sed & urinatores devorant, nimiæque voracitatis pœnas aliquando dant; quod pisces echinati, cornuti, tum quoque venenati, deglutiti eos interimant. Sicut eleganter Oppianus olim cecinit:

Occisæ occidunt hostem, perimuntque necantem.

Serræ vero perpetuum cum Cetis bellum gerentes, eorumque præcordia gladio radiis acutissimis horrido fodicantes, mare tingunt cruore.

——— *His est audacia tanta.*
Hi fortem Ponti Regem formidine nulla
A grege sejunctum aspiciunt, solumque vagantem:
Atque catervatim veniunt ad martia bella.

Cetorum vero mensibus præsertim pluviis magna apparet copia, quod fœtus ibi edant. Quos cum maris recessu contingit hærere in vadis, multum olei inde redundat. His quoque monstris annumerantur Vaccæ marinæ & Nereides, Brasilianis *Iupipiápre*, Lusitanis *Peixemulher* dictæ. de quibus Virgilius,

Frons hominem præfert, in piscem desinit alvus.

Notatu dignum, quod eximiæ tot arbores, frutices & herbæ, figura, foliis & fructibus à veteris orbis vegetabilibus, paucis exceptis, dissimiles appareant. Idem in avibus, animantibus & piscibus deprehenditur: ut & insectis alatis atque non alatis. Quasi ex diversitate Climatum, non tantum hominum, sed etiam sensitivorum & vegetabilium prodirent differentiæ, idque non adeo ex astrorum synergia, quam vi Solis & Soli genio peculiari. Quæ omnia ut ineffabili colorum pulchritudine, sic & infinita multitudine hisce in oris generantur, partim nota nobis, partim incognita. Quorum aliqua, sapore & dignitate Europæa superant; aliqua longe inferiora existunt. Ex quibus utique apparet, quam mirus & varius lusus sit in orbe terrarum. Meritoque beati Incolæ haberentur si omnium horum Creatorem cognoscerent. Quum è contrà tam fausto sub cœlo, tam agrestia & distorta illis sint ingenia.

Hæc breviter de Aëre, Aquis & Locis dicta sufficiant. Quorum utique temperies optima parum est ex se culpabilis. Neque enim Solis calore torretur hæc terra, neque squa-

squalore vel aquarum penuria reficcatur, neque frigore extinguitur, sed rore perpetuo imbribusque multis ac fontibus irrigatur. Vnde & feracissimum esse, & multa illic tempestive nasci oportet. Præterquam enim quod Balsamis nativis, oleis, mellibus non unius generis abundet, herbarumque ac radicum medicarum & ad tutandam valetudinem potentium ferax sit: quæstuosissimam insuper culturam facit, quantum ex aliquot retro annorum messibus colligi potuit. Animalium denique omne genus ac boum imprimis armenta in maximum numerum augeri & crebrius parere, certum est. Quæ loci salubritatis fama non paucos olim senes aliosque minus prospera utentes valetudine, ex Hispania, & Indiis aliisque dissitis locis excivit ad aërem & aquas has Cœlo datas, tamquam ad duo validissima vitæ & valitudinis præsidia. Perquam mature enim pubescunt Incolæ: senescunt tarde, idque sine canitie aut calvitio. Quo fit, quod longe ultra centesimum ætatis annum, viridi senecta, non Americani tantum, sed & ipsi Europæi fruantur, totumque adeo territorium Macrobium dici mereatur. Non aliter ac si fervor juvenilis frigore senectutis repressus, temperatiorem illam in calidioribus hisce plagis efficeret. Advenarum enim proles crebris licet morbis infestentur, multique succumbant, imprimis nostrates infantes, non tamen id tam debet Cœli intemperiei, quam præpostero nutriendi modo imputari. Exemplo sunt vel maxime Brasilianorum liberi vivacissimi. Qui cum ventre duro sint & prominulo, solidisque toris, quamvis subucula tantum leviori induantur, nihilominus injurias Cœli secure contemnunt. Rident matres ineptam nostratium & vestiendis & educandis parvulis industriam, qua perspirationem impediri & catarrhos multos generari aiunt. Nulli inter illos, strabones, lusciosi, claudi, gibbove deformati inveniuntur: cum tamen infantes nunquam aut linteis involvantur, aut involuti fasciis Europæorum more ligentur. Frigida frequenter lavantur. Idem provectioribus usitatissimum est: cum ob innatam genti munditiem, tum ad firmandam & tuendam corporis sanitatem. Porro alacres sunt & succulenti omnes, vasisque amplis, brachiis cruribusque lacertosis & firmiter compactis, minus tamen pinguedine farctis. Qui nobiscum militant maris accolæ, non admodum sunt aut moribus agrestes, aut corpore proceri, suntque mares invicem maribus, mulieres mulieribus similes: eo quod paucioribus anni tempestatibus obnoxii, etiam rariora vitia in semine seminisque efformatione concipiant. Plerumque enim ut hominum instituta & mores, ita quoque naturam pro varia Regionis constitutione mutari videmus. Præter longævitatis beneficium & alterum est quod rarissime adversa valetudine afficiantur. Primo quod fortibus nascantur, & incomparabili aëris ventorumque serenitati atque æqualitati exponantur: tum quod tantum non ignorent, quid curæ sint, quid animi affectus, quid corporeæ voluptates. Sub eodem tecto, eoque levi & ad inversæ modum carinæ palmis instrato, multæ simul familiæ degunt. Has casas peregrinaturi deserunt ad tempus, supellectilem quam curtam habent & liberos humeris impigre portantibus fœminis. Eodem semper victu & amictu, eoque simplici gaudent. Quippe solum gossypium ad vestitum illis sufficit, juxta illud Lucani scilicet:

Terra suis contenta bonis, non indiga mercis &c.

Nullus denique illis habendi amor, paupertatique se addicunt voluntariæ, ea quidem æquitate, ut cui plus est, lubens impertiat minus habentibus, pari dandi & poscendi invicem facilitate. Radices omnes alimentosas, quod dignitate *Mandiocæ* cedant, imo ipsum panem ex oryza aut milio, Asiaticis tantopere expetitum, contemnunt. Omnibus fructibus poma silvestria, *Acajú* dicta, præferunt, quod egregie succosa sint, & ad victum æque ac potum sufficiant. Nam siceram ipsis suppeditat, in multos menses, fæcibus depositis, duraturam; & præstantissimas castaneas, penu recondi aptas. Alii etiam fructus, præsertim *Pacóba*, *Ananás*, *Mangába*, *Ianipába*, *Caraguatá* expressi simile vinum vel siceram suppeditant, nec minus inebriando idonea. Fiunt & alia ex radicibus *Mandiocæ*, *Patáta*, Milio Turcico, Oryza, quæ masticata multa cum saliva exspuuntur. Sputum hoc vasis tandiu conditur, donec ferveat, fæcesque ejiciat. Vina vero hæc citius aut tardius ad fermentandum insurgunt, prout dulciores, acidiores vel acerbiores sunt succi ex hisce plantis fructibusque expressi. An non à simili materiæ conditione dependeat quoque anticipationis & postpositionis ratio in febrium paroxysmis, viderint Medicorum scholæ.

Servitutis jugum nequaquam tolerant. Tripudiis inconditis & potationibus impendio

pendiò sunt dediti. Cibum capiendi stata tempora ignorant. Recte aut perperam factis, nihil post mortem præmii aut supplicii superesse existimant. Vane interim fabulati, eorum, quos sua mors extinxit, animas immortales fore. Otium amant, magnosque labores declinant, secure & in diem viventes. Cujus rationem cum Hippocrate eam esse arbitror, quod rerum ac temporum uno modo se habentium facies eadem ingeneret socordiam, varietas autem animum & corpus ad labores excitet. Quin etiam otio & quiete crescit ignavia; exercitatione vero, mentis & animi robur alitur. Ætatem ac vitæ decursum æstimant ex Heliaco Pleiadum exortu, qui fit mense Maio. Numerum autem annorum ætatis suæ ut retinere possint, singulis annis reponunt unam castaneam de *Acajú* semel duntaxat in anno circa Ianuarium provenientem. Fœminæ pudicæ non deformes ab octennio ultra sexagesimum annum supra fidem fœcundæ; imo septuagenariæ orbos infantes lactantes visæ sunt. Facili negotio & nemine obstetricante pariunt, rarissime abortientes. Pleræque puerperæ statim post partum surgunt, ad proximum flumen properant ablutum corpus, & impigre, cum ad cætera domestica officia redeunt, victum hinc inde conquirendum. Liberos defunctos ultra biduum aut triduum non deplorant, matribus miserando ejulatu totam domum implentibus. Lachrymis, quas in potestate habent, profusis, cognatos reducesque excipiunt amicos, eorumque labores peregre exantlatos, multis suspiriis atque gemitibus deflent, circumdatis collo brachiis & capite ad pectus adpresso. Olim antequam Lusitanos agnoscerent numerosi & pæne infiniti erant, ac pagi undiquaque adeo frequentes, ut Indiarum lustratores sagacissimi dubitarint an ulla orbis pars Brasilia populosior fuerit unquam. Nunc autem ad paucitatem redacti; nam Lusitanorum sævitia, alii pæne ad internecionem deleti, alii in miseram servitutem abrepti, alii fuga sibi consulere & intra Continentem latere sunt coacti. Qui inter Lusitanos & Belgas degunt Neophyti, Christo quidem dant nomen, ejusque sacra sequuntur; sed frigidius. Quin adulti circa ea adeò sunt remissi, ut merito putes, ore duntaxat, non corde Christum colere. Vix etiam placita nostra, nisi tenellæ ætati, nondum præoccupatis animis, remotisque parentibus, instillari possunt. Lingua inter se haud differunt. Et quamvis quondam ex feroci prosapiâ fuerint orti, mutuo tamen cum Europæis commercio & consuetudine usque adeo sunt cicurati excultique, ut exuta barbarie, humanitate nonnulli cum nostratibus contendant. ut & hic illud Taciti usurpare liceat, „Mitius circa Oceanum vivitur. Qui etiam nunc litterarum & characterum ignari, nihilominus antiquitatis memoriam, tam pace quam bello gesta accurate conservant. diligentissime namque junioribus tradunt quæ à majoribus acceperunt, imo senes dies noctesque integras in illis tradendis consumunt, juniores vero tradita facile accipiunt, & retenta fideliter aliis quoque inculcant.

Mediterranei contra, immanes, truculenti, sine lege, sine religione, ferino prorsus ritu in hunc usque diem, nulla stabili aut fixa sede morantur, quin vagantur huc illuc, prout victus ubertas aut penuria tenuerit aut abegerit illos. Soli vivere amant. Tuguria nec latibula ferunt, sed sub dio perpetuo victitant. Ita ut pauca quæ de ipsis dici aut scribi mereantur occurrant. Piscibus & feris mira tam odoris quam cursus sagacitate insidiantur. Iacula validissimis lacertis atque stupenda arte, sine arcu torquere norunt. Mari non nisi nantes utuntur, qua in exercitatione tantum valent, ut truculentum illud maris monstrum Tuberonem sive Lamiam assequantur & capiant, sinistra ad natandum utentes, dextra acuminatum palum gestantes, quem obvio hosti contra ipsos expanso rictu horrendoque hiatu insurgenti insidiose in os immittunt; bellua interim marina manum apprehendere satagens tali artificio decepta, sese profunde defigit, & capere cupiens, vel ab inertibus barbaris capitur, qui dorso furentis insilientes (pugna sane admirabilis, & ancipitis eventus) jumenti instar illam circumagendo per undas, minores pisces in escam venantur. Præterea adeo strenui sunt urinatores, ut si piscis vel aliud quid in fundo quærendum sit, patentibus oculis urinentur totius horæ spatio. Quod Lectori non incredibile erit cum de Ægyptiis proditum sit, per totam diem in aquis posse delitescere, & ubi ad summitatem aquæ enataverint, capite non prolato respirare. Viri pariter ac fœminæ fusis capillis, diversa licet tonsura, cæteris corporis partibus depilatis, vix ullo circa pudenda velamento, incedunt, aviumque discolorum plumis se exornant. Colore quodam fusco ex *Ianipápa* pomo expresso, corpus turpiter pingunt, ut terribiliores in bello videantur. Et ne facies ornamento de-

B stitua-

ſtituatur, lapillos viliſſimos & longiſſimos, perforatis à prima infantia auriculis, labiiſque inferiobus & maxillis infigunt. Quod licet viſu fœdum, illis tamen regium videtur. Ominibus & auguriis dediti, ariolis, ſagis & impoſtoribus quæſtui ſunt. Alii Tonitru, alii Vrſam minorem, aliaque ſidera pro numine habent. Tanta eſt inter illos confuſio & diverſitas linguarum, ut exinde ſolum atrociſſima bella & crebra naſcantur, inimicitiasque inter ſe exerceant perpetuas, ſupraque fas humanitatis & odii ſævas: imo vel ipſos ludos aliquando in ſerias clades convertant. Ad bella ituri, miro quidem ſilentio & ordine ſimplici procedunt. Ad manus ubi ventum eſt, horrendo fremitu & ululatu aërem feriunt, imbreſque ſagittarum utrimque emittunt, tam lethali veneno infectas, ut vel leviſſime vulneratos crudeliſſime interimant. Fœminæ lactantes & prægnantes deinceps à virorum conſortio abſtinent. Vbi autem pepererint, ſecedunt in ſilvam, & infanti umbilicum concha præcidunt, & una cum ſecundinis coctum devorant. Maritus tempore puerperii uxoris loco decumbit primis à partu diebus, & puerperæ inſtar bellariis & epulis fruitur, ſubindicans neceſſitatem lapſas vires reſtaurandi. Cum in morbum eorum quis inciderit, amici accedunt, quiſque ingenium advocat, remedia quorum notitiam experientia ſibi comparavit, profert. Mox ſpinis arborum *Carnaiba*, piſciumque dentibus, quibus ſagittas aſperant, in toroſis brachiorum & femorum partibus alte cutem ſcarificant & incidunt, membraque à laſſitudine potiſſimum vindicant. Idem fere præſtant per validam ſuctionem, ore pando parti dolenti applicato. Vomitum vi concitant contortis ſilveſtribus foliis, gulæ immiſſis. His & ſimilibus remediis fruſtra adhibitis, nihil ultra tentant, nec tamen ægrum relinquunt, ſed unanimi conſenſu, tamquam de ejus ſalute deſperantes, clavis ligneis illum ferociter interimunt: gratificantes tamen illi, & ille ſibi, quod maſcule interire ipſi contingat, omnibuſque miſeriis eripiatur. Hoc enim lætabundi in ipſo mortis articulo, quaſi de Euthanaſia, gloriantur. Non minori cum applauſu in parentis quam victi hoſtis cadaver ſæviunt, illud præ turpi amore, hoc præ immani vindicta crudeliſſimarum ferarum ritu dilaniantes & intra ſe ſepelientes. Vtriuſque carnes (modo non à veneno extincti) oſſa tenus dentibus abraſæ diræ ipſis epulæ exiſtunt. Optimatum vero cadavera ab aliis optimatibus toſta comeduntur, præter oſſa; quæ à proximis conſanguineis ſervantur ad nuptialia convivia, & tunc in minutiſſimas particulas contuſa, bellariorum loco devorantur. Quibus nondum conſumtis, capillos ſibi, in ſignum luctus, evellunt. Vix poſſum, quin his addam, quibus præſtigiis verbipotentes Sagæ (quas quoque Medicorum loco in pretio habent) & alii Sortilegi miris artibus populo imponant, miſeriſque perſuadent, ſe ex eorum corporibus, animantia, lapides aliaque exſugere, quæ ipſis videntibus evomunt. Imo Reguli ipſi quoque ſibi medendi facultatem arrogant, ad quos matres ſuos infantes ægros adducunt, qui ab illis fricati & Tabaco conſputati, ſi interea moriantur, à matre & conſanguineis comeduntur.

Nemo itaque mirabitur ſi majorem herbarum cognitionem habuerint Aſiatici, quam Americani: cum hi animantibus non contenti, in rationalia quoque ruant. Illorum autem multi ex inſtituto Pythagoræ vel abjectiſſimo parcentes inſecto vegetabilibus vitam ſuſtineant.

Non abs re fore exiſtimavi, ſi facta à propoſito pauliſper digreſſione, aberraverim, barbariemque illam miſeram, tum quæ huic genti paterna & innata ſunt, paucis expoſuerim: præterea ut conſtet, nullis creaturis adeo voluiſſe novercari naturam, quin abunde alimenta & medicamenta ſuppeditaverit, eaque exacte à venenis diſtinguere docuerit. Quod cum in animantibus & plantis quam plurimis ſolertiſſime, tum in radice *Mandihóca*, Americæ primo alimento, imprimis videre eſt. Denique ut demonſtrem, longe hanc à nobis diverſam vivendi rationem & temperamenta diverſos aliquando morbos & medendi modos ſuppeditare.

Reſtat ut conſideremus, quæ valetudini potiſſimum vel proſint vel averſentur, & unde originem ducant morbi. Inquit enim Hippocrates, Corrivatio una, conſpiratio una, conſentientia omnia. Quorum ſi vel unum deficiat, tota hominis ſtructura facile corruit. Enimvero cum ſub Zona torrida, omnia aſtra verticalia vehementius agant, &, quoad motum annuum, exceſſu ſubinde ſiccitatis & humiditatis: quoad motum vero diurnum, perpetua viciſſitudine caloris & frigoris: non poteſt non eoſdem effectus microcoſmus experiri. Vt enim planta novella, Soli genium, tamquam naturæ ejus minus conveniens, licet in melius tranſplantata, ſæpe non fert: ita multi Europæi,

pæi, aut imbecillitate naturali, aut rite vivendi imperitia vel intemperantia, aëri & aquis hisce saluberrimis, primariisque vitæ fulcris, minus assuescere possunt. Vnde non raro illis de lassitudine spontanea primæ querelæ, quæ ex sententia Hippocratis, νούσους φέρουσι. Boreales, licet æque ac Meridionales corporibus sint compactis, mollitiem carnium tamen ex intemperie incurrunt, nisi tempestive ea cacochymia exturbetur, missis compositis, solis simplicioribus tenuiorumque partium alimentis se tradant, ne cruditas & crassities humorum fomitem obstructioni, obstructio perspirationi & circulationi sanguinis impedimentum adferat. Adeoque si Hippocratis effatum, ξύμπνοια μία, locum habeat, hic sane ejus, tam necessitas, quam perpetua veritas elucescit. Quippe immodico existente calore, si perspiratio undique est libera, nulla exinde persentiscitur molestia; sin minus, ponderosius fit corpus, ac brevi materia morbi futura colligitur. Circulatione enim naturæ perpetua impedita, & humoribus spiritibusque, sive ab interna sive externa causa, cohibitis, ingeminatur fervor, pejusque inde quemlibet se habere oportet. Quod sicut in omni vitæ officio verissimum, ita in somno manifesto deprehenditur. Idem cogita si lasso vel febricitanti intempestive medicamentum vel cibus exhibeatur. Ab his itaque sequentibus vitæ institutum fiat.

Quisque excelsiorem locum & contra occidentem opertum, atque in Orientem apertum eligat ad habitandum: talem inquam ubi Continentis crassum ventum ab ædibus arcere, tenuem vero & solisequam marinam auram perpetuo admittere commode possit. Adeo denique mediterraneis locis maritima à veteribus quoque prælata fuisse constat, ut Vitruvius narret, translatum oppidi & quatuor tantum milliarium propius mari admotum, salubritate morbosum statum mutasse. Pectoris ac stomachi regionem probe tectam quisque domi ac foris habeat: quod nihil hisce corporis partibus magis inimicum, quam post æstum diurnum, frigus nocturnum. Quo fit, ut clausis cutis meatibus, sudores retro pulsi, varios morbos progenerent. Quibus enim tempestive sudores fluunt, rarius valetudinem adversam incurrunt, aut si quando in morbum incidant, minore negotio restituuntur. E contra fit iis qui difficulter sudant. Partes veste, umbra aut quavis alia re tectæ exudant: eæ vero quas Sol ferit, insensibiliter perspirant. Per vim enim à Sole sudor elicitur, servatur à tegumento.

Aquæ thermales vel balneæ hactenus incognitæ sunt. Artificiales humidæ & siccæ, contra externa mala magno salutis commodo in usu existunt. Quæ nunc ex pura puta aqua, nunc compositæ ex odoriferis herbis (quas Brasilia producit eximias) conficiuntur. Cavendum tamen, præsertim noviciis & advenis, ab immoderato vel frigidarum vel calidarum usu. Quarum illæ torpores & obstructiones, materiam intus cogendo: hæ membrorum languores, carniumque effæminationes faciunt ob spirituum exolutionem. Quamobrem ne humor alimentarius facile foras evocetur, temereque resolvatur, Incolæ cavent oleis balsamisque nativis. Quasi barbaries commune quid habeat cum erudita antiquitate, cui familiaris olim fuit, licet nunc exoleverit, unctionis usus.

Porro exercitia vehementiora sedulo vitanda sunt. Aura hæc licet blandissime terram exhilaret, Solisque ardores clementer mitiget, tamen motu defatigatis obest. A vento enim adiapneustia: ab immoderatiori vero exercitio, summa humorum spirituumque accensio & acrimonia proficiscitur. Tempus ambulationis opportunum est matutinum, modo maris accessus auram intendat & maturet, exhalationesque nocturnæ prius cispellantur: tunc enim blande stringitur & concentratur calor naturalis. Maxime autem ambulare circa Solis occasum prima vespera conducit: quod vires corpori, robur & appetitum stomacho restituat, ob temperiem optimam aëris & auram intensiorem: Cum tamen aliis Europæ & Africæ regionibus calidioribus vespertinus flatus, *Seren* Lusitanis dictus, merito extimeri soleat. Labores & motus vehementiores tum animi tum corporis, maxime obesse: lucubrationibus quoque mentem citius turbari, memoriamque labefactari asserunt. Hoc certum est, difficilius vigilias & labores ob citam virium exhaustionem tolerari sub Zonis torridis, quam temperatis; torporemque advenas & desidiam primo quidem invisam, at postea placitam contrahere. Somnus diurnus brevis, quem in lectis pensilibus promiscua multitudo capit, commendatur. Insuetis tamen aliquando obest, ac propterea multum concedendum hac in re consuetudini. Corporis vigilantis decubitus merito præferendus somno, præsertim eo loci ad quem aura marina, non radii Solares possunt pertingere. Somnus nocturnus in

lecto molliori, & plumis avium referto, admodum improbatur, quod viscera accendat. Qui Sanitati consultum vult, pedibus coxisve nudis ne jaceat, præsertim post mediam noctem. Densato enim corporis habitu à nocturno vento venæ arteriæque per se meanti sanguini transitum, tum & perspirationi insensibili atque sudori exitum præcludunt: ac tum quidem, ob transpirationem cohibitam, postridie pejus & gravius habent. E diverso illi qui mediocriter cooperti somnum capiunt, jucunde ac optime valent, levioresque se sentiunt, emisso præsertim sudore levi & roris instar tenui. Adeo ut facile sit in hisce Regionibus, concedere Sanctorio, Per transpirationem insensibilem plus evacuari, quam per omnes sensibiles junctas.

Qui Veneris æstui frenum injicere nesciunt, hujus cæli temperiem ferendo nôn sunt, ardorem juvenilem extinguunt, senectutem ante tempus maturant, perspirationemque remorantur. Vnde cruditates ad ambitum effunduntur, catarrhos in cerebro, in corde palpitationes moventes.

Inediam Incolæ impatientius ferunt. Ante omnes biliosis vehementer obest. Qui si stomacho forte vacuo somnum capiunt, facile tum capiti, tum cordi mala accersunt. Proinde ægris juxta & sanis conducit modice & sæpiuscule cibum & potum capere. qui quo minus compositi vel calidi, eo conducibiliores ad sanitatem. Quisquis enim seram & beatam Senectam attingere desiderat, sive advena, sive indigena, caveat sibi à vini & carnium usu quotidiano. Quæ enim ex nutrientium & calefacientium sunt genere, siquidem vincantur, corpora quidem sanguine & calore replent: Sed sin minus, frigidi & aquosi solent nasci humores. Calida omnia & amara atque acria mane imprimis vitanda. Poma vero Aurea, Limonia, Citria, *Mangába Murucujá*, melopepones, Citrulli, reliquaque refrigerantia, sive cruda sive condita utiliter comeduntur à jejunis, quibus inter delicias sacra habentur, quod cordi conferant, tum & mensibus præcipue æstivis ad jucundissimam maturitatem perveniant. Vnde abiit in proverbium, Non intrat ædes medicus, in quarum vestibulo crebri Arantiorum cortices mane conspiciuntur. Sedulo cavendum ne fructus ulli colligantur, antequam radii solares ab exhalationibus nocturnis eos repurgaverint. Præstat illos, astringentibus exceptis, ante potius quam post pastum, & saccharo conditos quam crudos apponere. Fugaces enim cum eorum multi sint, facile corrumpuntur, imprimis iis, quibus imbecillis & intemperatus est ventriculus. Ego quidem Galenum imitatus, pepetuo suasor fui amicis, ut rarius horariis fructibus sese oblectarent: unde ipsis diu multumque bene fuit. In quotidiano usu potissimum sunt (nam reliqui ad Historiam Naturalem pertinent) *Ananas*, *Mangába Acajú*, *Araçá* major & minor, *Guajába*, diversæ species *Murucujá*, *Ibapitánga*, *Masarandíba*, *Acajá*, *Araticú Guiticarói*, *Biringéla*, *Pinoguaçú*, *Cocos*, *Banána*, *Pacóba*, ficus quoque silvestres. Hi omnes inter patrios habentur, eorumque maxima pars sponte provenit: nonnulli à Batavis & Lusitanis in hortis excoluntur tam feliciter, ut ipsi fructus vilescant. Inter subterranea sunt Radices *Patáta* & *Vmbú*, tum glandes Americani *Munduy* optimi saporis & nutrimenti, atque secundæ mensæ deliciæ. Non procul à littore in locis arenosis & salsa æquoris unda imbutis, adeo sponte luxuriat Portulacæ & Brassicæ marinæ sive Soldanellæ quoddam genus, ut pro acetariis quotidianis sufficiant.

Inter feras plurimæ existunt, quæ victui servire queunt. Apri majores & minores, umbilico in dorso præditi, carnibus optimis & saluberrimis censentur. Amphibii porci, *Capiverres* Lusitanis dicti, licet dignitate cæteris inferiores, integris militum & Barbarorum cohortibus alimento probo sunt. Idem de Erinaceis dictum volo. Antæ etiam lucifugæ, mira visu animalia, carnes bubulas referunt. Capreæ, tum Lepores & Cuniculi, Europæis haud cedunt. Tatusiæ denique diversæ speciei loricatæ, & insignes illæ lacertæ, corrupte *Leguána* dictæ, in delicatiores epulas expositæ. Neque hæc tantum, sed & alia identidem silvestria & domestica, catervatim in saltibus oberrantia, nuper ab Europæis invecta sunt pecorum armenta, imprimis boves, porci & arietes. quæ bifera & trifera utcumque existunt. Inter hæc nefrendes teneritate carnis excellunt usque adeo, ut ægrorum diætam ingrediantur, & ovillæ longe præferantur. Experientia enim constat, multa quadrupedia, pisces ac aves in cœnosis & paludosis locis viventia, non idcirco adeo postponenda esse montanis & fluviatilibus, sicut plerumque fit in septentrionali Europa, quod in hisce regionibus calidioribus eximia aëris temperies & serenitas correctorii vicem quasi subire videatur circa naturam ejusmodi animalium.

Avibus

Avibus ſilveſtribus, partim in nemoribus, partim in aquis viventibus, optimi guſtus, haudquaquam deſtituuntur. Licet non ſit hujus inſtituti eas prolixe enarrare, tamen præterire nolo, quæ palato & ſanitati ſerviunt. Vt ſunt quæ in montanis habitant, Phaſiani, Perdices, Accipitres diverſæ ſpeciei, ac carne optima & tenerrima. His ſuccedunt Pſittaci, Coturnices, Turtures, Palumbi, Turdi, Fringillæ, Columbæ ſilveſtres, quæ omnes toſtæ menſis inferri ſolent. Ex amphibiis celebrantur Anſeres & Anates diverſæ ſpeciei, quarum quædam Europæas dignitate & magnitudine ſuperant, quædam vero iis cedunt.

Cæterum inter tot volatilium genera riparia & littoria (eorum licet aliqua ſint carne minus tenera) Ardeæ ſtellares & non ſtellares, Ruſticulæ atque Gallinæ paluſtres, & ſimilia, minus ſunt prætereunda. Adde & Struthiones primarios Ambræ griſeæ prædones. Nobile illud Bituminis genus Ambra dictum, Spiritibus imprimis vitalibus reſtaurandis per omnes Indias celebre, ex ignotis Oceani faucibus copioſe in Braſiliæ littora eructans, non niſi procelloſo mari alluit. Vnde fit, ut vix ceſſante tempeſtate aves & quadrupedes nonnullæ in ipſo littore certatim eam devorent, priuſquam ipſi maris accolæ iſtuc perveniant. Quod equidem mirum, cum omnis ante inſolationem molle tantum gluten ſit Ambra, ingratoque adeo odore nares feriens ut ab inexpertis plane reſpuatur: animalia tamen dulcem ejus odorem, licet hominibus adhuc latentem, prius perſentiſcant, ejuſque ſapore ſtrenue ſe oblectent.

Enarrato carnium uſu quotidiano, de piſcibus nunc dicendum. Dubito nobilitate & frequentia piſcium an ulla Regio beatior hac cenſeri poſſit; Mari, fluviis & lacubus piſcoſiſſimis, ſquamatos, aſperos, læves, molles, cartilagineos, turbinatos, omne genus abunde ſuppeditantibus. Vnde advenæ æque ac primi Incolæ ægri ac ſani perpetui ſunt Ichtyophagi: quippe non ſolum exhauſto omni penu, pro primario ſuſtentaculo, ſed præ cæteris deliciis, ſicut olim Romani, eos amplectuntur. Inter quos Cyprini, Alburni, Tincæ, Carpiones, Trutæ, Auratæ, Lupi, imo ipſi Aſelli, Europæorum figura & ſapore æmuli, primum facile locum tenent. Tum Orbes, Soleæ, Scombri, Acus, Rajæ, diverſæ ſpeciei. Cancris quoque, Teſtudinibus, Gammaris, Squillis, Conchis, Oſtreis, omnibuſque teſtaceis & cruſtatis, præſertim paludes receſſu maris exſiccatæ, magnopere ſcatent. Congri denique, Scari, Anguillæ, & hujus generis alii, quibus ſuperſedeo.

Qui in ſuperficie maris degunt piſces, menſibus potiſſimum pluviis, quod imbribus gaudeant, capiuntur: iis vero qui in receſſu fluviorum & alto mari ſunt, omni fere anni tempore, ſed ut plurimum æſtate piſcatores inſidiantur; atque, tum melioris pabuli gratia, tum ardoris extimeſcendi cauſa, proxima ſcopulis domicilia inque iis ſalubriora paſcua deligunt, ac proinde ſaxatiles & fundi piſces dicti. Præcipuorum nomina, icones, differentias & proprietates videre eſt in ſequenti libro.

In ſinubus vero & lacubus nec piſcium copia nec varietate à maritimis ſuperantur, quod, licet promiſcue alii aliis celerius pariant, & creſcant, in lacubus tamen his æque ac in fluviis citius, quam in ipſo mari id fieri contingit. Iique licet marinis & fluvialibus dicantur inferiores, dignitate haud multum tamen cedunt, quod non ſtagnantes vere ſint aquæ, ſed perſpirent, indeque fluenta & rivi aliquando egrediantur.

Piſces denique vel Sole exſiccantur, vel ſale (qui copioſe in ſalinis hic colligitur) condiuntur, inque penu conſervantur. Quod ſi crudioris cibi imprimis piſcium concoctioni aquæ potum minus ſufficere experiantur, pulverem ex ſale & modico piperis Braſilienſis præparatum, *Iuquitajá* dictum, intermiſcent, condimentumque inde conficiunt ventriculo ſaluberrimum, atque in omni peregrinatione merito circumferendum. Ita ut veriſſimum tandem in hiſce calidioribus terris compererim illud Galeni teſtimonium de Græciæ piſcibus. Alimentum ſcilicet ex pleriſque pelagiorum & fluvialium proveniens, ſanguinem conſiſtentia tenuiorem gignere, quam quod ex pedeſtribus animalibus producitur, adeo ut non copioſe nutriat, & celerius diſcutiatur. Hæc de cibis ſufficiant.

Potus porro uſitatus & longe ſaluberrimus (ſupra illum quem ex tot fructibus exprimi diximus) aqua eſt limpidiſſima, divinitus hiſce regionibus conceſſa. Quæ jucundo refrigerio, Solis imprimis ardore fractos, reſocillare ac ſummopere recreare ſolet. largius & crebrius pota, nullos in ventre vel hypochondriis flatus aut tormina excitat, neque ventriculum debilitat, ſed melius quiſque inde ſe habet: modo ἐνδιάπνευστος, & Regionis temperamento conformis fuerit. Atque hinc quidem ilico ſudores & uri-

nas provocat, adeoque appetitum ſtomacho acuit, ut voraces Incolas reddat. ob miram enim ſuam tenuitatem alimentum in partes liquidiores penetrans intimius dividit, impediens, ne vel pinguior alimenti ſuccus aduratur, vel ejus cruditates ad renes aut membra externa protrudantur. Vnde fit, ut à calculi imprimis & articulorum morbis præſervet, rariſſimæque de duobus illis malis ſint querelæ. Conſtat, plurimos beata admodum ſenecta à tot ærumnis libera centeſimum attigiſſe annum, nec alium potum præter aquam toto vitæ curriculo guſtaſſe. Vnde facile eſt aſſentiri Veteribus, dicentibus, Μακροβιωτέρας eſſe gentes quæ aquam ſolam biberent. Cum enim aquæ hæ nive & metallis deſtitutæ è fontibus Orienti obverſis ſcaturiant, longo itinere aſſiduoque Solis ardore excoquuntur, gratiſſimæ & tenuiſſimæ evadunt, nihilque deponunt. Hibernis menſibus minus quandoque limpidæ ob crebras pluvias, nec æque frigidæ: Æſtivis, ob auram intenſiorem, frigidiſſimæ ſunt, nec tamen duræ, ſicut in frigidioribus regionibus; ſed molles, leves atque concoctu faciles. Aquæ ex imbribus collectæ leves quidem ſed calidæ ſunt, & facile putreſcunt, quod ex plurimis & diverſis partibus conſtent; ravimque ſubinde inducunt niſi excoquantur. Sicut enim contingit hominibus nudis ſub Sole ſedentibus tenuiſſimum educi per poros, relictis veluti fæcibus: ita Sol verticalis facile quod leviſſimum ſurſum rapit ex lacubus ipſoque mari, relicto quod ſalſum eſt propter craſſitiem & gravitatem. Quæ ex tumulis & montibus profluunt, iis conducunt, qui ventre ſunt duriore. ſi quæ vero aquæ ſaxa & ferrum recipiant, iis conducunt, qui humidiori & molliori ſunt ventre, quod reſiccent. Ab aquis ſubſalſis & paluſtribus in totum abſtinendum, quod indomitæ & duræ ventres adſtringant. Ac proinde ob imperitiam illi qui ventrem ſolvere exiſtimant, falluntur, quia raro perfluunt, & cum ſtabiles ſunt, à Sole exuruntur, novoque accedente imbre, craſſæ & olidæ evadunt, unde fit, ut bibentibus lienes magni & compacti fiant, ventreſque duri & calidi. Veterani non minus ſolertes ſunt in aquarum differentiis guſtandis, quam Europæi in diverſis vinorum qualitatibus diſcernendis, quos imprudentiæ inſimulant, ſi nullo habito diſcrimine aquas bibant. Illi enim optimas nihilque ſubſidentes hauriunt, quas ſublimioribus locis (ſubterraneis ob teporem neglectis) in urceis fictilibus noctesque dieſque ſub dio reſervant, ubi invitis radiis verticalibus intenſiſſime ipſo momento refrigerentur, ad Aphoriſ. Hippocr. „ Aqua quæ cito calefit & cito frigeſit, leviſſima eſt. Æſtuantibus tamen eam licet gratiſſimam, niſi offa conditurae ante deguſtata, bibere non convenit. Cum è contrario pubes nautica & milites, peſſima omnino conſuetudine, frigida largiſſime hauſta Spiritum vini metu cruditatum ſuperbibunt. Quaſi ejuſmodi vehiculo opus eſſet, eque duobus hiſce contrariis, cordis aliorumque viſcerum tenus nihil pateretur. Præterea Afrorum & Europæorum promiſcua turba, olente illo & nimium familiari potu, qui *Garápa* vulgo appellatur, ſe implent, quem caupones, lucro inhiantes, ex nigro ſaccharo & aqua conficiunt, & vix defæcatum vili pretio divendunt, additis ſubinde foliis arboris *Acajuéra*, quorum calore vapores excitantur, citiuſque inebriare facit. Concedi tamen poteſt, ſi ſumatur modice, ſi rite factum & vetus ſit. Dilutum quoque aliud ex aqua fontana ſaccharo & limonibus confectum ſani pariter ac ægri in deliciis habent. Sicut & illum liquorem quem Lucanus apud Indiæ populos in uſu fuiſſe teſtatus eſt.

Quique bibunt tenera dulces ab harundine ſuccos.

Cereviſiam vero Europæam, Vinum abſinthites, vini quoque Spiritum quidam ceu ſalubriora his oris maximopere commendant, ſed immerito. Vinum Creticum per omnes Indias quod per ſe ſine arte ſubſiſtat, cæteris vinis Europæis eſt præferendum. Cujus uſus modicus ſit veſperi, mane nullus. Nec leviter peccant, qui Torridis plagis paulo plus juſto illud bibunt. Quippe nunquam expertum eſt, potus frigidioris exceſſum, tantum nocuiſſe, quantum calidioris, quidquid naſutiores refragentur, quibus ob malam conſuetudinem & intemperiem jam vini uſu acquiſitam ſecus videtur. Ventriculus enim eorum extenuatus ob inopiam caloris nativi, atque etiam ad ipſum aliunde influentis, cogit eos vino uti, atque in ejus uſu perſeverare. Quod quoque Galenus lib. V. de ſanitate tuenda cap. XII. confirmat. Spiritum enim ex vino vel fructuum ſicera deſtillatum calere non tantum, ſed & ſiccare conſtat, tum potiſſimum quando pituita cruda ac fæculenta colluvies pabulum haud ſufficiens objiciunt, in quo acerrima atque exurens vis ſeſe hebetet. Et tunc viſcera accendit, appetentiam proſternit, & pedetentim nimia conſuetudine exequias ante mortem maturat, ut millies, proh dolor,

dolor, obſervatum eſt in Indiis. Quin vinum ipſum, ejuſque extractum, tamquam Medicina infirmis tum animi tum corporis, data ſunt: hoc ad nimiam Spirituum diffuſionem verſus centrum in momento revocandum; illud, vel ad hilaritatem excitandam, vel ad laſſitudinem tollendam, vel denique ad ſtomachum in ſenibus roborandum: ſed quia pauci non infirmi, facta ſunt tandem omnibus potus. Ex his itaque ſatis liquere puto, veras longævitatis ſimul & incolumitatis cauſas; cum aër, olera, fructus, animalium carnes aquarum naturam ſequutæ, per continuam generationem eo deveniant ut hominum temperies fere ſit qualis aquarum.

Hactenus de uſu & abuſu rerum, ut inde conſtet, hunc orbem habitanti, quibus & quo pacto tueri ac firmare valetudinem poſſit & debeat. Antequam autem de lapſa reſtituenda agamus, paucis attingendum duxi, quinam morbi quævis anni tempora ac conſtellationes, præcipue Lunæ, æſtuſque aquarum reſpiciant: quique inter diverſas gentes, vel diſcrepantes vel communes ſint. Primum quidem, cum ob conſtantiam & æqualitatem tempeſtatum, hæc plaga ſaluberrimam temperiem ex calido & humido ſit nacta, mutationes nec tam magnæ, nec tam crebræ, ut ſupra dictum eſt, fiunt: unde certa ſalutis & longævitatis indicia proficiſcuntur. Quia, ut ait Hippocrates, Mutationes temporum potiſſimum pariunt morbos; & in ipſis temporibus magnæ mutationes aut frigoris aut caloris, & alia pro ratione eodem modo. Semeſtre ſiquidem pluvioſum, licet humiditas prædominetur, tamen à jugi Solis ſplendore moderamen accipit. Quod ſi ex debito & tempeſtive fiat, annum proximum ſaluberrimum, & à multis morbis immunem prænunciat. Semeſtre æſtivum, rore copioſiore imbrium raritatem compenſat. Hiſce temporibus æſtivis, ſicut morbi citius deſinunt, ita acuti ut plurimum & boni judicii ſunt. Secundum illum Aphor. x v. lib. i i i: Ex conſtitutionibus anni in univerſum ſiccitates aſſiduis imbribus ſunt ſalubriores & minus mortiferæ. Hinc laterales morbi, febres ardentes, raro lethales. Per ſiccitates autem febres acutæ fiunt, & ſi quidem annus maxima ex parte talis extiterit, qualem effecerit conſtitutionem, tales ut plurimum quoque morbos expectare oportet. Licet enim Lepra & Scabies hic incognitæ; impetigines tamen contumaces, pruritus, dyſenteriæ, haimorrhoides, inflammationes ani & oculorum, ex fervido Sanguine generari contingit. Quibus malis medendis aquæ frigidæ vel tepidæ tam externus quam internus uſus cæteris præſidiis facile palmam eripit. Ephemeras, ob accenſionem ſpirituum, vel ex Sole verticali, experimur, quas multa frigidæ irroratione per totum corpus facta, Empirici in Athletis, inſtinctu naturali potius quam Hippocratis vel Galeni præceptis ducti, reſtituunt.

Hibernis menſibus ſi Auſter perpetuus corpora exſolvat, humectet languidaque reddat, qui generantur morbi, præcipue ſunt febres putridæ, multa capitis ac ventris pituita, (juxta Aphoriſm. x v i. lib. i i i: Aſſiduis imbribus morbi fere fiunt febres longæ, fluxiones alvi, putredines.) prolapſus cartilaginis enſiformis, albus alvi fluxus cœliaco affectui ſimillimus, hydrops, hernia. Omnium autem maxime, oppilatio hepatis & ventriculi imbecillitates: quæ Viſcera ſimul cum anni tempeſtatibus mutationes accipere ſolent. Spaſmus, torpor, ſtupor, cæterique nervorum affectus in Indiis apud advenas frequentes ſunt, atque præ cæteris piſcatores, fabri, piſtores, tum milites humi cubantes, illis infeſtantur. Porro ſicut capitis vulnera & ulcera, vel ſponte vel ſolo gummi Elemni indigena facillime curantur; ita pedum ulcera tantæ ſunt malignitatis, ut vix curationem niſi æſtate recipiant. Omnibus pariter fervidioribus plagis commune videtur, plurima mala tum externa tum interna, quæ infra hepatis regionem ſunt, difficilioris eſſe curationis: contra vero, quæ ſupra; quod à perpetuo deſcenſu humorum acrium ſint libera. Morbi alii ad alia tempora bene vel male ſe habent, & ſine Medicamentis aliquando, auctore quoque Hippocrate, curantur. Pleriſque tamen his morbis æſtas non vacat, juxta Aphoriſm. x i x. lib. i i i. Atque hi omnes enarrati affectus huic Regioni tamquam patrii ſunt. Febres quotidianæ rariſſime hic inveniuntur. Imo cum Galeno aſſerere audeo, me quoque nunquam Iuvenem ullum, aut Virum natura calidum quoquomodo aut bilioſum, iis febribus correptum vidiſſe: ſed pueros tantum voraciores & hyeme præſertim exiſtente valde humida.

Quantum ad ætatem, infantia & juventus, ut dictum ſupra, morbis frequentioribus infeſtantur: Senes vero rarioribus. ad Aph. i i i. lib. i i i. Morbi alii ad alia bene vel male ſe habent: & quædam ætates ad anni tempora & loca, & victus genera. Et

„ Aphorism. XXXVIII. lib. II. Magnam partem senes juvenibus minus ægrotant. Catarrhi qui frigidis Regionibus senes, hic potissimum Iuvenes & Infantes infestant; unde nervosum genus quoque inficitur.

Morbi diversis in nationibus variant. Nostratibus, imprimis noviciis & mulieribus, sunt compositi plerumque & chronici. Atque eorum longe plures morbis capiuntur frigidis quam calidis, quod à nocturno frigore minus sibi caveant, & à diurno æstu calorem innatum evocari patiantur; tum quoque ex nimia nutrientis cibi & potus ingurgitatione, calor naturalis instar flammæ imbecillis, cui multum olei confertim infunditur, suffocetur: unde corpora non solum non calefiunt, sed & frigida vitia gignuntur. Quippe in tam pertinaces incurrunt vel viscerum obstructiones, vel alvi fluxus, ut passim languentes decoloresque ac viva cadavera incedere videas. Lusitanis minus compositi, sed acutiores solent obvenire morbi: Brasilianis rari, iique acuti & simplices, ac proinde eorum curationes & prædictiones minus fallaces.

Quodsi æstas admodum sicca fuerit, biliosis & melancholicis ob nimiam adustionem male fit. Humidum siquidem, quod in ipsorum corpore adhuc reliquum est, calor depopulatur & desiccat, partibus viscosis & crassioribus manentibus. Vnde Tertianæ exquisitæ & Quartanæ non minus quam in Europa graves. Sed majori cum acumine citiusque terminum attingentes. Pituitosis hæc omnia è contrario eveniunt. Hieme autem minus pluviosa, teporibusque ob defectum auræ marinæ suscitatis, corpora non constringuntur, sed cerebrum nervique humiditate ac uligine opplentur, quæ æstatis mutatione subito accedente, circa Æquinoctium Autumnale valde noxia. Nam quia venter à redundante humore liberari nequit, aquam intercutem, profluvium album & difficultates intestinorum inde nasci oportet. sic mulieres, licet fœcundæ, non concipiunt tamen, crebroque abortiunt, aut si quando parturiant, difficulter fœtum enituntur, eumque debilem brevique interiturum, aut certe valetudinarium. Quod quidem potissimum de advenis mulieribus dictum sit. Quantumvis tempus æstivum hiberno sit magis salubre, quoniam in Brasilia siccitas humiditati prævalet, naturarum tamen aliæ ad æstatem aliæ ad hiemem bene vel male se habent. Proinde mulieres & infantes, cum corpore sint magis pituitoso; æstate melius quam hieme valent. Contra gracilia & biliosa corpora, melius hieme, pejus æstate. Et hæc quidem de intemperatis, quæ moderato contrariorum usu conservantur, corrumpuntur à similibus. Contrarium vero in temperatis fieri consuevit.

Cæterum à morbis, qui è vaporibus ex terra aut lacubus ortis nascuntur, non est libera Brasilia. Cœlo enim existente turbido, & vento marino à terrestri victo, subito fiunt febres, catarrhi & raucedines. Incolæ testantur, occulta quadam vicissitudine singulis septenis annis humidos admodum & morbosos menses hibernos dari; & his sex alios salubriores ac $\,$ sicciores succcedere. Verumque comperi, non contemnenda esse ipsorum monita. Ab iis tamen qui Epidemici vere dicuntur, & à tetra qualitate hinc inde eructante, vel à maligno Syderum influxu, certis temporibus sæviunt, immunis semper fuit habita. Anno millesimo sexcentesimo quadragesimo tertio, æstate admodum sicca, Anthraces non lethales apparuerunt. Variolæ pestiferæ, quas testatur Prosper Alpinus in Ægypto bis in anno grassari inter pueros, hic incognitæ. Triginta annorum decursum semel duntaxat Africana mancipia huc Variolis laborantes devecta, reliquos, nullo modo contaminatos, ingenti Barbarorum strage, inquinarunt. Pari fere modo contagiosa Lues inter pecora domestica, hieme pluviosa, aliquos greges depopulata est. Eo tamen malignitatis contagium ascendisse, ut pestis, (sicut in Peruvia non solum, sed & in multis Asiæ & Africæ partibus contingit) aut morbus pesti affinis, inde exortus fuerit, à nemine unquam compertum est. Magnos autem & frequentes illos dysentericos affectus nunquam in Epidemios transiisse, admiratione dignum puto. Quasi assiduitas Euri, ex Oceano spirantis, aërem serenet & verrat adeo, ut seminaria contagii impediantur haud aliter à calido & sicco, quam sub Zonis temperatis à frigido & sicco extingui videntur. Vel quia deleteria miasmata, eximia Aëris puritate absorpta atque evicta, si non in totum pereant, saltem vigore destituta, vernaculis quidem, sed non grassantibus illis morbis pariendis sufficiunt. Vnde apparet quanto Epidemici cæteris vulgaribus sunt vehementiores, tanto in aëre ad mutandum corporis habitum, & ad peius aut melius disponendum, inesse vim majorem quam in diæta & cæteris non naturalibus.

Plenilu-

Plenilunio ac novilunio, imo & quadrantibus singulis, alterationes manifestas corpora recipiunt. Quo fit, ut Medici non nisi necessitate urgente, medicamenta propinent. tunc enim dolor exasperatur, & pejus habet æger. Idem cogita de Solis motu diurno, cum supra fidem circa meridiem, biliosi morbi, noctu vero pituitosi, ingravescant. Motus Lunæ diurnus non minus quam menstruus, mutationes evidentes suscitans, observatu dignissima operatur. Singulis enim sex horis, accedente mari, morbum ingravescere ac dolorem exacerbari: vicissim sex aliis, quibus mare recedit, cruciatus paulatim minui & mitigari, ipsi ægri testantur. Quod in acutioribus juxta ac minus acutis morbis, præcipue in iis qui è fluxionibus & plenitudine oriuntur, apparet. Adeo accrescentibus aquis, æstuque maris in plenilunium incidente confligun-tur cum infirmitate nonnulli; ut etiam vitam cum morte commutare videantur: quum tamen vix quemquam tunc interiisse observatum sit. Plerosque autem pelago decrescente extingui ægrotos, quia præter aliorum testimonia ipse toties experientia comprobatum habeo, confidentius confirmare ausim. Idem in partu fieri ab obstetricibus observatur. Ita ut validissimæ hæ influentiæ & occultæ Cœli mariumque qualitates, eosdem effectus nascenti & denascenti impertiri videantur, & hunc à vitæ angustiis, illum à carcere & vinculis uteri materni absolvant. Hæc eadem de animantibus brutis affirmant, quod à me tamen nondum expertum fateor. Aristoteles nullum animal maris æstu exspirare inquit. Nec est cur Plinio aliisque veterum hac in re pareamus, quasi ab Astris, vel Lunæ potissimum defectibus & auctibus id dependeret. Cum sidus illud molle, fœmineum, nocturnum, si in conchylia, frondes, similiaque sublunaria agat tanquam causa remota; minus verisimile tamen, in hominem eo usque vires suas exerere, sed eum potius ex propiore causa pati. Cum enim abundat vastissimus hic vicinus Oceanus, omnia non solum quæ proxima sunt, sed etiam longius dissita, multo vegetiora & quodammodo repletiora fiunt, atque alterantur emacianturque illo recedente, præcipue quæ aliquo humore madent, ut cerebella, medullæ, sanguis, & similia. Sicut in corporibus nostris commercia sunt spiritualia, ita quoque in profundis vasti Oceani nares quasi mundi constitutæ per quas remissi anhelitus vel reducti modo efflent maria, modo revocent, unde ejus accolæ imprimis non parum afficiuntur. A plurimis haud vanæ fidei expertissimis viris accepi, senes Empiricos in praxi exercitatissimos, ad horæ spatium mortem sibi prædixisse, & tunc demum pronuntiasse, postquam jam aquæ recessissent; cumque illum defluxum evasissent, spem certam concepisse ad sequentem recessum se fore superstites. Quod ipsum ita contigit, temporeque dicto occubuerunt. Hæc, ut admiratione digna, ita Medico perquam necessaria, ut de alterius salute, suoque honore minus periclitetur. Hanc naturæ latentem vim anxie disputare, non est hujus propositi: sufficiat per effectus scivisse, quod perturbatio hæc criticum, aliquando symptomaticum quid præ se ferat, pro dispositione naturæ aut materiæ morbificæ. Sicut enim nox, ad Aphorism. XIII. lib. II. crisin præcedens, ægris molesta esse solet, quæ vero subsequitur, levis: ita oppressio hæc aquis decrescentibus desinens, quo gravior fuerit, eo melius & levius dispositum relinquit corpus, si modo requisita ad crisin adsint: sin minus, mors eo certius subsequitur. Observandum autem quod hæ perturbationes noctu fortiores, quam interdiu existant. Quasi hi motus, Lunæ plerumque motum sequerentur, quæ noctu magis quam interdiu vires suas exerit.

Crisium observationes frequentissime occurrunt, modo morbi natura rite cognoscatur, principium cæteraque morbi tempora non negligantur. Et totum hoc quidem in subjectis ad Cœli Solique hujus temperiem constitutis, omniumque maxime in Indigenis, comperies. Crises sæpe perfectæ fiunt, & quidem tempore æstivo potissimum, quia magis constantia & æqualia tunc sunt tempora. Quapropter Hippocratis Aphorismum lib. III. verissimum quotidie experiri datur. Constantibus temporibus, si " tempestiva tempestive fiant, morbi stabiles & boni judicii accidunt: inconstantibus " autem instabiles & mali judicii. sæpe quidem per hæmorrhagias, sæpissime vero per " sudores; quos calidos & magna copia è corporibus fluentes, maxime salutares comperi, idque diebus imparibus, juxta Aphor. XXXVI. lib. IV. sin minus, ut ex defectu virium fit, & citius quam die septimo, malum. Nec minus crebro per fluxus ventris crises manifeste apparent. In quantum Symptomatici fluxus alvi, mortales in his terris excruciant, in tantum natura critice aliquando per eandem se exone-

rare

rare amat. Tum, ficut longo alvi profluvio detento vomitus arte concitatus, prodest: ita sponte superveniens sæpissime solvit morbum.

Porro, quemadmodum hodiernæ novi orbis navigationes confirmant, quod secundum diversa illa mundi Climata mores gentium & victus diversi sunt; ita & morbi mortesque discrepant: Vtque veteres morbos extingui contingit, ita & novos ex insolita hac siderum reciprocatione & inclinatione, atque Terræ Australis temperie generari: quorum aliqui transeunt ad alias mundi regiones, aliqui permanent; aliqui vero grassari desierunt (sicut de Ægypto quoque testantur authores) ob mutatam victus rationem. Imo, præter hæc quod Cælum, Anni tempora, Aquarum & Ciborum diversitas, Ratioque vivendi prorsus alia, facile temperamenta immutent, accedit variarum quoque nationum mixtura. Sic Europæi coëuntes cum Americanis fœminis *Mamelucos*, cum Æthiopissis *Mulatos*: denique Americani cum Africanis Nigritis *Cabocles* vocatos progenerant. Ex Æthiopissis cum Lusitanis aliquando gemellos alterum alba cute alterum nigra, crispis capillis, oculis cæsiis nasci vidimus. Quasi non solum vegetabilia & sensitiva translata degenerarent; sed & gentes alio traductæ & gentibus externis commixtæ nativum genium amitterent, haud secus ac fluvii salum ingressi propriam perdunt aquarum dulcedinem. Quod cum ita sit, quis dubitet, ex ejusmodi variis insitionibus & semente, non diversas fructuum crases exsurgere, atque inde nunc implicatos, nunc novos generari morbos; qui exercitatissimos quandoque viros ita defatigarunt in praxi, ut circa morbi diagnosin & prognosin, quam maxime vacillaverint? Atque in tanta rei incertitudine non minus hi circa morbos Endemios, quam illi suam olim in Luce Venerea, Sudore Anglico, Scorbuto, Plica Polonica, Mentagra Ægyptiorum, aliisque id genus morbis dignoscendis & curandis, inscitiam ingenue sint confessi. Donec tandem remediis exquisitioribus inventis, morborumque temporibus accuratius observatis, quosdam expulerint. Nonnulli morbi ex parte novi videntur, quia periodum, tempus, eademque accidentia, non rite observant, curandi tamen ratione non semper differunt. Quæ omnia ut recte dignoscantur, solerti & sagaci judicio, multaque experientia opus est. Ego, quantum temporis publicis curis subcidere potui, Observationibus hisce colligendis impendere volui. Spe certa fretus, postventuros Iatrosophos suo ingenio atque industria, ea quæ adhuc desiderantur, aliquando suppleturos, aut si quæ minus recte dicta, candide restituturos.

FINIS LIBRI PRIMI.

GVLIEL-

GVLIELMI PISONIS

HISTORIÆ

NATVRALIS & MEDICÆ

LIBER SECVNDVS.

De Natura & Cura Morborum in India Occidentali, Imprimis vero in Brasilia Familiarium.

INTRODVCTIO.

INdia Occidentalis atque Orientalis cum sit Medicamentis omnium generum & ad omnem curandi necessitatem instructior, quam Medicis Rationalibus: mirum esse nulli debet quod hactenus tam multa insignium virtutum recondita in sinu gerat, merita in lucem protrahi. Quamvis enim plurima in hac Barbarie occurrant cruda corruptaque & Hippocratica arte indigna: sunt tamen non pauca insuper utilissima atque antiquitatis æmula, quæque vel eruditissimos Medicos exercere queant. Multarum sane artium rudimenta ipsis ab animantibus (Quæ benigna mater natura noluit carere arte insita imprimis curandi morbos suos) ad nos redundare fatendum est. Quis dubitet ab his etiam mortalibus, licet remotissimis à Dogmatica medendi arte, non plurima saluberrima & secreta remedia atque antidota medendique modos veteribus incognitos ad nos posse derivari; quibus paulatim per manus traditis, & tandem quasi in succum & sanguinem à Rationalibus conversis, Doctorum Scholæ & Libri superbiant, modo acceptis è vulgo remediis ratio & rectus usus adhibeatur, in quo Summa artis posita est? Experientia authorumque testimoniis constat, omnes passim Indiarum Incolas Medicinam facere, & Morborum notitiam ex symptomatibus venari, ac causis neglectis, communi quadam animi notione eruere indicationes ex Morbis, iisque satisfacere contrarium remedium opponendo. Calidius enim & tenuius quod evasit, refrigerando & incrassando: quod factum est frigidius & crassius, calefaciendo, attenuandoque: quod abundat aut turget, evacuando conantur restituere in integrum. In quibus medendi conatibus, quantum vel sibi constent, vel deficiant, solertiores facile viderint, ex hac qualicunque Medicina Brasiliensi, à me per septennium observata, & ut potui succincte tradita.

Quantum vero septentrionalium Terrarum Incolæ Indiarum Aromatibus, aliisve medicamentis atque alimentis calefacientibus, ultra quam decet sunt dediti: tam è contrario Indi Ægyptiique nimis sunt proclives in vehementiora refrigerantia, immemores aut ignorantes, si par fuerit utrobique error in excessu, hunc majorem vitæ noxam minari. Nec dubium est, de Brasilia aliisque Indiarum locis recte dici, quod de Græcia olim Homerus: scilicet habere eam & suppeditare φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά. Interim seniores & exercitatiores, eximii sunt Botanici, facilique negotio omnis generis medicamina ex undiquaque in silvis conquisitis conficiunt. Quæ tanta sagacitate interne & externe illos adhibere videas, præcipue in morbis à veneno natis; ut quis illorum manibus tutius & securius se tradat, quam Medicastris nostris sciolis, qui secreta quædam in umbra nata atque educata crepant perpetuo, & ob hæc Rationales dici volunt. Quos quia Andabatarum more cum morbis congredi constat, quis dubitet experimenta per mortes agere, & se Themisones strenue præstare? de quo Iuvenalis;

Quot ægros Themison Autumno occiderat uno.

Vt vel hinc videre sit, quam consone gentes, Idiotæ licet, ac nullis litteris excultæ, cum nobis

nobis Medicinam exerceant. Per manus vero tradita sibi præcepta medendi adeo mordicus retinent, ut vel mortem potius subituri sint, quam in ea re opiniones suas abjiciant. Memini in castris membra militum globulis scolopetarum icta, & jamjam ab Europæis chirurgis tam Lusitanis quam Batavis amputanda, Barbaros recentibus gummi, succis & balsamis à ferro & igne liberasse, & feliciter restituisse. Oculatus itidem testis sum, in nosocomiis relicta ulcera & gangrænas, ab illis vel solo succo Tabaci curata. Imo moribundos ex venenatorum fungorum aliorumque toxicorum esu solo potu infusi recentis radicis *Iaborandi* in instanti à letho vindicatos, me aliisque Galeni nepotibus, haud parum pudore suffusis, post tot Alexipharmacorum & Theriacalium Antidotalium irritos conatus. Ita ut postea ejusmodi collegas Barbaros subinde mihi adjungi passus sim, non adeo quidem Nostratium valetudinem ad tactum arteriarum moderari, quam dictis modis consilii copiam præbere solitos.

Febres & morbi plerique in hoc Americæ tractu familiares, prognosi & curatione ab Europæorum sæpius; ab Indorum Orientalium rarius differunt; iisque partim ex veterum institutis partim ex more Regionis mederi contingit. Reluctante autem morbi pertinacia, Brasilianorum pater vel mater familias adit vicinos, ut, si quis tali morbo vel dolore infestatus fuerit, remedium ilico promat, debitæque charitatis officia vicissim præstet. Sicut olim in Græcia moris fuisse legimus.

Quotquot hanc artem profitentur, sive Indigenæ, sive advenæ, sive mixti generis *Molatæ* & *Mamolucæ*, religiosi sunt admodum in præscribenda ægrotantium diæta. Sæpius & statis horis, ob citam virium prostrationem, cibant. Defectum enim quam excessum ægris plus semper in Indiis quam alibi nocuisse, multis experimentis ratum habent. In quo tamen medium cordatiores tenent. Errores in tenui victu, prævalente indicatione virtutis, deteriores in defectu; prævalente morbo, deteriores in excessu: in pari indicatione pares errores. Cum autem in febribus hisce multisque aliis morbis acutioribus (raro à salsa pituita, crebro à bile ortis) liberior exhalatio fiat, & spiritus nimium attenuati, facile ad delirium exacuantur; victus paulo plenior & humidior non absque ratione conceditur, quod acrimoniam bilis retundat, exsiccationi hecticæ occurrat, & spiritui elabenti successorem faciat copiosiorem. Huc accedit salutaris ille ante enarratus, lotionum, irrorationum, balnearum frigidarum & tepidarum usus. Adeo denique eos transpirationis liberæ cura sollicitat, ut nihil æque caveant, quam ne quis convalescentium vel solis radiis, vel vento terrestri nocturno se exponat. Ita, ut ex nostris Belgis quosdam paulo rigidioris vitæ impatientes ab ipsis prorsus derelictos viderim. Quamobrem morbo licet profligato, exquisitissimam vivendi rationem diutius instituunt, ne languidis visceribus bilis repullulet, & febrilis miasmatis incrementum fiat.

Cordialia refrigerantia & putredini resistentia, nunc in syrupi, nunc in conditi formam redacta, hæc maxime probantur quæ fiunt ex pomis *Murucujá* sive Granadillis, (ex celebri illo flore passionis natis) Limoniis, Arantiis eorumque floribus *Mangábas*, *Vbapitánga*, Ficubus silvestribus fragrantibus *Iamacarú* dictis, pulpa Citrulli, Cucurbitæ majoris & pomorum *Ianipápa*: tum è piris & prunis punicis quæ *Araçá* & *Guajaba* vulgo dicuntur. Radices porro succulentæ arboris *Vmbú* (quæ dignitate & sapore Citrullis haud cedunt) recentes mirifice ardorem & sitim extinguunt: accedente largiori frigidæ potu, & decantata illa ptisana ex radice *Mandihoca* facta, quæ vires imprimis reficit.

Si purgandi sit necessitas, abstinent à medicamento fortiori, imo ultra Tamarindos Mechoacannæque recentis condituram, vel similia laxativa, vix ascendunt in morbis acutioribus. Qua in re solertiores dispensant, quasi memores Aphorism. XXIII. lib. I. pro quo magnum est quod suppeditat Barbarorum praxis. Cæterum constitutio & temperamentum Regionis, victusque ratio simplicior & alia plura facile dirimunt litem, utrum majus debeat haberi remedium, Venæsectio an Purgatio: adde quod tum criticæ Hæmorrhagiæ, tum praxis quotidiana, circa morborum rationem & curationem, Phlebotomiæ prærogativam satis demonstrent: Catharsis vero, tarde potius, benigne & raro fiat, tantumque in Meridionalibus terris postponenda, quantum in septentrionalibus præponi solet, sive conservandæ valetudini, seu morbo tollendo id fiat. Ad illud Platonis scilicet dictum: „ Morbos non magna „ pericula denuntiantes, minime esse irritandos medicamentis purgantibus. Quod tamen

men strictius inter primos Incolas, quam Advenas septentrionales, victu crassiori utentes, chronicisque morbis à cruditatibus ortis obnoxios observandum est.

Ad hæc, licet anni tempestates inter se differant parum, similesque sibi multum sint, ut alibi notatum est, sub solstitio tamen hiberno, Sole Cancrum ingrediente, tum quoque sub Cane & ante Canem, ob ventorum Meridionalium tepores & humiditates prædominantes, non æque feliciter instituuntur purgationes. Idem cogita de solstitio æstivo, quod in Capricorno fit, ob nimias siccitates. Æstate per superiora, quod ob dominium bilis in ventriculo contentæ, plurimi sint faciles ad vomitum: hieme vero per inferiora corpus purgare convenit, ob redundantiam pituitæ, præsertim si materia peccans infra septum transversum hæreat, juxta Aphorism. IV. lib. IV. Cujus necessitas si tanta in Græcia, in Indiis facile major erit. Quippe πικρόχολοι τὰ κάτω qui dicuntur, lævitatibus intestinorum infestari solent, purgationesque per superiora haud facile ferunt. ad Aphorism. XII. lib. IV.

Dubium hæret plerisque artem medendi profitentibus, quare sub zonis torridis, medicamenta purgantia, majore licet dosi exhibeantur, minus tamen operentur: Cum à præceptoribus edocti sint, tutius fortiora medicamenta, majorique quantitate in Terris septentrionalibus quam meridionalibus subministrari, ubi lapsus virium, & humorum accensio minus extimescenda. Quam diversitatis rationem, partim ex dispositione individui nasci crediderim, quod sub hoc cœlo calor vitalis ab extraneo ambiente attractus, minusque concentratus, debilius agat in id, quod à circumferentia trahere debet: partim ex effætis medicamentis exoticis, quorum plurima quia minus durabilia, nobiliores partes deponunt, ac terrestres retinent.

In modo etiam præparandi medicamenta differunt Americani ab Europæis. Præterquam enim quod virentes & recentes herbarum succos perpetuo ad manus habentes, Apothecis facile careant: Remedia quoque ex variis composita admodum aversantur; Sed simpliciora in quovis medendi genere amplectuntur, à quibus nempe corpora non usque adeo irritantur. Quam erroneam quorundam Medicamentorum farraginem Fernelius lib. VIII. eleganti similitudine confirmat. Adde, quod nuda & genuina efficacia simplicium clarius elucescat. Hujus autem indagationi strenue incubuisse in hoc novo rerum incognitarum mundo, non infimæ utilitatis esse existimo. Præterea Lusitani æque ac Brasiliani, nativi Medicamenti infusum raro igni, sed aëri & rori nocturno versus Orientem exponunt. Vnde frigidiuscula aura subtilissimusque ros vicem correctorii attenuatione sua præbet, dum medicamenti acrioris & calidioris vires moderatur. Certe cum considero gentem hanc simplicibus & cuivis obviis ac vilioribus herbis feliciter mederi affectibus contra naturam, tam externis quam internis: non dubito priscam Medicinam omnino talem fuisse, ac maximam partem compositorum istorum Medicamentorum à recentioribus inventam esse, suo potius quam ægrotantium commodo. Vt vix me contineam quin cum Plinio exclamem; Quo " Deorum istam perfidiam monstrante, hæc constituta sunt, ut sæpe contrariis qua- " litatibus constantia medicamenta simul misceantur, nisi ut carnificinam (addo & au- " rificinam) in humanum genus exerceamus. Quod & alio in loco mecum confirmat, qui vilia Medicamenta primo aspectu non contemnit. E contrario attonitus, ut ipse " ait, quorundam persuasiones, qui prodesse nil nisi pretiosa putant, & sicut victum ex " Artocreis tantum, ita ex superstitiosis compositionibus medelam frustra quærere satagunt. Sed desino, ne à non emunctæ naris hominibus hæreticus vel paradoxus in Medicina audiam.

Medendi supinitas in febrium synochorum & ardentium principiis, ut ubivis terrarum, ita in Indiis imprimis nocet, ad Aphor. XXIX. lib. II. Incipientibus morbis si- " quid movendum videtur, move; vigentibus autem quiescere oportet. Nec attenden- " dum ad Avicennæ consilium, qui non nisi post concoctiones, venas secandas præcipit, principio & vigore morbi jam elapsis. Febres enim acutæ adeo invalescunt si in ipso statim initio magna remedia non adhibeantur, ut non raro lethum secum trahant. Quin sæpe post secundum diem nihil movendum, quod motum pridie non fuit. Imo in acutissimis turgente materia, sæpe post primum, ob exolutas vires, quiescendum est. Cujus rei veritas ut fuit per experientiam deprehensa à Græcis: sic indies magis magisque in Indiis elucet. Et sanguinis quidem missiones in Nostratibus ac plerisque advenis noviciis religiosius cautiusque oportet instituere, eo quod Lusitanorum & præser-

tim Indorum solida & compacta corpora amplis vasis ac rara pinguedine farcta, ferendis fatigationibus & vacuationibus sanguinis aptiora sint. A prima namque infantia ad ipsam usque senectam (quæ utraque firma in Indigenis esse solet) cito, tuto & jucunde, amici amicis omni diei noctisve hora venas incidunt. In illo Rhasin, in hoc Avicennam imitantes, invitis tot Galeni aliorumque veterum interdictis. Celsique illud dictum ,, lib. II. c. X. respiciendum, Non quæ ætas sit, neque quid in corpore intus geratur, sed quæ vires sint. Ea tamen cautione, ut quanto Europæos ac Boreales superent secandi frequentia: tanto cedant illis in quantitate mittendi una vice: ut enim in ea sunt liberales satis, ita hi è contrario parci. Nec unquam Hippocratis exemplum assecutos memini, atque ad animi deliquium usque sanguinem detraxisse; quod requisita ad id uno in subjecto raro concurrant. In juvenili, vegeto ac plethorico corpore vix septem uncias excedunt: quater tamen imo quinquies uno die feliciter incisionem repetunt. In quo nec Ægyptios plane imitantur, qui à sumpto cibo; nec Europæos nostros, qui jejunis utcunque Sanguinem educere amant. Sed ad concentrandas vires & lipothymias evitandas offam conditurae cum modico frigidæ potu exhibent.

Raro hirudinibus, quæ sunt Europæis minores, utuntur: scarificationibus autem frequentissime; tum & cucurbitalis corneis rite applicatis, phlebotomiæ defectum supplent. Solus cornearum cucurbitularum apud Americanos usus existit, eæque sunt Taurorum parvæ perpolitæ quibus altera extremitas lata, altera angustissima parvo meatu constat, quas non igne vel aqua calenti, sed oris suctione cuti validissime affigunt, reiterantque pro lubitu. Suctum illum ad Medicinam spectare novit Homerus, qui de Machaone Menelaum vulneratum curante, Sanguinem, inquit, exsugens, lenia medicamenta adsparsit. Quam vero tutum & validum scarificatio sit remedium contra plurima mala externa & interna, præter Galenum & Celsum, Oribasius ex Herodoto refert. lib. VIII. c. XVII. Et de se ipse testatur Oribasius, peste laboranti, duas circiter sanguinis libras, sibi cum successu per scarificationem fuisse eductas. Hoc idem Indigenæ faciunt volentes cute scarificata sanguinem demere: hincque copiosior, quam cucurbitulis, educi solet. Verum quod ad magnas scarificationes, ac citra cucurbitulas absolvendas, in his non convenit Brasilianis & Europæis, neque in modo neque in quantitate. Raro enim cultello, & superficiarie, sed spinis arborum; vel dentibus piscis Lamiæ (sine quibus vix quemquam eorum peregrinari videas) fiunt, altisque plagis, non adeo in malleolis veterum more, cæterisque externis membris, sicut Ægyptii aliique solent: sed femoribus, suris, brachiis, omnibusque carnosis corporis partibus. Hac ratione libras sanguinis educunt, non secus ac alii per venæsectionem. Plurimumque adeo differunt à cucurbitulis scarificatis. Vt vero doloribus scarificationis succurrant, antequam opus aggrediantur, non solum frictionibus, sed & manuum verberationibus crebris, stuporem quasi membris inferunt. Peracto opere, vulnera aqua calida irrorant, eaque Balsamis & succis linunt anodinis. Atque his solum remediis plurimos affectus restituunt, internasque partes nobiliores à noxis liberant.

Videamus tandem quæ circa Vomitoria, Sudorifera, & Opiata animadversione digna sunt.

Qui Incolarum & Regionis temperamentum calidum & humidum esse perspexerit, haud difficile dijudicabit, quando & quibus per superiora ventres exonerare sit necesse. Æstate enim sicca bilem qualemcunque, à crebro fructuum fugacium & horariorum esu in ventriculo collectam, haud tutum existimant per inferiora ducere, præsertim iis, qui πικρόχολοι τὰ ἄνω dicuntur. Cum alias dictum sit rem Medicam fere hic absolvi meris vegetabilibus, (quarum copia facile inopiam mineralium compensat) vomitoria plurima in usu sunt. Sed cæteris facile palmam præripiunt celebres illæ radices *Ipecacuanhæ*, in tractatu simplicium delineatæ. Ad has primum refugium capiunt omnes pariter Incolæ, utpote tutissimas ad exturbandum sive assumtum venenum, sive cacochymicam saburram circa præcordia hærentem. Præ cæteris autem revulsionis gratia exhibentur contra fluxus ventris, nimium in Indiis familiares. Pluribus encomiis hanc eximiam Panaceam extollerem; sed vereor ne Satyricus quispiam id de mea *Ipecacuanha*, quod tempore Catonis de Brassica nimium laudata dixit: *Brassica Día Catonis*. Cæteri fructus vel herbæ usuales per superiora potissimum operantes, sunt nuces Catharticæ, *Anda*, tum Ricinus Americanus major & minor. Quarum dotes & noxæ in tractatu simplicium expositæ sunt. *Caapomónga*, *Iitó*, *Manacá*,

aliæque

aliæque ejusdem quidem farinæ, sed indomita exturbandi qualitate prædítæ. De quarum ulteriori usu & abusu sedula posteritas cogitet.

Licet autem de sudoriferis exhibendis minus sollicita est Medicantium turba; attamen cum oporteat ministros naturæ eam recte agentem imitari & eo ducere quo vergit; non difficile erit in Regionibus ad Meridiem & æstuosum cœli aspectum tendentibus sudores promovere cum Euphoria. Medici multis abhinc annis in praxi exercitati ipsi adeo Theriacæ similisque compositionis sudoriferis temperatius & minus compositum unum atque alterum longe præferendum arbitrantur, eoque tanquam ad sacrum febrifugum cuivis obvium confugiunt. Quod fit ex aqua fontana, & sacchari momento, cum multo recenti limonum acerrimorum succo ad mellis fere consistentiam cocto, eamque satis calidam bis terve de die, præsertim initio exacerbationum, reiterant. Atque hoc modo sudores copiose educunt, ac turgentes fervidos humores aciditate simul frenant sedantque. Quod ego multoties, paucis generalibus præmissis, feliciſſime imitatus sum, stupendosque effectus à tam Euporisto remedio, addito subinde sale prunellæ vel oleo tartari, contigit videre. Etiamsi enim culpanda sit futilis illa credendi cacoëthes, quæ in Indiis mire afficere solet mortales, de febrifugis superstitiosis, sympathicis amuletis & similibus; tamen vel inviti cogimur fateri, quarundam rerum esse eam vim, ut paroxysmum febrilem sine noxa infringant & putredini simul resistant. Quomodo creta vitium acescentis cerevisiæ emendet: quomodo succus limonum vehementissimæ ebullitioni sacchari in capacissimo cacabo resistat: Spiritus item vitrioli cum sale tartari mistus aciditatem perdat, & multa alia, quibus brevitatis causa supersedeo, haud facile erit pronunciare. Interim argutulos illos acerrimos abstrusarum rerum, si Dis placet, investigatores, qui occultas proprietates pro ignorantiæ asylo perpetuo reputant, omnemque causam ad manifestas qualitates acceptam referunt, invito, ut me hæc & quædam supra enarrata naturæ arcana edoceant.

Cum vero perpetuæ vigiliæ & doloris vehementia, magnis illis remediis evacuantibus contraindicent, somnum nunc per interna soporifera & anodyna, nunc per externa quæ cogendis sint ruentibus humoribus, conciliant. Quod totius corporis, præcipue capitis, frigidæ irroratione, & unctione viscidæ cujusdam & frigidæ materiæ, è planta *Vrucatú*, tum è ramis Cardui littoralis contusæ, instituunt Barbari, quibus usus opii nondum innotuit.

Quia autem narcotica non immerito tantopere extolluntur per omnes Indias, ubi morbi acutissimi cum spirituum & humorum orgasmo, præsertim ventris illi fluxus sanguinei malemorati, Catarrhi & Hæmorrhagiæ contumaces grassantur, operæ pretium erit circa eorum abusum breviter quædam monuisse, ne temere ad auram popularem captandam, ut sæpe fit, adulatoris potius quam veri Medici officium præstent, & in gravissimos scopulos impingant. Non sine noxa datur iis, qui ex crassis humoribus & frigidis morbis laborant; tum quoque quibus vires sive à morbi vehementia, sive ab immoderata forte Venere nimis exhaustæ sunt. Neque tuto exhibetur, quibus in morbis à fluxione natis non aliquæ generales evacuationes præmissæ sunt, quod pectus opprimant, hostem includant, cum evidenti ægrotantis periculo. Verum si dolor atrox & vigiliæ ex spirituum & humorum tenuitate, æstu & mordacitate ferociente, natæ sint; eos non tantum sedant, sed & naturam armant contra inimicum, eumque obortis sudoribus, quod in Regionibus calidioribus haud raro fit, propellunt ad extima, spiritusque victor foras diffunditur, unde morbi simul & symptomata tolluntur. Certe enim quam amica est spiritibus ac humoribus coagulatis dissolutio, tam grata acceptaque dissolutis coagulatio, quæ subtiles halitus densat, efferos ichores figit, mordaces succos mitigat.

Atque hæc de modo curandorum morborum acutiorum, & Febrium potissimum, in genere dicta velim. Destillationes & Oppilationes illas chronicas, ex quibus febres, fluxus ventris, aliique morbi graviores non raro pullulant, advenæ intemperanter viventes haud facile evadunt. Eo quod Cruditates, quæ vera semina sunt morborum, ob supra enarratas causas, non rite præcavent. Ex iis enim educti vapores faciunt Inflationes: iidem in capite condensati Destillationes: in aliis membris & visceribus Obstructiones: unde sequitur aut Putredo aut Inflammatio. Atque ab aliqua harum causarum, intemperies humorum, exindeque nascentes morbos, provenire dixerim.

CAPVT II.

De Catarrhis.

QVum instituti nostri ratio postulet, prosequi Cruditates, Obstructiones, cæteraque mala inde pullulantia; videndum quid notatu dignum circa Catarrhos.

Rarissimis destillationibus veterani incolæ, creberrimis advenæ juvenes & pueri molestantur: Eæque vel à frigore nocturno, astricto, & compresso capite: vel à caloribus diurnis rarefactis carnibus exoriuntur. Quæ plurimas sæpe noxas vel per se vel ratione partis in quam fluunt, secum trahunt. Æstivo æque tempore, ac pluvioso oriuntur, humoribus capitis in fauces, quandoque in asperam arteriam partesque dissitas decidentibus. Quemadmodum enim omnia oppleti capitis symptomata in primigenia febre (teste Hippocrate) statim enascuntur; ita non minus aliquando vis Solis ciere catarrhos animadvertitur, è cujus assiduitate maxima interdum mala oriri solent. Vt enim aquæ stillatitiæ, subtracto aut extincto igne, profluere cessant; ita catarrhus ab intensissimo solis calore suscitatus, non prius aliquando subsistit quam æstus deferbuerit. Hyeme pluviosa, perpetui redundantes humores viscera laxiora pervadunt, unde tusses, tabes præcordiorum, maxime vero ventriculi oppletiones, alvique albi fluxus, (qui cerebrales vulgo practicis dicti) cum phlegmate ex capite descendente, proficiscuntur: ad Aphor. XXX. lib. VII. *Quibus per diarrhœas spumosa sunt alvi excrementa, iis à capite fit defluxio.* Quid quod ipsa nervorum paria, spinalemque medullam invadunt, quod humores oppido mobiles, partiumque facultates retentrices minus validæ in his terris deprehendantur. Maxime vero homines recens sanitati restitutos, recidive quasi, iteratoque corripiunt Catarrhi, tanto impetu, ut omnes pene nervos occupent, unde cæcitates in opticis, stupores & tarditates in sensoriis & motoriis excitantur. Atque hæc omnia graviora oriri existima, si ventus è continenti oriundus ante diluculum, apertis sudariis caput & pectus frigido malignoque vapore subito feriat, transpirationemque cohibeat.

Porro si quando contingat virilem vel senilem ætatem stillicidiis è capite, vagisque artuum doloribus (*Curimentos* vocant Lusitani) tentari, diuturni & curatu difficiles esse solent: qui tempore plenilunii, tum accedente æstu maris, præsertim post Solis occasum, exasperantur usque adeo, ut missa causa, solis sæpe symptomatibus occurrendum sit; quippe spatia inter articulos non solum alternatis vicibus, sed & viscera interna doloribus profundis afficiuntur. Ita ut Rheumatismum vere experiantur de quo Hip. l. de locis in hom. & Gal. de diff. feb. c.7. agunt. Qui ob analogiam quam habet partim cum catarrho, partim cum arthritide, vulgo medicorum non raro imponit. Non quod plane negandum sit à cerebro subinde humores istos immediate descendere, cum pateat sæpe dolores in cervice incipere, & postmodum ad humores descendere, sed primam serosorum & acrium humorum generationem fieri in hepate fervidiori; unde debilius redditum, non satis conveniens nutritioni alimentum generat. quæ duo tam nobilis visceris incommoda, quam sint nimis frequentia in calidis regionibus, alias satis superque demonstratum est. Affectus porro hic utcunque comitem habet febrem lentam symptomaticam, & propter diuturnitatem potius quam vitæ discrimen extimescendam.

In principio curationis abstinendum à quocunque validiori medicamento. Evacuationes enim sive per alvum, sive per sudores, nunquam nisi in morbi declinatione profuisse, expertum est. Quapropter post reiteratas venæsectiones, pro re nata, materia morbifica est præparanda, mitiganda; intemperies corrigenda, omnesque partes tam mandantes quam recipientes roborandæ. Interim ad obtundendam humorum acrimoniam, & sedandam agitationem, julepi celebrantur ex Aqua cannæ saccareæ, Granatorum, *Ianipapæ* & Ptisanæ ex radice *Mandihoca* præparatæ cum tamarindis. Quibus succedant decocta ex *Iupicánga* & Salsaparilla ad sudores proliciendos.

Hæc breviter inserenda judicavi, ne ea quæ de catarrho dicta sunt cum hoc affectu confundantur. In curatione enim catarrhi proprie dicti, si utroque remedio, scilicet purgationis & venæsectionis utendum sit, præcedat Venæsectio, ut moti humores divertantur, fluxusque è cerebro excidentes sistantur.

Catharticum unum atque alterum pituitam ducens ex nuce *Andá*, vel ex catapotiis quæ Mechoacanam, Colocynthidem, Aloën & Guttam camboidem recipiunt, instituisse

tuiſſe ſufficiet. His ſuccedat Syrupus Tabaci ad magis incidendos viſcidos humores, atque ad arcendos aſthmaticos affectus. Quod ut tuto fiat, cautione opus eſt circa tam validum medicamentum. Scilicet ut gradatim doſis ſyrupi augeatur, atque præparatio ejus rite inſtituatur. Sicut in hujus libri calce docebitur. Quibus ſi forte ruens acris humor refragetur & gravius periculum minetur à ſtupefacientibus, quod eximii ſint in ſimili neceſſitate profectus, non ulterius abſtinendum; quia tabificam pruinamqua pulmones madens cerebrum ſubinde perpluit, intercipiunt. Quæ tamen cautius exhibenda, quandiu ſigna repletionis in capite & pectore apparent: nam tunc eorum loco ſudorifera, frictiones & unctiones præferendæ: maxime vero, ubi deſtillationes viſcera & membra jam diu obſederint. Recipe ſummitates *Tupeiçava*, radices *Aningæ*, *Betis*, *Iaborandi*, *Aguaxima*, cortices arboris *Çebipíra*, folia *Iaparandiba*, *Caaróba*, *Camará*, *Pimente ſilveſtre longo*. Ex quibus, accedentibus foliis Myrti, & radicibus *d'Araça*, balnea & fomenta concinnentur, parteſque dolentes aliquoties laventur. Mox ſpiritus vini, infuſo Pipere Braſilienſi, ſtupa aſpergantur. Frictones denique ex oleo Tabaci, Ricini, Chamomeli & Myrti Americani, in quo thus aliquandiu maceratum ſit, inſtituantur. Præ cæteris probatur linimentum, quod ex pinguedine vermium toſtorum *Iarumai*, & venenoſa rana *Cotorá*, conficitur. Poſtea emplaſtrum ex præſtantiſſimo Elemni gummi *Iciçaiba*, Anime, Pipere Braſilienſi & adipe capræ, partibus afflictis apponendum. Quod ab empiricis, & rationalibus, proſpero eventu inſtituitur.

Fonticulorum denique neceſſitas, ſi ullibi, his terris magna eſt, modo temporius, ob majorem humorum mobilitatem, inferioribus æque ac ſuperioribus membris applicentur, quod ſeroros humores à nobilioribus partibus derivant, & æque exiſtenti quam fienti morbo opem ferunt. Adde maſticatoria, quorum principem locum facile obtinet *Iaborandi* decantata illa radix, quæ mane modice manducata, grato acore pituitam attenuat & educit. Sternutatoria quoque ex pulvere Tabaci felici cum ſucceſſu uſurpantur.

Cibus ſit temperatus ad caliditatem & ſiccitatem inclinans, totaliſque abſtinentia à Venere & Baccho. Ad hæc ab illa perpetua viciſſitudine noctis atque diei ſibi caveant, ne modo calor, modo frigus, quid moveant; quod incautis advenis familiare eſt. Poſtremo potus ſit defæcatus ex aqua fontana, quemque *Vbiraeé* ſive *Guajaci* cortices, ſarſaparilla, ſaſſafras, liquiritia nativa ingrediantur.

Cæterum cum cerebrum pituitæ eſſe fontem Medicorum princeps affirmet; eam partim gignit, partim calefactum, ut ſæpenumero hic fieri ſolet, è toto corpore trahit, ac rurſus in pulmonem demittit, eumque exulcerat aliquando, unde Tabes enaſcitur. Cujus peculiarem curandi modum operæ pretium duxi paucis addidiſſe. Cum enim non minus beato cælo ſoloque hic Americæ tractus gaudeat, quam Italia vel Græcia, Galenum imitari lubuit. Qui ut tabidos ad Inſulam Tabiam, ita ego ad ſaluberrimum montem mari vicinum, pulmone laborantes ablegare ſum ſolitus, ædibus verſus ortum apertis, Euroque expoſitis, occidentem vero ſpectantibus, obtectis. Quod quidem non menſibus pluviis ſed æſtivis fieri convenit, cum eximia illa aëris tenuitas & ſiccitas, pulmonis ulceribus amiciſſima, collapſis viſceribus vitalibus robur reſtituat. Aërem enim pro reſpiratione attractum, non minus ventriculum & inteſtina ingredi, quam pulmones, eleganter probat Hofmannus in Inſtitut.

Inter ſquillas, cancros piſceſque cartilagineos, ii qui facilioris concoctionis ſunt eliguntur; ut & aves montanæ, phaſiani, columbæ & palumbæ, atque aliæ, exceptis carnivoris & altius ad æthera volitantibus, utpote calidiſſimis. Lac caprinum, præ cæteris vero pulmenta, emulſiones, boleti, placentæ *è Tipióca* exſiccantes & conſolidantes, reliquis alimentis medicamentoſis facile palmam præripiunt. His addantur aquæ florum Aurantiæ & *Ibabirábæ*. Loco conſervæ Roſar. illa quæ ex fragrantibus prunis & piris Granatenſibus fit præſtantiſſima, ſubſtitui ſolet. Navigatio quoque modica circa littus, cælo ac mari clementiori, animo & corpori proficua habetur.

Licet autem ſyrupi Tabaci ſupra enarrati præparatio diverſis modis inſtituatur, diverſaſque aliquando recipiat compoſitiones pro varietate affectuum vel temperamentorum: Ego relictis cæteris ſequentem præferre ſolebam quem ex ſucco Tabaci maris rec. expreſſi ℔j. Aquæ Cannæ ſaccariferæ rec. ℥iij. Mell. ſilveſt. (grato ſuo acore oxymel ſuperantis) ℥j. Præparari juſſi ſecundum regulas artis. addita tamen ea perpetua cautione ut ſucci Tabacini exquiſitiſſima fiat primum digeſtio, quâ vomitiva & purgativa atque alia qualiſcunque violenta qualitas infringatur, ſicut in aliis multis validis medicamentis fieri ſolet.

CAPVT III.

De Oculorum malis.

Merito quidem Hippocrates lib. de Aëre, aquis & locis, oculorum mala, tum imprimis lippitudines duras ac vehementes meridionalem plagam habitantibus familiares esse, tum quoque iis quibus carnes calidæ & siccæ sunt, testatum reliquit. Inter primas noviciorum in Indiis querelas haud postremum locum sibi vindicant oculorum vitia cum videndi facultate depravata vel sublata. Ex his quidam Sole occidente, quod minus lucis præbeatur, quam opus est, maxime tempore plenilunii: nonnulli crepusculo matutino videre desinunt. Prior affectus νυκτάλωπία, posterior ἡμεραλωπία Græcis dictus. Quibus si pertinax capitis dolor accedat & non in tempore remediis succurratur, periculum est ne prorsus tandem cœcutiant, vocaturque *Gutta Serena* sive ἀμαύρωσις. Omni quidem anni tempore sed æstate potissimum sicca quæ aquarum exors sit, hic oculorum affectus advenas, vix indigenas, infestat, rariusque nunc quam olim dominatur. Quod nostrates quondam adventitii, Solis & Soli Indici ignari, multorum morborum origines nondum habuere perspectas, quas postea edocti evitarunt, eorumque principia declinare didicerunt. Νυκτάλωπία hæc sponte sua curatur, aliis ad septimanas sex imo menses totidem protrahitur, nec raro recidiva est. Duplex est hoc malum. Externum, quando nubeculæ transparentes vel non transparentes superveniunt. Internum, cum nihil omnino exterius in oculo apparet. Posterius hoc priori frequentius infestat, & difficilius curatur. Vtrumque externam & internam causam fomitem habet. Pauperes & milites gregarii, corruptis salitis sæpe alimentis, aquis præterea stagnantibus, vinoque ardenti rancido ac fœculento vescuntur. Addo quod intolerabilis ille Solis verticalis percussus, ad torridum littus (quod non raro plantas pedum viatoribus comburit) oculorum aciem vehementer obfuscet & debilitet, catarrhosque ad nervos usque opticos solvat. Sicut sæpissime in castris Illustr. Principis Nassav. à me est observatum. Mox delassatis, porisque apertis, & totas sæpe noctes sub dio, luna plena, stante mediterraneo vento, recubantibus, fluxiones figuntur.

Hæc incommoda oculorum atque caligines, incolarum ritu, hoc modo tolli vel emendari solent. Primo interdictis illis alimentis, quæ diu in penuariis recondita, mucorem atque situm contraxerunt, in eorum locum recentia, sicca, temperata substituuntur, quod labefactato ventriculo spiritus visorii crassis & vaporosis halitibus facile inficiantur. Præterea tam æstum diurnum, omneque objectum justo fortius; quam frigus nocturnum, quod caput replet, arcent. Ad hæc, cephalica purgantia aliquoties repetunt. mox venas temporum & post aures aperiunt. Dein rasis capillis, aspergines, cucuphas adhibent. Sternutatoria ex pulvere Arboris *Ibabirába* & Tabaci momento, cæterisque similibus exsiccantibus apprime præparant. Masticatoriis item ex radice *Iaborandi* non leve solamen adferunt. Cucurbitularum cornearum & hirudinum quoque usus, imprimis in cervice, commendabilis est. Setones in nucha, vesicatoria, fonticulos denique eodem modo quo in Europa applicant. Tum in hoc externo & interno; tum in aliis oculorum affectibus, aquam, quæ ex fragrante illo flore arboris *Ibabirába* & è canna Saccharifera recenti destillat, eximia virtute pollere, quotidie experimur. Ros simplex, vel dilutus cerussa cum lacte mulieris; denique liquor ille præstantissimus ex spinis arboris *Samouna* expressus, oculisque infusus vel circumcirca illitus, visum acuunt & corroborant. Externo autem oculorum vitio cum nubecula ovum recens adhibent ad duritiem coctum, additis tribus Sacchari Candi & pulveris *Ibabirába* partibus, & una vitrioli albi. Ex quo liquor exprimitur, qui cubitum ituri oculis adhibetur. Idem quoque præstat aqua *Manipuéra* ex radice *Mandihoca*, quæ licet pota venenosa habeatur, oculis tamen prodest, visumque emendat. Quodsi malum ulterius renitatur, fumus contriti carbonis è cortice *Ibabirába* & Tabaci in oculos ægroti insufflatur; mox masticato allio jejuno ore, linguæque impositis *Ibabirába* cineribus, cilia ejus identidem lambuntur. Præter remedia modo dicta, Lusitani æque ac Barbari syncrasia quadam visum restitui testantur jecore piscis Lamiæ recenti, vel sale paulum condito, manducato. Quod ipsum I. Bontius de Indis Orientalibus memorat.

rat. Quo videtur quoque ſpectare illud Hippocrat. dictum lib. de Viſu. *Vnum aut duo fruſta prout maxima devorare poteſt de hepate bubulo cruda, in melle tincta exhibeto.* Mihi utriuſque enarrati remedii felicem ſubinde effectum videre contigit. Hiſce potiſſimum ſubſidiis accedente tenui diæta curatio abſolvitur; modo æger à ſupra dictis cauſis externis & internis ſedulo, diuque etiam reſtitutus ſibi caveat, præſertim cum intus dominatur affectus, nervuſque opticus dudum receperit fluxiones. Atque hæc quidem mala plenilunio imprimis ingraveſcunt. Vnde humores moti non parum augentur, quo tempore caputpurgia evitare præſtat.

CAPVT IV.

De Spaſmo.

CVm nihil fere moderatum ſub hoc cœlo ea corpora ſublunaria recipiant quæ æſtus diurni & frigoris nocturni viciſſitudinibus expoſita ſunt, fit, ut, ſicut acutiſſimi & calidiſſimi, ita frigidi imprimis & Chronici morbi in Indiis magis ſint familiares. Inter acutos quidem facile primus fatale hoc Spaſmi genus, Græcis τεταμὸς, Belgis **de Klem** / nuncupatum: quod frequens admodum eſt, dictoque citius hominem ſtantem ſedentemve invadit, & rigidum tanquam ſtatuam, nunc Tetani, nunc Opiſthotoni inſtar, tenet. (Vide Hofman. Inſtitut. lib. 3. cap. 86.) Ita ut per intervalla miſerando ſpectaculo retrahatur & concidat. Vnde tandem fit, ut ſpaſmo cynico interveniente, ablataque reſpirationis ac deglutiendi facultate, (ob convulſum credo diaphragma & œſophagum) terrifica nonnumquam ſymptomata concurrant, & murmur quoddam horridum, Epilepticorum ritu, exaudiatur. Nonnulli vero tardius, citraque tot dicta accidentia, corripiuntur, dentibus primum ſtridentibus, ore mox diſtorto, adeoque occluſo, ut vi ac ſpecillo ferreo effringi debeant. Tunc quidem non raro ſuffocationis periculum incurrunt, excrementaque retinere nequeunt. Infeſtantur potiſſimum hoc affectu vel leviſſime vulnerati, Piſcatores, Fabri, Piſtores: tum quod interdiu madidi ac ſudore æſtuantes, ab ingruente nocturno frigore ſibi non cavent; tum quod craſſiori & veteri alimento aſſueti obſtructiones lienis graviores incurrant, indeque quibuſdam noviciis calamitoſum Scorbuti ſymptoma ſe jungat. (Vide Sennert. de oris convulſ. & Scorbuto.) Tempeſtive itaque remedium adhibeas oportet: ſin minus, ante quartam & viceſimam à convulſione horam æger ſuccumbit.

Primum, ſi nullum grave contraindicans obſtet, confeſtim vena ſecanda eſt, mox acribus clyſteribus, aliquoties reiteratis inſiſtendum. Poſt hæc ſudorifera ex Alexipharmacis exhibenda. Symptomata enim, & curatio, malignum quid adeſſe teſtantur. Quodſi protrahatur morbus, decocto Salſaparillæ, corticum Guajaci, *Iupicánga*, Saſſafras, *Iaborandí*, *Betis*, *Nhambi*, aliiſque nativis ejus generis herbis, ſuccurrendum eſt. Hæc ſubſequantur balnea humida & ſicca, ſuffumigia è ſtercore caballino, cum gummi Anime, & ſimilibus aromaticis. Poſtea ſudoribus alte abſterſis, frictiones validæ inſtituendæ ſunt. Mox inunctio colli, ſpinæ dorſi, partiumque vicinarum ſuccedat ex oleis & balſamis appropriatis, nativis & exoticis, imprimis vero oleo corticum Arantiorum cum ſucco Tabaci recentis. Æger probe cooperiatur, corpore perpetuo ſudore diffluente. Sæpe & modice cibetur, ob lapſum virium, bibatque calidum. Neque raro, ſi prædicta obſerventur, eluctatur: præcipue vero ſi febris, vel alvi quoque profluvium ſuperveniat, quod evacuet materiam convulſivam tranſlatam è nervis ad venas. (Hippocrat. lib. IV. Aphoriſm. 57. *Spaſmo aut Tetano vexato, febris ſi acceſſerit, morbum ſolvit.* Et Coac. 358. *Convulſiones autem derepente ortas febris ſolvit, ac alvi fluxus.*) Sin minus; medicuſque ac ipſe æger vel aſtantes officii immemores; vel leviſſimo errore, antequam materia peccans victa fuerit, commiſſo, certo certius de vita erit actum. Quod aliquando accidiſſe memini ore arcte clauſo, ac motu convulſivo immaniter per paroxyſmos, maximis cum doloribus & ejulatibus, inſurgente.

CAPVT V.

De Stupore Membrorum.

INter Chronicos morbos in America familiares est ille qui nervos tentat, altumque membrorum torporem inducit. Cujus naturam nemo, quod sciam, tradidit. Eum Lusitani appellant *Air*, quod ab aëris inclementia & ex incompleta obstructione, intemperieque frigida nervosarum partium oriatur. Pituita enim lenta & glutinosa, loco spirituum, nunc ex capite promanans, nunc è spinali medulla in artus destillans, facile nervos occupat, ac tendines brachiorum vel pedum, vel utrorumque simul infestat: accedente refrigeratione non tantum nervorum, sed & venarum, arteriarum, carnis, membranarum, cutis. Id ex dissectione Æthiopis, ex hoc stupore dum viveret laborantis, animadverti, cujus nervi frigido & tenaci phlegmate obducti erant. Sensus non in totum tollitur, pulsu existente exiguo & debili, cum profundo & obtuso dolore, pondereque membrorum summo; ac cum titillatione subinde sensus oberrat. Stupentis sensus ac titillationis vera ratio ex Rod. à Veiga Comm. in Galen. de locis affectis petenda. A paralysi differt quod sensus hic perpetuo adsit, licet sæpe molestus. A Spasmo quod convulsivis motibus utcunque destituatur, quia artus prolongantur, non contrahuntur, humore frigido & humido in juncturas se insinuante, ita ut ligamenta & nervi inde laxentur. A *Beribery* distinguitur, quod hoc malo divexatis membra minus contremiscant. Aliquando præter medullosam nervorum substantiam, membranosam quoque cum paroxysmis ac vehementibus doloribus tentari comperi, præcipue circa vesperam ac æstus maris vicissitudinem. Vsque adeo invalescit aliquando hoc malum, ut ob maximos atque continuos cruciatus, facultates omnes de tono dejiciat. Affectus potius ærumnosus ob diuturnitatem, quam lethalis per se; nisi forte recidivus ex alio morbo, ut sæpe fit, spirituumque defectus subsequatur: cum mentis & vocis interceptione, ad sententiam Hippocratis lib. 1. de prædiction. *Vocis interruptiones cum exsolutione, stupore detinente, sunt periculosæ, tum & illa quæ subito in utramque partem translabuntur.* Multis enim ex obstructione morbis supernascitur, iisque præ cæteris succedit, qui mali judicii sunt & translatione symptomatica formidabiles fiunt. Quibus si accedant gravitates & acuti capitis dolores, convulsiones fieri solent, quod ab Hippocrate in Coac. confirmatum est. Citius evadunt ægri, si febris accesserit, quæ non talis sit, ut frustra ciendo tenaces humores oppressionem faciat, sed acuta, quæ nervos & musculos iis liberare, intemperiemque frigidam exsiccando corrigere valeat. Illis vero qui calori diurno aut frigori nocturno caput & lumbos derepente exponunt, solutione vel compressione pituita in nervos partesque vicinas labitur, ibique radices agit. Adeo ut paucos ante trium vel quatuor mensium decursum, quosdam ne anni quidem intervallo, restitutos viderim. Vix subito unquam, sed plerumque sensim & per gradus invadit magnus hic morbus, ac magnis generosisque remediis propulsari postulat, quibus defectus virium non raro contradicit.

Primo, aër non nisi à solis radiis repurgatus admittatur. Noctu aër suffumigiis tepefiat. Potus sit vinum dilutum actu calidum, vel decoctum ligni Sassafras nativi. Cibus optimi, sicci tamen esto nutrimenti. Aves montanæ, perdices, phasiani, palumbi, cæterique id genus alites, tosti ægro exhibeantur. Si elixatis plus delectetur, aromatibus condiantur. Allium quoque & cepas piperque Brasiliense, si febris non impediat, atque evacuationes jam institutæ fuerint, adjiciantur, quæ ex jusculis & lacte caprino pota, robur addidisse ac multum profuisse memini. Semel atque iterum purgationes instituantur ex Mechoacana, quæ recens & succulenta sit, additis correctoriis è Spica Nardi & Zinzibere, tum & stimulis ex Hermodactylis & Coloquintide, si extractum Mechoacanæ in pilulas redigatur.

Ad hæc balneis & suffumigiis siccis potius quam humidis, imprimis ex accensa herba *Ambiaembó*, vel stercore caballino, cum gummi Anime cæterisque similibus accensis ad decem plus minusve dies utatur. Mox post haustum decoctum Sarsaparillæ & Sassafras, altis frictionibus sudores abstergantur, collum, scapulæ, totaque dorsi spina ad focum fideliter inungantur: accedente adipe colubrorum, & infuso Piperis Brasiliensis ex spiritu vini. Consultum quoque validissimo per cucurbitas corneas suctu spiritus

ſpiritus attrahere, tum imprimis per altas illas ſcarificationes partem affectam liberare. Tandem, ſi neceſſitas urgeat, ferro candenti cutem pertundente, membra languida roboranda, lentaque nervorum pituita digerenda eſt. Convaleſcente ægro, noctes dieſque partes affectæ ita obtectæ ſint ut nullum aërem admittant, ſitque exercitium & membrorum perpetua agitatio. Mira equidem tum tuendæ ſanitatis ergo, tum in pleriſque morbis ſanandis, frictione & unctione frequenti incolæ præſtant; illam in frigidioribus & chronicis, hanc in acutioribus adhibentes. Quæ remedia lubenter advenæ imitantur, & ut par eſt ex legibus artis, hæc & plura medendi Empiricorum genera moderantur. Quæ paſſim docet Galen. lib. 2. De ſanitate tuenda, & Celſus cap. 14.

CAPVT VI.

De Obſtructionibus viſcerum naturalium.

VBique Terrarum conſervatio humani corporis, inter alia in Sanguinis & ſpirituum motu perpetuo conſiſtit, qui ſi impeditus vel inordinatus fuerit, pertinaciores plerumque & graviores vel obſtructiones vel fluxiones concitare ſolet. Hinc oppilationes illæ hypochondriacæ ac pernicioſi ventris fluxus, non immerito Indiarum peſtes habentur, cum inter populares morbos, nulli tanta vehementia dominentur, aut plures Mortales è medio tollant. Qui quoniam ex variis cauſis, potiſſimum vero ex impedita tranſpiratione primam originem trahunt: de frequentioribus obſtructionibus ex cruditatibus natis & viſceribus naturalibus ſupervenientibus, antequam ad fluxus deſcendo, quædam neceſſario præmittenda exiſtimavi. Hepar, Lien, Inteſtina, præ cæteris Pancreas & Meſenterium, à Ventriculo multa patiuntur mala: qui, licet per ſe tot morborum cauſa non ſit, tamen ab intemperantia vivendi toties tentatus, vegeto ſuo calore tandem deſtituitur, craſſiſque ac crudis humoribus obſitus, officio rite fungi non poteſt. Neque ventres hieme in his terris calidiores ſicut in aliis, teſtante Hippocrate: ſed frigidiores potius ſunt, multoque humore abundantes ob crebras pluvias aëremque calidum & humidum, ac proinde pauciori alimento indigent. Iuvenes & advenæ maximopere hoc malo affliguntur: (veteranos enim & ſenes obſtructionibus rarius infeſtari videas) tam ob ſaburram ſcorbuticam in itinere conceptam: quam ob cacochymiam ex immoderato cibi potuſque fæculenti & compoſiti uſu contractam. Enimvero promiſcua multitudo, nunc ad vitam neceſſariis deſtituta, modo eiſdem nimium abundans, facillime cruditates atque obſtructiones incurrit. Potu præterea viliſſimo (quem *Garápa* vocant) ex ſacchari fæcibus & aqua confecto, tum & Spiritu urenti ex eodem potu concinnato, multi avidiſſime ſe implent, unde ebrii ac æſtuantes, totique ſudore diffluentes, humi procumbunt, ac malignis vaporibus ex terra aſcendentibus corpus denudatum per integras noctes exponunt. Quo fit, ut venis arteriiſque corporis occluſis, circulatio & tranſpiratio illico impediantur, moxque tonus ventriculi & robur hepatis enerventur. Vnde debilitas cum tanto labore & laſſitudine ſpontanea atque nauſea oritur, ut ferendis cibis & medicamentis impares ſæpe exiſtant. accedit quod clam gliſcat malum, & paulatim ſine ullo fere ſenſu doloris primum invadat. Hinc neglecto facile morbi principio, multa mala ſubſequi videas, manente tamen priori calamitate. Chylus ſiquidem craſſus, & crudus, venas lacteas tranſire non potens, eas obſtruit: Iecori, Inteſtinis, Pancreati, cæteroque corpori, non quam debet ſed quam poteſt miniſtrat. Vnde functiones naturales non ſolum impediuntur, ſed & ob diaphragmatis ſympathiam ex pondere hepatis & lienis enatam, magna comitatur reſpirandi difficultas, & ex infarctu Pancreatis perpetuæ querelæ. Accedunt Sudores frigidi in partibus ſuperioribus, ſummus virium languor, canina appetentia, durities atque murmur utriuſque hypochondrii: denique longo ventilationis defectu, febris, ſitis & inflammatio. Quid quod ſuffuſio flavæ bilis ex ſcirrhoſo hepate prognata, & hydrops ſæpe ſe jungat. Idem de India Orientali (cum qua India Occidentalis plurimos morbos habet communes) teſtatur D^r. Bontius. Si quem à tot ſimul ærumnis vindicatum iri conſtet, hoc non adeo manu Medici, quam ſingulari Naturæ beneficio, idque ſæpiſſime per liberale bilioſum alvi profluvium, critice fit. Hinc obſtructiones fluxu tolluntur. Scilicet in gravioribus & longis

morbis

morbis exhauſta Medici ſcientia & fatigata arte, ſæpe ſic ſolet Natura velut è machina adeſſe ægris, & ſanare deſertos poſt longam & inſanam curationem. Quorum exempla paſſim obvia, etiamſi non memoriæ ſint tradita. Forte quod nihil præ ſe laudis habent.

Si quis autem Medicamentis locus ſupereſt, antequam ad eorum adminiculum confugimus, optima & ſtricta prius diæta per multum temporis inſtituenda eſt, quæ potiſſimum ſit ex cibo & potu recentibus partiumque tenuium ac digeſtu facillimis, accedente mane & veſperi motu corporis liberali, quem ob difficilem reſpirationem declinare ſolent. Venæ ſectionem, ſi non præſens febris, ſaltem futura ſæpe poſtulat. Etenim materia morbi quamvis ex ſe ſit frigida, non raro vel calidis humoribus augetur, vel ipſa fervorem concipit poſtmodum, ut hepatis quoque inflammatio merito extimeſcenda ſit. Blandioribus primo medicamentis incidentibus & aperientibus, ne vires dejiciantur, tormina cruditateſque ex alto provocentur, inſiſtendum, ut ſunt radices herbarum *Acariçoba*, *Iuripeba*, *Pagimirióba*, *Tapyrapecú*, *Aguapé*, & *Aguaxima*, ut & Cortices Rad. Arborum limonum, liquiritiæ, *Araçá*, *Ibiraée*, & ſimilium, unde Apozemata reiterantur cum ſucceſſu. Et quia in his implicatis morbis ſæpe ſcorbutici quid intercurrit, herbæ & fructus minus fugaces ſed acidiores aſſumendi, ut ſunt Braſſica marina & Portulaca aceto conditæ. Inter hæc primas tenent nuces quas *Cocos* appellant, quarum liquor recens medullaque, præterquam quod gulæ lenocinentur, ſaluti proſunt: ut & mala Aurantia, Citria, Citrulli, *Caraguatá*, *Guajába*, *Ananas*, *Murucujá*. Deinde conducit ut Pharmacia cathartica Diætam excipiat ex more Regionis, & materia præparata exturbetur per ſuperiora vel inferiora. Id autem nullo remedio tutius vel convenientius fit, quam infuſo duarum drachmarum radicis *Pecacuánha*, vel nucleo nucis *Andá*. Exinde ipſius mali quaſi antidotum per triginta dies & ultra, ſi morbi pertinacia expoſcat, exhibeatur, quod fit ex pulvere corticis *Ibiraée*, ſcoriæ ferri, ana ℥ ij, Milij Indici ℥ j. Fabarum minorum, cucurbitæ amaræ, ſem. & pulp. fol. ſen. ana ℥ j. Quæ trita in pulverem exhibeantur à ʒ ij ad ℥ ß mane & veſperi cum liquore convenienti. Huic mox exercitium corporis ſuccedat, curſus ſcilicet aliquot paſſum, qui indies, accreſcente liberaliori motu diaphramatis major inſtituitur. A quo redeuntes cibis facilis digeſtionis refocillentur, præſertim pulte è farina *Tipíocæ* cum ſaccharo. Nemo miretur remedio tam populari, tam gravem morbum exſtirpari. Medicamenti enim hujus baſis eſt Chalybs & Cortex *Ibiraée*, (quod eſt Guajacum Braſilienſe:) quorum hic cum primo gradu calidus, tenuium partium, dulcis & aromatici ſaporis ſit, valide aperit: ille lentos in viſcerum oppilatione humores incidens, merito cæteris præfertur. Inter Topica (quæ magni hic uſus eſſe ſolent) Emplaſtrum ex gummi Elemni, *Içicariba* & balſamo *Capaiba* vel *Cobureiba* cum melle ſilveſtri applicatur ventriculi & hepatis regioni. His omnibus accurate obſervatis, plurimi convaluerunt, niſi forte aliquid pejus in hepate deliteſcat, quod accedentibus reliquiis & debilitate viſcerum, recidivam faciat. Quapropter conſultum eſt, ſublato mali fomite, morboque ſecundum præſcriptum artis expugnato, decoctum Salſeparillæ Braſilienſis aliquandiu exhibere. Tametſi autem hæc medicamenta eorumque utendi methodus, neque ratione, neque experientia, deſtituta ſint, & minime improbanda, neceſſe tamen ad rationis amuſſim ea exigere, & nonnihil inventis addere vel demere.

Cum vero hæ obſtructiones ex iiſdem cauſis enarratis pronatæ, mulieres quoque Europæas gravidas æque ac non gravidas exerceant, quid mirum ſi generationi deſtinatus uterus per intemperiem magno illi naturæ operi ineptus cloaca fiat multorum excrementorum & cruditatum, unde variæ calamitates maxime vero uteri profluvia alba ſuccedunt: Quod dum pudore vel negligentia ægræ occultare ſtudent, fiunt pallidæ & triſtes atque ingratæ viris. Temporis decurſu conduplicatur & eo uſque augetur malum, ut non minus de corroborantibus viſcerumque tonum reſtituentibus, quam de evacuantibus remediis cogitandum ſit. Quod quidem, partim balneis artificialibus factis ex fragrantibus herbis indigenis calefacientibus & aſtringentibus, partim ſupradictis medicamentis deoppilantibus, accedente ſyrupo Tabaci & melle ſilveſtri, vel ſimplici vel cum aromatibus mixto, abſolvitur. Non neglectis interim quibuſdam pituitoſam cacochymiam evacuantibus, tum cum profluvia hæc modum, tempus & colorem variant, ſecundum Aphor. XXXVI lib. V.

Infantes autem noſtrates præter hæreditaria genitricum mala, facile ex præpoſtera educatione ſuperius enarrata nova accumulant. Unde aquoſo humore inflantur, duriſque

que hypochondriis paulatim contabescunt antequam ad pueritiam attingunt. Si quæ medendi præsidia ex supradictis adhiberi contingat, raro prosunt, exceptis quibusdam ventris externis frictionibus & unctionibus deobstruentibus; & præ cæteris, si, remota matre, Brasilienses & Æthiopissæ nutrices lacte suo vegeto eos ad biennium circa educant.

CAPVT VII.

De Hydrope.

INter morbos qui ex obstructionibus pronasci solent, & in hac cum alterius mundi parte communes sunt, est ille qui Latinis Aqua Intercus dicitur, advenas pueros atque juvenes præcipue infestans. Illis enim potissimum ex imperita educatione & transpiratione impedita; his ex supradicta vivendi intemperantia, viscera sanguificationis affliguntur, omnisque generis Hydrops vel primario inducitur, vel secundario aliis morbis, ut Cachexiæ, Ictero, Dysenteriis, Quartanis, febribusque acutioribus male expurgatis, ut Hipp. passim comprobat l. de affect., succedit. Quemadmodum omnes hepatis affectus in Indiis facilius & crebrius quam in frigidioribus plagis generantur; ita non adeo infeliciter curationem recipiunt ii qui non ex alio morbo nati fuerint. Facilius tamen quam cæteri morbi recidivam patiuntur. Hinc cautio in prognosi & curatione exsurgit, secundum illud Hipp. effatum. *Hydrops qui Medicinæ revenit ac concedit, desperatus est: præcipue si ex alio morbo, quod sæpe fit, profectus fuerit.* Quippe si atonia hepatis vel scirrhus, extinctio item caloris naturalis, omnes denique alienatæ vel impeditæ virtutis sanguificæ causæ inferantur, multum quidem solatii ea remedia ægrotanti tunc conciliant, quibus abdomen & pedes detumescunt: sed cessante Medicina (à qua necessitas fractæque vires sæpe medicum recedere cogunt) morbus à perennitate causæ morbificæ renascitur. In cadaverum dissectione, eorum imprimis, qui ex Anasarca aut Ascite interierant, quandoque hepar colore albicante rimisque fatiscens reperi, ne vestigio quidem sanguinis in jecinore apparente. Vnde facile liquet quæ spes à visceribus captanda sit. Contrarium vero non raro contingit, si malum hoc cadat in subjectum visceribus bene moratis, quando Ascites de subito nascitur iis quibus ex aqua inordinate ingurgitata sanguificus calor læditur. Tunc enim & per cognitas & latentes vias insperatæ excretiones, medicamentorum virtute, tum per alvum utramque egeruntur. Quas vias si sponte sua natura inveniat, non exiguum solatium ægrotanti præstat; quod verba Hipp. in Coac. de Hydrope c. XIX. sentent. VIII. comprobant. *Iam vero ineunte Hydrope, si aquosa incidat diarrhœa cruditatis expers, morbum exolvit: secus enim æger, non morbus, tollitur.* Si vero medicamentorum adminiculo opus, consultius hoc per Perirrhœam quam Diarrhœam instituitur, quoniam difficile est excretionem illam hydropici humoris susceptam, ex lege critica per intestina perficere. Tum alvus, arte liberaliter mota, merito in Indiis suspicionis plena habetur, quod in diuturnum imo lethiferum profluvium non raro degeneret. Perirrhœa tutius aquæ educuntur; tum ob majorem in visceribus pororum apertionem; tum ob eximiorum medicamentorum indigenarum affluentiam, quæ aperiendo, siccando, astringendo mirabiliter sane curationem absolvunt. Quippe non raro contigit, ut sola radice diuretica *Caapêba* (in tractatu simplicium dicta) ex vino vel aqua, subinde ægro propinata, latex intercus fuerit eductus. Idem præstant Mirabilis Pervanæ, *Caapomonga*, *Iaborandí*, Sassafr. Sarçaparilla, Liquiritia, cortic. Limoniorum & prunorum Granatensium, radices *Iuripêba*, *Aguaxíma*, *Guabipocaiba*, *Ivapecanga*. Quibus nativis, utpote recentibus & validissimis, plus confidentiæ, quam exoticis effætis & ad nauseam sæpe reservatis, ponendum est. Alvus purgatur commode sequentibus remediis. Pilulis, quæ recipiunt Guttam Camboid in aceto maceratam, cum Zalapæ & Mechoacanæ recentis vel fæcula, vel extracto. Quorum ulteriorem præparandi modum videre est in capite de fluxu albo. Syrupus itidem Tabaci, sive simplex, sive compositus, tenaces & viscidos humores tuto & potenter educit, si reiteratis vicibus cochleatim exhibeatur. His succedant aromatica & diaphoretica, quæ transpiratione recuperata dissolvendi vim habeant tenuiores humores serosos, eosque per laxiores abdominis & viscerum poros expellant cum Euphoria. Balnea conducunt quæ parantur ex foliis piperis longi, Mali aureæ, *Betel*, Artemisiæ,

missæ, salviæ silvestris, *Camará*, *Tupeiçavá*, altheæ, *Albaháca*, *Iaborandiba*, aliisque quam plurimis. His adstringentia addi solent, ut sunt *çebipira*, radices *Araçá* fructus & folia Mytri Silvestris. Inunctiones ex prædictarum herbarum oleis. Accedit Spiritus ex corticibus Auriac. & Citri destillatus, valide corroborans sive extus sive intus exhibitus. Sed ut dicam quod res est, ad miraculum fere Paracenthesis, quæ maxime Asciti convenit, solet institui, idque ex lege Magni Præceptoris, ubi sexto Epidemion *Aquosos cito secari debere præcipit*. Quod per epicrasin ter quaterve uno die, mediantibus perpetuis corroborantibus, in ipso umbelico toties cum inopinato successu factum vidi. Sin minus ob virium jacturam licuerit, pedibus ex leucophlegmatia tumentibus, cutis supra & infra talos, in carnosis quoque membris, ex more Regionis inciditur. Plurimi ex ulcere in crure, modo sponte orto, modo igne comparato, curantur. Quidquid enim Paracenthesis (adeo apud Authores & hodiernos passim practicos decantata) vane utcunque promittit, in septentrionalibus præcipue Europæ regionibus, ubi hydropes calamitosæ ex diutina plerumque vivendi intemperantia & fervidiori potu clam gliscunt: id illa in Indiis ob enarratam causarum diversitatem felicissime sæpe præstat, ut ego cum multis aliis rei medicæ peritis testari possum; modo requisita, tam in subjecto ægri quam in moderamine medentis, concurrant, antequam ea tentetur, ne salutare remedium hoc, ut aliquando fit, prostituatur.

Cæterum Herniæ in ventrem inferiorem, præcipue vero in scrotum descendentes, non raro hydropum comites sunt. In expeditionibus per aspera & confragosa loca milites armati iter facientes hanc calamitatem incurrunt: mox fracti, toto corpore æstuantes, frigidissimam restinguendo calori affluentius hauriunt; somnumque sub aperto Iove capiunt. Hinc cruditates & flatus generantur, & peritonæum nonunquam rumpitur. Ratio vero curandi eadem quæ in Europa, fomentis scilicet, inunctionibus, ligaturis & similibus.

CAPVT VIII.

De Prolapsu Cartilaginis Mucronatæ.

Morbus ille cujus Codronchius, Sennertus & alii videntur meminisse, *Spinela* Lusitanis appellatus, interque Endemios habitus, non infrequens in his terrarum oris grassatur. Fernelius quoque VI. Patholog. cap. 3. singultus orti ex compressione ventriculi à costæ extremo meminit. Hanc cartilaginem prolabi non posse, incurvari posse, putat Hofman.

Corporis totius languorem inducit, cum dolore Stomachi, aliquando vomitu, summa respirationis difficultate, quæ ex refrigeratione pectoris musculorum, tum imprimis mucronatæ cartilaginis compressione oritur. Hinc mox ex dejectione appetitus magna virium imbecillitas subsequitur, & atrophiam minatur. Chronicus est morbus & frigidus, non tamen per se lethalis, paulatim invadens, & cognitu in principio difficilis.

Empirici primarium, ut putant, ejus signum ex inspectione & contactu colligunt brachii ægroti, in quo si valvularum instar nodos comperiant, morbum hunc adesse pronuntiant. Differt ab oppilatione cachectica, quod pectoris hoc vitio molestati, vultu tametsi dejecto & tristi, non tamen decoloro & livido sint, nec pondus aut duritiem utriusque hypochondrii sentiant: tum comedendi quoque concupiscentia primæque concoctionis instrumentum langueat. Frequentius forte grassatur quod pauci sententiam Celsi lib. 1. cap. 2. tam stricte observari debere existimant, quando ait; *Si quis interdiu se implevit, post cibum neque frigori neque æstui neque labori se debet committere.* Curatio autem discutientibus, calefacientibus & corroborantibus, tam internis quam externis absolvi postulat. Interna sunt Pilulæ stomachicæ, Mel silvestre, Syrupus Tabaci: Vinum generosum & guttæ aliquot Balsami de *Copaiba* dissoluti: decocta Salsaparillæ, Sassafras, cum semine Anisi & Cinnamomo, pugilloque pulveris *Ibiraée* & *Nhambi*. Iuscula, quibus utitur æger, croco terrestri *Vrucú*, pipere Brasiliensi sativo & silvestri, &, si nihil impediat, cæpis atque allio condiantur.

Externa sunt, cucurbitulæ siccæ reiteratæ, mammarumque regioni appositæ. Mox

stomachi

stomachi & pectoris inunctiones ex oleo cortic. Tabaci, Aurant. Artemisiæ & Mentastri. Scutum dein stomachale, ex herbis corroborantibus. Atque confortans tandem emplastrum ex prædictis gummi & balsamis toties enarratis succedat.

Non indigna est observatu topicorum & externorum omnium remediorum necessitas, quod eorum efficacia cutis & carnis poros patentes altius penetret, quam in frigidioribus regionibus; Cucurbitulas quoque corneas, quæ solo suctu ex alto trahant, omnes pariter incolæ felicissimo successu applicant. Ego tot prosperis effectibus motus, usum harum imprimis Chirurgis nostris commendavi, iisque in colicis cruciatibus & ventris fluxibus sanguineis sistendis, atque principio atrophiæ membrorum occurrendo, insigni profectu sum usus.

CAPVT IX.

De Ventris Fluxibus.

Viscera naturalia oppilata, ac toties ab humoribus qualitate & quantitate peccantibus lacessita, tandem exonerationem moliuntur. Et tunc quidem fluxus varii, pro diversitate partis affectæ & naturæ humoris vel bene vel male morati, sequuntur. Vnde vel critici, vel symptomatici judicantur. Sicut enim ex cruditate ventriculi, & chylificationis frustratione, symptoma Lienteriæ se prodit, & fluxum hepaticum læsa hepatis substantia & venarum mesaraicarum regurgitatio profert: Præterea sicut intestinorum eorumque venarum erosio, ulcus dysentericum; ita ani exesio inflammationem & putredinem causatur, quæ *Bicho* Lusitanis dicitur. Adhæc orgasmus acerrimi humoris ex aëre & fructibus calidis & humidis prognatus, choleram, multasque colicas passiones producit. Horum omnium proximæ & immediatæ causæ impeditæ transpirationes vel obstructiones non sunt; sed illorum potissimum qui diarrhœæ & fluxus alvi vocantur. Sin vero ab aliqua acrimonia & malignitate materiæ morbificæ, vel atonia partium, incidant tales, qui Dysenteriæ, Fluxus hepatici vel Choleræ appellantur, symptomatici & sæpe lethales habentur. Diarrhœa simplex, vel ex arte, vel per se facile & cito curationem recipit; sin minus, in pejores fluxus degenerat, qui vel ex calida aut frigida materia oriuntur. Qui ex frigida, album alvi profluvium sine febre vocatur, (excipitur autem ille quem Galenus ab adipe, à calore igneo liquefacto, proficisci testatur) quando nimirum crudus ac pituitosus humor perpetuo delabitur, ægrumque magno dolore paulatim languescere facit. Atque hic quidem fluxus omnem promiscue ætatem, hyberno potius quam æstivo tempore infestans, ad multos sæpe menses, nonnunquam ad annos durat. Tametsi sine febre minusque lethalis sit quam cæteri, non inter eos censeri debet tamen, quem Hipp. in prædict. l. 2. f. 2. mitem & parum durabilem esse tradit; quod hic diuturnus & difficilis admodùm deprehendatur; cum hujus mali causa sit cruditas pituitosa redundans ex frigore, quæ transpirationem & circulationem impediat, collecta, & à præcipuis corporis partibus ad intestina abeat. Curatio primo à clysteribus abstergentibus qui mel silvestre imprimis recipiant, incipit. Interim corpus syrupis aliquandiu similibus præparatur. Dehinc ad radicem *Ipecacuánha*, tanquam ad sacram anchoram, confugiendum, qua nullum præstantius aut tutius, cum in hoc, tum in plerisque aliis, cum, vel sine sanguine, fluxibus compescendis, natura excogitavit remedium. Quippe præterquam quod tuto & efficaciter tenacissimos quosque humores per ipsam alvum, sæpissime autem per vomitum ejiciat, & à parte affecta derivet, vim quoque astrictivam post se relinquit. Non enim vomitus solum sponte superveniens, ut ait Hipp. Aph. 15. l. 6. sed & arte concitatus, sub eodem Aphorismo comprehendi potest. Illud vero hoc modo perficitur. Drachmæ duæ radicis *Ipecacuánha* in ℥iiij. liquoris appropriati coctæ, vel per noctem maceratæ, cujus infusum cum vel sine oxymelis ℥j. exhibetur. Postridie semel atque iterum pro re nata, secunda imo tertia ejus decoctio repetenda; tam quod ægri debiliores eam facilius ferant; quam quod astrictoria ejus vis tunc magis efficax appareat. Cæterum nuces *Munduy-guaçú* sive vomicæ (quibus vulgus imperitum non tam utitur quam abutitur, cum vehementer per vomitum & secessum exturbent) si ex præscripto exhibeantur, haud exiguum commodum præstant. Rec. nucleos sex vel septem: ablata tam interiori quam exteriori tunica, conterantur amygdalarum instar pro emulsione, addito momento sacchari & fol. sen. ʒj. vel

ʒj ß. seminis anisi ʒ ß. in pulverem trita misceantur, fiatque pastillus in furno siccandus. Sic nuces *Andá*, quarum nuclei, etiam citra ullam præparationem, dignitate illis non cedunt. Syrupus itidem Tabaci oppido conducit, iis imprimis quibus humores tenaces absque multo calore peccant. Dein ol. de *Copaiba* guttæ aliquot saccharo dissolutæ, ori ex ovo sorbili, sive ano per clysterem immittuntur. Quod si remedia hæc enarrata, forte non in promptu sint, eorum locum Mechoacanna, vel pugillus seminis Ricini Americani in spiritu vini macerati, supplere solent; hoc siquidem humorem vitiosum ac redundantem fortius, illud vero benignius educit. Non parum quoque hoc morbo exhaustos reficit decoctum ligni *Iacarandá*, & Sassafras indigena, quod evacuata materia morbifica tonum restituat visceribus languentibus; comitante diæta facilis digestionis & paulo astringentis. Emplastrum super ventriculo imponatur ex Gummi *Içicarúba*, balsamo de *Cabureiba* & *Copaiba*, vel ex pasta de *Tipioca*, vino de *Acaju*, pulpa item prunorum *Araça*, flore *Nhambu*, atque ovorum vitellis. Adhæc tosta potius quam liquida aut frixa alimenta eligantur, idque sæpe & parum. Vino indantur guttulæ aliquot olei cort. arant. præcipue tum, cum ventris cruciatus instar colici adsit, quem vesparum quoque Brasiliensium nidus ex vino potus, vel ventri impositus, clementer mitigat. Idem feliciter præstant herbæ castæ in aceto frixæ. Quando necessitas ad magis corroborantia & astringentia compellit, his & similibus remediis nativis, utendum. Summitates fructuum *Bacóba* aut *Banána* semitosta aut arefacta ex vino de *Acaju* & immaturo pomo *Ianipába*. Testæ testudinis fluviatilis tostæ rasuram, in hoc fluxus genere, Barbari propinant, quod valide astringant. Sicut & jecur capreæ tostum, & castanea arboris Cedri Brasiliensis.

CAPVT X.

De Tenesmo.

CVm omnia quæ ad ventris fluxiones spectant, in examen revocasse necessum sit, operæpretium duxi, ea quæ circa Tenesmum notatu digna cottidie observavi, paucis exhibere. Morbus nimium familiaris & merito formidabilis prægnantibus, quod fœtum simul cum fœta, misere extinguat. Irritus enim hic conatus ex quovis acri & ulcerifero humore ano adhærescente natus, nullam aliquando nisi spumæ vel sanguinis aut puris excretionem comitem habet. Interdum vero ex pituita acida & bile mordaci dysenteriam præcedit. Quibus, si oculi nictantes, inquietudines, cruciatus, longæ vigiliæ atque excubiæ nocturnæ accedant, tunc ægre finiri solet. Ex aliis subinde dysentericis fluxionibus nascitur hic morbus, quibus medetur ac finem imponit, curatuque tunc est facilior, quando tantum sunt reliquiæ & sanies ulceris intestini recti; quæ fomentis & enematibus facile superantur. Quando ex superioribus ventris partibus, videlicet ventriculo, mesenterio & intestinis, materia cruda delabitur; præter incessiones & reliqua quæ anum respiciunt, causa fovens revulsione per vomitum tollenda, idque usitatissimo illo remedio, Radice *Ipepacuánha*. Eadem porro curandi ratio fere circa externa, quæ est in sanguinis profluvio, eaque anodynis suffimentis & fomentis astringentibus tepefactis ex foliis arboris *Aroeíra*, *Araçá*, *Acajá* & similibus, si protuberet aut hiet anus; si ulcus adsit, sacculis ex lacte, malvæ, & *Basoure* summitatibus instituitur. His enim, tum intus tum foris continue admotis, multum promovetur; quippe quod symptoma ipsumque adeo morbum tollunt. Allium quoque assatum, si causa plane frigida, cum successu admovetur. Somnus qua fieri potest, concilietur; primo pultibus ex *Carimá* & hordeo. Quibus si minus provocetur, lenocinia soporifera addenda sunt, interponendo clysteres abstergentes. A motu quoque & exercitio corporis abstinendum. quo spectat illud Celsi consilium haud quaquam negligendum: *Cum in omni fluore ventris, tum in hoc præcipue Tenesmo, necesse est, non quoties libet desidere, sed quoties oportet, ut hac ipsa mora in consuetudinem ferendi oneris intestina deducat.* Si tandem astringentibus remediis internis fluxibilitatem humorum cohibere conducat, præter succum stillatitium pomi *Ianipabæ* immaturi, rasura insuper ligni notissimi *Iacarandá*, ut & nuclei fructus *Gueticoróí* triti & jejune ex convenienti liquore hausti, eximie prosunt.

CAPVT XI.

De Cholera.

PErnicioſus nec infrequens his quoque regionibus eſt fluxus ille qui Cholera dicitur. Morbus ſemper ſymptomaticus & vere acutus, ab aëre calido & humido, corpus perpetuo ambiente, immodicoque fructuum fugacium & horariorum eſu proficiſcens. Omnem ætatem omni anni tempore infeſtat. Æſtate tamen ab æruginoſa porracea atque æſtuante bile, potu calido intempeſtive accedente, juventutem vehementius exercet, cum ſubita quadam ſpirituum effuſione ac lipothymia ex tetris & fuliginoſis vaporibus orta; adeo ut, ſi ante viginti quatuor horas non evadant, ſuccumbant. Quod ex manifeſta diagnoſi conſtabit, ſi nimirum pulſus debilior, aut impedita reſpiratio, exteriorum membrorum, tum ſudorum frigiditas, ſummum interiorum circa cor incendium, convulſioneſque interveniant. Hunc humorem efferum & quaſi orgaſmo ad ſuperiora & inferiora delatum compeſcere, res profecto haud exiguæ difficultatis eſt. Primum ad ea remedia quæ cor, ventriculum ac inteſtina modice refrigerando & aſtringendo corroborant & furorem acerrimæ bilis retundunt, confugiendum. Corpus enim evacuare (etiam invita Plethora & Cacochymia) quamvis benigne, periculo non caret; tum quod vires collapſæ atque exhauſtæ, ulteriori irritatione reformidandæ ſint. Vltra Tamarindos, quos hæc terra producit, quæque bilioſos & accenſos humores refrænant, nihil tentandum; ſed ſyrupis potius & conditis de ***Murucujá, Ianipápa***, Limoniis, Arantiis, ***Araçá, Guajába***; ut & Ficubus Indicis, ***Vbapitanga, Mureçý***, imprimis ***Tipioca*** utendum, cæteriſque medicamentis roborantibus, & refrigerantibus. Externis quoque ſequentibus inſiſtes. Fomenta & inunctiones ſint ex aſtringentibus & refrigerantibus. Tum cataplaſmata ex Portulaca, Myrto, ***Araçá***, oculis arboris ***Imbaíba*** confecta, quæ cum aceto præparata rite ægroto impoſita, præcordia fovent, ventremque ac anum afflictum demulcent. Clyſteres ejuſdem generis (modo tantillum temporis ſuperſit) requiruntur, cæteraque remedia in capite de Dyſenteria & inflammatione ani prolixe enarrata. Verum, quemadmodum hæc ſæpe auxilio ſunt, non raro conſulto ob temporis anguſtiam & morbi ſævitiem omittuntur, confeſtimque ad ſoporifera devenitur. Linimenta denique opiata, capiti & pectori admovere convenit. Adeo nihil tutum niſi ſomnum omni induſtria concilies. Cholera ſicca eiſdem remediis fere curatur, maxime ſi regioni hepatis corneæ cucurbitulæ applicentur. De quibus merito hoc teſtor quod Galenus de ſuis cucurbitulis quas in Colico affectu incantamenti inſtar operari tradidit.

CAPVT XII.

De Dyſenteria.

SEquuntur Fluxus cum febre & ſanguine, ut ſunt Dyſenteria, Fluxus hepaticus & Inflammatio ani. Affectus Dyſentericus nimium his terris eſt familiaris. Oritur potiſſimum ex ſudoribus vi frigoris nocturni ac venti mediterranei ſubito admiſſi retroactis; tum fructuum fugacium & fæculenti potus immoderato uſu, accedente aëre calido & humido. Hæc excretio ſanguinolenta licet pari vehementia per omnes Indias ſæviat, numquam tamen in Braſilia morbi Epidemici inſtar graſſatam, alioque per contagium migraſſe, conſtat. Ita ut perpetuo nobis ſporadica & popularis, nunquam vero epidemia exiſtat: cum alias pertinaciſſima aliquando malignitas, ſi in alio quopiam, in hoc morbo imprimis apparet. Quibus excretio bilioſa, aduſta & ſpumoſa, ut in juvenibus ſæpe videre eſt, merito ab Hippocrate habetur calamitoſa atque funeſta; quippe quæ nullis remediis cedat, licet hæc tellus, contra malum tam familiare nobiliſſima minimeque vulgaria auxilia medica producat, & præſtantiora induſtria ac ſolertia hominum indies ſuſcitentur. Verum miſſis iis, quæ ſatis ſuperque jam ante ab aliis de natura & curatione Dyſenteriæ dicta ſunt, ea tantum proſequar, quibus potiſſimum differant ab Europa. Affectui huic (præſertim ſi multa cacochymia adſit) tot ſimul ſolent ſupervenire ſymptomata, tamque horridi cruciatus, ut ſæpiſſime anguſtia rei &

temporis legitimam methodum remorentur. Hac itaque necessitate exigente, venam tundere, haud consultum habent; (nisi ipso quidem principio, aut febre atque hepate affecto id maxime postulantibus) quoniam, etiamsi revellendi indicationi forte satisfactum eatur; male moratæ tamen materiæ morbificæ & virium inopiæ male fit, quia raro occasio deperditum resarciendi adsit. Porro vel solo Rheo, vel laxativo quovis benignissimo mordacem humorem provocasse, partisque affectæ cruciatus ingeminasse, suspicione plenum habetur. Si quando tamen evacuationi locus, radicem vomitivam *Ipepacuanha*, exquisitissimum naturæ munus, cæteris remediis præferre conducit: quamvis ingenue fatear, plurimos medicastros incolas ad sudorifera & cordialia, quam ad evacuantia per alvum, benigniora licet, inclinare, etiam tunc cum major cacochymiæ quam ulcerationis signa appareant. Morbo durante præter consolidantes, abstergentes & refrigerantes clysteres, nutrimentis & anodynis ex jusculo gallinarum hordeaceo aut furfuraceo, lacte caprino chalybeato & similibus insistendum. Præ cæteris pulmento ex *Tipioca* & emulsionibus inde factis, quod multis indicationibus satisfaciant, utendum per inferiora æque ac superiora: quippe mirifice consolidante & refrigerante qualitate partes afflictas demulcent, fluxiones quoque ruentes compescunt atque coagulant, & orificia venarum claudunt. Quodsi necessitas ulterius insurgat, viribus corroborandis & sistendis fluxibus invigilandum, scilicet opiatis: tum medicamentis quoque & alimentis astringentibus consolidantibus, imprimis quæ lumborum, ventris & jecinoris refrigerio & robori sunt. Præterea singulis vicibus quibus alvus dejicitur, fomenta ex iisdem parata immittantur, unde putredines & calores, vel præsentes, vel futuri avertantur. De quibus latius dicetur in capite de Inflammatione ani. Potus quo æger utatur, ptisana sit, ex decocto de *Carimá*. Ovum quoque sorbile cum tribus quatuorve guttulis olei *Copaiba* conducit, quod leniendo simul partes læsas consolidet, ac proinde totidem guttulæ cum albumine ovi ex bombace ano inditæ vel per Clysterem injectæ solamen adferunt. Assata elixatis præferantur. *Pacóba* & *Banána* semitostæ, sæpe pro alimento medicamentoso accipiantur. Iidem quoque fructus dissecantur & in Sole siccantur, atque in massam, addendo aceti momento, coquuntur loco panis. His accedunt plurima alia remedia nativa, astringendi simul & refrigerandi qualitate pollentia, quæ primi incolæ partim ut arcana celant, secumque interire cupiunt, partim innotuere & in tractatu de Simplicibus tradita sunt. Horum quidem primum locum obtinent, Conservæ & Rob fructuum Myrti Granatorum, utriusque *Araça*, *Guajába*, *Mureçí*, *Murucujá*, *Iampápa*, *Acajú*.

CAPVT XIII.

De Fluxu alvi Hepatico.

ANno 1638, urbe *Salvador* in *Bahia* mensibus admodum pluviis obsessa, nulla clades æque exercitum nostrum attrivit, quam fluxus sanguineus, signis & curatione nonnihil à Dysenteria diversus. qui, licet non minus quam illa perniciosus, symptomata tamen longe minora eum comitari solent. Sæpe enim ad finem usque, absque ullis torminibus, cruciatibus, exulcerationibus, cumque facili excernendi modo, existit. Dejectio autem hæc est, vel puri sanguinis, vel cum grumis, & loturæ carnis similis; idque dupliciter fit: vel ab atonia hepatis, quæ licet curata, ad pristinam cruditatem redit: vel à quantitate ex venis mesaraicis atque intestinis regurgitante, quæ plus timoris quam detrimenti inferat, & juventutem maxime infestet. Quippe tales excretiones aliquando febrium acutarum criticæ habentur, exque eutonia jecinoris, non intestinorum exulceratione causatæ sunt. Fit demum hic fluxus ex qualitate simul, orificia venarum corrodente & reserante. Atque tunc quidem Dysenteriam propter ulcus & dolores intestinorum mentitur. Ea quæ ex hepate profluxio fit, iis remediis oppugnanda, quæ confirmando jecinori suam operam tam intrinsecus quam extrinsecus dicarunt. Raro in principio solamen ullum à clysteribus consolidantibus aut anodynis accedere videas. Venæsectio, tametsi in reliquis sanguinis profluviis vix admittatur, in hoc tamen laudabilis habetur: nostratibus vero utique mollioribus, intensiorique calori non assuetis, cautius ac parcius instituenda est. Immo in cucurbitulis revellentibus, lumbis ac natibus impositis, aliquando subsistendum. Reliqua quæ

tractu

tractu temporis exsurgunt circa curationem, quum Dysentericis affectibus magis communia sunt, iisdem remediis, in capite de Dysenteria monstratis, propulsantur. Ad eum autem fluxum qui ex atonia hepatis nascitur, compescendum, irriti, ut plurimum, curandi fiunt conatus, ita ut præ virium lapsu ne quidem Rhabarb. Myrobal. aliaque similia adhibere consultum sit, ac proinde si acrimonia comitetur, ad blandientia & stupefacientia quoque confugiendum est. Non neglectis seminibus quatuor frigidis recentibus, neque iis quæ urinam benigne provocant, ut sunt, decoctum *Iuripéba* maris, radicis *Araçá*, fructus Alkekengi, rad. liquirit. Solatrum, *Acariçóba* & *Pagimirioba*, atque similium quæ hepatis & venarum mesaraicarum ardores mitigant. Horum præ cæteris palmam obtinent emulsiones & pultes quæ *Carimá* dictæ ex *Tipioca* de *Mandioca*. Inter fructus in pretio habentur, illi omnes qui in curatione Dysenteriæ enarrati sunt. Aqua quoque stillatitia ex canna saccharea & flore *Ibabirába* cum albumine ovi pota, addito momento succi aurantiorum. Denique cataplasmata ex Portulaca & Solatro cum aceto temperata, dorso & ventri applicata, intemperiem hepatis solantur, fluxumque inordinatum compescunt.

CAPVT XIV.

De Vlcere & Inflammatione Ani.

QVæ à Barbaris meaque longa experientia circa rationem & curationem tam funesti & lamentabilis mali consecutus sum, in medium proferam. Hunc affectum Indigenæ *Teicoaraíba*, Lusitani *Doença do Richo* sive *Bicho del Cúlo* abusive vocant, vel quod dolor pruriens principio sentiatur, vel quod Vermiculi gangrænam inferant. Lis hæret inter Medicorum filios, novus ne an vetus sit morbus hic Endemius. Ego quidem eum potius crediderim in aliis Orbis plagis tanquam hostem occultum insidiose sævire; adeoque longe abesse novum appellandum fore, ut probabilius, antiquissimum esse, atque de illo intelligendum 1. Reg. c. 5. v. 6. Aggravata est autem manus domini super Azotios, & demolitus est eos, & percussit in secretiori parte natium Azotum & fines ejus. Hujus quoque David videtur meminisse Psalmo 77. v. 66. dicens, & percussit inimicos suos in posteriora. Non est Endemium malum huic regioni, sed frequens indigenas æque ac adventitios infestans. Constat, in Angola & aliis fervidis Indiarum partibus diutius cognitum, atque olim Brasiliæ incolas plane ab eo immunes fuisse. Nil autem aliud est, quam incendium & corruptio ani cum ulcere depascente, sine vel cum sanguinis fluxu dolorifico, tempore imprimis æstivo grassante. Hunc morbum, aut præcedunt fluxiones Dysentericæ cum intestinorum caloribus; aut per se, & citra ullum morbum prævium ingruit. Cum Dysenteriam præcedentem habet, & ob medicinam adhibitam Symptomata excretionesque cessant, minus fidendum est. Detenta siquidem materia acerrima, à calore nimio accensa, maximeque à squallente & sordida corporis colluvie intus alta, magnum putredinis gradum, cum tam atroci dolore & inflammatione acquirit, ut musculum sphincterem atque ora venarum hæmorrhoidalium statim exedat. Vnde fluxus cruentus exoritur, altiusque ad intestinorum tunicas ascendit, tam deformi aspectu, ut anus late diductus cloacæ instar livido & plumbeo colore appareat. Nonnunquam vitium hoc per se manifestatur, nimirum ex dolore, cum retentione excrementorum, quæ calore arefacta atque indurata, non sine maxima difficultate & cruciatu egeruntur. Aliquando vero, ingenti licet conatu, nihil prorsus ejicitur (ut ipse in me quoque expertus sum) ano multum prominente. Hinc atroces sæpe dolores ex retentis fæcibus suscitantur, quos febres postea, lassitudines, vigiliæ, concitatio stomachi, ac capitis imprimis dolores & ardores sequuntur. Quamobrem, antequam malum serpat (serpit autem citissime) internis laxantibus & refrigerantibus remediis resistatur. Clysteres ejusdem generis semel atque iterum admoveantur. Suppositoriis, inunctionibus, lavacris, balneis, suffumigiis, perpetuo insistendum. Venæsectiones præcipue non negligantur. Quibus omnibus si morbus non brevi cedat, proculdubio in lethiferum degenerabit. Multoties præterea fieri consuevit, ut nullo morbo intestinali, vel quovis alio signo præcedenti, parti minus sensibili seminarium clam insinuetur, ipsumque ægrum & medicum

 in

in principio lateat. Quod, quoniam gangrænam non raro inferat, incurabile habetur. Si autem prodat se malum, prævia utcunque hac diagnosi fieri solet; ut, spontanea lassitudine, capitis & membrorum doloribus, appetentiæ cibi languore, calida totius corporis intemperie, insomniis, pulsu arteriarum inæquali & celeri, absque manifesta podicis afflictione, nisi forte aliquo pruritu aut inani exonerandi alvum desiderio. Quamobrem in omni intestinali præcipue affectu, de ani dispositione Medici percontari solent. Quo incolæ Empirici non contenti, visu & tactu explorant podicem, num aliquid præternaturale appareat; mox pulpæ limonum affrictu partes illas tentant & dolores excitant. Differt autem ab hæmorrhoidibus hic affectus, sequentibus potissimum signis. Gravis capitis dolor adest, ac hiantis late ani ostium fatiscit. Dein, ratione prognoseos, quod morbus hic nonnunquam mortem & quidem confestim adferat; hæmorrhoides autem non item, quæ eisdem, quibus in Europa medicamentis, imo solis hirudinibus Brasiliensibus curantur, & liquore pulpæ nucis *Cocos* putrefactæ sæpius admoto, mitigantur. Cæterum, qui contra hanc labem se tueri studet, aqua marina frigida vel tepida & limoniorum succo recentium, anum, quoties ventrem exonerat, probe abluat. *Iaborandi-miri* cum salis & piperis Brasiliensis momento cæteris remediis facile est præferendum. Quando vero sensibiles ani partes excoriatæ tam acria remedia haud ferunt, temperantur cum vitello ovi & aqua cannæ sacchareæ, & imprimis cum summitatibus herbæ insigniter mundificantis *Iacuacanga* dictæ. Si lapsus virium contra indicet venæsectioni, cucurbitulæ infra dorsum affigantur. Exinde clysteres refrigerantes, consolidantes & adstringentes, qui anodyna imo stupefacientia opiata recipiant, progrediendum. Postea veterum incolarum ritu, aqua sacharea, gummi *Tareroquí*, amyl. ex *Tipioca* de *Mandihoca*, soluta, digitis insertis posteriora proluantur. Post hæc, dilutum ex cerussa, aqua rosarum & flor. *Ibabirába*, saccharo rubro, ovi albumine & lacte cum momento opii concinnandum, in quo tæda madefacta, ano profunde immittatur, idque frequenter. Idem fere præstant herbæ quædam nativæ præ cæteris contra hunc morbum receptæ usuque longo comprobatæ; ut sunt, folia & flores utriusque *Pagimirióba* & *Tapiá* arboris longe præstantissimæ, addita *Aguaraguya*, toties inserta quoties desidendo tædæ vel suppositoria intromissa removentur. Quodsi pars afflicta manuum attactum reformidet, suffimenta ex emollientibus & siccantibus substituenda sunt. Porro quantum ad victus rationem, alimentis frigidis & roborantibus maxime uti convenit: irritantia autem cane pejus & angue declinanda. Si vermiculi simul à putredine orti infestent partem affectam, ii oppugnandi unguento quod pulverem amarum fructus *Angelyn* cum cinere Tabaci receperit.

CAPVT XV.

De Lumbricis.

QVam nihil in hisce orbis partibus à putredine sit liberum, omnes quicunque sub zona torrida vivunt experiuntur. Vnde Insectorum, maxime vero Vermium tantus proventus, ut nihil propemodum intactum ab iis relinquatur. Eodem modo cum Microcosmo se res habet, quem non minus quam totum hoc universum, varii generis vermes identidem exagitant; tamque viscera intus puerorum juxta ac adultorum; quam forinsecus vulnera atque ulcera, à calido & humido ambiente, miris modis infestant. Hi Chirurgorum opera, quæque vulnera & ulcera mundificant, profligantur; illorum vero curationem perficere, totque latentes hostes exturbare, leve non est propter ingentem conceptæ putredinis propagationem. Hinc febres graves, ne dicam & malignæ generantur, aliaque symptomata subsequuntur. Quippe non solum ano & intestinis familiares, sed sæpissime quoque ventriculo, folliculo fellis, utero, quin & ipsi Cordi vermiculos innasci, Anatome mihi notum fecit. Qui cardialgias, deliquia animi, palpitationes cordis, stridores dentium, & horrores nocturnos inferunt. Vnde fit, ut cachectici, multoque halitus fætore, viva veluti cadavera, vix mortem effugiant, nisi forte ipso initio remedia adhibeantur. Theriaca & Mithridatium celebrata licet remedia, ob febrium incendia, aliasque rationes toties repetitas, haud admittendas censent. Ego quidem ut fatear quod res est, missis longe petitis compositis, in pueris atque adultis

adultis cum Tabaci-Syrupo felicius voti compos factus sum, atque ob insignem mundificandi & abstergendi qualitatem tum in hoc morbo tum in aliis frigidis affectibus, atque à veneno natis, merito eum prætuli. Barbarorum æque ac nostrorum usitatiora remedia sunt fructus acidissimi *Caraguata* dicti, eorumque liquor destillatus, idque exigua quantitate cochleari exhibitus, addito tantillo Tamarindorum & mellis silvestris. Semina, olea & syrupi Citrorum & Arantiorum propinati, vermibus contrariantur. Licet autem à quibusdam animantibus instinctu naturali, ut & ab Indigenis robustioribus, contra hæc & alia mala expetantur nuces arboris *Angelin*; tamen ob indomitam vim, justa dosis ac præparatio requiritur. Nimium siquidem est, quod dimidium scrupuli excedit, sicut postea suo loco latius demonstrabitur. summe enim amara est, atque umbilico tutius imponitur rasura, quæ etiam ano indita contra ascarides eximiæ est utilitatis, quas summa sua amaritudine brevi interficit.

CAPVT XVI.

De Lue Indica.

LVes quædam ex coitu non tantum per contagium, vel parentum hæreditario malo in liberos, sed ex leviori attactu atque per se contrahitur, orta potissimum ex alimento fœtido & salso, potu rancido & corrupto. Inter Afros non solum atque Americanos, sed Lusitanos & Belgas quoque sævit, tumoribusque scirrhosis & virulentis ulceribus, totum corpus infestat. Quæ quidem lues huic regioni est Endemia, & *Bubas* ab Hispanis, atque *Miá* à Brasilianis appellatur. Et sicuti citius sanatur à solis remediis indigenis; ita citius contaminat, quam illa quæ lues gallica vulgo vocatur & ad Incolas huc defertur. De qua dicere non est propositi mei, sed de præsenti. quæ licet in quibusdam conveniat cum illa; accidentibus & curatione tamen maxima ex parte differt. Empirici initio data opera eam negligunt, humorisque tenacitatem, in quo mali fomes maxime inhæret, aliquot septimanarum intervallum requirere ad præparationem, credunt. Vitam interim intemperatam vivere interdicunt, aquæ calidæ lavacra instituunt, frigus nocturnum, ne perspiratio cohibeatur, maximopere arcent, carnes recentes, imprimis ferinas, tostas, præcipiunt. Vinum permittunt, quod sudores & fuligines, non sine ægrotantis levamine, per poros expellere comperiantur. Qui ab hoc medendi modo recedunt, symptomatum quidem pro tempore levamen allaturos, sed postea recidivam artuumque dolores successuros, ratum habent. Tandem præparato hoc modo corpore, evacuationes instituunt: mox eos, qui præsertim tenuioris sortis sunt, ad molendinas sacchareas ignesque luculentissimos ablegant; & solo decocto, cujus basis *Caaróba* & Sarçaparilla, curationem felicissime absolvunt. Vlcera quoque solo attritu aut lotione *Caaróba*, aliarumque herbarum exsiccantium & abstergentium succo, tollunt. foliis autem *Caaróba* nunc coctis pro balneo, nunc ore jejuno masticatis, ulcera, quæ per se non evanescunt, exsiccant, & malignitatem extrahunt. Quod ipsum aliquoties per Chirurgos in Nosocomio imitari jussi, & voti nos compotes reddidit.

Nequis autem fallatur, hæc lues sive ex Hispanica mixta, ut sæpe fit; sive simplex Endemia, Europæis præsertim, non adeo parvi facienda sive in principio sive in progressu. Neque enim ut quidam existimarunt, intra Tropicos levior ob halituum à sole perpetuam extractionem; gravior tantum in septentrionalibus regionibus datur. Ac si nocturnum frigus modo leviter admissum, apertos diurno calore poros non cum summo detrimento ægri altius occluderet, discussionem tetrorum vaporum impediret, versusque periostium, in quo dolor, repelleret. Sicut quotidie fit, vel ægrorum vel medicorum incuria, qui differentias diei & noctis contemnunt. Et tunc quidem male morata ulcera, quibus hoc malo infestati turpiter scatere solent, præter alia symptomata, cariem in ossibus causari videas. Sicut in reiteratis dissectionibus corporum autopsia nos docuit.

Atque tunc simul anatomiæ, in Æthiopibus exercitii gratia institutæ, certos nos fecere, nigredinem illam cutaneam ultra epidermidem non penetrare, eaque ablata mox ipsam cutem albam Europæorum plane more se offerre. Si vero contigerit aliquos epidermide

dermide alba nasci (sicut in puella & juvene pilis crispis & oculis cæsiis ex Nigritis natis videre licuit) inter naturæ monstra recensentur, adeoque ob albedinem conterraneis suis contemtui existunt, quam si nigra cute aliqui Europæi nascerentur.

Sed missa hac digressione ad institutum redeo, pauca additurus quæ de Gonorrhœa notatu digna existimavi. Gonorrhœa simplex, sicut haud difficilis habetur curationis, ita facile acquiritur, modo à diuturna equitatione sub æstu meridiano. A purgantibus initio sibi cavent in omni Gonorrhœa, sive virulenta sive non virulenta. Tam salutaria contra hunc affectum domi nanciscuntur remedia Incolæ, ut raro in exotica, quæ in officinis prostant, inquirere illis necessum sit. Præferunt, *Guabipocaiba*, Lusitanis *Pao Podre*, quam ego arborem siliquosam, in tractatu de Simplicibus, appellavi. Ejus radix in taleolas dissecta & in aqua ex canna saccharea destillata, macerata, aërique exposita, eam abstersoria & diuretica qualitate imbuit, quæ mane & vesperi pota, parastatas & renes insigniter mundificat. Cavendum tamen ne immodice hoc medicamento valido utare, quod sanguinem ducat. His accedit *Iuripeba*, Canna silvestris *Iacuacánga* dicta, radix item *Iaborandi*, quæ noctu sub dio macerata in aqua fontana diluitur, ejusque diluti quatuor plus minus unciæ per quindecim circiter dies bibuntur, unde renes & vesica repurgantur. Post hæc pro potu quotidiano, ejusdem cannæ silvestris decocto utuntur. Atque alternatim ob calores suscitatos, mane ptisanam seu liquorem ex *Tipióca* exhibent. Dilutum radicis de *Aguaxima*, *Iacuacanga*, *Pagimirióba*, *Caapomónga*, Emulsiones ex *Tipióca*, nuce Coco recenti, & seminibus frigidis, cannæque sacchareæ aqua præparatæ, familiaria illis sunt remedia. Contra inflammationes lotii, post frigidam dorsi & perinæi inunctionem, genitalia emollientibus fomentant, nempe decocto summitatum *Imbaiba*, & *Tupeiçáva*, floribusque malvæ Americanæ & Fabarum vulgarium, atque id genus aliis. Calorifica vero, tam à medicamento quam cibis procul esse jubent, ne virulentia & incendium invalescant. Ego tamen nimium refrigerantium usum aliquando noxam intulisse expertus sum, quod tonus genitalium inde debilitetur. Semper enim condonandum est Empiricis, utpote diligentioribus in exhibendis medicamentis quam in distinguendis morborum causis. Quippe sicut ex his medendi formulis apparet, Profluvia genituræ cum Gonorrhœis videntur confundere. Quod qui evitare velit, adeat Plater. Obs. pag. 729. Lang. Epist. 2. l. 5. Solenand. pag. 199. v. 45. Hofm. pag. 540. Quocirca in Gonorrhœa virulenta malignitate exturbata subsistunt peritiores, quando indicatio astringendi, consolidandi, & siccandi est. Quod quidem optime fit balsamo *Copaiba*, sacharo vel oleo olivarum dissoluto atque per os & penem injecto.

CAPVT XVII.

De Vulneribus & Vlceribus.

TAmetsi pleraque vulnera & ulcera ejusdem fere naturæ & curæ in novi hujus ac veteris Mundi partibus videantur; ea tamen in quibus differunt, silentio præterire nolui. Sicut enim in multis malis internis considerandum quæ infra hepar sint aut quæ supra; ita maxime in externis. Quæ superne sunt, præcipue in capite, multo benigniora & curatu faciliora existunt. Tum quod ab humorum affluxu libera, tum quod favente aëre ambiente calidiori sola mundicatione restituantur sæpe. Ea autem quæ in inferioribus partibus corporis, maxime in pedibus existunt, difficillimæ curationis sunt; ob perpetuum descensum & mobilitatem calidi humoris in acrimoniam degenerantis; Atque hæc quidem verissima deprehenduntur, si tempus anni respondeat, nimirum constitutio calida & humida: æstate enim sicca sponte vel felicius saltem curantur. Quid mirum, si hac regione quæ toto cœlo ab Europa distat, vulnera & ulcera aëri exposita, diversum quid & peculiare habeant? cum authores passim testentur, nonnunquam ob diversum urbis aut regionis situm, aut pejora, aut meliora tum capitis, tum pedum mala fieri. Ab ipso principio usque ad curationis finem, sive loci affecti corruptelæ, sive vicinæ carnis mollitiei invigilantes, nativas suas astringentes, mundificantes & siccantes herbas, resinas & pulveres non facile deserunt. A vino & fructu imprimis illo celebri *Ananaß* sibi cavent. Quia curationem vulnerum & ulcerum remorari, recidivamque facere constat, quod calore infenso humores permeet & accendat.

accendat. Quibus recens inflicta sunt vulnera, æstum diurnum devitant, ne sanguis attenuetur, venarumque orificia aperiantur, quod ingenti virium jactura ob dissipationem spirituum & febrilis caloris accensionem in castris aliquoties contigisse memini. Cui malo eximie opitulatur usus Ambræ grisæ ex jusculis vel ovo sorbili exhibitæ. Deinde ne noctu sub dio cubent, unde maximam calamitatem, spasmos, convulsiones mortemque ipsam postea incurrant. Cum vero in curatione vulnerum & ulcerum Lusitani plerique & Brasiliani peritiores longo usu facti, & silvas remediorum quavis regionis parte, omnique anni tempore sibi in promptu habeant, ea proferam quæ oppido approbata & à nostris recepta, longaque experientia confirmata sunt. Optato successu balsamis illis fragrantibus *Cabureiba* & *Copaiba* vulnera restituunt, haimorrhagiamque non tantum sistunt, sed & interne ac externe exhibita nervis opitulantur. Gummi illud admodum familiare, *Içicariba* (quod Elemni vere dixeris) capitis affectibus præ cæteris remediis medetur. *Tipióca* autem, sicut pota fluxus sanguinis hepaticos & dysentericos internos coërcet, & incrassat; ita haimorrhagias à vulnere concitatas, sive hausta, sive plagis emplastri aut cataplasmatis forma applicata, mundificat, temperat & sanat. Idem arboris *Ambaiba* summitates pollicentur & præstant, si earum succus vulneribus instilletur.

Popularia denique remedia sunt decocta vel succi herbarum *Iuripéba*, *Pagimirióba*, Nymphæa *Cuipoúna*, *Tapiá*, *Mamangá*, *Caapéba*, Ricini Americani *Bacoveira* & *Queraíba*, aliaque infinita incolis usitata, de quibus in historia Simplicium. Adduntur, si simul pedum tumores adsint, balnea vel fomenta ex radicibus *Araçá* & citriorum: atque ex corticibus Myrti silvestris, arboris *Çebipíra*, summitatibusque *Anínga*, *Tupeiçáva*, *Ibabirába*, *Camará*, & similibus, denique foliis recentis Tabaci contusis, desperata restituunt mala, & majores facile ipsis redeunt fructus in curatione multorum malorum, ex usu foliorum viridium eorumque succis & oleis; quam cæteris orbis incolis ex fumo exsiccatorum. Furunculos & Apostemata maturare solent foliis *Araticú* vulgaris, *Cararú*, *Pagimirióba*, *Potinçoba*, *Inquiri*. Radicibus mirabilis Peruanæ rubræ, & bulbis *Meerú*; Anthracibus vero imponunt folia Tabaci.

Equidem si debitis encomiis polychrestum Tabacum prosequerer, instituti limites transirem. Præterquam enim quod ejus decocta plurimis morbis frigidis sive intus assumpta, sive extus per fomenta & frictiones adhibita medeantur; gangrænas quoque, ulcera cancrosa, vulnera antiqua & sordida vermibus ab ambiente calido & humido scatentia, recens succus & cineres ejus feliciter curant. Imo vulneribus à sagittis Indorum lethali toxico imbutis, morsibus quoque virulentorum quorundam animalium, præsenti remedio existunt folia trita eorumque succus, si tempestive indantur. Incolæ proinde merito ejus pulverem & succum loco balsami circumferunt peregrinantes, quippe utilitatem & necessitatem ejus contra ipsorum brutorum & jumentorum externa mala vermibus perpetuis obnoxia experiuntur quotidie. Ego ulcera cancrosa in nosocomiis à Chirurgis Europæis rationalibus relicta, ab exercitatis Empiricis restitui vidi remediis quorum basis erat succus Tabaci addita Caphura & Spiritu vini. Ita ut jure merito vegetabilis hæc panacea *Herba Sancta* ab Hispanis, *vulneraria Indica* à Camerario, à Germanis **Heylig Indiaens wonde Kruyt** / vocetur. De ulteriori ejus natura, & differentiis in libro Simpl. ex proposito egi.

CAPVT XVIII.

De Papulis & Impetigine.

INter vitia Cutanea nondum ulli Medicorum ex quo detecta fuit hæc Americæ pars Scabiem, Lepram, Elephantiasin observasse contigit, sicut in Ægypto aliisque fervidioribus regionibus grassari testatum est ab Autoribus. Sed papulæ seu sudamina, quibus cutis exasperatur & rubet, advenas fere omnes recens Indias ingressos, genioque imprimis largius indulgentes, summo cum pruritu invadunt. Hæ pustulæ totum corpus sæpenumero arrodunt, fixæque ac stabiles totam ventris regionem occupant, ut zona dici possint. Quod malum abolere plerique student minus caute, seu frigidæ lotione, balneoque nimis astringenti, sive per fortiora purgantia, acrem humorem à circumferentia revocantia. Si vero sudamina hæc nimis excrescant, longiusque serpant, leves admo-

admodum & faciles purgationes ex temperatis componantur, quæ hepatis calorem, ſentinæque corporis, meſenterii ſcilicet, obſtructiones tollant, ut ſunt decocta radicum *Iuripeba* Limoniorum & ſimilium. Venæſectio ſemel atque iterum inſtituenda eſt. Externis ita utatur; ut ſudore crebro abſterſo, ſubuculam frequenter mutet. Mox fomentis ex aqua ſulphuris & nitri, albumine ovi, ſeminibus frigidis majoribus, cum aceto & Limoniorum ſucco coctis, immiſſo linteamine, corpus defricetur. Quæ, licet primo attactu acres ſæpe dolores excitent, cutemque vellicent, ſtatim tamen ceſſare ſolent. quos ſi quis impatientior ferre non potuerit; eorum loco, balneo tepido ex refrigerantibus & emollientibus herbis utatur. Plerique quamdiu hoc malo tentantur ac pruriunt, à multis morbis ſunt immunes, ac proſpere valent. Quamobrem qui hæc incommoda ſanitatis gratia aliquatenus obdurare malint, rectius fecerint. Ante omnia moderatam vivendi rationem inſtituant, ciboque ac potu temperato & tenui utantur, ut humor attenuatus, felicius per ſudores evocetur, ne ex intempeſtiva illa materiæ bilioſæ repreſſione ad interna, fluxus ventris Dyſenterici enaſcantur; quod aliquoties factum memini.

Quum vero eruptiones hæ bilioſæ per poros exitum ſibi quærentes, intra cutem detentæ, vique frigoris nocturni repreſſæ atque obſtructæ in acres & igneos halitus degenerent, cum multa materia ſalſa & aduſta in orbem quaſi ſe cogunt & conglomerantur, pertinaciterque ad annos ſæpe cuti adhæreſcunt. Et tunc quidem perverſam & plane alienam naturam induunt. Aliquando autem mobiles puſtulæ ſejugatæ, non ſine cruciatu, maximoque ſcalpendi ardore ac pruritu, præcipue æſtate, juvenes ut plurimum infeſtant. Has noſtrates **Ring-worm**/ Indigenæ *Iacuí*, Luſitani *Empige* ab Impetigine vocant. Quando inſtar Herpetis exedentis, aliquandiu malum duraverit, externis ſupradictis facile refragatur. lethale autem eſſe hoc malum ſi corpus cinxerit, ego ſane, quidquid authores ſcribant, hic nunquam comperi. Inter topica remedia quæ requiruntur, exactiſſima illa graminis juncei ſpecies, *Iupicai* dicta, & Siliquæ herbæ *Guajana-Timbó*, primarium obtinent. Horum attritu morbus non leviter emendatur, imo in totum nonnunquam tollitur. Interdum locus affectus mutatur, & æque vehementer poſtea, ſi ab interna cauſa foveatur, divexat. Quamobrem medicamentum compoſitum ex ſuccis ſupradictis ad lavamenti vel unguenti formam, partibus affectis applicuiſſe, eximiæ eſt utilitatis. Rec. ſucci Graminis, Tabaci, & Siliquarum prædictarum partem unam, Sulphuris vivi & Nitri partem dimidiatam. Exercitatiores incolæ ut nullum fere remedium in extergendis malignis quibuſvis ulceribus præferunt cortici *Çebipíra*; ita hanc quoque Impetiginem ejus affrictu & lotione feliciter reſtituunt.

Subinde eo pertinaciæ devenit hic affectus, ut ſupradictis remediis internis & externis minus cedat. Atque tunc quidem à vegetabilium ad Mercurii uſum internum confugiunt Europæi medicaſtri.

FINIS LIBRI SECVNDI.

GVLIEL-

GVLIELMI PISONIS

HISTORIÆ NATVRALIS & MEDICÆ

LIBER TERTIVS.

SECTIO PRIMA.

De Animalibus Americanis Aquatilibus, Aëreis & Terrestribus edulibus.

CVm in præcedentibus libris instituti ratio postularet, vescorum animalium nisi transitorie meminisse; ex re fore existimavi hoc libro singulatim prosequi, qui pisces, aves & animalia in Aquis, Aëribus & Locis enarratis ad humanos usus producantur, eorumque brevem ac succinctam descriptionem cum iconibus ad vivum depictis addidisse; idque non adeo oblectamento vel admirationi lectoris; sed commodo imprimis ægrotantium atque medentium. Imitatus scilicet illos antiquos & modernos, qui tum novi tum veteris Orbis collatis polydædalæ naturæ beneficiis, saluberrimisque repertis medicamentis & alimentis, necessitati & fragilitati mortalium consultum irent.

Postquam autem in immensa hac rerum multitudine plurimorum qualitates & proprietates lateant, æquum putavi, non paginas replere iis quæ vel dubia vel minus perspecta sunt; sed pauciora eaque usu quotidiano comprobata contrahere. Quod vero piscium copia, quadrupedum & volatilium numerum longe excedat, id non adeo terræ sterilitati imputandum velim, quam quod aucupia & venationes rarius exerceantur à nostratibus; sæpius autem à mediterraneis indigenis, qui magnam partem prædæ acquisitæ sibi reservant. Cum è contra fluvii inclyti atque mare piscosissimum invitent littorales populos; tum quod facilem & quæstuosam piscationem suppeditent; tum quod ipsi pisces nutrimentum tenuius & sanguinem temperatiorem quam quadrupedes & volatilia surrogent.

Illos qui à piscatoribus quotidie ad nos deferuntur ac celebrantur, hic potissimum recenseo, eorumque nomina Brasilico idiomate vel Lusitanico, quatenus vulgo notiora, exprimo. Quod antequam aggrediar, operæ pretium existimo, in tanta piscium, formarum, temperamentorum, succorum disparitate indicasse, quales pro pabuli non solum, sed temporis & aquarum quibus innatant varietate, cæteris vel præferendi vel postponendi sint. Cum enim pisces sive gulæ dediti, sive escarum probitatem sectantes, ancipitem agant vitam, paucissimi quidem suis sedibus contenti, sua læti carpunt pabula; sed aliqui pristini domicilii plane immemores; aliqui anadromi, ut abitus, sic reditus certa habent tempora. Hujus rei fidem facit, sive in fluviis sive in mari statis anni temporibus, ejusdem generis pisces semper, alios nusquam capi. Quod fluviatilis aqua mensibus pluviis, tum & pleniluniis in mare prolabatur, hinc fit ut immensa piscium agmina hisce illecebris illecta, mare deserant. Æstate vero appetente ardorem pertimescentes dulci humore saginati, solum & salum repetunt. Vnde inter mollitiem fluviatilium & duritiem marinorum utriusque naturæ participant, gratissimoque alimento existunt, imo usque adeo salubres judicantur maxima pars, ut ne quidem febricitantibus noceant, sicut ipse multoties aliique mecum experti sunt: modo recentissimi sint antequam Solis æstus persentiscant.

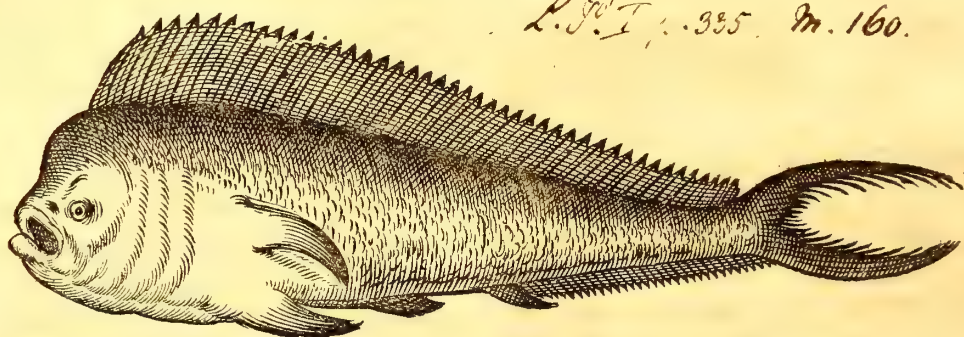
Vnicum, quod præfatum volui, restat circa nominum rebus impositorum dissensionem & perplexitatem, qua de re ipsa erudita antiquitas merito conquesta est. Cum enim quotusquisque agricola vel maricola nomina pro arbitrio rebus indat, ac proinde

assidua

assidua illa discrepantia Scriptori æque ac Lectori molestiam creet; pronuntio me usitato illi Cæsaris dicto inhæsurum, quod monet, Cum multis esse loquendum, cum paucis sentiendum: hoc est, me tritis receptisque ut vegetabilium, ita & sensitivorum vocibus usurum, donec consentientibus eruditorum & barbarorum calculis, certius quid definitum fuerit. Interim non est quod lector frontem corruget propter insueta auribus vocabula, si à nostra dialecto plerumque abhorreant. cogitandum enim, nos extra Latium & Græciam versari; neque solis veteris orbis populis concessum esse voces condere; cum etiam penes Americanos sit jus & norma ad placitum sua efferendi.

Pira generice qualemcunque piscem; *Piracatú* vero piscem edulem exprimit Brasiliensium lingua. Quorum primus se offert

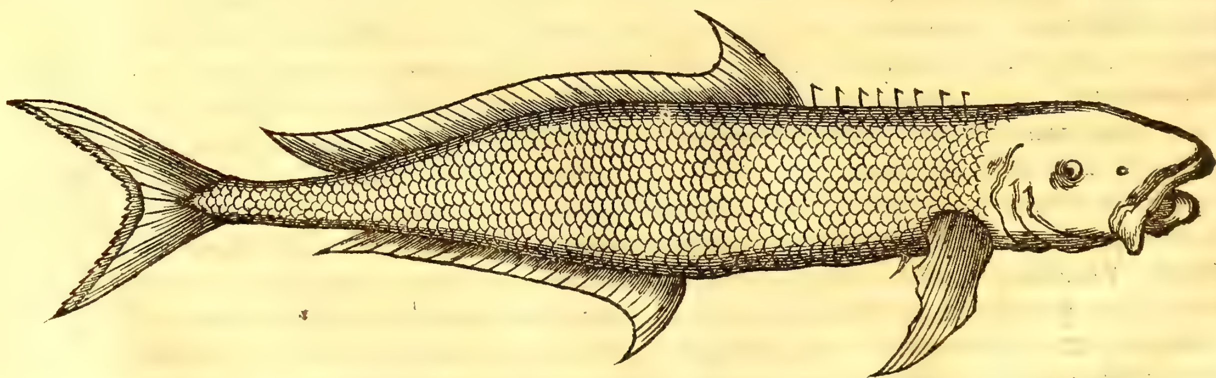
GVARACAPE'MA. L. P. I. 335. m. 160.

Guaracapéma mas est *Doradæ* piscis. Nostrates **Dolfyn** appellant; Quibus nominibus si Oratæ vel Auratæ sive Delfini exprimantur, parum concinne mihi videntur appropriata, eo quod Rondeletius, Salvianus aliique Ichtyographorum Consultissimi, Icones non solum ab hac nostra discrepantes, sed & illorum indolem & virtutes quoque admodum diversas exhibeant: nisi forte, ratione rapiditatis qua cum Delfinis, vel ratione splendentis coloris quo cum Auratis nonnihil convenit, nomina sint indita. Porro quam inusitatæ figuræ hic piscis sit, quamque acumine capitis continuato pinnarum ductu, cauda bifurcata, totius denique corporis conformatione ad velociter natandum æquorumque fluctus sulcandos natus videatur, facile est discernere, qui iconem hujus belluæ recte consideraverit. Adeo denique principatum celeritatis tenet inter tot Neptuni pecora, ut licet simili saliendi modo cum Thynnis sive Porcis marinis, dissimili tamen celeritate progrediatur. Vt aliquoties in vasto Oceano vidi, cum certatim natare viderentur Thynnus & hic *Guaracapéma*.

Squamulis adeo est exiguis, ut toto corpore ad tactum lævis, non squamosus videatur. Non aureo sed ex argenteo viridi eleganter fulget, maculis hinc inde cæruleis variegatus. Carne licet sit ficciori, non tamen vel ingrati saporis vel difficilis digestionis, ut de Delfinis testatum est. Multis modis præparatur: nunc recens, nunc salitus, in optimum multorum pabulum usurpatur.

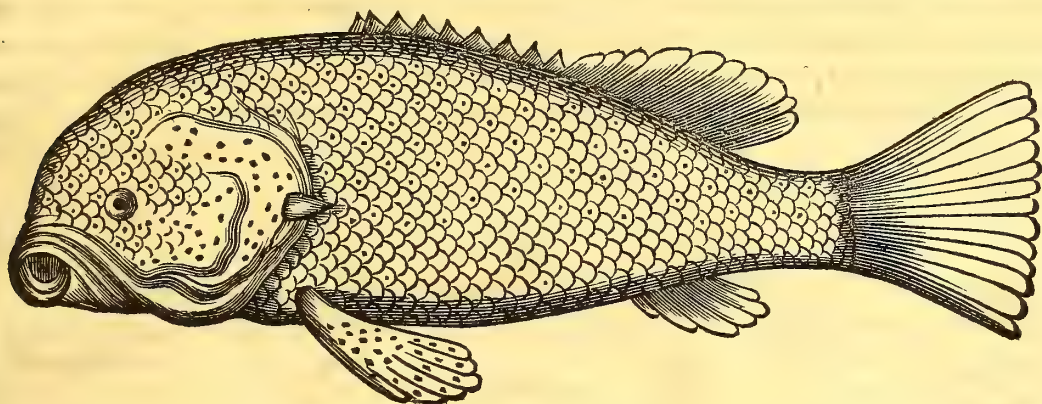
CEIXVPI'RA. L. P. I 331 m. 158.

Ceixupíra ut dignitate ita & longitudine atque crassitie celebris, quippe hominis crassitiem æquat, & longitudinem multo superat. Corporis, sed potissimum capitis figura ossea & glabra à Tuberone non multum abludens. Ante quemlibet oculum sunt

ſunt foraminula, quorum uſum neque à piſcatoribus reſciſcere, neque per ſectionem capitis explorare potui. Squamulæ, quibus veſtitur elegantibus, adeo exiguæ ſunt, ut totus piſcis glaber videatur. Maxima pars pinnarum & corporis eſt colore nigro, excepto ventre, qui eo uſque albicat ut ne quidem lacti cedat. Peculiare autem huic piſci, quod octo oſſei triangulares aculei illi conceſſi inter occiput & dorſalem pinnam, quos in carne recondit, vel irritatus erigit atque pro armis uſurpat. Marinus eſt piſcis multa tenerrima carne & pinguedine gravis, nec immerito ſaporis vel nutrimenti præſtantia cæteris Braſiliæ piſcibus palmam eripit, præſertim ſi juvenis ſit. Eum quem hic exhibeo vix trium pedum erat longitudinis: atque à piſcatore domi meæ delatum, mox cum domeſticis meis diſſecui, delineavi, & coctum comedi.

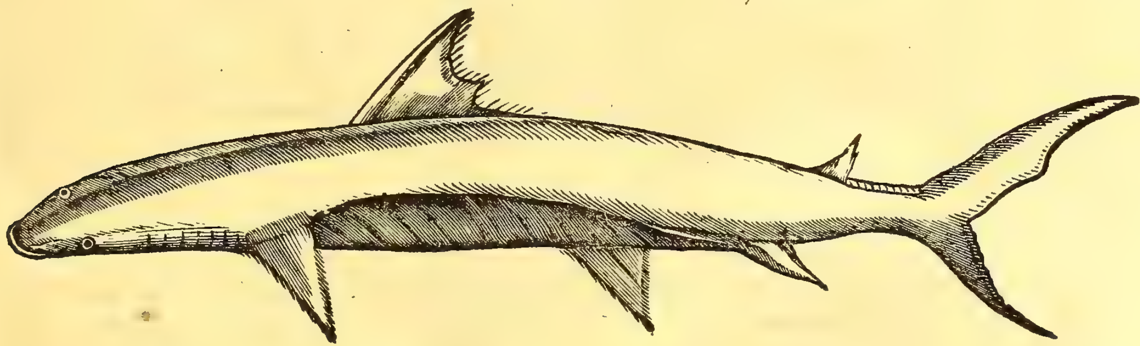
CVNAPV'-GVAÇV. L. P. II 336 m. 169.

Cunapú-guaçu, Luſitanis *Meros*, noſtratibus **Graeuwe Munnick** dicitur, quod capite cucullatus videatur, cinereique ſit coloris. Dubito num vel carnis præſtantia, vel magnitudine corporis, ullus celebrior. Præterquam quod ſit craſſus, pinguis, ſex pedum longitudinem evadit; tantæque contigit fuiſſe molis, ut hamo vel unco affixus aufugerit, ipſumque piſcatorem prædæ inhiantem ſecum traxerit in mare cum magno vitæ diſcrimine. Capite eſt magno. ore edentulo & rotundo, branchiis quoque in ambitu rotundis. Cauda magna & fere quadrata. Squamis mediocribus cinerei coloris, interjectis punctulis nigris, excepto ventre, qui albicat, ſicut & caro totius piſcis. Carne eſt ſolida, non dura tamen, optimi ſaporis & nutrimenti. Multis modis pro ritu incolarum præparatur, plurimiſque ſimul hominibus ſufficienti eſt alimento.

Alius præterea eſt piſcis qui *Meros* Luſitanis dictus huic non adeo diſſimilis, ſed rubicante colore diſcrepans potiſſimum.

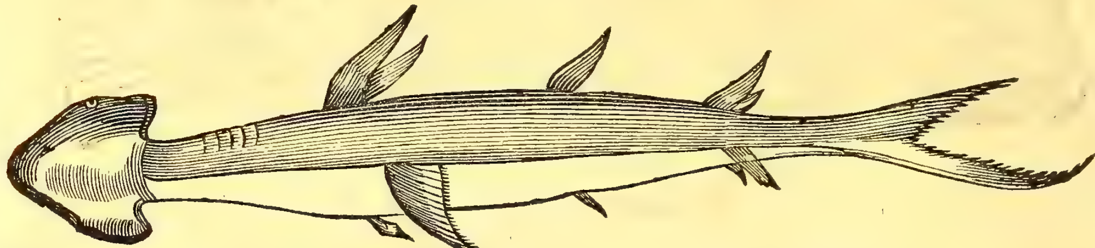
CVCVRI'. m. p. 164.

Cucuri. Luſitanis *Caſſaon.* Inter Cartilagineos ex genere Lamiarum ſive Tuberonum eſt; ſed ſolus quantum conſtat, inter cæteros innoxius, unicoque tantum ordine denticulorum minimorum præditus; quum è contra majoribus Lamiis horrendus ſit rictus in utraque mandibula, duplici dentium ordine conſtans. ac proinde plerique Tuberones per totum orbem, non carnis dignitate, ſed rapina tantum celebres, excepto hoc *Cucuri*, qui Caniculæ vel Galei potius eſt ſpecies, ut ex Rondeletio aliiſque Authoribus liquet. quibus ſicut figura & indole eſt ſimilis; ita alimenti præſtantia ſuperior atque diſſimilis exſiſtit.

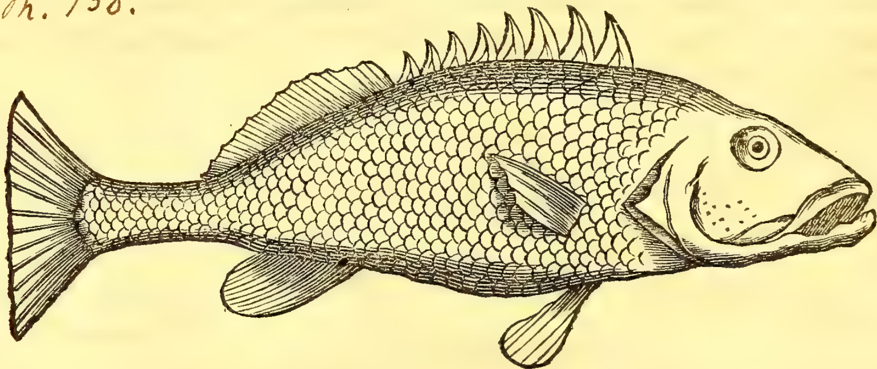
Porro Pinnæ, Cauda, Cutis ejuſdem figuræ & coloris cum Tuberonibus, ex cinereo ſcilicet albicante. In hoc piſce (quem cum Markgravio meo domi meæ diſſecui) tres catuli perfecti ſe obtulerunt. Patuitque, eum inter ea cartilaginea eſſe, quæ Ariſtoteles, in Hiſtor. Animalium, teſtatur, Animal parere, idque ex ovis, quæ in media vulva geſtata, in uteri ſinus deſcendunt, unde mox per venam umbilicalem fœtus excluditur; ita ut ovis abſumptis partus non aliter quam in quadrupedibus contineri videatur. Notatu dignum ſane, quod tanta ſit Tuberonibus & Caniculis his charitas in teneros Catulos (quod itidem de Phocis, Balænis & Delfinis teſtatum eſt ab aliis) ut eos ex aliqua cauſa pavidos intra ſe recipiant, idque non per manticam talem in utero pendentem, ſicut quadrupedia illa de quibus ſuo loco egi, ſed per os & in ventrem aliquandiu recondere, donec pro libitu rurſus in lucem prodeant, ſicut multoties viderunt mecum infiniti teſtes, quaſi venter quorundam Cetaceorum & Cartilagineorum pateretur aliquantulum alienas animas. Vnicum eſt illi inteſtinum ſatis amplum; unde tam inuſitata contingit voracitas. Stomachus vaſtus, hepar candens, ut & lien. Cor parvum, ſubalbidum, laxum, ventriculiſque diſtinctum, & uſque adeo vivax ut in varias partes diſſectum imo veru affixum palpitet, vitamque adeo mordicus retineat.

PAPANA'.

Alia Lamiæ minoris ſpecies eſt *Papaná*, Noſtratibus **Kruys-haye** dictus. à cæteris Tuberonibus potiſſimum differens Capite, quod Cordis fere figura eſt: oculis parvis, ore itidem parvo longe infra poſito: cum triplici dentium minorum ordine, quibus vehementer mordet & lacerat. Quia à pube non ſolum nautica caro ejus, ſicut majorum Lamiarum, ſed à delicatioribus expetita ob bonum & ſiccum quod præbet nutrimentum, hanc quoque inuſitatæ figuræ Lamiam minime prætereundam putavi.

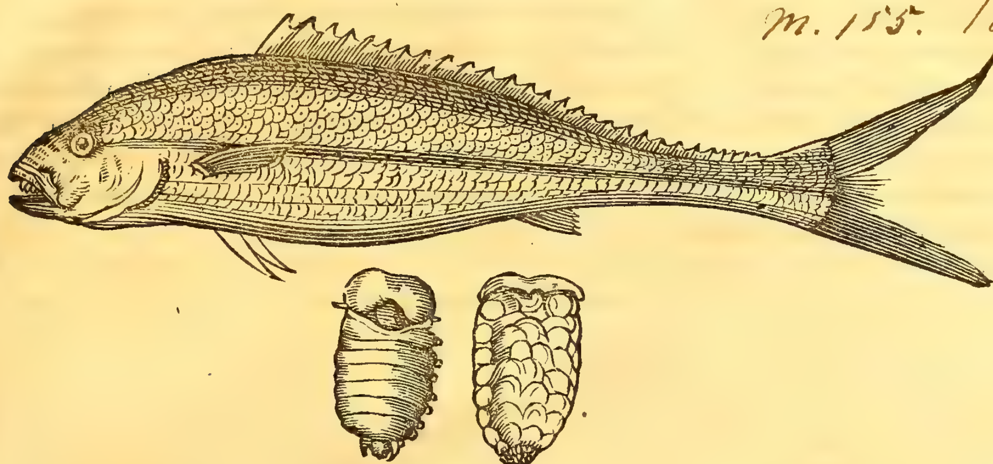
PIRATIAPVA'.

Piratiapuá in fluviis & mari vivit. Corpore eſt obeſo, craſſo: menſibus hibernis dulcibus fluviorum aquis ſaginatus repetit maris ſcopulos, ponderiſque ſubinde fit ultra quinquaginta librarum. Ore eſt magno, dentato, lingua rubicante. Branchiis eſt amplis. Pinnis exiguis, excepta dorſali, quæ ex parte in Spinas dilatatur. Ornatis mediocribus ſquamis variegati undique eſt coloris, ſed potiſſimum fuſci & cinnabrii. Frequens eſt piſcis, atque ob præſtantiſſimam carnem ab omnibus paſſim Incolis merito expetitus, præſertim ſi coctus ex aceto vel alio convenienti condimento apponatur.

Acarapitánga, Barbo Europæo, craſſitie & longitudine corporis, elegantibus vero ſquamis ex purpureo cæruleis Carpioni ſimilis. Ab utroque latere in medio ſecundum longitudinem excurrunt lineæ aureæ, cum infinitis punctis aureis: ejuſdem ſplendoris quoque ſunt Pinnæ & Cauda, eæque non ſolum de die micant, ſed noctu quoque lucent adeo ut,

ACARAPITA'MBA. *L. S.° I 337. m. 155. cf J. M. I 187.*

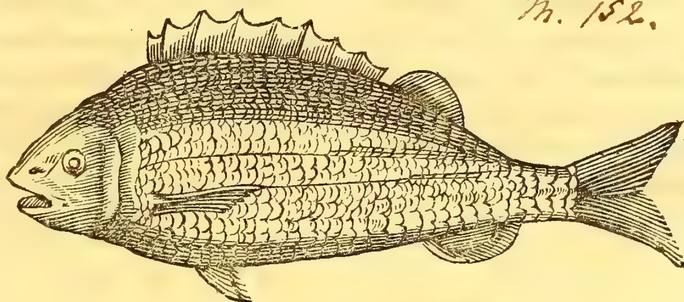

adeo ut, si multi simul copulati sint, litteræ istius luminis beneficio legantur. Marinus hic piscis magno in pretio habetur, imprimis assatus.

Icones, quas hic subtus depictas vides, sunt crustaceorum insectorum, quæ invito pisce ori illius se ingerunt, & unguiculis suis arcte faucibus inhærent. Neque facile hostem hunc infestum evadit.

Alius præterea hujus magnitudinis datur piscis nobilis in cœno maris vivens, qui *Inrumenbéca* dicitur, Lusitanis *Boca molle*, totus argenteus, cujus icon desideratur.

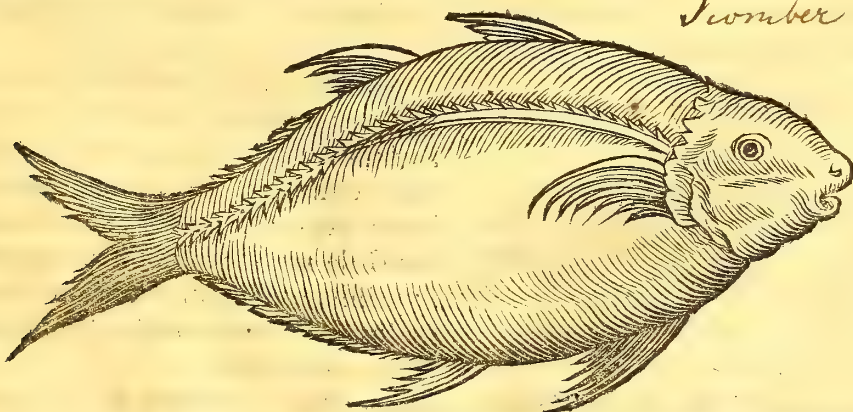
ACARA' PINI'MA. *L. S.° I 341 m. 152.*

Acará Pinima. Si cum authoribus Cyprinorum multa genera statuenda sunt, eis non inepte piscem hunc subijciemus. Squamis enim, corporis specie, vita Cyprino similis est, sed latiore corpore & compresso; ac proinde inter Cyprinos latos barbare Prasemos dictos numerandi sunt. Cum certum sit, in quibusdam tractibus mundi Percas, Cyprinos, Carpiones, non solum fluviis sed & mari dicatos esse. Hic noster quoque inter scopulos marinos victitat, ibique parit & pinguescit; ipsi Carpioni & Cyprino dignitate saporis non solum sed & nutrimenti minime cedens. Elegantibus Squamulis auroargenties micat, striisque aliquot flavescentibus secundum corporis longitudinem excurrentibus.

Datur & alia Prasemi species nobilissima, quæ *Acarpéba*, aliis *Acaratínga* dicta; si figuram, colorem, magnitudinem & nativitatem consideres, inter Cyprinos quoque latos habita; quia parum adeo abludit à præcedenti *Acará Pinima* Iconem addidisse supervacaneum duxi; adeo est carne alba, friabili & probæ digestionis, ut nostrates Praemos facile superet.

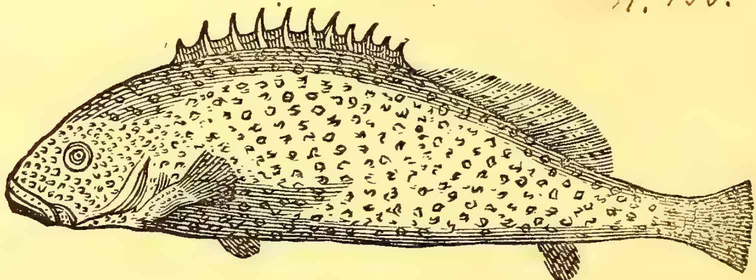
CVRVATA' PINI'MA. *Scomber*

Duo mihi innotuere pisces *Curuatá*, vulgo *Bonítos* dicti; quorum alteri cognomen ab Indigenis *Curuatá Pinima* additum. Vterque celebris est piscis & magnus, atque

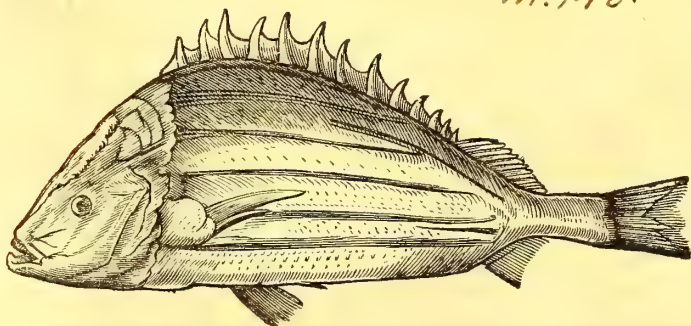
excepta craſſitie & longitudine, ſimillimi ſibi natura, colore & figura: ille enim corpore eſt craſſiore & compreſſiore: hic vero longe proceriore. Vterque eſt coloris argentei ſubvireſcentis, non ſquamatus ſed cute tantum coopertus, excepto utroque latere, ubi per longitudinem linea aculeata aurei coloris ſquamata excurrit. Pinnæ ſunt ſeptem exiguæ. Cauda utrique furcata. In oſtiis fluviorum æſtate, in mari alto hyeme capitur, multaque carne & pinguedine abundat, eaque ſatis proba, ac proinde magno vitæ eſt ſuſtentaculo maris accolis quocunque modo præparatus, imprimis autem ſi ſale & pipere parum condiatur.

PIRA-PIXANGA. L. S. II 306. n. 153.

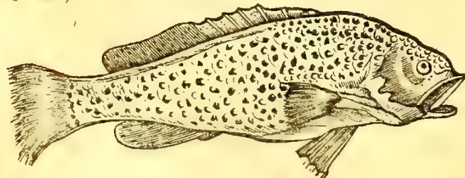
Pira-Pixanga, Luſit. *Peſche gatto* noſtratibus piſcatoribus **Cat-vis** appellatus, forte quia in antris ſcopulorum ſe abſcondit. adeo exiguis ſquamulis cooperitur, ut lævis videatur. Toto corpore flaveſcit, intercurrentibus egregiis maculis ſanguinei coloris. Cauda & pinnæ numero ſeptem ſunt exiguæ. Domi inde delatus ultra trihorium vixit: bihorium poſtquam mortuus eſſet, à me & domeſtico meo diſſectus, vidimus cor exemptum adhuc moveri: quod ſitum erat immediate poſt fauces, cui inſerebatur aſpera arteria, eratque vix digitum remotum à reliquis viſceribus per mediaſtinum, minimum utique & vix granum tritici æquans, licet ſpiritu inflatum. Ceterum piſcis optimi palati, frequens ex mari toto fere anno adducitur. Coctus æque ac aſſatus probi eſt nutrimenti.

GVATVCVPAJV'BA. L. M. I. 181 n. 148.

Guatucupajúba. Si ad Europæorum piſcium ſpecies referatur, Cyprinis latis, quos barbare Praſemum vocant, aſcribendus ob carnis & ſaporis convenientiam. Cæterum color eis diſſimillimus, quod piſcis hic à capite ad caudam perpetuis ſquamis argenteis fulgeat, lineis & ſtriis flaveſcentibus ſecundum corporis longitudinem excurrentibus. Toto fere anno frequens, atque ex maris ſcopulis & fluviorum oſtiis ad nos defertur magno incolarum oblectamento; vix ulli piſcium ſaxatilium ſaporis præſtantia cedens, imprimis ſi aſſetur in craticula.

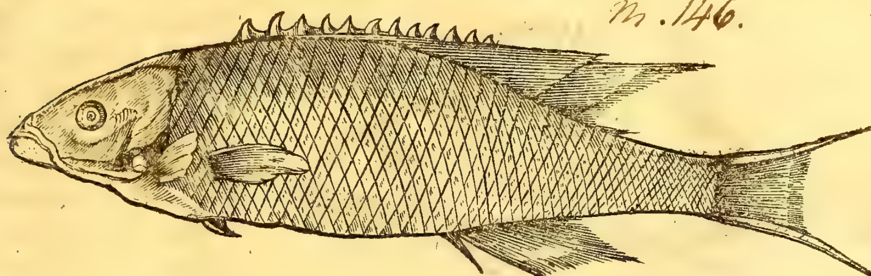
L. P. I. 333 CARAV'NA. n. 14.

Caraúna inter celebres quoque piſces ſaxatiles marinos numeratur. Figura *Itaiára* ſimilis, ſed capite, colore & magnitudine diſſimilis. Corpus undiquaque ſquamulis tegitur, lunatis, coloris miniati, cui punctula nigra paſſim inſparguntur. Præſtantiſſimæ eſt carnis, optimi non tantum guſtus ſed & nutrimenti, ac proinde ægris quoque conceſſus.

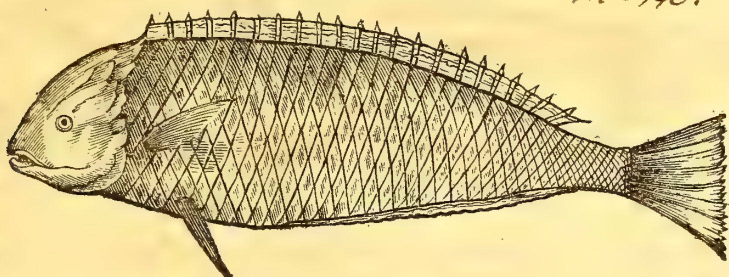
Aipimixíca, qui Luſitanis *Pudiáno vermelho* appellatur, celebris eſt piſcis ſicut Carpio apud Europæos, cui magnitudine & forma qua ad mollitiem tactus, ſquamaſque ſubtiles & arcte complicatas, ſimilis; ſed admodum diverſus ſi totius corporis colorem ex

Aipimixi'ra. L. J.d II 340 m. 146.

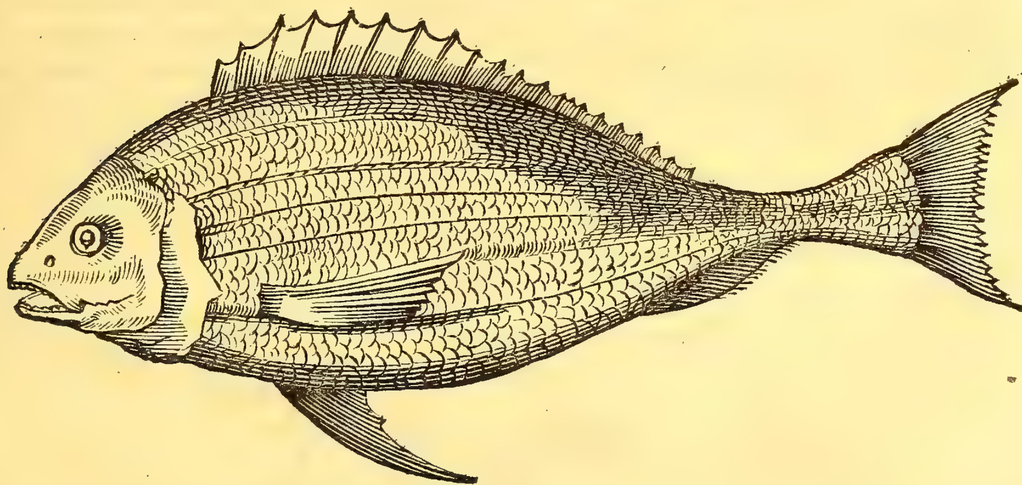
flavo cum aureo micantem consideres. omnibus pariter Incolis in deliciis habitus si probe elixetur. Huic dignitate & figura similis est *Puranéma*, totus argenteus, cui lacca intermixta est.

Tetimixi'ra. L. J.d II. 388. m. 146.

Tetimixira autem est altera species, quæ *Pudianó Verde* à Lusitanis nomen accepit, quod præter aureum colorem quo elegantissime micat, viridibus imprimis thalassinis atque aureis cubis & striis undulatis sit insignis. Rite præparatus antecedenti *Pudianó* teneritate carnis non cedit. Vterque in mari & ostiis fluviorum capitur. Huic affinis videtur piscis fluvialis *Acarapucú* dictus, totus argenteus, carne friabili commendabilis. Fluviis se committit. Alburnum nostrum refert.

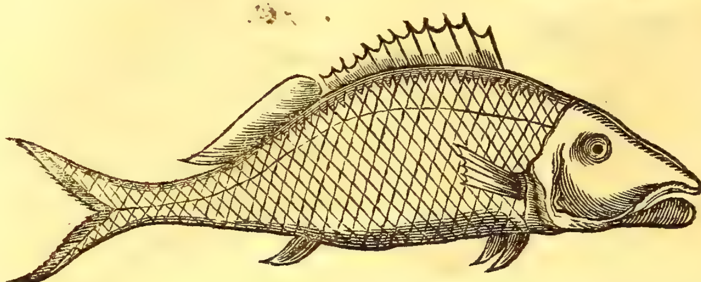
Pacv'. L. J.d I 357 m. 153.

Pacú familiaris omnibus maris accolis. Nostrates **Steen-braesem** vocant. Lusitanico idiomate *Salema*, Græcis & Latinis Salpa dictus. Ore autem, Capite, Dentibus & Pinnis Sargo simillimus est; colore tantum & striis illis à capite ad Caudam conspicuis ex argenteo & flavo ab eo differens. Pro temporis anni diversitate mare vel fluvios petit ut pinguescat. Ventriculo est magno, intestinis latis, hepate rubro, folliculo fellis magno, corde angulato. Melioris saporis & nutrimenti habetur quam Sargus Europæus.

Capeúna ex ordine quoque optimorum piscium saxatilium marinorum numeratur à

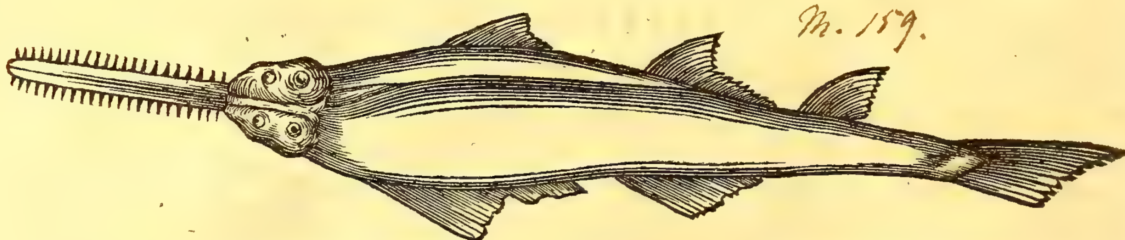
CAPEV'NA.

piſcatoribus non ſolum ſed & ab ægris & ſanis, quibus caro ejus cocta magno in pretio merito habetur. Egregiis ſquamulis argenteis cæteris piſcibus præfulget. Hic, ut & *Itaiára* atque alii piſces recentes parieti affixi noctu toto corpore adeo lucent, ut litteris legendis ſatis luminis præbeant.

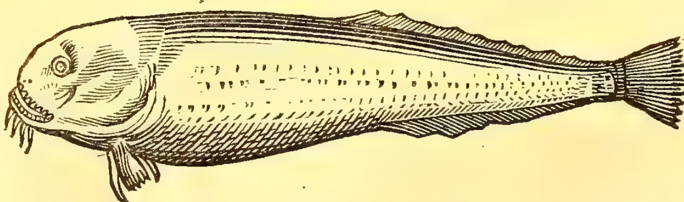
Elegans & celebris datur piſcis, huic præcedenti non adeo diſſimilis, ſive argenteum & igneum ſplendorem ſive carnis bonitatem conſideres, qui ab Indigenis *Pira Acangatá* dicitur.

ARAGVAGVA'. L. P. II 362 m. 159.

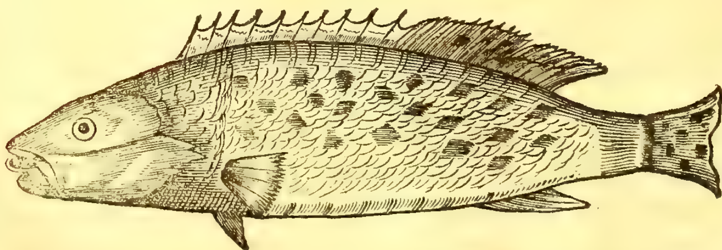
Araguaguá marinus piſcis, celebris magis in Europa, Aſia & America, ob dentatum gladium qua ſuos hoſtes integraſque Balænas proſternit; quam ob bonitatem carnis, quæ tamen rite præparata ſi juvenis ſit, cartilagineis piſcibus non cedit. Cute eſt non ſquamoſa, ſed ad tactum aſpera & dura. Dentes non ori quidem, ſed prominenti ejus gladio conceſſi. Capite eſt compreſſo, in quo poſt oculos, ſpiracula duo conſpiciuntur, per quæ aquam efflat bellua. In inferiori vero corporis parte verſus enſem ſubſtantia branchialis apparet, cujus beneficio nobis admodum probabile videbatur enſem dirigi, quia ejus origo ibi latitabat.

PACAMO'. m. 148

Pacamó, quem Luſitani improprie *Enxaróco* ſive Ranam marinam vocant, inter Muſtellas noſtratibus **Puyt-aal** potius referri poſſet. quibus, excepta capitis craſſitie, multum ſimilis eſt. Cute eſt glabra ac molli, ſicut & Branchiis, Pinnis, atque Cauda. Dignitate nutrimenti & ſaporis Europæam muſtellam facile ſuperat, quod inter ſaxa & ſcopulos victitet, friabili mollique carne ægris æque ac ſanis oblectamento eſt.

i.S. ITAIA'RA. m. 146

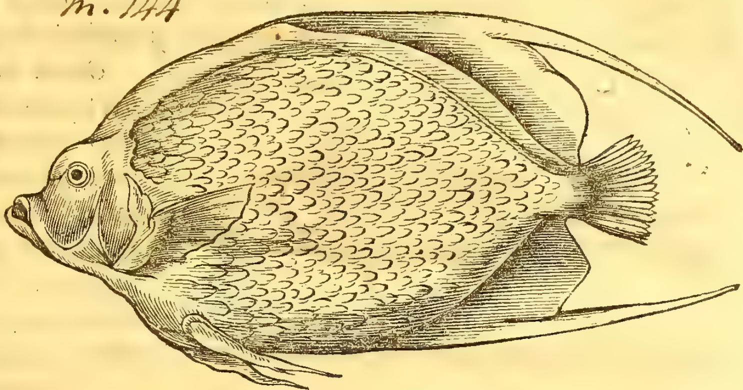
Itaiára, ſicut rubri & variegati coloris elegantia, ita & guſtu cum cæteris piſcibus marinis certat. Iuxta ſcopulos & Reçiffo piſcatores iis inſidiari ſolent, quia ſalubrioris pabuli gratia latitant in fundo. Licet inter ſquammatos numeretur, tamen ad tactum glaber eſſe videtur. Aſſatus æque ac elixus optimi eſt palati & nutrimenti, imprimis menſibus pluviis, cum multa & grata pinguedine abundet. Præter Caudam, Pinnas habet ſex parvas, excepta dorſali ſpinoſa & magna; quæ omnes ſimul ut totum corpus, rubent cum maculis nigris.

Inter

Inter Pisces edules numeratur ille qui *Parú* dictus, eleganter squamosus; lunulasque flavas in nigricante corpore gestare videtur. Pinnæ superiori & inferiori in fine prominentiæ duæ instar funiculi versus caudam extenduntur. Piscis est latus & subrotundus, non tamen crassus ita, ut participare videatur naturæ & figuræ Passeris squamosi lati: differt autem ab eo, quod utrumque latus ejusdem sit coloris, & utrimque oculatum, nec Passerum more tanquam altero oculo orbatus natet. Cauda est circinata & instar ventilabri extensa.

L. P. II 308
m. 144

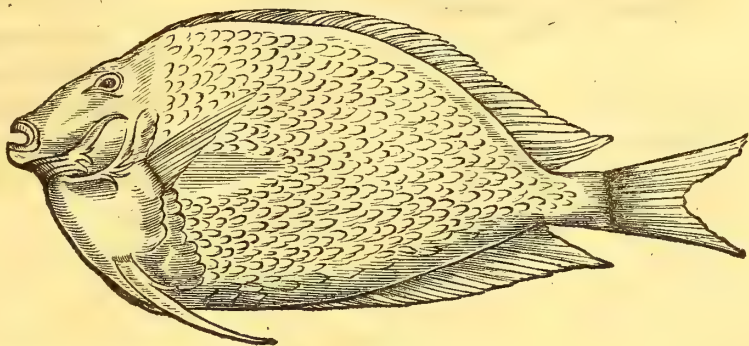
PARV'.

Qui *Acarauna* nomen accepit, præcedenti *Parù* similis sapore, natura & figura, paucis exceptis circa Caput, Pinnas & Caudam. Hic enim in utroque latere prope caudam acutissimum habet aculeum, quos in latere recondere & evaginare potest alios lædendi causa. Cauda est extensa & bifida. Color squamarum niger. Assatus & elixus in pretio habitus, quod facilis sit digestionis. In mari circa fluviorum ostia capitur.

L. P. 312
m. 144.

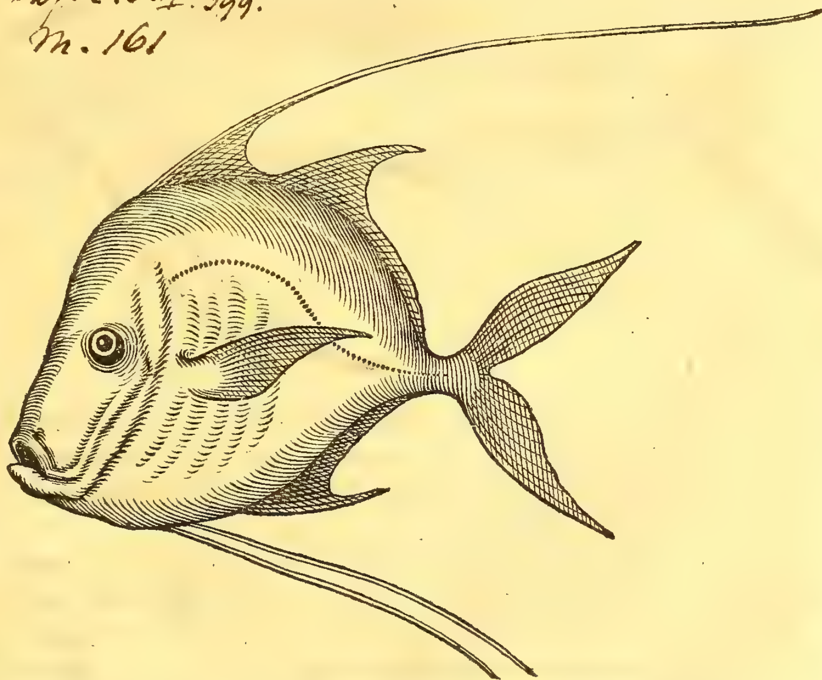
ACARAVNA.

Abacatuajá, quem Lusitanis placuit *Peixe gallo* appellare. Cujus etymon si referant ad Gallum sive Fabrum marinum, de quo Rondeletius, Aldrovandus, Gesnerus & alii tractarunt, toto cælo errant. Planis potius quam subrotundis piscibus ascribendus: licet pinnis, furcata cauda, imprimis nigris filamentis longissimis extensis, natando à vulgari Rhomborum & Passerum familia discrepet. Cute est lævissima, non squamosa: adeoque splendentis argentei coloris: Pinnis & Cauda plane virescentibus. Vbi primo capitur, grunnit instar porci. Marinus est: præstantia & duritie carnis fluviatili præfertur: proinde ab omnibus pariter incolis vel coquitur vel frigitur in sartagine, atque pro bono gratoque cibo habetur. In quibusdam semen sive lac, in aliis vero ova reperiuntur. proinde hoc genus

cfr. L. P. I. 399.
m. 161

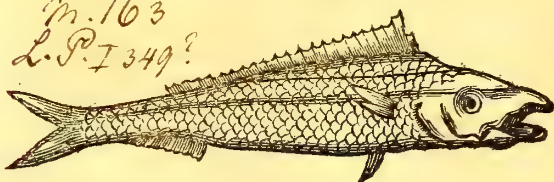
ABACATVAIA.

non ponendum inter eos de quibus Aristoteles lib. 4. hist. Animal. cap. 11. testatur, In stirpibus & testaceis non solum, sed & piscibus, scilicet Passere, Rubellione &c. esse quod pariat & generet, deesse autem quod maris officio fungatur.

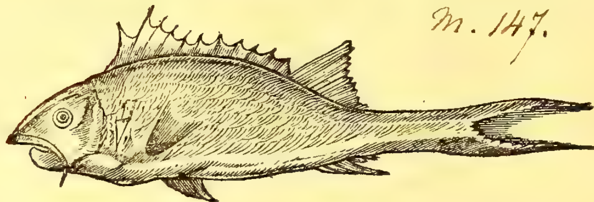
GVAIBI-COA'RA.

m. 163
L.P.I 349?

Guaibi-Coára, Lusitanis *Buraco de Velha*, squamosus est piscis, argenteo & melino colore splendens. ejusdem splendoris & coloris est linea quæ per utrumque latus secundum longitudinem tendit. Magna copia ex scopulis marinis littori vicinis ad nos defertur à piscatoribus, ob carnem friabilem in pretio habitus à multis. Cauda est bicornis, quæ septimam constituit pinnam.

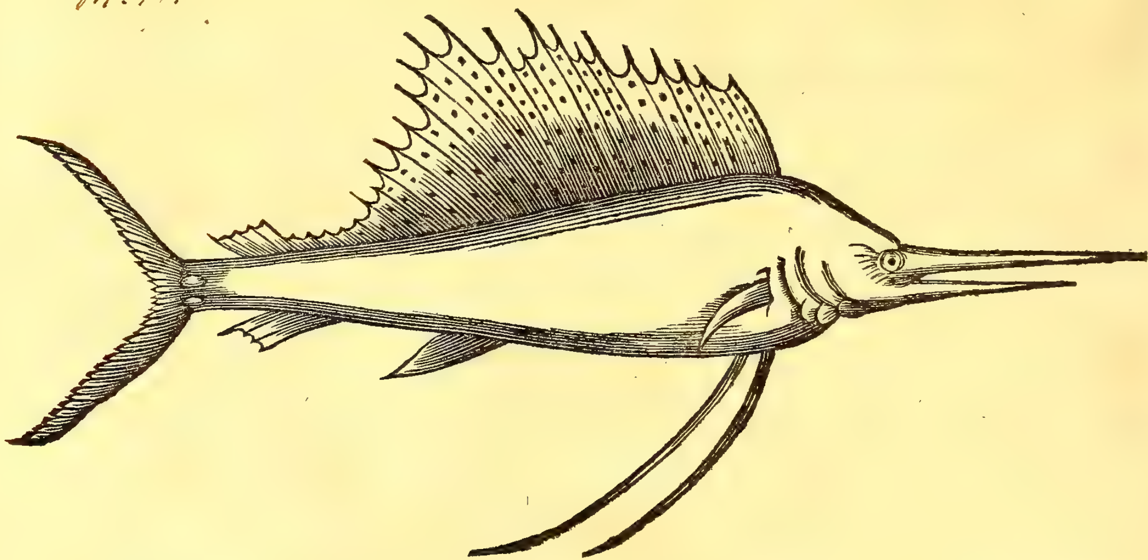
IAGVARACA'. L.P.I 353
m. 147.

Iaguaracá, piscis marinus saxatilis; Percæ ut magnitudine ita & figura atque gustu non multum dissimilis. Assatus & elixus bene sapit: mensibus pluviis maxime pinguescit, victitatque circa scopulos, unde unco eos eliciunt barbari sagacissimi piscium insidiatores, qui ex mari reduces multos argenteo & incarnato colore micantes copulatim venum exponunt. Totus piscis elegantibus squamulis in ambitu serratis cooperitur: branchiis quoque & aculeis pinnisque acutissimis armatur, quas pro libitu erigit, iisque potenter ferit piscatores. Caudæ pars reliquo corpori subtensa longissima est, desinens in pinnas furcatas satis longas.

L.P.I.403
m. 171

GVEBVÇV'.

Etiamsi hic piscis cetaceus, quibusdam notis, imprimis vero pinnæ dorsalis elegantia, & duobus processibus osseis in ventre à Xiphiis veterum nonnihil abludat, illis tamen plane adcensendus, præsertim si præcipua externa & interna ad examen revocentur. Itaque noster

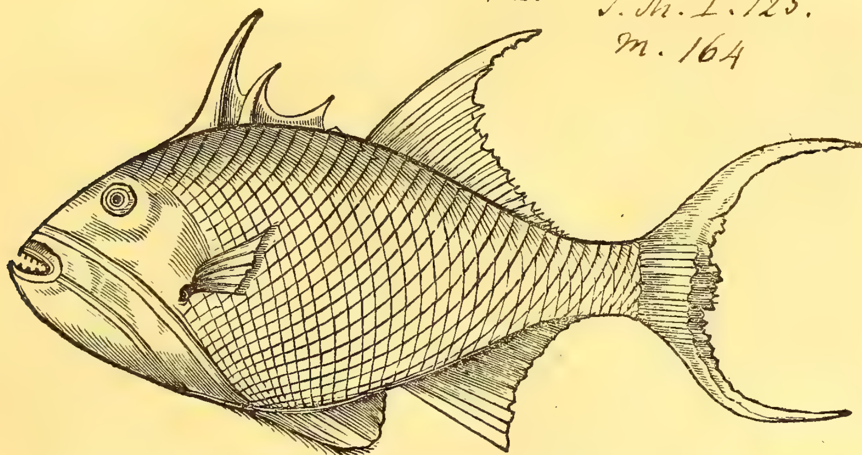
Guebuçú, Lusitanis *Bicúda*. Insusitatæ figuræ piscis (quam pensiculatius D. domestico meo graphice depingere jussi) corpore est oblongo, tereti, rostro acuto osseo, utrimque mobili, ore edentulo, lingua tereti oblonga. Cauda in duo cornua diducta, ad cujus exortum duæ auriculæ membranaceæ. Præter pinnas ventris, juxta caput duo ossea bacilliformia corpora extenduntur in multam longitudinem: maxima illa pinna dorsalis constans membrana pergameni æmula, costis, maculisque variegatis intertexta est, quam pro lubitu in sulcum recondit satis profundum. Squamis caret, sed cute crassa spinulis aspera ex cinereo argentei coloris vestitur. Carne est copiosa, pingui, non spinosa nec glutinosa, sed satis bona, imprimis si juvenis sit, alias bajulis & nautis dicata.

Confor-

Conformatio totius piſcis velocitatem non ſolum, ſed & pugnacitatem arguit. Cum enim unumquodque vim ſuam ſentiat qua poſſet abuti, hic ab ipſa adoleſcentia contra homines non ſolum ſed & belluas marinas bellum gerit roſtro ſuo validiſſimo, victoſque aliquando hoſtes devorat. In diſſectione ventriculum interiorem multis piſcibus oneratum vidimus. Tantæ denique agilitatis & roboris eſt hoc roſtrum, ut ipſum lignum illi cedat, ſi ab œſtro pungente irritatus navem eo petat. Diverſa enim cornua inventa ſunt, profunde navium carinis immerſa inſtar clavi. Cæteræ partes internæ ejuſdem conformationis & conſtitutionis ſunt cum Xiphiis & Thunnis.

L. G. I. 311.
J. M. I. 125.
m. 164

GUAPERUA'.

Guaperuá, Luſitanis *Peixe Porco*. Qui ſi non idem quem Capriſcum vel Carpum Rondeletius & Salvianus nominant, ſaltem ejuſdem ſpeciei eſſe facile probari poteſt. Cum enim operoſum adeo ſit animalia ſive vegetabilia novi orbis Americani ad ſpecies Europæas referre, condonandum nobis ſi ſimilitudines aliquando claudicent ob infinitos naturæ luſus.

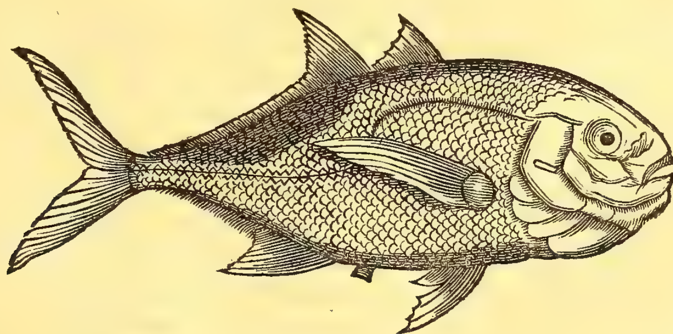
Capite eſt porcino, dentibus caninis, ſquamis & lineis elegantiſſime ſplendentibus ex cæruleo variegati coloris. In dorſo intra pinnas & caput duo habet cornua, alterum alteri per tenacem membranam annexum, quæ nunc in rimam recondit, nunc denuo erigit, præſertim ſi irritetur ad pugnam. Cauda in duo cornua ſatis longa dilatatur, ideoque potiſſimum diſcrepat à Capriſcis, quibus brevis & quadrata exiſtit.

Si omnes partes noſtri *Guapervá* conferantur & conſiderentur, non eſt dubium quin ſit pugnax & velox.

Quantum ad dignitates alimentoſas, edulis quidem aſſatus, non coctus, verum utique inter inferioris notæ habitos. S. J.

m. 172

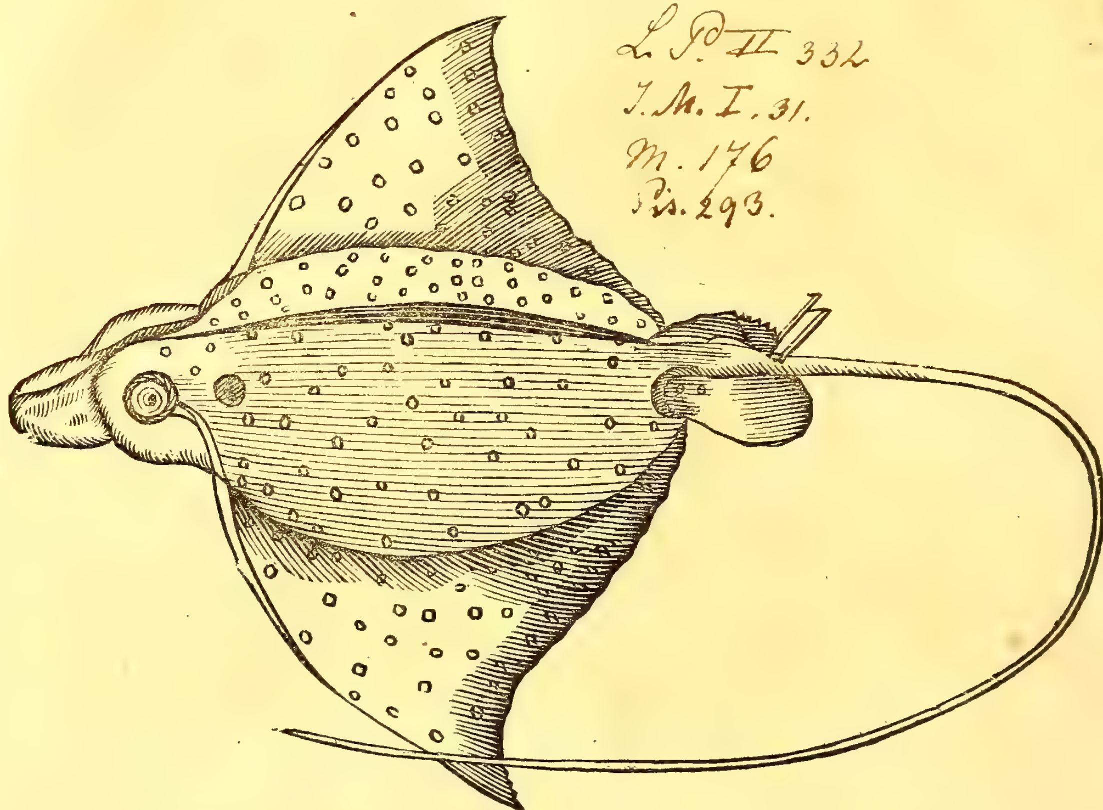
GUARA-TEREBA'.

Guara-Terebá, Piſcis craſſus, obeſus capite obtuſo, dorſo incurvato, unde *Corcovádo* minor à Luſitanis & noſtratibus nomen obtinuit. Triangularibus operitur ſquamulis minimis, ita ut lævis potius ad tactum quam ſquamoſus videatur. Solis radiis expoſitus, inſignitur ex aureo, & hyalino cæruleſcens ſplendet. Edulis quidem, ſed à vulgo potiſſimum expetitus.

Vt terra

Narí Narí.

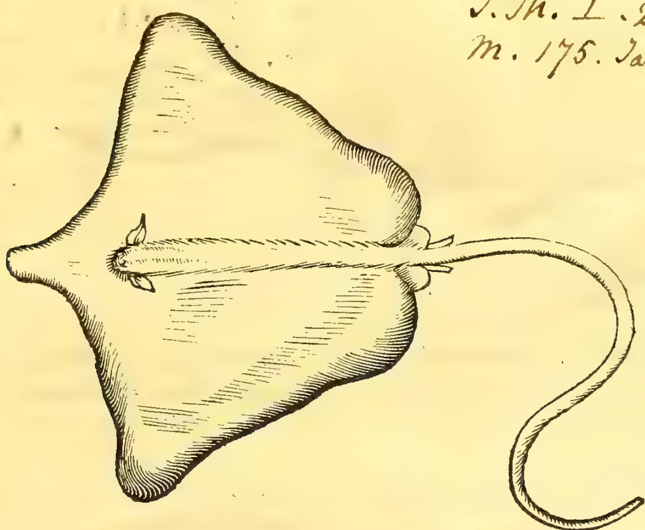

Vt terra Spinis, Rhamnis; ita Oceanus Rajis, Pastinacis & similibus luxuriat. Licet enim unum duntaxat aut summum duo ova testacea simul edant; eadem tamen illis fœcunditatis causa est, quam in Gallinis quotidie experimur, quæ unum ovum unico partu ponunt, cum plurima alia in utero gestent, quorum singula postea ut prius absoluta fuerint, ita prius eduntur. Ex dissectione Rajarum idem comperi quod Rondeletius testatus est, perfecta ova in inferiori vulvæ parte, & fere infinita in superiori ejus parte contineri. Coëunt tergo fæminarum supinis earum partibus superpositis. Vterus iis est oblongus. Ventriculus parvus angustusque in ecphysin desinit, à qua breve intestinum dependet. Latitudine corporis natant, quod pinnis careant. Tota Pastinacarum & Rajarum familia aculeis & radiis munita, quorum venenatam qualitatem eorumque antidota multi prodiderunt authores, probaruntque simul noxiam vim iis solis inesse salva carne piscium, quæ vesca est, sicut ego multoties quoque expertus sum. Præ cæteris eminent illæ quarum icones hic apponuntur. Prior *Narí Narí*, ob frequentiam & usum quotidianum notissimus. variæ illorum sunt species, quarum illa quam exhibeo à quibusdam Brasilianis *Narí Narí-pinima* nomen accepit, à Lusitanis *Raja*, à nostratibus *Pylstaert*. Est Pastinaca marina Americana, corpore magno, lato, ferme triangulari; constante ad utraque latera pinna latissima æqualis longitudinis. Capite porci fere magnitudinis & crassitiei. Ore subrotundo edentulo, in promuscidem desinente cartilagineam, habentem quasi fossam in medio. Cranii cavitas satis capax est cum multa cerebri substantia. Post oculos in quolibet latere spiraculum amplum, pomi vulgaris capax; intra hæc, branchiarum folia recondita jacent, ad latera inferius à fine capitis in quolibet quinque, ob longas incisuras. Color totius superius ferreus, maculis albis per totum inspersis. Cutis tota glabra lævisque. Caudæ longitudo quatuor pedum & trium digitorum; quæ sensim gracilescit. Paulo post exortum caudæ superius parvam pinnam curtam habet, & mox post eam duos hamulos sibi invicem supererectos, piscatoriis hamulis similes & incurvatos. Caro boni saporis est, sufficiens quadraginta hominibus saturandis. Ita ut quantum puncturis aculeorum humano generi obsit (ut in libro de venenis demonstravi) tantum probitate carnis prosit.

Altera

IABEBA'RA.

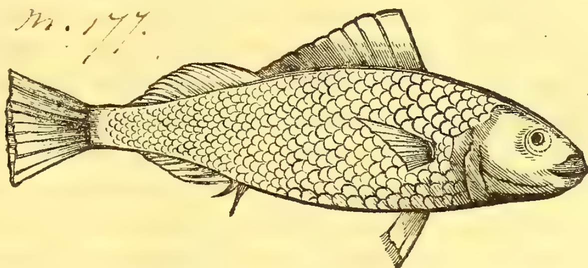
J. M. I. 27
m. 175. Iabebirete

Altera Rajæ ſpecies *Iabebára*, aliis *Iabebireté* appellata, ejuſdem magnitudinis cum *Aieréba*, figura autem obtuſi vomeris ad latera extuberantis. Cauda longa, cutis glabra, coloris fuſci. Carne quoque ut præcedens *Nari Narí* probata & boni ſaporis. Idem piſcatores mihi teſtati ſunt de aliis Rajis; quæ huc adferrem, ſi hiſtoriam prolixam, non brevem edulium piſcium exhiberem narrationem.

COROCORO'CA.

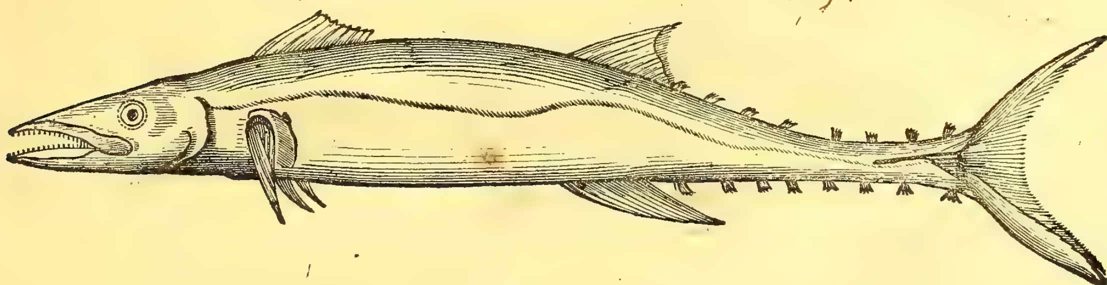
L. P. I. 385
m. 177

Corocoróca Piſcis marinus ſquamulis majuſculis argenteis operitur. Carne eſt probata, ſed dura, ideoque à delicatioribus non adeo expetita. Pedalis eſt longitudinis. Frequens toto fere anno. Pinnas habet ſex, quarum dorſalis acutis ſpinis ſuſtentatur quam in rima recondit. Murmur edit *Corocoro* quando capitur, unde nomen accepit.

GVARAPVCV'.

L. P. I. 327
m. 179.

Guarapucú, Luſitanis *Caválo*, Belgis **Konings-vis**. Corpore eſt, ubi adoleverit, ſeptem pedes longo, non ſquamis, ſed cute lævi argentei & cærulei coloris operta, intercurrente linea à capite ad caudam ex tenuiſſimis ſquamulis contorta. Piſcis potiſſimum, marinus quod ibi pariat, licet in oſtiis fluviorum dulcibus aquis ſubinde videatur delectari. Si ad ſpecies Europæas referatur, minus cum figura & natura Scombri quam Pelamydis & Thunni Ariſtotelis convenit, quamvis corporis proceritate & elegantia, atque carnis quoque dignitate utroſque ſuperet. Noſter hic *Guarapucú*, ut Thunnus, eſt quoque gregalis, piſcivorus, velox; menſibus pluviis coiens & pingueſcens. Proinde tunc omnibus paſſim incolis tam recens quam ſalitus & in penu reconditus, magno eſt oblectamento. Carne enim quamvis ſit ſicciori, ſalubri tamen & grata, ſi juvenis ſit.

Pira-

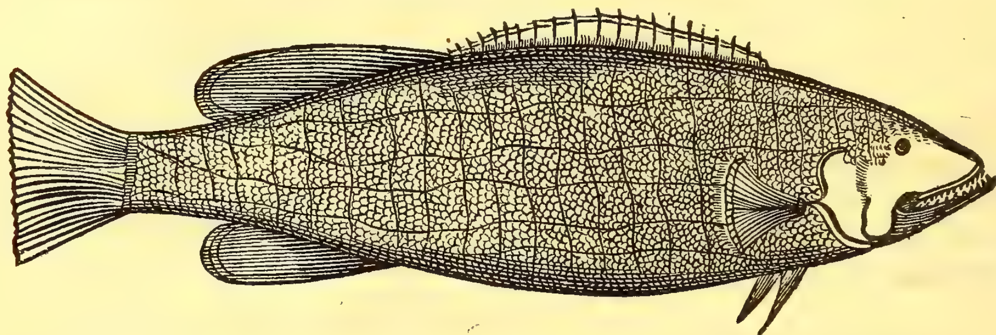
PIRACOA'BA. L. P. I 343? M. 176

Piracoába, ſi figuram, magnitudinem, pinnas, caput caudam denique furcatam conſideres, nulli melius comparandus quam Chalcidi Rondeletii. Squamulis argenteis egregie ſplendet. Barba eſt alba. Piſcatores mihi teſtati ſunt, ſolum menſibus hybernis, arenoſis locis maris & circa fluviorum oſtia capi. Teneritate carnis & nutrimenti præſtantia haud inferioris notæ habetur quam Chalcidis.

M. 180

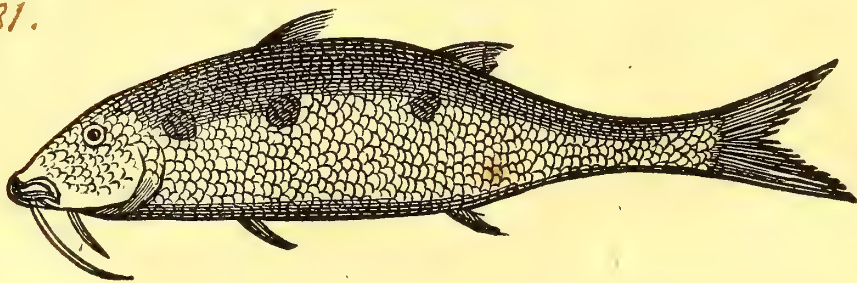
PIRATIA PVA'.

Piratia Puá, Marinus eſt piſcis, nec unquam in fluviis repertum memini. Maximæ fit molis ubi adoleverit, ſæpe ultra ducentorum pondo, ob carnis & pinguedinis copiam: ſed tunc ob elegantiam & aureum colorem potius, quam ob uſus humanos expetitus, quod adeo tenacis ſit carnis: quando autem gracilis, atque infra decem pondo exiſtit, ab optimatibus in deliciis habetur. Ob multam pinguedinem aſſatus cocto vel frixo præferri ſolet. Squamulis veſtitur adeo parvis, ut ad tactum glaber videatur, etiamſi antrorſum mulceatur. Totum corpus & pinnæ omnes coloris ſunt ex obſcuro aureo hepatici: huic autem colori per totum retis in modum cinerei coloris lituræ cancellatæ obtenduntur.

L. P. II. 364
M. 181.

PIRAMETA'RA.

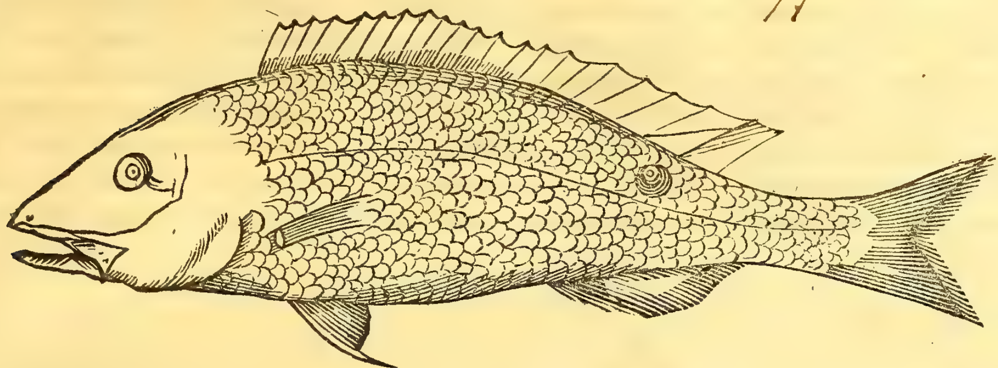

Pirametára Mulli vel Barbi videtur ſpecies. Vtrique *Salmoneta* nomen ab Hiſpanis inditum. Quæ de Mulli figura, indole & dignitate Salvianus Geſnerus, & Matthiolus prodiderunt, huic noſtro applicari poſſunt, paucis tantum exceptis, præſertim quod in *Piramet ára* maculæ grandes rotundæ nigræ in latere utroque appareant; Cauda etiam in fine auream habeat fimbriam: convenit autem cum mullo & Barbo, quod in inferioris mandibulæ extremitate barbam habeat conſtantem duobus quaſi funiculis craſſiuſculis; color quoque piſcis à capite ad caudam dum vivit ſanguineus ſit, iſque poſt mortem in aureum & flavum mutetur. Quam colorum mutationem, Plinius non ſolum ſed & Rondeletius aliique recentiores Mullis quoque attribuerunt, iiſque imprimis qui barbati ſunt & in alto mari degunt, ſicut noſter hic *Piramet ára*, qui ut coloris elegantia, ita & nutrimenti præſtantia in cœnoſis ſtagnis viventes longe ſuperat. Carne eſt friabili, cum aliquo lentore & pinguedine, ac proinde minus durabili, niſi condia-

condiatur. Hepate eſt ex albo rubeſcente, ſine felle: quamobrem ex hepate condimentum paratur.

GVIRYBACO'.

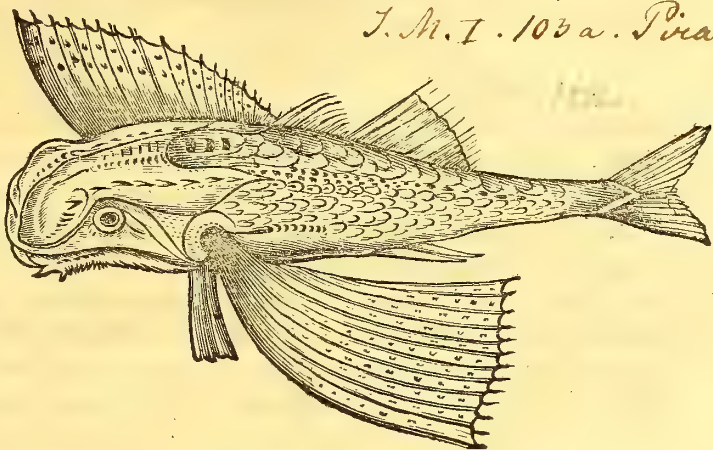
L. P. I. 389 Acara pitanga
m. 177 Uribaco

Inter Edules Marinos piſces *Guirybacó* numeratur, corpore groſſo, pingui, multa probataque carne prædītus. Veſtitur magnis ſquamis partim cinnabrio partim argenteo colore ſplendentibus, intercurrente linea rubra à capite ad caudam. Coctus aſſato præferri ſolet. Viſcera omnia ejuſdem coloris & conformationis ut Aſellorum noſtratium.

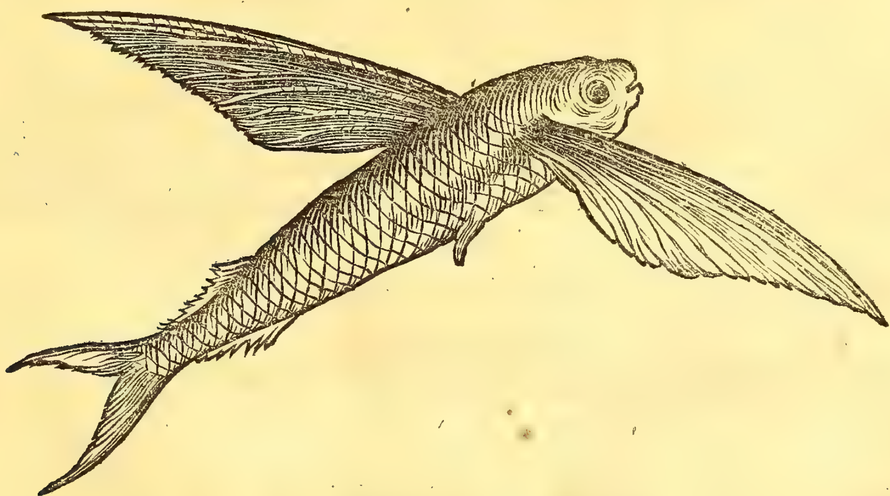
PIRABEBE' I.

J. M. I. 105 a. Piramejui

Pirabebé. Piſcis volans, ſive Hirundo piſcis, non Braſiliæ proprius, ſed, ut ex variis authoribus liquet, omnibus innotuit inter Tropicos navigantibus, qui figuræ & alarum magnitudine, carnis dignitate, coloriſque varietate inter ſe diſcrepant. Plurimi autem Haleci ſimiles exiſtunt. Quibuſdam ad utramque alam in initio ejuſdem parva quaſi ala exit. Conſtant eorum alæ tenui membrana ſubfuſci coloris, habentque plicas, & ſuſtentantur Spinis tenuibus per longitudinem extenſis. Sicut ex hac priori icone videre licet, quæ capite & corpore craſſiori depingitur.

PIRABEBE' II.

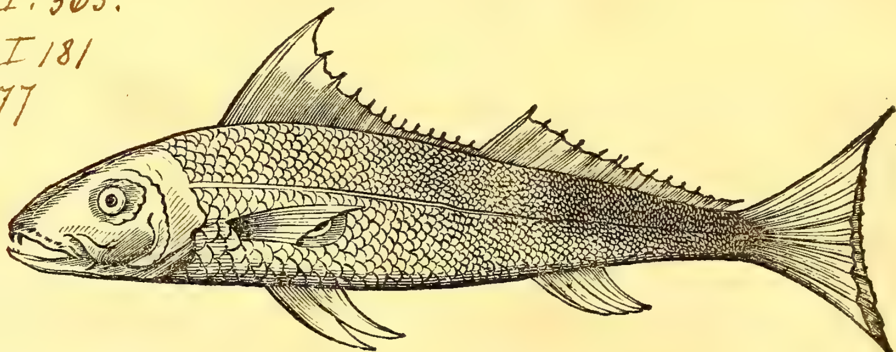

Altera autem colore, figura corporis, & alarum imprimis, multum diſcrepat. Alæ enim ejus duplo ſunt longiores & multo anguſtiores ſine plicis. Tanta denique inter

Piſces volântes diſcrepantia à capite ad caudam, ut nihil fere inter ſe commune habeant quam quod alati & edules ſint. Piſcatores promiſcue vivos hamis affigunt, profundoque mari immittunt, atque ingenti fœnore illos redimunt, dum eorum perſecutores ipſi decipiuntur & capiuntur. Merito Hirundinis nomen illis attributum ob volatum, quia demiſſe earum more volitant, atque inſtar illarum aviumquæ è flumine aquam hauſturæ, vel è terra feſtucas collecturæ. Millenos videre eſt ex Oceano ſubito ſe levantes, quæ, dum fuga ſibi conſulunt, ut rapaces piſces, imprimis Delphinos, evadant, ſubinde à circumvolantibus avibus in ipſo aëre capiuntur, Charybdimque evitantes in Scyllam incidunt. mox iterum ad humectandas alas, (quæ brevi temporis ſpatio exſiccantur) leviter aquæ ſuperficiei ſe immittunt: unde fit aliquando ut in naves præcipitentur, grataque præda fiant pubi nauticæ, quæ coctos pro grato alimento Halecum loco apponunt.

L.P.I.365.
J.M.I 181
M.177

GVATVCVPA'.

Guatucupá, *Corvina* Luſitanis, noſtratibus piſcatoribus **Schelvis**. Quod Aſellum exprimit. ſane ſapore & dignitate ſi Aſellos Europæos non ſuperet, ſaltem iis par eſt. præterea figura & magnitudine (paucis conceſſis pro naturæ luſu) ab iis non multum recedit. Minoribus ſquamulis rotundis ex auroargenteis ſplendet. Pinnis & ventre eſt albicantibus. Linea quoque argentea ſecundum longitudinem per medium latus tendente. Piſcatores teſtantur, nuſquam in fluviis ſed in mari capi. Carnis bonitate cum ſaxatilibus contendunt, tamen pro diverſa victus ſui ratione deteriores vel meliores efficiuntur. Omni anni tempore fere capiuntur, magno incolarum ſolatio & oblectamento. Aſelli hi piſciculis veſcuntur, quos integros devorant, quia dentes tantum habent priores, non adeo ad incidendum, quam ad retinendam prædam.

TIMVCV'.

Timucú, Luſitanis *Peixe agulha*, inter Acus numerandus. Roſtro eſt oſſeo. Non ſquamis ſed cute tegitur, partim olivacei, partim argentei coloris. In mari & fluviorum oſtiis frequens. Carne eſt ſicca, non ſpinoſa, atque boni ſaporis, præſertim in ſartagine cum oleo vel butyro frixus. Sed ob paucitatem carnis à menſis divitum rejicitur.

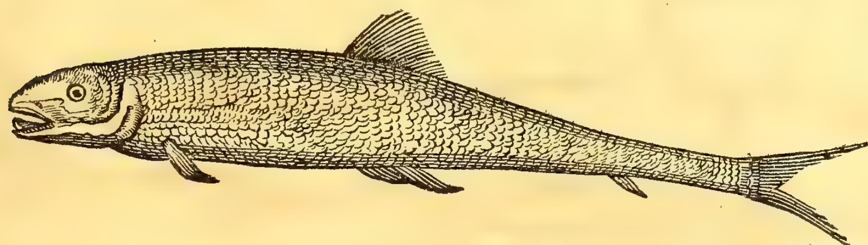
PETIMBVA'BA.

Dubito an inter Acus piſces miſores *Petimbuába* locum teneat. Cute eſt glabra, inſtar Anguillæ, coloris primum hepatici, mox maculis cœruleis & vireſcentibus inſignis. capite & roſtro admodum producto. Caro ejus veſca, licet pauca & ſicca. Corpore eſt non exacte tereti, ſed compreſſo & latiuſculo.

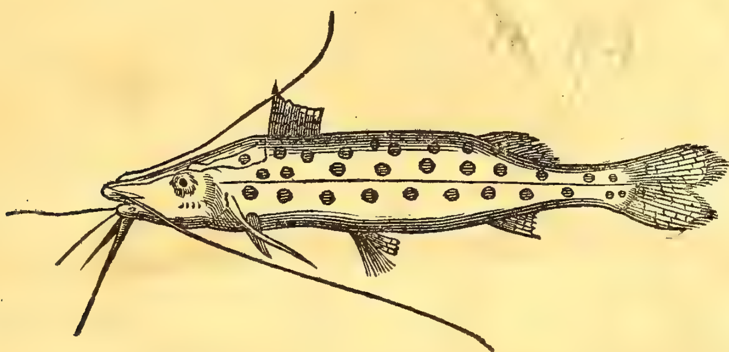
Vuba-

VVBARA'NA.

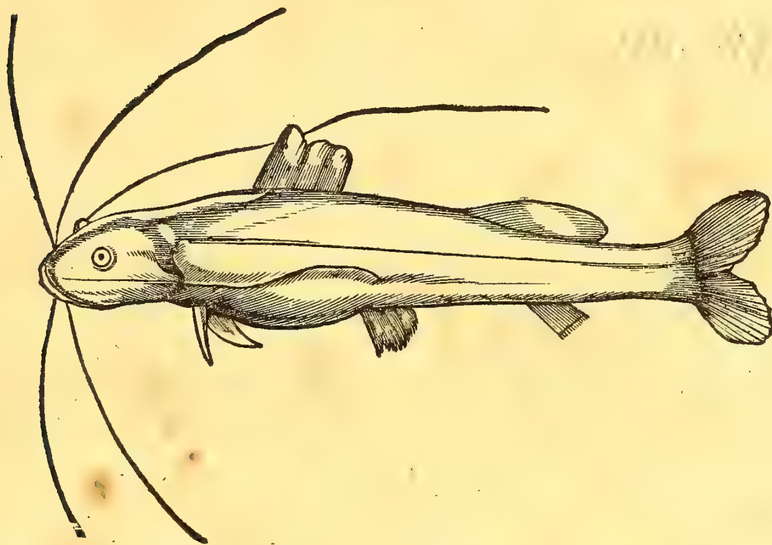

Vubarána, in oſtiis fluviorum degens, ſi ulli piſci Europæo, certe Truttis maxime comparandus, ſive figuram externam ſquamarumque ſeriem, ſive carnem ejus conſideres. Colore tamen differt, quod hic ex argenteo mire ſplendeat. Ore eſt edentulo, unde lapis illi loco linguæ eminet. Piſcis ab omnibus paſſim expetitus, ſive coctus, ſive in craticula aſſatus, niſi quod infinitis ſit pertextus ſpinulis.

CVRVI' I.

NHANDIA' II.

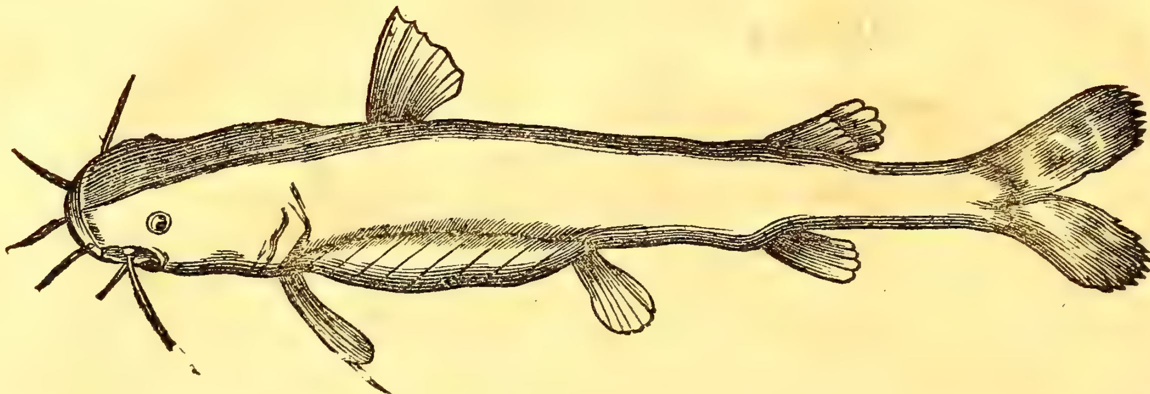

Varii ejuſdem generis, ſed diverſæ ſpeciei piſces. Læves, non ſquamoſi, barbati, dulcium aquarum perpetui alumni reperiuntur. Quorum ſex potiſſimum mihi innotuerunt, qui Incolis familiares ſunt, & vili pretio diſtrahuntur, partim ob frequentiam, partim quod Iudæi à non ſquamatis abſtineant.

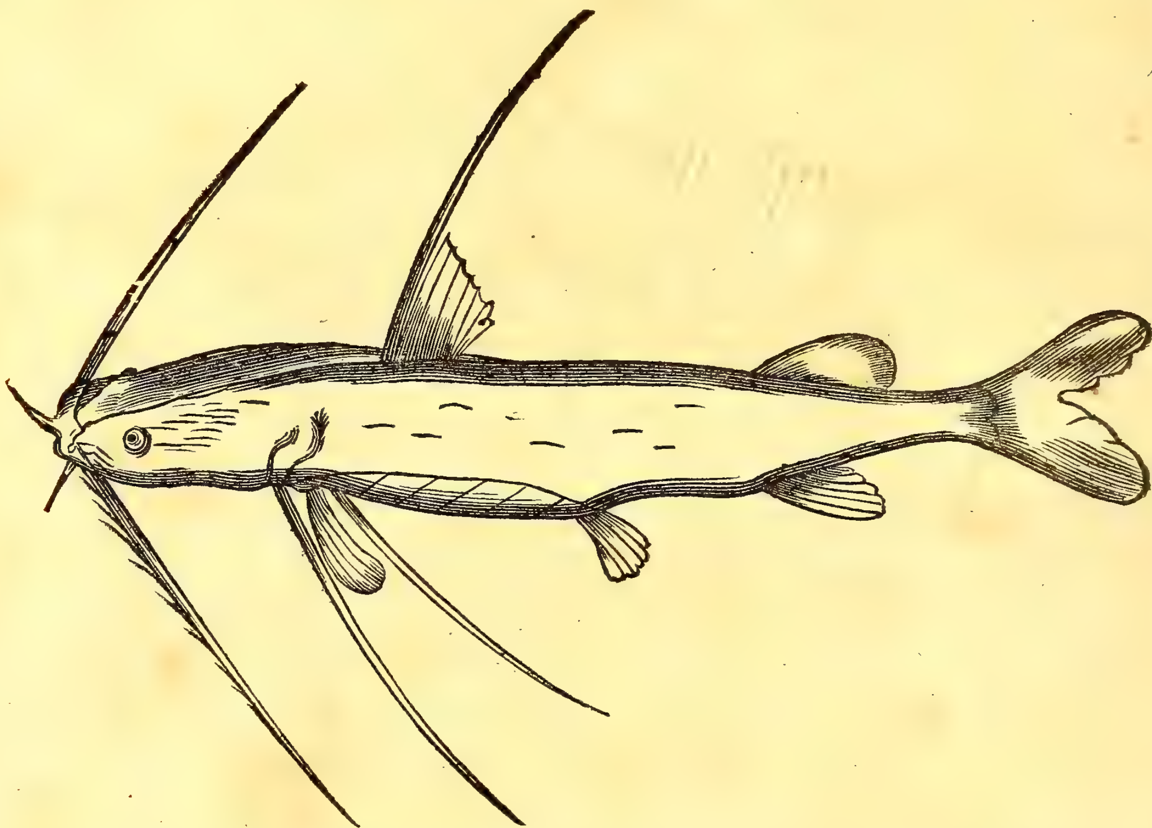
Luſitani & Belgæ hos omnes *Bagros* appellant; ſed Indigenæ cuique nomen ſuum indiderunt. Primo *Curuí.* Secundo *Nhandiá.* Qui ambo omnium facile optimi cenſentur, tam ratione palati, quam nutrimenti: atque licet raptu fluminis (imprimis divi Franciſci, ubi potiſſimum abundant) in mare prolabantur, dulces tamen aquas non deſerunt. Vterque eſt barbatus ſed cirris barbæ diſcrepantibus. Vterque cute cinerea, non ſquamoſa, tectus; ſed primus ſolum maculis perpetuis variegatur.

 His

GVIRITI'NGA' III.

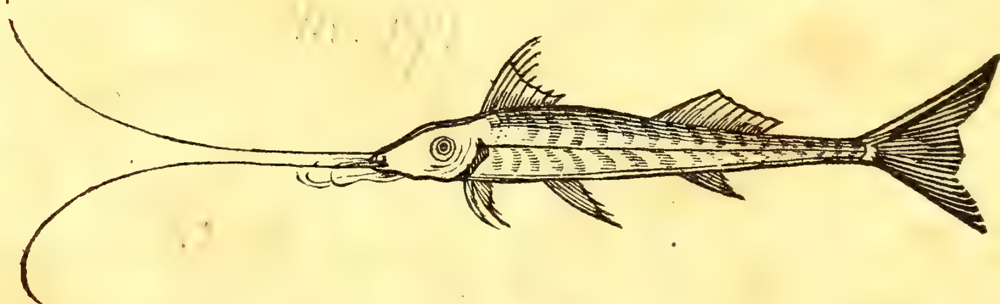

GVIRAGVAÇV' IV.

His ſupra enarratis dignitate eſculenta ſuccedunt duo majores, *Guiritínga* & *Guirá-guaçú* dicti, quorum icones admodum ſibi inter ſe ſimiles exceptis cirris, qui numero, ſitu & magnitudine differunt, ut ex appoſitis Iconibus liquet. Ambo lævi cute, candidi, cum diluto flavo & aureo mixti coloris ſunt. Capitibus obtuſis & dura teſta munitis. Septem pinnis, Cauda furcata gryſei coloris. Quovis modo præparati apponuntur.

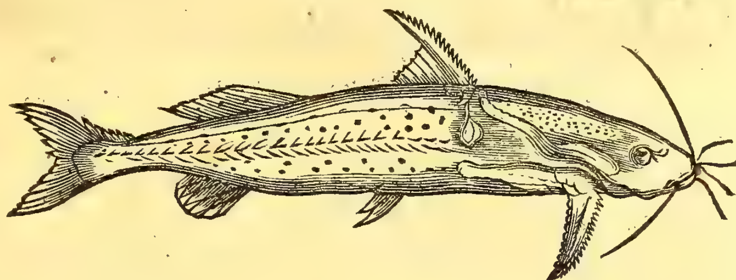
IVNDIA' V.

Quintus vero *Iundiá* capite eſt conico, dura teſta tecto. Quatuor cirris brevibus & tenuibus, duobus vero ſupernis longiſſimis & lunatim extenſis. Totus piſcis argentei eſt coloris,

coloris, ficut & linea illa latera corporis ad caudam uſque cum perpetuis argenteis protuberantiis ſecans. Pinnis omnibus præpoſiti ſunt fortes aculei dentati, quibus dolorifica infligit vulnera.

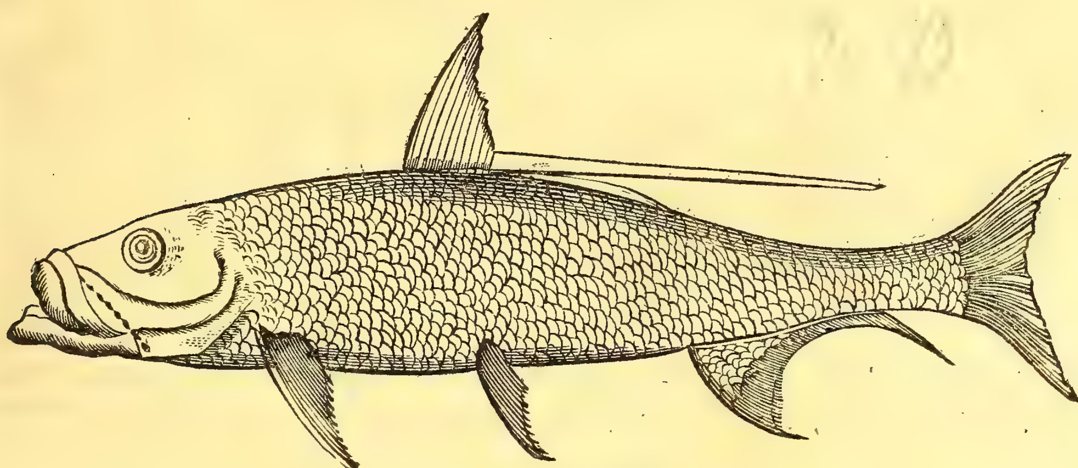
VRVTV' VI.

Sextus *Vrutú*, noſtratibus **Klip-Bagre**, cui barba quoque ex ſex cirris data, non ſquamatus ſed cute tegitur glabra, umbræ coloris fuſcis variegatus maculis. per utrumque latus ſecundum longitudinem mirus ordo denticulorum acutorum tendit ad finem uſque. anteriori pinnæ dorſali ſpina craſſa oſſea dupliciter ſerrata incumbit, qua incaute tangentem miſere lædit.

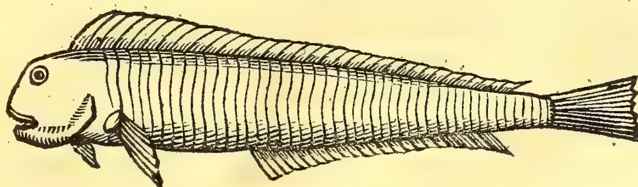
Proinde edules licet duo hi poſteriores *Iundiá* & *Vrutu*, à retibus ſuis tamen eos arcent piſcatores, ob puncturas quas tanta cum inflammatione, & tumore excitant, ut ſpatio viginti quatuor horarum vix ulli cedant remedio, imo in mentis vel animi defectum aliquando ſauciati dejiciantur. unicum hactenus innotuit remedium, quod quantocius paratur ex hepate ipſius piſcis cum oleo frixi, vulnerique applicato. Ita ut hinc quoque liqueat id quod ſæpius antea probavi, pleraque venenata ſecum ferre ſua antidota; modo nos rite illa expiſcemur, eaque in aliquo viſcerum præcipuorum, imprimis in hepate, non raro latere, ediſcamus.

CAMARIPVGVAÇV'.

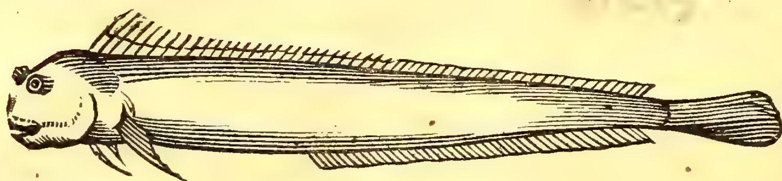
Inter vulgares piſces marinos *Camaripuguaçú* cenſetur, qui viri craſſitiem & longitudinem cum multa pinguedine acquirit ubi adoleverit. Ore eſt edentulo valde amplo, mandibula inferiori immobili, & ſuperiori breviori. Oculis magnis argenteis. Cauda lata, paulo bifurcata. Pinnæ dorſali elatæ appendix data eſt longa inſtar funis craſſioris recta ad caudam vergens. Squamis totus piſcis tegitur magnis arcte ſibi impoſitis, adeoque eleganter ex cæruleo argenteis undatus, ut quaſi mero argento obductus videatur. Vt palato gratior ſit, juvenis eligatur, diutiuſque coquatur, ob multam & ſolidam carnem craſſis ſpinis obſitam: ubi enim adoleſcentiam exceſſerit, lenta fit ejus caro, & bajulis tantum dicata.

PVNARV' I.

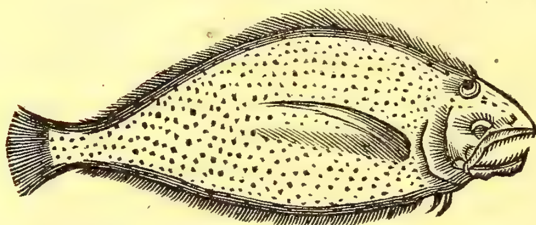
Duas potiſſimum ſpecies *Punarú* obſervare licuit, quæ ut externa figura, ita & internis qualitatibus ſibi ſimiles. Vtraque ſpecies intra ſcopulos circa littora vivit, & teſtaceorum domicilia intrat. Piſciculi ſunt parvi,

PVNARV' II.

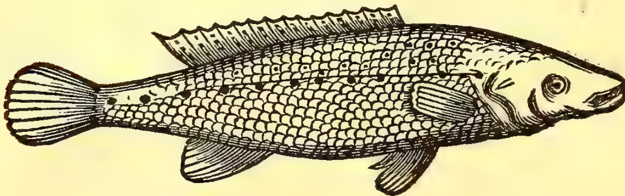
corpore tereti & oblongo, capite crasso & obtuso, oculis superius in fronte positis, branchiis amplis. Pinna ab occipitis summitate ad caudæ exortum extensa, mollibusque spinis non prominulis texta, simili pinna à medio ventris ferme ad podicem usque pertingente. Cauda utrisque longiuscula & parallelogramma. Cute teguntur fusca & glabra. Ita ut uterque *Punarú* similes sibi sint paucis exceptis: prior variegatus est in lateribus lineis curvis obscure purpureis, posterior mandibulas habet rostratas quasi è minimis denticulis compositas. Vterque palato gratissimus, ob carnis teneritatem, atque ob alimenti præstantiam ab ægris æque ac sanis expetitus.

ARAMACA'.

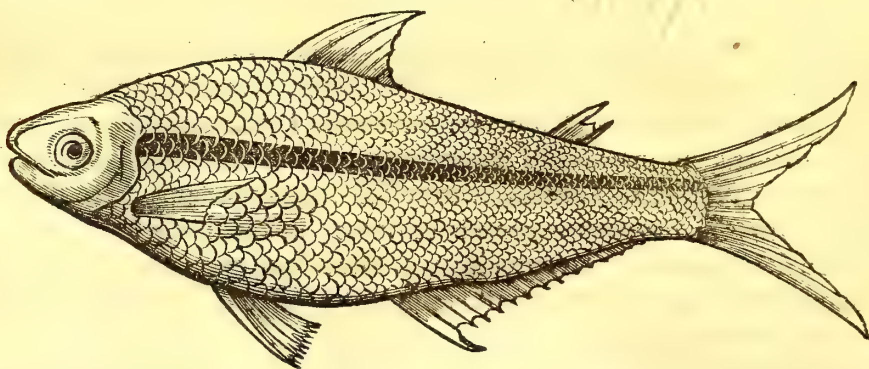
Aramacá, Lusitanis *Lingoáda*, vulgo etiam *Cubricunha*, Lingulæ, sive Soleæ potius quam Passeris est species. Nostrates **Tong** appellant. Est Piscis planus tenuiori & contractiori corpore quam Passer. Æstate ex maris domicilio fluvios petit, ubi carne fit molliori & suaviori, omnique Passere præstantiori. Ore est magno, dentato, elingui. Vestitur squamulis adeo parvis ut vix desquamari possit. In dextro latere albi coloris, in sinistro lapidei cum stigmatis variegati: oculos quoque duos habet in hoc latere, in altero nullum. Ita ut Soleæ altero oculo orbati eodem modo natent.

NHACVVNDA'.

Nhacuundá Mas fœminæ bonitate carnis & figura similis, exceptis cæruleis punctulis. Ore Lucium æmulatur. Dentium loco habet limas & linguam tenuem. Cauda, nigra testa dura tegitur. Squamæ obscure gryseі sunt coloris cum argenteo transplendente. In medio corporis maculæ nigræ per longitudinem excurrunt, concomitante linea splendente. Frequens est in recessu fluviorum, gratique saporis & probi nutrimenti habetur.

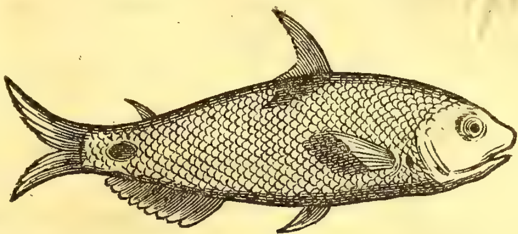
PIABVCV'.

Piabucú inter fluviatiles pisces non inferioris notæ existit. Oculis & squamulis argenteis egregie splendentibus. Per medium latus secundum longitudinem linea lata non splendens excurrit, quæ in hac Icone nimis nigra depicta; quod pictori concedendum est. Dorsum olivacei & hyacinthini coloris. Capiuntur facile vivis pisciculis hamis affixis. Adeo appetens est sanguinis humani, ut natantibus vulnus vel qualecunque ulcusculum sugendo & mordendo infligat. Carne est probata & boni palati quocunque modo præparetur.

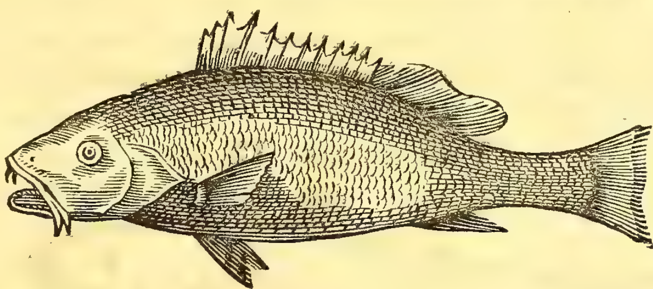
Piaba

PIA'BA.

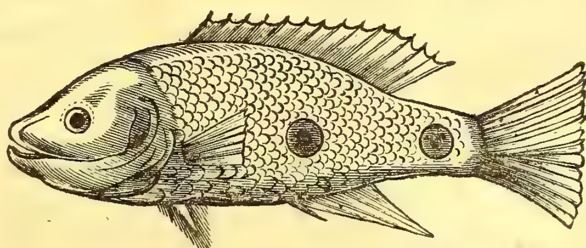
Piába pisciculus semipedis longitudinis, non figura tantum sed natura Phoxinis veterum est similis, quorum præter Aristotelem Gesnerus & Rondeletius meminerunt. Caput & squamæ eleganter argenteo viridi colore splendent. Circa Pinnas & Caudam maculæ sunt magnæ Indici coloris, quibus Phoxini destituuntur. Nusquam in stagnis dulcibus sed fluviis tantum rapidis capiuntur, amantque contra aquarum raptum niti. Saporis quidem non contemnendi sunt, verum apud Indigenas in majori pretio habentur, qui eos cineribus conditos foliisque arborum involutos craticulæ imponunt, assatosque pro epulis apponunt, quod mihi per deserta cum illis peregrinanti præstiterunt barbari.

ACARAAYA'.

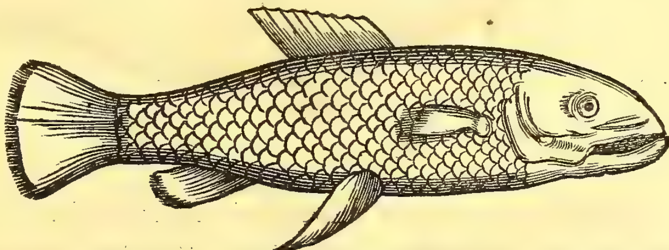
Acaraayá, qui vulgo corrupte *Garanha* dicitur, in lacubus potissimum reperitur. Atque inter eos pisces numeratur qui æque sole & sale siccatur & conditur, quam recens comeditur. Figura Carpioni similis, sed non magnitudine. Præter communes pinnas rubicantes unam asperam longam expansam habet, cujus mediam partem nunc erigit, nunc in rimam recondit. Squamis argenteis sanguineo colore umbratis decoratur.

ACARA'.

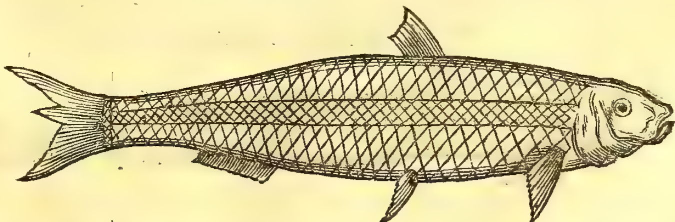
Acará, inter eos qui alte fluvios subeunt. Piscis hic vix palmum longus, crasso capite & corpore. Dentium loco limam tenet ore. Squamis est argenteis ex umbra mixtis. In quolibet latere duas habet maculus nigras majores & rotundas. Cauda pro mole piscis satis longa lataque. Caro ejus haud ingrata nec insalubris, Percarumque loco apponitur.

MATVRAQVE'.

Maturaqué, Capite crasso, dura testa tecto. Ornate squamosus ex nigro splendens. Eodem victu & natali solo gandet quo *Tamoatá*, scilicet cænoso & lacubus stagnantibus. Figura autem similis *Tareíra do Rio*, verum mole corporis superior. Caro ejus boni est saporis, sed non satis sicca, proinde condimentis eget. Eisdem lacubus innatat egregius piscis *Mucu* dictus.

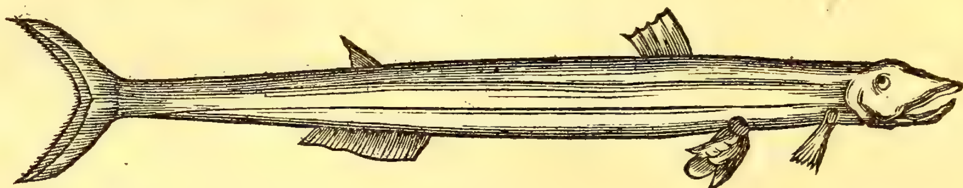
PIQVITI'NGA.

Piquitínga, pisciculus fluviatilis ob carnis similitudinem & lineam rectam per corporis longitudinem currentem pisci *Piabuçú* comparatur, licet colore & mole corpus multum discrepet. Tegitur squamulis albis, ex quibus hinc inde olivaceus color transluceet. Pinnis est albis, & cauda bifurcata. Linea lata, quæ-

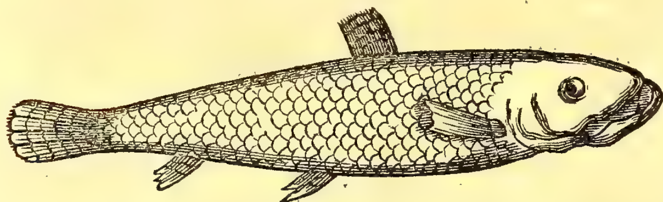
ta, quæ per utriusque lateris medium ad Caudam desinit, argenteo colore emicat. Carne est friabili & bona, imprimis si frigatur & elixetur.

TAREIRA I.

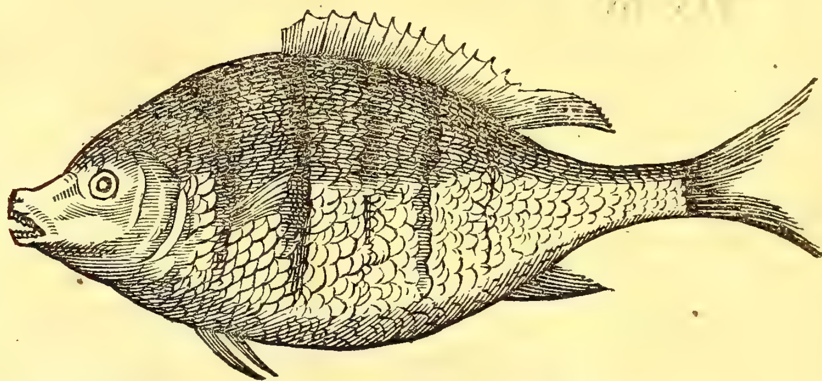
Quia placuit Incolis Brasiliæ nomen *Tareira* indidisse utrisque his piscibus, licet figura & natali solo discrepantibus; malui eos conjunctim quam separatim exhibere, & una quasi fidelia dealbare. Prior Corpore est oblongo tereti; squamulis brunnis adeo exiguis & affabre compositis ut piscis ad tactum glaber videatur; lineis rectis à capite ad caudam alternatim flavis & viridibus conspicuis. Pinnas habet octo admodum tenues, quarum maxima est cauda late diducta & furcata. Capite colubrino. Ore patulo admodum, dentato, quasi ad rapinam facto. Huic *Tareiræ* Lusitani ad distinctionem compositum nomen indiderunt, *Tareira d'Alto* appellantes, quia in alto mari potissimum capitur.

TAREIRA II.

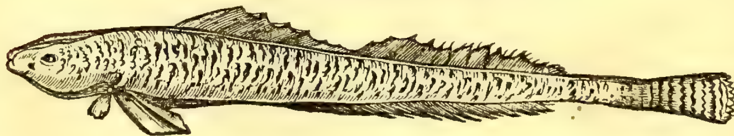
Posterior *Tareira do Rio*, id est fluviatilis, insigniter squamatus ex argenteo fuscus. Vterque edulis, imprimis assatus, uterque dignitate & sapore sibi similis, nisi quod Caro Marini sit minus spinosa carne fluviatilis. Rictu est patulo, inferiori mandibula longa & admodum dentata, qua hostibus vim infert. Pinnas habet sex, quarum maxima est cauda in extremitate circinata, ex nigro undulata.

IAGVACAGVA'RE.

Iaguàcaguáre improprie à Lusitanis *Iaqueta* dictus. Instar Percæ nostratis obrotundus, sed latior. Squamis quoque ut Perca vestitur majusculis è cæruleo cinerescentibus. Si plures pullæ à dorso ad ventrem descenderent, haud male conveniret cum Mormyro Hyppoliti, Salviani & Gesneri. Cæterum piscis edulis, sed à plebe potissimum expetitus.

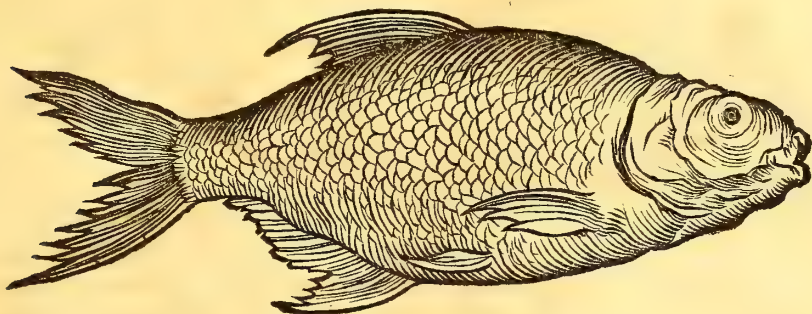
TAIASICA'.

Taiasicá, Piscis parvus sed nobilis. Ægris pariter ac sanis in deliciis habitus, sicut Porcellus Belgis, & Gobius Germanis. præterquam enim quod figura illi non dissimilis, ita & natura quoque convenit cum littoralibus & saxatilibus Gobiis. Præstantissimus equidem

equidem est noster hic *Taiasicá* ad voluptatem simul ac distributionem, & succi bonitatem. In arenosis littoribus degit, ita ut pedibus calcando arenam à quovis facile capiatur. Coloris est hyalini pallidi, exiguis maculis fuscis variegatus. Ejusdem magnitudinis pisciculus frequens *Araberi* dictus: Belgis Sprot.

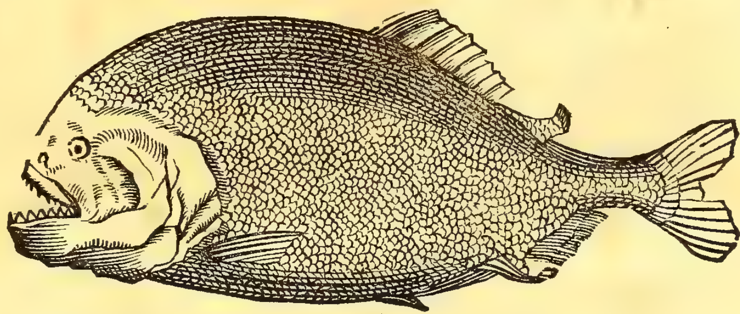
ACARPE'BA.

Acarpéba sicut in Europa, ita in America videntur variæ Cyprinorum species. Supra in descriptione piscis septimi *Acarapinima* mentionem fecimus hujus, tanquam illi congeneris ejusdemque indolis & saporis. Cujus Iconem propterea præterire constitueram, sed quia externa figura nimium discrepant, mutavi mentem, eumque appingi operæ pretium putavi; imprimis cum hic *Acarcéba*, nostratium Braesem/ veterum Cyprino simillimus sit, sive internas qualitates sive externam figuram consideres: adeo enim suavis simul & saluber habetur, ut nulli piscium dignitate cedat, ingentique incolarum sit sustentaculo. Sesquipedalis sæpe est longitudinis. Corpore lato, squamis majoribus tenuibus argenteo colore splendentibus. Ore edentulo parvo, quod extendere & contrahere potest. Dentium loco ossa duo incisa habet. Linguæ vicem supplet palatum carnosum, avulsumque linguam adeo refert, ut non mirum sit multis imponere: quod ad imitationem solertissimi Rondeletii edoctus in dissectione viva comperi, carnosam scilicet illam substantiam superius fixam, non solutam more linguæ, inveni. Pupilla oculorum est nigricans crystallina. Pinnis natat latis, quæ omnes, imprimis dorsalis, firmis satis spinis sustentantur. albicantes sunt & transplendentes. Caudæ pinna furcata & lata. Capitur inter scopulos in mari & ostiis fluviorum. Ventriculus, lien & hepar cum nigricante annexo felle ordinariæ sunt constitutionis pro mole & more hujus piscis. Fœcundus est, septiesque & sæpius anno parit. Multa portat ova, quæ sæpe pereunt, quia fœminæ adeo instabiles sunt, ut mares, qui eas perpetuo prosequuntur, semen ovis aspergere non possint.

An vero hic Noster *Acarpéba* Cyprinorum more sine maris & fœminæ commistione quoque nascatur, ut ab Authoribus de Cyprinis testatum est, ego experiri nondum potui: licet id sæpe observare conatus sum in vivariis Illustrissimi principis Mauritii.

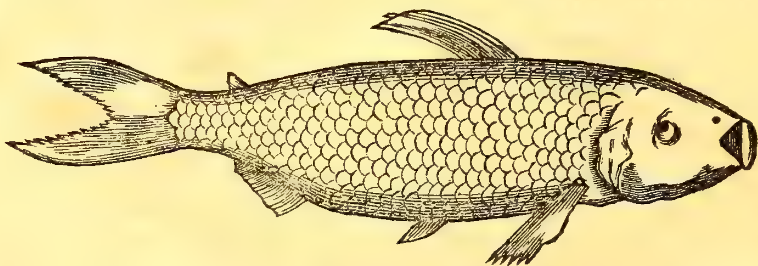
PIRA'NHA.

Piránha, quorum tres quatuorve species vidisse contigit, omnes fluviis dicati, magnitudine quidem, non autem figura, natura, colore vel dignitate multum inter se discrepantes. Major omnium quem hic exhibeo, voracitate imprimis celebris. Capite est obtuso ut *Doráde*, sed rictu majori, in quo videre est ordinem dentium triangulatorum acutissimorum, quibus abripit quicquid mordet: adeo denique sanguinis humani sitiens, ut incauti urinatores cum membri alicujus jactura id experiantur. Pulcre variegatus est coloribus: squamæ cinerei cum cæruleo mixti, fimbriæ ignei cum cæruleo, in ventre flavi sunt coloris. Edulis non solum caro ejus albissima, sed quod friabilis & sicca, optimi saporis & nutrimenti sit, per totam

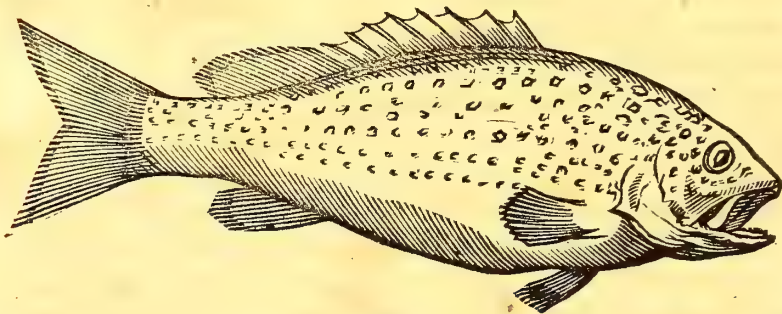
tam regionem in pretio habetur. Si mortuus paulo diutius asservetur, tenerior redditur, sicut evenit omnibus fere quæ dura carne sunt. Quasi calor naturalis qui partes continet evanesceret, & calor externus carnem colliquans humidiorem eam efficeret.

CVRIMATÁ.

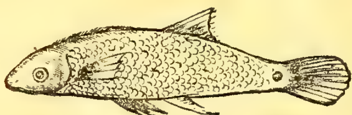
Cúrimatá. Inter Brasilienses pisces nullus qui Carpioni sapore, colore argenteo, squamis, figura (paucis exceptis) adeo est similis. Quare, quum carne sit non glutinosa sed sicca & friabili, merito inter delicias habetur, cum, vel sine condimentis, ex solo aceto, elixus. imo ipsi Carpioni à multis præfertur, ejusdemque est indolis & natalis soli; in vivariis enim & dulcibus lacubus tantum capitur.

PIRAVMBV́.

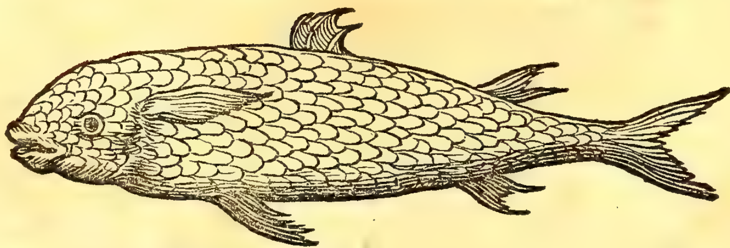
Piraumbú ob ronchos quos edit ita appellatus, Lusitanis *Chayquaróna*, inter fluviatiles celebris piscis, magnitudine & figura non solum, sed ore, & squamis ex auroargenteis Carpioni non adeo dissimilis. Imo teneritate carnis illi non cedens, ita ut tuto ab ægris & sanis hic expetatur, si rite præparetur. In ore superius & inferius duos habet lapides latos & validos, denticulis vix sensibilibus præditos. his buccinas aliaque duriora quibus vivit, comminuere solet. Huic affinis habetur fluvialis ille piscis *Cururúca* dictus, sed major, argenteisque squamis splendens. Pinnas habet octo: quarum maxima Caudam constituit furcatam. Gluten optimum ex hoc pisce conficitur, quod omnibus in familiari est usu.

GVARVGVARV́.

Guaruguarú pisciculus nobilis, sed exiguus, in stagnis & lacubus frequens, sapore ut & squamarum aurearum elegantia piscem *Piabá* æmulatur. In quotidiano apud plebem est usu.

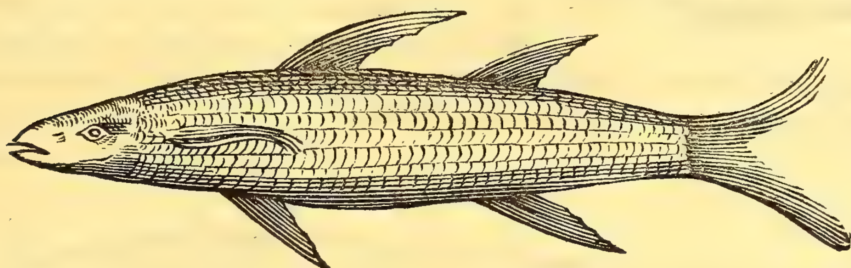
CVREMÁ.

Curemá & *Paratí* Mugiles Brasilienses, Lusitanis *Tainha*, nostratibus **Harders** dicti. Qui ut toto fere orbe notissimi, ita in hoc Americæ tractu familiares, atque recentes non solum in quotidiano usu, sed & saliti in penu reservantur. Ex hoc Mugilum genere, illa species quæ *Curemá* dicitur maxime est celebris. Quæ rursus magnitudine distinguitur; majores enim duorum, minores unius pedis sunt longitudinis, & à maris accolis nomine *Paratí* exprimuntur. Cæterum crasso & pingui corpore sibi similes, oblongi ad instar Truttæ fluviatilis. Capite sunt compresso, lato, crasso, duris squamis tecto & in conum obtusum desinente. Supra os, quod est magnum & edentulum, duo foramina sunt, oculi nigri, magni, anterius positi. Branchiæ exiguæ. Pinnæ octo,

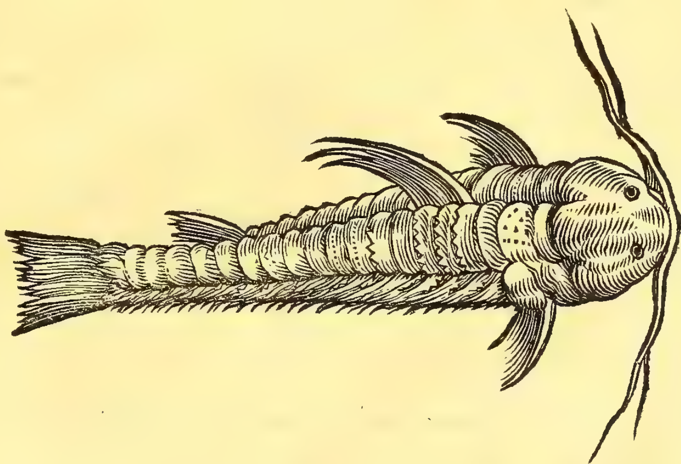
quarum una parva, in summo dorso, tribus spinis durioribus suffulta est. Cauda bifurcata, squamæ magnæ clypeatæ plane, coloris obscure cinerei, cui hyalinus & argenteus inferius transplendet. Nulli nostratium piscium figura & indole adeo similis quam Mugili marino, qui Cephali nomen apud Ichthyographos accepit. Mugiles enim æque ac hi *Paratí* atque *Curemá*, aliqui marini, aliqui lacubus cœnosis & stagnis gaudent, unde existente malacia magno numero lascivientes exsiliunt. Quin & saltu retia aliquando transiliisse vidimus: hac enim ratione evadunt ut vitæ suæ consulant, quod de iis Oppianus eleganter testatus est. Præpinguis est cocta vel assata eorum caro, atque sine oleo vel butyro comeditur, quod multum flavæ pinguedinis de se fundat. Salitus cum muria, siccatus in sole reservatur. Optima ejus pars venter est, sed diutius in sale reservata fit rancida. Ova quoque eorum salita & siccata servantur in gratiam bibacium, quia sitim excitant, sicut ex Mugilibus Europæis fit quod vulgus *Botarga* appellat. Viscera sunt disposita ut in aliis ejus generis piscibus, nisi quod hepar, vesica fellis, ventriculus & intestina pro mole corporis sint exigua. Quod frequens est in iis qui non ex rapina vivunt, nam etiamsi gulosi & salaces, carnivori tamen non sunt. Corde sunt angulato. Sub pinna est locus aëre plenus. Omnes Marini Lacustribus præstantiores, quod minus limum sapiant.

PARATI'.

Alia quoque species datur *Parati* dicta, quæ in his oris frequens Truttæ magnitudine & figura, sed Mugilis indolis æmula, si natale solum & Carnis saporem consideres, ab utraque tamen capitis figura abludens, imprimis autem quod hic branchiis destituatur. Cæterum oculis est ellipticis, squamis argenteis lineari ordine dispositis, lineis gryseis à capite ad caudam mugilum more intertextis. Pinnas habet septem albicantes longas, caudam in duo ampla cornua divisam. Magna copia in lacubus salsis simul capiuntur. Recentes æque ac saliti in pretio habiti. Carne sunt sicca & probata. Pluviis mensibus adeo pinguedine abundant, ut nullo fere obsonio indigeant.

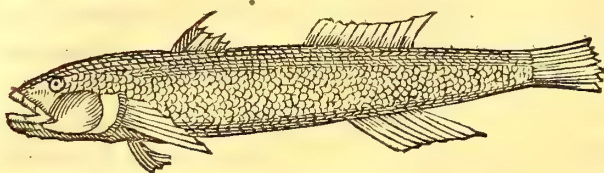
TAMOATA'.

Tamoatá,* parvus sed mirus aspectu est piscis. præterquam enim quod caput ejus satis amplum superius tegatur testa dura instar clypei, universum quoque corpus loricatum & squamosis armatum annulis, ac proinde *Soldido* nomen à Lusitanis inditum. Ore est edentulo, sed barbato, geminis filis oblongis. Coloris est totus piscis fulvi & subnigri. Adeo fugit aquam salsam, ut tempore æstivo & sicco per terram abeat dulcem aquam quæritans. Caro ejus laudabilis est saporis & nutrimenti, interque secundæ mensæ delicias apponitur, imprimis si sale & pipere arrosa, in veru vel craticula assetur. Eisdem stagnis innatant *Nhandia*, *Gueba*, *Noia* dicti, qui bonitate carnis præcedentem æmulantur.

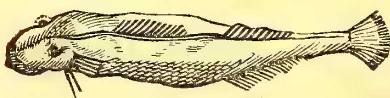
Inter

AMORE'-GVAÇV'

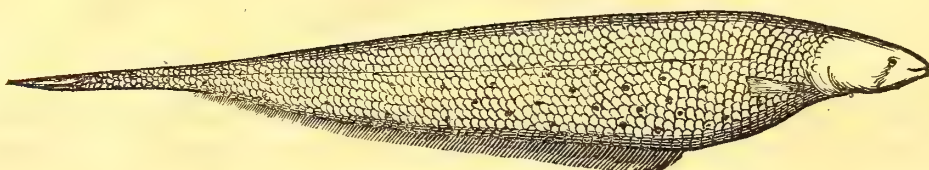
Inter lacuſtres piſces primatum quoque obtinent illi qui generale nomen vernaculum *Amoré* audiunt, vulgo *Amoréa* corrupte dicti; quorum diverſæ ſpecies, addito agnomine diſtinguuntur, ut *Amoré-guaçú*, *Amoré-Pixuma* & *Amoré-Tinga*, omnes natali ſolo, colore ferreo, & qualitate alimentoſa ſibi ſimiles, ſed figura & magnitudine diſcrepantes, uti in *Amoré-guaçú* apparet, qui primo ſe offert, adeoque expetitus ut Indigenæ illum ſub ripæ vel fundi arena utcumque ſepultum exinde cum moleſtia eruere non graventur. Qui enim *Amoré-Tinga* dicitur, corpore eſt exiguo, habetque ſquamas in totum albicantis coloris, intermixtis maculis fuſcis ut *Taiaſica*. Carne eſt tenerrima & friabili, ac ab omnibus in pretio habita, non ſanis tantum, ſed & ægris, quibus admodum conducit.

AMORE'-PIXVMA

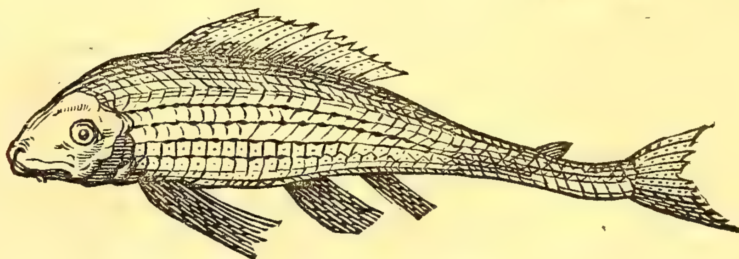
Ille qui *Amoré-Pixuma* nomen accepit, capite eſt lato, ore amplo & edentulo, corpore oblongo, ventre extuberante albo, cæterum coloris ferrei ut piſcis *Tamoatá*, quem nonnihil æmulatur figura & qualitate alimentoſa; Cum enim dulcium aquarum ſtagnantium incola ſit æque ac *Tamoatá*, carne eſt, ut illa, probata, & ſicca, atque inter epulas appoſita, eodemque modo præparata.

CARAPO'.

Diverſæ ſpeciei *Carapó* in lacubus & fluviis reperiuntur, partim ſibi ſimiles, partim diſſimiles. Prima (cujus hic tantum iconem exhibeo) cultri figuram nonnihil æmulatur, imprimis ſi obtuſum & rectum dorſum, atque ventrem acutum & prominentiorem, inſtar Barbotæ Rondeletii conſideres. Capite & cauda eſt admodum tenuibus & acuminatis. Squamis ex fuſco & nigro rubeſcentibus. Grati licet ſaporis ſit ejus caro & ab omnibus in pretio habita, tamen fluviatilibus & marinis *Carapó* nutrimenti dignitate cedit.

GVACARI'.

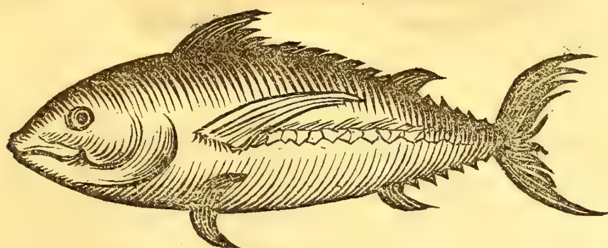

Duæ ſpecies *Guacarí* in mari & oſtiis fluviorum capiuntur, figura pyramidali & magnitudine circa pedali ſibi ſimiles, ſed alimenti dignitate & colore diſcrepantes. Omnes aſperſi maculis obrotundis fuſcis, ſeminis ſinapi magnitudine; ſed illi quorum ſquamæ dilute croceo colore ſplendent, paucioris ſunt carnis; qui vero umbræ ſunt coloris, carnis præſtantia cæteris præferuntur. Omnium caput teſta veſtitur dura & hiſpida, oculis & ore parvis. loco dentium in utroque latere proceſſus apparent quaſi ex ſetis equinis facti. ab extremitate membranæ labii inferioris cirri inſtar barbæ dependent.

pendent. Pinnæ imprimis superiores spinis osseis sustentantur, quibus alios pisces & piscatores lædunt. Cauda constant bicorni itidem spinis firmis suffulta. Ita ut totum corpus horum piscium loricatum dici possit, adeo ipsæ squamæ sunt asperæ, cum quadrangulari extuberantia in medio sui.

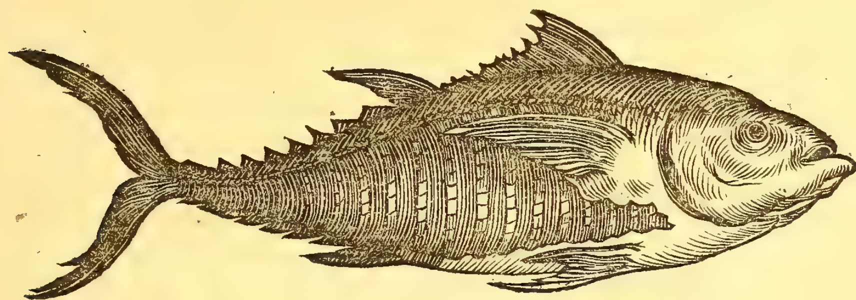
Detracta hac lorica hispida, sublatisque intestinis, (quæ longissima, & instar fili æqualis crassitiei sunt) pisces coquuntur & assantur ex more incolarum. Frequentius in usu sunt divi Francisci rapidissimi fluminis accolis, sicut quoque præcedens piscis *Carapó*.

ALBA CORETTA.

Inter Cetaceos gregales pisces altum mare incolentes non magnitudine solum, sed & carnis bonitate celebres sunt illi quorum aliqui à pube nautica & piscatoribus *Coorzá*, aliqui *Coretti* dicti, qui omnes ejusdem quidem generis sunt, sed diversæ speciei ob magnitudinis & molis differentiam: hi enim Aselli nostratium circa sunt magnitudinis, optimi insuper palati & boni nutrimenti. Cæruleis squamis in dorso, argenteis vero in ventre, ac proinde *Albi Coretti* vulgo nomen audiunt. Cujus Iconem appositam vides.

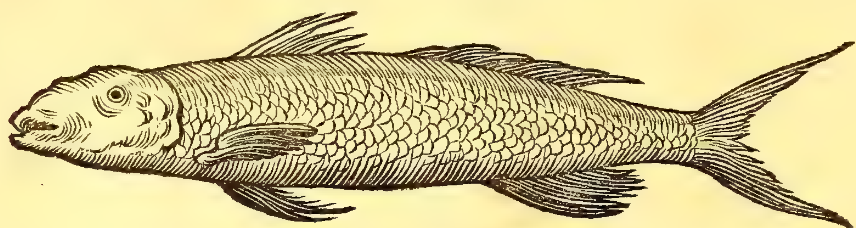
COORZA.

At vero altera species præcedenti simillima est si figuram & naturam examines, verum magnitudine multum ab ea differens; quippe sexdecim vel octodecim palmarum est longitudinis. Pelamydum Amiarumque familiæ ascribenda, si Ichthyographos consulas, adeoque cum iis participat, ut quantum ab aliquo eorum una corporis parte recedat, tantum alteri sua similitudine appropinquet, quasi perpetuus appareret naturæ lusus inter novi & veteris Orbis animalia. Corporis enim capitisque ac caudæ figura ad parvos Thunnos; si strias nigricantes autem cæteraque externa consideres, ad Amias Pelamydesque potius referri debent. Squamis teguntur ex nigricante cæruleis magnis (quæ in coctione dehiscunt) sed ita ad amussim compactis ut læves esse videantur. Sunt rostro acuto, ventre crasso, cauda tenui in figuram Lunæ in cornua curvatæ desinente; dorso cæruleo splendente, ventre argenteo. Pinnas habent duas branchiales, & duas dorsales, totidemque in ventre, atque unam versus podicem. Ventriculus, sicut in plerisque voracibus & rapacibus solet, magnus cum infinitis appendicibus. Intestina tenuiora. Lien nigricans. Hepar ex albo rubescens. Vesica fellis hepati non solum sed toto intestino annexa. Piscatores testantur, hos quoque Thunnorum more certis temporibus œstro infestari adeo doloroso ut è mari exiliant aliquando in naves. Caro eorum est multa, non spinosa, suavis, ad flavedinem vergens,

gens, ſiccioris & durioris ſed multi nutrimenti, ac proinde à pube nautica admodum expetita. Si condiatur & obſoniis aromaticis inſtar carpionis apponatur antequam adoleverit, à delicatioribus minimè contemnitur.

CAMVRI'.

Diverſæ ſpecies *Camurí*, Luſitanis *Robálo*, noſtratibus **Snoeck**. Quorum illi qui dulcium & ſtagnantium tantum aquarum incolæ ſunt, Lucii Latinis, Braſilianis *Picudo*, vel qui inter eos maximi *Camúripi* dicti, adeoque Europæis ſimiles externa figura, ſapore & qualitatibus alimentoſis, ut nihil differentiæ inter eos notare potuerim. quamobrem eorum deſcriptionem & iconem exhibere ſupervacaneum duxi, lectorem ad Ichthyographos remittens.

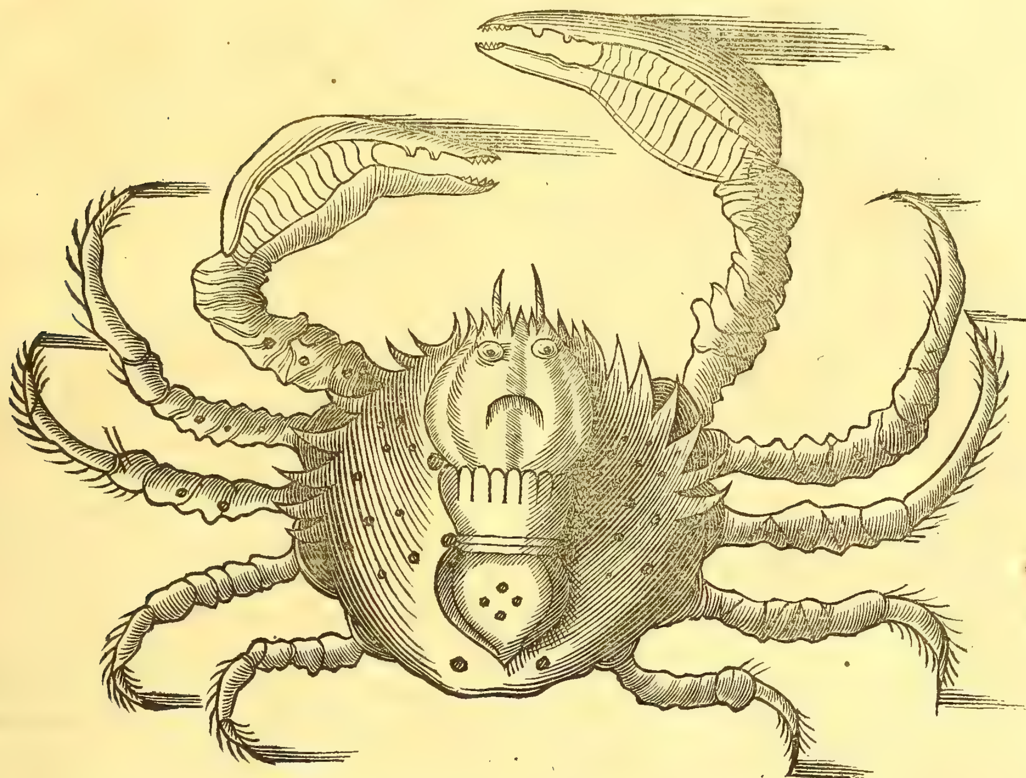
Illi vero qui in mari naſcuntur & oſtia fluviorum ſubeunt, Lupi Latinis, ſed Indigenis *Camuriapéba*, & qui majores, *Camuri-guaçu* dicti. quorum aliqui inter ſe adeo magnitudine & colore diſcrepant, ut diverſæ ſpeciei videantur. Frequentioris & præſtantioris iconem exhibeo qui à figura noſtratium Luporum non multum abludit, ut neque ſapore, niſi quod tota familia Lucìorum & Luporum Braſilienſium Europæos dignitate facile ſuperat, ægriſque pariter ac ſanis conveniat. Eſt hic Lupus, magnus, ſpiſſus, ſquamis veſtitus ut Carpio argenteis, ſed ventre albicante: dorſo, lateribus & pinnis aurei coloris. In quolibet latere ſuperius à fine branchiarum uſque ad caudam producitur linea nigra craſſa. Capite eſt oblongo, branchiis quaternis, oculis magnis, patulo oris hiatu ad rapinam compoſito: loco dentium, oſſibus aſperioribus palato conceſſis. Pinnas habet octo. quarum prior in dorſo firmis ſpinis, tenui membrana connexis, ſuſtentatur, & in rima reconditur. Cauda eſt longa & lata atque furcata. Viſcera pro mole piſcis magna & capacia; imo ab ipſo ventriculo, & inteſtinis longis, rapacitatis ſigna deſumi poſſunt, cum contrarium appareat in diſſectione eorum qui limo & alga tantum vivunt. Bis anno parit fœcundiſſime, imprimis ubi fluvii in mare influunt. Piſcium carne nutritur, eaque pingueſcit, ex cujus victus locorumque ratione in quibus degit ſucci & nutrimenti probitas facile colligitur. Hic cum inter Neptuni pecora vere Lupum ſe præbeat, ſubinde nimiæ voracitatis pœnas dat, quod ſquillæ devoratæ aculeo quem fronte gerunt, viſcera ejus ſaucient, & pari vindicta necantem hoſtem interimant. Luporum optimi albiſſimaque carne ſunt pelagii, mox fluviatiles, deinde in ſtagnis viventes, ad illud Galeni dictum, alimentum quod ex pelagiis Lupis provenit, ſanguinem conſiſtentia tenuiorem gignere. Lapides qui in Luporum, ſicut & Tuberonum aliorumque multorum piſcium Capitibus inveniuntur, atque adverſus nephriticos conferre perhibentur, id cum doctiſſimo Rondeletio ſentirem à gravitate potius ſua (quam omni ſimili lapideæ ſubſtantiæ ineſſe comperi) calculum deprimente, quam ab occulta quadam antinephritica qualitate prodire.

Lupi diverſo condimentorum apparatu magnatum menſis imponuntur, nunc elixi, nunc aſſati, imprimis illi qui duorum pedum longitudinem vix æquant.

Ova eorum condita quoque in pretio habentur: tunc enim non ſolum pro penu ſed & deliciis reſervantur, atque pro ſalſamento, loco *Botárge* uſurpantur.

CRVSTACEI PISCES.

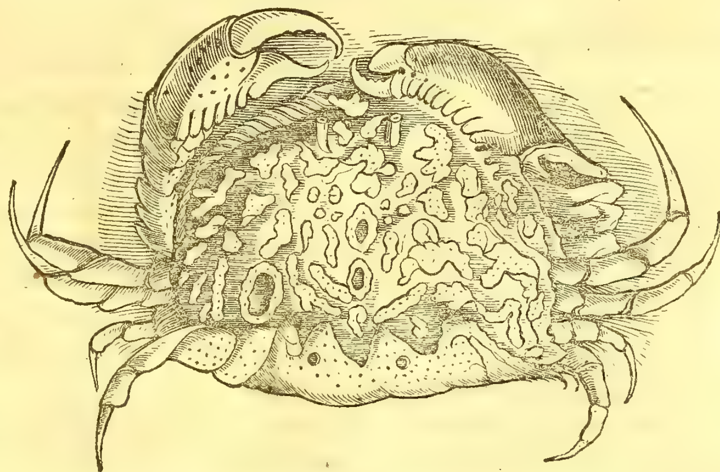
GVA'IA-GVAÇV'.

Tota provincia infinitis Cruſtaceis piſcibus, imprimis Cancris aquaticis & terreſtribus ſcatet: quorum aliqui medicamentoſi, ut ſuo loco probavi; aliqui alimentoſi; aliquorum qualitates latent. Ego ex multis paucos perſtringam, qui in uſu quotidiano omnibus maris accolis ſunt. Compertum eſt, hic quoque totum genus cruſtaceum deponere tempore plenilunii antiquas cruſtas more ſerpentum, infimaque ventris parte erumpere, ut nova elegantiori veſtiatur.

Plures ſunt ſpecies *Guáia*, quibus cognomina varia addita. Illorum qui ſimpliciter nomen *Guáia* audiunt, alii albicantes non edules, quos prætereo: alii edules, quorum primam iconem hic exhibeo, utpote qui aſpectu, magnitudine & dignitate cæteris facile ſuperior, ac proinde *Guáia-guaçú* dictus, eoque magis acceptus, quod non adeo frequenter capiatur. Tegitur teſta elliptica, in ambitu multis exiguis corniculis, ſuperius autem convallibus prædita. Octo eſt pedibus cum quatuor juncturis cruris piloſis, unguiculis nigris, brachiis inæqualis longitudinis, forcipibus validis roſtratis & dentatis. Color totius cancri ſive vivi ſive cocti eſt ſature rubens. Multa & grata eſt carne, quæ optimæ noſtratium minime cedit, atque ingenti peregrinantium ſolatio exiſtit: ægrotantibus quoque ex pectoris morbis multum proſunt.

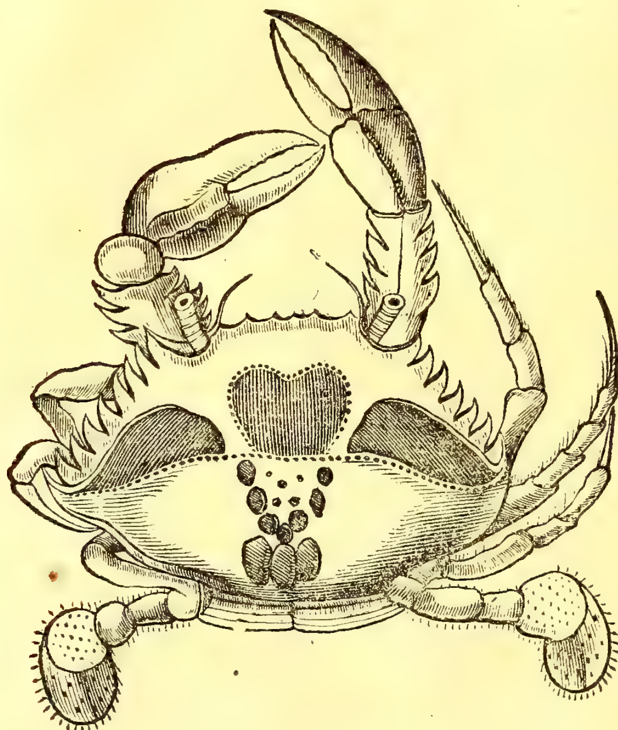
GVA'IA-APARA'.

Sequitur *Guáia-Apará*, inter majores & elegantiores variegatos habitus; tanta vi natans ut per os aquam exſufflet, quaſi ex fonte exiliret. Teſta lunata in utroque latere poſterius exſecta, & in acumina deſinens. Colore eſt obſcure brunno, & maculis ex albo flaveſcentibus, ſtriiſque brunnis eleganter variegata & ornata. Pedibus eſt octo, cum

quatuor ſolidis internodiis; brachiis & tenaculis Galli roſtrum cum ſua criſta repræſentantibus, ita ut Geſnerus merito tales Gallos marinos appellaſſe mihi viſus ſit.

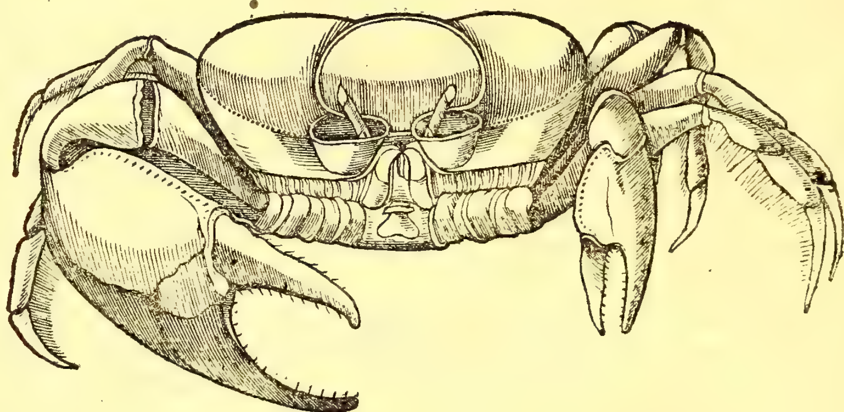
ÇIRI'.

Inter Cancros marinos aliqui *Çiri* generice nomen obtinent, & addito cognomine diſtinguuntur, ut *Çiri-O'bi* & *Çiri-Apoá*, & alii. Omnes hæ ſpecies fundos aquæ ſalſæ obambulant, rarius ad littora prodeunt, niſi amore Ambræ griſeæ, quod è mari alluit, ideoque magno tantum refluxu capiuntur.

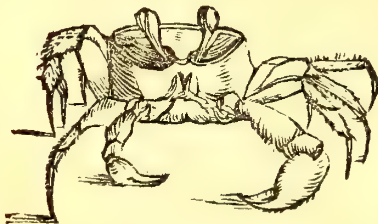
Çiri-Apoá, cujus iconem tantum exhibeo, eſt Cancri mediocris magnitudinis. In teſtæ meditullio nigricans cordis figura, aliaque ornate depicta ſunt. in ambitu ipſa teſta brachiaque dentata fuſci coloris, forcipibus ex cæruleo albeſcentibus. Crura ſex ex albo & viridi mixta: loco ſeptimi & octavi cruris poſterius duo remiges partim cærulei, plani, hirſuti, quibus natando curſum potiſſimum dirigit. Oculis eſt parvis prominentibus & longe à ſe invicem diſtantibus. Corpus interius cæruleſcit. Caro eſt optimi ſaporis, nec facile nocet ventriculo, etiamſi multa quantitate ex aceto comedatur.

VÇA-V'NA I.

Varii paluſtres variæ magnitudinis Cancri dantur, interque eos maxime uſuales *Vça* nomen audiunt. Ego illos tantum exhibeo qui *Vça-úna*, & cujus fæmella *Cunurú* dicitur. Vterque eſt bona carne, ſed mas fœmina multo major & minus hirſutus, ſicut ex Iconibus apparet. Corpus illi eſt ellipticum, ſuperius convexum: ab utroque latere cruribus quaternis, totidemque eſt internodiis hirſutis caſtanei coloris: oculis flaveſcentibus cylindraceis, quos erigit & recondit. Brachium dextrum cum ſuo forcipe, grandius ſiniſtro, & interius acutius. Teſta eſt coloris olivacei, inferius flaveſcens. Carne ſunt ſatis probabili, nec potui animadvertere marinis dignitate cedere.

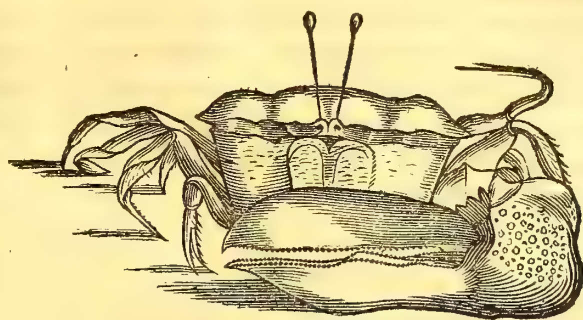
CVNVRV' II.

Inter minores Marinos Cancros *Maracoani* cenſetur, qui corpore eſt quadrato, fulvi coloris, cruribus octo, rariſque pilis fuſcis veſtitis. Brachiis eſt duobus, ſed adeo

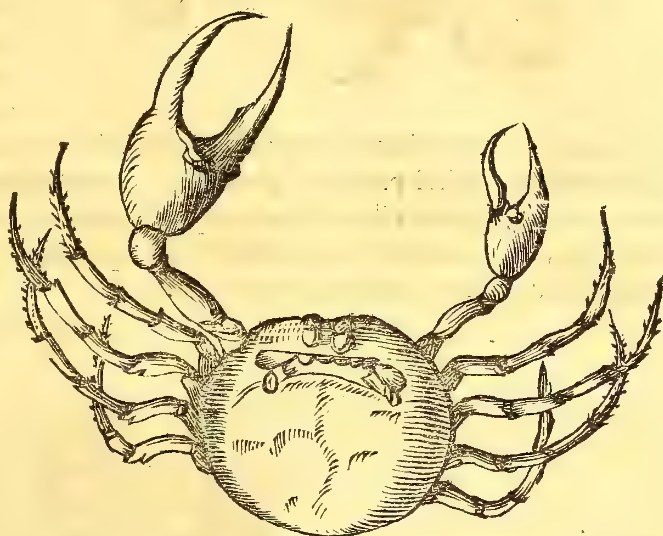
adeo magnitudine discrepantibus, ut sinistrum minus sit uno è pedibus: cum è contra dextrum adeo sit magnum, ut totum corpus post illud abscondere possit. Forcipe itidem est admodum lato, extuberantiis prædito. Oculis sibi invicem oppositis longis & eminentibus, instar aciculæ tenuibus, quos momento erigit, & in rima rursus recondit. Edulis est, atque boni nutrimenti, sed præcedentibus dignitate inferioris.

Maracoani.

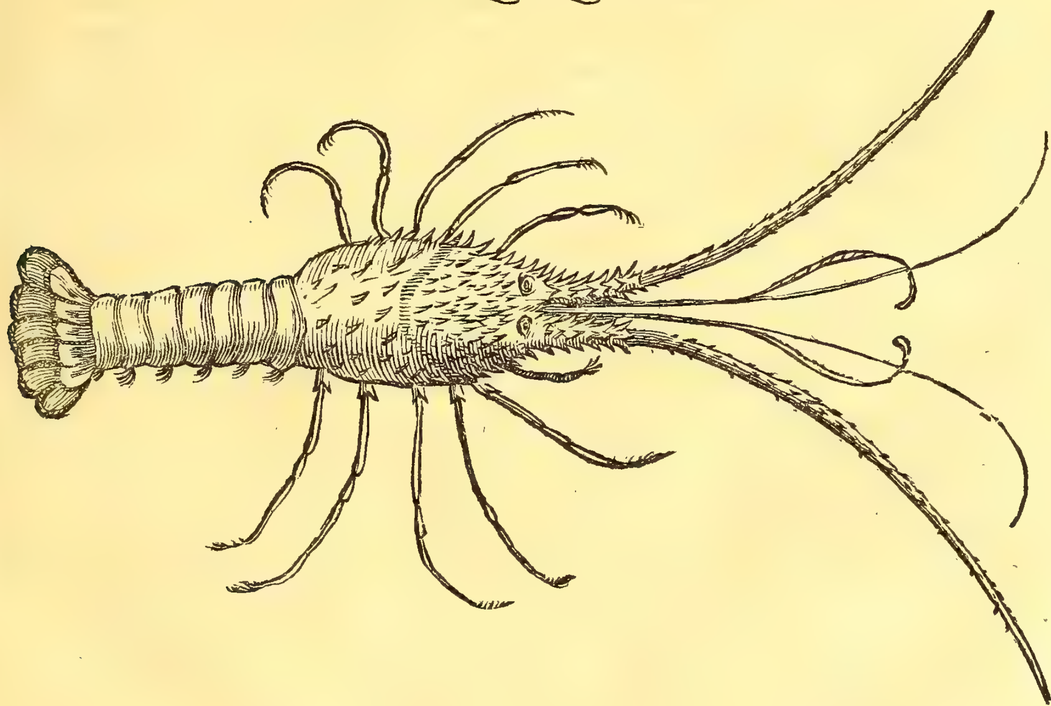

Tandem ex terrestribus unum promam, eumque facile præstantiorem, *Guanhumí* ab Indigenis vocatum. Is corpore est rotundo. Cruribus octonis pilosis sibi æqualibus, quatuor internodiis distinctis. Brachiis est duobus, sed dextro multo major sinistro. Oculos altissime erigit, atque momento in longa cavitate abscondit. Turmatim antra sub vesperam deserunt pabuli gratia, & silvas paludosas cum magno strepitu oberrant, insequentesque non raro evadunt, quod celerrime currant, & quidem transversim: tuncque oculos ad latus convertunt, brachio longiori utcunque elevato. His vesperi barbari non solum, sed & milites insidiari amant. quodque adeo bona sint carne, integris cohortibus sufficienti sunt sustentaculo.

Guanhu'mi.

Potiquiqui'ya.

Locusta *Potiquiquíya* crebro ad nos è mari & ostiis fluviorum defertur. Testa ejus frequentibus eminentiis instar corniculorum acutorum anterius scatet. In quolibet

 latere

latere quinque habet crura, totidem internodiis diſtincta. Quodlibet crus unguem habet incurvum, acutum & piloſum. Oculi prominentes cylindracei: ante eos, ſupra os, quatuor cirri exortum ſumunt ſpinoſi, inter quos duo minores teretes non ſpinoſi, ac ultra medietatem biſecti. Poſterior pars corporis ſeptem juncturis ſibi invicem appoſitis conſtat, cauda deſinente in quinque pinnas. Teſta tota cocta ſanguinei fit coloris, ejuſque caro æque in pretio habita apud magnates ut noſtratium; à quibus cum neque ſapore neque alimentoſa qualitate diſcrepare animadverterem, ulteriori deſcriptioni non inhæreo.

Poti.

Varias Gammarorum ſpecies ſuppeditat Braſilia, quorum aliqui in teſtis habitant, ſed minus expetiti; aliqui ſine conchis degunt, & generali nomine *Poti* exprimuntur. Ille autem qui *Guaricurú* nomen audit, elegantia & dignitate cæteris facile ſuperior, cujus iconem tantum exhibeo. Vulgo *Camaraon* dicitur, qui fuſci eſt coloris, ſex cruribus cum tribus internodiis ſpinoſis & aculeatis, unguiculis in extremitatem deſinentibus. Cirri prope os prodeunt, quorum duo longiſſimi, quatuor breviores & tenuiores, quibus cibum tenet, atque frequenter ex fluviis & maris littore, omni fere tempore, ſed menſibus imprimis pluviis, à piſcatoribus ad incolas deferuntur. Cocti optima ſunt carne, nec Europæis cedunt.

S E-

SECTIO SECVNDA.

Quæ agit de Avibus.

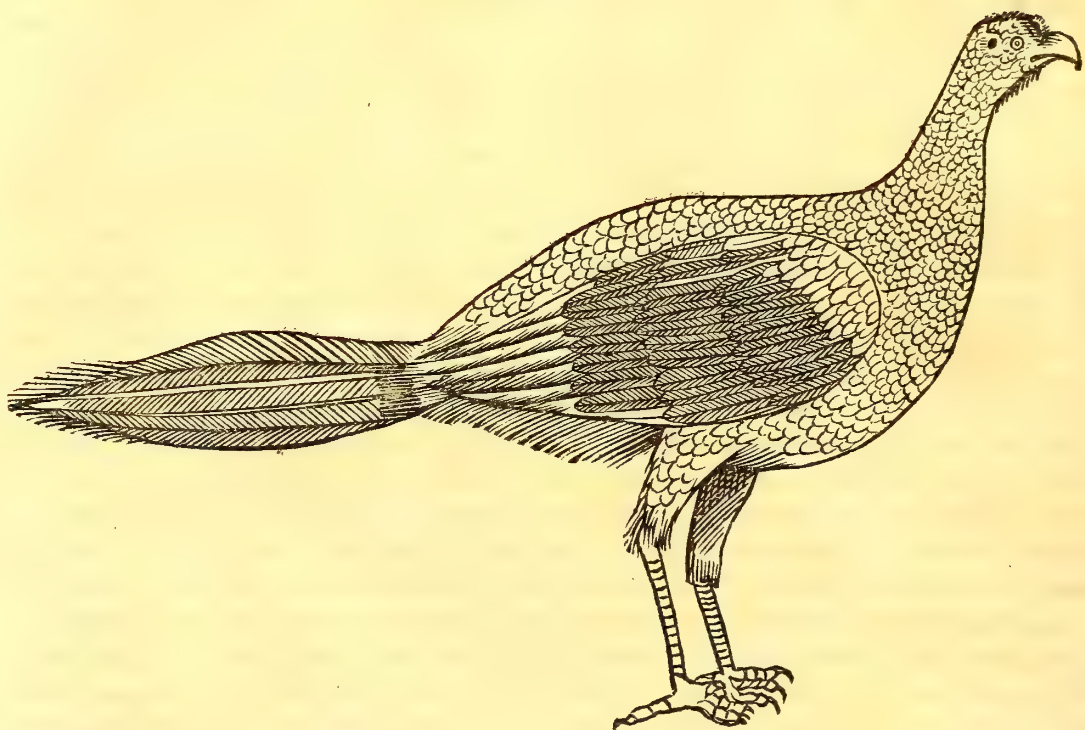
Hactenus de Piſcibus,nunc de Avibus agendum. Quod antequam aggrediar, operæ pretium erit, de earum indole & conformatione pauca in genere præfarier; Miſſis Gallinis & Columbis aliisque Palmipedibus huc ex Europa illatis, quæ haud magnam ſubeunt in melius vel in pejus mutationem: niſi quod in calidioribus hiſce regionibus prolificæ magis ſint, atque incubatus minori temporis ſpatio ſoleat abſolvi quam apud noſtrates.

De indigenis itaque Braſiliæ Volatilibus potiſſimum dicturus, quantum inter ſe varient, & quantum cum veteris Orbis Avibus aut diſcrepent aut conveniant. Si diverſitatem plumarum, & colorum elegantiam, ſpectes, nullis totius mundi Avibus cedunt: verum cantu longe ab Europæis ſuperantur. Vt quædam cicuratœ ædes quidem garrulitate, ita ſilveſtres clangoribus inconcinnis nemora reſonare faciunt, ſed vix alterutras grato aliquo modulamine aures demulcere compertum eſt. Menſibus pluviis maxima earum pars pingueſcit, ob fructuum & vermium ubertatem. Menſibus æſtivis ad ripas fluviorum convolant, cibi, aëris & aquæ captandæ cauſa, ac plurimæ tunc ripariæ evadunt, ibique dum ſecure apricantur caſſes aliaſque aucupum technas haud facile evadunt. Pauciores quæ roſtro vel unguibus ſunt armatæ, hoſtes ſuos minus extimeſcunt, atque in cavitatibus arborum, vel humi, ſe fidunt; verum plurimæ in ſummitatibus altarum arborum, ramorumque extremitatibus ad ſerpentum inſidias eludendas mirum in modum nidificant. Pro penuria aut abundantia alimenti, ut abitus ſic reditus tempora obſervant ad loca vicina. tantum vero abeſt ut mare tranſvolent, aliaſque diſſitas terras viſitent, ut ne quidem hujus Continentis mediterranea verſus Peruviam unquam penetraſſe compertum ſit, quod adeo immenſa ſint interpoſita ſpatia, ut ipſos avium volatus fatigare dicantur, omneque cum Peruviæ tam animantibus quam hominibus commercium ſecludant. Palmipedes amphibiæ agreſtes & domeſticæ, lacuum & fluviorum alumnæ, ob perpetuas vireſcentes herbas paluſtres, montanis dignitate non cedunt.

Omni anni tempore ob inſignem aëris temperiem calidam & humidam pariunt. In minoribus vero (quarum pleræque quotannis tantummodo ſemel ova ponunt) vix ovarium reperire eſt: in majoribus ovaria, pariendique tempora, ex conſuetis naturæ legibus ſe habent. Avibus fere omnibus, ut in diſſecando videre contigit, duplex quaſi ventriculus à natura conceſſus eſt. Quorum alter ingluvies in infima colli parte hæret, ut facilius cibum maceratum pullis regurgitet. Alter, ventriculus proprie dictus, intra abdominis capacitatem, infra cor, pulmonem & jecur ſitus, ex duobus vel tribus præter morem adeo validis & ligamentoſis muſculis compactus, ut mirum non ſit, multa duriora & aſpera facile atteri, imo ipſos calculos in eo lævigari. Inteſtina à ventriculo ſuperius orta ſecundum longitudinem ſurſum & deorſum utcunque replicata ſunt. Felle, licet minori, omnes majores aves præditæ, quamvis ſitus & color ſubinde varient; In minoribus vero, quantum viſu conſequi licuit, ſi non ipſum fel, ſaltem porus cholidochus apparuit. Vreteres & renes, quod cum pace veterum philoſophorum libere pronuntiaverim, pleriſque conceſſi. Veſica autem carent, ni fallor, omnes, quod dum pitiſſando bibant, parvaque in iis redundet urinæ copia, lotium in communem alvum cum ſicco excremento deponant. adeo ſcilicet placuit naturæ, ut ne quid neceſſarii deeſſet vel redundaret ſuperflui. volatilibus enim in aëre pendulis oneri ſine dubio fuiſſet veſica urina diſtenta.

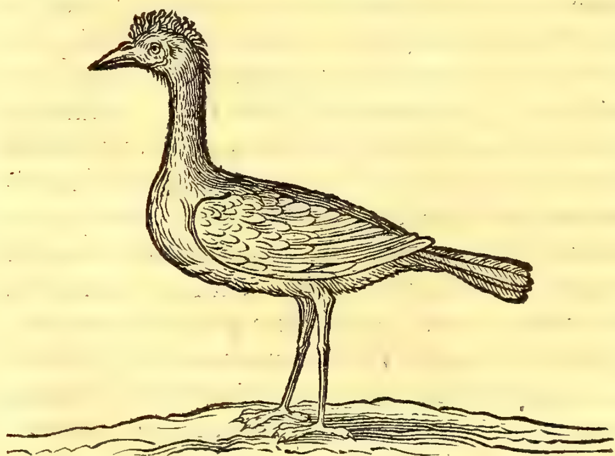
Primo ſe offerunt diverſæ Phaſianorum ſpecies, præ cæteris avibus veſcis, primatum facile obtinentes. Licet enim circa ciborum electus & victus rationes tres convivæ raro conſentire videantur: attamen cujuſcunque terræ incolæ vel mediocriter tantum palatum docti, in teneritate & nobilitate eorum carnis, facile convenire crediderim.

MVTV'.

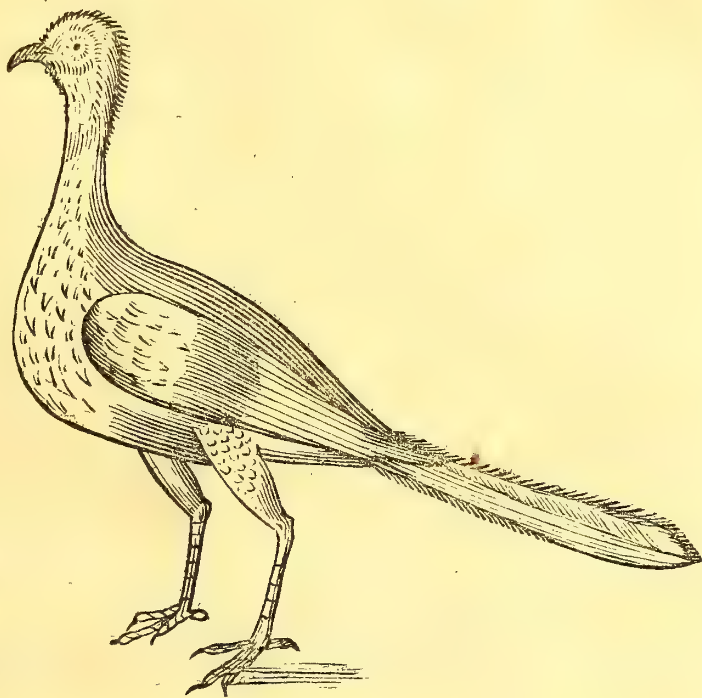
Si in celebri hac ave *Mutú* carnis teneritatem & excellentiam consideres, ex phasianorum est genere: quibus etiam figura & colore haud multum dissimilis; quamvis non pauca in eo concurrant circa indolem & conformationem corporis, unde Pavoni comparari possit. Tota avis splendet præ nigredine, cui hinc inde aliquid viridis transplendet, cum albis pennis in cauda. In summo capite ex nigris pennis quasi mitellam gerit. Rostro est egregie incarnato. Oculis magnis nigris. Cruribus gallinaceis. Cauda longa instar Gallo-Pavi, quam erigit & extendit. Lubenter quoque Pavonum more in tectis vel arboribus considet, alteque clamat *Racuá Racuá*. Carnis probitate quoquo modo præparata, imprimis assata, nulli avium Americanarum nec Europæarum cedit, ac proinde apud optimates ob dignitatem atque elegantiam cicuratur & alitur.

MVTV'-PORA'NGA.

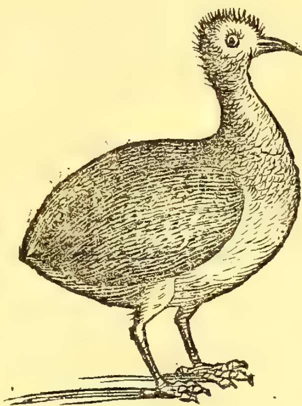
Reperitur & alia ejusdem species, cujus Iconem hic appono, quam *Mutú-Poránga* vocant. Quæ licet magnitudine præcedenti *Mutú* cedit, dignitate tamen carnis illi par est, & indole plane similis, rostro potissimum & pennis capitis differens, quod hæc rostro sit recto, & nigro in extremitate, in exortu vero crocei coloris: A summitate capitis ad colli initium nigerrimis pennis, instar holoserici, cochleatim tortis, decoratur, præcedentis *Mutu* multo majoribus & elegantioribus, quas in cristam crispam erigit. Hæc ut & cæteræ Phasianorum & Perdicum species, pectoris carnem, præ cæteris partibus corporis, habent magis albicantem, sicut Europæi; eodemque modo cicurantur & saginantur cavea inclusi. Præterea nobilioribus hisce avibus (quod multis aliis negatum est) ingluvies ventriculo præjacet, quæ semesum & crudum cibum prius recipit, quasi aliquid similitudinis cum ruminantium animalium genere haberent. Ova illis sunt grandia, dura & alba.

IACV-PEMA.

Tertia Phasiani species, mediæ est magnitudinis intra duas præcedentes, *Iacu-Pema* dicta. Quod nomen fortasse accepit à suo clamore, quia adeo alte clamat *Iacu Iacu*, ut meminerim per deserta cum peregrinarer, ipsa nemora resonuisse à multarum clamoribus gregatim volitantibus. Gallinæ domesticæ nigræ similis est, ejusque plus minus magnitudinis, multasque cum ea partes corporis communes habet; nisi quod cauda sit longiori, pedibus & cruribus magis rubicundis, & longis, staturaque erectiori incedat, tum quoque verticis plumas in cristæ modum erigat. Caro ejus præcedentium carni gustu & nutrimenti præstantia non cedit: quamobrem supervacaneum puto, dicta repetere.

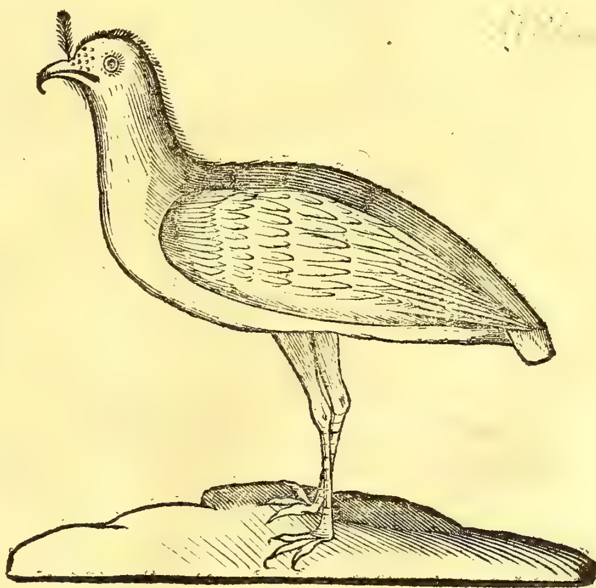
IAMBV'.

Postquam de diversis Phasianorum speciebus egimus, merito succedunt Perdices *Iambú* dictæ. Quarum duæ in silvis littoralibus dantur species, majores, & minores. Hæ magnitudine nostratibus cedunt: illæ figura carnis mole & præstantia, Europæis Perdicibus pares sunt. Vtriusque pennæ sunt per totum corpus obscure flavescentes, verum fusco mixtæ atque maculatæ.

Cætera quæ ad Perdicum nostratium indolem, carnisque teneritatem, atque viscerum conformationem pertinent, adeo hisce Brasiliensibus quadrant, ut vix quicquam solidi à me huc adferri possit, quod non antea ab Authoribus Ornithographis satis superque enarratum sit.

CARIAMA'.

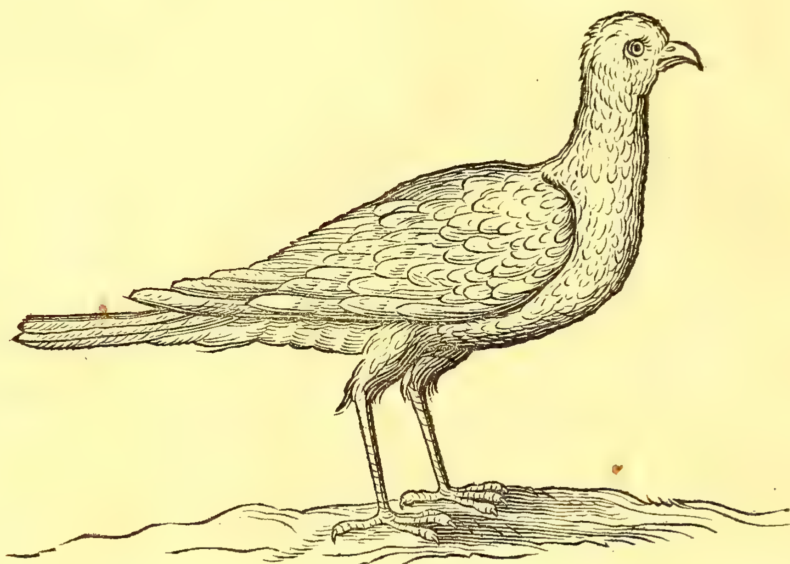

Egregia hæc avis silvestris *Cariamá* ex aquaticarum quoque est genere, udosisque locis ob prædam delectatur more Ardearum, quas mole corporis non solum, sed & carnis dignitate longe superat: quasi peculiare esset hisce calidioribus regionibus, ut aves aquaticæ pleræque montanis non sint dignitate inferiores: sed è contra teneritate carnis ipsis rusticolis Europæis aquaticis facile pares inveniantur; inter quas censetur hæc *Cariamá*. in exortu rostri adunci flavescentis cristam plumatam nigricantem erectam gerens, oculos habens aureos. Totum corpus pennis vestitum griseis fusco undatis more Falconum. Cla-

mor

mor eſt inſtar Gallo-Pavi fœminæ, & longe in ſilvis auditur ſuo equidem malo; quod aucupes convocet. Toto fere anno probatiſſima eſt carne, & ab optimatibus inter primas delicias expetita. Manſuefacta æque ac ſilveſtris aſſatur & coquitur.

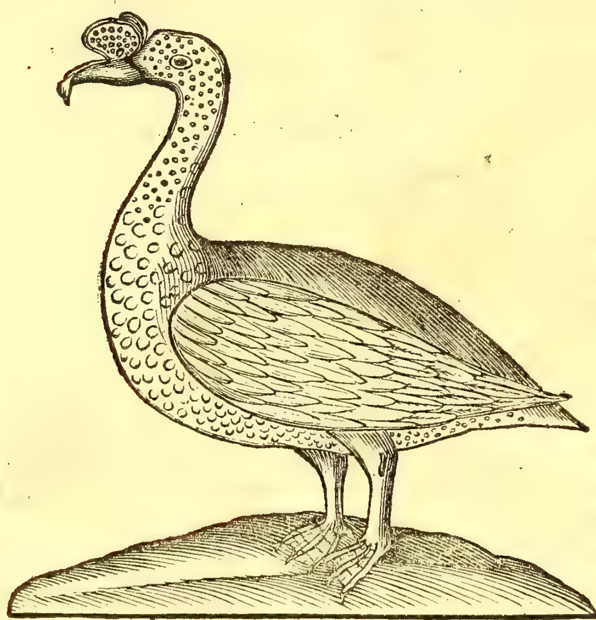
Caracará.

Licet *Caracará* Accipitris fringillaris ſive Niſi habeatur ſpecies, quæ Luſitanis *Gaviaon* dicta: tamen non inter vere rapaces cenſetur. Palumbis, Turdis, Columbis & Gallinis infeſta, quibus perpetuo inſidiatur, & facile potitur, quod viſu, volatu, unguibus & roſtro firmis, acutiſque valeat. Carne eſt ſatis laudabili, imprimis ſi juvenis ſit. Egregia eſt avis, cauda ex albo & fuſco variegata. Pennis ravi coloris cum albis & flavis punctulis.

Aliæ præterea ejuſdem ſpeciei exiſtunt, præſtantia carnis præcedenti pares, figura quoque externa illi haud multum abſimiles, quæ ab Indigenis *Teguato* & *Inaio* dictæ. In hiſce, cæteriſque plurimis eædem appendices ſive inteſtinorum diverticula inferne conſpiciuntur, quæ paſſim in noſtratium avibus deprehenduntur.

Ipecati Apoá.

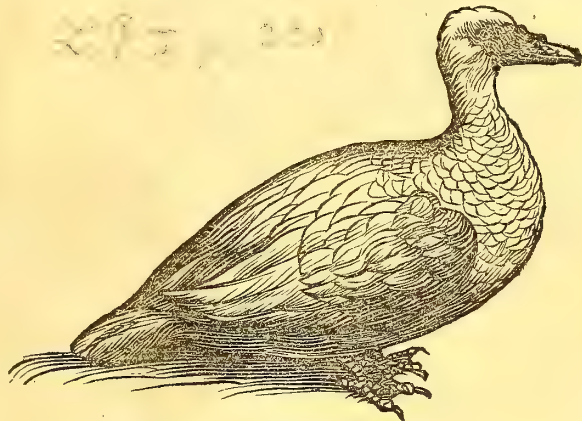

Inter tot diverſas Anatum & Anſerum Braſilienſium ſpecies hæc *Ipecati Apoá* principatum facile tenet, quas Luſitani uno nomine *Patos* nominant; ad Anates ſilveſtres Indicas referendæ, etiamſi ad Anſerum pæne magnitudinem accedant. Omnes egregie variegatis ſunt pennis ſicut noſtrates Anates domeſticæ, à quibus, ut corporis mole, ita & pedum colore fuſco, roſtroque adunco & nigro, differunt; imprimis autem criſta carnea, canis albiſque maculis inſignita. Foramen juxta criſtam roſtrum perforans quod narium vice fungitur, in hac imagine à pictore non expreſſum eſt. Carne ſunt multa & pingui, noſtratiumque teneriori. Inter aves amphibias palmipedes primatum tenent. Facili negotio figuntur in altis arboribus conſidentes,

quas

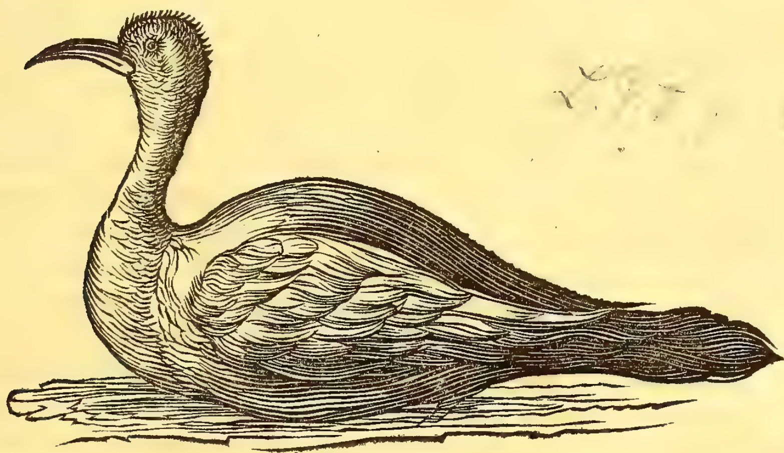
quas post lotionem in aqua frigida subeunt captandi aëris causa. Idem de indole & carnis præstantia cæterarum Anatum silvestrium minorum dictum volo, quarum aliæ cristam plumaceam gerunt, aliæ sine cristis sunt, quæ omnes nomen *Marecá* audiunt. Hanc aliasque aves hisce affines sine ingluvie, sed cum gula capaci inveni. Penem præter modum longum rigidum circumfert, donec fœminam sive in terra sive in aqua reperiat, quam oppressam adeo sine motu tenet, acsi ambo clavo in coitu affixi essent; solummodo mas capitis gesticulatione, & crebra anhelatione voluptatis sensum exprimens. Ita ut inter summe salaces aves hæc Anatis species recenseatur.

IPECA-GVAÇV'.

Sequitur domestica palmipes *Ipeca-Guaçú* dicta, ob carnis bonitatem celebris. Mole & figura corporis mediæ magnitudinis inter Anates & Anscres nostratium. Cæterum pennarum & colorum elegantia utrumque superans. Rostri extremitate ad medietatem est flavescente; mox rubra macula mediam partem capitis egregie tingente. toto corpore à vertice ad caudam albo colore Cygni instar nitescit. pedibus est anatinis ex flavo rubescentibus. Pinguescit æque in terra ac in stagnis. Dignitate carnis, Anatibus nostratibus similis, & apud magnates in pretio habita. Cæterum fertilis est avis: magna & multa ponit ova, omni fere anni tempore incubatum brevi absolvens. Salax quoque hæc species. Mentula cæterisque partibus internis generationi dicatis præter morem validis & magnis. Cætera viscera solitæ constitutionis sicut in nostratium Anatibus.

MAIAGVE'.

Maiagué in familiam quoque edulium palmipedum sed marinorum ferorum recepta. Anseris est magnitudine & figura. Cæterum magnis illis Mergis nigris nostratibus non dissimilis, adeoque adunca parte rostri extrema ad rapinam piscium composita, ut Corvum aquaticum Gesneri æmulari videatur. Capite est crassiusculo & rotundo. Oculis paulo fulgentibus, collo oblongo & ornate Cygni more incurvato. Tota avis fusci & subnigricantis est coloris, colli tantum parte anteriori flavis plumis decorata. Circa fluviorum ostia in mari vivit, in littore autem nidificat & ova ponit. Velox est natatrix & vrinatrix, atque aucupum insidias eludens. Carne est eduli & bona

bona, imprimis si juvenis sit, sed quod perpetuo piscivora, à quibusdam contemnitur.

NHANDV-GVAÇV'.

Diversæ magnitudinis Struthiones hic reperiuntur, ita tamen ut maximæ Africanis minores aliquanto existant, *Nhandu-Guaçú* Brasilianis, *Ema* Lusitanis dictæ. Rarius in districtu hoc Paranambu censi, sed frequentius paulo versus Septentrionalem tractum fluminum ripas obambulant. Cæterum ejusdem cum Africanis sunt figuræ & indolis. Ferrum quoque & lapides deglutire amant, eaque inconcocta & integra per anum reddunt. Tres habent in pedibus digitos anterius versos, unguibus nigris, crassis, haud acutis; posterius unum digitum subrotundum, grossum, unde difficulter in area lævi aut tabulato incedunt. Collo sunt incurvato olorino, capite anserino, oculis elegantibus nigris, rostro compresso. Alis sunt parvis, ad volandum quidem ineptis, quarum ope tamen alteram instar veli erigunt & expandunt, adeoque cursum promovent non solum ut gregarios canes evadant, sed, quod mirum visu in vafris his avibus, alterutram alarum distendendo, dextrorsum & sinistrorsum ita cursum dirigunt, ut barbarorum tela eludere norint. Cæterum plumis per totum corpus griseis instar gruis, in dorso longioribus & elegantioribus cooperiuntur. Caudæ vero non sunt ejusmodi cristis præditæ, ut Africanæ vulgo pinguntur. Plumis per dorsum expansis ad anum usque, sed ignobilioribus & minus elegantibus. Ponunt ova, ut cæteræ Struthiones, sed minora, eaque in arena fovent, maribus iis sedulo incubantibus. Salaces sunt admodum, mentulamque aliquantum aduncam vibrant sæpe, donec reperta fœmella eam rigidissime ineant, suppressamque diu immobilem teneant. Carne & fructibus optimis, tum quoque pisciculis ad ripam alluentibus vesci amant, ipsique Ambræ griseæ non parcunt, si ea ad littora potiri queant. Carne sunt satis probata & solida, nostratium olorum & anserum æmula, quamobrem inter alimenta ab incolis expetita.

Pſittaci Aſiatici, Africani & Americani, toti orbi ob garrulitatem ac colorum elegantiam, non vero ob guſtus & nutrimenti præſtantiam, celebres. Qui licet dictarum regionum fervidiorum alumni, nullibi tamen putem tantam copiam & varietatem dari quam in Braſiliæ mediterraneis: quos communi nomine *Aiurú* & *Aráca*; minores vero *Tuý*, vulgo *Perroquet* vocant. Vtraque ſpecies edulis catervatim ſemper volitant, nimirum bini ac bini, altoque & ingrato clangore ſilvas reſonare faciunt. Vt enim pleraſque Braſiliæ aves incredibili colorum pulchritudine viſum quidem; ita nullam fere cantu auditum demulcere, alio loco probavi; Pſittacis autem ſolis prærogativa conceſſa videtur ut feliciſſime garrire, imo tanquam ratione præditi, cum hominibus colloqui diſcant. Mirandum ſane, in vaſta hac ſolitudine & barbarie, ubi tam craſſa brutalitas ipſos homines occupat; Pſittacos tamen & Simias adeo cæteris animalibus non ſolum prælucere docilitate, ſed & humanos geſtus & collocutiones ad amuſſim imitari ac æmulari. Omnis generis Pſittacis lingua eſt lata & craſſa, cum ſolidiſſimis præter morem ligamentis & nervis, quaſi perpetuo motui & garrulitati faventibus; ita ut merito Pſittaci à Græcis etiam ἀνθρωπόγλωττοι dici mereantur. Cicuratus unus atque alter (quem domeſtico meo cuſtodiendum dederam) ſæpius de nocte ſe ipſum expergefaciens, vel à nobis appellatus, ſemiſomnus ſublocutus eſt, unde conſtitit, non falſum eſſe quod Scaliger in Ariſtot. de Aquilis venaticis aliiſque avibus teſtatus eſt, ſcilicet ea animalia quæ ova pariunt non ſolum dormire ſed & ſomniare.

In diſſitis nemoribus altiſſimas occupat arbores tota pſittacorum familia, unde temporius ex ipſis nidis eximuntur ut garritum humanum addiſcant. Nam ubi adoleverint, manibus ſe tractari haud permittunt. Mediterranei Barbari, tot elegantiſſimis Pſittacorum coloribus non contenti, eos deplumant, cutemque variis tincturis inficiunt, quibus poſtea ad pompam ſeſe exornent. In cavis arboribus nidificant, ubi foramen ex-

Aivrv' & Araca.

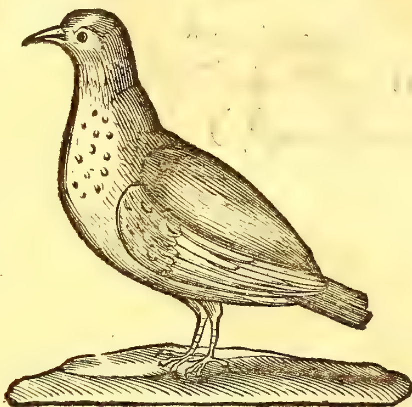

Tvy'.

tra rotundum faciunt, ac ova duo aut tria columbinis similia imponunt, sine nido aliquo ficto. Ova si tangas, non idcirco à parentibus deseruntur, sed æque feliciter excluduntur, quod fit sub finem mensis Iunii: plumati pulli circa Augustum auferri solent, tuncque vermiculus crassus, in quolibet narium foramine unus, & quoque in summitate capitis tuberculum quoddam in quo itidem similis vermis latet, omnes brevi sponte excidunt, nullo manente vestigio. Fructibus arborum delectantur. Pulli eorum non minus in pretio habiti quam in Europa Columbæ; quos assati, frixi, elixi adeo sapore æmulantur, ut meminerim convivas inter epulandum deceptos, qui loco Columbarum Psittacos comederant. Quamobrem, quod adeo ejusdem cum Columbis sint qualitatis & dignitatis supervacaneum duco earum narrationi diutius inhærere. Longævi sunt admodum sive agrestes sive cicurati. Sclopetis à militibus figuntur in silvis, vel ad crocitantem Psittacum ex arbore, in cujus ramis auceps latet, facile capi se patiuntur. Nil enim viso aucupe terrentur, sed ut laqueo trahantur ad collum conjecto expectant, nec aufugiunt uno captato, & in mantica qua præcinctus est auceps, ipsis aspicientibus reposito.

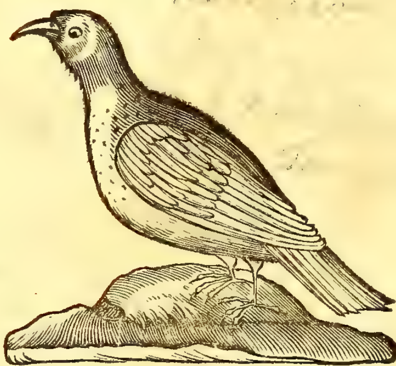
PIRACVROBA I.

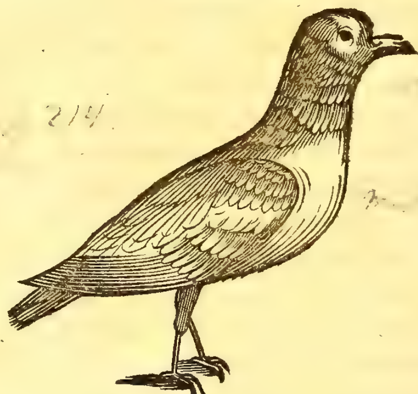
PICVIPINI'MA II.

III.

IV.

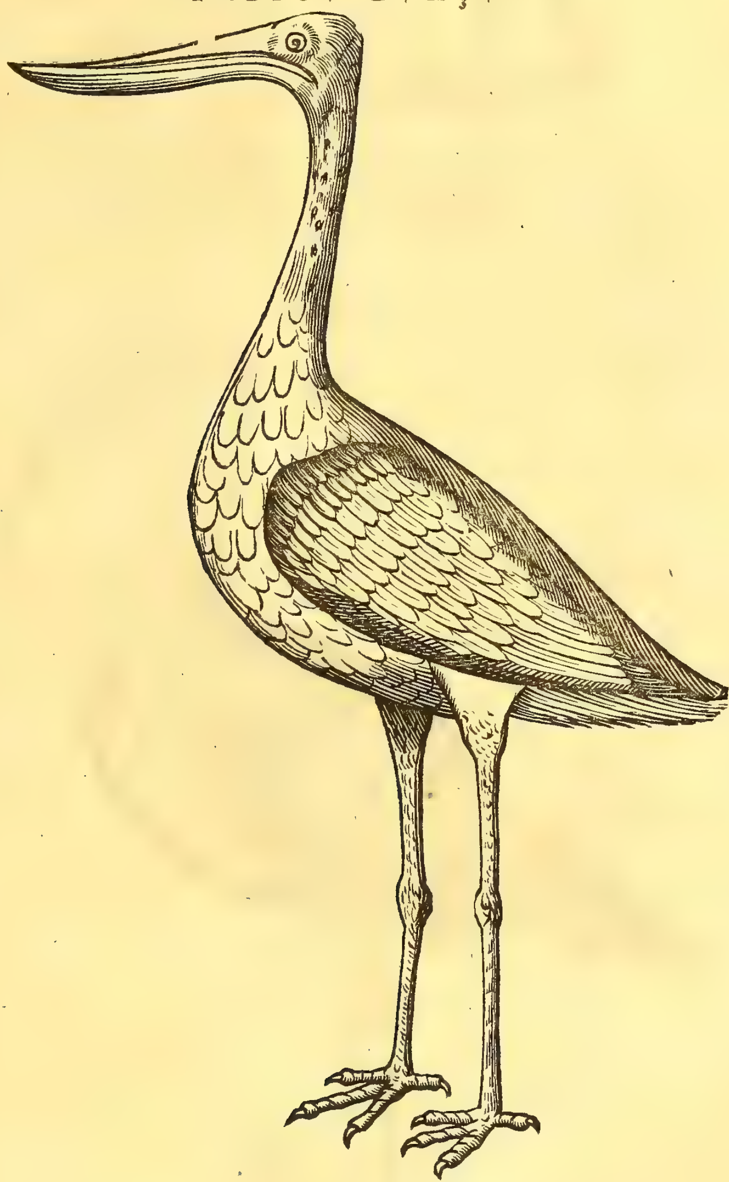

Præter Columbas domesticas Europæas olim huc allatas, quarum summum in columbariis est incrementum, variæ quoque dantur species indigenarum silvestrium Columbarum, Palumborum & Turturum, quæ nostratibus, colore, magnitudine, figura, indole & sapore partim simles, partim dissimiles, easque utpote ejusdem familiæ sub uno capite comprehendere, & uniuscujusque iconem exhibere constitui. Majores Columbæ *Piracuroba*, minores *Picuipinima* ab indigenis appellantur, quæ pinguiores utique & præstantiores cæteris habentur. Pleræque si ad speciem suam referantur, Columbis, Palumbis & Turturibus nostratibus magnitudine cedunt, sed rostro subinde majori, minusque adunco & crasso. Coloris sunt diversi & eleganter variegati; nunc ex cæruleo cum albo & dilute flavo mixti; nunc cinerei vel sanguinei. Quædam ex Africana quondam prosapia natæ pennis teguntur per totum viridibus instar Psittaci, & remiges alarum ex viridi fuscescunt. Omnibus crura & pedes eleganter rosei, vel crocei coloris, & unguiculi fusci atque acuti. Aliis cauda plane nigricat, aliis medietas exterior alba; ita ut præcipua avium differentia, cum nostratibus ejusdem speciei in perpetua colorum elegantia & varietate consistat. Omnes hæ raro separatim volitant, iisdemque locis nidulantur, & amicitias inter se exercent, nisi quod subinde certis temporibus

sese

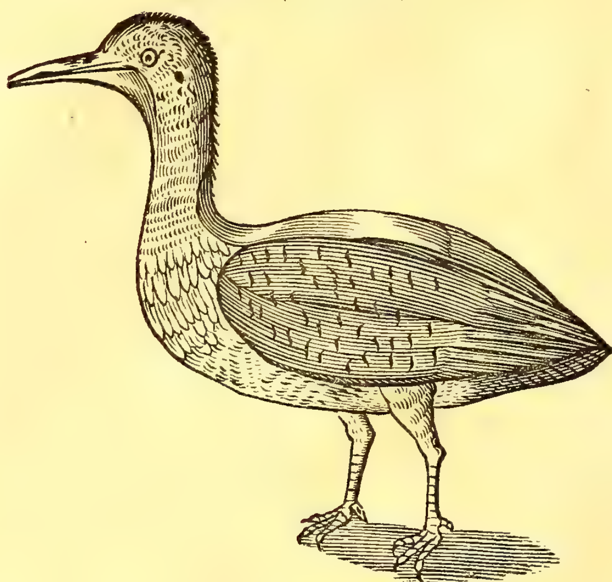
ſeſe ſejungant, ob fructuum ſilveſtrium defectum, quos certatim depopulantur. Pinguefactæ ad Silvas remotiores recedentes ſclopetis facile figuntur, & maxima copia à militibus & mancipiis venum exponuntur. Aliquæ earum, imprimis Turtures, cicurari ſe patiuntur. Pane, radicis *Mandiocæ* farina, veſcuntur. Defectu dicti alimenti, fructus avellanæ magnitudinis, ex arbore illa littorali, *Mangle* dicta, deglutiunt, à quorum uſu caro earum adeo amareſcit, ut minus eſculenta evadat. Quamobrem iis fructibus vigentibus, minus expetitæ ſunt. Menſibus pluviis potiſſimum capiuntur, & grato alimento ſive ſilveſtres ſive ſaginatæ exiſtunt, noſtrateſque bonitate æmulantur, niſi quod carne ſint magis ſicca & calida, atque fervidum ſanguinem generent, ac proinde ejuſmodi alimenta, ut alias monui, in hiſce calidioribus regionibus poſtponenda ab iis qui ſicco ſunt temperamento. Pulli ante quam adoleverint eligendi, & ſi macri ſint, juſculis elixantur eodem modo quo noſtrates aliquando Anates & Columbæ præparantur.

IABICV-GVAÇV.

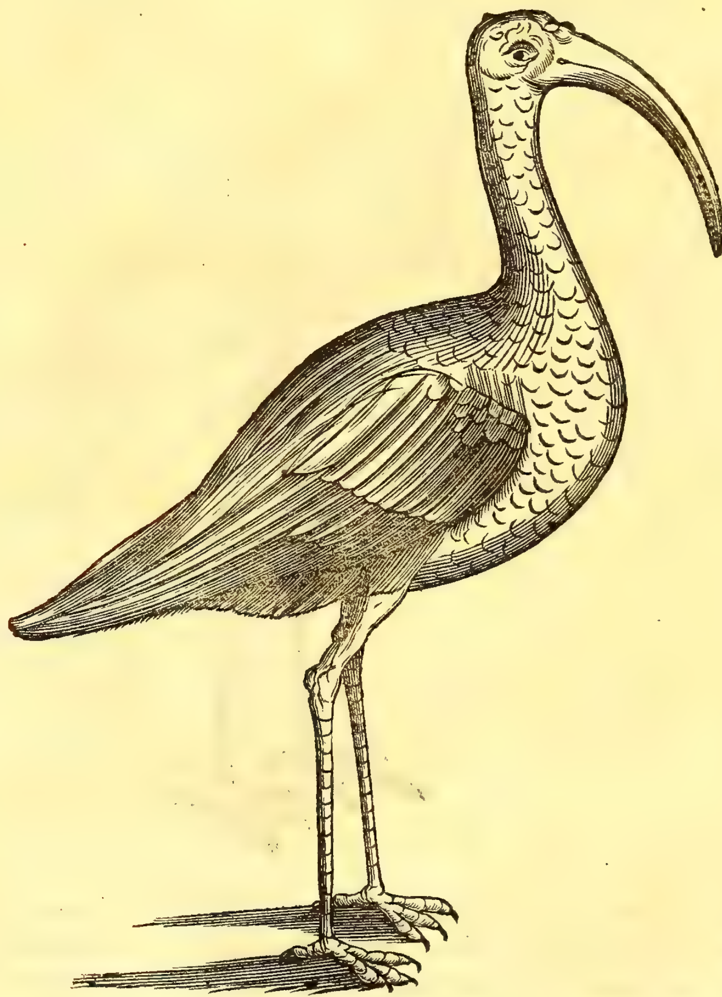
In diſſitis locis juxta fluvios & lacus frequens eſt inſignis hæc avis, quæ Braſilienſibus quibuſdam *Iabicu-Guaçu*, aliis mediterraneis *Nhanduapoá*, noſtratibus **Scur-vogel** dicta. Roſtro eſt magno, craſſo, inferius cano, elingui. Mitra oſſea coloris albi in vertice decoratur. Corporis mole Ciconiam facile ſuperat. Cauda brevior cum alis deſinit, maxima ex parte albicantibus, exceptis alis remigibus, quæ rubini colore tranſplendent. Pelle ejus ſatis dura detracta, caro quovis modo præparatur, rarius tamen aſſata apponitur. Carne quidem eſt proba ſed ſicciori. Tempore hyberno ſive pluvioſo pingueſcit, gratoque fit incolis alimento. Facile à barbaris & militibus vel ſagittis vel ſclopetis petitur.

MACVCAGVA'.

Gallinæ ſilveſtris eſt ſpecies *Macucaguá*, ſed domeſtica noſtrati craſſior & major; adeoque carnoſa ut duarum Europæarum Gallinarum ſuperet, iiſque dignitate & ſapore quoque non cedit: imprimis ſi ejus cuticula triplex rite dematur, atque elixa vel aſſata apponatur. Manſuefacta æque ac ſilveſtris leguminibus & optimis arborum fructibus veſci amat. In diſſectione viſcera & ovarium Gallinarum more diſpoſita inveni, ſed ova Anſeris magnitudinis, ex cæruleo viridis coloris. Quæ quotannis bis ponit, idque quindecim vel ſexdecim ſimul. Roſtro eſt recto, oblongo, nigro. Alis nigricantibus ſine cauda. Capite & collo punctulato ex obſcure flavo & nigro. Cruribus cæruleſcentibus. Multæ ſunt diverſæ ſpecies, quæ omnes facili negotio figuntur & capiuntur. Humi gradiuntur, ſed ad hominum conſpectum in arboribus ſe abſcondunt.

CVRICA'CA & MATVITVI.

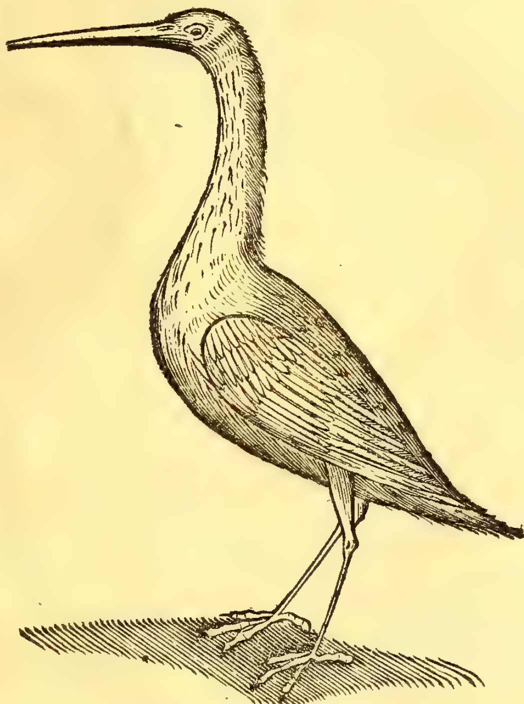
Ad fluviorum & lacuum ſtagnantium oras frequenter obambulant aves *Curicáca* & *Matuitui*, quarum poſterior ejuſdem quidem ſpeciei ſed tantum magnitudine gallinæ, cum prior hæc Oloris magnitudinem ſubinde æquat. Non immerito illam Numenio Indico Cluſii comparaveris, quod ejuſdem pæne ſit figuræ, naturæ & natalis ſoli, pau-

cis

cis exceptis circa magnitudinem & colorem. Lusitanis *Masarino* dicta, & Iconi Ibidum veterum cognata videtur. Rostro est admodum longo, acuto falcisque messoriæ instar incurvo, coloris ex igneo fusci. Collo quoque oblongo, plumis albicantibus ex flavo mixtis. Cruribus itidem præter morem oblongis rubri coloris: parte femoris supra genu, tibiisque superioribus, ad medietatem usque pennis destitutis; quod cum aliis avibus in paludosis locis versari solitis commune habet. Brevi est cauda alas non superante, coloris albi cano mixti, ut in Ciconiis. In humidis pratis Lumbricos venatur, quos rostro ex terra eruit. Pisciculis quoque circa ripas fluviorum insidiatur. Carne est saporosa, satis bona, ut inter epulas apponatur, imprimis si rite præparetur coctione vel frixione antequam adoleverit.

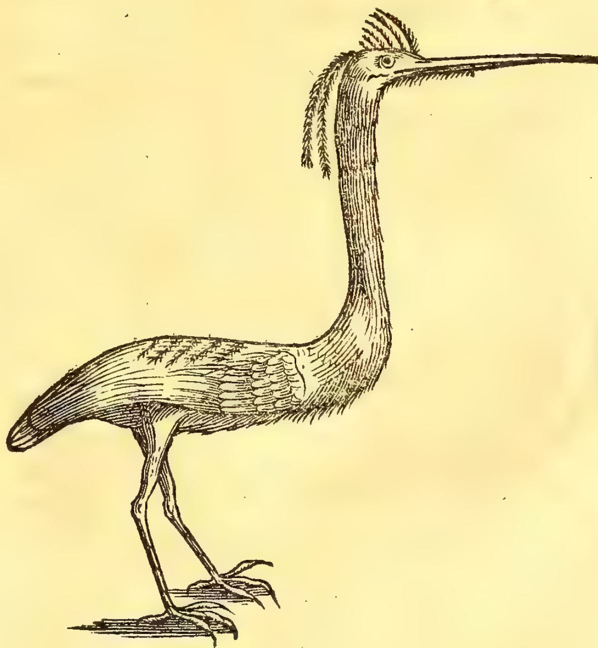
Ardearum variæ species una quasi fidelia dealbandæ fluviorum & locorum lacustrium incolæ & accolæ. *Çocoí* indigenis. Quarum aliquæ Stellares, Belgis **Pittoor** dictæ, eæque ut colore ita & carne cæteris facile præferendæ. Barbari & Europæi post carecta latentes illis perpetuo insidiantur, easque tum sagittis tum sclopetis facile figunt: quæ si nondum adoleverint, multum expetuntur. Hæc, quæ primo se offert, rostro est longissimo, recto & acuto; lingua brevi & acuta; collo haud adeo longo; capite parvo. Plumis est undique variegati coloris, more Ardearum stellarium, sed alarum pennis virescentibus. Carne est satis proba, & à nostratibus æque ac ab indigenis expetita.

Çocoí I.

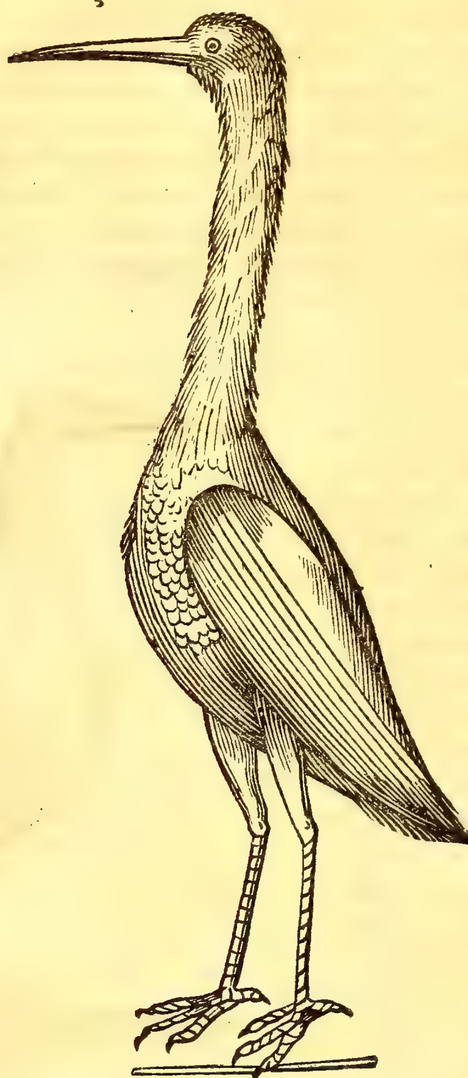
Ad Ardearum quoque species referenda videtur hæc avis *Çocoí*, licet pulchritudine eas longe superet. Rostro est acuto, in exortu ex flavo virescente. Crista eleganti in vertice erecta, cum egregiis plumis deorsum dependentibus, ex nigro cinerei coloris. Collo & gutture ex variegatis subtilibus egregiis plumis ornato. Pinguescit circa lacus paludosos & rivos, imprimis mensibus pluviis. Paucæ est carnis, sed bonæ & ab omnibus expetitæ si juvenis sit.

Çocoí II.

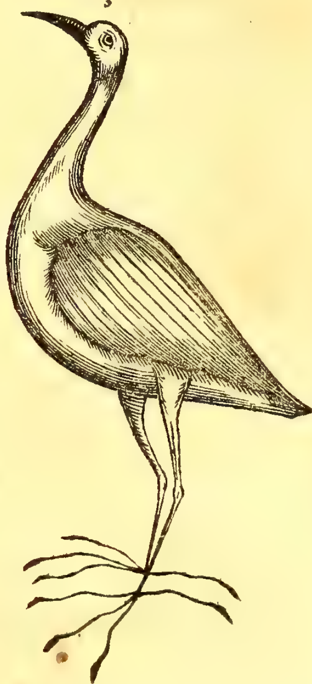
Multæ aliæ dantur adhuc Ardearum species edules, sed ut magnitudine ita & bonitate carnis inter se discrepantes.

ÇOCOÍ III.

Tertia hæc *çoco*, piſcivora, quæ erecta incedit, & decenter, roſtro eſt longo, acuto, nigro. Collo & pedibus pro mole corporis ſatis longis. Pennis & plumis minus elegantibus veſtitur, quæ, ut noſtrates, albo, nigro & brunno variegantur. Indole atque alimentoſis qualitatibus prioribus ſimilis eſt.

IAÇANÁ.

Iaçaná. Gallina paluſtris. Noſtratibus **Water-hoen.** Quarum quinque ad minimum ſpecies vidi, natura & figura ſibi ſimiles, ſed magnitudine & colore potiſſimum differentes. Omnes vero colorum elegantia europæas Gallinas paluſtres longe ſuperant. Frequentiſſimæ ſunt in lacubus ſtagnantibus. Hanc unicam ex familia *Iaçaná* utpote pulcherrimam & facile maximam exhibeo. Corporis mole, cauda, capite Gallinam ſilveſtrem æmulatur. Sed roſtro, collo, cruribus, & coloris varietate, ab iis diſſimillima: crura enim, eorumque digiti, nuda, ut in ripariis ſolet, longiſſima, flavi & viridis ſunt coloris. Caput, collum, alæ, & pectus elegantiſſime ſplendent, ſicut Pavones. Omnes in anteriori parte alæ corniculum habent acutiſſimum, quibus ſe defendunt. Menſibus pluviis potiſſimum pingueſcunt vermibus & piſciculis, ſicut Ruſticulæ paluſtres. veſcuntur. Æſtivis menſibus macræ ſunt, ac proinde tunc minus expetitæ. Cæterum boni ſaporis eſt caro, ſed ſicca, proinde condimento opus eſt.

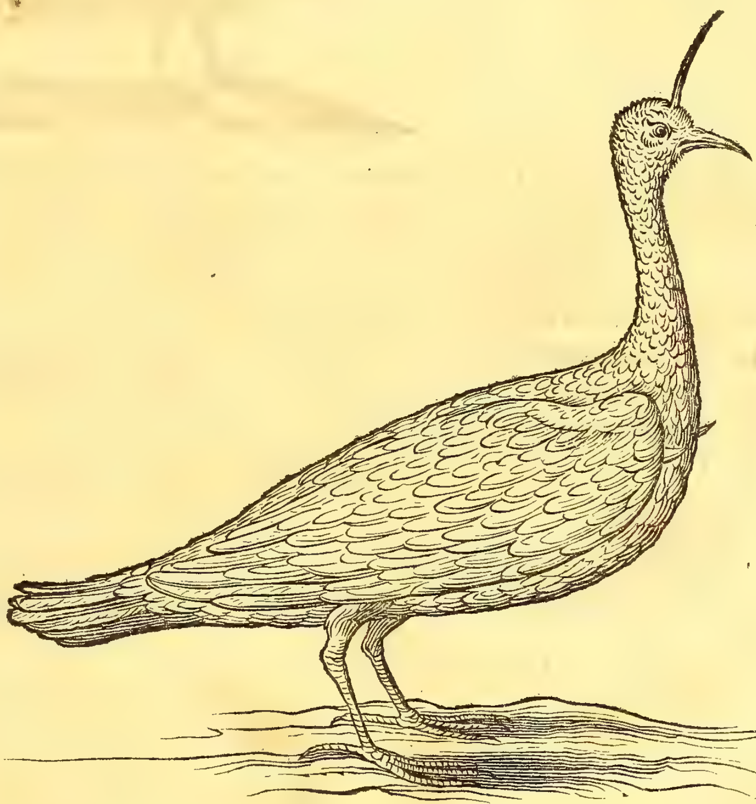
Quod

GVARAVNÆ.

Quod supra in genere de Brasiliæ avibus ripariis monui, id nunc in specie huic *Guaraunæ* sive Rusticulæ aquaticæ tribuendum, scilicet probitate carnis cum pluribus montanis avibus certare. Vt enim figura & natura Rusticulam aquaticam paucis exceptis æmulatur; ita & dignitate gustus illi non cedit quocunque modo paretur. Tota avis fusci est coloris atque hinc inde albo punctulata. Rostro admodum longo & tereti, in extremitate incurvo & fusco. Cruribus & digitis pedum longis. Caudæ vestigium nullum. Cætera communi more avium disposita.

ANHYMA.

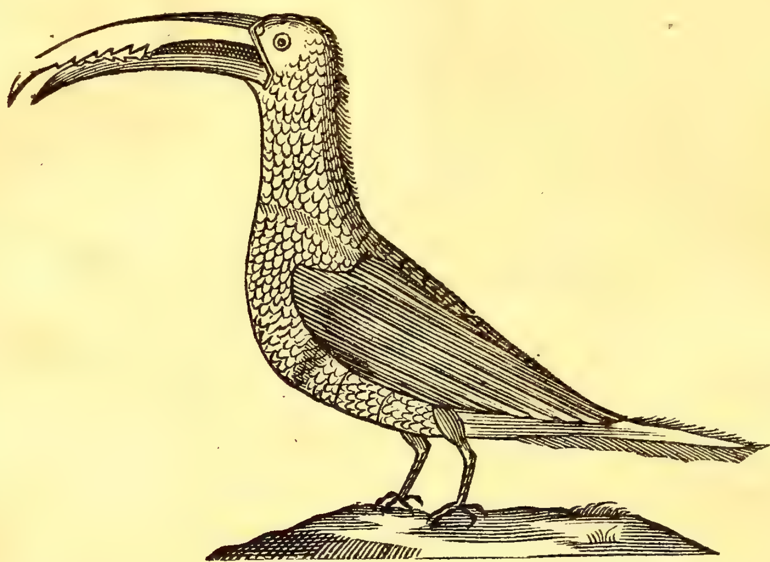

Inter immensas avium cohortes sola fere hæc insignis & pulchra cornigera *Anhyma* non culinæ solum sed & medicis usibus inservit. Frequenter quidem pecora cornuta in terra & mari; raro autem in aëre avem cornu gerentem videre contingit. Accedit, quod sicut Rinocerotis, Cervi, aliorumque terrestrium, ut & maritimorum, imprimis monstri istius Monocerotis, cornua medicinalem imo antidotalem qualitatem prætendant: ita quoque hoc cornu ex vertice *Anhymæ* prominens, cæteris facile palmam præripit. Avis itaque hæc forma, figura, & usu quidem, haud tamen cantu celebris: inconcinnum & altum clamorem in silvis edens, *Vyhu, Vyhu.* Rapina est & amphibia: nidum struit è luto ad arborum caudices super terram, furni figura. Pavone imo Cygno major est fœmina cujus Iconem hic exhibeo; mas enim quem nancisci non potui in nemoribus, duplæ est magnitudinis. Carne est probata, Pavonis æmula. Prominente pectore incedit, sed raro sola, verum junctim mas & fœmina. Testantur omnes pariter incolæ, una mortua alteram instar turturum lugere, & vix à sepulchro discedere.

Porro hæc *Anhyma* rostro est nigro paulum incurvato, collo oblongo, oculis aureis, pupillis nigris. Capite est Galli Indici simili, plumulis variegato, cui in vertice cornu erigitur, extremitate sua antrorsum versus incurvatum, duos digitos longum, calami scriptorii fere crassitiei, ossei coloris. Alæ, dorsum, cauda nigricant; venter cinereis & nigris pennis variegatur. Crura potissimum pennis nuda, sed cute fusca tecta. Quilibet pes quatuor digitos obtinet longos, unguibus corniculatis. In cujusque alæ antica parte ex ipso alæ osse cornua brevia triangulata enascuntur. Quibus itidem vis antidotalis à barbaris attribuitur. Mihi autem de virtute verticalis cornu constat, quod in convenienti liquore maceratum ad ℈ij plus minus, contra febres malignas & venena potissimum assumtum cum successu sæpissime exhibetur, movendo sudores, & ma-

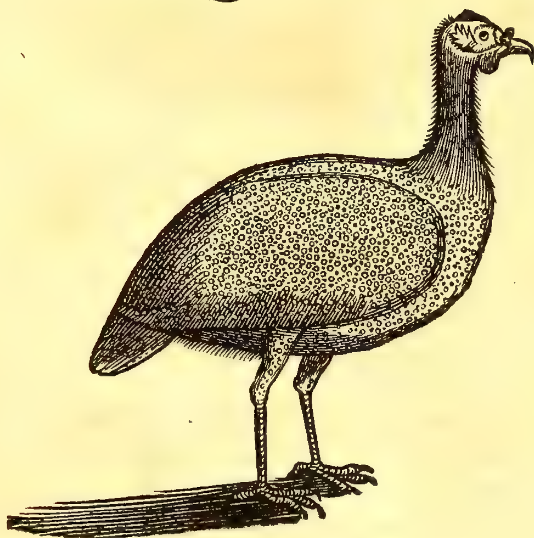
lignam veneni qualitatem ad circumferentiam corporis. Nec minus quoque feliciter usurpatur cum vino in multis gynæciis.

ARACARÍ.

Aracarí majoris Rusticulæ est magnitudine. A proprio clangore, ut multæ aliæ aves Brasiliæ, nomen accepit, atque ex patulo rostro acutum sonum edens *Aracarí* perpetuo clamat. Præter inusitatam rostri magnitudinem, & dentatam conformationem, admiratione potissimum dignum, quod levissimum & tenuissimum sit instar membranæ, ac loco linguæ pluma sive penna nigra mobilis in eo contineatur. Capite est parvo, compresso, collo oblongo & nigris plumis in extremitate circulariter finientibus obsito. Pectoris & ventris plumis eodem modo conformatis, sed colore flavescente cum pavonio mixto, linea eleganti sanguinei coloris transversim intercurrente. Dorso & alis ex nigro viridicante fulgentibus. Cauda instar Picæ longiuscula sanguinei ex parte coloris. Rara hæc avis in densis nemoribus habitat, fructibus potissimum victitans. Cicuratur non solum ob elegantiam sed quoque ob usum rei familiaris. Caro enim ejus est edulis & boni saporis, sed littoralibus populis minus frequens. Interna ejus viscera more aliarum id genus avium conformata inveni.

QVETELE.

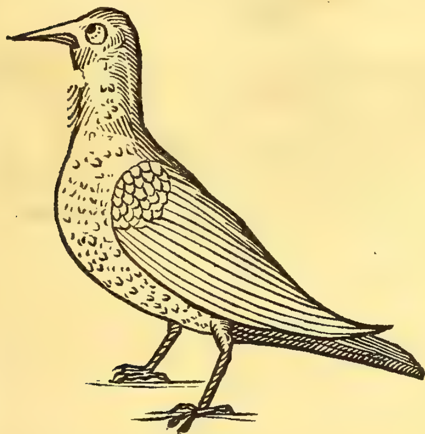

Quetele. Vegetabilia, & Sensitiva quædam, licet aliunde advecta, tractu temporis inter nativa recensentur: eo proinde minime prætereunda, imprimis quæ usibus humanis inserviunt, sicut hæc Meleagris sive Gallina Numidica silvestris, Congensibus *Quetele* dicta. Aliquæ ex continenti Africæ circa *Sierra Lyona*; aliquæ ex insulis Africæ vicinis adferuntur, parum ab hac icone abludentes: utræque ob fertilem proventum in Brasilia adeo multiplicatæ, ut ab omnibus opulentioribus eas cicurari & saginari videas. Si corporis magnitudinem & crurum pedumque conformationem consideres, nostratium gallinas æmulatur; si figuram avis & caudam dimissam, Perdici simillima. Capite est parvo, cui mitella cutacea fusca imposita ad utrumque latus capitis alba, & crista rubra ad tempora protensa: rostro flavo, curvo. collo tenui oblongo, quasi coronato. Pennis nigris elegantissimis, maculis albis variegatis, totum corpus ornate cooperitur. Caro inter delicias expetita Gallinæ nostratium non cedens; imo probo alimento saginata more Perdicum, ad earum dignitatem accedit.

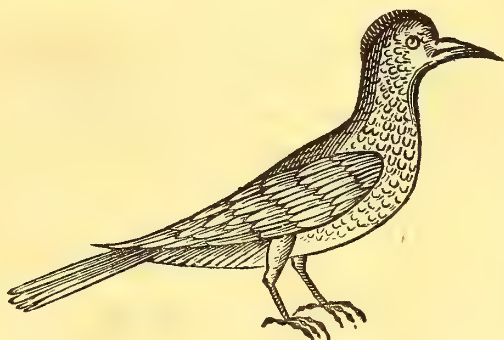
Absolutis

Abſolutis præcipuis & nobilioribus avibus edulibus; deſcribendæ nunc quidem reſtarent tot minorum myriades, quarum pleræque nomine vernaculo *Guira* exprimuntur, & additis variis cognominibus diſtinguuntur, atque in catalogo vulgarium Volucrum, Paſſerum, Turdorum, Fringillarum, & ſimilium, recenſentur: ſed, quod ratione qualitatum adeo inter ſe congeneres ſint; tum quoque viſcerum conformatione & conſtitutione cum noſtratium ut plurimum conveniant, particulari earum deſcriptioni ſuperſedeo, ne lectorem æque ac memet remorer, quamobrem inſtituto meo ſatisfactum iri puto, ſi pauciores uſuales, uno quaſi penicillo graphice depingam, atque earum icones ſimul ſub eodem capite conjungam. Aliquæ opacorum nemorum alumnæ ſunt, fructuumque ſilveſtrium, imprimis *Mangábas*, *Pacóbas*, *Papáios*, *Guaiábas*, *Araçá*, perpetui prædones: aliquæ vero fluviorum ripas obambulant, vermiculiſque & piſciculis veſci amant. Sæpe frixæ, raro autem toſtæ apponuntur, quod paucæ & ſiccioris ſint carnis, ſanguinemque in nobis fervidiorem generantis. Noſtratibus aviculis ſapore & alimenti bonitate, paucis exceptis, plerumque cedunt.

GVIRAPVNGA MAS.

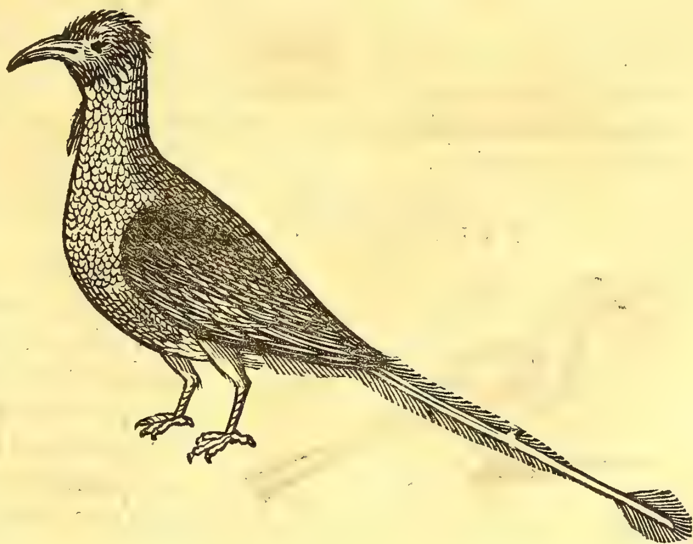

GVIRAPVNGA FOEMINA.

Vtraque *Guirapunga*, mas & fœmina, celebris, tam ob multam carnem pinguem, quam ob clamorem & duplicem ſonum quem edit, idque non toto anno, ſed menſibus æſtivis, vigentibus fructibus *Acaju*. Pectus habent bifidum ſeu convallem, per medium ſecundum longitudinem; tracheam amplam; unde eſt, quod alte clamare poſſint, ſuo potius quam aucupis malo. Vtraque Turdelam majorem ſuperat. Pennis veſtiuntur fuſcis & nigris, quibus virentes ſunt intermixtæ, roſtro longo, acuto, oreque admodum magno & patulo. Crura, pedes cæteraque nihil differunt à communi avium norma. Mas & fœmina vix inter ſe diſcrepant, niſi quod illi ſub gutture propendeant particulæ carneæ nigræ; huic vertex plumis decoretur mollibus. Inter præſtantiores aves, ſicut Turdelæ noſtratibus, habentur.

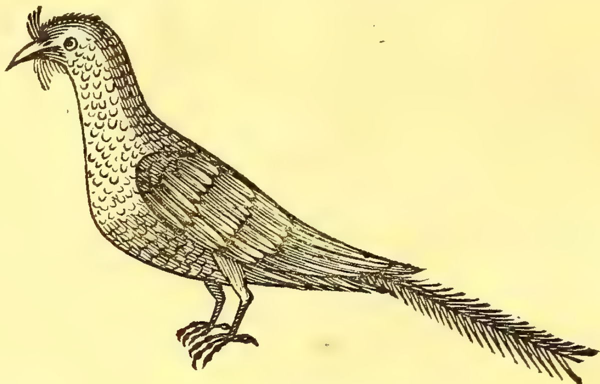
GVIRA-GVAINVMBI.

Guira-Guainumbi, Palumbi eſt magnitudine, plumis undique elegantiſſimis veſtita. Vertex quaſi mitra ex pennis ſapphirinis decoratur, in cujus medio macula nigra, magna. Guttur, pectus & venter ſunt lutei. ſuperior colli pars, dorſum, alæ & cauda, graminei coloris, admixto thalaſſino, more Anatum vel Pavonum. roſtro eſt oblongo, nigro, incurvo ab utroque latere, ſuperne & inferne ſerrato dentium loco. Cruribus nigris,

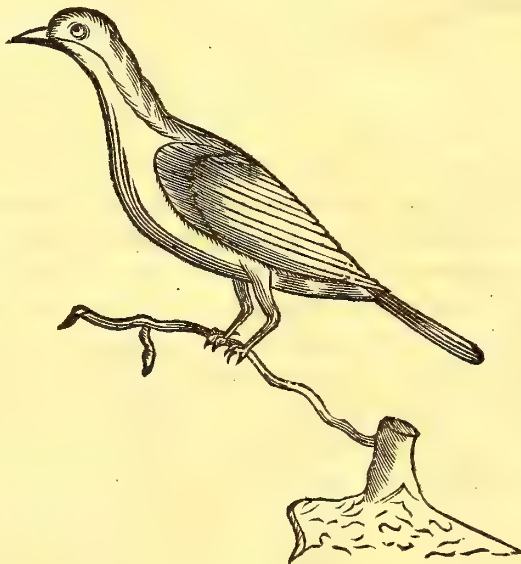
nigris, pedum digitis & unguibus vulgari modo diſpoſitis. Cauda longiſſima ex duabus pennis rectis facta, & multis plumis tranſverſis veſtita. Fructibus gaudet. In altis arboribus nidificat, unde ſclopetis facile figitur. Cicuratur ob elegantiam & carnis bonitatem, licet enim columbis dignitate cedat, minuſque carnoſa ſit, tamen rite præparata pro cibis apponitur.

GVIRAQVEREA.

Guiraquerea, Sturnum magnitudine æquat, etiamſi ob alarum & caudæ longitudinem major videatur. Eſt ex fuſco cinerei coloris cum maculis flavis & albo mixtis. in vertice circulus apparet aureus. roſtello parvo, triangulari, parum adunco, à cujus initio in utroque latere multæ ſetæ craſſæ ſuillæ exſurgunt. Cæterum nihil peculiare præter caudæ elegantiam. Veſca eſt ejus caro, ſed ſicca. Fructibus potiſſimum victitat.

GVIRA-IENOIA.

Guira-ienoia, Fringillæ ſunt magnitudinis, ſed corpore magis procero. Cærulei potiſſimum coloris, exceptis extremitatibus caudæ & alarum. Menſibus pluviis ob fructuum ubertatem pingueſcunt, & tunc caro earum magis ſaporoſa, Fringillarumque loco comeditur.

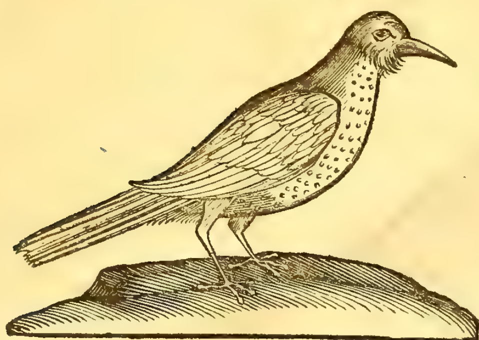
TIIEPIRA'NGA.

Tiiepiránga, Avicula hæc cantu, conformatione, pennis Fringillam noſtratium æmulatur, niſi quod corpore ſit magis carnoſo & cauda multo longiori, pluſque ſanguinei coloris per omnes pennas appareat. Gregatim volitant, & facili negotio retibus & decipulis magna quantitate capiuntur. Eodemque modo, ut noſtrates Fringillæ, præparatæ apponuntur.

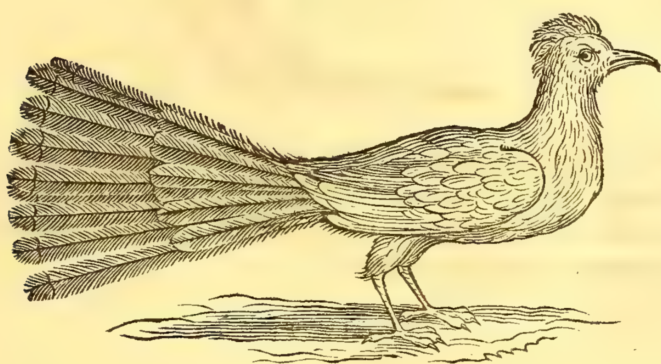
Guira-

GVIRAPEREA'.

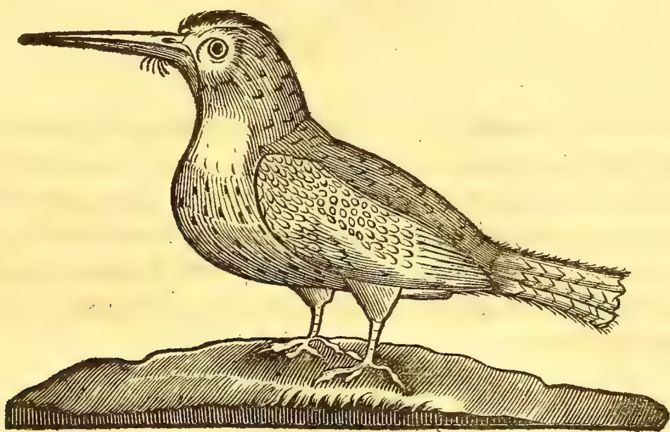
Guiraperea, Alaudæ eſt magnitudine, aurei coloris, excepta cauda & alis, quæ dilute virides ſunt. Sub gutture maculam habet nigram, toto pectore & ventre maculis inſtar Sturni conſpicuis. Roſtello recto, acuto, flavo. Cætera vulgari modo diſpoſita: Inter aviculas apponitur, & mediocris eſt ſaporis, imprimis cum fructus illi maturuerint, qui *Araça* & *Guaiaba* dicuntur.

GVIRA-ACANGATARA'.

Guira-acangatará, elegans eſt avis, Picæ magnitudinis, ob elegantiam & ingentem clamorem potius, quam carnis excellentiam celebris: paucæ enim eſt carnis; licet ob inſignes pennas & plumas major videatur. Roſtro adunco, acuto, & flaveſcente. Vertex longioribus plumis, criſtæ in modum decoratur, quæ ſicut totum corpus fere, fuſci eſt coloris. Cauda longiſſima, conſtans octo pennis ornate expanſis, in extremitate albicantibus. Cum cæteris avibus loco Fringillarum menſis imponitur, ſaporiſque eſt non contemnendi.

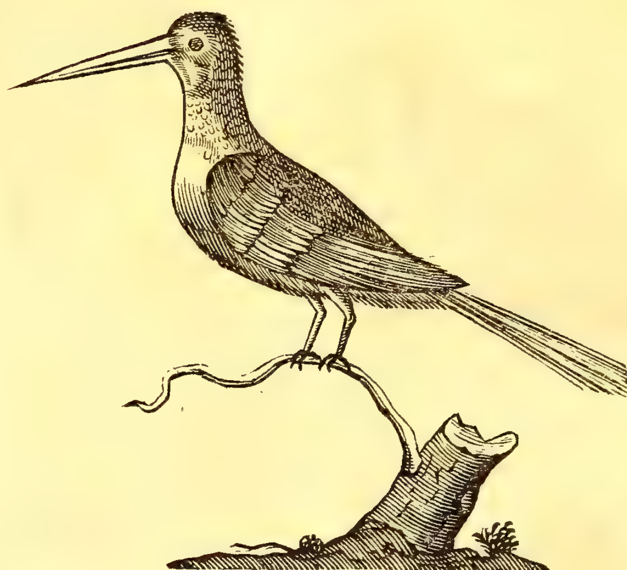
MATVITVI'.

Matuituí, Sturni eſt magnitudinis. Roſtro longiſſimo, recto & forti. Pennis undique veſtitur fuſcis, pallide flavo maculatis, ut in Niſo. Cætera vulgari norma avium diſpoſita, niſi quod pectore ſit admodum carnoſo. Piſciculis inſidiatur circa ripas fluviorum, iiſque pingueſcit. Magna copia toto anno apparent. Carne ſunt multa & pingui.

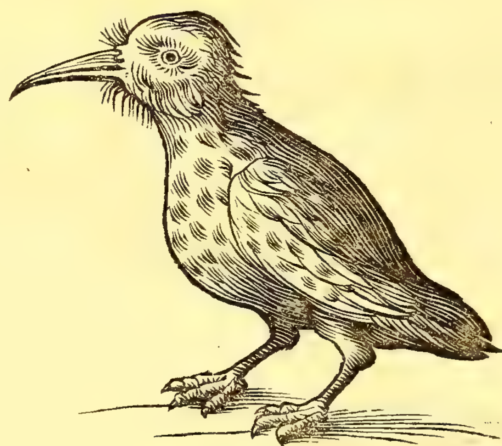
Iacama-

IACAMACIRÍ.

Iacamacirí, Sturni eſt magnitudine. Roſtro admodum longo, & in extremitate acuto. Cauda tenui & longa. Pennis & plumis ex flavo ac viridi mixtis. Circa ripas fluviorum victitat, & piſciculis delectatur. Inter cæteras aviculas apponitur, ſed non adeo expetita, quod minus teneræ ſit carnis.

TAMATIÁ.

Diverſæ ſpecies dantur *Tamatiá*. Quarum maxima, addito cognomine, *Tamatia-guaçú* exprimitur, adeo Turdis noſtratium externa figura, ut & indole ac ſapore ſimilis, ut nulli avium (paucis pro conſueto naturæ luſu exceptis) Europæarum melius comparanda ſit. Roſtro eſt magno, ſolido, parum incurvato, fuſci coloris. Capite quoque grandiori pro corporis proportione. Tota cutis punctulis conſpicuis & magnis maculis fuſcis variegatur. Collum & guttur flaveſcunt. Pro Turdis apponuntur utcunque aſſatæ, ejuſdemque ſunt ſaporis.

SECTIO TERTIA,

Quæ agit de Animalibus Quadrupedibus.

Vemadmodum Eruditiss. Scaliger non immerito dissentit à Philosopho dicente, vel omnibus terræ locis omnia, vel nulla usquam nasci: sic è contra, quædam in quibusdam locis, quædam autem non provenire, apprime sane consensisse mihi visus est; imprimis cum eo naturæ moderamine, ut sicut illa numero, ita & vitæ tum habitudine, tum longniquitate inferiora vel superiora evadant. Cujus rei veritatem confirmant passim omnes acerrimi Indiarum imprimis Lustratores, quodque etiam Naturæ œconomiæ maxime, consentaneum sit, ne alicubi vel abundantia nimium luxuriaret, vel necessariorum penuria Mundus satisceret.

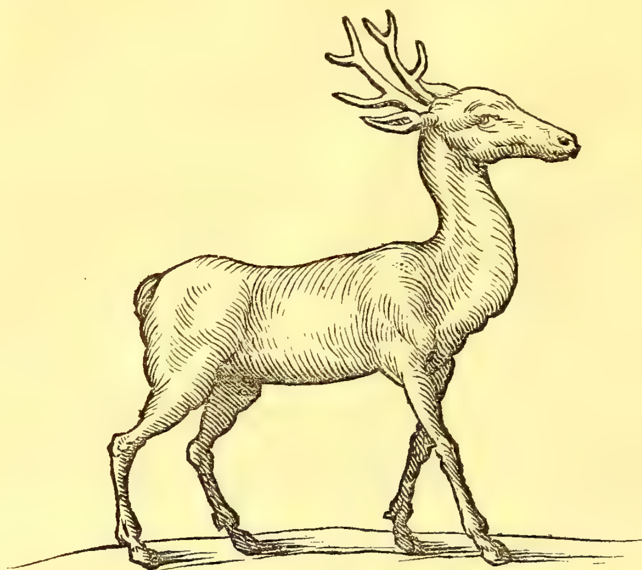
Inter alia animadversione digna circa Quadrupeda, non prætereundum puto, quod aliqua pecora Europæa in Indias invecta, præsertim Oves, Boves, Arietes, etiamsi ob aëris temperiem calidiorem satis prolifici; tamen macriores utique reperiantur, carneque minus succida & tenera quam in natali quondam solo; vel quia ex insueto frigore nocturno, vel fervore diurno peculiaris terræ genius resultans, sicut tenerioribus Europæ vegetabilibus; ita quibusdam animalibus exoticis minus faveat. Excipiuntur tamen quædam, præsertim Porci, qui in melius mutati, fœcunditatis non solum, sed & nutrimenti dignitatis usque adeo prærogativam obtinent, ut ægris æque ac sanis tutæ & jucundæ sint deliciæ, carneque ovilla præferantur: Ac proinde minus applicandum videtur hisce regionibus Novi Orbis illud Philosophi, ubi ait, Omnium Quadrupedum carnes deteriores existere, quæ locis palustribus, quam quæ editioribus pascuntur.

Indigenæ Quadrupedes viviparæ rei familiari dicatæ, pauciores quidem in tanta multitudine detectæ. Quas, ut & tot alia sensitiva, conduceret quidem ad cognitas Veteris Orbis redegisse species, sed ob adeo varium & perpetuum Naturæ lusum, facilius eas (paucissimis quidem exceptis) gustus, quam externæ figuræ similitudine, cum Asiaticis vel Europæis contuleris. Accedit quod dictæ Bestiæ in Novi hujus Orbis remotioribus saltibus minus familiares sint maris accolis: noctambulæ quoque multæ & latebras quærentes exstant, etiam eæ, quæ contra Philosophi sententiam multum caloris & siccitatis habeant, adeoque tantum prodire ament ingruentibus mensibus pluviis, ut pinguescant & copulentur. Vt mirum non sit, earum differentias, mores, naturas, aliaque ad Historiæ Naturalis & Anatomiæ cognitionem facientia, difficilius dignosci & perscrutari posse.

Quamobrem licet inter omnia Animalia, nullum tantam affinitatem cum temperamento humano habeat; nullius quoque Anatomia tantum lucis adferat, quam Quadrupedis viviparæ: veniam tamen facile merebor, si vel qualitates vel dissectiones earum rudiori Minerva fortassis explicavero, quam curiosus quisque Iatrosophos desideraverit.

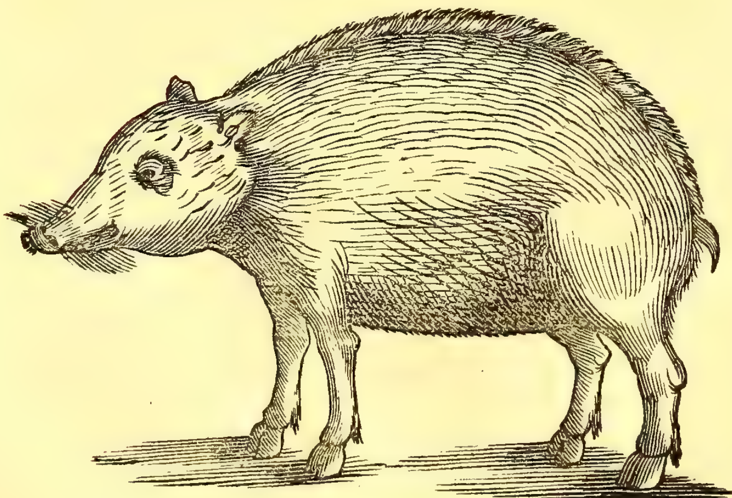
PRæter Dorcades Europæas Brasiliensibus non multum dissimiles Capreæ Indigenæ *Cuguaçu-eté* non cornutæ, & *Cuguaçu-apará* cornutæ præcedentibus minores existunt. Pilis sunt splendentibus, glabris, hinc inde fusco & albo variegatis, imprimis si juvenes sint, nam maculæ albæ accrescente ætate pereunt. Pes quilibet duas habet ungulas nigras, & supra has duas minores supra se invicem positas. Cauda sunt brevi, ut solet in Capreis. Oculis magnis nigris, naribus patentibus. Cornibus mediocribus ex tribus ramusculis fabricatis, villosis, cinereitii coloris, quæ quotannis amittunt. Castitate & fœcunditate cum Europæis certant, statoque tantum tempore, initio scilicet mensium pluviorum, quod veris vices supplet, mares admittunt; postea defervescunt, & meticulosæ fiunt. In uteri cornibus concipiunt, sexque mensibus, & minus aliquando, in utero gerunt: quod tempus in frigidioribus Europæ regionibus tardius absolvitur. Non

CVGVAÇV-ETE'.

adeo silvestres sunt, quin facile cicurentur. Fructus & frondes quas depopulantur, omnem denique cibum, ruminant: viscera quoque naturalia more aliorum ruminantium disposita sunt, sicut in cornutis, alteraque tantum maxilla dentatis, solet fieri. Quum porro à veteribus Philosophis testatum sit, quasdam non solum aves, sed & animalia terrestria nonnulla, inter quæ Cerva & Capreæ, felle carere; ego attentius circa duo potissimum loca illis à Natura concessa, hepar & intestina inquirens, fel nullum quidem subinde comperi; quia forte visum effugerat, atque alia aliqua parte diffusum latitaverat, quod fellis vices illis suppleret. tanta interim fellis necessitas in corporibus animalium mihi videtur, ut eo non apparente locis solitis, Natura maluerit collocasse in capite quorundam pisciculorum, quam in totum denegasse viscus tam nobile. Imo, sunt aves quæ teste Aristotele vesica & urina destituuntur; tamen fel ipsis perpetuo concessum esse fatetur. Caprearum Brasiliensium caro est optimi palati & nutrimenti, quæ vel assatur, vel aromatibus conditur pro epulis, ejusdemque plane saporis est & dignitatis cum nostratibus. Verum, sicut hæc Capreæ species, quæ villosis est cornibus, carne sua alimentum, ita lapide in ventriculo contento, medicamentum præbet haud contemnendum, scilicet lapidem Bezoardicum Occidentalem, nunc Orientali minus celebrem quidem, attamen apud incolas contra mala quoque venenata in pretio habitum. Quo lapide venatores difficilius aliquando potiuntur, quam ipso animali in quo generatur. vulneratum enim telo, aufugit summo studio, eructatque è ventriculi fundo per os ipsum lapidem, quem si non sagaciter observet venator, spe omni excidit eo potiundi, ut mihi aliisque contigit subinde.

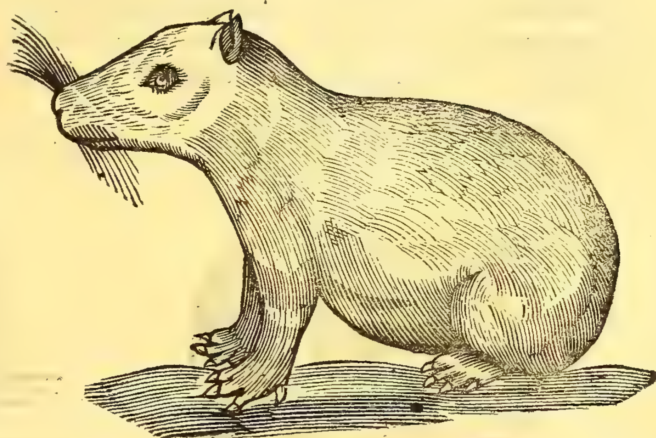
TAIAÇV'.

Taiaçú, Porcus est silvestris, sed Apris magnitudine & ferocitate cedens; vix enim nostratium Porcorum domesticorum molem acquirit. Auribus, pilis & setis in dorso est solito brevioribus & mollioribus nigri coloris, punctulis minimis albis variegatus. Cauda est nulla. Admodum probatæ est carnis, ut facile nostratium domesticorum superet. lardo est tenuiori atque bono. In dorso inter setas prominentia apparet partim carnea partim membranosa, quasi ex concursu vasorum lacteorum contorta, quæ vulgo Vmbilici nomen audit. Quem tamen ego in dissectione verum umbilicum esse neutiquam potui animadvertere, sicuti neque Clariss. Anatomicus Leydensis D. Falcoburgius, qui transmissum ex Brasilia Porcum similem diligenter incidit. Mammarum quoque vicem præbere, quia vasa mammaria videbantur, quæ la-

cteum humorem perpetuo destillant, haud verissimile, quod sugendum præbeat papillis, quas more aliorum Porcorum sub ventre gerit. Per hunc ductum spiritum emittere, sicut Sues marini per nares, Lerius & Thevetus putarunt; sed attentior censura Fr. Hernandi magis mihi placet, qui in dissectione eorum, tam narium, quam umbilici, usum illis mecum derogat. In multis Americæ regionibus, præsertim in nova Hispania, ejusmodi Apri ejusdemque conformationis & naturæ inveniuntur, quorum caro æque probata, quæque mactata ut durabilior sit, statim liberari debet à ductu illo lacteo dorsali, alioquin facile corrumpitur. Iracundi sunt & vindictæ admodum memores. Vulnerati enim infinitos solent sui generis convocare, ut hostes suos, sive Venatores sive Tigrides, cum quibus perpetuam exercent inimicitiam, gregatim adoriantur. Ita ut non raro ascensu in arborem salvare se coacti fuerint vel sagacissimi venatores, ubi tunc dux gregis, cum militibus fremens, truncum arboris loco hostis amissi mordet & lacerat. illi interim tot feris circumdati, eas superne, vel venabulo, vel sclopetis tuti cædunt, cum tamen illæ haud facile patiantur societatem dissolvi, nisi forte moræ vel famis tædio.

Capybára.

Capybára, inter Porcos aquaticos sive fluviatiles recipitur, quia figura & natura bimulum Porcum æmulatur. brevibus est cruribus & ungulis, sed porcinis, cæterum Porcis dissimilis, si crassitiem & figuram capitis, & oris pilos auresque parvas consideres. Caret cauda. Peculiare quid præterea huic Natura dedit, quod (præter duos insignes dentes incurvatos extra alveum prominentes) in qualibet maxilla dentes viginti quatuor habeat. Herbis & fructibus vescitur. Noctambulum est animal, pabulique gratia fluvios & torrentes transnatat, clamoremque adeo horribilem edit de nocte, ut nobis insuetis primum terrorem incusserit. Gregatim infinito numero circa ripas fluviorum oberrant; cumque tardigrada sint, non cursu, sed velocissima natatione se salvant à venatoribus, quia urinari vel maxime norunt. Cæterum haud difficile magna copia sclopetis vel sagittis figuntur, integrisque militum cohortibus probo satis alimento fuerunt, imprimis si assetur caro; sed quia dignitate Aprorum & domesticorum carni cedit, caput hujus *Capybára* tantum pro deliciis apponitur.

Cuandú.

Cuandú, Major & Minor, Africanis Erinaceis ex parte similis. Nostratibus **Yser-**

Vercken, Lusitanis *Ouriço cacheiro*, & quoque *Espinho* dicitur, quod perpetuis spinis sive aciculis armatum sit animal. de quarum tamen ejaculatione in hostem deque earum venenosa vel medica qualitate nihil nobis hic terrarum compertum est, sicut de alia Erinaceorum specie in Africa atque in nova Hispania testantur Autores. Hæc enim Histrix ob insignes alimentosas qualitates potissimum celebris Simiæ majoris est magnitudinis. Totum corpus pilis caret, sed spiculis armatur undiquaque oblongis flavescentibus. Ab insitione in cutem ad dimidiam fere longitudinem reliquam, pars dimidia nigricat, cuspis albicat. Capite est quoque aculeato, excepta regione aurium & oris. Circum nares pilos habet multos, qui barbam Felinam illi faciunt. Oculi prominentes & fulgidi. Cauda oblonga ab exortu suo ad medietatem aculeata. exterior medietas nuda est, & raras habet setas Porcorum instar. Interdiu dormit, noctu circumvagatur, spiratque naribus quasi anhelaret: vocem edit ut Sus *iu iu*. Scandit arbores, sed tardo gressu, quia pollice caret; idcirco descendens, caudam circumvolvit, ne labatur. Fructibus non solum, sed Gallinarum Columbarumque pullis multum damni infert, iisque perpetuo insidiari amat. Exinde pinguefactus facile præda fit venatoribus. Carne est admodum candida, pingui, eaque gratissima, ac proinde inter delicias apponitur sive assata, sive elixa, sive artocreæ modo condita. Inter Erinaceos enim quæ vocem Caninam edunt, inferioris sunt notæ; quæ ore vero voceque Suilla, ut hic noster, carne sunt, teste quoque Scaligero, longe delicatiori.

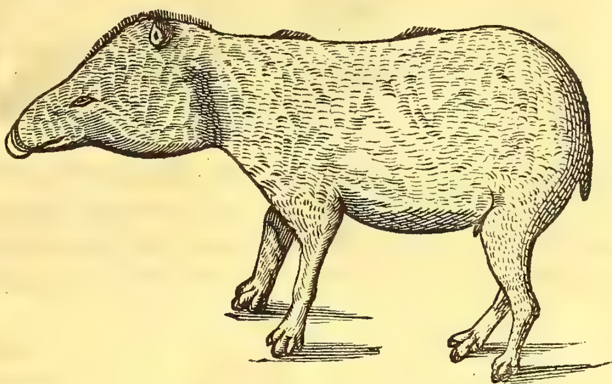
TATU' sive ARMADILHO.

Cum in Occidentalis non solum, sed & Orientalis Indiæ partibus frequens adeo sit hoc inusitatæ conformationis animal, non mirum si vel nomine, vel magnitudine, figura quoque subinde variet. Hispani *Armadilho* satis appropriate, hoc est, Cataphractum, Belgæ **Schilt-Vercken** nominarunt. Brasiliæ indigenæ nomine *Tatú* generice totum hoc animalium genus loricatum exprimunt, variasque illarum species peculiari addito cognomine distinguunt. Prima & maxima *Tatu-péba*: cujus descriptioni supersedeo, utpote quæ non edulis. Secunda & præstantissima *Tatu-eté*, sed priori minor. Tertia *Tatu-apará*, præcedenti magnitudine par, cujus solum iconem exhibeo, sed alteram incedentis, alteram dormientis bestiæ. Omnibus his commune est, quod lorica ossea ex squamis elegantibus composita operiantur, quod Porcellorum quasi sint rostro, figura, oculis, pilis & pedibus, licet magnitudine & dignitate inter se discrepent. Item quod noctambula & salacia, rostro fodientes Talparum more, nunc sub terra in cavernis latitent, nunc in aquis instar amphibiorum, imprimis vero supra terram more aliorum quadrapedum degant. Horum denique caro, excepta illius *Tatu-péba*, non solum vesca, sed ob teneritatem & albedinem apud magnates pro deliciis apposita, assata, elixa & in artocreæ modum condita, Cuniculorum & Porcellorum carni præferatur. Tantum abest ut cum Talpis in terra potissimum nutriantur ad mentem Monardi, ut fructibus *Batatis*, *Bacobis* & Melonibus cæterisque plantariis, imo Gallinis vescantur. Quamobrem rustici ea exosi habent, iisque perpetuo vel decipulis vel caniculis insidiantur. Hæc autem species peculiare habet, quod dormituriens, aut venatorem eludere volens, prioribus ac posterioribus pedibus collectis, more infantium in utero jacentium, ac auriculis intro tractis, cum, cauda capite & ad caput relatis, instar pilæ se componat, atque per commissuras incurvato dorso ac clypeo, ita lateralibus extremitatibus, ac antica & postica parte confertis, ut nihil appareat nisi lorica capitis & caudæ; adeoque instar conchæ firmiter se claudit, ut ne à validissima quidem manu aperiri & dilatari se patiatur. Quamobrem miræ istius fortitudinis rationem desiderans, aliquoties illud dissecui domi meæ, loricamque

camque convexam, qua tegitur, inveni cum quatuor commiſſuris tranſverſalibus, lenta admodum cute conſtantibus, quibus loricam extendere & contrahere poteſt. Quæ lorica figuris quinquangularibus eleganti ordinę diſpoſitis conſtat; inter commiſſuras vero parallelogrammis, & quælibet figura ſquamulis lenticularibus, coloris ex albo flaveſcentis. In quolibet latere muſculum reperi inſignem longum & figuram X habentem, plurimis fibris ita decuſſatim diſcurrentibus ſecundum longitudinem, quorum ope validiſſimam illam contractionem & corporis conglobationem exercet. Cæterum coëunt & generant more aliorum animalium. Præter alia ſalacitatis ſigna, accedit quod genitalia in omni *Tatú* præter modum longa & craſſa atque rigida promineant. De carnis præſtantia alimentoſa ſupra monui. De vi medicamentoſa Lamiarum Fr. Ximenes vir haud vanæ fidei, ut & Monardus, multa annotarunt; verum à me hactenus incomperta.

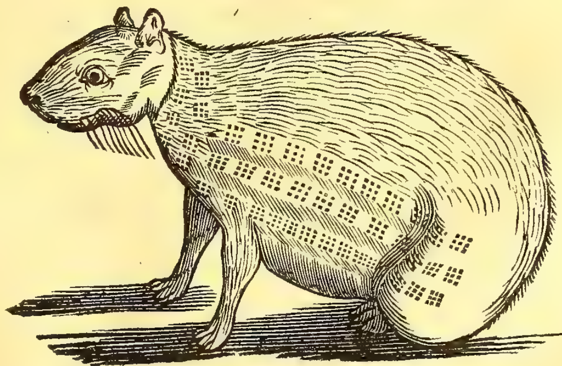
TAPIIERETE'.

Tapiieretê, Luſitanis *Anta*, mirum aſpectu animal, magnitudine Iuvenci ſemeſtris; dorſo incurvato, figura corporis quodammodo ad Porcum accedens, imprimis oculis, capite & pedibus. Promuſcide eſt ſuper os præeminente, quam validiſſimo nervo contrahere & extendere poteſt. Ore dentato in utraque maxilla. Loco caudæ exiguum proceſſum habet depilem. Cute eſt ſolida inſtar Alcis, brevibus pilis, umbræ & fuſci coloris. Salax eſt beſtia & noctambula, quæ arborum fructus, arundines ſacchareas, depopulatur. Inter amphibia non recenſetur: fluvios tamen tranſnatat rapidiſſimos. Cæterum iners & ſocors apparet, adeoque lucifuga, ut in denſis mediterraneis ſilvis interdiu dormire amet: Ita ut, ſi detur animal aliquod quod noctu tantum, nunquam vero de die venetur, hæc ſane Braſilienſis beſtia ἡμερόβια dici minime meretur; qualem tamen Ariſtoteles & Scaliger ex terreſtrium genere in Aſia non dari autumant. Caro ejus veſca, ſi juvenis, & rite præparetur, bubulamque æmulatur, eaque mediterraneis ac maris accolis in frequenti uſu exiſtit.

Inter Quadrupeda veſca in hiſce ſilvis & campis littoralibus frequentia, ſex ſeptemve Cuniculorum & Leporum ſpecies exſtant, communi nomine corrupte Luſitanis *Ratos domato* dicta. Quæ ut magnitudine, colore, & figura nonnihil inter ſe diſcrepant; ita natura, indole, natali ſolo, atque ſapore multum inter ſe conveniunt, & ob carnis bonitatem, omnibus pariter in deliciis habita; quamobrem multi incolæ, nunc decipulis, nunc Canis venatici vel odori ope iis inſidiari amant, repertoque antro id ab utraque parte fodiunt, & cuniculum actum ab utroque latere obturant, & demum in locum quo conſidere autumant, longum cultrum infigunt, ut ita transfigant prædam ſub terra latitantem. Qui vivi capiuntur, cicurari ſe patiuntur & pingueſcunt. Vniverſa hæc Leporum & Cuniculorum familia admodum eſt fœcunda: ſeptenos & ultra uno partu catulos ter uno anno profert, non cæcos tamen more noſtratium.

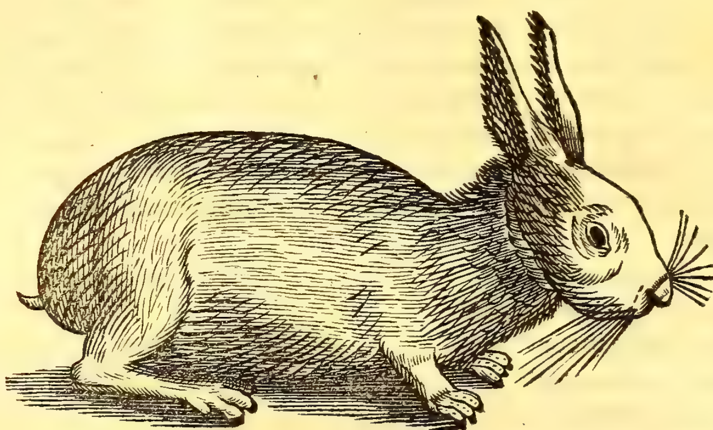
PA'CA I.

Prima, quæ maxima & nobiliſſima facile inter eos exiſtit, eſt *Páca*, magnitudine pinguis & craſſi Porcelli, cujus inſtar grunnit. Cibum oblatum non pedibus more Cuniculorum detinet, ſed in terra depoſitum devorat. Capite eſt craſſo, auribus præter morem parvis, abſque cauda, ut plerique hi Cuniculi. Crura priora paulo poſterioribus breviora; ita ut non adeo velocitate, quam vehementi quidem morſu, ſe ab hoſte vindicet. Pilis eſt

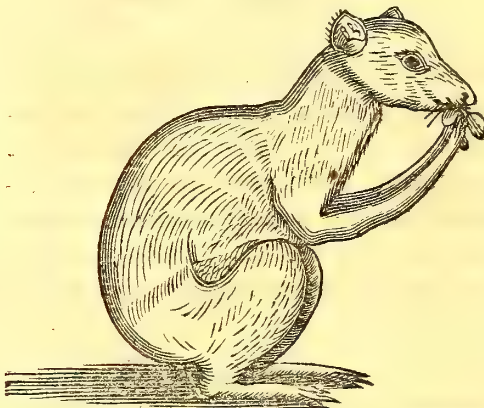
brevibus, ad tactum duris, umbræ coloris, in lateribus maculis cinereis prædita. Carne est tenera, pingui, lardo non indigens, si assetur, sed inter epulas magnatum, sicut Lepores & Capreæ in Europa, habetur.

TAPETI' II.

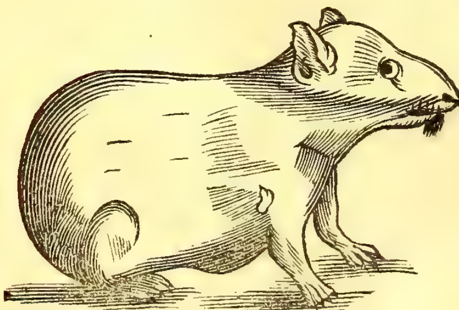
Secunda species dicitur *Tapetí*, figura, magnitudine, pilis, auribus, barba, Leporibus nostratibus inter omnes has species maxime similis: victu quoque, fertilitate, carnis bonitate ab Europæis minus discrepans. Eorumque more in silvis, non intra terram, nidificat. Quamobrem non necesse est ejus narrationi inhærere.

AGVTI' III.

Tertia Cuniculi species est *Agutí*, vulgo corrupte *Cotiá*. Quæ magnitudine & figura est nostratium: sed inter eos quibus aliquid porcini intercurrit. Præterquam quod pilis sit splendentibus, rufis & duris, ut in Porcellis junioribus; grunnit quoque eodem modo; inferiorque mandibula, ut in Suibus, brevior est superiori. Si corporis proceritatem, velocitatem, voracitatem, dentes, caudam, mores denique respicias, cum Leporibus quadrat; auribus tamen, quæ rotundæ sunt, discrepat. Posteriora crura glabra, longiora, digitis sex; anteriora breviora quatuor tantum sunt prædita; iisque directe anterius extensis, incedit, & arripit cibum oblatum, devoratque quam ocissime. Adeo denique à natura munitus, ut si non unguibus & dentibus se tueri valeat, velocitate pedum se salvare possit: ubi vero irritatus, vindictæ minus potens fiat, grunniendo quatit humum posterioribus cruribus multo fortius quam Cuniculi nostrates, dorsique pilos erigit. Cæterum cicuratur, ut pinguescat, atque philanthropos fit. Sed teneritate carnis præstat, si silvestris mactetur.

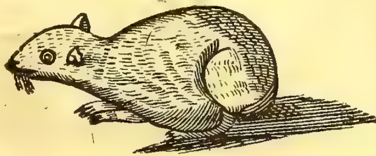
ÇAVIA ÇOBA'YA IV.

Quarta species *Çavia çobáya*. Quæ ut Europæis Cuniculis magnitudine cedit; ita diversitate & elegantia colorum eos superat. Pilis est molliusculis, maculis albis, nigris, rufis; Cruribus brevioribus; anterius digitis senis, posterius quinis. Capite & dentibus Gliris similibus. caudæ vestigium nullum fere. Nulla Cuniculorum species tam familiariter in ædibus cicuratur, quam hæc, imo in alias Europæ regiones feliciter vehitur, ubi æque prolificus est, & pinguescit. Grunniendo cibum quasi à domesticis mendicat instar Caniculæ domesticæ. Dignitate carnis cæteris haud cedit, imprimis silvestris adhuc. assata, & elixa, apponitur, minusque alba & sicca quam nostratium; adeoque humore abundans, ut male fiat illi, si nimium aquæ potet.

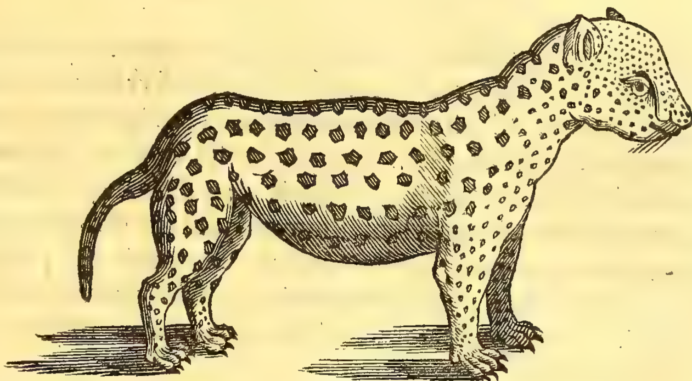
Quinta

APEREA' V.

Quinta, *Apereá* dicta, Nostratibus **Veldt-rat** Cuniculi est species minima, absque cauda, pilis Leporinis, ut & capite, barba & incessu. Vivit Cuniculorum more, ejusque naturæ participat; nisi quod petrosis potius cavernis, quam arenosis gaudeat, unde à venatoribus & viatoribus ope caniculæ elicitur & capitur. Elixus, assatus, conditus apponitur. Adeo enim carne est tenera & bona ut Cuniculos Europæos facile superet.

IAGVA'RA.

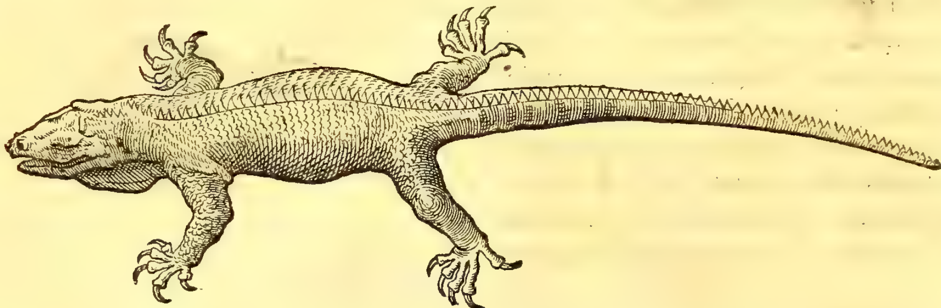
IAGVARETE'.

Variæ Tygridum species in silvis reperiuntur, quarum aliquæ majores & ob crudelitatem nimium celebres, quas, utpote non edules, prætereo. Hæ minores vescæ Lusitanis *Onça* generaliter dictæ, Brasilianis peculiari nomine distinctæ. Quarum prima maculata *Iaguára*, secunda *Iaguareté*, tertia *Cuguacuara*, cujus icon desideratur. Seniores brevibus, juniores longioribus sunt pilis & paulum crispis instar lanæ ovillæ; nunc Capræ instar ex flavo rufescentis coloris, nunc maculis nigricantibus eleganter dispositis. lupi fere sunt magnitudinis & molis, rapaces quoque, & hominibus æque ac bestiis infestæ, cum famelicæ sunt; alias enim à gregariis canibus, imo vel solo accenso rogo de nocte in fugam facile aguntur; ignis enim vel luminis beneficio me sociosque itineris mei ab his aliisque noxiis animantibus tutari solebam. Terribilem noctu clamorem *u u* instar Canis famelicæ excitare solent. Præda potitæ eam dilacerant, caputque in ipsum cadaver immittunt, sanguinemque imprimis sugunt. Licet carnis bonitate, mole capitis, corporis, cauda & maculis cutis inter se differant, oculis tamen igneis, barba & ungulis felinis, dentibus acutissimis, atque indole conveniunt. Nec est, quod aliquis putet à Barbaris *Tapuyeris* tantum experti carnem harum rapacium animalium; illæ enim quæ rufescentibus & flavescentibus maculis sunt, ab omnibus passim Europæis incolis, instar Vitulinæ æstimatur. Atque ipse non sine admiratione edoctus sum, non plus ferinam sapuisse tam rapacium animalium carnem. Attamen monitos volui semper amicos, imprimis valetudinarios, ut ab ea se abstinerent, vel rarius saltem vescerentur, ob fervidum quem generat sanguinem & succum omnis bestia & avis rapina.

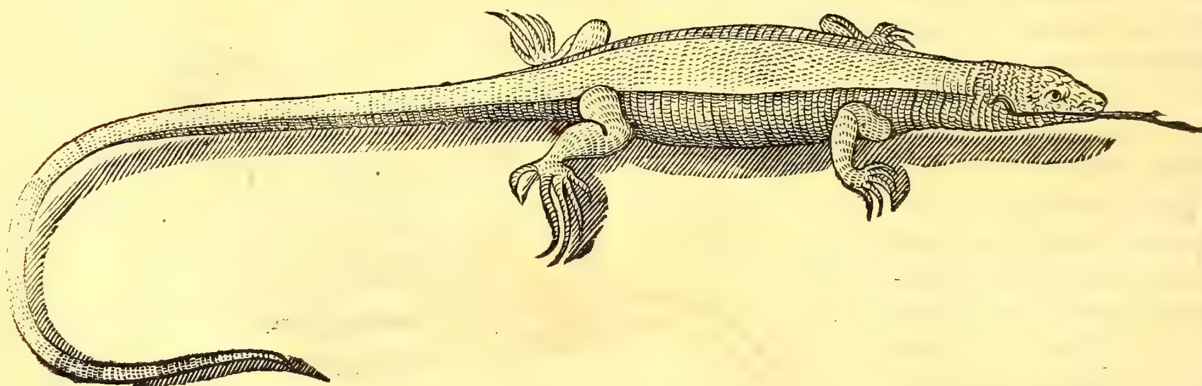
Inter tot Lacertorum exercitus præ cæteris magnitudine & pulchritudine excellunt quos hic damus. Prior *Iguáná* (corrupte *Leguáne*,) aliis *Senembi*; posterior *Tejuguaçu* dictus. Qui, ut exterius nonnihil discrepant forma, ita interius plane inter se conveniunt, ejusdemque sunt naturæ. Prioris corpus duos est pedes longum, sicut & cauda. Tota bestia exterius læte viret instar Psittaci, nisi quod maculis nigricantibus & albis in modum panni undulati hinc inde variegetur. Cute est undique squamosa. pone

IGVA'NA I.

caput in utroque latere albicans emicat macula instar Branchiarum piscis. A cervice ad caudæ extremitatem series squamarum serratarum excurrit viridis secundum dorsi longitudinem. Capitis squamæ singulari ordine sunt positæ. Naribus est patulis. Oculis magnis, nigricantibus. Lingua crassa mobili, sed non bifida ut sequentis figuræ. Rictu est diducto & patulo, exiguis dentibus nigricantibus obsito, cibumque iis rite præparatum ad ingluviem illam pendulam dimittit. hanc ingluviem nigricantem & serratam pro variis pathematis vel contrahit vel propendere sinit. Crura non solum, sed & eorum digiti, perpetuis quoque squamis vestiti, & variis articulationibus præditi. Crura posteriora anterioribus quidem majora, sed omnia paribus unguiculis curvis armati.

IGVA'NA II.

Altera hæc à præcedenti in eo potissimum differt, quod colore sit nigro cum maculis albis. Digitis pedum multo longioribus. Cauda quoque longiori & crassiori, non serrata. Lingua bifida, lævi, rubra, quam multo velocius & longius, quam præcedens *Senembe* exerit, & more serpentum retrahit. Vtrumque animal domi meæ ligatum detinui, expertusque sum stupidum esse & inediæ patientissimum, quædam ad sex, quædam ultra octo mensium spatium, ut ne muscam vel culicem comederent, sed tantum ore subinde patulo immota jacentia aliquandiu apertis fenestris matutino rore auraque vesci visa sint, attamen, licet Lacerti, Serpentes aliaque reptilia frigidioris utcumque sint temperamenti, hi elapso circiter semestri, si non esca exhibeatur, inedia contabescunt & moriuntur. Fructibus & ovis crudis vesci amant, unde multa pinguedo & caro albissima illis nascitur. quæ elixa vel frixa, inter delicias expetita, nec Gallinaceis pullis cedit, ejusdemque dignitatis, & saporis, cujus est caro *Armadillæ*, nisi quod siccioris sit nutrimenti. Aphona sunt plane, velocissime currunt, facile tamen ex arboribus se illaqueari patiuntur. Vsque adeo tenacis sunt vitæ, ut, si aliquoties feriantur in capite, non moriantur, nisi cervix cultro infixo vulneretur. Vnde difficile Aristoteli assentiendum puto, Lacertos vix ultra sex mensium spatium vivere. Mactata vero & plane excoriata diu adhuc moventur, cordaque excepta, admodum subsiliunt. Ovipara sunt, idque singulis sex mensibus, ac in utroque latere duodecim aliquando ova cerasi minoris magnitudine apparuere. Etiamsi inter amphibia possit censeri *Iguána*, quia fluvios quoque intrat; tamen more cæterorum amphibiorum in terra generat. Ova quæ ponit, rotunda sunt, & tenuiori testa quam Gallinacea, prædita: cæterum vitellum & albumen Gallinarum similia sapore, quæ addita aqua, non oleo aut butyro, friguntur. Porro pinguedo *Senembí* apud Chirurgos Americanos in pretio habetur ad cutis vulnera sananda.

In

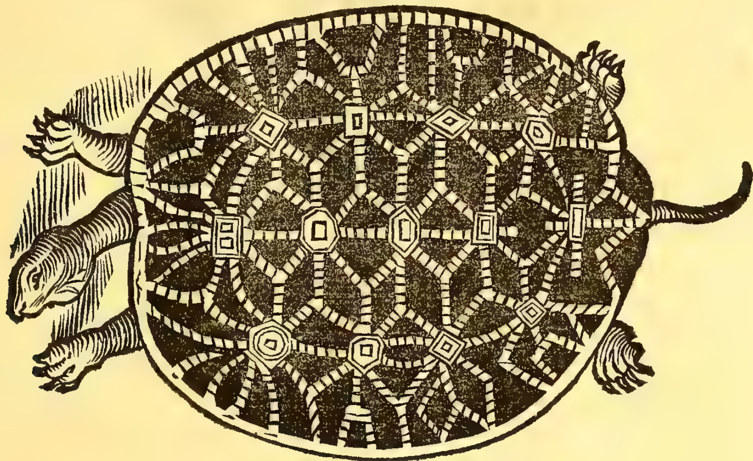
In diſſectione viſcera omnia vitalia & naturalia, ſicut in aliis animantibus reperi, ſed duplici ventriculo prædita. Anterior, cibi licet pauci receptaculum, inde inteſtinum admodum tenue, cui alter ventriculus concoctioni ciborum dicatus annectitur. In hoc ventriculo ut & inteſtinis teretes lumbrici latebant. Lapis quoque ex eodem ventriculo exemptus ovi fere gallinacei figura & magnitudine exterius; interius vero, lapidis bezoardici coloris & ſubſtantiæ erat; quippe contuſus, à tunicis quibus componebatur, facile ſeparabatur. Idem lapis ab incolis celebratur. Verum an aliqua vi medicinali polleat, à me nondum compertum. Franciſc. Ximenes in nova Hiſpania ſimilem lapidem in cerebro ejuſdem *Iguanæ* reperiri, doloribuſque nephriticis & calculis frangendis, ſi drachmæ pondere è liquore convenienti hauriatur, mederi teſtatur.

Variæ Teſtudinum Braſilienſium ſpecies, ut nomine ac natali ſolo; ita figura, colore, magnitudine, atque dignitate inter ſe differunt. Antequam agmen edulium animalium claudam, eas tantum recenſebo Teſtudines, quarum qualitates mihi compertæ ſunt. Duæ occurrunt marinæ, vel amphibiæ potius, quia ova ſua ad littus maris ponunt in fovea, quam arena tumulant, donec excludantur. ultra ducenta ſubinde ſimul reperiuntur, magnitudine gallinarum ovis paria, rotunda, alba, non teſta, ſed valida tantum membrana tecta.

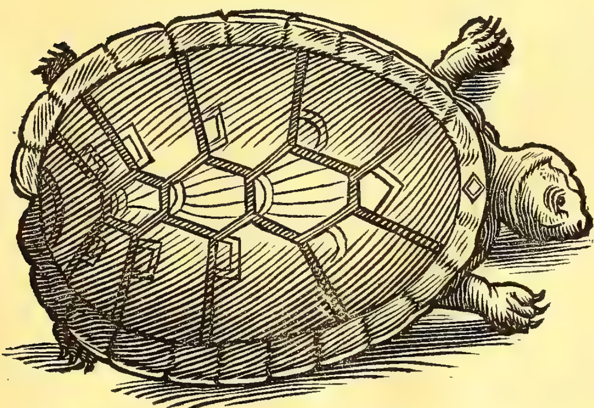
Prior *Tartaruga* Luſitanis, *Iurucuá* Indigenis, adeo magna, ut à tribus bajulis vix dimoveatur, plurimiſque hominibus ſaturandis caro earum ſufficiat. Loco pedum habet quaſi alas: anteriores quidem longas: poſteriores breves: (quarum figuras paſſim videre eſt apud authores) caudam acutam, conicam: oculos nigros, magnos: os edentulum & inſtar roſtri volucrum.

Altera minor cæteris Teſtudinibus *Iururá* dicta, Luſitanis *Cagádo*; atque ad differentiam *Cagádo d'Agoa* nominatur. Hæc intra teſtam ſe recondit pro lubitu, & collum rurſus ad trium digitorum longitudinem foras extendit. Capite eſt oblongo; naſo elevato & acuminato; ore amplo; oculis & unguibus pedum nigricantibus. Cauda brevi, acuminata: cute rugoſa quaſi ſquamis conſtante.

IABOTI I.

II.

Tertia & quarta ſpecies, terreſtres ſunt plus minus manus magnitudine, figura inter

ter ſe ſibi, paucis exceptis, multum ſimiles. quæ *Cagádo da terra* Luſitanis, *Iabotí* Indigenis appellantur. His caput & crura ſunt fuſca, verum maculis ex umbra variegata. Caro & ova ſunt veſca: jecur vero palati eſt optimi, atque antecellit omnium animalium ecora ſuo ſapore.

Pleræque terreſtres teſta operiuntur nigricante, cui variæ nigricantes & flaveſcentes figuræ geometrice quaſi inſculptæ viſuntur. Sicut ex appoſitis hiſce figuris liquet. Vix ſonum niſi brevem, exiguum, eumque breviſſimum, *kik kik* edunt. Inediæ patientiſſimæ ſunt ad biennium fere, tantillum aquæ ſolum domi meæ ſorbentes. Cæterum radicibus & fructibus ſilveſtribus veſci amant.

Cum ex Philoſopho conſtet, quod pleraque ovipara, ut quoque aves & piſces, veſica & renibus deſtituta ſint, teſtudini tamen marinæ conceſſos eſſe ex autopſia confirmatum habeo.

Multa præterea Græci Philoſophi de Teſtudinum indole & generatione narrarunt, quæ ſi conferantur cum hujus Novi Orbis Teſtudinibus, aliqua dubiæ fidei videri poſſent.

FINIS LIBRI TERTII.

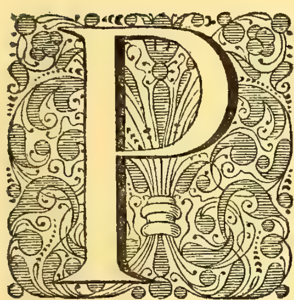
GVLIEL-

GVLIELMI PISONIS

HISTORIÆ NATVRALIS & MEDICÆ

LIBER QVARTVS.

De Arboribus, Fruticibus, & Herbis Medicinalibus, ac Alimentosis, in Brasilia & circumjacentibus Indiæ Occidentalis Regionibus nascentibus.

PEracto Tractatu de Animalibus edulibus, ordo postulare videtur, ut Vegetabilia Alimentosa & Medicamentosa iis succedant antequam ad Venena & Antidota transeam. Missis itaque omnibus illis, quorum vel usus Medicus adhuc latet; vel quæ huc aliunde illata, & ab aliis satis superque ante me exposita, ut Malus Medica, Citrus, Punica, Milium Turcicum, Lapis Bezoar Occidentalis, Ambra grisea, & similia; vel quæ solummodo quæstui comparata sunt, ut infinita ligna in ædificiis celebrata; Ea tantum perstringenda duxi, quæ in Medicinam sunt recepta, atque ab aliis & me ad Artis nostræ incrementum, prospero usurpata successu. Adeo enim ex re fore putavi, ne quam multa (ut solet subinde farrago exoticorum haustu facili & supino congeri) sed quam proficua exstarent materiæ Medicæ monumenta. ad imitationem scilicet Dioscoridis potius, quam Plinii & Theoprasti, quorum hi tanquam Naturæ admirabilia, ille ut Medico usui adoptentur, proposuit. Verum cum tantæ molis semper fuerit, novis auctoritatem, obscuris lucem, dubiis fidem dedisse, non est, quod mihi arrogem in re tam difficili voto lectoris satisfactum iri, sed principii gravitatem, incultumque Solum, ingenuis his conatibus patrocinaturum confido; atque posteros, quibus plus otii & eruditionis supererit, non solum quæ in enarratione Vegetabilium & Sensitivorum desiderantur, suppleturos; sed & multa convenientia cum aliis Mundi partibus observaturos. Nam quemadmodum unaquæque terra quædam peculiaria producit, aliis regionibus negata: (sicut liquet inter cætera in hujus Continentis Occidentali parte Peruvia Argentifera, sed minus salutifera, atque è contra in Brasilia mineralium inopi, sed Aëre, Aquis, & Locis, eorumque Vegetabilibus, admodum beata,) ita certissimum est hanc quoque à reliquis novi Orbis Insulis in multis naturalibus non discrepare.

Ex quibus facile patescet perpetuus ille immensæ Naturæ lusus in salutem mortalium longe laterque diffusus. Quin Priscorum plerique, ac Recentiorum non pauci, qui de Medica materia verba fecerunt, una tamen omnes nondum ad medium, ne dicam ad calcem fastigiumque, rem perduxere. Quippe adeo speciebus ac viribus abundans & amplus est ille campus, ut meritissimo jure ea quæ dignoscitur pars, illius quæ ignoratur, minima dici possit.

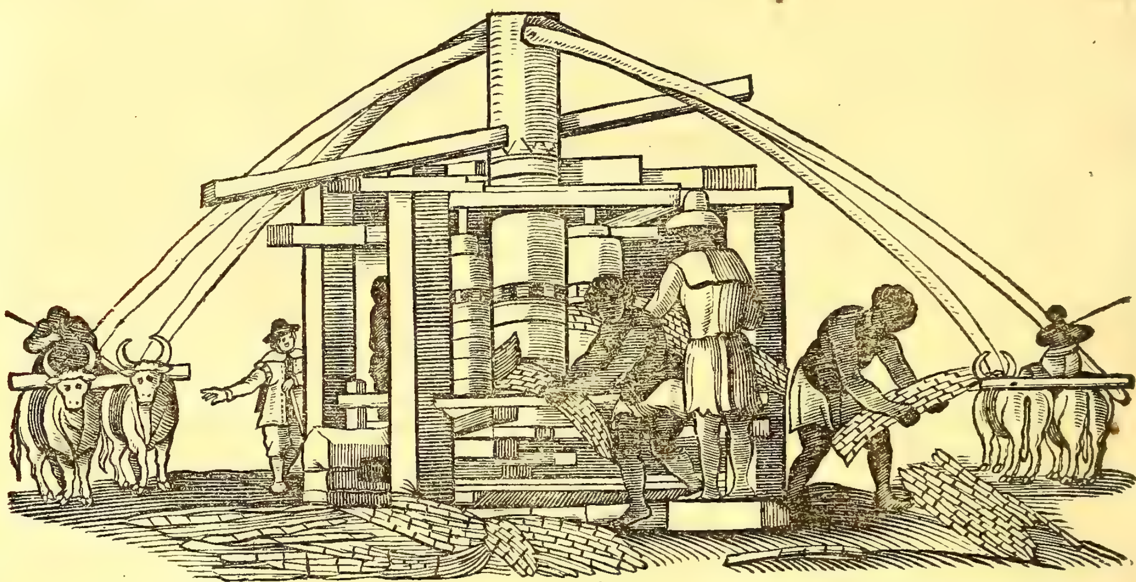
Porro non me anxie adeo Botanicorum consueto ordini obstrinxi, ut herbæ, frutices & arbores singulæ, ad classes suas venirent. Sed à nobilissimis & maxime usualibus Vegetabilibus ad cæteras descendi, prout variis locis & temporibus sese offerrent. Quasdam icones & annotationes ab optimo & diligentissimo meo domestico D. Markgravio, in nostris peregrinationibus observatas mutuatus sum. Quod idcirco præmonere volui, ne malevolus quispiam furtivis coloribus me scripta ornasse sibilet. Etenim quando horas subcisivas publica munia mihi denegabant, id sedula opera ejus adimpleri jussi, ut quarum ego naturas & proprietates pensiculatius investigarem & experirer; earumdem ille figuras externas per otium graphice depingeret. parum scilicet interesse arbitratus, si inventa nostra illi vel mihi impertirentur, aut sub cujus nostrum nomine lucem aspicerent, modo illa, dubia nonnulla dissolverent, erroresque detegerent atque tum Novi, tum Veteris Orbis ægrotantium & medentium commodo futura sint.

C A-

CAPVT I.

Tacomareé sive Arundo Saccharifera.

POstquam vastissimi hujus Continentis in Indiis Occidentalibus pars, quæ nunc vulgo Brasilia dicitur, inter duos fluvios *Maranhon* & *de la Plata*, sita, paulo post Capralis accessum à Vesputio Emmanuëlis Regis Portugalliæ auspiciis, paulo accuratius anno circiter cIↄ Iↄ esset explorata, Lusitani, intra promontorium *Olindæ* amœnissimum & Insulam *Itamaraca*, primum littora antea incognita legerunt. Vbi juxta rupem fissam Brasilianorum tuguriis conspectis, ad terram appulerunt, & de nomine loci solliciti, quantum potuerunt inquirentes, *Paranambuco*, hoc est, mare perforatum vocari, à Barbaris responsum tulerunt. Vnde hodie quoque, omnium Præfecturarum felicissima, idem nomen obtinet. Cujus recessus cum altius explorarent, indignum existimarunt, ligno rubro, licet maximi proventus ad tingendos pannos, acquiescere: præsertim cum præter confragosos montes & saltus inaccessos, miro Dei beneficio, longe lateque partim in planities solutas, partim in colles clementer assurgentes terras conspicerent; tum & præstantissimis animalibus, fructibus & frugibus Europæis invectis, mirabili proventu ea producere & fœtificare experirentur. Tandem fœcundum hoc solum Cannis Sacchariferis aptissimum judicarunt: easque à campestribus quondam hominibus detectas in Insulis Fortunatis, huc detulerunt, quæ ob suavem succum quasi ad manus traditæ, usum quem pollicebantur, olim silvestres, nunc excultæ & domesticæ, toto fere generi humano præstant. Ita ut cœleste hoc donum, Attico melli multis partibus præferendum, excelsis inclusum arundinibus, hisce regionibus imprimis concessum sit, è quibus tum aquaria mola, tum boum indefesso labore agitata, dulcissimus liquor expressus, in ahenis excoqueretur, quemadmodum hac imagine expressum videtur.

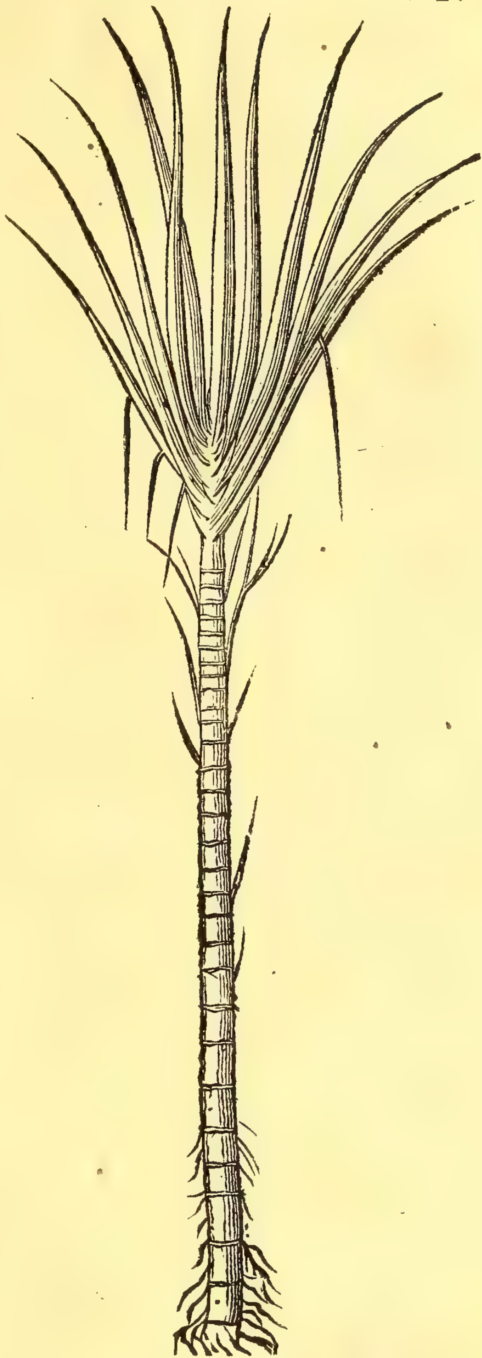
Multæ hodie hujus generis machinæ conspiciuntur. Nec ulla hujus terræ merx est, ex qua plus lucri & emolumenti ad negotiatores redundet. Nam Saccharorum ex omni Brasilia olim colligebantur *Arobæ* decies centies mille, idque quotannis, atque in Europam devectæ certissimo compendio divendebantur.

In Ægypto *Sacar* Arabicum (unde Saccharum nostrum dictum volunt) ex humili & exigua planta, instar crystalli vi Solis coagulatur. In India vero Orientali, ex *Mambú* arbore arundinea (vide Garc. ab Orta cap. XII.) & nodosa, populo insigni non absimili, *Sacar Mambú*, quem *Tabaxir* appellant, viscosum albicantemque liquorem promanare constat, ut Avicenna, Rhasis, & Serapio testantur. In Provincia *Rio de la plata*, Cannas Sacchari sponte enasci, adolescereque in arboris proceritatem, atque crystalla Saccharea æstu Solis exsudare, constat. Tamen alterutrum vel insita qualitate, vel conficiendi dexteritate adæquari huic arundinaceo posse, nemo credat. Planta siquidem

hæc

hæc noſtra fruticis inſtar firmitate prædita, ſucco dulci turget. Silveſtri Arundini externa facie eſt ſimillima; niſi quod hæc crebrioribus articulis aliquando diſtinguatur, imprimis ſi anni, terræque intemperies minus reſpondeat. Quo enim majora internodia, eo feliciorem meſſem, quo breviora, eo infeliciorem agricolæ prænuntiant.

Vʹibá & Tacomareé.

Hæc Arundo, *V'iba* & *Tacomaree*, Luſitanis *Canna d'Açuquare* dicta, minus in montibus & collibus, licet irriguis, quam pratis gleboſis & pinguibus, luxuriat, ſicuti videre eſt in Parnambucenſis præfecturæ maxima fertilitate & planitie agris, optimeque canniferis: qui inclytis undiquaque amnibus dividuntur, & à pluviis & inundationibus ripas egredientibus rigantur; quarum beneficio à formicis cæteriſque inſectis noxiis liberantur, ſicut per nivem in Europæis regionibus ſolent. Sed miſſa digreſſione ad propoſitum redeo.

Primo agri vomere invertuntur, cratibuſque aut ferro ancipiti ſarriuntur, inque rectos & æqualiter diſtantes ſulcos proſcinduntur. Quibus Cannarum taleæ ita inhumantur, ut ſummitates utriuſque ſe contingant: atque ea ratione lacunæ vomere factæ, manent repletæ, quæ ipſa eadem terra poſtea adimplentur. Plus terræ æſtate, qua operiantur, requirunt, ne intenſior Solis æſtus penetret, Cannaſque exſiccet: Hyeme vero minus, ut facilius uligine imbuantur, & terræ pondus germinationem retardet. Quo major humiditas, eo citius exſurgit arundo, hincque quilibet articulus novas producit Cannas, ab omni parte eas ac radices ex lacuna, cui impoſita eſt, extendens. Nodo Cannæ circumcirca pullulat turio, à quo, terræ incumbens, truditur, frutexque emergit: ita ut decem aut ad ſummum duodecim menſium ſpacio, Canna matureſcat, inque juſtam longitudinem excreſcat. Expertiores agricolæ menſes Auguſtum & Ianuarium plantationi conſecrarunt. Auguſto tamen, qui menſium hibernorum poſtremus, felicius hæc inſtituunt, quod tellus noviſſimis pluviis imbuta, plantas ſuo gremio mollius foveat.

Arundo maturata tempore præfato exſcinditur; nonnunquam & ad annum uſque ſequentem in agro relinquitur, & tunc Canna vetus nominatur, quaſi ſeges reſtibilis. Intra hoc tempus nova denuo progerminat, quæ poſtea ſimul cum veteri reſecatur. Si intra biennium non ſcindatur, nullius exinde pretii habetur: paulatim enim in agro marceſcit, ac deficiente humore extinguitur; niſi forte peculiari terræ beneficio prorogetur ultra ordinarium durtaionis tempus. Plantæ tenellæ & juvenes, bene inhumatæ, denuo propagari numquam fere indigent, quod diuturnitate temporis non emoriantur, ne ad quadraginta vel quinquaginta annos quidem; ita ut ſuapte natura vel nemoris durationem adæquare valeant, nimirum ſolo bene pingui; nam quæ in ſitienti & arido creſcunt, vix ultra quinquennium vivunt. Interitum autem ex accidenti Cannis inferunt, ſideratio, caries, potiſſimum vero ſi immiſſo ab æſtate incendio, nec ſuperveniente pluvia, ad radicem uſque præ nimia ſiccitate comburantur, magno hercle poſſeſſoris damno. Proinde qui Cannas inutiles & frugiperdas exſtirpare, ſuoque

bono comburere cogitat, ut novæ renaſcantur, hyberno tempore, non æſtivo, hoc inſtituat. Immodica quoque inundatione, cum nulla cacumina emergunt, Cannæ ſuffocantur: ita ut utriuſque exceſſu, nimio æſtu exareſcant, nimiaque fluviorum illuvie, eaque ſtagnante, refrigerentur, unde ſtirpitus evelli, aliæque de novo plantari poſtulant. Genus denique quoddam Vermiculi nigri alati, *Guirapeacoca* Braſilienſes, *Pao de Galinha* vulgus Luſitanorum appellat, in locis potiſſimum uliginoſis, radices corrodit, Cannaſque interimit. Poſtremo ab herbis voluntariis male illis fit, quæ mirum in modum ſæpe luxuriantes, hiſce ſativis admodum obeſſe ſolent. Proinde ſingulis annis ter quaterve, imo & ſæpius aliquando, ſi terra poſtulet, ager à noxiis herbis liberetur, idque tantiſper, donec ad tantam maturitatem pervenerint taleæ, ut ſuo robore zizaniis obniti poſſint. Terra ſiquidem earum herbarum quas ſponte profert mater eſt, cæterarum vero quas quaſi vi coacta ſuſcipit, ſæpeque invita fovet, noverca judicatur.

Porro Cannæ maturæ factæ, circa fundum ac in ipſo geniculo abſcinduntur, quod in eo aqueus quidam humor contineatur. Mox amputatæ, frondibuſque, quibus maximam partem veſtiuntur, reſectis, in faſciculos coguntur, & currui imponuntur.

Molendina tribus graviſſimis axibus ex ſolidiſſimo ligno confectis, circuliſque ferreis obductis, nituntur. Inter quos Arundo continenter inſerta, & axium ſe contingentium anguſtia compreſſa, liquorem fundit dulciſſimum. Mola aquaria nullis indiget jumentis, aquæ ſiquidem impetu circumagitur, quæ longiſſimo canale deducta, lapſu impetuoſa ex alto in ſupernos eximiæ magnitudinis rotæ lintres decidit. Quod quidem licet celerius fiat, pluſque Sacchari inde redundet, quam à ſex vel octo robuſtiſſimis bobus: eorum tamen contentione exactius & fidelius Canna exprimitur.

Cæterum liquor hic, qui in Saccharum ipſum poſtea abit, ad viginti quatuor duntaxat horas durat, moxque aceſcit, & ad conficiendum Saccharum prorſus fit inidoneum: ſed ſi diutius ſervetur, bonum inde naſcitur acetum.

Axes, aſſereſque, per quos ſuccus expreſſus fluit, tum & alveus, per quem decidit, bis ſpacio viginti quatuor horarum, vel una Tareffa (Tareffa eſt ſpacium terræ, cujus quadra viginti circiter eſt paſſuum, & tot Cannas profert, quot per diem Naturalem moli poſſunt) lavari debent.

Canna primo à tergo axium excepta, vicino denuo immittitur, ut ſi quid ſucci in ea ſit reliquum, penitus exprimatur, tunc *Bagaſſo* vocatum, quod tanquam inutile excrementum flammis abſumitur. Adeo coruſcantes & formidabiles nocte dieque conſtruuntur ignes, qui ahenis ſubjiciuntur, ut à quindecim lignorum vehibus ad quadraginta uſque, ſpacio diei naturalis, prout cruditas liquoris requirit, abſumantur, integræque ſilvæ exſcindantur.

Succus, quem *Cardo* vocant Hiſpani, per canales & ductus ligneos, in ampliſſimos æreos cacabos derivatur: in quibus continenter, nunc vehementius nunc lenius, toto quo molæ agitantur tempore, ferveſcit, frigidæque aſperſione intenſior ebullitio coërcetur, ut ſubſtantia minus conſumatur. Ab hoc ſucco in primo aheno conſiſtente,

modicoque

modicoque ſubſtructo igne, paulo fæculentior & copioſior ſpuma aufertur, vocaturque *Cagaſſa*, quæ ſolis pecoribus eſcam potumque ſuppeditat.

Sublata *Cagaſſa*, liquor ſeu *Caldo* in proximum ahenum, *Caldera de mellar* Luſitanis, effunditur: in quo coquitur, & prægrandi cochleari, crebris foraminibus pertuſo, à ſordibus liberatur. Vt exquiſitius immundities ſecernatur, forte quoddam lixivium affunditur. Hinc per linteum percolatur, ac tandem ſuccus eo pacto noviſſimum excrementum, ſi quod habet, deponit. Hæ fæces mancipiis victum ſufficiunt, qui iis contenti tam improbos atque indefeſſos labores exhauriunt: quippe toto ſemeſtri æſtivo noctes atque dies perpetuo molendina agitantur. Vinum quoque exinde, vulgo *Garapa* dictum, conficiunt, intermiſcendo aquam: quod avidiſſime expetunt incolæ, eoque, ſi vetus ſit redditum, ſe inebriant. Vinum itaque Sacchareum, Vinum aduſtum, Acetum, Mel coctum, ipſumque Saccharum, ex primo hoc liquore concinnari poſſunt.

Porro minores qui ſubſequuntur Cacabi, *Tachas* appellant, alii ſunt ad concutiendum, alii ad coquendum parati. In quibus ſuccus jam dictus tantiſper condenſatur, donec Serapii & mox Sacchari conſiſtentiam acquirat. Ad hæc vehementi & arduo labore, primum in majoribus, tum in minoribus ahenis, inter coquendum, capaciſſimis cochlearibus agitatur, quatiturque, & ad altitudinem viginti plus minus pedum attollitur, unde rurſus in vaſa prolabatur.

In Cacabis minoribus ob ignem intenſiſſimum vehementioris ebullitionis habenda eſt ratio, ſtatutiſque temporibus olei modicum guttatim inſtillatur, ne ignis vehementia Saccharum aliquid detrimenti capiat. Obſervatu dignum, ſi oleum majoribus inderetur ahenis, in quibus liquor, primo *Caldo* dictus, purificatur, Saccharo conficiendo plane foret ineptus. Viciſſim, ſi minoribus lixivium, ſicut majoribus, infundatur, æque impoſſibile, Saccharum conficere. Si denique momentum ſucci Limonii, vel acidi quid injiciatur, Sacchari conſiſtentiam numquam acquiret, ſed in totum perditur.

Formæ porro fictiles innumeræ, quando ſuccum fluidum acceperunt, ordine aſſeribus perforatis, in ampliſſimis ædibus (*Caſa do purgar* vulgo) imponuntur; mox ſuperimpoſito luto humefacto, dicta vaſa, à melle, quod ſubfuſco antea colore Saccharum tingebat, repurgantur. E formis excuſſum, candidum à nigricante, *Maſcovádo* dicto, ſeparatur, & in fruſta redactum Soli ſereno exponitur, probeque exſiccatur, donec ciſtis recondatur. Hæc omnia incredibilis ſunt laboris & ingentium ſumtuum; præterquam quod operariorum multitudo, jumentorum inſuper & mancipiorum affluentia, multum ex emolumentis deroget.

Medica Sacchari auxilia, quoniam maximam partem Europæis cognita, paucis tantum ſunt perſtringenda. Cannæ viridis ſuccus frigidus eſt, multoque, ſi deſtilletur per alembicum, durabilior & efficacior. Multis oculorum malis, tum hepatis, renumque ardoribus medetur. Sed cum medulla hæc Cannarum tot mutationes ſubeat antequam repurgata in grana reducatur, primam naturam ex parte deponit, imo alienam induit, ſubinde palato magis gratam, quam valetudini proficuam, ſi nimia calcis & fortis lixivii efficacia exacuetur ad delicias noſtras. Quamobrem illud quod ſanitatis gratia Pharmaciæ infertur, præſtat ut modice tantum repurgetur: quippe quod ingentas reſervet vires, intenſiuſque ſerapia, electuaria & ſimilia dulcificet. Imo rubrum Saccharum, alias inferius habitum, (ſicut & illud quod ex Inſula S. Thomæ affertur, omnis lixivii expers) minime contemnendum, præcipue in clyſteribus. Saccharum itaque primo gradu licet calidum & humidum, tamen quo antiquius & defæcatius, eo calidius eſt, faciliuſque in bilem convertitur, atque intenſius digerit & ſolvit. Recens vero non ſolum pectori & ſtomacho, ſed & veſicæ renibuſque prodeſt. In omni denique ægrorum condimento, veteri Saccharo longe debet anteferri.

CAPVT II.

Iira, ſive Mel ſilveſtre.

INter prima quidem, etiam antequam Canna Saccharifera hic coleretur, mel Silveſtre, quod ipſi *Iira* vocant, Braſilianorum ſolertia ex vaſtiſſimis ſilvis & ſaltibus ſibi comparavit, quod in uſu atque deliciis, Europæis æque ac gentilibus, tam ſa-

nis quam ægris habetur. Cujus dignitates ingenti mortalium bono quotidie magis magisque illustrantur.

Apes, *Eirúba* illis dictæ, diversorum generum hic reperiuntur, quæ in arboribus, miris & variis modis nidificantes, nostris quidem non plane sunt dissimiles, sed utcumque paulo minores, quarum examina hinc inde peregrinari, immensaque nemora iis fervere videas, ubi erumpentibus floribus cereas domos exstruunt, & optimo melle implent. Agrestes illæ sunt, nec cujusquam cura aut pastum aut tecta accipiunt. Ita ut idem primatus quem Philosophus suis Apibus olim tribuit (invita formicarum industria, & araneorum astutia) hisce quoque jure merito debeatur; utpote quæ ex quatuor illis celebribus operibus, scilicet venari, facere, colligere, & reponere, tria posteriora solæ exerceant. Quasi Natura nusquam magis quam in minimis perfectior semper apparere voluerit. Regem quoque eligunt, cæteris mole corporis tenuiorem & maxime flavescentem. Reliqua quæ de illarum regimine produntur, ob difficiles ad eas in nemora aditus, nondum experiri datum est. Ignavum pecus, Fucos, Crabrones, Oestra, Vespas melliferas & non melliferas, pluraque alia Insecta similia, de quibus in Insectorum Historia dicetur, quæ nimis quam multa Brasilia nutrit, viatoribus & armentis infestissima, nunc prætereo.

Industria atque usus præstantia, cæteris omnibus Insectis alatis, præcellunt facile Apes mellificantes, quarum tredecim ad minimum genera observantur, ut sunt *Amanacay-mirí*, *Amanacayneú*, *Aibú*, *Mambucá*, *Pixuná*, *Vrutuétra*, *Tubuná*, *Tuiubá*, *Eiruçú*, *Eixu*, *Cubiára*, *Curupiréira*, *Copii*, quarum ultima *Curupiréira* à Brasiliensibus contemnitur. Quæ autem inter illas omnes merito observandæ, sunt potissimum hæ sequentes.

Primo *Eiriçu*, grandiores, non pungentes, quæ bonum faciunt mel, licet non quotidiani usus. In concavitatibus arborum nidificant, ut Virgilius de suis Apibus,

——— Nec non & Apes examina condunt,
Corticibusque cavis, vitiosæque Ilicis Alno.

E quibus veluti alveariis Brasiliani arte & dolo mel eliciunt per ductus aliquos, ut foras emanet.

Deinde *Eixu* & *Copii* Apes minores, nigricantes, extetius in cortice nidum affabre constructum componunt instar alvearii, favis ex arte & concinne dispositis, ac propoli, & cera candida vestitis, è quibus optimum mel colligitur, sed minore quantitate, & quia insigniter aculeo appropinquantes infestant, minus expetitum.

Denique Apes *Munbucá* flavæ & exiguæ in arboribus nidificant, optimum hoc Mel, de quo potissimum ago, & saluberrimum producentes, quod ab Indigenis arbores proceras conscendentibus, ad Europæos incolas, magna quantitate, exiguoque pretio affertur. Maxima autem copia hujus reperitur in Insula Maranhon, cum multa cera nigra, ubi copiosius colligitur, vasisque integris completis, æstate, cum flores silvestres maxime virescere solent, servatur. Inter hosce flores reperitur unicus in arbore *Tapuráiba* flos, quem postquam apes gustarunt, Mel amarum conficiunt, sicut de Apibus in Syria Absinthio insidentibus testantur Authores. Qualitate & dignitate nihil hercle hoc Europæo melli concedit, in secundo gradu calidum, consistentia admodum fluida, clara & tenui: odore suavi quidem, sed silvestri, nec nimia aut ingrata dulcedine, nauseam parit, sed gratissimo acore, oxymelis instar, palatum afficit. Abstersoria qualitate, partiumque tenuitate, tantum stomachum, viscosis humoribus obsitum, abstergit, quantum calida languidum confortat. Intestina imprimis & renes, sive superius, sive inferius exhibitum, à cruditatibus vindicat, atque urinas promovet. Tum & infantibus ad abstergenda & demulcenda viscera, à reliquiis Variolarum & Morbillorum obsita, summopere prodest. Simplex vel compositum (ut in capite de Mulierum morbis dictum est) uteri intemperiei frigidæ summum adfert solatium.

Longæ durationis & magnæ dignitatis Vinum quoddam inde confici solet, fortissimum quidem & admodum abstergens. Sin temperatius placeat, hydromel vel mulsum ex aqua fontana, sine coctione, rori nocturno exponitur.

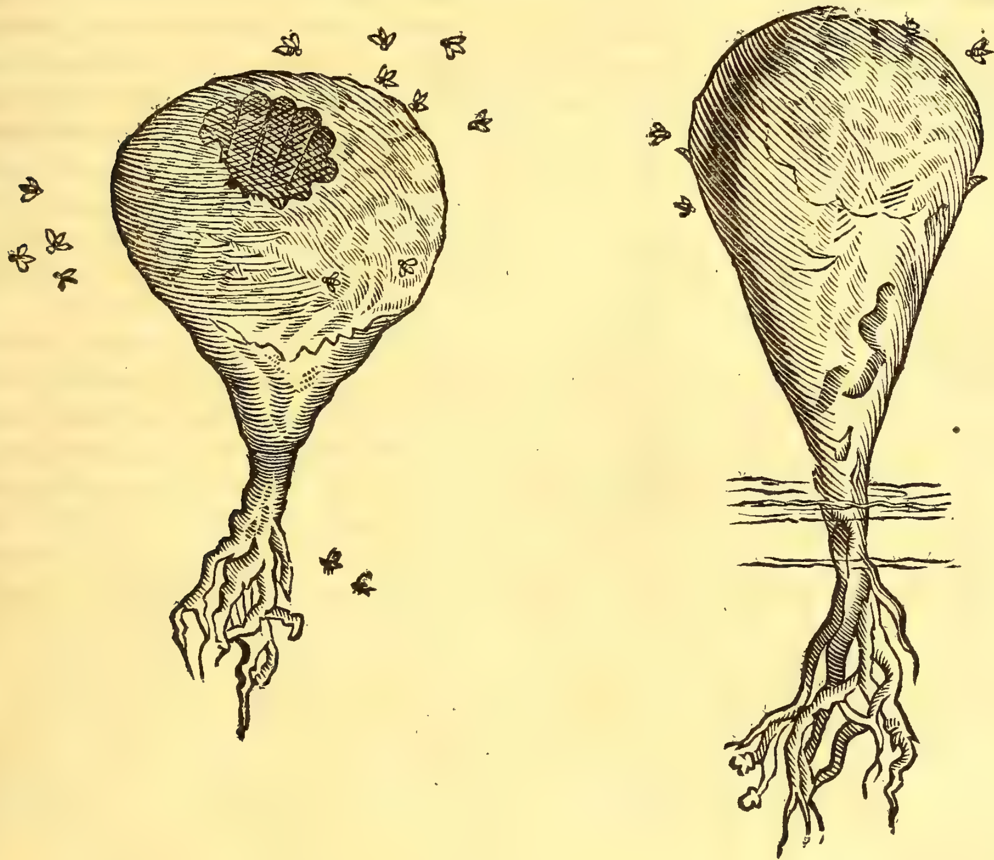
Pharmaca denique non solum, sed & cibos potusque quotidianos ingreditur decantatum hoc trium Apum mel, sicut in Tractatu de aëre, aquis, & locis dictum est: meritoque de illo idem prædicare licet, quod Plinius lib. XXII. cap. 24. testatur. Mellis naturam

naturam talem esse, quæ corpora putrescere non sinat: tum, multos exstitisse qui senectam longam mulsi tantum nutritu toleraverunt. Hac solum adhibita cautione, ne biliosis, hepatis, renum & stomachi ardore laborantibus, nisi summe dilutum, exhibeatur.

Cera ejus, *Yetiè* illis dicta, quæ nigricans est, Europææ postponenda quidem, sed ad emplastra emollientia & digerentia, contra mala è frigore nata, utilissima habetur.

Qui cum *Tapuys* Mediterraneis in desertis vixerunt, multas alias species Apum commemorant: quæ ut nomine & figura, ita & natura ab iis quæ enarratæ sunt, discrepant. Quædam enim earum in arboribus pumilis, quædam vero intra terram miris modis nidificant & mellificant, earumque Mel utcumque igne & fumo excitato colligitur. Sed quia præter instituti rationem est ea enarrare, quæ dubio aliorum relatu nixa sunt, iis supersedeo.

Porro, præter tot documenta fertilitatis circa Vegetabilia & Sensitiva marina, telluris æmula, accedit & illud, quod paucis à Paranambucensi littore milliaribus, piscatoris uncum citra intentionem contingat infigi vadis petrosis, & loco piscis spongias, coralla aliasque arbusculas marinas capi. Inter hæc inusitatæ formæ prodit spongiosa arbuscula, sesquipedis longitudinis, brevioribus radicibus, lapideis nitens vadis, & rupibus infixa, erigiturque in corpus spongiosum molle oblongum rotundum turbinatum: intus miris cancellis & alveis fabricatum; extus autem tenaci glutine, instar

Apum propolis, undique vestitum. ostio satis patulo & profundo in summitate relicto, sicut ex altera Iconum, probe depicta, videre licet. Ita ut Apiarium marinum vere dixeris. Primo enim intuitu è mari ad terram delatum vermiculis scatebat cæruleis, parvis, qui mox à calore Solis in Muscas, vel Apes potius, eosque exiguos & nigros transformabantur, circumvolantesque evanescebant: ita ut de eorum mellificatione nihil certi conspici datum fuerit, cum tamen cerosa materia propolis, Apumque cellæ manifeste apparerent. Atque ipsa Mellis qualiscumque substantia procul dubio urinatoribus patebit, ubi curiosius inquisiverint hæc Apiaria, eaque in natali solo & salo diversis temporibus penitius lustrarint.

CAPVT III.

Radix Mandihoca.

FRumento complures Indiarum regiones ad hæc uſque tempora caruerunt: ea tamen, quibus hominum & animalium ſuſtentatur vita, frumentique vicem ſupplent, deſiderari, benigna mater Natura noluit. Radix enim ſativa ſeu altilis, quæ *Mandihoca* Barbaris appellatur, in farinam redacta & in panem coacta, cum optimo pane ſimilagineo certat. Qua planta licet Angolæ & Hiſpaniolæ atque aliarum Inſularum incolæ gaudeant, (ubi radicem hanc *Yuca*, aliis Mexicanis *Quauhcamotli*, præparatam & in farinam redactam *Caſſavi* vocari Monardes teſtatur) Braſiliæ tamen naturalem, ſummoque ſtudio ibi excultam conſtat.

Plures hujus fruticis, quem *Maniiba* & *Manduba* Braſiliani vocant, dantur ſpecies: quæ licet prima fronte inter ſe haud differre videantur, tamen ab experientibus agricolis dignitate, caule, & colore diſtinguuntur, ac diverſa ſortiuntur nomina.

Quæ antequam explicem, monitum volo lectorem, ne in tanta nominum varietate (quæ in hoc & ſequentibus quibuſdam capitibus occurret) confundatur. Inter Barbaros enim Americanos non tantum, ſed & ubique terrarum quotuſquiſque in eo variat ac diſcrepat. Nam interdum unaquæque res multis nominibus à quibuſdam deſignatur, quæ apud alios nomina ſunt diverſorum piſcium & herbarum. Interdum idem nomen à diverſis authoribus, diverſis rebus naturalibus poſitum eſt. Aliter enim Plinius, aliter Gaza, aliter alii Latini explicarunt monumenta veterum Græcorum. Ex quibus inutilibus amphibologiis haud levis exſurgit moleſtia, & in exquiſita rerum cognitione obſcuritatem creat. Quapropter ego non ſine ratione cum Galeno optavi aliquando, res poſſe tradi ſine nominibus, ut ſophiſtis eriperetur decertandi & calumniandi occaſio.

MANDIHOCA.

Decantatæ itaque hujus fruticis prima ſpecies à maris accolis Braſilianis vocatur *Mandiibabuára*, *Mandiibparata*, & aliæ albicantibus radicibus & truncis, *Mandiipéba*, *Mandiipuçú*, *Mandiibimána*, *Aipi*, (quæ iterum ſuas habet ſpecies) *Tapeçíma*, *Aipipóca*, *Mandijupéba*, *Aipimacaxera*. Hæ novem poſteriores rubentibus ſunt & lacteſcentibus radicibus & caulibus. Omnium harum ſtirpium radicibus ſolum *Mandihoca* nomen inditum, & alimentoſis, medicamentoſis, venenoſiſque qualitatibus, licet impari inter ſe gradu, pollent. Quas proprietates, utpote admiratione digniſſimas, penitius introſpexiſſe operæpretium erit. Hæ frutices omnes eleganti ac ſtellatim ſeſe explicante ſunt folio. Caule recto, nodoſo, hominis ſtaturam raro excedente. Ejus craſſities pro fœcunditate ſoli, cœlique temperie, varia. Florem fert exiguum, ſemen autem, Ricini Americani ſemini ſimile, ſed inutile. Reliqua ex ipſa planta ad vivum depicta cognoſcere licet.

Fru-

Fructum vero subterraneum, ipsam scilicet radicem esculentam *Mandihocam*, Pastinacæ haud dissimilem producit, quæ lacteum trahens succum, ab oculis prorumpentibus, è trunci internodiis natis, hoc liquore egregie intumescit.

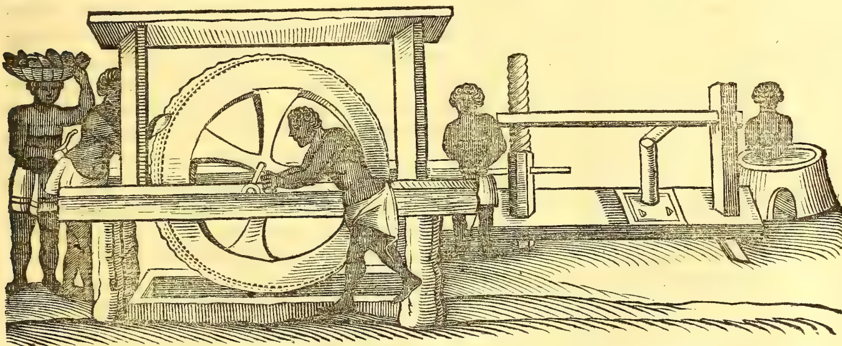
Terra minime glebosa aut irrigua, ut Canna saccharifera, gaudet, sed sicca potius, sitiente & montosa, atque in tuberculos, quasi à talpis, egesta. Adeo humiditatis omnis inimica est, ut æstivis dumtaxat mensibus terræ committi velit, idque locis apricis ac minime umbrosis. Quod, sicuti in hac, ita in quavis plantatione observandum, quia guttatim ex arboribus destillans aqua perquam noxia habeatur. Cum adeo acclive & arenosum solum requiratur, malunt incolæ densissima demoliri nemora, demolita exurere, eaque arvis & segetibus (*Chocas* Lusitanis) destinare. Extra terram duobus vel tribus surculis germinant, qui, ubi octavo, decimo & duodecimo mense liquescere cœperunt, pro semine sunt. Hoc frugum nostratium discrimine, quod *Mandihocæ* nihil de fructu decedat ad sui propagationem, nostris decedat, quibus ipsi fructus sementem faciant. Per radicem nulla potest fieri transplantatio: nam ea extracta è terra & tacta statim moritur.

Tres hujus plantæ trunci, frondibus spoliati, figura propemodum pyramidali, haud profunde simul terræ grumis, trium circiter pedum inter se distantia, inseruntur, prominentesque ad palmæ altitudinem, superius se invicem amplectuntur. Qui foliis licet denudati, novis tamen ilico vestiuntur, nec quicquam radix inde detrimenti patitur, modo caulis integer & illæsus maneat.

Dignitate & mole excellit *Mandihoca*, si anni terræque temperies sicca fuerit: tunc enim quælibet radix sesquipedem, vel duos, interdum etiam tres pedes longa evadit, crassitiem habens brachii, vel etiam cruris humani, quando satis adoleverit.

Ratio habenda ut ager à zizaniis, quæ valde suppullulant, ter quaterve repurgetur, donec plantæ adoleverint, ad octo nimirum vel decem mensium spatium. Maturitatem assecutæ radices, quod annuo circiter à plantatione spatio fieri solet, ad tertium vix sub terra durant; altero tamen plerumque anno pars illarum putrescit & corrumpitur; ideo ad summum linquuntur annuo spacio, & de novo per taleas plantantur. Ingruente nimiæ humiditatis necessitate, exscindi statim postulat, sex mensibus ante justæ maturitatis tempus.

Mandiba, quæ vocatur *Mandiibumana*, omnium citissime crescit & maturescit, atque optima inde conficitur farina. Hæc planta maxime gaudet solo arenoso & magis ambusto quam reliquæ. Primaria omnium, inque quotidiano usu & lucro, producitur quidem promiscue in quavis terra, vocaturque *Mandiibparati*.

E terra evulsæ radices, vix per triduum durant, etiamsi fideliter horreis recondantur. Mundatæ, & à cortice, quem tenuissimum habent, liberatæ, molæ trusatili, cujus Iconem hic exprimimus, à duobus hominibus circumactæ, admoventur, ferrique cuspide conteruntur; & contusarum radicum farinam excipit alveus. Alii radendi modi pedetentim exoleverunt, ob majores labores & sumtus. Pauperibus tamen usus Scobinæ manualis superest, quæ ab Indigenis *Tapiti* nuncupatur. Rasura deinceps torculari vel prælo subjicitur, quo magna vi humor ille superfluus & noxius exprimitur, ut

ut ſicca atque abſque ulla humiditate maneat. Mox cribro, *Vrupeba* dicto, percolatur. Exinde planefacto fictili aut æneo injicitur, in quo ſubſtructo igne circumagitatur tantiſper donec coquatur. Semicocta vero, & adhuc mollis, eſculenta eſt, & vocatur *Farinha relada*, quod eſt Farina cocta non exſiccata. Reliquum quod ſupereſt, & reſervare volunt, ſupra majorem vel minorem ignem pro arbitrio miſcent, atque exacte ſiccant. Farina enim hæc quo plus exſiccata & excocta, eo durabilior eſt. Optime tamen ſiccata & fideliter ab aëre defenſa, ultra annum vix ſervari poteſt: nam ſi vel leviſſima uligo eam infecerit, corrumpitur, unde non parvam militum ſtragem in caſtris exortam vidi. Quapropter noſtri, Barbaros imitati, eam in bolos, quos vocant *Bejus*, paſtillos & liba cogunt, ſuperque craticulas modico igne induratam in penu aliquandiu recondunt.

Ex hoc frutice expreſſo manat liquor, *Manipuera* Barbaris dictus, qui vaſi infuſus poſt duas horas fundo adhæreſcit: ex quo alia fit Farina, melior priori, ac majori affluentia floris; quam cremorem de *Tipióca* vocant. Ex aqua Farinæ, in fundo ſubſidente, bolos quoque conficiunt, *Tipiocéto* dictos, optimi ſaporis. Tum Gummi quoddam ſeu potius amylum ex ea fit, atque eidem uſui inſervit. Hic liquor *Manipuera*, quod dulcis ſit ſaporis, ab animalibus avidiſſime hauſtus, vi quadam venenata, ea ſtatim exſtinguit: ex radice tamen non expreſſus (quod mirum) cætera animantia, excepto homine, nutrit.

Præterea è radice, à Sole exſiccata, alia fit Farina & pollen albicans, imo & panis ſiligineus & biſcoctus, qualis è tritico (cui & ſimillimus eſt) pinſitur. Hoc alimentum integrum & non comminutum pro jumentis & pecoribus, quibus in pabulum cedit, reſervatur.

A vermibus, & integris formicarum cohortibus, hæc planta miſere ſolet infeſtari, magno agricolarum incommodo: non ſolum folia atque caulem, ſed ipſam quoque radicem depopulantur ferarum greges & animalia domeſtica. Ipſi Braſiliani, Æthiopes, & noſtratium non pauci, hujus plantæ folia amant adeo, ut contuſa, cocta & probe condita pro cibis & lactucis apponant; quæ in maſſam efformata, *Maniçóba* nuncupant Braſiliani.

Porro radix hæc quatuor aut quinque dierum ſpacio in aqua macerata & emollita, *Mandiopiba* dicitur, quæ aſſata maxime ab agreſtiori Indorum & Barbarorum multitudine expetitur & manducatur. E ſedimento hujus conſiſtentiæ, Farina mollis, notæque melioris, conficitur: quam Braſiliani *Vipéba*; Luſitani *Farinha freſca* cognominant.

Ex *Mandihoca* contuſa, butyro & ſaccharo, inſignes fiunt boli vel paſtæ, ad edendum optimæ.

Pultis denique genus præparant ex *Mandiopeba*, quod nomen accepit *Mingau-petinga*.

Mandihoca illa mollis, illis *Puba*, igni impoſita exſiccatur; exſiccata appellatur *Carimá*. Ex hac Afri panem optimæ notæ conficiunt, quem *Muſam* vel *Angu*, interdum *Enſonde* appellant. Omnium autem præſtantiſſimum pultis genus condiunt, quod vocant *Mingau de Carimá*, cui aromatum loco momentum piperis Braſilienſis, & floris *Nhambi*, admiſcent: quod optimi cum ſit ſaporis, ſanitatique conducat, frequens in prandiis eſſe ſolet; nec ſuaviter ſe vivere exiſtimant niſi hoc alimento utantur. Sanis æque atque ægris ejuſmodi pultes, emulſiones, atque adeo ptiſanas ſaluberrimas inde confectas, exhibent. *Tipióca* ſiquidem, & *Carimá*, pota, vel ſyrupi ſpecie cum aqua florum Auriacorum & pauxillo Sacchari exhibita, antidoti loco plerumque eſt. Quantæ porro dignitatis *Tipióca* & *Carimá* ſint, in deſcriptione morborum Endemiorum ſatis explicavi. *Tipióca* enim, ſi multa lotione defæcata atque exſiccata, probe ab omni humiditate reſervetur, Tabidis & Dyſentericis, ex arte propinata, medetur. Febricitantes, animo deficientes, veneno infectos reſtituit Præter hæc, violento exercitio fractis vires recuperat, ſudoreſque immodicos compeſcit, Ptiſana illius ſimplex. Quaſcunque Hæmorrhagias, imprimis ex vulnere inflictas, tum intus aſſumta, tum emplaſtri forma applicata, cohibet.

Ex *Macaxera* optimum fit Vinum, ſerum lactis ſapore referens. *Mandihoca* raſa, vulneribus & ulceribus antiquis impoſita, ea mundificat, atque attemperat.

Manipuera cocta craſſeſcit pultis in modum, alimentoque convenienti exiſtit. Quod ſi Oryzam & Saccharum, cum aqua deſtillata ex floribus aurantiorum ſuperinfundas, Conſervæ gratiſſimæ formam induet, mutatoque nomine *Marmelada de Mandihoca* appel-

appellatur. Poſtremo illa ſpecies *Macaxéra*, præterquam quod vicem Farinæ prædictæ ſuppleat, igne etiam aſſata, abſque ulla alia præparatione, comeditur, ac *Macapéra* appellatur.

A cæteris radicibus abſtinendum eſt, quod præſens ſint venenum. Dantur enim quædam, quas citius combuſſeris, quam ut virus ſuum deponant, & ad edendum idoneæ reddantur. Quin ipſi Indigenæ, olim minus exercitati, in ſeparatione alimentoſi & venenoſi, multoties mortem oppetierunt: nunc eruditiores facti, non ſolum illis præcipuo exiſtit vitæ ſuſtentaculo, ſed omnibus Europæis in America degentibus. Idque pani triticeo præferre non verentur, licet minoris habeatur nutrimenti.

Æthiopes & Braſiliani inter edendum pugnos Farinæ plenos in os injiciunt, ut manu quoque longius ab ore remota, vix tamen mica pereat. Raro aut parum inter prandendum potu utuntur, quod farina aquam nimis imbibat, & ſtomachum inflet.

Cum aratrum ejuſque uſus hic ignoretur, & improbi ac multijugi laboris tædia declinent, facilem hanc & minus ærumnoſam agriculturam, tam vitæ ac rei familiari tuendæ, quam æri corradendo, egregie adhuc amplectuntur. Quippe unius dumtaxat mancipii induſtria & labore, centum tuberculos, aliquando unius diei decurſu abſolvunt. Hujus autem Farinæ una, quæ viginti cantharos noſtrates continet, aut ſeſqui *Alkeira*, hoc eſt, modius unus aut ſeſqui, homini robuſto & laborioſo, in menſem integrum plerumque ſufficit. Quem modium ſex aut ſeptem aut ad ſummum octo ſolidis comparaveris.

Hæc ſunt quæ uſu & ſedula in hanc radicem inquiſitione, à ruſticis & mea experientia reſciſcere potui; quæ fuſius & explicatius perſequi volui, quod hæc planta ubique frequens ſit & domeſtica, tamque excellentis uſus, ut vaſtiſſimi orbis Americani incolis abunde victum ſuppeditet.

MANDIHOCA Silveſtris.

Tapuyeri, vita & moribus agreſtiores, nec *Mandihocam* hanc, nec quicquam ſimile plantant, ſed arborum fructibus, variis herbis & melle agreſti ſe ſuſtentant. Inter radices quas comedere amant, eſt *Mandihoca* quædam ſilveſtris, ſponte proveniens, frutexque arboreſcens: cæterum ſativæ ſimillima, ſi caulem & folia conſideres, verum dignitate longe inferior. Mediterraneis *Cuguaçucuremia*, maris accolis *Cuaçú-mandiiba* dicta. Cujus Iconem expreſſam hic videre eſt.

CA-

CAPVT IV.

Copaiba.

PLerique Americani communi nomine omnes Resinas odoratas & Gummi vocant *Copal*, variasque illarum species peculiaribus distinguunt nominibus. Ita & Brasiliani Arborem hanc resiniferarum facile principem *Copaliba* vel *Copaiba* nominarunt. In densis nemoribus mediterraneis hæc satis procera reperitur: cui lignum rubrum quasi minio tinctum, adeoque durum ut ex eo asseres latissimi fiant. Foliis est ovalibus, cum pediculis & nervis crassis postica parte maxime eminentibus. Flore est pentaphyllo rotundo. Fructus instar siliquæ & coloris nigricantis ubi maturuerit, qui facile aperitur, continens nucleum nucis magnitudine & figura, coopertum cuticula nigra, quæ pauca pulpa lutea, lenta, molli, eduli quidem sed non saporosa, ita ut inter fatuos fructus numeretur, ut solet in Arboribus balsamiferis. Simiæ has siliquas depopulari amant. Ego eas mense Maio & Iunio collegi, & mox semigerminatas mandavi terræ, atque læte provenerunt. Pinguis & odoriferus autem ille liquor adeo celebratus, ab inciso cortice ad medullam usque, Luna plena, tanta quantitate destillat, ut spatio trium horarum, ad duodecim libras olei effundat. Sin nihil forte profluat, statim vulnus cera aut argilla obturandum est, ne quid effluere possit, & duabus post hebdomadis cum fœnore moram compensasse videbis. Non adeo frequens in Præfectura Parnambucensi hæc Arbor, quam quidem in Insula Maranhon, ubi valde luxuriat, unde quoque copiose illius Balsamum ad nos affertur.

COPAI'BA.

Non autem solum mirifica pollet vi mundificandi & consolidandi, & ad quævis vulnera (imprimis nervorum) prima intentione restituenda, morsusque serpentum curandos & cicatrices tollendas: sed & ab omnibus pariter incolis, & à me, interne exhibitum, insignem præbere utilitatem, observatum fuit. Tam suavis tamen odoris, sicut Maffæus vult, non est. Calidum in secundo gradu, crassum, valdeque pingue & resinosum. Ejus salutares vires nunc denuo in circumcisione Iudæi experiuntur: qui sanguinem ex vulnere illo crudeli profluentem feliciter admodum eo coërcent, cum antea vulnus esset curatu difficile, & non paucis exitium intulisset.

Pectori, ad stomachum languidum, ventri ad colicos frigidos cruciatus, illitum conducit. Guttulæ aliquot convenienter exhibitæ per os robur addunt visceribus, il-

lisque

liſque tonum reddunt: fluxiones muliebres, curſus ventris & gonorrhœas quoque ſiſtunt. In anum per clyſteres, in penem per ſyringam cum Saccharo ex aqua plantaginis, vel oleo roſarum diſſolutum, adverſus eadem mala proſpero ſucceſſu injicitur.

CAPVT V.

Cabureiba ſive Balſamum Peruvianum.

INter arbores infructiferas primaria eſt *Cabureiba.* Quarum duas ſpecies, non in habitata Braſilia, ſed in remotiſſimis deſertis trans immenſa illa montium juga, vidi. Vtraque eſt excelſiſſima, vaſtiſſima, & odorifera, ſed cortice & ligno differentes. Altera rubeſcentis eſt coloris, odoreque Cedro Braſilienſi, quæ Incolis *Acaiacatinga* dicitur, non diſſimilis. Altera, de qua nos in præſenti agimus, folio eſt exiguo, inſtar Myrti, cortice cinereo, digitum craſſo, tenui membrana miniati coloris, exterius cooperto, ſub qua flavus liquor, quo totus cortex turgere ſolet, latitat, qui vetus gratiorem ſpirat odorem quam ſi recens ſit, ſitque conſiſtentiæ craſſioris & coloris punicei. Cortex contuſus & in maſſam redactus, ſuaviſſimos efficit globulos, & alia multa. Lignum illius ſingularem uſum præbet in ædificiis.

CABVREÍBA.

Reviréſcente arbore circa Februarium & Martium, Luna plena, ex læſo cortice, pendulis vaſculis, excipitur hoc Balſamum fragrantiſſimum *Cabureiçica* dictum.

Ædes non ſolum, ſed Lucos integros gratiſſimo odore, Peruviano perquam ſimili, inficit. Subſtantia eſt compacta & tenaci, ſed calefactum ſequaci & ductili. Circa fluvium potiſſimum *Ieneiro* & in diſtrictibus Divi Vincentii & Spiritus Sancti, quam in Parnambucenſi, crebrius reperitur, licet non adeo magna quantitate inde ad nos deferatur.

Ad internos & externos affectus non inferiori gaudet qualitate quam *Copaiba.* Calidum & ſiccum eſt in ſecundo gradu, diſſolvens, digerens & confortans. Aliquot illius guttulæ per os jejunis exhibitæ, Aſthmati proſunt: intemperiem quoque ventriculi, viſcerum languores inveteratos corrigit: tepidum pectori & hypochondriis illitum, eorum oppilationes & frigiditates tollit. Irrigatione & frictione capitis & cervicis ex panno rubro, corroborat cerebrum, & præſervat à Paralyſi & Spaſmo; imo debilitatum omne nervorum genus in priſtinum vigorem reſtituiſſe, ſæpiſſime hic ſumus experti. In nervorum puncturis acrimoniam ſaniei, unde tot dolores & convulſiones oriri ſolent, retundit.

Cæterum Luſitani æque ac Braſiliani adverſus vulnera & morſus venenatorum animalium ineſſe illi virtutem quandam ſingularem teſtantur, ad quam animalia, inſtinctu

ſolo naturali confugientia, corticemque deterentia, parti læſæ præſentiſſimum inveniant remedium. Quæ omnia in Caſtris & Noſocomio noſtro, tum imprimis militibus ictis à feris atque Barbaris, mecum per deſerta peregrinantibus, comprobavi. Quippe ſolo hoc eximio Balſamo recenter ex ipſis corticibus collecto, vulneratos & luxatos reſtitui.

CAPVT VI.

Acaiaíba, & fructus ejus Acajú.

QVantum lenta ſolent inter Viburna Cupreſſi, tantum inter cæteras Braſiliæ Arbores eminet ***Acaiaiba***, divino beneficio harum regionum incolis conceſſa. Quæ ut aſpectu pulcherrima, ita multifaria virtute celebratiſſima. Ac quamvis umbroſa & patula, ramiſque multis ſpecioſa, non tamen adeo in altum exſurgit; ſed cum revera Malus ſit, variis & ſinuoſis flexibus ſeſe incurvat, ramis humum verſus dependentibus. Eſt duriſſimo ligno, à naupegis valde expetito, ac Gummi optimo

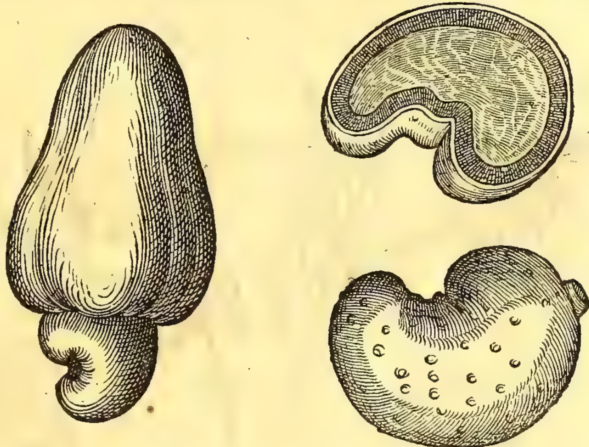
ACAIAÍBA.

turgente, quod ſua ſponte æſtivis menſibus erumpit, ob facultatem, pellucidum colorem, fragrantemque odorem, Arabico vix cedens. Foliis eſt, ſi nervos, ſi figuram ſpectes, Iuglandi ſimilibus, ſed fragrantioribus, nec aromaticum odorem deponentibus niſi diſtillatione forti. Multo autem magis odorifera illa folia, quæ verno tempore Braſilienſi pullulant, & hinc quidem pulchre & ſature rubicantia paſſim in ſilvis videas, annuaque folia, tamquam inutilia, detrudunt circa hibernum tempus. Floſculos fert pentaphyllos multos juxta ſe poſitos, & in una umbella ad centum uſque conjunctos: in

cujuſque

cujusque medio ſtaminulum cum exiguo capitello habentes. Cum primo erumpunt, quod fit potiſſimum initio Septembris, ſunt candidi mox incarnati coloris. Odore fragrantiſſimo Liliorum convallium æmulo integras ſilvas replent. Flori ſuccedit caſtanea ex qua excreſcit pomum oblongum conſtans ex carne ſpongioſa ac lenta acinis & ſeminum cellulis diſtincta, ſucco dulci acido aſtringente turgens. Qui ſuccus adeo maculat linteamina ferrugineo colore, ut nulla arte elui poſſit antequam arbores denuo floreant. Liquor hic recens albicat inſtar lactis ſaporis aſtringentis, cujus color & ſapor paulatim pereunt fermentando, manetque fortis & inebrians. Exterior pomi pellicula tenuiſſima partim flaveſcens, partim rufeſcens, ita ut pro vario naturæ luſu celeberrimus hic fructus, figura, colore & ſapore inter ſe diſcrepet. Caſtanea ut & nucleus renis ovilli figuræ ſunt, hic tenui pellicula, illa craſſo & ſpongioſo cortice cinereo veſtitur, in quo oleum acre & admodum mordicans latet, ut ſi quis illud incaute ore attigerit, labia & linguam ignis modo urat. Vt oleum in cortice abſumatur ſub cineribus caſtanea torretur; hinc malleo contuſa, nucleus eximitur, qui vel ad annos incorrupte conſervatur, vel recens comeditur, adeoque ſapit toſtus ut caſtaneas longe antecellat.

Braſilianis vero non minus quam Arcadibus olim Quercus, pomum hoc, tum glans ei adhæreſcens & ſuperinnaſcens, à tot jam ſeculis, vitæ ſolatio fuerunt. Bella, quæ frequentia inter illos excitari ſolent, ex parte hujus fructus amore geruntur. Victores enim caſtris poſitis loci expugnati poſſeſſores tamdiu manent, donec omnem arboris fructum depaſti fuerint. Ætatem exinde ſuo more dimetiuntur, nam ſemel in anno dumtaxat provenit, idque menſibus Decembri, Ianuario & Februario, tunc enim deficit ſub latitudine Parnambucenſis Præfecturæ; quia meſſis tempora pro ſitu regionis mutari ſolent. Sole redeunte à Tropico Capricorni, terra iis irrigatur aquis quas pluvias de *Acaiú* appellant, quibus ſi non prorſus deſtituatur, nec nimium obruatur glandifera & pomifera hæc arbor optime cum Barbarorum meſſe & vindemia agitur.

Caſtaneæ autem ſeu glandes pingues & ſecundo gradu calidæ. Crudæ ac recentes, ſi cum vino & momento ſalis manducentur, juglandes guſtu referunt; ſin aſſatas aut ſaccharo conditas malueris, multo ſuaviores, & durabiliores comperies; quapropter quoque pro deliciis inter bellaria apponuntur: Oleum quod ſub ejus putamine latere dictum eſt, herpeti medetur. Calidum eſt à tertio ad quartum gradum, cancroſis & malignis ulceribus vitioſa carne laborantibus, adhibetur. Lichenes quoque, & pedum vermiculos *Bicho* dictos, expugnat. Matureſcente autem caſtanea ipſa cum oleo intus contento ſenſim miteſcit, ac vim ſuam maxima ex parte deponit.

Incolæ arboris Gummi redactum in pulverem, ex liquore convenienti propinant mulieribus obſtructione menſtruorum laborantibus.

CAP. VII. *Iabuticába.*

EST arbor recta procera atque elegans, vaſtiſſimis ornata ramis: fructum fert cinerei coloris parem magnitudine Limonii, ſucco dulci, tenui pellicula inſtar uvæ bene maturæ: qualitatis temperatæ atque ſalubris, febricitantibus jucundiſſimum. Non fert flores, ſed fructus in tubere, qui ab ima radice uſque ad ſummitatem ramorum ita per totam arborem conjunctim catervatimque extuberant, ut continuus potius racemus, quam arbor videatur.

Species quædam hujus arboris invenitur in ſilvis *Pagi Tahuçurána*, ſed fructus fert minime cum aliis comparandos. Ex quibus Incolæ exprimunt vinum delicatum & dulce, quod niſi ſtatim ebibatur deterius fit, & in acetum convertitur. Vtraque hæc arbor niſi in vaſtis ſilvis Mediterraneis, & frequens eſt in Præfectura S. Vincentii, teſte Emanuele de Morais: Eam enim fateor me nondum vidiſſe, licet non perfunctorie tam elegantem arborem in ſilvis mediterraneis quæſiverim.

CAPVT VIII.

Içicariba, & illius Gummi Içicá, ſive Elemni.

IN arenoſis & effœtis nemoribus excelſa reperitur arbor gummifera, quæ à Barbaris *Içicariba* appellatur à lacryma quam fundit, quæ ipſis *Içicá*, Luſitanis *Almaçiga* dicitur. Arbor hæc Fagi in modum creſcit, caudice non ita craſſo, cortice glabro & griſeo. Folia fert in ramulis, duo ſemper ſibi invicem oppoſita & tertium ſolitarium in fine. Sunt autem pyri foliis ſimilia, oblonga, anterius acuminata, craſſa inſtar pergameni, læte viridia & ſplendentia, nervo ſecundum longitudinem, & venis oblique diſcurrentibus. In ramulis ad foliorum exortum copioſi pronaſcuntur floſculi, racematim ſeu verticillatim poſiti ſive congeſti, parvuli, quatuor foliolis viridibus conſtantes, ſtellulæ pene figura: Foliola autem illa in ambitu lineola alba ſunt circumdata, & in medio exſtant ſtaminula aliquot flaveſcentia. Poſt florem ſequitur fructus, figura & magnitudine Olivæ, colore autem Mali granati, intus habens pulpam odoriferam, uti & lacryma eſt arboris. Cortex exterior ſi manu vel paulum mulceatur, inſignem mox odorem de ſe fundit.

ICICARIBA.

Interior cortex alte vulneratus, plenilunio imprimis, ſtatim, nonnumquam poſtridie, aut tertio poſt die Gummi ſeu Reſinam fundit odoratiſſimam (odoris inſtar Anethi recentis contuſi) præſtantiſſimamque, colore albicante & vireſcente. Eſt Gummi Elemni plane ſimile, quod tamen noſtro officinarum, utpote recentius, odore, & qualitate efficacius. Calidum eſt ad tertium gradum, primum molle, mox indureſcens, præcipue frigefactum. In omni topico, ſive ſimplex, ſive compoſitum, ad vulnera aperta & ad interiora mala, ex frigore potiſſimum nata, adeo expetitum, ut profanum habeatur illud aut ignoraſſe aut non applicuiſſe. Hoc, cum partim ruſticorum indulgentia ad me allatum, in quotidiano uſu eſſet, vix ulli umquam emplaſtro ſtomachali, vel ceroto corroboranti adeo ſum fiſus, quam huic. Viſcera enim roborare, flatus diſſipare & doloribus feliciter mederi aliquoties ſum expertus; ita ut in frequentiori praxi hoc præ cæteris commendare, reliquiſque omnibus præferre voluerim. Poſtremo, ad omnia quæ Gummi Elemni uſurpatur capitis vulnera, licet graviſſima, eaque ſanat, ac prima intentione reſtituit.

Ejuſdem arboris & Gummi meminit quoque Fr. Ximenes in nova Hiſpania.

CAPVT IX.

Arbor Ietaibá, & illius lacryma, Anime.

RAriora quidem aromata & balſama, pro ſua fertilitate, hic Braſiliæ tractus profert, quoad reſciſcere potui, quæ tamen gummi & lacrymarum copia compenſat. Inter hæc perpetuo virore conſpicua nemora, præſertim in Paraybæ diſtrictu,

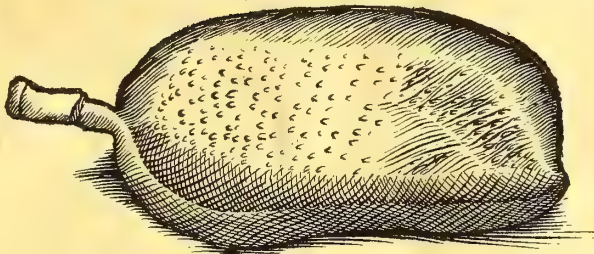
districtu, spissam & speciosam producunt Arborem *Ietaibá*, ligno duro, albo, ædificiis & machinis aptissimo, cortice lento, punctulis ex albo flavescentibus variegato, & hinc inde clypeiformibus maculis, ex albo subflavescentibus. In ramis continet folia duo vel tria sibi opposita figura parva, sed oblonga, viridia, ad tactum lævia, nervo secundum longitudinem & venulis transversis, eleganter inferius conspicuis, prædita. Fructum fert in siliquis oblongis compressis duriusculis, coloris hepatici & quasi lævigati. E siliqua fracta promanat substantia mollissima filamentosa subincarnati coloris, saporis farinacei & subdulcis, quæ cruda edulis est. Huic farinaceæ substantiæ tres utcunque lapides compressi glabri nigri involvuntur, figuræ & magnitudinis dactylorum.

Resina odorifera arboris ab Indigenis *Ietica-çica* nominatur; Lusitanis vero *Anime*, ob similitudinem quam habet cum *Anime* Novæ Hispaniæ.

Hoc Gummi per meatus corticis interiores decidere certissimum est; illud enim, tellure effossa, sub arboris trunco & radice occultatum extrahere solent. Quod potissimum fit sub finem æstatis mense Februario. Monardes ex vulnerata arbore, in Nova Hispania, colligi testatur, haud aliter quam Mastiche aut Thus. Eo non solum Medici, sed & vulgus familiariter utuntur, præcipue in capitis doloribus à frigore natis. Solus autem illius suffitus ad roborandum non

IETAIBA' ARBOR & FRVCTVS.

ſolum caput, ſed & reliquas corporis partes frigore affectas, valet. Suaviſſimi eſt odoris, & facilis conſumptionis. Calida & ſicca in ſecundo gradu. Cæterum vi quadam aromatica & peculiari ſuo calore hoc Gummi præſtare, ac partibus nervoſis illitum, vel emplaſtri forma applicatum, prodeſſe, multi mecum experti ſunt.

Folia arboris contuſa lumbricos enecare, ſi exhibeantur, conſtanter Indigenæ affirmant.

Interior corticis ſubſtantia raſa, & aquæ impoſita, contra ventriculi ventoſitates, ad potiunculæ formam præparatur, alvumque ſimul movet.

CAPVT X.

Caaopiá.

HVmilis ac tenera hæc Arbuſcula guttifera, à Luſitanis *Pao de Lacra* appellatur, quod gummi ſeu gutta quædam viſcoſa ex cortice ejus defluat. Paſſim & è quovis terræ genere progerminat. Ligno eſt lento, cortice è cinereo rufeſcente: diſpeſcitur in multos ramos. Folia habet ſolida, inferiori parte ex viridi quaſi rufeſcentia & aſpera, ſuperna dilute viridia & ſplendentia. Florum in umbellas congeſtorum rudimenta ſunt globuli brunni, magnitudine lentis, qui ſucceſſu temporis protrudunt flores quinque foliolis conſtantes, exterius ex viridi flaveſcentis coloris, interius tomento albo veſtitis, & ſtaminulis luteis ſubtilibus repletos. Poſt flores proveniunt baccæ, primo virides, magnitudine ceraſi, rotundæ; quæ diſſectæ ex molli, quo teguntur, cortice, ſucci multum eleganter flavi exſudant; intra corticem autem continetur pulpa alba conſtans meris cylindris juxta ſe poſitis, qui ſibi invicem cohærent.

CAAOPIA'.

In extremitatibus ramorum, qui rudimenta aut flores ſuſtinent, ſemper duo foliola acuminata brunni coloris compacta ſunt invicem, quaſi ſemiglutinata eſſent, & haſtam ſive venabulum referunt: hæc decerpta ex pediculo croceum humorem emittunt.

Florent hæ Arbores potiſſimum menſe Novembri & Decembri: Ianuario & Februario baccæ ſunt maturæ.

Si cortex medius hujus arboris incidatur, præſertim quando florere incipit, & linquatur per unum atque alterum diem, exſudat lacryma croceo-rubra, egregia, coagulaturque; quæ initio mollis, poſtea indureſcit. Convenit colore & conſiſtentia cum *Ghitaremi* ſive *Gutta gamba*, & eodem fere

fere modo purgat. Est è flavo paulo rufioris coloris, quam illud, nimirum siccatum; nam molle, croceum tingit colore luteo sive aureo paullo saturatius. Dissolvi potest eodem modo in spiritu vini, & tincturam facit croceam. Nonnumquam ignes luculenti struuntur juxta arborem, quorum potestate cortex dehiscit, majoremque fundit lacrymæ copiam, quæ in massam coacta in usum Medicinalem servatur. Quod à me primum tentatum, optime successit.

Olim affrictu hujus Resinæ, in aqua dissolutæ, impetiginem tollebant. Licet autem tantæ efficaciæ non sit, quam Gutta Camboides, vulgo Gutta gamba (quod an insitæ tarditati, an præparandi modo sit imputandum, dubito) tamen à drachma dimidiata, ad drachmam unam, per integram noctem in aceto squillitico, aut spiritu vini macerata, & ex vino propinata, ventrem solvit, fortiterque per inferiora exonerat. Meo tamen judicio rectius faciunt, qui dilutum ex aceto prædicto, in pilulas accedente stimulo conglobant, quam qui potiones ex illa conficiunt; quod ob tenacitatem difficillime solvatur.

CAPVT XI.

Palmæ Brasilienses.

Plurima Palmarum genera producit Brasilia. Quarum aliquæ sponte crescunt in silvis, ut *Inaiá*, *Carnaiba*, *Tucún*, *Vrucurí*, *Giçára*, *Aqué*, *Iráiba*, *Airí*, *Miriti*, *Maraiáiba*, *Gioçará*, & aliæ: Quædam vero aliunde huc olim translatæ & quasi nativæ factæ, ut *Cocoeíro* & Palma dactylifera.

Pindova.

Inter Silvestres indigenas frequentissima est, quæ *Inaiá* Brasilianis, vulgo Lusit. *Pindóva* nucifera dicitur. Eximia & procera est arbor, densissima nemora conficiens: lignum albicans & scabrosum corticis loco habet; ligni autem loco fungosam & intus filosam medullam facile combustibilem, è qua sana & fortissima lixivia norunt conficere. Nullum præterea aut certe exiguum præstat usum: ad ornatum duntaxat ob insignem altitudinem & ramos pulchre porrectos expetitur; iis siquidem eleganter comatis, & foliis radiatis utrimque vestitis, Lusitani atria & templorum parietes exornant, Indigenæ vero loco tegularum tuguria sua ad pluvias arcendas sternunt. Fiscellas quoque & vasa viminea ex illis conficiunt. Folia autem hujus arboris non ita dependent in orbem, ut *Cocoeiro*, sed maximam partem stant surrecta. Haud commode cæditur arbor, ob mollitiem qua ferri aciem obtundit.

Prope foliorum exortum, etiam rami proveniunt penduli, proferentes racemos, quatuor vel quinque pedes longos, plenos flosculis, post quos etiam racematim proveniunt fructus vel centum in uno racemo, ovi gallinacei figura & mole, aut etiam majore, fastigium habentes acuminatum: altera extremitate insident calici vel cupulæ, ut Nux pinea, foliis triangularibus constanti.

Maturus fructus exterius ex viridi flavescit, vel etiam brunescit. Cortex exterior filamentosus est, ut in *Coco*, verum haud crassus, sed duplam tantum habens ovi Gallinæ testæ crassitiem. Hic morsus detrahi potest: illo detracto apparet pauca caro crocei coloris, vix ullo manifesto sapore prædita, quæ à Nigritis cum farina comeditur. Caro autem hæc ambit nucem durissimam, instar *Coco* ovalem, ejusdem fere crassitiei, sed sine foraminibus. Hac fracta, apparet in cavo, per interstitium more Iuglandium distincto, nucleus magnitudine Iuglandis, albus, duriusculus, paulo siccior, neque tam suavis ut *Coco*. Colliguntur per totum annum, & nuclei tam ab indigenis quam advenis comeduntur, *Inaia-miri*, id est, *Cocos* parvæ Indigenis dictæ.

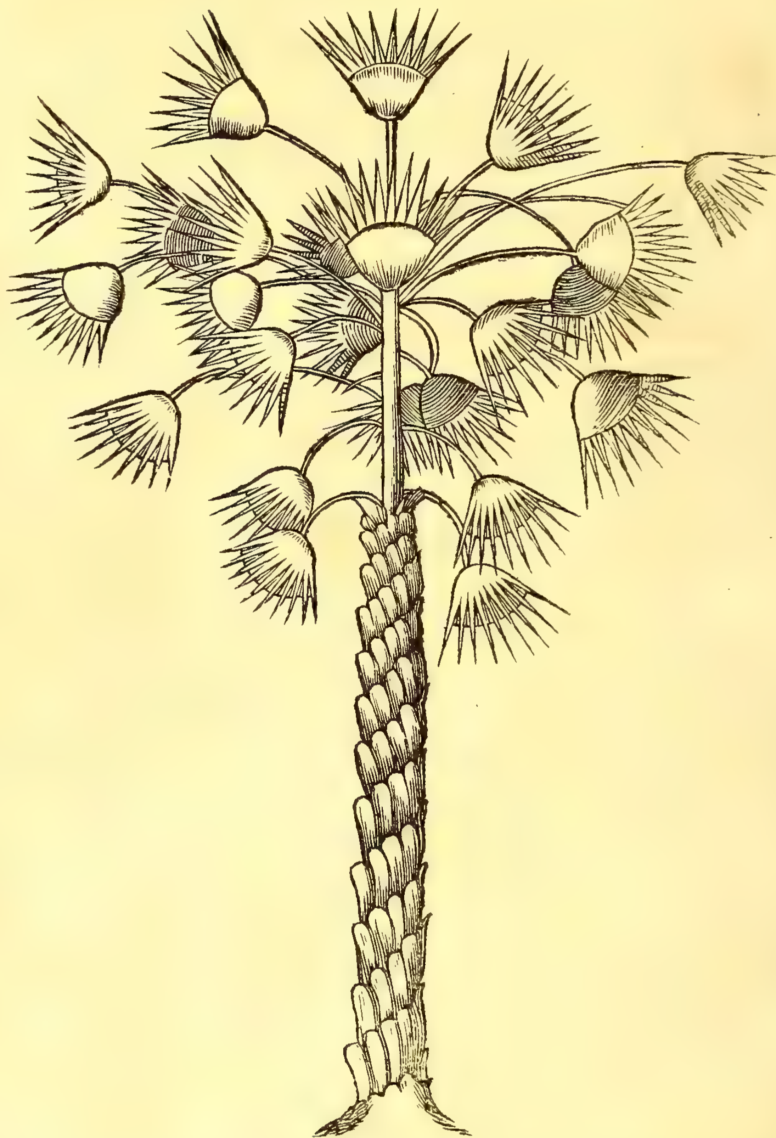
Oleum insuper optimum inde exprimitur, album & jucundi odoris, quod, quia refrigerat, defectum rosati sæpe supplet: & cum recens est, in cibis; cum vero vetus, ad lucernas usurpatur. E fructus quoque cortice aliud non ignobile & magis flavum elicitur, sed minus refrigerans, quod tamen ad multa mala emollienda adhibetur.

E fastigio Arboris Gummi pellucidum, odoratum & pulcherrimum fluit, quod in locum Arabici nonnumquam venit. Postremo medulla coloris albicantis, & recentem Iuglandem resipiens, in vertice ligni continetur, optimum alimentum si cum pane & sale comedatur.

CARNAIBA I.

CARNAIBA II.

Circa Diœcesin *Parayba* è remotissimis nemoribus ad hortos ob elegantiam traductæ Palmæ conspiciuntur, quarum brachia sive rami caudam Pavoniam æmulantur. Barbari *Caranaibam* & *Anachecariri*, Lusitani *Tamar* appellant, forte, quod fructus Dactylis similes ferat. Est autem arbor Palmæ dactyliferæ altitudine, habens lignum rufum, durum, crassis nervis intus constans, nullius tamen usus: cortex exterior griseus & cartilagine à terra ad aliquod spacium squamatus, squamis ordine cochleatim positis; quæ primo

primo longiores, ſenſim fiunt breviores, imo tandem decidunt ſuperne: nam Arbores adultiores caudicis ſuperioris medietatem habent glabram, inferiorem ſolum ſquamatam. Squamæ enim nihil aliud ſunt, quam ramorum qui exciderunt reliquiæ, arbore in altum ſurgente, & enaſcentibus aliis ramis. Arbor in ſummitate ramos ſuos orbiculatim expandit, directe ſurſum, deorſum, & ad latera, ut Palma dactylifera, ſed longe elegantiori aſpectu. Ramus quilibet duos vel amplius pedes longus, ſatis craſſus, compreſſus in utroque latere, ſpinis duris nigris armatus, figura dentiſcalpium referentibus.

Vnicum in cujuſlibet rami extremitate folium rotundæ figuræ, eſt ita plicis donatum, ut manuarium fœminarum umbraculum, coloris viridis, ab extremitate ad medietatem fere introrſum ſectum in multa alia carinata folia, foliis Palmæ dactyliferæ ſtructura ſimilia: quodlibet ex his ſectis foliis duos circiter pedes longum. Duas has *Carnaíbæ* ſpecies obſervavi ſibi invicem multum ſimiles, niſi quod mira foliorum & corticis conformatione diſcrepent, ut ex appoſitis Iconibus liquet. Vtriuſque Arboris ſcapus interior egregie flammam concipit, & inſtar facis diu fovet; ita ut mihi per deſerta peregrinanti ſolatio fuerit non ſolum ad illuminandum, ſed ad abigenda quævis inſecta & ſerpentes noctu vagantes.

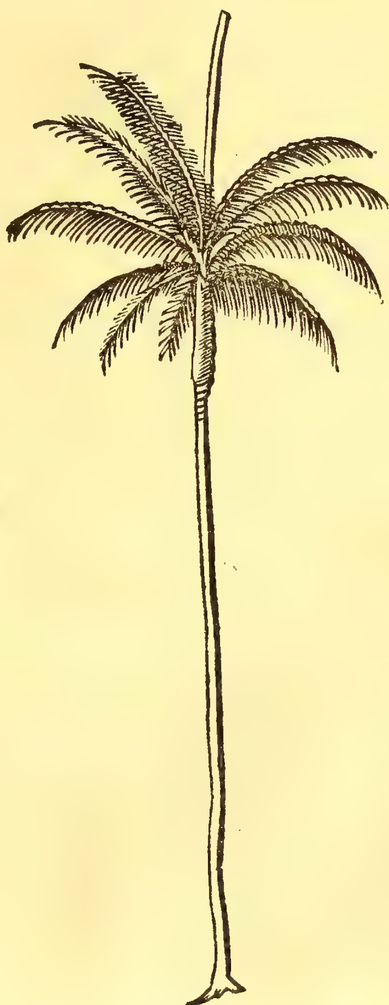
Inter ramos folia ferentes alii prodeunt longiores, nimirum quatuor aut plures pedes longi, in multos ramos, & in ramulos lanugine albeſcente obductos, expanſi alternatim, ſive quaſi ex vaginula prodeuntes. In ramulis hiſce alternata ſerie exiſtunt floſculi pallide flavi, ſine pediculis, ſinguli tribus foliolis conſtantes.

Poſt floſculos illos proveniunt fructus, figura & magnitudine Olivæ; primum virides amari, non edules; mox maturi nigreſcentes, evadunt dulces menſe Februario: & licet noſtratibus nullius uſus, gentilibus tamen tam crudi quam præparati in deliciis habiti, *Tirade* nuncupantur. Tarde creſcit hæc Arbor.

Folia apprime ſerviunt ad tegendas ædes & corbes.

Ex nomine ſuſpicari quis poſſet, hanc eſſe Arborem quæ fundit Reſinam illam, quæ hodie magna copia Europæ infertur ex America nomine *Caranna*. Verum teſte Ximene, longe abeſt: ſiquidem Reſina quæ ab Hiſpanis *Caranna* dicitur, ex longe alia Arbore fluit.

VRVCVRY.

Eæ vero quæ inter Palmas ſilveſtres *Tucun* & *Vrucurý* indigenis vocantur, in tantam proceritatem non excreſcunt, multoque cæteris ſunt humiliores, & minus cognitæ; quædam ſpinis aſperrimis horrent, & ligno ſunt ferreo; quædam vero ſunt filis non ſpinoſis, *Vrucuri-Iba* appellatæ. Flore ut *Gioçará*. Fructus (qui & *Vrucurí* vocatur) ferunt racematim ut *Pindóva*. Quilibet eſt Pruni magnitudinis, & cupulæ ſquamoſæ inſidens: cuticula griſea, pulpa lutea filamentoſa, pauca, dulci, conſtans. Intus continet lapidem durum, in quo nucleus candidus, edulis. Lignum arboris ob perpetua filamenta contunditur, indeque Farina elicitur *Vrucurivi* dicta, Luſitani *Farinha do Pao* vocant: rufeſcentis eſt coloris, & defectu edulis Farinæ de *Mandihoca* pro pane uſurpatur. Rami Arboris lentiſſimi ſunt, ac ad multos uſus

 appli-

applicantur. Ex fructu fit Oleum uti ex fructu *Pindova*, sed hoc de quo nunc sermo, valde est medicinale, imprimis adversus Raiarum puncturas venenatas. Nec puto, præstantius remedium dari contra illud malum. In ipsa Arbore nascitur Polypodium & *Caraguatá*, quæ aquam suppeditat peregrinantibus ad bibendum.

Quarta Palmæ indigenæ species *Gioçará*: caudice tenui, recto, griseo, exsurgit more arboris *Coqueiro*, sed vix dimidiæ altitudinis. Flores flavescentes cum staminulis flavis è siliqua flavescente proveniunt. Hisce succedunt parvuli fructus racemosi more Palmarum; qui cum icone à pictore non expressi sunt. Adeo lentus est floris ramus, ut pro scopis & flagellis usurpetur. In summitate Arboris folium convolvitur, erectum instar fistulæ. Fructus maturus nigricat, & tunc, defectu melioris nutrimenti, comeditur.

TVCV'M.

Quinta *Tucúm*, Palma est mediocris altitudinis: si frondes spectes, *Pindovam*; si cætera, Palmam dactyliferam repræsentat: truncum, ramos atque folia habet aculeata: lignum vero nigrum & durissimum, quo Indigenæ sagittas exasperant. Fructus producit rotundos racematim, Pruni Damasceni magnitudine & figura, ducentos, trecentos, & plures aliquando, uno eodemque racemo. Sues & simiæ iis saginantur. Oleum exinde limpidissimum exprimitur, iisdem usibus quibus nuces *Pindovæ*, dicatum, magnique fit apud omnes passim incolas. Fructus hi maturi exterius nigricant: nucleo sunt albo non insuavi, præsertim recenti. Ex foliis Brasiliani filum deducunt tenuissimum & fortissimum, rubicundo Serico persimile.

Sexta

Airi.

Sexta *Airi* ingens est Palma, foliis longioribus; trunco spinis acutissimis undiquaque armato, fructu rotundo ut cæteræ Palmæ, sed non adeo racemoso: medulla intus albicante pingui, sed non eduli. Ligno est nigro gravi & duro, fundum petente, si aquis injiciatur: *Ebeni* speciem quidam credunt. Brasiliani & Tapuyæ exinde clavas suas conficiunt, sagittasque asperant: quæ ubi carnem penetraverint, tenacissime hærent. E caudice vulnerato vinum elicitur.

Septima *Aqué* Palma mediocris, foliis cinereis, fructus fert racematim pruni magnitudine, flavos ubi maturuerint, dulcissimi saporis, nucleo albo ac pergrato, ex quo incolæ vinum conficiunt. Nigritæ illam appellant proprio idiomate *Catolé*. Familiaris hæc arbor Brasiliæ Septentrionali, non Australi.

Octava *Iraibá* præcedentibus major, familiaris in *Piratininga* silvis. Ad summitatem illius circa ramos medulla continetur candidissima, quæ cruda vel etiam cocta cum carne vel oleo inter bonos cibos numeratur. Substantia vero durior, candida, quæ contusa cogitur in massam farinæ similem, unde placentulæ non ingratæ fiunt, ex succo vero illius pulmentum admodum dulce & suave. Fructus quoque producit sapidos & dulces. Remedium contra famem iis qui per illas silvas & vastas solitudines peregrinantur.

Nona *Mirití* familiaris Præfecturis *Çearæ* & *Maranhan*. Fructum fert unicum edulem atque dulcem; ovali etiam magnitudine. Cortice est rubicundo, nigris maculis; intus vero rubro. Folia illius magni fiunt ab Indigenis, ut illis tegularum vice utantur.

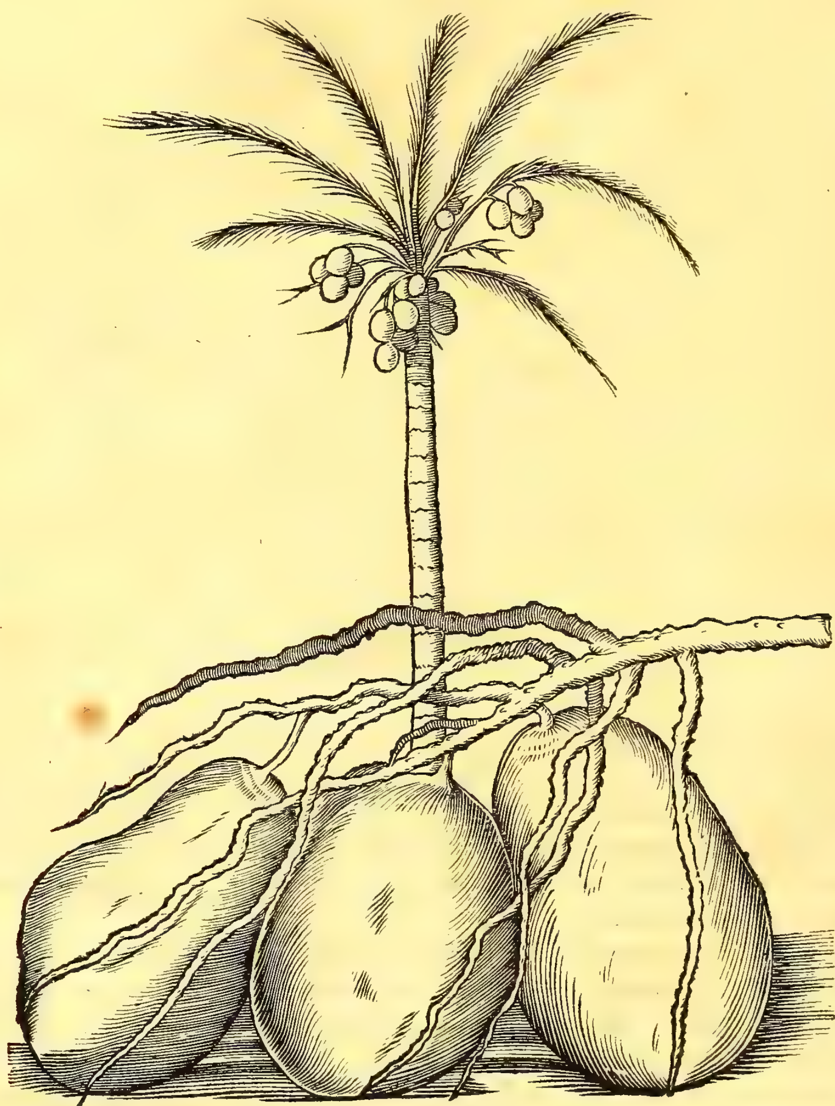
Decima *Maraiáiba* Palma familiaris Præfecturæ S. Vincentii, cortice spinis armato: materia durissima, ex qua fiunt arcus nigri coloris. Fructus fert ovi columbini magnitudine, edules, & satis gratos.

CAPVT XII.

Inaiaguaçuiba, vulgo Cocos.

HActenus de Palmis indigenis, ſequitur nunc celebris illa exotica per omnes Indias *Coquoeiro* quæ à Braſilianis vocatur *Inaiaguaçuiba*, & fructus illius *Inaiaguaçu*, Palmis de quibus egimus, in multis diſſimilis. Caudice eſt, raro recto, ſed plerumque inclinato, quatuor, & interdum etiam ſeptem pedes craſſo: & ſæpe ad quin-

INAIAGVAÇVIBA, vulgo COCOS.

quaginta pedes alto. Quapropter mirum eſt, earum truncos poſſe ſic brevibus, tenuibus & vix terra coopertis radicibus in aëre ſubſiſtere, neque ſuo multo pondere & fructuum mole, ventiſque etiam vehementibus ſæpe eas quatientibus, humi concidere. Accedit quod pars caudicis humi proxima, non craſſior aut fortior quam in ſummitate exiſtat. Cæterum eſt cortice cinereo, & quaſi vibicibus hinc inde tranſverſim notato per ambitum. Lignum non multi eſt uſus; conſtat enim ex meris filamentis: eſt dulce & quaſi lacteo ſucco turgens, unde arbore cæſa à formicis appetitur. Caret ramis, ſed in ſummitate quindecim, viginti aut plura habet folia magna, alata, in orbem diſperſa, partim ſurrecta, partim dependentia, grato aſpectu. In exordio ſuo hæc folia alata quadam textura veſtita ſunt, obſcure griſei coloris, quæ ſolvitur ſubſequente alia. Quodlibet folium longum eſt circiter ſedecim pedes, ac in exortu unum circiter pedem craſſum, diſſectum in folia ſive alas, ordine juxta ſe poſitas aut oppoſitas;

tas; longitudinem nervum osseum flavescentem, ac transversim subtilissimas lineas seu strias virides. Inter folia alata in summitate arboris oritur siliqua sive vagina duos pedes aut amplius longa in extremitatibus fastigiata, viridis, striata, quæ deinde rufescit & sponte se aperit. Antequam autem se pandat, caulis intus reperitur eleganter compositus pedem longus, tres aut quatuor digitos crassus, in plures ramos pedales aut semipedales divisus, qui rami apte à natura in theca illa complicati magnam spicam repræsentant. Rami autem hi onusti sunt triangularibus corpusculis, magnitudine amygdalæ excorticatæ, albis, quæ rudimenta sunt florum & deinde nucum. Nam rupta vagina rami hi se explicant & ostendunt flosculos luteos. Hinc succrescit fructus, quilibet insistens brevi pediculo, pennam anserinam crasso, & cupulæ, squamis constanti ex rufo flavescentibus. Pondere & duritie summa nuces caput humanum excedentes profert. Toto anni tempore maturis pariter atque immaturis fructibus decoratur, qui arcte & racematim caudicis summitati adhærescunt, & putaminibus crassis, filamentosis & tenacibus vestiuntur: quibus sublatis ligneus calix apparet: quem si immaturum perforaveris, aliquando supra heminam dulcissimi & gratissimi liquoris emittet, qui actu frigidissimus licet, potentia tamen calidus est, & tenuiorum partium, urinamque cunctantem provocat. Nucibus autem maturatis, lacteus ille humor condensatur & coaguli instar calami scriptorii crassitie concavo adhærescit, qui exemtus ac manducatus vix ulli nucleo, quamvis sapidissimo, dignitate cedit: nutrit enim & suaviter reficit: proinde à viatoribus marino itinere delassatis & scorbuto infectis valde expetitur. Calidus & humidus existit in primo gradu. Oleum inde premendo extractum, in plurimos culinæ & pharmacopœæ usus reservatur, nec amygdalorum oleo præstantia cedit.

Per os assumtum pectoris malis medetur Oleum, alvum quoque laxat, si largius exhibeatur: ex alto læsis mirum in modum prodest, urinasque ciet.

Præterea liquor quidam stillatitius, albicans & eximiæ virtutis exinde elicitur, renum & genitalium viscositatibus exstinguendis utilissimus, tum à mulierculis inter cosmetica adhibitus. Observandum autem aquam illam copiosissimam & gratissimam inveniri in mediæ ætatis nucibus: in plane maturis tantum modicam, neque ita gratam. Nucleum autem tum optime sapere, quum ad summam maturitatem pervenit.

E trunci porro vertice medulla quædam albissima quasi bulbosa quæ Palma dicitur, arbusculæ instar novæ, exsurgit, quæ ex loculo, quo continebatur, prorumpens, ejusdem fere qualitatis, cujus concretus ille nucis humor, de quo jam diximus, existit; quæ non cruda solum, sed & cocta inter epulas apponitur, & cum Brassica Cyprina certat. Nondum matura magis refrigerat; quocirca vicem acetariorum & lactucearum præstat. Sed ea ablata arbor moritur, unde proverbium Palmam referre. Quod non æque contingit inferiori radicum parte læsa vel concisa. Hinc fit ut plures indigenæ sibi persuadeant idem, quod Prosper Alpinus de Ægypti populis circa dactyliferas narrat Palmas; eas scilicet non terra radicibus attracta, sed aëre ex sublimiori arboris parte ali ac vivere. Plura egregia tradidit Ximenes de hac Palma Mexicanis *Coyolli* dicta quæ in Historia nostra Naturali Brasiliæ fusius exhibentur.

Atque hæc de Palmis earumque Medicis præsidiis dicta sint; quarum aliquæ, imprimis *Cocoqueiro* præter usus dictos, multa suppeditant ad victum & amictum humani generis: quippe filosa substantia caudici adnata vestium materiam; folia, tecta ædium: fructus immaturi potum; maturi alimentum gratissimum ad hæc oleum acetum & spiritus abunde exinde elicitur.

De Palma autem illa dactylifera scribere supersedeo: tum quod in plurimis Europæ Regionibus sit notissima: tum quod nihil novi mihi contigerit experiri ex illa arbore quin ab aliis ante me dictum sit.

CAPVT XIII.

Aroeira sive Lentiscus.

ARbor arenosis, littore imprimis & promontorio Olindæ frequens, *Aroeira* nuncupatur. Myrto silvestri nostrati qualitate non valde absimilis, ad Lentiscos tamen referri debet. Forma quoque & qualitatibus Peruvianorum *Molle* simillima de qua arbore Clusius, Monardes, Garcilassus & alii. Præter eximias facultates, quas cum *Araça*, & Myrto, reliquisque astringentibus & odoriferis arboribus habet communes, hisce peculiaribus pollet, quod resinam fundat fragrantissimam instar Lentisci, ex qua emplastrum adversus frigidos affectus componitur.

AROEIRA.

Sunt autem folia in ramulis bina sibi invicem opposita, & quinque aut septem in extremitate. Ad cujuslibet ramuli exortum, ramulus est brevior, plenus flosculis minimis, qui constant quinque foliolis ex albo subluteis.

Flores hos sequitur fructus nimirum quasi uva, baccis plena, magnitudine piperis initio quidem viridibus, per maturitatem autem rubris, sed rubedo illa in solo cortice tenui, qui sponte se absolvit, & decidit grano decidente: granum autem quod pellicula continetur, rotundum & compressum ac oleaginosum, odoris jucundi instar fœniculi recentis triti, & in se nucleum parvum lenta cuticula tectum continens. Maturescunt baccæ mense Iulio, quod est, tempore hyberno. Earum acrimonia & siccitate carnes recentes à putredine conservantur.

Oleum quoque ex succulentis illius baccis exprimitur, eidem usui cum resina inserviens.

Folia insignem & nobilissimum odorem emittunt, si conterantur, quæ subamara, cum quadam vi adstringendi, aromaticas calidasque partes habent conjunctas, quemadmodum è balneis & lavacris, quæ ex illis fiunt, videre est.

Has vero virtutes tam profunde exerit, ut per destillationem foliorum, imprimis recentium, odorifera & adstringens aqua inde eliciatur, quæ tum ad pellendos corporis affectus, tum ad delicias servatur.

Tempore paroxysmi febricitanti, Empiricorum more, exhibent cum successu oculos seu gemmas arboris ex aqua nocturno rori expositos.

Cæterum sciendum est, in ramis *Aroeira* luxuriare sæpe polypodium, illo quod è terra prosilit longe probatius.

CAPVT XIV.

Vrucú & Iaçabucáio.

LOcum inter arborescentes Plantas obtinet *Vrucú*, silvestris quidem, sed ab Incolis inter hortenses & sativas jam olim translata; multaque etiam nunc industria eam excolunt; partim ut granulorum folliculis involutorum minio sese exornent ac pingant; partim vero ut Lusitanis divendant, quæstumque ex tinctura illa

VRVCV'.

Orellana vulgo dicta faciant. Lingua ipsorum hanc plantam *Vrucú* dictam, Clusius Bixam Americanam Oviedi esse existimat. Fr. Ximenes eandem accurate describit, sub nomine *Achiote*. Et fructuum grana rubra delicatæ potioni *Chocolatæ* quæ ex fructu *Cacáo* fit in nova Hispania, tam saporis quam coloris gratia misceri, testatur. Ego nostræ *Vrucú* arboris & fructus Icones separatim exhibeo, ut siliquarum figuræ magis dilucide apparerent curioso lectori.

Foliis est grandioribus & mucronatis, figura cordis, ut pingi solet, alternatim positis, in pediculis, duos, tres, interdum & quinque digitos longis, nervum secundum longitudinem & venas obliquas inferius prominentes habentibus, læte viribus: cauli-

M bus

bus calamo ſcriptorio tenuioribus, ligno albo & cortice fuſco, inſtar. Coryli. Circa extremitatem ramorum in brevibus pediculis multi proveniunt flores, in uvæ figuram diſpoſiti: quilibet flos eſt roſæ magnitudine, quinque foliis conſtans albis incarnatis dilutis. In medio cujuſvis floris ingens numerus eſt ſtaminulorum luteorum apicibus purpureis: vix ſenſibilem aliquem habet odorem. Poſt florem fructus ſequitur in ſiliqua myrobalani oblongi figura, ſeu pyramidali rotunda ſeſquidigitum aut duos digitos longa: (ut ex appoſitis fructibus liquet) quæ depoſita viriditate immaturitatis mox ubi maturuerit matura rufeſcit, eſtque tota hiſpida ob fila prominentia ſed non aculeata. In qualibet autem ſiliqua ultra triginta, imo quadraginta grana, quodque ſuo pediculo innitens, continentur, figuræ conicæ acutæ, & in duobus lateribus quaſi digito compreſſum. Color granorum inſigniter miniatus & ſplendeſcens, ſuccoque tali madens, ita ut ad tactum inficiat manus egregio miniato colore. Grana recentia ſunt mollia, cum punctulis argenteis. Siliqua matura ſponte ſe aperit: grana ſiccata evadunt rubra, obſcure nihilominus tamen, ut antea, tincturam in ſe continent; & recentia ſive ſiccata uſurpari poſſunt: Trita ſimpliciter in aqua ſimplici ſeu ſtillatitia, egregiam dant tincturam miniatam. Collecta grana in maſſam coguntur, ſphærulæque & tabellæ in multos annos durabiles inde conficiuntur, quæ in Europam tranſmiſſa longe lateque diſtrahuntur. Cum urina mixta, tam pertinaci colore tingit lineos pannos, ut in poſterum elui non poſſit. Magiſterium etiam inde, more coralli, præparatur & in uſus reſervatur. Grana recentia matura & exſiccata, inque paſtillos conformata, quantitate indefinita, cum pulte ex *Tipióca*, quæ *Carimá* dicitur, alioque conveniente decumbentibus exhibent, ſive veneno, ſive aliunde infirmitatem contraxerint. Corroborat Ventriculum, ventriſque fluxibus prodeſt. Cum aqua ejuſdem temperaturæ hauſta mitigat æſtus febriles.

Radices ipſæ, nec grana, multi ſunt ſaporis, proinde ad medendum faciliores, cum aliqua ſiccandi & aſtringendi qualitate. Radix cum carne gallinacea cocta, præter croceum colorem, bonum ſaporem conciliat. Incolarum nonnulli radices granis præferunt, quod harum recens, illorum vero uſus longe ſit antiquior, & vicem Croci terreſtris (ſicut de *Curucuma* I. Bontius retulit) ſupplet. Tum extractum ejus ex vino aduſto confectum ſibi reſervant. Quod etiam nunc hodie colonorum non paucos imitari videmus.

Altiſſima arbor eſt, cortico griſeo, duro & inæquali, inſtar Quercus veteris. Folia juniora rufa ſunt, vetuſtoria autem viridia, ſimilia foliis Mori, in ambitu ſerrata, & quodammodo contorta & incurvata. Poſt florem (quem nondum videre licuit) ſequitur fructus menſe Martio magnitudine capitis infantis, qui ſuo pediculo craſſo dependet. Cortice eſt ligneo ochræ coloris. Capaciſſimi hi & ſummæ duritiei calyces ſunt, ore in terram obverſo, & operculo, admirabili naturæ luſu, inſtar pyxidis, operti. In iis continentur nuces jucundi ſaporis, quæ ubi maturitatem fuerint conſecutæ, excuſſo illico tegumento, ſine cujuſquam auxilio è calycibus decidunt, & gratiſſimum incolis æque & animalibus ſuppeditant alimentum. Semel in anno matureſcunt, media videlicet hyeme. Sapore & excellentia Piſtaceis adæquantur, & venerem ſopitam dicuntur excitare.

Potiones & pultes, tam ad Medicinam quam ad epulas ex illis comparantur.

Oleum quoque pinguiſſimum ex illis exprimitur, Amygdalino calidius; nuclei enim, è quibus elicitur, in ſecundo gradu calidi & in primo ſicci perhibentur. Præſtat aſſatis quam crudis veſci, quod caput infeſtent. Pluſquam triginta ordine ipſi calyci, mediante viſcoſa materia, agglutinati hærent, figuraque fere triangulari exiſtunt, Myrobalano Chebulo non adeo diſſimiles. Tantæ duritiei hæ pyxides ſunt, ut Tepuyeris non ſolum vaſa potoria, ſed & diſcos, & ollas ſufficiant. Cæterum arbor in ſaltibus & locis mediterraneis adeo luxuriat, ut juſto exercitui, ſufficienti ſuſtentaculo fructus ejus aliquando fuerint.

Duæ reperiuntur ſpecies ſibi ſimiles, externa figura, ſed qualitatibus internis diſcrepantes. Vtriuſque lignum, putredini mire reſiſtit, unde ob ſummam ſimul duritiem, molendinorum ſacchareorum axes ex illo fabricantur, cæteraſque arbores multum antecellit.

Corti-

IAÇAPVCAI'O ARBOR & FRVCTVS.

Cortices præterea contusi & rite præparati naupegis loco stupæ inserviunt.

Alia adhuc datur iisdem locis *Iaçapucaio* arbor, priori simillima, nisi quod calices magis deformes producat, earumque nuces dignitate inferiores habeantur: quippe ex immoderato illarum usu, quibusdam capillos defluxisse Incolæ testantur.

CAPVT XV.

Guitys diversæ species.

VAriæ arbores excelsæ *Guitys*, ejusdem generis fructus flavescentes producunt, pauca carne, magnoque lapide ovalis figuræ intus refertos; quorum fructuum ad minimum mihi tres vidisse species contigit, *Guiti-coroya*, *Guiti-toroba*, & *Guiti-mirí*, dictos; qui omnes, vel medicinales, vel esculenti, sed à paucioribus expetiti, excepto primo, eoque prægrandi, & à magnatibus in deliciis habito.

GVITI-IBA I.

Prima arbor *Guiti-iba*, cujus fructus *Guiti-coroya* dicitur. Cortex arboris est griseus, altitudine, soliditate & duratione ipsam Quercum superans, lignumque à fabris in pretio habitum. Rami folia habent alternatim posita, oblonga, linguæ fere figura, ad tactum instar corii Hispanici, nervo recto & conis obliquis distincta, hinc inde molli lanugine obducta. flores in longum quasi spicam longesti, inodori, parvi, flavi, quos pictor non expressit. diu floret & tarde fructificat. subinde alterum latus arboris uno anno, alterum secundo, fructus profert maturos, tertio quiescit, quarto demum tota fructifera. Fructus pomum vulgare magnitudine excedit, informis rotunditatis & tuberosus. Color cutis est instar panis atri; pulpa mollis, flava, grati ac dulcis saporis & odoris, panem recentem æmulans. Lapis (quem hic ex fructu exertum vides) magnitudine & figura est ovi anserini, cortice lignoso, hirsuto, continens nucleum albicantem, non edulem, sed medicinalem, consistentia nucis *Cocós* astringentis. drachma ejus plus

plus minus rasa optimo cum successu ex liquore datur convenienti contra dysenteriam. Idem præstat nuclei infusum duplici quantitate exhibitum ad sistendos quosvis sanguinis fluxus.

I I.

Secunda quantum præcedenti altitudine cedit, tantum Elegantia eam superat *Guyti-toroba* dicta. Folia enim fert in frondes congesta, saturate viridia, splendentia & crassa instar pergameni, ad tactum lævia, cæterum figura nucis Iuglandis foliis non dissimilia. Inter copiosa folia ad frondium extremitates in ipsis ramulis egregie copiosi flores proveniunt flavi, odore & magnitudine florum Tiliæ. Diu floret tardeque fructificat idque mensibus æstivis. Caudex dissectus lac acre exsudat inutile. Fructus Aurantiæ quidem est magnitudine, sed non figura, quia inæqualis est superficiei & formæ superius turbinatæ, dulcis saporis sed odoris fortis & nauseabundi. Maturefactus è purpureo flavescit, sponteque decidens edulis fit, alias enim noxius ob lacteum succum acrem. Lapis contentus Iuglandis est magnitudine, sed figura compressiori, altera parte grisei, altera umbræ coloris splendentis; huic nucleus inclusus est iisdem usibus dicatus ut supra.

I I I.

Tertia *Guyti-iba*, cujus fructus *Guyti-miri* dicitur. Præcedentibus *Guytys* minor & tenuior. Foliis est oblongis splendentibus, inferius alba lanugine obductis. cuilibet fere foliorum pediculo uvulæ, parvis globulis vestitæ adnascuntur, unde flosculi albi prodeunt cum multis staminulis erectis sicut ex hac icone separatim posita liquet. Mensibus Martio & Aprili fructus magnitudinis & figuræ ovi gallinacei, flavescentis coloris, profert. Caro fructus pauca, mollis, dulcis saporis, quasi muscus admixtus. Lapis ovalis villosus, magnum quoque ut cæteri *Guytys* nucleum siccum amaricantem astringentem continet, qui supra enarratis minus usualis est.

CAPVT XVI.

Ianipába, Açaiá, Tapiá & Pekia.

VNa ex procerioribus Braſiliæ arboribus eſt *Ianipába*: quæ figura convenit cum Fago. corticem habet gryſeum ſeu canum; lignum fragile & medulloſum. Rami foliis veſtiti oblongis, linguæ bubulæ figura, ſed in utraque parte faſtigiatis ſeptem, octo vel novem juxta ſe diſpoſitis, unum aut ſeſquipedem longis, ſuperius ſplendentibus ac dilute virentibus, inferius ſaturate viridibus, quæ ſingulis annis, menſe imprimis decembri Decidunt, non omnia quidem ſimul, ſed pars illorum, diverſo tempore. Mox nova prioribus multo lætiora & majora acquirit, idque ſingulis menſibus.

Florem gignit exiguum, menſe Martio & Aprili, cæterum Narciſſo haud multum diſſimilem, qui odorem Caryophylli Carthuſianorum æmulatur; coloris albi, cum unguibus interius flavis: in medio floris ſtamen craſſiuſculum flavum habens, ac inſuper inter duo folia floris corniculum pallidum è medio floris prodiens, deorſum incurvatum.

Fructus illius, magnitudinem habet mali Auraici, vel majorem, rotundus, cortice tenui, lento, cinereo, ſub quo primum continet carnem ſolidam, lentam, ſucculentam, flaveſcentem, ſaporis acidi, & refrigerantis, odoris grati. In medio autem fructus eſt cavitas repleta ſeminibus molliori pulpa circumdatis, ejuſdem cum re-

IANIPA'BA.

liqua carne ſaporis. Seminis grana ſunt compreſſa, & ſuborbicularia, fere ut *Mangába*, quæ una comeduntur. Immatura poma viridia ſunt, mox matura, meſpilorum

inſtar,

inſtar, putreſcunt atque eſui apta fiunt, unde à plebe noſtrate appellantur **Rot-ap-pels** / & toto anno proveniunt. Cruda, non cocta appetuntur. Saccharata & condita lautiora ſunt. Contra fluxum ventris feliciter exhibentur. Ardores palati & ſtomachi compeſcunt, ſaniſque & ægris ſolatio ſunt, niſi quod fortioris ſint odoris caput inficientis. Immatura poma trita & in cataplaſmatis formam redacta, ulceribus malignis & clavis luis venereæ imponuntur.

Vinum, quod ex illis exprimitur, in eoſdem uſus reſervatur, ſed vetus redditum calidius exſiſtit, minuſque adſtringens.

Ex pomo nondum maturo vi ignis liquorem extrahunt Indigenæ, quo adverſus eadem mala utuntur.

Ex pomi cortice immaturo pigmenti quoddam genus eliciunt, quod recens aqueum eſt, mox nigreſcit, quo corpus pingunt, ut veſtitum nigrum eminus, fœdo equidem ſpectaculo, mentiantur, & ut ad bellum ituri terribiliores hoſtibus evadant. Nullum alium uſum hic ſuccus habet, ad nequitias dumtaxat excogitatus. Tinctura enim illius corpori vel chartæ illita, circa nonum diem evaneſcit; nulla alia ratione ablui poteſt. Lignum ſeu ramus decerptus eodem modo tingit. Fr. Ximenes eandem arborem in nova Hiſpania creſcere, eiſdemque uſibus dicatam teſtatur, quam *Xahuali* vocant.

AÇAIA'.

VEtuſtiorem & frondoſiorem arborem in Braſilia me vidiſſe vix memini. Cortice eſt craſſo, rugoſo & è cinereo albicante, inſtar Sambuci. Altitudine proceram & patulam Tiliam ſuperat.

Folia illius ſunt lævia, directe ſibi invicem oppoſita, ad quatuor interdum digitos longa, ſplendentia, nervo lato ſecundum longitudinem & venis tranſverſis, & juglandis foliis haud abſimilia, verum acutiora; quæ media æſtate deponit, noviſque ante hyemem decoratur, ut redintegrato quaſi robore fructum melius proferat. Floſculos habet copioſos, in magnos racemos congeſtos, ex albo ſubflaveſcentes: poſt flores proveniunt pruna flava, noſtratium magnitudine & figura; paucæ quidem, ſed ſucculentæ carnis: lapidem continentia magnum ex filamentis lignoſis, nec durum, ſed dentibus cedentem; qui nucleum continet in ſe, ex albo flaveſcentem. Fructus hic grati eſt acoris, ac proinde inter tragemata locum ſibi vendicat, & tunica tenaci veſtitur. Fœcundiſſima eſt arbor, toto fere anno fructificat. Fructus maturi ſtatim decidunt, terramque omnem tegunt, & ſuaviſſimum odorem ſpirant.

Inter refrigerantes & aſtringentes habiti uſque adeo, ut immaturi dentibus inferant ſtuporem, qui ex manducatione durioris alicujus ligni tollitur. Nauſeabundis & æſtuantibus proſunt, & contra ſanguinis alvi fluxus in pretio habiti. Vinum ex iis conficitur, quod vetus inebriat. Gemmæ & ſummitates hujus arboris ſanis & ægris in acetariis exhibentur. ex quibus contuſis emanat ſpuma fortis & tenuium partium, quæ oculis indita inflammationes arcet, viſum clarificat, nævos & nubeculas oculorum tollit. dolor quem primo infert, facile evaneſcit.

Folia, ſucci, oculi & cortex externis juxta & internis affectibus medentur, quæ omnia in gargariſmum, contra gutturis inflammationem & ſimilia mala præparantur; vel in lavacro, contra multos externos pedum & corporis calidos affectus adhibentur.

Folia, imo & lignum, ſaporis ſunt egregie acidi & aſtringentis, ac ad appetitum pro-

ſtratum revocandum & ſitim levandam utiliter uſurpantur. Fiunt & intinctus ad carnes aſſas ex junioribus foliis tritis gratiſſimi ſaporis. Lignum rufum & leve ut ſuber, cujus loco uſurpari poteſt.

Peculiare habet hæc *Acaiá* arbor, quod volucres picæ magnitudinis, nigris & aureis plumis eleganter veſtitæ, in extremitatibus ramorum affabre & concinne pendulos ſuos nidos conſtruant, ut inſidias ſerpentum aliorumque noxiorum inſectorum declinent.

TAPIÁ.

In Vrbe Olinda, totaque fere præfectura Parnambucenſi *Tapiá* arbor naſcitur. in Fagi altitudinem aſſurgit, ligno fragili, medulla ſambucina, cortice lævi, cinereo. multos habet ramos; & folia in ſingulis pediculis tria ſibi invicem appoſita, lævia, ſplendentia, ſuperne ſaturatiore, inferne dilutiore virore conſpicua.

In extremitatibus ramulorum plures pediculi, ceraſini quaſi, collecti, in quorum quolibet flos naſcitur, quatuor foliis conſtans albis & digitum longis. Quodlibet habet ſuum petiolum, figura ferri venabuli, & nervum ſecundum longitudinem, ac venulas obliquas vireſcentes, & cum his alternatim poſita quatuor foliola brevia vireſcentia; inter omnia hæc enaſcuntur ſtaminula multa ſubrufa. Fructus fert nunc copulatos, nunc ſolitarios, figura, magnitudine, cortice, & colore Aurantiis ſimiles, edules quidem & dulces, ſed nauſeabundi odoris, lapillis duris oblongis flavis, nucleumque continentibus referti.

Folia contuſa excellentiſſimo ſunt remedio contra malum hic perfamiliare Ani inflammationem, ſi exterius applicentur, tædarumque inſtar anoi ndantur: omnes denique fervores refrigerio ſuo reſtinguunt, doloreſque mitigant. Præter hæc auribus indita reſtituunt dolores capitis ex calore natos.

Duæ

Duæ hujus vaſtæ arboris reperiuntur ſpecies. Prioris lignum judicatur duriſſimum, omniumque in his locis naſcentium graviſſimum, quam Luſitani *Setim* appellant, ſed à me nondum viſam. arbor infructifera habetur. lignum putredinis quaſi expers omni corruptioni reſiſtit ac proinde navibus ſtruendis dicatum. Altera, quæ mihi innotuit, folio eſt glabro, magno, uno nervo recto, & rarioribus venis obliquis prædito. Fructum fert Aurantio Malo majorem, cortice craſſo, duro, fulvo, cinereiſque maculis variegato, quo melleus quidam liquor continetur, dulcedine ſua certans cum Saccharo, cui nuclei multi ſunt permixti, qui, exſiccato liquore pomi, ſtrepitum edunt ut capita papaverum. Ab omnibus paſſim Barbaris peregrinantibus fructus ob dulcedinem gratam expetitus eſt: Europæis tantum pro pectoris morbis in uſu habitus.

CAPVT XVII.

Araticú diverſæ ſpecies.

ARaticú arbores Indigenæ variæ hic conſpiciuntur: quarum duæ, quæ *Araticú-ponhe* & *Araticu-apé* à Braſilienſibus dicuntur, parum differunt.

Araticu-ponhe enim eſt arbor caudice, ramorum figura, corticis colore, Aurantiæ Malo ſimilis, ſed folia, flores, & fructus differunt. Folia craſſa & ſolida, oblonga, alternatim ſibi invicem oppoſita, ſuperius ſaturate virentia, ſplendentia, inferius dilute viridia, craſſa, & ad tactum ſolida, in extremitate acuminata. Hinc inde flos provenit magnus, primo ſuavis, mox nauſeabundi odoris: totus flavus, compoſitus exterius ex tribus foliis cordiformibus, inſtar corticis Mali Aurantii, craſſis, erecte ſtantibus. Hæc in ſe continent alia tria folia minora, ita inter ſe compoſita, ut integrum globum, interius cavum, magnitudine Nucis juglandis repræſentent, & in eo ſtamen rotundum luteum cum apice ſuo orbiculari. Floret menſibus Septembri, Octobri, & Novembri. Flores multi ſingulis diebus ſe aperiunt, & mox ſponte decidentes, ob gravitatem, ſtrepitum inter cadendum edunt, quaſi aliquis baculo feriret arborem. Florem ſequitur fructus; qui maturatur præſertim Decembri & Ianuario, eſtque figuræ turbinatæ; cutis ejus quaſi ſquamis ex albo viridibus videtur compoſita, cum tuberculis exiguis fuſcis, ita ut nucem

Nucem pineam diceres. Pulpa eſt flava quaſi ex filamentis pyramidalibus compoſita, & nucleis variis intermixta. Odore maſſam panis fermentatam refert, ſapore ex dulci ſubacido & acri. Ex arbore pendens ſponte molleſcit, mox decidit & fit edulis. Eo loco, ubi pediculo inſedit fructus, durioris carnis corpus, in ſe continet, quod ſeorſim extractum comeditur & pro deliciis offertur. Semina fructus ſunt ovalis figuræ, compreſſa, ſplendentia, magnitudine fabæ, quodlibet pellicula alba obductum; intus eſt nucleus albus, durus, ſapore ex dulci amareſcente.

Folia ejus igni admota & cum oleo apoſtemati impoſita, maturare faciunt, aperiunt, & optime ſanant.

Araticu-apé fere per omnia eſt ſimilis *Araticu-ponhe*: utraque enim poma ex acido dulcia profert, eſculenta, ſed ſilveſtria & frigida, ac propterea quibuſdam non expetita, figura & magnitudine Nucis pineæ. Subſtantia & carne intus molliori & flaveſcente, ſeminibus ex fulvo nigricantibus turgida.

ARATICV-PONHE.

Araticu paná, in arborem excreſcit haud grandem, ramis *Araticú-ponhe* ſimilibus, ſed foliis minoribus, figura ut folia noſtratis Pyri. Flos ejuſdem figuræ & totidem foliis conſtans, quot *Araticú-ponhe*; ſed minor eſt, & intus lutei, extus vero ſanguinei coloris. Fructus figura & conſiſtentia ſimilis priori, ſed minor: cortex & pulpa aurei ſunt coloris, odoris ut caſeus putridus, & multos nucleos habentes ex flavo albicantes. Radices agit hæc arbor amplas, craſſiſſimas, longas, ligno levi inſtar Suberis, ex quibus clypei formantur, leves enim ſunt, nec ſagittæ aut gladiorum ictus penetrare poſſunt. Icon ejus exhibetur in libro de venenis.

Notatu autem dignum, ejus radicem in paludibus creſcentem, profunde in terram deſcendere; (quod tamen in aliis Braſiliæ arboribus haud facile conſpicias) unde credibile,

dibile, noxiam ejus frigidamque qualitatem, qua fructum nocere constat, ex infesto terræ frigore acquirere.

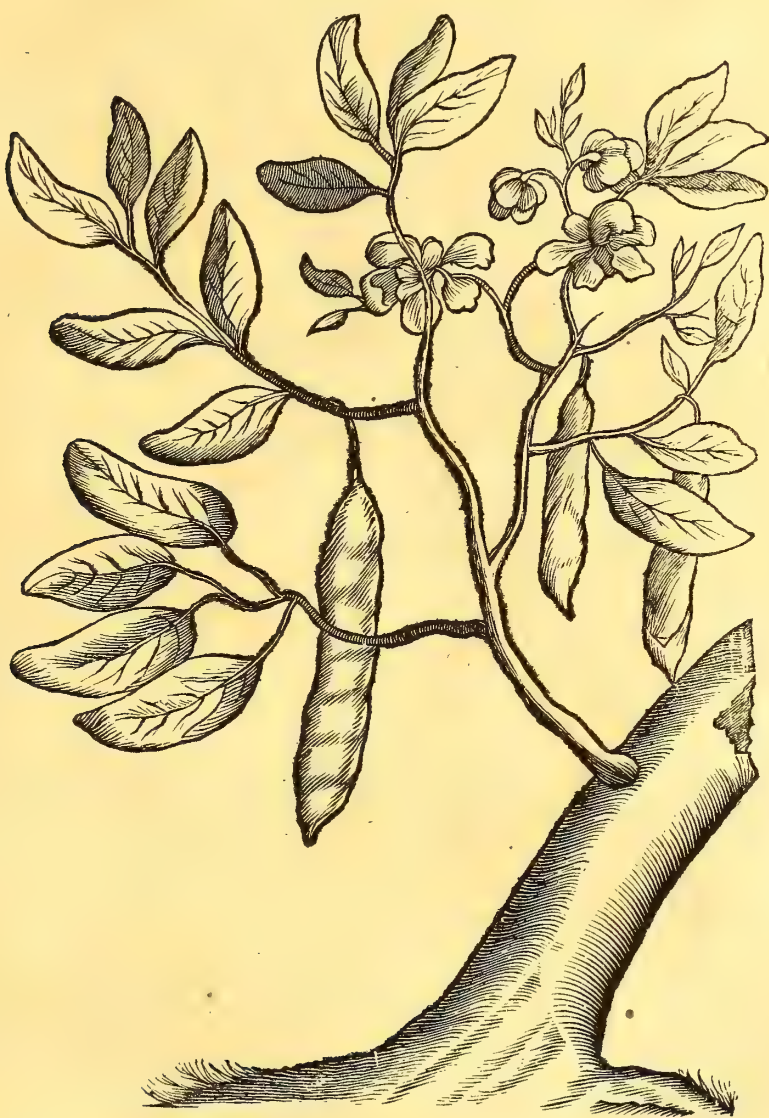
Araticú do mato excrescit ut *Araticú Paná*. Fert fructus congestos, oblongos, Cæpæ junioris oblongæ figura, virides, qui interius singuli duo habent splendentia semina, Amygdalæ figura & magnitudine.

CAPVT XVIII.

Caaróba, Pindaíba, Anhuíba sive Sassafras, & Ibiraée sive Guaiacum.

CAaróba silvestris arbor, terris potissimum glebosis in Præfectura Parnambucensi delectatur. Si minus felici solo crescat, parvæ arbusculæ vix æquatur. Florem fert è cœruleo purpurascentem, idque mense Iunio: Semen autem nigri-

CAARO'BA.

cans, quod maturescit mense Septembri: Fructum rarum, sed inutilem, phaseolo maximo similem, qui maturus factus aperitur, manetque vacuus.

Ejus folia oblonga sunt, linguæ figura, dilute viridia, nervo secundum longitudinem & costis obliquis eminentibus prædita. Gustu sunt amara; siccata & contusa fomentis ac balneis peridonea. Quæ ex illis conficiuntur remedia, etiam interne assumta, exsiccandi, mundificandi & sanandi vi pollent: quod feliciter in plurimis chronicis & articularibus morbis, imprimis autem in Lue Venerea curanda, sum expertus. Eadem trita atque in emplastrum præparata, ulceribusque applicata, mirifice prosunt, morbumque radicitus sæpe expugnant. Præsertim, si repurgato primum corpore, eorum decoctum

ctum per aliquot dies bibatur, & sudores provocentur. E floribus quoque componunt conservam ad eundem usum.

PINDAI'BA.

SEquitur silvestris hæc arbor *Pindaíba*, à nonnullis indigenis *Ibíra* quoque dicta, ob convenientiam quam habet cum sequentis veræ *Ibíræ* qualitatibus fructuum & corticis ligni. Iuxta Olindæ promontorium speciose ut plurimum nascitur, & ob acrimoniam fructus, cæterasque qualitates, Piperis Brasiliensis æmula. Folia fert exigua & acuminata, & Olivæ foliis simillima: lignum ejus tenue. Procera est admodum arbor, & in summam altitudinem recta assurgit.

Mensibus pluviis acini illius virent, sed maturescentes mensibus Decembri & Ianuario rubent, atque decidunt: qui si fuerint desiccati, nigrescunt, uruntque linguam, & aromaticum quid sapiunt, ablato semine nigro oblongo, quod in illis continetur, quod Iuniperum redolet.

A jejunis manducati stomachum debilem corroborant, & discutiunt flatus. Tum contusi & applicati morsibus serpentum medentur. Ex eisdem fructibus in pulverem redactis & exsiccatis gargarismata conficiunt contra frigidos gutturis affectus.

Excoquuntur ut reserventur in officinis. Culinis quoque vicem Piperis præstant.

Ex Arboris denique corticibus, funes igniarii, quo milites ignem fovent, conficiuntur.

Altera hæc, species vera *Ibíra* est. Arbor, Betulæ figura crescens, cortice tenui fusco & punctulis albis notato. In ramis ramulos alternatim positos habet, & folia angusta, acuminata, figura foliorum Salicis, superne saturate viridia, glabra, splendentia, inferne cinerea

IBI'RA.

cinerea & quasi lanugine tecta: quæ deorsum se inclinant. Flores fert mense Februario albos odoratos, ad singula paria foliorum binos. Fructus est ovalis, & magnitudine avellanæ:saporis aromatici ac acris,qui loco Piperis in cibis usurpatur siccatus & in pulverem redactus. Habet enim insignem vim aromaticam, nec ita acris est ut Capsicum.

Cortex arboris primo albus est, quo detracto statim rufescit. Loco funium usurpatur, est enim lentissimus. Ex eodem etiam fiunt funiculi igniarii pro sclopetis.

IN vastissimis & dissitis saltibus duæ vel tres insignium & fragrantium arborum species reperiuntur, quæ *Anhuiba* ab Indigenis dicuntur. Quarum quædam albicante & flavescente sunt ligno, ac proinde Lusitanis *Çedro-branco* vel *Canéla* ob odorem dictæ: Brasilienses *Anhuypitanga* vocant. Foliis sunt parvis, angustis & tenuibus. Quædam *Anhuyba-peáyba* dictæ, quarum lignum merito ab Hispanis *Pao funcho* nominatur, quod insigni fœniculi fragrantia totam domum repleat, tam ipsum lignum quam cortex & radix. Proinde Monardis descriptioni circa lignum *Sassafras* non acquiescendum, licet accurate usum & abusum ejus descripserit: nam cum de delectu & præstantia partium arboris agit, *Sassafras* Floridæ decorticatum lignum vix dignitatis ullius esse affirmat, cum hoc Brasiliense eximiæ virtutis & dignitatis habeatur, atque à cortice liberatum in aliquot annos immune servetur.

Ad hæc fortioris odoris est & efficaciæ, atque ad secundum caloris & siccitatis gradum accedit.

Illa autem quæ inter majores species *Anhuiba* sive Sassafras recensentur, Pini sunt magnitudinis & formæ. Nam præterquam quod sunt trunco unico, valido & recto; ramos in cacumine habent coronæ instar ornate expansos, & instar Pinus repurgatæ, quemadmodum ex apposita Icone liquet. Cortice sunt tenui, glabro, ex gilvo nigricante, ve-

AVHVI'BA ſive SASSAFRAS.

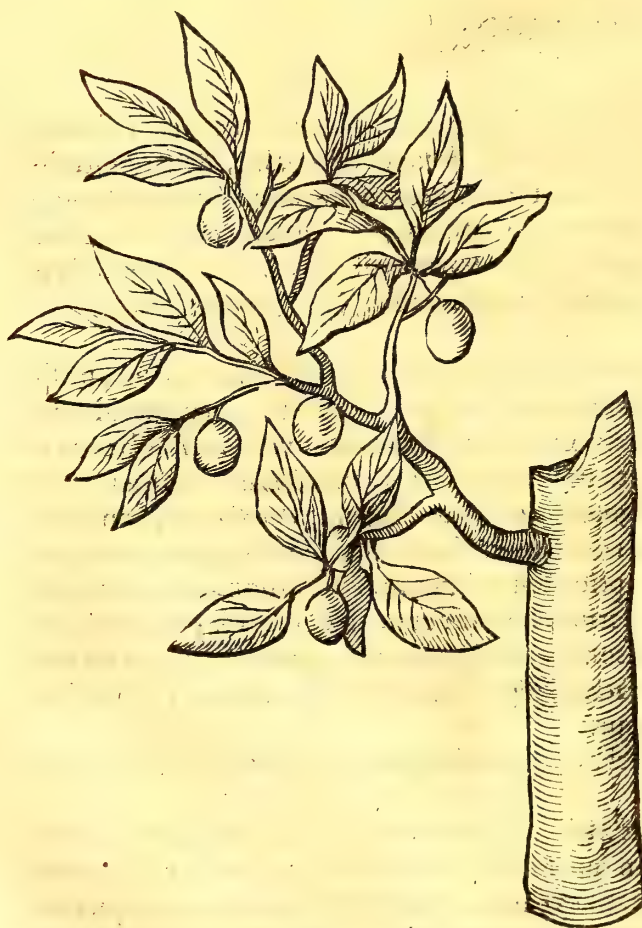
luti odore, ita & ſapore admodum aromatico, ad fœniculaceum accedente. Folia quoque ſunt odorata, ficulnea, tenuia, obſcure viridia, laciniata & foliis vitis albæ ſimilia: floribus fructibuſque adhuc incognitis. Radicibus denique ſunt nunc craſſis, nunc tenuibus, ad terræ ſuperficiem expanſis. quarum cortices, arborum corticibus ut odoratiores; ita & in Medicina præſtantiores, ultraque ſecundum gradum calidi & ſicci habentur. Licet autem Corticis & Ligni uſus tantum in Medicina celebretur; Indigenæ tamen recentibus foliis vulnera reſtituunt.

Tertia autem ſpecies *Auhuiba-miri*, quantum duabus prioribus magnitudine inferior, tantum virtutibus ſuperior, omnibus pariter incolis in quotidianos uſus repoſita. Folio eſt Lauri, ſeu minori, fructu odorifero & nigro, ubi maturuerit; eoque ſimul cum foliis, ligno, cortice & radice intenſe calidis. Hujus Iconem nondum licuit nanciſci, quia in hoc diſtrictu vix occurrit.

Decocta ex his non tantum contra luem veneream, ſed & alios plurimos morbos à frigore natos adhibentur. Sudores & urinas movent, tum viſcerum obſtructiones atque uteri imprimis intemperiem frigidam tollunt. languidos denique à morbis chronicis reſuſcitatos, hydropicos quoque ab aquis liberatos, à recidivæ metu liberant.

Cæterum multum diſcrepant in decoctione & præparatione & utendi modo; ſed cum otii mihi non ſit eas lites componere, id totum judicio Medici relinquo.

IBIRAE'E ſive GVAIACVM.

ANtiqua nemora hanc vaſtam & proceram arborem producunt. Indigenæ *Ibiraée*, id eſt, Lignum dulce, non autem *Hiourace*, (niſi forte nomina varientur diverſis locis) ut Lerius & Thevetus, appellant. Folia habet inordinate poſita, læte viridia, ſimilia foliis Ceraſi noſtratis acidæ, ſed non ſerrata. Truncus corticee glabro, intus albicante, exterius rubeſcente ſpectatur.

Fructus fert flaveſcentes, Prunis ſimiles, gratiſſimique ſaporis, verum non quotannis, immo vix ſingulis quadrienniis. His continetur nucleus exiguus, ſuavis atque ægris gratus.

Ligno eſt præſtantiſſimo & præduro, & putredini reſiſtente, quod à Naupegis expetitur.

Arbo-

Arboris hujus virtutes auxiliatrices ſoli cortici ineſſe creduntur: qui externa parte argenteus; interna, ſubruber eſt: & recens avulſus, liquorem albicantem ſibi agglutinatum habet, cujus color mox perditur, paulatimque decreſcit, & cortice ſimul exſiccato, in naturam & dulcem illius ſubſtantiam abit. Duriſſimus exiſtit, ſemidigitali craſſitie: ſapore aromatico Cinnamomum, dulcedine Glycyrrhizam æquans. Sunt qui *Guiaci* ſeu Ligni ſancti ſpeciem eſſe contendunt, à quibus non diſſentio.

Moderate calidus eſt & tenuium partium, quapropter pectoris & jecinoris affectibus optime convenit. Præcipuum enim incolarum refugium eſt in veteribus viſcerum obſtructionibus, ut jam diximus: tum quoque adverſus Luem Veneream eximium remedium ſubminiſtrat decoctum illius ex aqua fontana, palato quidemnon ingratum, per aliquot dies reiteratum.

Pugillus denique, ventriculo adhuc jejuno, ex ovo ſorbili, juſculo aut aliquo conveniente liquore aſſumtus, bronchia pulmonis aperit, & ceſſantem quoque urinam educit. Quapropter omnibus artis Medicæ indagatoribus ſuaſor fuerim, ut corticem hunc in ulteriores uſus reponant. Succus autem lacteus ex recenti cortice expreſſus, ſcabiei, & tineæ capitis, præ cæteris medetur.

CAPVT XIX.

Ambaíba, & Andá.

ARbor hæc in ſilvis raro reperitur, ſed arvis quondam excultis delectatur, in quibus ſponte naſcitur, annuoque ſpatio elegantem nanciſcitur altitudinem, & fere rectam ut plurimum, & ſine ramis; quædam & ramos habent, ſed in ſummitate tantum. Cortex exterior ſimilis Ficui, (nonnulli eam inter ficus ſilveſtres recenſent) conſtans primo cortice tenui, cinereo, &, ſub eo, craſſo, lento ac viridi: lignum ejus album inſtar Betulæ, verum molle & quod facile poteſt ſcindi. Totus caudex eſt cavus, per interſtitia ſemidigiti ubique diſtinctus tranſverſali membrana, in cujus medio foramen rotundum, per quæ formicæ rubræ oberrant perpetuo. Ex ligno hujus arboris exſiccato ignem ſine pyrite & chalybe eliciunt incolæ, foraminique ab illis excavato immittunt bacillum faſtigiatum ex duro aliquo ligno, quod quaſi terebrando circumagunt, donec appoſita folia arborum exſiccata, vel goſſypium, accendantur. Verſus arboris ſummitatem folia circumpoſita ut in *Mamoeira*, quodlibet innitens ſuo pediculo ſatis craſſo, exterius rufo, interius ſpongioſo: ipſum folium latum, rotundum, in novem aut decem lacinias ſectum, quarum centro infixus pediculus, à quo per ſingulas lacinias nervus rufus tendit per longitudinem, & venæ eminentes per obliquum: ſuperius ſunt ſaturate viridia, & inferius cinerea, hiſpida ut folia Ficus: in extremitate laciniarum, linea cinerea ſunt fim-

AMBAÍBA.

 briata.

briata. In ſummitate arboris exiſtit theca oblonga foliacea, incana, qua ſe aperiente arqor folio augetur & ſenſim fit altior. Flores in brevi pediculo quatuor vel quinque enaſcuntur, ut cylindriaca corpora farciminum inſtar copulata, intus quaſi goſſypio referta, exterius autem acinis bruni coloris ut floris ſiliginis noſtratis, quibus decidentitus acini illi fiunt edules.

Pinguis ex eorum ſummitatibus expreſſus ſuccus, recentibus non ſolum, ſed & inveteratis ulceribus feliciter medetur. Folium quoque tenerum & recens, aut levior arboris hujus cortex, ſi apponantur, temperant & mundificant partem affectam. Succus è gemmis expreſſus, qui facultate refrigerandi atque aſtringendi pollet, pulti de *Tipioca* inditus, calidam ventris proluviem ſiſtit. Menſes denique nimium fluentes, tum & virulentum genitalium profluvium, compeſcit.

Tradunt Indigenarum & Luſitanorum peritiſſimi, hoc remedium puerperis, immodico menſtruorum profluvio laborantibus, inſigniter prodeſſe, ſi in modum cataplaſmatis umbilico apponatur, cujus rei veriſſimæ teſtem me præbeo.

Nihil mirum itaque, ſi hæc arbor primis Braſiliæ incolis, ut & advenis, tantopere ſit prædicata. Digna medius fidius, cujus virtutes, etiam nunc latentes, poſteri ſcrutentur & in lucem protrahant.

Altera ejuſdem generis, mediterraneis, *Ambaitinga* appellatur, & ramo eſt rubicundo, & ligno minus cavo, foliis vero ſuperius ſaturate, inferius dilute viridibus, adeoque aſperis, ut loco limæ quædam cum iis poſſint lævigari. Liquorem continet oleoſum ejuſdem cum ſucco *Ambaibæ* uſus & efficaciæ. Fructus fert magnos, tenues, palmæ longitudinis: matureſcentes dulc eſcunt & edules fiunt.

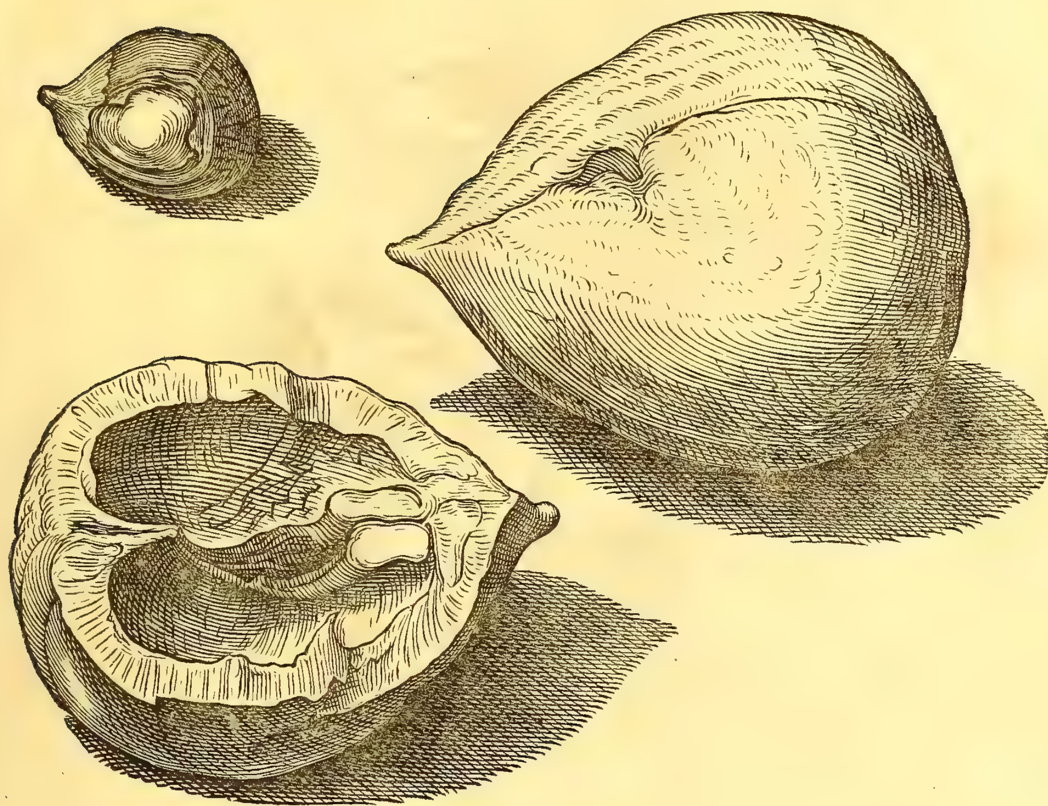
Cæteras ejus facultates, & auxilia Medica, quia nondum ſatis explorata habeo, ſilentio prætereo. An vero ſit *Abiegná*, de qua Cluſius in Notis ad Monardem, ego valde dubito.

ANDA'.

NOn procul à littore in ſilvis, nunc mediocri, nunc ſumma altitudine, pro terræ temperie, exſurgit arbor *Andá*: quæ ligno eſt lævi, raro & ſpongioſo, multique uſus. Florem fert magnum & concavum, aurei coloris. Folia nunc copulata, nunc inordinate & ſolitarie poſita, in extremitate acuminata, nervo recto & venis obliquis conſpicua. Fructum ſeu nucem gignit cortice duplici, exteriore cineritio, ligneo prædurо & perforato putamine veſtitam, quo duæ glandes continentur, jecinori leporino non valde diſſimiles, & nuces caſtaneas ſapore quodammodo referentes, licet virtute & qualitate differentes. Vna ſiquidem atque altera cruda manducata, alvum ducit: quibuſdam ſimul & vomitum excitat. Olim magnates, tum & ſacrorum

Frvctvs Anda'.

crorum in Brasilia antistites, purgans hoc & salutare remedium, cæteris omnibus præferebant. Validæ est operationis; quamobrem ægris morbo fractis haud tuto exhibetur, nisi opportune à manu Medici correctorium accipiat, inque Electuarii aut tabularum formas redigatur. Accipe duas vel tres castaneas contusas & cum saccharo despumato excoctas, addito anisi & cinnamomi momento, gratissimum non solum erit medicamentum, sed & tutissimum, infantibus, iisque omnibus qui à purgantibus solent abhorrere.

Lusitani & Indigenæ ex eadem nuce oleum exprimunt, quod lychnis affundunt, atque eo corpus inungunt. E cortice autem illius ustulato, incolæ optimum & familiare remedium contra ventris fluxum, iisque, quibus post assumtam nucem, alvus immoderatius ruit, subministrant. Contusus cortex flumina inficit, atque enecat pisces. Iconem nucis integræ & dissectæ, eleganter ad vivum expressam, ea mole qua erat, addidi. minoris est magnitudinis nucleus, quam Prunum vulgare, licet pictor respectu aliarum iconum eum pinxerit aliquanto majorem.

CAPVT XX.

Ibabirába, Araçá duæ, & Guaiába.

IN confragosis nemoribus Brasiliæ, reperitur vasta arbor, quæ gentilitio vocabulo *Ibabirába*, corrupte à Lusitanis & Nostris *Guabirába* appellatur; ligno obliquo, multisque flexibus tortuoso, altissimo insuper atque durissimo; & contra putredinem optimo. In collibus vero & campis eadem *Ibabirába* ad longe minorem molem assurgit, vix Prunum adæquans: foliaque multo minora, fructusque fert minus agrestes. Adeo denique, ob diversitatem soli, discrepantes inter se, ùt hæ à Medicis, illæ à fabris potius expetantur. *Ibabirába* itaque omnis est caudice contorto, cortice cinereo, foliis dilute virentibus, rugosis, multis crassiusculis costis præditis, directe sibi invicem oppositis: digitis trita spirant odorem Majoranæ æmulum. Inter hæc sparsim provenit pediculus, superius tripliciter velut in crucem divisus, ferens tres flores pentaphyllos,

 albos,

IBABIRA'BA.

albos, odore, figura & mole fere ſilveſtris Roſæ; menſe imprimis Ianuario integros campos fragrantia replens. Menſe autem Maio ſuccedit fructus rotundus, cerasi magnitudine pediculo inſidens, exterius coloris brunni, cum umbilico quinquefolio rufeſcente: continet pulpam mollem, pallidam, cui aliquot nuclei coloris incarnati, obrotundi, compreſſi, molliuſculi immixti, qui una comeduntur: ſapor autem illius dulcis, aliquid reſinoſi admixtum habens. Et poſt frequentem uſum imprimit tandem gutturi ardorem Piperi æmulum. Folia aut flores cum *Camará* utiliſſime adhibentur ad lotionem pedum, in dolore capitis. Mane antequam ſol rorem exhauſerit, flores colliguntur, & alembico induntur unde eximiæ virtutis liquor deſtillatur, qui refrigerans præſertim, & mundificans, oculorum inflammationes optime temperat. Ex foliis quoque ſimilis aqua fragrans deſtillatur, eiſdemque fere uſibus reſervatur. Quantum pulvis hujus ligni, in carbonem redacti, oculis inflatus conferat, in morbis oculorum dictum eſt.

HVjus arboris fructus à Braſilianis appellatur *Araça-miri*; Prunum Granatenſe merito vocant noſtrates. Externa facie, fructu, frequentia, tempore, & loco natali, convenit cum Minori *Ibabirába*; de qua Capite præcedenti egimus.

Frutex

ARAÇA-MIRI'.

Frutex eſt, ligno, foliis & floribus ut *Guajába*, magnitudine vero differunt & fructu. Sed varius naturæ luſus, omnes dignitates, eaſque eximias, fructui & radici inſevit, cum *Ibabiraba* inferiores ſive in radice ſive in fructu, ſed potiores in floribus & foliis inſitas virtutes dederit.

Locis gaudet apricis, raroque in ſilvis aut umbroſis nemoribus conſpicitur. Flores habet albicantes pentaphyllos, cum multis ſtaminulis longis.

Floret bis quotannis, bis quoque fert fructum, menſe nimirum Martio & rurſus Septembri. Pruna coronis (quæ à pictore hic neglectæ) meſpilorum inſtar, eleganter ornata, innumeriſque acinis turgentia, profert, quæ, ubi maturuerint, flavent, muſteamque habent in ſe dulcedinem, atque fraga quodammodo referunt ſapore. Cruda potius quam cocta appetuntur, ſuaviſſimique odoris exiſtunt & ſaporis. Oportet autem ut tempeſtive decerpantur; nam propter intenſiſſimum Solis ardorem, non minor injuria fit, ſi paulo tardius, quam ſi citius avellatur.

Conditus qui ex hoc fructu fiunt, jucunde refrigerant, adſtringunt & corroborant, locoque carnis cidoneorum, conſervæ roſarum, aliorumque ſimilium, exhibentur.

Cæterum ipſe frutex virtute medicinali non deſtituitur. Ex foliis ſiquidem & oculis, utpote adſtringentibus, optima balnea componuntur, tam contra internos quam externos corporis affectus, ut ſupra in capite de Vlceribus diximus. Præ cæteris autem hujus fruticis partibus, radix dictis qualitatibus excellit, & dyſenteriæ medetur. Atque hoc peculiare habet, quod ſit diuretica, partiumque ſubtilium

cum adstringendi facultate polleat. Proinde præter eximias quas præstat virtutes, lienis & renum affectibus conducit.

ARAÇA-GVAÇV'.

Alia ejusdem generis *Araçá* reperitur, sed non ita frequens, quæ tamen fructum facile præstantiorem procreat, & multo majorem. Quapropter ab Indigenis *Araça-guaçú*, id est, *Araça* major, appellatur, quod in justam arborem excrescat: folioque est glabro, læte viridi: figura & fragrante odore Laurum æmulatur. Fructum fert mali mediocris magnitudine, rotundum, superne umbilicum continentem: carnem habet albam, carni *Araça-mirí*, odore, sapore & substantia similem, in medio multos lapides, pisis minoribus æquales, continentem, obrotundos, paulum compressos, ex albo subflavos & duros, ut nuclei cerasorum, intus continentes nucleum album. Adhærent hi lapides carni per multa tenuissima filamenta. Eisdem dignitatibus medicis hæc gaudet, quibus *Araça-mirí*. Gargarismata quoque cum similibus abstergendi & astringendi qualitate præditis herbis, contra gutturis & faucium inflammationes aliaque mala, quotidie instituuntur.

MAgna affinitate inter se conjunctæ sunt *Guaiába* & *Araça-guaçú*; ejusdem quippe non solum altitudinis sunt, sed folia, flores, fructus qualitate & facie externa conveniunt. Meritoque hæc Pyra Granatensia, sicut *Araçæ* Pruna Granatensia, dicta sunt. Arbor in Mali figuram excrescit & in plurimos se diffundit ramos. Cortex illius lævis est, pallidus instar corticis Aceris. Fert folia bina, sibi opposita, ad tactum dura, splendentia

dentia; inferius autem venis obliquis & conspicuis protuberantia. Florem fert ex quinque foliis & multis ſtaminulis conſtantem inſtar criſtæ pavonis. his ſubſequitur fructus, magnitudine & figura pomi noſtratis, non quidem adeo diſſimilis, niſi quod oblongior & cortice magis rugoſo ſit. pulpa pallide ſanguinei eſt coloris, lapidibus edulibus meſpilorum inſtar referta. Fructus ipſe pro diverſitate temporis, triplicis ſaporis participat. Matureſcens enim antequam molleſcat ac flaveſcat auſterus & aſtringens eſt, tuncque coctus ſtomacho prodeſt. Mox paulo maturior mediæ naturæ atque optimus evadit; melius tamen ſanitati conſulit, qui eum ſive coctum ſive ſaccharo conditum, quam qui crudum menſis infert: accedit quod odoris & ſaporis ſit gratioris palatoque magis abblandientis. Vbi vero flavedine & mollitie integram maturitatem acquiſiverit, odoris & ſaporis eſt inſtar fructus Rubi Idæi, alvum movens, nec ita ſalubris paulo largius aſſumtus, quia facile corrumpitur & vermes producit.

GVAIA'BA.

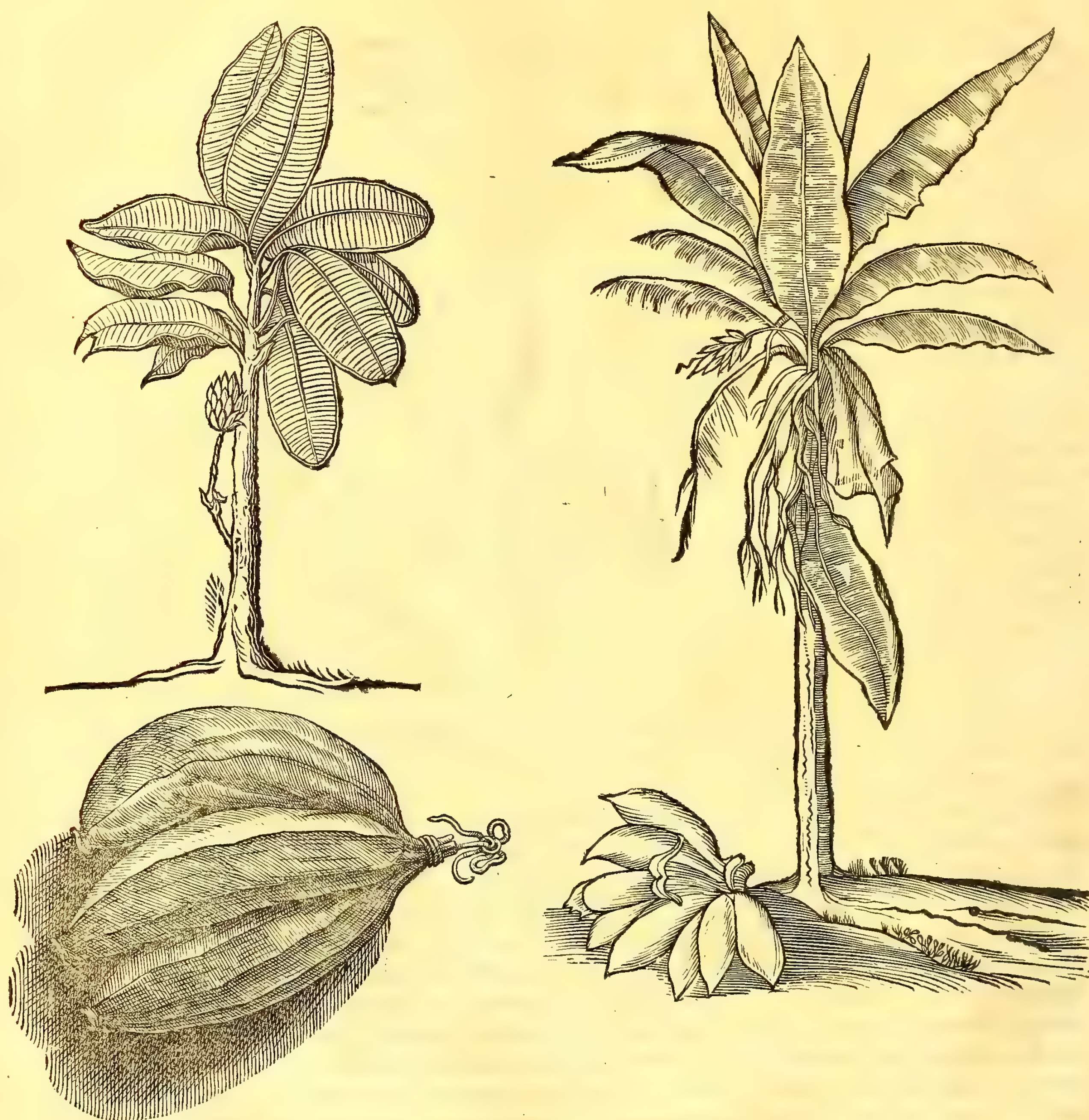
Radix arboris longiſſima eſt, extus ruſi, intus albicantis coloris; ſubſtantiæ ſucculentæ ac ſubdulcis. Hæc cum cortice aſtringente in aqua cocta & pota, mirifice medetur dyſenteriæ, quando indicatio eſt aſtringendi & roborandi. Folia ſunt acida & aſtringentia, odorata, balneiſque dicata. Digna profecto arbor, quæ Europæ importata, Magnatum & Principum hortos illuſtret. Montibus aut ſilvis denſioribus non innaſcitur, ſed planitiem & campos amat. Agreſtis eſſe deſiit, villicorum quippe induſtria viridariis illata, numeroſas plantas concipit & procreat, ut nihil frequentius occurrat: fructuum enim grana ab avibus & pecoribus deglutita, & mox per alvum cum excrementis depoſita, locis licet arenoſis & triſtioribus, altiſſime germinant maximeque luxuriant. Aliis Indiarum regionibus communis hæc arbor, ac proinde hic patriam Braſiliani negant, ſed tractu temporis inter illas habita eſt. Numeroſo proventu, totis menſibus pluviis, maximo omnium Incolarum oblectamento exiſtit. Meminere quoque hujus arboris Ximenes, Gomara, Oviedus, & Monardes, & alii.

CAPVT XXI.

Pacoeira & Bananiera.

FRutices lippis & tonſoribus noti, tamque familiares, ut nulli prorſus in Braſilia jam reperiantur horti, in quibus illi paſſim non ſpectentur. Indigenæ tamen hic non ſunt, ſed aliunde huc deportatæ plantæ. Luſitani fructus *Pacóba*, Braſiliani *Pacobeté* nominant: Afris vero atque Aſiaticis olim fuiſſe notos, Serapion & Avicenna

PACOEI'RA & BANANIERA.

teſtantur, qui *Muſas* appellarunt. Earum itaque deſcriptionem, quam Matthiolus, Cluſius, & Dodonæus habent, libenter amplector, paucis tamen, in quibus hallucinati ſunt, mutatis.

Duo autem ſunt ejus genera, quæ ob maximam affinitatem quam habent, una (quod aiunt) fidelia dealbabimus. Pulcherrimæ ſane plantæ, ſive fructum ſive folium, ſive culturæ, naſcendique peculiarem modum ſpectes. In quovis ſolo, licet triſti & ſitiente, proveniunt. Quovis anni tempore incolæ earum fructu gaudent. *Pacoeira* vero exra-

ex radice propagatur. Vnde primo erumpunt tria quatuorve folia in fistulam convoluta, quæ plantæ caudicem spongiosum, crassum, efficiunt, in quo superius expanduntur decem vel plura folia eleganter viridia, ad tactum lævia, instarque chartæ membranaceæ crepitant, à vento agitata dilacerantur transversim secundum ductum striarum, & strepitum excitant commota. Nervus digitum crassus secundum foliorum longitudinem excurrit, qui in superiori superficie tanquam canalis excavatur, & transversim lineæ subtiles à nervo ad latera extenduntur. Ex summitate caudicis hujus spongiosi ramus prodit primo tener, continens in extremitate sua corpus turbinatæ figuræ, magnitudine strobili majoris, constans è foliis latis, brunni coloris, obscuris, quibus quasi pulvis aspersus cinereus.

Subter foliis his expansis apparent septem aut octo flores, ordine juxta se positi, ex albo flavescentes, suavis odoris. Ex scapo florum prominent quinque foliola angusta, figuram habentia illius instrumenti quo nautæ utuntur in humectandis velis: In scapha hac sub tegmine manna seu lentus humor continetur frigidus, saporis mellei, consistentia & colore similis albumini ovi recentis; quo nectare formicæ admodum delectantur: in hoc humore ortum sumunt quinque illa foliola cum stamine. Flores hos sequuntur fructus ordine & arcte juxta se positi. Continentur plerumque in uno ramo, quatuordecim aut sedecim numero, ut ita una planta proferat septuaginta aut octuaginta, qui subinde virides avulsi, nunc in ædibus, nunc in navibus suspenduntur, donec justam maturitatem & flavedinem consequantur. Fructus autem maturefactus magnitudinis est cucumeris nostratis, oblongus & trilaterus quasi, corio crassiori tectus, quod facillime in tres partes digitis se dividi & detrahi sinit. Pulpa, mollis instar butyri, medullam quasi cucumeris per medium secundum longitudinem habet: boni est saporis & frequentissime comeditur vel solus vel cum farina *Mandiocæ*, vel coctus & frixus in oleo aut butyro. Ramus autem ille fructibus onustus interea dum illi maturescunt, augetur, floresque semper protrudit ex corpore illo foliaceo, sed qui decidunt sine spe fructus. Maturis porro fructibus ramus cum illis abscinditur, ut & tota planta: nam una planta unum tantum vivit annum, & semel tantum fructificat. Antequam senescit, filius unus aut alter ex radice natus est & adstat parenti, morientique succedit, & sic in infinitum propagatio hujus plantæ succedit. *Banána*, planta quæ Brasiliensibus *Pacobuçú* dicta, tota est ut *Pacoéira*; at turbinatum illud, floriferum & odoriferum corpus paulo minus est, & flores parum differunt: estque floris scapus, non instar scaphæ, sed rectus, attamen cavus, fructus etiam haud multum differunt à *Pacoeira*, sed minus crassi, verum longiores & incurvati. Substantia quoque ficciores & meliores ad coquendum. Vtraque tam *Pacóba*, quam *Banána*, inter horarios fructus, &, ut nonnullis placet, inter Ficus recensentur. Vtraque flatus excitat, modice refrigerat & Venerem sopitam adjuvat. Pauci sunt alimenti, pectorisque potius quam stomachi oblectamento. Tostæ biliosis prosunt, pituitosis non item. Nondum maturæ si assentur, adversus alvi profluvia auxiliantur. Ad solem ignemque exsiccatæ diu servantur, & Europæ importatæ, distrahuntur. Eædem in taleolas dissectæ, cum ovis & saccharo frixæ, vel in placentas ad artocreæ modum coactæ, gratissimi sunt saporis, optimique alimenti.

Aqua, quæ ex earum truncis, perpetuo humore turgentibus, elicitur, cum frigidissima sit, in magno ab Incolis pretio habetur contra calidos, internos & externos corporis affectus.

In *Maranhan*, ubi maximopere luxuriant, vinum inde exprimitur, non diu durabile, quod tamen inebriandi facultate pollet.

CAPVT XXII.

Mangaíba, Iubay sive Tamarindi, & Tapiracoanana.

EXimium hujus arboris pomum, quod *Mangaíba* vocatur, nec ignorandum, nec prætereundum arbitror, tametsi ad mensarum potius delicias, quam ad Medicum nostrum institutum facere videatur. Tanta enim suavitate gulæ lenocinatur, tanta saporis est præstantia, ut haud sciam, an venustiorem aut gratiorem fructum America producat.

Arbor

MANGAÍBA.

Arbor pulchra, criſpa & fœcundiſſima, ſupra altitudinem Pruni Europææ non attollitur, quam fructu, præcipue vero ligno & foliis æmulatur. In quibuſdam Bahiæ & Paranambuci locis in integra nemora haſce luxuriare videas. Seri, non plantari amat in terra ſicca, ubi nulla copia luxuriantium herbarum. Folia fert parva, ſolida, egregie virentia, bina ſemper ſibi invicem oppoſita, quæ in medio, ſecundum longitudinem nervi, non tam venulas quam lineas habent ſubtiliſſimas parallele diſpoſitas. Exſpirante hyeme, menſe nimirum Auguſto, florere incipit, ultraque novem menſes pomis ſeu prunis oneratur & ornatur. Florem producit exiguum, album & ſumme odorum, ſtellulæ figura Iaſmini modo diſpoſitum. Fructum rotundulum, eſculentum, qua Soli exponitur aureum, rubriſque maculis diſtinctum, Abricocum diceres. Tenuiſſima cuticula tegitur, intuſque lapillos quinque vel ſex continet; turget lacte, unde vel leviter preſſus niveum palatoque gratiſſimum fundit liquorem; & licet ſequax ac ductilis illius pulpa videatur, tamen manducando nihil tale deprehenditur, orique inſerta, ſtatim liqueſcit. In arbore numquam matureſcit, ſed decidens in terram ilico maturitatem conſequitur. Cujus rei ignari adventitii, & externa pomi pulchritudine illecti, ubi primis labris deguſtarunt, ſtatim ut auſterum & amariſſimum abjiciunt; quid, quod ne pecora quidem immaturum curant. Probe maturum facilis eſt digeſtionis, ardores viſcerum domat & febricitantibus auxiliatur, ut in me ipſo aliiſque multis ſum expertus. Porro haud facile hæc poma noxam, etiam abunde jejuno ſtomacho mandu-

manducata, inferunt: nisi quod frigida & humida fugaciaque alvum dejiciant, flatusque excitent, quod solertia muliercularum nostratium, aromatibus corrigi solet. Lusitani integros fructus conditos apponunt, nullisque tunc epulis cedunt.

IVTAY' sive TAMARINDVS.

INter eas arbores quæ aliunde huc olim translatæ, ac proinde rariùs conspiciuntur, est hæc quæ Lusitanis *Tamara azécla*, Barbaris *Iutaý*, vulgo Tamarindus dicitur, inter Palmulas dactyliferas habita veteribus.

In Quercus proceritatem excrescit, caudice exterius griseo, ligno albo, lento. Rami foliolis parvis, angustis binis ubique sibi arcte oppositis inferne dilute, superne saturate viridibus vestiuntur. Quæ manducata æstuantibus gratam suppeditant aciditatem. Flores albi Aurantii mali flori similes. Fructus in quolibet pediculo solitarie proveniunt, figura variantes, sed utcunque compressi instar siliquæ fabæ majoris. Cortice cooperiuntur fragili coloris mespilorum, tenui. intus pulpa nigricante, filamentosa, gratissimæ aciditatis referti in qua tres quatuorve lapides splendentes, compressi fabæ vulgaris magnitudinis immersi sunt. Nucleus terræ commissus annuo spatio alte excrescit. Vtinam æque frequens hic esset sicut in Asia & Africa. Quod refrigerando & æstringendo humoribus biliosis frenum imponat, à Græcis merito Oxyphœnica dicta.

Quantum hæc Americana differat vel conveniat cum Asiatica ex hac Icone cum Bontii collata, facile apparebit.

CAssia arbor cujus fructus *Canna fistola* Lusitanis & aliis. Arbor alta & magna, atque in plurimos ramos late expansa colore exterius ex cinereo albicante. Folia fert ordine sibi opposita, paulatimque surrectim stantia, figura cylindracea, brevissimo

 pedicu-

TAPYRACOAYNA'NA & FRVCTVS, CASSIA FISTVLA DICTVS.

pediculo innitentia inſtar Foliorum Senæ, dilute viridia; ſubtiliter hirſuta, ad tactum mollia, rubeſcente nervo ſecundum longitudinem, & venulis ſecundum latitudinem ordine poſitis prædita. Flores fert ſpicatim congeſtos ſine ramulis, qui coloris incarnati elegantiſſimi, longe adventanti conſpiciuntur. hiſce floribus ſuccedunt ſiliquæ virides, mox nigricantes deorſum propendentes paulo incurvatæ ubi maturuerint. Cortice ſunt duriſſimo lignoſo, qui ut frangantur, malleolo concuti debent. Intus hæ ſiliquæ tranſverſim cellulas habent, nucleis amygdalæ figura & colore, ſed ſplendentibus lævibus & duris, qui immerſi ſunt pulpæ glutinoſæ nigricanti inſtar Caſſiæ ſolutivæ, ſed ingrati & amari ſaporis, quæ primo ante maturitatem cum aſtrictione conjuncta eſt. Vbi vero gradum ulteriorem maturitatis acquiſiverit, laxat alvum. Summitates foliorum vulneribus & puſtulis male moratis applicata medentur.

C A-

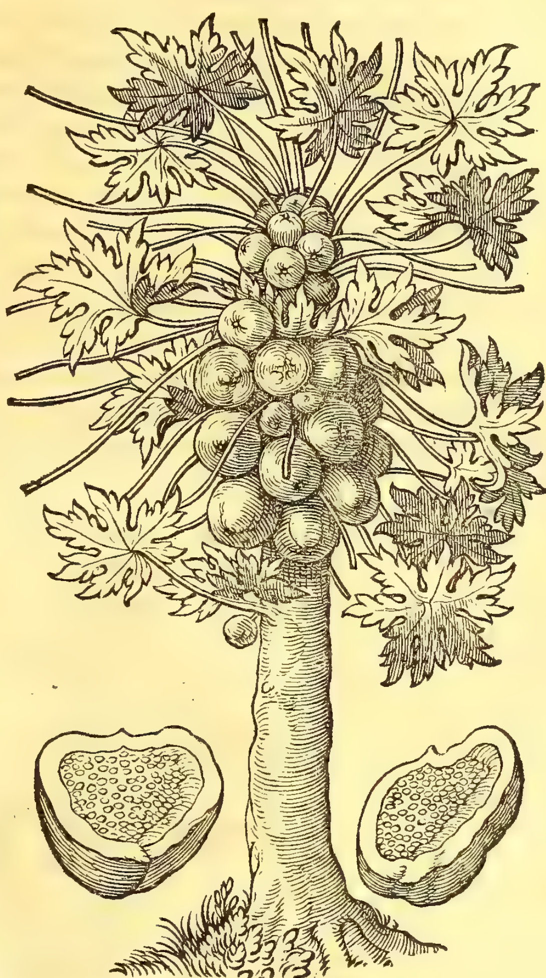
CAPVT XXIII.

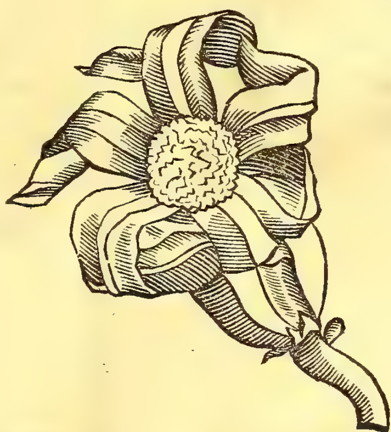
Pinoguaçú mas & fœmina, & Iaracatiá.

VTraque *Pinoguaçu*, *Mamoeira* Luſitanis dicitur, vulgo *Papaý*, cujus Fructum *Mamaon* vocant à figura, quia Mammæ inſtar pendet in arbore: Mas ubique in ſilvis obvia, raro autem fœmina, quæ in Hortis exculta luxuriat. Mas in vulgaris arboris fructiferæ altitudinem exſurgit, cortice cinereo & lævi. Foliis ubique

PINOGVA'ÇV MAS & FOEMINA.

erumpentibus circa caudicem quæ à terra ad medietatem altitudinis ſtatim abſcinduntur in junioribus, reliqua medietas uſque ad ſummum foliis veſtita relinquitur. Quodlibet folium in ſex ſeptemve lacinias diſſectum cum totidem inciſuris inſidet ſuo pediculo rotundo, cavo ruſeſcenti. In ramulis ex pediculis majoribus oriundi multi flores longi inodori pallide flavi, quinque foliis incurvatis conſtantes, naſcuntur. Quibus fructus raro ſuccedunt, niſi arbore tranſplantata quæ trium ad minimum ſit annorum. Falſum porro mares non ferre fructum, uti & fœminam non ferre fructum niſi mas adſtet; contrarium enim multiplex experientia docuit: fructus vero maris quando naſcitur pediculo illo longo pendulus eſt deorſum verſus, figura ſimilis fructui fœminæ, ſed oblongior & minor & exterius ſtriatus quaſi Pepo, nimirum quinque ſtriis ſecundum longitudinem, & quinque minus profundis alternatim poſitis. Interius carnem & ſemina

habet ut fœmina, ſed non ita flavam aut bonam. Immaturi fructus copioſe lacteum ſuccum fundunt. Lignum arboris fragile & molle, quod in luſus & uſus varios excavatur turgetque eodem lacteo ſucco, ingrati & acerbi ſaporis, quo contra cutanea vitia ex fervore nata utuntur barbari.

Pinoguaçú fœmina ſimilis mari caudice & foliis, ſed ut plurimum majoribus; neque pediculi foliorum ſunt rufi, ſed virides. maxima pars caret ramis, atque ita ſpecioſior apparet. Toto anno Fructus & Flores fert non in pediculis longis, ſed ad ipſum caudicem, ubi pediculi foliorum inſeruntur. Flos eſt magnitudine floris Gladioli, conſtans quinque foliis flavis, odoris Lilii convallium è cujus medio naſcuntur fructus, qui caudici adnati ſunt minoris Melonis figuræ & magnitudinis, adeoque luxuriant ut ob abundantiam vileſcant. Immaturus eſt viridis & inciſus exſudat lac: in arena ſub dio abſconditus matureſcit ſtatim & maturus ex viridi flaveſcit, carne lutea inſtar Melonum, ſed ſapore ignobiliori. In medio pulpæ copioſiſſima habet grana, ovalis figuræ, magnitudine Coriandri, in ſuperficie rugoſa, fuſca, nucleo intus albo: ſaporis ſunt hæc grana ejuſdem cum Naſturtio aquatico noſtrate, includunturque pelliculæ tenui, ſplendenti; quæ detrahenda eſt, ſi quis ſemina velit ſervare. Fructus crudi edules quidem, ſed longe præſtant vel cum carnibus cocti, vel placentæ ex iis factæ. Ex quolibet ſemine annuo ſpatio habetur arbor fructifera, ſed non duratura ultra quadriennium. Signum prognoſticon mortis eſt, quod cacumen ejus ſponte corrumpatur; illam enim corruptionem ſequitur totalis interitus.

Fructus licet rite præparatus boni quidem ſaporis, ſed non ſatis probi nutrimenti, ſi pluſculum comedatur laxat alvum leniter: ſuccus vero ex eo expreſſus mitigat dolores ventris ex calore natos. Idem præſtat conſerva exinde præparata. Fr. Ximenes quoque celebrat hanc arborem in nova Hiſpania.

IARACATIA'.

Iaracatiá Braſilienſibus, Arbor eſt alta recta, caudice inferius craſſo, qui verſus faſtigium magis magiſque gracileſcit & attenuatur, cortice griſeo, ligno molli & lacteſcente. Caudex autem & rami armantur ſpinis brevibus, craſſiuſculis duris. Et ramos quidem in orbem projicit, ſed inordinate, ſuperioreſque inferioribus breviores; neque ramuli magis ordinati, in quibus folia in frondes congeſta *Mandiiba* modo, figura & magnitudine, ſuperius ſplendide viridia, inferius incaneſcentia, quinque, ſeptem vel novem in ſtellæ modum ſibi appoſita; nervo ſecundum longitudinem & venis obliquis. Florem fert & fructum ut *Pinoguaçú* mas petiolo longo dependentem ſtriis haud profundis ſecundum longitudinem, vel quaſi lineis ſolum notatum, coloris exterius & interius crocei ut *Mamao*, & carne ejuſmodi ſubſtantiæ & ſimili modo granis refertum, magnitudine & figura grani hordei, ſaporis haud manifeſti. Immaturus adhuc lacteſcit, ac vellicat linguam, maturus autem ſponte decidit & comeditur crudus aſſatus atque coctus. Facilis eſt digeſtionis, nec nocet licet

licet magna quantitate comedatur, proinde etiamſi maris accolis minus familiaris, non tamen inter inferioris notæ fructus habendus. Folia amittit ſingulis annis & menſe Martio nova protrudit, hinc floret & fructum fert, qui fine Aprilis & Maio maturatur.

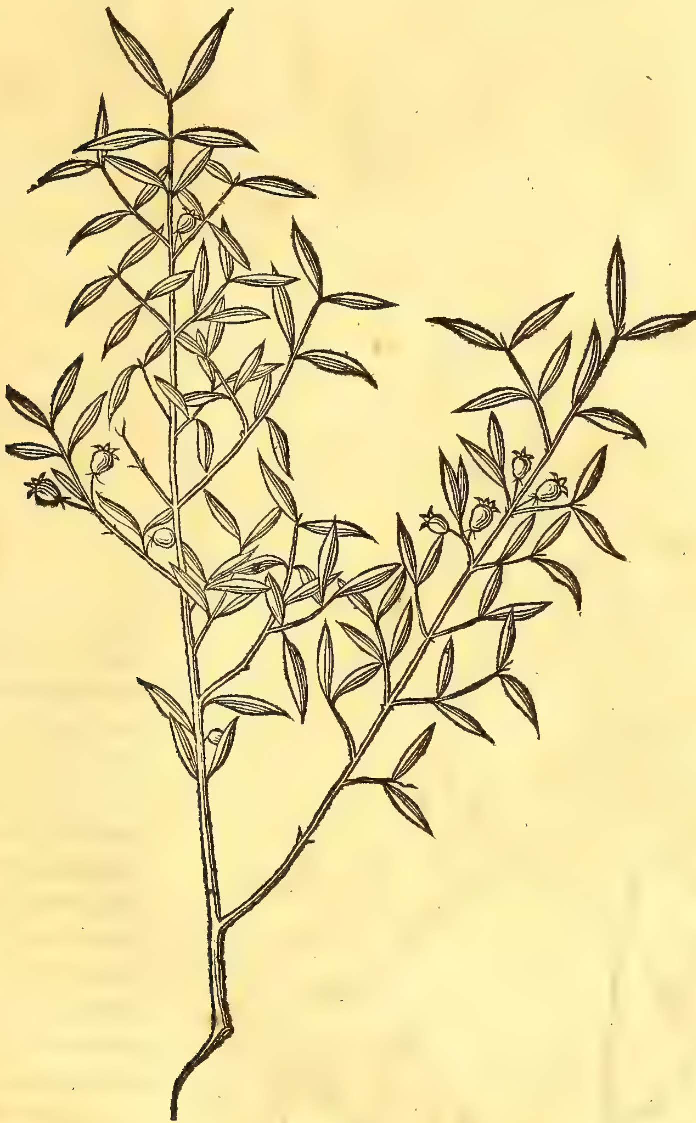
Duplex eſt Arbor, mas & fœmina: quæ ſibi ſimiles ſunt excepta magnitudine, nam fœmina per omnia minor eſt mare. Frequentes ſunt in Præfectura *Itamaracá* & *Rio grande*.

CAPVT XXIV.

Ibirúba, Ibixuma, & Quity.

IBirúba per taleolas tranſplantatur, ob excellentiam, fructuum ex ſilvis in hortos tranſlata. Arbor cortice, ligno & naſcendi modo *Guaiabæ* ſimilis, ramos autem habet ut noſtra Ceraſus. Folia fert oblonga, teretia, duo ſemper ſibi oppoſita membranacea, ſuperius ſaturate viridia, inferius pallida, uno nervo ſecundum longitudi-

IBIRV'BA.

nem, nullis venis tranſverſis. Inter quæ hinc inde caudici flores cum pediculo adnaſcuntur albi ut in *Guaiába* fere, quibus umbilicatus fructus ſuccedit egregie flavus turbinatus rotundus magnitudine Pruni, cuticula tenui veſtitus & carne ſucculenta fulva, ſaporis acidiuſculi ac paulatim amaricantis, haud ingrati: odoris ſubdulcis & vinoſi. Magna copia ſine noxa comeditur, & ab incolis venum exponitur. Con-

IBIXV'MA ARBOR SAPONARIA.

tinet lapidem unum atque alterum magnitudine cerasini, rotundum, cortice tenui sed duro vestitum;in quo nucleus albus, amaricans, qui similis est lapidi *Vbapitánga*, nec facile dignoscuntur.

INter varias plantas & arbores quæ Saponem producunt, illa facile præfertur quæ *Ibixúma* nomen habet, *Motamba* Angolensibus. Arbor instar Cerasi, foliis ornate sibi oppositis,per ambitum leviter serratis: juxta quæ brevis enascitur pediculus continens flosculos quasi in umbellam congestos, quinque constantes foliis flavis deorsum flexis. His decidentibus fructus succedit orbicularis Cerasi magnitudine immaturus tuberculis signatus concisus continet materiam lentam instar visci; maturus autem nigrescit & in quinque partes æquales sponte finditur, continens semina fusca oblonga, suis cellulis inclusa. Cortex cineritii coloris glutinosus est, & derasa exteriori cute fusca, seu recens seu siccus tuto adhibetur ad omnia ad quæ Sapo Hispanicus, nec vestibus nocet.

QVITY'.

ALtera Saponaria est arbor pumila, *Quity* Indigenis, Lusitanis *Pao de Sebaon* dicta. Cortice est cinereo, ligno molli & fragili ramis contortis instar Rusci. Foliis læte viridibus, ejusdem ut præcedentis figuræ & constructionis, exceptis denticulis. Floribus est exiguis. In singularibus ramulis dependent multi fructus mense Octobre maturescentes, quilibet proprio pediculo insidentes magnitudine sphærulæ lusoriæ, cum duplici rotunda flava eminentia adeo transplendentes, ut globulus contentus cerni possit, & fructu commoto strepitum edat. Hic globulus est niger, adeoque durus ut nisi malleo confringi non possit. Ex his perforatis corollæ fiunt precariæ ebeno præstantiores & leviores. Pulpa hæc supernascens Saponis vicem explet adeoque amari & acris saporis, ut creber ejus usus vestibus noceat, ac proinde prioris arbo-

arboris fructus magis usualis. Hic enim contusus & rivis inditus aquam inficit & pisces enecat sicut *Timbó* & aliæ cortices arborum.

Eadem arbor in multis Americæ regionibus frequens est, teste Oviedo, Clusio & aliis.

CAPVT XXV.

Tatai-iba, Ibirapitánga, Iacarandá, & Queraiba.

Arbor silvestris *Tatai-iba* dicta, quibusdam Morus alba ob affinitatem figuræ & naturæ Mori albæ appellatur. undiquaque in silvis littoralibus frequens. Ex ligno veteri parant tincturam egregie flavam coquendo. Cortex arboris est

Tatai'-iba.

cinereus, sed lignum intus flavum & durissimum. Folia acuminata & subtiliter serrata, in ramis inordinate posita. Fructus maturescit fine æstatis circa Martium, mediocris Mori est magnitudine, rotundus, è tuberculis compositus, pallidi coloris, exterius exigua habens filamenta fusca. Succulentus est & saporosus, atque comeditur ut Morum sed quia magis silvestris & minus dulcis, additur vinum & saccharum. In Pulpa multa granula albicantia sunt dispersa.

IBIRAPITANGA, sive LIGNVM RVBRVM.

IACARANDA' I.

IBirapitánga, quæ arbor, merito à Lusitanis *Pao do Brasil* per excellentiam dicta, alta est & vasta, cortice fusco brevibus spinis armato: ramis & foliis alternatim positis figura Buxi foliis similibus splendentibus & saturate viridibus. In ramis hinc inde etiam ramuli proveniunt multis exiguis floribus copulatis ornati ipso Lilio convallium fragrantioribus pulchre variegati coloris flavescentis. His pereuntibus succedunt siliquæ, oblongæ, planæ, compressæ, exterius aculeatæ, obscure fuscæ, rubras, splendentes exiguas fabas aliquot in se continentes. In locis mari vicinis non apparet, sed tantum in mediterraneis silvis, unde magno labore ad littoralia vehitur.

Tinctura hujus ligni rubra toto orbe est notissima. Sed minima moles tam vastæ arboris tingit, dempta enim magna parte ligni superioris, sola matrix tibiam circa crassa rubri est coloris. cujus postea rasura quanti sit laboris novit optime Ergastulum Amstelodamense.

Lignum est frigidum & siccum, mitigat febres, restringit & corroborat instar Sandali. Maceratum in frigida inter collyria contra ophthalmias usurpatur cum successu.

IAcarandá. Ob ligni variegati coloris elegantiam æque ac ob usum medicum, celeberrimam hanc arborem dedi; quarum duæ sunt species facie & efficacia satis discrepantes. Prioris lignum est album; alterius, nigrum, ut *Palo* vel *Pao Santo*, ac bene olens, atque durum, frequens est in Bahia omnium Sanctorum.

Iacarandá alba, inodora & Pruno Europææ similis, in apricis locis mediterrancis reperitur. Foliis parvis acuminatis

IACARANDA' II.

natis directe sibi oppositis, superne splendentibus, inferne albicantibus. In quolibet ramo versus exteriora multi proveniunt ramuli, qui quasi racematim per multos dies habent globulos nuclei cerasini magnitudine, coloris olivacei qui se aperientes in quinque scinduntur folia, deorsum inclinata quæ interius tactu & visu referunt holosericum olivaceum splendens: his insidet flos dulcis odoris unico folio luteo subrotundo ad latus explicato constans: in medio autem floris eriguntur, multa stamina alba apicibus luteis satis magnis, in scoparum setacearum modum. Floribus succedit fructus palmæ manus magnitudinis & crassitiei aspectu rarus ob inusitatos naturæ lusus, quod gibbosus & sinuosus admodum & contortus appareat, atque ob gravitatem semper pendulus, quem viridem & albicante smegmate (quod Barbari Saponis loco usurpant) turgentem avulserunt socii mei in remotissimis desertis, ex viridi mutatur in flavescentem, exsiccatus in cinericium colorem, moxque se aperit. Fructus haud edulis nisi coctus. Incolæ exinde coquunt pulmentum quoddam stomacho imprimis amicum & salubre quod *Manipoy* vocant.

QVERAI'BA.

QVeraiba nascitur locis apricis graminosis. Arbor cortice rugoso & griseo, in ramis habens tria, quatuor, aut quinque folia in frondem congesta, pediculis suis tres innitentia, pallide viridia, figura Salviæ, solida & ad tactum dura, nervo secundum longitudinem & venis obliquis prædita. Flores fert flavos, inodoros, mense potissimum Ianuario, figura campanæ, superius in quinque partes sectos. Ita ut arbor florens tota flava appareat, instar arboris quam Lusitani vocant *Pao d'arco*: nam race-

matim

matim congesti sunt flores, quibus siliquæ longæ & compressæ succedunt, sed nullius usus.

Cortex hujus arboris contusus & coctus oleum suppeditat ad vulnera sananda, & ulcera vetera in tibiis aut aliis partibus curanda efficacissimum. Ac proinde in nosocomiis frequens mihi ejus fuit usus.

CAPVT XXVI.

Iabotipitá, Vmbú, & Avaramo-temó.

IAbotapitá littoralibus Brasiliæ locis luxuriat. Arbor est mediocris altitudinis; cortice griseo, inæquali, ligno molli & lento: Folia fert, alternatim opposita, dilute viridia; & in certis ramulis copiosos flosculos racematim congestos, pentaphyl-

IABOTAPITA'.

los flavos suavissimi odoris. Fructus quoque qui maturescit Martio mense provenit racematim: nimirum in quolibet pediculo bacca, magnitudine nuclei cerasini, conica fere vel quasi triangularis; cuilibet autem baccæ, aliæ tres quatuorve insident sine pediculis, ovales, ejusdem cum inferiore magnitudinis, omnes coloris nigri, ut myrtilli nostrates, & eodem modo tingentes, carent acinis, & sunt saporis adstringentis; eisdem non solum usibus dicati quibus myrtilli Europæi; sed & oleum in quotidianos usus pro acetariis receptum ex iis exprimitur.

Vnicam

VMBV.

VNicam tantum ex hoc Arborum genere in habitata Brasiliæ parte, hactenus conspicere licuit in pago *Iguaraçú* excultam: dissitæ autem sylvæ inter *Guojanam* & *Paraybam* fluvios iis luxuriant. E longinquo prospicienti, magnitudine, structura & fructu, parva Citrus vel Limonia videtur.

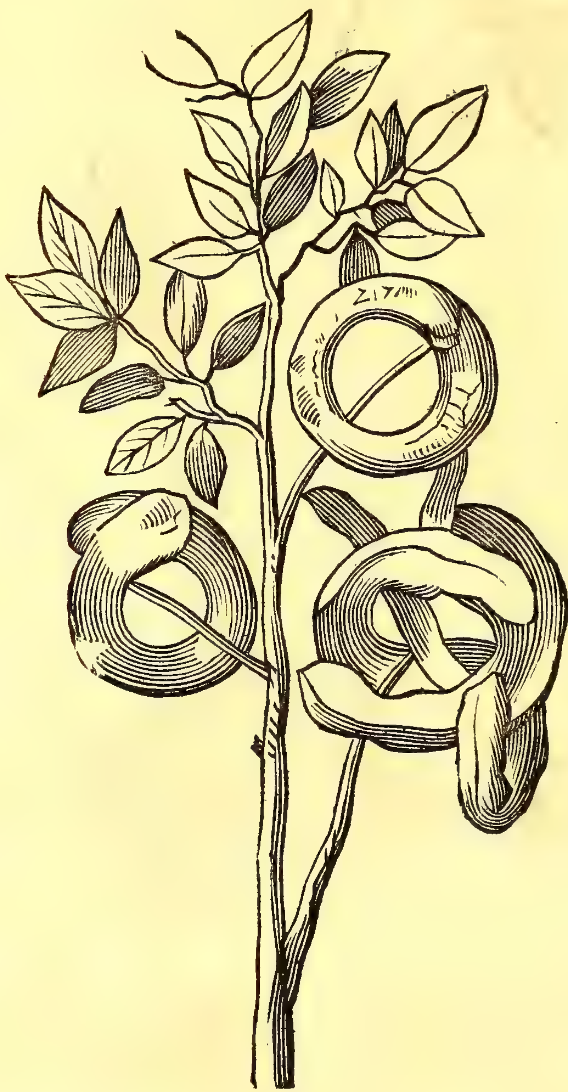
Trunco est breviori nec crasso, sed ramis multis tortuosis, inbelle quidem fabricatis dividitur. Folia fert haud magna, lævia, læteque virentia, gustu autem acida & adstringentia: Florem albicantem: Fructum ex albo flavescentem, Pruno majori similem sed carne duriori, licet pauca, quod intus magnum contineat lapidem, sicut fructus *Acaia*, qui ubi maturuerit mensibus pluviis, saporis fit gratissimi ex acido dulcis: sin minus adeo est austerus, ut stuporem dentibus inferat; proindeque tunc eidem usui cui folia, scilicet ad refrigerandum & adstringendum reservantur. Radix autem, cui peculiare quid præ cæteris arborum radicibus concessum, imprimis est notanda: quod longe lateque, in diversa & crassa, ponderosæ molis tubera sub terra luxuriet; si pondus, figuram atque colorem, exterius cinereum, consideres, majores radices *Batatæ* aut *Inhyamæ* diceres; à quibus tamen ablata levi pellicula, differunt: quippe interius conspiciuntur nivei coloris, molli turgidaque medulla, Cucurbitæ plane simili, quæ manducata,

cata,

cata, in aquosum, frigidum succum, eumque dulcissimum atque palato gratissimum, solvitur. Febricitantes, æstuantes peregrinatores mirifice reficit: ut ipse quam pluries sum expertus; neque aquæ dulcedine & salubritate Citrullo quicquam cedit.

Datur & alia species quæ *Iva-umbú* Brasiliens. dicta, Arbor est cortice fusco, ac hinc inde in ramis spinosa. Folia fert oblonga, læte viridia, crassiuscula, ad tactum mollia, nunc alternatim, nunc sibi opposita; eisdem pediculis multi flosculi exigui pentaphylli junctim promanant, quibus succedunt fructus, flavi Pruni nostratis magnitudine & figura & carne quæ grati ac subbacidi est saporis, cui amari quid intermixtum est. Mensibus æstivis circa Ianuarium fructus maturescit, tuncque sponte decidit & colligitur. Lapis in eo contentus fragilis continet nucleum avellanæ in omnibus similem.

AVARAMO-TEMO'.

HÆc arbor mediocris est altitudinis, montosis locis crescens, foliis triste viridibus, exiguis, buccini similibus, siliquis est inutilibus ex minio nigrescentibus, miris variisque modis incurvatis, quæ æstivis mensibus conspiciuntur & acinis rubris exiguis repletæ sunt.

Cortice exterius est cineritio, interius sature rubente, quem solum expertiores in Medicinæ usum receperunt, licet foliis eædem qualitates adstringentes à nonnullis attribuantur. Cortex enim qui gustu amarus est, sive in pulverem redactus, sive excoctus, & fomenti loco adhibitus, ulceribus inveteratis & male moratis feliciter medetur, ipsumque Cancrum subinde, insigni mundificandi & siccandi qualitate curasse fuit compertum.

Præter hæc quia efficacissime adstringit, balnea ad firmandas effœminatas carnes ex illis conficiuntur. Potissimum vero meretrices iis utuntur, ut laxis pudendi partibus tonum restituant, ætatemque tuto mentiantur; imo qua possibile, virginitatem hoc dolo prætendant.

CAPVT XXVII.

Cebipira, Itó, Guabipocacabiba, & Mureçi.

CRassitie & altitudine insignis Arbor in rarissimis nemoribus reperitur, *çebipira-guaçú* Brasiliensibus dicta, ad differentiam ejus notandam ab ea quæ *çebipira-miri*, id est, *çebipira minor*, ab illis appellatur. Vtræque sunt foliis exilibus oblongis, splendentibus, Oleæ similibus, sed crassioribus, minusque acuminatis, ordine digestis,

ÇEBIPI'RA-GVAÇV'.

digeſtis, & pediculis utrimque ſe contingentibus.

Flores ferunt copioſiſſimos inodoros ſuo quoſlibet pediculo inſiſtentes, quinque foliolis corrugatis & dilute cæruleis conſtantes. Ex horum calyce naſcitur ſiliquula ex viridi flaveſcens, in qua ſemen continetur.

Vtriuſque arboris lignum commendatur, & non minus celebre apud fabros ad axes machinarum Sacchararum conficiendos, quam cortex apud Braſilianos ad uſum medicum exiſtit. Qui craſſus eſt & compactus, griſeus cum fuſco mixtus, ſaporis amari atque adſtringentis, calidus inſuper & ſiccus in ſecundo gradu. Balnea & decocta ex illo ſolo fiunt præſtantiſſima adverſus morbos à frigore natos, pedum & ventris tumores, doloreſque membrorum, *Curimentos* Luſitanis dictos; ipſam denique Luem veneream, non inveteratam, forinſecus & intrinſecus adhibita, reſtituunt, ſudoreſque provocant.

Cum vero abſtergendi facultate ſimul & acrimonia quadam agant, ſcabiei, tineæque & aliis ejuſdem generis cutaneis affectibus medentur.

IITO' I.

HÆc Arbor eſt Pyri Europææ magnitudine, undiquaque obvia: Foliis tenuibus, oblongis, acuminatis, nervo eminenti ſecundum longitudinem excurrente, parvo pediculo cauli ordinate appoſitis. Fructus racematim copulatos profert. Arbor ut ob fructuum rarum aſpectum multis nota; ita paucioribus ejus radicis qualitates probe conſtant. Si ulli figura, colore, totaque prorſus facie, racemos uvarum è longinquo adſpicienti videantur, hujus ſane arboris fructus ſunt, quorum uvæ tamen inutiles habitæ, ligneæque intus exiſtunt. Toto anno apparent, verno tempore læte flaveſcentes, mox triſtis miniati coloris fiunt, nihilque promittunt, ut neque folia, neque lignum ipſum arboris: ſed totum in cortice radicis, quod ad rem noſtram faciat, conſi-

Iito II.

ſtit. Cujus efficacia indomita ad turbandum & purgandum corpus, tam alte à natura poſita, ut non impune ab imperito vulgo tractetur. Quippe dubito an plures calamitates ex illius abuſu an optatos ſucceſſus ex oportuno uſu, promanaſſe viderim. Nec mirum, cum unuſquiſque idiota ad Medicinæ Sacraria aſpirare audens, nec remedii agentis, nec ſubjecti patientis rationem habeat, loco medicamenti, venenum porrigat.

Cortex enim hujus radicis, qui ſaporis eſt acris & calidi in pulverem redactus ab indigenis & robuſtioribus agricolis Luſitanis contra inveteratas obſtructiones capitur indiſcreta quantitate, ſemipugillus circiter. Mihi rarior fuit illius uſus, idque niſi deficiente forte benigniore medicamento, mediantibus tamen correctoriis, & quæ vim purgatricem infringunt, ſicut oportet fieri ex judicio Medici, præcipue circa validiora & incognita ſimplicia.

Datur & alia ſpecies *Iitó* (cujus quidem qualitates à me nondum exploratæ) cortice fuſco, qui multa punctula hinc inde ſparſa lutea habet. Folia bina ſibi opponuntur, nervo conſpicuo & prominente ſecundum longitudinem, venis in quibuſdam ſibi invicem oppoſitis, in quibuſdam autem alternatim poſitis.

Poſt florem ſequitur fructus, parvæ Ficus figura, obſcure lutei coloris, qui in ſe tria ovalia ſemina continet, magnitudine ſeminis Pomi vulgaris, cuticula obſcure flava tecta, nucleo albicante.

Gvabipocacabi'ba.

Hanc ego Siliquoſam arborem nominavi, quod vix ſibi conſtent incolæ de genuino nomine. Quidam Portugalli *Pao velho* & *Pao molle* dixerunt; quod cortex illius adeo mollis & rugoſus exiſtat. Parum admodum differt ab ea arbore, quæ ſiliqua dulcis Dodonæo, Officinis

cinis panis Sancti Ioannis dicitur; floribus enim decidentibus, quod fit mense Martio, siliquæ succedunt, dulces, tortuosæ & deformes, primum quidem virides, mox maturitatem consecutæ, fiunt nigræ & putrescunt.

Arbor hæc, non umbrosis silvis, sed apricis campis gaudet, mirificeque peregrinantes delectat florum elegantia & odore. Ligno, cortice, medulla & fragilitate Sambuci æmula. In extremitatibus ramorum longa germina protrudit. Folia ad tactum dura, instar membranaceæ chartæ superius dilute viridia. Circa foliorum ramulos prodeunt pediculi in quorum extremitate flosculi multi umbellatim congesti nascuntur coloris flavi, odoris suavissimi. In medio autem staminum loco propendent multa filamenta crispa ipsi croco figura & colore similia.

Radicis medulla ex albo flavescens, à leviori cortice liberata in taleolas dissecatur, exque aqua fontana macerata per noctem sub dio, & aliquoties pota, non uni malo medetur. Vrinam enim cunctantem cit, renum & vesicæ obstructionibus opitulatur, ejusque decoctum vel solum Gonorrhœas restituisse vidi. Succus corticis recens oculis inditus eorum inflammationes tollit. Dilutum ejus subamari nec tamen ingrati est saporis, partiumque est valde tenuium, & astrictionem aliquam post se relinquit.

MVREÇI.

Arenosa & sitientia loca, mediocris altitudinis arbores has producunt, quarum quatuor ad minimum diversæ species sub nomine *Mureçi* numerantur. Earum duæ maxime celebres & in usu habentur, *Mureçi-petinga* & *Mureçi-guaçú* dictæ. Omnes floribus pulchre flavescentibus conspicuæ sunt, fructibus rotundis & racematim coruscatis, eodemque, quo flores, colore præditis: foliis autem & cæteris crescendi modis inter se discrepantes. Hæc autem cujus Iconem exhibeo est cortice cinereo & ligno fragili, foliis multis fere in frondem congestis non serratis, colore & lanugine Verbasci foliis similibus. Flosculos fert spicatim congestos, luteos, constantes staminulis multis, quinque foliolis deorsum incurvatis, luteis. Fructus autem sunt baccæ, magnitudine & figura fructuum uvæ spinæ qui comeduntur.

Maturi gratissimo quidem acore palatum vellicant, sed stuporem tandem dentibus inferunt, simulque astringendo intense refrigerant. Quapropter probe condiri solent & loco Berberis, quibus sapore & efficacia similes sunt, ægris ad exstinguendam sitim & stomachum recreandum exhibentur.

Prima harum, utpote fructu minus silvestri, à me maxime fuit expetita, & in officina reposita. Ejus quoque corticibus retia & coria tinguntur & contra putrefactio-

nes muniuntur. Barbari ex iisdem potiones conficiunt, ad purgandum alvum, quod à me nondum comprobatum est.

CAPVT XXVIII.

Iaparandiba, Cuieté, & Iaróba.

ARbor est cortice cinereo instar Alni, ligno duro, medulloso. Cui folia inordinate & copiose circumposita cum pediculis, foliis *Ianipapa* similia, oblonga, acuminata, nervo & costis eminentibus obliquis perducta. Flores fert insignes ex octo crassioribus foliis factos; & junctim in trifido pediculo copulatos, figuræ, magni-

IAPARANDI'BA.

tudinis, coloris & odoris Rosarum, in quorum medio multa staminula in orbem composita, cum apice flavo & tremulo. Quibus fructus succedunt maliformes quidem, sed superna parte plani, extus grisei, intus flavi coloris, continentes nucleos fatuos, angulosos, hepatici coloris, splendentes, magnitudine Avellanæ, cordis figura.

De vulgari hac arbore pauca addenda habeo. Ramorum paucitatem foliorum frequentia compensat, quibus solis vis medicatrix, quantum hactenus constitit, insita est. Nam flore licet pulcherrimo suavissimique odoris; tum fructibus egregie copulatis, ornetur, nihil tamen Culinæ vel Pharmacopœiæ usui sunt. Folia autem vel integra vel contusa hepatisque regioni applicata, durities hypochondriorum restituunt, eisdemque

que malis, si rite ex arte præparentur, atque in Apozemate exhibeantur, conducunt ac proinde numero aperientium ascribenda sunt.

Quotusquisque enim advena vel indigena, optime sanitati suæ se consuluisse putat, si contra Hepatis & Mesenterii oppilationes medicamina conficiat, quorum basis est *Iuripeba*, *Tapirapecu* & foliorum hujus *Iaparandiba* decoctum, aliquoties reiteratum pro ratione & constitutione ægrotantis.

CVIETE'.

CVieté in triviis littoralibus toto fere anno obvia familiaris & elegans hæc arbor, quæ vulgo corrupte *Cochine*. Cortice griseo, ut Sambucus, contorte nascitur, longos habens ramos, & in iis folia frondatim & alternatim posita certis temporibus, simul omnia folia amittit, biduo autem post iterum foliis onusta cernitur. Per ramos decisos & terræ infixos facile propagatur. Folia inusitatæ sunt figuræ, versus extremitatem enim sensim amplian-tur, superius saturate viridia & splendentia inferius dilutiora, nervo recto & venis transversis conspicua.

Non solum in ramis sed & passim in caudice proveniunt tres quatuorve flores juxta se positi, oblongi, figura pene Campanulæ seu Convolvuli minoris, coloris ex albo & viridi mixti, odoris nauseabundi. In medio autem quinque stamina ejusdem coloris. His, fructus variæ magnitudinis & figuræ, primo virides mox nigri succedunt. Semina Cucurbitæ modo ac nucleo flavescente continentes. Immaturus fructus pulpam albam succulentam dulcem continet, odore Nasturtium æmulans: quæ Sacchoro condita ab ægris & sanis expetita sicut Cucurbita & Citrullus, ejusdemque fere saporis & refrigerii. Vbi maturuerint fructus in aqua fervida coquuntur & excavantur patinarum, poculorum & lagenarum vices supplentes. Pulpa enim matura non edulis, sed ad placandos capitis dolores præsertim ex fervore Solis natos insigne remedium, si convenienter temporibus & fronti, forma cataplasmatis applicetur.

Familiaris est arbor multis Americæ regionibus. Oviedus quoque ejus meminit sub nomine *Higuero*, de qua Clusius.

IARO'BA.

SArmentosa hæc planta *Iaróba*, Lusitanis *Cáfca amargosa* ob amaritudinem dicta. Enarratæ arbori *Cuieté* dissimilis quidem si externam figuram consideres; sed ratione fructuum, rei familiari dicatorum, admodum congener, ut merito sub eodem capite describi mereatur. Altissima tecta & arbores

inſtar hederæ conſcendit caule lento tereti, cui hinc inde tria folia modo phaſeoli, adnaſcuntur.

CAPVT XXIX.

Vmarí, Saamóuna, Andira, & Tremaé.

Vmarí, vulgo *Camarinhas*. Arbor vix mediocris altitudinis in campis graminoſis ample ramis ſuis expanditur, ligno albo Betalinum fere referente. caudice haud craſſo, nam plerumque tres vel plures juxta ſe naſcuntur: in ramis autem ramulos habet perpetuis ſpinis obſitos. Folia cylindracea parva vel directe vel alter-

VMARI'.

natim oppoſita, ſaturate viridia, nervo ſecundum longitudinem & venis obliquis, vix digitum longa. Poſt florem parvum flavum ſuccedit fructus forma ovalis, magnitudine Pruni, ad viſum & ad tactum referens Perſicum noſtras, coloris autem ex viridi flaveſcentis: carne quoque flaveſcente, pauca, dulci, quæ ambit lapidem magnum ovalem albicantem, qui continet nucleum edulem. Maturus fructus menſe Martio ſponte decidit. Crudus comeſtus turbat ventriculum & facile excitat vomitum: ideo integer ſolet coqui, & una cum nucleo contundi, atque cum carne vel piſcibus loco panis ſeu farinæ comedi.

Altera ſpecies *Vmarí* minus alta fructu, præcedenti non diſſimili; ſed nigricante colore & ſapore acidiori. Qui ſtomachi æſtum temperat & à febricitantibus expetitur. Luſitani hos & illos fructus *Camarinhas* appellant.

Si

SAAMO'VNA.

SI quæ adſpectu mirabilis, excelſa & patula, ſane eſt hæc arbor *Saamóuna*, iiſdem ſilvis mediterraneis, quibus *Cabiréiba* conſpicienda. Quæ ſuperiori & inferiori trunci parte, ordinariæ eſt craſſitiei, ſed in medio duplo plus obeſa, inſtar amphoræ, adeoque tumida apparet ut peregrinantem attonitum remoretur. Ex ramis pediculi emergunt longi, pentaphyllum quisque protrudens ornate diviſum & ſerratum, multis obliquis venis veſtitum. Siliquas fert oblongas, piſa rubra continentes. Totus truncus ſubſtantia eſt intus alba, medulloſa & plane ſuberoſa exterius cinerei coloris, validis & horridis ſpinis à pede ad verticem uſque obſeſſa.

Ex turgidis ſpinis raſis & contuſis, ſuccus elicitur eximius, cujus vel exigua quantitas, inflammatis & involuntarie lacrymantibus oculis affrictus, medetur; tum manifeſte quoque viſum acuit, atque robur illi addit.

ANDI'RA, vulgo ANGELYN.

DVæ ſpecies arborum, ſub nomine *Angelyn* nominatæ, hinc inde in nemoribus conſpiciuntur. Vtraque externa facie inter ſe ſibi ſimiles; ſed interna qualitate multum diſcrepantes, quæ facile utique dignoſcuntur quod alterius cortex, lignum & fructus amariſſimi inſtar Aloës; altera major nullius manifeſti ſit ſaporis, ex cujus fructibus Feræ pingueſcunt. Vtraque ligno eſt duro & ad ædes fabricandas apto, utraque cortice cinereo, foliis Lauri ſimilibus, ſed minoribus, oculis ſeu gemmis nigricantibus, è

 quibus

quibus plurimi flores fragrantes, copulati, purpureo & cæruleo colore insignes, prorumpunt.

Fructum profert ovi figura & magnitudine, primo saturate viridem, sed mox nigrescentem, qui uno latere quasi suturam monstrat.

Fracto duro putamine, granum seu nucleus apparet, ex albo flavescens, amaricantis & ingrati saporis, cum adstrictione quadam, cujus pulvis ventris lumbricos expugnat; ea tamen cautione, ut infra scrupuli pondus exhibeatur, ne medicamentum in venenum abeat, quod quibusdam imperitis aliquando contigit, cum infantibus illud incaute exhibuissent.

TREMAE'.

FRutex arborescens *Tremaé* Indigenis dicta, cortice est griseo rugoso, ligno albo, medullam continente, foliis triste viridibus, linguæ fere figura, sine pediculis ramis adhærentia, aspera, & nervis eminentibus conspicua, quæ trita aromatici sunt saporis. Foliorum paucitatem florum frequentia compensat. In extremitatibus enim ramorum sunt multæ umbellæ magnæ, floribus cum purpureo lutescentibus, in quibus staminula flava Styracis odorem exacte referentia. Floribus pappi succedunt, in quibus semen minimum nigrum mox apparet.

Incolæ foliis contusis contra oculorum dolores & rubedinem utuntur æque feliciter ac præcedentis arboris succo. Mihi eadem folia & pappi in usu balneorum artificialium propter aromaticam vim expetita, quod mundificandi & abstergendi facultate pollere expertus sim.

CAPVT XXX.

Diversæ Species Camaræ, Cambuy sive Myrti Americanæ, & Cuipoúna.

INter tot varias *Camaræ* species, tres tantum medicinales mihi innotuerunt, è quovis solo passim emergentes. sicut insitis aromaticis qualitatibus; ita & facie externa multum sibi similes, nisi quod aliquæ magis vel minus fruticescant, floribusque nonnihil varient. Duæ enim gaudent floribus ex aureo rubris, quæ *Camará-tinga*, & *Camara-Vmba* dictæ. Calidæ & siccæ habentur ad secundum gradum.

Camará-Tinga in eximiam altitudinem exsurgit, ut caulibus, ita & foliis hirsutis & ad tactum asperis, in ambitu serratis, foliis Vrticæ similibus inæqualis magnitudinis. In uvula,

CAMARA'.

extremitate ramorum, ut & ad exortum foliorum ad caulem proveniunt oblongi pediculi aliquot juxta se positi, multos flosculos habentes rubros. Post flores sequitur uvula, baccis plena viridibus, magnitudine baccarum Sambuci. Flos insignis odoris: & ipsa herba superat odore Mentham, dignaque sane quæ inter sativas plantas excolatur, tam ob pulchritudinem quam ob usum. Hujus speciei tantum Iconem, hic exhibeo. Cæteræ enim excepta colorum diversitate huic simillimæ sunt etiam internis qualitatibus.

Camará-Vuba, caule quoque est hirsuto inque multos expanditur ramos: folia habet serrata, Menthæ crispæ similia, sed magis splendentia, leni hirsutie prædita, & ad tactum mollia, bina sibi invicem opposita, quodlibet brevi pediculo insidens. In extremitatibus ramorum enascuntur flores, floribus præcedentis *Camaræ* haud dissimiles, egregie lutei, novem foliis constantes, & in medio umbilico luteo, cui admixta staminula nigra.

Camará flore albo, caule est lignoso, duro, quadrato, hispido; in duorum aut trium pedum assurgit altitudinem cum multis expansis ramis, partim in terram procumbentibus. Folia rugosa, hirta & ad tactum dura, in ambitu serrata, splendentia, saturate viridia, bina sibi opposita, excepto ramorum exortu: ibique umbellatim proveniunt flosculi parvi, coloris candidi seu lactei, suavis odoris, ut & tota planta, imprimis si fricetur.

Balnea ex hisce nobilioribus *Camaræ* speciebus optima conficiuntur tam ad roborandum interne, loco Melissæ & Menthastri: quam mundificandum externe; multos namque cutis affectus, ipsamque Scabiem abolent. Decoctum spissatum curat ulcera, vetera, & lenit dolores capitis ex frigore ortos, si illo abluantur.

Quarta denique *Camara-miri* dicta cæteris annumeratur, cubitum longa, caule tenui & lignoso, flore unico, exiguo, lutei coloris, qui (quod mirandum) quovis anni tempore se aperit de die hora undecima, manetque expansus ad secundam pomeridianam, atque omnes simul tunc eadem hora clauduntur, usque in posterum diem: quod sicut verissimum, ita & raro oblectamento existit. Mihique per deserta peregrinanti horologii defectum ex parte supplebat. Nec tamen præcedentium *Camaræ* qualitatum expers etiamsi inferiori gradu habita.

In

CAMBVY, sive MYRTVS AMERICANA SILVESTRIS.

IN glebosis terris duæ species arbuscularum, *Cambuy* dictæ luxuriant, ligno utraque lento & cortice cinereo. Quæ ob fragrantiam, adstrictionem foliorum, florum & fructuum, *Myrti* silvestris nomen merito obtinent. Prior arborescens, (cujus hic Iconem addidi) latifolia Cerasum nigram per omnia externa æmulatur, si ramos, folia, flores & fructus consideres: cæterum interna qualitate eam superat, quod folia & flores optimi non solum odoris, sed fructus nigri admodum sint saporosi, grata accedente adstrictione, omnibus pariter Incolis expetiti, & in foro publico venales.

Posterior autem *Myrtus* est rubra, quantumque magnitudine prædictæ cedit, tantum dignitate illam superat, ac proinde fructus inter delicias Pharmacopœiæ habentur.

Frutex hic est foliis solidis, læte viridibus, oblongis, magis acuminatis quam Pictor in hac icone expressit, utcumque alternatim sibi appositis, sed raro oppositis.

Semel per annum floret, Sole ad Scorpionem accedente, tam grato odore olfactum quam niveo colore visum reficiens. Flos enim totus albicat, ex quatuor foliolis constans.

Fructus crocei baccarum sunt magnitudine, raro solitarii, sed Cerasorum more copulatim positi & pediculis suis innitentes rotundo umbilico papillari præditi qui si tempestive avellantur, succo turgent optimo, sed tandem fauces, si multum illis vescaris, constringunt. Continent intus nucleum tenui cortici inclusum. Cæterum stomachum reficiunt, corroborant, æstumque sedant. Nullus est incolarum hujus districtus, qui non ad fructus & folia hæc utilissima confugiat. & medicamentum sibi ex ipsis conficiat, sive interno sive externo malo conveniens. Succi & fomenta illorum, tibiarum imprimis ulceribus, atque aliis malis, adstringendo & mundificando medentur. Balnea integra, tam fluxibus alvi, quam uteri dicata, cum felicissimo successu adhibentur. Omnia præterea bona pollicetur hæc *Myrtus* Americana agrestis, quæ de Europæa Auctores passim testantur.

Tertia quoque *Myrti* species hic reperitur, quæ *Myrtus* alba appellatur, sed infrequentior est, neque à me hactenus in usus Medicinæ applicata.

CVIPOV'NA.

MVlti multis & eximiis dotibus, excellere agrestem hanc arborem testantur. Cujus Icon injuria temporis mihi periit. Ego pauca, sed vera, & quæ ipse sum expertus, de ea, quæ floribus flavis decoratur, exhibeo. Succus è cortice raso expressus & cum aqua limpida mixtus, ulcera inveterata mundificat & purulenta, eaque carne replet.

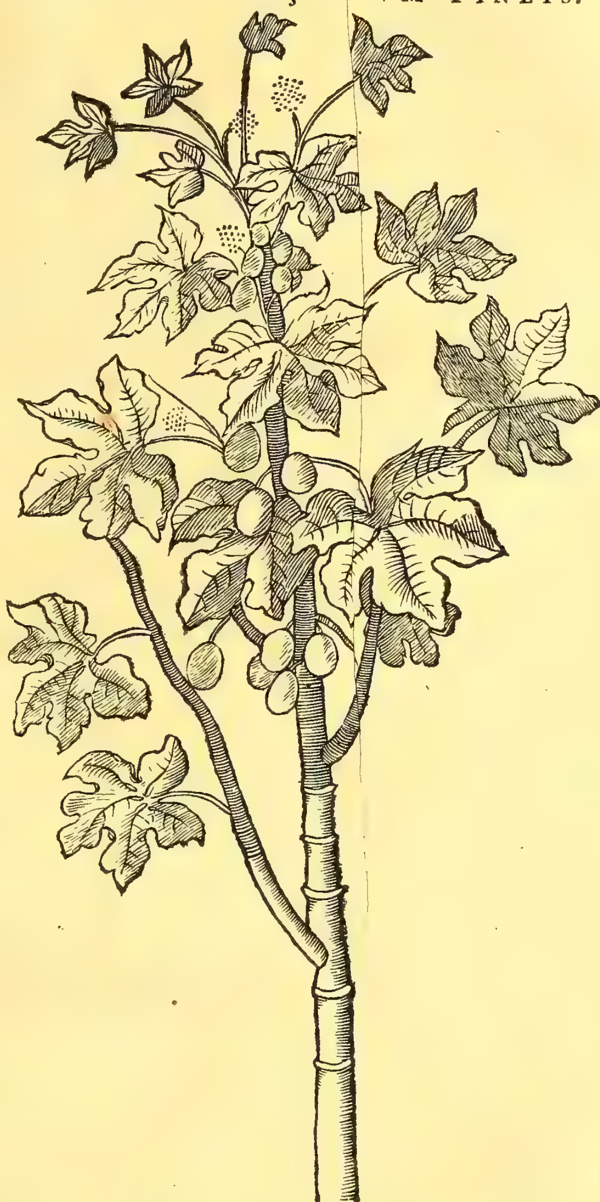
Præterea ex eodem succo atramentum conveniens elicitur, quo etiam ad tingendos pannos utuntur. Gluten quoque efficax exinde concinnatur in usus familiares receptum.

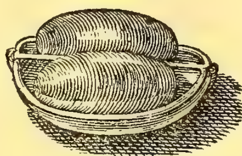
CAPVT XXXI.

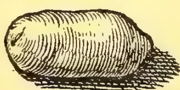
Munduy-guaçú, sive Nux Cathartica Americana, & Nhambu Guaçú, sive Ricinus Americana.

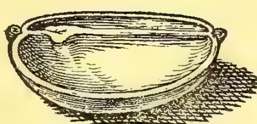
ARborum pumilarum vix ulla lætius provenit, quam quæ Nuces catharticas profert, quas Lusitani *Pinhones*, Pharmacopœi Cataputian majorem appellant. Ejus ramuli amputati omni anni tempore novas emittunt plantas, fructusque per totum fere annum ferunt. Excrescit in Ficus altitudinem & figuram, ligno molli & fragili, lacteo humore acri turgido. Foliis est læte virentibus glabris succo plenis, anterius acuminatis & quasi in tres angulos desinentibus. Flosculis parvis racemosis subdulcis odoris, succedit fructus turbinatæ figuræ seu instar Iuglandis, primo viridis mox flavus, ubi maturuerit niger. finditur in tres partes, quamvis sex concamerationibus distinctus, in quolibet fructu sunt tres nuclei magnitudine & figura Pineis similes. Radice est crassa lignosa recta & profunde in terram descendente. Quod quidem raro admodum fit in hisce regionibus. Pineæ (quas ad vivum ea qua erant mole cum corticibus depictas apposui) interius albescunt & sunt pingues; calidæ ad tertium, siccæ ad secundum gradum. Et quemadmodum palato lenocinantur, ita ventriculo sunt infensissimæ, nam tres vel quatuor nuclei manducati, crudos humores ilico provocatos per superiora & inferiora exturbant, tanta vehementia, ut in vitæ discrimen, præcipue imbecilliores nonnumquam conjiciant, atque alexipharmacis & opiatis ruentes humores sedare necesse fuerit. Sed ut legitimus earum usus constet, in diuturnis obstructionibus viscerum naturalium imprimis conveniunt: quatuor aut quinque nuclei maturi, si à pelliculis interioribus ac exterioribus liberentur, & mox leviter torreantur & macerati è vino, additis correctoriis exhibeantur. Vtut sit, suasor sum cum cau-

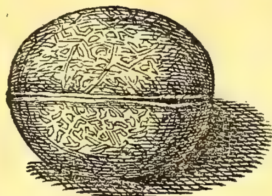
MVNDVY-GVAÇV' CVM PINEIS.

tione semper exhibendum esse hoc medicamentum, habendamque rationem ætatis & virium illorum quibus exhibetur.

Porro ad rem familiarem, usumque domesticum hæc arbuscula à multis expetitur: ex nucleis enim oleum quod exprimitur, ellychniis affunditur, quod inventum Brasilia Lusitanis debet. Testitur Monardes cap. IV. de oleo Ricini, in Nova Hispania pro insigni cathartico reservari, ejusque qualitates quas illi attribuit, hujus oleo Nucis quoque propriæ sunt. Quamobrem nomine potius Monardes & Clusius à nobis discrepant, qui *Curcas* hunc fructum vocari testantur, idque sub Ricini specie.

NHAMBU GUAÇU', sive RICINUS AMERICANA.

RIcinum duorum generum producit Brasilia, majorem quidem unam, minorem autem alteram. Utraque est arborescens, speciosa facie, non silvestris solum, sed & hortensis & altilis in multos ramos expansa; Hæc à Lusitanis *Figuero d' Inferno* vocatur. Folia fert in longis pediculis, in medio folii infixis, in octo aut novem lacinias acuminatas & profundas scissa, per ambitum dentatas nervo tendente è centro folii per omnes lacinias. Inferius sunt læte, superius saturate viridia, ad tactum mollia, tenera. In ramorum extremitatibus autem proveniunt singulares pediculi, in quibus alternata serie & spicæ forma in propriis petiolis, proveniunt virides lævesque globuli quinque aut sex juxta se positi, instar uvæ, qui se aperientes exhibent flosculos subtiles, figura & odore ut in Sambuco, sed multo minores, ex albo subflavescentes. His succedunt corpora rotunda, viridia, cinnabriis umbilicis notata, magnitudine Avellanæ, in totum hispida, quinquaginta aut sexaginta in unum racemum congesta, qui fructus, à Lusitanis *Carapatos* ob similitudinem istius insecti dicti. Maturi nigricant ac sponte dissiliunt in tres capsulas, quarum quælibet etiam se aperit & continet Nucem lævem, cinerei coloris & nigro eleganter maculati, figura & magnitudine Pistaceorum. Nux à cuticula liberata

rata albiſſimum in ſe continet nucleum oleaginoſum, ex quo oleum exprimitur, variis uſibus dicatum: quippe Lychnis non ſolum affunditur; ſed omnibus paſſim Incolis in uſu eſt quotidiano, contra affectus frigidos, tam internos quam externos.

Calidum habetur ad tertium gradum. Nec potui animadvertere, hujus Americani Ricini qualitates & vires diſcrepare ab iis quas Galenus & Dioſcorides olim illi attribuerunt. Reſolvit apoſtemata, & matricis ventriſque tormina ac flatus illitum diſcutit; prodeſt tinnitibus aurium; reſtituit tenſos convulſoſque nervos. Tres vel quatuor guttulæ, ex conveniente liquore ſubinde per os vel anum exhibitæ, ſanant frigidos articulorum affectus & ſimul alvum laxant. Cutem quoque à pſora, reliquiſque externis corporis affectibus vindicat. Vmbilico inunctum lumbricos puerorum expugnat.

Semen illius catharticum eſt, & multo validius quam oleum: humores enim crudos per ſuperiora & inferiora exturbat, ac proinde præparatione indiget. Convenit in ſpiritu vini optimo, loco correctorii, macerare ſemina multa, & inde unciam circiter è cochleari exhiberi, ut venter benignius à craſſis humoribus evacuetur.

Si ipſa ſeminis grana in ſubſtantia accipere malis, minus tutum exiſtimant incolæ, ſeptenarium numerum excedere, licet Dodonæus id ſuadeat.

Folia aqua vel aceto macerata Herpeti, aut hujus generis affectibus mederi, præter Dioſcoridem, teſtem habeo quotidianam experientiam.

CAPVT XXXII.

Iuripéba mas & fœmina, Ivabeba & Tapirapecu.

NOmine *Iuripéba*, duo ejuſdem generis, ſed non ejuſdem ſexus, frutices naſcuntur in arenoſis Braſiliæ locis. Vterque pulchris & umbroſis frondibus adoleſcit, uterque gramineos fert acinos, more racemorum copulatos & è brevi pediculo pendulos.

Ivripe'ba.

Prior, & quidem mas, paulo fœmina eſt minor, ad hominis altitudinem vix aſcen-

dit, foliaque habet minora, nec multum ſinuoſa, ſed laciniata caulemque rarioribus ſpinis obſitum.

In ſummitate ramorum fert floſculos umbellatim quaſi congeſtos lactei coloris cum cæruleo mixti, qui exacte quinquangularem ſtellam repræſentant conſtantque unico folio in tot triangula effigiato & quaſi diviſo, in medio autem quaſi quinque ſtaminula ſtant erecta, florem boraginis è longinquo diceres.

Poſterior altior, ſpinoſior, folia habet grandiora, inferius lanuginoſa & ſpinoſa ornate, laciniata & ſature virentia; florem eundem cum mare, ſed nitidiorem. Vterque ob Medicinæ uſum quotidianum officinis notiſſimus.

Folia enim & ſuccus temperandis & mundificandis vulneribus & ulceribus adhibentur, eiſque egregie auxiliantur. Licet autem amarum quid ſapiant folia & radices, ſicut Cichoreum & Fumaria, tamen inter calida vix recenſentur.

Omnium autem maxime radix virtute & efficacia excellit, multoque amarior exiſtit, præcipue vero Maris, quæ partium adeo eſt tenuium. Quippe ſolum illius decoctum, urinam cunctantem educit. Ad hepatis & paraſtatarum obſtructiones tollendas loco radicum aperientium, cum ſucceſſu ſæpe adhibetur. Vſque adeo invaluit ejus utilitas & præſtantia, ut à doctis pariter & indocta plebe expetatur & inter ſacra reponatur.

IVABÉBA.

SEquitur *Ivabeba* præcedenti ſimilis, ſi medicos uſus reſpicias, eſt frutex eodem modo creſcens quo *Iuripéba*, ſimilique ligno, ſed ſolet altius aſſurgere. Caudex ſpinoſus ac leni hirſutie præditus quod pictor non probe ſatis expreſſit in hac Icone. Folia diverſæ figuræ, pallide viridia, oblonga, lanuginoſa non ita laciniata ut *Iuripébæ*.

Flores itidem fert ut *Iuripéba*, lacteos, quinque foliis conſtantes, inſtar ſtellæ expanſos, in medio cum ſtaminibus luteis. Hinc fructus promanat rotundus inſtar Pomi ſplendens, primo ſaturate viridis ac brunna lanugine tectus, qui maturefactus citrini fit coloris. Cortex fructus eſt frangibilis inſtar teſtæ ovi, cum ſeminibus Lentibus ſimilibus, pulpa flava ſucculenta dulcis & grata formicis, cæterum non edulis. Radix plantæ eſt amara & tenuium partium, atque inter remedia deobſtruentia in pretio habita, potiſſimum vero in renum viſcoſitatibus abſtergendis. Quia radix quibuſdam nimis amara videtur; decocta exinde parata ſaporis gratia temperantur cum liquiritia Americana.

TAPIRAPECÚ, SONCHI LÆVIS Species.

OMnes paſſim incolæ advenæ & indigenæ inter ſe conveniunt de qualitatibus tam nobilis herbæ: verum de nomine diſcrepant, quod vel ex ſimilitudine vel ex uſu, hic aut ille ruſticus Luſitanus pro arbitrio imponit, quibuſdam, ſatis licet improprie *Lingua di vacca* hoc eſt Bugloſſa; aliis vero *Erva do figado* magis appropriate dicta, quia inter Iecorarias & Cichoraceas, me judice, merito cenſenda eſt hæc Braſilienſium *Tapirapecú*; tum, quod eximie hepatis imprimis lienis oppilationibus medeatur, tum quod facie & figura externa iis potiſſimum comparanda ſit, licet pro ſoli hujus genio nonnihil ab Europæis abludat ſicut ex deſcriptione patebit, quia Icon ob itineris injurias mihi periit.

In gleboſa, potiſſimum terra ſponte naſcitur facie & uſu nulli incognita planta quæ caule

caule plerumque nititur unico, ſupra tibiæ altitudinem aſſurgente. Folia fert dentata oblonga, anguſta, intus dilute viridia lanuginoſa, more Cichorei circa caulem complicata, donec verſus ſummitatem caulis foliis tenuiſſimis & floſculis albis ornate finiatur. Qui poſtea brevi ſeneſcentes, in pappos evadunt, & leviſſimo flatu diſcutiuntur.

Herba cum radicibus integra quovis modo præparata eximii eſt uſus, apozemata enim & decocta familiaria exinde concinnantur: adeoque celebris evaſit, ut æque Chirurgis ac Medicis decantata ſit, contra externa & interna mala.

CAPVT XXXIII.

Mamangá, Manacá, & duæ Paiomirióba.

MAmangá Braſilienſibus dicta, frutex eſt trivialis arboreſcens, ubique obvius, quem *Lavapratas* Luſitanorum vulgus appellat.

Flores fert multos pendulos & luteos; & poſt hos plurimas ſiliquas oblongas copulatas, primum quidem virides, ſed mox nigras & putridas, & frequens ſemen in illis contentum.

MAMANGA'.

Folia habet citriis haud diſſimilia, paulo tamen longiora & molliora, & qualitate refrigerandi & abſtergendi prædita.

Præter alias dotes, quibus excellunt, vulneribus atque ulceribus opitulantur, parteſque vitiatas reparant. Cujus rei Chirurgi noſtri non ignari, ea in quotidianum uſum colligunt.

Raro videas viatores iter ſuſcipere, niſi probe hoc remedio inſtructos.

Succus oleoſus denique è ſiliquis expreſſus, ad maturanda apoſtemata reſervatur, & applicatur cum proſpero ſucceſſu.

MANACA'.

LOcis umbrosis, maxime circa *Aldeam Tapiçirica* luxuriat Frutex arborescens *Manacá*, cortice griseo, ligno duro quidem, sed fragili, folia *Piri* foliis similia, nunc inordinate sibi opposita, nunc in frondes quasi disposita. Flores solitarie positi ex longo calyce prodeunt in quinque folia dissecti. In uno eodemque frutice cæruleo purpurei & lactescentes reperiuntur mense imprimis Ianuario, quod ut rarum visu ratione coloris; ita non minus odore jucundum, cum integras silvas insigni fragrantia instar Violarum Martiarum repleant.

Flori succedit fructus baccæ Iuniperi similis, sed inutilis, viridis, rotundus, cortice griseo tectus, qui superius quinque fissuras habet ut fructus per fissuras stellam quinquangularem repræsentet. Continet in se tria gramina, seminis magnitudine lentis, vel etiam majores, figuræ ellipticæ.

Radicem habet magnam, solidam & albicantem, cujus medullosa substantia in pulverem redacta, magna in Medicina pollicetur & præstat.

Incolæ pene omnes, tam Lusitani quam Brasiliani, licet magni æstiment, tamen ob indomitas operationes hactenus in usum admittere vix ausi fuerunt. Quippe periculo non vacat hoc genus medicamminis, quod nimis violenter corpus superne & inferne moveat. Quamobrem tantum hominibus robustissimis exhiberi solet idque additis correctoriis, tum & justa observata dosi, quæ Scammonei vel Esulæ potius inferior quam superior esse debet: ad illud enim validum medicamentnm proxime accedit hæc radix: verum non ita insipida est, amarore enim & acore non plane destituitur. Eadem quoque *Manacá* in aquis macerata lavacra suppeditat quibus vagis articulotum doloribus ex frigore potissimum natis, medentur. Inter vulneraria quoque apud indigenas usurpatur.

DVum generum *Paiomirioba* in Brasilia reperitur. Vtramque Lusitani *Herva do Bicho* à quotidiano usu nominant: quippe lippis & tonsoribus ob frequentiam nota est, quod

quod nimirum folia earum contusa, & succus recenter expressus, anoque inflammato insertus, præsentissimum quasi antidotum sit, contra calamitosum illud & familiare malum *Bicho del culo* abusive Lusitanis dictum. Vtraque planta fruticescens, in qualibet terra, præcipue tamen arenosa littorali sponte nascitur, Orobique species judicatur. Prior hæc à secunda vix differt nisi foliis multo acuminatioribus, & Orobi *Pannonici* Clusii, simillima. Ex unica radice multi prodeunt caules, circiter tres pedes longi, lignosi virides, nodosi, in multos ramos divaricati, qui è nodis prodeunt: in quolibet ramulo octo vel novem folia, sibi opposita. In extremitate ramorum enascuntur flosculi, quinque foliis constantes, plane similes illius Orobi Pannonici, sed omnino lutei. Flores sequuntur siliquæ quatuor aut sex digitos longæ, teretes, paulum compressæ, maturefactæ fuscescunt, & sponte rumpuntur, atque effundunt semen rotundum fuscum paulo majus lentibus. Toto anno floret & fert semen. Radix longa, recta multa superius habens filamenta, flavi coloris. Eadem contra venena: semen autem cum aceto contra impetiginem valet. Planta qualitate pollet refrigerandi, abstergendi, & mundificandi. Aqua enim ex floribus & foliis destillata urinas & calculos vesicæ fortius movet quam Orobus, ardoresque renum & strangurias temperat.

Altera species *Paiomirióba*, *Tareroqui* Brasiliensibus, *Matapasto* Lusitanis dicta; est eadem figura & radice ac flore: differt tamen foliorum figura: nam hujus sunt, ovalis, ad exortum suum angustiora, Post Solis occasum folia sua componit & quasi marcescit, mane iterum explicat. Semen rotundum, nigrum, minutum & multum, diversum à semine *Paiomiriobæ*.

Folia non solum ani inflammationi, sed & ulceribus anthracibusque applicata medentur. Ex eisdem denique foliis aquæ impositis & putrefactis, crassa quædam & pinguis substantia emanat, qua un-

Paiomirio'ba I.

Paiomirio'ba II.

guenti mundificantis loco utuntur. Qui veterinariam artem exercent teſtati ſunt mihi, ſe nullum præſentius amplecti remedium in curatione vulnerum equorum.

CAPVT XXXIV.

Aminiiú, ſive Goſſypium, Ibitánga, & Maçarandiba.

Aminiiú eſt Fructex eleganter arboreſcens ligno molli, foliis teneris dilute viridibus, in tres lacinias ſectis, qui magnis floribus pentaphyllis læte flaveſcentibus, ſtamine & tuberculis ejuſdem coloris, in medio unguibus purpureis decoratur. His ſuccedit corpus ovale, viride, nigriſque punctulis variegatum & quod ubi maturuerit in tres capſulas diſſilit, unde albiſſimum Goſſypium erumpit, in cujus flocco immerſi ſunt ſeptem nigri fructus piſtaceorum fere magnitudinis & figuræ, quibus continetur nucleus albeſcens, pinguis, dulcis ſaporis inſtar amygdali, ex quo ſemine planta propagatur.

AMINIIV'.

Semina & oculi foliorum contra fluxus ventris ſanguineos vel ſola vel aliis remediis mixta exhibentur. Eorum mucilagne incolæ paſſim utuntur contra febres ardentes pectoriſque morbos atque venena eroſionem ventriculo & inteſtinis inferentia. Semen hoc terræ commiſſum in Hollandia feliciſſime pullulavit & ultra pedalem altitudinem excrevit, ſed inclementiam hyemis ferre non potuit Fr. Ximenes teſtatur ſtolones contuſos non ſolum eiſdem malis, ſed & morſibus puncturiſque venenatorum animalium mederi.

Olim

IBIPITA'NGA ſive CERASVS BRASILIANA.

OLim ſilveſtris tantum, nunc ob uſum & elegantiam in hortis Luſitanorum exculta arbor, figura Ceraſi noſtratis acidæ, niſi quod truncus contortior hinc inde cum ramis diſpergatur. Foliis eſt ſaturate viridibus, lævibus, duobus ſemper ſibi oppoſitis, juxta quorum exortum flores albi, cum multis ſtaminulis ceraſinis prodeunt, quibus ſuccedit fructus rotundus inſtar baccæ Mori, primo miniatus, mox lætius paulo rubeſcens, & octies profunde ſtriatus, umbilico præditus. menſibus potiſſimum pluviis matureſcit, cuticula non ſolum ſed & pulpa quoque miniata, ſucculenta, ſaporis calidi & ſubamari, cumque grato acore aſtringentis. Lapis qui continetur unicus albicat, nucleum calidum & amarum habens, lapidi Ceraſi *Maçarandiba* ſimillimus.

Fructus autem hi, ſecundæ menſæ deliciis non ſolum ſed ægris prodeſſe ſolent. Ventriculum enim languidum mire reficiunt, flatus diſcutiunt, nauſeam ſtomachi reprimunt.

MAÇARANDI'BA.

ARbor hæc Ceraſum altitudine non ſolum, ſed & ligno, foliis fructibuſque æmulatur, eique, ſi è longinquo conſpiciatur, ſimillima apparet. Olim ſilveſtris & in montoſis potiſſimum locis naſcens, nunc in hortis Luſitanorum quoque excolitur. Floret menſibus hybernis, moxque fert fructus infinitos, Ceraſi quidem Europæi

 magni-

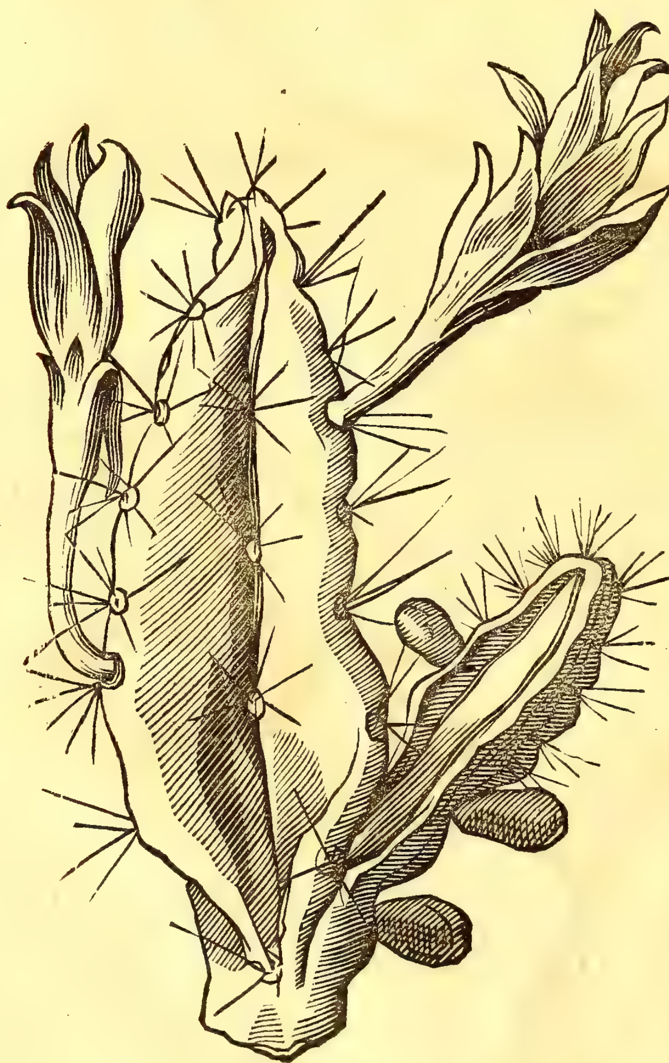
magnitudine, ſed figura nonnihil diſſimiles, quod hi non exacte ſphærulæ inſtar rotundi ſint, ſed paulo compreſſiores, & pediculis brevioribus craſſioribuſque ipſis ramis adnaſcantur. accedit quod pellicula veſtiantur tenaci, craſſa, prius rubeſcente, ſed ubi maturuerint, miniati & triſtis coloris. Præter duriorem quem continent lapidem, lacteo turgent liquore dulciſſimo, eoque non ingrato, ac proinde ab omnibus pariter incolis inter epulas expetito. Quia temperate calidus eſt hic ſuccus, & nutriendi facultate pollet, expreſſus emulſionis inſtar exhibetur; tum imprimis contra frigidiores pectoris affectus, vel ſolus, vel aliis remediis pectoralibus admixtus: guttur denique & aſperam arteriam male affectam, maximopere mulcere compertum eſt.

CAPVT XXXV.

Sex ſpecies Tunarum, ſive Ficuum Indicarum Iamacarú.

SI in ullis Americæ plantis mirus Naturæ luſus, certe in his Carduis ſive Ficubus ſilveſtribus apparet. Quippe adeo inter ſe variant, pro natalis ſoli diverſitate, ut vix omnes ad eaſdem ſpecies quis referat, niſi flore & fructu, tum interna qualitate convenire deprehenderentur. In diſſitis enim & denſis nemoribus, ad quæ vix aditus patebat, aliquas communis arboris magnitudinem ſuperare, in littore vero ſitienti aliquas vix fruticis altitudinem adæquare vidi.

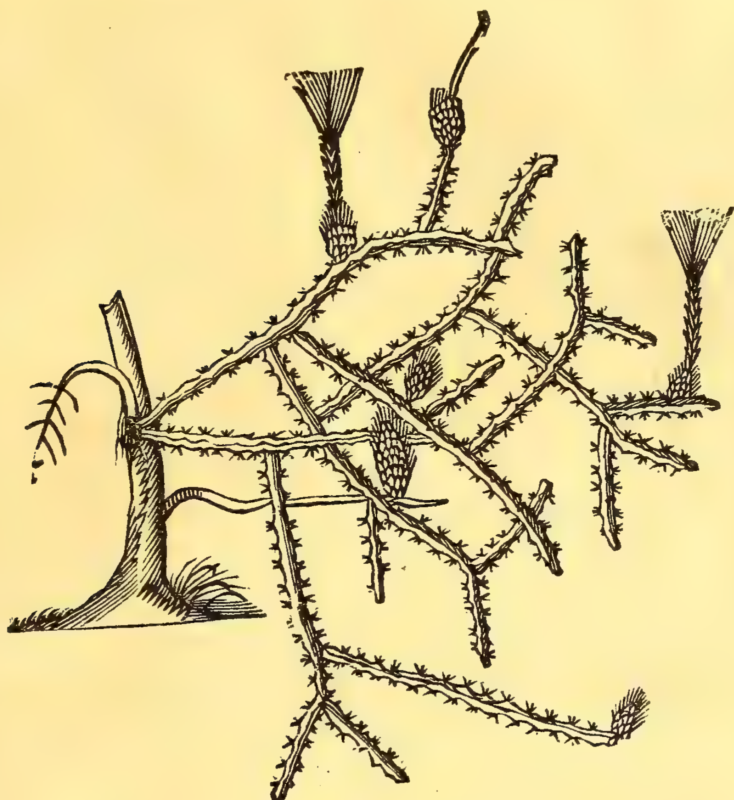
IAMACARV' I.

Prima ſpinoſa quæ ſe offert *Iamacarú*, Luſitanis *Cardon*, fruticibus aut arboribus adnaſcitur tenues radices habens quibus ſe illis inſerit. Folia ejus craſſa, ſolida, inſtar Aloës triangularia, vario modo ſibi invicem oppoſita, ut in Ficu Indica: Folia viridia, turgentia ſucco viſcido, ſed inſipido. in extremitatibus angularibus foliorum, rudimenta fructuum ſunt, & ſpinulæ acutæ juxta ſe poſitæ quatuor cinereæ. Provenit in ejus ſummitate flos ſuavis odoris, cæterum Nymphææ majori ſimilis, exterius conſtans multis foliis viridibus, anguſtis, oblongis, & in medio horum columna flava, rotunda, ſuperius in multas partes diducta. Fructus eſt ovalis figuræ & plus minus magnitudinis, triangularibus eminentiis conſpicuus, cute tectus inſtar corticis Mali arantii, interne & externe colore elegantiſſimo ſeu laccæ & cinnabrii mixto. Caro interior alba, ſucculenta, ſaporoſa, ſeminibus nigris ſplendentibus referta, quæ ſimul cum pulpa comeduntur. Præterquam quod ob delectabilem fructuum fragrantiam & ob ſuccum ex acido dulcem, ab æſtuantibus expetuntur: febricitantibus imprimis & bilioſis conveniunt recentes, quod grato acore palatum afficiant, & ſitim ſedent, cor ac ventriculum mire reficiant. Succus denique ex hac planta extractus, febribus ex bile natis medetur.

Secunda

IAMACARV' II.

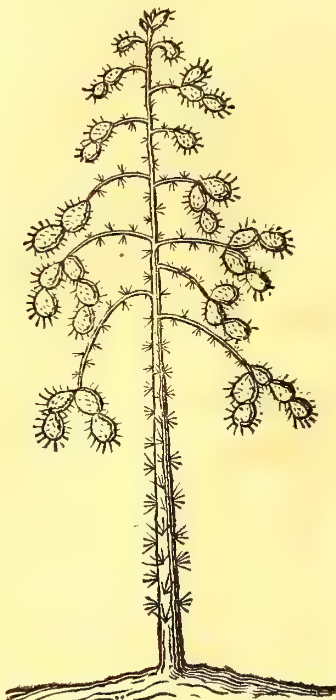
Secunda *Iamacarú* eſt mediocris magnitudinis frutex arboreſcens, caudice tereti, griſeo, & ſtellatis aculeis obſito: ſuperiores autem rami deorſum propendent, quorum exordia ſunt longi proceſſus teretes ſtellatim aculeati ut caudex; his ramis verſus exteriora, inſident folia Tunæ modo, ovalia, compreſſa, in ambitu aculeis ſingulatim poſitis. Fert florem albicantem qui ex illis tuberculis foliorum enaſcitur & in multa ſtaminula deſinit. Fructus haud multum à præcedente differt, ſed minor, cæterum guſtu & dignitate illi par.

IAMACARV' III.

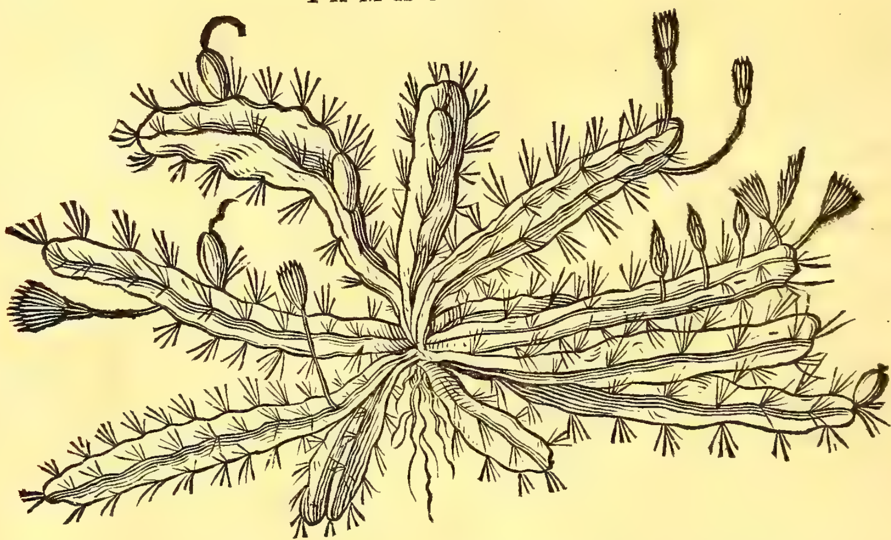
Tertia *Iamacarú* aliis *Caxabu* arbor magna & procera admodum, ſponte erumpit ex unico folio craſſo, octangulo, ſpinulis in ſtellulæ modum poſitis armato. Huic uni folio alia plura in altum erecta brachium craſſa Tunarum more adnaſcuntur: ſucceſſu autem temporis folium inferius corticem griſeum acquirit, ac in caudicem lignoſum & craſſum abit, ſpongioſum tamen & facile cæduum; folia vero quæ caudici proxima ramorum vicem ſupplent, cætera foliorum. Caudex vetus, ac ramoſa illa folia ſpinas denique amittunt, folia autem ſpinoſa ſemper remanent. Flos huic caudici ſolitarius provenit albus, magnus. ſequitur fructus, ovo anſerino duplo major, ovalis figuræ exterius ruber obſcure, qui quod refrigerantis eſt qualitatis & grati ſaporis ab æſtuantibus, ſicut mihi in longis peregrinationibus contigit, comeditur.

IAMACARV' IV.

Quarta ſpecies teretibus eſt ramis & nodoſis, ad quos nodos ſunt ſpinæ ut in cæteris, cum quibus in reliquis convenit. Trunco eſt admodum ſpinoſo, eoque rectiſſimo ſicut *Iaracatia* arbor (cujus nomen abuſive huic quoque *Tunæ* attribuitur) vere Pinum diceres, ſi rectitudinem & altitudinem conſideres, verum in cæteris differt, quod foliis potius ſe invicem protrudentibus, quam ramis in arboris ſummitate, decoratur, quæ rotunditate & craſſitie palmam, longiſſimis ſpinis digitos manus æmulantur. Diſſitæ hujus arboris nuper à nobis detectæ fructus, mihi & ſenioribus Braſilianis mecum peregrinantibus, hactenus minus innotuerunt. Caudicis medulla eſt Sambucina facile mollior, quæ ſecta arbore, continuo exſiccatur, abitque in leviſſimum pulverem, qui decidit, moxque ablato ſpinoſo cortice, relinquitur ſcapus concavus, arundine levior, miris cancellis, quaſi ex arte fabricatus: qui ſi ab igne accendatur, flammam luculenter fovet, faciſque loco nobis iter facientibus de nocte inſerviebat. Quamobrem ſumma induſtria inde huc, tibiæ craſſitiei, viginti circiter pedum longitudinis ſcapum transferri juſſi, & nunc in Horto Academico Lugduni Batavorum, apud Clariſſ. Profeſſorem D. Vorſtium reſervandum dedi.

IAMACARV' V.

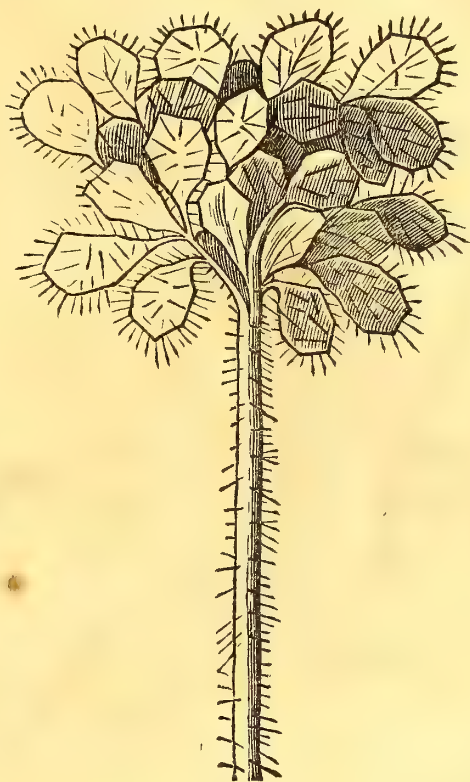
Quinta Ficus ſpinoſa, *Cumbéba* appellata. Ex radicibus tenuibus naſcuntur triangularia aut etiam quadrata folia, viridia, quibus alia hinc inde annaſcuntur ut in Ficu Indica: ſuntque duplo craſſiora quam *Iamacarú* quæ fruticibus & arboribus annaſcitur; ſed hujus longiora ſunt: in angulofis extremitatibus, aculeis munita, flaveſcentis ſeu lignei coloris; inæqualis magnitudinis juxta ſe poſita. Florem fert ut præcedentes ſed minorem. Fructus, figuræ oblongæ, conſtans cute craſſa, egregie rubra. Pulpa friabilis alba, ſucculenta, & quaſi in multos globulos conglobata ut nix gelu indurata: Eadem cum ſeminibus ſuis nigris comeditur, boni ſaporis, Ficum vulgarem ſuperans. Succus è cortice rubro expreſſus acidi adſtringentis ſaporis ut ſuccus Ribium immaturorum. Folia ſuccum dant braſſicæ ſimilem: qui ſi amarus eſſet, planta hæc Euphorbium eſſet, nam per omnia convenit cum illius deſcriptione.

Hæc Species Tunæ in Nova Hiſpania profert Cochinillam, quæ tamen hic locorum licet ſedulo indagantibus nunquam apparuit.

Omnes hæ plantæ *Iamacarú* nunc tenuibus, nunc craſſis ſpinis horridæ, adeo, profunde carnem humanam penetrant, ut vix ullo remedio evelli poſſint præcipue autem hæc quinta figura, *Cumbéba* dicta.

Sexta

IAMACARV' VI.

Sexta, & ultima *Iamacarú*, quantum quidem mihi & diligentiſſimo meo domeſtico hactenus conſtitit, peculiare nomen, ſicut & aliæ nonnullæ, ab Indigenis accepit, ſcilicet *Vrurumbéba*, ex familia quoque Tunarum ſive Ficuum Indicarum. Quæ in deſertis mediterraneis tantum reperitur, atque licet in uſus Medicinæ nondum recepta, poſteritati tamen indaganda, ac proinde hic non negligenda. Caudice eſt recto, ſolido, ſpinis validis inordinate poſitis armato, cui in ſummitate multa folia, craſſa, ſpinis horrida, Palmæ figura, ramorum vicem ſubeuntia, adnaſcuntur.

Fr. Ximenes varias quoque (*Nochtli* in nova Hiſpania appellatas) harum Plantarum differentias dedit, quas potiſſimum ſumſit à fructuum varietate.

Omnes *Iamacarú* frigidas & humidas, licet gradu differentes, comperi, exceptis granis quæ ſunt ſicca & aſtringentia. Quamobrem gummi quod ex illis deſtillat, fructus, folia, radices, febribus, aliiſque malis ex intemperie calida natis, ſive aſſumta ſive extus admota medentur. Fructus imprimis, tam ſanis voluptati, quam ægris ſolatio exiſtunt.

Licet ego paſſim (ut & alii Autores ante me) in explicatione harum Ficuum Indicarum frondes quaſi ex meris foliis conſtare dixerim: fateor tamen, ſi penitius ad examen reducantur, rami potius quam folii naturæ participare. Primo, quia nullum Botanicorum crediderim vidiſſe folium ex folio ſicut hic, ſed quidem ramum ex ramo pronaſci, ſicut perpetuo in hiſce Ficubus contingit. Secundo, quia folia decidua ſunt, quod nunquam in hiſce Ficubus obſervatum eſt. Tertio, quia folia contigua tantum ſunt arbori; è contra omne quod rami vicem ſubit, continuum ſit ſicut quoque ex anatomia quarundam Ficuum apparuit, ubi radices immediate continuatas vidi iſti frondi, quæ folii nomen audit.

CAPVT XXXVI.

Caraguatæ ſpecies variæ.

IMmenſi eſſet laboris omnes & ſingulas elegantium harum ſtirpium differentias notare. Primam itaque & præcipuam *Caraguatá-acanga*, ex univerſa illarum familia, deſcribendam ſuſcepi, quæ fructu eſculento & medica facultate commendatur.

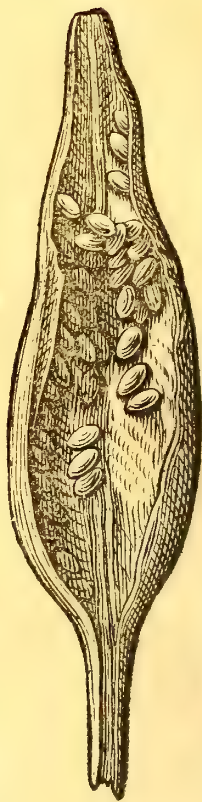
E terris potiſſimum glebofis provenit, olim ſilveſtris tantum, nunc ob uſum & elegantiam exculta.

Naſcitur foliis læte viridibus, cavis, in ſpeciem gladii mucronatis, prælongis, utrimque ſerratis, denticuliſque adeo acutis, ut nulla arte tractari, fructuſque, quem intimo gremio occultat, vix impune erui poſſit. Eo loci proxime ad terram multi flores juxta ſe in orbem poſiti proveniunt ex cæruleo purpurei & in medio alba ſtamina habentes. quilibet flos digitum longus, conſtat tribus foliis. Fructum exinde promanantem (quem vides hic ad vivum alterum integrum, alterum diſſecatum) Barbari proclamant divenduntque. Figura eſt digitali, cujus longitudinem & craſſitiem adæquat; colore tam intus quam extus albo, & ad flavum inclinante; ſemine rotundo & nigricante: Carne eſt frigida,

CARAGVATA' I. & FRVCTVS.

CARAGVATA' II.

gida, lubrica & ſpongioſa, multoque ſucco turgida, quæ palato acidulo ſapore apprime applaudit. Cavendum tamen ne affluentius utaris, quod dentium ſtuporem non ſolum inducat, ſed & linguam atque fauces ſauciet, palatumque excoriet, ut non immerito **Slyptonge** à nautica pube nominetur. Succus cochlearis menſura, addito pauxillo Sacchari infantibus exhibitus eos vermibus & oris Scorbuto liberat. Adhæc febricitantibus ex cacochymia ſalſæ pituitæ prodeſt. Menſtrua & urinas ſtrenue, imo plus juſto, ſi non decenti doſi propinetur provocat. à prægnantibus manducatus fœtum ejicit: cujus rei non ignaræ meretrices,ut viris tuto ſe proſtituant ſceleratum aliquando infanticidium exercent.

Optimum vinum ex eodem plantæ fructu exprimitur & uſui reſervatur. Sed quia forte eſt, inebriat & ſanguinem accendit.

Secunda, *Caraguatá-guacú* ſive major ſpecies,naſcitur ex ſabuloſa radice quæ magnitudine, figura & colore plane Cepam æmulatur, atque inferius multa habet filamenta: primo aſſurgunt quatuor aut quinque folia craſſa, ſucculenta, viridia, cava, dein proveniunt plura, figuram habentia trianguli acutiſſimi, ſtantque erecta, in orbem adnata, acutis denticulis rufeſcentibus munita. Poſt biennium è medio foliorum exſurgit ſcapus femoris humani craſſitiei; rectus, ſpongioſus hinc inde triangularibus foliis minoribus veſtitus, altitudine ſubinde viginti quinque pedum; in ſummitate autem explicat tenerum & faſtigiatum truncum inſtar arboris cum ſuis ramis; unde iterum enaſcuntur multa conica corpuſcula, quæ ſeſe aperientia florem exhibent ſtellarem ex quinque foliolis conſtantem.

Ex foliis hujus plantæ optimus pannus conficitur,qui ſi rite præparetur, panno lineo vix cedit. Ex ſubſtantia conicorum corpuſculorum, antequam in flores abeant, alba filamenta goſſypii æmula extrahi poſſunt. Folia ſtupam quoque & filoſam materiam ſuppeditant, è qua fila & retia ſua contexunt piſcatores.

Eadem

Eadem vel leviter vulnerata ſuccum tenacem & pinguem exſudant, ſmegmatiſque defectum ſupplent. Radix aut etiam folia hujus plantæ recentia trita ac aquæ injecta, piſces ita exanimant ut ſtatim manu prehendi poſſint.

Planta junior in muſeo noſtro diu ſuſpenſa, nova produxit folia ad parietem. Lignum *Caraguatá-guaçú* ſiccatum inſtar funiculi ſulfurati ardet; ex eo ignis elici poteſt duriore ligno applicato. Pulcherrima ſane & rariſſima viſu planta, cujus elegantiſſimus ſcapus exſiccatus lectis penſilibus portandis eſt aptiſſimus. Ego unum ex Braſilia mecum detuli, quem Clariſſimo Viro D. Vorſtio in Horto Publico Lugd. Batav. ſervandum dedi.

CARAGVATA' III.

Tertia *Caraguatá*, Luſitanis *Erva-baboſa*, Latinis Aloë dicta. Ex radice craſſa ſucculenta brevi aſſurgunt folia multa, craſſa, ſucculenta, acuminata, utroque latere dentata, pallide viridia, atque hinc inde griſeo colore maculata. Inter folia prodit caulis, in duos ramos diviſus, quorum quilibet fert ſpicam florum flavorum; eſt autem quilibet flos cavus, ad oram ſextupliciter ſciſſus, apertus, deorſum propendens, inodorus.

Hæc Planta aut eadem eſt, aut ejuſdem ſpeciei, cum *Manguey* aut *Metli* Mexicanorum, cujus plures reperiuntur ſpecies in nova Hiſpania de quibus Ximenes accurate egit, non ſolum tanquam Theoricus Botanicus, ſed ut Practicus. Quippe inſignes eorum uſus Medicos, noſtris *Caraguatæ* dignitatibus multum ſimiles annotavit: Quæ qui curioſius videre volet, adeat Annotata in Hiſtor. noſtram Braſiliæ.

Porro plerique Scriptores qui de rebus Americanis commentati ſunt meminerunt hujus plantæ, Gomara, Acoſta, Cluſius qui omnes fere conſentientia tradunt iis, quæ Franc. Ximenes hic tradit ex Doct. Franc. Hernandez: Longe autem aliam plantam eſſe oportet quam D. Ioachimus Camerarius deſcribit & cujus Iconem dat in Epitome de plantis, ſub nomine Aloës Americanæ; quia ſcribit folia abundare ſucco amaro, & alia quæ minime conveniunt cum ſuperiori deſcriptione. Quare differentia harum plantarum bene eſt obſervanda, cum alioquin foliis & quibuſdam aliis notis inter ſe conveniant. Ego enim hujus de qua nunc ſermo nobis, nunquam purgantes; ſed Chirurgi deterſorias & mundificantes qualitates in ulceribus fœtidis quotidie experti ſunt.

Quarta *Caraguatá* planta eſt creſcens in arboribus & putridis earum caudicibus. Ex radice filamentoſa, proveniunt ſex ſeptem aut plura folia, ab uno ad quinque pedes longa, & craſſa ut folia *Ananás*: tres aut quatuor digitos lata & cava inſtar canalis, atque in ambitu dentata aculeis brunnis, acutis, ſurſum erectis. Caulis in medio exſurgit craſſus, lignoſus, altus, hinc inde foliis obſitus, in ſummitate vero corona variegati coloris decoratur.

Alia denique *Caraguatæ* ſpecies ſaxis horridis & montibus adhærere conſpicitur. Fructu fatuo quidem ſed purpurei coloris inſigni, *Ananas* ſilveſtrem diceres: ſemine

CARAGVATA' IV.

numeroſo turgens; Foliis vero craſſis denticulatis, amplis & inſtar Dipſaci incurvatis, quæ aliquando medium ſextarium, plus minuſve, aquæ limpidiſſimæ, continent, maximo eorum ſolatio, qui per loca deſerta, nulliſque fontibus irrigua iter facientes, ad haſce plantas confugiunt & ſitim extinguunt. Sicut mihi non ſemel contigit, cum Indigenis Mediterranea loca perluſtranti.

Polypodium præſtantiſſimum his plantis (ſicut in Europa Robori) ſupernaſci ſolet, omni Polypodio ad uſus medicos præferendum.

CAPVT XXXVII.

Nana, Braſilianis; Ananas, Luſitanis.

ACtum agere nonnullis videbor, quod fructum toties deſcriptum & ad vivum exhibitum hic denuo producam. Verum cum ea proſequi ſit inſtituti noſtri, quæ praxin æque ac Hiſtoriam Botanicam illuſtrent; proferam quæ de *Ananas* qualitatibus, tum ab aliis, tum propria experientia didici. Eoque magis quod à fide dignis ſenibus Incolis teſtatum ſit, primum hunc fructum ex hiſce provinciis ad Peruviam, inde ad Indias Orientales delatum eſſe. Recte quidem in comparanda rerum novarum notitia, ſollicite inſitas vires inveſtigamus: ſed non minus intereſſe exiſtimo, etiam indies cognitarum herbarum & fructuum ulteriores dignitates latentes ſcrutari, ſicut in hoc & multis ſimilibus veriſſime mihi contigit, & proculdubio ſæpiſſime mihi & aliis poſthac continget.

ANANAS.

Altilis hujus Cardui ſpecies, Oviedo *Iaiáma*, Monardo Strobylus aut nux Pinea dictus, nemini credo ignotus, facileque optimus Indiarum fructus atque ſecundæ menſæ oblectamentum, & ornamentum, ſive crudus ſive Saccharo conditus. Cinaræ in modum ſpicis compactilibus inſtar criſtarum, in ſummitatibus emergentibus naſcitur, & dum augetur, inter foliola ejus prodeunt floſculi multi variegati, ſed potiſſimum cærulei coloris, tribus foliolis conſtantes, qui matureſcente fructu decidunt. Folia autem ex quibus emergit *Ananas* ſunt circa viginti, oblonga, in ambitu dentata & in ſpeciem gladii mucronata foliis Aloës æmula. Menſibus æſtivis, Sole exiſtente in Capricorno, maxime viget. Exigua ſemina ſeu grana ſubrufa in ſuperficie pulpæ latitant. Fructus apprime ſucculentus, eſt inſignis cinnabrii coloris, Melonis fere magnitudinis, figuræ ovalis, per oras autem incarnati, odoris ſimul ac ſaporis ſuaviſſimi. Extuberantibus bullis ex flavo albicantibus exterius paſſim diſtinguitur, & quaſi vermiculis aut teſſerulis variatur.

Fructus maturus ſuperius plantam juniorem habet, quæ decerpitur, & ita ſine radice (nullam enim habet) terræ imponitur, quæ ſequenti anno fructum fert. Vnaquæque planta ſemel & unicum fructum profert annuo ſpatio, & fructus novam ſimul plantam, quæ cum plantatur, vetus eradicatur & abjicitur, ut pote inutilis. *Ananas* vi Solis maturefactus minoris fit apud Incolas quam ille qui in conclavi ſuſpenſus aliquamdiu fuit.

Hic fructus, quia ſucco corroſivo immodice ſumto linguam vellicat, ac gutturis ardores infert, deſciſſo cortice in taleolas ſecatur, inque vino Hiſpanico maceratur tantiſper, donec qualitatem noxiam deponat, qui gratum ſaporem & odorem vino quidem communicat, linguæ tamen morſus & gutturis inflammationem, ſi potetur vinum, inducit. Ipſe autem ſuccus, quo turget fructus, mirifice animum languidum recreat, & ſpiritus ſopitos ſuſcitat, & imprimis ſtomachum nauſeabundum reſtituit. Addo, quod recens ejus liquor, tum vinum inde expreſſum, urinæ ſuppreſſioni & doloribus nephriticis ſuccurrat; tum quoque venenis, imprimis ſucco *Mandihocæ*, adverſatur. Idem illius radix, fructu deficiente, præſtat.

Omnia hæc efficacius operatur liquor ſtillatitius è fructu vi ignis extractus, ſi modica quantitate exhibeatur: verum ſi largius concedatur, vaſa urinaria infeſtat, adeoque corrodendi qualitate pollet, ut non tantum linguam & palatum ſauciet, ſed & in cultro, quo ſecatur, mordacitatis veſtigia relinquat, idque intenſius, ſi non probe maturus

fuerit. Maculas denique è veſtibus eleganter abſterget. Atque tunc prægnantibus non minus obeſt quam fructus *Caraguata.* Febricitantibus, tum vulneribus vel ulceribus infeſtatis, prorſus abſtinendum ab hoc fructu; adeo enim humores accendit, ut non ſolum impediat reſtitutionem ægrorum, ſed & in pejus eos diſponat.

Quapropter miror optimum Monardem, fructum *Ananas* frigidum & humidum dixiſſe. Minus fallitur Chriſtophorus à Coſta, qui calidum & humidum eſſe affirmat.

Silveſtres quoque dantur *Ananas*, ex Carduorum familia, qui nunc humi, nunc altis arboribus ſupernaſcuntur, cujus fructus ut plurimum exiſtit ovalis Citrulli magnitudine, compoſitus è quadrangularibus cylindris in extremitate quadrate pyramidalibus, per maturitatem flaveſcentibus. Cavi hi ſunt, continentes granula ovalia innumera pallide flaveſcentia, papaveris majoris ſemine majora, ſuavia, & dulciſſimo rore imbuta inſtar mellis. Qui exprimitur digitis in os, & pro ſummis deliciis abſorbetur. Fructus etiam tranſverſim diſcinditur in taleas. Plura qui volet de hoc Silveſtri ſive *Nana brava*, adeat Bellonii C. 40.

CAPVT XXXVIII.

Betys vel Betre, Nhandú ſeu Piper caudatum, & Aguaxima.

FRequens tum in ſilvis, tum in ruderibus Vrbis Olindæ eſſe ſolet *Betys*, frutex elegans, vel potius arbuſcula quatuor aut quinque pedes alta; caudice recto, nodoſo, digitum craſſo, pallide viridi & per totum punctulis albis notato. Superius ad aliquot nodos, ramulos adipiſcitur identidem nodoſos & ejuſdem cum caudice coloris. In ramis habet folia, ad quemlibet nodum unum, & ſimul unum julum. Folium, linguæ figura, pallide viridis ſeu ſubflaveſcentis coloris, ſuperius ſplendens, craſſitie Lauri foliis pene ſimile. Denique Piperis ſtirpi ſarmentis, caule & facie externa ſimillima. In hoc tamen differt, quod folio & fructu paulo quam Piper eſt grandiori. Arbuſcula plane nobilis & quantivis pretii.

BETYS, vel BETRE.

Iuli qui ex ramulis dependent, formam Piperis longi mentiuntur, ſed inſipidi ſunt & nullius uſus. Verum licet fructus fatuus ſit, radix tamen ſapidiſſima eſt & celeberrima; nam & aromaticum quid ſpirat, & Zinziberis præſtantiam ſapore, colore, atque odore æmulatur, præcipue ſi recens ſit; tunc enim, dignitate illi vix cedit, calida & ſicca habetur in gradu intenſiori.

Foliorum & radicum decoctum colicum dolorem ſedat, dolores membrorum mitigat, ventrem flatibus turgidum componit, pedumque tumores ex frigore natos amolitur.

Idem præſtant balnea & fomenta inde confecta.

Præter hanc *Betyn*, aliæ adhuc, inter quas eſt *Betys* fœmina, in ſaltibus reperiuntur, julis gracilibus & exiguis botrorum modo congeſtis & pendulis.

In

NHANDV.

IN arborefcentis fruticis pene altitudinem caule tenui, nodofo affurgit filveftris planta, quæ *Pimienta dos Indios* à Lufitanis vulgo, à quibufdam *Betre* appellatur. cui egregie mucronata folia fingulatim pofita cum fuis pediculis adnafcuntur juxta nodos, ad quos itidem proveniunt multi juli, longi, incurvati, figura fere ut muris cauda, virides, qui prima æftate decerpuntur, ac in Sole ficcati nigrefcunt: continentque granula rotunda, nigra, feminis papaveris magnitudine, arcte juxta fe in uvam compofita, acris faporis, inftar Piperis optimi quod ex India Orientali affertur. Radix in alias plures tenues dividitur, fufcas, infignis odoris, inftar Thymi, & faporis acris qui linguam vellicat. Decoctum radicis & ftolonum difcutit atque incidit craffos & vifcofos corporis humores, fanat Hydropem pedum.

Folia hujus plantæ medentur ulceribus tibiarum. Radix mirabiliter valet adverfus apoftemata. Vtraque, cum fumme fint fortia, etiam exficcata & diu repofita, ad balnea calida contra mala frigida ufurpantur. Pharmacopœa æque ac culina jam dudum frequentiorem agnoviffet ufum, tam utilis herbæ; nifi tot Capfici Brafilienfis fpecies in hortis alerentur & omnium Piperum vices fupplerent.

Fr. Ximenes inter plantas novæ Hifpaniæ hanc eamdem videtur defcripfiffe; non minus figura quam qualitatibus noftræ fimilem.

Quam vero Clufius defcribit julis potiffimum ab hac differt.

Reperitur in Brafilia & alia ejus fpecies ubique obvia & frequentiffima in filvis mediterraneis: per omnia fimilis priori, excepto quod folia anguftiffima funt & oblonga, fructus quoque feu cauda piperina longior & melior.

AGVAXIMA.

IN filvis littoralibus, maxime vero in fertiliffimo Olindæ Promontorio copiofe nafcitur hæc planta, Lufitanis *Malva d'Ifco*: Plurimæque ejufdem generis repeRiuntur, fed quarum qualitates hactenus mihi funt incognitæ.

Frutex eft elegans, inftar arbufculæ excrefcens, ad trium, atque etiam fex pedum altitudinem. Caulis nodofus, teres, viridis, lignofus, fere ut caulis *Solani* ad afpectum.

Folia fert Titiæ fimilia,

 paulo

paulo tamen grandiora, quæ singulatim posita, quodlibet suo pediculo ad nodos innititur: sunt autem folia lata, figura cordis, multis venis secundum longitudinem arcuatim eleganter notata.

Ad nodos, ubi folia proveniunt, etiam Iuli multi, quatuor aut sex digitos longi enascuntur, incurvati, figuræ ut cauda muris, unde Lusitani *Pimenta rabuda*, hoc est, Piper caudatum appellant. Sunt autem virides, & mense Octobri & Novembri decerpuntur, ac in Sole siccati, evadunt nigri. Continent granula rotunda, nigra, instar seminum Papaveris magnitudine, arcte juxta se in unum composita, saporis acris, instar Piperis, quod ex India adfertur.

Si ex aqua bulliat & Soli dein exponatur, fortius evadit & magis durabile in omnes usus.

Radicem fundit exterius nigricantem, optimam, atque utilissimam; quæ odore Caryophyllum, subtili & mordaci acore radicem *Iaborandi*, æmulatur.

Calida est & acris saporis atque inter antidotales habita, cumque partium sit tenuium, valide aperit, ac deobstruit. Nemini non ob præclaras virtutes, quibus abundat, cognita. Contusa, inque malagmatis aut emplastri modum partibus afflictis imposita, optime maturat & mundificat.

Succus vero foliorum frigidus, membris ambustis efficaciter illinitur. Ipsa folia, propter virtutes quas cum Malvis habent communes, Clysteribus induntur.

CAPVT XXXIX.

Caachiræ duæ, unde fit Anil.

ETiamsi ad humanos usus & tincturas minus exculta in hisce terris celebris illa planta quam Lusitani *Erva d'anir*, Indigenæ *Caachira* appellant: tamen undiquaque luxuriat, & ex radice gracili, longa lenta plures assurgunt caules teretes,

CAACHIRÆ I.

hinc

hinc inde filamentis in terram dimiſſis radicantes, & verſus extremitatem ſe ſurrigentes. Qui omnes ornantur ramulis, alternata ſerie diſpoſitis; & quilibet habet ſeptem vel novem cinereſcentia foliola, bina ſibi oppoſita excepto extremo. Iuxta ramulos enaſcuntur breves pediculi & in iis floſculi fragrantiſſimi, ſex aut plures, purpurei cum albo diluti, figura caſſidis apertæ.

Naſcitur paſſim in Braſilia, imprimis circa littoralia, ſed ab Incolis hactenus neglecta qua ad lucrum & culturam, cæterum inter vulnerarias habita.

CAACHIRÆ II.

Datur & alia ſpecies in Braſilia ex qua *Anir* fit. Sed quia illius qualitates medicæ potiſſimum mihi compertæ ſunt, citra propoſitum eſſet ulteriori deſcriptioni inhærere. utraque enim vulneraria apud omnes pene Americæ populos habetur, diverſiſque modis præparata, contra inveterata pedum & capitis ulcera applicatur.

Qualitatibus medicis cæteriſque uſibus familiaribus licet inter ſe conveniant duæ hæ plantæ; tamen figura multum diſcrepant, quod poſterior hæc altius exſurgat caule unico rotundo geniculato ſpongioſo, & hinc inde pilis rufeſcentibus veſtito, adeoque ſucculento, ut ſi frangatur ſtatim liquor cæruleus effluat. Pauci rami caudici adnati, folia habent ſine pediculis duo ſemper oppoſita anguſta, inſtar foliorum Lyſimachiæ viridia, paulum hiſpida. In ramorum geniculis ſuperioribus circumſtant folia copulata ex quibus flos albus circularis emergit magnitudine Bellidis. Radix tenuis lenta cæruleo quoque ſucco turgida.

Fr. Ximenes teſtatur folia contuſa dolorem capitis mitigare, maxime in infantibus: etiam in aqua macerata & cerebro appoſita. Planta nonnihil amaricat, eſtque acuta, calida & ſicca in ſecundo gradu; Pulvis medetur plagis veteribus, ſi ante urina abluantur.

Ioſ. Scaliger. *Nil* vel potius *Nir* Arabibus eſt color cæruleus; qui vulgo Hiſpanis tam *Anir* quam *Anil* dicitur. Arabes quoque Iſatidem Herbam vocant *Nil.* Garſias ab Horto lib. I I. cap. XXVI. *Anil* Arabibus, Turcis, omnibuſque iis nationibus dictum, vocatur in Guzarate, ubi fit, *Gali*, nunc vero pleriſque *Nil.*

CAPVT XL.

Caapomónga variæ species.

CAapomónga aliis *Caaiandiroap* eſt herba ſilveſtris fruticeſcens, in locis confragoſis & aridis luxurians, Luſitanis *Erva do vina* dicta. Radicem habet longam, lentam, tenuem, rectam, aliis radiculis interdum præditam, exterius ſubcroceam, interius candidiſſimam, ſubdulcis ſaporis: è qua prodeunt caules tres vel qua-

CAAPOMO'NGA I.

tuor, rotundi, nodoſi, virides, ex parte ruſi; quibus adnaſcuntur folia longa, mollia, ſuperius ſaturate viridia, inferius incana: In ſummitate caulium rami ſunt conti-

nentes

nentes flosculos parvos umbellatim positos, dilute rubro purpureos. propter exilitatem eorum conformatio conspici non potest, sed adhibito Megascopio, sunt delineati. Erumpunt è conico cylindraceo corpusculo viridi, quod antequam se aperiat, hispidum est & pingue, ita ut facile adhærescat vestimentis. unde Lusitani vocant *Carapicos*, & *Herva d'amor*.

Herba Clysteri indita alvum cunctantem provocat, & viscositates intestinorum exturbat. Radicem inter antidota semper habuere Incolæ, si in convenienti liquore præparata hauriatur, quod partim vomitu, partim mictu quodcunque venenum tuto ejiciat.

Datur & alia *Caapomóngæ* species, eisdem locis crescens, priori, si formam & figuram spectes, dissimillima, sed medica facultate non multum discrepans. Radix enim tenuium partium est, & ab indigenis ex aqua fontana; à nostris ex aqua *Paiomirióbæ* cocta & iteratis vicibus potata, urinam provocat, renibusque prodest.

Caapomo'nga III.

Tertia *Caapomónga* dignitate cæteris minime cedens à quibusdam *Trevo*, ab aliis *Erva d'Amor* dicta, quod viscositate quadam digitis & vestibus adhæreat. Si folia eorumque conformationem consideres, Trifolium Americanum spicatum æmulatur. Ex radice longa, lenta, gracili exsurgit caulis rotundus, pilosus & quasi geniculatus. Vnde in brevi pediculo nascuntur juxta se tria folia viridia, inferius pilosa & canescentia. In summitate caulis proveniunt flosculi purpurei coloris in spicam congesti, quibus succedunt siliquulæ compressæ, hirtæ & quasi lunatæ. His semen continetur magnitudine Sinapi ex albo flavescens, sapore & figura Phaseoli: Radix illius calida in secundo gradu, ebullitione ex aqua fontana vel alio convenienti liquore præparata & ægris propinata, facile inter prima habetur remedia, quæ fluxibus ventris ex frigore natis prosunt. Folia quoque apud primos Incolas in pretio habita, quod eorum suffumigia operto capite recepta, dolores ex frigore & catarrho natos feliciter restituant.

CAPVT XLI.

Caaeó sive herbæ Castæ duæ species.

Caaeó aliis *Iuquerii*, Lusitanis *Erva Mimosa*, Latinis herba Casta vel Viva dicitur. Variæ hæ plantarum species varia sortiuntur nomina, quas Markgravius meus in Historia naturali Brasiliæ accurate exhibuit, quo lectorem curiosum remitto. Ego vero, ut antea monui, facultatibus & usibus rerum potissimum intentus, duas tantum earum species in medium profero. Quarum prima, quantum cæteris proceritate inferior, tantum efficacia & elegantia superior existit. Celebris hæc herba, caule est striato, viridi, lignoso, aculeato, fragili tamen & medulloso, qui partim terræ incumbit, partim assurgit & aliis se implicat: in varios panditur ramos aculeatos; quilibet autem ramulus aliquot costas habet sibi semper oppositas, quæ continent foliola læte viridia, ordine posita & sibi opposita, angusta, oblonga, ut lentium, sine pediculis, ad tactum tenera, in medio secundum longitudinem subtili nervulo, non conspicuo

Caaeo' I.

cuo nisi folium obvertatur. Ad caulem circa ramulos brevis provenit pediculus capitulum producens hirsutum ,nunc cæruleo purpureis, nunc incarnati coloris constans flosculis egregiis. His succedunt siliquæ tenues striatæ, mollibus aculeis munitæ, in quibus semen splendens, nigrum, oblongum latet. Herba est dulcis saporis & inodora, sed radix fortis & ingrati odoris, medullosa, lenta, interius alba, exterius umbræ coloris. Mirabilis sane planta ,quod vel levissime manu, baculo,vel afflatu tacta se contrahat & mox se componat. Ipse vidi silentibus ventis integros campos his plantis obsitos foliis expansis; mox, vel oris vel auræ marinæ levissimo afflatu folia omnium concidisse, & in momento se explicuisse.

Sequitur Secunda species *Caaeó*, Lusitanis *Sylva do Praya* vulgo dicta, quæ assurgit in altitudinem Pruni silvestris: folia illius similia foliis prioris speciei, sed angustiora, in ramulis disposita. Flos convenit cum flore primæ speciei, paulo tamen major. Lignum subrufum, lentum, multis spinis munitum. Fert semen in siliquis magnis, latis, plane hispidis, brunni coloris, tres digitos longis; quo maturefacto siliquæ sponte in tot partes dissiliunt, quot seminis grana continent,quæ farris sunt magnitudinis,coloris olivacei,capsulæ inclusa.Cum hæc à præcedentibus vix differat nisi magnitudine siliquarum, operæ pretium duxi, illarum unam, ob elegantiam, ea mole qua erat, adjungere.

Hæc, & aliæ ejus species arenoso & effœto solo nascuntur. Sole quoque cadente senescere, oriente vero denuo revirescere, verissimum est. Sunt qui motum spontaneum & sensum illi male tribuunt. Sed quia instituti nostri non est aliorum opinionibus refellendis temporis jacturam facere , proferemus ea quæ circa celebris hujus plantæ usum & abusum experientia comprobata sunt, & à nemine antea prodita.

Brasiliani, si cui forte necem moliantur, momentum exsiccatæ herbæ in pulverem tritæ, epulis indunt, vitamque eripiunt. Hoc admiratione dignum, quod nullum huic malo

malo remedium aut antidotum à Medicis huc usque repertum, ipsi radici hujus plantæ præferendum. Hæc siquidem liberalius porrecta, vim veneni retundit. sicut latius probavimus in tractatu venenorum. Folia illius venenata, in emplastri formam redacta, strumas resolvunt & curant.

CAAEO' II.

Franciscus Lopez de Gomara in Historia sua generali cap. 194 scribit in Peruvia nasci arbusculas quarum folia marcescant, simanu tangantur, &c, cap. 205, similes reperiri in Nicaragua. Cæterum Garsias ab Horto lib. II. cap. 27. *Nascitur*, inquit, *in Malavar*, *planta miræ naturæ. nam si quis manum admoveat, ilico contrahitur. Folia Polypodii, flores vero habet luteos.* Christophorus à Costa cap. LVI. Herbam hanc vocat vivam. Cæterum & Antiquis nota fuit, siquidem accurate admodum describitur à Theophr. lib. IV. Hist. plantar. cap. III. sub finem. Ὕλημα δὲ ἴδιόν τι φύεται περὶ Μέμφιν· ὃ καὶ φύλλα καὶ βλαστοὺς καὶ τὴν ὅλην μορφὴν ἔχει οὐ τὸ ἴδιον, ἀλλ' εἰς τὸ συμβαῖνον περὶ αὐτὸ πάθος· ἡ μὲν γὰρ πρόσοψις ἀκανθώδης ἐστὶν αὐτοῦ καὶ τὸ φύλλον παρόμοιον ταῖς πτέρυξιν. ὅταν δέ τις ἅψηται τῶν κλωνίων, ὥσπερ ἀφαναινόμενα τὰ φύλλα συμπίπτειν φασίν. εἶτα μετά τινα χρόνον ἀναβιώσκεσθαι πάλιν καὶ θάλλειν. Id est: Nascitur peculiare quoddam virgultum circa Memphim, quod quidem neque folia, neque ramulos, neque totam formam peculiarem habet, sed accidentem tantum illi passionem. Quippe facies ipsi spinosa & folium perquam simile filicibus; ubi autem quis attigerit ramulos, folia quasi hebetata concidere aiunt; atque hinc post aliquot tempus reviviscere denuo atque folia sua explicare. Etiam Plinio non incognita fuit lib. XXIV, cap. 17. *Adjecit his*, inquit, *Apollodorus assectator ejus, herbam æschynomenen, quoniam appropinquante manu folia contraheret.* Memorat autem inter herbas à Magis celebratas, cum nihil certius sit, quam hanc herbam hæc pati. Ximenes de Plantis Novæ Hispaniæ agens, easdem videtur novisse. Vt & Noster Bontius in Indiis Orientalibus similem nasci testatur.

CAPVT XLII.

Variæ ſpecies Mangues ſive Mangles & Inimboy.

QVantum à rerum exoticarum ſcriptoribus didici, per omnes Indias, paludoſa loca, ſalſedine vicini maris imbuta, ab hoc arborum genere, quod *Mangue* vulgo vocant, obſidentur. Cujus non ſolum Oviedus, Cluſius aliique Neoterici, verum & Theophraſtus, Strabo, Plinius meminiſſe videntur. Sed cum potius ob rarum & eximium creſcendi modum, quam uſum, hactenus tradita fuerint, operæ pretium erit penitius naturam illarum introſpexiſſe.

Tres dantur ſpecies *Mangues*: Prima *Çereiba*, quæ *Mangue* eſt alba. Arbor inſtar Salicis pumilæ, tali ligno, ejus denique figuræ, foliis itidem ſimilibus, ſed paulo craſſioribus & directe ſibi invicem oppoſitis. In extremitatibus autem ramulorum inter tria, quatuor, & interdum duo folia, duo proveniunt pediculi, quilibet tres, quatuor aut quinque floſculos habentes, congeſtos, ex albo dilute flaveſcentes, quatuor foliolis conſtantes, & in medio totidem ſtaminulis nigris ſurrectis, mellei odoris. Folia hujus arboris, lucente Sole ſalem albiſſimum continent in ſua ſuperficie; quando vero cœlum nubilum aut tempus nocturnum, ſal diſſolvitur & inſtar roris adhæret: interdiu autem ſiccus & albiſſimus, digitis detergi poteſt. Ac tantum ex duobus vel tribus foliis colligitur, quantum juſculo probe ſaliendo ſufficiat.

Secunda *Çereibúna*, quæ non radices ex ramis in terram agit, nec tam tortuoſo flexu luxuriat. Folio eſt craſſo, glabro, rotundo, dilute viridi, flore albicante, exiguo fructu & valde amaro, nucis avellanæ magnitudine, quo cum Palumbi & cæteræ volucres, defectu melioris alimenti, ſeſe ingurgitarunt, adeo eorum caro amareſcit, ut vix eſculenta ſit. Cortice exiſtit rubro, ex quo Rhois coriaria, Europæa haud inferior, conficitur, piſcatoribus quoque ad retia tingenda, in quotidiano uſu.

GVAPARAÍBA.

Tertia & poſtrema vera eſt *Guaparaíba* dicta Luſitanis *Mangue Verdadeiro* cæteris magnitudine & præſtantia longe ſuperior. Æſtivis menſibus fert ſiliquas inutiles fuſci coloris pulpa amara refertas, oblongas duas ſimul copulatas; ejuſque admirandus eſt creſcendi modus. Sicut enim ramos in altum vergentes & Pyri inſtar frondeſcentes habet, ita multi ejus rami ἄφυλλοι in radices converti videntur, quod deorſum tendant & ſub terram ſe figant, aliiſque ramis apprehenſis, iis copulentur, ſimulque ſe protrudant, nec minus firmiter cohæreant, quam primarii arboris trunci; ita ut ex multis caudicibus ſimul connexis arbor conflata videatur, egregio ſane ſpectaculo & ſingulari arboris hujus natura, vepreti inſtar oram obſepiente, difficilemque aditum præbente. Lignum arboris eſt grave, ſolidum & corticem habet brunnum: ramos & folia ſibi oppoſita; atque hæc quidem craſſa nervo ſecundum longitudinem, & multis venis ſecundum latitudinem, læte

læte viridia. Flosculos fert multos in calicibus oblongis ex viridi subluteos. Fructus decidens. Cancrorum terrestrium potius quam hominum est pabulum.

Radix autem ipsa quæ mollis est & humida, fissa & tosta, calida puncturæ venenatæ utriusque piscis *Niqui* applicata, ejus dolores sedat & membrum læsum restituit, licet prima fronte dolores exasperet. Magnum sane remedium est, & à piscatoribus primo inventum nobisque traditum.

INIMBO'Y.

INimbóy. Asperè echinatus ille & vix tractabilis Brasiliæ frutex in silvis arenosis & littoribus sitientibus abunde pullulat ac jucunde virescit, quem vulgus Lusitanorum *Silva do Praya* nominarunt. Lobos, echinoides quos C. Clusius vocat, profert duabus vel tribus sphærulis lapideis refertos: in Cynosbati magnitudinem excrescit. caudex, & ramuli pleni spinulis hepatici coloris, lignum intus medullosum instar Sambuci. Sunt autem folia læte viridia, splendentia. Flores fert in spicam congestos luteolos. Hos sequuntur lobi spinosi, hirsuti, coloris, cum maturuerunt, hepatici, in quibus singulis continentur duo globuli durissimi, maturefacti ex lobis erumpunt, cinerei coloris, glabri & splendentes, qui quassato lobo strepitum edunt: nucleus interior ex albo flavus, amari saporis, instar Lupinorum.

Radice est gracili & dura, interius albicante, ad tertium gradum calida & saporis amari. Hujus resina, ad pugillum, plus minusve, assumta, excitat vomitum. Contraque illa venena potissimum operari testantur Empirici, quæ lente vires suas deleterias exserunt, & tarde vitam depascuntur. de quibus in tractatu Venenorum latius egi.

CAPVT XLIII.

Petúme sive Tabacum.

CElebris herba *Tabacum*, sive *Petum*, quæ Brasiliensibus *Petúme* dicta, per omnes fere Indias Occidentales, antiquitus ipsis Incolis in pretio habita ad vulnera imprimis curanda. Mox Europæi ejus conscii facti, atque ulteriores vires indagantes, primo recentia folia eorumque succum in varios usus humanos; mox exsiccata

PETV'ME.

in abusus quoque & delicias applicarunt. Ita ut nunc, tanquam hibernus flatus, fumus Tabaci universum Orbem infecerit. cujus qualitates nimium forte etiam ipsis Lippis & Tonsoribus notas, enarrare supersedeo, solummodo eas traditurus dignitates, quas virescens herba in natali hoc solo ad solatium ægrorum suppeditare solet. Equidem nihil putem vel levissime rei Botanicæ initiato notius esse quam calefaciendi & exsiccandi ejus manifestas qualitates; sed quantum abstersoria, mundificativa, erosiva, resolutiva, astrictoria, imo vi quoque antidotali polleat, non omnibus forte constare putem. Ita ut non immerito Nicotiana hæc, *Hervasanta* à Lusitanis appelletur. Equidem si quis universam vegetabilium naturam penitius inspiciat, vix credo, veterem orbem aliquas plantas, tribus nostris nobilissimis Americanis polychrestis dignitate pares producere. Quarum prima est radix *Mandioca*, quæ alimentum, venenum & antidotum vastissimis

vastissimis totius mundi partibus suppeditat, ut suo loco probavi. Secunda, Palma illa nuces *Cocos* producens, unde non solum varia medicamenta concinnantur, sed potus, ne dicam victus & amictus, aliaque ex variis arboris partibus necessaria suppeditantur. Tertia est hæc *Petúme*, quæ quantum alimentosa qualitate duabus præcedentibus cedit, tantum medicamentosis viribus eas facile superat, cujus varias & discrepantes operationes haud adeo facile est recensere, quapropter compendium earum quæ à me usu crebro confirmatæ sunt in medium proferam.

Petúme sive Tabaci alii duas, alii plures dederunt species, ego maris id est majoris tantum Iconem & descriptionem exhibeo; quæ aliquando ultra fruticis altitudinem exsurgit, si exculto & gleboso solo committatur. Ex radicibus multis, filamentosis, amaris, caulis unicus, crassus exsurgit; unde rami ornate expansi enascuntur in foliis magnis amplis densis, quæ Solani atque Oxylapathi foliis non dissimilia sunt, & sine ullo pediculo dictum caulem & ramulos amplectuntur: omni anni tempore plantatur, & à frigore imprimis arceri debet, atque tunc solum quoque Europæum non aspernatur, licet in usus medicos minus efficax sit. Semel tantum flores fert in summitatibus ramorum candidos, purpurascentes, campanulæ figura, quibus decidentibus succedunt veluti capitula papaveris semen nigrum parvum continentia. Nunc videamus quem usum quæque pars plantæ suppeditat.

Recentia folia eorumque succus & balsamum ulceribus cancrosis non solum frenum imponit; sed venenatis quoque morsibus medetur. Aqua vel alius conveniens liquor in quo maceratum est Tabacum pediculos enecat, & multa capitis cutanea mala mundificat. Cineres foliorum exsiccatorum, vermes enecant; Masticata lassitudinem & famem sedant in desertis peregrinantibus, ut mihi & itineris sociis meis contigit. Ventriculum & cor aromatica vi roborant. An vero fumus per tubum attractus vel pulvis masticatus loco sternutatorii cerebrum expurget? an quibusdam quoque somnum; aliis vero ebrietatem conciliet? illi facile norunt qui utrumque perpetuo circumferunt. Syrupus denique Tabaci (cujus in morbis Endemiis præparatio tradita est) Asthmati & Hydropi multum prodest, imprimis si causa frigida & viscida in iis prædominentur, quod validissime incidat & abstergat.

Sed quia animadverti Indis eorumque imitatoribus idem sæpe evenire, quod circulatoribus Europæis ut vel superstitiosa credulitas vel ipsa auri fames intercurrat, cautiones abhibendæ sunt, ne quis herbam hanc, tanquam Panaceam celebret, eamque in omni casu prostituat. Cum enim folium ejusque succus, sive infusum, sive syrupus assumptus vehementer turbent corpus, vomitum vel alvum provocantes, iis non propinari debere suasor fui, qui vel bilioso vel delicatiori fuerunt temperamento. quamobrem crebræ indicationes in corporibus sub cœlo fervidiori habitantibus exsurgunt, ut potius Peti usui circa externa quam circa interna mala diu insistamus.

CAPVT XLIV.

Mirabilis Peruana, & çuambú, species Caryophyllatæ.

NObilis hæc planta, nominibus non solum pro Regionum diversitate, sed colore & odore quoque variat. Nativa est huic Americæ Continenti, & in glebosis saxosisque terris sponte luxurians: In Peruvia tamen qua ad nomen & culturam magis celebris, unde in Europæorum hortos translata, ob florum nobilitatem ab ipsis rei botanicæ ignaris excolitur: à me autem ob radicis qualitates medicas hic exhibita. Peruviani eam *Hachal-Indi*, Latini Mirabilem Peruanam dixerunt. Caule firmo, succulento, subflavo, geniculato in fruticis altitudinem exsurgit, ex quo ramuli nodosi proveniunt, circa quos nodos folia bina adversis pediculis nascuntur, foliis Siliquastri vel Solani similia. Flores è summitatibus ramulorum quinquangulares, longi, concavi, convolvuli floribus similes exsurgunt; tanta colorum elegantia & diversitate certantes, ut vel purpurei vel nivei, vel flavi, imo binis colo-

MIRABI'LIS PERVANA.

ribus inter se mixtis elucescant, atque odore suavi Narcissum nonnihil æmulentur. Quapropter non mirum, si seplasiarii, ignorantes vim medicam radicis, ex ipsis floribus colorem extrahere malint, & mixturas inde confectas, mulierculis pro cosmeticis care divendant. Parum sunt durabiles flores sed numerosa sobole, & assidua successione jacturam illam compensant. Accedit, quod notatu dignum, illos media nocte ad lumen aperiri & patentissimos fieri; nec more aliorum Sole delectari, quia ejus calorem ferre nequeunt, quod minimo fervore humor florum tenuis & paucus dissipetur. Contra fit iis quibus humor lentus, copiosus & nisi ad Solis calorem hiat. Eadem videtur diurni aut nocturni in plantis odoris esse ratio.

Porro membranacei florum calices unum semen quasi pentagonum, obtusum, fuscum, tuberosum continent, quod vel minimo motu dejicitur & apertum alba pulpa micat. Radice quoque est intus albicante, extus nigricante, filamentosa, acris, sed non ingrati saporis.

Animadverti, Clusio aliisque exoticorum scriptoribus, ex relatu tantum, usum ejus medicum esse commendatum, quem ego tamen tractu temporis comperi verissimum, scilicet inter hydragoga usurpari radicem, cujus effectus satis felices in Hydropicis memini me vidisse.

Cæterum an tabescente hac planta, circa caulium nodos candida quædam lacryma appareat, quæ à Sole concreta salis gustum referat, sicut de ea Clariss. Camerarius testatum reliquit, mihi in Brasilia experiri datum non fuit, licet non perfunctorie id observare conatus sim.

VBique in littoralibus campis sponte luxuriat & ultra Europææ Caryophyllatæ altitudinem assurgit, cæterum internis qualitatibus, & facie externa, exceptis foliis illi similis, unde idem quoque nomen Caryophyllatæ indidimus. Caulis unicus rectus ultra

tra

CVAMBV', sive CARYOPHYLLATA.

tra quatuor pedum est altitudinis, cui ad singula genicula bini rami & læte viridia, Europææ foliis acutiora & angustiora. ad ramusculorum extremitates singulas provenit flos flavus, Tormentillæ æmulus, constans quinque foliis angustis. Cui succedit Capitulum rotundum, hispidum, repletum semine oblongo. Radice est multa, tenui, filamentosa, quæ odore Caryophyllos refert. Calida & sicca est in intenso gradu, attenuandi non solum & abstergendi, sed astringendi quoque vi pollens, ac proinde tam ad corroboranda viscera, quam ad incidendos viscidos humores usurpatur cum successu.

CAPVT XLV.

Belingéla, Quigómbo vel Alcea Muscata, & Gangila sive Sesamum.

SIcut Europæi plantas & sata quæ felicis proventus arbitrati sunt, in Americam aliquando transtulerunt, ita & Africani inter herbas usuales huc adductas studiose etiam nunc alunt eam, quæ *Belingéla* Lusitanis, *Tongu* vel *Macombo* Angolensibus

BELINGE'LA.

QVIGO'MBO prior, sive ALCEA MVSCATA.

golensibus Africanis dicta, ut & duas has *Quigómbo* & *Sesamum*. Si ad Europæas plantas primam hanc *Belingela* compares, fructus ejus Mandragoræ fructui; si folia Melongelæ potius similis; si qualitates, utriusque præcedentis herbæ participat. Adeo Africana *Belingela* hic exculta, medium videtur tenere inter illas herbas sibi cognatas.

Ex radicibus crassis brevibus exsurgit caulis unus atque alter varie flexus, cui hinc inde folia elegantia, magna, laciniata, obscure virentia, nervis & venis purpurascentibus, colore & odore Brassicæ nostræ æmulis adnascuntur. Flores juxta se positi duo vel tres, lacteis & dilute purpureis venis intertexti, unico folio constantes, quod instar stellæ sexangularis expansum & divisum fructum à tergo vestit. Qui fructus Pomi est magnitudine, rotundus, lævis ex albo splendens, cum striis, primo ex viridi purpurei, mox flavi coloris, interius carne alba, semina multa instar Sesami continente. Poma hæc in pretio habita apud incolas, quorum usum & præparationem Africani Incolis Americanis suppeditarunt. Cocta pro epulis apponunt addito oleo & pipere, saporis sunt grate acidi, Citri æmula; tantum enim abest, ea cruda salutaria esse, ut ob insignem refrigerandi vim, qua pollent, etiam cum aromatibus & calefacientibus obsoniis nimius usus aliquando obsit.

SEquitur prima nobilior species *Quigómbo* Africana, cui à Lusitanis cognomen additum satis appropriatum *Quigómbo de chero*, hoc est odoratum, ob semen muscatum. Si usum totius herbæ, inter Alceas & Malvas recentes, si seminis odorem consideres Bamiæ Prosperi Alpini non male respondet; cæterum externa figura ab utraque multum recedens.

Advena quondam hæc planta non perennat, sed singulis annis in hortis seritur, radicem multam albam, tenuem, filamentosam, longissimam proferens, unde caulis unicus, rotundus, hirsutus, ex parte rufus, ex parte viridis exoritur, hinc inde pediculos proferens ejusdem coloris, quorum cuilibet adnascitur unicum folium quinquangulare in ambitu serratum, rugosum, multis venis & nervis intertextum. Flores pentaphylli, flavi, inodori hinc inde prodeunt, propriis pediculis adhærentes. Qui circa trihorium ante meridiem se aperiunt (quod Alcæa quoque Europæa com-

commune habet cum hac noſtra) & mox poſt meridiem corrugantur. His ſuccedit corpus turbinatum, pentagonum, hirſutum, intus in quinque cellulas diſtinctum, quibus infinita ſemina adhærent griſea, quaſi leviter ſtriata figura renis ovilli, interius alba, quæ non ſolum maſticata, ſed manus attactu leviter modo incalefacta fragrantiſſimum odorem moſchi referunt, adeo fortem, ut quibuſdam capitis dolorem inferat. His coſmetici utuntur & abutuntur ad adulterandum verum moſchum. Alium præterea uſum in medicina an præſtent ſemina, nondum comperi. Herba loco Malvæ adhibetur in fomentis & clyſteribus, ejuſdemque fere habetur qualitatis.

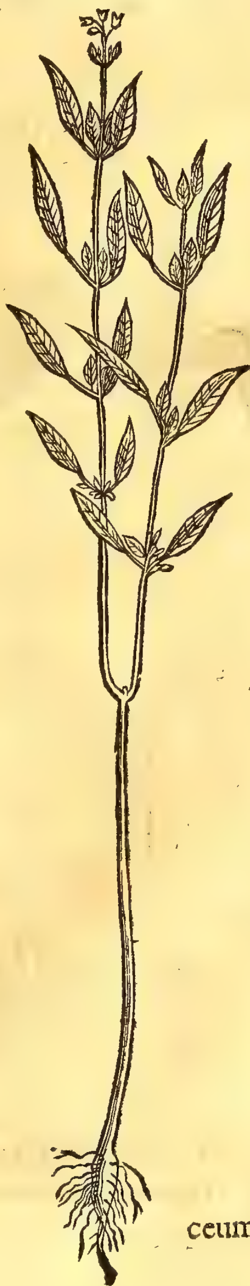
QVIGO'MBO Altera.

Secunda *Quigómbo* ex Africa traducta & tandem Braſiliæ ob felicem proventum quaſi nativa facta, eſt illa, quæ vulgo ab omnibus paſſim Incolis *Quigómbo*, Angolenſibus autem *Quillobo* nominatur. Caule unico, craſſo, nodoſo, & rufo ad fruticis fere altitudinem aſſurgit. Pediculis, ramunculorum loco alternatim poſitis decoratur; quorum quilibet ſuſtinet folium in quinque lacinias ſectum, ac toto ambitu ſerratum, Vineæ folio non multum diſſimile, ſuperius obſcure, inferius dilute virens, ac ibidem nervum rufum & venas virides habens. Ex ſummitate caulis emergunt flores pentaphylli cum ſtamine & apicibus ſulfurei coloris. Fructus ejus pericarpium eſt, pyramidale, novangulare, ex viridi fuſceſcens: conſtans alba & parum glutinoſa carne, cortice craſſo inſtar Mali aurantii; intus in octo loculamenta longa diviſum; in quovis duplex ordo ſeminum rotundorum petiolis ſuis adhærentium. Pericarpium hoc viride totum coquitur in aqua, & coctum comeditur cum oleo, aceto & pipere: quo immaturius eo melius eſt ad coquendum, & melioris ſaporis, alias enim nimis dulceſcit.

Radix lenta albicans in multa tenuiſſima filamenta diviſa, inſipida, ac ab indigenis & advenis hactenus tantum neglecta, quantum fructus expetitus.

GANGILA ſive Seſamum Africanum.

QVarta herba ex illa parte Africæ quæ *Congo* dicitur per Æthiopes huc tranſlata, à Luſitanis *Girgilin* dicta, apud Indigenas innominata, nobis Seſami habetur ſpecies. Ex radice tenera, exſurgit caulis rectus, quadratus, viridis; cum foliis oblongis, haud latis, teneris, colore Atriplicis albæ, quaſi farina inferius aſperſa, plerumque binis velut ſibi oppoſitis. Flores fert albos, deciduos, figura Campanulæ: quas ſequuntur ſiliquæ erecte ſtantes ad caulem quadrangulæ, quæ maturefactæ fuſceſcunt & ſponte diſſiliunt, contentumque ſemen excidit, quod parvum & album eſt, figura cordis.

Fr. Ioannes de Santos Hiſtor. Æthiopiæ Orientalis lib. 1. cap. 4. In omnibus, inquit, his Provinciis plurimum *Gergilim* reperitur, candidiſſimum & optimum, ex quo fit oleum, quod vulgo uſurpatur & comeditur, ut in Portugallia oliva-

ceum. Contunduntur ſemina in vaſe ligneo, grandi, facto ad modum mortarii. Poſtquam bene contuſum fuerit, & coactum in maſſam, exprimitur rite iiſdem lignis quibus contuſum fuit; effluitque oleum valde clarum: & amurca, quæ reliqua fit, comeditur à Nigritis, cum milio cocto, loco butyri.

CAPVT XLVI.

Cannarum Indicarum diverſæ ſpecies, Meerú, Albará, Paco-çeróca, & Paco-caatinga.

INter eas Plantas quæ in Europæ regionibus calidioribus ex Indiis tranſlatæ vigent, hæc ornatiſſima quoque datur, quam Cannam Americanam non immerito appellarunt, quod ejus ſtolones Arundinum modo firmi, nodoſi extus, & ſpongioſi intus, recta in octo vel novem pedum altitudinem exſurgant. Prima autem occurrit illa, quæ *Meerú* Braſilianis dicta: cujus caulem viridem folia ſolitarie poſita ambiunt, duos fere pedes longa. Caulis ſuperius in alios ramulos dividitur, aurei coloris flores inodoros producentes, quibus capſula ſive fructus echinatus, primum viridis, mox nigreſcens, ubi maturuerit, ſuccedit, in quo per cellulas diviſa ſunt multa ſeminis grana, nigra, lævia, magnitudine & duritie Piſis ſimillima, albaque ſubſtantia quadam repleta. Ex iis vulgo corollæ precariæ fiunt.

MEERV'.

Radix mirum in modum eſt craſſa, tuberoſa, longa, ſucculenta, ſplendens, & inſtar Cepæ ſquammis rufis prædita. Hujus plantæ vel Cannæ Indicæ Cluſius quoque meminit. Ego ejus foliorum dignitates experientia comprobatas exhibere ſatago, quæ ad ſecundum gradum refrigerantia, tum & abſtergentia, contra multa mala cutanea calida, externa atque interna applicantur. Hypochondrio denique utrique contra Lienis & Hepatis calores cum oleo Aningæ & Nymphææ Braſilicæ impoſita, curationem abſolvunt feliciter. Idem præſtat lacryma quædam alba Tragacanthi æmula & ſubdulcis, quæ ex vetuſtis ſtolonibus deſtillat.

Secunda

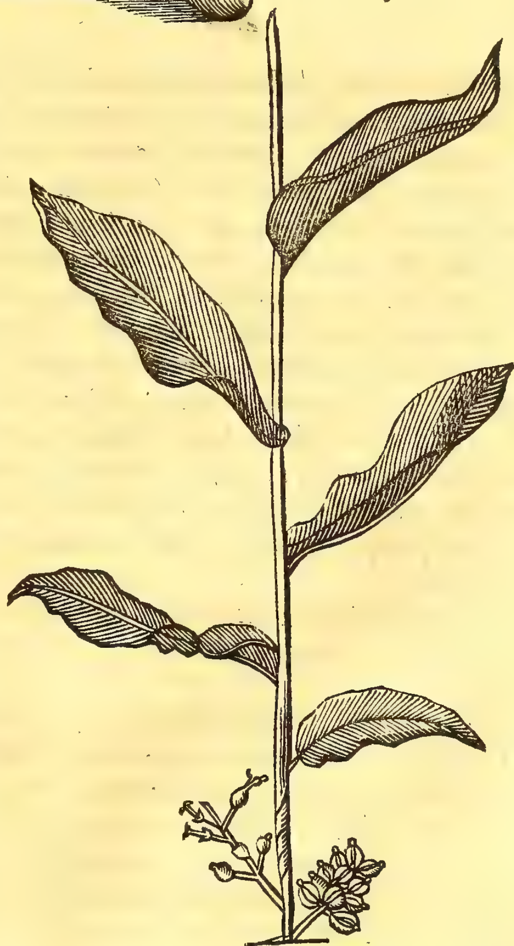
ALBARA'.

Secunda, *Albará*, *aliis Paçivira* dicta. Iisdem locis silvestribus atque triviis umbrosis luxuriat hæc species *Meeru*, aspectu pulchra, stolonis & radicis firmitate atque pondere. Cannam quoque Indicam, sed summitate sua *Lilium* Americanum silvestre æmulans: foliis quoque licet prælongis, angustioribus tamen est & ex imo caulis erumpentibus. Flore denique magno, flavo, inodoro & cochleari formi, nunc incurvato, nunc in postica parte instar cuspidis extenso. Semine est nigro, & radice bulbosa, sicut *Meeru*, prædita.

Folia vulneribus & ulceribus utiliter adhibentur, unde *Erva dos feridos* vulgus Lusitanicum nominat. Tuberosa & succulenta ejus radix à Nigritis comeditur, & ab omnibus pariter Incolis intensæ habetur caliditatis, ac proinde Hispanis æque ac nostris Chirurgis Batavis in quotidiano est usu; maxime in apostematis & ulceribus maturandis.

PACO-ÇERO'CA.

Tertia est *Paco-çeróca* Brasil. dicta, in sex septemve pedum altitudinem assurgit; caule recto, spongioso & viridi, instar *Meeru*: habetque folia plane illi similia eodem modo, sed in summitate folium convolutum ut in *Paco*. Inferius ad caulis exortum ramuli sunt, multis cavis incarnate rubentibus floribus onusti. Quibus subsequitur fructus in uvam congestus Pruni magnitudine, coloris fusci, triangularis figuræ, superius eminenti papula præditus. Intus est parva pulpa filamentosa, cinabrii coloris, magnitudine nucis avellanæ, in tres partes divisibilis, odoris grati & vinosi, in qua continentur infinita grana triangularia, fusca, albo nucleo prædita. Cortex exterior succulentus, qui cutem tingit colore brunno, ut Cerasa nostratia nigra; atque adeo usurpatur loco atramenti.

Folia recentia ut & caulis & fructus imma-

turus,

turus, si fricentur, odorem de se fundunt Zinziberis, & suavem admodum. Ac proinde defectum aromatum supplent. Balnea quoque calida ex iis conficiuntur.

PACO-CAATINGA.

Quarta est *Paco-caatínga*, aliis *Periná*. Quæ inter innumera Brasiliæ Arundinum silvestrium genera reperitur. Præter eximiam illam sativam Sacchari Cannam, reliquarum omnium facile reginam in nemoribus exsurgunt admodum excelsæ plumisqueveftitæ, ut arborum altitudinem, tibiæ vero humanæ crassitiem adæquent. Quædam duriores, sagittisque sunt dicatæ. E quarum radicibus decoctis lixivium contra capillorum defluvium concinnatur. Plurimæ quoque dantur aliæ, quas silentio prætereo, ob ornatum vel usum ab opificibus dumtaxat aut agrorum colonis expetitæ.

Hæc vero quæ usum in Medicina præstat, bulbosa & semper virescens, vulgo Canna *do mato* à Lusitanis nominata.

Caulem habet Arundinaceum digitalis crassitudinis, rotundum, & intus continentem succulentam medullam subdulcis saporis, consistentiæ fere ut Canna saccharifera: Hunc porro ambiunt sine pediculis hinc inde folia solida, longa, in medio, nervo secundum longitudinem, nullis secundum latitudinem venis: sed subtilissimis lineis oblique discurrentibus, ut in foliis *Meerú*: suntque superius glabra & dilute viridia, inferius molli hirsutie prædita & subalbicantia. In summitate caulis, provenit conus (ut in pinu) in fastigio paulo acutior, squamis præditus, quæ in prominentibus extremitatibus aurei, cæterum miniati sunt coloris. Sub his tandem dilatatis, flosculus canus instar alvearii apiarii, sub quo cuticula est albescens, instar loculi, continens ultra viginti grana nigra, magnitudinis seminis Ceparum, albisque filamentis adhærentia. Caulis hujus plantæ masticatus detrahit humores è capite, calefacit ejus succus, & diuretica vi pollet. Atque est insigne remedium contra gonorrhœam & dolores nephriticos.

Ego succum ejus acidum exprimi, certaque dosi, addito convenienti syrupo, ægris bis de die exhiberi consultius duxi, & multum profuisse sum expertus. Ea tamen cautione, ut usus illius frequens vitetur, quod suo acore ventriculum infestet, genitalibus quoque obsit, quemadmodum in multis videre contigit, qui temere illo utebantur.

Reperiuntur & aliæ species præcedenti in multis similes, sed quia ejus qualitates medicæ nec Incolis nec mihi compertæ, iis supersedeo.

Quinta est Arundo silvestris, multis incognita, quam olim aliunde huc delatam testantur. Excolitur nunc in hortis Lusitanorum. Satúre admodum viret, Cannæ Sacchareæ altitudinem excedens, cæterum illi quam simillima. Radice est admodum magna, nodosa, dilute flava, atque Radicis Chinæ instar ponderosa.

Ejus substantia in pulverem redacta, & ex vino pauxilla quantitate exhibita, tam valide urinas & menstrua movere, imo fœtum mortuum expellere dicitur; ut inter tuta medicamenta vix haberi possit.

C A-

CAPVT XLVII.

Diversæ species Iaborandi.

ITa primis Incolis, quatuor hisce plantis, placuit indidisse idem nomen *Iaborandi*. Nec immerito, quod quantum facie discrepent; tantum efficacia eaque nobilissima multum sibi similes existant, quippe omnium radices (quarum vires Brasiliani Lusitanis & Nostratibus Belgis revelarunt) adeo commendabiles, ut inter Panaceas hodie habeantur: usumque in medicina præstent eximium.

IABORANDI' I.

IABORANDI' II.

Prima quæ se offert *Iaborandi*, recta nascitur, caule griseo, tereti, per certa intervalla nodoso, tortuoso, & inæquali. Radix filamentosa, exterius ex albo flavescens, interius albicans, odoris & saporis acris ut Pyretrum. In singulis ramulis ab internodiis tria habet folia sibi apposita, ad tactum mollia, parum pilosa, nervo conspicuo & venis obliquis, pallide virentia, inferne paulum candicantia. In extremitate ramulorum multa foliola parva, venabuli figura, sibi invicem confertim sunt apposita, in duos ramulos diducta, in quibus flosculi albi, quatuor foliolis constantes; quos sequitur semen, duplici palea tectum, ut in Cannabi, fuscum, compressum, parvulum, cordis figura, cui ab uno latere pars abscissa videtur. Radix valet contra venena imprimis frigida: Pugillus siquidem recentis radicis contusus atque è convenienti liquore propinatus, vim cujuscumque fere veneni per sudores & urinas exturbat. Cujus portentosum specimen Barbaros edidisse vidi, præsente Illustriss. Nassaviæ Principe, in Capitaneo, qui Fungos venenosos comederat.

Secunda species fruticescens: caulibus assurgit, per longa intervalla nodosis & teretibus. Foliis est saturate viridibus, splendentibus, & ad tactum instar membranaceæ chartæ in extremitate incurvatis, nervis & venis crassioribus conspicuis. Radice est tenui,

tenui, filamentoſa, quæ primo inſipida, ſed altius maſticata, acrius urit palatum quam ipſum Pyretrum, cujus loco ad liberandum caput & dentes à pituita, adhibetur. Alii Empirici adverſus urinæ ſuppreſſiones & venena à frigore nata, ea utuntur cum ſucceſſu ſatis felici.

IABORANDI' III.

IABORANDI' IV.

Tertia, Fruticis altitudinem adæquat, inque terris tantum ſolidis & pinguibus creſcit. Foliis latioribus & minus acuminatis. In ſummitate pappis vel julis decoratur, quibus ſemen inhæret intenſe calidum & urens. Radice eſt tenui & luxuriante, in qua hujus plantæ dignitas potiſſimum conſiſtit. Ad tertium gradum calida eſt & ſicca, ſubtilium partium, Pyretrique vicem non raro ſupplet in praxi. Peculiari denique vi venenis à frigore natis adverſatur.

Quarta: eſt frutex arboreſcens, caudice duro & nodoſo, ſaturè viridi, Lauri majore, cæterum non diſſimili. Fructus ſive Iuli potius, Piperis longiſſimi non qualitates, ſed tantum formam æmulantur, & caudici adnaſcuntur, foliis magnis, linguæ figuræ, acuminatis, nunc alternatis, nunc ſibi & Iulis oppoſitis. Radice eſt præcedentium *Iaborandí* efficacia, ſimili: folia pro balneis & fomentis contra affectus frigidos in uſu exiſtunt.

C A-

CAPVT XLVIII.

Caaghiyuyo, Marrubium, Camara-Iápo sive Mentastrum, & Aninga-Peri.

CAaghiyuyo non imbellis planta, luxuriat pluribus in locis Brasiliæ, ad Fruticis altitudinem, caule lignoso, unico, exsurgens. Foliis est acuminatis, hirsutis, ad tactum mollibus, leviter serratis, binis sibi oppositis, quæ tribus eminentibus nervis secundum longitudinem, multis autem venulis secundum latitudinem intertexta sunt, ac superius tuberculis pilosis, inferius scrobiculis scatent albicantibus. Flosculis albis succedunt baccæ nigræ, magnitudine baccarum Iuniperi, dulcis saporis, quæ comeduntur à Barbaris, & succum dant instar Myrtilli fere. Vnde smegma ad lavanda linteamina extrahunt.

CAAGHIYVYO.

Foliorum pulvis non solum, sed & succus, ulceribus male moratis & ex calore potissimum ortis inditus, feliciter illa restituit. Ac proinde à Chirurgis multum expetitus.

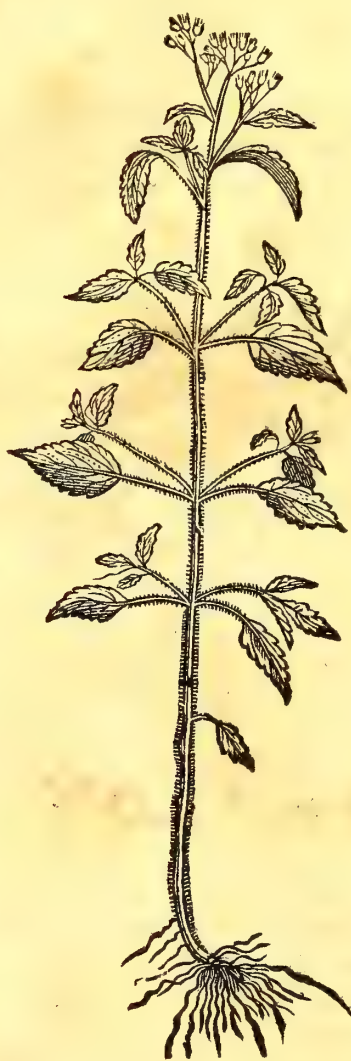
MARRVBIVM Americanum.

SIcut quædam Novi Orbis plantæ, ob externam solummodo figuram, ita quædam ob internas potissimum qualitates, cum Veteris Orbis herbis conferri solent. Ita tota equidem hæc cum vulgari nostratium Marrubio, eundem spirat odorem & quidem suavissimum, efficaciæque est facile majoris. A quocumque Marrubio in hoc potissimum discrepans, quod hic flores non in ambitu ipsius caulis ad certa intersititia, sed in extremitatibus ramulorum verticillatim positi sint, & quidem cærulei, tribus foliis constantes: Cæterum proxime accedit ad Marrubium Pannonicum Clusii, quod illa quoque folia sicut hæc nostra habeat magis tenuia, oblongiora, acuminatiora, lanuginosiora & subtilissime serrata.

Ad trium circiter pedum altitudinem assurgit, caule striato, nodoso, leniter hirsuto. Circa singulos nodos in caule, ad certa intervalla, ramuli tres aut quatuor proveniunt, directe sibi oppositi, foliis quoque aliquot copulatim ibidem dependentibus. Ramuli autem foliis cum parvis pediculis ad sex septemve paria sibi directe oppositis ornantur, & floribus verticillis finiuntur. Tota planta ad tactum est glutinosa, aromatici odoris, & amarescentis saporis. Calida ac sicca habetur, ac inter deobstruentia, contra pectoris imprimis vitia frigida usurpatur. Syrupi quoque & condita inde concinnantur flatulento ventriculo dicata.

CAMARA-IA'PO sive MENTASTRVM Americanum.

SI ulla in campis toto anno sponte luxuriat herba Medicinalis, hæc quidem *Camara-Iápo*, sive Menthæ species, facile primatum tenet. Etiamsi enim foliis nostratium sit acutioribus, aliisque partibus externis hinc inde ab ea abludat: tamen, si odorem, saporem, & qualitates examines, usque adeo congener Menthæ est Europææ, ut vix quicquam ab ea recedat. Lusitani eam quoque *Mentastro* appellant. Assurgit caule unico, procero, tereti, hirsuto & rufo, in bipedalem altitudinem, foliis leviter serratis, hirsutis, inferius quasi incanis, binis sibi oppositis, cum parvulis adjunctis. In superioribus ramulis caulis, multi flores umbellatim positi, toto anno Tanaceti fere modo proveniunt, cum staminulis dilute cærulei coloris. Quorum odor, ut & totius plantæ, est Mentastri æmula, saporis amaricantis & aromatici. Semine nigro, exili, oblongo, quod maturum pappis evolat. Radice est tenella, filamentis multis prædita. Tota planta calida & sicca habetur gradu intenso.

Eisdem porro usibus dicata, quibus Mentha, magnique fit apud Incolas; tenuium enim & aromaticarum cum partium sit, Syrupi & Electuaria inde cordialia flatus discutientia, pectus & ventriculum roborantia præparantur.

ANINGA PERI.

ANinga Peri Brasiliensibus dicta est planta fruticescens, quæ passim in silvis densis nascitur, flore exiguo albicante, cui paucæ uvulæ è cæruleo nigricantes, Sambuci baccis similes, succedunt. Foliis decoratur lanuginosis, ovalis figuræ, triste viridibus quidem, sed aspectu pulcherrimis; ad tactum instar Vrticæ mortuæ, mollibus & veluti lanuginosis, quæque nervis multis & crassis distinguuntur.

Folia recenter contusa vel in pulverem redacta, recentibus & inveteratis ulceribus medentur prima intentione, si profunde illorum succus aut pulvis iis immittatur.

CA-

CAPVT XLIX.

Aguapé ſive Nymphæa, Aningæ duæ paluſtres, & Potinçóba ſive Hydropiper.

INter illas herbas quæ mundo Occidentali cum Europa ſunt communes, *Nymphæa* eſt, Braſilianis *Aguapé*, Luſitanis *Golvaon* dicta, quæ lacubus & ſtagnis paſſim innatare conſpicitur. Folia noſtrati Nymphææ habet ſimilia, inferius multis venis implexis prædita: florem etiam talem, ſed qui conſtat duodecim foliis oblongis, acutis, anguſtis, albis, & quatuor viridibus foliis ſubtus, ſuavis odoris. Ejus folia & flores ſicut externa facie, ita qualitatibus admodum conveniunt cum noſtratium, iiſdemque ſunt uſibus dicata, apud omnes paſſim incolas. Quippe folia ſola, vel radices tibiarum ulceribus, inflammationibus & eryſipelati applicata, medentur.

AGVAPE' ſive NYMPHÆA.

Oleum radicis *Nymphææ* quoque præſtantiſſimum exiſtitit, atque contra internos & externos affectus calidiores in quotiano uſu receptū.

Radices *Aguapé* hujus longæ & ſucculentæ ſunt, coctæ ſive leviter aſſatæ inter medicamenta alimentoſa numerantur, & apponuntur inter acetaria.

Præterquam enim quod bilem retundant radices, fluxibus ventris dyſentericis ſolamen afferunt & frenum imponunt. Ita ut ipſi quoque Empirici comprobent quotidiana experientia id quod veteres Arabes & Græci de qualitatibus Nymphææ olim teſtati ſunt; ſcilicet flores ejus quidem refrigerare & humectare, ſed in radicibus & ſemine ſiccandi & refrigerandi qualitates prælucere. Accedit quod in non paucis id vegetabilibus pateat, ut una eademque planta pro diverſa uniuſcujuſque partis natura ſuum variet temperamentum.

INter tot immenſas paluſtres herbas, adhuc tres uſuales hoc capite deſcribendas ſuſcepi. Quarum primo ſe offerunt duo frutices, ſub nomine *Aningæ*, quæ ſicut ob raram & pulchram faciem cæteris facile præcellunt, ita qualitate Medica haud inferi ores exiſtunt. Quæ autem *Aninga-iba* dicta, frutex eſt qui quinque aut ſex pedes ex aqua erigitur unico tantum caudice fragili quaſi internodiis diviſo, cinereo inſtar Iuglandis, in cujus ſummitate aliquot folia magna, læte viridia, craſſa, lævia, figura pene Nymphææ vel Sagittalis, nervo recto & venis tranſverſis conſpicua. Quæ ſingula pediculo innituntur ultra pedem longo, ſucculento. In eadem caulis ſummitate inter folia exſurgit flos unicus, magnus, concavus, folio unico incarnato conſtans, coloris pallide flavi, cum ſtamine craſſo, flavo, in medio floris concavo. Huic ſuccedit julus, qui fructus evadit, perpetuis quadratis conſtans, ovi Struthionis plus minus, magnitudinis & figu-

Aninga I. Aninga II.

ræ, coloris viridis, intus refertus pulpa alba, humida, quæ maturefacta & exſiccata, farinacei fit ſaporis & tempore famis comeditur. Cujus tamen exceſſus cum evidenti vitæ periculo fit, quod ob frigiditatem & flatulentiam, more Fungorum terreſtrium ſuffocationem minetur.

Lignum eorum qui ad arboream altitudinem excreverunt, ad varia mechanica uſurpatur, cum enim levis ſit, tenax, ſuberoſus totus caudex, Indigenæ & Nigritæ exinde *Iangadas* potiſſimum conficiunt, id eſt, rates ſuas ex trilignio copulato, ad fluvios raptim trajiciendos. Medica autem qualitas in bulboſa ſua radice conſiſtit, de qua mox in ſecunda *Aninga* agam, quia utræque earundem ſunt virium.

Alter autem *Aninga* eiſdem locis ſtagnantibus, ejuſdemque altitudinis conſpicitur. Caudice itidem unico; ſed qui diſpeſcitur mox in varios caules craſſiuſculos, molles & junceos, Muſæ ſive *Bacobæ* inſtar; unde ex unoquoque caule folium prægrande, oblongum, raris venis conſpicuum faſtigiatur. Flore eſt unico atque magno & candido, ex quo progerminat fructus haud vulgaris, primo viridis, mox ex cinereo flaveſcens, oblongus, craſſus, compactus, ac veluti granis & punctulis diſtinctus. Nobis inutilis habetur fere, Barbaris autem edulis ex defectu melioris alimenti.

Vterque *Aninga* radice eſt craſſa, bulboſa, quæ ſola foliis & fructui harum plantarum in Medicina præferenda eſt. Quippe cum præter primas qualitates frigidas, tenuium quoque ſit partium & deobſtruens, in varios uſus adhibetur à Luſitanis & Barbaris.

Contra

Contra hypochondriorum & renum inflammationes ac obſtructiones, fomenta exinde conficiuntur. Oleum denique expreſſum, præſtantiſſimum habetur contra prædicta mala, atque olei Nymphææ & Capparum vices ſupplet.

Si ex radicibus denique in urina humana coctis balnea fiant, eaque aliquoties calida reiterentur, ſummo exiſtunt ſolatio contra morbos articulares, tam inveteratos, quam recentes.

POTINÇO'BA.

POtinçóba, omnibus paſſim nota, Herba ultra tibiæ altitudinem vix aſſurgens, *Pulgera* Luſitanis dicta, folio oblongo, nunc maculato, nunc immaculato, hinc inde per paludoſa & aquoſa loca ſtagnantia conſpicitur, Perſicariæ per omnia ſimilis: unde eam Perſicariam Americanam appellare placuit. Caulem habet nodoſum, teretem, viridem, & ad nodos rufeſcentem: folia ſimilia foliis Salignis. In Summitate ramulorum proveniunt ſpicæ florum tenues & longæ, plenæ floſculis albis. Fert ſemen triangulare, ſplendens, fuſcum, parvum. Radix eſt inſtar capillorum longorum, quibus ſub aqua ſe ſuſtentat: nam caules oblique ſub aqua natantes, ad nodos habent fibras capillatas ſatis copioſas. Radix illius commanſa intenſiore fervore & acrimonia linguam inficit, Europæumque Hydropiper tantum non ſuperat.

Fomenta è foliis veteres membrorum dolores diſſolvunt, frigiditateſque abolent. Pubi ſæpius applicata urinas è frigore cunctantes ciunt. Cæterum recens herba inter cauſtica primas tenet, cujus rei non ignari Chirurgi, ea quotidie utuntur contra ulcera putrida, & vermibus ſcatentia. Tumores induratos digerit, cataplaſmatis in modo impoſita.

CAPVT L.

Althæa, Camarú, Aguara-quiya, & Acutiguépoobi.

INter diverſas Malvarum & Althæarum ſpecies Americanas, Europæarum æmulas, hæ quidem duæ familiariſſimæ & ab omnibus expetitæ ſunt. Quarum nomina vernacula mihi exciderunt. Luſitani eas communi nomine *Malva Iſco* vocant.

ALTHÆA.

Prior (cujus iconem hic exhibeo) Malva est eleganter arborescens, caudice recto, inferius ramis orbo, superius in multos distributo, in quibus folia magna, Malvæ hortensis Europææ, vel Abutili Avicennæ modo, solitarie posita cum longis pediculis adnascuntur. ea in totum sunt hirsuta; inferne albicantia, in ambitu subtilissime dentata, ad tactum glutinosa. In extremitatibus ramorum, & capitellis hirsutis, instar Alcææ vel Bamiæ Ægyptiacæ enascuntur flores insigniter incarnati, pentaphylli, glutinosi, cum staminulis multis flavis. Semen est splendens, nigerrimum, quasi triangulare.

Folia & flores quotidiani sunt usus, loco Malvæ, sicut mox probabitur in sequenti herba.

Altera Althæa magnitudine quidem, sed non dignitate inferior, ex radice multa tenui in caulem rectum, teretem, uno latere rufescentem, vix ad quatuor pedum altitudinem, ramusculis ornate expansis, assurgit. Cui folia singulatim posita, in longissimis pediculis Malvarum more adnascuntur, inque tres vel quatuor lacinias secta, & crasse in ambitu serrata, quibus notis potissimum à præcedenti planta discrepat. Superne saturate viridia, inferne incana, hirsuta, & ad tactum mollia, nervis & venis rufescentibus. Prope exortum foliorum ad caulem & in summitate caulis ac extremitatibus ramorum provenit flos egregie incarnatus, pentaphyllo, stamineque in medio incurvato: tot triangulares, hispidæ, adhærentes capsulæ grisei coloris, juxta se in orbem positæ sunt, quot folia flos habuit; in quibus semen triangulare, subrotundum, & figura Lunæ gibbæ, coloris grisei, magnitudine Farris. Ego utriusque herbæ decoctum pro clysteribus & fomentis quotidie præscripsi: quod inter modice refrigerantia & emollientia principatum teneat. Nec aliam peculiarem qualitatem, ab Althæa veterum discrepantem, in hac potui animadvertere.

C*Amarú*, sive Solanum vesicarium. etiamsi enim hæc Solani species Americani silvestris foliis suis dentatis, caule piloso, nonnihil abludat à veterum Solano Halicacabo; tamen si cætera externa & interna rite considerentur, nulli alteri plantæ comparari potest. adde quod hujus silvestris folia in ambitu serrata plane conveniant cum foliis Solani hortensis Fuchsii.

Ex radice parva, alba, filamentosa, enascitur caulis satis crassus, quadrangularis, nodosus, pilis albis vestitus. Ramis itidem pilosis folia adnascuntur dilute viridia, ad tactum mollia, longis pediculis innitentia; figura cordis, crassa, modo in ambitu dentata, similia foliis nostratis Solani Halicacabi. Ex thecula rotunda prodeunt flosculi parvi, pallide flavi, in quinque angulos expansi; intra florem sunt quinque maculæ & totidem

CAMARV'.

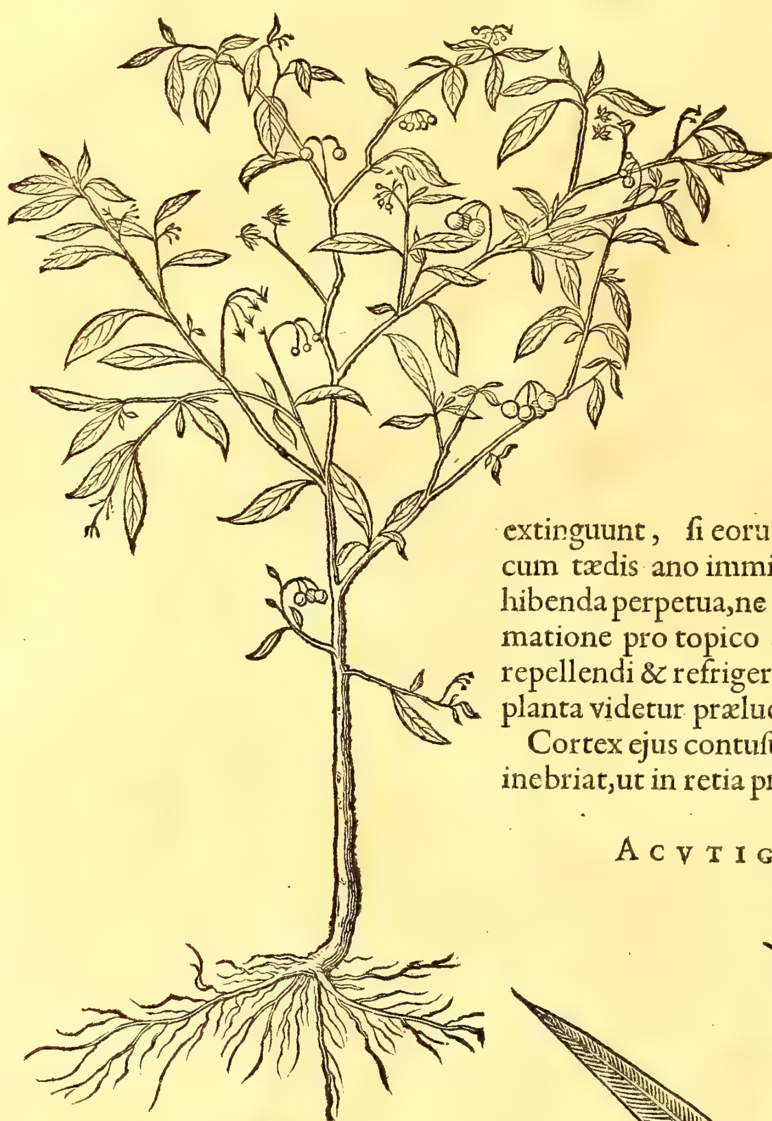

totidem ſtaminula purpurea : ita ut flos clauſus quinquangularem ſtellam referat. Poſt quos ſequitur fructus pallide flaveſcens, Ceraſi magnitudine, folliculo incluſus modo noſtratis Halicacabi fructus, nimirum pentagono, turbinato, cujus anguli lineis purpureis intexti. Fructus comeditur & eſt ſapore fere ut noſtras Halicacabus. Herba cocta ſervit lavandis cruribus, ac proinde frequenter balnea ex iis conficiuntur.

Fructus tenuium partium cum ſit, hepatis & renum abſtructionibus dicatus eſt, eodemque modo ut in Europa exhibetur. In eo ſolum differens, quod diuretica qualitas in remiſſiori gradu huic videatur conceſſa.

A *Guara-quiy'a*, ſive Solanum bacciferum Americanum. Sponte in agris & deviis arenoſis luxuriat notiſſima hæc planta. vulgus Luſitanorum diverſa indidit nomina: alii enim *Erva Moura* vel *Pimente do Gallinha*; alii *Erva do Bicho* merito appellarunt, quod frequens ejus ſit vſus in Endemia illa ani inflammatione *Bicho del culo* dicta. Frutex hic ex radice filamentoſa, alba, caule unico, viridi, medulloſo ornate exſurgit. Folia habet Capſico Braſilienſi ſimilia, duo, tria, vel quatuor juxta ſe poſita, inæqualis magnitudinis. In quolibet pediculorum hinc inde naſcentium emergit floſculus albus ex quinque foliolis retrorſum inclinatis, quinque ſtaminulis erectis, luteis, in medio poſitis. His floſculis verno tempore potiſſimum ſuccedunt baccæ rotundæ, quæ maturefactæ, præ nigredine ſplendent, copulatim pendulæ, ſucculentæ, multos acinos purpuraſcentes continentes, quæ ab avibus devorantur.

A G V A R A - Q V I Y A'.

Folia imprimis, magni fiunt in Medicina, à Chirurgis æque ac à Medicis expetita. Cum astringendi & refrigerandi insigni qualitate vim quoque anodynam habent conjunctam, non tamen soporiferam. Vulneribus tibiarum, rimis papillarum mulierum, folia cum optimo successu apponuntur. omni denique excedenti calori atque inflammationi prosunt, ardoresque nimios ani extinguunt, si eorum succus recens expressus cum tædis ano immittatur. Cautio tamen adhibenda perpetua, ne promiscue in omni inflammatione pro topico apponantur, ob insignem repellendi & refrigerandi vim, quæ in tota hac planta videtur prælucere.

Cortex ejus contusus & aquis impositus pisces inebriat, ut in retia præcipitentur.

A C V T I G V E' P O - O B I.

A *Cutiguépo-obi.* Non imbellis planta fruticescens in silvis hinc inde conspici datur, quæ ex radice superius rotunda instar Bulbi, succulenta, inferius filamentosa, exsurgit unico caule longo, recto, arundinaceo, ex quo hinc inde promanant in pediculis folia longa, acuminata, eleganter viridia, splendentia, ad tactum instar membranaceæ chartæ, nervo secundum longitudinem & subtilissimis lineis obliquis decorata, & in ambitu linea rubra, fimbriata. In summitate caulis, provenit flos instar Lilii egregie incurvati & ignei coloris, tribus vel quatuor foliis constans: apud quodlibet folium tria, quatuor, aut quinque stamina extant, ejusdem coloris, figuræ ut dens apri. Radix assata vel cocta tempore famis comeditur. Et inprimis à Medicinæ peritis expetitur, quia sola absque alio remedio ulcera male morata sanat, si contusa iis applicetur.

CAPVT LI.

Variæ ſpecies Quiya ſive Piperis Braſilienſis, & Mangaratia ſive Zinziber.

CIrciter duodecim diverſæ ſpecies Piperis domeſtici ſive Capſici Braſilienſis reperiuntur: ut plurimum figura fructuum differentes, cum in cæteris fere conveniant. Quarum pleræque licet ab exoticorum authoribus traditæ ſint icones, non ſupervacaneum duxi, has addidiſſe. Quinque eorum genera, fructum ſurrectum

QVIYA ſive PIPER BRASILIENSE.

& ſurſum ſpectantem habent, cæteræ ſunt fructibus ſive rotundis ſive oblongis ad terram inclinantibus. Fruteſcentes ſunt omnes foliis & floribus inter ſe ſibi ſimiles; cæterum fructuum inſigni pulchritudine inter ſe certant.

Sed, ne quis erret, longe alia eſt planta ab ea quæ fert notiſſimum aroma *Mallaguetta*, Belgæ vocant *Grayn*, quod ex Africa affertur; nam neque ſemen, neque planta ullo modo conveniunt; ſiquidem *Mallaguettæ* ſemen naſcitur in lobis pene ad modum Ireos, & folia dicitur habere ſimilia Gladiolo.

Cæterum licet virium gradu differant hæ noſtræ *Malaguetæ*, fere omnes tamen ſunt acres atque inſignis efficaciæ, & imprimis quorum fructus minimi ſunt, ſive rotundi, ſive oblongi, ut *Quiyaqui*, & *Quiya-apuá* ſive *Pimeta rodonda*, *Quiya-cumati*, & *Quiya-*

QVIYA.

Quiya-carapo. Excipitur tantum unica quæ *Pimenta dolce* appellatur, & five cruda five condita menfæ deliciis infertur fine ullo calore molefto. Flores omnium funt candidi, fructus fanguinei coloris, femine funt ex flavo albicante & ferventis caloris, foliis Solani fimilibus, læte virentibus.

Tefte Ximene Mexicani hanc plantam *Chilli* vocant, quæ fert filiquas illas, Hifpaniolæ Incolæ *Axi*, & Antiqui Siliquaftrum, Hifpani piper Americanum, & Actuarius Capficum. De quarum viribus & ufu Ximenes prolixe egit.

Olim ob infignem acrimoniam, neque in medicinam, neque in cibum admittebatur, fed poftquam humanum genus excogitavit correctoria & utendi modum, utriufque nunc participat.

Indigenæ, Lufitani, & noftrates, hæc Piperis genera omnia, Orientali Piperi longe præferre folent, eaque, tum recentia, tum exficcata, concifa, cibo, imprimis pifcibus, optimum faporem conciliant, & fanitati conducunt. In multiplicem ufum præterea à Medicis juxta ac vulgo arefacta refervantur, nec facile vires deponunt, fed potius fumunt ad ficcitatis & caliditatis fupremos gradus. Integrum Piper recens (quod minoris eft fortis) deglutitum, fummopere valet ad difcutiendos ftomachi flatus, languidamque concoctionem, corroborat denique vifcera à frigore obfita. Vrinam cit in fpiritu vini maceratæ filiquæ infufum; membra torpida & paralytica reftituit, fi eo reiteratis vicibus laventur. Pulvis ejus apoftemata frigida refolvit gallinæ axungiæ mixtus. Tutius autem & jucundius hæc præftat, fi rite præparatum ciborum obfonia ingrediatur, quod fit aceto, cui integrum Piper immerfum fuerit: tum quoque fi in pulverem redigatur cum modico Salis Brafilienfis.

Eximiæ hæ plantæ jam dudum in hortis Hifpaniæ & alibi, non modo propter ornatum, verum & ufum medicum ac condimentorum fuere excultæ. In hortis autem totius fere habitatæ Americæ plures illius fpecies obfervantur, & filiquæ illarum in tam frequenti funt ufu, ut vix edulia reperias quibus non admifceantur. Quamobrem cautio habenda, ne quis iis crebrius & immoderatius utatur. Renes enim, oculi & hepar exinde inflammantur in regionibus his fervidioribus, præcipue juvenibus & viris qui à vino non abftinent, dolores hypochondriorum, abfceffus internos excitant. Semen hujus plantæ adeo eft acre, ut cavendum fit, ne quis digitos ad oculos ferat, cum illud confricuit. Qui plura volet, adeat Clufii Curas pofteriores, ubi exhibetur Tractatus egregius Patris Gregorii de Siliquaftris. Recens enim tuffim validam proritat, corpus turbat, atque pectus maxime infeftat, fi carbonibus impofitum, ejus fumus excipiatur ore vel naribus. Omnium horum fruticum folia & radices prima balneorum calidorum funt ingredientia.

ARte colitur, non fponte crefcit, *Mangaratiá*, quæ apud totius orbis Incolas in deliciis ufurpatur. Ac proinde cum neque cultura vel externa facie, neque interna qualitate

qualitate ab alio Zinzibere multum diſcrepet, deſcriptioni hujus noſtræ non inhærebo. Recens & viridis, ſaporis eſt fortioris quam quæ ætate ſiccata ex India affertur, magnaque quantitate hic Saccharo conditur. Quod antequam fit, Soli exponitur, ut ſuperflua humiditas conſumatur: ſed cave tibi à nimio uſu, præcipue qui ſanguine es fervidiori: adeo enim oſcula venarum acrimonia ſua aperit, ut ſanguinem ſubinde per urinas eliciat. Quando cum caule & folio tranſplantatur, folia decidunt, & poſt trimeſtre demum ſpacium nova generantur; ideo ſine caule ſola radix plantanda.

Mangaratia ſive Zinziber.

Etiamſi putem non eſſe Braſiliæ nativam, ſed ex Indiis orientalibus ſicut oryza huc traductam; tamen in omnibus Americæ provinciis luxuriat; ſeritur enim & propagatur tam per ſemen quam per radicem, idque felicius menſibus æſtivis. Interdum integra radix, parieti appenſa, ibi progerminat. Vide quæ Cluſius & Garzias ab Horto ſuper hac Planta notarunt.

Fr. Ximenes. Quod Mexicani vocant *Chilti*, Orientis Arabes, Turcæ, & Perſæ dicunt *Ginzibit*, officinæ *Ginziber*. Duæ autem illius reperiuntur ſpecies: quarum una dicitur mas, altera, fœmina. Mas habet folia magis aſpera quam Gingiber, & craſſiora, verum ejuſdem figuræ: radicem quoque majorem & craſſiorem, ſaporis acris & aliquantum amari; uſurpatur adverſus affectus ventriculi & inteſtinorum è cauſa frigida.

CAPVT LII.

Nhambi, Iacua-Acánga, aliis Aguaraquinha, & Herba Lanuginoſa.

Olim neglecta planta, in ſilvis & nemoroſis dumtaxat locis reperiebatur; tandem, cognitis illius virtutibus, hortis eſt illata. Pro vario naturæ & culturæ luſu, variis modis excreſcit, & faciem ſubinde mutat. Herba eſt caule ſatis craſſo, lignoſo, tereti, geniculato, qui Portulacæ modo partim humi ſerpit, partim erigitur atque radices agit multas, filamentoſas, teneras, albas. Caulis & ramuli perpetua hirſutie quaſi veſtiuntur, atque hinc inde ſe ornate diſpergunt, duo ſibi oppoſiti, quiſque folium producens magnum, dilute viride; quod ut variæ magnitudinis, ita & figuræ eſt; aliquando enim leviter eſt ſerratum, aliquando profunde laciniatum.

In extremitate ramulorum flores proveniunt ſolitarii, magnitudine Ceraſi minoris,

NHAMBI.

ris, constantes solo umbilico rotundo sine foliis: Cæterum Chamomælo non multum dissimiles. Semen in umbilico, ovali figura, plane compressum, ex fusco grisei coloris splendentis.

Calida & sicca est in tertio gradu, linguamque prægustata vellicat. Lactucas cæterasque humectantes & refrigerantes herbas, quæ pro acetariis solent apponi, temperat, & sapore aromatico imbuit. Præterquam quod tenuitate partium & caliditate intensa calculum frangat, vis peculiaris contra colicos affectus illi inest. Tum quoque si flosculi & pappi comedantur, renum viscositates & uteri immundities expellunt. Syrupus eisdem malis dicatus præparatur. Flatus & obstructiones ex frigore ortas dissipat, si intus assumatur, aut balneis, fovendo corpori concinnatis, injiciatur.

Poten-

Potentia antidotali præſtare & toxico ſumme adverſari, experimento compertum habeo. Itaque quod vidi, hic referam. Braſilianus quidam Bufonem nactus prægrandem & veneno tumidum, ſucco floris & foliorum tergo leviter inſtillato, eum confeſtim enecavit. Nec tantum animantia venenata exſtinguit, ſed & præcordia hominum adverſus venena munit, ſi mane & ventriculo adhuc jejuno manducetur.

Aquas hydropicorum feliciter educit, & robur addit viſceribus. Indigenæ ad firmandam valetudinem, pultibus è *Mandihoca* factis, hanc herbam indunt, non ſine proſpero ſucceſſu, quod frigiditatem ejus egregie retundat.

IACVA ACA'NGA.

FRutceſcens & ornatiſſima planta, in arenoſis potiſſimum locis luxurians, à noſtris ac Barbaris in uſum quotidianum recepta. Vulgus Luſitanorum *Fedagoſo* nomen indiderunt. Aſſurgit ultra duorum pedum altitudinem caule hirſuto.

Foliis eſt craſſis Nepetæ ſimilibus, palmæ magnitudinis, rugoſis, & ad tactum pluſquam Vrticæ aſperis, & ut Scarlea corrugatis. Ex quibus exſurgit caulis, ſive ſpica potius, decem circa digitos longa, granulis perpetuis, eiſque viridibus coopertus more Plantaginis, niſi quod ſummitas illius caudæ, Scorpionis inſtar incurvetur, quæ finitur floſculis parvis, è cæruleo & luteo mixtis, figuræ inſtar parvi calicis. Radix pedem longa eſt, fere recta, pauca aut nulla filamenta habens, intus alba, lignoſa & lenta, fere inſipida, cortice fuſco.

Inter abſtergentes & mundificantes numeratur hæc planta, contra vulnera & ulcera, quod ſimul conſolidandi qualitate polleat; tum & contra cutaneos affectus, ex aduſtione natos, feliciter adhibetur, ſive ſimplex, ſive compoſita.

Reperitur & alia ſpecies priori plane ſimilis, niſi quod paulo major ſit quoad caules. Radix eadem eſt, folia autem paulo molliora, ſpica quoque incurvata, floſculis albis, quinque foliolis conſtantibus. Semen denique rotundum, non triangulare, ut in priori. Hæc nomen audit *Aguaraquinha*. Vulgaris quoque & trivialis planta, cujus folia contuſa, apoſtemata & tumores reſolvunt, ſi reiteratis vicibus eorum ſucco fricentur. Multis porro uſibus dicarunt, & contra interna mala exhibent Incolæ.

HERBA LANVGINOSA.

PAucioribus cognita, & in nuperrima peregrinatione mihi tradita hæc herba, aſpectu egregia. Quam hactenus vero nomine deſtitutam, primo intuitu Lanuginoſam appellare placuit, quod caulem & folia, eaque exigua, pulchra, longa & molli lanugine obducta inveniſſem.

Fructum fert rotundum & viridem, lanuginoſum, fatuum: Radicem habet parvam & tenuem, non ingrati ſed ſubamari ſaporis, cum quadam adſtrictione, in qua ſola parte plantæ qualitatem medicam latere compertum eſt.

Contra fluxus ventris à frigore natos, apud mediterraneos & remotiores incolas, familiare eſt remedium, mihique admodum commendatum, ſed nondum in uſus adhibitum, quod in habitata parte Braſiliæ vix occurrat.

CAPVT LIII.

Caa-atája, Ipecacuánha, & Caa-apiá.

IN pratis uliginoſis & apricis campis elegans planta *Caa-atája* reperitur: Luſitanis *Erva de purga de Ioan Pays* dicta. Vnico tenuiſſimo quadrangulari caule, vix palmæ altitudine aſſurgit, ſemper læte vireſcens, partim terræ incumbens, ad genicula iterum in terram radices agens parvulas, partim erecta ſtans. Ad quodlibet geniculum, duo foliola ſibi opponuntur, Nummulariæ figura & magnitudine ſeu rectius Veronicæ aut Chamædryos, in ambitu ſerrata, & pallide viridia. Ad quodlibet par foliorum floſculus minimus provenit, quaſi galeatus, albus. Poſt hunc ſequitur ſiliquula grani avenæ magnitudine & figura, quæ ſponte ſe aperiens, ſemen effundit minimum, rotundum, obſcure flavum, minus ſemine papaveris minimi. Nullius odoris eſt planta, ſed ſaporis amari.

CAA-ATA'IA.

Radice eſt fibroſa, tenui, parva, ſubamari ſaporis.

Inter nobiliſſimas & vere medicinales purgantes & aperientes hæc herba merito cenſetur à peritioribus Incolis: à vulgo profano vix cognita, & nondum in uſus applicata: utpote cujus manibus vix tuto permittitur tam efficax medicamentum.

dicamentum. Quippe illius decoctum vel ſuccus, tum quoque pulvis, ſi exſiccetur, pauca quantitate exhibitus, tam valide menſes movet, ut non impune ab omnibus capiatur. Ego ſuccum recenter expreſſum ad ʒj. circiter, ex convenienti liquore propinatum, menſtrua & urinas, tum quoque excrementa per alvum ſatis vehementer aliquando exturbaſſe obſervavi.

Ipecacvánha.

Tandem ad decantatas has ſalutiferas radices ordo nos deducit, quæ præter facultatem purgatricem per ſuperiora & inferiora, omni veneno eximie adverſantur. Nec credo, præſtantius remedium adverſus plurimos morbos ex longa obſtructione ortos, imprimis in ventris fluxibus medendis, in hiſce terris reperiri facile.

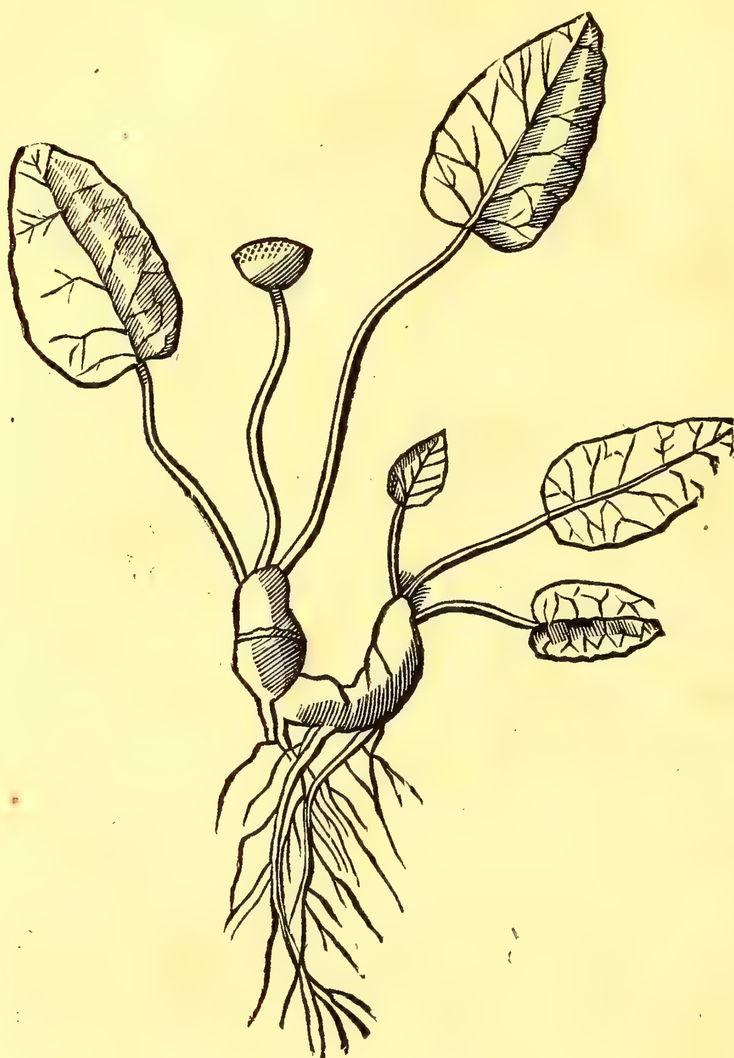
Duæ exiſtunt ſpecies, neutra à nemine, quod ſciam, deſcripta, earumve qualitates eximiæ in lucem protractæ. Vtraque eidem uſui dicata, ſed gradibus facultatum, tum & facie, & natali ſolo, differunt. Vna enim earum humi depreſſa, exiguior in pratis creſcit, Pugelio non admodum diſſimilis. nam caulis foliis lanuginoſis exſurgit multis, albiſque floſculis cingitur: radix illius eſt craſſa, filoſa, albicans, à Luſitanis ad differentiam, *Ipecacuánha Blanca* dicta, quæ, quod minus turbet corpus, & venenis validiſſime reſiſtat, æque pueris ac gravidis exhibetur.

Altera, cujus Iconem hic damus, eſt longitudinis ſemicubitalis, trinis vel quinis tantum foliis ornata. Gaudet locis opacis, & tantum in denſioribus reperitur nemoribus. In ſummitate caulis baccas producit nigras, ſed paucas. Radice eſt tenui, tortuoſa, nodoſa, fuſci coloris, ſaporis ingrati, amari, calidi & acris. Exſiccata in multos annos reſervatur, nec facile vires deponit antidotales, ſudoriferas, ſed quidem vomitivas. Ejus in pulverem redactæ doſis eſt drachma; in infuſo, drachmæ, plus, minus, duæ. Facultatem habet abſtergendi, meatus reſerandi, ac infarctus exſolvendi.

Vtriuſque quotidianus eſt uſus, malunt tamen dilutum, quod vel unius noctis ſub

dio maceratione aut coctione in aqua, medicam suam virtutem abunde liquoribus communicet. Postea caput mortuum reservatum, denuoque eodem modo præparatum, in eumdem usum exhibetur; minus quidem efficax ad purgandum vel vomendum, sed magis adstringens. Ita ut radix hæc non solum materiam morbificam, licet tenacissimam, à parte affecta revellat, eamque per superiora expellat, sed & astringendo viscerum tonum restituat. Præterquam enim quod fluxibus ventris, aliisque morbis medeatur, venenis adversatur, virusque, tum occulta qualitate, tum manifesta, per vomitum statim expellit. Quamobrem religiose à Brasiliensibus reservatur, qui illius virtutes primi nobis revelarunt.

CAA-APIA'.

SEcretum hujus herbæ Lusitanis debemus, qui nobis eam suppeditarunt. Pusilla est planta & depressa, sed quæ humilitatem præclaris dotibus abunde compenset. Ex radice enim pennam olorinam crassa, verrucosa, filamentis ad latera, & inferius tenuibus prædita, exterius è griseo flavescente, interius alba, tres vel quatuor pullulant pediculi, teretes, qui quilibet unicum folium sustinent, obrotundum vel oblongum, tenerrimum, superius splendide viride, inferius paulum albicans, habens nervum, & inferius venas transversim conspicuas.

Florem fert in proprio pediculo rotundum, umbilici figura, floris Bellidis æmulum, multis staminulis constantem, ex quo semen provenit minus Sinapi. Radix ejusdem fere cum *Ipecacuánha* præstantiæ & efficaciæ, unde & *Ipecacuánha* abusive à quibusdam appellatur. Cujus vicem in vomitu ciendo, & alvi profluvio compescendo egregie supplet. Eo tamen discrimine observato, quod primam suam dignitatem à virtute antidotali sortiatur, quam an aliunde mereatur, nisi quod viscera tetris fuliginibus liberet, mihi nondum experiri licuit. Radix primum haud manifesto sapore est prædita, sed mansa, quodammodo acris est, & relinquit in lingua vellicantem humorem.

Differt porro ab *Ipecacuánha*, quod ad vomitum proritandum minus sit valida, nec pari efficacia humores peccantes per superiora exturbet: quo fit, ut radix, quæ odore & sapore alteri cedit, majori quantitate exhibeatur.

Indigenæ integram plantam contundunt, & succo prælibato virus à ventre excludunt: à colubris læsi, aut sagittis venenatis percussi, eundem, antidoti loco, vulneri instillant non sine successu.

Datur hic & alia *Caa-apíæ* species, priori per omnia similis, exceptis foliis; quæ quidem ejusdem sunt figuræ, sed in ambitu serrata & hirsuta: pediculi horum raris vestiuntur pilis. Florem fert in proprio pediculo rotundum cum umbilico in medio, instar floris Chamomeli.

CAPVT LIV.

Conambáia sive Filix, Coaticaá sive Polypodium, Ononidis species, Conambai-miri sive Adianti species duæ, & Pinó sive Vrtica.

IN densis nemoribus mediterraneis variæ Filicis species luxuriant, quarum præcipuam, minusque ab Europæa abludentem in medium hic profero. Quæ in trium aut quatuor pedum altitudinem assurgit, caule quadrato, ex rufo nigricante splendente lanugine rufa obducto. Folia ejus alata sibi invicem alternatim opponuntur. Foliola autem alæ, sunt tenera, viridia, itidem alternatim opposita, in ambitu subtiliter serrata; in uno autem latere cujusque folioli, pulvis secundum oram folioli in longum adpendet rufus. Qui instar farinæ ulceribus tetris inspergitur cum successu. Nec florem, nec fructum, nec semen fert. Radice est longa saporis amari, nec tamen mordicantis; ulceribus exsiccandis non solum exterius, sed lumbricis enecandis intus exhibita medetur. Iisdem porro usibus dicata quibus veterum Filix. Ac proinde ob insignem abstergendi & deobstruendi efficaciam ab advenis æque ac indigenis in medicinam recepta. An vero peculiari vi vulneribus sagitta arundinea factis auxilio sit ut Dioscorides de ea testatur, à me nondum compertum est, licet vulnera à sagittis ejusmodi inflicta, hic nimis frequentia existant.

Conamba'ia sive Filix.

Caticaa' sive Polypodivm.

Verum Polypodium, undiquaque in ipsis arboribus, præsertim vero in Palma *Vrucurí* & Carduo *Caraguatá* crescit. Cæterum vulgari Polypodio externa facie similis. Radice est longa pilosa nodosa subrufo musco obducta, interius ex albo flavescente, succulenta, dulci, cum austeritate mixta. Vnde caules cubitum alti, contorti, striati, nigri aut rubri recta exsurgunt. Qui in summitate multa habent folia, trina sibi directe vel alternatim opposita, læte viridia, mollia, nervo obscure rufo secundum longitudinem: juxta quem in utroque latere inferiori quadruplex series punctorum pulveris lutescentis è rufo conspicitur; & inter punctula à nervo per latera transversim multæ tenues venulæ virides. Quantum ad vires hujus Polypodii Americani, facile Europæum dignitate superat, atque validum remedium deobstruens & incidens, bilemque abstergendo purgans per alvum.

Ononidis species.

TRivialis herba, cujus nomen Brasiliense incognitum, vera Ononis non spinosa nobis visa est. Cui multi caules teretes, lenti, pilosi, ex una radice enascuntur longi, partim surrecti, ad tactum quasi pinguiusculi seu glutinosi; è quibus hinc inde alternatim & quasi mutuo amplexu in exortu prodeunt ramuli, quos eodem modo, petioli breves complectuntur, atque quilibet tria foliola, quidam etiam tantum unicum continentes: suntque foliola oblonga, angusta, nervo secundum longitudinem & venulis obliquis inferne prædita, & leviter pilosa. Flosculos ex sinu prodeuntes fert luteolos Ononidis nostratis modo, cui etiam circa facultates medicas non absimilis est: quamobrem supervacaneum duxi, earum herbarum cognitas qualitates, fusius enarrare, quæ ab Auctoribus Botanicis traditæ sunt. Radix enim est ex ordine calefacientium atque tenuium partium, viscositatibus vesicæ dicata.

Conambai-Miri sive duæ Adianti species.

VEniam facile merebitur qui Novi Orbis vegetabilia non satis exacte semper ad veterum species redegerit. Cum enim figura magna ex parte accordent, omnes tamẽ ejusdem plantæ qualitates atque partes externæ rarissime conveniunt. Quem Naturæ lusum etiam est observare in nobili hac, partim agresti, partim domestica facta planta. Indigenæ ob similitudinem quam cum Filice habet, imprimis minor hæc, idem fere nomen quod Filici etiam huic indiderunt. Scilicet *Conambai-miri*, quasi parvam Filicem dicerent, cum tamen, si internæ præsertim qualitates ad examen rite revocentur, Adianti vel Trichomanis species sit habenda, quam Lusitani *Avenca* dixerunt. Quarum major & minor hic apponitur. Vtraque celebris, & in quotidianos usus apud ægros recepta. Assurgit major ultra duorum pedum altitudinem ex radice intus flava, extus nigricante, filamentosa sub terra serpente. Caulis hujus tenuis, striatus, ex brunno nigricantis & splendentis coloris, ac lanugine quadam hepatici coloris vestitus. Superius ramulos aliquot habet inordinate positos, qui, ut & caulis, folia habent alternatim posita, dilute viridia, in ambitu dentata, atque singularis figuræ. Nec florem nec semen ejus unquam vidi, licet diversis anni temporibus accurate eam observaverim, quod quidem cum vero Adianto Europæo commune habet. Ejusdem quoque est qualitatis, ejusdemque usus ad expectorandas visciditates.

II. Adianti minoris caules ejusdem cum priore figuræ & coloris, sed non vestiti lanugine, verum veluti farina quadam aspersi. Folia alata diversæ magnitudinis alternatim posita, superne saturate viridis coloris, inferius farina pulvere nigerrimo mixto

ro aſperſa. Nec florem fert nec ſemen hæc quoque. Non putem convenientius remedium excogitatum in pectoris affectibus, quam Syrupi & decocta utriuſque hujus *Conambai*, quod eximie bronchias pulmonum aperit.

PINO' ſive VRTICA

ADeo notæ herbæ quæ prius tactu de nocte peregrinanti, quam de die viſu percipitur, non eſt quod pluribus inhæream. Exſurgit ex radice parva filamentoſa, in terris arenoſis ſponte luxuriat, caule ſtriato, aliquantulum piloſo, & craſſo. Folia autem Vrticæ noſtrati ſimilia, magna, in ambitu ornate triangularibus dentibus, & raris pilis prædita. Fert ſuperius racematim plures floſculos plane parvulos, candidi coloris, longo pediculo inſidentes.

Vrtica hæc eiſdem uſibus dicata quibus Europæa. Nec ſpecificas in ea qualitates hactenus comperi. Semen enim & radix inter digerentia, & urinas moventia uſurpantur.

CAPVT LV.

Tupaípi & Vrucatú, Alliariæ tres ſpecies, Ciporéma, Tipí, Ibiraremo, & quatuor Taiaóba ſive Braſſicæ ſpecies.

PLanta eſt nobilis, quæ nunc humi, nunc ſuper arbore (ſicut aliæ multæ plantæ) ſine radice luxuriat, interque bulboſas, quod Bulbum habeat prægrandem & utilem, facile primum locum meretur. Cujus ſi formam externam, ſi vires ſpectes, Squillam Europæam diceres, quod illam per omnia referat; ac proinde aliqui Indigenæ à potiori videntur nomen *Tupaípi*, quod Bulbum ſignificat, Luſitani. *Çebóla* ſive Cepam, impoſuiſſe. Folia habet numero quinque vel ſex, tribus nervis ſecundum longitudinem more Plantaginis prædita, nec florem, nec fructum ferentia; ſunt autem cubitum longa, gladiata, inferius deſinentia in Bulbum illum prægrandem, qui medullam vireſcentem, pinguem, & inodoram, ad tactum frigidam inſtar unguenti factitii, ſed ſatis efficacem ſuppeditat. Dolores enim ſedare ex calore natos, perhibent Barbari, ſoporem quoque inducere experientia comprobatum eſt. Luſitani vero mecum ipſum bulbum in uſum quotidianum ſicut ſicut Squillam Europæam feliciter applicabant. Illa autem quæ humi creſcit, facie & efficacia præcedenti eſt ſimilis, Luſitanis *çebola albara*. Bulba eſt rotunda, alba, pugni magnitudinis, cuticula nigricante:

TVPAIPI & VRVCATV'.

folia fert quatuor vel quinque ſeſquipedalis longitudinis, lineis ſecundum longitudinem viridibus texta, infra multis radiculis filamentoſis ſe ſuſtentat.

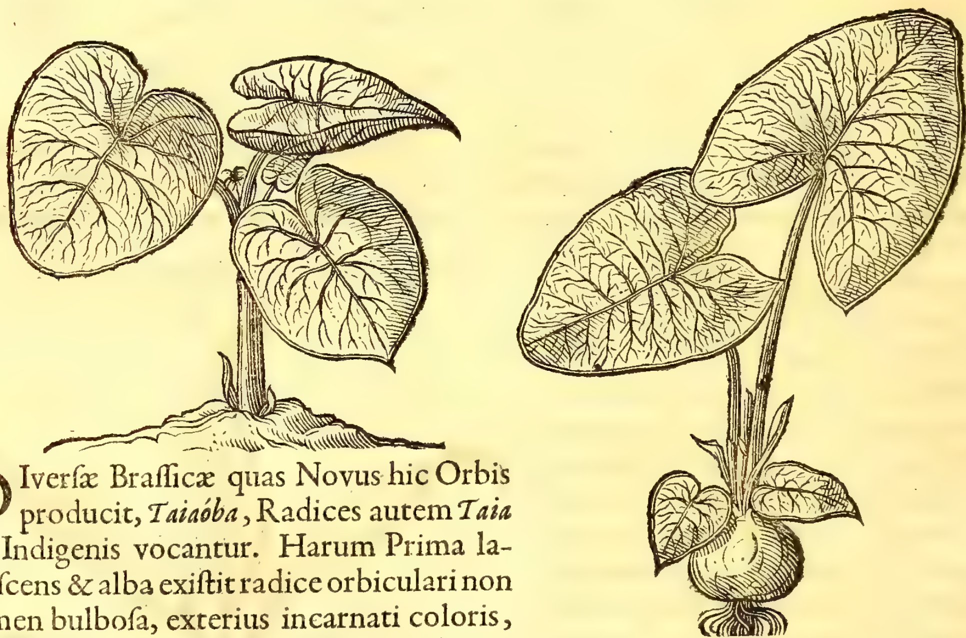
TRES ALLIARIÆ ſpecies, ÇIPORE'MA, TIPI', IBIRAREMO.

ALiquot plantæ in vaſtis Braſiliæ nemoribus reperiuntur, quæ uſque adeo Allii qualitates æmulantur, ut vel leviſſime attactæ graviſſimo odore ſilvas & ædes integras inficiant, atque ſimul capiti & naribus obſint. Tres diverſæ potiſſimum mihi innotuerunt, quarum prior *çiporema*, ſed Luſitanis *çipó d'Alho* nominatur. Illi enim ſub nomine *çipó* complectuntur omnes illas mirabiles herbas in ſilvis luxuriantes, quæ altiſſimarum arborum cacumina adæquantes, eas flexuoſo & tenaci ductu amplectuntur. Ac proinde cum omni fronde exceptis foliis deſtitutæ ſint, non habeo quo earum deſcriptionem ulterius protraham.

Secunda *Tipí* fruticis altitudinem æquat, flores albicantes, fructus nigros rotundos prunorum inſtar, ſed fatuos profert.

Tertia procera eſt arbor *Ibiraremo*, in ſilvis, tum quoque Olindæ promontorio reperitur, ligno adeo duro ut ciſtæ ſacchariferæ inde conficiantur. Foliis eſt & fructibus rotundis. Ejus facultates cum præcedentibus conveniunt & iiſdem uſibus inſerviunt. Barbari ad duo potiſſimum mala applicant. Cortices admixta aqua contundunt, indeque viſcidum mucum, ſive ſmegma vi eliciunt, quo puerorum corpora quæ febribus lentis & obſtructionibus illis diuturnis è frigore natis, obnoxia ſunt; adultorum quoque membra vagis articulorum doloribus infeſtata inungunt & fricant cum felici ſucceſſu. Ego ob ingentem harum plantarum calorem & efficaciam, poſteriorem hanc potius curationem, quam illam priorem in pueris exercere malui. Multi enim adulti à frigidis illis muſculorum, nervorum & tendinum affectibus internis & externis (*Curímentos* generali nomine appellant Luſitani) crebra & forti hujus mucilaginis inunctione reſtitui ſolent.

TAIAO'BA I. TAIAO'BA II.

DIverſæ Braſſicæ quas Novus hic Orbis producit, *Taiaóba*, Radices autem *Taia* ab Indigenis vocantur. Harum Prima lacteſcens & alba exiſtit radice orbiculari non tamen bulboſa, exterius incarnati coloris, interius flavi, Cepæ magnitudine aut Porri, multa filamenta inferius obtinente, caule autem brunno ſeu fuſco, folia habente pœne orbicularia & nervos foliorum ruféſcentes. Radix & folium ſunt edulia, laxant alvum.

Secunda quæ *Mangará peuna* dicta, foliis eſt ſaturate viridibus & lacteſcentibus. Radicem habet itidem orbicularem, ut prior. Ex qua radice porro prodeunt caules multi ſpongioſi, ſucculenti, virides, craſſi, cuilibet autem cauli inſidet folium unicum ſagittalis herbæ figura & magnitudine, quando junior adhuc eſt planta; alias triplo aut quadruplo majus, & Petaſitidis herbæ foliorum magnitudine, nervos habens conſpicuos, viride & ad tactum molle ut Braſſica, ac in ambitu cingitur duabus venis.

Radix cocta vulgo comeditur ut *Batata*, eſtque dulcis, & ſingularis quaſi moſchati ſaporis aut floris violacei, quæ etiam febricitantes oblectat, & conducit multum.

Vtriuſque

Vtriusque speciei folia cum caulibus crassissimis etiam inciduntur & pro olere in aqua coquuntur; mollescunt statim & optime sapiunt.

TAIAO'BA III.

Tertia *Taiaóba* vel *Mangara-mirí* Foliis est minoribus, durioribus, inedulibus, nec lactescentibus, nisi sola radice quæ cæteris *Taiaóbæ* radicibus est similis. Caules, ut primæ, fusci; folia acuminata ut secundæ, sed angustiora, superius saturate viridia, inferius albicantia, nervo & venis ex viridi flavescentibus, & in centro folii purpurascentibus. In caule autem longo flos inodorus unicus longus, albus, unico folio constans, inferior medietas hians, viridis coloris, magnitudine juglandis & ejusdem figuræ, aperturam habens; Ita autem composita sunt clypeiformia corpuscula ut columna seu stamen læve & teres appareat. Hæc corpuscula sunt semen.

Quarta, est *Taiaóbæ* silvestris aliis *Taiobaraon* dicta & Lusitanis *Mangara-brava*. Ex qua superstitiosum vulgus philtra aliaque similia ridicula confici posse existimat. Radicem autem vere causticum esse, ejusque loco prospere usurpari experientiam testem habeo. Quippe præter balnea quæ ex iis solis contra morbos cutaneos, tum imprimis frigidos articulares, apprime conficiuntur, membra quoque affecta, prævia scarificatione, contusis recenter radicibus fricantur cum optimo successu. Mox cataplasmata ex iisdem, parti dolenti undiquaque imponuntur: quæ si per vices aliquot reiterentur, inveterata quæque mala, citra recidivæ metum exterminare solent.

Quæ alia præterea Brassicarum genera hæc tellus producat, ad Medicinam ulterius spectantia, sedula posteritas investiget.

CAPVT LVI.

Quinque Graminum species Iaçapé, Paraturá, Capuupéba, Iupicai, & Amongeaba.

Gramina ut alibi, ita & in Brasilia varia reperiuntur, quæ ultra duodecim diversa à me & Markgravio meo observata sunt. Quorum quinque tantum vel sex in Medicina celebrantur.

IAÇAPE'.

Primum est gramen junceum ad sesqui tibiæ altitudinem aliquando exsurgens, Indigenis *Iaçapé* aliis corrupte *çapé* dicta. Ex radicula geniculata juncea, alba, exsurgit caulis primum simplex, instar culmi siliginis, teres qui postea in aliquot folia finditur graminea, angusta, in medio album nervum secundum longitudinem habentia. Nullius est odoris, nec florem gerit nec semen, solo ut plurimum effœto nascitur, radices sub terra longe læteque agit, novasque herbas tenaces ductiles protrudit, quibus Indigenæ plerique & Europæi quoque utuntur ad membrorum vulnera liganda, morsusque serpentum,

quo

quo minus virus ad cor ascendat, constringendos, donec vulnus sanatum fuerit.

Sed misso hoc curandi modo, cui videtur aliquid superstitiosi intercurrere, ego vires & facultates quas expertus sum commendo, quæ illius radicibus junceis succoque grato turgentibus insunt. Multis enim profuisse experientia comprobavi decocta illarum post assumptum venenum.

PARATURA'.

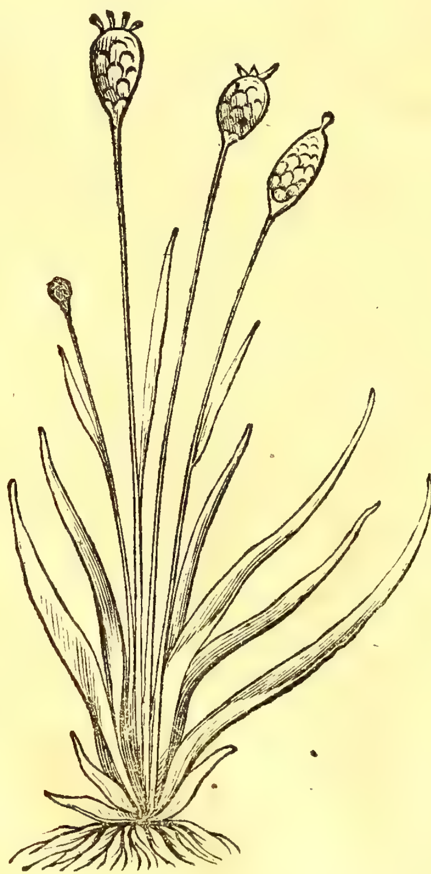
Herbam hanc licet à vero gramine nonnihil abludentem tamen inter gramina ponere lubet. Sicut enim Carex, Belgis **Halm** in locis Hollandiæ arenosis circa mare; ita fere in sitientibus Brasiliæ littoribus hæc *Paraturá* conspicitur. Raro ad cruris humani altitudinem ascendit. Caule est duro, ligneo, rufi coloris, foliis multis tenuibus, saturè viridibus, ad tactum asperrimis, ornate comatim assurgentibus. Radice est tenui, aromatici odoris, quæ suffumigiis, balneis in ani & intestinorum affectibus indita, emolliendi non solum, sed & roborandi facultate pollet.

CAPUUPE'BA.

Tametsi pauca habeam quæ de tertio hoc Gramine testari possim; minime tamen prætereundum duxi. Lusitanis optima comparatione *Pe de Gallinha* appellatum, quod summitates ejus in tres veluti unguiculos desinant. Gramen est plumeum, ad duorum pedum altitudinem assurgens, caule tereti, geniculato, foliis ad genicula longissimis. Caules egregie rufescunt, & in varios tenuiores cauliculos dividuntur, quorum quilibet versus summitatem argentea vestitur panicula, quæ in medio semen continet. Omni terra feliciter sponte nascitur.

Radix contusa & cum aliquo convenienti liquore propinata quodvis venenum fere feliciter exturbat, ut testantur omnes exercitatiores Indigenæ, sed à me nondum comprobata.

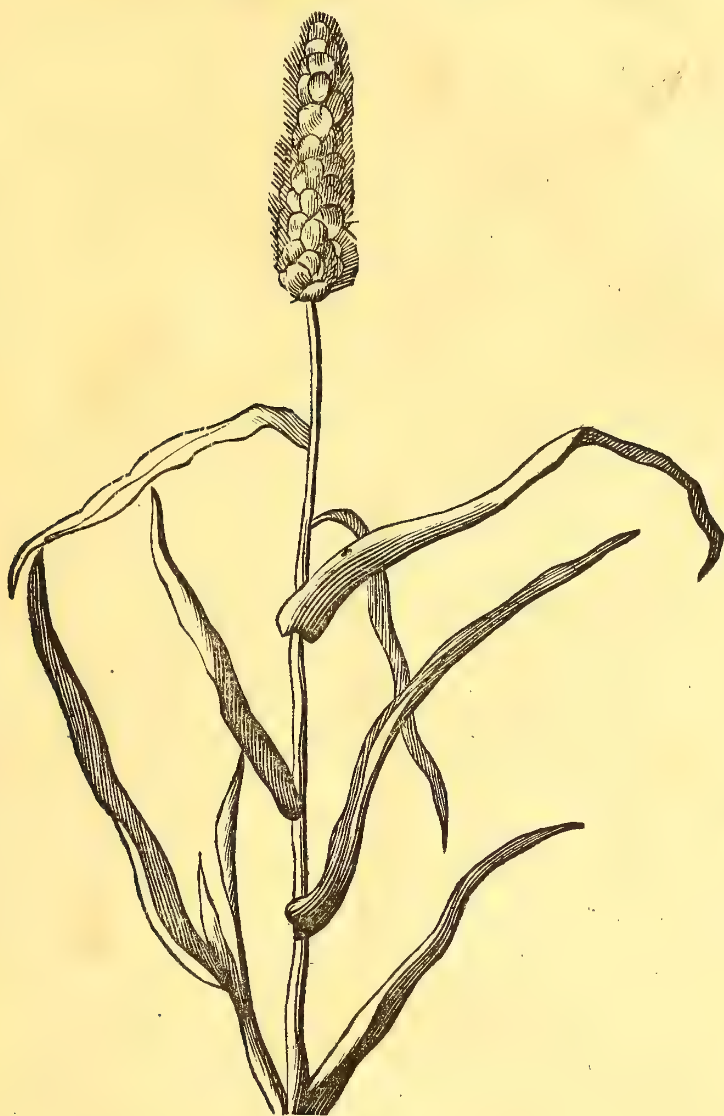
IUPICAI.

In pascuis irriguis Gramen florens mensibus potissimum pluviis eleganti facie luxuriat. E pilosis radiculis caules protruduntur multi tenues juncei, plusquam pedem longi, qui inferiori parte gramineis foliis vestiuntur. Quilibet caulis gaudet capitulo ovali squamoso, splendenti, coloris sublutescentis & ex pallido variegati: his superius flosculus insidet, unicus, tribus quatuorve foliolis luteis constans. Indigenæ *Iupicaí*, Lusitani *Erva d'Empige* quia Impetigini medetur, appellant.

Ob præclaras virtutes, præcipue ad curandam molestissimam Impetiginem atque similes cutaneos ex calore & humorum acrimonia natos affectus, vix ulli Incolarum est incognita. Quippe, cum tota planta concava sit quasi juncea, & succo refrigerante referta multum liquoris recens contusa suppeditat, quo pars affecta fortiter fricata, summum accipit solatium & pruritus intolerabilis mitigatur.

AMONGEA'BA

Quinta Graminis ſpecies eleganter plicata atque miliacea, ad trium vel quatuor pedum altitudinem, ex radiculis filamentoſis Arundinis modo in paſcuis aſſurgit. Folia viridia longa hinc inde caulis geniculis annata & ſolitarie poſita. In ſummitate caulis ſpica longa, Milii ſpicæ vel ariſtæ Panici ſilveſtris figura & magnitudine ſimilis.

Facies hujus plantæ Gramineæ mihi diutius nota quam ejus qualitates; quippe ab illis Incolis tantum mihi traditæ, quibus Malvæ & *Tupeiçava* copia deeſt, quod emollientium herbarum vices ſuppleat, & eodem modo externe adhibita, eoſdem quoque uſus ſuppeditet. Imprimis autem fomenta & lavacra ex ea confecta Anum ex Teneſmo afflictum demulcent.

CAPVT LVII.

Erva de Sta Maria ſive Dracunculus major, Capicatinga aliis Içarecatinga Acori ſpecies, Cararú ſive Blitum Americanum, Vvæ Criſpæ, & Meliſſæ ſpecies agreſtes.

INter plantas huc olim ex aliis regionibus illatas, atque tractu temporis domeſticas factas; eſt illa quæ Serpentariæ majoris polyphylli nomen habet. Quamobrem tanquam exotica à primis incolis neglecta, ac proinde vernaculo nomine deſtituta, eam Luſitanorum vulgus *Erva de Sta Maria* nominarunt. Hortis irriguis, terris gleboſis gaudet, idque menſibus pluvioſis, ſicut magna pars herbarum exoticarum; aridiora enim loca maritima, menſeſque æſtivos vix ferunt ſata aliunde huc illata, ſicut ſuo loco probavi.

Ex

ERVA de S.ta MARIA sive DRACVNCVLVS major.

Ex caule nascitur erecto, rotundo, crasso, viridi, flavo & albo, more Serpentum variegato. Hinc novi caules ramorum instar emergunt, quilibet desinens in folium quater vel quinquies laciniatum more nostratis Dracunculi, viride & glabrum: continetque quælibet lacinia nervum crassum varie & profunde exsectum. Præter enarratum caulem alius priori similis exsurgit, è cujus summitate vagina prodit in acumen desinens, pedem longa, ad cujus pediculum spicæ in modum instar Milii Indici componuntur grana succulenta, striata, flava & punctulis rubris variegata, in quibus semen continetur. Radice est tuberosa, crassa, rotunda, filamentosa, pellicula ex albo parum rufescente.

Quantum ad qualitates medicas, easdem quidem cum nostrati communes habet, sed in gradu intensiori. Vt enim aliqua sata, quamvis ad terram & Solem clementiorem translata, remissioribus aliquando existant viribus; ita quædam, ob peculiarem soli genium, majoris fiunt efficaciæ, quod in Serpentaria hac quoque locum habuit. Folia & radices acris & amari sunt saporis, & simile quid habent cum Aro ac Dracunculo veterum. Lentos enim & crassos humores extenuat, obstructiones aperit. Præter hæc levem astrictoriam vim cum enarratis qualitatibus habet conjunctam. Vnde fit quod inter efficacia medicamenta, & ab omnibus passim incolis, contra contumacia vulnera usurpatur.

MIssis disputationum salebris de vero Acoro vel Calamo Aromatico Veterum ac Neotericorum? ego nobilem hanc plantam *Capicatinga* dictam, veri Acori speciem pronuntiarim. Europæo nostro externa figura sive radicem sive folia spectes excepta magnitudine, multum similis. Sed quantum mole inferior tantum efficacia superior existit imprimis radix, quæ calida & sicca est, grato amarore & aromatico sapore linguam

CAPICATINGA, aliis IACARECATINGA ACORI ſpecies.

CARARV' ſpecies BLITI Americani.

linguam vellicans. Ea ſola vel aliis mixta non tantum ad incidendos frigidos humores peccantes feliciter adhibetur, ſed & contra venena aſſumta imprimis uſurpatur, ab advenis æque ac indigenis. Vnde facile eſt colligere intenſo ſatis gradu qualitatis eam eſſe calidæ, & conſiſtentiæ admodum tenuis. Non ſemper uliginoſis locis, ſicut Iris creſcit; ſed etiam promiſcue aliis terris gaudet depreſſis gleboſis, unde magna quantitate à Barbaris ad nos defertur.

VVlgaris herba *Cararú* in campis & hortis naſcens Bliti albi potius quam rubri videtur ſpecies quæ *Bredos* vulgo Luſitanorum dicta. Ex radice alba, craſſa, filamentoſa, caulis unus atque alter provenit cui hinc inde ramuſculi adnaſcuntur, cum foliis Bliti ſimilibus, quæ farina quaſi videntur aſperſa. In extremitatibus ramulorum proveniunt floſculi virides, ſpicatim congeſti more Bliti, niſi quod multo ſint tenuiores. Semen producunt nigerrimum ſplendens, rotundum, parvum inſtar Papaveris.

Blitum hoc oleris modo eſtur & loco Spinachiæ coquitur, ejuſdemque eſt ſaporis & efficaciæ, addito ſucco Limonum pro condimento. Nec minoris fit in Medicina quam officinarum Blitum, benigne enim alvum laxat, facillimæ eſt digeſtionis, humidæque ac frigidæ temperaturæ. Proinde ego malo circa ejus qualitates Galeno quam Plinio vel Dioſcoridi ſubſcribere; quod hi Blitum iners plane, nulliuſque in Medicina uſus pronuntiaverint.

Fr. Ximenes multas Atriplicis ſpecies teſtatur dari in Nova Hiſpania Mexicanis *Hautiquilite*, Hiſpanis corrupte *Quilites* nominatas.

Ejuſdem hæc videtur Species, cujus Cluſius meminit ſub nomine *Quimia* ſive Bliti Americani.

Vva Crispa Americana.

Mensibus potissimum pluviis (quibus magna pars fructuum hic vigere solet) fructifera est hæc planta. Quæ ex radice alba, longa filamentosa, caulibus, è viridi albicantibus ad ordinariæ fruticis altitudinem exsurgit, spinis undiquaque armata. Cui hinc inde alterna ta serie cum longissimis pediculis adnascuntur folia diversæ figuræ & magnitudinis, *Iuripebæ* foliis similia, dilute viridia ad tactum mollia, tenera, ac à tergo secundum longitudinem aculeata. In extremitate & medio caulis & ramorum, veniunt tres vel quatuor flosculi, ex viridi ad luteum inclinantes pentaphylli cum multis staminulis erectis. His succedunt fructus (qui simul cum floribus à pictore prætermissi ob itineris injurias) Mespili magnitudine, rotundi, læves, coloris è viridi albicantis, striis viridibus saturatis secundum longitudinem, mox dilute flavescentes, folliculo & pulpa constantes, ut uvæ crispæ nostrates, saporis acidi grati. Semina orbicularia, compressa, flavescentia, figuræ ferme ut Lentes pulpæ inspersa; quæ simul cum fructibus degluti untur. fructus antequam plane maturuerit, sanis æque & ægris ad ob gratum acorem ad sitim sedandam in usu est frequenti. Alia præsidia medica promittit radix hujus fruticis, sed quia à me nondum experta, ejus descriptioni supersedeo & curiosæ posteritati relinquo.

Melissæ species Agrestis.

Celebris planta (cujus nomen vernaculum simul cum ejus icone exciderunt), à Lusitanis *Erva Cidreira* ob Citri odorem dicta, à me ob odoris & facultatum convenientiam inter Melissæ silvestris species relata, licet externa facie ab ea abludat.

Ex tenui radice caulis striatus, geniculatus ultra nostratis Melissæ altitudinem assurgit, unicuique geniculo duo folia opposita, tam in caule quam in ramulis apparent. Folia acuminata in ambitu serrata, brevi pediculo nituntur. In summitatibus ramorum oblongæ spicæ nascuntur, cum flosculis minimis, ex albo cæruleis.

Omnes partes plantæ fragrantissimæ sunt, imprimis folia, quæ non solum recentia, sed ad annos exsiccata, tenacissime reservant odorem, facile gratiorem & fortiorem quam Melissa sativa: proinde mihi aliisque rei medicæ peritis incolis in quotidiano sunt usu, non tantum ad externa fomenta sed ad potiones cardiacas, loco aquæ Melissæ destillatæ exhibendas, in frigidis potissimum affectibus ad flatus & colicos dolores discutiendos maxime celebratas.

CAPVT LVIII.

Caapongæ ſive Crithmi marini diverſæ ſpecies, quæ vulgo Soldanellæ, & Portulacæ nomina audiunt.

TRes haſce plantas facie & nomine non ſolum ſed & qualitate ſibi congeneres, una quaſi fidelia dealbare conſtitui, quia omnes hæ quotidiani uſus ſunt, tamque in Pharmacopœa quam in Culina receptæ pro acetariis. In locis maritimis ubi ſalſo humore terra imbuitur, luxuriat familiaris planta, Luſitani *Perexil do mar* vocant. Ex uno atque altero caule ſucculento, ruſeſcente, molli, nodoſo, partim humi incumbente, partim ſe erigente, naſcitur. Foliis itidem ſucculentis, oblongis craſſis hinc inde ad ſingulos nodos provenientibus. In ſummitate autem cujuſcunque fere caulis, capitulum oblongum album ut in Trifolio, fere, loco floris exiſtit, habens in ſe aliquot ſtaminula parva crocei coloris. Folia & breves ramuli decerpti ac parum cocti ſuperfuſo aceto condiuntur, & eduntur, cum carnibus aut piſcibus pro acetariis; excitant enim appetitum, movent urinam & aperiunt viſcerum oppilationes, ita ut ſi referatur ad plantas Europæas, licet Crithmo marino facie nonnihil diſſimilis, ratione tamen qualitatum illa ſimillima ſit.

CAAPONGA I.

CAAPONGA II.

Secunda, caule eſt Portulacæ, tereti, geniculato, rufo humi ſerpit, atque circa maritima luxuriat in infinitum. ad quodlibet autem geniculum quinque aut ſex folia appoſita, figura foliorum Lavendulæ, veruntamen craſſa & ſucculenta ut Portulacæ. Inter folia in ſingulari pediculo fert floſculum dilute purpureum, quinque foliolis conſtantem deorſum incurvatis & multis ejuſdem coloris ſtaminulis in orbem diſpoſitis, quæ in medio adhuc ſtamen viride ovale continent. Radices hinc inde unicas

agit, innumerabilibus ſubtiliſſimis filamentis circumdatas, & fibræ ex illo variis locis prodeuntes, ſe terræ infigunt. Folia muria & aceto condiuntur, & pro acetariis uſurpantur, ſicut Crithmum marinum, Soldanella & ſimilia.

CAAPONGA III.

Tertia *Caaponga*, Portulacæ eſt quoque ſpecies quæ *Beldroga* Luſitanis dicitur; ex radice autem brevi & in multa filamenta alba deſinente, producit caulem rotundum, ſucculentum foliis quoque inſtar Portulacæ ſucculentis. Rami quaſi lana alba circumdati & in extremitate cujuſlibet rami, octo folia in ſtellæ modum diſpoſita ſunt, ex quorum medio flos enaſcitur luteus, inſtar floris Portulacæ noſtratis. Cui ſupermanet corpuſculum quoddam, pappo albo circumdatum, in quo ſemen continetur nigricans rotundum, papaveris ſemine paulo minus. Cocta loco acetariorum tota herba comeditur ad excitandam orexin.

Quia Acetoſa Braſilienſis, cum hiſce Portulacæ ſpeciebus in quotidianis quoque acetariis recepta, hic ſubjungendam putavi. Caule eſt tereti viridi & ſucculento: foliis itidem ſucculentis oblongis & lævibus. Floribus dilute purpureis in ramulis triangularibus prodeuntibus. Tota planta gratiſſimæ eſt aciditatis, nec Europææ acetoſæ cedens.

CAPVT LIX.

Herba lanuginoſa Dictamni æmula, Ibiraeém ſive Liquiritia ſilveſtris, Tupeicava ſive Scoparia, & Caiatiá aliis Caaçicá.

NObilis hæc odorifera planta, quæ ſerius mihi innotuit, quod in diſſitis locis tantum reperiatur, ac proinde rarius in ſolamen ægrorum exhibita; tamen, quia ob inſignem aromaticum ſaporem & odorem multa promittit in re medica, eam ſedulæ poſteritati revelandam putavi, ut ulterius de ejus cogitet qualitatibus.

HERBA LANVGINOSA.

In ſilveſtribus terris ſiccioribus luxuriat tenella herba ex radice exili, filamentoſa. Ad pedis circa altitudinem aſſurgit caule uno atque altero tereti, ex viridi albicante adeo lanuginoſo, ut totus goſſypio aſperſus videatur. Pro vario Naturæ luſu ramuli longi hinc inde à terra ſurſum expanduntur, foliis, nunc ſibi oppoſitis, nunc ſolitarie poſitis, inæqualis longitudinis in ambitu leviter criſpatis, quæ omnia cum ramuſculis more Dictamni Cretici lanuginoſa inſtar mollis ſerici ad tactum apparent. In extremitatibus caulis & ramulorum flores ſpicatim congeſti proveniunt, parvuli ſplendentes ex argenteo ſubflavi, quibus decidentibus ſtellulæ argenteæ remanent.

Folia odoris ſunt ſingularis proxime ad Dictamnum Creticum accedentis ſi modo leviſſime confricentur. Succus eorum recenter expreſſus & leniter aſperſus culicum & muſcarum non ſolum puncturis, ſed & aliorum inſectorum ictibus malignis medetur virus extrahendo. Multa

præterea

præterea incolæ de dignitate hujus plantæ prædicarunt, quæ experiri non mihi datum fuit.

IBIRAEE'M ſive LIQVIRITIA ſilveſtris.

FAmiliariſſima illa radix quæ Braſilianis *Ibiraeém* (quod dulcedinem exprimit), Luſitanis *Alcaçú*, dicitur, eadem plane habetur quæ Liquiritiæ nomen à Latinis accepit. Majoris fruticis eſt altitudine, caule lignoſo, foliis Pyri ſimilibus: locis aridioribus creſcit in ſilvis Paranambuci. Glycyrrhizæ virium eſt æmula, non æque tamen dulcis ſi maſticetur radix, cæterum grata & iiſdem uſibus quibus Liquiritia noſtratium, dicata. Pectori enim amiciſſima, & difficultatibus urinæ ſuccurrens.

CAIATIA'.

PRæſtantiſſima hæc Herba, merito à Luſitanis *Erva dos Cobres* eſt appellata, quod Colubrorum morſibus feliciſſime medeatur, nec ulli Antidotalium herbarum dignitate cedat. Lippis & tonſoribus, tam ob inſignem uſum, quam frequentiam notiſſima, quod in triviis ubique creſcat, omnique ſolo gaudeat. Exigua hæc Panacea lacticeſcens eſt inſtar Eſulæ, foliis Menthæ non diſſimilibus, ſed longioribus paulo & anguſtioribus exiſtit, iiſque criſtatis, ſed admodum triſtis & ſature viridis coloris, cauliculis ad rubedinem vergentibus, radicibus filamentoſis & miniatis, terræ hinc inde inſertis. Inter folia ad nodos multi prodeunt floſculi viridis coloris cum aliquantillo rubore mixti, in umbellam compoſiti. Humi

depreſſa tota repit planta. Ita ut licet aſpectus imbellis ac ignobilis ſit, qualitate tamen interna compenſetur. Quippe recens maſticata vel contuſa, & morſui Serpentum applicata, dolorem non ſolum ſedat, ſed ipſum venenum validiſſime extrahit, & vulnera reſtituit in integrum. Sicca vero, & in pulverem redacta, ſi è convenienti liquore, ad pugillum exhibeatur, munit cor, vireſque à veneno lapſas reſtituit.

Datur & alia ſpecies *Caaçica* à domeſtico meo primum detecta. Quæ ejuſdem licet figuræ fere & nominis, non ejuſdem tamen qualitatis hactenus eſt deprehenſa. Lac enim quo tota planta turget, contra rubedines & dolores oculorum commendatur, ſed à me nondum comprobatum. An polleat vi antidotali ut præcedens *Caaçica*, nondum mihi conſtat. Quod humi repat, & lacteſcens ſit herba, Peplo majori Cluſii non male reſpondet, cæterum externa figura illi multum diſſimilis.

TVPEIÇAVA ſive SCOPARIA.

NIhil vulgarius in triviis undiquaque creſcit quam *Baſoura*, qua Æthiopes dominorum ſuorum ædes verrere ſolent. Alia huic affinis, ſed minor, Luſitanis *Baſourinha* dicta, in longe nobiliores uſus à Medicinæ peritis applicata, Braſilienſibus *Tupeiçava* nominatur, quæ Verbenæ fere eſt facie.

Herba non ſilvis, ſed apricis campis gaudet. Vix cubitum alta, tenaci lignoſo unico plerumque caule aſſurgit, cui à fundo ad verticem uſque perpetui ramuſculi adnaſcuntur ornate expanſi ſuperne, pyramidis inſtar. Qui undiquaque plurimis anguſtis & exiguis acuminatis foliis, ſtellatim compactis hinc inde ſibi invicem oppoſitis veſtiuntur. His inſerti apparent infiniti oculi virides, aciculæ capitis magnitudine, è quibus floſculi dilute albicantes & cærulei erumpunt. Et poſt illos rotunda corpuſcula inſtar Baccularum quibus continetur ſemen minimum fuſcum. Radice eſt recta, brevi, candida, filamentoſa, quæ ſicut & tota planta manifeſto ſapore & odore caret. Integræ herbæ, præſertim juvenis, decocta, balnea, ſuffumigia, admodum ſunt anodyna, emollientia & attemperantia, ut tot inſignibus Malvis in Braſilia luxuriantibus præferri debeant. Nec memini me in Teneſmo, Hæmorrhoidibus, ani inflammationibus vel doloribus, præſentius adhibuiſſe remedium tam familiare, ſive externe, ut ſupra dictum, admotum, ſive per clyſteres injectum.

Huic emolliendi qualitate æmulæ ſunt herbæ *Paratura* & *Amongeaba*, cæterum dignitate multum inferiores.

CAPVT LX.

Variæ ſpecies Murucuiá, Granadillæ dictæ.

POſt ſedulam inquiſitionem decem ſpecies *Murucuiá* repperi. Quarum duæ majores non in campeſtribus ſed tantum in hortis inveniuntur. Prima & nobiliſſima quæ ſe offert ſimplex nomen vernaculum *Murucuiá*, ab Hiſpanis *Granadillæ* à Belgis **Rranck-appels** accepit. Secunda Pyriformis *Murucuia-guaçu* ſive magna vocatur. Cæteræ octo ſpecies minores ſunt, nec ad ſativas traductæ, inque ſaltibus remotioribus

MVRVCVIÁ I.

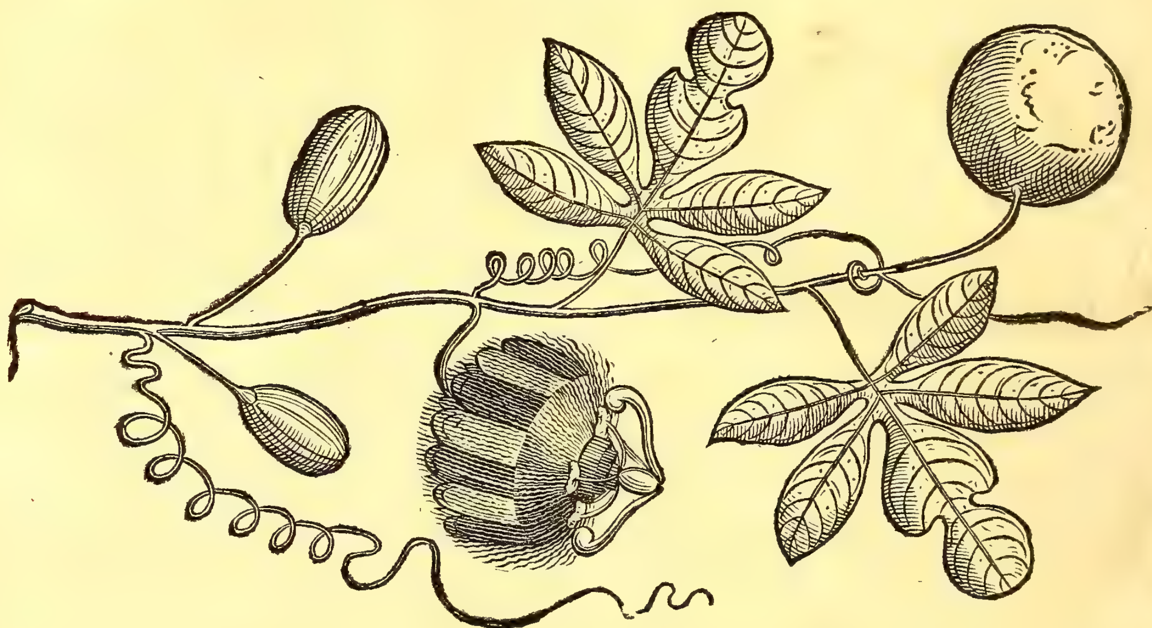
tioribus arbores conſcendunt, quibus claviculis ſuis adhærentes, jucundum opus topiarium repræſentant. Qui ſilveſtres, addito cognomine diſtinguuntur, ut ſunt *Murucuiá-eté*, *Satá*, *Mixira*, *Poca*, *Peróba*, *Piuna*, *Ternacuia*, *Vná*. Hæ eximiæ *Murucuiá* hederæ ſunt fructiferæ & eſculentæ, licet ab incolis ob excellentiam & frequentiam duarum illarum ſativarum minus expetitæ. Foliorum, florum & fructuum facie ac qualitatibus internis inter ſe diſcrepant, ut ex picturis & deſcriptionibus facile conſtabit.

Prima nobilis hæc *Murucuiá* hortenſis, cuivis terræ inſita creſcit totoque anni tempore pulchre vireſcit; felicius tamen ſi quotannis à luxuriantibus ſarmentis liberetur, ſecus enim ſuffocatur. Frondes jucundiſſimam umbram præbent ſi hederæ aut vitium inſtar huc illuc flectantur, funiumque modo in fornicis formam ducantur, foliis hinc inde veſtiuntur, in quinque alia eleganter ſectis. Tandem flores admodum celebres ſuccedunt qui Paſſionis Chriſti dicti, quorum circumferentiæ Roſam longe ſuperantes, ex foliolis inferne vireſcentibus, ſuperne cæruleo purpureis emergunt: dehinc radiatim Solis ut pingitur figura, multa filamenta criſpata & in orbem explicata apparent, quæ in centro, in medio & in circumferentia exterius & interius cæruleo, purpureo, cyaneo uraneoque colore ſplendentia, punctulis dilutis albo & rubro variegantur ſupra conſuetam naturæ elegantiam quaſi pulchritudine inter ſe certarent. Columella autem illa pallida quæ è medio floris exſurgit, ſuperius diſſecatur in quinque partes, quæ ad latera curvatæ extenduntur; cuique parti ſpongiæ formi corpus luteſcens, pulverem luteum aſperſum habens adhæret. In medio autem columellæ piſiformis orbiculus ex flavo albicans eſt, & huic tres clavi ſuperius infixi è flavo albi & punctulis minimis purpureis variegati & deorſum inclinati, ut brachia columnæ. Flores omnes tertia poſt Solis ortum hora aperiuntur, pauloque ante occaſum denuo clauduntur, ne decora eorum facies nimis proſtituatur. Contrarium fit in Mirabilis Peruanæ aliiſque floribus, qui de die clauduntur. Florent maxime ſub finem æſtatis, fructumque menſibus pluviis æque ac æſtivis maturum magna copia producunt. Omnium autem pomorum *Murucuiá* præſtantiſſimum eſt hoc quod ab ægris pariter ac ſanis expetitum, exacte rotundum, glabrum, læte vireſcens cum maculis albicantibus, cortice craſſo ac tenaci, pulpa crocea gratoque & vinoſo acore jucunda, in quo multa granula ſo-

la feminis nigri, variis tuberculis infigniti & folliculo inclufi. Mirandum vero, aliquos fcribere (inter quos doctus Monardus) Pomum hoc effe infipidum. Nifi forte de Peruviana Granadilla fint locuti, cujus meminit Petrus de Cieca in Hiftoria Peruviana, quam colore & fapore ab hac noftra differre facile crediderim. Ad Medicam illius hiftoriam tranfeo.

Pulpa quæ fummo febricitantium folatio & oblectamento eft, mihi in quotidiano ufu effe confuevit, vicemque fyrupi cordialis, ut & Rob Ribium vel Berberis egregie fupplet. Qualitate refrigerandi cæteras Granadillas omnes antecellit, nullamque noxam, etiamfi abunde comedatur, adfert: nifi quod immoderato ejus ufu dentes ftupore obtorpefcant. Æftu laborantes mirifice refocillat fitimque exftinguit. Ad hæc appetitum excitat, ftomachi ardores reprimit, fpiritufque vitales, cum recens pomum, tum fuccus ejus in fyrupi confiftentiam coactus, & ex pofca propinatus, reftaurat. Idem præftant flores & pomi cortices conditi, qui vix ulli fructui dignitate concedunt. Folia loco hederæ cauteriis applicata, multum profunt.

MVRVCVIA' II.

Secunda fpecies maliformis *Murucuiá* inter filveftres habita, caule itidem eft, ut Bryonia farmentofo fed fubrufo, in quo cum fuo petiolo folia hinc inde folitarie pofita & in quinque alia fecta, nafcuntur, quorum medium utrimque rara incifura laciniatum, fingula læte virentia nervo recto & venis tranfverfis obfita. flos fuavis eft odoris, ejufdem figuræ & colorum elegantiæ ut præcedentis, fed minor circumferentia filamentorum, antequam fe aperit ita fe habet, ut fupra in Icone. Fructus æquat Pomum noftrum vulgare rotundus, cortice craffo, flavefcentis coloris, conftans pulpa fucculenta, vinofe acida, tam odore quam fapore commendabili, linguam quoque croceo colore tingente. Fructus pulpa ægris ac fanis ad vifcerum ardores temperandos & fitim extinguendam licet præcedenti inferior, tamen in pretio quoque habita.

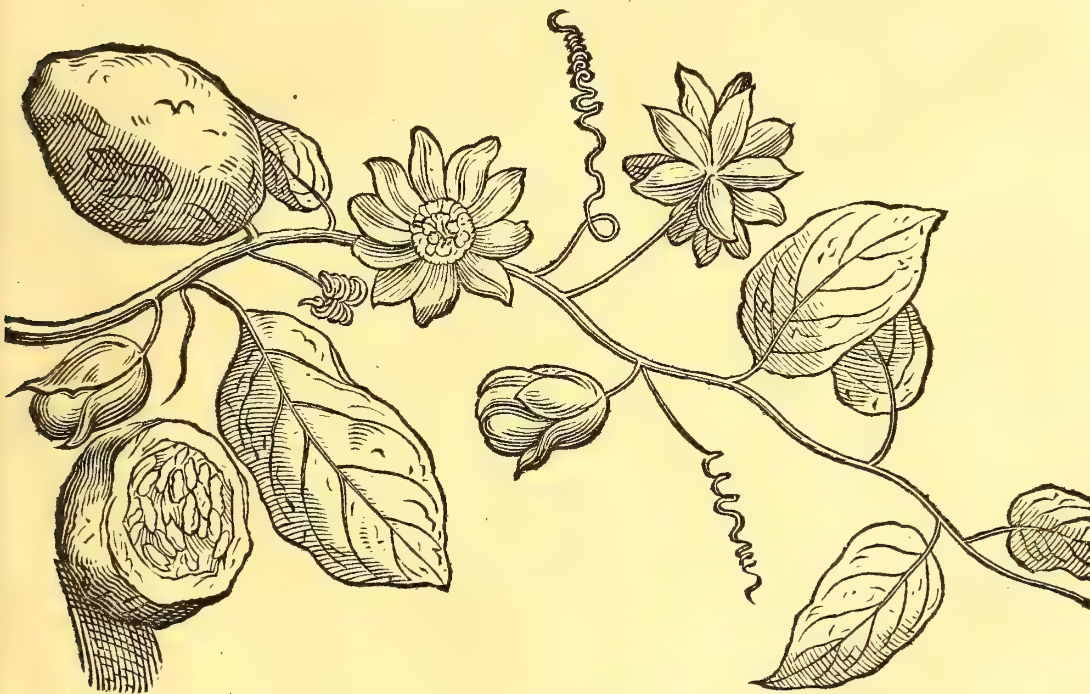
Tertia maliformis *Murucuiá* five Granadilla eodem modo quidem ut aliqua præcedentium in caule folia difpofita habet, fed peculiari naturæ lufu in tres lacinias fecta, in ambitu ferrata, læte virentia, nervis rectis & venis obliquis multis prædita. Flore eft fuavis odoris, magnitudine & figura convenit cum plerifque antecedentibus, idem de ejus filamentis & columella, imo & de fructu ipfo dictum volo, qui immaturus fplendet atque ex viridi fubflavefcit, ex albo inftar Colocynthidis variegatus, maturefactus citrini fit coloris & digito attactus cum ftrepitu diffolvitur.

MVRVCVIA' III.

ſolvitur. De caulium, radicum, vel fructuum qualitatibus medicamentoſis nihil hactenus mihi compertum eſt, fructus tamen edulis, licet ſilveſtris & minus cæteris ſaporoſus.

MVRVCVIA' IV.

Quarta *Murucuiá*, pyriformis prima, quæ *Murucuia-guaçu* ſive Granadilla magna dicitur. Planta eſt egregie viminea, lignoſa, lentiſſima: Caulis contortus, quadratus, coloris griſei, vitis craſſitie: longe ſerpit ac etiam arboribus & fruticibus ſe implicat. Folia habet læte viridia, lævia, ſplendida, non ſerrata, inæqualis figuræ; quædam enim ſunt ſimplicia, quædam laciniata. ex hiſce foliis contuſis promanat color egregie viridis quo pictores utuntur. Flore quoque eſt eleganti, magnitudine Roſæ, exterius quinque foliis, nunc viridibus, nunc rubris, alternatim poſitis. His foliis circumnaſcuntur filamenta criſpa, purpurea, in centro vero columna ex flavo albicante. Flos facillime perit decer-

decerptus, & vermiculi in illo generantur ut in caseo. Fructus pyriformis est, initio viridis, maturus flavescentis è viridi coloris. Intus multi processus, quibus semen cum pulpa fructus per tenues cuticulas annectitur. Pulpa, alba, succulenta, glabra, instar rudimenti avis in ovo, cui inhærent infinita grana seminis suo folliculo inclusa, nigra, splendida, compressa. Odor & sapor fructus dulcis & suavis, nihilque aciditatis sapit sicut pleræque aliæ. Cortex crassior est quam Mali aurantii. Quando comeditur, scinditur transversim (non secundum longitudinem) & pulpa paulum separatur à cortice, adhærens illis processibus, ac dein una cum seminibus sorbendo instar ovi tremuli exhauritur. Febricitantibus, tabidisque multum prodest. Temperat renum calores, & mucilagine sua sanat ulcera intestinorum ex dysenteria orta; inflammationes pulmonum mitigat.

MVRVCVIA' V.

Quinta *Murucuiá-mirí* sive parva pyriformis altera, folia habet solitarie posita, cordis bubuli figura, læte virentia, lævia, non laciniata neque serrata, sicut in maliformi *Murucuiá*. Ad quemlibet quoque pediculum folii etiam capreolum habet caulis, quo se annectit more Vitis. Flos, qui suavis est odoris, in eodem caule ex decem foliolis superne & inferne, nunc viridis, nunc rubri coloris, alternatim ita positis, emergit, cujus facies, color & ornamenta, paucis exceptis cum præcedentibus conveniunt. Quamobrem ad internas ejus qualitates, quas novisse plus interest, me nunc confero.

Quantum enim hæc nobilis Granadilla præcedentibus magnitudine cedit: tantum dignitate virium medicinalium cæteras superat. Quippe usque adeo insignis habetur efficaciæ hæc planta (licet paucioribus Incolis nota) ut non solum officinarum Çarçaparillam æmuletur, sed eam facile superet, deobstrudendo, sudores atque uri nas movendo. Integra enim herba quæ pauci est saporis, modo leviter attrita, & ex vino, vel aqua exhibita, tuto, cito & jucunde secundinas & cæteras uteri immunditіes expellit, mox robur visceribus restituit. Quod cum ab exercitatissimis rei Botanicæ Brasilianis ad Fluvium Divi Francisci habitantibus, accepissem, qui nullum remedium, huic *Murucuiá-miri* in obstructionibus & frigiditatibus præferrent: illud tandem à Lusitanis & Batavis nostris colonis imitandum volui, qui prospero successu etiam nunc id in usus quotidianos applicant.

Folia denique contusa, ferventique aquæ, donec tepescat, indita, atque podici aliquoties applicata, præsentissimum præbent remedium contra hæmorrhoides.

CAPVT LXI.

Variæ Timbó, Cururú-apé, & Tety-pote-iba sive Vitis Arbustina.

PRæter eas quas generali nomine *çipó* nuncupatas esse diximus: variæ & mirabiles dantur Herbæ *ἄφυλλοι Timbó* vulgo dictæ, & variis usibus & abusibus dicatæ; quæ omnes jucundum dant spectaculum. Quædam enim instar funium, in aëre tensæ, vix pollicis crassitiei, ad altissimarum arborum fastigia enituntur, indeque rursum demissæ humi se præcipitant; unde denuo continuato & tenacissimo ductu insurgunt in infinitas chordas, ita ut silvas vix penetrabiles conficiant. Quædam vero sunt humani cruris crassitie triangularis, quadrangularis, & rotundæ figuræ, arborumque cacumina adæquant, easque nunc hederæ in modum amplectuntur, nunc eas rursus deserunt atque in nodosos gyros & concinnos hinc inde luxuriant, adeo flexibiles & validæ, ut quoquomodo constringas, numquam rumpantur. His *Timbó-guaçú* à magnitudine; illis *Timbó de Cono* à Brasilianis, *Barbasco* à Lusitanis nomen inditum, vietoribus ad vasa liganda, contusa coriariis rhois, naupegis vero stupæ vices præbet. Piscatoribus ad retia non solum tingenda, & præservanda: sed & ad pisces capiendos interior & exterior substantia inservit. Quibus ad Fluviorum ripas (ut ipse multoties vidi) contusis, aquas atro colore & virulentia quadam inficiunt, unde Pisces non tam moriuntur statim, quam vertiginosi & quasi ebrii in retia se præcipitant. Male quoque fit pecoribus si ex hac aqua nimium bibant. Multi tamen testantur se lymphas multoties absque damno licet ejus succo infectas, hausisse.

GVAIA'NA-TIMBO'.

Sequitur tandem *Guaiána-Timbó*, nomine & noxia hac qualitate præcedentibus similis, cæterum dissimillima apparens, quæ sola in Medicos usus recepta est, nec frondibus destituta, sicut pleræque *Timbó*, sed floribus, foliis magnis, glabris, acuminatis hinc inde vagatur, atque in caulis extremitate tenuibus siliquis, lævibus, cubitum longis, copulatisque ornatur. Quæ merito à Lusitanis *Faisaons d'impige* sive Fabæ Impetiginis appellantur, quod earum cortex, succum, piscibus quidem infestum sicut & præcedentes *Timbó*, sed impetigini & puerorum scabiei, cæterisque hujus generis affectibus cutaneis, proficuum continet. Mensibus enim pluviis immaturæ siliquæ & virides, succo turgent præstantissimo, eoque frigido & acri, quo si fricetur qui impetigine laborat curabitur; modo aliquoties reiteretur remedium.

Quando maturuerunt siliquæ tempore æstivo, mox exsiccantur, tuncque non solum tunicam externam, sed & succum atque semina, quibus scatent, paulatim nigrescere & aromaticum odorem spirare comperies; verum tunc prædictis malis minus aptæ judicantur.

Inter has *çipó*, illa quoque censetur quæ *Guembé* nomen habet mirabilis sane herba ad Ancoralia imprimis utilissima, ut in tractatu de Aëre. Aquis & Locis latius egi. Sicut & illa quæ *Guembe-guaçu* hoc est *Guembé* magna, dicta quæ radices habet ultra triginta cubitos longas. Cortices autem contusi & prunis ardentibus impositi, suffumigio suo sistunt sanguinis fluxum, præsertim in fœminis.

In

CVRVRV-APE'.

IN tanta vegetabilium multitudine, non mirum eſt, quaſdam hominibus tantum, quaſdam ſolum cæteris animalibus, vel prodeſſe, vel obeſſe. Inter has exiſtunt imprimis *Cururu-apé* & *Guaiana-Timbó*, de qua modo egi. Vtraque in Medicinam recepta; utraque piſcibus noxia. Quas proinde potius inter ſalutiferas quam venenatas recenſendas exiſtimo.

Hæc itaque *Cururu-apé* nec facie, nec efficacia vulgaris exiſtit. In vaſtis nemoribus aliis arboribus innititur. Ligno eſt tenaci ſarmentoſo & flexibili, foliis decoratur oblongis, ſuperius viride ſplendentibus, dentatis, ex ſe invicem, ad ficus fere Indicæ modum, pronaſcentibus. Ita ut non raro, pro naturæ luſu, quinquefolium conficiant, inferius duobus expanſis foliis, ſuperius tribus eminentibus.

In extremitatibus ramulorum proveniunt longæ ſpicæ, onuſtæ floſculis ex albo & viridi luteſcentibus; poſt quos ſequuntur capſulæ, triangulatæ, & ubi maturiores ovalis figuræ, quæ ſponte in tres partes dehiſcunt; cortex autem exterior rubicundus, interius eximie eſt ruber, continetque quilibet fructus duas fabas, quarum quælibet involuta materiæ molli, albæ, nuci conſiſtentia ſimili, ad tactum frigidæ: ex illo albo involucro faba ſecundum longitudinem eminet, nigerrima macula ſplendens, reliqua pars fabæ eſt fuſci coloris. Continet denique faba interius carnem fabaceam flavam. Hi fructus ad abuſus potius quam uſus, recepti ſunt: quippe contuſi, aquas venenata qualitate inficiunt, ita ut piſces inebrientur & moriantur. Folia autem viridia contuſa applicata, eorumque recens ſuccus vulneratis tantum prodeſt, quantum fructus aſſumtus aliis animantibus ſolet obeſſe. Adeo enim qualiacunque vulnera, etiam prima intentione, mundificat & reſtituit, ut merito inter præcipuas vulnerarias hæc herba numerari mereatur.

TETY-POTE-IBA ſive VITIS ARBVSTINA.

EX ſtercore avium, quæ *Tetyns* dicuntur, ad arbores Aurantiorum depoſito, herba naſcitur voluntaria, Indigenis *Tety-pote-iba* appellata quæ Vitis Arbuſtinæ inſtar, ſed folio *Myrti* majoris ſimili, ipſi arbori maritatur: quam præ nimia luxuria tandem cooperiens, exitium totale illi infert. Sed quantum hæc Zizania Aſſyriæ malo noxia, tantum homini atque ipſis avibus *Tetyns* dictis proficua exiſtit. Quippe eædem aviculæ herbam hanc è ſtercore ſuo natam, ſive amore alimenti, ſive medicamenti depopulari amant. Denique à radicibus & ramulis contuſis & ex oleo communi frixis, emanat inſigne medica-

medicamentum calidum, cujus crebris inunctionibus, ad vices aliquot reiteratis, ventris & pedum inflationes, tam adultorum quam puerorum, ex frigido enatæ, felicissime restituuntur. Adeo discutere & confortare creditur hoc oleum, præsertim vetus, ut nulli remedio cedat, meritoque à rusticis tanquam domesticum reservetur. Rasura caulium in aqua macerata oculorum obscuritates abstergit, præcipue in affectibus ictericis.

CAPVT LXII.

Variæ Phaseolorum species Cumandá dictæ.

QVum antea lectori indicarim, instituti mei esse, eas tantum perstringere plantas & animalia, quorum qualitates alimentosæ, medicæ, vel venenatæ mihi innotuerint: Idem imprimis circa Phaseolos, Ciceres & Pisa nunc prosequor; quoniam immensi esset laboris, imo charta mihi prius quam materia deficeret, antequam tot luxuriantium Fabarum & Siliquarum silvam graphice depingerem.

Hoc itaque capite eas tantum recenseo, quæ omnibus pariter incolis familiares, & inter alimentosas potissimum habitæ. Vt sunt primo *Cumanda-guaçu*, id est Fabæ magnæ dictæ. Quæ pollicis sunt crassitie, & sicut præstant Europæis magnitudine, ita etiam sapore & salubritate. Instar funis ad arborum cacumina enituntur, easque Hederæ modo amplectuntur. Fabæ torrefactæ & contusæ cumque ovo exhibitæ contra fluxus ventris in usu sunt. Coctæ vero ad cataplasmatis modum ventri impositæ colicis doloribus medentur; ad resolvenda quoque apostemata parti affectæ applicantur.

CVMANDATIÁ.

Cumandá-guirá est frutex elegans toto anno florens & fructifera. Cortice viridi, ligno fragili, ramis surrectis sibi oppositis exsurgit, foliis oblongis Salviæ acutæ similibus, inferne albicantibus, superne viridioribus, lanuginosis, floribus luteis magnitudinis nostratium Pisorum, quibus siliquæ compressæ & quasi contortæ succedunt nostris paulo minores. Horum usus omnibus passim incolis frequens si coquantur, præterquam enim quod palato blandiantur, lubricam reddunt alvum.

Illæ autem quæ simpliciter nomen *Cumandá* induunt, Fabis Turcicis tum sapore tum magnitudine simillimæ, sed subinde colore tantum, non forma differunt, aliæ enim prorsus sunt albæ, aliæ dilute è candido flavescentes, aliæ obscure purpureæ renis formam referentes: omnium cutis admodum nitet, & eleganter maculis distincta.

Cumandá-mirí, id est, Fabæ parvæ, sunt Pisa, Europæis magnitudine paria, sed oblonga & non rotunda, albi quoque & leucopœi coloris.

Sequuntur tandem & illæ quæ *Cumandatiá* appellatæ, *Lablab* Prosp. Alpini. de quibus vide Carol. Clusium Rar. plant. pag. CCXXVII. Planta hæc ex Africa in Brasiliam creditur translata, undique nota tam ob elegantiam quam ob usum; perpetuis floribus & sarmentis luxuriat toto anno. Semina nigra, siliquis latioribus haud longis continentur, quæ edulia non solum sed gustu gratissima existunt, si cibis immisceantur & coquantur. Pectoris morbis medentur. Prosp. Alpinus testatur, urinam & menstrua movere.

GVANDV'.

His annumerantur Ciceres quibus *Guandú* Brasiliani, Belgæ, à siliquarum forma **Witte krombekjes** nomen dederunt, adeo expetiti præ cæteris, ut non minus ægris, quam sanis conducant. Elegans hic Phaseolus Turcicorum modo scandit, iisdemque est foliis & floribus, sed multo minoribus. Iucunde semper viret, perpetuisque copulatis siliquis parvis decoratur: ita ut ob ornatum æque ac usum sativa facta sit planta.

Quæ *Guarumbeé* dictæ, Turcicis Phaseolis aliquanto sunt majores, coloris nigerrimi & optimi saporis, sed minus frequentes præcedentibus.

CAPVT LXIII.

Ietucu sive Mechoacan, & Xalappa.

De ea nunc agendum radice medicinali, quæ in Novo & Veteri orbe nomen audit à sua Regione Americæ natali quæ Mechoacan appellatur. Adeo per omnes silvas sponte luxuriat; ut non minus terram frequentia radicum, quam nemora elegantibus sarmentis & floribus impleat.

Docte sane & curiose harum plantarum quatuor species gradu & dignitate impares Ximenes tractavit, ut videre est in Annotatione sub capite Mechoacannæ in Historia nostra Brasiliæ naturali. quarum natura ut & semina, licet ab hac nostra nonnihil discrepare videantur: tamen sarmentis, foliis, floribusque convenire apparet. Mihi, hic non licuit ultra duas vidisse species, facie sibi simillimas; sed ut

efficacia

efficacia differentes, ita & radice, quæ in posteriori hac Mechoacannæ specie non solum longior, circulosior & nigricantior, sed & purgandi qualitate superior existit. Ac, ut verbo absolvam, eadem est quæ nomen Xalappæ in nova Hispania accepit. Quæ, cum nuper ibidem adhuc latitaverit, quis mirabitur, si etiam nunc in vasta hac Barbarie minus innotuerit, & sub communi Mechoacannæ nomine in usu fuerit.

Omnis itaque *Ietucú* sive Mechoacannæ species Lusitanis *Patáta da purga* dicitur: quæ adeo toto fere anno in agris luxuriat, ut exosa sit rusticis, atque ob nimiam ubertatem vilescat. Terræ imposita radix, spatio octidui adolescit cum foliis: imo parieti appensa progerminat feliciter. Planta caule lactescente sarmentoso, ruso, multangulari, lento repit vel scandit. Foliis solitariis hinc inde vestitur teneris, sature viridibus, inodoris, cordis figuram, cum vel sine auriculis repræsentantibus. Flore decoratur quadrifolio (quam hic separatim ad vivum ea qua erat forma & magnitudine apposui) dilute incarnato, intus purpureo; in cujus medio capsula, loco umbilici rotunda prominet, ex qua semina aliquot nigricantia Pisi magnitudine sed non figura, quia compressa & quasi triangularia apparent. Radice est magna bifida utcunque extus fusca, intus tota lactescente, in quo resinoso liquore medica qualitas residet; ac proinde verno tempore Brasiliensi collecta, atque in taleolas circulares dissecta, atque filo transsutim excepta, sollicite reservatur, quod ab externa injuria facile afficiatur.

IETVCV' sive MECHOACANNA cum FLORE.

Pulvis radicis à semiuncia ad integram ex convenienti liquore tuto exhibetur ad deturbandum pituitosum imprimis & aqueum humorem. Vel radix recens, mundato cortice, exprimitur per pannum ad horas aliquot; quod subsedit siccatur in umbra (ob similitudinem *Tipioca* dictum) drachma in pueris, duæ vel tres drachmæ in adultis, exhibentur. Delicatioribus autem qui ab omni medicamento abhorrent, conserva exinde cum saccharo fit, cujus dosis castaneæ circiter est magnitudinis. Hæc conditura, quod blandum & gratum simul fit medicamentum, magnopere expetitur, & in varias Europæ regiones distrahitur.

CAPVT LXIV.

Ietica vulgo Batáta, Cará, Tamoatarána, Mundubi, & Mandobi.

INter fructus subterraneos alimentosos primum locum merentur, quos *Batátas*, nuncupant vulgo. Quæ Peruvianis *Apichu*, Brasilianis *Ietíca* dictæ, eæque quidem diversi coloris, sed qualitate congeneres, nutrientes, magnoque incolarum commodo in victum cedunt. Pingues sunt & dulces atque flatulentæ: & in hortis mul-

IETI'CA vulgo BATA'TA.

tum excoluntur. Caule sarmentoso, lento, viridi, tenui super terram repunt, semper nova filamenta terræ ingerentes, ex quibus novæ radices generantur variæ figuræ, coloris extus flavescentis, intus lacteo ficco turgentes. Quibus pediculus ad caulem in exortu incurvatus, folium sustinet dilute virescens, inferne canescens, figura cordis, ut vulgo pingitur, vel etiam ad latera auriculas habens ut Mechoacanna. Flores ferunt exterius dilute virides, interius candidos figura Campanulæ, quibus deficientibus semen quoddam videtur formari, sed nullius usus, quia optime transplantantur scindendo radices in taleolas & imponendo terræ. Coquuntur aut sub cineribus assantur, suntque optimi saporis & præferendæ nostris Rapis.

Batáta recens contusa & affusa paucula aqua atque macerata, fermentando fit potus, quo Indigenæ utuntur, imo, subinde abutuntur ad inebriandum.

Aliæ quoque dantur *Batátæ* species, quarum prima vocatur *Omenapó yeima*, humi serpens caule sarmentoso, viridi: folia quoque habens cordis figura, vel etiam aurita, solitarie posita, nervis & venis viridibus obsita. Radix ut plurimum est rotunda, cruda, alba, sed cocta fit per totam substantiam, instar Betæ rubra, manusque tingit cæruleo. Cuticula est obscure rubra; cultro incisa nigrescit instar atramenti sutorii.

Secunda *Pararo* dicta est caule & foliis sicut præcedens, nisi quod caulis hujus sit purpureus, & nervi atque venæ foliorum itidem purpureæ, ut & radix.

Quæ *Ietiopé* vocatur alba est quoque radice optimi saporis, paulo macerata comeditur, sed imprimis à febricitantibus.

QVæ autem *Inhame de S. Thome* vulgo, & Brasiliensibus *Cará* dictæ, quantum omnibus enarratis *Batátis* mole superiores: tantum dignitate inferiores existunt, & à plebe

CARA'.

plebe solum expetitæ, iisque ob ubertatem in quotidiano usu sunt. Planta est caule quadrato, & paulum hinc inde contorto; longissime repit super terram, aut etiam ascendit sepes, latissimeque se propagat: nam ramuli illius terram contingentes, fibras protrudunt & novas agunt radices. Versus extremitatem caulis senioris, multæ quasi spicæ producuntur, in quibus aliqua triangulata & turbinata corpora adhærent superius, rudimenta habentes parvi floris lutei. Interstitio magno ad caulem proveniunt pediculi duo oppositi, itidem quadrati, quorum cuilibet insidet folium Sagittalis nostratis figura, quod læta viriditate splendet, solidum, septem aut novem nervis ex pediculi insertione prodeuntibus & per longitudinem discurrentibus, inferius prominentibus, superius profunde jacentibus, in extremitate acuminatum. Copiosum liquorem aqueum fundit caulis incisus instar lacrymarum vitis. Crassa est radix, unum pedem longa, cuticula ex cinereo fusca vestita, sub qua flavescit, intus autem habet carnem succulentam & quasi lactescentem. Cocta cum oleo & pipere condita bene sapit: sicca tamen est, & farinam refert. Vnde & pro pane à Guineensibus usurpatur.

TAMOATARA'NA.

Eiusdem naturæ & usus quondam huc transplantata radix *Tamoatarána*, Planta quæ ex bulbo albo, splendente, figura fere ovali, magnitudine ovi anatini, producit caulem & duo vel tria acuminata folia, ejusdem fere cum caule longitudinis. Præter hæc in summitate folium unum atque alterum est, sub quo aliquot pediculi proveniunt, quatuor flores producentes, splendide albos, ex triangulatis squamis more Pineæ Nucis compositos, inodoros.

Nullius uſus, quantum conſtat, folia & caulis; excipiuntur Bulbi, qui more Batatæ pro bono alimento apponuntur.

MVNDVBI' & FRVCTVS.

SIcut Mandioca radix aliaque ſata menſibus potiſſimum æſtivis & terris ſitientibus gaudent; ita alii fructus ſubterranei & radices edules humida amant loca & tempora, inter quæ non ſolum *Batatas* mox deſcripta, ſed & *Mundubí* & *Mandobí* primatum tenent. Horum prior Luſitanis corrupte *Amenduinas*, Lerio *Manobí*. Peruvianis, teſte Monardo *Anchic*, Hiſpanis *Ibimani* vocatur. Familiaris hæc planta domeſtica facta, nunc humi decumbens, nunc ultra pedalem erigitur altitudinem. Caule eſt quadrato aut ſtriato, ex viridi rufeſcente, & piloſo. Hinc inde enaſcuntur ramuli primo quaſi caulem amplectentes & foliolis anguſtis acuminatis circa nodos ſtipati; continetque quilibet ramulus quatuor folia, ovalis figuræ in extremitate obtuſa, leviter piloſa, unico nervo recto & ſubtilibus venis conſpicua, inferne caneſcentia, ſuperne læte viridia. Floſculos habet flavos, per ora rubentes. Radice eſt brevi, tenui, contorta, filamentoſa, cui adnaſcuntur folliculi ex albicante griſei, figura minimi Cucumeris, fragiles, ſed ſtrepitum edentes: quilibet autem continet in ſe tres nucleos, pellicula ſaturate purpurea veſtitos, carne intus alba, oleaginoſa, ſapore Piſtaceorum, qui comeduntur cocti & inter bellaria apponuntur. Flatulenti ſunt atque ad Venerem incitantes. Multum tamen comeſti capitis dolores cauſant. Forma cataplaſmatis contuſi, & morſui ſerpentum applicati, dolori medentur. Ex illis quoque oleum clariſſimum exprimitur, non ingrati ſaporis, iiſdemque uſibus dicatum, quibus oleum Amygdali.

MANDOBI'.

POſterior fructus ſubterraneus, ex oris Africæ olim tranſlatus, tandem Americæ nativus quaſi factus *Mandobí* vocatur: qui non erigitur, ſed more Cucumerum tenuibus ſarmentis ſupra terram luxuriat, unde hinc inde pediculi ſtriati exſurgunt, quibus floſculi flavi, & folia, more Phaſeolorum ſibi tria conjuncta adnaſcuntur. Fibris ſubterraneis horum caulium reticulati folliculi, nucis avellanæ magnitudinis adhærent. Quilibet autem folliculus ſecundum longitudinem circum circa quaſi ſuturam monſtrat & preſſus circa illam finditur, continens in ſe duo utcumque grana piſiformia & ejuſdem

ejuſdem magnitudinis flavo pallida, ejuſdem cum piſis recentibus conſiſtentiæ, & ſaporis, cruda & cocta comeduntur, quod boni ſint ſaporis, ſed flatulenta, omnibus paſſim incolis in quotidiano uſu exiſtentia, cæterum prioribus *Mundubí* congenera quidem, ſed nutriendi qualitate iis cedunt.

CAPVT LXV.

Iupicánga vulgo Radix Chinæ, Iuapecánga vulgo çarçaparilla, & Convolvulus marinus.

SImilem quam Chinæ radicem ſolent nominare hæc quoque producit terra. Pſeudo Chinam, de qua Dodonæus & alii ſcribunt, verius dixeris, eamque admodum nodoſam, & lignoſam, in Territorio imprimis Paraybienſi, ubi copioſe naſcitur. Formatur in aliquot tubera ſicut ex appoſita Icone liquet, intus & extus ſubrutilo co-

IVPICA'NGA vulgo RADIX CHINÆ.

lore. Tres omnino reperiuntur ſpecies, licet paucioribus cognitæ, quæ omnes ſub eodem nomine comprehenduntur, ob ſummam quam inter ſe habent, ſimilitudinem; quas tamen ſi in uſus applices, diſtinguere neceſſe eſt: quapropter eligenda eſt quæ magis craſſa, glabra & rubeſcens eſt, quæ facile ex magnitudine pedis plantæ, tum &, ex in frequentibus caulium ſpinis, internoſci poteſt. Ejus brachia ſpinis acutiſſimis hinc inde obſita, Clematis inſtar, vicinas arbores, earumque ſummitates, ſinuoſis flexibus amplectuntur. Folia fert Plantagini haud diſſimilia, & baccas croceas ad aureum colorem vergentes.

In hac planta cum nihil ſit fere, quin ab aliis Scriptoribus tractatum, ſollicite aut

 prolixe

prolixe differere operæpretium non erit. Ea uti ſolent ad eadem mala expugnanda, quæ in Europa expelli ſolent: tametſi Chinenſi (ut, quod ſentio, dicam) dignitate & præſtantia nonnihil concedat.

IVAPECANGA vulgo ÇARÇAPARILLA.

LIcet à plurimis Incolis, tam advenis quam Indigenis, neglecta fere fuerit hæc, quod vulgaris illa & notiſſima *Çarçaparilla* ex aliis Americæ regionibus huc adferatur; tamen à peritioribus Empiricis, mox propria experientia edoctus, hæc *Ivapecanga* à me aliiſque Luſitanis in uſus Medicos eſt recepta.

Duæ reperiuntur ſpecies ſibi ſimiles, in ſilvis littoralibus repentes, caule ſarmentoſo, lento, viridi, aculeos ſeu ſpinas hinc inde habente acutas. Folia acuminata diverſæ longitudinis & latitudinis, exterius dilute, interius ſature virentia. ſolitarie alternatim cauli adnaſcuntur, in quibus tres nervi inſigniter conſpicui ſecundum longitudinem, tranſverſim autem multæ minutæ venulæ vario flexu tendunt. Ad quemlibet cujuſlibet folii pediculum duæ claviculæ prodeunt lentæ, longæ, quibus aliis plantis ſe firmiter annectit. Flores fert racematim: ſequuntur dein baccæ, primo virides, mox cinnabriæ, ubi autem maturuere, nigræ, rotundæ, rugoſæ, more Ceraſorum ſiccatorum pediculis inſiſtentes. Intus continent unum aut duos lapides albo flavos, duros, in quibus durus albicans nucleus. Vide Monard. cap. XXII.

Fr. Ximenes quoque diverſas & nobiliores Sarçaparillæ ſpecies, varioſque parandi modos in Mexico & Nova Hiſpania dari teſtatur, *Mecapatli* illis dictas. Optima autem creditur eſſe ea, quæ provenit in Hondura, quæque potiſſimum infertur Europæ. Sunt qui omnes has plantas referendas putent ad ſpecies Chinæ, verum quia radices plurimum differunt, non eſt dubium quin ſui generis ſint plantæ, licet figura foliorum, caulium volubilitate & capreolis conveniant. Quibus autem uſibus benigna mater natura condiderit hanc nobiliſſimam herbam, toto fere mundo innotuit, ſed quanto validius & felicius in Indiis ubi indigena eſt, morbis chronicis medeatur, illi optime norunt qui Indias Orientales & Occidentales habitarunt.

CONVOLVVLVS MARINVS.

PRæter *Çarçaparillam* officinarum, altera hæc non imbellis, licet ignobilior, reperitur. Luſitanis *Salſa do Praya*, ſive *Çarça* littoralis nuncupata, quam tamen Convolvulum maximum rectius dixeris. Ex radice lenta, longa, non craſſa, ſed gracili, paucis fibris prædita, nigricantis exterius coloris, intus alba & lactis glutinoſi plena, naſcuntur

ſcuntur aliquot caules, longiſſime repentes ſupra terram atque hinc inde iterum radices agentes. His adnaſcuntur folia alternatim poſita, læte viridia, craſſa, obrotunda. Ex pediculis flores prodeunt ſuperius quinquangulares, Campanulæ figura, coloris dilute purpurei, qui poſt meridiem clauduntur, mane excluduntur.

Sarmenta & folia recentia, temperate calida habentur, & emolliendi quoque vi pollent, ac proinde in balneis factitandis uſum habent haud exiguum, tum ad corroborandum corpus in affectibus præcipue frigidis, ſumme proſunt.

Decocta denique è ſarmentis & radicibus exſiccatis per os exhibita, eidem uſui inſerviunt. Folia recenter avulſa fonticulis appoſita ſolatium adferunt.

CAPVT LXVI.

Nhandiróba, Acariçóba, Ambuyaembó, & Caapéba.

HEderæ ſcandentis ſpecies, more Bryoniæ, ſarmentis paulo tenerioribus faſtigia arborum enititur. Folia habet diſpoſita more Hederæ, ſubrotunda & quaſi in tres angulos deſinentia, viridia, glabra, ſplendentia. Floſculos parvos ex pallido luteſcentes fructus ſequitur rotundus, viridis, ſplendens, Pomi majoris

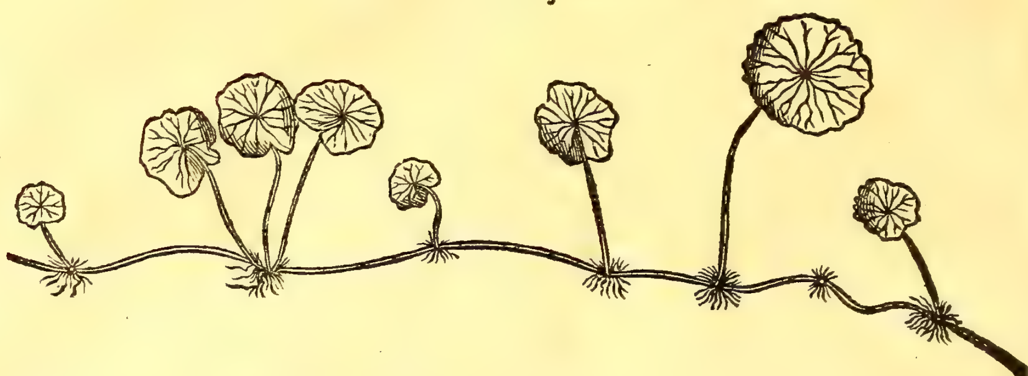
NHANDIRO'BA.

magnitudine, ſuperius circulum inſculptum quaſi continens & in centro ejus tres lineas, una extremitate ad angulos obtuſos ſe contingentes. Fructus in medio per interſtitia more juglandis, in tres diſpeſcitur cavitates, continetque multa ordine diſpoſita corpora ſubrotunda, ſatis craſſa, quæ tracto cortice intus alba apparent, continentque oleaginoſum nucleum ex albo flaveſcentem, pelliculæ incluſum. Ex hoc nucleo oleum parant, quo in lucernis utuntur, clariſſimum & optimum, tarde enim conſumitur: in cibo non poteſt uſurpari, quia amarum eſt, quemadmodum & totus fructus. Præterea oleo hoc, utpote calido, contra dolores ex frigore natos utuntur. Integras familias Braſilianorum ex nocturno frigore dolentes, ſolo hujus olei affrictu, memini reſtitutas.

PLanta reperitur præſtantiſſima, locis irriguis, maxime vero circa rivos & aquas ſalientes, quæ ab Indigenis *Acariçóba*, à Luſitanis *Erva do Capitaon* appellatur. Radix teres, geniculata, alba, ſub terra ſerpit, ad genicula multa tenuia filamenta agens, ibidemque ex albo purpureum, ſucculentum, fiſtuloſum, teretem, in altum protrudens caulem, in cujus ſummitate unicum folium rotundum, læte viride inſtar Nymphææ, & leviter in ambitu more Vmbilici Veneris crenatum, protrudit. Eminus eam intuenti Scabioſæ Alpini ſimilis apparet. Ex centro inſertionis caulis in folium, tenues venæ ad circumferentiam ſparguntur. Flores hinc inde ex diverſis caulibus ex luteo albeſcentes fert. Radix quæ longa & ſarmentoſa quaſi eſt, contrita odoris eſt radicis Petroſelini,

ACARIÇO'BA.

troſelini, guſtatu perquam jucunda & aromatica, tenuium & calidarum eſt partium, ac inter radices aperientes haud poſtremum locum meretur. Hepatis & renum obſtructiones & intemperies adeo feliciter emendat, ut nullum remedium illi prætulerim. Incolæ quoque recentem foliorum ſuccum inter decantata habent antidota, vomitumque ſicut noſtrates foliis Aſari, eo ſuſcitant.

AMBVYAEMBO'.

SI ulla ſarmentoſa planta egregie topiarium opus in ſilvis repræſentet, hæc ſane ob inuſitatam faciem oblectat. Ex tenui enim & lento caule ſolitaria & lata folia pallide virentia prodeunt, nervo craſſo & venis tenuibus obliquis dotata, ex quibus promanant hinc inde flores inodori, ex albo flaveſcentes, & venis punctuliſque purpureis intertexti, quorum figura & ſtructura humani ventriculi cum utroque proceſſu æmula. Cui deſuper adnectitur tenuis membrana obrotunda, ipſo flore multo major, innumeris

ris venulis rubris varie intertexta, haud male referens hepar humanum ventriculo incumbens.

Integra herba in varios usus medicos usurpatur. Amari est saporis, balnea exinde confortantia & discutientia conficiuntur. Suffumigia ex iis parantur sicca, quæ nudo corpore vel leviter cooperto Europæi æque ac Barbari excipiunt, membraque externa & viscera interna à frigidis humoribus torpentia ad pristinum vigorem restituunt. Imprimis autem decoctum ejus solum, vel cum radice *Iuripéba* mixtum, obstructiones hypochondriorum ex frigore natas tollit, si aliquandiu assumantur.

CAAPÉBA.

CLematiti non absimilis, tenaci ac prælongo sarmento, nunc vicinas arbores ornate conscendit, nunc humi instar Colubri repit hæc herba; ob similitudinem *Cipó de Cobras*, ob eximias virtutes & præstantiam *Erva de nossa Senhora* à plebe Lusitanica cognominatur. Tenuissimo est folio, rotundo, læteque semper virente, seorsim posito in caule, nunc orbiculari, nunc cordis latioris figura, superius dilute virescente, inferius albescente. Ad horum foliorum pediculos rufescentes, flores pallidi flavescentes proveniunt. In summitate pediculi granum provenit magnitudine parvi pisi, figuræ ovalis, interius viride, hinc rubrum. Radice tortuosa, è cineritio nigricante, & digitalis circiter crassitiei, si juvenis sit, sin vetustior, brachium fere adæquat, nigraque existit. Vt ex duabus hic appositis liquet. Obque hanc differentiam, aliqui duas ejus species esse putarunt.

Substantia intus est solida, compacta & pingui, non multi, sed tamen subamari, saporis, partium calidarum & tenuium, quæ manducando se produnt.

Floret planta mense Iulio, & semen fert magnum coloris rosacei, è capsulis (lupulo similibus) prominens.

Ego duplicem radicis simul & foliorum usum sum expertus.

Radix in taleolas secta, perque aliquot dies sub dio in liquido convenienti macerata, vim suam illi communicat, nec ingrato adeo sapore aut cerevisiam, aut vinum, quo diluitur,

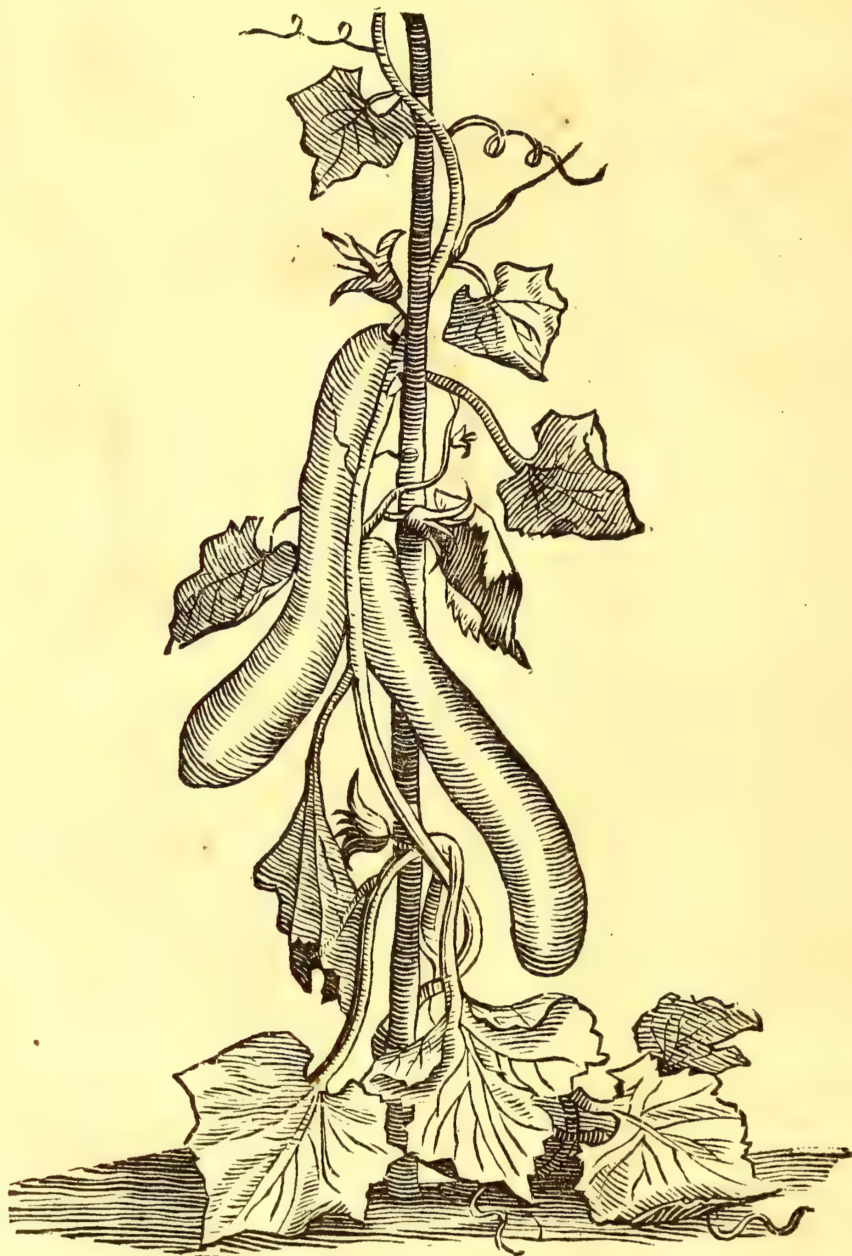
diluitur, imbuit; quin potus ordinarii loco ægri illo utuntur, quod renum, ureterum & vesicæ obstructionibus medeatur. Vsque adeo Calculi expellit materiam (licet rarius hic detur hoc malum) ut Magnates Lusitani aliud nullum medicamentum huic prætulerint. Cæterum hæc tantopere prædicata herba, non tantum propter virtutes jam dictas, sed & eximiam, qua contra venena valet, facultatem, ab omnibus expetitur. Quippe succus ex recentibus foliis expressus, serpentum sanat morsus: proinde *Erva do Cobres* Lusitanis dicta: radix autem cum foliis contusa, & è vino hausta, veneni intus assumti vim retundit, penitusque expellit, si imprimis ab excessu frigiditatis nata fuerit.

CAPVT LXVII.

Curuá vel Curuba, Iaeé aliis Iba-guaçu sive Anguria, Iurumú Ieruá, Taquera, & Guarerua-obe sive Cucumer Asininus.

CVruá vel ut aliis placet, *Curubá*, herba sarmentosa, species est Cucurbitæ, arbores & tecta ascendens. Primo protrudit duo folia Cucumeris modo, sibi opposita, è quorum medio postea prodit caulis striatus, sarmentosus, primo hirsu-

CVRVA.

tus mox glaber, humi repes aut scanndens Cucurbitarum modo, ac capreolis suis se annectens.

annectens. Folia hinc inde Cucumerum modo apposita habet, singula suis pediculis longis insistentia, in lacinias divisa, inferius hirsuta, albicantia, superius viridia & glabra: Prope pediculum cujuslibet folii clavicula prodit longa, contorta, arcte se implicans vicinis arboribus aut pedamentis appositis. Inter folia hinc inde in propriis pediculis nascuntur florum rudimenta conicæ figuræ, unde prodeunt flores magni, crassi, dilute flavi, exterius striis virescentibus distincti. Fructus longus est aliquando viginti digitos, cortice glabro ut Pepo, ex rubro purpureus. Caro seu pulpa ad flavedinem accedit, odoris dulci-acidi, instar pyrorum agrestium, saporis ingrati, ideo vix comeditur nisi assata: semen continet copiosum, figura & magnitudine Cucurbitæ seminis, sed quod exterius in superficie sua fusco est punctulatum. Fructus ob fragrantem odorem imprimis expetiti, imprimis si per menses aliquot (ut ipse sæpe tentavi) cistæ inclusæ & vestibus appositæ sint. Pulpa est refrigerans & humectans, ac proinde Barbari febricitantes ea utuntur.

IAEE' sive ANGVRIA.

Iaeé aliis *Iba-guaçu* sive Anguria, sativa planta, & tractu temporis quasi nativa facta; nullibi in Indiis felicius quam in Brasilia provenit, Lusitanis *Balançia*, Belgis **Water-meloen** sive Melo aquaticus, non improprie dicta. Per omnes Europæ Americæque regiones calidiores notissima. Repit caule sarmentoso, hirsuto, multis capreolis se terræ affigente: foliis profundis laciniatis & incisis, longis, erectis, striatis. Ex flore pentaphyllo, parvo, flavo, ingens fructus rotundus cum cortice viridi tenaci nascitur. Carnem habet succulentissimam in medio juxta semina rosacei, ceterum albi coloris, tanta aquæ dulcis & frigidæ copia refertam, ut inter edendum tanquam è poculo hauriri possit. Adeoque æstum viscerum compescit, ut haud facile febricitantibus convenientius refrigerium suaserim. Idem præstant sacharo conditæ. Ingentis molis felicissime toto anno, imprimis mensibus æstivis proveniunt, terra licet sterili & arenosa. Seminibus scatent multis, Cucurbitarum magnitudine & figura, diversi coloris, quæ primum locum obtinent inter semina frigida majora. Vnde emulsiones, aliaque medicamina refrigerantia quotidie parantur; accedentibus cæteris seminibus frigidis, imprimis Melopeponum & Cucumerum.

☞ Adeo enim horti Incolarum Melopeponibus imprimis luxuriant, ob facilem culturam & felicem proventum, ut nimia abundantia vilescant; excipiuntur tamen qui carne sunt viridi, solida, gustu & olfactu suavissima, & cæteris flavis Melonibus salubriori; sed quia figura & natura cum Europæis conveniunt, eorum descriptioni non immoror, Iconemque satis superque ab autoribus exhibitam, supervacaneum duxi denuo hic addidisse.

IVRVMV'.

Sequuntur aliquot plantæ humi repentes, ex parte Peponibus, ex parte autem Cucurbitis sive Hispanorum *Calabaçis* ascribendæ; figura potius externa quam qualitatibus internis, ab iis abludentes. Prima & optima est *Vrumú*, Lusitanis *Bobora*, Folia fert fere similia nostratibus Peponibus silvestribus rotundiformibus; & florem quoque flavum pentaphyllum, magnum. Fructus est magnus, orbicularis, striatus, compressus, cortice tenuissimo, coloris cinnabrii cum plurimo albo mixti, interius autem croceus, semine multo, albo, nostratium simillimo.

Boni saporis est coctus seu etiam assatus sub cineribus. Incolæ eo, tam ad sanitatem quam ad palatum, cum melle vescuntur.

Secunda vocatur, *Ieruá* figura & qualitatibus priori haud multum dissimilis.

Tertia, *Taquéra* dicta, inter Cucurbitas lageniformes potissimum numerata. Foliis cæterarum Cucurbitarum speciebus similibus. Flore quoque albo, magno, pentaphyllo, obrotundo, in medio habente stamina brevia lutescentia. Semine pallido, compresso, utraque extremitate quasi bicorni. Fructus est cortice duriori, saporis dulcis, qui inter alimenta medicamentosa primis Incolis & ipsis Europæis reservatur, refrigerandi simul & nutriendi facultate pollens. Saccharo conditus inter bellaria apponitur; alias enim, licet diversos apparandi modos admittat, minus gratus est stomacho. Cruda enim non solum minus suavis, sed si pravos offenderit humores in ventriculo, ibique moretur, corruptio concoctionem antevertere solet. Quod idem Gal. Dioscorid. & alii veteres de Cucurbitarum natura testati sunt.

GVARERVA-OBA sive CVCVMER Asininus.

In omni terra arenosa sitienti luxuriat, & sarmentoso caule humi repit Cucumer silvestris. Folia habet in longis pediculis singulatim posita, quodlibet in tres lacinias sectum, ac in ambitu dentatum atque hirsutum. Flore, ut solet, flavo, capaci. Fructu magnitudinis ovi gallinacei, ellipticæ figuræ, tuberculis per ambitum acutis, qui ubi maturuerit, pallescit. Semina transversum multa, in pulpa more Cucumerum sita.

Ita ut, si quis hujus nostræ Americanæ descriptionem conferat cum Cucumeris Asinini Europæi, ex parte cum ea convenire, atque ex parte discrepare, pro vario naturæ lusu comperiet.

Succus autem ejus, quod Elaterii nomen audit, summe amarus sed ex secundo calefacientium ordine habetur. Vsus ejus haud frequens apud advenas, multo minus apud indigenas, etiamsi efficacia illius non sit incognita: & parium credo virium ac illud, de

quo

quo veteres paſſim teſtati ſunt. Ego ſane, licet contra hydropem valeat, diſſuaſor fui iſtius medicamenti, idque ob tres potiſſimum rationes. Primo, quod perpetua debet eſſe cautio in Indiis circa uſum medicamentorum tam efficaciter purgantium.

Secundo, quia expertus ſum idem quod Meſue de ejus viribus olim teſtatum reliquit, ſcilicet præter alia quæ adfert nocumenta, vaſorum quoque oſcula aperire, tormina excitare, inteſtinorumque tunicas abradere, licet correctoriis munitum. Vnde Dyſenteria facile provocatur, qui morbus in Indiis plus quam alibi, medicæ artis peritis merito extimeſcendus.

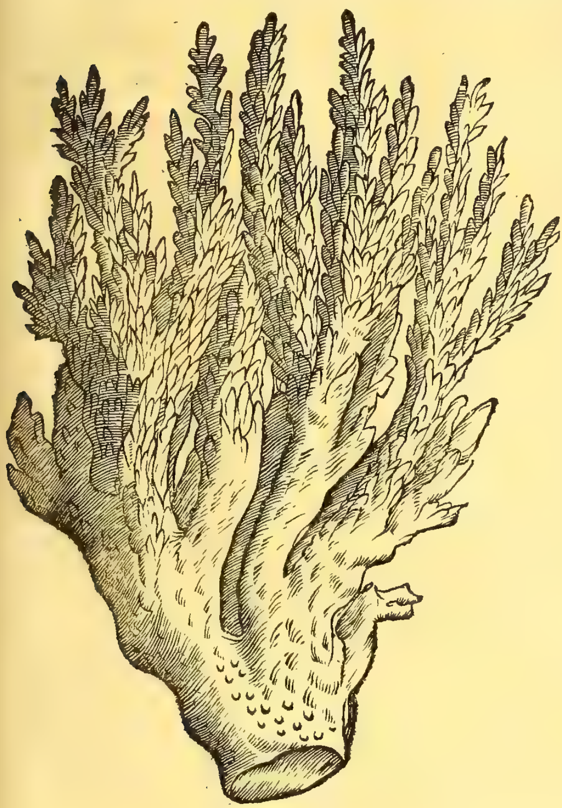
Tertio, quia licet ſerum ſanguinis à remotioribus partibus in articulorum morbis extrahat, tamen minus conducat. Quod Arthritis ut & Nephritis fere incognitæ ſint, ſaltem rariſſime hic appareant.

CAPVT LXVIII.

Tres Arbuſculæ Marinæ, Coralloides, Spongioſa, & Baccifera.

IN quibuſdam Braſiliæ locis juxta rupem illam *Reçiffo* vulgo dictam, quando maris receſſibus littus minus immerſum eſt, infinitæ lapideæ excreſcentiæ, nunc arbuſcularum, nunc Braſſicæ Cyprinæ inſtar, in ipſo fundo, cælo ſereno conſpiciuntur. Quæ pro diverſitate vel algæ, vel fungorum plantarumque maritimarum (quibus cryſtalli

ARBVSCVLA CORALLOIDES

SPONGIOSA.

more paulatim ſingulis acceſſibus aqua ſalſa vi Solis agglutinatur) vario & miro naturæ luſu creſcunt, atque è fundo erutæ, mox duriſſimæ, ſi inſolentur in littore ſicco, niveique coloris fiunt. A magnatibus in Hiſpania & Belgio expetitæ, ut ædes & ſubterraneas cavernas illis exornent. Maris accolæ & piſcatores in uſum medicum potius hoc qualecunque coralli genus adhibent, & raſuram ejus contra fluxus ventris & ruentes humores exhibent. Ego remedium hoc utpote crudum Barbaris reliqui, atque apud noſtrates Europæos nondum in uſus applicavi, niſi arte inſtar coralli officinarum præparatum.

IIſdem rupibus & vadis petroſis ſupernaſcuntur, quoque ſpongioſæ arbuſculæ. Inter illas inuſitatæ formæ prodit una cæteris facile elegantior, cujus Iconem hic exhibeo.

Ad tactum quidem ejusdem cum aliis spongiis mollitiei & coloris, sed non tantæ flexibilitatis: erigitur enim instar petrosæ arbusculæ coralloides ad duorum circa pedum longitudinem, & duarum palmarum latitudinem, mediocri soliditate prædita, imprimis inferius circa plantæ pediculum. Quia autem nullus ejus præterquam aliarum spongiarum usus innotuit, illius descriptioni supersedeo, sed ob elegantiam tantum & raritatem, mantissæ loco, eam lectoribus exhibeo.

SARGA'ÇO.

HErba illa Marina quæ ab Hispanis *Sargáço*, à Nostratibus **Steen-kroost** nomen accepit, Lenticula marina, licet improprie, nominatur. Est enim non Alga, sed Arbuscula baccifera, palmum longa, tenuibus caulibus griseis, & perpetuis foliolis serratis sature rubris in glomos convoluta. Quæ circa Insulas Flandricas vulgo dictas, incerta quidem origine undiquaque fluitans, adeo magnam maris partem obsidet, ut solum, non salum diceres, & remissiore vento moram navibus haud parvam faciat. Atque ideo ille tractus Oceani Lenticularis, de **Kroost-Zee** à Belgis ex Indiis redeuntibus nomen accepit. Raram hanc plantam pubes nautica Lusitanorum, ut & Batavorum, indiscreta quantitate macerant & coquunt cum liquore convenienti, eoque non sine felici successu contra difficultates urinandi utuntur. Insipida est, præter salsuginem ex aqua contractam. Nulla radix conspicitur, sed sola rupturæ vestigia apparent.

FINIS LIBRI QVARTI.

GVLIEL-

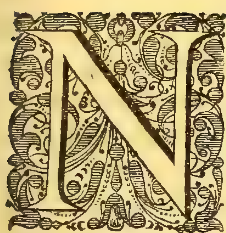
GVLIELMVS PISO

Clarissimo Viro,

D. IOHANNI ANTONIDÆ VANDER LINDEN,

Doct. & Prof. Medic. Pract. ordin. in Acad. Lugd. Bat.

Amico veteri & solido.

NAturæ hæc non tam sacra, quam admiranda quæ deinceps animus est promere, priusquam adeas contemplatum, patere te in ipso limine paulisper à vetere tuo & inde à communibus studiorum tirociniis conjunctissimo amico sisti, atque tuo sub nomine paucis me ad lectorem præfari. Quod quidem eo confidentius urgeo, quia, invitis tot eruditis tuis curis facilem te semper atque promtum fuerim expertus, cuique nihil solet evenire gratius, quam veterem amicitiam novis usque & usque succendiculis foveri atque perpetuari.

Ita scilicet fert Natura rerum, Clarissime Vir, ut dum in speciosa & admirabili illa rerum varietate qua Mundus consistit, alii aliis dediti sunt studiis & exercitamentis, certum tamen maneat dictum illud, Suum cuique pulchrum. Dum enim tu crebris scriptis exasciatis testaris, facundiam & eruditionem illum non deserere cui potenter lecta est res: sic ego mihi congratulor in parergo hoc, jucundissimi veteris naturæ theatri in Orbe novo observata ad incudem denuo redigere. Decennium circiter est quod exoticas illas lucubrationes meas protruderim potius quam ediderim in lucem, rogatu coactus fere, si fas dicere, amicorum, & inter eos Excellentissimi P. M. viri, Ioannis de Laet, qui suis se meritis optimi cujusque memoriæ atque desiderio intulit velut cælo. Cui viro, cum difficile mihi erat quidquam negare, ad præli curam se offerenti, non potui non, tum hoc, tum cætera mea scripta credere, avocatus ipse in castra ad Illustrissimum Auriacæ Principem. Vnde factum, ut omnis mihi adempta fuerit occasio, non dicam addendi quæ necessaria & generis erant difficilioris, adeoque otium & meditationem requirebant attentiorem; sed vel relegendi ea quæ non nesciebam restare emendanda in schediasmatis meis sæpe subito natis & è memoria limandis poliendisque. Posteaquam ergo flagitare Typographus novam cœpit editionem, prorsus me ad eam curam appuli, & quidquid subcidere temporis cursitationibus & περιοδείαις (quæ, ut ipse olim egregie es expertus in hac urbe, totos requirit dies) potui, id illi uni totum impendi, satagens ἐκ τῶν δευτέρων φροντίδων, quod aiunt, opus proferre si non sapientius, luculentius saltem & quod multorum curiositatem multis in rebus oblectaturum confido. Revocare itaque constitui hoc libro ad examen, primo Venena quæ plantæ partim, partim animantia produnt, una cum eorum antidotis seu ipsis venenorum venenis. Deinde Insectorum aliquot cum naturam tum metamorphosin vere admirandam & in æternum celebrandæ Creatoris potentiæ atque sapientiæ locupletissimum testem. Etsi vero satis mihi bene sim conscius, non omne me punctum tulisse in re tam difficilis quam abstrusæ & vix persequendæ indaginis, ob densam, qua involvitur, caliginem, & polydædalam mæandrorum, quibus indagari debet, varietatem atque perplexitatem: tamen videor spondere Medicorum filiis posse, non contemnendum ad se emolumentum ex horum lectione redundaturum: præsertim si animum dignabuntur advertere ad ea, quæ & ego præmonenda putavi, & facile Tu, si quisquam eruditorum, agnosces. Horum primum est, ut eorum, quæ enarrabimus præcipua, quantumvis primo intuitu vel nova vel etiam portentosa videbuntur, non modo ceu antiquissima, sed & quam maxime Naturæ, imo ejus autoris Dei legibus consentanea contemplentur. Homines quippe novi & in scru-

ſcrutandis Naturæ receſſibus parum exercitati, de facili fidem derogant his, quæ, quod ante ſibi inaudita ſunt, impoſſibilia opinantur. Quod videtur haud aliunde ipſis evenire, quam quod pleraque ſingularia Naturæ opera in ſenſus quidem, tam infrunitorum quam brutorum magiſtros atque duces, incurrant: univerſalis autem vis & incomparabilis ejus majeſtas paucorum ſe oculis & menti ingerat; utpote eorum duntaxat, qui indefeſſo labore & irrequieta meditatione nituntur Naturæ librum nocturna verſare manu, verſare diurna. Iſtos itaque exhortatos velim, ad meliorem horum cognitionem adferre judicium rectum & circumſpectum, quo ſe non ſolum muniant contra nimium credulas Indorum ſuperſtitiones, & pluſquam aniles perſuaſiones: ſed vel imprimis contra propriorum ſenſuum incantatrices fallacias. à quibus facile eſt decipi eum, qui ex uno vel altero intuitu, guſtu, olfactu pervenire ſe poſſe putat in notitiam corporum ſublunarium eorumque facultatum: quaſi ſcilicet Natura rerum, veluti proſtibulum in veſtibulo ſedeat, ſuique copiam faciat quibuſlibet prætereuntium; non vero intimo in receſſu atque penetrali ſe abſcondat, non ſine magno labore, ſine caſto amore, ſine numinis æterni ſeu parentis faventia atque permiſſu adeundam. Iſta ergo avia viarum quo & certius tutiuſque devitent, monendi ſunt præterea & illud, (quod neſcio qua aut temporum injuria, aut ingeniorum ſocordia, aut nimia ſui fiducia abiit omnino in deſuetudinem,) nempe ut noſtra hæc qualiacunque inventa ad priſcorum & fidiſſimorum, imprimis Hippocratis Naturæ & Medicinæ fidiſſimi interpretis, nulli non Naturæ prudenti vere admiranda placita, conferant diligenter & trutinent exacte. Certum quippe, illum virum, & quotquot ejus veſtigiis inhæſere preſſius, ad illud veritatis ac utilitatis rerum notitiæ culmen pervaſiſſe, quo adire quemquam poſſe negant, qui aliam fuerit ingreſſus viam. Id certe haud invitus fatebitur, quiſquis ſe tuum imitatus exemplum, totum dabit in ruminationem eorum, quos ex libris ejus reliquos fecit, non dicam, invidioſa vetuſtas, ſed humanum in genus mire miſericors clementia divina. Neque propterea tamen eos nos quis putet, qui cenſeamus, ullum hominem, quantus quantus etiam fuerit, infallibilem, ulliuſque dogmata pro indubitatæ veritatis norma perfectaque faciendi regula eſſe habenda. Vt jam ſibi parcere liceat iſtis Neotericis paraphyſicis, qui ipſum hoc de Medicis dogmaticis ad ravim uſque clamitant totieſque ingeminant, & nullis non argumentis contendunt, ſecum ipſi digladiantes. Qui quales ſint ipſi, facile eſt diſcernere detracta jam obſoleta illa Veritatis & Caritatis larva, qua ſe ſcioli iſti & uni quæſtui inſervientes abſcondere ſolent apud imperitam & falli tam pronam quam promptam plebem. Cujus in omnem opinionem per quamlibet & quantumvis abſurdam, modo ſpecioſam jactantiam, mobili ingenio freti, non raro triumphum canunt ante victoriam. Quid enim, an non quotidie videre eſt ingentibus promiſſis turgidos illos, ſive Vroſcopos impoſtores, ſive fumum olentes ciniflones, magnis excidere auſis, imo excindere è terra viventium multos eorum, quos morbi tædium, vitæ dulcedo, ſpei fallacia, & amicorum ſæpe importuna commendatio pellexit in ipſorum caſſes? Qui tamen, quamvis manifeſti ſint famam novitate aucupari, ut animas & crumenas, præſertim opulentiorum negotientur, ſi forte caſu in bonum eventum inciderint, vel jejunum aliquod in Macro vel Microcoſmo inventum adepti ſunt, ſe propterea audent invidiæ ſubjectum crepare. Quaſi vero hoc quod vivimus, ſæculum, adeo fœcundum & ferax eſſet magnorum ingeniorum & invidiam vere merentium: Cum per Deum atque hominum fidem perpetua potius commiſeratione digni ſint omnes hujus farinæ homunciones, qui in contemnendis quæ non intelligunt, imo ne adeunt quidem, ſunt fervidiores, quam felices in novitatum ſuarum aut certitudine demonſtranda aut utilitate edocenda. His, inquam, univerſa erudita antiquitas, imprimis noſter Hippocrates, nomen eſt, prætereaque nihil. Quem quia pauci legunt, pauciores intelligunt, idcirco eſt, quod multi ad illum Solem cæcutientes, neſcio cujus Syderis vel Lunæ lumen malignum ſequi potius, & quamvis Charybdes ſe vitare profeſſi, in Novaturientium Scyllas ferri cum ægris ſuis malunt, neque errores fateri prius, quam ubi in ſe experimenta capientes, idem in præcipitium ſe dederint.

Sed hæc quid attinet apud te, Amicorum optime, aut prolixius narrare, aut queri enixius? quem novimus, iſta non modo non ignorare, ſed ne diſſimulare quidem; quin omnibus in id unum animi intentis viribus incumbere, ut tandem aliquando Hippocrate nata, an ſata dicam, Medicina & ſuo reddatur nitori & omnium inſeratur amori. Vnde ſane Viri in Medica republica graviſſimi, ut D. Tulpius, D. Vicquius, D. Wullenius,

nius, atque alii multi in arte exercitatissimi, tibi pariter ac sibi gratulantur, quod incomparabile illud Asclepiadium lumen, hodiernæ lippitudini usque adeo molestum, non cesses objicere toties, eoque non paucos aut parvos detegere errores, & in certam medendi rationem præire. Ita interim denuo reperta & sua laude digna attemperare priscis satagens, ut sperandum sit, populum deinceps Academicum succo magis salutari, erectioreque imbutum spiritu, fore aliquando observantissimum aurei illius apud Tacitum dicti, tam Medicorum filiis, quam Politicorum apprime necessarii scitu. Intra deforme obsequium & abruptam contumaciam pergere, iter periculis & ambitione vacuum. Cujus si nostri recte sensum intelligant videbunt moneri se non minus illiberale esse ingenuo, alterius se ad opinionem, quam libidinem componere, & gregis instar hunc illumve Caprum sequi ducem, eo præsertim in studio, in quo nunquam aut finis est investigandi aut posteritati adempta facultas aliquid vel inventis addendi vel temere creditis demendi. Sed & illud ista monet gnome, ne nimio quis studio declinandi vitia in contraria currat, nimiumque confisus vel suis vel tot recentiorum titubantibus inventis tuto se posse putet insultare priscæ sapientiæ consultis: quin discat potius, deposita lascivientis ingenioli intemperie, putidaque philautia, & nostri seculi & veteris pariter bonis uti frui, medendique viam periculis quam maxime vacuam amplecti. Quo sane si & illi, & nos cum illis, atque adeo animis viribusque & studiis sociatis aspirabimus, procul dubio cum populi salute (cujus nos præsidem artem profiteri gloriamur) agetur longe melius. Quam sibi mentem qui non optet, è nostris puto esse neminem.

GVLIELMI PISONIS

HISTORIÆ NATVRALIS & MEDICÆ

LIBER QVINTVS.

De Noxiis & Venenosis Vegetabilibus ac Sensitivis, atque eorum Antidotis. Quibus aliquot Metamorphoses Insectorum, tum & Vivæ sectiones quorumdam Animalium inseruntur.

CAPVT I.

De Venenis, eorumque Antidotis.

Agno licet Venenorum proventu, quibus passim Animalia, Plantæ, ac Mineralia turgeant, universus Orbis terrarum luxuriet: tamen præter primum Naturæ institutum accidit, ut quiddam alicui sit malum & noxium. Nam quod multis alimento, quibusdam est veneno. Lepus marinus Mullo cibus est innoxius, at lethalis est nobis: ac vicissim, quod uni est veneno, ut Elleborus & Cicuta homini, quibusdam animalibus, ut Capræ Sturno & Coturnici, est alimento. Et vice versa Aloë vulpem, nux vomica Feles, Mures & aves enecat, nobis medicina est salutaris. Sic radix altilis *Mandihoca* à venenato succo nondum repurgata, homini lethalis, equis & bobus cæterisque animantibus nutrimentum præbet. Celebris quoque illa Herba Viva, *Iuquiri* dicta, Oves & Capras pinguefacit, interimit homines. Basilisco venenum est naturale, & aliis animantibus minime. Non autem Plinio assentiendum, qui in eum finem à Natura produci testatur, ut iis pro libitu homo, incurabili vel animi vel corporis morbo detentus, utatur, ac violentis toxico hausto cruciatibus & vitæ finem imponat. Nisi hoc forte attribuendum huic genti Barbaræ, artibusque Magicis supra modum deditæ, & in omnibus prope venenis dignoscendis mire solerti, quibus hostes & socios, lucri aut libidinis causa, pari sorte exstinguunt. Mancipia illa ex Africa huc deducta, ubi horrendi voti compotes fieri nequeunt, cum dominorum vitæ insidiantur, durissimæ servitutis jugi, inediæ, ac variarum calamitatum impatientes, ad unicam illam libertatis viam, nemini non perviam, confugiunt. Veneno ubique obvio, sibimet ipsis atroces manus inferunt. Gratulantes sibi Naturæ renuntiare, vindictamque, dominis plus justo severis, reponere. Sed hæc, relicto abusu, secus interpretanda sunt: cum animali non solum rationali sed & irrationali instinctus sit datus, per quem creatis omnibus dextre utatur, bona & vitæ utilia seligat, fugiatque nocitura. Quo spectat quoque pulchrum illud patris eloquentiæ Romanæ de finibus. Placet Stoi-
„ cis, quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit animal, ipsum sibi conciliari &
„ commendari ad se conservandum, & ad suum statum & ad ea, quæ conservantia sunt ejus
status, diligenda. Ecquid enim, per Deum immortalem, ex quo non aliquam percipiat utilitatem? Ex ipsis Viperis adversus Viperas conficit antidotum, quo venenis omnibus & venenatis morbis resistat. Ex *Mandihoca* radice, maximo scatente veneno, optimum alimentum non solum, sed & antidotum concinnatur. A Scorpio, Scolopendra, Colubro, reliquisque Serpentibus ictus, ab iisdem petit remedium: à solo hepate piscis *Vruti* punctura ejus venenata curatur, cum cæteris remediis refragetur. Nec existimandum, benignam Naturam remedium denegasse, ubi morbum invexerit, sed omni veneno alexipharmacum addidisse atque opposuisse. Basilisci lethifero veneno, Mu-

stelæ

ſtelæ virus, ſalivam hominis jejuni, Serpenti, Viperæ, Scorpio cæteriſque venenatis adverſari conſtat. Adeo placuit Naturæ nihil eſſe ſine pari. Equidem vix dixeris, venena, an alexiteria plura ſint pronata; & ubi ſpecificum incognitum, magnæ illæ compoſitiones ejus vicem ſupplent. Folia, flores & fructus herbarum *Tangaracá* & *Iuquiri*, venena Braſiliæ facile prima, propriam ſuam unaquæque radicem oppoſitum habet Antidotum. Bufoni *Cururí* aliiſque inſectis venenatis, ſolius *Nhambi*, decantatæ illius panaceæ, ſuccus ſuffuſus, vel cinis Tabaci aſperſus, præſentem mortem inferunt. Plurima alia hujuſmodi hic producuntur, Indigenis Barbaris, quam exercitatiſſimis advenis, notiora. Illi enim Serpentum, Viperarum, Bufonum, & Piſcium venenatorum pinguedinem, capita & jecinora ictibus venenatis paſſim applicant; imo integra inſecta quæ vulnera inflixerunt, propriis vulneribus audacter & felici cum ſucceſſu imponunt. Quo quidem experimento comprobant veritatem jam à Galeno 11. de ſimpl. Cap. de Dracone marino, & lib. de theriac. c. 11. aſſertam, aliaque ſimilia veterum ac neotericorum obſervationibus firmatam: ineſſe ſcilicet multis venenatis propriam antidotum. Poſſum ego teſtari, aliquas venenatorum puncturas nulli ceſſiſſe remedio, quam hepati ejuſdem animalis, & potiſſimum ea parte applicato, qua veſiculæ fellis eſt continuum, teſtante id quoque experientiſſimo Rondeletio; aliquas autem pro remedio admiſiſſe tantum carnem ejuſdem animalis impoſitam. De quo exactius in particulari venenatorum enarratione. Hinc manifeſte apparet, partes diverſas animalium non tantum diverſo ex primis qualitatibus proveniente temperamento: ſed & peculiari qualitatum occultarum, ſeu ut aliqui loqui malunt, virtutum ſpecificarum harmonia invicem adverſari: & aliquando noxam à veneno inferendam vel illatam tolli, quia elicitur vel extrahitur propter ſimilitudinem ſubſtantiæ, quam pars exterius applicita habet cum veneno impreſſo; aliquando vero, quia extinguitur, &, ut ita dicam, mortificatur propter contrarietatem & antipathiam, quæ parti impoſitæ eſt cum veneno inflicto.

Hactenus de venenatis ictibus eorumque remediis topicis, quorum fit mentio apud Authores profanos non ſolum, ſed quod ſacra pagina quoque in Hiſtoria Tobiæ cap. 6. 8. & 11. confirmat, uſum ſcilicet & abuſum Iecorum & Fellium antiquiſſimum ſimul & veriſſimum eſſe. Nunc alius nodus, qui quidem altioris videtur indaginis, diſſolvendus reſtat, ſcilicet de Fellibus & Iecinoribus quorundam animalium intus aſſumtis, quod duo illa vicina viſcera, ſi alterutrum eorum propinetur, maxime contrarios edant effectus. Sicut enim venenatiſſimi ſerpentis Hæmorrhois ictui Gobii piſcis jecur cum Allio ſumtum; Aſpidum vulneri, Iecur Apri exhibitum; ipſius denique canis rabidi hepar toſtum & in cibis aſſumtum; Viperæ morſui, illius caro medeatur, teſtante id tota fere erudita antiquitate; Ita Fel Viperinum apud omnes ſtatuitur venenum tam præſens, ut vix quiſquam ab ejus aſſumtione evadat niſi per propriam Viperæ carnem: Fel Leopardi intra ſex horas interficiens, niſi per coagulum Hirci ſilveſtris ſubveniatur. Fel Leuncæ cito quoque occidens: Fel piſcis Canis, unius grani quantitate deleterium eſt. Sic ego, quæ quaſi magica vel ſuperſtitioſa mihi primo intuitu apparebant, cum ſtupore vidi exercitatiſſimos Indos medicaſtros, eorumque imitatores, ex propinato unius animalis Felle calamitates & mortes: ex alterius vero animalis Hepatis exhibitione ſalutem & vitam promiſiſſe & præſtitiſſe; ſicque alterum veneni, alterum Alexipharmaci vices ſubiiſſe. Ratio hujus rei ſatis obſcura, quæque me ſæpe torſit; nec hactenus inveni quod mihi plene ſatisfecerit. Lis quidem hæret inter authores, an venena animalium, quorum ſunt venena, ſint nutrimentum, an excrementum. Si primum, haud facile eſt dicere cur una pars animalis venenati magis ſit venenata quam altera, cum nutrimentum ad omnes partes appellere debeat; niſi quod in aliis partibus permiſceatur aut ſanguini aut pituitæ aut ſeroſis humoribus, quibus vis illius infringitur; in folliculo vero fellis à bilis acrimonia exacuatur. Si poſterius, facilius poteſt dari ratio; quod nimirum venenum illud excrementitium, à maſſa ſanguinea ſegregatum, ad folliculum fellis amandetur. Mentem tamen meam libere aperiam, ut ſaltem aliis calcar addatur ingenium quoque ſuum convocandi. Neque enim facile eſt vel ſagaciſſimo Philoſopho tot rerum idioſyncraſias dignoſcere, imprimis in novitatibus his à receptæ doctrinæ fundamentis alieniſſimis. Cum itaque Fel inter omnia quæ ſunt in corpore, partium ſit maxime acutarum & tenuium, vimque poſſideat ſolvendi, penetrandi, imo & erodendi, venenum certe animalis hiſce adjutum qualitatibus multo

to facilius sese exserere, & sanguini reliquisque partibus communicare potest, quam si in alia aliqua parte vel humore consisteret hisce qualitatibus destitutis. Quod vero ratione manifestarum qualitatum additarum, virtutes rerum specificæ, vel intendantur vel remittantur, probari posset multis argumentis. Hepar autem, quandoquidem aliquam habeat cum Felle affinitatem, utpote viscus Fellis vel generationi vel separationi dicatum, atque hac ratione aliquo modo sit simile: dissimile tamen quatenus habet vim specificam venenatæ Fellis qualitati adversam: ratione itaque similitudinis, venenum petit, cumque eo se involvit; ratione vero qualitatis specificæ Felli talis animalis contrariæ, ipsum vel expellit, vel extinguit.

Licet otii mei non sit recentiorum & veteranorum Anatomicorum componere lites circa officia Hepatum & Fellium vivorum animalium; enarratæ tamen utriusque operationes diversæ, favebunt potius eorum opinioni, qui nobiliorem sanguinis portionem à felleo & fæculento segregandi officium jecinori concesserint, quam iis, quibus absurda Helmontii sententia arridet, ipsum scilicet Fel balsamum jecoris & sanguinis clamitantes. Quippe sicut in hepate & sanguine alexipharmaca videtur latere qualitas ad toxica quævis fuganda & obtundenda idonea: Ita è contra Fella quorundam animalium adeo videntur degenerare, ut haud facile quis impune ea assumserit: mitto quod aliquorum venenatorum Fella, qualitate sua deleteria primatum teneant, sive incaute, sive per dolum ea exhibita fuerint. Etenim ut nihil vulgatius apud Plinium aliosque veteres Practicos, quam Tauri, Capri, Vituli, Apri, tum & quarundam avium & piscium Fella vel sola, vel aliis mixta, contra alopecias, oculorum & aurium affectus, aliaque mala extus applicari, quatenus vi erosiva & abstersoria admodum sunt proficua: Ita quoque inter venena qualiacunque ab animalibus desumta & intus assumta, nullum præsentius atque efficacius quam ipsum eorum Fel agnoscunt æque Barbari nostri Americani, ac abstrusioris olim eruditionis Mauritani, Arabes & Græci. Cujus usus & abusus tantum abest ut exoleverit, ut è contra tanquam hibernus flatus extremos Mundi ambitus pervaserit, atque etiam nunc in Indorum animis, proh dolor, vires acquirat eundo.

Quamvis mihi occasione multoties desiderata infinita alia nondum explorare licuerit, ea tamen quæ assequi potui, posteris ulterius indaganda relinquo. Nec enim facile est veneni speciem cito distinguere; neque etiamsi cognoscatur, protinus illius proprium alexipharmacum succurrit. Accedit, quod aliqua reperiantur, quæ in Europa venenata, hic vesca, vel saltem minus noxia sint, & vice versa; quippe ranæ & pisciculi hic dantur præter opinionem venenati: E contrario formicæ illæ grandiores, tum carnes aliquot serpentum, lacertorum, bufonum, vermium & glirium sylvestrium, primis incolis inter delicias habentur. Idem Plinius de Africa confirmat lib. VI. cap. 29. Celsus lib. V. cap. 36. Scaliger Exercit. 189. sect. 4. In India atque Æthiopia non solum innoxios serpentes multos, sed etiam esculentos dari, ita ut Ophiophagi dici possint. Præ cæteris autem in Brasilia, centipedes *Carasitú* & *Caramouritú* virides & nigri, tosti & eviscerati; tum imprimis vermes illi *Iarumái* & *Caramatorí*, pingues & albicantes, inque medullosis silvestrium Palmarum truncis viventes, in pretio illis sunt. Plinius lib. XVII. cap. 24. Ælianus lib. XIV. de Animalib. cap. 13. narrant, vermes quoque in usu multis Indis esse.

Innumera alia portentosa à Tapuyeris fando accepi, quæ, quod eorum aliqua sublestæ fidei videbantur, silentio prætereo; tantisper donec ulteriore investigatione atque experimento eorum veritas magis illucescat. Multa equidem inter hæc notatu dignissima, à paucis tamen, quod sciam, annotata, adeoque neglecta, ut rara vestigia horum ac similium naturæ mirabilium exstent, unde lucubrationes physicas quis illustrare possit. Quamobrem multa partim propria experientia, partim pretio & precibus à Barbaris extorquere necesse fuit; qui sicut tenebriones sunt in porrigendis venenis & pertinacissimi in revelandis ejusmodi secretis; ita officiosi in exhibendis antidotis; dictoque citius ubi de natura veneni constiterit, in silvis efficacissimas herbas colligunt, quas contusas instar potionis ægris subministrant, animasque pene exstinctas suscitant.

At vero, his remediorum generibus non contenti miseri ac superstitiosi mortales, futilia illa ac illicita, ut fascinationes, incantamenta, philtra ac sortilegia amplectuntur. Quod tamen ex parte condonandum huic genti profanæ, utpote nullis literis vel Dei cultu imbutis, sed Stygiis tantum atque infernalibus auguriis, ultra quam credi potest,

potest, deditæ. Illud mirum, reperiri etiam inter Christianos, quos insana hæc & ridicula credulitas involvat. Pudet profecto, quam indigne homines cæterum cordatos, mancipiorum & pecorum suorum externos & internos affectus, nescio quibus præstigiis à se curatos gloriari, meamque incredulitatem haud parum accusantes, audiverim. Quum tamen quæ primum technis impostorum, veneficiis ac magicis incantamentis obvelata erant, longo post tempore ingenii aciem intendentibus, detecta stolidam opinionem exemerunt. Nemo equidem tam excors, quin fateatur, plurimos præter expectationem Medici, citra artem, absque manifesta causa sanitati restitui vel beneficio naturæ solo, accedente imaginationis vi; quinimo vecordia potius esset, omnia manifestis qualitatibus ascribere & occultas illas proprietates tollere. Sed hæc nihil ad præstigia aut patrocinium impostorum respiciunt. Verba & characteres sunt Medicinæ dæmonum, syrupi & apozemata hominum, inquit Paracelsus. Ex Agyrtis & circumforaneis qui plusculum sapiunt, norunt quo tempore & quibus morbis sua amuleta instituant. Si successu res careat, æger incusatur. In minimo enim qui peccat, omnium fit reus. In mysteriis magicis, qui cadit syllaba, cadit causa. Plebecula maxime dedita ejusmodi nugis, plus fidei & spei iis concipit, gaudens falli specie recti. Orationes cum certis cæremoniis dicendas suscipit, & jam vix demurmuratis verbis vi fortissimæ imaginationis, aliquam convalescentiam sentire se clamitat. Quod ipsum quoque Galenus his verbis testatur; plures sanat, cui plures fidunt. Vnde merito credulos Agrippa ad sacra magiæ cæremonialis admittit. Sed longius provectus, dum me tantæ credulitatis piget tædetque: revoco me, & ad venenatorum enarrationem redeo. Quorum occultæ qualitati abditæ, quoque medicamentorum proprietate (quæ per experientiam fuerit revelata) succurrendum.

Inter venenata Brasiliæ animantia, Serpentes primum locum occupant, è quorum numero circirer viginti hactenus innotuerunt, ut sunt, *Boiguaçú*, sive *Iibóya*, *Arabó*, *Boiobi*, *Boicaíba*, *Guon*, *Çacabóia*, *Boiçininga*, *Boitiapó*, *Boiçupecánga*, *Boipéba*, *Çurucucú*, *Caninána*, *Çurucutínga*, *Guinpiiaguara*, *Ibyara*, *Iaçapecoáia*, *Ibibobocá*, *Iararáca*, *Maníma*, *Tareibóya*, & *Amorepinima*, *Çucuriiú*, *Ibiracoá*, quorum posteriores quatuor sunt Angues aquatici. Hos omnes serpentes generali nomine *Boia* vel *Mboia* appellant, quibus ex suo arbitrio, & pro Serpentum diversitate, cognomen & agnomen imponunt. In quo quum sibi non constent, sed nimium varient, fit ut advenæ æque ac ipsi indigenæ fluctuent. Proinde benevolus lector facile veniam concedet, si in his exoticis rite distinguendis, non omnibus satisfiat. difficillimum enim est ex æquo vel affirmare veritatem, vel falsimonium refellere, quia perpetuus errorum parens est vocabuli aut rei alicujus vicinitas & similitudo. Frequentiores, ædes & silvas perreptantes, in hoc habitato Parnambuci tractu attingo; reliquorum minus cognitorum naturam cogor præterire. Horum Serpentum Americanorum aliqui Europæis minus sunt noxii, utcunque tamen majores & vegetiores iis existunt; quasi harum regionum calor externus nativum in hisce frigidis animantibus intendat. Tantumque abest ut his vel aliis venenatis tarditas possit attribui à Cardano, ut noverim Angues tantæ celeritatis, ut sagittæ similes viderentur. Præter Galeni aliorumque testimonia, multa sunt argumenta ab ipsa experientia desumta, quæ evincunt, temperiem nactam esse frigidam, omnem Lacertorum & Serpentum cohortem, contra Avicennæ opinionem: licet quorundam venenum ardorem summum inferat. Nam non solum contactus ipse frigidus vel maxima æstate, hoc arguit, sed eorum plerique ad menses aliquot vivi absque cibo reservati, hoc confirmant; cum tamen si quid esculenti illis præbetur, comederent. Idem testatur Scaliger commentariis in Historiis Animalium, l. 11. &c. Cæterum qui plura volet de Serpentibus, consulat Æliani & imprimis Gesneri Historiam Animalium. In illis enim quidquid Veteres & Neoterici de eorum natura scripserunt, congestum reperiet.

Serpentum venenum in capite potissimum latere, facile liquet, quod Incolis ophiophagis bene fiat ex esu eorum, capite amputato: contrarium vero illis contingere, capitis quorundam viscerumve minima parte degustata. Capita enim inter externa remedia adversus serpentum morsus reservari solent, ut mox demonstrabitur. quasi nullum adeo atrox venenum à Deo creatum, quin liberalem in medicina opem suppeditet, ipsaque reptilia majestatem Creatoris humilitate sua perpetuo exaggerent. Porro hoc qualecunque venenum, nunc circa dentes in saliva, nunc in ipsis dentibus latitare, vel exinde patere putem, quod dentes mortuorum serpentum, hominum & canum carnes inflamment.

Degunt

Degunt passim in cavernis & arborum truncis, sustentant se gliribus, bufonibus, ranis, aviumque ovis. Testibus carent, eorumque loco meatus duos habent sicut pisces, qui semine implentur tempore coitus, lacteumque emittunt humorem. Coëunt complexu, adeo sibi circumvoluti, ut unus existimari biceps possit. Ita ut in his aliisque naturalibus functionibus vix quidquam differre ab iis quæ Autores in Asia prodiderunt, deprehenderim. Ventriculus laxiori intestino simillimus uno ductu ad caudam producitur. Renes & vreteres quidem apparent, sed non vesica; quasi iis hoc cum avibus aliisque animalibus oviparis pitissando bibentibus commune esset, lotiumque qualecunque in alvum cum stercore deponerent. In uteri cornibus infinita pene ovorum sunt rudimenta, & globulorum modo inter se quasi agglutinata. Ita ut ovipari plerique Serpentes dici possint, exceptis paucis, præsertim Viperis illis *Iararáca* dictis, quæ inter vivipara recensentur. Non tamen ad opinionem quorundam scriptorum, dicentium, earum partus quasi moræ impatientes, vi erumpere, matremque enecare, quum utriusque sexus Viperæ in vivario positæ, more ceterorum animalium pepererint.

An vero bibituræ & côituræ, venenum deponant, lis hæret inter Autores, & à me hactenus incompertum fateor. Ab Incolis passim observatur, Angues & Viperas insito timore à Cancris abhorrere; tum quoque Porcos ab iis læsos, instinctu naturali se Cancrorum esu curare.

Hæc de Serpentum, Anguium, Viperarum natura in genere dicta sufficiant, nunc generales quoque cautiones sauciatis præscribendæ. Primo quisque vulneratus ab aqua sibi caveat, licet Oppianus & alii de Cervis Libyæ vulneratis à Serpente, instinctu Naturæ fluviis se immergere testentur, ut curentur. Hic autem contrarium datur experiri. Qui diversitatem venenorum & antidotorum supra enarratorum bene consideraverit, causam facile percipiet, cum diversi & inusitati, imo contrarii subinde curandi modi inde exsurgant.

Secundo sataget quisque, ut vulnus, à perpetuo illo humani generis inimico inflictum, statim dilatetur, si sanguis non abunde profluat. Mox cauteriis tum potentialibus tum actualibus pars læsa muniatur vel exstirpetur.

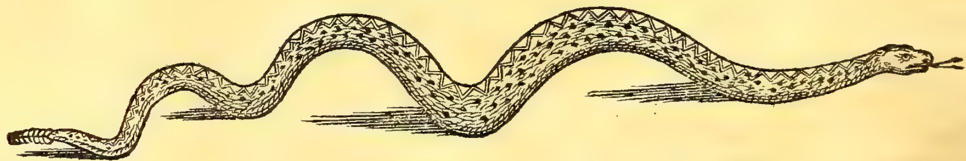
Tertio decantata illa potio *Carimã* ex *Mandihoca* facta, largiter potetur. Hæc enim sitim, quæ comitari solet, non solum restinguit, sed peculiari vi antidotali corroborat, sanguinisque ardorem mitigat.

CAPVT II.

Boiçininga, & Boiçuaíba.

PRimo, domina illa atrocium Serpentum occurit *Boiçininga*, quam *Cascavela* & *Tangedor* Hispani, nostrates **Ratel-slang** / Mexicani *Hoacoatl*, nominant, propterea quod sonitum instar tintinnabuli cauda edat. In triviis juxta ac deviis locis cernitur, tam celeriter proreptans ut volare videatur, idque velocius per loca saxosa, quam ter-

BOIÇININGA.

restria. Huic tam pernicioso Colubro, benigna Natura, cautionis quasi gratia, crepitaculum addidisse videtur, ut illius sonitu admonitus quilibet, homo non solum, sed & qualecunque pecus vel jumentum, tempestive sibi caveat à vicino hoste. Brachii est crassitie, longitudine interdum quinque pedum, lingua bisulca, dentibus longis & acutis, colore fusco & ad flavum vergente. Venter squammas habet grandiores reliquis, quasi parallelogrammas, pallide flavescentes. Quotannis articulus, quo infestare solet, in cauda crescit, ita ut Serpens decem annorum habeat crepitaculum longum duos digitos, semidigitum latum, substantia lævi, glabra, pellucida, sicca. Irritatus in spiras se contorquet, itaque sibi cavet undique, ut nulla non parte se vindicet ab illata iniuria.

Caudæ

Caudæ extremitate in anum hominis immissa, mortem infert confestim; venenum autem quod ore vel dentibus infundit, multo lentius vitam tollit. Ex vulnere mox sanies cruenta effluit, caro livet, ulcusque paulatim serpit. Ad remedia extrahentia, vulnus dilatantia, scarificationes, cucurbitulas, & si pars læsa intercipi possit, ad vincula festinandum, idque junco *Iaçapé*, cui remedio maxime fidunt superstitiosi Incolæ; sin minus, cauterio utendum est. Interim dum veneni qualitas ad cor penetrat, curandum ut interius præmuniatur *Tipiocæ* haustu & succo recenti præstantissimæ herbæ colubrinæ *Caatia* & Limonum recentium, sudoresque evocantibus insistendum. Præsentissimum præ cæteris remedium, quod Barbaris contra hujus aut qualiscunque Serpentis morsus restat, est ipsius nocentis caput, quod contundunt, contusum emplastri forma vulneri calens applicant: viciniſque partibus virentia Tabaci folia imponunt. Præ doloris atrocitate icta humant membra cum felici successu. Cui remedio simul addunt, in omni fere morsu, salivam hominis jejuni, qua perpetuo partem affectam demulcent, (Plinius lib. VII. cap. 2. Galenus lib. X. Simplic. Scaliger in Histor. Animal. lib. II. cap. 18. hanc salivæ vim quoque agnoscunt) adeoque his antidotis nituntur, ut desperent, si in illis voti compotes non fiant. Ego hæc & similia remedia, quæ longa illis experientia dictavit, jubente necessitate, lubenter sum imitatus. Non intermittendo tamen ea quæ à veneranda antiquitate & autoribus nobis sunt relicta. Ne nimium temere hisce novitiis, aut pertinacius adhærerem veteribus, quibus negatum fuit Orbem Americanum, ejusque animalium peculiarem genium inquirere.

BOIÇVAI'BA.

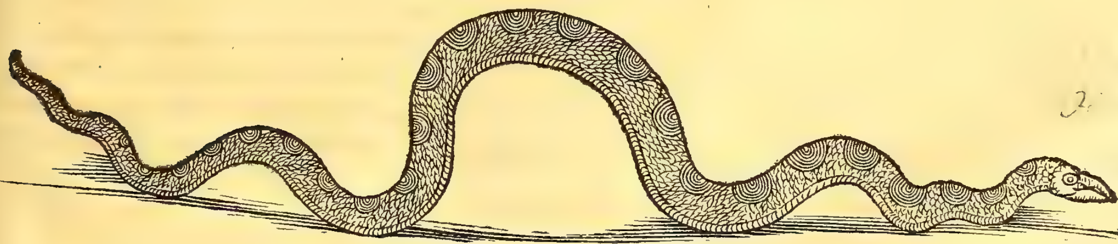
Boiçuaíba Serpens crassitie & longitudine *Boiguaçú* similis, sed coloribus discrepans, quippe hic sine maculis, continuato ductu, anteriori corporis medietate nigricante, posteriori vero est flavescente. Mire quoque est rabiosus, cum omnibus Serpentibus vel maxime venenatis perpetuum bellum exercet, eosque insidiose opprimit, imo venenatissimum *Boiçininínga*, spectantibus viatoribus, aliquando devorat; ipseque adeo tamen veneni expers deprehenditur, ut incolæ carnem ejus comedere non extimescant. Ita ut in hoc quoque Serpente occurrat illud quod antea monui, scilicet in toto rerum ambitu nihil pene esse, quod cuipiam prædæ non sit, & nihil è contra, quod non alterius damno vivat.

CAPVT III.

Curucúcu, Curucatinga, Ibiracoá, & Boipéba, Hæmorrhoum species venenatissimæ.

Curucucú est anguis crassus cineritii coloris, interius flavus, externis maculis nigris distinctus, & iisdem ut *Cascavel* squamis vestitus; novem & interdum duodecim pedes longus. Capite est compressiori quam plerique serpentes. Maxime est venenatus & plurimum metuendus, licet caro ejus præparata à Barbaris

ÇVRVCVCV.

comedatur. Nocere cupiens in gyros se componit & insidioso saltu ruit in hostem: fugit homines, nec nocet ulli nisi irritatus, tuncque mordet in infinitum tanquam rabiosus, grandibus dentibus armatus. Præcipuum illi venenum in capite, ideoque Brasiliani intercepto quantocius caput amputant & cooperiunt humo. Ab illo ictus, corripitur vertigine, tremoribus, torminibus, animi deliquiis, febribus ardentibus, quibus sudor frigidus ac ipsa denique mors, intra diem naturalem, aliquando & celerius, succedit:

cedit: Præter enarratas qualitates, peculiare est huic Serpenti diabolico, quod ex morsu ejus virulento, venæ erodi videantur, tantamque inflammationem & ardorem efficiat, ut sanguis bulliens mox è naribus, auribusque, imo manuum & pedum unguibus promanet. Cujus pestiferæ proprietatis causa ad calcem hujus capitis ventilabitur. Huic malo si quæ Medicina detur, ipsius Serpentis, qui morsum intulit, caput emplastri forma, vulneri applicatum; tum Allium & folia Tabaci recentia, leviter tantum ab ignis flamma tacta, mirabiliter prosunt, cauterii loco. Idem præstat contra hujus, aliorumque Serpentum morsus radicis *Caa-apiá* decoctum, ut & ptisana ex Mandioca, quæ *Carimá* dicitur; Omnium vero præsentissimum est antidotum, succus herbæ colubrinæ toties enarratæ, *Caaçica* dictæ, qui partim haustus, partim vulneri applicatus, me aliisque præsentibus, sauciatos restituerunt. Deinde succedunt sudorifera, vel ipso statim initio convenienter exhibita, ut sunt radices *Iurepébæ*, *Vrucú*, *Malvisco*, *Iaborandí*, inter simplicia satis superque descripta. Succus Limonum pusillorum recens, refrigerando & astringendo non solum, sed & specifica qualitate modice assumtus mirifice prodest.

ÇVRVCVTÍNGA.

QVi *Çurucutingæ* nomen tenet, mole & longitudine non multum inferior serpente *Boiguaçú*; venenata autem qualitate longe superior. Duplici ordine dentium acutissimorum, paulo incurvatorum, in utraque maxilla armatus. Cæterum toto corpore eleganter nigro & albo variegatus & squamosus, in caudam instar subulæ acutam desinens. Detestabilis hæc bellua omnibus merito formidabilis. Morsus enim ejus difficillimæ est curationis, licet supra dicta remedia rite adhibeantur.

IBIRACOÁ & BOIPÉBA.

HVic accedit serpens *Ibiracoá*, variegati coloris, albis, nigris rubrisque maculis insignis, vertice cæruleo. In medietate arborum vivit, unde insidiose desilit in prædam qualemcunque. Vtriusque hujus morsus, sicut & morsus quoque serpentis *Boipéba*, admodum est venenatus, & pessima symptomata infert, haud secus quam *Çurucucú*, ut à Brasiliensibus exercitatioribus ipse accepi, quippe sanguis quantocius à morsu, ex auribus, naribus, & oculis profluit, atque, nisi statim subventum fuerit, moritur vulneratus. si virus nondum cor infecerit, carne ipsius anguis cocta cum radice *Iuripéba*, *Iaborandi*, *Malva Isco*, *Caapéba*, *Capypuba*, additis summitatibus *Nhambi*, ex vino interne exhibitis, restituuntur ægri. Stupa arboris *Pindaiba* vulneri imposita, sanguinem undiquaque profluentem sistit. Rasura quoque cornu bovis largiter cum frigida, vel ptisana *Carimá*, pota, equos & homines curat. Addatur externum remedium, ex capite ipsius feræ contuso, & cum *Caatiá* herba, & tantillo succi Limonum aliisque ejusmodi ante enarratis, præparatum.

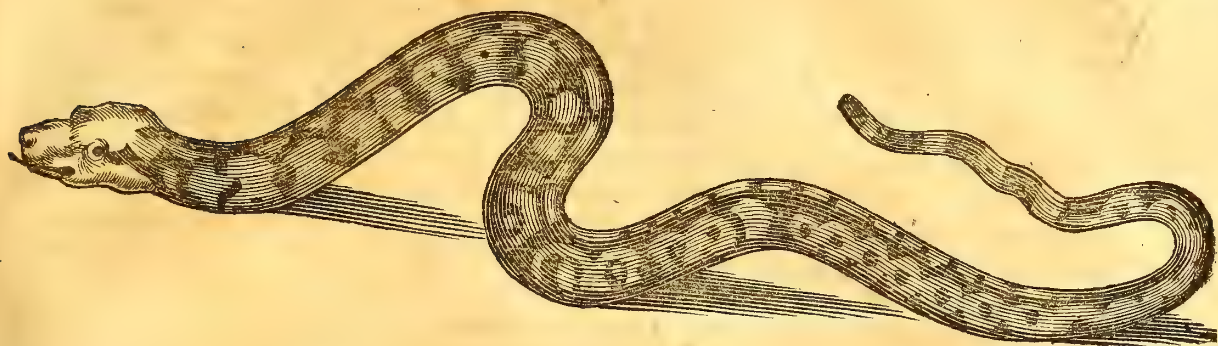
Cum supra monuerim, sanguinis fluxum ex morsu horum serpentum excitari, non tamen existimandum, eum, vel per consuetas solummodo vias & modos, vel ex communi ardore, ac inflammatione; sed ex specifica quadam proprietate venenata, quam totius substantiæ dixerunt, provenire, quæ facta continui profunda solutione, omnes corporis poros orificiaque venarum & arteriarum disrumpit, unde ex angulis oculorum & aurium, imo & ulceribus consolidatis, sanguinem profluere videmus, sicut in pestilentialibus morbis evenire constat. Tanta enim partis læsæ fit combustio & denigratio, tanta denique spirituum vitalium subita prostratio à permeante subtilissimo veneno, ut spasmi ex inanitione & siccitate, tum etiam ex sanguinis aliarumque humiditatum naturalium privatione, vocis & anhelitus interceptio, & tandem mors ipsa non raro subsequatur. Ita ut ex insolito hoc symptomatum concursu satis confirmetur, causam horum lethalium vulnerum minime ex primis & secundis qualitatibus petendam esse.

CAPVT IV.

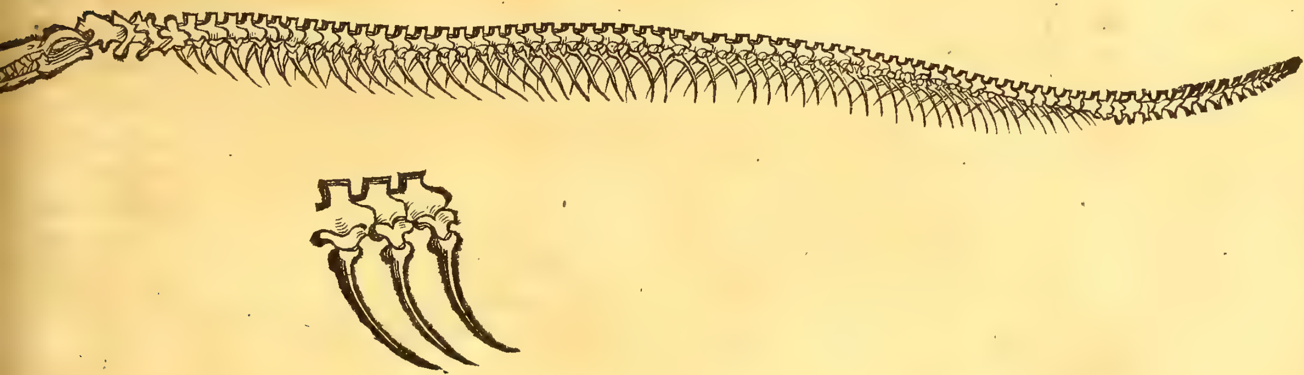
Boiguaçu.

BOiguaçu, sive *Iibóya*, Serpentium omnium facile maximus, femur fere hominis crassus, Lusitanis *Cobra de Veado* dictus, quod Dorcades integras devoret, idque sugendo potius quam masticando: Ita ut Plinio C. 14. l. 8. fides facile debeatur, de serpentibus quæ Cervos hauriant, ac de *Boa* Serpente quæ tempore Claudii infantem deglutie-

BOIGVAÇV.

deglutierat. Ex horum genere quidam octodecim vel quatuor & viginti pedes repe-riuntur longi. Cineritio, ſpadiceo, elegantiſſime variegato ſunt colore. Tota pellis diverſæ magnitudinis nigris maculis quaſi incatenatis decoratur, in quarum centro albæ conſpiciuntur maculæ. Non æque veneno, ut multi alii, turgent. Carne eorum alba non ſolum Indigenæ & Nigritæ, ſed & noſtrates veſcuntur. Famelicus hic Anguis vel ex dumetis proſilit, caudæque ſuæ duobus unguibus armatæ nitens, horrende ſe erigit & ſtrenue cum feris hominibuſque luctatur, & ſibilat irritatus: vel ex arbore inſidioſe in viatorem deſilit, eumque validiſſimis cingit amplexibus, ita ut vel ſolo complexu, tum quoque cauda rigidiſſime in podicem immiſſa, interimat. Nec minus validi atque feroces exiſtunt ingentes illi *Arabó*, *Ͻucuríu*, feris quoque & hominibus inſidiantes. Omnes Serpentes ſolidis & multis vertebris & coſtis præditos ex Anatome animadverti. Anticæ & mediæ potiſſimum corporis partes ſpiritu attracto ſupra fidem turgent, & fortioribus coſtis munitæ, non ſolum ad inſidioſos ſaltus, ſed ad deglutiendam prædam longe aptiores efficiunt has belluas repentes: Coſtarum enim ope magis profundam & validam ſuctionem exercent, idque in commodum prædæ nactæ vel nanciſcendæ. Vertebrarum vero robore ſuſtentantur & eriguntur, earumque pluralitate commodius in gyros quoſcunque moventur. Sceleton hujus Serpentis, in India Orientali & Occidentali familiaris, omniumque Braſilienſium facile principis, Theatro anatomico Amſtelodamenſi ex Braſilia à me miſſum, ſententiam meam confirmat, ſicut ex hac appoſita icone videre eſt.

In qua fabrica oſſea præ cæteris notatu digna occurrunt, quod magna pars capitis amplitudinem rictus demonſtrat cum acutiſſimis & longis dentibus. Dein vertebræ plus quam ſeptuaginta concinno & perpetuo ordine à cervice ad caudæ extremitatem compoſitæ; capiti autem propinquiores majuſculæ ſunt, decreſcenteque ordine abeunt ad caudam, quarum circiter viginti poſteriores, conformatione & figura nonnihil à cæteris diſcrepant.

Ictus eorum vix cenſetur venenatus, & per ſe aliquando, vel leviori ſaltem adhibito remedio, curatur. Ita ut inter rabioſos potius quam venenatos Serpentes haberi debeant: quibus *Caninana*, *Manima* & *Vona* annumerare licet. Cæterum hic *Boiguaçu* adeo terribilis Cervis & Capreis, à Formicis tamen necatur, patulum ejus os turmatim ingreſſis, quum eædem Formicæ à parva vipera *Ibiiára* in fugam abigantur. Quaſi nimirum

 nihil

nihil tam potens sit in rerum natura, (ut in rebus quoque humanis) quod everti non possit à multo minori. Ita ut sapientis sit, semper in animo habere vetus illud Diogenianum, Ἔνεστι καὶ μύρμηκι χολή. Accedit & Plinianum illud, l. XI. c. XXIX, his verbis: Serpentem (locustæ) cum libuit, necant singulæ, faucibus ejus apprehensis mordicus. Talia cum apud Plinium legunt, fidem multi derogant; quia vix credunt, nisi quæ vident. Quibus Vossius in lib. de Idololatria Gentilium respondet, scilicet quod illi non viderunt, cernere subinde vulgares animas; quibuscum si sermonem serere non gravaremur, plura sciremus Naturæ arcana. Nunc aliis rebus publicis, aut forensibus, aut umbraticis studiis occupati, multa non conspicimus, quæ illi, quos contemnere solemus, vident & observant.

CAPVT V.

Ibibobóca, *Boióbi*, & *Cacaboia*.

INter infestissimos facile Brasiliæ serpentes est pulcher *Ibibobóca*, *Cobra de Coral* Lusitanis dictus: duos pedes longus, & pollicem humanum crassus, versus posteriorem partem teres & instar subulæ acutus. Totus venter est albus & splendens, dorsum & latera tincta. Caput crassum, compressum, oculi fœdi, profundi; rictus ingens, dentibus

IBIBOBO'CA.

obsitus. toto vertice habet squamulas albas cubicas, ad oras, nigras, hinc cinnabria sequitur macula, cujus squamæ per oras nigræ, & ita semper rubra macula est, hinc sequitur nigra, hinc alba, iterum nigra, hinc rubra, & sic deinceps. Rubra macula longa, duæ albæ, & tres nigræ simul sumtæ, æquales inter se: nigræ autem maculæ totaliter sunt nigræ, albarum autem oræ nigræ. Circa Formicarum latebras se occultat, quas pastum ituras persequitur, & vastat. Lente graditur, nec nocet homini nisi irritatus. Sed quantum pulchritudine, tantum quoque virulentia cæteros superat. Morsus quippe ejus venenatissimus, non extemplo vitam depascitur, sed tarde se promovet. Sanatur emplastro è capite ejusdem Serpentis concinnato & efficaciter apposito. Pulvis plantæ *Nhambu*, tum & succus foliorum *Caapeba* & *Caiatiá*, vulneri instillatus, & per aliquod tempus exhibitus, expellit virus.

BOIO'BI.

SErpens *Boióbi* Brasiliensibus, *Cobre verde* Lusitanis dicitur: ulnæ est longitudine & pollicis crassitie, coloris porracei & pulchre micantis. amplo ore, lingua nigricante. ædificiis gaudet, nec ulli facile nocet nisi irritatus, tuncque erectus caudæ nitens, viatoris manus apprehendit. morsus adeo habetur venenatus, ut remedio quantumvis præstanti vix cedat. Radix autem illa nodosa herbæ *Caa-apiá*, contusa & ex aqua pota, summopere prodest, cæterisque herbis antidotalibus facile palmam præripit. Miles quidam gregarius, Anguem hunc inter arbusta latitantem, dum pede forte conterit, ab eo in femore demorsus, paucis post diebus, toto corpore tumefacto & livescente, deficientibus radicibus *Caa-apiá*, cæterisque remediis frustra adhibitis, quam miserrime exspiravit, præsentibus commilitonibus.

ÇACA-

ÇACABOI'A.

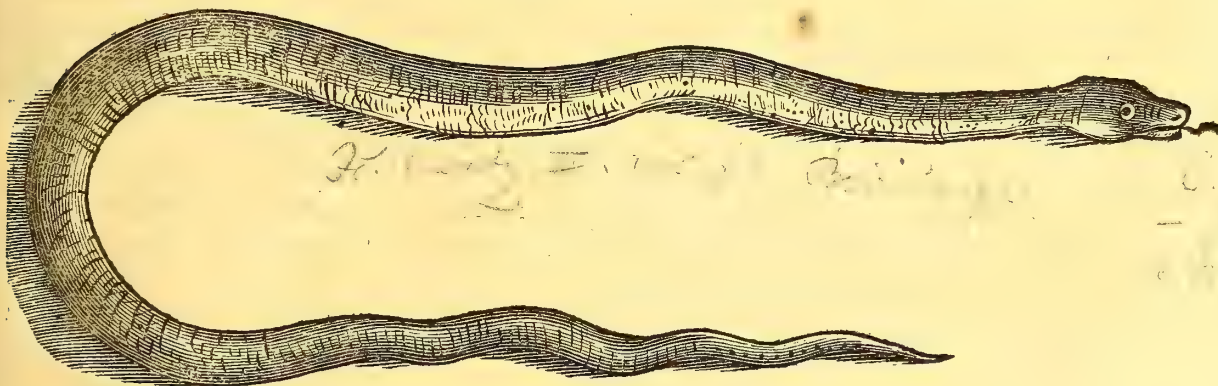
Ille qui *Çacaboía* vocatur, inter minores censetur, pedisque est longitudinis, digiti crassitiei, terrei coloris. merito à Lusitanis *Cobre de Çipó* nomen accepit, quia colore & figura climaces illas, chordarum instar reptantes humi, æmulatur. Hinc fit ut viatoribus facile noxam inferat. Morsus tamen ejus licet venenatus, à supra dictis remediis restituitur.

CAPVT VI.

Caninána, Boitiapó, & Guon.

Serpens *Caninána* dictus, est oblongus octo circiter palmos, ventre flavo, dorso eleganter viridi, inter minus venenatos habetur, ovis victitat & volucribus, tum quoque quibusvis insectis domesticis. Adeo se cicurari patitur, ut manibus tractetur impune, hominemque sequatur reptando. Capite & cauda resectis, ab Afris & Americanis comeditur. De peculiari illius antidoto, nihil certi adhuc mihi constat. Vulgaribus Alexipharmacis suprà enarratis, malum si quod infert, facile expugnatur. Familiare autem illud decoctum antidotale, ex radiee *Iuripeba* cum pauxillo salis huic morsui sæpe applicandum; nec non *Ananas* viridis, isque in cataplasmatis modum contusus. Denique si necessitas ulterius urgeat, pars læsa scarificetur, moxque vivus gallinaceus pullus imponatur.

BOITIAPO'.

Boitiapó quoque inter minus noxios recensetur, rostro est oblongo, totus anguis novem vel octo pedes longus, brachium crassus: squamulis vestitur elegantibus, sed admodum parvis, fere triangulatis, olivacei coloris, in ventre flavescens: ranis potissimum victitat. irritatus, mordet, sed vulnus facile curabile infligit. Postica parte instar subulæ acuminata hostem quoque suum ferit. superstitiosi Indigenæ strenue contendunt, fæminas suas steriles, reddi fœcundas, si aliquoties lumbis illarum serpentes hi affricentur.

GVON.

Accedit ingentis molis serpens *Guon* Brasiliensibus dictus, colore cæruleo. Velocissimus, cæterum innocuus, nisi quod admodum rapinus sit, & summus ovorum & volucrum helluo, sicut & ille niger *Guinpiaguára* dictus. Vterque enim tam velociter supra fastigia arborum feruntur, quasi in aquis natarent, & ibidem volucrum nidos depopulantur.

CAPVT VII.

Viperæ venenatissimæ, Iararácæ, & Ibiiáram, dictæ.

Diversæ Viperarum species nomine *Iararácæ* designantur, quarum maxima appellatur *Iarará-guaçú*, ultra decem palmos longa, quæ morsura grandiusculos protrudit dentes, alioquin buccis tectos, circa quos potissimum virus latet, qui

 est hu-

eſt humor crocei coloris, adeo potens, ut viginti horarum ſpatio homines de medio tollat. Vtinam vero noxium hoc animal minus prolificum eſſet, quia duodecim aliquando ſimul eniti fœtus ab Incolis accepi.

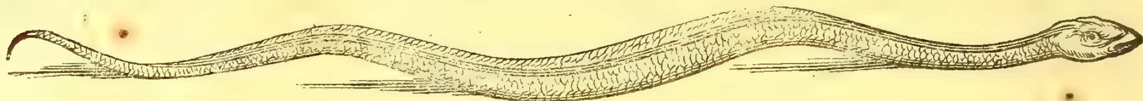
IARARA-COAPITI'NGA.

SEcunda ſpecies dicitur *Iarara-coapitínga.* teſtantibus Luſitanis, ipſa Vipera Hiſpalienſi venenoſior; extremitas caudæ eſt alba, unde hoc nomen illi inditum: longitudinis eſt quinque vel ſex pedum circiter.

IARARA'CÆ-MIRI'.

TErtia & minima, cujus longitudo dimidium cubitum vix excedit. Terreo colore, venis quibuſdam in capite prominentibus inſtar Viperarum, & haud aliter quam illæ ſtrident. Hæ *Iararácæ-mirí* dictæ ſunt, id eſt parvæ. Omnes itaque hæ *Iararácæ* mole & figura corporis potius quam noxia qualitate differunt: inter eas muſcum redolent adeo fortiter, ut dolorem capitis inferant; hoc tamen odore facilius ab hominibus horum gnaris, aut occiduntur, aut evitantur.

IARARAEPE'BA.

QVarta *Iararaepêba* nomen obtinet. (cujus ſolius Iconem exhibeo.) Huic linea rubri coloris, catenulæ inſtar, ſuper dorſum & ſub ventre diſcurrit, cætera fuſcus aut cinereus. Ipſa fera poſtquam vulnus inflixit, à cute, cauda, capite, & interaneis repurgata, & in aqua radicis *Iuripêba*, cum ſale, oleo, porro, ſemine *Imbira*, atque radice *Iaborandi* cocta, à vulneratis comeditur, magnoque illis ſolet eſſe præſidio.

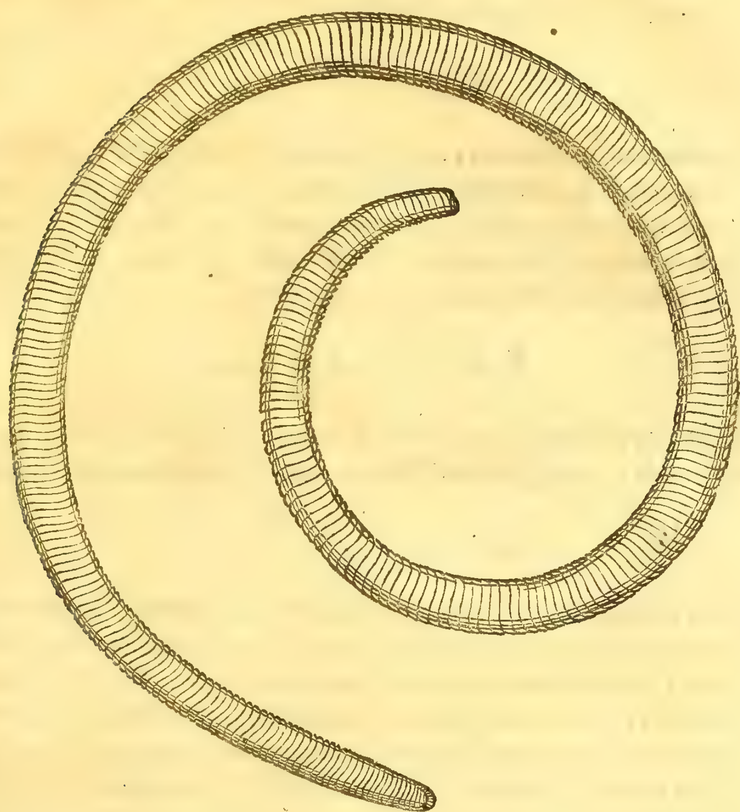
Verum licet caro illarum (ex qua Trochiſci illi notiſſimi de Vipera parari ſolent) uſque adeo antidotalis, etiam in hiſce regionibus ſit habita, tamen hæ belluæ longe plures utique calamitates quam commoda humano generi ſuppeditant. Quippe morſu non ſolum virulento & ſanie fervente lethalia vulnera infligunt; ſed & Fel earum à Veneficis exemptum & minima quantitate propinatum, mortem affert, ſi non quantocius vomitus ex radice *Ipecacuanha* promoveatur, atque in inſtanti fructuum *Ananas*, Limonum, & herbæ *Caaçicæ* ſuccis, reliquiæ ſubtiliſſimi veneni, per urinas & ſudores protrudantur, moxque decocto *Carimá* ſpiritus reſoluti revocentur & roborentur. Sed cum requiſita hæc vix in tempore ſimul concurrant, plurimi ſuccumbunt, ſive ab illato, ſive ab aſſumto veneno. Naturam tanti veneni ſollicite hic inquirere ſupervacaneum puto, quia ſymptomata cum fervente ſanie & ſanguine, eorumque remedia id ſatis arguant; medicamina enim pleraque, licet cum manifeſta caliditate conjuncta ſint, tamen proprietate occulta venenum ſuperare, ab aliis & me ſuo loco ſatis comprobatum eſſe puto.

IBIIA'RAM.

VIperam quam Braſilienſes nominant *Ibiiáram*, id eſt, *Seignor de la terra*, vulgus Luſitanorum *Cobre çega*, vel *Cobre de dos Cabeças* vocat, quod duo capita videatur habere. Ipſe Plinius, qui idem de eadem vipera teſtatur, aliorum relatu, deceptus fuit. Geminum, inquit, l. 8. c. 23. Amphisbænæ caput, tanquam parum eſſet uno ore fundi venenum. Salit enim in utramque partem retro & ante, propter coſtarum ſuarum in utramque partem mobilitatem, informis hæc vipera, & in gyrum quaſi compoſita ex inſidiis opprimit incautos. Adeo difficile eſt caudam à capite diſcernere: adde quod tam capite quam ore feriat. Non procul ab extremitate caudæ anum habet inſtar reliquorum ſerpentum. Minimi digiti craſſitiem æquat, & longitudine vix ſeſquipedem. Color eſt albus, ſplendens inſtar vitri: annulis & elegantibus lineis notatur, coloris brunni aut aërei: oculos habet minimos & vix conſpicuos; hærent in cute inſtar punctuli acu facti. Sub terra vivit, & illam fodiendo eruitur. Amat formica-

rum

IBIIA'RAM.

rum latebras, quas adeo perſequitur, ut integras cohortes videas ſua domicilia relinquere, & avolare quando alatæ factæ fuerint. Ejus morſu nihil eſt virulentius, qui cum inſigni ardore à vulnere ad cor tranſit in momento; non tamen citra ſpem curationis exiſtit, ſi ſupradictis remediis tempeſtive interius & exterius utaris. Quæ, quod nihil immutandum occurrit, toties repetere ſupervacaneum duco.

CAPVT VIII.

Quatuor Hydri, Amorepinima, Manima, Tareiboia, & çucuriiú.

TAndem ſequuntur Angues, amphibiorum more, modo in ſicco, modo in lacubus degentes, ac proinde Hydri vel Natrices merito dicti, minus tamen Europæis pernicioſi habentur. Irritati nocent, vulnuſque facile curabile infligunt.

AMOREPINI'MA.

PRimus eſt *Amorepinima* circa ſex pedes longus, cute fuſca, maculis luteis interius, in ambitu autem brunnis. Etiamſi morſus ejus non uſque adeo extimeſcatur, incolæ ta-

men ſecuritatis cauſa herbas *Nhambi* & *Caapiá* vulneri imponunt, atque vim veneni, ſi quod modo adſit, feliciter retundunt.

MANÍMA.

SEcundus *Maníma*, non nocens, cui, præterquam quod cutis admodum variegatis coloribus micet, ut pulchritudine ſua facile celebrem illum & formoſum Nili hydrum ſuperet, hoc quoque peculiare videtur conceſſum, ut dum in ſtagnis apricatur, tanto cum fulgore adverſo Sole radios de ſe ſpargat, ut cum admiratione in aſtantes homines & arbores Iridum inſtar undati reverberentur.

TAREIBOÍA.

TErtius *Tareiboía* appellatur, quæ lutei eſt coloris, ſex palmas longus, ruricolis potius extimeſcenda, quod gallinas devoret, quam quod homini venenum inferat.

ÇVCVRIIV'.

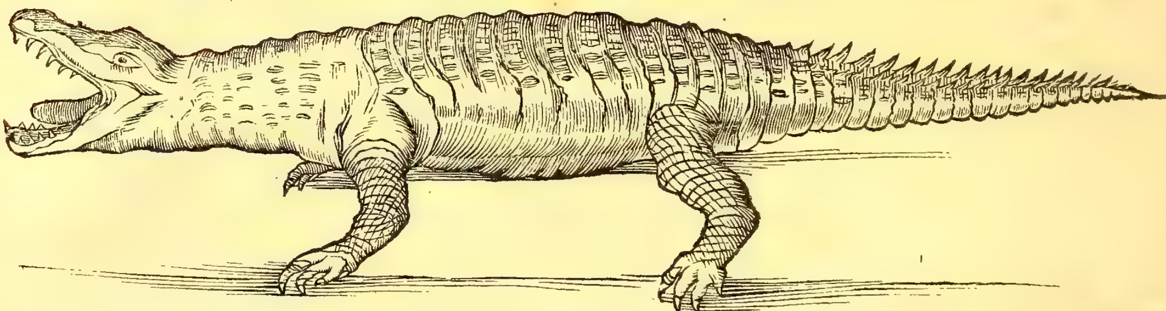
QVartus hydra eſt *Çucuriiú*, tantæ magnitudinis & voracitatis, ut cervos, capreas, imo infantes integros aquatum euntes deglutiat. Sicut in *Bahia de todos los Sanctos* juxta Braſilianum pagum, puerulis ad ripas ludentibus contigit. Cujus portentoſæ jacturæ ſocii aſtantes attoniti, convocant amicos, qui mox cultro armati in aquas ſe præcipitant, & feram onuſtam puero ſauciant interimuntque, quam aquis emerſam diſſecant, illæſumque fere infantem redimunt, quia ut alias dictum eſt, angues non adeo maſticando vel mordendo quam ſugendo prædam deglutiunt. Hinc facile eſt confirmare, animalia aquatica cum ejuſdem ſpeciei terreſtrium feritate & magnitudine certare.

CAPVT IX.

Iacaré ſive Crocodilus vulgo Cayman, & Teiú ſive Lacerti.

CRocodili in fluviorum, ſtagnorumque latebris degunt, Africanis & Aſiaticis Crocodilis ſimiles, ſed utique minores; raro ſex vel ſeptem pedum longitudinem excedunt. Hominibus natantibus inſidiantur rictu late diducto, acutiſſimiſque dentibus ingentia vulnera inferentes. Quæ vulgaribus remediis coaleſcunt, præſertim

IACARE' ſive CROCODILVS.

vero adipe ipſius animantis. Vulnerati pariter & non vulnerati Crocodilos ſummo ſtudio venantur, partim propter virtutem adipis, loco emplaſtri vulneri imponendæ, partim ob ipſorum teſtes, myrothecium redolentes, quos care divendunt. Omaſus quoque hujus *Iacaré* ſiccatus, & in pulverem redactus, contra morbos calculi exhibetur. Ova quæ plus quam viginti vel triginta ſubinde profert, nova Luna contegit arena, veteri vero effodit, edita jam prole. Gallinarum ovorum magnitudinem excedunt, nec ſolum à barbaris, ſed & militibus noſtratibus expetuntur & comeduntur. Idem de ipſa carne ejus albicante dictum volo.

Fr. Ximenes obſervat remedia quæ ex glandulis illius ſub gutture poſitis, atque etiam è ventriculo, præparantur. Idem teſtatur, animal hoc, cum alio cibo deſtituitur, devorare

vorare lapillos, eosque sæpe in ventriculo illius reperiri semi-coctos, quorum pulvis haustus singulare remedium sit contra lapides qui in renibus hominum nascuntur.

Brasiliensis autem Crocodilus Æthiopibus & Nostratibus *Cayman* vocatur. Capite est compresso, superius firmissima testa munito. Oris hiatu amplo, qui longe ultra oculos aperiri potest; mandibulam superiorem movet, inferior est immobilis, (quod nulli animalium, nisi huic concessum testatur Aristot. de Animalibus) utraque autem dentibus acutis, nunc longioribus nunc brevioribus prædita. Linguam habet nullam, sed tantum membranam, quæ mandibulæ interiori interjacet, & linguæ figuram refert, quam tamen sustollere non potest. Oculos habet magnos, rotundos, pupilla nigra. Collum superius & dorsum tuberculis majoribus exornatis squamis vestitur. ultima caudæ medietas, firma pinna superius erecte stante, ad finem usque dotata est: qua inter natandum, more piscium se gubernat.

Elegans hoc amphibium à rapina satur, exilit è fluvio diebus æstivis, & ad ripam aperto rictu apricari amat. Quo avicula quædam advolans somnolentæ feræ dentes à prædæ reliquiis expurgat eodem fere modo quo Plinius l. 8. c. 25. de Nili Africano *Crocodilo* narrat. Cujus dormiturientis fauces Mus Indicus, Ichneumon dictus, repente intrat ventremque exedit, unde *Crocodilus* mox tantæ desidiæ pœnas dat crudeli morte. Hi vero Americani *Crocodili*, etiamsi immunes ab illo Ichneumone, non tamen evadunt barbaros sagaces, qui tunc per insidias opprimunt belluam satietate enervatam.

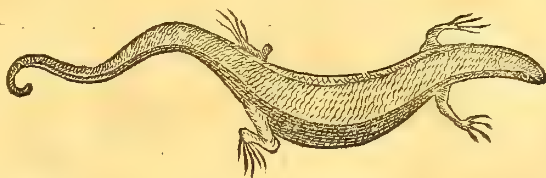
TEIV'.

IN tanta Lacertorum frequentia, silvas ædiumque rudera passim oberrante, unus atque alter tantum quoad hactenus constat, reperitur venenosus. Omnes nomen *Teiú* audiunt, & Philanthropi habentur.

Prima venenata *Çarapopéba* tres vel quatuor digitos longa. Figura corporis instar vulgarium Lacertorum, quatuor est cruribus & pedibus: in anterioribus quinque, in posterioribus quatuor habens digitos. Corpus totum est hepatici coloris cum albis notulis, in cauda autem albis lineolis, hinc inde etiam aliquid flavi mixtum. Oculos habet splendentes & quasi vitreos. Cauda est cæteris latiori & breviori. Velocissime movetur, prædasque per insidias venatur. Totus veneno turget, unde morsus illius admodum venenosus habetur: qui tamen ab assumptis & applicatis antidotis infra explicandis restituuntur.

AMERIÇI'MA.

SEcunda *Ameriçíma* dicitur: Lacertulus tres digitos longus & pennam olorinam crassus: crura & pedes cæterorum Lacertorum similes, sed cauda brevior, & incurvata: ocellos habet nigros, corpus autem fere quadratum videtur. Totum dorsum squamulis vestitur leucopœis, latera, caput & crura fuscis, cauda vero cæruleis: omnes autem splendent, & ad tactum apprime sunt læves. Digiti in pedibus instar setarum porcinarum. Admodum venenosum est animalculum. Si devoretur à Fele, ventrem ejus inflat veneno, hostemque interimit suum. Cupidum est exsugendi sanguinem humanum, proinde in ædibus se abscondit, lucemque fugit: cum è contra cæteri innocui Lacerti perpetui sint apricatores. Referunt, fœminam semel tactam ab hoc Lacerto, vel solum indumentum, nunquam postea concipere, à me autem nondum compertum, quapropter fides sit apud incolas.

Plaga ab hisce noxiis Lacertulis illata, dilutam fœtidamque saniem effundit cum tumore livido, cardialgia, torminibus, ac magnis cruciatibus. Peculiare huic malo antidotum nondum est inventum. Quapropter hæc aliaque communibus alexipharmacis tam exoticis quam indigenis, exturbanda sunt.

Quia nunc sermo incidit de Lacertis, unicum addam de eorum natura in genere, quod

quod cum meo Markgravio observavi. Verissimum scilicet esse quod Plinius l. 11. c. 50. testatum reliquit, caudas Lacertorum ex parte amputatas renasci, sed integre abscissas non renasci, contra Scaligerum. Coire volens mas leni morsu adprehendit fœmellæ cervicem, paulo post ad latus se inclinat; & fœmina propriam caudam sursum levando admittit marem, qui pedibus complectitur corpus ejus à tergo. Ex ovis, quæ utcunque pisi sunt magnitudinis, fœtus sponte excluduntur; iis enim leviter tantum terra tectis non incubat, sed Solis calori ea relinquit.

Illi autem qui *Taraguira* & *Tejunhana* dicti & ubique frequentissimi, pedalis sunt longitudinis, cauda longissima: velocissime nutantes capite quando aliquid vident, celerrimeque currunt: imprimis tum cum vident hominem dormientem, cui Serpens, aut aliud venenatum animal lædendi causa appropinquat, illumque expergefaciunt, ne sauciet ur. Ita ut hi non minus philanthropi, quam prædicti illi misanthropi nomen mereantur. Præterea tanta sagacitate & pernicitate muscas, vermes aliasque prædas venantur, ut nulli animalium fere cedant: absoluto hoc opere diurno non tamen plane requiescunt, sed integras noctes inter se, continuo strepitu vocibusque inconcinnis transigunt.

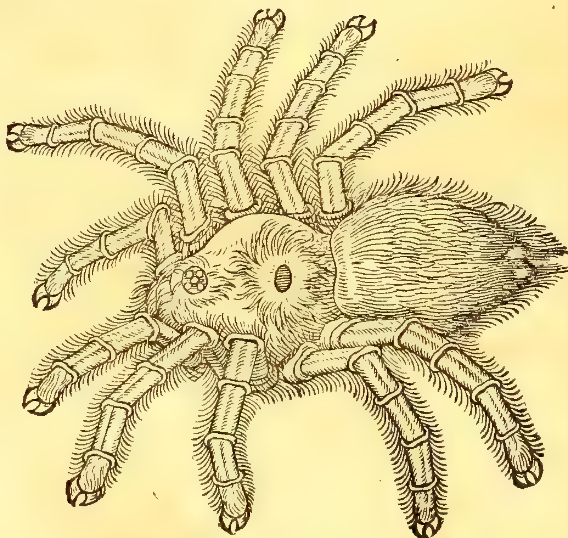
Cæterum antequam finiam Lacertorum historiam, non prætereundum puto quod in illorum dissectionibus (grandiorum imprimis, quorum mentio facta in l. 3. de Alimentosis) comperi; pulmones scilicet admodum capaces & magnos iis concessos, respectu suæ conformationis. Quasi Natura prærogativam voluisset concedere hisce animalculis ad aliquot menses aliquando à cibo & potu sese abstinentibus, ut rorem & auram, quibus perpetuo vesci amant, tanto liberius accipere & acceptam recondere possent. Eodem fere modo gulam & ventriculum justo majores aliis rapacibus animalibus in suum commodum concessos vidi sæpissime.

CAPVT X.

Araneæ magnæ, & parvæ, Nhamdú dictæ.

Araneis vulgaribus diversæ figuræ, coloris & magnitudinis telam more nostratium facientibus, non destituta est Brasilia; qui ab Indigenis communi nomine *Nhamdú* appellantur. Horum maximam partem prætereo, illosque tantum exhibeo quibus à natura peculiare quid concessum est. Inter eos maxime celebris & notatu dignus ex Phalangiorum genere qui *Nhamdu-guaçu*, hoc est, Araneus magnus dictus, quia respectu cæterorum stupendæ est molis (forte ejusdem cujus Plinius meminit in Indiis conspici magnitudinis Passerum) & more avium in ruderibus & veterum arborum concavitatibus nidificat. Corpore est bissecto pilis molliusculis nigris cooperto, quibus nudatur posterior corporis pars, quando senescit, manetque depilis cutis ex albo incarnata, quam integram certis temporibus deponit nova subtus generata. Capite caret speciali, ocellos habet splendentes, in anteriori corporis parte upra os positos, ad cujus latera ex quadam prominentia bini dentes unguiformes semidigitum longi ex nigro splendentes emergunt, qui auro inclusi pro dentiscalpiis usurpantur atque in dentium doloribus à multis in pretio habentur. In medio dorso versus anteriora foramen habet umbilicale pilis circumdatum, nullius quod sciam usus. Crura illi sunt decem quinque internodiis divisa, in extremitate corniculis nigris curvis bissectis prædita. Insectum est admodum longævum & inediæ patientissimum. Memini illa ad aliquot menses capsulis inclusa à muscis quibus vesci amant abstinuisse.

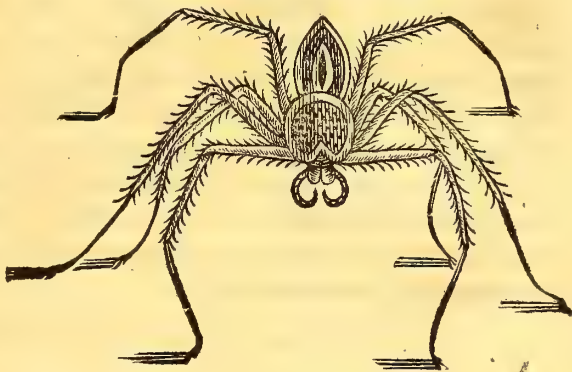
NHAMDV' I.

Proces-

Processus duo juxta se positi prope anum protuberant, quibus nent & retia capacia conficiunt, licet rarius, eodemque ordine, ut cæteræ omnes Araneæ, stamen, tramam, texturam, medium & cubile designant; exindeque omnes illas celebres sapientiæ & astutiæ actiones solito more exercent, de quibus morales Philosophi tot prodiderunt. Aversis clunibus copulantur & Venerem absolvunt. Ova sub ventre portant. Caute sunt apprehendendi, ob veneni liquorem, quem primo attactu spargunt, qui si oculum feriat, totalem visus ablationem minatur. Pili quoque venenosi cutem humanam, sicut Erucæ pili solent, urunt. Irritati venenatum aculeum infigunt, ita tenuem, ut vix conspici possit. Hinc tumor lividus non sine cruciatu multoque dolore exsurgit. Nonnunquam ratione partis percussæ & symptomatum supervenientium malum adeo exasperatur, ut incurabile reddatur, omnibusque remediis applicatis prorsus refragetur. Proinde ratio habenda ut vulnus dilatetur, scarificetur, cauterisetur, si pars læsa severa hæc remedia non ferat. Cæteris medelis præferetur Cancer *Aratu* præparatus eodem modo sicut in Capite de pisce *Guamaiacu* dixi. Adeo Cancri marini ac fluviatiles peculiares vires antidotales videntur præ se ferre etiam nunc, de quorum utilitate tota erudita olim antiquitas tot prodidit.

NHANDIV II.

ARaneus secundus, magnitudine nostrates longe superat, licet præcedenti multo minor sit. Corpore est bisecto: parte priori est pisi ordinarii, posteriore vero fabæ formis & magnitudine. Corpore toto & cruribus est pilosis instar holoserici fusci detriti, intercurrentibus superius maculis nigris. Ab utroque latere quatuor longis tenuibus præditus cruribus tribus internodiis divisis. Anterius duos semilunatos propedes habet exiguos loco promuscidis, quibus apprehendit. His succedunt duo denticuli nigri splendentes acutissimi, more præcedentis magni Aranei. Hi quoque exuvias certo tempore deponunt, dentibus ipsis adhærentibus, ita ut cutis exuta Araneum ipsum repræsentet, nam solum inferius finditur, ubi Araneus, nova cute recuperata, exivit. Cæterum coëunt, texuntque, & ova portant, ut major ille, fœtus in orbiculari folle sub ventre progenerantes: cum in ædibus frequenter reperiantur, multoque veneno turgeant, sedulo à venenato illo liquore cavendum, cum non multo minora symptomata adferat quam prioris magni. Proinde ad eadem remedia refugiendum est, quæ supra enarrata sunt.

NHANDIV III.

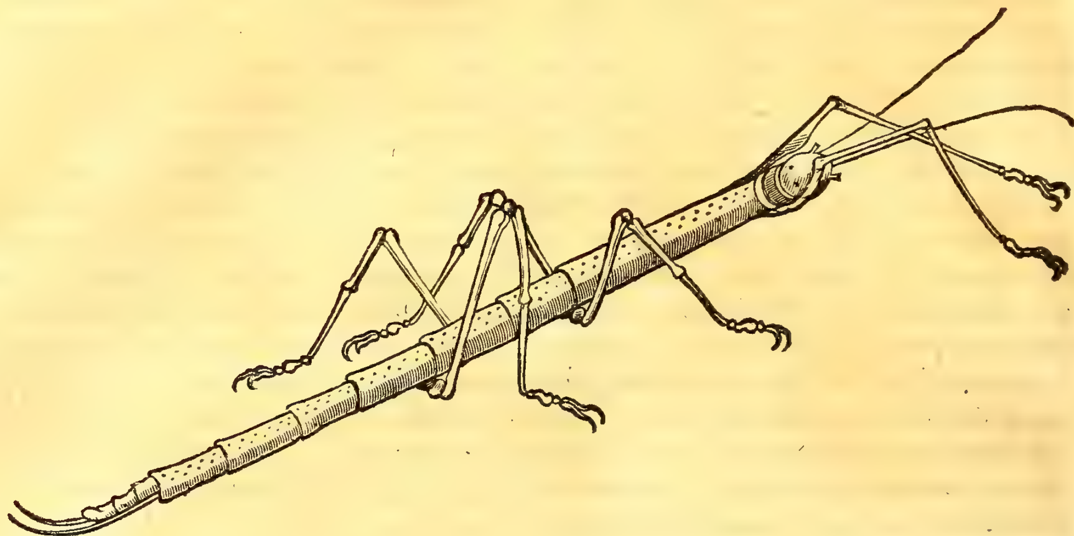
TErtius Araneus egregii splendoris est, cui quasi facies humana sculpta, & ex argenteo videtur obducta, sicut ex apposita figura liquet, quam pro corollario ob elegantem & inusitatam formam apposui, quia de peculiari indole, bona vel mala, nihil mihi compertum est.

CAPVT XI.

Varia Insecta noxia, Arumatiá, Iapuruiá, Tataurana, Ambuá, & Scorpio.

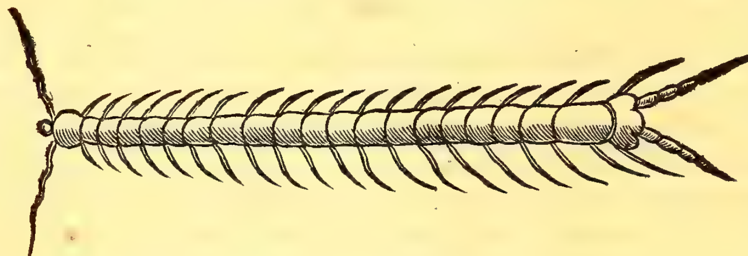
REstat, ut quæ circa cætera noxia Insecta mihi innotuerunt, perstringam. Primo occurrunt varia *Arumatiá*, quorum majus hoc homini nocere deprehendi. Septem digitos est longum, & fere minimum crassum, capite obrotundo, ocellis prominulis, duobus corniculis longis seu pilis. Crura habet sex; corpus internodia duode-

ARVMATIA'.

duodecim; prima junctura est capitis & corporis; mox sequitur alia, in quam & capitis junctura in duo brachia, quibus & pedum loco utitur, adnexa sunt; tertia junctura longius ab hac distat, habens & duo crura; quarta itidem par crurum tenet: Corpus denique desinit in acumen, & habet aculeum, quem quasi in vaginam recondit. Color ligneus. Tuberculis quoque parvulis corpus scatet, præcipue inter brachia & secundum par crurum. Si hominem feriat aliquem, tremorem excitat in toto corpore: non facile autem alicui nocet, nisi quis manibus premat aut pedibus. Dolorosus ille tremor sedatur facile radice *Mangle* parti affectæ applicata, tum quoque inunctione olei fructuum palmæ *Vrucuri* dictæ.

IAPVRVCA' I.

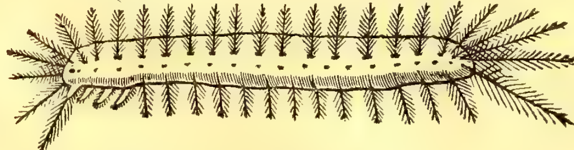
VAriæ quoque Scolopendræ, Brasilianis *Iapurucá*, Lusitanis *çeniopta*, Belgis **Duysentbeen** / dictæ. Insectum hoc quatuor circiter digitos longum, plurimas habet juncturas, obscure flavi & in conjunctionibus nigricantis coloris: in quolibet latere viginti pedes: caput compressum, latiusculum, fuscum: cornicula duo: sub ore duos dentes instar forcipis. Cauda illius est furcata, & desinit in duo quasi cornua. Admodum frequentes sunt in ædibus, & valde venenosæ sunt bestiolæ, supra enarratis remediis curandæ.

IAPVRVCA' II.

HIs annumeratur & alia Millepedæ species frequentissima, multis sectionibus nigris & flavis constans compressis, capitulo parvo cum duobus incurvatis corniculis breviusculis, cruribus exilibus innumeris.

TATAVRA'NA & AMBVA.

CEntipedes hirsuti duo arcuatim repentes, *Tataurána* & *Ambua* Brasil. *çentopéa* Lusitanis dicti, interque Erucas habiti, ad venenatorum ordinem referuntur. Sicut Scolopendræ ædes; ita hæ silvas perreptant, olerumque hortensium frutices non solum, sed & homines infestant. Prior duos digitos longus & majori penna anserina crassior, teres sive cylindricus, nigerrimus capitulo splendente nigro & maculas majusculas albas habens, in lateribus ordine positas: pedes octo, satis crassos, sed breves nigerrimos. Totum corpus pilis duriusculis eleganter flavis vestitum est, constantibus substantia instar setarum equinarum.

AMBVA'.

ALtera, ut ex figura apparet, obesiore sed breviore est corpore, eoque miris juncturis diviso, pilis undiquaque elegantioribus & majoribus, plumarum more copulatis. Si Vermes hi cutem humanam attingant, urunt instar ignis. Omnes denique Erucæ uridam vim habent, cutique deglubendæ & vesicis excitandis aptam.

Scorpiones Europæis externa figura sunt similes, licet non æque noxii, proinde ictus eorum, curatu minus difficiles. Adeo ut hisce Scorpionibus idem fere attribui possit quod Mathiolus de iis qui in Tridentinis regionibus reperiuntur testatum reliquit, scilicet illorum puncturas levissimas esse & non lethales.

Quapropter cum horum insectorum natura, vulnerumque curatio ab Auctoribus passim ante me traditæ sint, nec quicquam ad illustrationem ulteriorem occurrat, acquiescam. Quippe solum oleum, quod eorum viventium qualitates absorbuerit, contra morsus cum successu applicatur.

CAPVT XII.

Copueruçú sive Vespæ, Marigúi, Nhatiú, Mberóbi sive Culices, Tunga sive pedum Vermiculi, & Iatebúcú sive Ricini.

INfestissima Vesparum examina in arboribus nidificantia, non armenta solum, sed viatores aufugientes persequi amant; imo turmis equitum non parcunt irritata. Quibus ob corporis magnitudinem diversam & coloris discrepantiam varia nomina ab Indigenis sunt imposita. Omnium maximæ in cavitatibus arborum nidificantes *Copueruçú*, quibus succedunt *Vruperána*, deinde *Aiçáva* nigri & parvi, ut & *Tupeiçava*, nigri quoque & omnium minimi, qui duo posteriores horrende pungunt præ cæteris. Omnes uno nomine *Mariposas* vel *Maribundas* Hispanis appellati.

COPVERVÇV'.

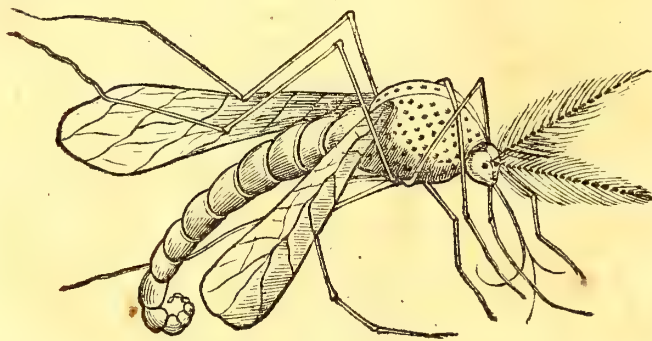
Nidus minorum Vesparum (cujus iconem exhibeo) est plus quam majoris ovi oloris magnitudinis & formæ, sed levissimi ponderis. Exterius obductus villosa, tenui & tenaci materia grisei coloris, qua avulsa apparent tres quatuorve tabulæ parietibus distinctæ, ex meris cellulis ro-

tundis egregie fabricatæ, & more parvi apiarii concinnatæ. Quibus reconditum melligineum humorem haud facile quiſquam impune attingit, quia Crabrones vix patiuntur ſe irritarier. Vnde quoque fit, ut de harum coitu, deque materia, ex qua generentur, nondum ſatis perſpectum ſit. Idem ille nidus quem in ramorum extremitatibus fabricant, in medicinam receptus eſt, atque contra frigidos affectus, interne, ſed externe potiſſimum adhibetur, ſicut nidus Hirundinum. Magnitudine inter ſe variant, ſed figura Europæis Veſpis haud diſſimiles ſunt, Crabronibus atque Oeſtris omnibus infenſiores. Eaſque ejuſdem putem generis eſſe, cujus Ariſtoteles meminit non in terra ſed in arboribus nidificantis. Cum nihil ex floribus hauriant ſed animalium carnes tantum petant, facile erit has à Veſpis vulgaribus & Apibus diſcernere, quod hæ carnem fugiant; illæ flores & carnem quoque petant. Noxia hæc inſecta velociſſima, ipſo eodemque momento, quo inſultant, aculeo rigidiſſime faciem petunt, atque mox avolant. Vnde atrociſſimus dolor cum ardore ſummo exſurgit, duratque ad horas, manente rubore & elata cute. Vix ullum ſatis præſens tam immani cruciatui exiſtit remedium conveniens, quod pars eorum balſamis indigenis, atque refrigerante quodam unguento de *Imbaiba*; pars cauteriis potentialibus, calorem extrahendo præſtat.

MARIGVI.

INter Culices noxios qui maxime familiares, & ab omnibus pariter incolis ob morſum extimeſcuntur, ſunt *Marigui*, *Nhatiu*, & *Mberobi*. Horum quidem *Marigui* omnium crudeliſſime affligunt, ſed adeo exigui, ut tactus ſenſu potius quam viſus percipiantur. More aliorum Culicum gregatim volitant, atque rarius apparent, niſi ſumma exiſtente malacia, idque veſpertino tempore potiſſimum, circa fluviorum ripas inter paludoſas illas arbores *Mangues* dictas, hærent. Novi- & pleni-lunio potiſſimum, raro interlunio vagantur. Merito ab omnibus pariter incolis extimeſcuntur hæc inſecta moleſtiſſima; quippe adeo exercent & lancinant agricolas, ut non ſolum membra eorum nuda, ſed & veſtita morſu doloroſo infeſtent, acuumque mucrones referant. Scapha fluvium lento gradu aſcendentibus mecum Hiſpanis, adeo intumuerat, veſiciſque ac rubore conſperſa erat nobis facies, ut à familiariſſimis ne quidem dignoſceremur amicis. Æthiopes juſſu domini ſui palo affixos, perque integram noctem (mirum ſupplicii genus) relictos, poſtridie, ex meris doloribus & morſuum cruciatibus delirio captos memini.

NHATIV.

SEquitur nunc ſecundum Culicum genus *Nhatiun* præ cæteris quoque moleſtiſſimum, Luſitanis *Moſquito Peſni-longo*, noſtratibus **Lang-been** dictum quod longitudine pedum imprimis præcedentes Culices ſuperat. Monitum tamen volo lectorem hanc effigiem *Nhatiun* ſicut & aliorum minimorum inſectorum ſextuplo eſſe majorem quam beſtiola viva, ac proinde per Megaſcopium eſſe depictam ſine cujus ope impoſſibile erat ſubtiliſſimas conformationes & articulationes noviſſe. Capite eſt parvo, obrotundo, cui duo cirri ab utroque latere oculorum pilis longis ordine decorati, adſtant. Corpore eſt elliptico ex flavo & nigro undato variis ſectionibus diviſo, in extremitate Scorpionum more incurvato, alis duabus magnis, cruribus ſex, tribus internodiis diviſis: Totum inſectum veſtitur pilis ſubtilibus brevibus flaveſcentibus, variegatum maculis undatis, obſcure flavis. In extremitate roſtillo longo tenui ſanguinem exſugit, pungitque acerrime, etiam per linea veſtimenta doloroſum pruritum excitans. Noctu potiſſimum in paluſtribus & maritimis locis gregatim vagatur ſicut præcedens *Marigui*; ſed ab eo differt, quod hic moleſtiam ſimul magnam pariat dormiturientibus tinnula ſua voce; tum quoque non igne aliave re ſe abigi patitur, niſi ſolummodo fumo accenſi fimi bubuli exſiccati.

Tandem tertium genus Culicum reſtat deſcribendum, quod *Mberobi* dictum diverſæ eſt

eſt magnitudinis, adeoque profunde pungens, ut aculeum vulneri infixum relinquat, iſque mox corrupta parte læſa transmutetur in inſectum huic *Mberobi* ſimile, habens ſex crura, quorum ultimum par longiſſimum. Cornicula duo in capite, alæ quatuor variegatæ. Tota muſca viridis eſt cum aureo mixti, in fronte ſapphirini coloris. Oculi nigri corniculares.

Aliud denique mirum genus vermiculi ex ſubſidentia aquæ pluvialis naſcitur, quod de ſubito depoſitis exuviis alatum prodit, longis pedibus & culicum præcedentium more homines & pecora infeſtat.

Idem faciunt culices *Çaúa*, *Taturána*, *Ietinga*, *Pinu*, *Niguas*, & alii, quos enarrare tædioſum foret.

Peregrinantes noctu ſive per loca littoralia, ſive per illa nemora quo defatigata aura marina vix pertingit, præſentiorem cautelam non amplectuntur, quam ipſum ignem integroſque rogos: tum quoque Balſamum *Copaíba* & *Cabureíba*, quibus membra nuda inungunt. Ante horam unam atque alteram tumores & puncturæ evaneſcere ſolent, modo non nimia frictione vel frigidæ aſperſione irritentur partes læſæ. Dolores apprime ſedantur muccagine Cardu littoralis, tum & arborum *Samouna* & *Imbaíba* ac herbæ *Paiomiriobæ*, cæteriſque ejuſdem generis ſuccis inſpiſſatis, qui frigida & anodyna qualitate pollent.

Braſiliani parvis Cicindelis ſplendidiſſimis, non ſolum ad noctis tenebras illuminandas; ſed ad fugandum quoque moleſtiſſimum hoc genus culicum, utuntur. De quarum indole & lumine mox ex profeſſo dicetur.

TVNGA.

MInutiſſimis Inſectis quæ Luſitan. *Bicho*, Braſil. *Tunga* dicuntur, pleræque Regiones Americanæ obnoxiæ ſunt. Sæpe cum pruritu, raro cum dolore, pedum digitorum extremitatibus innaſcuntur. Maximopere infeſtant præ cæteris eos qui nudis pedibus loca arenoſa perambulant; in quibus utpote calidiſſimis vivere amant inviſibiliter, fugiuntque pavimenta lithoſtrata. Initio in cute exteriori aliquandiu latitant. Mox ingenti cum pruritu, præcipue circa plantas pedum, imo & manuum, cutem ſine noxa penetrant, inque ea ſe recondunt. Nihil cum Guineenſibus vermiculis commune habent, qui longi, lati & albicantes, chordarum ſpeciem referunt. Hi vero exigui intuſque paulo profundius occultati & veſicula orbiculata incluſi, nigricantes apparent, eoſque per megaſcopium explorare oportet; ſecus enim ne à lynceo quidem exacte ſatis perſpici poſſunt. Tandem ubi ad juſtam magnitudinem, quod eſt circa triduum vel quatriduum, excreviſſe compertum fuerit, tunc maxime de exciſione cogitandum, quod ſolius aciculæ aut argenteæ cuſpidis beneficio, à Braſiliano aut Æthiope, facillimo negotio fieri conſuevit. Ea ſolum adhibenda cautio, ut vermis folliculo pellucido & rotundo incluſus integer eximatur, antequam ſobolem progeneret innumeram, quæ unguibus icta lendium modo crepitant. Rupto enim ſponte folliculo nova parti vitiatæ exſurgunt ſymptomata; imo vicinas illæſas inficiunt. Et tunc quidem non minus calamitoſi, quam illi in Guinea habentur, adeoque gangrænam ipſam intuliſſe memini, ut pedum digitos amputare non ſemel neceſſe fuerit. Videre mihi contigit in Noſocomio, cutem in calce pedis calloſam, ſub qua innumeri latitabant vermiculi, militibus penitus fuiſſe reſectam. Remedium quo præcautionis gratia Luſitani æque ac Braſiliani inungunt plantas & digitos pedum, eſt mordaciſſimum illud oleum glandium, qui pomis *Acaiu* adnaſcuntur. Quod quidem oleum fit extractum ex immaturis & crudis glandibus; nam ſi maturuerint, qualitate uſtiva fere caret, nec huic affectui remedium præbet. Lachryma flavæ arboris *Camacarí* dictæ admota eidem malo prodeſt. Quod ipſum quoque gentem nauticam pice navali præſtare videmus, ut & piſcium pinguedine, à cujus fœtore fugantur vel moriuntur.

IATEBVCV'.

IAtebucú Braſil. κρότων Græcis nuncupatur, beſtiola fœda; lentis magnitudine, ſubrotunda, plane compreſſa, cute punctulata ſeu tuberculata, cum lurido clypeo triangulari in dorſo. Coloris eſt hepatici, octo cruribus prædita, capite prominente qua-

dratæ figuræ, roſtro longo tereti, quo in quacunque parte corporis ſugendo ſe ingurgitat, ac inſignem ibi excitat pruritum doloroſum, ita ut ex cute vi extracta per aliquot dies eo loci ſanies profluat & vix quindecim dierum ſpatio vulnus licet exiguum reſtituatur. Omni fere anni tempore vigent, & peregrinantes imprimis ſi humi conſideant, vehementer exercent. Poſtquam autem parti alicui adhæſerunt, brevi grandeſcunt turgentque, mox à paucis diebus nimia ſatietate dehiſcunt, ita ut ea Plinius merito inter turpia animalcula appellarit, quorum ſaginæ finis, mors ipſa eſt. Noſter hic *Iatebucu* ſive Ricinus Americanus, licet ejuſdem cum Reduvio generis, ab eo tamen potiſſimum differt, quod ſolo ſanguine vivi animalis delectetur: à cæteris autem Inſectis diſcrepat, quod licet ſanguine affatim repletus, excrementi tamen exitu deſtitutus ſit. Idem quoque in Europa ab aliis ante me obſervatum eſt. Nec prolem gignere, nec ab aliis beſtiolis gigni animadvertere potui. Sed ex putri quodam humore inter herbarum folia naſci crediderim. Vulnuſcula in cute humana ab iis illata, oleis & ſuccis anodynis, atque balſamis nativis ſupra enarratis curantur.

CAPVT XIII.

Andira ſive Veſpertilio, Cupiæ ſive Formicæ, & Memoa ſive Cicindela.

SVnt denique in tota Braſilia, præſertim in ruderibus, ut & in Palmis nuciferis Veſpertiliones majores & minores, hos appellant Braſilii *Andira*, illos vero *Andiraguacu*. Majorum corpora columbas æquant Europæas, vocanturque Veſpertiliones cornuti, præpingues, cinerei coloris, mollibus & longioribus pilis, auribus latis;

ANDIRA.

in ſingulis pedibus habentes quinque digitos, acutis unguibus armatos. Dentes candidi, & ſupra naſum corpuſculum, ejuſdem cum auribus longitudinis, ſatis grande, ex materia qualis illius rictus, flexile ſeu mobile. Alarum magnitudo ſemipedem ſuperat. Miræ ſane conformationis eſt animal (ut verbis Scaligeri utar) bipes, quadrupes, ambulans non pedibus, volans non pennis, videns ſine luce, cæcus in luce, extra lucem luce utitur, in luce luce caret, avis cum dentibus, ſine roſtro, cum mammis, cum lacte, pullos etiam inter volandum gerens. Omne genus animalium appetunt, eorumque ſanguinem exorbent. In præfectura autem *Maranhan* eſt genus quoddam Veſpertilionum, quod de nocte, dormientium hominum pedes veſtibus denudatos adoriuntur: & roſtro vulnerant, humani ſanguinis exſugendi cauſa: morſus tam levis & ſubtilis eſt, ut non perſentiſcant illum vulnerati, antequam lectus ſanguine perfuſus, indicium vulneris faciat: tanta copia ſanguinis à venenato morſu effluit, ut difficulter ſiſti poſſit; adeoque evidens vitæ periculum dormientibus adfert niſi prædictis internis & externis remediis opem ferant. Imprimis autem omnes paſſim Incolæ vulnera hæc curant lotione aquæ marinæ fervidæ, tum quoque cineribus calentibus, vel tandem uſtione, ſi ſanguis non ſiſtatur. Veſpertilionum linguam & cor inter primaria ponunt venena: ſed an guſtata ejuſdem naturæ veneni ſint, cujus Canis rabidi, hydrophobiam inducentis, ſicut graviſſimi autores de eo teſtati ſunt, à me nondum compertum eſt.

Vide Carolum Cluſium Exot. l. v. c. 1. qui ex Oviedo teſtatur, ejuſdem generis Veſper-

ſpertiliones reperiri pingues, quibus aquæ ferventi immerſis & excoriatis Incolæ in Inſula D. Ioannis veſcuntur, quia Paſſeribus non minus albi ſunt, nec minus, ut aſſerunt, boni ſaporis.

FORMICÆ alatæ CVPIA', & non alatæ TAPIIA'I dictæ.

IMmenſa Formicarum agmina, proh dolor, Braſilia, eaque diverſæ ſpeciei producit, ut enim quædam Europæas magnitudine æquant; ita plurimæ triplo iis majores atque omnivoræ ſunt; nam piſces, carnes fruges & fructus (exceptis acidis à quibus ſolis abſtinent) quin & venenata Inſecta, Scorpiones, Scolopendras, Glires, & ſimilia impune depaſcere: mox velociſſime vel avolare vel terram Talparum inſtar fodere & ſubterraneis non parcere Satis, teſtis ſum oculatus. Verum ut merito his Inſectis ſupra narratis & ipſis quoque agricolis formidabiles; ita & illæ viciſſim ſuos extimeſcunt hoſtes, ſcilicet plurimos Serpentes & imprimis quadrupedia illa *Tamendoá* quæ iis perpetuo inſidiantur, integraſque myriades deglutiunt, ut alio loco probavi. De miranda earum indole & œconomia, deque condendis ſemitis & aggeribus cavernoſis, dicere nunc ſuperſedeo, quia in tractatu de Aëre, Aquis & Locis, ſatis ſuperque de iis egi.

Formicæ autem hæ non ſolum magnitudine & colore, ſed ſi per megaſcopium rite examinentur conformatione partium quoque inter ſe differunt: imo earum aliquæ ſpecies, certo tempore alas acquirunt eaſque poſtea rurſus deponunt. Quod à paucis autoribus obſervatum eſſe reperio, neque ipſe Mouffetus ſagaciſſimus Inſectorum indagator, amplam licet dederit Formicarum deſcriptionem, meminiſſe videtur Formicarum volantium. Ex earum cadaveribus Vermiculi naſcuntur, qui mox in alatas Formicas prioribus ſimiles faceſſunt, quaſi illud quod ex alterius corruptione generetur, non diverſum, ſed ſimilem ſubinde vultum contraheret. Inter alatas quibuſdam *Cupiá* nomen à Braſilianis inditum. Muſcis ſunt æquales, corpore biſecto tenuiſſimoque ligamento copulato. Alis quatuor tenuibus & tranſparentibus, quarum poſteriores duæ minores anterioribus, aliquæ ſpadicei, aliquæ obſcure flavi ſunt coloris. Ocellis parvis, nigris, capite fere triangulari, cui duo gracilia cornicula longa impoſita, forcipeſque duo exerti pro dentibus. In anteriore corporis ſectione quæ piſi eſt figuræ & magnitudinis, ſex apparent crura tribus articulationibus conſtantia. Poſterior ſectio corporis major eſt anteriore, quam multi in cibum præparant & comedunt. Totum Inſectum minutulis pilis brunnis cooperitur. Alia præterea datur grandis ſpecies *Tama-ioura* dicta digiti articulum adæquans. Quarum etiam clunes diſſecantur & friguntur pro bono alimento.

Formicæ autem *Tapiiái* alis deſtitutæ, aliquæ prægrandes, corpore tripartito, atro, ſplendente. cætera corporis membra præcedentium Formicarum fere ſimilia, exceptis oculis qui multo majores ſunt, quippe totum caput nihil aliud apparet, quam duo oculi magni ſibi invicem appoſiti.

Atque hæc de grandioribus Formicis tantum breviter dicta velim, quarum noxias vel proficuas qualitates noviſſe conducit. Inter quas illæ quæ *Taioques* dictæ peſſime mordent.

Morſus earum ruborem, tumorem, pruritum, deinde acrem dolorem & ardorem inferunt. Qui emplaſtro ex ipſis Formicis præparato, partique dolenti applicato, ſanantur, ita ut hæ Formicæ more Scorpionum ſuis morſibus pariter medelam cum malo afferant. Sed ne quis opinetur hæc animalcula (infeſta licet adeo humano generi) nullis malis internis opem ferre. Præterquam enim, quod veſca ſint toſta, ut ſupra monui; tum quoque æque feliciter urinæ difficultatibus ſuccurrunt ſi aſſumantur, ac de Aſellis ſeu Millepedis Europæis obſervatum eſt. Ita ut ex Murmecia, diverſa remedia reſultent, quæ non ſolum ab his barbaris, ſed ab erudita antiquitate admodum celebrata ſunt.

MEMOA'.

MEmoa Latinis Cicindela, Noſtratibus **Ligt-mugge**. Quoniam multi de nobili hoc Inſecto multa miranda teſtati ſunt, ego pauca tantum notatu digna de Cicindela ſive Noctiluca inſerenda putavi. An Veneris faſtidium adferant ſi aſſumantur, hic à nemine hactenus compertum eſt: ſicut Rhaſis, Albertus, Benedictus, aliique de ſuis Cicindelis teſtati ſunt. Veteres Græci ac Latini à noviciis autoribus diſcrepant non ſolum circa eorum nomina, generationem & conformationem; ſed imprimis circa naturam atque ſitum tanti luminis. Ego miſſis variarum opinio-

num salebris, quibus multa superstitiosa videntur intercurrere, aperiam quid mihi de Brasiliensi nostra constet.

Bestiola hæc exigua, granum cucumeris æquans, nigricantis est coloris, corpore oblongo in duas partes æquales secto. Capitulo admodum exiguo, in quo globuli nigri apparent Gagatis splendore, qui oculorum vicem supplent. Ori astant quatuor tenacula, & duo barbæ pili. Crura habet sex pilosa, singula tribus internodiis distincta. Alas duas, sub quibus versus caudam in utroque latere macula apparet magnitudine seminis papaveris, rotunda, alba, splendens; ex quibus lumen emittit, imprimis noctu, facitque pro lubitu has maculas thalassini coloris splendidissimi. Post hos ignis focos corniculum est exiguum flavescens, vergens versus posteriora, quod vix nisi Megascopii beneficio conspicitur.

Albæ maculæ supra enarratæ inter volandum tam mirabili splendore fulgent, ut quasi scintillæ igneæ per aërem volitare videantur: ad illud Politiani,

Inde opus integrant, donec sub nocte coruscent,
Flammigeræ parvæ stellanti luce volucres.

Ita ut mihi non tantum peregrinanti illud lumen, sed & militibus primo illius insuetis, terrorem injecerit, metu hostis insidiosi cum ignitis fomitibus post carecta latitantis: cum tamen idem lumen mox assuefactis solatio fuerit nobis in desertis noctu errantibus, quod lucernarum vicem suppleverit, adeoque, lunæ & stellarum splendore jam per imbres & nubes ablato, harum tamen fulgorem ne Cimmeria quidem caligo diminuerit, imo auxerit. Adde quod multæ vivæ simul collectæ legendi copiam præbuerint, ita tamen ut lux illa paulo post cum spiritu vitali evanuerit. Quod idem in theatro suo Insectorum Eruditissimus Mouffetus aliique non vanæ fidei testati sunt. Ita ut non videam quid sibi velint Cardanus, Albertus, Mizaldus de perpetua illa luce quam hic ad ravim usque contendunt dari. Imo varias compositiones venditantes, perennem lucem exinde quasi lunam de cœlo in varios usus humanos promittere ausi sunt.

An vero medicamenta quoque idonea more Cantharidum ex iis parentur, ut quidam scripserunt, à me nondum compertum fateor.

Porro cum liqueat naturam non solum sed situm quoque hujus decantati luminis variare tam in Europæis, quam Ex-europæis Cicindelis, meo quidem judicio nemo propius accedit ad ea quorum αὐτόπτης fui in Brasilia quam Plinius, dicens fulgorem igni similem alarum compressu tegi, secumque lumen habere & noctem. Quamvis enim, ut supra monui, à lateribus utrimque juxta clunes fulgor ille exeat inter volandum; illum tamen nisi hiantibus & elatis alis non rite emicare multoties mecum viderunt multi.

Quantum vero ad generationem hujus Insecti, condonandum mihi si in ea titubem etiam cum doctioribus. Quod haud adeo facile est discernere ea quæ perpetuo velo metamorphoseos involuta sunt. E rore quidem non ipsam vitam, ut quibusdam de Cicindelis Europæis placuit, sed vitæ sustentaculum nanciscuntur. Ego primo admonitus experientia incomparabilis nostri seculi philosophi Scaligeri, eas copulatas volantes, & sedentes, in coitu repperi, diuque in eo hærere comperi, quibus dein solutis, infinita apparuere ova, quæ cito vel intra diem vivificata abierunt. quo spectat illud Aristotelis de generatione Insectorum: Συμπλέκεται μὲν πολὺν χρόνον· διαλυθὲν δὲ τίκτει ταχέως. Mox vestigia secutus Brueri & Mouffeti, ea, ut supra monui, ex ovis exclusa observavi. Atque tandem comperi, secundum consuetum naturæ ordinem animalcula ex iis prodiisse, Erucas scilicet minores, nigricantes, pilosas, ex quibus Cicindelas primo non volantes, ex iis autem rursus in Chrysalidem mutatas, volucres ortum duxisse.

Toto anno in hoc Americæ tractu, non vero statis sementis & messis temporibus, ut in Europa, vagantur, atque noctu imprimis escam ex floribus venantur.

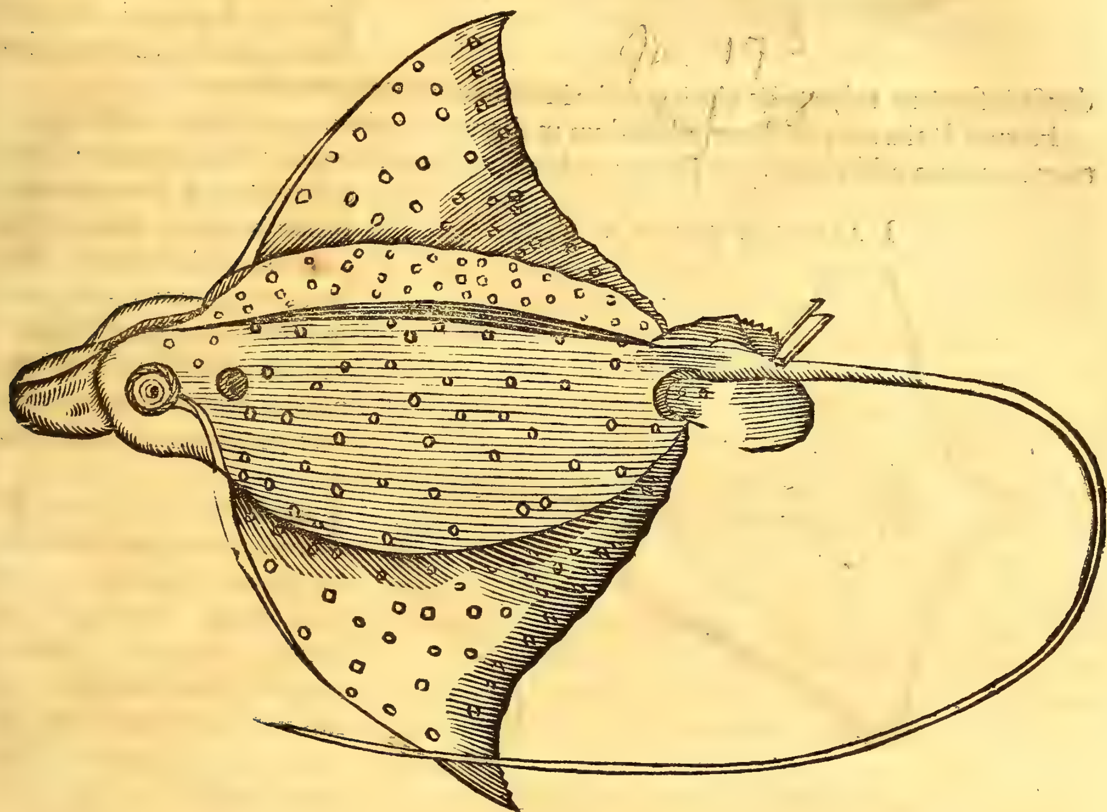
Plura equidem restarent referenda de hoc animalculo: sed quia id vix unius est hominis ex professo talia tractantis, veniam merebor, si institutum prosequar, ac cætera sedulæ posteritati ulterius indaganda relinquam.

CAPVT XIV.

Nari-Nari, Aieréba, Iabebireté, Niqui, Mouçicú, & Amoreatim.

PRæter tot planos Pisces cartilagineos dantur Pastinacæ marinæ, Torpedinum, & Raiarum species, læves, cæruleæ, sine squamis vel aculeis in toto corpore, præterquam in caudæ principio, ubi duo breves non serrati, sed ad sagittæ figuram formati apparent, ac proinde hi Pisces à nostratibus merito **Pijlstaert**; à Brasilianis

NARI-NARI.

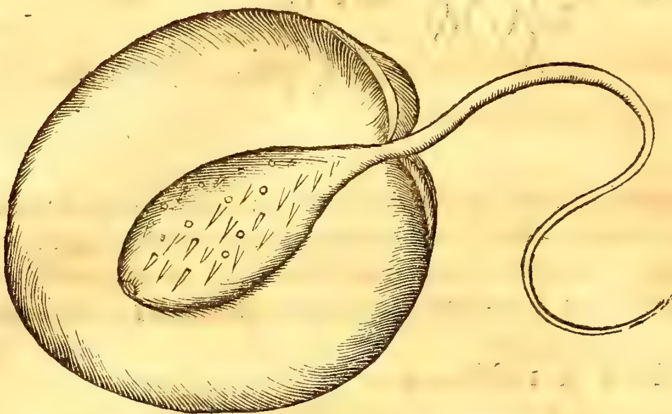

Nari-Nari appellantur. Non procul à littoribus degunt, vescuntur Piscibus, quibus ex occulto insidiantur, radiumque iis infigunt, quo ablato edules sunt, sicut multis illis terrestribus & marinis belluis contingit, quæ ictu vel morsu tantum venenum infundunt. Pars vulnerata infestissimo dolore, aliquando & paralysi misere afficitur. An aculeus etiam mortua Pastinaca vires suas servet, atque non solum in animantes, sed & in saxa & herbas, exserat eas, sicut Oppianus, Ælianus, & alii testantur de Europæa Pastinaca, ego nondum comperi. Dolores sedantur optima illa radice *Mangue* assata, eodemque modo, sicut in ictu Piscis *Niquí* dictum est. Dein dilatato vulneri ejusdem Piscis jecur, & teli ipsius cineres cum successu applicantur. Ita ut hic quoque Piscis veneni sui antipharmacum in se habere videatur.

De Brasiliensi Torpedine, ejusque malo, vix ad horam unam atque alteram durabili, quia cum Europæa in plerisque convenit, iisdemque remediis & eodem modo curatur, particulatim nunc agere supervacuum duco.

EX tanta Raiarum familia, duas tantum adducam ictibus venenatis celebres. Cæterum figura & alimentosa qualitate differentes, ut in libro de alimentosis piscibus probavi. Quippe prior hæc *Aieréba* ex cibis rejicitur. Posterior *Iabebireté* probatissimæ est carnis; utræque tamen sibi pares malignitate radiorum circa caudam hærentium. *Aieréba* itaque haud vulgaris quidem est conformationis, rotundus plane, atque in superiori superficie punctulis acuminatis variegatur, ibique duo foramina habet satis

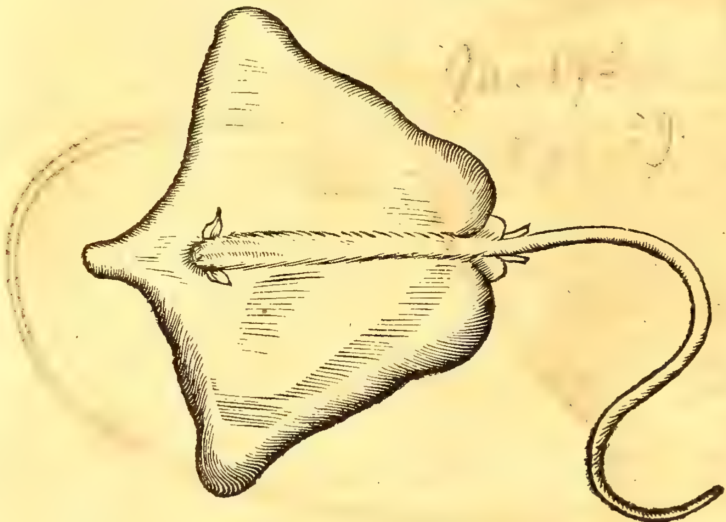
AIEREÉBA.

ampla. Prope caudæ exortum orbicularis incisura est in quolibet latere: cauda teres, longa, & circiter in medio sui, duas osseas spinas crassas retro dentatas habet, quibus pungit, quando ad spiracula apprehenditur, caudam incurvatam supra corpus levando. Os inferius habet, haud amplum, edentulum. Cute tegitur in superiori corpore ferrei coloris, & in medio dorso insignitur tuberculis nigris parvis: inferius corpus totum album.

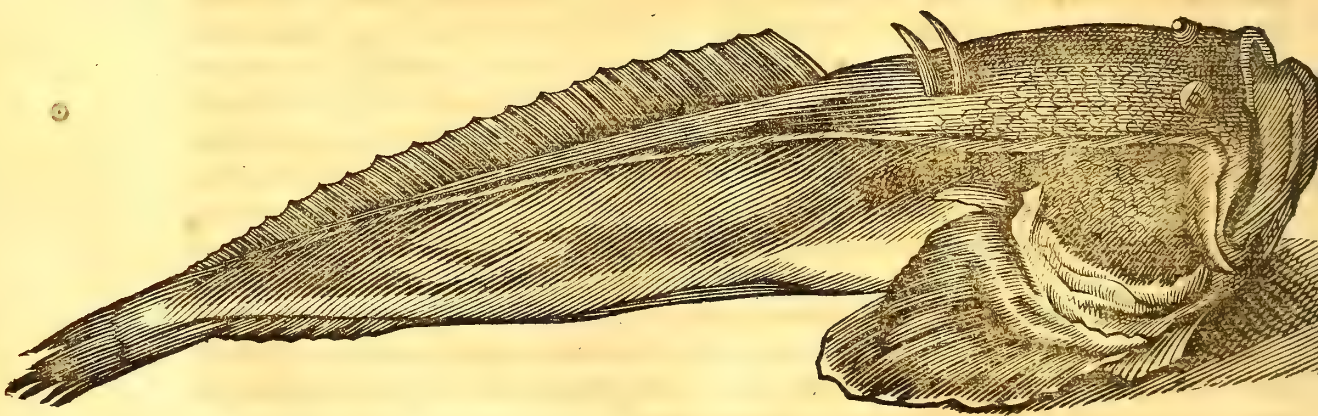
Harum Raiarum puncturæ admodum malignæ, exquisitosque dolores viginti quatuor horarum adferunt, quos præter radicem arboris *Mangue*, oleum imprimis fructuum Palmæ *Vrucurí* mirabiliter mitigat, sicut in capite Palmarum notavi. Alterutrum enim horum remediorum unguenti vel cataplasmatis forma sauciatæ parti applicitum, sanat, absque ullo remedio interno.

IABEBIRETÉ.

I*Abebireté* vero, cauda est longissima quam irritatus in gyros contorquet, ut piscatorem telis suis ad caudæ exortum prominentibus facilius feriat. Vulnus iisdem remediis curatur ut supra, addito tamen ipsius piscis hepate.

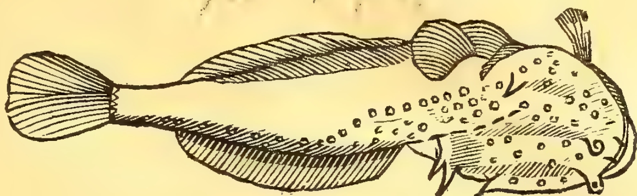
NIQVI.

NOxiis piscibus annumerantur quoque uterque illi, qui *Niqui* dicuntur Brasiliensibus. Aculeis in capite & dorso præditi sunt admodum noxiis, quibus irritati, tanta vehementia pungunt, ut dolor non solum intensus inde exoriatur, sed membrum paralyticum pro tempore maneat, præsertim si telum (quod aliquando fit) in parte vulnerata relinquatur. Capite est crasso squamoso, ore patulo, edentulo, branchiis amplis,

plis. Oculis exertis Cancrorum more, ante exortum pinnæ dorsalis, quæ ad caudam continuatur, duobus fortibus aculeis armatus. Tegitur cute ex nigro grisea. Cauda tenuis & parva. Vulneratis præsentissimo remedio est, dilatatio vulneris, applicata mox radice *Mangue* assata & contusa. Vnde quidem dolores in instanti exacerbantur, sed mox cessant.

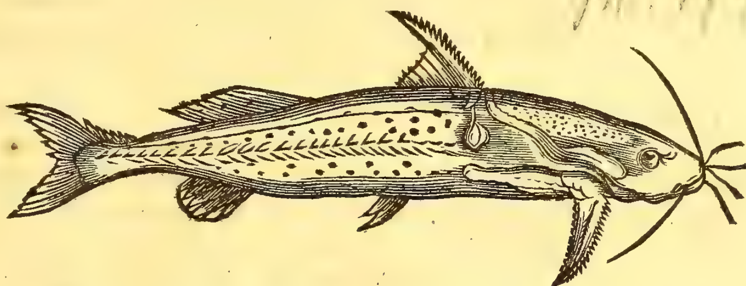
Niqui' II.

Altera *Niquí*, præcedenti quo ad figuram & magnitudinem dissimillima, à nostratibus abusive, ob puncturas credo **Pieterman** appellatur. Capite est crasso, ore Ranæ amplo, edentulo & crassa lingua. Anterior corporis medietas est paulo latior, posterior angusta & teres: Ocelli ipsi parvi cylindracei. Branchias, pinnas & caudam in ambitu quasi circinatas habet. Ante exortum pinnæ dorsalis duos aculeos fortes & supra postbranchialem utramque, unum acutum quibus atrocia vulnera incaute tangenti infert. Per totum dorsum, caput & latera, punctula nigra, magnitudine seminis papaveris, dispersa. Edulis est piscis si fel bene separetur, alias lethalis ut *Guamaiacú*. Notatu dignum quod fella quantum intus assumta, noxia; ita extus applicata non raro venenatis puncturis medelæ existunt.

Inter ea animalia quæ viva nocent & mortua prosunt, non solum Raiæ & Torpedines existunt sed illi imprimis pisciculi qui vulgo *Bagres* vocantur, de quorum carne alimentosa suo loco egi. Nunc ex ordine est de venenatis ejus ictibus quiddam premonere, ut sibi quisque caveat, quia haud facile quis illos impune lacessit: mox etiam edocere constitui, quomodo sauciatus de promptissimis sibi provideat remediis; quæ quidem varia à variis incolis suppeditantur, nullum tamen eorum tutius eligendum quam ipsius lædentis jecur, quod vulneri applicatum mox immanes dolores sedat.

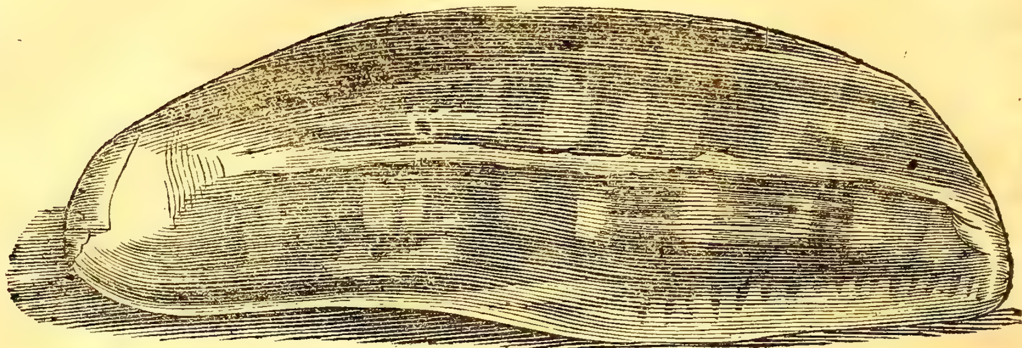
Vrutu'.

Missis cæteris quinque piscibus *Bagres*, sextum huc solum adduco *Vrutú* dictum tanquam primarium hostem, utpote qui præ cæteris *Bagris* horridioribus & eminentioribus spinis dupliciter serratis, est armatus, quarum altera dorsalis, altera subbran chialis, utraque solida & ossea, quas pro lubitu erigit, & in rima recondit, iisque adeo pungit incaute tangentem, tantumque infert ardorem & inflammationem, ut vulneratus subinde animo deficiat. Proinde missis generalibus illis remediis antidotalibus, ad duo sequentia potissimum recurrendum est. Succus recens herbæ ubique obviæ *Caaçica* dictæ cum cremore *Tipiocæ* intus assumptus ad muniendum cor & restaurandos spiritus accensos aptissimus est: extus jecur vel crudum vel cum oleo paulisper frixum puncturæ applicatum, mox quasi per similitudinem substantiæ, ut vocant, venenum extrahit. Accedit tertium remedium, quod ligaturis herbæ *Iaçape* absolvitur, membrum scilicet muniendo, ne altius serpat malum.

Cum inter marina Zoophyta sponte provenientia, Holothuria, Stellas & Pulmones Aristoteles, Plinius, aliique recentiores reposuerint, ac fruti cis potius quam animalium naturæ participare testentur; ego, corpus hoc maris pellucidum *Mouçicú* Bullis marinis ascriberem; licet externa figura & internis proprietatibus, ab iis hinc inde discrepet. Illud enim quod exhibeo (etiamsi non adeo exacte ejus pictura exprimi potuit) altera extremitate elevatius, altera depressius est. Cæteræ omnes partes

MOVÇICV.

tes externæ & internæ indiscretæ, nec ulla in ambitu apertura. In littore ejectum sponte in se concidit, strepitumque edit si [vi conteratur. In mari vero inflatum pulchre rubro colore & purpureis maculis splendet, aquis supernatat ac instar bullæ figura variat, multo flatu & liquore turgens. In saxorum rimis delitescit aliquando & inter algas, unde per maris impetus hinc inde fertur. Si multa simul ad littora appareant, non minus pro tempestatis signo habentur, quam Pulmo marinus de quo Plin. l. 18. c. 35. testatur. Adeo denique *Mouçicú* urendi qualitates cum Holothuriis & Stellis communes habet, ut si qui nudis pedibus littora obambulent, Bullamque hanc venenatam minus provide conculcent, ingenti ardore afficiuntur, qui plantas non solum pedum callosas sed & totius corporis cutem in momento magno cruciatu infestat. Ad horas aliquot durat malum, invito quovis remedio refrigerante & anodyno, ad quod confugiunt sæpe frustra. ego felicius causticis & calidis ad extrahendum ardorem usus sum, applicato mordaci illo oleo castaneæ de *Acaiu* dissoluto in spiritu vini, imprimis autem Cancro *Aguarauçá* dicto, si recens applicetur.

AMOREATIM.

A*Moreatim* Ranæ piscatrici similis, multis aculeis aspera, abscondit se ad littus sub arena, pedesque supergradientium crudeliter vulnerat, & aliquando cum præsenti vitæ discrimine nisi cauterio subveniatur. Idem de *Caramurú*, Anguibus marinis similibus, decem aut duodecim palmos longis, & pinguibus, dictum volo, quia morsus illorum quoque sunt admodum venenati.

His quoque addi debet Solearum minorum species, Lusitanis *Peize Sola* dicta, non edulis. Quæ mira sane efficacia non solum manum vel levissimo attactu, sed & pedem licet optime calceati piscatoris incaute pisciculum conterentis, paralysi & stupore afficit, instar Torpedinis Europææ, sed minus durabili.

CAPVT XV.

Venena intus assumta, Cururú sive Bufo, Variæ species Piscis Guamaiacu, & Piraqué.

HActenus de Natura Serpentem eorumque animantium, quæ morsu vel ictu virento hominibus insidiantur & toxico suo nocent. Quibus calidas & humidas hasce regiones abundare haud mirum est, quod pauca agricolarum industria excultæ, nec vi frigoris à venenatis & noxiis animantibus repurgatæ, eæ in immensum multiplicentur. Proinde haud assentiendum mihi videtur Cardano dicenti, Serpentes non multiplicari ultra metam quandam, quia sunt homini pestiferi. Nunc ad illa venena quæ intra corpus assumuntur descendamus. Quæ quidem diversorum sunt generum, nempe venenata tantum, & tota substantia aliena à natura, ac proinde nihil alimentosi in se continentia ut quædam Mineralia, vel quædam manifesta qualitate nocentia, quædam vero licet occulte vim inferentia aliqua tantum parte id efficientia ut plantæ & animalia. Omnibus his sua remediorum genera, manifestæ vel

occultæ

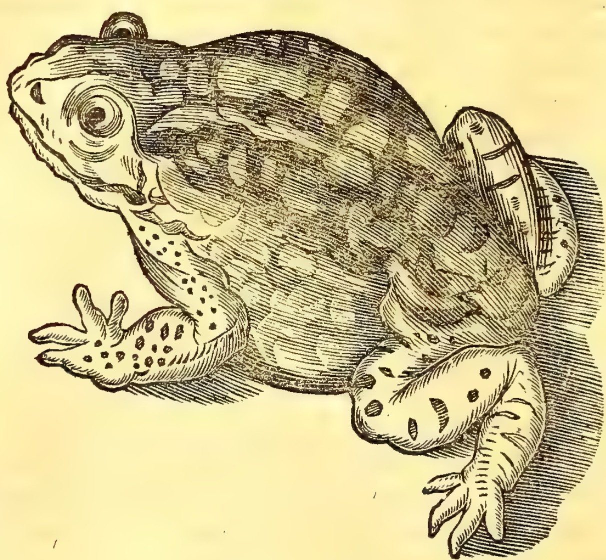
occultæ qualitatis opposita sunt, quæ licet diversa, tamen in curandi modo conveniunt. Nam cujuscunque generis venena ore percepta, si in prima adhuc corporis regione hæreant, per vomitum potissimum & clysteres exturbare convenit: sin in corporis recessus abierint, circumferentiam versus trahuntur. Proinde somnus qua possibile, arcendus quoque. Interim cor adversus hostem admissum muniri debet, etiamsi vera & infallibilia signa veneni intus assumti non compareant. Non enim æque manifeste hic atque in morsu vel ictu Serpentum morbi causa se profert, sed fere latet, quia qui venena subministrant, variis technis dolum non solum tegunt, sed execrandis artibus novas quotidie mixturas comminiscuntur, segnia venena exaltando, sicut, proh dolor, apud Veteres quoque in usu fuisse legimus, applicando activa passivis, & qualitatibus aut addendo, aut demendo, ut longo tempore post, signa illa & symptomata ulla vix se prodant. Nec enim (ut fieri solet iis qui forte improvide simplex aliquod venenum hauserint) semper animi & virium defectus, cordis angustia, vertigo, vomitus, torvus aspectus, aliaque similia subsequuntur, sicut quoque Galenus docet cap. VI. de locis affectis evenire. Quid? quod subinde vix ulla primis mensibus tristitia aut levissimum ægritudinis indicium in illis notetur. Donec tandem longo temporis intervallo, ungues & corporis extrema livere incipiant. Aliquando nihil nisi post mortem exterius apparet prorsus, atque unum vel alterum viscus corruptum ac tabidum per anatomen sese offert. Cur, & quantum venena lateant, docet Thom. à Vega Com. in loc. Affect. Theophrast. l. IX. Imprimis Galen. de simpl. med. atque alii multi doctissimi Medico-philosophi. Adeo ut facile constet ratio, cur hostis ille infensus in corpore humano nec vincat nec vincatur, sed delitescat aliquandiu, donec oportuno tempore & loco sese exerat paulatim, sicut seminale principium spontaneo ortu viventium. Vtinam Barbarorum nequitia numquam excogitasset tam perniciosos horum venenorum abusus, minorique solertia præparare novissent, ut ocius vel tardius operarentur! Nam licet ob majorem vel minorem subjecti resistentiam, ea arte concinnare illa nesciant, ut stata hora interimant: tamen ut experientia potius quam ratione constat, ignaviorem esse Cicutæ ac Opii operationem, quam Arsenici aut Sublimati: ita venena illi habent vel simplicia vel composita, quæ exhibita & admota, ad menses aliquot sepulta manebunt, antequam suas facultates exerant. Vnde liquet, venena haud una eademque ratione operari, neque recta ad cor semper ferri, sed eam partem maxime occupare, cum qua occulte inimicitiam exercent: Cum alias, teste Avicenna oporteret omnia venena esse frigida & sicca. Nam sicut Solanum & Hyoscyamus; ita quoque fel pisciculi *Guamaiacú* cum capite antipathiam habet. Fungi & succus *Manipuera* nervos infestant, spasmos convulsionesque mortiferas inducunt.

Supplicium quidam Barbari venefici subituri, mihi obnixe roganti; ut me horum arcanorum, priusquam è vita discederent, participem facerent, inviti pauciora quædam revelarunt, fassique sunt, impune non solum se hæc & similia veneficia exercere; sed & regium esse laudemque mereri inter suos, ingenii solertia excellere, novasque veneni miscelas excogitasse. Illi namque sagittas, vestes, cibos, & fructus crescentes, aquam & integros fluvios inficiunt, ut tardius & pedetentim, non statim homines extinguant. Ita ut rite collatis, animalium brutorum, cum sceleratorum hominum noxis in perniciem humani generis tendentibus, vix me contineam quin cum Plinio doleam; præparare se quidem animalia ad nocendum, sed nullum tamen eorum tela sua excepto homine, venenis tingere? Nos & sagittas inungimus, & ferro ipsi nocentius aliquid addimus! Nos & flumina inficimus, & rerum naturæ elementa. Ipsum quoque, quo vivitur, aërem in perniciem vertimus, nec ab ullo præter hominem, veneno pugnatum alieno. Ita ut merito in hominis inhumanitatem declamandi esset occasio, quia neque à malis boni tam queunt esse tuti, quam omnes homines ab omnibus serpentibus, quos in nos irruentes vel declinare vel interficere facilius, quam à venefico impostore sibi cavere.

Sic fellis Bufonis *Cururú*, & Vermiculorum ex venenato succo *Manipuera* pronatorum, herbarum denique *Tangaracá*, *Iuquiry*, fructuum *Ahovai* & *Mucuná*, aliarumque multarum vires artificiose & variis modis ab illis intenduntur ac retunduntur. Ita ut in his ac similibus venenis, ad innatam abditamque eorum vim, occulta quædam mixtura accedat, ac proinde curationis aliquando sit exsors. Quapropter ipso Veneno, quo noxa est illata, incognito, partim ad communia antidota, passim à Veteribus autoribus

ribus prodita, partim ad propria illa nativa, ab incolis primis celebrata, confugiendum. Multa sane ad hanc doctrinam facientia desiderantur, ac fortasse semper desiderabuntur, invito sedulo ac indefesso occulta remedia investigandi studio, adversus tot abditas & tam malignas rerum qualitates, calamitoso generi humano infestas. Si vero contingat, signa venenorum calidorum & frigidorum, tum & obstruentium, suffocantium atque erodentium in ægris apparere, singulis statim qualitatibus sua opponenda esse remedia contraria nemo ignorat. Minus tamen consultum solis illis fidere; quia licet manifestarum qualitatum symptomata multa graviora videntur, aliis latentibus, occulta tamen magis exitialia adeoque pluris facienda sunt.

CVRVRV'.

INter venena quæ deleteria potissimum vi pollent est bufo *Cururú*, Brasilianis, Lusitanis *çápo*; ab utraque parte excrescentias capitis habet, instar magnarum verrucarum, buccam inferiorem remissius movet terræ immunditie nutritur, est insignis & tumens, duploque Europæo major, cineritii vel spadicei coloris, nimium notus, ac quovis modo vel mictu & saliva exterius, vel intus, longe quidem pejus, sanguine, adipe, imprimis felle assumto, inficit. Hos perditissimi Incolæ aliique eorum æmuli torrefactos in pulverem redigunt, & lethalia inde pocula conficiunt, eaque vel minima quantitate clam propinant. Hinc faucium statim & gutturis inflammationes, siccitates, anhelitus, fœtores, singultus, vomitus, dysenteriæ, animi deliquia, oculorum caligines, convulsiones, deliria, ac pallores. Si remedio locus, corpus statim per superiora & inferiora evacuant & liberant à reliquiis veneni, exercitio, balneo, ægro in furnum calentem vel animal discissum imposito. Generalia alexipharmaca, composita, per dies aliquot, juxta & *Tipióca*, tum radices nativas antidotales ex vino propinant. Præ cæteris vero herba *Nhambí*, quæ prærogativam à benigna natura videtur accepisse tam magno malo adversam, exhibenda. Nam etiamsi Bufo hic tam pernicioso turgeat veneno, non tamen ita invincibile est, ut suo contrario non cedat. Quippe cineres Tabaci, vel etiam solus succus *Nhambí* expressus & capiti vel dorso Bufonis (præsertim prius in terram fricato) instillatus, illum dicto citius interimit. Scelestissimi inter Barbaros, hujus Bufonis sub Sole suspensi bilem & spumam colligunt, eamque inter secretiora venena quæ lente occidunt, reservant.

Ranæ quoque dantur variæ, terrestres, & paludosæ, in arboribus quoque viventes, partim edules, partim, sicut in Europa, non edules. Quod etiam Plinius lib. XXXII. cap. v. de quibusdam Ranis testatur. Idem de mira linguæ conformatione observavi, cujus Philosophus in Asia meminit; quod neque ut pisces eam totam cohærentem, neque ut serpentes totam solutam habeant.

Illa quæ *Cotorá* à Brasilianis nuncupatur, intus assumta, veneno est, quod supradictis remediis facile expellitur: forinsecus vero applicata & ex arte linimenti vel emplastri forma præparata, doloribus articulorum & membrorum ex frigore natis, medetur. Huc spectat illud Galeni quod l. de compos. medicamentor. de Rubetis testatum reliquit. Multi alii dantur Bufones & Ranæ, quibus supersedeo, cum nihil in iis animadvertere potui, quod ad rem nostram faciat, exceptis tamen illis quæ *Giia* Brasilianis dictæ, carnosæ, grandes, dorso nigricante, ventre albicante, quarum caro albicans bene sapit, imo diætam ægrorum imprimis Tabidorum ingreditur, quod boni sit nutrimenti & facilis digestionis.

Minime prætereundum volui, quod de eorum generatione mihi constat. Contingit enim subinde tempore imbrido, comitante suffocativo tepore Veris, corruptionem acceleran-

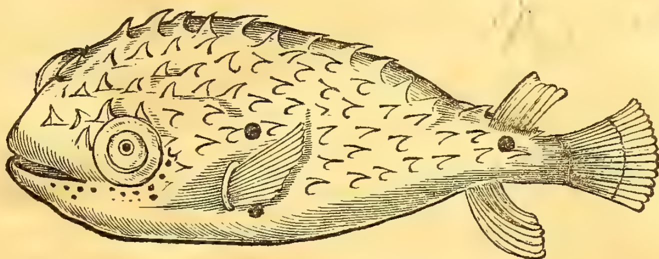
celerante, ex unaquaque gutta aquæ crassæ, in momento quasi generari Busones, plus minus avellanæ magnitudinis, tot myriades simul, ut solum universum lateat sub iis. Indigenæ *Cucuruy'* appellant. Nec differunt ullo modo à cæteris Ranis vel Bufonibus ex coitu utriusque sexus natis. Plinius & Aristoteles aliique circa causas & modos generationis variant. Sed cum nunquam hujus subitæ generationis modum à quoquam supra tecta ædium vel loca lithostrota visum autumem: hic quoque eas non nisi ubi magna est copia pulveris terræ glebosæ ab imbribus impraegnati, generari constat.

CAPVT XVI.

Variæ species Guamaiacú venenatæ, cum Antidoto Aratú.

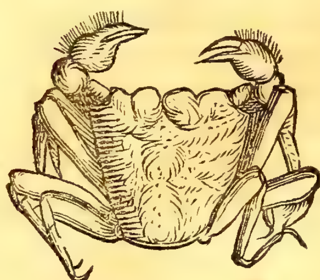
INter tam immensas fluviorum & marium bestias nantes Americanas, quædam in totum edules, quædam parte aliqua vel externa, vel interna venenatæ habentur. Quod ut in aliis animantibus, ita in Serpentibus & quibusdam Piscibus evenit. Sicut enim Draco marinus in Europa, & *Vrutú* in America solis spinis, Pastinaca solo radio, Iulides solo morsu venenum infundunt, aliis partibus sine pernicie edulibus: ita imprimis in his Piscibus *Guamaiacú* videre est, qui non minus externa facie, quam interna qualitate sunt admirabiles. Cæteris autem ejusdem speciei præeminet familiarissima Rana piscatrix, Brasil. *Guamaiacú-atínga*, Lusitanis *Pexe Coelgo*, Belgis **Zee-Egel** / omnibus merito Sufflator dicitur, quod mirum in modum ab aquis extractus ronchum quendam edat & ad orbis figuram se inflet, atque in momento intumescat ac detumescat. Ego inter Orbes quoque numeraverim licet corpore appareat procero. Rictu est late diducto, Ranæ simili, ore edentulo, sed intus loco dentium duritie undiquaque obsito. Oculis itidem maximis rotundis valde protuberantibus, cum circulis flavescentibus: Branchiis destituitur, quarum vices ab utroque latere foramen supplet satis amplum. Cute est grysea ex fusco maculata valde dura præsertim capitis, ubi testacea evadit, totque horridis spinis osseis ex albo flavescentibus undiquaque scatet, ut haud facile impune manibus tractetur, excepto infimo ventre, qui spinis non solum, sed omni duritie destituitur. Pinnæ sunt parvæ, numero quatuor, duæ post branchiales, duæ versus caudam oblongiores. Iuxta primas, maculæ insignes rotundæ, nigerrimæ, hinc inde diversæ magnitudinis sparsæ conspiciuntur.

GVAMAIACV'-ATI'NGA.

Hujus Orbis sexum masculum à fœmineo facile est discernere, quod ille mole quidem minor, carne probatior, hæc major quidem, sed carne magis flaccida. Ventriculus in mare est satis capax, cum multis appendicibus & vasis gastricis. Intestina, ob insuetam hanc piscis figuram, in gyros composita more animalium terrestrium; quod rarissime in piscibus observavi. Mesenterii glandulæ lacteo humore refertæ. hepar ordinariæ magnitudinis & coloris, vesica renibus quasi annexa, juxta mentulam cavitas apparet in lactes desinens. Cor juxta mediastinum & branchias situm. Multum expetitur, & pro epulis, maximo interdum vitæ discrimine, ab imperita plebe apponitur, si folliculo fellis non probe liberetur. Intra horæ namque spatium, ejus particula vel ciceris magnitudine assumta, tam horrenda symptomata infert, ut mox caligent oculi, mens vacillet, lingua tardescat, membrorum tremor, sudorque frigidus subsequatur, facultates omnes resolvantur & sileant, moxque veneno extinguantur. Sed benigna mater natura, præsens ac facile remedium huic calamitati opposuit. Cum prædicti enim Orbes *Guamaiacú* juxta fluviorum ostia, ubi paludes & stagnantia loca singulis æstibus inundantur, sedem figant, iisdem quoque locis plurima Cancrorum genera vivunt & arbusta habitant paludosa. Quos inter non ita magni reperiuntur, quadratæ figuræ, in arborum truncis latitantes, ut Ostreis & Mytilis insidientur. Qui multiplici ac varie-

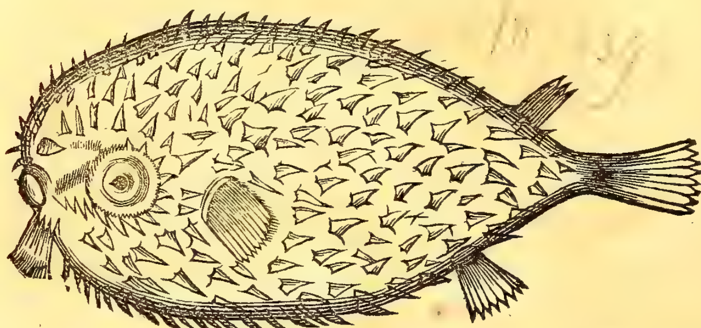
ARATV'.

variegato colore, albo, rubro, violacco, chelis æqualibus armati, crura pilis nigricantibus habent veſtita. Hos *Aratú* appellant Braſiliani. Ex his unus contuſus, & ex vino citra moram, aſſumto veneno (nam ante horas quinque vel ſex lethum ſæpe infert) propinatus, per vomitum virus exturbat, qualitateque occulta mâlo validiſſimo reſiſtit. Præmiſſis ſpecialibus, communia quoque præſidia ſuperius tradita non negligenda, ut ſunt *Tipióca de Mandihóca*, radices *Iaborandí*, *Ipepacuánha*, *Caiapiá*, *Vrucú*, aliaque ſimilia remedia quæ neceſſitas excogitavit.

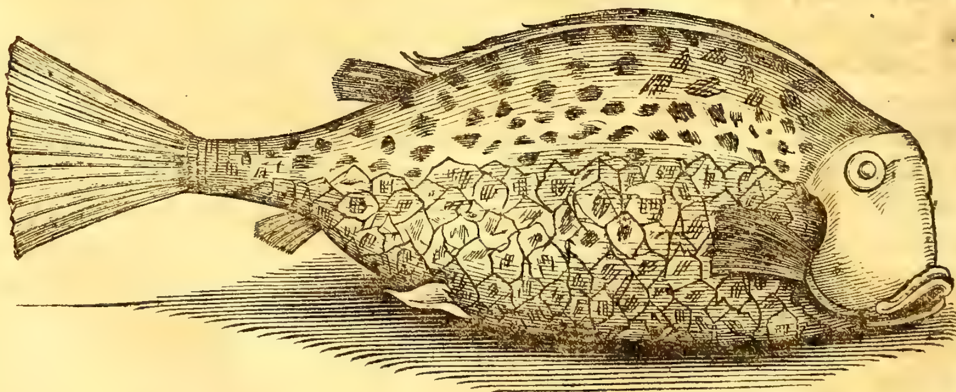
Nec forte natura differt hic Cancer Braſilienſis ab illo, de quo Galenus in libro ſimplicium contra Pelopem præceptorem ſuum contendit, Cancrum rabioſis conferre, occulta, non manifeſta qualitate. Plinius lib. IX. cap. 31. eos Serpentum ictibus mederi dicit. Et imprimis illud lib. V. cap. 32. Cancri fluviatiles triti potique ex aqua recentes, contra omnia venena proſunt. Morſis vero à cane rabido, item Phalangio, Scorpio, aliiſque venenatis, prodeſſe etiam apud Ariſtotelem legere eſt lib. IX. cap. V. Dioſcoridem lib. II. cap. 12. & Galenum lib. IX. de ſimplicium medicamentorum facultatibus; Aëtium lib. VI. cap. 24. Æginetam lib. V. cap. 3.

GVAMAIACV'-GVARA.

ALius datur *Guamaiacú-guara* dictus, priori multum ſimilis. Luſitanis *Peixe Porco* & *Diabe*. Orbis eſt ſpecies, & muricatus Orbis Geſneri dici poteſt, quia aculei ipſius referunt murices. Corpore eſt magis rotundo quam præcedens *Guamaiacu*. Squamarum loco, tegitur cute, ex fuſco viridis & albeſcentis coloris, intermixtis maculis nigris. Totum corpus, excepto ventre, adeo aculeis acutis horret indiſcretæ magnitudinis, ut intractabile ſit, ſinguli tribus inſertionibus, quaſi triquetris, cuti infixi. Oculis eſt magnis admodum, prominentibus, quorum circuli circumdati quoque aculis ſatis acutis. Ore exiguo, edentulo, rotundo. More aliorum Orbium ſe inflare & in momento conſidere facit. Stridorem per os edit inconcinnum. Quatuor habet pinnas. Si quis inflationem deſiderat, pinnam dorſalem vellicare oportet. Noxam fere eandem infert fel illius, ut præcedentis, ſed multo remiſſius; ac proinde facile eiſdem remediis ut ſupra curatur, Viſcera porro ejuſdem naturæ & conformationis cum præcedentis inveni; adeo ut vix inter ſe diſcrepent.

GVAMAIACV-APE'.

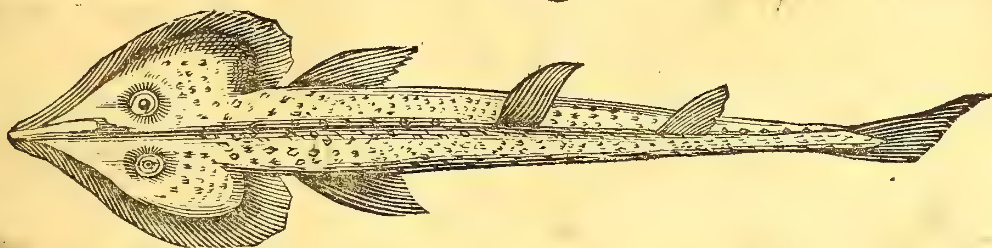

TErtius denique, *Guamaiacú-apé* Braſilienſibus, ejuſdem quidem generis, non tamen orbicularis, ſed potius triangularis, à ſquamis quoque ut cæteri nudus, verum quaſi

quasi scutiferus & loricatus. Duo sunt diversæ speciei ejusdem nominis, quorum alter cornutus, hic noster cornibus destitutus. Per totum corpus excepto ventre sexangularibus figuris insignitus, cum innumeris exiguis tuberculis. Colore est ex flavo cinereo, in gibbum arcuato. Ore exiguo in utraque mandibula dentato. Oculis amplis. Pinnas habet quinque haud magnas, præter has sexta est, quæ caudam facit validam, satis longam & late diductam.

Ab ingentibus piscibus rapinis aliquando devoratur; & integer adhuc ex eorum ventriculo eximitur, postquam hostes suos à quibus deglutitus fuerit, suis aculeis interfecerit. Tantæ denique est malignitatis caro, ut si immediate à coctione comedatur, mentem turbet, ebriisque & phreneticis similes eos efficiat. Quod omnibus simul illam prandentibus contigisse memini, & vix post quatriduum sumptis alexipharmacis supra enarratis convaluerunt. Simile quid observavit domesticus meus in pisce *Guamaiacu*, qui ab alio pisce antea deglutitus fuerat. Sin vero coctus per integram noctem servetur, tuto apponitur, sed paucæ est carnis atque intus fere cavus, solam spinam habens secundum longitudinem, cui per membranas intestina adhærent.

PIRAQVE'.

Piraqué ejusdem fere est efficaciæ ut *Guamaiacú* præcedens, Lusitanis improprie *Peixe-viola* dictus. totus piscis est cartilagineus, non squamatus sed mollis, latus non crassus. Caret branchiis. Recens transparens fere est luci obversus. Caput etiam noctu lucet, desinens in coni figuram. Vtrique oculo posterius fistula apposita est, per quam aquam evomit. Sub oculis autem in inferiori corporis parte, os habet edentulum cum quinque incisuris utriusque lateris instar Raiarum & Tiburonum. coloris est in ventre incarnati cum albo mixti. in dorso fuscis maculis, cum punctis ex albo cærulescentibus variegatur.

Caro ejus non est vesca, sed si per dolum aut inscitiam comedatur, infatuat per aliquot dies. Attactus, mediante licet baculo oblongo, crepitum articulorum causat, qui tamen brevi cessat; & si in medio tangatur, artuum tremorem efficit. Capitur mensibus pluviis in fluviis in comitatu Raiarum & Pastinacarum, cum quarum puncturis ex parte convenit, atque eodem modo curatur, sicut videre est in tractatu de venenatis Raiis.

CAPVT XVII.

Diversæ species Tangaracæ venenatæ, Caaeo sive Herbæ castæ duæ, & Manipuera sive Succus Mandiocæ.

LVsitani omnes has herbas *Tangaracá*, ab indigenis æque ac advenis detestabiles habitas, uno nomine *Ervas do Ratto*, merito appellant, quod facultate singulari deleteria polleant, & homines æque ac bestias interimant. Tres earum species mihi innotuerunt in triviis nimis obviæ: quæ licet floribus & fructibus inter se differant; ligno tamen, foliis, natali solo, & qualitate virulenta conveniunt.

Prima, quæ omnium maxime noxia, frutex est ligno lento, cui ramuli sibi oppositi, atque his denuo duo vel tria semper sibi opposita adnascuntur folia oblonga, primo læte, mox dilute viridia, eminentibus nervis & costis conspicua. In summitati-

TANGARACA' I.

bus ramorum tenues pediculi oblongi, crocei coloris enascuntur, unde spicæ, ex multis floribus longis umbellatim positis constantes emanant. Quem fructum producat, nondum mihi datum fuit observare. Flores non solum & folia, sed oculi imprimis erumpentes, summo turgent veneno, qui recentes, vel exsiccati, per incuriam, vel per dolum gustati, præsentissimo sunt veneno. Radix vero mox exhibita, tutum apud Incolas habetur antidotum.

TANGARACA' II.

SEcunda paulo excelsior frutex, ramulis & foliis binis sibi directe oppositis, primæ *Tangaracæ* non dissimilis quoad figuram, sed cortice magis cinereo, foliis superne sature viridibus ubi adoleverint, inferne canescentibus, quasi leni hirsutie præditis. In ramorum summitatibus flores primo aurei coloris stellares, mox ex brunno purpurascentes. Folia eorum exteriora, interioribus multo majora & expansa. Medium seu totum spatium florum, more holoserici est plenum, constans foliolis parvis, primo læte, mox triste purpureis, instar florum Scabiosæ peregrinæ. Ex horum medio prodit bacca Rubo silvestri haud dissimilis, cærulea, quasi gemma Turcois flori esset imposita, quæ summa venenositate inter omnes *Tangaracas* primatum facile tenet. Proinde florem qua erat magnitudine, separatim apponi jussi, ut ex hac icone liquet.

Tertia

TANGARACA' III.

Tertia eſt planta fruticeſcens, radice craſſa, foliis, nunc alternatim, nunc ſibi directe oppoſitis, cæterum craſſioribus & rotundioribus quam priores *Tangaracæ.* In extremitatibus ramorum pediculi longi, ex quibus floſculi umbellati producuntur; primo albicantes, mox aureo colore niteſcentes. Vnde advenæ ignari gratoque illecti colore, temeritatis ſuæ nimis magnas pœnas aliquando dederunt, modo eos olfecerint & tractarint.

An plures dentur *Tangaracá*, mihi nondum conſtitit. In harum trium foliis, floribus, & ſeminibus, tam alte poſita eſt deleteria vis, licet gradu differat, ut vel ex leviſſimo eorum guſtu corpus intumeſcat, mens turbetur, oculi incipiant caligare, vertigines, animique deliquia oboriantur, denique mors ipſa ſequatur, niſi quantocius præſentiſſimo remedio obviam eatur. Reliquis Antidotis merito præferuntur radices illæ decantatæ *Ipecacuanha* & *Caapia*, quod cum antidotali efficacia, ſimul emetica vi polleant, ut ſuo loco probavi; his ſuccedunt radices *Iaborandi* & *Iambu.* Aliqui exercitatiores rutiſſimum exiſtimant, ipſi radici *Tangaracæ* ſe fidere, quam miro ac felici cum ſucceſſu indiſcreta quantitate exhibent. Quaſi benigna mater natura facultatem non minus ſalutiferam quam mortiferam eidem plantæ indidiſſet. Condonandum facile Barbaris Empiricis, ſi non certæ doſi medicamentorum, imprimis vero Alexipharmacorum, nitantur: tutius enim multo judicant, exceſſu quam defectu peccare, ne forte antidoti inopia à veneni copia vincatur, ſicut aliquando ſe obſervaſſe mihi teſtati ſunt.

Eximiæ illæ herbæ Caſtæ ſive Mimoſæ à Cluſio, aliiſque Exoticorum conſultis deſcriptæ, quarum figuram & faciem quoque ego cum D. Markgravio meo in hiſtoria naturali prolixe explicavimus, ſed à nemine adhuc, quod ſciam, earum qualitates bonæ vel malæ explicatæ.

Caaeo I.

Caaeo II.

Primo quidem, folia in pulverem redacta, & exigua quantitate aliquoties exhibita, clam exitium hominibus inferunt, pecoribus alimentalia existunt. Idque præsertim de prima specie dictum volo.

Secundo, radices earum non minus tutum præstant Antidotum, quam folia perniciofo turgent veneno, si multum & sæpe in usum adhibeantur, ut liceat dicere vulneratis:

—— *Qui mihi vulnera fecit,*
Solus Achilleo tollere more potest.

Providi

Providi autem est Medici in hoc & simili casu, præter specifica ad generalia quoque confugere alexipharmaca, sive exotica, sive domestica. Præsertim ad omnia illa supra in eodem capite sub titulo veneni *Tangaracá* enarrata, & sub titulo *Manipueræ* mox explicanda. Tum, quod scelerati homines hæc & similia venena, varie componant & clam cibis immisceant; tum quod subinde in principio vix quicquam evidenter ac signis præviis appareat, sed sensim vitam depopuletur. Quippe non solum pro subjecti resistentia, sed veneni quoque miscela & quantitate, tardius vel citius vitam depascitur hæc herba, ut cachectici, anhelosi, tristes incedant, donec tandem vita defungantur. Memini enim sceleratissimos veneficos, tantillum pulveris foliorum exsiccatorum, fistulæ clam Peto inditum simul sociis propinasse, nullamque exinde longo temporis spatio noxam eos persentiisse: nihilominus tamen, nullo licet accedente evidenti effectu, tandem emaciatos mortem obiisse.

MANIPVERA sive succus MANDIHOCÆ.

CVm in tractatu de *Mandihocæ* radicis vi alimentosa specifice, atque ex professo; de medica vero & venenosa qualitate egerim tantum transitorie & in genere, ordo nunc postulat, non intactum reliquisse venenum tam familiare ne dicam domesticum, *Manipueram*, id est, succum altilis & familiarissimæ nostræ radicis *Mandihoca*, qui potatus vehementer inflat corpus, ventriculum afficit dolore, cum ructu, nausea & Tenesmo: hinc mox oculi obfuscantur, vertigines, perpetuique dolores capitis accedunt, tandemque extremorum frigus, animi deliquium, & ipsa mors succedit. Quapropter famulis hanc radicem præparantibus, ne à noxiis vaporibus inficiantur, flores *Nhambí* & radices *Vrucú* esculentis & potulentis admiscere necesse est, ad muniendum cor, & ventriculum. Sed diabolici venefici tam præsenti veneno non contenti, ex succo hoc, studio reservato usque ad totalem ejus putredinem, altiorem corruptionis gradum ex vermiculis inde pronascentibus (qui *Tapurú* ipsis dicuntur) quærunt, iisque in pulverem redactis, hominibus pro libitu insidiantur, ita ut, exigua licet quantitate, vitam certissime & citissime adimat, si simplex exhibeatur; si vero compositum & viribus imminutis, (quod potissimum pulvere herbæ *Caapéba* & *Nhambí* fieri solet) longo post tempore, ne nefanda scelera in publicum prodeant, misere interimat. Multa quidem remedia contra hoc malum excogitata, omnium tamen præstantissima sunt, quæ ipso statim principio morbi, per vomitoria instituuntur. Horum *Ipecacuanha* & *Caiapiá* facile præcipua sunt, quod alexiteria & vomitiva vi simul polleant. Clysteres veneno frigido resistentes, ac flatus tetros discutientes, mox succedant, eosque *Tipioca* & radix *Iaborandí* imprimis ingrediatur, quorum antidotalis vis alte posita est à Natura. Posthæc præter Diascordium & Theriacam, malum per sudores & urinas educentia, familiaria præsidia sunt, radices de *Capiipuba*, *Aguaxima*, *Cacapomonga*,

pomonga, Nhambi, Iaçapé, Iurupéba, Vrucú, Caapéba. Adhæc radix, & præsertim succus fructus *Ananas*, largiter & crebro haustus, cum tantillo succi Limonum recentium. Notatu dignum, quod succus *Manipuera* adeo venenosus est, ut, si crudus assumatur, statim enecet; si vero percoquatur, nutritivus fiat, quum tamen omnium venenorum, tam frigidorum quam calidorum, innata potentia à calore in actum producta, celerius atque validius cor petat. Sed ratio est, quod sicut ipsa radix *Mandihoca* diversis & contrariis gaudet qualitatibus: ita liquor ejus partibus plurimum inter se diversis constat: quarum prior subtilis & vaporosa, atque veneni illius compos, ebullitione exhalat: altera crassa, dulcis & naturæ nostræ amica remanet.

CAPVT XVIII.

Araticu-paná, Mucuna-guaçu & miri, Aboay, & Carapucu sive Fungi.

Actum agerem, si pensiculatim denuo Arboris *Araticu-paná* partes describerem; cum illius figura & crescendi modus in tractatu de simplicibus satis superque graphice depicta sit. Quamobrem pauca, eaque verissima, utpote longo usu comprobata, de Fructu solo addenda putavi, ne huic tractatui de venenis quicquam deesset. Cum enim magna advenarum multitudo, rerum novitate allecta, fructus quoque omnes *Araticú* legere amat, cumque iis qui *Araticuponhe* dicti, his *Araticu-paná* sine delectu promiscue vesci cogitent, pessime sanitati consulunt, dum sese iis ingurgitando, nimio frigore calorem naturalem opprimunt, unde eadem ventris symptomata excitantur, quæ venena, manifesto & occulto frigore efficacia, movere solent. Quamobrem cum nihil ulterius de hoc fructu dicendum restat, quod in præcedentibus sit intactum, iisdemque remediis ejus malignitati succurratur, quibus Fungorum & *Manipueræ* noxæ qualitates expugnantur, lectorem eo remitto, atque ad alia transeo.

FRVCTVS ARATICV-PANA'.

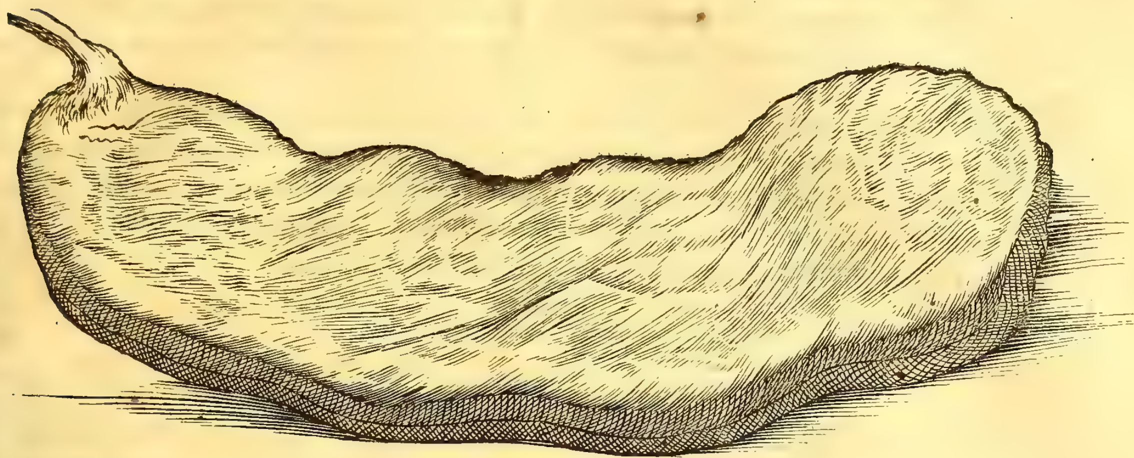

Cum ad examen revocarem eximias has & undiquaque luxuriantes herbas & arbores fabiferas *Mucuná* dictas, dubitavi, noxiarumne eas an proficuarum plantarum catalogo ascriberem, quum illarum lobi utriusque qualitatis participent: attamen

cum

cum mihi aliisque rei medicæ peritis plus inde mali quam boni hactenus redundarit, Venenatis inserere malui.

MVCVNA'-GVAÇV.

Hæc itaque *Mucuná-guaçu* in tanta pisorum fabarumque silvestrium varietate, cæteris pulchritudine & magnitudine facile præcellit. Crescit ex arbore quæ ejusdem est nominis. Faba autem hæc nigra pelle lapidis fere duritiei, pilis flavis molliter est vestita, manum longa, & tres digitos lata. Vi effracta, pulcherrimi globuli, interstitiis divisi, exinde prodeunt, tres quatuorve, punicei & rubri coloris, rotundi, læves, magno hilo, qui, si in aqua macerentur, vim noxiam ex parte deponunt, & cum *Tipioca de Mandihoca* præparati Barbaris edules fiunt. Ita ut venenata eorum qualitas, non usque adeo alte posita à natura videatur, quin retundi se patiatur à correctorio convenienti. Quippe cum interior fabæ substantia acris sit & mordicans, viscera vellicet, & usque adeo corpus turbet, ut vomitus violentus & alvus moveatur; refrigerans & demulcens alimentum hoc medicamentosum ex *Tipioca* factum, cæteris Antidotis præferri solet.

MVCVNA'.

SEcunda *Mucuná* præcedenti longe inferior, forma & figura imbellis apparet. Interioris substantiæ qualitates cum præcedenti *Mucuná* convenire perhibent, sed mihi incompertæ, non autem exteriores. Quippe nobis per tesqua vi viam facientibus loborum setæ pungentes faciem & manus usque adeo inficiebant, ut ardentissimas pustulas excitarent, quæ vel optimis succis anodynis & refrigerantibus, ultra octiduum adhibitis, vix cedebant. Caule crasso, sarmentoso, admodum

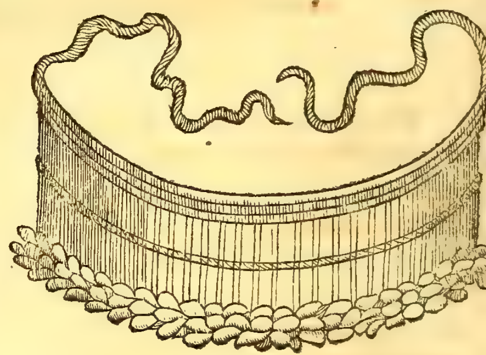
lento

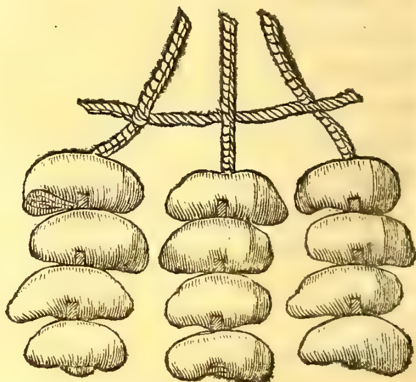
lento & tenaci, altiſſimarum arborum ramis ſe implicat. Tria ubique folia in unoquoque pediculo oppoſita habet, quæ eminentibus ſunt nervis, cæterum ſaturate ſuperius virent, inferius albicant, & ſubtiliſſima lanugine ad tactum ſericum æquant. In pediculis ſuperioribus plurimi flavi pentaphylli inodori proveniunt flores juxta ſe poſiti, figura ſiliquarum Piſi apertarum. Eminet in medio ſtamen fiſtuloſum pallidum, ſuperius multipliciter diviſum in fila, quorum quodlibet apicem habet fuſcum.

Flores ſequuntur ſiliquæ, longæ, exterius ex rufo rugoſæ, quæ non ſolum adhærent, ſed & pungunt, cum doloroſo pruritu; ſiliquæ maturæ exterius nigreſcunt & ſponte diſſiliunt: interior earum ſuperficies eſt inſtar matris perlarum, alba, ſplendida: in qualibet continentur ut plurimum tres phaſeoli orbiculares, compreſſi, coloris luridi, cum ſemilunari macula nigra in uno latere.

A H O A Y.

DVplex datur *Ahoay* arbor; altera *Ahoay-guaçu*, ſive major, altera *Ahoay-miri*, ſeu minor, dicta. Propter arboris non ſolum, ſed & fructuum quoque magnitudinem, differunt. Quippe hæc poſterior vix nucem avellanam, cui multum ſimilis eſt, adæquat: illa plus quam caſtaneæ magnitudre pinis nucesprofert, ut apparet ex triangulari hoc fructu in arboendenti. In diſſitis tantum nemoribus utraque hæc reperitur. Folia habet ternos vel quaternos digitos longa, duos lata, Mali noſtratis non abſimilia, toto anno virentia. Cortice candicante. Ramus amputatus ſuccum emittit album & quaſi lacteum, adeoque teter tunc ſpargitur odor ligni, ut ne igni quidem ſtruendo idoneum habeatur, ac proinde à Barbaris numquam ad pyras ſuas uſurpatum videtur. Vtriuſque arboris fructus monſtrare, toties negarunt Barbari,

Barbari, præ metu ne aliquando in illos hæc cuderetur faba. Cum enim præsentius venenum, quam nucleus prædicti fructus, ab illis nondum sit inventum, id secretum sibi servandum arbitrantur, ut tuto veneficia sua diabolica exerceant. Nucleos enim illi in pulverem redactos, variis dolis & technis præparant, & clam ciborum obsoniis vel Nicotianæ immiscent, ut ocius vel tardius vires exerceant. Scrupuli enim plus minusve quantitas ore assumta, graviora facile symptomata, quam ab aliis ullis venenis illata, inducit. Quibus specificum antidotum ad hæc usque tempora nondum est inventum; quamobrem mortem quantocius adfert, si generalia & communia alexipharmaca nihil prosint. Horum fructuum putamina, durissima sunt & tinnula, quare ab illis tintinnabulorum vice usurpantur, & brachiis pedibusque circa talos in saltationibus potissimum circumdantur ornatus gratia.

CARAPVCV' sive FVNGI.

NOvem Fungorum species diversis nominibus sunt distinctæ, sicut alibi traditum est, quos omnes generali nomine *Carapucú* nominant. Horum quoque in hoc Americæ tractu, sicut in Europa, alii venenati, qui confracti, varii sunt coloris, lividi & cæsii, ex sterquiliniis lignoque putrido protuberantes; alii edules, ac copia tantum nocere dicuntur. Forte quod in pratis prima æstate nascantur, ad illud Horatii:

—— Pratensibus optima fungis
Natura est, aliis male creditur. ——

Hinc, puto, isti sales Iuvenalis & Martialis, alludentes ad Boletos sive Fungos illos qui temere manduntur. Equidem, si me audias, cavendum sedulo, ab omnibus quoviscunque modo hic natis Fungis. Ob regionis enim temperiem calidam & humidam, noctium quoque frigus & vapores venenatos, tot denique venenata & insidiosa Insecta, minus tuti judicari debent, quam in aliis regionibus, ubi usque adeo divitum moroso palato arrident, ut eos in mortis discrimen sæpius adducant. Quæ enim voluptas tanta ancipitis cibi; cum ne merentur quidem inter rusticas dapes recenseri; Etiamsi vel Athenæi, vel ipsius Apitii apparatu exhibeantur? Inter illos, pejores qui sunt, singultum excitant, intestina exulcerant, corpori ac faciei inducunt pallorem, urinam remorantur, arterias intercipiunt: ad hæc frigus, tremorem, sudorem frigidum, mortem denique afferunt. Præter communia alexipharmaca calidiora, eximium & præsens Natura produxit Antidotum, nimirum succos herbæ *Nhambú*, & radicum *Iaborandi*, de quibus suo loco, qui sudores & urinas cunctantes provocant, & calorem nativum suffocatum à frigido malignoque vapore vindicant: imo desperatos revocant à letho, si statim à sumto veneno, succus illarum ex haustu vini exhibeatur.

CAPVT XIX.

Nhambú, Caapiá, Caaçica sive Herba Colubrina, Iaborandi, & Caapéba sive Convolvulus Colubrinus.

NOn actum videbor egisse, si Herbas quasdam, antea in l. 4 Simplicium descriptas, huc denuo adduxero, cum nunc ordo postulet, proprietates earum specificas & antidotales; non vero primas & secundas illas manifestas qualitates tractare. Has inter nobilis herba *Nhambú*, primatum facile tenet. Quæ quidem se exserit non solita aliqua sensuali per vomitum vel sudores vel urinas operatione, sed occulta quadam efficacia; quippe, præter calidam & aromaticam vim, quam satis intenso gradu continet, venena frigida intus assumta, & *Araticu-paná*, *Mucuná*, fungos, & suc-

N h a m b v'.

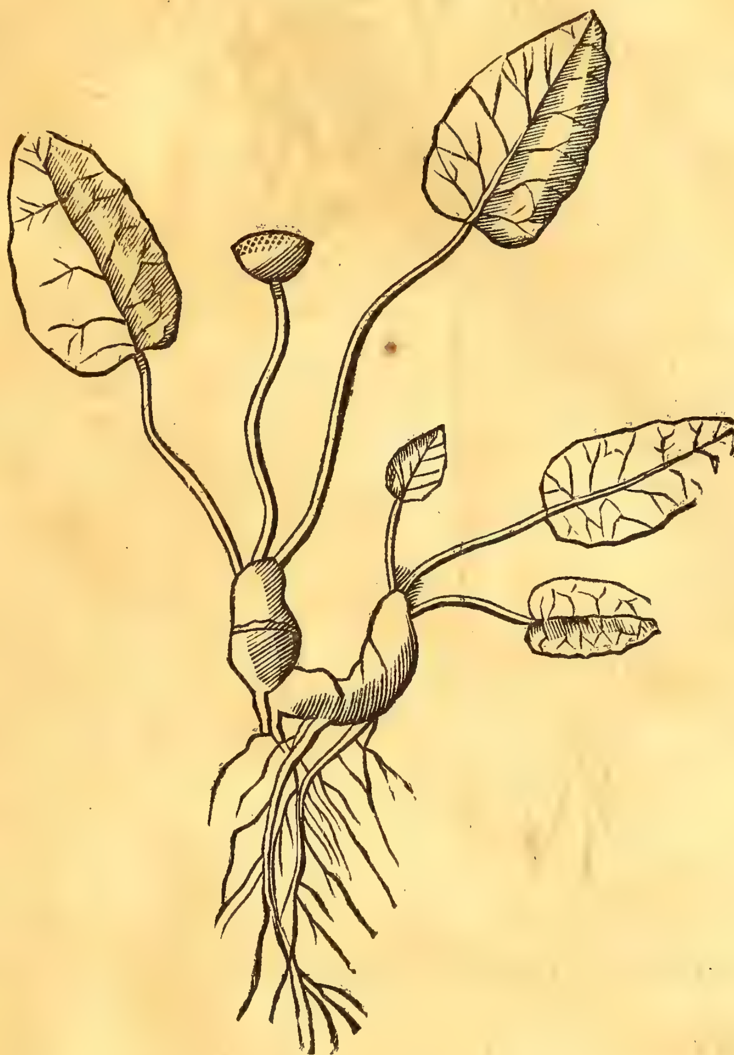

& fuccos *Mandihocæ* venenatos, & fimilia retundit; præ cæteris autem adeo contrariatur veneno Bufonis, ut non folum fellis affumti vim deleteriam vincat; fed ipfos Bufones vivos pulvere vel fucco ejus afperfos, enecet in inftanti. Quapropter non tantum ii qui fufpicantur, fe venenum aliquod haufiffe, fibi hac Panacea provident, fed ad eam quoque tanquam ad facram anchoram confugiunt illi qui veneficia clandeftina alicujus inimici extimefcunt, eaque vel fola in pulte quæ *Carima* dicitur, vel acetariis mixta, fæpe multumque utuntur. Ita ut, fi quoquam Alexipharmaco fe præfervare & munire poffe autument, huic antidoto paffim fe fidant, contra obvia quævis venena, vel arte per infidias parata.

DVæ herbæ Antidotales nomen *Ipecacuánha* fibi vendicant, quarum prior, ob evidentem vim emeticam, ut præcedenti Libro prolixe docui: pofterior vero hæc quæ

Caapiá

CAAPIA'.

Caapiá vulgo nomen audit, ob alexiterias virtutes magis celebris, proinde quod qualecumque venenum aſſumtum, antequam ex ventriculo & primis viis ad penetralia corporis permeaverit, per vomitum benigne ejiciat, ſi duæ circiter drachmæ ex liquore convenienti maceratæ propinentur: mox ſecundum ejus infuſum, vel ſolum vel cum radice *Iaborandi* mixtum ſuperadditur, non quidem ad vomitum, ſed ad urinas & ſudores concitandos. Ita ut in hac nobiliſſima planta diverſæ qualitates ſe prodant, utræque quidem veneno exturbando dicatæ, ſed ita tamen, ut hæ poſteriores altius poſitæ, tum demum ſe videantur manifeſtare, cum emeticæ facultates poſt primam præparationem & macerationem evanuerint.

CAAÇICA ſive Herba COLVBRINA.

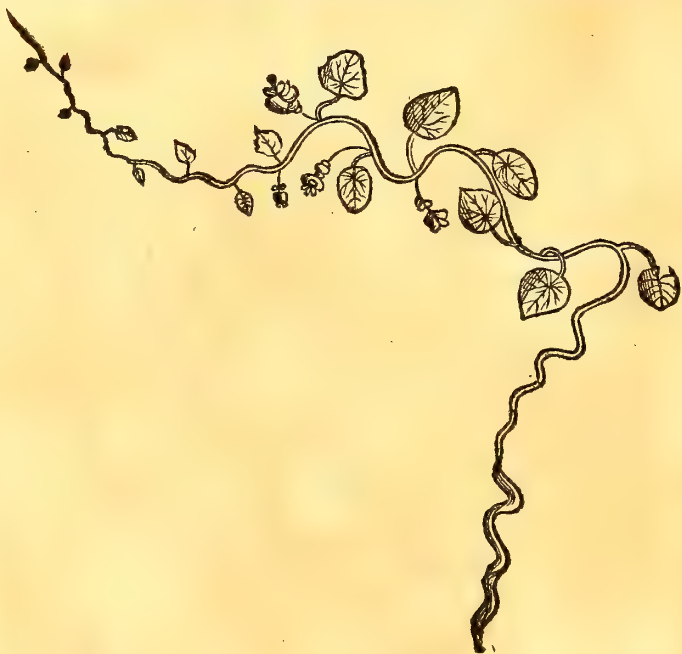
TErtia antidotalis planta, quæ *Caaçica* dicitur, adeo indigenis ac advenis accepta, ut providi peregrinatores ſe vix ſilvis committant, quin inſignem hanc herbam, vel ejus ſuccum expreſſum circumferant, non adeo quidem contra omnis generis venena, quam quidem Serpentum qualiacunque vulnera inflicta, tum applicandum, tum aſſumendum. Vnde non immerito *Erva de Cobras* nomen vulgo audit. Memini, Æthiopes ab *Ibiboboca* Serpente miſere ſauciatos, vix quicquam ex alio remedio levaminis ſentiiſſe, quam ex largiori hauſtu propinati liquoris, nullo alio accedente medicamine. Succus ejus eſt lacteſcens guſtuque acris & ingratus, nulla manifeſta operatione veneni victor evadit, ſed ſpecifica & occulta vi in inſtanti dolores ſedat & virus obtundit, imprimis ſi eadem herba contuſa, & cataplaſmatis modo præparata, vulneri ſimul applicetur.

IABORANDÍ.

IN tractatu Simplicium quatuor species radicum *Iaborandí*, earum que usum medicum, quem compertum habeo, exposui; hoc autem loco primam tantum speciem utpote efficacissimam & maxime usualem, atque obviam, tractandam suscepi, licet cæteræ quoque dignitatibus alexiteriis non destitutæ sint. Hæc itaque, non,ut cæteræ, fruticescens, ad duarum palmarum altitudinem erigitur; primo gustu aromatica,& acris pyretri æmula, mox subtilissime fauces & pectus pervadit, adeoque contra malignos humores & flatus se exerit, ut venena, licet à multo tempore jam assumta, à corde repellat versus superficiem corporis, serososque imprimis humores per sudores & urinas copiose ejiciat, unde spiritus vitales à tetris fuliginibus liberati refocillantur. Atque hæc omnia cum feliciori successu instituuntur contra venena frigida, ut sunt Fungi, & succus ille venenatus radicis *Mandihocæ*, & si quæ sunt alia ejusdem farinæ venena supra enarrata.

CAAPE'BA, sive Convolvulus COLVBRINVS.

SI ulli plantæ appropriatum nomen, huic sane sarmentosæ Clematiti Lusitani indiderunt, eam *Çipó de Cobras* sive Convolvulum colubrinum, ab insigni efficacia antidotali Serpentibus inimica, nominantes. Radix æque ac folia in Medicina celebratissima;eo tamen discrimine, ut radices, imprimis illæ quæ jam plane adoleverunt, humoribus serosis movendis, & calculis frangendis dicatæ; quæ vero primo natæ frondes & sarmenta, morsibus Serpentum medeantur, si semel atque iterum eorum succus, recenter expressus indiscreta quantitate propinetur, atque simul extus applicetur. Nulla interim subsequente manifesta evacuatione, neque per vomitum, neque per sudores, neque per aliam aliquam viam, quantum assequi potui.

Licet autem ab Anguium aliorumque Reptilium & Insectorum venenatorum ictibus & morsibus tantum curandis videatur bene audire hujus Convolvuli succus, qui amaro sapore caloris prædominium, quod ad manifestas qualitates, præ se fert; venenis tamen supra enarratis frigidis, quoque contrariari comperi, testantibus id mecum exercitatissimis Empiricis.

CAPVT XX.

Limonia Malus Americana, Antidotalis.

ANtequam Vegetabilibus Antidotalibus, in hac Americæ parte familiaribus, finem imponam, ex re fore putavi, Mali Limoniæ usus Medicos peculiares, ejusque in Indiis necessitates edocuisse. Cum supra in tractatu de Morbis Endemiis vulgatiores utilitates Citreorum, Limoniorum, & Arantiorum (quæ communi nomine, propter vires & dignitates sibi admodum similes, Mala Medica recte dixerunt autores) in commodum medentium & delicias ægrotantium perstrinxerim; nunc occultiores & minus obviæ quoque qualitates, quousque ab Empiricis Indigenis, atque propria experientia mihi innotuerunt, exponendæ restant. Vt enim rudior antiquitas, spreta corticum & seminum amaritudine medullæque acore, frondes, flores, & fructus, tantummodo ad oculorum & narium delicias olim asservarunt, mox edoctiores, mediante sedula cultura & mitiori terræ genio, pro esculentis medicamentosis eos usurparunt. Tandem benefica Medicarum Malorum vis & multiplex utilitas paulatim ope eruditæ industriæ compertior, quotidianoque experimento per seculorum gradus proficiente, virtus contra venenum efficax primum in Africa & Ægypto detecta, mox in Europa atque Indiarum quoque Regionibus confirmata fuit, testantibus id passim præter me veteribus ac neotericis exoticorum fruticum scriptoribus.

Licet vero pleraque ex hoc novo Orbe huc allegata, experientia potius quam auctoritate aliorum niti velim, tamen non pœnitebit, unum atque alterum ex multis allegasse in laudes Limonum. quibus confirmatur, eos ante cibum degustatos, à putredine ac venenis ipsis præservare, atque subinde ab assumto veneno vindicare. Athenæus ætate sua in Ægypto eorum vim compertam sic narrat. Sumptum Citreum ante cibum quemlibet, (sive is humidus sit, sive siccus) venenis omnibus resistere ex cive meo didici, cui fuerat Ægypti administratio demandata. Quosdam hic facinorosos homines Alexandrino more ad Serpentum morsus damnaverat. Illis ad locum sicariorum supplicio destinatum procedentibus, muliercula quædam cauponis uxor in ipsa via, quod in manibus forte habebat, admordebatque, Malum Citreum, miserata porrexit. Pomo illi commanducato, ingentibus ac sævissimis Anguibus objecti, citra noxam venenatos ictus excepere. Attonitus rei novitate judex, ab eo, qui custodiebat, milite quæsivit, an antidotum aliquod prægustassent? à quo certior factus, absque dolo malo Citreum illis fuisse datum; jussit, postridie alteri tantum dari: deinde utrumque Anguibus objici. Ex quo factum est, ut Citreo pastus, sospes evaserit; alter illico expirarit. Exinde crebra experimenta fidem fecere certissimam, venenis Citrea & Limonia omnibus adversari. Accedit quod pomi ejusdem singula membra salubri temperie sic invicem discrepant, ut varios consanare morbos possint, & contra ipsa venena in unam coalescere Medicinam. Quos usus Plinius compendiose & ingeniose exprimit, Citrea, contra venena in vino bibuntur, vel ipsa, vel semen. Virgilius quoque, Homerum imitatus, luculentis versibus per longam periphrasin eorum dotes exprimit:

Media fert tristes succos, tardumque saporem
Felicis Mali, quo non præsentius ullum,
Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
Miscueruntque herbas & non innoxia verba;
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbor, faciemque simillima Lauro,
Et, si non alium late jactaret odorem,
Laurus erat, folia haud ullis labentia ventis.
Flos apprima tenax, animas & olentia Medi
Ora fovent illo, & senibus medicantur anhelis.

Extra instituti limites esset, me autorum discrepantibus opinionibus involvere, circa diversas partium qualitates in hac arbore ejusque fructu contentarum; folia enim, flores, medulla, semen, & cortex fructuum ac radices in medicinam receptæ, frequentissimi usus existunt, atque licet gradu dignitatis, tum & primis secundisque qualitatibus in-

ter se discrepent; tamen semen & medulla inter omnes arboris partes, quod ad qualitates specificas & alexipharmacas, primatum obtinent. Imo peritissimi nonnulli Indiarum Orientalium & Occidentalium medicastri, præter vulgares illas toti Orbi celebratissimas Limonum & Citreorum vires, quas quoque perpetuo commendabiles habent, plus præsidii in duabus his Limonum partibus ponunt contra malignos morbos & pestilentes febres, atque ipsa denique venena, quam in Lapide Bezoardico & fastidiosa Theriacæ compositione. Quasi his arboribus Medicis, non magis patria quam salubritas, Medicæ nomen fecisse videretur. Quæ omnes ut olim in Hispaniam & Italiam, sic quoque in Indias Occidentales translatæ, &, licet illic per insitiones aliaque naturæ adulteria hortenses, hic vero in America etiam nunc minus excultæ sint, tamen ob calores Solis perpetuos & soli hujus genium, Europæis sativis, si non præstantiores, saltem pares existunt, adeoque sponte in silvis sata stercoribus avicularum deposita luxuriant, ut ob nimiam ubertatem vilescant. Quippe toto anno ver, æstas, & autumnus in iis conspici datur, quod una eademque arbor, flores fragrantes, fructus virescentes & flavescentes assidua oculorum & narium ac oris oblectamenta ostentat. Vnde variæ compositiones, Iulapia refrigerantia, Conditurae, imo Extracta Chy-

LIMONIA Malus AMERICANA, Antidotalis.

mica, quas quintas essentias vocant, ab industrioribus incolis nunquam non parantur. Quos ego in hac Indiarum Occidentali parte imitatus, sine jactantia affirmare ausim, me ex nullo alio aliquo remedio simplici tot felices in tota praxi observasse effectus, quam ex supra enarratis Citrei & Limonii arboribus. Cum enim succus frigidus & intense acidus, ab advenis & indigenis aliquando male usurpatur in senum vel puerorum frigidis, sive pectoris, sive nervorum, sive intestinorum, affectibus, tunc flores, semina, & cortices ipsius fructus medelam isti malo quantocius conciliant; imo, quid si hæc non sufficiant, eorum, ut & primarum frondium, olea destillata vices supplent;

plent, urinas vel ſudores egregie protrudentes. Mitto quod ipſi radicum cortices, calidarum & tenuium adeo partium à me deprehenſi ſint, ut multos viſcerum, à jecoris imprimis & renum, obſtructionibus vindicaverint. Quod quidem potiſſimum de radicibus Mali Limoniæ, cujus iconem ſolam exhibeo, dictum volo, ejuſque deſcriptionem nunc ſpeciatim aggredior; cum hactenus in genere malis Medicis earumque virtutibus inhæſerim.

Non male equidem ſcriptores natale ſolum & naturam Limonii cum Citreo communem attribuiſſe viſi ſunt mihi, quum circa præcipuas earum vires haud multum inter ſe diſcrepent; (exceptis dulcibus illis Limoniis minus uſualibus in Medicina) niſi quod puſillus hic Limon agreſtis, quantum viſus, odoris & ſaporis lenociniis majoribus illis hortenſibus cedat, tantum eos proprietatibus medicis facile ſuperet.

Arbor eſt Pruni figuræ & proceritatis, caudice ſature cinereo, ramis ſpiniferis, foliis laureis ſed minutioribus & dilutioribus, ſæparatim hinc inde poſitis, cum appendicibus juxta pediculum, Aurantiæ more denſiſſima fruticatione luxuriantibus, perpetuis floribus, obſoleto candore albicantibus, & Lilium convallium nonnihil redolentibus, fœcunditatiſque munere aſſidue nullo non menſe conſpicua qui primo naſcitur Limon, à ſpinis maternis ſpineolus, & ab acutiſſimo ſapore palatum vellicante, Irritator appetentiæ merito dicitur. In ipſa enim viriditate præmaturus ac tempeſtivus ad obſonia & medicamina, magnitudinis eſt nucis juglandis, ſed figura magis ſphærica, in papillam exiguam deſinente, tenuiſſima, viridi, & lævi cute obducta, nulla carne, ſed ſola medulla, acida, ſubviridi, turgida, denis duodeniſque intermediis membranulis pariter diſpertita, & nonnullo ſemine gravida. Radix arboris eſt tenuis, ex fuſco flaveſcens, calida, ſicca, amara & acris tenuiumque partium, ac proinde inter aperientes & diureticas celebris. Porro Limon hic noſter ſapore acerrimo veſcus non eſt ut cæteri, ſed qua palatum fraudat, cum fœnore voluptatem ſanitati rependit, dum æſtuantibus & à bile vomiturientibus parabile condimentum in cibis & potu promiſcue ſuppeditat, ſi tantillo ſacchari vel jure vis ejus infringatur. Ea tamen adhibita cautela, ut juvenili potiſſimum ætati & cholericæ tempe raturæ concedatur; ſenibus vero, ut & pueris pituitoſis interdicatur. Hæc eadem fere potio eſt in toto Oriente, ac imprimis apud Turcas, admodum expetita, cui vulgarem *Sorbetti* appellationem Latium ſorbendi verbum, *Scerberti* vero nomen vox Arabica, Turcica & Perſica, impertivit, quam quiſque illorum ſuo more ad delicias præparat: hic præcipue fructus nunc in muria nunc in ſaccharo reconditus, vel etiam ejus liquor ſolus in doliis reſervatus, pubem nauticam in diutinis trajectionibus ab humorum putredine conſervat; imo maritimi non ſolum Septentrionales, ſed Aſiæ, Africæ, & Americæ littorales populi à ſcorbutica lue infecti illo reſtituuntur. Eodem hoc ſucco, quid mirum, impetigines, vitiligines, aliaque fœdiora cutis vitia quoque deleri ſi Chymica arte præparatus valeat ad uniones & margaritas in tabem ſolvendas? Vidi aliquando Nigritos ſceleſtos coquendis ſaccharis dicatos, injuriam dominis clam inferentes, inſtillato parum recentis Limonis ſucco, vehementiſſimæ ſacchari ebullitioni in cacabo capaciſſimo reſtitiſſe. Ex quo abuſu, anſam mihi ſuppeditari autumabam, aliquid ad artis noſtræ incrementum ediſcendi, idque aliquoties tentans, non infeliciter proceſſit, in febribus ſcilicet intermittentibus, circa initium paroxyſmi, ut Chymiatri ſua emetica ſolent, hauſtu ſcilicet calido ſucci prædicti cum ſacchari & aquæ fontanæ tantillo ebulliti, ſemel atque iterum exhibito, exacerbationes vel in totum ceſſaſſe, vel ſaltem indies præter expectationem ſimul cum ſiti deferbuiſſe, & intra paucos dies plane ſiluiſſe, deprehendi, ſubſequente utique manifeſto effectu, urinæ ſcilicet & imprimis ſudorum larga promotione. Quaſi eximius hic ſuccus frigiditate ſua ſiti ſedandæ, tenuitate ſero ſanguinis propellendo, acuta aciditate malignitati æſtuantis bilis frenandæ, adeoque ſpiritibus vitalibus concentrandis & corroborandis dicatus eſſet. Poſitis itaque tribus enarratis his manifeſtis qualitatibus, rationi haud diſſonum videtur, harmoniam ſpecificam & occultam ex earum mixtura poſſe reſultare, quæ ictibus Serpentum & venenatorum inſectorum imprimis omnibus iſtis venenis aſſumtis, igneo & ſubtiliſſimo ſpiritu venas & arterias permeantibus, adverſetur.

Atque hactenus de pulpæ ſucco ex legibus artis exhibito. Reſtant aliæ ejuſdem arboris partes, flos, ſemen, & cortex, minime prætereundæ, veneniſque potiſſimum frigidis, ſive propinatis ſive inflictis, obtundendis conſecratæ. Ex ſeminibus ſolis contuſis & decorticatis vel etiam ex eorum oleis deſtillatis tot ſtupendos effectus videre contigit,

 ut

ut mirari desierim, neotericos æque ac veteres Arabes & Græcos iis efficaciam vere antidotalem attribuisse, atque non solum contra vermes intestinorum, morsusque serpentum, sed & loco Theriacæ, contra pestilentes & contagiosos morbos felicissime usurpasse. Cum enim semina caliditate, siccitate, acore & amaritudine à pulpa differant; solaque fere evidenti aciditate videantur inter se convenire: Vtraque tamen crassos humores discutere, incidere, & attenuare, putredini resistere constat; sed semina ob concomitantem manifestum calorem, frigidis venenis; pulpam vero potissimum calidis dicatam esse. His succedunt extracta quoque florum & corticum, quæ ejusdem naturæ & efficaciæ habentur, & maximo dissidio quævis deleteria oppugnant.

Tandem Medicæ hujus arboris pars infirmior etiam vim habet salutarem curandi vulnera malemorata & à venenatis ictibus relicta, modo succus ex prætenuibus foliis & recentibus germinibus expressus, vel solus, vel aliis mixtus, applicetur. Quasi perennis viriditas argumentum oleosi & efficacis succi, non modo ad ipsarum arborum pabulum; verum etiam ad hominum commoda & necessitates exuberans existeret; quapropter optandum, ut sedula posteritas ex ejusmodi vivacibus potissimum stirpibus liquores medicatos ulteriori industria eruere cogitet.

CAPVT XXI.

Locustarum, Papilionum, Erucarum, & Avicularum Guainumbi transformatio.

SVpra de natura & cura quorundam Insectorum suo loco egi, nunc pro mantissa, de aliquot innoxiorum miranda generatione & interitu, posteris ulterius indaganda, pauca addam. Missis fabulosis vel quæ dubiæ fidei sunt, verissima ac proinde Philosopho non contemnenda subnectam.

De Bombycibus autem Brasiliensibus nihil ex professo dicturus, utpote quorum figura, natura, & transformatio, ab Europæorum haud differat. Indigenæ eos *Içocú*, sericum vero *Içocúrenimbo* vocant.

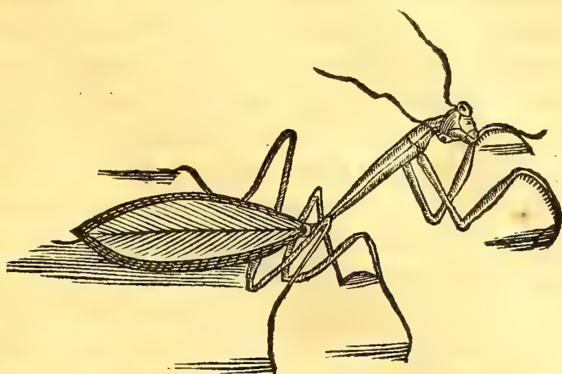
Ad Locustas itaque me accingo. Quarum tria genera tradidit sacræ philosophiæ sacerdos Moses, eaque ex Hebræa Lingua in latinum versa, Locustam, Astacum & Bruchum nominarunt. Græci aliique eruditi recentiores, plures agnoverunt species. Inter ἀπλέρυς Locustas illam tantum tractandam suscepi quæ Græcis Mantis, latinis Vates dicta, quod ubicunque appareat, macra sit & famem portendere perhibeatur.

Propositi limites excurrerem, si vulgarium Locustarum Americanarum differentes magnitudines, figuras, colores, sonos, volatus & saltus describerem; ortum quoque earum & interitum, à veteribus ac neotericis satis superque traditum, repetere, supervacui foret laboris; nam licet generationis & obitus varii dentur modi, in eo tamen, ni fallor, plerique consentiunt, mares à diutissimo coitu, spiritus omnes exigente; fœmellas autem fœturæ pluralitate exhauriri, & brevi post è vita absque ulla alia Metamorphosi decedere. At vero hæc nostra inusitatæ figuræ & naturæ Locusta, incognito sexus discrimine, & nascendi modo, certo quodam tempore, veris vicem in hac Americæ parte supplente, vitam sensitivam derelinquit, & in plantam migrans aliquandiu, tandem more cæterorum vegetabilium marcescit. Duæ earum dantur species, ejusdem quidem figuræ, sed non ejusdem coloris, quod illa toto corpusculo lurida instar folii arboris decidui, vulgo *feuille morte*; hæc vero læte viridis sit coloris. Vtraque macilenta est, *Caayára*, aliis *Gaayára*, dicta, rore potissimum victitantes; differentes tamen ab iis, quæ à Rondeletio & Mouffeto in Theatro Insectorum, ad calcem libri, *Mantes* dicuntur; quod Americanæ sint collo longissimo tenui & erecto, instar Cameli. Corpore lævi, vix digitum longo ab utraque extremitate acuminato, & dorsi medio, eminenti linea recta per longitudinem, cum obliquis fibris, instar folii arboris, diviso. Capite sunt triangulari, in cujus vertice duo cornicula oblonga, tenuia, erecta stant. Oculis prominentibus, lenticularibus, fuscis. Crura habent sex, duo in summo fere collo, unum digitum longa, tribus internodiis constantia, & in extremitatibus denticulata: reliqua duo paria, triste viridia, liventia, sicut folia sicca. Priores autem pedes quia instar brachiorum junctos, & quasi manus ad cælum elevatas, plerumque habeant, Lusitani *Louva dios*, Galli *Preque Dieu*, appellarunt.

Vnde

Vnde Barbari non ſolum, ſed & Chriſtiani imprimis, multa ſuperſtitioſa ſibi imaginantur. Quaſi macie perpetua confectæ, homines docerent ſupplices ad Cælum palmas tendere. Beſtiolæ hæ in plantam ejuſdem fere viriditatis & tenuitatis, duarum palmarum magnitudinis, transformantur. Pedes primum terræ affiguntur, unde, accedente humiditate requiſita, radices exeunt, quæ terræ infiguntur, atque ita paulatim parvo temporis ſpatio totæ convertuntur. Aliquando autem inferior tantum corporis pars naturam & faciem plantæ induit, manente ſuperiori parte aliquandiu mobili, ut ante; donec tandem totum inſectum paulatim tranſmutetur, atque ſenſitivum quod fuit, vegetativum fiat, natura per circulum quaſi, ſucceſſive agente, motuque perpetuo in ſe recurrente. Hanc plantam libentiſſime curioſo lectori exhibuiſſem, ſed per varias temporis & itineris injurias re deſiderata potiri non licuit.

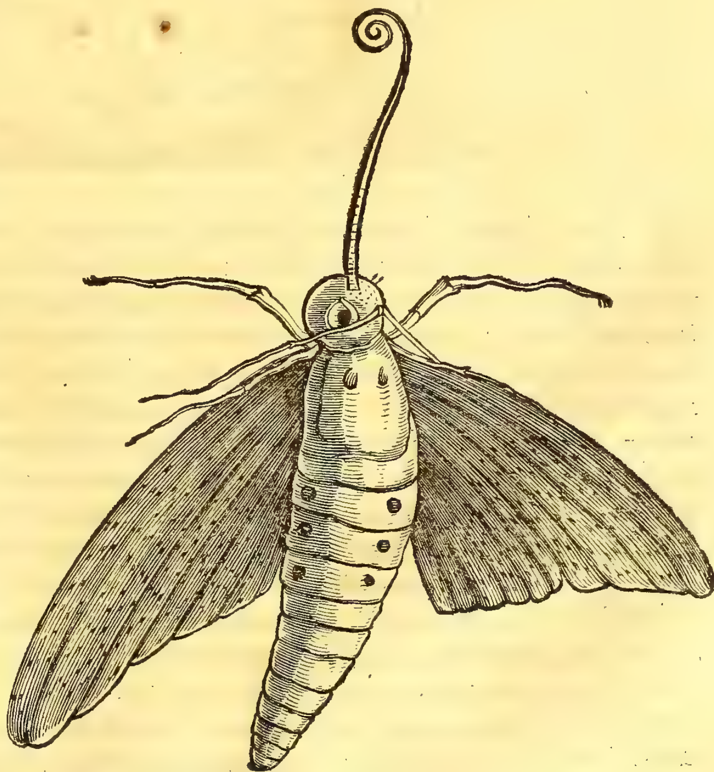
GAAYÁRA.

Nec eſt quod quiſquam de veritate dubitet, cum infinitos teſtes habeat Braſilia, & plures minus hallucinarentur circa ejuſmodi mira Naturæ opera, ſi animum & mentem non perfunctorie eo applicarent. Idem contingere in Ægypto præter Plinium, fide digniſſimi de ſimilibus Locuſtis conſtanter affirmarunt. Atque annales Iaponiæ teſtantur, cujuſdam terreſtris animalis transformationem in ſquamiferum. Alibi de Agno Tartarico qui in arbuſtum degenerat, ab optimis confirmatur. Quorum narrationi nihil tribuo, nec derogo, ſed fidem apud Autores relinquo. Iam dudum innotuit, Concham Anatiferam in Scotia (licet nuper adhuc ſubleſtæ fidei videbatur) ex arbore pronaſci.

Quidquid ſit, cum appareat, fibulas eſſe inter germinantia & ſentientia, mutuaque retaliatione animalia germinare, & plantas ſenſu animare, idipſum quoque Ariſtotele, Plinio, & Theophraſto conteſtantibus: Quidni tot nova hujus Novi Orbis Zoophyta mereantur, ut vitarum confuſionem earumque fœdus admiremur; imprimis ſi ſenſuum arbitri, non opinioni populari, fabularum artifici, pareamus. Eventu enim naturæ prodigioſæ autoritatem reſtaurante, increduli facile cauſa cadunt. Vſque adeo denique omnium corporum ſublunarium inter ſe commercium patet perpetuum, ut Chymiater magno merito quoque non patiatur haſce metamorphoſes metallis denegatum iri poſſe.

PANAMÁ.

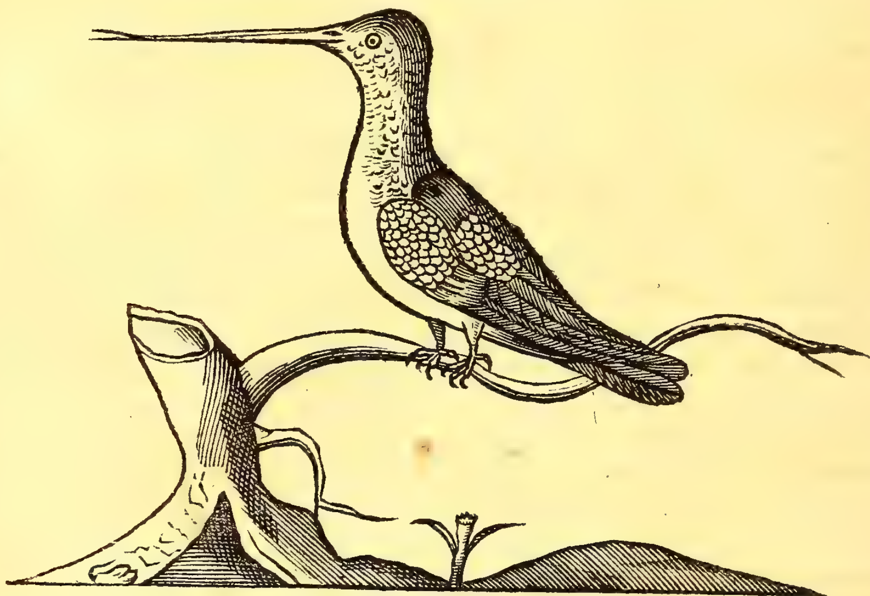

Papilionum porro & Erucarum innumeræ dantur ſpecies, non ab uno deſcribendæ, magnitudine, & colore diſcrepantes. Figuræ aliquot graphice quidem depictæ in Cluſio & Hiſtoria noſtra Braſiliæ naturali, ſed earum metamorphoſis neglecta. Omnes, ni fallor, hi Papiliones quatuor ſunt alis, duobus corniculis, ſex cruribus & filo convoluto ad os. Alæ pulchritudine argentearum macularum & fimbriarum certant. Horum prædatrices gulæ, aliquando in horto Illuſtriſſimi Principis Naſſaviæ

elegantes hederas, *Murucuiá* dictas depaſcebantur, innumerabiliaque ova papaveris magnitudinis ponentes, ex quibus primum parvæ hepatici coloris Erucæ, & ex his ſecundo Papiliones naſcebantur. Erucæ autem hæ in craſſitiem pennæ anſerinæ excreſcunt, nigris aculeis hiſpidæ, capite nigro bicorni, per corpus quaſi ruſo punctulatæ; morientes griſea obducuntur pelle ſeu folliculo, qui poſt certum tempus ſe aperit & prodeunt denuo Papiliones alati, Braſilianis *Panáma*, Luſitanis *Barboléta* dicti. Horum ſubinde aliquot myriades ſubito apparent, atque ſine ulla disjunctione aut interruptione turmatim aërem inſtar denſiſſimi imbris replent, idque ductu adeo continuato, ut vix ſex horarum ſpatio exercitus ille aëreus diſpareat, ſicut quoque in Europa paſſim, ringente agricola, videre contingit. Qui herbarum arborumque helluones, ubi devorandi tempus præteriit, vaguli huc illuc & jejuni migrant, ſenſimque marceſcentes, locum idoneum quæritant, ubi ſeſe vel filo appenſi in aureliam membrana tectam, vel in thecam transforment. Nec tamen omnes Papiliones & Erucæ in aurelias convertuntur, ſed aliæ contractæ, putreſcunt, è quibus nonnunquam ova excidunt, aliorum inſectorum matrices. Has Erucarum tranſmutationes Theophraſtus recte diſtinxit his verbis, 2 Περὶ φυτῶν. πρῶτον μὲν ἐκ κάμπης, χρυσαλλὶς, εἶτ' ἐκ ταύτης ψύλη, ἐκ ψύλης ἡ πάλιν κάμπη.

Quemadmodum vero Papiliones partim à coitu utriuſque ſexus, partim ex viridibus illis Erucis generari conſtat, alis paulatim adnaſcentibus: Ita viciſſim turmas illas gregariarum Erucarum, non ſolum roris pluviarumque proles, ſed & Papilionum eſſe filias; imo maximam Erucarum partem iis debere proſapiam, omnibus experientia confirmatum eſſe putem.

GVAINVMBÍ I.

AT vero harum Erucarum Braſilienſum aliquæ (*Lagartas des verças* Luſitanis dictæ) tranſmutantur in aviculas illas totius Braſiliæ facile pulcherrimas, Indigenis *Guainumbí*, Luſitanis *Pegafrol*, Belgis **Bloem-Spegt** appellatas. Quarum novem ſpecierum, in Hiſtoria Naturali deſcriptarum, duas imagines addidi, quæ inſtar Pavonis rubini & auri colore fulgent adeo, ut à pictore haud exprimi poſſint. Pleriſque Americæ regionibus familiares ſunt hæ aviculæ, ac proinde variis nominibus expreſſæ, ut apud omnes paſſim novi Orbis ſcriptores videre licet. Quorum aliqui neſcio an relatu an autopſia edocti, alicujus quoque transformationis conſcii, quantum ex Cluſio colligi poteſt. Præter generale nomen *Guainumbí*, aliud ſortiuntur, idque maxime appropriatum *Guaraçyába*, id eſt, Radius ſolis, meritoque illud Poëtæ iis applicari meretur.

Mille trahunt varios adverſo Sole colores.

A vertice enim ad caudæ extremitatem plumæ admirabili colorum varietate inter ſe certant & micant. Volatus earum adeo præceps & celer eſt, ut viſum fere fugiant, alarumque motus non magis conſpici queat, quam Crabronis. Magnitudine Cicadam haud ſuperant, adeoque leves, ut intra viginti & triginta grana unaquæque pendeat. Roſtello ſunt omnes (non quidem ejuſdem longitudinis, ut ex appoſitis Iconibus

GVAINVMBI' II.

nibus liquet) tenui lingua, bisecta, instar serici fili tenuissimi, quam extra rostellum longe exserunt, ut florum rorem lambant. Ocellos habent parvos & nigricantes. Alarum pennæ singulari arte à natura sunt compositæ. Ab exortu enim alarum duplex ordo pennarum est, unus longior altero, & superpositæ sunt sibi invicem pennæ, quasi alæ breves super longas. His alis expansis volare diu possunt, ac in aëre quasi pendulæ manere. Frequentes sunt in silvis, præsertim tempore matutino, dum flores rore turgent, strepitumque tunc excitant ingentem, non canendo, ut aliqui scripserunt, sed fere Passerum more sibilando *Screp Screp*. Nidulum faciunt in ramis arborum exiguum, ex Xyli flocco compositum, ibique ova ponunt albissima, duo ut plurimum, ordinariæ figuræ, piso haud majora. Pedibus sunt valde exilibus, nigris, quatuor digitis, more aliarum avicularum, præditis, desinentibus in unguiculos, instar acus subtilissimos. Quia floribus eorumque rore victitant melligineo, captæ, diu vivæ detineri nequeunt, sed moriuntur, atque bonum de se spargunt odorem. Fr. Ximenes scribit, easdem à Mexicanis *Huitzitzil* appellari, testaturque, eas non diutius vivere, quam durantibus floribus, iisque decidentibus, rostello suo affigi arborum truncis, & sex menses ita immotas (sive mortuas, sive jejunas) manere, donec pluviis redeuntibus Flora rursus campos vestiat. Idem confirmat Iohannes Eusebius 1. l. Hist. Nat. & Lopez de Gomara, aliique, Egregii hujus visci (ex tuberibus aliarum arborum nascentis) floribus flavis potissimum delectantur quos idcirco hic exprimi jussi.

Quum itaque enarratæ Erucæ in aviculas has incipiunt transformari, elegantissimæ plumæ cum alis primo apparent, ita ut tunc manifeste conspici detur forma Erucæ, quod ad partem corporis inferiorem, altera superiori jam in aviculam transmutata. Idem de Papilionibus dictum volo, qui subinde in easdem aviculas eodemque modo convertuntur, atque durante illa conversione nascentis avis & denascentis insecti, utriusque medietas eodem tempore liquido appareat. Emanuel de Morais Theologus Lusitanus in Brasilia, multique alii fide digni & curiosi Monachi, prodigiosa hæc quoque viderunt, & insecta ipsa tempore metamorphoseos manibus tractarunt.

Scilicet constat utique Naturæ Autoris potentia in quacunque re minima, etiamsi novicii ob inscitiam obstupescant, imo pro lubitu fidem derogent. Apprime Plinius exclamasse mihi visus est: Quæ res est in hoc universo, quæ non miraculi instar multis videtur, quando primo innotescit! Quid denique à nobis non familiare factum, quod primo intuitu inter impossibilia judicaveramus! Ita ut hæc, similiaque Naturæ admiranda eorumque causas ulterius indagare satagens, ob incomparabilem ejus majestatem, & imperscrutabilem profunditatem obstupescens confundar, atque tandem imbecillam obtusamque mentis humanæ aciem inculpans, in easdem cum Fracastorio querelas erumpam, quas ingeniosissimis versibus his expressit:

Quid dicam miserum me agere, & quam ducere vitam,
Irrequietum animi & quærentem indagine vana
Naturam semper fugientem, quæ se ubi paulum

Osten-

Ostendit mihi, mox species in mille repente
Ceu Proteus conversa, sequentem eludit & angit,
Mærentem seniique horas cassumque laborem?
Nuper enim tenues species, simulacraque rerum,
Quæ fluere ex ipsis dicuntur, perque meare
Omnia, dum sector, meditans, tacitusque requiro
Avia sylvarum, & secreta silentia solus:
Cognovi tamen his spectris illudier ipsis;
Vt sensus feriant nostros semperque lacessant
Perque fores, caulasque animi ludantque meentque
Ac remeent, ipsumque nec inter somnia linquant.

CAPVT XXII.

Duæ Tamanduæ sive Myrmecophagi.

POrtentosa aspectu utraque hæc bestia *Tamanduá*, major & minor, Formicis potius quam hominibus extimescenda; attamen ob miros in iis Naturæ lusus & dotes, minime prætereunda. Feroces quidem irritatæ & naribus stertunt, cruribusque insidentes posterioribus instar ursi, unguibus baculum vel telum quodvis fortissime

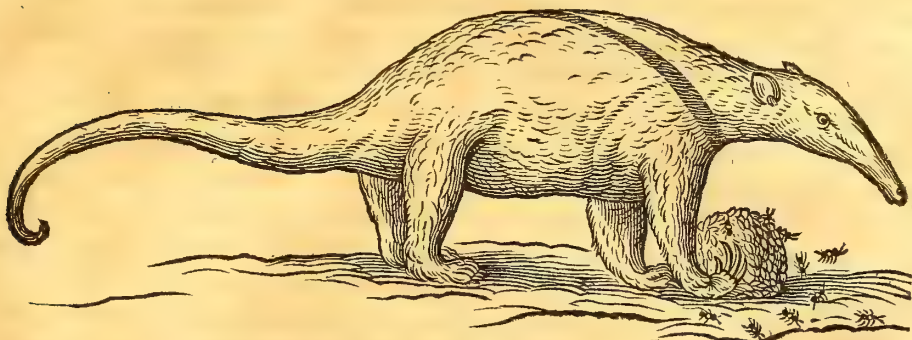
TAMANDVA'-GVAÇV' sive major.

apprehendunt & mordent; sed quia minus agiles, prius manu capiuntur, quam quod præda potiantur: nisi forte eam per insidias opprimant; tunc enim ipsi Tigres ab iis aliquando interimuntur. Tantæ denique sunt pervicaciæ & stultitiæ, ut, si animalia semel apprehensa emori ipsis superstitibus contigerit, non prius sese explicent, quam cum iis occumbant ac pereant. Mactatæ comeduntur à Barbaris defectu melioris alimenti, quia caro instar Vulpinæ, ferinum quid olet. Interiori & exteriori conformatione multum inter se conveniunt; differunt autem mole & magnitudine, potissimum vero cauda, quod eam *Tamanduá-guaçú* habeat latam & hirtam, setis canis & nigris, equinis simillimam, quam irritata erigit, somnolenta vero diducit eaque se tegit.

Tamanduá minor, longa quidem, sed ex parte depili, cauda prædita est, instar Simiæ, qua se arborum ramis suspendit, ut commodius Formicis insidietur. Ob perpetuam tyrannidem quam in Formicarum myriades exercent, merito à Belgis **Mieren-eters** appellatæ; utræque sunt noctambulæ pabuli causa, cicuratæ carne quoque vescuntur, sed minute concisa, quia non solum capite, promuscide, sed & ore sunt angusto, acuminato edentuloque lingua denique instar crassioris chordæ tereti, adeoque longa, præsertim in *Tamanduá* majori, ut duorum pedum longitudinem excedat, atque proinde duplicata (quod notatu sane dignum!) quasi canali incumbit inter inferiores genas, quam esuriens madidam

TAMANDVA'-MIRI'.

madidam exerit, & arborum truncis diu imponit, mox Formicis opertam repente retrahit. Si alte fodiendo latebræ earum detegi postulant, unguibus id præstat commode, quibus pedes posteriores instructi sunt satis validis & longis, numero quinque; anteriores, quatuor, iisque recurvis, duobus in medio maximis, vola pedis rotunda, imbelle satis facta. *Tamanduá* major undique minori pilosior existit. Vtrique per pectus ad latera & medium longitudinis corporis, usque grandis macula nigris pilis excurrit, quam albicans linea desuper attingit continue. Corio sunt crasso, carne Vulpina & vix eduli, tenacissimæ denique vitæ, excoriataque adhuc aliquandiu vivunt, etiamsi ultra duodecim dies inediam passæ. In dissectione, renis sinistri superius processus triangularis inventus, per duplicem tenuem membranam reni annexus: valvulæ autem cordis & vesicula fellis ordinariam excedebant magnitudinem. Cæteræ partes internæ, ab aliorum animalium visceribus haud discrepabant: ventriculo erant unico, intestinis tenuioribus, quæ teretibus lumbricis (ut in multis hic passim apparet) scatebant. Nervis & Tendinibus undique validissimis & tenacissimis prædita.

CAPVT XXIII.

Ai, sive Ignavus.

QVia animadverti, autores, Lerium & Thevetum (quem Gesnerus & alii postea sequuti) passim errasse in descriptione, tum & vera figura hujus animalis, malui pro corollario repentis Iconem ad vivum depictam, tum quoque vivam ejus sectionem addidisse, ossiumque compagem delineasse. De summa in gradiendo tarditate conveniunt omnes, sed de pedibus erectis, & de ventre pendulo, ut hactenus ab illis exhibitæ sunt, dissentiunt. Sicut enim inusitata natura est animal, ita & effigie, quod à re ipsa Lusitani *Priguiza*, id est, Ignavum, sive per ἀντίφρασιν, Agilem, Nostrates **Leup-aert** Brasilienses *Ai*, appellant. Quippe tam lentus est illius gressus & membrorum motus, ut quindecim ipsis diebus ad lapidis ictum continuo tractu vix prodeat.

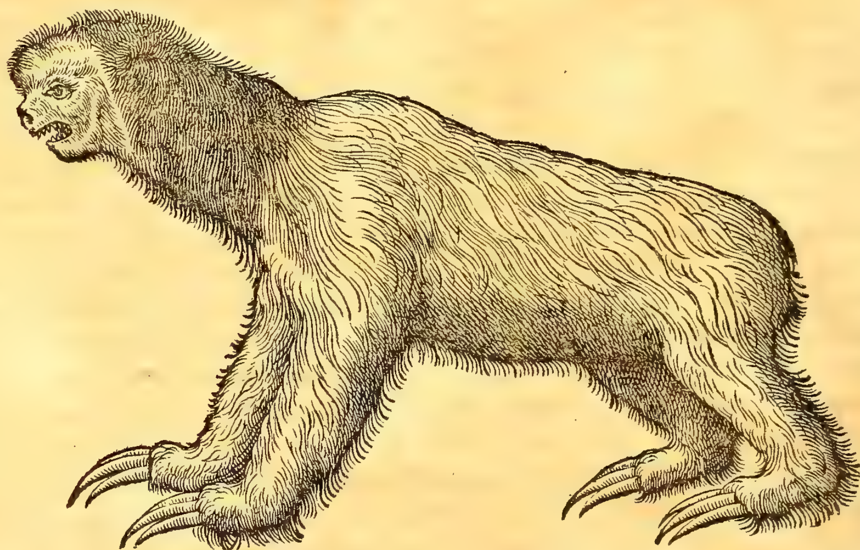
AI' REPENS MINOR.

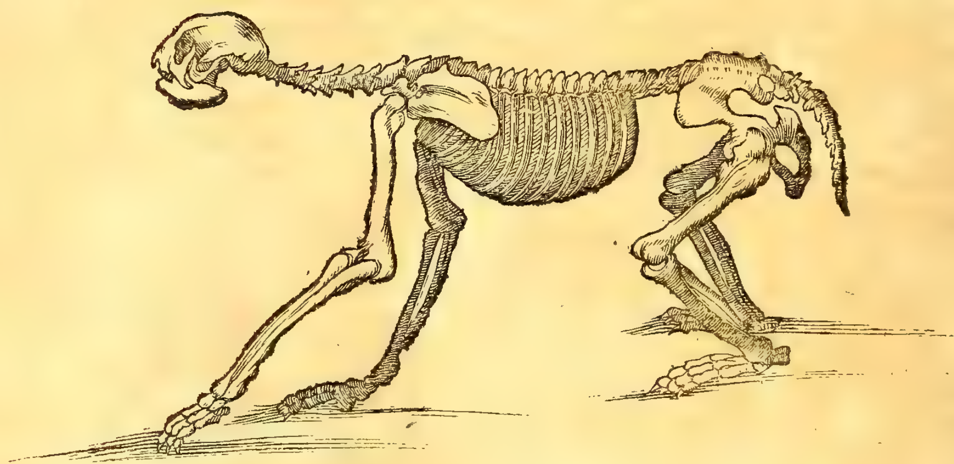
Medio-

Mediocris Canis est magnitudine, rostro ad aspectum fœdo, & perpetua saliva madido, cauda admodum brevi, unguibus ad digitorum similitudinem prominentibus, tenaciter adeo tenet, quidquid apprehendit, ut pendens dormiat secure, quia à junctura pedis cum tibia tres nervi solidissimi, ad quemlibet unguem unus intentus tendit, quibus ungues incurvare & validissime se sustentare, potest. Corio est solidissimo & tenaci. Totum corpus prolixis & mollibus pilis cinerei coloris est vestitum, & ex occipitio coma cervicem velat jubarum instar, lentoque ipsa ventris adipe verrit humum, nec unquam in pedes exsurgit, etiamsi quædam imagines id videantur exprimere. Non bibit, victitat arborum foliis, & in earum cacuminibus degit plerumque: quarum in ascensu biduum circiter, tantumdem in descensu ponit. Neque vero adhortationibus tantum aut minis, sed ne plagis quidem, fustibusve, bestiam vel tantillum de insita ignavia ac tarditate dimoveas. Secui cum domestico meo fœmellam vivam (cujus Sceleton, ex ossibus undiquaque validis compositum, Theatro Anatomico Leydensi donavi) habentem in se fœtum omnibus modis perfectum, cum pilis, unguibus & dentibus, Amnioni, more cæterorum animalium, inclusum. Cor motum suum

AI' ERECTVS MAIOR.

AI' MAIORIS SCELETOS.

validissime retinebat, postquam exemptum erat è corpore per semihorium; placenta uterina constabat multis particulis carneis instar substantiæ renum, rubicundis, magnitudinis variæ, instar fabarum; in illas autem particulas carneas (tenuibus membranulis connexas) per multos ramulos vasa umbilicalia instar funis contorta, inserta erant. Cor fœmellæ duas insignes habebat auriculas, cavas. Exempto corde cæterisque visceribus naturalibus, multo post, se movebat, & pedes lente contrahebat, sicut dormituriens solet. Mamillas duas cum totidem papillis in pectore fœmella & fœtus gerebant. In ventriculo os superius duos digitos transversos à pyloro: eratque in altera parte ventriculi, ubi alias superius os esse solet, processus longus sine exitu.

CAPVT XXIV.

Çarigueyá, & Maritacáca aliis Biaratacáca.

INusitata hæc bestiola majorum Glirium montanorum numero ascribenda, littoralibus *çarigueyá*, mediterraneis *Iupatiima*, Lerio *çarigoy*, Lusitanis *Rapoza*, dicitur, Vulpeculæ est magnitudine, capite & ore vulpino, barba felina, corpore coloris est nigricantis, sed leucopœis pilis admixtis. Cauda ultra pedem longa & rotunda, in

ÇARIGVEYÁ.

extremitate depili, coloris pardi & nigri, quam curvatam gestat, eaque se arborum ramis more Simiæ adpendet.

Mirum sane animal: nam in infimo ventre circa anum pellis ejus est dupla, & exterior rima scissa, facitque quasi manticam eamque intus pilosam, *Tambeio* vernaculo idiomate dictam. Cujus os arcte clauditur, ut vix conspiciatur, nisi digitis distendatur, cumque mammæ in interiore pelle apparent octo papillis.

Ex reiteratis horum animalium sectionibus alium non invenimus uterum præter hanc bursam, in qua semen concipitur & catuli formantur. Quos deinde quinos vel senos simul circumfert, mobiles, perfectos, sed depiles, adeoque pertinaciter uberibus affixos, ut à perpetuo suctu vix avellantur, antequam permittente matre ad pastum ipsi egrediantur; unde redeuntes denuo, uterum maternum pro lubitu ingrediantur, Sicut sæpe Illustriss. Princeps Nassavius, aliique multi, non sine admiratione mecum viderunt. Testes fœmella sub ano gerit interius absconditos. Mas fœmellæ plane similis in bursa pendulos more Gati testiculos fert, &, quod notatu dignum, manticam (licet à fœmellæ diversam) habet, qua alternatis vicibus catulos quoque circumfert, sicut avis mas amore pullorum, fœmellam ab incubatu subinde liberans. Vterque fœtent, mordaces sunt, ut Vulpes, earumque more Gallinis, & Columbis non solum, sed avibus in fastigiis arborum insidiantur, quarum defectu Cannis sacchareis aliisque optimis vegetabilibus vescuntur.

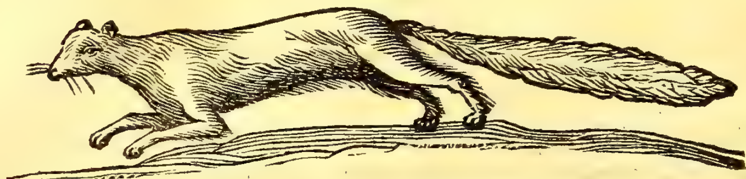
Cauda horum animalium ob multos usus medicos apud incolas in pretio habetur, præcipue autem ad exturbandas viscositates & immundities vesicæ, renum, & uteri, si vel duorum scrupulorum quantitas reiterata cum convenienti liquore exhibeatur.

Fr. Ximenes idem animal in aliis Americæ regionibus reperiri testatur, quod in nova Hispania *Tlaquatzin* nomen accepit. Deque caudæ virtutibus mira prædicat, supra id quod à me dictum est. Viderint curiosi, an nihil superstitiosi intercurrat.

In Indiis Orientalibus, idque solum, quantum hactenus constat, in Amboina, similis bestia frequens ad Felis magnitudinem accedens, mactata ab incolis comeditur, si rite præpretur, nam alias fœtet. Nomen illi *Cous Cous* inditum.

ANimalculum est Felis mole, forma oblonga, Viverram æmulatur: si referendum sit ad aliquod animal Europæum, nulli videtur magis quadrare, quam Putorio Gesneri, **Bunsing** Belgis, cui à tetro & putido fœtore, apprime hoc Putorii

Maritacáca aliis Biaratacáca.

nomen inditum. Qui ad Mustelas silvestres retulerit, me judice, non multum aberrabit, etiamsi id doctissimo Scaligero minus placeat. Os & dentes habet leporinos, ut & pilos barbamque, oculorum pupillæ sunt cærulescentes, auriculæ breves obrotundæ. In anterioribus pedibus, quatuor; in posterioribus, quinque digiti unguibus acutis. Caudam longam cum corpore villosam eamque erectam aliquando gestat, qua totum corpus instar Vulpeculæ tegere potest. Color totius corporis ex pallido flavo cum multo fusco mixtus, leporinus quasi est. Ad latera dorsi linea alba excurrit quibusdam pro Naturæ lusu, crucis in modum eleganter distincta. Mansuetum est & velox nec imbelle animalculum. Volucribus earumque ovis victitat; imprimis Ambræ griseæ avidum, cujus appetitu noctu sæpe in littore vagatur. Verum tantum abest, ut quis opinari possit ex esu Ambræ gratum spargere odorem, ut è contra vel leviter modo irritatum, crepitum ventris cum intolerabili fœtore Alliique æmulo, emittat. Quamobrem supra modum metuitur mirum hoc animalculum à feris æque ac hominibus; non solum quod tetro & gravissimo odore insequentium insidias eludat, sed quoque plus noxæ iis afferat, quam aliæ feræ unguibus vel dentibus venenatis armatæ. Quippe adeo virulentus est fœtor, ut quibusdam si non mortem, saltem capitis dolores, vomitus, atque animi deliquia adducat. Admiratione sane digna proprietas huic bestiolæ concessa, quod vel solo ani flatu longe lateque aërem non solummodo, sed saxa, militum arma, vestes, capillos inficiat, ut ne quidem fortissimo lixivio & insolatione viginti dierum spatio fœtorem deponant. Memini, quosdam ad capillitii rasuram, indusii, imo ad ædium totalem abdicationem coactos fuisse, cum nullum tanto malo hactenus remedium inventum sit. Sagaciores autem barbari, si quando ejus certiores fiant, nudi vento secundo eoque forti, eam diuturna venatione fatigant, donec telis suis venenatis aliquoties frustra in aërem emissis, fœtoris expers fiat, tandemque illi desiderata potiantur præda, & cicuratam domi reservent more Scyuri. Vafra hæc *Maritacáca* nunc decipulis nunc sagittis, occiditur. Technis & artibus nostrati est Vulpeculæ similis. Cæterum innoxia, eaque ratione solum horridissima, quod urina, stercus, & ventris crepitus fœtidissima existant. Cum tamen teste I. Eusebio, caro ejus in Mexico salubri eventu comedatur. Oleum quoque Vulpinum nostratium more ex inde confici asserit.

CAPVT XXV.

Cuandú major, Vrubú fœtens, & Tophus Bovinus.

Quamvis utrumque Erinaceum *Cuandú* dictum, inter alimentosos quadrupedes potuissem recensuisse, quod multum inter se conveniant qua ad figuram, conformationem & naturam, de quibus egi Libro tertio, quo lectorem remitto; tamen quia minores *Cuandú*, sive ob carnis albedinem & teneritatem, sive ob pellem magis tractabilem minusque setis rigidam, celebriores & familiariores utique existant; separatim nunc de Erinaceo hoc majori, aculeis perpetuis horrido, eorumque noxiis qualitatibus pauca perstringere, operæ pretium duxi. Idque non adeo quidem ut lectori mira vel inaudita de illius genio prædicem, quam ut in Indiarum lustratorum & Naturæ indagatorum commodum, Erinaceorum differentias & discrepantes qualitates suppeditem.

Omnis quidem Erinacei Americani, ab iis quos Africa, Æthiopia, Tartaria, producere autores testantur, diversitatem facile dijudicabit, qui picturas horum animalium

CVANDV' major.

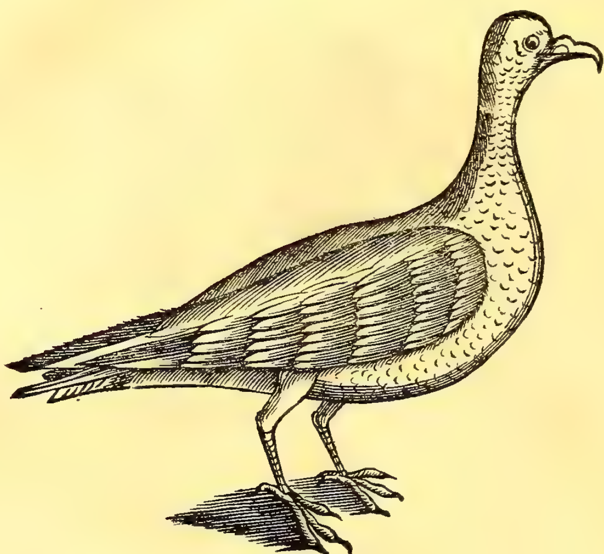
malium internasque qualitates cum illis contulerit: Aliqui enim in novo hoc Orbe (ſicut quoque Hieronymus Cardanus de ſuis Erinaceis ſcriptum reliquit) ſpinas emiſſarias, aliqui vero immobiles habent: omnes tamen promiſcue ſetis ſive aculeis indiſcretæ magnitudinis multo magis horrent, quam Apri ſetis ſuis rigere ſolent. Noſtrates appoſite eos, me judice, **Yſer-verkens** appellarunt, non adeo quia roſtro & promuſcide ſint aliquantum porcino, ſed quod viſcera Porcorum fere more conformata & diſpoſita habeant, ut ex diſſectione eorum experiri contigit. Nec Luſitani eos male *Orico Cachero* nominarunt, quia corpore contracto ſeſe occultant, ne quid apprehendi poſſit præter aculeos: Alterum nomen Luſitanicum *Eſpinho*, cutis animalis ſpiniferum meruit, quod ſpinis rigidis, acutis, concavis, diverſicoloribus, ſpithamam longis, totum corpus, pedes, & cauda adeo ſint armata, ut haud impune manibus tractentur. Has peculiari qualitate venenata infectas irritati in perſecutores ſuos ejaculantur tam profunde, ut penetrent ſenſim in carnem, & viſcera inficiant, transfixoſque lente interimant. Verum quantum tela hæc viva nocent, tantum emortua proſunt, quod pulvis eorum drachmæ plus minus pondere aſſumtus familiari iſti Indiarum dyſenterico malo medeatur, ſi aliquoties reiteretur cum liquore convenienti.

Cum autem major hic *Cuandú* frequentior ſit, minuſque notus indigenis; cumque multa alia de aculeorum ejaculatione, eorumque efficacia, quadrent cum illo Erinaceo *Tlaquatzin* in Nova Hiſpania dicto, non immerito dubitandi anſa mihi fuit data, quod ſolus *Cuandú* minor inter Braſiliæ patrios ſit cenſendus: hunc vero majorem ex aliis olim Americæ Regionibus huc tranſlatum & tandem tractu temporis indigenam factum putem. Tantæ eſt voracitatis & malitiæ, ut ægre feratur aut cicuretur.

Equidem ſi Franciſc. Ximenem, nec vanæ fidei, nec contemnendæ experientiæ virum, conſulamus, cum admiratione legere eſt, quam portentoſos effectus eorundem aciculorum pulveri aſcribat circa curationem lapillorum in renibus & veſica contentorum, tum quoque ad quemvis capitis dolorem placandum, ſi illi applicentur; adeoque tenaciter ahærere eos & infigi teſtatur, ut non ante decidant ad modum ſanguiſugarum, antequam vaſa ſanguinis exhauſerint. Quæ à me quidem hactenus incomperta fateor, ſed curioſæ poſteritati ulterius indaganda commendo.

IN tanta Avium Americanarum frequentia pauciſſimæ reperiuntur, in quibus vel medicamentoſæ vel venenoſæ qualitates hactenus detectæ, contra quam in Piſcibus evenire ſolet; ſive quod natura in aquatilibus magis ſollicita, eas abundantius indidiſſe voluerit, ſive quod Aucupum minor ſit induſtria quam Piſcatorum in revelandis rerum naturalium viribus. In avibus enim tantum duo mihi experiri contigit ad rem medicam facientia, quæ huc afferri merentur: Quorum alterum eſt antidotale illud Cornu tenue & acutum, quod egregia illa avis *Anhima* dicta, in vertice gerit, cu-

VRVBU' fœtens.

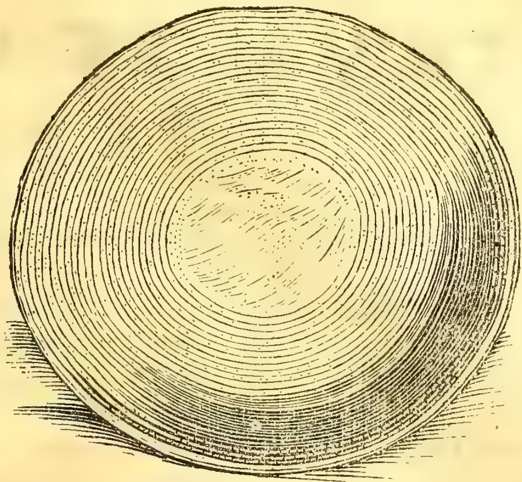

jus mentionem feci l. 3. de Alimentoſis: Alterum vero, deterrima & fœtidiſſima hæc *Vrubú*, Mexicanis *Aura* dicta, quæ pleriſque Americæ regionibus notiſſima & frequens, nomine ac coloribus, non indole tamen nec figura diſcrepans. Mediocris Aquilæ vel Vulturis potius eſt magnitudinis, cum quibus ratione caudæ, volatus, & voracitatis, affinitatem habet; ſed quo ad colores, Gallinam Africanam æmulatur; quo denique ad gravem odorem, Corvi ſpecies eſſe videtur, licet vulgaris Corvi fœtorem intenſione ſuperet, & proprietate longe differat. Tantum autem abeſt, veſcam eſſe, ut ſolus odor, ſive vivæ, ſive mortuæ avis, haud impune aliquando feratur, quod ſpiritus animales inficiat, quibuſdam nauſeam quoque & vomitum promovens. Vnde miror, Fr. Ximenem teſtari, Cor ſiccatum redolere muſcum; ex eſu quoque ipſius carnis, ſuadentibus Mexicanis Medicaſtris, Hiſpanos Lue venerea laborantes, invitis aliis remediis, feliciter reſtitutos. Vidi durante obſidione Vrbis Salvatoris, in Sinu omnium Sanctorum, aliiſque præliis, ubi ſtrages jumentorum & hominum erat, eas viſcera & ſtercora cum ipſis cadaveribus avidiſſime deglutiiſſe, quorum defectu Serpentibus, Bufonibus, Lacertis, ſimilibuſque ſordidis beſtiis veſcebantur. Memini, etiamſi à caſtris noſtris diſſitiſſimas, odorem adeo intolerabilem intuliſſe, ut multi exinde male habuerint, & non ſine moleſtia reſtituerentur. Quamobrem ſuaſor fui omnibus peregrinantibus, ut earum præſentiam declinarent, cum de ſublimi æthere & incognitis illis mediterraneis deſertis catervatim verſus littoralia convolarent ad depaſcenda quæcunque cadavera. Egregiæ ſtaturæ aves apparent eminus intuentibus, tetro tamen aſpectu, ſi cominus examinentur, ſemper macræ, nunquam ſaturæ, etiamſi ſe ita ingurgitent, ut ad volandum ineptæ, ſclopetiſque impetrabiles fiant. Capite ſunt rugoſo, ex rufo brunni coloris horrido, illudque inſtar Gallopavi contrahunt & diducunt. In vertice dividitur quaſi cutis, variegaturque color imprimis verſus latera capitis circa oculos ex croceo & cæruleo albicante tincta. Ipſi oculi apparent ignei, ſatis elegantes, rubini fere coloris, pupilla nigricante, palpebris croceis, roſtro craſſo, longo, valido, adunco, acuto, & ad rapinam compoſito, atque ultra medietatem ex croceo cæruleſcente, narium foraminibus ſatis patulis, lingua carinata, in ambitu denticulis acutis circumdata. Nidificatio pullorumque excluſio hactenus incomperta; tantum abeſt eas ex continuo volatu fatigari, ut ſupra fidem contra ventum vehementiſſimum per immenſa ſpatia nitantur, feliciuſque olfactu è longinquo eſcam venentur. Nec credibile eſt, Vultures, aliaſque ejus generis aves, quas mare tranſvolare, novaſque regiones prædæ notitia viſitare, Authores olim prodiderunt, olfactus vel volatus ſagacitate has americanas ſuperaſſe.

VAriæ magnitudinis Tophi piloſi, ſphærici, in Iumentorum quorumdam, Boumque imprimis ventriculis reperiuntur, quos Laniones ad me deferre ſolebant. Proinde ſitum eorum curioſius inquirere ſatagens, pilam fluctuantem in diſſecti Bovis ven-

ventriculo inveni, eamque ea, qua erat, figura & magnitudine depingi jussi, ut ex apposita figura videre licet. Has itaque aliquoties dissecans, ex meris pilis bovinis arctissime compactis, interius constare comperi, exterius vero cinerea & pilosa; mox, ubi adoleverint, nigra, glabra & dura pelle tegi. Vnde facile est dijudicare, Boves sibimet, pruriente cute, dentibus pilos evellere, qui cum ab omaso digeri nequeant, in massam cogi rotundam; quæ postea in pilæ majoris magnitudinem excrescit, unde anhelosi & quasi asthmatici diu incedunt: (sicut Capreæ, quibus lapis Bezoar innascitur) quod animadvertentes rustici, ne totius animalis jacturam patiantur, eos mactant. Ita ut hujus pomi constructio, sit animalis destructio.

TOPHVS BOVINVS.

Barbari rasuram pilosam interne exhibent contra pertinaces alvi fluxus sanguineos. Externe emplastra, sicut è pilis Leporinis fieri solet, contra hæmorrhagias cum felici successu applicant. Ego hoc externum, quam illud internum remedium imitari malui.

FINIS.

INDEX
RERVM ET VERBORVM
NOTABILIVM.

Caaróba,

D.

E.

F.

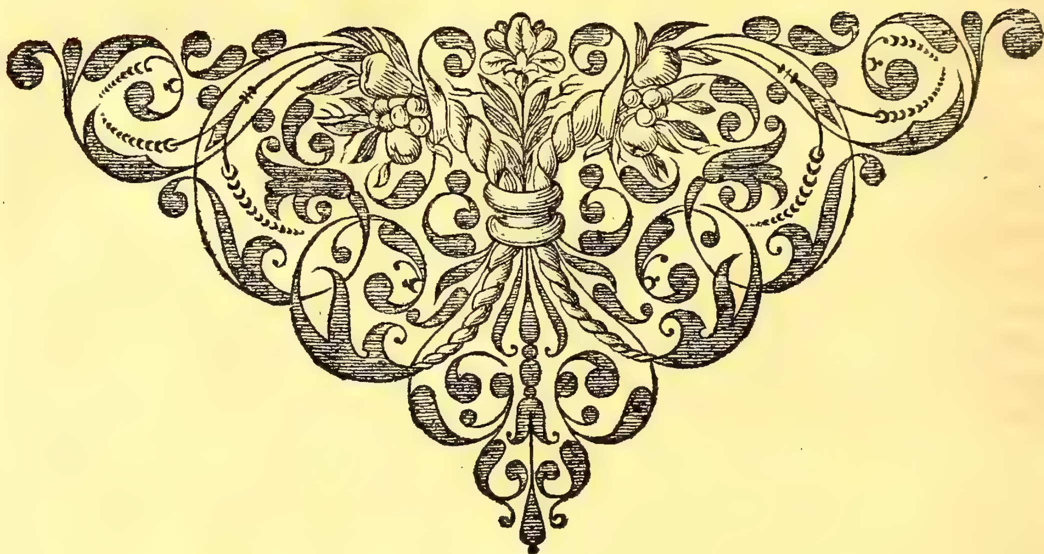
G.

H.

I.

Tupa-

FINIS.

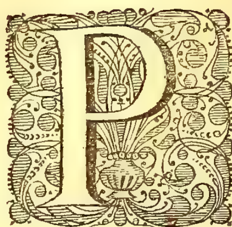
GEORGII MARCGRAVII
DE LIEBSTAD,
TRACTATVS
Topographicus & Meteorologicus Brasiliæ, cum Eclipsi Solari;

Quibus additi sunt Illius & Aliorum

COMMENTARII
De Brasiliensium & Chilensium Indole & Lingua.

TYPOGRAPHVS

Lectori Salutem.

Aucis Lectorem præmonendum putavi, quare consilium mutaverim, quod D. Markgravii Progymnasmata illa astronomica Americana, jam dudum à I. de Laet & G. Pisone publice promissa non simul ediderim.

Cum enim à multo tempore communi fama mihi innotuisset, quam inter alia laudatæ curiositatis & industriæ in Illustriss. Principe I. Mauritio, Terræ & Oceani Brasiliensis quondam Præfecti, documenta, non promiscuum fuerit, quod per Mathematicos suos, quos domi militiæque secum habebat exemplo maximorum Imperatorum depingi & describi jusserit phænomena cælestis machinæ: Imo naucleris maria conscendentibus in mandatis dederit, ut imprimis Eclipsium momenta omnia vultusque difformes suis singulos locis positos attentius observarent, & chartis consignarent. Non mihi mirum videri debuit, G. Pisonem ab Illustrissimo suo Domino, liberalium artium fautore perpetuo, impetrasse, ut ibidem observatorium Astronomicum exstrueretur, atque ita simul & sua, & Markgravii sui, artium Mathematicarum apprime gnari vota expleret circa ea, quæ in ulteriorem Geographiæ & Hydrographiæ usum à plurimis, rei nauticæ peritis, admodum desiderari non nesciebat. Verum cum D. Markgravius hæc aliaque exercitia laudabili quidem amplexus esset conatu, in annotandis totas aliquando noctes Mercurii aliorumque Planetarum coruscationibus, hactenus à nullo Astronomorum visis: tamen pleraque ob immaturam mortem felicius inceperit, quam absolverit: ego ex multis relictis schedis pauca tantum, quæ minus mutila arbitrabar, publicæ lucis facere constitueram: sed hac in re meæ diffidens tenuitati, postquam ea quæ selectiora arbitrabar, eruditis, & in astronomicis versatissimis viris sedulo revidenda tradideram, eorumque sincerum hac in re judicium postulaveram; commune fere omnium votum erat, ut manum de tabula tollerem, ne cruda protrudendo defuncti monumenta, cineribus illius injuriam facerem.

Quamvis autem non putem nostrum hoc institutum ingenuis Eruditis posse displicere: tamen consultum duxi id cursim indicasse, ne quis posthac ingentem Vraniæ thesaurum alicubi latitare, inani expectatione se fallere pergat. proinde pauca hæc tantum exercitia Topographica & Meteorologica cum Eclipsi solari non contemnenda; eaque, ut à D. Markgravio solo & separatim (non vero combinatis cum G. Pisonis laboribus sicut pleraque alia ad Historiam Naturalem pertinentia) observata sunt, ingenue nunc trado. quibus simul addidi Compendium de Regionibus Brasiliæ & Chili, utpote præcedentibus scriptis non male quadrans, iisque hinc inde inserta videbis, tam nostratium quam Hispanorum, haud vanæ fidei, nec scitu indignæ ejusdem materiæ scripta, à Clarissimo Viro P. M. I. de Laet studiose reservata, ut ad posteritatem aliquando redundarent.

Hanc interim nostram qualemcumque opellam boni consule, Manibusque Auctoris omnia bona precare: &, si quid intercurrat vitiosi, id candide restitue.

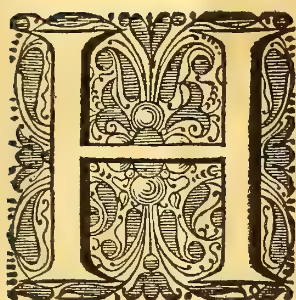
GEORGII MARCGRAVII,

DE REGIONIBVS, & Indigenis, Brasiliæ, & Chili ejusdem Continentis,

LIBER.

CAPVT PRIMVM.

De Regionis nomine, magnitudine, situ, ejusque divisione.

HÆc regio primo à Lusitanis appellata fuit SANTA CRVZ, quod nomen postea mutarunt in TERRA DO BRASIL, ob ligni copiam, quod hic cæditur & in Europam infertur, vulgo notissimum, ita ut hodie communi & vulgari nomine ab omnibus Europæis BRASILIA dicatur.

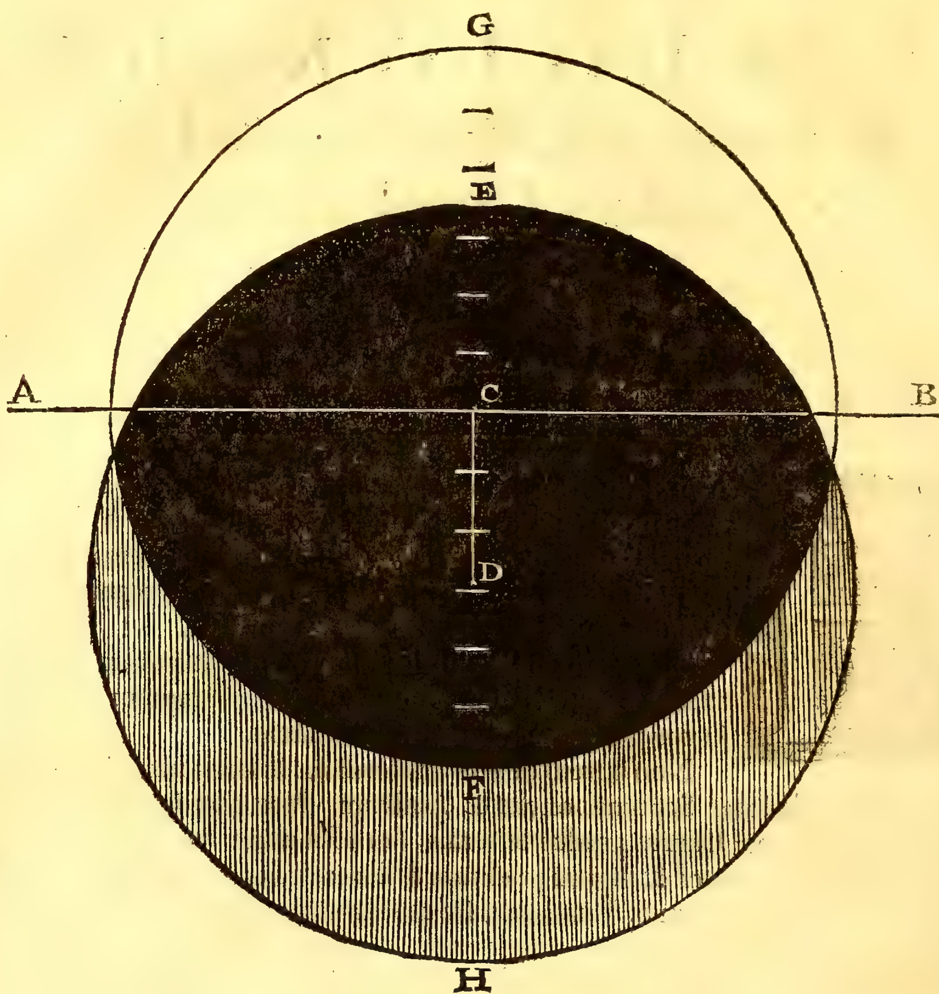
Sita porro est Brasilia in zona torrida & quidem in medietate illius Australi, extenditurque ultra Tropicum Capricorni in zonam temperatam meridionalem.

Non autem omnes consentiunt in illius magnitudine seu latitudine definienda inter Septentrionem & Austrum. Nos ejus initium statuimus à latitudine Septentrionali unius gradus & semis, seu à Flumine *Para*, & finem ad latitudinem australem quatuor & viginti graduum & semis, seu usque ad fluvium *Capiibari*, duabus leucis ultra oppidum S. Vincentii; ita ut magnitudo illius sit inter Boream & Austrum trium & viginti graduum. Inter ortum & occasum in quantum extendatur, adhuc indefinitum est, cum pauci adhuc in interiora hujus terræ penetraverint & quædam tantum obiter lustraverint.

Quantum judico, adsumendo longitudinem *Limæ* Metropolis Peruviæ, quam Hispani ponunt esse duobus & octuaginta gradibus Occidentaliorem *Toleto* (Toletum autem novem-decim gradibus & quinque scrupulis Occidentalius est *Vranoburgo*) ita ut longitudo Limæ sit ducentorum & nonaginta quinque graduum & quadraginta scrupulorum. Sumendo itidem longitudinem *Mauriciæ* civitatis, in Orientalissima fere ora Brasiliæ, quam ipse sæpius observavi per Eclipses & inveni trecentorum & quadraginta graduum & semis respectu *Vranoburgi*, & hinc deducendo differentiam quatuor & quadraginta graduum & quinquaginta scrupulorum. Sub parallelo autem 8, 40 respondent ex mea observatione uni gradui 28175 decempedæ Rhynlandicæ, quæ per 1500 divisæ (tot enim perticæ milliarium horarium efficiunt) dabunt horaria seu Hollandica milliaria XVIII. $\frac{1157}{1500}$, id est, milliaria octodecim & tres quadrantes. Differentia ergo 44.50. dabitur 1263197 decempedarum & duorum pedum, quæ efficiunt milliaria 842, $\frac{179'}{1500}$, detractis porro centum milliaribus, quæ *Cusco* Orientalior est *Lima* & in confiniis Peruviæ & Brasiliæ sita, magnitudo Brasiliæ inter ortum & occasum esset circiter septingentorum & quadraginta duorum milliarium; quod intervallum omnes Tabulæ Geographicæ circiter centum & octuaginta octo amplius faciunt. Ponunt enim Brasiliam multo Orientaliorem, quam revera est, ut ex propriis observationibus sæpissime comperi.

In gratiam eorum, quibus Phænomena cælestia, & immobiles Planetarum vices noscere studium est, apponam Eclipsis Solaris faciem, pro temporis momentis aliam atque aliam.

Apparere Mauriciam urbem incolentibus cœpit ea in finem anni quadragesimi supra millesimum & sexcentesimum, Novembris die decima tertia, hora decima ante meridiem, & ad summum provecta fuit hora undecima, tresque Solis tertias obscuravit, cum minutis viginti octo; sic ut minus quarta sui parte hic mundo luxerit. Verum quadraginta septem ab hora duodecima minutis, labore suo tenebrisque evolutus Titan pleno refulsit lumine.

AB. Ecliptica.
C. Centrum Solis.
D. Centrum Lunæ.
CD. Distantia inter Centrum Solis & Lunæ.
EF. Magnitudo Eclipsis in digit. & min.
EG. Reliqua pars Solis lucida.
FCEG. Diameter Solis.
HFDE. Diameter Lunæ.

Tempus æquabile Vranoburgi d. $\frac{3}{13}$ Novemb. h.	3. 12′. 3″.	
Locus Terræ perpendiculariter Soli subjectus	21°. 46. 2″.	*Scorp.*
Locus ☊	21. 23. 21.	*Scorp.*
Reductio	6.	*Subtr.*
Locus Lunæ in Orbita	21. 45. 56.	*Scorp.*
Arcus inter centra	2. 5.	*Bor.*
Ampliatus physice	2. 7.	
Parallaxis Lunæ, seu Semidiameter disci terræ	63. 41.	
Semidiameter Lunæ	16. 22.	
Solis	15. 27.	
Semissis parallaxis Solis	30.	
Semidiameter penumbræ	32. 19.	
Semidiameter Lunaris Vmbræ	55.	
Summa Semidiametrorum	1. 36. 0.	
Horarius Solis veri	2. 32.	
Lunæ veri	38. 27.	
Lunæ à Sole verus	35. 55.	
ampliatus physice	36. 29.	

Erit igitur defectus alicubi centralis & totalis.

Scrupula dimidiæ durat. omnimodæ Eclips.	1. 35. 59.
Scrup. dimid. moræ total. umbr. Lunæ in disco	1. 3. 39.
Scrupula dimidiæ moræ penumbræ in disco	31. 18.

Ergo H.

Tempus dimidiæ durationis.	2. 37′. 51″.
moræ Vmbræ	1. 44. 41.
moræ penumbræ.	0. 51. 28.

Tempus adparens mediæ Eclips. Mauriciæ erit die $\frac{2}{12}$ Novemb. — H. 23. 47′. 48″.

Tempus adparens visæ Veneris & maximæ Eclipsis Mauriciæ in Brasilia, $\frac{2}{12}$ Novemb. — H. 23. 27. 6.

Ad illud tempus datur Latitudo Lunæ visa 7′. 25″. *Merid.*

Aggregatum Semidiameter Solis & Lunæ 31. 49.

Ergo

Pars deficiens	24. 24.
Et quantitas deliquii Solaris	9. *Dig.* 28′. 32″.
Scrupula durat. dimidiæ omnimodæ	30′. 56″.

Hinc H.

Tempus duration. dimidiæ omnimodæ	1. 13′. 59″.	
Et Initium Eclipsis Mauriciæ	10. 13. 7.	*ante mer.*
Medium	11. 27. 6.	*ante mer.*
Finis	0. 41. 5.	*post mer. d. $\frac{3}{13}$ Novemb.*

Ora

Ora autem Brasiliæ à *Para* ad *Maranhon* à Coro versus Vulturnum extenditur. A *Maranhon* versus *Çiara* maximam partem tendit versus Eurum. A *çiara* ad *Potiyi* seu *Rio Grande* versus Euroaustrum: à *Potiyi* ad *Paraiba* versus Austrum: à *Paraiba* ad *Itamaraca* ad eundem modum: ab *Itamaraca* versus Promontorium *S. Augustini* & usque ad Sinum omnium Sanctorum ora versus Austrum incurvatur: à Sinu omnium Sanctorum ad alterum flumen *Paraiba* iterum fere directe Austrum petit, & deinceps usque ad fines suos versus Corum extenditur. Sed hæc accuratius è Tabulis hydrographicis cognosci possunt, ad quas curiosos remittimus.

Dividitur BRASILIA, intra hos limites, in certas Præfecturas (*Capitanias* appellant vulgo Lusitani) & quidem vulgo in quatuordecim. Quarum prima versus Boream est *Para*, sequuntur dehinc ordine *Maranhaon*, *çiara*, *Potiyi* vel *Rio Grande*, *Paraiba*, *Itamaraca*, *Pernambuco*, *Quirimure* vel *Bahia de todos los Santos*, cujus metropolis *S. Salvador*; *Nhoecombe* vel *os Ilheos*; *Pacata*, vel *Porto Seguro*; *Espiritu Santo*; *Nheteroya*, vel *Rio de Ienero*, quem *Ganabara* vulgo vocant Brasilienses; & *S. Vincente*.

Sunt & hic duo districtus (nimirum in Præfectura Pernambucensi) quos Lusitani vocant *Palmairas*, à copia illarum arborum ibidem nascentium, in quos Nigritæ fugitivi se receperunt; eorum unus vocatur minor, alter major. In minori ad sex millia Nigritarum dicuntur habitare, qui jacet viginti milliaria supra *Alagoas*, inter silvas, juxta fluvium qui appellatur *Gungohubi* (hic illabitur in fluvium *Paraibam*) sex milliaria à Paraiba flu. versus Arctum, & quatuor à *Mondai* fluvio *Alagoæ* Borealis versus austrum; ita ut haud admodum longe absit à cornu terræ quod vulgo *Iaragoa* appellatur. Pagus illorum constat è tribus plateis, quarum singulæ dimidiæ horæ itinere in longitudinem producuntur. Ædes omnes contiguæ, & plantaria illorum pone illas. Imitantur quodammodo religionem Lusitanorum, & habent suos sacerdotes & judices. Mittunt crebro è suorum numero ad vicina loca, qui mancipia Lusitanorum abripiant; illa autem tamdiu serviunt, donec alia rapuerunt. Mancipia autem quæ sponte se illis aggregant, statim eadem qua ipsi libertate fruuntur. Victitant fructibus Palmarum, *batatis*, phaseolis, *Farinha Mandiocæ*, milio, & Sacchari cannis, item gallinis (quarum illis copia est,) & piscibus quos vicinus amnis subministrat; carnes haud alias habent quam ferinas. Milium suum colligunt bis quotannis, & opere absoluto per integram septimanam festive commessantur. Antequam sementem faciant, per dies quatuordecim maximos focos accendunt, quibus herbas & alia adurunt, qui longe videri possunt. Compendiosissimum ad hunc districtum iter esse creditur secundum fluvium *Alagoæ* Borealis, vulgo *Alagoa del Norte*.

Major Palmaria jacet viginti aut triginta milliaria pone S. Amari pagum, juxta Montem qui dicitur *Behe*. Creduntur circiter quinque millia esse Nigritarum, qui in vallibus juxta hunc montem degunt, præter alios multos, qui alibi quinquaginta, alibi centum, sparsim habitant. Ædes autem horum haud conjunctæ, ita ut ducenti pene quadrantem milliarii horarii occupent; & sub silvis metantur, in quibus & viam cæduam habent ad fugiendum comparatam; nam perpetuo excubitores collocant, qui ipsos moneant de peregrinorum adventu. Siccis itidem mensibus dimittunt suos ad Æthiopissas ab incolis suffurandum. Interdiu parant cibos; & vespera primum numerant suos, ut videant an quis desit; deinde choreis dant operam (tympana pulsantes, quæ longe audiri possunt) ad mediam usque noctem, dein cubitum discedunt, & dormiunt usque ad horam nonam aut decimam antemeridianam.

Iter ad hos commodissimum est ab *Alagois per S. Amarum*, atque inde per campestria *Nhunahu* & *Cororipe*, donec jugum montis *Wairakaco* appareat, ubi fluvius *Paraiba* offenditur, qui descendendus est, donec prope prædictum montem *Behe* perveniatur, & ibi deflectendum ad convalles.

Antequam autem cætera adjungam, non inutile erit hic subjicere quædam verissima, & notatu digna de Natura harum Regionum, à rerum naturalium sedulo indagatore observata.

Omnes Provinciæ Brasiliæ, quas centum milliariorum spatio, à *Rio Grande* ad *Alagoas* usque occupavimus, parum admodum sunt cultæ. Cultura earum à littore marino versus mediterranea à Lusitanis ulterius producta non fuit, quam in quibusdam locis, ad tria, quatuor, in quibusdam ad quinque, raro ad sex, aut ad summum septem usque milliaria Hollandica: cætera sunt solitudines ipsismet incolis plane incognitæ: neque

littoralia hæc loca omnia culta sunt, ea tantum coluntur, quibus valles & nemora interjacent. Quando nomen alicujus districtus, quos illi *Fregesias* appellant, audis, utpote *Poiuham*, *Camaragibi*, *Porto Calvo*, *Serinhaim*, & his similia alia, debes sub hac voce intelligere valles integras, campos & colles his vallibus adjunctos, pagos in illis sitos, ædificia omnia, hinc inde sparsa, & insuper fluviolos ipsos, qui valles illas irrigant. Ab una *Fregesia* ad alteram per colles incultos iter est, interdum trium, interdum quatuor aut plurium etiam milliariorum Hollandicorum. Excipiuntur tamen ab hac appellationum regula, domus piscatorum & salinæ ad littus marinum sitæ, quia terram non colunt. Ad hujus culturæ formam importunus æstatis ardor habitatores compulit. Cum enim Regio hæc omnis jaceat sub Zona torrida, coli non posset si dies noctibus longiores essent.

Solum omne assurgit in colles mediocres atque amœnos: montes insigni aliqua altitudine nulli sunt in littoralibus, in solitudinibus tamen hinc inde nonnulli è longinquo conspiciuntur. Inter colles aridos, non ubique tamen, sed ut supra attigi, aliquot milliarium intervallo, valles interjacent, singulæ exiguis aliquibus fluviolis irriguæ, atque ob id non pluviis tantum mensibus, sed & æstivis ipsis fertiles. Colles ipsis æstivis mensibus ob ardorem Solis sunt infrugiferi & penitus arescunt, ut non gramen tantum, sed & arbores interdum emoriantur, & gramen incensum aliquando ingenti spatio, vento præsertim urgente, incendium proferat; ita ea quæ pluviis mensibus læte virent, æstivis intereunt in montibus. His incommodis tamen incolæ ipsi prospiciunt, aut novum gramen terris inducentes, aut loca illa fœcundantes, quæ sibi colenda proponunt. Hunc tamen usum colles præstant, præsertim ubi silvestria recens excisa & combusta sunt, quod radix *Mandioca* lætius in iis proveniat, nimirum in declivis illorum, quam alibi. Adhæc usus collium, vallibus vicinorum, hic est, quod ædificia incolarum in illis ut plurimum collocantur, & circa hæc ædificia arbores, quæ *Cocos* ferunt, plantantur, quæ quamlibet terram & situm lubenter admittunt. Plantantur etiam aliquando juxta domos Auraicarum & Limonum arbores, quamvis lætius in locis depressis proveniant. Reliquarum omnium plantarum cultura ad valles & loca depressa rejicitur. Cæterum bonitas glebæ, ut & terræ universæ, ita & omnium fere collium est insignis, & in ipsis montanis locis quæ hactenus non coluntur, optimæ ubique vites provenirent, si à formicis defendi possent. Morbos & mortes somniant incolæ, si in vallibus habitent, propterea colles sequendo, molesta & longinqua aquatione plerumque utuntur. Nostro hoc, quod præteriit, sexennio nos plana interdum, etiam palustria loca, fortificationum causa secuti, vix aliqua tabe tamen ea propter afflicti fuimus. In *Afogados* quidem Fortalitio præsidiarii aliquando, sed satis benigne tamen & breviter, morbis corripiebantur; verum animadversum fuit, id propterea accidisse, quod plerique desides humi cubarant, quod ubi iis interdictum & lectorum usus introductus est, malum hoc illico cessavit. Hæc de collibus notavi. Quod valles attinet, hæ Cannarum sacchariferarum cultu, (quoniam ob duritiem formicæ iis nocere non possunt) & pascuis occupantur. Cæterum feracissimæ essent omnis generis frumentorum etiam nostratium, puta tritici, siliginis, hordei, avenæ, pisorum, quæ singulis annis binam messem darent; si contra formicas remedium inveniri posset. Quicquid qualiumcunque fructuum extraordinaria aliqua cura, in loco aliquo angusto, contra formicas defenditur, miraculosa ubertate provenit: Brasilia verum horreum foret Europæ totius, si pestis hæc auferri posset. Rumor hic ad nos perlatus fuit, Lusitanum quendam Amstelodami Consessui XIX remedium obtulisse contra formicas; equidem non credo remedium universale contra has inveniri posse, quia animadverto, non à Soli vitio, sed à Solis vi id procedere.

Quod fluvios attinet vel potius fluviolos per valles prædictas decurrentes: hi paucis exceptis longitudinem trium, aut quatuor milliariorum vix emetiuntur à fontibus suis, & nihilominus in ostiis suis magnorum fluminum speciem præ se ferunt; quod fit ob accessus & recessus maris, fauces ipsorum eluentes; exemplo sit *Rio Formoso*, item *Rio Grande*, & alii omnes, capaces in ostiis magnarum satis navium, qui tamen versus mediterranea, vix duarum leucarum itinere à littore absoluto genu tenus pedibus transeuntur.

Fluvii, fere nulli sunt apti ad minimarum etiam navium onera è mediterraneis deferenda: *Monguape* tantum flumen sex milliarium longitudine navigavi, & multum

ultra

ultra navigari posse, ex profunditate illius & aliquorum relatu comperi, reliqua non item. Horum tamen exiguorum fluviorum aliqui, alveos suos, sed siccos æstate & sine aqua, longissime in solitudines proferunt; quale est flumen *Capivaribi*, quod prætereundo *Mattam do Brasil*, *Masyapi*, *S. Laurenzo*, *Real*, prope *Afogados* cum alio fluviolo se conjungit, & juxta *Reciffum* influit in mare; item *Rio Grande*; per quorum fluviorum alveos siccos, *Tapuyæ* sex septimanarum iter sæpius se fecisse professi sunt; pluviis tamen mensibus, alvei ipsorum aqua replentur, sed ob cataractas saxorum frequentissimas etiam parvas naviculas non ferunt.

Flumen unicum nobile est in hisce regionibus, vulgo *Rio S. Francisco*, quod limitem claudit inter Præfecturam Pernambucensem & Sinum omnium Sanctorum, imprimis illustre est; creditur enim ex intima parte hujus Continentis descendere, & quidem è Lacu illo multorum sermonibus celebrato, qui amnes omnes atque torrentes, ab altissimis Peruviæ montibus versus ortum dimissos, recipit, & per maximos fluvios in oceanum emittit, imprimis *Rio de la Plata*, de quo jam non dubitatur; Marahaon, & hunc nostrum. Nam licet hujus fluminis fons aut origo nondum à quoquam fuerit lustrata, tamen evidens ratio id necessario videtur evincere, nam contra quam cæteri fluvii, qui ad hanc Brasiliæ oram in oceanum effluunt, æstivis mensibus quibus pluviæ hic raræ admodum & parcæ, tantam undarum copiam evolvit, ut ejus latices ad aliquot milliaria in mari adhuc dulces hauriantur. Nostrates proxime superioribus annis hoc flumen celoce ascenderunt ad quadraginta pene milliaria, ubi adhuc satis latum & profundum erat. Cætera Indigenarum & Lusitanorum fide ita se habere dicuntur, circiter quinquaginta milliaribus à mari, ipsum de altissimis rupibus seu cataractis, *Cácoeras* vocant, præceps ruere, itaque altius ab iis, qui è mari veniunt, ascendi non posse. Supra cataractas fluminis alveum porro pergere versus Corum ad aliquot milliaria, dein ingentem lacum sequi, in quo multæ insulæ amœnissimæ sint sparsæ, quæ à Barbaris habitantur, uti & ora universi Lacus. In ipso autem lacu auriferas arenas colligi, & accolas auro abundare quidem, sed vilipendere. Id autem à rupibus auriferis quæ versus Peruviam jaceant, detritum ab infinitis torrentibus in lacum deduci. Præterea hic reperiri maximam optimi nitri copiam; quod à Præfecto Bahiæ aliquando petitum narrabat Sacerdos quidam Lusitanus minime vanus nec indoctus; qui se nitrum illud vidisse nostris affirmavit. Haud dubium est, nostros operam aliquando daturos, ut hæc certa indagine prosequantur.

Piscatio littoris, fuit antehac ditissima, & Lusitanis, dum res ipsorum essent in integro, quæstuosa; nunc penitus abjecta jacet. Sed hæc postea repetita magno nostratibus usui existit. Feras multas, etiam formarum inusitatarum, casu oblatas vidi & comedi, quamvis venationibus & talium rerum indagini nondum vacare hic liceat. Rem pecuariam inveni initio adventus nostri florentem, nunc hæc non nostri tantum, sed etiam hostilis exercitus usu vehementer est attrita. *Hæc ille.*

Operæ pretium autem putavi hic inserere Itinerarium quod à Wilhelmo Glimmerio nostrate accepi. Is narrat, eo tempore, quo ipse in Præfectura S. Vincentii degeret, venisse ad illas partes è Præfectura Bahiæ Franciscum de Sousa; acceperat enim à quodam Brasiliano metallum quoddam, è montibus *Sabaroason*, ut ferebat, erutum, coloris cyanei sive cælestis, arenulis quibusdam aurei coloris interstinctum, quod cum à minerariis esset probatum, in quintali triginta marcas puri argenti continere deprehensum fuit. Hac illecebra provocatus Gubernator, montes hosce & metalla diligentius investiganda putans, septuaginta aut octuaginta qua Lusitanos, qua Brasilienses, eo mittere in animum induxit. Cum his Glimmerius noster profectus, itineris rationem ita describit.

Ab oppido S. Pauli, in præfectura S. Vincentii, profecti, primum ad municipium S. Michaëlis pervenimus, (quod distat à superiori versus ortum quinque aut sex leucas) & ad ripam fluvii *Anhembi*, atque ibidem commeatus paratos invenimus, quos Barbari humeris erant portaturi. Deinque fluvium illud trajecimus, & quatuor aut quinque dierum pedestri itinere per densas Silvas promovimus versus Arctum, ad fluviolum qui oritur è montibus *Guarimumis* aut *Marumiminis*, ubi auri sunt metalla. Hic *Canois* aliquot è corticibus arborum conjunctis, secundo hoc amniculo descendimus quinque aut sex diebus, incidimusque in majorem fluvium ab Occidentali plaga descendentem. Prior ille fluviolus labitur per humiles & irriguos campos & amœnitate

ſpectabiles. Secundum hunc majorem cum biduo deſcendiſſemus, incidimus in fluvium adhuc longe majorem, qui è montis *Paranapiacabæ* Arctoo latere oritur (ſicuti *Anhembi* ex Auſtrali ejuſdem latere) & primum ſecundum montium ductum verſus occaſum dilabens, dein cubito flexus, aliquandiu fertur verſus Arctum, & tandem, ut vulgo creditur, illabitur in Oceanum inter Promontorium *Frio* & Præfecturam Spiritus Sancti, piſcibus tam majoribus quam minoribus egregie ſcatens: vocant fluvium de *Sorobis*. Hunc quoque quindecim aut ſedecim diebus deſcendentes pervenimus ad Cataracten, ubi fluvius ab editis montibus conſtrictus, præceps ruit verſus ortum: quapropter hic *Canoas* noſtras depreſſimus, & rurſus pedeſtre iter aggreſſi, juxta & per alium amnem, qui ab occaſu advenit, & navigiorum non eſt patiens, quinque aut ſex diebus pervenimus ad altiſſimum montem; quo ſuperato deſcendimus in patentiſſimos campos, lucis quoque hac illac opacos, in quibus pulcherrimæ Pini viſuntur, quæ fructus ferunt mole capitis humani, cujus nuces medium digitum craſſæ, cortice teguntur inſtar caſtaneæ, & optimi ſunt ſaporis & nutrimenti: (*vix dubito, illum loqui de Zabucaio arbore*) ejuſmodi arbores per multa milliaria in mediterraneis reperiuntur. Deinceps triduo pervenimus ad fluvium qui ab ortu deſcendit, quem tranſeuntes, quatuordecim diebus promovimus verſus Corum, per patentes campos & colles arboribus nudos, ad alium fluvium navigiorum patientem, & venientem ab Aquilone; hunc ratibus, quas *Iangadas* vocant, trajecimus; & quatuor aut quinque leucarum intervallo alium fluvium offendimus, pene ab Arcto allabentem, & navigiorum patientem. Credo autem, tres hoſce fluvios tandem in unum alveum confluere, & ferri in *Paragayum*, eo argumento, quod verſus Africum aut occaſum ſe proripiant. Porro toto illo itinere quod hactenus deſcripſimus, nihil culti vidimus, nullos mortales, hic illic tantum ruinas pagorum: nihil victui opportunum præter gramen & aliquot fructus ſilveſtres: obſervavimus tamen nonnumquam fumum aſcendentem, vagantur enim per has ſolitudines barbari quidam cum conjugibus & liberis, incertis ſedibus, qui obviis utuntur, nulla ſementis cura. Ad poſtremum hunc fluvium demum pagum indigenarum invenimus, & annonæ copiam, tempeſtive admodum, ſiquidem omnis, quam nobiſcum tuleramus, jam erat conſumta, & jam aliquandiu ſilveſtribus fructibus aut herbis campeſtribus famem expleveramus.

Menſem pene integrum hic morati, & annona parata, denuo iter promovimus verſus Corum, & menſe uno abſoluto, nullis fluviis obviis, pervenimus ad viam latam & tritam, & duos amnes diverſæ molis, qui ab Africo allabentes inter montana *Sabaroaſu* eluctantur verſus Boream; atque hos eſſe fontes ſeu capita fluvii S. Franciſci opinor. A pago ſupra dicto ad hos amnes nullos mortales vidimus, ſed accepimus, ultra montes nationem barbaram admodum populoſam agere; qui de Europæorum horum adventu (neſcio quo pacto) certiores facti, unum ſuorum dimiſerunt, ut nos ſpecularetur. Hic cum in noſtros incidiſſet, metu horum barbarorum atque annonæ inopia, nondum explorato metallo, cujus cauſa miſſi eramus, repedare maturavimus, & pene fame enecti rediimus ad pagum illum barbarorum. Vbi viribus recuperatis & annona parata, eodem itinere quo veneramus, ad fluvium illum, ubi *Canoas* depreſſeramus, ſumus reverſi; atque his refectis flumini nos commiſimus, eoque adverſo proreptavimus uſque ad illius fontes; atque ita novem menſibus in hanc expeditionem impenſis, primo *Mogomimin*, dein ad oppidum S. Pauli rediimus. Sed jam redeamus ad inſtitutum, ubi hoc obſervaverimus, non plane veriſimile videri, hos fontes eſſe fluvii S. Franciſci, nam ſi rationes itineris accurate ſubducas, non videntur eouſque ad Arctum promoviſſe, ut ad illius altitudinem pervenerint; & opinor longiſſime in Continentem penetraſſe.

CAPUT II.

De Aëris temperie atque Anni tempeſtatibus.

Autor hic noſter quandiu in Braſilia vixit, nimirum annis fere ſex, ſingulis diebus, imo & diei partibus, obſervaverat & annotaverat, quæ eſſet aëris conſtitutio, quæ aura, atque etiam cætera quæ ad meteorologiam pertinent, ut ex illis hoc caput conſtitueret, quod tamen morte præventus perficere non potuit; ut autem

autem guſtum aliquem percipiant harum rerum curioſi, typos trium annorum dabo, è quibus colligi poterit, quot & quibus diebus pluerit, & qui venti ſingulis tempeſtatibus perflaverint: cæteri enim anni fere ad ſimilem ſe habent modum, neque multum variant. Raro porro per totum diem & noctem pluit, rariſſime per aliquot dies continuos ſine intermiſſione. In Typis autem his litera P. notavimus omnes dies, quibus vel leviſſima & breviſſima pluvia cecidit, ne quis exiſtimet, illis diebus continuo pluiſſe: Ventos autem litteris notavimus, S. O deſignat Eurum, N. O Boream ſive Aquilonem; nam duo hi venti, viciſſitudine quadam ad univerſam hanc oram dominantur, & differentiam inter navigandi regulam conſtituunt.

TYPVS ANNI cIↄ Iↄc xL.

	Ian.	*Feb.*	*Mart.*	*Apr.*	*Mai.*	*Iun.*	*Iul.*	*Aug.*	*Sept.*	*Octob.*	*Nov.*	*Dec.*
1	p.	N.O	S.O	S.O	p.N.O	S.	p.S.O	p.S.O		S.O	p.	O.S. O.
2	S.O	N.O	S.O	p.N.O	p. S.	S.O	p.	p.S.O	S.O	O.S O.		p.N.O
3	S.O	N.O	S.O	N.O	p. S.	p.S.O	p.S.O	S.O	S.O	p.S.O	p.	p.N.O
4	S.O	N.O	p.	p. V.	p. O.	p.S.O	p.S.O	p. S.	p.	p.S.O	p.	p.S.O
5	S.O	p. V.	p.N.O	p. V.	p. S.	S.O	p.S.O	p. S.	p.S.O	S.O		S.O
6	O.	S.O	p.	N.O	p.S.O	S.O	p. S. S O.	p.S.O	S.O	S.O		S.O
7	p. O.	p.S.O	p.S.O	N.O	p.S.O	S. S. O.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	O.		O.
8	O.S. O.	S.O	S.O	p. V.	p.S.O	p.	p.S.O	S.O	S.O	O.N O.	.	p.N.O
9	id.	p. O.	p.S.O	p.	p.S.O	p.	p.S.O	p. S.	p. S.	O.N O.	N.O	
10	id.	p.	S.O.	p.	S.O	p.	p. S. S O.	p.S.O	S. S. O.	id.	p.N.O	p.N.O
11	S.O	p. O.	p.S.O	p.S.O	S.O	S.	p. S.	p.S.O	p. S.	O.S O.	N.O	N.O
12	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	p.	p.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	N.O	N.O
13	p.S.O	p.	S.O	p. O.	S.O	p. O.	p.S.O	p.S.O	p.	p.S.O	N.O	
14	p. S.	p.N.O	S.O	p.S.O	p.	S. S. O.	p.S.O	p.	p.S.O	p. S.	N.O	
15	O.	p.N.O	p.	p.S.O	p.	S.O	p.S.O	S.O	S.O	S.O	N.O	
16	O.S. O.	p. O.	p.S.O	p. S.	p.S.O	S.	p.S.O	S.O	p.S.O	N.O	O.	p.
17	S.O	O.	p.S.O	p.	p.N.O		S. S. O.	S.O	S.O	N.O	p.S.O	
18	p.S.O	O.		p. V.	p.N.O	S.		p.S.O	S.	p.N.O	p.S.O	
19	p. S O	p. O.	p.S.O	p. S.	S.	p. S.	S.O	p.S.O	N.O	N.O	N.O	
20	S.O	O.	N.O	p.S.O	S.	p. S.	p.S.O	p.S.O	N.O	N.O	N.O	O.
21	p.S.O	p. O.	S.S. O.	p.	p.	p. S.	p.S.O	p.	N.O	p.N.O	O.	O.
22	p.S.O	p.S.O	S.O		p. S.	p. V.	p.S.O	p.S.O	N.O		p.	O.
23	p.	O.	p.S.O	p. O.	p. O.	O.S. O.	S.O	p.S.O	O.N	p.N.O	N.O	O.S O.
24	S.O.	O.	p.N.O	p.	p. S.S. O.	p.S.O	p.S.O	p.S.O		N.O	p.N.O	
25	S.O.	N.O	p.N.O	p.	p.	p.S.O	p.S.O	p.	O.	p.	p.S.O	p.S.O
26	S.O.	N.O	p.N.O	O.	p. S.	p.S.O	S.O	S.O	S.O		p.S.O	S. S. O.
27	p.S.O.	p. O.	p.N.O	S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p. S.	p.N.O	S.O	p. id.
28	S.O.	S.O.	p.N.O	p. S.	p. S.	p.O.S	p.S.O		p.	p.N.O	O.	p.S.O
29	S.O.	S.O.	p.S.O	S.O	O.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	S.O		O.	S.O
30	p. O.	.	p.N.O	p. O.	p. O.	p.S.O	p.	S.O	p.S.O	O.N O.	O.	p.N.O
31	O.		p.S.O		p.	p.	p. S.	S.O		N.O		N.O

Ex quo obſerva primo, hoc anno ducentis & duobus diebus aut parum, aut multum pluiſſe, reliquis minime. Deinde menſes pluvios fuiſſe illo anno, Februarium, Martium, Aprilem, Maium, Iunium, Iulium, Auguſtum: maxime autem & pene continuo Maium & Iulium. Tertio ventum Aquilonarem demum XIX Septembris

ſpirare

ſpirare cœpiſſe, neque eo minus ab initio Ianuarii & etiam ante auram aſpiraſſe ab Euro: atque etiam ventos illos binos Eurum & Aquilonem involaſſe in fines aliorum, & Eurum hoc anno palmam tuliſſe. Obſervavi quoque tantum tonuiſſe Ian. 19 Martii 4, 6, 15, 20. April. 9, 10. Maii 14. Et utcunque pluerit interdiu, longe maximam partem noctes claras & ſerenas fuiſſe, quaſdam etiam frigidas. Denique nebulas hic eſſe admodum raras. Fulgura quoque crebra tantum hoc anno annotat Ianuarii decimo octavo: Februarii decimo ſexto, & Martii quarto. Nebulas denique annotat tantum ultimo Octobris; & primo, ſecundo, quinto, ſexto, ſeptimo, octavo Novembris: ita ut hoc anno raræ fuerint.

TYPUS ANNI cIↃ IↃC XLI.

	Ian.	*Feb.*	*Mart.*	*Apr.*	*Mai.*	*Iun.*	*Iul.*	*Aug.*	*Sept.*	*Octob.*	*Nov.*	*Dec.*
1	p.N.O	p.S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	S.O	N.O	O.	O.	O.S O.	p.N.O
2	p. S.	p.S.O	S.O	p.S.O	p.	S.O	p.S.O	p.N.O	O.	p. O.	p.O.N O.	N.O
3	S.O	p.S.O	S.O	p.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	N.O	p. O.	p. O.	O.	p.N.O
4	O.	p.S.O	p.S.O	S.O	p.S.O	S.O	S.O	p.	O.	O.	O.	N.O
5	p.O.S O.	p.S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.N.O	O.	O.	O.N O.	p.N.O
6	S.O	p.S.O	N.O	p.	p.S.O	p. S.	p.S.O	p.N.O	O.	O.	O.N O.	N.O
7	S.O	S.O	N.O	p.	p.S.O	p.	p.S.O	O.N O.	p. O.	O.	O.N O.	N.O
8	S.O	S.O	N.O	S.O	p.S.O	p. O.	p.S.O	p.	p.S.O	O.	N.O	N.O
9	S.O	S.O	S.O	S.O	p.S.O	p.	p.S.O	p. O.	p. O.	p.	N.O	N.O
10	S.O	S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	p.	p.S.O	p.S.O	S.O	N.O	N.O	N.O
11	S.O	S.O	S.O	p.	p.S.O	p.	p.S.O	p.S.O	O.N O.	N.O	p.N.O	N.O
12	p.S.O	S.O	p.	p.	S.O	p.	p.S.O	S.O	N.O	O.N O.	O.	N.O
13	N.O	p.S.O	p.	S.O	S.O	p.	p.S.O	S.O	N.O	N.O	p. O.	p.N.O
14	N.O	p.S.O	p.S.O	p.	p.S.O	p.S.O	S.O	p.O.S O.	N.O	N.O	N.O	N.O
15	N.O	S.O	S.O	p.	p.S.O	S.O	p.S.O	S.O	N.O	N.O	p.N.O	N.O
16	O.	p.S.O	S.O	S.O	p.S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	N.O	N.O	p.N.O	p.N.O
17	N.O	p.S.O	S.O	S.O	p.S.O	S.O	S.O	p.S.O O.	N.O	N.O	p.N.O	p.
18	N.O	N.O	S.O	S.	S.O	S.O	p.S.O	O.S O.	N.O	N.O	p.N.O	p.N.O
19	N.O	p.	p.S.O	S.	p.S.O	S.O	p.	O.S O.	p.N.O	p.	N.O	p.N.O
20	S.O	p.	p.S.O	p.S.W	p.S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	p.	p.N.O	N.O	p.N.O
21	p.S.O	N.O	S.O	p.S.O	S.O	p.	p.S.O	O.	p. O.N O.	p.O.N O.	N.O	p.
22	S.O	p.	p.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.	S.O	p.	p.	O.	N.O
23	S.O	N.O	S.O	p.	p.S.O	S.O	p.	S.O	O.	O.	O.	N.O
24	O.	N.O	p.	p.	S.O	S.O	S.O	O.S O.	N.O	N.O	N.O.	p.
25	O.	p.	p.	N.W	p.S.O	S.O	N.O	O.S O.	N.O	N.O	N.O	
26	S.O	p.	S.O	p.	p.S.O	p.S.O		OS. O.	N.O	N.O	N.O	O.N O.
27	S.O	S.O	S.O	p. S.	p.S.O	p.	N.O	p.O.S O.	N.O	N.O	N.O	
28	O.	S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	p.S.O	S.O	p. O.	O.	N.O	N.O	N.O
29	p.		p.	p.	p.S.O	p.S.O	S.O	O.	O.	N.O.	N.O	N.O
30	S.O		p.S.O	p.	S.O	p.S.O	N.O	p. O.	O.	N.O	N.O	p.
31	S.O		p. S.		p.S.O		N.O		N.O			p.

E quo obſerva primo, hoc Anno centum & ſeptem ſupra ſexaginta diebus, aut parum, aut multum pluiſſe, reliquis minime. Deinde illo Anno menſes maxime pluvios fuiſſe Februarium, Martium, Aprilem, Maium, Iunium, Iulium, Auguſtum; maxime autem & pene continuo Aprilem, Maium, & Iulium. Tertio ventum Aquilonarem demum

demum XI Septembris perflare cœpiſſe, & Eurum maxime hoc anno dominatum; licet hi duo venti non raro in alienos fines irruperint. Obſervandum quoque hoc anno rarius tonuiſſe & tantum Februarii ſexto & vigeſimo ſecundo: Martii vigeſimo tertio, vigeſimo quinto, & vigeſimo nono: Aprilis ſecundo, vigeſimo tertio & quinto; Decembris trigeſimo. Fulguravit tantum Martii vigeſimo tertio, & Decembris trigeſimo. Nebulæ, & quidem craſſæ, hoc anno frequentiſſimæ fuerunt; nimirum Martii tertio: Aprilis 16, 17, 18, Maii 3, 7, 9, 24, 25. Iul. 2, 17, 19, 27, 28, 29, 30, 31. Auguſti 1, 2, 3, 4, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 29, 30. Septemb. 1. Octob. 3, 4, 5. Nov. 4, 5, 21, 22, 23. Decemb. 19, 20, 21, 24. Annotat autem ad ſecundum Iulii: mane nebula craſſa, ante meridiem nubilum, montes fumantes, Sol rarus, Eurus fortis, frigidus, interpluit crebro, poſt meridiem itidem, nox nubila, interpluit crebro. Frigidiſſimum erat etiam ipſa meridie in monte altiſſimo *Itapuamuru*, ita ut barba & capilli aſpergine obducti nobis eſſent & manus rigerent præ gelu. Ita & ſæpe notat noctes frigidas.

TYPUS ANNI cIↃ IↃC XLII.

	Ian.	*Feb.*	*Mart.*	*Apr.*	*Mai.*	*Iun.*	*Iul.*	*Aug.*	*Sept.*	*Octob.*	*Nov.*	*Dec.*
1	p.	S. O	N. O	p. S. O	S. O	S. O	p. S.	S. O	p. S. O	p. O.	N. O	O. N O.
2	p.	S. O	N. O	p. S. O	p. S. O	S. O	p. S.	S. O	S. O	N. O	N. O	N. O
3	p.	p. S. O	N. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	S. O	O.	N. O	O.
4	p. N. O	S. O	N. O	p. S. O	p. S. O	S. O	p. S. O	S. O	p. S. O	O.	p. S. O	O.
5	p.	S. O	N. O	p. S. O	p. S. O	S. O	S. O	S. O	p. S. O	O.	S. O	O.
6	p.	S. O	O.	p. O.	S. O	S. O	S. O	S. O	p. S. O	N. O	O.	O.
7	N. O	S. O	O. N. O	p. S. O	S. O	p. S. O	p. S. O	S.	p. S. S	N. O	N. O	O. S O.
8	p. N. O	p. S. O	p. O.	p. S. O	p.	p. S. O	S. O	p.	S. O	N. O	N. O	S. O
9	p. N. O	S. O	p.	S. O	p. S. O	p. S. O	S. O	p. S.	S. O	N. O	O.	S. O
10	p.	S. O	p.	S. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	N. O	N. O	O.	S. O
11	S. O	p. S. O	p. O.	p. S. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	S. O	p. N. O	V.	N. O	O.
12		p. S. O	p. O.	p. S. O	p. S. O	S. O	p. S. O	S. O	N. O	p. S. O	p. V.	O.
13	O. N O.	S. O	p. S. O	p. S. O	p.	p.	p. S. O	S. O	N. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O
14	p. N. O	p.	p. S. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	S. O	S. S. O.	N. O	p. N. O	p. O.	S. O
15	p. N. O	p.	p. S. O	S. O	S. O	S. O	p. S. O	S. O	N. O	N. O	p. O.	S. O
16	p.	p. S. O	p. S. O	S. O	p. S. O	S. O	S. O	S. O	N. O	N. O	O.	p.
17		p.	p. S. O	S. O	p. S. O	p. S. O	S. O	S. O	N. O	N. O	O.	S. O
18		S. O	p.	p. O. S O.	p. S. O	p.	S. O	p. S. O	p. S. O	N. O	p. O.	S. O
19		p. S. O	N. O	S. O	p. S. O	p. S. S. O	S. O	p.	p. S.	N. O	N. O	S. O
20	O. N. O	S. O	O.	p. S. O	p. S. O	p. S. S. O	p. S. O	p.	p. S.	N. O	N. O	S. O
21	N. O		p. O.	p. S. O	S. O	p. S. S. O	p. S. O	p. S. O	p. N. O	N. O	N. O	N. O
22	S. O	S. O	O.	p. S. O	S. O	p. S. S. O	S. O	p. S. O	p. O. N O.	p. N. O	N. O	p. N. O
23	p.	O. S. O	S. O	p.	S. O	p. S. S. O	S. O	p.	S. S. O.	O.	N. O	O. S O.
24		O.	O.	S. O	p. S. O	p. S. O	S. O	p. S. O	S. S. O.	O. S O.	p. N. O	S. O
25			p. O.	p. S. O	S. O	p. S. O	S. O	S. O	S. S. O.	p. O. S O.	N. O	S. O
26	N. O	N. O	p. O.	p. O. S O.	S. O	p. S. O	S. O	p.	S. S. O.	p.	O.	S. O
27	p.	N. O	p. N. O	S. O	p. S. O	p. S. S. O	p. S. O	p.	p. V.	O. S O.	O. S O.	S. O
28	p. O.	N. O	O.	S. O	S. O	p. S. S. O	S. O	p.	p. V.	N. O	N. O	S. O
29	S. O		O.	p. S. O	S. O	p.	S. O	p.		O.	N. O	p. O.
30			O.	p. S. O	p. S. O	p.	p. S. O	p.	O.	O.	N. O	S. O
31	p. N. O		p. O.		S. O		S. O	S. S. O.	N. O	O. N O.		S. O

Equo

E quo obſerva primo, hoc anno centum & ſexaginta tribus diebus aut parum aut multum pluiſſe, ac ducentis & duabus diebus non pluiſſe. Deinde menſes Martium, Aprilem, Maium, Iunium, Iulium, & Auguſtum, maxime pluvios fuiſſe. Tertio ab initio Februarii ventum à plaga S. O. cœpiſſe flare, atque ita pertendiſſe ad decimum Septembris. Obſerva quoque tantum tonuiſſe Ianuarii primo, quarto, decimo; Martii decimo; Aprilis vigeſimo ſecundo & tertio; Maii octavo, nono, & vigeſimo.

Fulgura autem tantum obſervat Aprilis vigeſimo primo & ſecundo: nebulas Martii decimo octavo.

Reliquorum annorum fere eadem aut non multum diſſimilis eſt ratio; è quibus prudens Lector facile intelliget, quæ ſint communes in hiſce regionibus tempeſtates, nimirum quatenus intra Tropicum jacent, nam in iis regionibus quæ magis ad Antarcticum tendunt, paulo alia eſt ratio.

CAPUT III.

De Incolis Braſiliæ.

INcolarum naturalium hujus terræ ſunt quatuor nationes, ſuis nominibus diſtinctæ: nimirum *Tupinambu*, *Tobajara*, *Petiguara*, & *Tapuiya*. Et poſtrema hæc natio iterum in alias multas nominibus diſtinctas, & idiomate differentes, diviſa eſt. Tres reliquæ una utuntur lingua, dialecto tantum ex parte differente, ut capite de Braſilianorum lingua obiter à nobis explicabitur.

Tapuiyarum nationes quæ habitant ad flumen S^cti^ Franciſci, ſunt *Arodera*, *Cajau*, *Maquaru*, & *Poyme*.

Luſitani hic plurimi habitant, uti & Belgæ, iiſque permixti Germani, Galli, Angli, &c. Braſiliani vocant Belgas, Germanos, Gallos, Anglos, *Ajuru-juba*, ideo, quia plerumque ruffas ſeu flavas habent barbas & capillos. In genere autem vocant omnes Europæos & advenas *Caraiba*, itemque *Pero*.

Denique ob miſturam variarum nationum, aliæ quinque diſtinctæ hominum ſpecies reperiuntur: nimirum qui ab Europæis parentibus, patre atque matre, hic natus eſt, appellatur *Mozombo*.

Qui natus eſt ex patre Europæo & matre Braſiliana, nominatur *Mameluco*.

Natus ex patre Europæo & matre Æthiopiſſa, dicitur *Mulato*.

Natus ex patre Braſilienſi & matre Æthiopiſſa, vocatur *Curiboca*, & *Cabocles*.

Natus hic ex utriſque parentibus Nigritis, appellatur *Criolo*.

Vidi hic Africanam feminam, non nigram, ſed ruffa plane cute & pilis ac capillis ruffis. Ex qua regione eſſet, non potui reſciſcere, nam linguam ejus non intelligebant reliqui Nigritæ.

Multos hic vidi Æthiopes ſenes barba magna & totaliter cana, ut & capillis capitis canis. Lepidum ſpectaculum! atra barba quæ incanuit, in nigra cute, videtur quaſi farina eſſet aſperſa.

Vidi hic etiam plane albiſſimum juvenem octodecim annorum, pilis criſpis albiſſimis & ſuperciliis albis, cute albiſſima, naſo plane more Æthiopum, qui natus hic è patre & matre Nigritis.

Annotatio. Tapuiyarum fines & ſedes à Iacobo Rabbi, qui plures annos inter illos vixit, ita deſcriptas accepimus. *Rio Grande*, ad cujus oſtium jacet arx Colonia dicta, ad ſex horarum iter penetrat in Continentem verſus occaſum: uti & fluvius *Mupeo* novem horarum itinere à *Rio Grandi* verſus meridiem. *Syrag minor* trium horarum itinere à *R. Grandi* verſus Arctum, ferme quinquaginta horarum itinere deſcendit è Continente.

À *Rio Grandi* porro verſus Arctum exit in mare inſignis fluvius *Mapreucauch*, longe è Continente deſcendens, & Porcorum aquaticorum ferax; ad ripas illius multæ vagantur Capreæ & Struthiones. Tertius fluvius duodecim mill. à *Rio Grandi*, vocatur *Ypotinge*. Quartus autem *Vguaſu* dictus, ſeptemdecim horarum itinere diſtat à *Rio Grandi*. Deinceps diei itinere ab *Vguaſu* occurrit *Yponi*, ubi Salinæ ſunt: à quibus ad alias Salinas milliaria numerantur quindecim: atque ab his ad *Aritavva* novem: ad maximas Salinas, & per excellentiam ita noſtris dictas, tria: ad *Vnabatubam* totidem: ad *Marytupa* duo: ad

Warerugh

Warerugh unum. Hic fluvius alio nomine appellatur *Oſcthunogh*, qui ſupra centum milliaria penetrat in continentem verſus Auſtrum. Quinque autem & viginti mill. à littore maris, jacet grandis lacus *Bajatagh*, piſcium fœcundus: & ad ſiniſtram ab hoc verſus ortum alter, qui *Igtug* appellatur ab Indigenis, quem tamen nemo ingredi audet, ob copiam mordacium piſcium, & hominibus admodum infeſtorum. Adjacet huic vallis *Kuniangeya*, viginti milliaria in longitudinem patens, in latitudinem tantum duo: quam permeat fluvius *Otſchunogh*, piſcibus abundans, ſicut ipſa vallis maxima copia ferarum, & variis fructibus: quarum præcipui ſunt, *Kuraura* Barbaris, magnitudine pomi noſtratis, qui ubi ſponte deciderunt, tum demum edules ſunt: dein *Dierada*, magnitudine globuli ſclopetarii, plane nigricantes antequam defluant. Atque hiſce fructibus Barbari quotannis trimeſtre ſpatium victitant: quibus accedit *Kakara*, fructus inſtar juglandis, qui coquendus eſt, antequam comedatur: crudus enim amaricat inſtar glandis. Magna quoque copia naſcuntur hic Ficus ſilveſtres, pugni magnitudine: quarum quædam intus rubræ, externe virides: aliæ extus rubræ, & interius albæ, & plenæ granulis albis, quæ, ubi præ maturitate dehiſcunt, admodum dulces ſunt inſtar Sacchari; harum plantarum folia inſtar ſubulæ acuta & digitum humanum longa. Præterea ſunt radices è quibus Indigenæ panem faciunt, ipſis *Atug*, *Harag*, *Hobig*, *Engepug*, quæ crudæ comedi poſſunt: *Eniapugh*, quæ torrendæ ſunt: *Packoda*, quæ crudæ; & *Hompugh*, quas potiſſimum ad ſitim exſtinguendam uſurpant. Ita ut hic terrarum tractus longe amœniſſimus ſit & victum hominibus ſufficiat.

Porro ab *Otſchunogh* ad *Opponne* milliaria numerantur decem, qui fluvius ab Auſtro pene centum milliarium ſpatio deſcendit: ab hoc ad *Iauarug* iter eſt bidui: ad *Beryvere* unius milliaris; ad *Vatepug* duorum, atque ita porro per *Wieſerro* & *Bacvvatigg* ad *Çiaram* grandem iter eſt duorum dierum.

Inter hos fines, qui ſatis amplum terrarum ſpatium occupant, incolunt varii Tapuiyæ, etiam idiomate diverſi, & ſub diverſis Regulis: quorum primus *Ianduy* late tendit in *Otſchunogh*, *Otſchuayayuch*, & *Drerinagh*: huic proximus *Pritiyaba* cum priori pacem & amicitiam colens: mox *Arigpoygh*; *Wanaſevvaſug*, *Tſhering*, & *Dremmemge*; quibus male cum præcedentibus convenit, ita ut ſæpe hoſtiliter alii in aliorum fines incurrant. *Ianduy* autem jam ſupra centeſimum ætatis annum agens, eſt Regulus ille qui pacem cum noſtris colit, & ex fœdere aliquoties aut ipſe noſtris ſubſidio venit, aut filium atque affinem cum copiis miſit contra Luſitanos, quibus infenſiſſimus eſt: ſed non eſt hiſce Barbaris, niſi in ſumma neceſſitate utendum, nam tam immanes ſunt, ut tam animalia quam homines neci tradant, & magnam vaſtitatem inducant, neque noſtri facile ejuſmodi furiis uſi fuiſſent, niſi ſimiles Luſitani in noſtros immiſiſſent.

CAPVT IV.

De Statura & habitu corporis Braſilienſium, & de eorum ætate & moribus.

INdigenæ qui inter nos degunt, ſtatura ſunt mediocri, robuſti, largis humeris, bene compoſiti: nec facile eſt inter illos invenire, diſtortum vel luſcum aut claudum. Quod mirum videri poteſt, quum infantes recens natos nunquam faſciis involvant aut ligent, ne cauſam morborum illis præbeant. Ligant tantum ſuis in infantia crura certis faſciis, quas vocant *Tapa cura*, ea de cauſa ut robuſtiora fiant. Oculos habent nigros, naſum compreſſum, os amplum, capillos nigros, rectos. Barbam raram aut nullam. Multi tamen dantur qui barbas habent nigras. Mulieres quoque mediocris ſunt ſtaturæ, bene diſpoſitæ, & formæ haud inelegantis, nigris comis, ſatis robuſtæ, & quæ facillime pariunt.

Annos ſuos numerant ab exortu Heliaco Pleiadum, quos *Ceixu* vocant, atque ideo annum eodem nomine denotant: accidit autem is ortus menſe noſtro Maio.

Numerum annorum ætatis ſuæ ut retinere poſſint, ſingulis annis reponunt unam caſtaneam de *Acajû*, quam ipſi *Acajû acaya* appellant, itemque *Acaiuti* & *Itemboera*. Fructus enim illius arboris ſingulis annis ſemel maturatur, nimirum menſibus Decembri & Ianuario, uſque in Martium durans. Plura de hac arbore dicta in lib. III. de Arboribus.

Diu plerumque vivunt, & videre inter illos licet multos senes, centum, atque etiam viginti supra centum annorum, neque facile canescunt, nisi in decrepita ætate.

Pueri illorum ingenio sunt satis docili: verum quando adolescentiam ingrediuntur, fiunt hebetiores, ita ut paucos videre liceat literis instructos, aut qui artem scribendi norint; aut alias artes Europæas, à quibus quodammodo abhorrent, laborum impatientiores.

Tranquille satis agunt inter sese: nisi quando poculis indulgent, tunc dies noctesque saltando & cantillando transigunt. Sunt enim ebrietati admodum addicti, tam mulieres quam viri: neque facile ab hoc vitio deterreri possunt, quod longe maximum illis est, è quo & rixæ atque aliæ pravæ consuetudines nascuntur.

Pigritiæ quoque valde obnoxii sunt: præsertim *Tapuiyæ*, qui laborum vel maxime intolerantes sunt; nam cum paucis sint contenti, & terra abunde ipsis victum suppeditet, & divitias non appetant aut norint, ad labores subeundos non excitantur.

Quomodo hospites advenientes lacrymando excipiant feminæ illorum, & quibus sermonibus illos alloquantur; atque quo pacto mortuos suos deplorent, jam ab aliis dictum est, præsertim à Ioanne Lerio, qui inter *Tupinambos* egit, à quorum moribus cæteri non diffident; quare hic nihil repetendum duximus.

CAPVT V.

De Vestitu & ornatu Virorum, & Mulierum Brasiliensium.

VIri subligaria jam ex linteamine plerumque induunt, quidam quoque indusia habent, & pileis utuntur, sed maximam partem nudo incedunt capite, & capillis more Lusitanorum tonsis. Nudis incedunt pedibus, nullis calceis induti. Quidam etiam solummodo subcinctorio panno lumbos tegunt, cætera sine vestitu.

Mulieres vero jam longis indusiis vestiuntur, factis ex linteo vel gossypino panno, neque quicquam præterea vestimentorum habentes. Comas autem capitis vel dependere sinunt, vel more feminarum nostratium tæniolis involvunt.

Tam viri quam feminæ & infantes variis coloribus cutem tingunt, nigro, rubro, flavo, ad quem usum usurpant succum è fructu *Ianipaba* immaturo, qui nigro; *Vrucou* qui rubro tingit, & ita in cæteris aut fructu aliquo aut ligno utuntur.

Tapuiyæ, tam mulieres quam viri, fere nudi incedunt, & pilos circa pudenda evellunt. Viri membri sui genitalis fistulam in se contrahunt & involvunt, ligantes tæniola quadam, vocantque id, quo ligant membrum, *Tacoaynhaa*. Religant autem, quando opus est ut meiant. Majore autem pudore afficiuntur monstrando virgam explicatam quam nos. Eodem modo & alii quidam Brasilienses membra sua genitalia ligant.

Capillos capitis ad humeros usque dependentes alunt, & inferius æqualiter præcidunt more rusticorum Sueviæ. In fronte quoque æqualiter detonsum gerunt; sed præcisione æqualiter facta usque ad aurium regionem superius, & angulis ita factis in utroque latere ad tempora. Eodem plane modo etiam feminæ cum comis suis agunt, & virorum more gestant.

Viri corollas factas ex pennis *Guara* vel *Caninde*, capiti circumligant: dependent à posteriore parte corollæ aliquot longiores pennæ è cauda *Arara* vel *Caninde.* Angulos itaque factos cum capillis adprime firmant, ne corollæ circumligatæ sese ipsas deligent. Quidam etiam solum funiculum è gossypio capiti circumligant, è quo postica parte aliquot pennæ longæ, rubræ vel cæruleæ propendent, vocant *Acanbuaçaba.*

Pallia quoque conficiunt è filis crassis gossypinis instar retis nexis, & cuilibet nodo innexa est penna, ita ut pallium totum pennatum sit, & eodem pene modo & concinno ordine pennæ sibi invicem incumbunt, uti squamæ piscium. Pallium autem possuperius cucullum habet, ita ut totum caput, humeros, & coxas ad anum usque hoc sit tegere. Hoc pallio utuntur ornatus & necessitatis causa: ornatus quidem, quia elegantissimis pennis rubris avis *Guara* contextum est, vel etiam admixtis pennis nigris, viridibus, flavis, variis, avium *Aracucaru*, *Carinde*, *Arara*, &c. Necessitatis autem, quia pluvia non pertransit illud pallium, sed aqua cum his defluit. Appellant hæc pallia *Guara abucu*. Solent quoque cum cera seu melle silvestri, cer-

tas ex avium elegantium pennis criſtas capiti agglutinare, quas criſtas ipſi nominant *Aguana*.

Auriculas perforant in tantum, ut digitum immittere poſſis foramini. Huic immittunt vel os aliquod Cercopithecorum,& vocant *Nambipaya*; vel lignum aliquod digiti humani longitudine filis goſſypinis circumvolutum.

Viri labium inferius perforatum habent, & foramini immittunt lapidem aliquem ſeu cryſtallum ſeu ſmaragdum vel jaſpidem, magnitudine nucis avellanæ, vocant talem lapidem *Metara*, & ſi viridis vel cæruleus fuerit *Metarobi* nominant. Viridem autem imprimis amant & ut plurimum geſtant.

Ad utrumque etiam oris angulum buccæ perforatæ ſunt conjugatis ſolum viris, & cuilibet foramini indunt lignum, figura & magnitudine pennæ anſerinæ, quod inſtar clavi infixi prominet, vel etiam immittunt lapidem aliquem, quem vocant *Tembe coareta*.

Nares non raro perforant atque indunt ejuſmodi ligna, *Apiyati* appellantes.

Corpus autem varie pingunt: atque inſuper toti corpori agglutinare ſolent plumas variarum avium ſubtiliores cum maſtiche, melle ſilveſtri vel *Mingaupomonga*. Vocant hunc actum *Acamongui*. Atque ita apparent quaſi toti hirſuti eſſent.

Brachia quoque ornant certis corollis factis è plumis avium rubris & flavis, vocantque *Aguamiranga*. Item aptant corallia varia, quæ à noſtratibus acceperunt, atque hunc ornatum appellant *Papixoara*.

Pennas denique Struthionum multas, vel pennas è cauda *Araræ*, in orbem quaſi colligunt & connectunt filo craſſiori, atque adligant lumbis, ita ut anum tegant & fere ad genua propendeant, & appellant hunc ornatum *Aracoaya*.

Ex fructus *Aguay*, qui triangularis eſt, corticibus, quos filo annectunt, etiam monilia faciunt, quæ cruribus infra ſuras circumligant, qui cortices inter ſaltandum ſonum quendam edunt.

Loco calceorum noſtratium, è certo cortice *Curagua* ipſis vocato, factis utuntur, atque illos vocant *Miapapacaba*, Luſitani autem *Alpargatas*.

Mulieres pudenda ſua ſolummodo tegunt faſciculo herbarum aut foliorum alicujus arboris, quæ ſubinſerunt chordæ, qua cinguli loco ſe circumligant. Similem faſciculum etiam uſurpant pro tegmine ani. Haud multum tamen utraque hæc janua ad rem facit, nam facile & anterior & poſterior porta apparet.

Mulieres quoque ad virorum modum, corpus ſuum variis coloribus pingunt.

Atque hæc inter gentiles adhuc obtinent, nam qui Chriſtiani facti ſunt, ad Europæorum amictum & ornatum ſe componere conſueſcunt.

CAPUT VI.

De Supellectile Braſilienſium.

SUpellex Braſilienſium admodum pauca eſt, ita ut cum loca mutant, aut peregre proficiſcuntur, mulier omnem ſecum portet, onerata inſtar muli, maritum ſemper ſequens.

Primaria ſupellex eſt rete, quod ipſi vocant *Ini*, Luſitani *Rede*, Belgæ **Hange-mack** vulgo *Hamacca*: in hoc dormiunt, alligata utraque extremitate ad ædium ſuarum trabes. Sunt autem hæc retia ex filis goſſypinis contexta, ſex aut ſeptem pedes longa, quatuor ampla.

Luſitanæ quoque feminæ elegantia conficiunt, ampla & variis figuris intertexta.

Tapuiyæ Cariri duodecim vel quatuordecim pedes longa faciunt, ſex vel ſeptem ampla, ita ut quatuor homines ſimul in eo cubare poſſint.

Habent unam atque alteram ollam ex argilla factam, qua utuntur ad coquendum.

Adhæc mortarium ligneum cum piſtillo ligneo, quod vocant *Angua* & *Umbua* vel *Unqua*. Cultros à noſtratibus redemtos, nominant *Itaquice*: vulgo alias è petra faciunt, etiam vocant *Itaque*: item ex Arundine, quos dicunt *Taquoaquice*.

Specula ex Europa allata, quibus ſupra modum delectantur, vocant *Guarugua* & *Aruga*. Loco patinarum utuntur cucurbitis, quarum multæ & variæ hic reperiuntur ſpecies; has per medium ſecundum longitudinem ſecant & rubro *Urucu* colore exterius tingunt, interius autem obducunt nigredine. Vocant ſic *Cuyaba*: quæ eſt medietas gran-

 dis

dis & amplæ cucurbitæ, quæ integra triginta aut triginta quinque cantharos vini potest capere. Medietatem tamen cucurbitæ longæ nominant *Cuipeba*: denique quamcunque medietatem *Cuya*: *Caruaba* autem omne in quo & ſuper quo cibum ſumunt.

Cochlearum loco inſerviunt ipſis digiti manus, vel mytulli, aut aliæ conchæ.

Menſa ipſorum eſt vel terra ipſa, vel ſcamnum quoddam, quod *Patagui* vocant, factum ex arundine vel virgis ligneis, more noſtratum ſcamnorum.

Caniſtra faciunt ex foliis Palmæ, & appellant *Patigua*: in his recondunt quicquid habent. Alios quoque præterea habent corbes ex arundinibus concinnatos. Hanc ſupellectilem generali nomine vocant *Caramemoa*.

Ex virgultis quoque conficiunt corbes oblongos, ſatis amplos, quos capite portant impletos, vocant *Panacu*. Inſerviunt ipſis præcipue ad tranſportandum radices *Mandioca*, quando farinam faciunt: nam iter facientes utuntur aliis illis, quos vocant *Patigua*. Æthiopes autem hic *Panaca* utuntur ad res quaſlibet portandas.

Lagenæ, canthari, cyathi illorum, ſunt cucurbitæ variæ, ut *Cuieté*, *Karoba*, *Cuibuca*.

Quando peregre proficiſcitur maritus, mulier ſemper illum ſequitur quocunque abeat, ſive in expeditionem militarem, ſive alio, ſive procul, ſive prope: Ille nihil præter arma ſua portat: mulier vero inſtar muli onerata eſt, præterquam enim quod à capite in tergum dependet corbis, quem *Patigua* vocant, quam chordæ annectit, (chordam autem non collo, ſed fronti circumponit geſtando illam) etiam capiti ſuperius imponit alium corbem cum mobilibus ſuis, vel ingentem cucurbitam farina refertam: lateribus præterea adhærent cucurbitæ minores, quibus aquam hauriunt ad bibendum. Nec tamen adhuc ſatis onerata eſt mulier, infantem etiam geſtare debet, inſidentem linteamini, quod ab humero dextro dependet. Inſidet autem infans cruribus divaricatis, uno ad ventrem, altero ad tergum matris verſo, ventrem vero ſuum lateri matris dextro applicat. Præterea una adhuc manu vel Pſittacum geſtat, vel *Cagui*, altera autem manu canem funiculo alligatum ducit. Ita abeunt ſine curis, non inſtructi loculis argento repletis, ſed cucurbita pauca ſolum farina, referta, non ſolliciti de hoſpitio nec hoſpite fido vel infido, ſufficiunt enim ſilvæ & campi, qui gratis præbent cibum, potum vero fluvii, lacus, vel fontes, vel planta quæ vocatur *Caraguata*, quæ inter folia ſemper aquam pluvialem continet: ſummum remedium in locis aridis & ſterilibus, ubi ſæpius nec fluvius, nec rivus, nec lacus ſpatio octo, novem, duodecim milliarium reperitur. Adventante veſpera, ubi pernoctare animus, ibi retia ſua ſeu lectos penſiles alligant arboribus, vel palis terræ infixis, ignem prope ſtruunt, præparant ſuum cibum, hauriunt potum, comedunt, bibunt. Si autem metus ſit à pluvia, hic ſunt Palmæ arbores, præciduntur rami, baculi duo terræ infiguntur, alii oblique inſtar tignorum alligantur opera viminis, complicantur folia palmæ cynaris, fit tectum, atque ita domus confecta eſt & ſimul picta; viriditate enim ſplendent naturali folia, qui color gratiſſimus eſt oculis, nec parietes calce incruſtati albedine ſua hebetant viſum. Hæc domus & pluviam arcet & homines à vento nocturno defendit, quod regioni venti opponatur.

Cum domi exiſtentes, viri mane cum arcubus & ſagittis ſuis in ſilvas abeunt vel campos, ad figendum aliquam feram vel avem: vel abeunt ad mare piſcandi cauſa, vel piſcantur in fluviis vicinis: mulieres plantaria adeunt, & labores ſibi impoſitos ſubeunt. Quædam & maritos comitantur, ut prædam domum reportent.

Feras capiunt variis modis, vel enim figunt ſagittis, vel foveas faciunt profundas in terra, & deſuper cooperiunt ramulis arborum certo loco, in quas incidunt inopinato feræ, vocant *Petacu*: vel etiam è ligno certas decipulas faciunt. Alius modus feras grandiores capiendi vocatur *Mande aratacá*, quo in capreis capiendis utuntur. Alius item inſidiarum *Poé*: tertius pro eiſdem capreis *Munde guaçu*; pro *Tatú* & *Agutí*, & ſimilibus animalibus, adhuc alium habent, quem dicunt *Mundeguaya*.

Ad volucres autem capiendas, utuntur certis inſtrumentis, quæ vocant *Iucana*: quæ illis ſunt trium generum: nimirum *Iucanabipiara*, quod aves pedibus capit: *Iucanajuripiara*, quod eas cervice apprehendit: *Iucanapitereba*, quod medio corpore.

In fluviis Piſces vel ſagittis figunt, vel hamulis capiunt, quibus applicant vel lumbricos teretes, qui ab ipſis vocantur *Candaguaçu*, vel gammaros, cancellos, piſciculos. Vel inebriant illos, ut quaſi mortui ſuperfluitent, cum foliis *Iapicai*, vel cum *Timbopotiana*, vel cum *Tinguii*, vel cum *Tinguiri*, vel cum fructu *Cururu ape*; aut radicibus *Magui*,

gui, corticibus arboris *Andà*, & ſimilibus. Piſcantur quoque certis cribris, *Vrupema* vocatis, quæ faciunt ex arundine *Vruguiboandipia* appellata.

In mari piſcantur hamulo eſca inſtructo & filo alligato, inſidentes tribus lignis ſibi invicem annexis, vocant *Igapeba*, & Luſitani *Iangada*. Fiunt autem è ligno arboris *Apeiba*, ut jam ſupra diximus. Fila autem ſua piſcatoria faciunt è filis *Tacu*, vel etiam *Icipoicica*, vocantque *Pinaçama*: hamulos denique faciunt è ferro, & appellant *Pinda*.

CAPVT VII.

De Cibo & Potu Braſilienſium.

VNiverſale Braſilienſium alimentum eſt *Vi*, Luſitanis *Farinha de Mandioca* dicta: cujus varias ſpecies præparant, uti in deſcriptione *Mandiiba* dixi, ubi & varios illam præparandi modos prolixe explicavi.

Carnem variam uſurpant animalium ſilveſtrium, aviumque, uti & piſcium variorum, etiam teſtaceorum & cruſtaceorum; fructus itidem arboreos, terreſtreſque, varia legumina; de quibus omnibus ſpecialiter dixi ſuis locis. Imo & inſecta quædam comedunt, nimirum ea de quibus dixi in lib. de Inſectis.

Carnem autem comedunt vel coctam, vel aſſatam, vel toſtam. Coquunt in ollis terreis, quas *Camu* vocant, rotundis (quas è proba argilla ipſi norunt facere) affundendo aquam, atque ita coctam comedunt cum *Inquitaya*, juſculo *Caarimaciu*, admiſcentes *Mingau*, vel immittendo *Viata*, ut fit *Minipiro*; comedentes illud cum carne loco panis.

Ignem eliciunt ope duorum lignorum, uno molli, altero duro, durum acuunt, & applicant molli, circumagendo inſtar terebri & admovendo goſſypium, vel arida folia arborum, atque ita flammam eliciunt. Ligna mollia quibus utuntur, aut ſumunt à *Tataiba*, aut *Ambaiba*, aut *Caraguataguaçu*, aut ſimilibus.

Aſſatam carnem ſic perficiunt,& eſt ea ſaporis excellentiſſimi, atque adeo excellit omnem aliam carnem quoquo modo aſſatam. Vocant *Biaribi*. Faciunt foveam in terra, & hujus fundo primo imponunt folia grandia alicujus arboris, illiſque imponunt carnem aſſandam, quam itidem foliis tegunt, terraque obruunt. Super terra illa focum ſtruunt luculentum, eumque continuant, donec caro ſit probe aſſata.

Toſtam carnem in præſentes & futuros uſus, faciunt hoc modo. Infixis quatuor furcis ligneis, è baculis cratem deſuper efformant, quem *Mocae* vocant, huic carnem in fruſta oblonga, haud craſſa, conciſam, & ſale aſperſam, (vel illius defectu Pipere Braſiliano) imponunt, prunas ſubjiciunt, atque ita torrent uſque ad ſufficientiam. Hæc caro ita toſta, ad decem vel quatuordecim & plures dies durare poteſt. Hic enim ſaliri ita caro non poteſt, ut in Europa. Numquam aſſant carnem veru affixam, uti nos ſolemus. Luſitani carnes ad eum modum toſtas appellant *Poſtas*.

Piſces aſſatos vel ebullitos comedunt cum *Iuquitaya*. Cancros vel gammaros quando coquunt, numquam adjiciunt ſalem inter coquendum, uti noſtrates ſolent facere, ſed coctos comedunt vel cum ſimplici ſale, vel *Iuquitaya*, Luſitanis *Sal-pimenta*; & ſic gratioris deprehenduntur ſaporis.

Minutiores Piſces, ut *Piaba*, *Piquitinga*, &c. Foliis herbaceis aut arboreis involvunt & operiunt cineribus calidis, ita brevi tempore ad cibum parati ſunt, licet neque cocti neque aſſi dici poſſint.

Farinam duobus vel tribus poſterioribus digitis dextræ manus prehenſam inter edendum ori injiciunt, nullo cochleari utentes. Eodemque modo legumina cocta non immittunt ori, ſed injiciunt, ita dextre, ut vix aliquid prætereat.

Edunt ſæpius interdiu, imo & noctu, neque ſtata edendi tempora obſervant. Capiunt autem cibum cum ſummo ſilentio: raroque inter edendum bibunt, ſed demum poſt paſtum adjiciunt potum.

Dormiunt in retibus ſuis: ſunt admodum pigri, & non raro totum diem ſtertendo perdunt, & ægre ſe levant, ſi victus abundet, & neceſſitas illos foras non propellat. Prope retia ſua penſilia ſtruunt focum tam noctu quam interdiu; ut interdiu ſerviat coquendo cibo, noctu autem aërem arceat frigidum, qui in hiſce regionibus noctu frigidior

gidior eſt, & interdum frigidiſſimus, ob noctium & dierum perpetuo pene æquabilem longitudinem.

Potus ordinarius Braſilienſium eſt aqua frigida, fontana vel fluviatilis, quæ hic & valde bona & clara reperitur, ita ut non facile quis noxam ab hauſtu ejus patiatur, quantumvis largius biberit: quod de fontana imprimis intelligendum eſt.

Vites autem licet hic ter atque etiam quater uno anno fructus ferant, quia tamen earum nôn eſt tanta copia ut vinum premi aut opportunum aut operæ pretium ſit, earum loco plures modos commenti ſunt Braſilienſes, quibus è variis fructibus atque etiam radicibus potus concinnent, qui vini locum expleant. Et quidem primo vocant *Caoi*, quem nimirum faciunt ex *Acaiibæ* arboris fructu maturo, quem contundunt in mortario ligneo, vel etiam tantum manibus exprimunt; ſuccum paulum ſubſidere ſinunt, & tum percolant. Hoc vinum, ſi ita licet vocare, recens: albicat inſtar lactis, poſt aliquot autem dies fit pallidius. Saporis eſt adſtringentis; forte, ita ut quoque inebriet paulo largius hauſtum. Poteſt aliquandiu adſervari, ſed denique degenerat in acetum optimum & boni ſaporis, ita ut ab ignaris pro aceto vini ſumi poſſet.

Alterum vinum vocant *Aipii*, quod præparant duobus modis, vel maſticando vel contundendo radicem; utrovis tamen modo per ebullitionem. Priori modo radices de *Aipimacaxera* conciſas vetulæ dentibus maſticant, ollæque inſpuunt, vocantque hanc veluti pultem *Caraçu*: dein aquam ſuperfundunt, coquunt lento igne, continuo agitando, per expreſſionem deinceps ſeparant liquorem, quem vocant *Cavicaracu*: hic potus bibitur tepefactus. Poſteriori modo eadem radix recens bene purgata conſcinditur, contunditur, & ebullitur in potum candicantem inſtar lactis ebutyrati, qui & tepefactus bibitur. Saporis eſt grati, ſubacidiuſculi, & vocatur *Cacimacaxera*. Vtrumque tamen potum communi nomine appellant *Aipii*.

Tertii generis appellant *Pacobí*, quem conficiunt è fructibus arboris *Pacobete* & *Pacobuçu*: de quibus in arborum deſcriptione à nobis dictum eſt.

Quarti generis nominant *Abatii*, Luſitani autem *Vinho de Milho*, quia fit è milio illo grandi, quod vulgo Turcicum vocamus, & Maizium.

Quinti generis dicitur ipſis *Nanai*, quia fit è præſtantiſſimo illo fructu *Nana*, de quo plura in illius deſcriptione diximus. Obſervandum autem, hoc eſſe fortius reliquis omnibus & facillime inebriare.

Sexti generis ipſis vocatur *Ietici*, Luſitanis autem *Vinho de Batatas*; ſiquidem fit è notiſſimis illis radicibus, & quidem varie mixtis.

Septimum locum obtinet potus qui conficitur è fructu *Ianipaba* maturo.

Octavum autem, quem Braſilienſes vulgo vocant *Beeutingui*.

Nonum, quem vocant *Tipiaci*, qui utrique potus itidem fiunt è farina Mandiocæ, nimirum è *Beiu* & *Tepioia*, de quibus alibi dictum.

Cæterum hi Barbari ſupra modum amant aduſtum noſtras, vocant *Cacitata*, & enormiter, cum datur, ſe illo inebriant. Potu itidem quem Nigritæ hic faciunt & vocant *Garapa* (fit autem eo modo quem in Cannarum ſacchari deſcriptione dixi) magna copia ſe ingurgitant, ita ut integros dies noctesque canendo & ſaltando traducant, potui continuo indulgentes tam feminæ quam viri. Mirum tamen quod rarius inter pocula rixentur, niſi forte Zelotypiæ cauſa.

Tapuiyæ quando hunc potum præparant, ſive *Acavi*, ſive *Aiipii* (ii ſcilicet qui pagos incolunt, & è *Tapuiyarum* genere *Cariri* dicuntur) faciunt id omnes ſimul. Dies dein conſtituitur & indicatur ſingulis. Conveniunt omnes mane, incipiendoque ab uno pagi angulo, evacuant ordine omne vinum per omnia domicilia, donec nihil ſuperſit. Potui ſic indulgendo cantillant, ſaltant rara intermiſſione. Quando eorum aliquis ſe nimio potu diſtentum ſentit, vomitum ſibi excitat, & denuo haurit; ita ut qui plus vomere poteſt & denuo bibere, pro optimo & ſtrenuiſſimo habeatur inter reliquos potatores.

Tabaco quoque frequentiſſime utuntur omnes Braſiliæ incolæ: vocant hanc herbam *Petima*, & folia illius *Petimaoba*. Hanc in aëre ſiccatam ponunt ad ignem, ut manu conteri in minutas particulas poſſit: hinc indunt inſtrumentis ſuis è cortice fructus *Pindoba*, vel *Vrucuruiba*, vel *Ioçara*, aut *Aque*, &c. confectis; præcidunt quippe una extremitate, nucleum eximunt ac corticem poliunt; hinc foramine in latere facto applicant tubulum è ligno factum. Hoc inſtrumentum vocant *Petimbuaba*, Luſitani autem corru-

corrupte *Catimbaba*, Belgæ adhuc corruptius **Katgenbolo**. Vtuntur quoque tubulis ex argilla à ſe factis & excoctis, ſicuti & illis qui ex Europa ad eos afferuntur, quos nominant *Amrupetimbuaba*.

Tapiuyæ autem utuntur tubis rectis, amplis, ligneis vel etiam argillaceis, ita amplis, ut integrum pugnum Tabaci capiant, quibus repletis & accenſis ſugendo fumum hauriunt.

CAPVT VIII.

De Armis Braſilienſium, & exercitiis illorum.

ARcus habent è duro ligno factos, quos vocant *Guirapara* & *Vrapara*: Lignum autem unde fiunt *Guirapariba* & *Vrapariba*, Luſitanis *Pao d'Arco*. Chordas arcuum è goſſypio contorquent; vocant *Guirapacuma*. Sagittas ex arundine ſilveſtri faciunt, & vocant utramque rem uno nomine *Vuba*. Extremitates ſagittarum, quas *anha* vocant, ſunt ex ligno aſperatæ, vario modo; quædam enim multa acumina *Vutapoaeta*, quædam unicum acumen habent, quædam dentata, quædam ſerrata: quibuſdam etiam dentes piſcium qui *Iperu* vocantur, aptant.

Iurupara appellant ſagittam, quæ acumen habet ex arundine *Tacoara* vocata.

Tapuiyarum nationes quædam nullis arcubus utuntur, ſed ſagittas ſuas emittunt manus jactura ſolummodo, imponendo ligno cuidam excavato inſtar tubi, per medium ſecundum longitudinem diſſecti. *Cariri* autem arcubus utuntur.

Tapuiyæ clavas habent ex ſolido ligno nigro confectas, vocant *Iapema*, longas & latas anterius, & oſſiculis interdum aſperatas. Manubrio autem circumvolvunt teniolas è goſſypio, vel aliud quid: vocatur *Iatirana* quicquid ita circumligatur. In extremitate clavæ poſtica dependet faſciculus pennarum è cauda *Arara*, uti & in medio parvus faſciculus adligatus eſt. Vocatur id, quod ſic à clava dependet, *Atirabebe* & *Iatirabebe*.

Tubas faciunt ex oſſibus humanis, quas nominant *Canguenca*.

Habent alias tubas, quas vocant *Muremure*.

Alias itidem tubas grandes factas ex conchis, quas *Guata pi guaçu* nominant, & ipſas tubas *Nhumbu goaçu*. Item alias quas dicunt *Vruca*.

Tuba item alia, quæ ex canna eſt facta, ipſis dicitur *Membiapara*. Tubas autem noſtrates vocant *Itamembi*: quia è metallo factæ ſunt.

Saltationibus ſupra modum ſunt addicti, quas generali nomine vocant *Guau*.

Habent autem varios ſaltandi modos: quorum unus vocatur *Vrucapi*. Habent & inter ſaltandum varios cantandi modos.

Pueri quoque certos exercent luſus; quorum unus vocatur *Curupirara*: alter *Guaibipaie*: tertius *Guaibiguaibiabucu*. Atque hæc tantum obiter ab Auctore deſignata inveni, uberius explicaturum fuiſſe liquet, ſi ſupervixiſſet; ſed apud Ioannem Lerium hæc pluribus explicata inveniuntur.

CAPVT IX.

De Braſilienſium religione.

CRedunt ex antiquorum traditione immortalitatem animarum, & feminas & fortes viros, qui multos inimicorum trucidarunt & comederunt, poſt mortem ad campos Elyſeos, quos pene montes quoſdam eſſe autumant, abire, ibique tripudiare. Ceteros ignavos & ſocordes qui nihil in vita digni geſſerunt, credunt à Diabolo ſtatim poſt mortem cruciari. Vocant autem Diabolum *Anhanga*, *Iurupari*, *Curupari*, *Taguaiba*, *Temoti*, *Taubimama*.

Habent ſuos ſortil egos ſive ſacrificulos, quos *Paye* & *Pæy* vocant, hos de futuris conſulunt, quando ad bellicam expeditionem proficiſcuntur, ipſiſque prædicunt quicquid accidere debeat.

Multi inſtructi ſunt in Religione Chriſtiana, non tamen ſeduli ſunt in doctrina de Deo; nec magno ardore afficiuntur. Deum vocant *Tupa* & *Tupana*. Magnos licet pro-

greſſus nonnulli eorum fuerint, circa inſtituta divinitatis, tamen in moribus corrigendis maxima eſt difficultas, ob magna quædam vitia, quæ ægerrime domantur.

Hæc omnia fuſius proſequitur I. de Laet, hoc modo.

Braſilienſes Barbari nullum pene habent religionis ſenſum, nec de origine, & creatione hujus univerſi quicquam norunt, de diluvio univerſali obſcure & fabuloſum quiddam recordantur: nimirum mortalibus aqua hauſtis, ſuperfuiſſe unum aliquem cum germana ſua, jam uterum ferente, atque ab iis rurſus genus ſuum originem & incrementum accepiſſe. Neque Deum aliquem noverunt, neque proprie adorant quicquam, unde nec illud nomen in ipſorum idiomate reperire eſt, quod Deum exprimat: niſi forte *Tupa*, quo excellentiam aliquam ſupremam denotant; unde Tonitru vocant *Tupacununga*, id eſt, ſtrepitum factum à ſuprema excellentia, à verbo *Acunvng* ſtrepere: Fulgur autem *Tupaberaba*, id eſt, ſplendorem excellentiæ, à verbo *Aberab* reſplendere. Illi ſe ligones & agriculturæ ſcientiam debere profitentur, atque ideo pro numine aliquo agnoſcunt. Cælum aut inferos poſt hanc vitam pariter ignorant, licet animas poſt ſeparationem à corpore ſupereſſe credant, atque nonnumquam in dæmones converti, & ad campos irriguos, variiſque arboribus amœne conſitos, traductas, ibidem jugiter choreas ducere. Spiritus malignos impenſe metuunt, quos *Curipira*, *Taguai*, *Macachera*, *Iurupari*, *Marangigoana* vocant: ſed diverſis ſignificationibus, nam *Curipira* ſignificat numen mentium: *Macachera* numen viarum, viatores præcedens. *Petigares* fingunt boni nuntii paranymphum: contra *Tupiguauos* & *Caryos* medicum humanæ ſalutis hoſtem. *Iuripari* & *Anhanga* ſignificant ſimpliciter Diabolum. *Marangigoana* non ſignificat numen, ſed animam à corpore ſeparatam vel aliud quid, inſtantem mortem prænuntians, ipſis Braſilianis non ſatis notum, & tamen illud vel maxime timent: ita ut interdum imaginario & vano illorum terrore ſubito exanimentur. Nec tamen ullis ceremoniis aut idolis venerantur: quidam tamen nonnumquam ſtipitibus ſolo defixis, & munuſculis juxta poſitis illos ſpiritus placare nituntur: rarius autem hi ſpiritus viſibiliter inter illos comparent, licet multi aliter prodiderint.

Habent & ſagas, quibus vix aliter quam Medicis utuntur, iiſque valetudinis recuperandæ deſiderio valde ſunt obnoxii: interdum & inter ipſos reperiuntur homines nequam, qui magicarum quidem artium rudes, ſed ludendi & ductandi miſerorum animos gnari, inſolitis quibuſdam corporis jactationibus & geſticulationibus ſui admirationem excitant, & falſis quibuſdam miraculis ſibi fidem conciliant: illi popularibus ſuis & interdum integris provinciis perſuadent culturam agrorum penitus omittere, veniſſe enim tempus, quo tellus omnia ſponte ſua ipſis ſit productura, atque ipſæ feræ illis ultro pabulum allaturæ: His aut ſimilibus næniis miſeros hoſce, natura ſua plerumque deſides, ita infatuant, ut neglecto terræ cultu, ſenſim commeatu deſtituantur, præque inedia deficiant, donec impoſtor ille ſolus ſuperſit, niſi ante à ſuis dolum perſentientibus trucidetur. Ceterum magos vocant *Page*: at *Caraiba* eſt illis poteſtas miracula perpetrandi: quare Luſitanos, quia multa faciebant quæ ipſorum captum ſuperabant, *Caraibas* appellabant, atque ita etiam hodie vocant & Europæos omnes.

CAPUT X.

De Lingua Braſilienſium, è Grammatica P. Ioſephi de Anchieta, S. I.

HOc caput ab Autore noſtro plane affectum tantum fuit derelictum: ſed pervenit ad manus meas Grammatica linguæ maxime uſitatæ in Braſilia, compoſita & digeſta à P. Ioſepho de Anchieta, S. I. edita Conimbricæ, Anno cIↃ IↃ xcv. è qua pauca delibabimus, ut guſtum aliquem linguæ demus.

I. *De Literis*: Hæc lingua non habet *f*, *l*, *ſ*, *z*, *rr* duplex, neque mutam cum liquida, ut, *cra*, *pra*, &c. pro *ſ* autem in principio aut medio dictionis ſervit *c* cum *zeura*.

Non conjungitur conſonans cum altera conſonante in eadem dictione, excepto *mb*, *nd*, *ng*, ut, *Acmomber*, *Aimondo*, *Aimeeng*. *Petiguares*, qui juxta *Paraibam* incolunt, & reliqui

reliqui indigenæ usque ad *Tamoyes* qui *Rio de Ienero* accolunt, verba, quæ desinunt in consonantem, pronuntiant integra: Tupis autem S. Vincentii numquam pronuntiant ultimam consonantem in verbo affirmativo; ut, pro *apab*, dicunt *Apâ*; & ita in ceteris. In verbis item compositis ut plurimum abjiciunt consonantem ultimam prioris verbi.

II. *De Orthographia*: *P. m. mb.* sæpe usurpantur una pro altera, hoc modo: dictiones absolute sumtæ pronuntiantur cum *m* aut *mb*; ut, *Mo*, vel *mbo* manus: præcedente autem adjectivo mutatur in *p*, ut, *Xepo*, manus mea: excipe *Mbae* quæ numquam mutat, ut, *Xembae*, mea res. *B* autem in principio dictionis numquam pronuntiatur sine *m*, licet per incuriam interdum non scribatur. In medio quoque dictionis communiter ponitur *b* post *n*: & usitatissima pronuntiatio, *b* & *p* in medio & fine dictionis fere semper mutantur in *m*, aut *mb*, &c.

III. *De Accentu*: Omnes dictiones quæ desinunt in quatuor ultimas vocales, habent accentum in ultima, & notantur circumflexo. Quædam autem quæ desinunt in *e*, videntur habere accentum in penultima, quod fit, quia sunt compositæ. Quæ desinunt in *a*, partim habent in ultima, & notantur eodem accentu, partim in penultima, & notantur acuto: Monosyllaba autem accentu gravi. Verba denique maximam partem accentum habent in ultima syllaba, in qualemcunque demum consonantem aut vocalem desinant.

IV. *De Nominibus*: Nomina non habent casus aut numeros distinctos, præter Vocativum casum, cum hac differentia; nimirum, quod ea quæ habent accentum in ultima, nihil mutantur in omnibus omnino casibus.

V. *De compositione Nominum*: Nomina substantiva componuntur cum adjectivis, ita ut substantiva semper præcedant, & si habeant accentum in ultima, manent integra: sin in penultima & vocales concurrant, perdunt ultimam vocalem, ut, *Tuba ete*, *Tubete*, pater verus. Si concurrant cum consonante, perdunt totam ultimam syllabam. Denique substantiva cum substantivis junguntur ad eumdem modum.

VI. *De Pronominibus*: Pronomina habent aliquot casus: ut Ego, Nominativ. *yxê*, *xé*. Dativ. *yxebe*, *yxebo*, *xebe*, *xebo*, mihi: Nominativ. Pluralis, *orê*, *yandê*, nos: Dativ. *orebe*, *orebo*, *yandebe*, *yandebo*, nobis. Tu, Nominativ. *ende*, *nde*, *ne*. Dativ. *endebé*, *endebo*, *ndebe*, *ndebo*, tibi. Nominativ. Plural. *peê*, vel *pe*, vos: Dativ. *Peême*, vel *Peémo*, vos: Accusativ. *opô*, vel *pé*. Vocativ. *peê*, vel *pe*. *Orê*, *yandê*, sunt etiam Adjectiva, noster, nostra, nostram. Eandem declinationem obtinet *Acê*, ut, Nominat. *Acê*, Dativ. *Acêbe*, vel *Acebo*, & significat hominem, & servit tertiæ personæ, in ambobus numeris & utroque sexu; *c*, cum *zeura*, & *i* sunt pronomina relativa in omnibus casibus, & numeris, & significant, *is*, *ea*, *id*. Reciprocum *o*, id est, se, suus, sua, suum, usurpatur simpliciter, quando sermo refertur ad personam agentem, ut in lingua Latina, exempli causa, Petrus *oiucâ oguba*, Petrus occidit suum patrem.

VII. *De Verbis*: quamvis omnia verba habeant unum modum Conjugationis, licet tamen dicere habere duos, quia Negativus adjicit aliquas particulas: exempli causa; *Aincû*, ego occido; *Namcaî*, non occido. Similiter autem se habent Indicativi modi, Præsens, Imperfectum, Perfectum, & Plusquamperfectum, in Futuro, *Aiucâne*, occidam; *Naamcaixorene*, non occidam. Plurima autem observanda sunt in Conjugationibus, quæ brevitatis causa omitto.

VIII. *De Præpositionibus*: quæ tamen ipsis potius sunt postpositiones, quales *Mô* in, *Pé* in, ad, pro, cum Dativo. *Bê* in, per. *Qupê* pro, cum Dativo. *Cui* de, ex, præter. *Coce* supra, super. *Tobaque*, *çobaque*, coram. *Tenondê* ante, de tempore. *Cupî* per, de loco. *Cotî* versus. *Cecê* vi, cum, propter, pro, in, à. *Porupî* longe: *Pocê* cum, instrumentale, in, intra. *Pabê* cum, societatis. *Nâi* idem. In singulis autem multa observanda, quorum pauca tantum hic subjungam. *Pe* si jungatur cum nominibus quæ desinunt in *ba*, cum accentu in penultima, facit perdere ultimam syllabam, ut *Taba* aldea, *Tape* in aldea. *Bo* semper est plurale. *Coce* significat locum & excessum, atque ita servit pro comparativo, ut, *Itâcocê* super lapidem, vel plus quam lapis.

Porro ut gustum demus aliquem hujus linguæ, Dictionariolum adjungo, quale ab Emanuele de Moraes, linguæ illius peritissimo, accepi, & quidem primo Nominum.

C A-

CAPVT XI.

Dictionariolum nominum & verborum linguæ Brasiliensibus maxime communis.

ABâ, homo.
Aba, vir.
Aba, crines.
Abaiba, ſponſus futurus.
Acangapé, cranium.
Acaya, matrix.
Acayûroig, Annus.
Aceoca, jugulum.
Acu, ſiniſtra manus.
Acuabeimbae, fatuus.
Amaberaba, fulmen.
Amacûnunga, tonitru.
Amandiba, grando.
Anâma, cognatus.
Anga, anima.
Angaibara, macer.
Angaipaba, pravus, aſtutus.
Angaturama, gratus.
Apara, curvus.
Apecum, lingua.
Apicaba, ſedes.
Ara, aër.
Ara, dies.
Ara ibicoquime, meridies.
Ara, tempus.
Araya, avia.
Atapuana, levis.
Atapuâtia, velox.
Atucupe, dorſum.
Atyba, humerus.
Ay, *Cig*, mater.
Ayûra, collum.

Boya, ſervus.

Cama, mamma.
Canga, os oſſis.
Caraibebê, *Apiabebê*, Angelus.
Caruca, veſpera.
Capiî, gramen.
Capii goacu, ſtramen.
Catû, delicatus.
Cay, ſimia.
Ceba, folium,
Cebira, nates.
Cemiraco aô bae, viduus.
Ceo, animal.
Ceteeimibaê, Spiritus.
Cig, *Cygra*, amita; eiſdem nominibus ſignificant & avunculum & materteram.
Coaracî, Sol.
Cobra, anguis.
Coemitanga, aurora.
Coribae, lætus.
Coya, gemini.
Cunha, femina.
Cunhaiba, ſponſa futura.
Cunumigoacu, adoleſcens.
Cunumi, puer.

Ecatuaba, dextra manus.
Eyruba, apes.

Gibâ, brachium.
Guaibino, vetula.
Guirarupia, ovum.

Iaci, Luna.
Iaci, menſis.
Iacitatâ, Stella.
Iba, arbor.
Ibâia, Cælum.
Ibatinga, *Ibitinga*, nubes.
Ibatebae, altus.
Ibi, terra.
Ibitira, mons.
Ibutû, ventus.
Icapî, ros.
Ig, aqua.
Iguaba, calix.
Ipeca, anſer.
Ique, latus.
Ita, ferrum.
Itâ, lapis.
Itacira, ligo.
Itapigua, clavus.
Iuba, flavus.

Mâupiâra, bilis.
Mbaê apapuara, faſcis.
Mbaeaûbora, ægrotus.
Mbiû, cibus.
Mbô, manus.
Membeca, mollis.
Mendara, matrimonium.
Micu, digitus pedis.
Mitâ, calcaneus.
Mocu, anguilla.
Mormotara, iracundia.
Muapendaba, articulus.

Nhia, cor.

Opacatûmbae, mundus.

Pocembuera, membrum.
Potia, pectus.
Poranga, pulcher.
Porerobiara, fidelitas.
Porucuicôbora, pauper.
Potivi, anas.
Poxî, deformis.
Pî, pes.
Piâ, jecur.
Pirâ, piſcis.
Pirâ, cutis.
Piquiira, minor natu. His nominibus utuntur feminæ inter ſe.
Pitanga, infans.
Puâ, digitus.
Puâguaçu, pollex.
Purva, umbilicus.
Pucu, longus.
Putuna, nox.

Roig, frigus.

Tagica, vena.
Taguî, ſanguis.
Tagira, filia. His duobus nominibus pater tantum utitur, mater dicit *Membîra*.
Taíra, liberi, & filius.
Tamûa, avus.
Tata, ignis.
Tecoacû, felicitas.
Tecoateima, avaritia.
Temireco, maritus & uxor.
Tendiba, mentum.
Tendî, ſputum.
Tendipia, genu.
Tecobecatu, ſanus.
Temâ, tibia.
Tetê, corpus.
Tiaya, ſudor.
Tibîra, minor natu. His nominibus

minibus utuntur fratres tantum inter se: sicuti *Quibira*, frater, sorores tantum erga fratres, & *Teindira* soror, fratres tantum erga sorores.
Tigne, venter.
Tigueperg, intestinum.
Tinga, albus.
Tipibae, tristis.
Tiquera, soror major natu.
Tiquiera, frater major natu.
Tuba, parentes & pater.
Tûba, *Tutira*, patruus.
Tubei îma, pupillus.
Tuibaem, senex.
Tupâna, Deus.
Ty, urina.
Tyurù, vesica.

Vba, coxa.
Vnha puapem, unguis.

Yâ, fons.
Ymeneôbae, vidua.
Yyaobeimmbae, nudus.

Dictionariolum verborum maxime communium.

A*Bî*, errare.
Abiqui, pectere.
Acanhem, morior.
Acoy, operire.
Aeí: errare.
Ami, premere.
Amotareima, odisse.
Anduba, sentire.
Angaipaba, delinquere.
Aôba mondêba, induere.
Apîna, radere.
Apition, ligare.
Aroca, minuere.
Ayaima, sternutare.

Berâba, splendere.

Caanga, metiri.
Caanga, gustare.
Caanga, dicere.
Cacába, transire.
Caê, sanare.
Capîra, purgare.
Capucaya, clamare.
Capucâya, ringi.
Carom, sperare.
Caruca, mingere.
Cauccuba, diligere.
Cecarâya, oblivisci.
Cema, exire.
Cenduba, audire.
Cenoya, appellare.
Cenoya, vocare.
Cepiaca, videre.
Cepiaca, reprehendere.
Cerûra, portare.
Cetûna, odorare.
Ceyara, deserere.
Cica, arare.
Cipîja, rigare.
Ciquiye, timere.
Cô, ire.
Cobaitim, occurrere.
Coquendaboya, aperire.
Cuâba, cognoscere.
Cupira, levare.
Cuu, defendere.

Ecatu, posse.

Genonheca, precari.
Goameenga, mordere.
Guapua, sederei.
Guata, ambulare.
Gueena, vomere.

Iabâba, effugere.
Iecoacuba, abstinere.
Ienumûna, spuere.
Ierure, poscere.
Igtaba, natare.
Igû, bibere.

Maenduara, recordari.
Mano, mori.
Maramonhanga, belligerare.
Mayaoca, dividere.
Mbaeraca, emere.
Mbaeû, edere.
Meenga, tradere.
Menbirara, parere.
Moabaîba, incantare.
Moabaîba, impedire.
Moaguêba, restinguere.
Moanga, cogitare.
Moaquima, madefacere.
Mobibua, suere.
Moete, laudare.
Moetê, adorare, honorare.
Moendî, *capî*, incendere.
Mogîba, coquere.
Mogycô, polire.
Momiya, movere.
Momitâ, accipere hospitio.
Monberaba, vulnerare.
Monbeu, nuntiare.
Monbuca, perforare.
Monbuja, terebrare.
Mondoca, incidere.
Mondoca, scindere, auferre.
Mondôca, findere.
Mondoroca, frangere.
Monguy, molere.
Monguya, solvere.
Monhanga, facere.
Moperuâ, frigere.
Mopotaya, nectere.
Moríba, consentire.
Moropiâna, commutare.
Moyarû, jocari.
Moyeceâra, miscere.

Nheangeru, suspirare.
Nheenga, loqu.
Nhemboe, discere.
Nhengara, cantare.

Paepûa, respondere.
Paraboca, eligere.
Paronduba, inquirere.
Peâ, vitare.
Peâ, deponere.
Pita, manere.
Pitanga rempî, concipere.
Pitêra, osculari.
Pitêra, sorbere.
Pitibô, juvare.
Pituba, ungere.
Poacêma, gemere.
Pobâna, nere.
Pocuâba, consuescere.
Pocaucuba, somniare.
Porabiqui, operari.
Porâra, mentiri.
Potareima, recusare.
Potara, cupere.
Puama, surgere.
Puaya, jubere.
Puca, ridere.
Puru, uti.

Que-

Quera, dormire.
Queraro, vigilare.

Raba, solvere.
Rerecô, habere.
Rura, venire.

Tara, capere.
Tecobe, vivere.
Tiguioca, sanguinem reddere.
Tiû, pudere.
Tíma, plantare, terere.

Tíma, sepelire.

Taceô, plorare.
Teaôboca, exuere.
Teupîra, ascendere.
Tucâ, occidere.

Notandum autem, illos multa habere vocabula, tam nomina quam verba, quæ plura & diversa significent: exempli causa: *A*, significat fructum: item dilectum commilitonem, ut cum dicunt, *Mamô cuipe ereym Xe a*: unde venis, dilecte commilito? Item *A*, membri virilis caput: ex modo autem & tempore loquendi intelligitur de quo loquantur.

Accang jaculor, lego, metior, pondero, delibo. *Aâr* cado, ut *Aâr quecê Ibîpe*, heri cecidi in terram. Item *Aâr*, intelligo, ut *aár coite aipô recê*, nunc hoc intelligo. Sed de his satis.

CAPUT XII.

De Tapuiyarum moribus, & consuetudinibus, è Relatione Iacobi Rabbi, *qui aliquot annos inter illos vixerat.*

INcertis plerumque sedibus vagantur instar Nomadum, inter certos tamen limites, inter quos castra mutant secundum Anni tempestatum mutationem; itaque Regulus eorum, qui *Otshicayayna* dicitur, à maximo flumine, quod fines eorum permeat, ut supra diximus, cujus gentile nomen est *Iandui*, vesperi & mane per castra proclamari curat pro arbitrio suo, & consultis ante divinatoribus suis & hariolis, quo proximo mane promaturi sint, & ubi consessuri, atque quid interdiu acturi. Mane antequam iter aggrediantur, fluvium ingrediuntur, & se abluunt, & nitidissima arena corpora sua fricant, & rursus abluunt: atque inde egressi artus suos ita extendunt & contorquent, ut articuli ipsis crepitent; Hinc ad focum accedunt, & calefacti, denticulis quorumdam piscium ita se scabunt, ut sanguinem multis locis eliciant, quod ad lassitudinem in itinerando demendam plurimum putant prodesse. Scribit Rabbi sese id sæpe esse expertum utile esse.

Ad lapidis jactum à Reguli tabernaculo, duo trunci arborum humi jacent unius passus intervallo à se invicem dissiti, populus autem universus in duas turmas divisus ex adverso consistit; hinc unaquæque turma eligit unum è robustissimis, qui truncos illos succollant & quam possunt celerrime portant, succedunt dein alii aliis ex eadem turma; qui autem primi ad locum castris destinatum pervenerint, tardioribus insultant, atque illos exsibilant. Operiuntur hic juniores qui arma illorum & secures afferunt, hinc arbores certatim cædunt & pergulas construunt, sub quibus æstum solis vitare possint, inter ipsos rivulos. Inter ea adveniunt & feminæ cum reliquis impedimentis: & viri egrediuntur, pro locorum conditione aut ad pisces, aut ad feras capiendum; atque itidem mel silvestre colligendum: vetulæ vero ad radices eruendas, è quibus farina confici possit, & panes coqui: domi autem aliæ aliis auxiliantur & parant manibus cibum & potum: qui deinceps tempus terunt hastilibus certando, luctando, currendo; quibus certaminibus duæ feminæ ad id selectæ præsident, & judicant de singulorum virtute & victoribus.

Vbi vespera advenit, coëunt adolescentes in varias cohortes, & castra perambulantes cantillant ante tuguria, adolescentulæ autem quæ juvenibus delectantur, prodeunt, & cantillantes atque tripudiantes sequuntur adolescentes, & à tergo consistunt eorum, quos amant, id enim ipsis amoris testimonium est. Cum porro juvenes jam ad nuptias aspirant, venantur feras, & colligunt mel silvestre, aliaque, atque ad Patres dilectarum conferunt: qui si plures filias nubiles habeant, advocant prophetas & sortilegos suos, medicosque; illi autem adeunt Regulum ad deliberandum. Regulus

lus porro convocat per præconem Adolescentes procos in proximum extra castra, ubi plurimi, tam adolescentes quam puellæ, conveniunt, & conjunctim per sylvas vagantur, donec ad locum venationi destinatum pervenerint; atque hic consilio capto pauci illorum progrediuntur, ut ferarum latibula indagent, qui, ubi illa offenderint, ocyssime ad reliquos regrediuntur, & indicant quo loco ferarum sit copia: deinceps omnes cum armis & canibus feras indagine cingunt, atque ita propere in illas ruunt, ut nonnumquam ducentas feras simul capiant, & mactent, atque postquam lateribus apertis intestina canibus objecerint, illas inferunt castris. Accurrunt dein feminæ, & foco facto, viscera primum torrent viris in cibum: dein pilis ablatis, ferarum corpora concidunt in plures partes: postilla fovea intra terram facta, prunas illis indunt, atque eisdem carnes ita concisas superimponunt, aggestaque arena, rursus focum superstruunt, ita ut carnes percoquantur, haud secus quam in furno. Quidam & mella colligunt & potum conficiunt; atque ita comessando diem exigunt. Dein iterum accedunt ad Reguli tabernaculum ad deliberandum ubi proximo die venatio sit instituenda; quo constituto, discedunt in cohortes ad cantillandum, è cantionum enim modo augurantur an venatio bene processura sit necne. Venatione absoluta, rursus comessantur ad eumdem modum, & ii qui domi manserunt, conferunt farinam è radicibus factam.

Diximus jam ante, Barbaros hosce labia, auriculas & genas perforare: hic actus ab ipsis instituitur ad hunc modum. Adolescentes ad hoc parati educuntur ad locum in quem populus convenit ad cantillandum & saltandum. Sortilegi autem eorum atque dæmonum incantatores duplici ordine ex adverso consistunt, atque eorum unus arripit puerum aliquem, & manus illius atque pedes arcte constringit, & ita tenet, ut se movere non possit, accurrit alter qui puero inferius labium acuto ligno perforat, uti & auriculas, matre pueri interea ejulante. Adolescentibus porro foramina terebrant in genis, atque hæc sunt veluti sponsalia; neque enim ante adolescentes hæc subeunt, quam ad nuptias aspirent: dein per triduum aut quatriduum comessantur: in isto autem nuptiali convivio Regulus ipse suas cuique partes distribuit, de cibis qui parati fuerunt.

Matres imprimis hoc curant, ne filiæ ipsarum ante ad conjuges accedant, quam menses earum fluxerint, quod sortilegis suis & medicis indicant, atque illi Regulo, & ita demum sponsa ad sponsi sui cubiculum adducitur: celebratur porro cantilenis mater, quod filiæ pudicitiam tam bene custodiverit.

Quod si matris sit filia aliqua matura viro, quæ tamen non petatur; tunc mater eam sub oculis rubro colore pingit, ubi menses suos semel passa fuerit, & adducit illam ad Regulum, & exponit quid desideret, tum Regulus, juvenculam ad se vocat, & in storea juxta se considere mandat, & fingens se medici partibus fungi, manus ad focum calefacit atque iis se demulcet; dein & se, & juvenculam Tabaci fumo afflat; denique pene juvenculæ pudenda ferit, si autem sanguinem eliciat, hunc delingit, atque hoc imprimis honorificum putant.

Feminæ prægnantes factæ deinceps à virorum consortio abstinent. Vbi autem pepererunt, secedunt in silvam, & infanti umbilicum concha præcidunt, & una cum secundinis coctum devorant: puerpera autem atque infans mane & vesperi frigida abluitur: neque femina quamdiu infantem suum lactat, cum viro suo consuescit, nisi forte ille unicam tantum conjugem habeat.

Si femina cum altero consuescat, & viro id innotuerit, abigit illam à se: sin autem in ipso actu forte deprehenderit, utrumque occidere licet, si possit. Narrat Rabbi Regulum *Ianduy* aliquot suarum conjugum ita trucidasse, mœchis dilapsis.

Regulus *Ianduy* habet in medio tabernaculi sui ingentem cucurbitam, super stoream ita dispositam, ut ab altera storeæ parte cooperiatur, ad quam sine mandato Reguli nemini accedere fas est, aut cucurbitam introspicere, sed cum Tabacum sumunt, licet fumum in illam exspirare: feras autem & mella quæ inferuntur, juxta illam deponunt, donec Regulus imperet illa auferre: singulari autem superstitione & timore percellit suos hac cucurbita. In illa sunt lapides quidam, quos illi appellant *Kehnturah*, & fructus quidam, ipsis *Titzsheynos*, quos majoris faciunt quam aurum.

Non possum præterire quin hic addam, quibus præstigiis illi qui medicinam inter illos profitentur, hominibus ægris illudant. Narrat *Iacobus Rabbi*, cum Regulus

Drarugh ægrotaret magnumque dolorem pateretur in lateribus & cruribus; neque à ſuis medicis quicquam ſolatii acciperet, ad vicinum Regulum profectum, ut ipſius medicis uteretur (adhibiti tres, quorum primus, Tabaco ſumto totum Regis corpus eo perroravit, dein, arreptis illius genibus, illa ita ſuxit quaſi devoraturus eſſet, & boatu quodam inſtar tauri edito, primum plurimum ſputi è gutture in manum effudit, atque una ſemivivum animal inſtar parvæ anguillæ, quod Regulum ita dolore cruciaſſe aſſerebat. Alter medicus poſtquam ventrem Reguli eodem modo ſuxiſſet, & inſtar feræ rugiiſſet, album lapidem è gutture evomuit, figura pene roſæ. Et repetita ſuctione in lateribus, evomuit aliquid ſimile radici. Ad eundem modum perpetuo agunt & à credulo vulgo creduntur magni eſſe medici.

Martio & Aprili menſibus maxima aquarum vis de montibus deſcendit, ita ut fluvius *Otſchunogh* ſe inflet & ripas ſuas egrediatur atque in vicinum lacum *Bayatag* exundet, quo tempore tantam piſcium multitudinem capiunt, quantam feminæ in caſtra vix referre poſſunt: eodem & præcipui illorum fructus maturantur. Vbi autem fluvius intra alveum ſuum coërcetur, ad conſuetas ſedes redeunt, & ſementi dant operam: ferunt autem imprimis grandius Milium ſeu Maizium, Phaſeolos varios & Cucurbitas lagenæformes, aliaſque.

Antequam ſemina terræ committant, ſolum à ſortilegis & prophetis illorum ab ortu ad occaſum luſtratur, & ſemina vaporantur fumo Tabaci, hoc ad fœcunditatem proficere autumant. Nec minus anxie & ſuperſtitioſe divinatores ſuos conſulunt de anni fertilitate, qui vario plumarum ornatu atque aliis monilibus inſignes credulum vulgus miris præſtigiis effatuant: quod interea cantillando tempus terit.

Ubi ſementis eorum ad maturitatem pervenerit, & fruges collectæ fuerint, tantum ſeponunt, quantum ad proximam ſementem ſufficere putant, reliquum abliguriunt.

Imprimis venerantur Pleiadum exortum, & ſtellas illas numinis loco colunt, canendo & choreas ducendo; præſertim in loco ad id deſtinato, quinque ſupra quadraginta horarum itinere ab *Otſchunogh*, quo tendunt, cum fructus ſilvarum & camporum maximam partem jam maturi ſunt. Hîc autem Adoleſcentes omnes qui haſtis luſuri ſunt, poſt triduum cantando & ſaltando exactum, ſe parant ad certamen; & quidem primo ſuras vinciunt lento quodam vimine, è quo & calceos confectos induunt: deinde melle capita inungunt, & capillos poſtica parte ſubligant, & longiori avis penna erecta inſigniunt: mox rubro pulvere capillitium ad occiput aſpergunt, fronti autem albas applicant plumas; denique faciem variis pingunt coloribus, uti & reliquum corpus; dorſo autem alligant faſciam è frondibus confectam inſtar caudæ, brachiiſque alas volucris, quam vocant *Koſetug*, & cervici itidem circumdant pennas rubras. Ita ornati certant per triduum, & victores ovantes ſaltant.

DE CHILI REGIONE.

CAPVT PRIMVM.

De Chilensium statura, & habitu corporis, atque vestitu.

LIcet Chilenses longe dissiti sint à Brasiliensibus, quia tamen in eodem Continenti fere à tergo habitent, atque à nostris nuper fuerunt lustrati, non prorsus alienum putavi quædam de illis hîc subjungere, è variis Commentariis nostrorum, quos Illustr. Princeps Ioan. Mauritius subministravit.

Indigenæ Chilenses in communi, satis robusto & compacto sunt corpore: coloris inter album & fuscum: nigris & crassis capillis: qui autem illorum Hispanis serviunt, gestant illos prolixos & intonsos, verum qui adhuc sui sunt juris & cum Hispanis belligerant, vulgo *Vcais* appellati, attondunt illos, ne, ut ferunt, ab hostibus suis, iis apprehendantur, ita ut hoc signo à subjectis Chilensibus dignoscantur.

Capite ut plurimum sunt grandiusculo & facie lata, imberbes, quia illam evellunt duabus mytulorum conchis, arcte connexis, & una parte firmiter ligatis, quas secum & quidem ad collum appensas gestant: etenim non tantum è mento & genis, sed & pudendis partibus omnes pilos evellunt, tam mares quam feminæ, & primum cineribus calidis illos fricant, ut ita facilius radicitus evellant.

Nudo incedunt capite, & solummodo redimiculo capillos capitis subligant, quod vinculum suo idiomate vocant *Tariwelonco*: primoresque illud paulo operosius & pretiosius gestant, utpote lamellis quibusdam argenteis & Turcoidis gemmæ fragmentis, & aliis quibusdam quisquiliis, quas illi tamen magnifaciunt, intertextum. Quidam etiam ornamenti loco gestant exuvias volucrum & pelliculas mustelarum & similium, animalium, divisas, ita ut caput frontem, cauda cervicem, tegat: atque nominant *Maniewelonco*; paucissimi denique pileos gestant, quos ipsi faciunt grosso modo.

Feminæ itidem capite nudo & comis solutis incedunt: certis tantum temporibus subligant, videlicet quando mensibus laborant, atque hoc indicium facit. Feminæ tamen Chilenses, quæ prope *Castro* degunt, comas colligant & cincinnos gestant pene ad nostrarum hodiernum modum: In *Coquimbo* denique & *Loquimbo* Peruanarum mulierum cultum imitantur, utpote iis viciniores; aliis provinciis Chili hoc insolitum.

Amiciunt se panno, quem texunt ipsæ è lana suarum ovium: paucæ enim reperiuntur feminæ quæ texere nesciant, atque adeo machinas ipsas disponere; maximi autem eorum quos texunt pannos, vix superant quatuor aut quinque ulnas nostrates: Mares autem sumunt hujusce panni quadratam portionem, circiter duas & semis (paulo plus aut minus) ulnas longam, & circiter ulnam aut sesquiulnam latam; in cujus medio rimam faciunt, oblongam, qua caput exserunt: sub hac veste veluti tunica, pro frigoris modo, bis terve revoluta, nudum corpus tegunt, sine thorace aut indusio, bracca ab umbilico ad genua usque propendente contenti, more pene Europæo. Pannus hic ut plurimum diversorum est colorum, albi, rubri, cærulei, & lutei, & ad oras striati, instar lodicis Hispanicæ. Ceterum nudipedes incedunt, præterquam quod quidam festivis diebus caligas induant satis affabre factas, & quadratis albis nigrisque tessulatas: calceorum autem usum penitus ignorant.

Feminæ, quoque quæ circa Chiluen degunt & fere Peruanarum mores æmulantur, similem pene amictum ferunt, à postica parte ad talos demissum, in lateribus consutum, ad pectus apertum, super humeros magnis aciculis, quæ capitella habent lata, ambitu fere dupli stuferi, utramque fimbriam connectunt: sunt aut aciculæ istæ sive fibulæ ex ære aut stanno pro illarum opulentia. Hanc togam redimiculo subligant, ceterum & ipsæ nudis pedibus ambulant. Ceteræ Chilenses feminæ amictum haud

ita compositum ferunt, solummodo gestant quadratum pannum sub uberibus circumjectum & dependentem ad suras usque. Superior vestis est alius pannus paulo laxior sub humeris, super eosdem angulis suis in nodos coactus: hic earum communis amictus, sin vero maritis suis placeant, & paulo exquisitius ornentur, orbiculos circum collum gestant vitreos, & æneos annulos in auriculis, neque aliud quid.

Omnes autem Chilenses munditiarum amantissimi sunt; quare singulis diebus mane sese abluunt, etiam gelu sæviente, tam mares quam feminæ.

CAPUT II.

De Chilensium ædibus, supellectile, agricultura, victu, & connubiis.

IPsorum domicilia sunt tuguria seu casæ humiles; quarum tam latera sive parietes, quam tecta, è stramine, juncis aut arundinibus sunt contexta: atque hæ hîc illic sunt dispersæ, neque enim aut oppida aut pagos inhabitant, sed per vicinitates, atque adeo familias & consanguinitates in unum locum aggregantur: & Hispanico nomine appellantur *Partialidados*, quatenus ad unum primorem, seu, ut ipsi vocant, *Caracam*, referuntur, à quo & ista communitas regitur.

Supellex quoque illorum tenuis & pauca: nimirum duæ aut tres amphoræ, quibus potum suum indunt, quem vocant *Chicam*: item cyathus corneus quo illum hauriunt: duo aut tres lignei lintres: Lapis super quem far suum frangunt; unum atque alterum ligneum sedile. Opulentiores tamen habent vellera aliquot ovium, quæ humi spargant, quando à potentioribus invisuntur.

Vivunt sine ulla solicitudine, neque serunt neque plantant, quam quantum in annum proximum opus habent: siquidem opes illorum consistunt in pecudibus: quarum tamen haud magnam habent copiam.

Sementem faciunt hoc modo: Octobri ingrediente, familiæ unius vicinitatis, decem, viginti aut plures paucioresque conveniunt, & conjunctis laboribus, mares uno atque altero die fodiunt terram, aut etiam arant, seminaque injiciunt: atque hac opera defuncti, feminis relinquunt reliquam culturam, neque ipsi amplius manus admovent. Communiter à mane ad vesperam comedunt & potant, cum sunt domi; si vero foras proficiscantur, nimirum ad conventum aliquem aut expeditionem bellicam, bis tantum singulis diebus cibum capiunt, quod & à paucis qui frugaliores sunt, etiam domi servatur. Raro aquam solam bibunt, sed miscent illam communiter cum farina hordeacea, tritici, aut certæ speciei farris, quam vocant *Tecam* (descriptam à I. de Laet lib. XII. Descr. Ind. Occident. cap. 2.) atque ita simul sorbent: verum festivis diebus, & voluptatis causa, bibunt certum potum quem nominant *Chicam*, qui colorem & saporem habet lactis acidiusculi: fit autem è maizio molito & in massam coacto instar panis; hæc massa à vetulis masticatur (uti apud Brasilienses) ita ut mollis & diluta evadat instar pultis aut seri lactis, admiscent deinde aliquantum aquæ & fermentari sinunt, donec per se considat: hoc potu inebriant sese: faciunt quoque siceram è variis pomis, cui tantum aquæ admiscent, ut fere tenuem cerevisiam referat. Verum optimum potum conficiunt è certo fructu, quem Hispani appellant *Frutillo*; credo esse fructum arboris *Molle*, aut *Myrtillam*, quam vocant *Vnni* (vide lib. supra citatum:) qui instar vini est rubicundus & fortis, accedens nonnihil ad vinum Insulæ Maderæ: è quo & optimum fit acetum.

Tot uxores accipiunt, quot possunt alere; opulentiores enim plures habent: siquidem illas emunt à parentibus, unde proverbio inter illos fertur, eos ditiores evadere qui plurimas habent filias: in uxoribus autem eligendis non tam rationem habent formæ aut generis, quam roboris & industriæ in familia alenda: licet neque formam aut nobilitatem puellarum aspernantur.

Ducturus autem uxorem, puellam haud alloquitur, sed tantum suos consanguineos, opem illorum implorans; nam filiusfamilias non habet proprias opes, quibus illam redimat, sed ab amicis adjuvatur, quorum alius ovem, alius porcum, tertius vaccam, & ita porro largiuntur: ubi jam parata habet, quæ sufficere autumat, adit patrem puellæ & ape-

& aperit suum desiderium: si autem sit *Vlmen* aut alicujus dignitatis, necesse etiam est ut paratum habeat monile aliquod è Turcoidibus aut argenteis lamellis (majoris enim faciunt argentum quam aurum) quod patris puellæ capiti aut collo circumdet, & tum de reliquo pretio conveniat, quod pro diversa contrahentium conditione variat, & interdum decem, interdum viginti, vigintiquinque, quinquaginta, imo & centum pensionibus æstimatur, pensiones autem singulæ sunt ovis aut equus aut vacca aut porcus, aut etiam quatuor amphoræ *Cichæ*, toga denique & gallina, atque ita porro. Vbi ita de pretio inter patrem puellæ & procum convenit, emtor præstat pretium & pater venditam puellam adducit domum sponsi: symposium nuptiale instruitur, quoad cibum à sponso, quoad potum à socero, qui pretii dimidiam partem inter suos consanguineos distribuit, ut illi succurrant in *Chica* conquirenda. Aliquot diebus post hanc conjunctionem consanguinei venundatam invisunt, & convivio excipiuntur à marito, & canunt in honorem *Maruapeante*: præsertim si animadvertant illam à conjuge diligi.

Fit & interdum, ut, si animadvertant, illam durius haberi quam par est, conjugem per vim à marito abducunt, nulla pretii soluti compensatione facta, atque alteri elocent. Licet mariti more ipsis communi jus vitæ & necis in uxores usurpent, uti in mancipia, è quo facile animadvertere, quam firma sint vincula conjugii è parte mariti, neque enim ipsi illam dimittere licet, quandiu ipsi vivit; non alteri vendere; tantum ejicere, si perperam se gerat: quanquam nonnumquam fiat, ut sine justa causa egerat, sed tunc ipsi metuenda est consanguineorum simultas & vindicta, si conjux paulo potentiores habeat. Nihilo secius hic multæ conjuges per vim à maritis suis abducuntur, & quidem impune.

Viri paulo opulentiores singulis uxoribus construunt casam peculiarem: ubi autem cum aliqua illarum consuescere est animus, mittit ad illam, ut ipsum expectet: quod & interdum clanculum fit, ob cæterarum invidiam: nihilominus utitur jure suo, & cum dilectissima convenit, cæteras pene mancipiorum loco habet, quæ & metere & cætera domestica munia obire coguntur, siquidem mares, ut ante dictum, solummodo sementem faciant.

Vbi autem conjugum aliqua peperit, festum agitur, & ovis illius terræ, quæ *Chiluvaque* ipsis dicitur, mactatur, & puerperæ datur comedenda caro, ut robur denuo acquirat; licet feminæ hic statim post partum aqua frigida se abluant, & redeant ad domestica munia. Quinimo affirmant Hispani, suas quoque conjuges ab aëre ad eundem modum indurari, & robustiores fieri ad facillime enitendum.

Chilenses omnes sunt valde Zelotypi, itaque si quis peregrinus ipsos invisat, & femina illos modo intueatur, vapulandum ipsi est: sin autem deprehendant, illas cum aliis mœchari, sine ullo judicio publico trucidant: neque tamen propterea castius vivunt, & non raro viri multa coguntur dissimulare.

Viduis autem feminis secundo matrimonio se tradere haud quidem illicitum est, honestius tamen existimatur, si liberos habentes, innuptæ maneant, & aut ad parentes aut consanguineos suos redeant. Sin autem nullos habeant liberos, veluti in peculio mariti censentur, & cum cæteris bonis ad hæredes transeunt.

CAPVT III.

De Chilensium sensu de Religione, & cultu numinis.

CHilenses neque Deum norunt, neque illius cultum, nullum observant dierum discrimen, ne mortuorum quidem resurrectionem credunt, sed post obitum nihil hominis putant superesse: nihilominus noverunt Diabolum, & quidem ut adversarium boni; & quemadmodum vitam hanc summum bonum judicant eorum omnium quibus fruuntur, ita vulgo aiunt, ubi quis inter eos defunctus fuerit, illum à Diabolo abreptum esse: quod ipsi suo idiomate dicunt *Alverey*.

Cæterum aliquo defuncto, is plangitur à consanguineis & amicis; servant autem cadavera dudum insepulta, interdum duos, tres, aut plures menses, reponunt ea super herbas bene olentes, atque iisdem cooperiunt, ne fœtor offendat; ubi autem sepulturæ tradere volunt, triduo ante amicos convocant, & convivantur, ove illius

terræ mactata, cujus & partem aliquam cum amphora Chicæ capiti illius apponunt; atque ita tandem cadaver intra terram deponunt prope casam illius quam inhabitavit.

Veruntamen his non obstantibus videntur aliquantulam habere notitiam supremæ essentiæ & alicujus divinitatis, à qua omnia terrena & humanæ quoque actiones gubernentur & dirigantur, cujus tamen essentiam non intelligunt: quidam enim illorum credunt aërium spiritum, quem appellant *Pillan*, & in symposiis suis potissimum venerantur & celebrant, cuique cantiones attribuunt, peregrino gestu & ejulatibus: maxime autem illum colunt cum tonat, sumuntque sagittam aut etiam securim lapideam instar cunei, & infigunt terræ, & circumstantes vociferantur & canunt, petentes, ut *Pillan* hostes ipsorum perdat: nam dictio *Pillan* etiam tonitru ipsis significat, & tonitru pro numine agnoscunt: nam cum hilariores sunt & comessantur, & tonitru interea accidat, omnia omittunt, & concurrunt ad arma, credunt enim tonitru monere ipsos, hostes suos Hispanos adesse, & affirmant se idipsum perpetuo esse expertos.

Porro omnes fortes & præstantes viros, itemque primores, consilio & manu promtos, insigniunt nomine *Pillan*, ipsis divinas virtutes attribuentes.

Cum Tabaci fumum hauriunt, quod & ipsis familiare, miris quibusdam cæremoniis illum in aërem exhalant, dicentes, accipe hæc *Pillan*, cum aliis quibusdam sermonibus, quos neutiquam nostri intelligere potuerunt, sed videntur hoc pacto numini litare.

Quando aliquam victoriam ab hostibus reportarunt, tunc festum celebrant, non sine compotationibus, & (quemadmodum jam diximus de tonitru) securim illam lapideam infigunt terræ, & circumstant cum armis suis, & cantillant epinicia, quæ nominant *Pavvary*, in honorem *Pillan*. Eodem modo agunt cum aliquem ex hostibus captum, occidere destinarunt; feriunt autem illum inter symposia (nam & illum convivari & canere permittunt) securi aut clava in capite, ita ut concidat, & cor eximunt è pectore, & dentes cruento infigunt, cum cantu & vociferatione ad *Pillan*, ut ante.

Puniunt quoque homicidas & famosos latrones atque fures, proditores, & similes, morte; eisdem cæremoniis, quibus hostes captivos. Verum hæc fiunt inter ipsos cum acceptione personarum, nam qui potentes habent amicos, aut plurimum *Chicæ* largiri possunt, facile hasce pœnas evadunt: præterquam si quis veneficii aut incantationis reus sit convictus; tales enim sine ulla venia aut dissimulatione vivos comburunt, & in cineres redigunt, simul cum omnibus quæ possident, neque enim cuiquam fas quicquam illius retinere, metuunt enim ne quid fascini in illis lateat.

Nullos habent sacrificulos aut alios ministros qui *Pillan* sacrificent: neque sortilegos: tantummodo eos qui comœdiam cum *Pillan* probe norunt agere, & cæremoniis illis defungi, & *Pavvary* bene præcinere, maximi faciunt.

Colunt præterea alium spiritum seu falsum numen, quod appellant *Maruapoante*, quod ipsis indicat, quando potissimum uxor ducenda sit, aut cognoscenda: credunt enim, illas certo imprægnari, cum *Maruapoante* ipsis præceperit cum ipsis consuescere: si autem illos interroges, quomodo cum hoc dæmone colloquantur, aut quo pacto ab illo moneantur, respondent, id fieri per inspirationem aut in somniis, ubi ante ipsi cecinerunt & genio indulserunt. Atque in hisce duobus nominibus tota ipsorum superstitio consistit.

CAPUT IV.

De Chilensium regimine Politico, & armis.

Regimen illorum est penes optimates, quos vocant *Vlmen*, aut quando tantum unus est *Pulmen*. Et qui alibi vulgo *Casiqui* audiunt, ab ipsis indigitantur *Curacæ*; nam *Casique* nomen ab Hispanis ex Insulis Americæ translatum.

Ejusmodi *Vlmeni*, sive *Curacæ*, sunt inter illos plurimi, qui viginti quinque, interdum quinquaginta, imo & centum aut plurimis familiis præsunt: quorum tamen regimen præcipue consistit in bello administrando, aut in generalibus Conventibus, cum de rebus

bus magni momenti deliberandum eſt, ipſi enim convocant ejuſmodi Conventus: non poſſunt autem ab illis tributum aliquod exigere, aut alia onera imponere, præterquam cum ſumma neceſſitas exigit, ſed tantum imperare ut adverſus hoſtes egrediantur: quo caſu ipſi præire coguntur, reliqui autem ſe adjungere generali, quem vocant *Apocuraca*, aut gubernatori illius communitatis, quem dicunt *Nentoque*, illique in omnibus obedire.

His autem generalibus ſeu rectoribus non licet de rebus publicis privatim cum quoquam deliberare, ſed neceſſe eſt, ut conſilium habeatur palam & ſub dio, omni populo præſente, ut omnem ſuſpicionem amoveant.

Hæc dignitas *Curacæ*, aut munus inferioris rectoris, ſuccedit à parentibus ad liberos: ſin autem defungentes nullos relinquant, ad proximos conſanguineos aut affines.

Niſi forte hæredes parum idonei ſint, tunc enim dignitas illa aut munus interdum arripitur ab aſtutioribus. Reliqui eminentiores perſonæ eliguntur à *Curacis* aut *Pulmenis*; nimirum generales aut gubernatores: nunc autem nullum habent generalem, ſed ſingularum communitatum rectores pro talibus ſe gerunt.

Electio autem *Nentoque*, ſeu rectoris alicujus communitatis, fit ad hunc modum: Loco vacante, is qui illam dignitatem ambire ſatagit, primo examinat facultates ſeu opes ſuas: neceſſe enim eſt primores demereri & ſolenni ſympoſio excipere: rebus autem rite paratis, convocat *Curacas* omnes & *Pulmenos* communitatis ad locum publicum illi actui deſtinatum, qui ubi frequentes cum armis ſuis convenerint, orationem ad illos habet, prædicans & genus ſuum, opes, amicos, atque fortia facinora, aliaque, quæ ad rem judicat facere, & petit, ſe in defuncti locum ſurrogari: dein unus aliquis *Curacarum*, aut *Pulmenorum*, orditur orationem, (candidatus autem ſtatim illius collo circumdat collare compoſitum è Turcoidibus, aut certis conchis albis politis, quas inſtar auri æſtimant) & commendat candidatum, atque permovet reliquos ad ipſum eligendum, & ſine ulla conditione aut ſtipulatione prævia obediendum: Electus autem viciſſim promittit, ſe omnia fideliter pro communi ſalute acturum, & munus ſuum diligenter obiturum. Dehinc orator ille collare, à candidato acceptum, inter reliquos diſpartit primores; denique totus hic actus abſolvitur prolixa & ſplendida comeſſatione.

Eodem quoque modo eligunt *Apo Curacam*, id eſt, ſupremum Rectorem: quem tamen *Vcaes* jam à longo tempore non habuerunt.

Arma ipſis ſunt haſtæ ſive lanceæ, fragmento veteris cujuſdam gladii ad ſpithamæ longitudinem aſperatæ, plus minuſve: hæ autem haſtæ ut plurimum longitudinem habent duarum noſtratium communium. Vtuntur & Clavis, ferro aſperatis: viſuntur quoque inter eos frequentes gladii Hiſpanici, quos nudos geſtant, quia vaginæ jam olim putruerunt. More tamen & conſuetudine majorum ſuorum uſurpant quoque arcus & ſagittas, lapillis quibuſdam aſperatas, & veneno imbutas admodum lethali: verum hoc non eſt commune omnibus, ſed iis potiſſimum qui *Pulches* appellantur, qui origine Chilenſes creduntur, licet ad Orientem habitent trans altiſſimorum illorum montium juga, quæ ab Hiſpanis *la Cordilbra* appellantur; de quibus in Deſcriptione Indiæ Occidentalis, in tractatu Peruviæ, I. de Laet egit.

Fabricant & galeas & thoraces è crudis tergoribus vaccarum, valde craſſos & robuſtos, ita ut gladiis penetrari neutiquam poſſint.

Equites ſunt optimi, & illis haſtis ſatis dextre etiam in equis uti poſſunt: non ita boni ſunt pedites, ſiquidem fere uſum muſquettorum ignorant, & illa valde metuunt. In bello plerumque ex inſidiis graſſantur: in quibus admodum ſunt induſtrii. Crudeliſſimi ſunt in victos, omneſque trucidant, & corda eximunt, & palpitantia adhuc dentibus laniant, ut ante diximus de captivis quos mactant,

Fœdera ineunt & ſtabiliunt in hunc modum: qui alium primatem aut rectorem communitatis ad fœdus & armorum ſocietatem invitat, mittit per aliquem ſuorum (aut etiam portat ipſe) ſagittam, quam invitatus, ſi conſentiat, manu dextra tangens vice jurisjurandi ſe obligat, atque hoc præcipuum inter ipſos eſt fidei vinculum.

Ad eundem modum, cum neque legere neque ſcribere ſciant, ſiquid alteri nuntiare velint, quod bellum, aut aliud Reipublicæ negotium tangat, per fidum aliquem ſuum miniſtrum, mittunt ſagittam, cui faſcia alligata eſt, ſocietatis armorum index: quam ille, ad quem mittitur, dextra manu accipit; &, ſi viciſſim aliquid nuntiare velit, ad-

dit & alteram fasciam, atque ita sagittam eandem remittit. Si autem opus sit alios quoque moneri, retinet prior sagittam cum fascia, & ad alios confœderatos per suos circumferri curat ad eundem modum.

CAPUT V.

De Chilensium Lingua, & Vocabularium dictionum Chilensium.

Adem, sudor.
Aero, pectus.
Ahquem, arbor.
Alchahawal, Gallinaceus.
Alchawal, Gallina.
Alel, flamma.
Alengei, nimium.
Alvee, Diabolus.
Anca, lumbi.
Angen, facies.
Anguen, siccus.
Ante, Sol.
Apo curaca, Princeps.
Apô, Generalis.
Aullyn, Apis.
Aulonconey, sapiens.
Auri, dorsum.
Avaun, ebullita.

Bachiante, hodie.
Bewe, Mus.
Bidabida, palatum.
Biliante, semper.
Boru, dentes.
Botum, filius.
Bulmerre, guttur.
Buri, retro.
Buta changel, pollex.
Buta, magnus.
Buytha, senex.
Bylcum, Lacertus.

Cachu, herba.
Cadi, costæ.
Cairon, fœnum.
Calbu, cæruleus.
Calel, corpus.
Cancan, assa.
Carel, viridis.
Caulla, Noverca.
Cervinam, Cervus.
Chadi, sal.
Challo acaman, Piscator.
Challua, Piscis.
Chagelcue, digiti.
Changel namon, digiti pedum.

Chan, femora.
Chaquana, scala.
Cheche, Avus.
Chiquelen, furfures.
Choroi, Psittacus.
Choot, luteus.
Chou, Pater.
Chouwo, piger.
Chuquiboê, fur.
Collu, testes.
Compay, intus.
Cona, Miles.
Coun, sputum.
Cuchi ilon, porcina.
Cuchy, Sus.
Cude, anus.
Cue, manus.
Cujun, carbo.
Culenei, dives.
Cuneira, orphanus.
Cunewal, inops.
Cura, lapis.
Curaca, Dynasta.
Curam, ovum.
Curi, niger.
Curique, hepar.

Dani inem, nidus.
Depen, supercilia.
Domo, Femina.
Domo cheche, Avia.
Domo penien, puella.

Eimi, tu.
Emmo, ita.
Eppeum, mane.
Eppoê, perendie.

Gualio, Fulmen.

Hemum, furæ.
Hueno, Cælum.

Ilga, molaris.
Illuiboe, mendicus.
Ilon, caro.
Ilungei, vestitus.

In, nasus.
Inchen, nos.
Innengen, ante.
Iwyn, butyrum.

Lamoen, soror.
Langyan cheboe, homicida.
Leve, fluvius.
Lien, argentum.
Lipan, humerus.
Lolo, cerebrum.
Lonco, caput.
Lonquen, mare.
Lucu, genua.
Lulcura, penuarium.
Lye, albus.
Lyppe, penna.

Machi, Medicus.
Manco, Aquila.
Mancue, dextre.
Maoni, Pluvia.
Mappo, Regio.
Maviel, lignum.
Mee, stercus.
Mellbue, labia.
Mepoi, *inem*, ala.
Methen, farina.
Metu, pudendum muliebre.
Michon, Felis.
Millia, aurum.
Mintay, nunc.
Moiu, mamma.
Molgei, nudus.
Mollbuen, *Molvin*, sanguis.
Montimey, pinguis.
Muh, non.
Munala, parum.

Naguel, Tigris.
Nama, Matertera.
Namon, pes.
Ne, oculi.
Neaque.
Nebo, nuces.
Nenque, Mater.
Nentoque, Gubernator.

Newonei, fortis.
Nichetaniweni, famulus.
Nilla caboe, Mercator.

Ouicha ilon, ovilla caro.
Oun, os oris.

Paiun, barba.
Pangi, Leo.
Pangiante, meridies.
Paun, Nox.
Pavillere, ferrum.
Pelchuthau, Vitricus.
Pel, cervix.
Pelli, anima.
Penem, renes.
Penien, puer.
Penienboc, obstetrix.
Penu, frater.
Pese, argilla.
Pettun, color.
Pichi, parvus.
Pillan, Tonitru.
Pilingei, Glacies.
Pilo, surdus.
Pilum, aures.
Pino, stramen.
Piren, Nix.
Piro, Lumbricus.
Poloiw, nares.
Ponono, Bufo.
Prequiboe, liberalis.
Prequin, avarus.
Puca, domus.
Puedo, Caprea.
Pue, venter.
Puique, cor.
Puilpa, brachium.
Puleycue, palma.
Pulon, infra.
Pulli, Musca.
Pulmen, Nobiles.
Pulpeo, Vulpes.
Pylca, murus.
Pylco, collum.
Pylken, Anas.

Que, ventriculus.
Quelehe, intestina.
Queli, ruber color.
Quempo, affinis.
Quennei, arrogans.
Quereb, Aër & Ventus.
Quetal, Ignis.
Queten, humidus.
Quette, mentum.
Quewen, lingua.
Quicbiquichio, Accipiter.
Quicdmiger, adolescens.
Quichio, nates.
Quiltui, nucleus.
Quin pilon, Ostrea.
Quital cura, silex, pyrites.
Quito, *woe*, Textor.

Retare camen, Faber ferrarius.
Ró, Aqua.

Tabuya, vespera.
Tacume, palpebræ.
Tapel, folium.
Taptou, sero.
Taun, genæ.
Tau, *Tou*, macer.
Teinengou ennen, vos.
Tewa, Canis.
Tien, Mensis, & Luna.
Tien, Luna.
Tipanto, annus.
Titi, plumbum.
Tol, frons.
Tolqui, cutis, membrana.
Tomo, Nubes.
Tominco, septimana.
Topil, claudus.
Topilgen, lusus.
Toucou, fatuus.
Touma, cæcus.
Towonghen, caput.
Toy, crura.
Tubei, ille.
Tubquen, cineres.
Tue, Terra.
Tuco, Vlula.
Tuwedewe, Talpa.

Vecaque, lien.
Ven, caro, nervus.
Ven molvin, vena.
Vercum, pulmo.
Verqumao, Ros.
Villin, vesica.
Vilo, Serpens.
Vilochalua, Anguilla.
Vllin, janua.
Vlmen, Primates.
Voerquin, nuntius.
Vtle, cras.
Vyà, heri.

Wamapenco, cognatus.
Wana ruca, tectum.
Wangelen, Stellæ.
Wantarules, maturè.
Wara ilon, vaccina.
Wasen, Glis.
Weddo, umbilicus.
Weitwa, tunc.
Wellcue, sinistra.
Wenco, Patruus.
Wento, Vir.
Wietum, fumus.
Wili, ungues.
Woecon, foras.
Wono, supra.
Woranei, deformis.
Wul, radix.

Yecha, juvencula.
Yly, lac.

Zenem, avis.

VERBA ALIQVOT.

Amon, ire.
Aninge, sedere.

Bemeine, reficere.
Butum, bibere.

Chuquin, furari.
Cuchulein, jacere.
Cudepain, ludere.

Dungune, loqui.

Guallulveno, restituere.

Ien, edere.
Illuwyn, dare.

Langawyn, occidere.
Lay, mori.

Mecowyn, ferre.
Mepai, cacare.

Necul, currere.
Nilla cayu, permutare.
Nilla vyn, emere.
Nilla Teuvyn, vendere.

Padenatum, cadere.

Playn,

Playn, reperire.
Puronge, canere.
Pylconge, clamare.

Quedaucapay, laborare.
Queguatum, pugnare.
Quipay, venire.

Rengalgey, ſepelire.

Tangnone, frangere.
Tecanen, ſaltare.
Temelenge, tacere.
Tuegnei, lætari.

Vanguenbyn, perdere.
Vmatum, dormire.
Vtalenge, ſtare.
Vtaleuen, ſurgere.

Wi, *Wyn*, eſſe.
Willan, mingere.

NVMERORVM NOMINA.

Q*Vyn*, unus.
Eppo, duo.
Quila, tres.
Meli, quatuor.
Quechu, quinque.
Cayn, ſex.
Relgi, ſeptem.
Pura, octo.
Ailla, novem.
Mari palaco, centum.
Warama, mille.

Ut autem ſpecimen aliquod habeant Lectores hujus linguæ, ſubjungendum putavi colloquium familiare, quod à noſtratibus accepi.

Iuei pingeimi? quomodo vocaris? *Iuan pingen*? Ioannes vocor. *Cheo ruaimi*? quo vadis? *Moppo murran*, in regionem. *Cheo tui mi*? unde venis? *Nirocomotoun*, ex ædibus meis.

Chumel quipa tuai mi? quando venies? *Chumelputuai mi*? quando ibis? *Ale pungei tamruca*? eſt ne domus tua procul hinc? *Pichirungei*; prope eſt. *Ale pungei*, procul abeſt.

Inchi quiparui mi camappumu: volo proficiſci in aliam regionem.

Chemnibla quiparui mi camappumci? quare vis proficiſci in aliam regionem? *Merelaya tiva mappumu*, inedia ciborum eſt in hac terra. *Aleibelaj twachi tipanto benibla ale genepayn*: Annus hic fuit ſterilis, propterea inediam patimur. *Cheo mappungen tamichou*? in qua terra eſt tuus pater? *Alueiei*, diabolus illum abſtulit.

Aieimi ruani in chio? vis mecum ire? *Ailan*, nolo; *Aien*, volo. *Chuben quecken neieimi tamia*? habes ne aliquid quod comedamus? *cancan achawal neen*, habeo aſſas gallinas: *mu wy*? quot? *munal ei enchin tavia*; quæ nobis ſufficiant. *Chuben putuayn*? quid bibemus? *Aile mangunmeimi*, ago tibi gratias. *Chuben domo trwa*? quæ eſt iſta femina? *inchi tam curi*, eſt mea uxor: *ni nave*, mea filia: *ni domo*, mea concubina. *Ale temiragei vei domo*, eſt pulcra femina. *Quipangnei*, veni huc? *amotunge*, diſcede. *Vmatuayn*? ibimus cubitum? *utaiuca*, ſurgamus. *Wira cuchaj Compay tam mapumu*, Hiſpani irruptionem fecerunt in hanc terram. *Quipa waicha laimi*? vis ne una pugnare? *Waiquinagelan*, non habeo arma: *Ina enpea in waiqui*, ſequere me, inveniemus arma: *aliteun inchi*, conſentio.

CAPVT VI.

Obſervationes ex Hiſtorica Relatione P. Alonſo d'Ouaglie, S. I. *de anni tempeſtatibus.*

QVatuor anni tempeſtates huic Regno accidunt, quemadmodum Europæ, verum diverſo tempore: Ver enim exordium ſumit à menſe Auguſto, & deſinit in medium Novembrem; & à medietate Novembris Æſtas incipit uſque ad medium Februarii; à quo Autumnus ducitur uſque ad medium Maium, quem excipit Hyems, quæ admodum nimboſa eſt, & ſpoliat arbores foliis, & cum vehementi gelu ſpargit altam nivem, tamen à Sole diſſolvitur; niſi, quod raro Sole non comparente, ad aliquot dies durant. Raro autem nives accidunt vallibus, nam licet copioſiſſimæ ſint, & in tantum aggerentur, ut ad cacumina montium aſcendant & cum iis exæquentur, & in aperturis montium veluti in puteis coacerventur, & pene toto anno durent, ibidem diſſolutæ inflant fluvios & torrentes, qui per valles cum magno impetu decurrunt uſque ad mare, & terras mirum in modum fœcundant. Verum licet hic non ningat, niſi raro in planicie, frigus facit tam exceſſivum, ut in multis partibus Europæ vix tantum ſentiatur, quod accidit partim ab altitudine Poli, ſub quo hæc regio ſita eſt, partim à vicinitate montium, è quibus deſcendunt venti ſubtiles & penetrantes,

rantes, qui nonnumquam sunt insupportabiles. Vnde fit ut loca maritima sint magis temperata. Nihilominus in his venti magis sunt molesti, quam in planicie, utpote remissiores ibidem, neque tam rigide ferientes. Contra hoc frigus creavit Deus latissimos & spississimos montes, plenos Quercubus, quæ est communissima materies districtus S. Iacobi & aliarum vallium, è qua & carbones fiunt ad fornaces & alias officinas: in aliis partibus serviunt eidem usui Robora, uti in districtu Conceptionis, ubi tam innumera sunt & ita vasta, ut licet jam tam multis annis cæsa fuerint, silvæ & saltus hodieque ita abundent illis, ut vix penetrari possint, neque aditum dent nisi ad duo milliaria ab oppido, ulterius autem sint inaccessi, licet hæc regio plusquam centum millia hominum sustentaverit, ut scribunt Autores. Ista autem uti & arbores fructiferæ hyeme amittunt folia; sed silvestres arbores maximam partem illa conservant, quia sunt crassiora, & licet gelu cooperiantur, non onerantur ut aliarum arborum, sed liquefacto gelu à radiis Solis, magis læte virescunt. Vere enim ingrediente medio Augusto, tanta copia florum nascitur, & numeravi aliquando duas supra quadraginta diversas illorum species brevi tempore, & quidem omnes campestres, & maximam partem odoriferos, è quibus conficiunt aquam, quam vocant Angelorum, ob singularem ejus fragrantiam. Herbæ quoque campestres tam feliciter germinant, tantumque sumunt incrementum, ut vix à Satis distingui possint, & mense Novembri & Decembri ita adoleverunt, ut equis vix penetrari possint.

Sinapi, Fœniculum, Trifolium, Rapus, & Mentha, quæ plantæ in Europa seruntur & coluntur, hîc abundantissime sponte proveniunt, & quidem tanta copia, ut campos ad multa milliaria occupent, & pecudes & capræ illis pascantur. Sinapi autem in tantam molem excrescit, ut caules viderim crassitie brachii humani, & tam proceros, ut arbores æmularentur, & superarent altitudinem equitis.

Plurimæ hic nascuntur herbæ Medicinales, & magnæ virtutis, Chilensibus solum notæ & illorum Medicis, quos vocant *Maci*, qui facultates illarum aut celant aut parce admodum docent Hispanos; magni hi fiunt non tantum ab Indigenis, sed & ab Hispanis cum gravi aliquo morbo affliguntur; & imprimis ubi aliqua suspicio est hausti veneni. Neque viri tantum, sed & feminæ quædam hanc artem profitentur, in eaque excellunt.

Lib. I. cap. 2. Enumerat tres herbas quæ singularem usum habent in medicina.

Prima, inquit, est famosa illa herba quam vocant *Quincia mali*, quæ non assurgit ab humo supra dimidium palmum: cujus ramuli se dilatant ad modum fasciculi florum, & desinunt singuli in unicum florem, figuræ & coloris Croci in Indiis dicti *Romi*. Hæc herba evellitur cum radice, & ebullitur tota in aqua, quæ calida ægris exhibetur; & inter alia illius effecta, unum est, educere è corpore quemcunque sanguinem extra vasa constitutum & corruptum, cum maxima efficacia; quapropter Indi vulnerati quantocius sumunt hanc herbam, siquidem sanguinem qui per vulnus effluere non potest, educit antequam corrumpatur.

Altera est, quam Hispani vocant *Albaçiga* (& Indiani *Culen*) quia habet folia similia Ocymo sive Basilico, verum in tantam altitudinem assurgit, ut arbor videatur, & folia sunt fragrantissima; Hæc contusa applicatur vulneribus extrinsecus, & guttæ aliquot succi eisdem instillantur, & mirabiles edunt effectus.

Tertia est instar graminis, admodum subtilis & delicata, neque reperitur in omnibus partibus hujus regionis: usus illius est admodum mirabilis contra febres malignas & dolores laterum: coquitur tantum in aqua, & ita hausta insigniter mundificat sanguinem, introrsumque educit, ita ut ægri brevi tempore persanentur, uti sæpissime vidi.

Multæ præterea sunt herbæ valde efficaces adversus dolores nephriticos, quæque calculum in vesica rumpunt, & ruptum expellunt. Quemadmodum & aliæ adversus dolores Sciaticos, aliasque ejuscemodi infirmitates quamplurimas.

Siquidem jam de herbis cœpimus, addimus ea quæ alibi de illis tradit hic Auctor.

Lib. I. cap. XIII. In valle *Lampa*, quæ distat ab oppido S. Iacobi milliaria quindecim, nascitur quædam herba, ad modum Ocymi, licet ejus folia potius sint cinerescentis coloris neque tam læte vireant, & planta haud supra palmi altitudinem à solo assurgat: Hæc granulis quibusdam salis æstivis mensibus cooperitur, instar minutarum perlarum, quæ super folia illius coagulantur, aut è rore qui noctu incidit, aut aliquo humore aut vapore, quem Sol in illa regione sullevat cum ascendit, aut quod herba ipsa

sit

sit ejus naturæ, ut exsudet aut protrudat hunc humorem, qui à Sole siccatus convertatur in granula salis: sive autem ab hac, sive ab illa causa, aut etiam alia hoc procedat, hi effectus solum observantur in hac valle, & supra hanc herbam, quam Indigenæ maximi faciunt, quia sal iste est boni saporis & delicatus. Nescio an ad hoc alludat Ioannes de Laet in descriptione Novi Orbis; in qua agens de Regno Chili & insignibus illius qualitatibus, postquam illud cæteris Americæ regionibus prætulisset, adjungit, in aliquibus vallibus hujus Regni certis anni tempestatibus cadere rorem ita spissum, ut congelatus ad modum sacchari, & servatus, pene eumdem usum præstet quem Manna. Idem refert Antonius de Herrera Chronographus, &c. Et sane hæc illius fide retuli in descriptione mea; sed quod hic ab Autore affertur, plane aliud est.

Eodem lib. cap. XVI. In tota ora maritima hujus regni crescit quædam herba instar Cichorii, quam appellant *Luce*, quæ nascitur è rupibus, uti aliæ plantæ è terra, & verno tempore colligitur, cum maxime adolevit, & cum Soli fuerit exposita ut siccetur, fiunt ex illa panes grandes qui pro deliciis habentur in illis regionibus, & præcipue in Peruvia, Cuio & Tucumana, quia servit ad condimenta ciborum. Nascitur hæc herba in summitate rupium, quæ aliquando extant è mari, aliquando fluctibus operiuntur, quibus radices innituntur, è quibus prosilit caulis, brachii humani crassitudine, quem vocant *Vltea*; hic præciditur & paulisper igni admotus decorticatur instar thyrsi lactucæ aut cinaræ, licet habeat longe alium saporem. Ex hoc trunco nascuntur aliquot herbæ aut folliculi, plusquam tres pedes longi, aut quatuor, sex etiam aut octo digitos, appellant *Cochayngo*, & sunt duarum specierum, & licet sint ejusdem figuræ & coloris, tamen Indigenæ magnam agnoscunt inter illas differentiam, nam bonas colligunt in usum Quadragesimæ: & inutiles relinquunt in mari, quod illas absolvit à rupibus, & expellit in littus.

Eodem libro cap. XXII. Faciunt & potum è fructu, quem Indigenæ vocant *Huigane* & Hispani *Molle*, qui habet figuram & colorem Piperis; & arbor quæ illos fert, est satis grandis, sed magis onusta frondibus, & potus ille valde est gratus. Reperiuntur hîc quoque (Herrera decad. IX. lib. 9.) fructus arboris silvestris, quæ nascitur à gradu trigesimo septimo & deinceps, quos Indigenæ vocant *Vnghi*, & Castellani *Myrtilla*, qui fructus sunt rubri & instar exiguæ uvæ, saporis admodum grati, & grana illius sunt instar Ficus, nec sentiuntur inter manducandum: qualitate sunt calida & sicca: ex his fit vinum longe optimum, clarum, subtile, calidum, & palato gratum, ventriculo amicum, quodque vapores capitis absumit, & roborat ventriculum, promovetque appetitum: denique tantum aquæ tolerat, quantum vinum: coloris est aurei, & durare potest octo mensibus, forte & pluribus: Acetum illius superat acetum vini nostratis, sapore & colore.

In toto districtu hujus regionis non reperiuntur Viperæ, Serpentes aut alia animantia venenosa, ita ut cuivis liceat recumbere sub arboribus, & inter herbas se volutare, sine ullo discrimine aut metu. Haud magis hic inveniuntur Cimices, quinimo, si forte è regionibus transmontanis, ubi frequentes sunt, adducantur, statim emoriuntur, ubi senserint aërem hunc Chilensem.

Eodem lib. cap. XXI. Inter quadrupedes animantes, domestici & quasi proprii sunt hujus regionis, certi Cuniculi, quos ipsi vocant *Regus*, & mensis pro delitiis inferunt. Venantur illos infundendo aquam in ipsorum cavernas, qua cogunt illos progredi, ita ut à canibus capiantur.

Reperitur & alia species Cuniculorum, qui familiares sunt, & variorum colorum, valdeque communes: secus quam illi, quos vocant *Arde*, dubito enim an alibi reperiantur quam in *Guasco*, vallium Chilensium prima: hi sunt cinerei coloris, & pelles illorum maximi faciunt Indigenæ, ob subtilitatem & lævorem pilorum ad tactum, & postquam egisset de Ovibus illis, ut vulgo vocant, Peruvianis, subdit; sunt illis satis similes Capreæ, tam figura corporis quam velocitate, verum differunt colore, qui in his est rossus instar Rubini; & numquam cicurantur. Non est equus ita velox qui adultos assequi possit: juniorum caro admodum est delicata, & manducatur recens; adultiorum autem salita & siccata, facile reliquas superat carnes. Hæc animalia generant lapides Bezoares in sinu quodam ventriculi, qui maximi æstimantur contra venena & febres malignas, ad roborandum & refocillandum cor, aliosque effectus: materia è qua generantur, sunt herbæ insignis virtutis, quibus vescuntur naturæ instinctu ad sanitatem tuendam, aut

morbos

morbos & venena superandum. Hi lapides inveniuntur in adultioribus hisce animalibus, atque interdum tam grandes, ut unum in Italiam attulerim, qui pendet uncias duas supra triginta. Experientia autem docet, in regionibus in quibus sunt plures Viperæ, aliique Serpentes, & animalia venenosa, plures generari lapides; & causa est manifesta, nam cum hæ Capreæ sint tam veloces, & discurrant in varias partes, venenatis illis animalibus magis sunt expositæ; & ab illis læsæ, festinant naturaliter ad herbas medicinales. Vnde in Provinciis *Cujo* majores ejusmodi lapides reperiuntur, quam in *Chile*, quia ibidem offenduntur multæ Viperæ & alia animalia venenosa, à quibus libera est *Chile*, ut diximus; ad hæc cum *Chile* magis sit habitata, non sunt Capreæ ibidem tam frequentes, quam in *Cujo*. In qua Provincia & multi reperiuntur Lepores, quorum quidam, qui appellantur *Quiriquincios*, carnem habent, qualem Porcelli lactentes.

Quum autem Regio hæc, cum Peruvia sibi contermina, id præsertim commune habeat, quod simile Pecus lanigerum nutriat, licet pro Cæli & soli ratione nonnihil variet, ut tamen eorum convenientia & discrepantia melius elucescat, unam atque al-

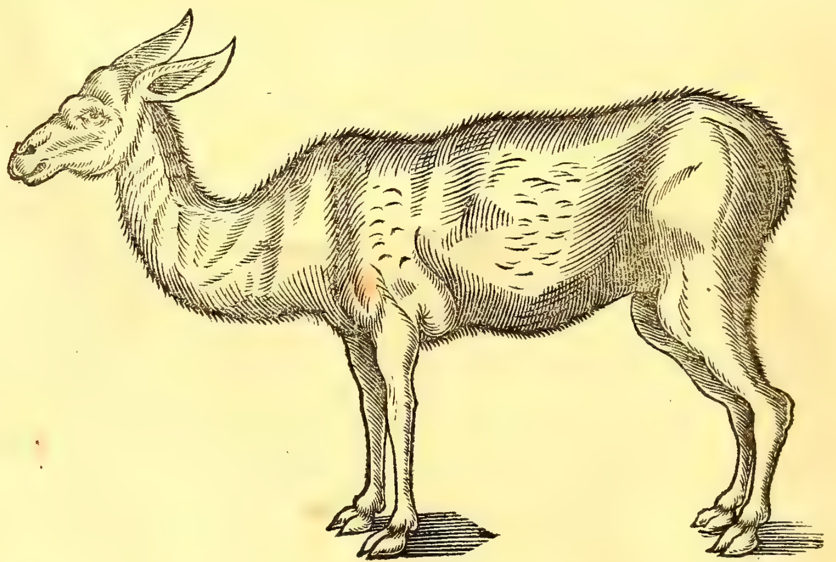

teram iconem, ad vivum expressam, subdere consultum fuit: imprimis cum multi usus in iis terris existant Ovi-Cameli: nam licet rarius mactentur ad comedendam carnem: tamen bajulando, & imprimis lana sua præstantissima (quæ ut colore, tenuitate & imprimis longitudine; ita & dignitate inter se discrepat), majorem facile uti-

 litatem

litatem Incolis præſtant. Hæc autem major Ovi-Cameli ſpecies *Paco* illis dicta, quam primo depictam damus, à cæteris differt potiſſimum, quod poſticos tantum pedes in ungulas biſulcas, priores autem in quatuor diviſos ungues habeat, & quod prolixis admodum villis lanæ veſtiatur, quam imprimis commendant. Cæterum natura bene convenit cum ſequentibus, ita ut haud dubium ſit unius generis animal eſſe, niſi forte inter utrumque ſit diſtinctio illa, quam obſervavit I. de Laet in tractatu Ind. Occidental. ut omnino exiſtimo. Sputum ejaculatur in vexantes; & ſcribit P. Alonſo d'Ovaglie in Hiſtorica Relatione Regni Chile, vulgo credi in parte corporis humani quam ſputum illud contigerit, ſcabiem generari. Forma ad Camelos accedunt hæ Oves, niſi quod gibbo careant, cæterum longe majores quam Europææ & plerumque ulnam Hiſpanicam proceræ, collo oblongo & tereti, rictu fiſſo, per quem ſpumam, quum iraſcuntur, ejaculantur in illos, à quibus ſe lædi opinantur; caro illarum paulo ſiccior quam Europæarum; cicures colore utplurimum ſunt candido aut nigro, interdum & cinericio; ſilveſtres vero & montenſes colore ſunt igneo aut fulvo; longa, levi atque adeo nitenti lana veſtiuntur, quæ pretio Hiſpanienſem longe ſuperat: nam quum vellus ovillum in Hiſpaniis uno regali venundetur (Hiſpani autoris ſunt verba) harum ſingula vellera aureo æſtimantur. Ex hac lana certi panni texuntur, quorum ſplendor ad Camelottorum nitorem quamproxime accedere dicitur. Porro Ovibus hiſce aures perforant, & foraminibus innectunt funes, quorum attractu eaſdem regunt & educunt quo libet.

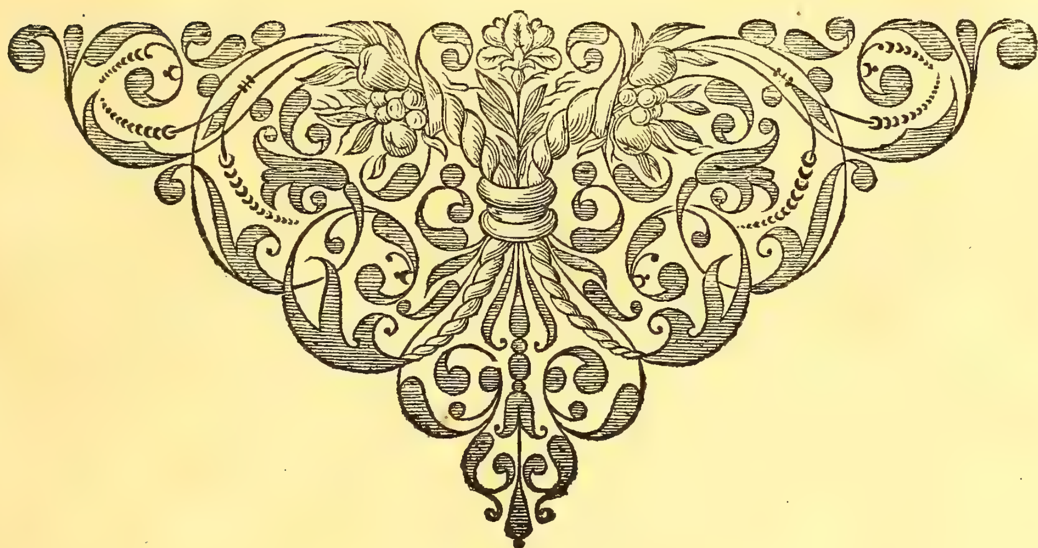
Altera ſpecies quæ pene villis nuda eſt, atque tantum modo levibus & curtis tegitur, ex India quondam Occidentali in Bataviam tranſlata fuit; cujus ego deſcriptionem ex Epiſt. Andr. Mathioli huc traducam, ut differentia facilius pateat.

Refert hoc animal partim Camelum, partim Cervum, adeo ut recte quidem Græco idiomate ἐλαφοκάμηλον appellari poſſe crediderim. Longitudo totius corporis à cervice ad caudam ſex pedum eſt: altitudo vero à dorſo ad pedis plantam quatuor tantum, & colli longitudo à ſcapulis ad cervicem, duûm. Capite, collo, ore, ſuperioris præſertim labii ſciſſura ac genitali Camelum fere refert. At caput oblongius eſt: aures habet cervinas, oculos bubulos. Anterioribus dentibus in ſuperiori mandibula caret, ſed molares utrimque habet, ut biſulca fere omnia, & ut illa etiam ruminat. Dorſo eſt ſenſim prominente, quod per incuriam à pictore neglectum eſt. Scapulis prope collum depreſſis, lateribus tumidis, ventre lato, clunibus altioribus, & cauda brevi, ſpithamæ fere longitudine: quibus omnibus Cervum fere refert, quemadmodum etiam cruribus, præſertim poſterioribus, pedes illi biſulci ſunt, diducta anteriori parte diviſura. Vngues habet acuminatos, qui circa pedis ambitum in cutem craſſam abeunt. Nam pedis planta non ungue ſed cute, ut in multifidis, & in ipſo Camelo, contegitur. Retromingit hoc animal, ut Camelus, & teſtes ſubſtrictos habet. Pectore eſt amplo, ſub quo, ubi thorax ventri connectitur, extuberat globus, ut in Camelo, vomicæ ſimilis, è quo neſcio quid excrementi ſenſim manare videtur. Color colli,

colli, cervicis, pectoris & anteriorum crurum, est illi albus, reliqui vero corporis subruber, vel ex nigro rufescens. Rostro tamen est nigro & anterioribus cruribus à genu albicantibus. Cicur ac mansuetum est animal, sed frigoris impatiens, ut alia quæ ad nos è calidis regionibus afferuntur. Neminem offendit: sed miro admodum ingenio ab illata se vindicat injuria. Nam ubi aliquis illud vexet, vel circa clunes opprimat, non calcibus aut morsibus se defendit, sed vomitu vel cibi vel humoris in vexantem retrorsum cum impetu ejaculato, ob protensam colli longitudinem. Salacissimum hoc esse animal, id mihi conjecturam facit, quod, cum sui generis femellis sit destitutum, magna cum prurigine Capris se commisceat, non tamen erectis, ut alias Capræ Hirco ascendente solent, sed humi ventre accubantibus, ita cogente animali anterioribus cruribus. Itaque superascendens coit, non autem, ut falsò de retromingentibus animalibus affirmat Aristoteles, aversis clunibus. Adeo Venere vernali autumnalique tempore stimulatur hoc animal, ut illud viderim humile quoddam præsepium avena refertum conscendisse, genitaleque illi magno cum murmure tamdiu confricasse, quousque semen redderet, plurimis una horâ replicatis vicibus. Non tamen concepere Capræ hujusce animalis semine refertæ, quod, ut puto, vi coactæ illi prostiterint continuo balantes, tum quod cum hoc animali earum non conveniat species. Indicam Ovem appellabat hoc animal, qui illud ad nos advexit, atqui à nostris Ovibus quantum distet, tu ipse judicare poteris.

F I N I S.

IACOBI BONTII,

Medici Civitatis Bataviæ Novæ in Iava Ordinarii,

HISTORIÆ

Naturalis & Medicæ

INDIÆ ORIENTALIS

LIBRI SEX.

I. DE CONSERVANDA VALETVDINE.
II. METHODVS MEDENDI.
III. OBSERVATIONES E CADAVERIBVS.
IV. NOTÆ IN GARCIAM AB ORTA.
V. HISTORIA ANIMALIVM.
VI. HISTORIA PLANTARVM.

In quorum Librorum penultimo, Naturæ Animalium, Avium, & Piscium: In ultimo autem, Arborum & Plantarum Species miræ, Europæis incognitæ, ac ad Vivum delineatæ, explicantur.

COMMENTARII,

Quos Auctor, morte in INDIIS præventus, indigestos reliquit,

A

GVLIELMO PISONE,

In Ordinem redacti & illustrati, atque Annotationibus & Additionibus Rerum & Iconum necessariis adaucti.

IACOBI BONTII
DE
CONSERVANDA VALETVDINE,
AC
Diæta, Sanis, in INDIIS observanda.

DIALOGVS PRIMVS.

De Aëris qualitatibus, anni temporibus, dierum intervallis, ac ventis in Indiis hisce familiariter spirantibus.

IACOBUS BONTIUS.
ANDREAS DURÆUS.

I Bonti, quoniam matutinis ægrorum visitationibus jam tempestive admodum defuncti sumus, si libet, eamus extra pomœria civitatis aliquanto longius deambulatum, ut dum nondum Sol calore suo aërem prorsus excalfecerit, inter nos conferamus, quali Diæta in hisce locis præcipue sit utendum. BONT. Bene mones, mi Duræe, præsertim cum quotidie videamus, in Nosocomio nostro hoc Batavico, non solum plerosque ægros, jam à morbis convalescentes, recidivas pati, propter malam diætam ac inopportunam, se ipsos in mortem certissimam præcipitare: verum etiam bene sanos, ob eandem causam periculosos morbos incurrere; Hinc enim obstructiones frequentes viscerum, Hydrops, ac denique Marasmi insanabiles; sed cum Diæta consistat apud Veteres in sex rebus non naturalibus dictis, eorum vestigiis nos quoque insistentes, ne hæretici in Medicina videamur, Colloquium nostrum finiemus. DURÆUS. Quas tu vocas res non naturales? BONTIUS. Quæ corporis humani fabricam non constituunt, neque intus in nobis sunt: sed quæ externe accersenda sunt, ut usui humano inserviant. Tales sunt aër, cibus & potus, somnus & vigiliæ, motus & quies, excernenda & retinenda, Affectus denique animi. De iis igitur singulatim nobis hic agendum est. Ac primum, ut ordine cuncta percurramus, de aëris constitutione dicendum, quum eo vel invitis mortalibus sit utendum, dum respiratione & insensili transpiratione, carere non possimus. DURÆUS. Optime, sed quoniam aëris calor vehemens toto anni tractu, clima hoc quoque siccum valde existimarim. BONTIUS. Minime vero, immo aër ac in circumjacentibus insulis, & in Continentis regionibus, humidus valde est. Cujus rei, quum plurima Argumenta possum adferre satis valida, vulgaribus omissis, hoc unum dicam, quod vel siccissima in his locis anni tempestate, ferrum, chalybs, æs, argentum denique, citius rubiginem & æruginem contrahunt, quam in Europa pluvioso, ac Autumnali anni tempore. DURÆUS. Verum dicis, cum & vestimenta, arcis bene inclusa, situm brevissimo momento contrahant, & nisi ventis interdiu spirantibus ac Soli exponantur, facillime putredine corripiuntur. Sed, si placet, explica, qualem circa Bataviam experiamur. BONTIUS. Aër in circumvicina regione non admodum salubris existit, tum quod calor & humiditas putredinis effectrices ac genitrices, Physicis dicantur, tum propter stagna & loca paludosa hic frequentia, dum enim venti è montibus spirant, fœtidos & crassos, ne dicam, propter multitudinem insectorum, venenatos, vapores supra urbem nostram adigunt, ac ita aërem inficiunt. Itaque ventus è Continenti oriundus, serio nobis cavendus est, atque is præcipue, qui post gallicinium è montibus spirat, ob primarum vigiliarum tepidum calorem, ac aperta inde in homine sudaria, seu corporis poros, vehementius, propter subtilem & penetrantem qua-

qualitatem corpus afficiunt, quam vel frigidissimus Boreas media hyeme in patria: Hinc gravedines longiores, ac Catarrhi difficiliores oriuntur, quam in patria. Penetrabilis præterea hujus aëris natura, miserabilem illam paralyseos speciem producit, quæ *Beriberii* in method. mea Med. Indica nominatur, quo lectorem remitto. Dur. Montanorum quidem ventorum nobis naturam explicasti, velim, ut sententiam feras, de auris è mari spirantibus. Bont. Eas ego autumo longe salubriores terrestribus esse: Causa in promptu est, quod illæ fœtidos illos ac paludosos vapores longe à nobis rejiciant aëremque verrunt & expurgant; inde spiritus alacriores, ac vegetiores ad functiones peragendas reddunt, humoresque qui in nobis sunt, à putredine conservant. Dur. Hæc quæ dicis, in memoriam mihi revocant, quæ de ventis in Gallia Narbonensi, ac vicinis Hispaniæ locis, ac in Italia in Romæ ac Neapolis territorio, è montibus, spirantibus, incolis *Serenæ* vocantur, qui blandiente frigore homines incautos, advenas præsertim, pervadunt potius, quam invadunt, inde crebræ in iis locis Hæmoptyses, Phthises, ac Asthmata, cæteraque Pulmonum vitia, sæpe incurabilia. Bont. Ita est, ut dicis, hinc non inconcinne *Horatium* cecinisse memini.

Matutina parum cautos jam frigora mordent. Dur. Quum porro in omnibus terræ locis, quotannis insignes in aëre mutationes in Elementorum primis qualitatibus sentiantur, ac pro iis anni tempora Physicis distinguantur, velim ut mihi etiam vicissitudines illas tempestatum in Iava nostra demonstres. Bont. Lubens fecero, itaque cum per totum anni decursum, in sola siccitate, ac humiditate, mutationes insigniores oriantur in hisce locis, tantum duo anni Tempora novimus. Nam quoad mutationem caloris ac frigoris; calor plerumque semper est æqualis, cum Sol hic à linea Æquinoctiali non longe recedat: itaque anni tempora, in siccum, ac pluviosum dividemus, quæ nobis Æstatis, ac Hyemis vicem supplent. Duræus. Quando igitur Æstatem incipere existimas? Bont. ubi perpetuæ pluviæ cadere incipiunt: nam tum Sol propior Æquatori è directo nos feriens, ac è mari, paludibus, & stagnis nubes in altum cogit, incipitque hæc tempestas, à Novembr. initio, ac usque initium Maii excurrit, cœlo tum temporis tam irriguo, ac tam pluvioso, tum cadentibus tam continuis pluviis, ut insolitis merito secundum Deucalionis diluvium metuatur. E contra à Maii initio, usque ad Octobris exitum, siccus plane & serenus est aër, vix pluvia toto sex mensium intervallo decidente, contrario plane modo, quam in Patria nostra, ubi recedente Sole pluviosus fit aër, appropinquante vero Sole siccior evadit. Sed terra tamen his non obstantibus longe feracissima est, tum ob roris noctu cadentis copiam, tum propter temperatam matutini ac vespertini temporis naturam, quæ Veris qualitates æmulatur: sed de eo infra. Dur. utrum tempus anni existimas salubrius esse? Bont. ex dictis prudenti constare debet. Tempus pluviosum seu æstivum maxime insalubre censeri, quod nimirum aëris calor & humiditas naturalibus Philosophis putredinis effectrices merito putantur esse; Nam nisi tum temporis venti successivi matutini, ac vespertini, tum aëris crassities ac nebulosa constitutio æstum arcerent, terra propter calorem non ferendum inhabitabilis esset: sed de his docte ac ampliter philosophatur *Iosephus à Costa* ex proposito Lib. Naturalis Indiarum Histor. quem lector curiosus adeat. Tempestate porro anni sicca & sereno aëre, ut convenit, corpora sunt bene sana, ac tum venti etiam aliquanto frigidius spirantes aërem melius ventilant & expurgant. Dur. Vt ex dictis intelligo, dum æstatem & hyemem vicinitate, ac absentia Solis metiris, in Indiarum hoc tractu patimur hyemem, cum in Hollandia ver ac æstas florent, & è contra hic Æstas est, cum in patria hyems ac Boreas sæviunt. Bontivs. Ita sane est. Dur. sed quid de dierum intervallis, ac eorum temperamentis sentis? Bont. Diei tempora hic commode diviserim in Matutinum, Antemeridianum, Postmeridianum, ac Vespertinum, sub quo quoque noctem comprehendemus. Quoad qualitates singulorum; Matutinum ac Vespertinum diei tempus salubrius reliquis, negotiis ac actionibus accommodatius peragendis est. Quod tum temporis, venti, è mari & montibus spirantes, aërem ventilant ac refrigerant: Vt autem à matutino tempore incipiamus; Ego illud definio, quod ab hora quinta usque ad nonam se extendit, tum auræ molles blande aërem temperant, ac si in Hollandia Maiales ventos sentires. Antemeridianum à nona porro ad duodecimam se extendit, quo tempore, Sole altum scandente, maximus æstus sævit, qui temperari paulatim post duodecimam usque ad quartam pomeridianam incipit,

pit ob auras è mari ſurgentes. Veſperam autem terminabimus à quarta pomeridiana ad ſextam, aut paulo ultra veſpertinam, qua Sol ſe condit. Itaque, ſi quid negotii gerendum ſit interdiu, id fiat veſperi ac mane; antemeridianis jam commemoratis horis progreſſus in publicum plane vitandus, ob fervoris violentiam, quod tam manifeſte quiſque ſentiat, ſe tum temporis magis quadrantis horæ ſpatio defatigari, quam ſpatio duarum horarum alio tempore. A duodecima porro ad quartam pomeridianam, etiam ſuadeam à negotiis publicis abſtineri, ſed tamen hæ horæ tam inſalubres non ſunt, quam antemeridianæ nominatæ.

DIALOGVS II.

De cibo ac potu: ubi de Carnibus, Piſcibus, Fructibus, Herbis, Oleribus, Potu, Pane, ac Oryzæ qualitatibus.

EXpoſitis aëris Indici in his oris qualitatibus, tum anni temporibus, horis diei ac ventorum temperamentis, vellem ut mihi tuam ſententiam diceres de cibum ſumendi tempore.

BONTIVS. Lubens faxo, itaque hoc in genere accipe; jentandum hic largiter, prandendum mediocriter, cœnandum parum. non quod meæ opinioni alios ita ſtricte alligare velim, ſed ego mei judicii rationem reddere conabor. DURÆUS. Rationem itaque velim mihi dari. BONT. Ea in promptu eſt, quod tempore matutino, ob poſt nocturnum frigus, ventriculi melius ad digeſtionem ſunt diſpoſiti. Prandendum porro mediocriter ſuadeo, ne dum meridiamur, plerumque ob ſummum calorem aliquantulum ſtomachus à nimietate cibi gravatus, cruditates, ac inde morbos, hic ſolitos oriri, gignat: nam plurimi morbi in Indiis à frigida cauſa gignuntur. DUR. Hoc adeo durum mihi videtur, in calidis regionibus frigidos morbos prædominari. BONT. Aſt ubi cauſam inſpexeris, fortaſſis minus mirabere, quod nempe propter aſſiduas ſpirituum per ſudores ac cutis ſpiracula evaporationes, membra naturalia, concoctioni ciborum inſervientia, calore deſtituantur; inde frigidiores ventriculi ac inteſtina, ob concoctricis facultatis labefactationem, cibos omnino mutare non valentes, crudos ac incoctos humores, ad meſenterium, dein ad Hepar, tandem per venas ac arterias in univerſum corporis habitum tranſmittunt. Hinc quoque non mirum eſt, populos ad ſeptentrionem ſitos, vivaciores longe eſſe hiſce meridianis gentibus, nam ambiens frigus, per antiperiſtaſin calorem ad interna cogit, hinc eſt quod *Hippocrates* etiam dicat, *ventres hyeme eſſe calidiores*, ac alibi *propterea hyeme largius eſſe cibandum* affirmat. DUR. Satisfeciſti huic ſcrupulo, veniamus, ſi placet, ad genera ciborum hic utilia vel reſpuenda. BONT. Age ut hoc fiat, imaginarium tibi apponam prandium, quia nemo, quod ſciam, nos hodie vocavit. DUR. Dummodo ne Chamæleontes è nobis facias, qui vento vivere dicuntur, ſed falſo. BONT. Bona verba, quæſo, aſt ejus loco aures tuas lepidis ſermonibus opplebo. Itaque cibos primum per claſſes diſtribuamus; ac primo loco Carnes in conſiderationem veniant; earum itaque ſaluberrimæ ſunt gallinarum, quibus hæc Inſula abundat. Aves montanæ ac ſylveſtres, quales ſunt turtures, columbæ, coturnices, & minutiores, ut ſunt paſſeres, fringuillæ, tum ficedulæ ſeu ſclopaces, turdi, quæ omnes volatilium ſpecies nobis abunde campi ac ſylvæ ſuppeditant. Dein anates & anſeres, & cæteræ aves aquatiles hic carnium bonitate præſtant. DUR. Miror, te hæc aquatilia inter ſalubres reponere cibos, cum in Patria inter inſalubria alimenta numerentur, quod nimirum in ſtagnis ac paludibus verſantia, limo ac alga ſe ingurgitent. BONT. Fateor & recte: ſed hic longe eſt alia ratio, tales enim aves non hic in ſtagnis, nec paludibus verſantur; ſed in profluentibus fluviis, unde carnes ipſis longe meliores, præterea licet domi ipſas alere Oryza ac panis fruſtulis, ac tum carnis tam delicatæ evadunt, ut cum gallinarum ac caponum carnibus contendere poſſint. Sunt præterea hic grues, ac ardeæ, quas quoque contemnere non licet. DUR. quas carnes porro in ſecundo bonitatis gradu locas? BONT. Caprillas: nam ab ovibus, propter penuriam hic abſtinendum eſt. Dein vitulinas ac bovinas, & illas quidem præſtantiores habemus hic feras, ac ſylveſtres. Bubalinæ carnes non ſunt omnino contemnendæ: ſed has juven-

culas intellige; nam vetustæ propter insignem nervositatem fortissimi animalis vix ferratos *Plautini* parasiti dentes admitterent: DUR. Sed quid de ferinis carnibus sentis? BONTIUS. Haud male mones, inter has itaque præstantissimas esse puto aprinas, cum & porci domestici hic optimi sunt, ac facilis concoctionis, secus quam in patria: nam & ægris hic suilla caro bene præscribitur. Cervos denique (ut scis) hic quam plurimos habemus, & has omnes ferinas carnes milites & cives sclopetis à se occisas huc in urbem quotidie venales adferunt. DUR. Ita est: sed omissis carnibus transeamus ad pisces. BONT. ut hoc commodius fiat, distribuemus pisces, in marinos, ac fluviatiles. Inter marinos (meo quidem judicio præstat iste piscis, quem Incolæ *Cacap* vocant, qui è cyprinorum saxatilium est genere (quem nostri Hollandi **Steen-braessems** vocant) quique tam grandis aliquando capitur, ut & Asellum callarium æquet. DUR. Habemusne hic Asellos majores istos, quos **Cabeljau** Belgæ indigetant? BONT. Capitur hic quidem species aliqua eorum, quam nautici socii nostri **Jacob Evertsen** vocant, ob nigros in flava cute sparsos nævos ac maculas, quales habuisse quendam ejus nominis nautam dicunt. Est præterea hic magna quantitas petrosorum cyprinorum, figura varia, lata, rotunda, oblonga; inter quos excellunt ii, qui rubri sunt coloris. Scaros quoque delicatissimos habemus, quos *Belonius* in observationibus suis l. 2. describit, qui nobis hic percarum loco sunt. Capitur præterea Salmonis quoddam genus, *Ican-Banda* Malaii vocant, quod Bandensem piscem significat, quia in litoribus ejus insulæ frequentius capiatur. Certe præter colorem à Salmone non differt, qui in hoc pisce albus est, in Salmone caro rubra est: sed nostri ficcioris sunt carnis, ac proinde salubriores, si *Plinio* credamus, qui omnem piscium pinguedinem profitetur malam esse, præter Anguillarum, quæ sit pessima. DUR. Quid de Auratis, Corcovadis, Bonitis, & id genus piscibus sentis? BONT. Omnes hos esse è thynnorum ac delphinorum specie, tum propter natationis summam velocitatem, qua expansis velis navigantem navem tranatant, ac etiam è mari exiliunt ad tres quatuorve cubitos in altum, ut venentur hirudines aqua ticos, seu pisces volaticos dictos, qui etiam sunt boni saporis, ac demtis alis Alecem non male referunt nec forma, nec sapore. Cæterum inter delphinos istos palmam fert Aurata, ab aureo colore *Dorado* Lusitanis dicta, cæteri sunt carnis durioris ac proin concoctu difficilioris. Sanis tamen ventriculis bene conveniunt, quum sanis; ut inquit Latinus Hippocrates *Cornelius Celsus*, non opus sit exquisita diæta. DUR. quid de planis piscibus marinis? an illos omnino oblivioni trademus. BONT. immo vero ego in hoc eram, ut ipsos hoc ultimo loco reservarem: nam extra controversiam è saluberrimorum piscium sunt genere. Tales inter præcipuos sunt, Rhomboides, Lingulacæ, ac Rhombi, quorum Rhomboides optimi inter pisces sunt nutrimenti; dein Lingulaca, ac ultimo Rhombi, qui adeo consuevere in deliciis apud Romanos esse, ut inde materiam ceperit ingeniosus *Iuvenalis* Satyr. falsissimam in crudelia & nugacia Domitiani tempora ejaculandi. Raias habemus præterea clavatas ac læves, quæ quo juniores, eo meliores concoctu; à vetustioribus enim jubeo abstinendum, ut de Lamiis, ac laris piscibus **Hayen** / qui acutissimis suis dentibus rostratim stipatis tam multis sociis navalibus temere natantibus exitium intulere. Pastinaca marina, ipsis Chinensibus piscatoribus confitentibus, venenosum è transversa cauda enascens telum gerit, quo abscisso edulis est, sed carnis insalubris, ac fastidiosæ, ideo ego Chinensibus ac Mauris, qui iis avide vescuntur, suas delicias reliquerim, contentus supra commemoratis Neptuni pecoribus, ut eos *Plautus* vocat. DURÆUS. Marinis piscibus videor jam affatim satiatus, velim mihi fluviatiles etiam apponas. BONT. In me non est mora. Igitur primo loco mihi occurrit Carpio, seu Cyprinus rotundus, quem ego carne, ac gustu meliorem esse judico patriis, ut pote qui hic in fluviis, non in stagnis ac paludibus, ut apud nos plerumque capitur, &, ut, quod diximus, Anates hic præstantiores sunt, sic & hi pisces ob prædictam causam laudabiliores hic capiuntur, nec enim tam limosim sapiunt. Tam insigni porro mole aliquando capiuntur, cute candida, ac carne delicata, ut iis nil ulterius addi posse confidam. Sunt præter hos lupi pisces in alveis fluviorum, quos propterea num inter marinos, aut fluviatiles numerare debeam, dubius hæreo: sed certe magis in mari capiuntur magna mole, pelle alba, gustu sive assi sive elixi suavissimo. Mugiles sive **Harders** / ac ea piscium species, quam ob eminentiam nasi nasutos appellant accolæ Mosæ in Hollandia, ac vernaculo vocabulo **Houtinck** indigitant, hic affatim capiuntur, ita ut pauperioribus etiam in cibum cedant. Hæ

duæ

duæ piſcium ſpecies ſtatutis temporibus, ab Octobre nimirum menſe ad Aprilem uſque, propter pluvias quæ ſalſam aquam edulcorant (nam hi piſces etiam in alveis fluminum capiuntur), pingues ac ſuaviſſimi ſunt. Sicciori vero tempeſtate carne ſunt durioris ac ſpinoſæ. Alburni **Voornen** præterea noſtratibus ſimiles hic in fluviis capiuntur, boni ſane ſaporis, ac nutrimenti. Congri *Congerael* quoque inſignes aliquando in fluviorum ore, ſæpius in mari videntur, unde eos potius inter piſces marinos locaverim. Inſalubriores jam porro piſces enumerare libet, quales ſunt Anguillæ, quæ cute ſunt ſuperne nigerrima, ſubtus fœde flava, tum etiam cum hydris coire certiſſimum eſt, & quamvis plurimi eis ſuaviter utantur, ego tamen ob prædictas cauſas ac propter nauſeabundam illarum pinguedinem facile eas contempſerim. Eſt præterea piſcis quidam duriſſimis ſquamis obſitus, quem *Ican Caboſch* Malaii vocant, ego à figura, & capitis, ac reliqui corporis, Mugilem fluviatilem dixerim, qui in limoſo hæret fundo, ac originem ſuam non obſcure ſapit: Habemus hic porro Tencarum **Zeelt** quoddam genus ſine ſquamis, pelle lævi, teretes, cum duabus pinnis, ut Anguillæ, ac capiuntur hic in magna copia iſti piſces (quos noſtrates à capite bufonis **Puyt-ael** vocant) ſed ego, ut Murænas fluviatiles omne id genus cupientibus non invideam. Poſſem jam alias piſcium ſpecies enumerare quæ plurimæ reſtant, ſed quia non hiſtoriam: ſed tractatum de diæta indica ſcribere geſtio: ideo his contentus, cancros tantum ac aſtacos, oſtrea quoque, ſquillas ingentes tibi jam apponam, quæ omnia præter reliqua oſtracoderma, hic delicatiſſima ſunt. Tum teſtudines amphibias addo, cum ovis ſuis, ac carne ſuaviſſima, ut aiunt ii qui de iis millies ſe guſtaſſe gloriantur: ſed credo, ipſos famem ſecum, optimum condimentum, attuliſſe, ego teſtudinum carnes inter medicamenta iſta collocaverim, ſeu mavis alimenta medicamentoſa, quæ Phthiſicis, Empyematiciſque conveniunt; quia glutinoſæ cum ſint, pulmonibus conſolidandis conveniunt.

DIALOGVS III.

De Oryza, ac Pane in Indiis. De potu, Vino, Arac. De potu ex aqua, Saccharo, Tamarindis concinnato. De naturalibus liquoribus potulentis ex arboribus depromtis.

DVRÆUS. Quoniam in his locis Oryza cocta plerumque pro pane utimur, velim ut mihi narres, quid de hoc nutrimento ſentias, præſertim cum cibus ſit ſolidior, & quæ tanquam baſis ſuſtinere debet reliqua alimenta, ne in fundo ventriculi fluctuent. BONTIUS. Certe ſi id, quod res eſt, fatear. Si tritici (ut ſolet) copia nobis è Iaponia & Zuratte advehatur, Oryza libenter carere velim, cum è farina tritici panes hic confecti patriis bonitate non cedant, & melioris (meo quidem judicio) quam Oryza ſint nutrimenti: ſed ſi tritici adſit inopia, tum iſta eligenda eſt, quæ colore ſit candidiſſima, & quæ manu contenta bene ponderet, & colore quaſi perſpicua cernatur: ſed cum excocta eſt, antequam ea utare, expectes oportet, donec refrixerit: nam experientia conſtat, calidam Oryzam non ſolum noxiam eſſe ventriculo, verum cerebro, ac univerſo nervorum generi: hinc quoque fit à vaporibus craſſis & ſiccis ex hoc cibo in cerebrum elevatis, nervos opticos ſæpe in tantum obſtrui, ut cæcitas inde oriatur: de qua, & de ejus cura latius in *Methodo* mea *medendi* Indica ex profeſſo agam: hinc etiam non facile videas Iavanos, ac Malaios edere calidam Oryzam, quia Indi (ſi quæ gens alia) ſanitatis conſervandæ ſuæ ſunt apprime curioſi, inde ſobrii exiſtentes, ſumme exactam diætam obſervant. DURÆUS, ſed heus tu! nobis nimium ſiccum in pictura convivium apponis, & interea, *Nos miſeri aremus; nec quod potemus, habemus.* Velim potum nobis præbeas. BONT. Haud male mones, nam & mihi loquendo fauces ſolito ſicciores ſunt, verum de fluente licet nobis accipere, quoniam alterius liquoris hic nobis non eſt copia, ac primum de aqua puriſſima, ac ſimpliciſſima ſecundum elementum ſuum nativum agamus, namque hæc potio etiam nobis cum reliquis animalibus eſt communis. DURÆUS. Quid igitur de fluvio hoc Bataviam noſtram interfluente cenſes? BONT. Aquam eam qualitate quidem non eſſe malam, ſi altius è flumine petatur: nam in ore fluvii propter affluxum maris, ſalſedine

imbuitur: & hæc eſt illa cauſa, quod cum anno 1628, à Iavanis Matarannenſibus arcte obſeſſi eſſemus, & propterea ex fluvio altius aquam petere non auderemus, multi è potu ſalſo in dyſenteriam inciderent, addito etiam inſuper hoc, quod cadavera Iavanorum, à nobis quotidie excurſionibus occiſorum, in ſummo natarent, ac aquam non ſolum tabo deſcendente flumine: ſed & aërem, putrido halitu inficerent. Dur. Sed licet nobis hic potum factitium bibere, quid tu de eo ſentis? Bont. Quoniam Cerevisia nobis deeſt, non quod coqui hic non poſſit: ſed quod propter calorem aëris, citiſſime aceſceret, alioqui non minus bona, quam in patria parari poſſet: nam (ut dixi) triticum, è Siratte nobis abunde ſubvehitur, tum quoque ex Oryza, non decorticata iſtud frumenti genus commode confici poteſt, quod Mout in patria vocamus. Cujus rei exemplum vidimus apud Mareſchallum, mercatorem bene cognitum, qui in hac urbe ex prædicta materia cereviſiam coquebat, nulla ratione Hollandicæ cedentem, quæ non ſecus ac patria quoque cerebrum tentabat, ac guſtu non deterior erat: ſed durabilis non erat propter ſummum in his locis calorem, ac cito aceſcebat: verum ſalubris iſte eſt potus, qui modo ſequenti paratur. Sume vaſculum ferreis vinculis bene cinctum, triginta, aut amplius (pro familiæ magnitudine,) amphorarum, quod imple aqua fluviatili pura, cui ſacchari Iavanici nigri infunde ℔ ij. Thamarindorum unc. iv. Citreorum malorum diſſectorum N°. iij. bene obturata hæc reponantur loco frigidiore, à Solis radiis libero, fermententur ſimul per 24 horas, &, quod mirandum, ſine ſubjecto igne ebulliunt, ut eminus aſtantibus exaudiri poſſit ſonus, non ſecus quam valido igne coquitur cereviſia noſtra patria, tum fæces in altum ejicit, quas aperto operculo abjicimus. Hic potus noſter eſt quotidianus, guſtu jucundiſſimus, ac viſceribus minime, ut præcedens, gravis. Et certe illi qui noviter huc è patria pervenere, à me ridendi gratia decepti diſceſſere, putantes, me iis Anglicam vel Martiam cereviſiam propinaſſe, cujus ſaporem magis æmulabitur, ſi manipulum Caryophyllorum in vas conjicias. Dur. Sed quid de potu iſto exiſtimas, qui hic ex aquæ partibus ſex, & vini duabus eodem modo fermentando in cantaris Hollandicis lapideis anguſtioribus conficitur? Bont. Limpidus, fateor, ac frigidus eſt potus: ideoque etiam tempore cibi ſumendi utiliorem eſſe puto: ſed altero utendum cenſerem interdiu, quod pectori paulo ſit infeſtior, neſcio quid acidi penetrantis ſapiens. Dur. ſed utrum vinum ſalubrius eſſe exiſtimas, Gallicumne, an Hiſpanicum? Bont. ſunt qui Gallicum præſtare putent: ſed meo quidem judicio hallucinantur, ſanius enim credo in his locis vinum Hiſpanicum eſſe vel Creticum. Dur. attamen hoc rationi plane contrarium videtur, quod ſub climate calidiſſimo, calida vina, ac oligophora exhiberi velis. Bont. ubi rationem audieris, mirari deſines: nam cum calor hic interdiu, præſertim à decima matutina uſque ad pomeridianam tertiam horam, admodum ſit vehemens, neceſſe eſt, homines multo ſudore diffluere, unde quoque calor nobis ingenitus debilitatur, proin partes naturales coctioni ciborum inſervientes, ac chyli, debito frigidiores remanent, ſecus quam in partibus ſeptentrionalibus accidit, ubi ex Hippocrat. decreto ventres hyeme ſunt calidiores, ratio eſt quod per antiperiſtaſin externus aër internum calorem augeat. huic quoque argumento fidem addit experientia mercatorum, per deſerta Arabiæ in Perſiam, aut Turciam iter facientium, qui in ſummis caloribus ſitim optime ſedant hauſtu ſpiritus vini, vel fortiſſimi vini Perſici, vel Hiſpanici: nam, ſi ob inexplebilem ſitim aſſiduo aquam ingererent, in cachexiam proculdubio, ac in ventris inſignem tumorem, ac ipſum denique hydropem, inciderent. Adde quod vinum Gallicum, quod huc è patria adfertur, œnopolæ apud Hollandos liberalius iſto ſuffumigio imbuunt, quod **Lucht** vocant, quod cum arſenico, ſulphure, & colophonia conſtet, vino pernicioſam ac cauſticam qualitatem inurit, quamvis efficiat, ut ſapor diutius illi incorruptus conſervetur. Vnde ego aliquos vidi ex ſolo Gallici vini potu largiore in lethalem dyſenteriam incidiſſe. Dur. Ex prædictis apparet te etiam à vino aduſto, nec Arac Chinenſe, abhorrere. Bont. uſum commendo, abuſum abominor. Si quis igitur mane, aut veſperi, ventriculi roborandi gratia, unc. ij. aut unc. iij. iſtius liquoris ſumat, haud male, me judice, fecerit. Sed, ſi id vinum diſtillatum haberi poteſt, quod è Gallia venit, non eſt quod Arac confectum deſideremus: ſed ſi ejus copia non detur, quod conficitur è liquore nuce Indica contento, ac ex ipſa arbore diſtillato cum Oryza, eligendum eſt. at cane pejus & angue vitandum eſt, quod Chinenſes avariſſimi

rissimi simul, ac astutissimi bipedum mixtis Holothuriis in mari fluctuantibus parant; quæ excrementa maris Belgæ **Quallen** vocant, eaque tam exurentis sunt caloris, ut solo attactu vesicas in cute excitent, atque hinc exulcerationes pulmonum, sanguinis sputa, tabes, ac mors ipsa adveniant, atque hoc est, ut *Plautus* ait, quod homines hic tam brevem vitam colunt, cum, instar strigilum, intestina abradant, ac exedant.

DIALOGVS IV.

De Potionibus naturalibus ex arboribus depromptis in India Towat, ac Saguër dictis, tum de liquore nuce Indica contento.

DVR. In omnibus his mihi abunde satisfecisti; jam sententiam tuam explices velim de liquoribus istis potulentis, qui vel ex fructibus arborum, vel ex ipsis arboribus depromuntur. BONT. Sciendum itaque est, tres hujus potus esse species; primam, quæ continetur in Nucis Indicæ cavitate; secundam, quæ è floribus ejusdem arboris elicitur; tertia frequens est in Banda ac reliquis insulis Moluccis, quæ destillat ex arbore non absimili Palmæ Indicæ, isque potus indigenis *Saguër* vocatur, hæ tres potus naturalis species per totam Indiam admodum familiares sunt. Ac hoc in genere de iis dictum sit, ipsos frigida qualitate excellere, ac proinde nervis esse infestos, si quis nimia quantitate iis abutatur, præsertim corpore per exercitium aut Solis ardorem excalefacto: non secus ac vidimus sæpe in patria nostra, si quis æstate, vel oriente Canicula, cursu defatigatus, & sudore perfluens, intempestive nimis avide frigidum, vel lactis pressivum hauriat, ipsum in momentaneam mortem incidisse, vel summum vitæ periculum. Itaque potu ex his arboribus parcius est utendum: nam constat, frequenti illorum usu, præsertim liquoris *Saguër* dicti, non solum diarrhœas diuturnas ortas: sed & paralysin, *Beriberii* dictam, hinc natam esse. Hinc est, quod in Banda, cæterisque Moluccis insulis, præsertim quæ nostro sub sunt imperio, plerique homines cachectici sint, ac fœdo colore ad luteum vergente, & vix unus, aut alter è nostris Batavis paralysin prædictam effugit, quod & norunt Lusitani, qui non solum in hoc potu: sed in reliqua omni diæta temperatiores sunt, quam nostrates.

DIALOGVS V.

De Aromatis, ac de usu illorum. Vbi quædam à Garcia ab Orta, ac cæteris aromatariis scriptoribus non satis liquido tractata explicantur.

DVRÆVS. Cibum jam ac potum nobis affatim in pictura apposuisti: sed simplicem, ac nullis condimentis imbutum, cum tamen nullibi copiosius aromata proveniant quam in Iava. BONTIUS. Quam tu delicatus es! an nescis naturam simplici victu esse contentam? veruntamen, ne videamur earum rerum per negligentiam curam non gerere, in hoc te non deseram. Ac de Aromatis dicam, non quod auditu percepi, sed quod sensu proprio ac visu verum esse didici. Piper primum attingamus, cujus qualitates cum per totum orbem notissimæ sint, non est quod pluribus de eo hic agamus. Certe Convolvuli est species, si modum crescendi respiciamus, nam arbores ac bacillos eodem modo, quo Convolvulus, scandit. Condiuntur hujus viridis racemi, (nam ut uvæ Corinthiacæ crescit) muria & aceto ad orexin excitandam, ac cum carnibus assis aut elixis apponuntur, eodem modo incolæ condiunt radices recentes Zinziberis, Galangæ, cum fructibus *Manga*, *Carambola*, *Billingbing*, Curcuma, tum Cucumeribus primum adolescentibus, Melonibus insuper, ac Peponibus, quæ nobis Capparum vicem supplent ac Olearum, quanquam & hæ deliciæ non deficiant, cum quotannis eas desiderantibus satis copiose huc è Persia, & *Sirrate* advehantur; ridiculum porro est quod *Garcias ab Orta* peculiari cap. refert, de opinione Iavanorum ac Indorum de Piperis qualitate, ipsum nimirum esse frigidum. Credo ea ratione, qua quidam sophistæ olim ignem frigidum, ac glaciem, & nivem

& nivem calidam esse affirmare ausi sunt: quibus ego cum Aristotele responsum velim, sola experientia contra hos ineptos assertores esse disputandum: nisi forte velint calorem nativum, nimio ejus usu foras pelli, & intus debilitari; ac hoc modo corporis temperiem versus frigidam mutari. Sed Indi, credo, tam alte non Philosophantur. Idem quoque inde de Caryophyllis, eodem modo conditis, sentiunt. DURÆUS. Quid de Maci & Nuce Myristica condita sentis? BONTIUS. Iis, ego dico, parcius in his regionibus esse utendum: nam ventriculum sua oleositate ac pinguedine gravant, tum vaporibus ad cerebrum elatis somnolentiam & stupiditatem inducunt, immo vidi ex nucis Myristicæ nimio usu, aliquot non parum periclitatos esse, qui per diem unum atque alterum, non secus ac caro correpti, immobiles, & muti jacuere, certissimo indicio, cerebrum & nervos non parum male affectos esse. Porro è corticibus viridibus Nucis Myristicæ in Banda insula coquunt pultem, saccharo condiunt, ac tum saporem referunt acidorum pomorum sic coctorum in patria. Sed & nos in Iava ex corticibus salitis ejusdem Nucis, primum aqua maceratis, non insuaviter simile condimentum conficimus: experientia quoque constat, somnum accersere, ideoque cautius eo utendum censeo. DURÆUS. Itaque, ut audio, nimium in cibis Aromatum usum non laudas? BONT. Ita est. Cardamomo excepto, quod blando suo calore, & naturæ nostræ familiari, masticatum, nullum empyreuma visceribus inurit. Crescit copiose hæc planta in Iava, & mulieribus Malaicis frequenti in usu est, condiendis piscibus, ac carnibus elixis. DURÆUS. Calamum Aromaticum, qui tam familiariter crescit, nonne in usu in culina esse autumas? BONTIUS. & quidem commodissime, quamvis *Garcias ab Orta* illius, ut & Iunci odorati, nullum in India usum agnoscit, quam substernendis equorum cubilibus; verum, si tam diligens fuisset in rimandis Aromatum qualitatibus, quam perspicax in legendis Medicis Arabicis, non debuisset commoditates earum plantarum ignorasse, nam per totam Indiam vix pisces coquuntur, aut carnes, quin fasciculus calami Aromatici, aut Iunci odorati, iis injiciatur, ad gratum saporem, ac ventriculi non levem corroborationem. Idem de Nardo, quæ in montibus crescit, esto judicium. Hæc quoque aceto infusa per aliquot dies, ut flores Calendulæ exsiccatæ apud nos, putredini & corruptioni humorum egregie resistit. Ego viridem Nardum hactenus non vidi, quia montes hic inaccessi nobis sunt propter Tigridum inibi frequentiam & prædones Iavanos. DURÆUS. Dixeras antea, etiam Curcumæ radicem incoqui cibis. BONTIUS. Recte quidem & hanc radicem *Garcias ab Orta* vocat Crocum Indicum, non quod Croci Britannici filamentis similis sit: sed quod flavo colore tingat. Easdem radices quoque crescentes, quia Garcias non vidit, putare se ait sine noxa intra corpus sumi posse, ejus rei audacter sponsorem me do, nam qui plantam millies vidi, & alibi largius descripsi, non solum cibis utiliter incoqui affirmo, sed egregios etiam ejus usus in medicina alio volumine ostendi, atque hæc de Aromatis dicta hic sufficiant. DURÆUS. Persæpe miratus sum Malaios, ac Iavanos, tum Chinenses quoque, Mandragoræ istius fructu, quam Lusitani *Pomo d'oro* vocant, tam avide vesci, cum in summo gradu sunt frigida. BONT. Bona verba, quæso, an nescis, eos addere fructum Ricini Americani, quod *lada Chili* Malaii vocant, quasi dicas, Piper è Chile, Brasiliæ conterminæ regione, ita alterius summam frigiditatem, alterius excessivo calore temperant, aceto, ac oleo superinfuso, non male cum carnibus, aut piscibus assis comedunt. Sunt qui masticationi istius Ricini ita assueverunt, non secus & fumigatores isti Nicotianæ. Quantum ad me, eo tamen libenter caream, nam dum animi gratia idem tentare aggressus essem, totum mihi palatum ac linguam excoriavi, à caustica istius Ricini vi, hinc videre est, quantum faciat consuetudo.

DIALOGVS VI.

De Fructibus, omnigenis Oleribus, ac Acetariis herbis in Iava.

DVRÆUS. Quoniam convivium nostrum jam ad finem tendere videtur; sine bellariis credo hoc non dimittes. BONT. Nullo modo, itaque à fructibus incipiamus, quorum non parvus est habendus delectus, optimi enim inter eos sunt, qui gustu sunt astringenti, pejores, qui saporem dulcedine fallunt: sed, ut de singulis

gulis aliquem sermonem gustemus. Primi nobis occurrunt *Manga* dicti fructus, qui in altissimis ac expansis arboribus crescunt, forma Quercum nostratem non male, æmulantibus; qui, dum immaturi, acidissimi sunt saporis, unde nobis demtis corticibus & nucleis in medio, puls coquitur sapore acido, poma acida, & uvas crispas coctas referens, ut quis vel exquisitissimi gustus, saporis differentiam vix agnoscere se fateretur: atqui fructus *Manga*, hoc modo præparati, ventriculo & intestinis corroborandis conveniunt, maturi minus sunt salubres, sed tamen si quis iis parcius utatur, nullam noxam inferent. DUR. De Durionibus, *Iaacis*, ac cæteris echinatis fructibus, quid sentis? BONTIUS. Duriones ob fœtorem Allium referentes, primum gustantibus, fateor, fastidiosi sunt & nauseabundi, tamen inter fructus saluberrimos Indicos eos merito repono: nam diuretici sunt, & sudores eliciunt, tum flatus discutiunt, tamen si nimia quantitate eos quis sumserit propter calidam & siccam, qua præditi sunt, qualitatem, inflammant sanguinem & hepar, pustulasque in facie excitant: itaque eos reponamus inter medicamenta alimentosa, de quibus in Meth. Indica mea Medendi. DUR. haud difficulter mihi persuades: sed quo gradu locas Ananas fructus sapidissimos ac odoratissimos? BONT. Si qualitates cæteræ supradictis à te responderent, nobiliorem fructum in toto orbe terrarum non nasci contenderem: sed tam erodentis porro sunt qualitatis, ut succus eorum, chalybem, & ferrum erodat, unde nisi vino, aut aqua per aliquot tempus macerentur, palatum, & linguam excoriant, ac horribilem Choleram, lethalemque sæpe Dysenteriam creant. DURÆUS. *Iaacas*, puto, sapor dulcis commendabit! BONT. Immo ego illas maxime insalubres esse puto, cum carnis sint tenacis ac duræ, & quæ incoctæ & crudæ, ut ore assumuntur, fere per alvum dejiciantur. unde etiam cruditates in ventriculo, & intestinis gignunt, quæ molestas, diuturnasque Diarrhœas creant, dein Tenesmum, cui sæpe succedit mortifera Dysenteria. DUR. Qui fructus sunt ergo, quos mox ob astrictiorem saporem commendabas? BONT. Ii sunt primum *Iambos* fructus vocati, pulcherrimo ex albo ad purpureum vergentes colore. sapore ferme, ut Capreæ vitis, ut bene monet *Christoph. à Costa*, astringunt vehementer, ac proinde Dysenteriis & Choleris accommodatum est remedium, de quo alias. Adfertur ad nos præterea fructus quidam, *Lances* vocatus, qui racematim ut, uvæ, crescit, rotunda plane figura, magnitudine Pruni, intus nucleum habet, qui vestitur carne alba, & saporis vinosi, qualis fere est in uvis ursinis in patria. Huic consimilis gustu est fructus, Iavanis *Boa Rampout* vocatus, quod crinem significat, quod cortex externe fructum ambiens multis capillamentis sit præditus, nucleus plane similis est prædicto *Lancium*, ac qualitate frigida conveniunt; cortex *Lancium* tamen succum lacteum emittit, qui amarus valde & corrosivus est. datur præterea fructus *Billinbing* indigenis dictus, forma adolescentis primum parvi Cucumeris, adeo acido sapore, ut acorem ipsum dicas, in quo illud miri observatur, quod si ab aliis acidis fructibus cuipiam obstupescant dentes, istius fructu comesus statim acor abscesserit, credo ea ratione, qua in affectibus præter naturam major dolor minorem obscurat. DUR. Quid tibi de Ficubus nostris Indicis videtur? BONTIUS. Hos fructus *Pr. Alpinus* Musam vocavit, Malaii *Banana* indigitant, Iavani *Pysang*. sapore quidem grato sunt & pyro nostro æmulantes, quæ ob dulcorem Batavi **Suycker peeren** vocant: hi fructus si crudi comedantur, flatuosi admodum sunt, & nauseabundi, unde insolitis stomachum subvertunt: sed melius comeduntur cum pane & Oryza cocta, juncto caseo, alias quis facile in Dysenteriam, & ipsi congenerem Choleram, inciderit. Non secus ac si in Gallia, aut Hispania quis, qui recens istuc advenerit, uvis sine pane se affatim ingurgitet, næ ille certo certius in fluxum Dysentericum incidet. Hi fructus cum ovis fricti in sartagine multo salubriores sunt, & tum Phthisicis, Asthmaticis, & cæteris malis pectoris admodum utiles sunt, tum extus imposita inflammatorios tumores quoscunque ad maturitatem perducunt. DUR. Ast ubi relinquis *Mangostan*, *Iambo*, & Cydonia Bengalensia? BONTIUS. Ego ea pro bellariis reservabam, ut simul cum Chinensium potu *The* vocato, & *Tchia* Iaponibus dicta convivium finiremus, &, quod hic moris est, ut *Syrii pynang* vobis apponeremus. *Iambo* igitur primum arbor est magnitudine Pruni, & nisi quod paulo acutioribus sit foliis, ipsi plane responderet, flore rubro, fructu pulcherrimo, ex candido purpurascentis coloris: gustu sunt astringenti, & sapore ferme Vitium capreolas referunt, sapore itaque minus præstant, quam colore promittunt: frigidæ sunt naturæ, ideo æstuantibus utiles sive ab exercitio, sive

à calore

à calore febrili, Cydonia Bengalensia describit *Garc. ab Orta*, l. II. cap. XIV. Itaque de iis hoc tantum addemus, quod his Pyris seu Malis Cotoneis eximant nucleos, ac totos Saccharo, vel muria, & aceto condiant, quæ ad nos ex interceptis Lusitanorum navibus quæ Malaccam versus navigant, à Sirate, & ora Chormandel. Nam nulla gens in mundo ita assuevit condituris ejusmodi, quam Lusitani, ita ut per totam Indiam in proverbio sit; *Indos odoribus*, *Lusitanos condituris*, *rem disperdere.* Sapore æmulantur Pyra ista, Autumnalia grandia nostratia, quæ vulgus **Winter-peeren** vocat. Fructus porro *Mangostan* dicti, tam excellentis sunt saporis, ut mea quidem sententia omnes cæteros in his regionibus fructus anteeat, cortex plane Mali Granati cortici similis est, nisi quod in superiori parte coronam habeat ut papaver, cujus quot sunt radii, tot nucleos intus habebis, vestitos carne nive candidiori, sapore ex dulci vinoso, superante fraga, ac *Ananas* in India. DUR. Memineras de Chinensium *Thee* vocato Potu, quid tu de eo sentis? BONT. Herbula unde hoc The conficitur, Bellidis seu Consolidæ minoris folia refert, cum parvis in ambitu incisuris. hujus foliorum exsiccatorum manipulum in ferventem lebetem ad hoc paratum conjiciunt, & ad sufficiens tempus ebullire sinunt, hunc liquorem qui sapore subamarus est, calidum sorbent. Hunc porro potum tanquam sacrum Chinæ observant, & hoc venientes, hoc abeuntes, hospites excipiunt, & non creduntur jus hospitalitatis implevisse, nisi tibi eum propinaverint, non secus ac Mahometani suum *Caveah* æstimant. Exsiccantis est qualitatis, ac somnum prohibet, dum vapores è ventriculo in cerebrum ascendentes absumit, præterea Asthmaticis, ac Suspiriosis prodest. Quid jam postremo tibi memorem Mala Aurea, Citrea, Granata, & cæteros similes fructus, quorum summa est copia, cum ista in nostra Europa notissima sunt, & nos hinc Syrupos conficimus, quique sitientibus aqua mixti, Iulapii locum in sanis, ac ægris, obtinent? Vites taceo, quæ, si diligentem putatorem, & cultorem nanciscantur, quater in anno maturos suos fructus proferunt. itaque si diurnus calor non adsit, propter perpetuum virorem semper hic Ver, ac veri Hesperidum Horti.

DIALOGVS VII.

De Oleribus, & Leguminibus in Indiis, & Radicibus quibusdam edulibus.

DVRÆUS. Finito jam imaginario tuo convivio, domum remeantes, saltem aliquid olerum in vespertinam cœnam colligamus. BONT. Dic modo quid primum expediri velis? DUR. Radices eas narres mihi, quas *Batatas* vocamus. BONT. Pleni quidem eas nutrimenti esse, attamen succum melancholicum producere, non secus ac castaneæ in Europa, quarum saporem hæ radices, sub cineribus tostæ, vel etiam elixæ cum carnibus, plane referunt, nisi quod sint humidiores, & molliores paululum: sed si sale, oleo, pipere, & aceto perfundantur, betæ rubræ coctæ nobis loco sunt in acetariis. DUR. De Raphanis sativis hic luxuriantibus quid tu sentis? BONT. Horum, ut scis, habemus duo genera, primum breve, & rotundum, vel cylindri saltem formam referens: hi cocti loco raparum nobis in familiari sunt cibo; secundum est oblongum, & teres, ut Hollandicus raphanus, quod cum pane, butyro, & sale, crudum more patrio comeditur. Cæterum longe præstant Raphani patriis, quod non sint tam lignosi, nec à teredine ita perforentur, sed esculentiores, & sapidiores sunt. DUR. Quid Indi de oleribus sentiunt? BONT. Illi ista, & omnes herbas edules in magno pretio habent: nam qui à Sirate, & oris Chormandel huc adveniunt, plerique ferme solis vegetativis vescuntur, sequuti *Pythagoram*,

—— Cunctis animalibus abstinuit qui,
Tanquam homini, ac ventri indulsit non omne legumen.

[*Iuvenalis* Satyr. 16.]

Ita hi homines etiamnum abstinent Fabis rubris, & quicquid inter herbas rubrum colorem obtinet. Hinc etiam fit, quod homines, in cæteris rebus idiotæ, tam exactam herbarum, & stirpium nanciscantur scientiam, ut si vel doctissimus *Pavvius*, nostri ævi botanicorum princeps, è mortuis resurgens huc veniret, miraretur, se ab his hominibus barbaris doceri posse. Cæterum olera omnia, & mansiles herbas, Malaii generali vocabulo

cabulo *Seir* vocant, ut contra, herbas medicamentosas, & venena quoque *Oubat* indigitant. Vt rem in pauca contraham, &, ne tractatus modum excedam, enumerabo reliqua olera in nutrimentum hominum nascentia, utramque Betam rubram & albam. Petroselinum quoque luxuriat. Lactucarum omnes species. Anethum, & Fœniculum, Asparagos etiam non infeliciter serere incepimus. Tum fructus terrestres quoque proveniunt, ut sunt Melones aquatici, Pepones, Cucumeres, Citrulli; sed cum hæc omnia in patria abundent, de iis ad fastidium nolo dicere. Semina horum fructuum eundem usum in medicina præstant, quem apud Batavos antiquos. Legumina, non solum in sarmentis, sed in præaltis arboribus, ut alibi diximus, nascuntur; sapore bono & nutrimenti ejusdem, ut apud nos, flatulenti, &c. Habemus præterea fructum quendam, quem *Focqui Focqui* Malaii indigitant, cubitali sæpe magnitudine, brachium humanum crassitie æquans, & teres, eodem modo quo Cynara coctus cum vino & pipere & butyro, ei sapore non cedit. Figuram in *Exoticis* meis Indicis videre est & descriptionem, quæ proximo anno saxo habeatis. Sed hæc de Oleribus sufficiant, transeamus ad Exercitia, & animi pathemata, ut tandem optatum portum attingamus.

DIALOGVS VIII.

De Exercitiis, somno, & vigilia, sanguinis missione, purgatione, & de animi affectibus.

DVRÆUS. Quid de reliqua diætæ parte censes, quæ in exercitiis seu motu & quiete consistit? BONT. Vt hæc obiter percurramus, Exercitia, procul dubio moderata esse debent: nam propter humidam & calidam aëris temperiem corpora hic fluxa esse, extra controversiam est. Et hæc quidem matutino vel vespertino tempore institui debent, cum Sol non ita fervidus est, itaque commoda deambulatio, iis temporibus sanitati conducit, tum equitatio modesta, ut ditioribus mos est, & vectatio per fluvium cum navicula, ut amœnissimas sylvas, & fluminum oras transvehamur, quæ floribus & herbis consitæ perpetuo virent. DUR. Quid de somno, ac eum capiendi tempore, autumas? BONT. De somno nil habeo, quod addam, nisi istud antiquum, ut moderatus sit. Sed vereor, ne hic Apocryphus sim, si somnum meridianum sanitati conducere dicam: sed ut res casura est, ego ab ista opinione non recedam, nisi melius edoctus. Et certe, si in memoriam revocare velis, quæ ante dicta sunt, quod mane propter postnocturnum frigus concoctioni ventriculi magis apti sint, qua propter etiam largius jentandum præcepi. Meridianus somnus hic non solum utilis, sed & necessarius ferme, censebitur. Præsertim cum hoc tempore tantus calor aërem occupet, ut vel levissimus motus te defatiget, & sudore diffluere faciat, quid obstat, quominus lectione jucunda, seu levi somno, curas diluas? Nam & illi qui Hispanias, Italiam, ac Gallias, frequentavere, hoc in iis locis solitum esse affirmabunt, cum tamen nullo modo calor ibi tantus sit, ut in his locis. Secus habet in locis Septentrionem versus sitis, ubi semper largius prandemus, & digestioni ciborum motus levior vel deambulatio conducat, sed hic parce prandendum cum sit, somnus concoctioni ciborum nullo modo officit: sed eam magis promovet. DUR. Quid censes de retentione ac vacuatione humorum? BONT. Non est, quod hoc à me expectes, purgationem, aut venæsectionem eam, quæ in morbis adhiberi solet: sed eam, quæ servandæ valetudinis gratia contra affectus non naturales instituitur. Ergo si alvus solito astrictior fuerit, eam commode solvemus præstantissimis nascentibus laxativis, Thamarindis nimirum, & medulla Cassiæ fistulæ. Vel si paulo validius medicamentum desideres, addatur his Rhabarbari Extractum vel Syrupus ejus. Si porro sanguis mittendus, ratio etiam talis est habenda, qualis in patria, plenitudinis nimirum vocatæ ad vasa, ac ad vires: prior si adsit plethora, secundum *Hippocratem*, l. 1. aphor. 3. large aliquando sanguis mittendus; altera ad vires, si adsit, ventilandis visceribus, præsertim hepati & cordi, secundum judicium sanguis mittendus vel semel, vel iterato. Si porro alvus sit solutior, & inde Dysenteria, & Diarrhœa metuatur; syrupus sumatur è succo granatorum, vel decoct. è cor-

ticibus eorum. Sed quia hæc magis ad morborum curam attinent, illa in aliud commodius tempus rejiciamus. DUR. Restat parvus scrupulus de animi affectibus & perturbationibus intempestivis. BONT. De iis Medici multa & varia scripsere, quomodo domari vel temperari debeant. Verum cum motus animi vix sint in potestate nostra: Ego illis illud *Horatii* objicio: quod animus,

—— qui nisi servit,
Imperat, hunc frenis, hunc tu compesce catenis.

Quod uni facile, alteri difficile, factu esse pro diverso temperamento, quis non fatebitur? ideoque de affectibus & pathematis animi certam regulam velle ferre, nugatoris magis puto esse, quam Philosophi naturalis: Tum etiam hoc cogitandum, ut jejunium nostrum solvamus, ne nobis Plautinum istud eveniat, dum de frenandis animi passionibus disputamus, fames & mora bilem in nasum conciat; itaque suadeam, dum Sol nondum radios in verticem nostrum dimittat, jentatum eamus. DURÆUS. Opportune mones, nam & gula me monet, ventrem famelicum carere auribus. Ergo, si placet, in urbem nos recipiamus. BONTIUS. Me lubente fiet.

Dedit Deus his quoque finem, 1631, Ianuarii 18, Batav. Iacatr.

FINIS LIBRI PRIMI.

IACO-

IACOBI BONTII
MEDICI

METHODVS MEDENDI

QVA

IN INDIIS ORIENTALIBVS
oportet uti, in cura morborum illic vulgo & populariter grassantium.

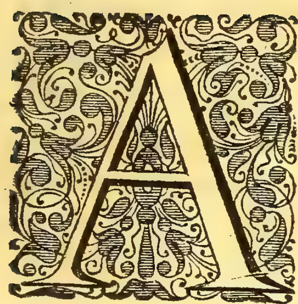
LIBER SECVNDVS.

Amplissimis, Magnificis, ac Prudentissimis Viris,

PRÆFECTIS MAIORIBVS
Negotiorum in INDIIS ORIENTALIBVS;

Dominis meis, mihi summa observantia colendis.

S. P. D.

Nni jam fere tres elapsi sunt (Viri Amplissimi) quod operam in re medica meam, V. A. addixi: quam, cum primum in Indias vestras veni, non sterilem jacere passus sum: sed strenue in actum traducere cœpi. Vt eo ostenderem, me non velle, ut sumptus à vobis in me collati, frustranei essent: Itaque, quod interdiu in praxi medica notatu dignum menti reponebam, nocte, à curis aliquantum vacuus, chartæ concredidi, quod jam in lucem protrudere libet. Vt saltem ex parte debitæ meæ, erga V. A. observantiæ satisfacerem: nam in solidum solvendo imparem me esse reperio. Ex iis igitur quæ præcipue observari debere putavi, Methodum Medendi hanc concinnavi. Eosque morbos descripsi, quos Endemios esse, & populariter hic grassari animadverti. Neque in cura quicquam addidi, quod non solida prius experientia comprobatum esse vobis affirmare ausim. Scribant alii, quibus ista mens est, miracula ex auditu: Ego, quod hisce oculis, & qualicunque meo judicio percepi, vobis spectandum propono. Quod cum nemo ex nostris Batavis, (ut credo,) assequutus sit: immo, ne tentaverit quidem ante me; ideoque cum ego, qui primus in hanc arenam descendo, non sine causa, malevolorum tela metuam, patrocinium mihi V. A. quærendum erat, quo adversus eorum ictus, velut clypeo, hæc contegerentur. Quos autem æquiores patronos me invenire posse considerem, quam vos (Viri Amplissimi) qui me hactenus favore vestro prosequuti estis, quem si sensero erga me continuari, animum mihi, ac vigorem addetis, hisce majora, & auri-

bus vestris digniora tentandi. Et, si vitæ spatium mihi supersit, ostendam, me non indignum, cui hæc sacra Medica concredita sint. Interea (Viri Amplissimi) chartaceum hoc munusculum, quo solus valeo, eo animo accipere dignemini, quo ego V. A. inscripsi, & quo adhuc me ipsum, & quicquid in me est, sincere vobis offero. Quod A. V. notius reddam, ubi quæ de stirpibus, arboribus, ac herbis, in Iava crescentibus, commentari cœpi, absolvero; & demonstravero, alios, quorum nomen tamen celebre inter doctos est, hoc negotium nimis levi pede transcurrisse. Valete, Viri Amplissimi, ego interim D. O. M. supplex veneror, ut, ad crescentis vestræ Bataviæ, & rerum porro Indicarum augmentum, vos nobis diu incolumes conservet. Datum Coloniæ Bataviæ Novæ, in Regno Iacatrensi, Anno 1629, Novembris 19.

V. A. addictissimus Cliens

IACOBVS BONTIVS M. D.

AVRELIVS CORNELIVS CELSVS

De Re medica: l. 5. Cap. 26. Consilium Practicum hoc nobile Medicis reliquit.

Est prudentis hominis; Primum, eum, qui servari non potest, non attingere; nec subire suspicionem ejus, ut occisi, quem sors sua peremit. Dein ubi gravis metus, sine certa tamen desperatione, indicare necessariis periclitantis, in difficili rem esse, ne, si victa ars malo fuerit, vel ignorasse, vel fefellisse videatur: Sed, ut hæc prudenti viro conveniunt, sic rursus histrionis est parvam rem attollere, quo plus præstitisse videatur; obligarique æquius est, confessione promptæ rei, quo curiosius etiam circumspiciat, ne, quod per se exiguum est, malum majus curantis negligentia fiat.

Invide, quid tentas abrodere mordicus ungues?
Vel mea ne carpas scripta, vel ede Tua.

CAPVT I.

De Paralyseos quadam specie, quam Indigenæ Beriberii vocant.

Affectus quidam admodum molestus, homines infestat, qui ab incolis Beriberii (quod Ovem sonat) vocatur. Credo, quia, quos malum istud invasit, nictando genibus, & elevando crura, tanquam oves ingrediantur. Estque species Paralyseos, seu potius Tremoris: Nam motum, sensumque manuum, ac pedum, immo vero aliquando totius corporis, depravat, & tremere facit. Causa hujus morbi præcipua est, crassus, & lentus humor pituitosus, qui nocturnis temporibus, præsertim pluvio cœlo, (pluviæ autem assiduæ cadunt ab initio Novemb. usque ad Maii initium,) nervos corripit, dum nimirum homines diurnis caloribus defatigati, noctu omne tegmen & lodices à se rejiciunt; unde facillime, jam in cerebro præcipue genitus, nervos iste humor phlegmaticus invadit. Nam noctes, in his locis, comparatione caloris diurni, frigidæ appellari possunt. In hoc casu artus prolongantur, non contrahuntur,

huntur, insinuante se inter juncturas phlegmate, ita ut nervi & ligamenta inde laxentur. Quamvis autem hoc malum plerumque per gradus, & pedetentim homines invadat, tamen aliquando valde subitum est, dum nimirum homines æstu defatigati, potum ex Palma Indica copiose & confestim ingerunt; non secus ac in patria, diebus Canicularibus aliquando vidimus fieri, cum quis cursu, aut aliquo alio vehementi motu, calefactus, potum cerevisiæ, aut lactis pressi, nimis avide haurit, ita ut inde sæpe summum vitæ discrimen, immo ipsam mortem incurrat. Porro signa hujus mali aspectu obvia sunt. Adest enim spontanea universi corporis lassitudo; motus & sensus, præcipue manuum & pedum, depravatur, hebescitque; atque in iis sentitur plerumque titillatio talis quædam, qualis in patria frigida, & hyemali tempestate, manuum, ac pedum, digitos corripit, nisi, quod hic tantus dolor non adsit. Tum etiam vox aliquando ita impeditur, ut æger vix articulate loqui possit: quod mihi ipsi accidit, dum hoc morbo laboranti vocis sonus, per integrum mensem tam exilis esset, ut me vel proxime assidentes vix intelligerent. Adsunt, præter hæc, aliquando multo plura signa, & Symptomata, quæ tamen omnia tenacem, & frigidum, humorem sapiunt: sed præcipua enarrasse sufficiat. Accingamus ad curationem itaque, quæ plerumque in longum trahitur; dum nempe humor iste lentus, & frigidus, ægre discutitur: per se tamen (ut plurimum,) lethalis non est: nisi musculos pectoris, & thoracis invaserit, &, hoc modo, spiritus, ac vocis, viam intercludat. Verum hoc imprimis curandum est, ne (si ullo modo fieri possit) te lecto affigas decumbendo: Sed vel ambulando, vel equitando, vel simili aliquo motu validiore, omni conatu te exerceas: currere quidem impossibile est. Frictiones quoque fortes, & dolorificæ, summe necessariæ sunt, quas commode hic servi Bengalenses, ac mulieres Malaycæ adhibent. Nam nostra gens tali exercitio non assuevit, ut nec balneis, quæ hic frequentia sunt. Fomenta, ac Insessiones conficiunt ex herba nobili *Lagondi* dicta, quæ folio quidem Persicariam refert, estque odoris suavis, & aromatici. Certe nobis non tantum usum Chamomeli, & Meliloti, præbet, sed discutiendi & resolvendi viribus, iis, meo quidem judicio, præstat; Pedes & manus præter ea inungendi sunt oleis Caryophyllorum, & Macis: sed mixtis ol. rosaceo: nam sola adhibita, nimis caustica sunt, & cutem facillime eroderent. Habemus præter hæc nobilem Naphthæ speciem, allatam ex Sumatra, Iavæ regno, è regione in conspectu sita. Quam *Minjac Tannnah* Indi vocant, oleum terræ significans, quod, non secus, ac nobis cognita Naphtha, quod oleum petræ vocamus, è terra erumpat; vel ex rupibus, in subjecta flumina præcipitetur. Hoc oleum à Barbaris in tanto pretio habetur, ut rex Achinensis, qui potentissimus istius insulæ est Tyrannus, sub capitali pœna istud evehi inde prohibeat: ita ut incolæ, nocte intempesta, si quæ nostra, aut Anglorum navis, eorum littoribus adpellat, ad nos istud furtim deferant. Hoc oleum, partibus affectis illitum, miraculi instar ægros consolatur. Odore est porro gravi: tamen non fastidioso.

Sed cum hic morbus sit chronicus, & longi temporis, nihil æque prodest, quam decocta ex radicibus Chinæ, Sarçæparillæ, ac Ligno Guajaco; quæ blando, & amico nostro corpori, calore, frigidos istos, & crassos humores, per sudores, & urinas, egregie discutiunt, & evacuant. Interpositis tamen subinde commodis per alvum evacuationibus, inter quas principem locum obtinet Extractum, quod hic conficimus. Ex aloë, & Gutta Cambodja dicta vulgo (corrupte apud nos gutta gamba:) cujus descriptionem inferius videbitis.

Sanguinem mittere nefas: non enim plethora, sed cacochymia, in vitio est: & quis sanguinem fontem caloris, & thesaurum vitæ, non esse intelligit.

Hujus affectus reliquiæ porro commode discutiuntur Theriaca, Mithridatio, &c. sudorem, & urinam moventibus, ac nervos roborantibus medicamentis. Reliquas hujus mali molestias opportuna exercitatio, & valida Naturæ vis sanabunt.

CAPVT II.

De Spasmo.

QVi apud nos in Hollandia rarus est Spasmus, in Indiis tam familiaris est affectus, ut merito inter Endemios, ac populares morbos, numeretur.

Tam repentinus, & subitus est aliquando ejus impetus, ut, dicto citius, homines, rigidi non secus ac statuæ, permaneant; dum vel in anteriorem, vel posteriorem corporis partem, musculi, involuntario motu, versus principium suum trahuntur: Crudele (me Hercules) malum! quod sanis partibus vitalibus, & naturalibus, cum summo cruciatu miseros mortales, intra brevissimum temporis spatium, è vivis ad mortem rapit: dum nihil, nec esculenti, nec poculenti per œsophagum in ventriculum deducere queunt. Sunt & alii particulares, crurum, ac surarum spasmi: Sed de his, quia leviores sunt, & per se transeunt, hinc non agimus.

Porro hoc malo affecti, truculente admodum astantes intuentur, præsertim, (quod sæpe fit) interveniente Spasmo Cynico, seu Convulsione canina, cum utravis maxilla aures versus trahitur. Ruber & viridis color ex oculis, & facie, oritur; dentibus strident, & murmur inconditum, vice vocis humanæ, edunt, tanquam ii, qui è cella subterranea loquuntur: ita ut imperitis vere dæmoniaci appareant.

Cura in hoc affectu à copiosa sanguinis missione inchoanda est. Tum frictiones, & ligaturæ validæ adhibendæ. Inunctiones quoque fiant oleis Macis, Caryophyllorum, permixtis oleo Anethi, aut Rosarum. Tum ol. Therebinthinæ, ac Spicæ Indicæ, quam Iava copiose fert. Cucurbitæ quoque vitreæ, & amplæ, cum multa flamma, sine scarificatione affigendæ cervici, lumbis, humeris, ac mammillis, ita enim, serosus iste, & biliosus humor, commode à nervis, & musculis revelletur.

Si remediis istis paroxysmus paulo mitior evaserit, & æger aliquo modo jam deglutire incipiat, Antidota adversus hanc pestem, in forma liquida, exhibenda sunt, quæ venenosam hanc, ut plurimum, materiam, impugnando, per sudores, & urinas celeriter ejiciant. Talia sunt Lapis Bezoar, rasura cornu Rhinocerotis, cum Theriaca, & Mithridat. mixta, &c. quæ in progressu videbitis. Tum vomitoria ex Infusione guttæ Cambodja, & Hepate Antimonii seu Croco Metallorum, deglutienda sunt: In hoc porro affectu nil procrastinandum; cum sit morbus acutissimus, qui, si quis alius, vehementer, cito, & cum periculo, movetur. Si autem malum invaluerit: & æger deglutire non valeat, per acerrimos clysteres alvus eluenda est. Quorum hoc sit exemplar.

℞. Herbæ Lagondi dictæ, Abutali Avicennæ, Bismalvæ, quæ omnia hic crescunt, ana M. j. sem. Anisi, Fœnicul. Cumini, Anethi. ana ℥ ij. Coq. in s. q. aq. Fluvii. Colatur, ℔. j. add. pulver. Colocynthid. hic crescentis, ℥ ß. Salis Ammoniaci, vel Salis nitri ʒ j, Electuarii fratris mei R. BONTII, cujus descriptionem mox dabo, ℥ j ß. ol. Anethi ℥ iij. Misce, F. Enema.

Dein æger à capite ad calcem inungatur oleis supradictis, & Naphta Sumatrensi seu *Miniac Tannah*. Balnea quoque ac fotus fiant ex Herba Lagondi, & foliis fruticis cujusdam *Dawllontas* incolis dicti, qui frutex in humanam altitudinem assurgit, folio ad marginem dissecto Balsaminæ, cujus odorem etiam proxime refert. Specifica quadam vi hæc folia crudelissimum hoc malum impugnant, & sunt anodyna, doloremque sedant, qui in hoc malo, ex contractione nervorum, violentissimus est: Lapis, & sal prunellæ per os sumptum, peculiare est remedium, ac materiam biliosam per urinas copiose excernit, &, si febris adsit, cor & arterias refrigerat benigne. Imprimis vero habenda est ratio, sævissimi symptomatis doloris nimirum, cui omissa tantisper causa principali, sæpe cogimur occurrere. Quod commode fiet Laudano Quercetani, Philonio sine Euphorbio, sed præcipue extracto Croci, quod infra describemus. Fortassis sciolus quispiam, negabit his remediis, propter vim stupefactivam, & narcoticam, nervisque inimicam, esse utendum. Speciosa hæc quidem prima fronte videntur; sed tamen vana sunt: nam præterquam, quod calidissima hujus climatis temperies hoc requi-

requirat, certissimum est, in tali necessitate, sine his ægrum evadere non posse. Adde quod nos tam rite Opium hic præparamus, ut vel infanti innoxie detur; & sane (ut verbo absolvam) si opiata nobis deessent, in morbis calidis, hic grassantibus, frustra remedia adhiberemus, quod, etsi imperitis durum, ex progerssu tamen, me nihil temere dixisse patebit. Circa victus rationem non admodum curiosi sumus; quia vehementia, celeritasque, mali, ac atrocitas, nobis longiorem deliberationem eripiunt; inclinante tamen morbo, gallinis, & hœdina, & vitulina, carne, utendum, cujus jusculis incoctum sit Cardamomum, & Thamarindi, quæ duo simplicia Iava copiose fert, ut medicamenti simul ac alimenti vicem suppleant.

CAPVT III.

De Alvi Profluviis, & primum, de Dysenteria vera.

QVoniam Profluviorum Alvi, hic (ut & apud nos) variæ sunt species, de singulis agemus, partesque affectas demonstrabimus, tum causas investigabimus, & symptomata denique observando, curam his annectemus. Et primum de Dysenteria vera loquemur, horribili isto, & consuetissimo his regionibus malo, quod plures homines necat, quam affectus quispiam alius præter naturam. Dysenteria igitur vera, est Exulceratio Intestinorum cum assidua dejectione, mucosa primum, cruenta dein, & ultimo purulenta, cum ramentis, ac ipsorum intestinorum substantia, cum dolore intolerabili, torminibusque ventris; Hoc vitium partim contrahitur ex aëre calido, & humido; Falluntur enim, (ut hoc obiter quoque dicam) qui, propter Lineæ Æquinoctialis proximitatem, aëris temperiem, siccam, & calidam, esse putant. Cujus rei invictissimum, inter alia, argumentum est, quod chalybs, ferrum, æs quoque, ac ex his confecta instrumenta, rubiginem citius, & æruginem, contrahant, etiam siccissima anni tempestate, cum nullæ pluviæ cadunt, quam in patria, Autumnali tempore pluviosissimo. Præterea fructus maximum huic malo fomentum præbent, quibus si quis cum summa cautione non vescatur, & cum Oryza, vel pane & pauco salis, vix unquam hoc malum effugiet, non secus quam in Gallia, & Hispania, qui uvas avidius sine pane vorant, statim Diarrhœam, vel Dysenteriam incurrunt. Tales sunt fructus: Ficus nempe Indicæ, quas *Bananas*, & *Pisang* incolæ vocant; *Garcias ab Orta*, & *Prosper Alpinus*, Musam appellant. Duriones deinde, *Iacas*, *Ananas*; Adde his Cucumeres & Melones aquaticos, &c. Quorum descriptionem apud eundem *Garciam*, & *Ioannem à Linschoten*, videte. Hi fructus, præterquam quod horarii sint, etiam humiditate sua, & calore, temperamento nostro infesti sunt, Melones, & Cucumeres, excipio, qui præter frigus, de humiditate non parum participant. Præcipua vero hujus mali causa est, potus vini adusti, quod *Arac* vocatur, & quod Chinenses ex Oryza, admixtis Holothuriis, in mari fluctuantibus, conficiunt, quæ nos Belgice **Quabben** & **Quallen** solemus vocare. Hæc Holothuria tam acris sunt caloris, ut attactu cutem exulcerent, & vesicas inducant. Vtinam nostri navales socii hoc potus genus non tam avide, biberent! non tot funeribus extuberaret hic humus: Quantum ad curam, commune remedium est infusio Rhabarbari in decocto Thamarindorum, ad minuendum (ut aiunt) & temperandum, acrem hunc succum: notandum est, hoc remedium sæpe non prodesse: sed aliquando ægros in certam perniciem conjicere: dum nimirum bilis acerrima turget, & orgasmo fertur; ac metus est, ne ex levissimo laxativo, irritetur, & majore cum impetu, ad partem affectam feratur, cum incredibili ægri cruciatu, & certa sæpe pernicie. Adde summam plerumque, in hoc casu, virium imbecillitatem, quæ restaurativi potius aliquid, quam purgativi requirit. Itaque caute Medico circumspiciendum est, quid agat. Ego, quod experientia longa verum esse didici, ad ægrorum salutem libere in medium profero. Potus quotidianus itaque sit decoctum Oryzæ, quod *Caudgie* Indi vocant; cum Endivia, & Cichoreo, quod, ex semine allato ex patria, in hortis luxuriat. His addatur Lingua Cervina, seu Phyllitis, quæ circa fluenta copiose crescit, & astrictoria sua vi, Hepar, & Intestina, roborat, tum acrimoniam istius furentis humoris infringit.

Si vero propter sævitiam symptomatum, doloris præsertim acerbissimi, temporis angustia, tam longam in cura moram non patiatur, statim ad Extractum Croci deve-

niendum est, quo remedio (ausim dicere) nullum humana cura exquisitius excogitare potuit: putoque verissimum hujus morbi, sæpe etiam venenati, Antidoton esse. Speciatim porro omnia remedia ad hunc affectum referre mei instituti non est. Et ego tantum ea requiro, quæ non primis modo qualitatibus, sed proprietate etiam substantiæ, huic morbo sævissimo adversentur, &, in hoc solo, maxime nascuntur. Fructus etiam illi, quos *Mangas* vocamus, qui conditi, propter astringentiam, & aciditatem, summe utiles sunt. Immaturi quoque coquuntur cum ovis, ut apud nos uvæ crispæ; neque facile quis, etiamsi exquisitissimi gustus, saporis differentiam cognoscit. Conficitur etiam ex iisdem fructibus conditum seu miva, non secus ac caro cotoniata in patria ex Cydoniis malis, cujus vicem supplet; nescio an & superet. Ad ulteriorem porro viscerum corroborationem egregie confert Syrupus è Granatorum succo, recens ex arbore decerptorum; tum flores ipsorum conditi, excellenti in hoc malo remedio sunt.

CAPVT IV.

De Fluxu Alvi Hepatico.

Fluxus Alvi Hepaticus, etiamsi non minus, quam Dysenteria, periculosus, non tamen tam sævis symptomatis concomitatus est. Adest enim multo minor, ac sæpe nulla intestinorum excoriatio: nam in hoc casu plerumque purus sanguis dejicitur, vel propter debilitatam jecoris vim retentricem, vel propter acrimoniam sanguinis, oscula venarum reserantis per anastomosin, vel denique cruor propter copiam regurgitat in venas mesaraïcas, & inde in intestina, & sic per alvum rejicitur, & hic quidem omnium fluxuum Hepaticorum minus periculosus est, & sæpe plus terroris, quam damni, infert. Si itaque acrimonia sanguinis in causa est, frigidioribus decoctis utendum est, è seminibus Cucumerum, Cucurbitarum, Citrulli, Peponum, ac Melonum aquaticorum, quorum omnium summa est quantitas. Ex iisdem conficiuntur quoque Emulsiones, Eclegmata, & Pulveres, ad idem malum perutiles. Tum ad peccantis humoris revulsionem, cucurbitæ cum scarificatione lumbis, & natibus, admovendæ, tum diureticis supra nominatis cum saccharo cibi condiendi. Sin autem quantitate nimia sanguis luxuriet, sine mora vena media pertundenda est, habita semper recta ratione virium, quia in his regionibus propter aëris ambientis calorem, & evaporationem spirituum assiduam, homines, præsertim ægri, fiunt debilissimi. Hinc (ut obiter hoc dicam) non facile, nisi in summa necessitate, ad venæ sectionem descendo, quod corpora nostra mollia, & à calore supradicto effœminata, istam evacuationem non facile tolerant: Secus est in compactis corporibus Iavanorum ac Lusitanorum, quæ calori assueta, venæ sectionem largam admittunt. Expertus, credite, loquor. Sed semper, in angustiis, ceu ad sacram anchoram, confugiendum ad nobile istud Extractum Croci, jam aliquoties commemoratum. Cujus descriptionem hic subjicio.

℞. Opii electissimi (quod *Misri* vocant, & antiquorum est Thebaicum, nam *Misri* est Ægyptus,) Sanguinis draconis, gummi Benjuini, Croci Orientalis, ex Persia, ana partes æquas, Ambræ Iaponicæ, seu nigræ, partem tertiam; conjice in vas vitreum oblongi, & angusti, colli; adde aceti fortissimi ex vino, ut materiam seu massam in fundo supereemineat, tres, aut quatuor, digitos. Vitrum bene clausum exponatur radiis Solaribus; qui nobis propter fervorem, sunt instar ignis chymici; colata hæc omnia & expressa fortiter, eodem Sole inspissentur in consistentiam Extracti.

Hujus dosis est à granis sex, ad novem; in formam catapotii coactum; vel, in cochleari, vino, vel convenienti aliquo alio liquore dissolutum, detur præcipuo circa noctem, quo tempore observavi, omnia intestinorum mala exasperari.

De Lienteria, seu lævitate intestinorum, quæ plerumque Dysenteriam diuturniorem sequitur, & etiam de Diarrhœa, volens taceo, quia notissima hæc sunt in patria, & quorum cura sæpe superioribus annexa est, & tantum sæpe, in corroboratione ventriculi, & intestinorum, consistit. Sed de reliquis Alvi Fluoribus dicamus.

C A-

CAPVT V.

De Tenesmo.

TEnesmus, propter summam molestiam, quam secum conjunctam habet, magis metuitur, quam Dysenteria ipsa; & certe, si eam præcedit, ut plurimum lethalis esse solet, quia omnes morbi, qui successione augescunt, primogeniis sunt magis calamitosi: Sin autem Dysenteriam sequatur, facilior ejus est curatio, quia tantum reliquiæ ipsius sunt, ab acri humore partem affectam exulcerante. Est autem Tenesmus exulceratio intestini recti, cum crudeli & assiduo dejiciendi conatu, ubi pauca, & mucosa, permixta sanguinis aliquot guttis, extremum pus excernitur: unde nostrates perapposito vocabulo hunc affectum **den Drupp-loop** vocant, quod stillatim, & guttatim humor peccans dejiciatur; Mulieres gravidæ hoc affectu correptæ, (ut fere semper) abortiunt, vel ante tempus fœtum excludunt. Vterus enim inter anum, & vesicam, situs, ex assiduo, & forti isto conatu, embryonem ante tempus ejicere cogitur. Ex eadem etiam causa, procidentiam ani infert, ac Hæmorrhoidas, &, si diutius perseveret, (quod sæpe vidi) Hydropem; & hinc Extabescentiam, & post sæva tormenta Mortem. Quoniam autem hic affectus tantum occupat intestinum rectum, & anum, cura ejus præcipue consistit in clysteribus, fomentis, & insessionibus, quæ parantur ex herbis partim emollientibus, partim detergentibus. Talia sunt fol. suprad. *Dawl Lontas* ac *Lagondi*, Bismalvæ, & *Abutali*. Add. sem. Cumini, Anisi, Fœniculi, &c.

Cum his, & similibus ulcus jam ex parte mundatum fuerit, & dolor sedatior, astringentibus decoctis pro fotu utemur, & hoc eo magis, si ani procidentia simul adsit. Ejusmodi sunt, Lingua Cervina, seu Phyllitis, folia Thamarindorum, tum fructus quoque, & folia *Billinbing* suprad. Qui magnitudinem & formam referunt primo adolescentium Cucumerum, quos Agureas Lusitani, ac Itali vocant, quibus fructibus puto Naturam nihil acidius è terra produxisse: Nam, si cui dentes aliis cibis acescunt, his comesis omnis aciditas evanescit. Ferme ea ratione, qua major dolor minorem obscurat. Has herbas præcipue in scenam produxi, ut sciant curiosi Medicinæ indagatores, ubi supra commemorati morbi, & mala ita frequentia sint, ibi D. O. M. per Naturam contraria his remedia larga manu, ex terra, produxisse. Cæterum remedia, in patria cognita, leviuscule volens transeo, quia potissimum iis Medicinæ amatoribus prodesse studeo, qui mecum, aut post me in longinquis hisce regionibus praxin medicam exercituri sunt. Et utinam hactenus per morbum, quo circiter quatuor menses decubui, tum per undique nos cingentes Iavanos, nobis, ut in principio mei in has terras adventus, licuisset in amœnissimas Iavæ sylvas exspatiari: & herbas, nobilissimas, & plurimas, exactius nosse: Dabo tamen alio volumine, nomina multa, arborum, fruticum, & herbarum, hic passim nascentium. Tum avium, & piscium, quorum semper curiosus fui, quique in his regionibus capiuntur, naturam, & indolem vobis explicabo, & quid exotici, & alieni in iis, & in quibus cum nostratibus conveniant, docebo. Interim hoc Caput finiendum est aurea C. Celsi sententia, quæ talis est l. IV. c. XVI. *Cum in omni fluore ventris, tum in hoc præcipue* (de Tenesmo loquitur) *necessarium est, non quoties libet, desidere, sed quoties necesse est, ut hæc ipsa mora in consuetudinem ferendi oneris intestina deducat.*

CAPVT VI.

De Cholera.

PRæter jam dicta Alvi Profluvia, etiam Cholera familiariter ægros infestat; cujus causam, signa, & symptomata, curam denique, hoc capite absolvere est animus. Fit itaque Cholera, cum materia biliosa, & retorrida ventriculum, & intestina, infestans, per gulam simul, & per anum, continuo ferme, cumque magna copia, rejicitur: Morbus est acutissimus, ideoque præsenti eget remedio. Causa præcipua hujus mali, præter aëris calidam ac humidam temperaturam, est nimia fructus edendi licentia;

tentia; qui quod plerumque sint horarii & putredini obnoxii, tum humiditate sua superflua ventriculo infesti & insueti etiam, bilem æruginosam hanc gignunt. Hæc excretio, & non sine causa, alicui videretur salubris, quod talia purgentur, qualia oportet: tamen quia cum tanta quantitate simul effunduntur spiritus vitales, & naturales, debilitato quoque per fœdos halitus corde, caloris omnis, ac vitæ fonte, ut plurimum commoriuntur ægri, idque celerrime, utpote qui intra viginti quatuor horas, vel etiam pauciores, expirent, ut accidit inter plurimos *Cornelio van Royen*, ægrorum in Nosocomio Oeconomo, qui, hora sexta vespertina, adhuc valens, subito Cholera corripitur, & ante duodecimam noctis horam vomendo simul, per alvum dejiciendo, cum diris cruciatibus, convulsionibus, miserrime expiravit; vincente morbi violentia, ac celeritate omne remediorum genus: Si tamen, ultra prædictum spatium, pernicies ista protrahatur, magna de cura spes est, pulsus admodum debilis est, respiratio molesta, membra externe frigent. Calor vehemens, & sitis, interne urgent; vigiliæ adsunt perpetuæ. Iactatio corporis inquietissima, quæ si comitetur frigidus & fœtidus sudor, mortem in propinquo esse, certissimum est. Danda in hoc affectu primum opera, ut acerrimus iste humor, qui tanto furore, ac orgasmo, fertur, mitigetur. Quod fieri poterit maxime per astringentia medicamenta, ventriculum, & intestina, corroborantia, & simul modico frigore furorem materiæ morbificæ refrenantia. In his præstantissimus est Syrupus ex *Billinbing*, suprad. Tum fructus ejus sacchraro conditi, adjecto croco. Syrupus præterea è succo Limonum recentium. In Iava nascitur insuper ad hunc affectum Pseudomyrobalanus, qui forma Bellericos refert, magnaque copia à Nigris in urbem venalis adfertur, & sola astrictoria vi præstat, cum cæteræ Myrobalanorum species etiam laxativi aliquid habeant; hinc conditus hic fructus, utilissimus, ad Choleram non solum, sed ad cæteros omnes alvi fluores nimios. Cum cornu cervi usto, lapide Bezoar, rasura cornu Rhinocerotis, vel Margaritis præparatis.

Sed his non adferentibus juvamen, confestim ad Extractum Croci deveniendum est, tum, ut vigiliæ arceantur, & somnus concilietur, qui propter summam virium dejectionem necessarius est, tum ut, tantisper mitigato atroci isto humore, Natura fortior denuo ad vincendum hostem insurgat: Cholerici (ut fere semper) convulsi moriuntur.

CAPUT VII.

De Affectibus Hepatis Visceris nobilis: & primum de ejus Obstructione, & Inflammatione.

NUllum viscus, præter intestina, frequentius in his regionibus infestatur, quam jecur; quod, prætermissa, jam toties dicta, victus ratione mala, à potu istius maledicti *Arac*, non tantum in temperamento immutatur, sed etiam in substantia sua corrumpitur: Dum enim ejus haustu ebriosi isti excalefacti, ingentem aquæ copiam in ventriculum ingerunt, ut conceptum æstum restinguant, dein humi, tanquam pecudes, procumbunt, & in navibus, se rori, qui post secundam aut tertiam noctis horam, copiose cadit, exponunt: inde venenatos vapores è terra erumpentes, intra corpus recipiunt, & sic obstructionem hepatis facillime incurrunt, cui adest tensiva, in hypochondrio dextro, gravitas, dolorque obtusus, & quasi pondere premens. Difficilis quoque adest spiratio, propter gravitatem visceris, diaphragma deorsum trahentis, cui, mediante ligamento suspensorio, annectitur: & hæc infarctio si perseveret, humor, hepar obstruens, dum non ventilatur facillime, putrescit. Vnde febris etiam oritur, & ipsius hepatis inflammatio, cum dolore acuto, & pungente, febrisque augescens, in ardentem transit, cum siti intolerabili, faciei rubedine, & difficili, ob prædictas in obstructione causas, respiratione: Hi duo affectus cum, quasi invicem, concatenati sint, & unus ex altero ferme nascatur, curam amborum hoc capite conjungam, incipiendo, (ut par est) ab obstructione. Itaque in hac primum observandum est, ne nimium calidis medicamentis in principio utamur, ne minutæ istæ hepatis venæ, & capillares, ab exsiccante calore magis obstruanrur, & ne hoc modo, (quod in proverbio est,) oleum camino addamus. Ergo temperate calidis, & per consequens leniter deobstruentibus, & materiam peccantem

cantem incidentibus opus eſt, quæ familiaritatem quandam cum noſtra natura habeant. Talia ſunt, quæ à practicis Anodyna vocantur. Nimirum ſemina Aniſi, Fœniculi, Cumini, quæ nobis hic ſuppetunt. Tum radices graminis cujuſdam aromatici, & Caryophyllatæ odorem æmulantis. Adde his, (quod in principio dici oportuit,) Calamum aromaticum verum, quem Paſtum Camelorum vocat ab Orta, abunde hic creſcentem, quo etiam incolæ cibos, præſertim piſces, non inſuaviter condiunt. Cæterum reliqua addantur, quæ blando calore diuretica ſunt, ut viſcus hoc nobile ab infarctu liberent. Præparata jam morbi materia, eam medicamento, non ſemel nec ſimul, ſed iterato, ſtudebimus educere. Ejuſmodi ſunt, Thamarindi, Caſſiæ fiſtulæ pulpa, adjecto pulvere Therebintinæ coct. ſec. artem; mirum enim quam blande hæc ſimul per alvum, & veſicam morbificum ſuccum ejiciant: ſi paulo fortius deſideres, adde ℨj Rhabarbari, miſceatur cum ſupradictis in formam boli. Inflammationem porro in procinctu eſſe cum compereris, ex febris augmento, & dolore vehementiori, & magis pungente, ſtatim venam ſecato copioſe, pro viribus ægri. Cibis, Syrupis, & Conſervis refrigerantibus, jam aliquoties commemoratis utere, quæ, ne actum videar agere, ego lubens omitto. Conficitur conditum ex fructibus, quos poma Amoris vocamus; Italis *Bella Dona*, & Luſitanis *Poma d'Oro*, appellantur. Certe ſpecies Mandragoræ eſt. Chinenſes inter acetaria in hortis colunt, & toſtam ſub cineribus cum aceto & pipere edunt. Hæc Planta, etiamſi frigida eſt tertio gradu, tamen, in climate hoc calido, & bile acerrima dominante, maximum Hepati, & reliquis viſceribus vicinis, per conſenſum laborantibus, præſtat refrigerium. Condiuntur quoque muria, & aceto, addito pipere, & aromatibus. Quod genus conditura communi nomine *Achar Indi* vocant. Denique Hypochondria; præſertim dextrum inungendum eſt, unguento nobili, quod Indæ mulieres conficiunt, cujus ingredientia præcipua ſunt, Radix Curcumæ, (quam *Borborii* incolæ vocant,) & unde univerſa compoſitio hæc etiam nomen ſortita eſt. Santali omnibus ſpeciebus, addita Caphura: & oleo recenti ex Cocco expreſſ. vel ſi mavis, roſaceo; quod nobis ex Perſia ſuppetit: Hæc omnia in marmore ſubiguntur in unguenti conſiſtentiam. Hoc oleo, fœminæ ſimul, & viri, totum corpus inungunt adverſus æſtus: Et quia colore propter Curcumam eſt flavo, homines quaſi croco tincti ſpectantur, odore tamen eſt admodum grato, & cerebro utili: (Curcumæ meminit ab *Orta*, l. 2. cap. 39. Et quamvis eam ibi deſcribat: tamen fatetur, id ſe ex auditu facere, ego millies vidi, & à terra evulſi. Deſcripſit autem ſub nomine croci Indici 3. Folio eſt Pſeudoridos, ſeu Gladioli.) Præterea, ad idem, Oleum conficimus, ex floribus cujuſdam arboris, non nimis altæ, ferentis folia, Perſicæ arboris ſimilia. Flores ſunt viroris dilutioris, quem Belgæ **Zee-groen** vocant, & primo intuitu, potius faſciculum foliorum putes eſſe: ſed pediculi intus in calice, quales in roſis ſunt, flores eſſe arguunt. Arboris ſimul, & florum nomen *Sampaga* incolis eſt, & apud eos in ſummo ſunt honore: Nam Indi, ſi quæ gens alia inter Mahumetanos, odoris grati ſunt avidiſſimi, hinc nullas ferme in plateis mulieres conſpicias, quæ non capillos intertextos habeant, his & ſimilibus floribus, ut gratiores ſe maritis, aut amantibus ſuis, ſe reddant: ſed in viam redeamus. Si (quod ſæpe fieri ſolet) dolor in Hepate, & ligamentis ſit intolerabilis, cauſa tantiſper omiſſa, huic ſymptomati occurremus. Quod fiet per Extractum Aureum Croci, quo vel ſolo (auſim affirmare) ægros plurimos curavi, natura, per quietem, ad ſe redeunte, & virus per alvum, urinas, & ſudores, ejiciente.

CAPVT VIII.

De Apoſtemate Hepatis, & ejus cura unica.

QVod ſi hepatis inflammatio non bene ſanetur, vel pertinacius curæ reſiſtat, conſequitur admodum miſerabilis affectus, Hepatis nim Apoſtema; quo, ſi parenchyma, ſeu ſubſtantia ipſa jecoris occupetur, jam incurabile eſt malum; Ideoque de eo ſuperſedeo dicere. Sed ſi pus hæreat, inter membranam cingentem hoc viſcus, & ipſius carnem, (quod perſæpe fit,) unica ſalutis ſpes eſt in Apoſtematis apertione; quæ hoc modo fieri debet. Primum, in regione hepatis applicetur cauterium potentiale, ita, ut eſchara tantum penetret abdominis muſculos, nec inficiatur

perito-

peritonæum; Deinde, parvo foramine per ſcalpellum in ipſo ſecto, per id immittatur inſtrumentum argenteum concavum, quali utuntur in ſectionibus calculi lithotomi; dein ſatis late vulnus dilatandum: Et tum ſtatim in conſpectum ſe dabit membrana Iecur ambiens, vehementer tumeſcens ab amurca intus latente. Ea pertuſa, ſanioſus humor, carnium loturæ ſimilis, effluet, qui quo minus fœtet, eo major de cura ſpes eſt. Poſt hæc vulnus detergendum, modice ſiccantibus & mundantibus. Fol. n. roſarum. Cortic. granatorum, add. mell. roſac. &c. Dein ſarcoticis, & epuloticis, à perito Chirurgo vulnus ad cicatricem perducendum. Interea ægro omnino à pharmacis & catharticis abſtinendum, & tantum roborantibus utendum, ut Conſerva roſar. cum Pulvere Santali rubri. cui miſceatur cornu cervi uſti raſura, cornu Rhinocerotis, qui hic plurimus in ſylvis eſt, Margaritæ, & corallum rubrum præparatum. Adhæc Syrup. condita, & mivæ è *Billinbing*, *Mangas*, Granatis, è ſucco Limonum, quæ omnia refrigerantia ſimul & hepar roborantia, ægro ſolamen adferunt. Porro debili (ut fere ſemper) exiſtente ægro, lapidi Bezoar non eſt parcendum.

CAPVT IX.

De Hydrope, familiariſſimo in Indiis Morbo.

HÆc pauciſſima de Hepatis apoſtemate: quia cura non verbis, ſed agili Chirurgi experti manu, & prudentis Medici ingenio peragenda eſt. Iam ad Hydropem, frequentiſſimum in his locis malum, deveniendum eſt.

Hydrops, ut omnes docti conſentiunt, oritur ex frigida hepatis intemperie, quæ ſæpe à diuturna obſtructione originem ducit. Hæc vero obſtructio naſcitur ex cibis mali ſucci & fructibus ſupra deſcriptis: hinc fit, ut ſanguificatio vitietur. Iecur enim, dum chylum, ex venis meſaraicis attractum, in ſanguinem convertere nequit, ejus loco ſeroſum illum & aquoſum humorem gignit; intumeſcitque (ut & in Patria) vel univerſum corpus, vel abdomen, idque vel à flatibus vel humore ſeroſo. Unde illæ tres tantopere decantatæ Hydropis ſpecies, Anaſarca, Aſcites, & Tympanites, (proh dolor) nimis frequentes ſunt in Indiis. Pars tamen principaliter affecta, eſt nobile viſcus hepar. Tuſſis propterea ſicca comitatur & reſpirandi difficultas, quia jecur inſita ſua, & jam per morbum adaucta gravitate, deorſum ſeptum tranſverſum trahens, thoraci & pulmonibus hanc moleſtiam infert. Adeſt febris plerumque lenta, urinæ ob cruditatem, & functionum naturalium debilitatem, tenues & albæ. Sitis propter ſeroſi humoris ſalſedinem adeſt indefeſſa. Præterea univerſi corporis ſpontanea laſſitudo. Hæc ſunt aquæ intercutis præcipua ſigna, ſi quæ ſint leviora, ea prudens prætereo, quia mihi non eſt animus formare Medicum: ſed jam formatum docere, quid hic in praxi opus ſit. Antequam hujus morbi curam aggrediamur, ſciendum eſt in genere, Hydropem in his locis facilius ſanari, quam ſub noſtro climate. Itaque cautus medicus non temere judicium ſuum præcipitet, nec primo aſpectu lethale dicat, quod paulo poſt cum ingenti ſua irriſione, à mulierculis, vel potius ipſa natura, obſervata tantummodo convenienti victus ratione, ſanatur. Præcipua vero cura conſiſtit in præparatione primum, dein eductione humoris peccantis; tum reliquiarum diſcuſſione, denique in correctione intemperiei in hepate conceptæ. Diæta quoque ſit boni ſucci, ut ſunt Gallinæ (quod avium genus hic frequentiſſimum) eæque ſint elixæ potius, quam aſſæ: ſed inter cæteras iſtud genus eligendum eſt, quod carne ſit nigra; nam has habere vim medicamenti diuretici longo uſu ab incolis compertum eſt; Harum juſculis incoquantur ſemen Anethi, Fœniculi, radices Cichorei, Majorana, Baſilicum, quibus omnibus abundamus. Eodem modo præparatæ etiam carnes caprinæ medicamenti ſimul ac alimenti vim præſtabunt; ſed nihil æque confert, quam quotidianus uſus decoct. radicum Chinæ, Sarçæparillæ; adjectis Curcumæ radicibus, Succiſa & Scabioſa, quarum herbarum vires mulieres Malaicæ obſtetrices, uſque ad irriſionem extollunt. Sic quoque prodeſt decoct. Guaiac. cum corticibus ejus.

Humorem hoc modo præparatum educere per alvum ſtudebimus vehementioribus catharticis, ne ſi imbecillibus utamur, ſuccum peccantem moveamus potius, quam promoveamus. Inter quæ præſtat Extract. gutt. Cambodja, quod paratur hoc modo à me.

℞. Aloës

℞. Aloës Socoterinæ,
Guttæ Cambodja,
Gummi ammoniaci, ana partes æquales.
Aceto vini acerrimo dissolvantur ; pone in vase vitreo ad Solem, fortiterque colatum exponatur rursus, donec contraxerit consistentiam, massæ pilularum.
Dosis ejus à ʒ ß. ad ʒ j.

Crescit quoque in summa copia, Cucumer asininus, unde Elaterii succum non semel confecimus, cujus ℈ j. ad ʒ ß cum magno successu ægris sæpe exhibuimus. Dantur enim commode Extract. Esulæ, grana x. vel xv. in convenienti aliquo liquore. Et quia sæpius incidimus in mentionem Guttæ Cambodja, & Esulæ istius Iavanæ, utriusque descriptionem à me accipite. Nascitur in sylvis Tithymali quædam species, in tantam altitudinem, ut acumina magnarum arborum, quas instar hederæ amplectitur, æquet, imo superet: crassities ejus est brachii facile humani. Hujus caule vulnerato, lacteus humor effluit ubertim, qui collectus, & in extracti consistentiam redactus, ad usum servatur. Planta ista, quæ Guttam Cambodja fert, seu lacrymam istam flavam, quam in patria habetis, supradictæ adsimilis est: nisi quod non tam alte excrescat: ita ut ferme solo colore succi hi inter se differant. Crescit hæc planta, ut & Aloë, in maxima copia in Cambodja regione Chinæ vicina, unde etiam nomen sortita est. De Paracentesi, aut de umbilici perforatione, nihil addo, non quod non frequenter exerceatur, sed quod hæc Chirurgo & Medico experto cognita esse debet. Adde quod mihi propositum est, tantum de ea cura agere, quæ his regionibus maxime familiaris; magis enim mihi curæ est bonum practicum agere, quam in scholis de omnibus morbis, eorumque curis otiose disputantem, & medicum in charta superbæ agentem. Hoc ausim affirmare, (absit verbo invidia,) si hanc methodum Medici & Chirurgi sequantur, non longe à scopo aberrabunt. Evacuato maxima ex parte hoc seroso humore, ne recidivam patiantur ægri (quod alias sæpe fit, & à recidivis in Indiis ferme ad sanitatem nunquam est reditus,) reliquiæ hujus mali discutiendæ sunt, & hepar, quantum fieri potest, ad pristinam temperiem reducendum est. Ad quod, præter solita antidota sudorifica Theriacam, Mithridat. &c.) Decoctum levius Sarsæ, radicis Chinæ: & Guajaci per aliquot dies continuandum est, quod tum in hoc, tum in aliis chronicis morbis longe præstantissimum, indubitatum est remedium.

CAPVT X.

De Ictero in Indiis.

MOrbus regius, seu Icterus, inter quotidianos in India morbos merito numeratur. Hic quoque vel morbos alios comitatur, vel eosdem sequitur. Exempli gratia Inflammationem, Scirrhum, Apostema denique hepatis, & quia tum, ut plurimum symptomaticus, & ex violentia morbi ortus est, ut fere quoque semper lethalis est. Præterea, quia ejus cura cum primariis affectibus conjuncta est, de eo supersedebimus dicere; verum!, est & altera Icteri species, ubi folliculus fellis obstructus, excrementum suum ad alvum non transmittit, unde etiam in stercore color albus apparet, urina vero croceo plane colore, lintea tingit; Nam bilis, versus jecur regurgitans, cum sanguine dein per venas, & arterias in universum corpus distribuitur, cutemque tingit colore luteo, ut & in oculis manifesto appareat. De hoc affectu nobis est sermo. Sæpe ita momentaneus est, ut intra paucissimos dies oriatur, & occidat, quod cis paucos menses accidit doctissimis, & reverendis viris *D. Iusto Heurnio*, ac *D. Abrahamo de Roy*, quibus amicissime simul & familiariter utor, qui aliquoties exhibito pharmaco sudatorio, & cordialibus, intra breve temporis spatium curati sunt. Qui autem diuturnior est Icterus, majorem in cura diligentiam requirit, quod in eo longe validior sit obstructio: adde quod sæpe delirium, & phrenitidem infert, bile flava per metastasim ad mentis arcem elevata. Hic neglectus certissimum hydropem infert. In eo igitur iisdem medicamentis utendum, quæ superius in obstructione Iecoris adduximus, Aviculæ quoque Chlorides dictæ, propria & occulta qualitate adversus hoc symptoma valere incolæ produnt. Excellit decoctum Chinæ & Salsæ, quo

copiose sudores eliciuntur. Tum porro ad evacuationem eundum. ℞. Folior. Senæ ℥ j. infus. in decoct. Thamarindorum cum Rhabarbar. ʒ j ß. Sed si propter fortem obstructionem paulo valentiori pharmaco sit opus, Electuario subsequenti utatur æger, quod è fratre meo *P. M. Reynero Bontio*, dum viveret, *Principis Auraici Mauritii Archiatro, & Medicinæ Professore in Academia Leydensi*, accepi.

℞. Ligni Guajacini ℔ ij.
Sarçæparillæ ℥ viij.
Cortic. ligni Guajac. ℥ iij. post macerationem in s. q. aq. fluvii per 24 horas, coquant. q. s. Hujus colaturæ ferventissimæ adde,
Folior. Senæ mundator. ℔ j.
Polypodii ℔ ß.
Sem. Anisi. Fœniculi, ana ℥ iij.
Hellebori nigri ℥ vj.
Myrobalanorum omnium,
Thamarindorum, ana ℔ ij.
Bulliant q. s. in supradicto decocto. Colaturæ rursus adde,
Pulpæ Cassiæ Fistulæ ℥ xij.
Pulveris Senæ,
Pulveris Rhabarbari, ana ℥ x.
Pulveris Cortic. ligni Guajacini ℥ iv.
Scammonea elect. pro quaque electuarii ℔ j. ad ℥ j.
Sacchari albissimi, q. s.
F. Electuarium molle. Cujus dosis est à ʒ iiij, ad ℥ j.

Pleraque ingredientia hoc Electuarium hic inveniri scitote: Nam Polypodium, crassius longe, & succulentius, in Mangiferis arboribus, non secus ac in Quercubus in patria, crescit. Si porro Helleborus niger desit, ejus loco utimur Hellebori albi speciє, quam *Potsiock* Chinenses, & Iavani vocant, estque in summo pretio. Thamarindi quoque & Cassia hic in sylvis passim crescunt. Loco Scammoneæ, quæ tamen, ut & reliquæ Convolvulorum species, hic abunde nascitur, uti commode possumus Gutta Cambodja, prius per aliquot dies in aceto macerata, vel spiritu vini. Nam hoc modo vomitoriam, & infestam suam ventriculo qualitatem, plane deponit, & blandius, quam Scammonea, alvum ducit. Pro potu utatur æger secundo Decocto Chinæ, cum radicibus Curcumæ, quas Lusitani *Saffram de tierra* nominant, ac si Crocum subterrestrem dicas. Pulvis ejus melle exceptus, & in Electuarii formam redactus à ʒ ß. ad ʒ j. tanquam specificum huic morbo remedium exhibetur, & tum per sudores, tum per urinas, egregie humorem, qui in vitio est, educit. Flatus, qui in hoc morbo assidui sunt, seminibus Carminativis, & ol. Anisi, discutiuntur. Crescunt enim omnia hæc, & à Iavanis, & Chinensibus, in similes usus reservantur.

CAPVT XI.

De Atrophia, seu Extabescentia quadam, Indicis regionibus familiari, ob obstructione viscerum, præsertim Mesenterii, orta.

SÆpe sine manifesta causa ægri extabescunt, ac emaciantur, febri nulla vel saltem lentissima se huic malo jungente, sine magno sensu doloris; gravitas tantum quædam sentitur circa umbilicum, & Hypochondria. Hoc malum, præter obstructionem viscerum, sæpe causam latentem habet in venis mesaraicis, vel in ipsa Mesenterii substantia, quæ sæpe insignem abscessum patitur: quod in dissectis cadaveribus non semel observavi; Immo repperi aliquando totum Mesenteriam absumptum; & tamen intestina cohærebant, ac potius inter se confundebantur nullo ordine, tenuibus pelliculis, seu membranulis adnatis. Ita miseri mortales ad extremam maciem perducti, ut jam magis Sceleta, quam corpora carne vestita, dici possint, absumpto calore nativo, vita excedunt. Notabile in hoc malo est, plerumque adesse βȣλιμον, & appetentiam caninam: cui se Lienteria, seu lævitas intestinorum conjungit; unde cibi nihil, aut

aut parum immutati, & incocti, per alvum ejiciuntur. Taliter affecti, quamvis plerumque commoriantur, tamen, ne omnino deſperare videamur, aliquid tentandum eſt potius, quam nihil. Si forte natura benignior, adjuta autem blandis medicamentis exterius, vires reſumens, ex deſperato ſanabile faciat malum; temperate itaque calidis, & anodynis, moderateque, citra inſignem calorem, deobſtruentibus, utemur. Talia ſunt decoct. & condita, ex ſeminibus Aniſi, Fœniculi, Carui, & reliquis carminativis ſupra relatis. Præterea creſcit quoddam gramen, cujus nomen, & deſcriptionem videre eſt apud *Proſperum Alpinum, libro de plantis Ægypti, capite* XL. quod merito gramen Crucis vocatur, quia quatuor ſpicas è ſummitate caulis emittit, quæ perfecte Crucem formant. Radix hujus graminis, quæ tantum in uſu eſt, odorem habet aromaticum, & proxime ad Caryophyllatæ radicis accedentem, guſtu quoque eſt γλυκόπικρος, id eſt, è dulci amara. Hujus radicis decoctæ mirabiles effectus expertus ſum, in calculo Renum, & aliis longioribus obſtructionibus, qualis hæc eſt, de qua loquimur. Confert quoque Anagallis aquatica, ſeu Becabunga, quæ cum elegantiſſimis floſculis ſuis albis in ripis fluviorum creſcit. Veſcatur æger carnibus Turturum, & Fringuillarum, quas milites & Mauri, ſclopetis occiſas, quotidie venales in civitatem ferunt. Lac quoque caprillum mirifice prodeſt, dum nitroſitate ſua, quæ ſero ineſt, venas meſaraicas detergit, & obſtructione liberat. Abſtinendum denique à purgantibus medicamentis, ne, dum humorem violenter conamur revellere, obſtructiones per acrem calorem, qui ſolet pharmaca iſta comitari, adaugeamus. Adde quod in hoc caſu, propter alimoniæ defectum, vires ſemper ſumme imbecilles ſunt.

CAPVT XII.

De quibuſdam Pulmonum vitiis, quæ hic graſſantur, & primum, de Hæmoptyſi, ſeu ſanguinis Sputo, & Phthiſi, ſeu Vlcere Pulmonum.

DEbuiſſem quidem hos Thoracis affectus præmiſiſſe ſecundum ordinem, qui in Scholis obſervatur; tamen ego, qui non umbras rerum, ſed res ipſas, tanquam practicus, ſector, nihil ad curam referre arbitratus ſum, utrum id prius, an poſterius, agam.

Quoniam itaque, ut & ſupra retuli, aëris conſtitutio eſt calida & humida, ſæpe fit, ut acribus catarrhis caput oneretur; unde etiam gravedines tam frequentes, & ſæpe diuturniores quam in patria, oriuntur. Tum milites & ſocii navales, bene poti, humi ſine ſtragulis dormiturientes, vaporibus è terra aſcendentibus, & rore è cœlo cadente, obruuntur: unde hoc notandum eſt obiter, habitationes in ſuperiori ædium parte longe eſſe ſalubriores, quam in inferiori, quæ propter humiditatem ſoli Formicis, Scorpionibus, & Scarabæis, (quos Caccarlaccas vocant,) ſcatent: ſed hæc parergice; ad rem veniamus. Hi catarrhi ſæpe ad ſubjectos pulmones è cerebro præcipitantur, ipſoſque ſalſedine, & acrimonia ſua erodunt, unde Hæmoptyſis, hinc Tabes, & dein Empyema, ſeu ſuppuratio. Aſſiduam tuſſim, difficilem anhelitum, febrem tandem hecticam, hic lubens prætereo, tanquam nota practicis, & jam ad curam me accingo. Et quia, in his regionibus, affectus hi à catarrhis, & deſtillationibus, ut plurimum oriuntur, iſti per commodas purgationes divertendi ſunt. Ejus ergo fiat Catapotiorum maſſa hoc modo.

℞. Aloës Socoterinæ,
Guttæ Cambodja,
Colocynthidos pulveriſatæ,
Scammoneæ elect. ana partes æquales: infunde in aceto, vel ſpiritu vini, modo jam ſæpius dicto, & ſole evaporentur in maſſam pilularum. Doſis eſt à ℈ j. ad ʒ ß. vel, in valentioribus, ad ʒ j.

Nam hoc in genere ſciendum eſt, quod ut fluores alvi, (ut Celſus vocat) hic ſunt violentiores, ita quoque è contra obſtructiones, validæ, & pertinaces ſunt: quæ non niſi valentioribus catharticis cedunt. Electuarium ſupra dictum Fratris mei, hic etiam

maximum emolumentum adfert. Aversa jam per alvum materia, reliquiæ particularibus remediis tollendæ. Caput-purgiis nimirum, Errhinis, & Masticatoriis, è Pyrethro, Staphide agria, semine Raphani, Nasturtii, Pipere, & cæteris notis. Præter hoc peculiare habemus nobile medicamentum, quod conficitur ex Arecca & Betele, & calce viva ex ostreorum conchyliis usta, quod masticando pituitam è capite elicit, eamque, quæ in ventriculo est, consumit, & prohibet, ne vaporibus caput impleat, unde hi catarrhi nascuntur. Medicamentum hoc, Malaice vocatur ***Sirii Pinang***. Ejus descriptionem, & reliquas insignes virtutes, quibus sine dubio præditum est, vide apud ***Garciam, historia Aromatum*** capite ***de Betele, ac Arecca***. Est quoddam genus istius Pinano quod *Mabock* Indi vocant, tanquam ebrium dicas, qui pauco tempore, Cerebrum eo modo, quo potio vini nimia, afficit. Sed manso paulo salis, statim vertigo ista evanescit: Cum jam isti catarrhi, aut neglecti, aut non bene aversi, per salsuginem suam, qua præditi sunt, aut pulmonum venas eroserint, aut acrimonia sua per anastomωsin orava sculorum reseraverint, & æger in hæmoptysin: seu copiosam sanguinis excreationem inciderit, cum tussi valida præsertim, statim sanguis ad revulsionem copiose detrahendus est. Post pectoralibus incrassantibus, & sanguinem sistentibus, utendum, quorum descriptionem inferius dabimus, ne necesse sit ista repetere. Si patientes contingat evadere tantisper sanguinis sputum, neque tamen tussis minuatur, & per eam pus exspuatur, signum est, affectum hunc jam in tabem, seu ulcus Pulmonum transiisse, cui, si supervenit febris hectica, sequitur Marasmus, quem dein comitatur certissima mors. In his duobus morbis, quia agnati sunt, & alter ex altero sæpissime oritur, eandem, vel perquam similem medendi rationem sequimur. Vtendum est igitur in principio Diatragacantho frigido, cui optime conficiendo hic nascuntur semina Cucumerum, Cucurbitarum, Melonum, & cætera: tum è Suratte Amygdala suppetunt, & Papaveris semen: cum aliis speciebus, quas abunde habemus, in formam liquidam Electuarii, aut etiam in tabulas concinnata ad usum servantur. Sed nihil æque prodest, quam toties commemoratum Extractum Croci, quod non tantum sanguinis spiritum sistit, sed & Tussim sedat, pus incrassando habilius ad expectorationem reddit, quin etiam pulmones, jam exulceratos, consolidat, ad cicatricem perducit. Eoque solo remedio plurimos jam desperatos sanavi. Sumant præterea ægri, ad minimum ter quotidie, haustum decocti jam describendi,

℞. Scabios. Morsus diaboli,
Linguæ Cervinæ, ana M. j.
Capitum papaver. demptis summitatibus, numero IV.
Glycyrrhisæ ras. ℥ j. coq. in s. q. aq. comm. Colatur. ℔. ij. ß. adde ol. Sulphur. q. s. ad gratum acorem.
M. F. Apozema.

Si in Tabe, seu Phthisi, pulmones paulo magis mundare velis, add. huic decoct. ℥ij. mellis rosacei, tum ad eundem effectum, & faciliorem expectorationem hac Conserva utamur.

℞. Conservæ rosarum è Persia antiquæ ℥ ij.
Sem. papaver. albi contusi ℥ ß.
Flor. Sulphur. ʒ j ß.
Pulver. Solidaginis Saracenicæ, & pulveris Scabiosæ, ana ʒ j.
Ol. Sulphur. q. s. ad gratum acorem.
M. F. Conditum.

Pro potu communi utatur decocto secundo Chinæ, aut Sarsæ, superius relato.

CAPVT XIII.

De Empyemate, & fluctuatione puris super Septum transversum.

EMpyematis quidem per eadem jam dicta medicamenta: sed longe tamen difficilior est curatio; quod pus, & sanies libere, ab alterutro, vel etiam utroque, latere, super diaphragma fluctuet & pulmones; & quamvis ejus portionem sæpe aliquam, tamen totam exsugere non valeat. Tamen per alteram viam, quam per Tra-

Trachæam arteriam, purulentæ isti materiæ non est exitus, quicquid illi dicant, qui ejici aliquando affirmant hoc pus, per sinistrum Cordis ventriculum, ad majores venas inde deferri, & unde hinc ad Iecur, & venas Mesaraicas, per alvum exonerari, vel ad Renes deferri quoque, & critice per urinas evacuari. Eorum quidem fidem, qui hæc scripserunt, ego non elevo: sed nunquam tam fortunatus fui, quamvis in frequentissima praxi, ut talem excretionem mihi videre contigerit. Hoc quod jam præponam, etiamsi anceps & dubium sit remedium, tamen sine dubio nugacibus verbis, & loquacitate tam fœminarum futilium, quam virorum, relicta, longe præstantissimum est: supra diaphragma, inter quartam & quintam costam, musculi thoracis intercostales, cauterio admoto potentiali adurendi sunt, donec satis lata eschara oriatur; quod circiter spatio trium horarum plerumque fiet, dein istud satis lato vulnere pertundendum est, & (ut hoc obiter dicam) eo opus est, ne si sine tali cauterio, incisio fiat, vulnus nimis cito coalescat & citius, quam necesse est; sed oportet ut labiis longissime à se invicem distantibus, (quod in rotundo vulnere fieri certissimum est,) facilior exitus puri, & amurcæ isti, fiat: ante omnia, curandum est, ne confertim pus, & sanies, sed repetitis vicibus, emittatur, pro ægri viribus; quarum in regionibus maxima habenda est ratio. Hoc remedio miraculi instar aliquot curatos vidi: & inter plurimos vietor quidam, & miles, hic in arce Batavica sunt, qui cum me vident, non officiose tantum salutant, sed pene importune adorant; Verum de his in observationibus particularibus acturus sum. Si hæc vobis placuisse intellexero, efficiam, ut non otiose tempus in Indiis me exegisse boni sciant. Nam de malevolis mihi nulla est cura, quoniam ego me supra eorum invidiam esse arbitror; & abunde mihi sufficit, si Eruditis & Ingenuis, non displiceam.

CAPVT XIV.

De Febribus in Indiis.

FEbres, quæ in Indiis nascuntur, pleræque aut sunt symptomaticæ, aut continuæ per se, & (ut fere semper) Synochi putridæ. Quæ vero certam periodon servarent, cum intermissione seu ἀπυρεξία, vix memini me vidisse; nisi unam & alteram Quartanam, eamque cum ægro è patria delatam, quæ miserrime in hydropem, & inde in certissimam mortem desiere. Itaque erraticæ plerumque febres sine certo ordine, quibus singulis, si nomina dare velis, Oedipo conjectore tibi opus erit. Non tamen Tertianas intermittentes, aliquando oriri negaverim: sed hæ tam raræ sunt, ut liceat dicere, quod in proverbio est, hirundinem unicam non efficere ver. Præterea propositum mihi est scribere, de iis affectibus, qui ut plurimum, & quotidie, hic eveniunt. Hoc saltem in genere verum est, morbos quibus febris supervenit, magis periculosos esse, quam quos à principio comitatur febris. De cura igitur febrium, & symptomatibus earum, quia cum affectus primarii sanatione conjuncta est, supersedebimus actum agere. De continuis ergo aliquid agendum, quæ plerumque cum tanto furore invadunt, ut tanquam attonitos de ratione mentis statim dejiciant, & sæpe intra paucissimos dies, imo, aliquando horas, cum phrenitide, & continuo delirio, ægros è vita rapiant. Adsunt perpetuæ vigiliæ, vomitus varii coloris, præcipue viridis, & æruginosæ, bilis. Externa rigent. Calor interne cum ingenti siti vitales & naturales facultates depascitur. Cum febris hæc itaque sit Synochi putridæ species, ubi sanguis tam qualitate, quam quantitate, peccat, duo magna antiquitus decantata remedia necessaria esse quis dubitet? Sed utrum illorum præmitti debeat, in quæstionem posset venire. Nos, subtilibus scholasticorum disputationibus, & altercationibus, omissis, purgationem debere præcedere autumamus; ne in venis major perturbatio fiat, quam emolumentum ex præmissa phlebotomia sperari potest. Et ne humores isti mixti aliquam ex principibus partibus, per motum, occupent, & terribilissima symptomata excitent. Itaque in principio leniter, ut Thamarindorum, & Cassiæ pulpa, ægri purgandi sunt. Injecto quoque Clystere communi, & adjecta Electuarii, supra descripti ℥j. His peractis, jam tuto vena copiose secabitur, vel etiam iteratis vicibus, quod judicio medici relinquimus, tum unguento *Borborii* universum corpus

inungendum. Quod si vigiliæ, & Phrenitis infestat, vena frontis recte secabitur; tum somnus omnimodo conciliandus. Philon. sine Euphorbio, Requie Nicolai; Mithridatio confecto recenti, &c: Sed in periculis, tanquam ad sacram anchoram, ad Laudanum nostrum ex croco confugiendum est, quod in his regionibus, nunquam satis laudabitur. Cæteræ, quas dixi, erraticæ Febres curandæ sunt eo modo quo illæ, quæ certos paroxysmos habent, & ad quorum naturam videbuntur proxime accedere. Quæ quoniam notissima sunt ex aliorum scriptis, Enchiridii hujus ratio non patitur me longius de iis agere.

CAPUT XV.

De Febribus quibusdam, quas Incolæ vocant Tymorenses, in Indiis, peculiaribus.

QVi navigant in Insulas Solor, & Tymor, cædendarum Santali arborum gratia, corripiuntur febri quadam putrida, quæ si continua sit, delirium & Phrenitidem secum comitem etiam habet, si vero per intervalla exasperetur, (nam remittit se aliquando hæc Febris: sed intermittitur nunquam) ea exacerbatio plerumque est circiter quatuorh orarum, qua durante ridiculas admodum actiones ægri edunt; imitantes ea opificia, quæ sani exercuerunt, & omnia effutientes temere, quæ in vita, tacenda loquendaque, peregerunt, cum maximo astantium risu. Adest præterea βέλιμος, seu Appetentia canina, ita ut, dum in delirio sunt, omnia etiam fœdissima devorent, quæ ipsis præbentur. Oritur hæc Febris ex diversis causis, quarum præcipuæ hæ sunt: Odor recenter cæsarum arborum Santali; quæ (fatentibus ipsis incolis) nescio quid virosum, & cordi maxime, & cerebro, inimicum exspirant. Santali Histor. vid. apud *Garc. ab Orta*, l. 1. cap. 17. Adhæc aëris constitutio nebulosa, & admodum gravis; nam habitacula Incolarum sunt in summis montibus; ubi, propter aëris mediam regionem, nebulæ & pluviosi vapores sunt; tum frigus aliquando tam violentum, quam in Hollandia solet esse, quæ omnia non nisi crassos humores, & turbidos spiritus gignunt. Addita fructus nascentes edendi libertate, qui, cum plerique sunt horarii, & propter humiditatem putredini maxime obnoxii, in corporibus jam ante fastidio maris, laboribus, & crassis cibis, tum aëris intemperie immutatis, pessimos succos gignunt. Adde (quod pene omiseram) mutationem subitam aëris, quam subeunt nostri; dum descendunt ex montibus frigidis ad littus, & naves, ubi calor summus corpora urit: Nam insula hæc sita est versus meridiem, circiter decem gradus, à linea Æquinoctiali. Et (ut Ovidius ait)

Cum modo frigoribus, calido modo stringimur æstu,
Tempore non certo corpora languor habet:

Præcipue quoque cavendi sunt venti ex montibus, post medium noctis, spirantes, ut & in Iava, & cæteris circumjacentibus insulis; non secus, & in quibusdam Galliæ Narbonensis locis, & Italiæ, præcipue in regno Neapolitano, ac Romæ territorio, ventus frigidus è montibus spirans, (quem Serenas vocant,) Pleuritidem, Peripneumoniam, & reliquos acutos morbos, infert. unde Horatius;

Matutina parum cautos jam frigora mordent.

Cura consistit in purgatione leni, & clystere præmisso, in celeri sanguinis missione, eaque in plethoricis, & constantibus viribus, usque ad animi defectum. Cucurbitæ quoque affigantur cervici, scapulis, &, vertice raso, capiti; incolæ arterias crotaphӧs, seu Temporales, lamina candenti, vel fune sclopetario accenso, urunt, cum stupendo fructu, quod etiam faciunt in omnibus capitis longis doloribus. Purgatur quoque commode humor vitiosus Elect. Fratris mei supra relato. Tum vomitoria è Croco metallorum, & sale vitrioli præcipitato, utilissima in hoc casu esse experientia didici. Vigiliæ (quæ sunt fomentum phrenitidos) si perpetuæ adsint, utimur, præter cætera narcotica, Extracto nostro Croci in pilulam formato, vel vino dissoluto. His omnibus generalibus remediis præmissis; intemperies Cordi, Hepati, ac Cerebro inusta, sudorificis, & diureticis; Antidotis quoque, ut Bezoar, & rasura cornu Rhinocerotis, com-

commode discutitur. Et Conservis refrigerantibus, & Syrupis, supra satis ad fastidium nominatis, emendatur.

CAPVT XVI.

De Cæcitate, & debilitate visus, quæ navigantibus Amboynam, & Moluccas versus, & in circumjacentibus Fretis, accidit.

QVi Amboynam, Bandam, & Moluccas versus navigant, infestantur sæpe debilitate visus, immo totali cæcitate, è crassis lentisque vaporibus, caput, & cerebrum, opplentibus, nervosque opticos obstruentibus: quæ tamen cæcitas non semper permanet; sed alterius aëris mutatione, vel melioris Diætæ, sæpe recedit. Incolæ harum insularum originem trahere dicunt, (quod & experientia, cui contradici vix potest, comprobatum est) ex esu Oryzæ calidæ. Hinc Iavani, & Malaii Oryzam, jam primum coctam, semper prius frigidiori aëri exponent, vel vanno calorem eventilabunt. Tum nautæ nostri sociis suis navalibus imperant, sub pœna aliqua, ne Oryzam calefactam comedant. Quod si causam altius inquirere velimus, ratione eam prædicta niti inveniemus: nam Oryza hæc semper plantatur in locis uvidis, & paludosis, unde nescio quid fæculenti, ac uliginosi, contrahit: quod calidum altius penetrat, quam frigidum: nam etiam siccæ Oryzæ, crudæque, odor caput gravat, & somnolentiam quandam introducit. Communis in hoc affectu cura, (qua & ego utor, & plures ad pristinam sanitatem reduxi,) hæc est; Primum purgandum caput, & ventriculus, à crassis humoribus, qui hos vapores ad cerebrum mittunt: Quod optime fiet per Pilulas panchymagogas *Reineri Bontii* supra descriptas. Dein sternutatoriis è pulvere Tabaci, &c. Tum Errhinis, & Masticatoriis utendum est. Vena secta quoque prodest. Sed in hoc malo (quod postremo loco reservavi) specificum, & crebro usu comprobatum medicamentum est, Iecur Lamiæ piscis, crudum cum sale comestum, quem piscem **een Haye** Belgice vocamus, quin & oleositas, ex eo in Sole inde destillans, (**Traen** Belgice, & oculis inuncta, pro præsentaneo est remedio; quod procul dubio proprietate substantiæ fit: Nam tantum abest, ut aliorum piscium jecinora hoc præstent, ut potius præsentem noxam inferant. Notandum postremo est, quod, quamvis hæc cæcitas sæpe transitoria sit, tamen neglecta, & incommoda diæta, maxime importuno usu Aracci, sæpe in veram visus orbitatem degenerat; quorum exempla passim obvia sunt.

De Externis quibusdam Corporis Affectibus, in Indiis.

CAPUT XVII.

De Herpetis, seu Impetiginis Indicæ specie, quam Incolæ Courap *indigitant.*

EXpositis morbis Internis præcipuis, qui in hisce remotissimis à nostro cœlo locis grassantur, omissis etiam levioribus affectibus, qui (ut in patria quoque) quotidiani sunt, ad Externa quædam corporis vitia, nimis familiaria, devenire constitui.

Inter hæc principem locum obtinet Herpes, seu Impetigo quædam molestissima, ut plurimum alas, pectus, inguina, faciem, immo aliquando totum corpus, occupans, cum pruritu intolerabili, adeo ut ægri à scalpendo, dies, & noctes, manus abstinere nequeant: Sed statim istam voluptatem, quam ex unguium attritu homines sentiunt, acerba pœnitentia sequitur: ingens nempe dolor, in crudis, & cuticula nudatis, partibus, quas ungues aperuerunt, dum mordicans, & nitrosus iste humor peccans, partes affectas vellicat, & inde interulæ, & indusia, sine crustarum laceratione, avelli nequeunt: Indigenæ hunc affectum *Courap*, κατ' ἐξοχὴν appellant, quod alias omnem Scabiem significat: Causa hujus affectus cutanei est salsa & nitrosa pituita, mixta bili, & melancholiæ: estque affectus contagiosus, quia attactu facillime in aliud subjectum transit: ita ut pauci hanc molestiam effugiant. Quamvis autem scabram, & deformem cutem reddat, cum furfuribus: tamen hoc commodum secum fert, quod quamdiu quis taliter affectus est, vix alio graviori morbo corripiatur; tum *Courap* subito evanescens, majoris morbi superventuri indicium solet esse; humore nimirum peccante, per metastasin, ad partem nobiliorem aliquam delato. Ideo sunt qui per aliquot annos hoc malo affecti, non adeo solliciti sunt de ejus cura. Sed nos qui novimus, sublata causa, etiam tolli effectum, quod vulgus sanum per se putat, per accidens scimus evenire; quod nempe sit effectus bonus à mala causa. Non secus, ac in Gonorrhœa virulenta, & venerea, contingit, Hepate sc. expellente à se istud virus ad glandes parastatas, & inde ad penem, quo miseri se consolantur: cum in confesso sit aliquo modo in re medica expertis, si isti malo convenientibus remediis non occurratur, ipsum morbum venereum inde oriri. Sic hoc malum neglectum, præsertim in subjectis melancholicis, & atrabiliariis, in Lepram Arabum, vel (quod multo pejus est) in ipsissimam Elephantiasin, transit. Cura hujus mali in principio præcipue constat in ablatione causæ morbificæ, quod per toties jam dictas purgationes optime fiet: frustra enim, neglectis generalibus, ad particularia, & topica medicamenta devenitur. Pulvis quoque præstantissimus ad hunc affectum, ut & ad reliquos melancholicos, à me conficitur hoc modo;

℞. Folior. Senæ mundatorum ℥ xiv.
Rhabarbar. optimi,
Turbith albi, ana ℥ viij.
Tartar. albi,
Scammoneæ elect. ana ℥ iv.
M. F. Pulvis subtilissimus.
Dosis est in convenienti liquore ʒ j.

Iam ad Topica deveniamus, inter quæ excellens est, quod mihi reverendus ac doctissimus vir Dominus *Iustus Heurnius* communicavit, vir in omni Scientiarum genere exercitatissimus.

℞. Ferruginis ℥ j.
Sulphur. ʒ ß.

Subtiliter in marmore fricentur, adde succi è foliis Basilici crescentis, & hinc fiant pastilli, qui aceto dissoluti & vesperi *Courapo* illiti, mane ob deformitatem ablui possunt.

Hoc

Hoc si minus efficax sit,

℞. Opii ℈ j ß.

Calcis vivæ ex conchyliis ustæ ℈ i j.

Fricentur in marmore, cum succo Pomorum Amoris, usurus abradat crustam Herpetis, dein absterso ichore, illinat.

Ad eadem confert Oleum è gummi Benjuin adjecto nitro, vel sale Prunellæ, vel momento Mercurii sublimati. Commode his quoque miscetur succus Limonum. Cum Tutia præparata, aut Cerussa, quo solo remedio topico, præmissa unica purgatione, me ipsum curavi, cum sub alis ac in pectore hac colluvie infestarer. Diæta, ut in omnibus cacochymicis affectibus moderata, & boni succi esse debet. Quod curantis prudentiæ relinquo, ne frustra actum agam.

CAPVT XVIII.

De Papulis rubentibus, seu sudaminibus, quæ vulgo nostrates **het Rootvont** *vocant, & obiter de molestissimis Culicum morsibus.*

QVas Latinus Hippocrates *Cornelius Celsus* papulas, *Plinius* sudamina vocat, (nostrates Belgæ **Rootvont**) ita crebra sunt, ut ego adhuc hisce in locis neminem noverim, qui molestias has effugerit, non magis, quam morsus culicum, quos Lusitani *Mosquitas* vocant. Sunt autem hæ papulæ rubentes, & asperæ aliquantum, per sudorem in cutem ejectæ; plerumque à capite ad calcem usque, cum summo pruritu, & assiduo scalpendi desiderio erumpentes. Hæc exanthemata magis afficiunt recens advenientes, ut & Mosquitarum puncturæ, quam eos, qui aliquamdiu morati sunt: ita ut, deridiculi ergo, hic inter nostrates dicterium enatum sit, Eum qui hoc modo affectus sit, esse *Orang Barou*, quod novitium hominem significat, & propterea culices, & papulas, sibi tributum, è lacte, & butyro, quod eum devoraverint, petere: nam qui hic diutius hæserunt, se *Orang Lamme*, id est veteranos, gloriose nominant. Hæc porro molestia, cum à natura expellente fiat, inter affectus cutaneos tantum recensenda venit: sed tamen temere habita, ut & morsus culicum, unguibus scilicet cute aperta, ulcera, sæpe cacoëthea, & maligna, oriuntur, difficilia sane sanatu.

Sic neglecta solent incendia sumere vires.

Vt itaque pruritui isti molestissimo occurramus, acetum cum aqua misceri jubeo, addito Nitro, seu sale Prunellæ, eoque corpus linteolo immerso tingi: vel, si acrius desideres, addendus Limonum succus recenter expressus. Quæ quamvis primo acrem dolorem inferant, tamen is cito evanescit, & multo magis tolerabilis est, quam pruritus iste insignis. Hoc denique medicos, & chirurgos obiter monitos volo, ne in his papulis purgationes, quantumvis leves, instituant; ne materia acris, & biliosa, ad intestina delata Dysenteriam creet: sed vel potius naturæ hæc sananda relinquant: vel sudorificis excretionem hanc adjuvent. Nam ego, per incuriam, & imprudentiam quorundam, hæc infortunia evenire non semel vidi.

CAPVT XIX.

De Tophis gummatis, & ulcerationibus Endemis in insula Amboyna, & Moluccis præcipue; quas nostrates, **d'Amboynse Pocken** *vocant.*

ENdemius, seu popularis quidam morbus in Amboyna, & Moluccis insulis præcipue, oritur, qui symptomatis suis admodum similis est morbo venereo. Sed in his inter se differunt, quod sine congressu venereo quoque nasci solet. Erumpunt in facie, brachiis, & cruribus Tophi, seu Tumores, duri primum, & scirrhosi, & tam crebri per universum corpus, quam clavi, & verrucæ oriuntur in manibus, & pedibus in patria; si vero eos ulcerari contingat, materiam lentam, & gummosam à se reddunt,

dunt, attamen tam acrem, & mordacem, ut profunda, & cava ulcera inde oriantur, cum labiis callosis, & inversis; fœdum, & deforme malum, & cum lue venerea conveniens, nisi quod tanti dolores non adsint, nec caries in ossibus tam facile oriatur, nisi per curantis incuriam. Hic affectus originem trahit, primum ex peculiari cœli & soli istius genio; tum ex aëre, vaporibus salsis, è mari undique ascendentibus infecto; cibis præterea crassis, & melancholicis & pituitosis, ut sunt pisces marini, quorum magna captura est: quibus incolæ assiduo vescuntur, quod reliquæ annonæ sit satis indiga regio. Magnum etiam momentum huic malo adfert usus placentarum, quas vice panis, per totum istum tractum edunt; & ab incolis *Sago* vocatur, & est è corticibus arborum excussa farina. Adhæc confert potus importunus liquoris cujusdam *Saguer* vocati, qui ferme eodem modo ex arbore elicitur, quo è palma Indica seu *Coquos* arbore liquor iste, quem incolæ *Towac*; Lusitani *Vinho de Palma* vocant. Immoderate sumptus non secus, ac vinum, & cervisia, inebriat; caput, & nervos, infestat, hinc etiam in his insulis crebrior est ista Paralyseos species, quam *Beriberii*, supra diximus, appellari. Quantum ad curam attinet, ea, si recens sit hoc malum, non admodum difficilis est. Sin inveteratum jam, molestior est curatio. Porro iisdem ferme remediis cedit, quibus lues venerea, obstructiones lienis, Leucophlegmatia, & ipse Hydrops, & cæteri chronici & rebelles morbi. Decocta itaque parentur è Chinæ radice, Sarçaparilla, Guajaco & corticibus ejusdem; quibus incoquantur Anagallides aquaticæ, seu Becabungæ, M. ij. Post peccans materia vehementioribus catharticis educenda est: nam levia non prosunt. Talia sunt Extract. guttæ Cambodja, Elaterium, &c, si his non cedit, ad chymica, & mineralia, deveniendum est: ut sunt Mercurius vitæ, seu Butyrum Antimonii, Turbith minerale; tum Mercurius præcipitatus albus. Vnguenta quoque Mercurialia, secundum artem parata, externe adhibenda sunt. Quæ omnia è *Crollio*, & aliis doctioribus, & versatioribus Chymicis, petite.

FINIS LIBRI SECVNDI.

IACO-

IACOBI BONTII

OBSERVATIONES

Aliquot selectæ, ex

DISSECTIONE CADAVERUM AC ΑΥΤΟΨΙΑ DESUMPTÆ:

Quæ præcedentibus jam dictis non parum lucis adferunt.

OBSERVATIO I.

De quodam, è Spasmo, mortuo.

Iles quidam, cum per integram noctem, ebrius in solo decubuisset, evigilans tam repente Spasmo correptus est, flexo in posteriorem partem corpore, ut omnino rigidus, & incurvus permaneret. Ipse in Nosocomium delatus nostræ curæ mandatus est. Nihil deglutire poterat, & turbide loquebatur, tanquam ex loco subterraneo vocem emittens, truculenter nos intuebatur; cui cum omnia frustra adhibuissemus remedia, (quæ supra in Methodo Medendi videre est,) ille post sævissimos cruciatus, intra quatuor dies interiit. Libuit mihi causam tam atrocis mali indagare, itaque adhibito Magistro *Andrea Duræo, Nosocomii Batavici Chirurgo* expertissimo, cadaver aperuimus: Vitalia, ut cor, & pulmones, & Naturalia membra, ut hepar, ventriculum, & lienem, omnia integra invenimus. Itaque (quod res erat) suspicati, malum altius hærere, Cerebrum ad ventriculos usque dissecuimus, quos repletos invenimus materia quadam viscida, & glutinosa, colore luteo, vitello ovorum perquam simili: sed fœtida admodum: hæc incumbens principio nervorum, tam sæva symptomata in subjectis partibus excitarat. Venæ intercurrentes utramque cerebri meningem, admodum turgidæ erant bilioso sanguine: Obiit anno *1629*, mense Februario. Eodem modo, pauco post tempore, affectus fuit signifer, qui in arce, valli Rubini dicta, præsidium agebat; sed hic præter prædicta symptomata, spasmo Cynico in dextra maxilla, torquebatur, ita ut loqui plane durante isto paroxysmo non posset; & intra 24 horas ex vivis excessit; juvenis, si quis alius, fortis, & robustus.

OBSERVATIO II.

De Phthisico quodam, & Empyematico.

HEnricus N N. mercator Danus, decumbens in ædibus *Ambrosii vander Keer*, hujus urbis Scabini, post mortem, à *Magistro Andrea* dissectus fuit: uterque lobus pulmonum, non tantum arcte costis adnatus erat, sed etiam inferius diaphragmati, ut sine laceratione, inde avelli non posset. In dextro latere, ubi majorem dolorem senserat, inventa sunt fragmenta bronchiorum, & substantiæ pulmonum avulsæ; cum sanie copiosa; qualia, dum viveret, in magna quantitate excreare consueverat; vox illi erat clangosa, qualis gallorum Africanorum, aut Calecutiensium. Laboraverat longo tempore antea sputo sanguinis; unde hujus miserandi mali principium; quo etiam, extreme extenuatus, obiit *1629*, die Augusti *19*.

OBSERVATIO III.

De Dysenterico.

EX mandato Domini Generalis, ego, & *Magister Adamus*, *Arcis Batavicæ Chirurgus*, aperuimus aliquot cadavera ex Dysenteria mortuorum: inter quæ corpus militis cujusdam, è diuturna Dysenteria vita functi, quæ tum temporis, cum obsessi essemus à Iavanis, tanquam morbus epidemicus grassabatur. Et invenimus intestina vehementer inflata, & eorum interiorem tunicam plane abrasam; Tum folliculus fellis, quod maxime in eo mirum erat, repletus, & distentus erat, humore lento, & viscido, alboque instar pultis ex Amylo, quam nostræ mulierculæ **Stijffel** vocant: Bilis autem ne quidem vestigium relictum erat, 1629. Nov. 14.

OBSERVATIO IV.

De quodam Pulmones plenos Pure habente.

ANno 1629, mense Maio, aperuimus cadaver nautici socii, ex Phthisi mortui, cujus pulmones substantia & colore externe sani apparebant, quibus tamen dissectis, exiit pus copiosum, viride, & fœtidissimum: dexter autem pulmonum lobus costis adnatus erat. Quod obiter notandum in plurimis, quos aperuimus, nunquam sinistrum lobum solum adnatum vidimus; sed vel utrumque, vel dextrum tantum. Ratio (ut ingenue fatear) me latet, nisi forte, quia in dextro latere tantum vena azygos sine pari est, quæ in Pleuritide, tussi valida rupta, hanc amurcam à se rejicit; unde etiam in dextro latere Pleuritides exquisitæ magis oriuntur.

OBSERVATIO V.

De Empyematico sanato.

MIles quidam, cum potu *Arac* apprime se ingurgitasset, & ferme sine sensu, & motu in arcem ferretur, credebamus ipsum ista nocte supervivere non posse: ille tamen, partim evomita, partim edormita crapula, postridie in dextro latere Pleuritide exquisita correptus est; cui, licet post sanguinis missionem, dolor aliquantum sedatus esset: tamen inflammatio in ulcus, & inde, eo rupto, in Empyema desiit, materia, in dextro latere, super diaphragma effusa. Erat adhuc viribus satis constantibus, neque febris jam tam vehemens vigebat. Itaque inter quartam, & quintam costam cauterium potentiale, quod vocant, applicavimus, dein scalpello escaram porro aperuimus. Indeque effluxit sanies copiosa, cum ramentis, & particulis aliquot membranæ succingentis costas, jam putrefactæ. Et ille, adhibitis opportunis Syringationibus, convaluit præter spem, &, cum hæc scribimus, Malaccam versus navigavit.

OBSERVATIO VI.

De insigni Cranii fractura.

NAuticus quidam socius, dum navem, in statione hic stantem, à sordibus, quas in mari contraxerat, cum cæteris purgaret, & conto scapham prohiberet, ne temere navi allideretur, dum se inclinat, ut funem, qui scaphæ inferius impactus impedimento erat, auferret, tristi fato, scapha navi undarum pulsu impegit, & caput ipsius, quod intra scapham & navem medium erat, ita collisum est, ut totum cranium comminutum crederetur, ipse mutus repente, & sanguinem, per os, aures, & nares rejiciens, inde delatus est in Nosocomium. Huic jam, ut putabamus, desperato, cum *Mag. Andreas*, & ego seriam manum præstaremus; Primo à posteriore capitis parte contusionem

tusionem ingentem invenimus; quam, postquam aperuimus, plurimum concreti sanguinis inde extraximus. Postero die, cum jam mundatiora essent omnia, cranium in multa fragmenta comminutum apparuit: hinc cum aliquot particulas exemissemus, reliquam curam (ut in tali casu decet,) aggressi sumus. Ille porro hæsit inter nostras manus circiter sex menses, quo tempore totum illud os, quod circumscribitur Sutura Lambdoide, per fragmenta exemptum est, paulo supra illud foramen, cui inseritur prima cervicis vertebra, dentiformis dicta. Ille quidem, optime sanus, Novemb. mense patriam repetiit, apposita posteriori capitis parti semigalea argentea, ei, in eum finem, donata à Domino *Generali Coen*, ut cerebrum ab ictibus externis tueretur.

OBSERVATIO VII.

De Chronicis, & implicitis morbis in uno subjecto.

ANno 1629, Septembr. 5, dissecuimus cadaver militis cujusdam Germani, qui ferme per integrum annum langueràt, fluxu ventris æruginoso, tussi sicca, & insigni respirandi difficultate, &c. Mortuo eo, Omentum, & Mesenterium repertum fuit ferme absumptum; ita ut intestina sibi invicem adnata, vel potius nullo ordine inter se confusa essent, parvulis villis hinc inde enatis. Lien erat contractus in minimam pilæ magnitudinem, & rotunditatem, ita ut Renes subjecti longe majores essent. Iecur tam varii erat coloris, luridi, pallidi, flavi, & viridis, ut miraculo spectantibus nobis esset. Cystis fellis longe major solito, repleta & distenta erat bile æruginosa: Ventriculus, & Intestina erosa, insignem quoque hujus humoris copiam retinuerant. Præterea è vitalibus dexter lobus Pulmonis costis & Diaphragmati erat adnatus, ut invicem continui viderentur. Videant benevoli lectores, num mirum sit, difficiles esse curationes, cum tot simul mala concurrant, quod non in hoc uno, sed plurimis subjectis, reperi. Et hoc nobis præstat nimius potus maledicti Arac, ex Oryza & Holothuriis confecti. Et quoniam dicunt scriptores Physici, Leporem marinum, (qui, ut & Sepiæ, de Holothuriorum sunt genere) venenosa & peculiari qualitate, Pulmonem erodere, lubens in eam sententiam descendo, omnes istas immunditias eandem tabificam vim habere, &c.

OBSERVATIO VIII.

De quodam, cui vena cava, loco sanguinis, repleta erat adiposa & medullosa substantia quadam.

SEptembris 7, Anni 1629, me præsente, apertum fuit corpus cujusdam civis Bataviensis, qui per tres annos langueràt miro & incognito affectu: Nam si super umbilicum, aut circiter, quis manum inposuisset, pulsus, qualis cordis, & arteriarum, tam vehemens sentiebatur, instar salientis infantis in matris utero, quæ jam partui vicina est, ut manum elevando repelleret. Æqualem fuisse hunc pulsum cum arteriarum & cordis, hoc modo deprehendi; Sinistram umbilico ægri imposui, dextra arteriam, circa carpum, tetigi; invenique in systoles, & diastoles intervallo plane convenire. Vnde ego statim conjeci, arteriam magnam laborare; quod & post mortem invenimus. Nam vena cava repleta erat, loco sanguinis, adiposa substantia, & medullæ spinali admodum simili, quæ, pondere suo, arteriæ vicinæ incumbens, dum illa è contra istud onus à se rejicere conaretur, hunc pulsum excitabat. Arteria magna duplo solito laxior erat, & repleta sanguine nigro, & seroso. Cor etiam *Magister Andreas* dissecuit; quod, solito majus, & flaccidius inventum est, & spongiarum modo comprimebatur; tum uterque ejus ventriculus amplior, & etiam sanguine isto nigro repletus. Quis, rogo, mortalium non obstupescat, taliter affectum, tam diu vitam protrahere potuisse! Iecur erat vividi coloris, & consistentiæ, nisi quod communem mensuram ferme duplo excederet. Cystis, qua bilis continetur, etiam bovinam magnitudine æquabat, eratque intus referta

cholera ex nigra viridi, lenta, & tenaci, craſſitudine ſyrupi ſpiſſioris, aut potius extracti. Objit 7 Sept. 1629.

OBSERVATIO IX.

De Apoſtemate Hepatis.

MIles Anglus, cum inflammationem primum Hepatis paſſus eſſet, & fruſtra tentaſſemus ea, quibus opus erat, dolor ſe remiſit quidem: ſed deſiit malum in fluxum Hepaticum; tumore, qui ante erat in hypochondrio, plane evaneſcente. Cum hoc modo per ſex ferme menſes languiſſet, tandem ad extremam maciem ita perductus eſt, ut ipſiſſimam, qualis pingitur, mortem dixiſſes, & ſic miſerrimam vitam cum morte permutavit. Aperto corpore invenimus loco Hepatis, ſolam membranam ipſum veſtientem, ſatis craſſam, inſtar ſacci, cui adhuc portio ſaniei, loturæ carnium ſimilis, inerat, qualem tam longo tempore excreverat. Objit, 1629, April. menſ.

OBSERVATIO X.

De Vulnere capitis, ubi perperam fiſſum Cranium credebatur.

MEnſe Maio, 1629, vocatus fui à Chirurgo quodam, ut viſerem militem in ſuprema frontis parte vulneratum; vulnuſque, ferme ante tres ſeptimanas, laxius inciderat, ferramento ſuo credens, quod Provettam vocamus, dum aſperitatem in cranio, & oſſe frontis, ſentiret, fiſſuram ſubeſſe judicavit, & etiamnum erat in ea opinione; Sed, dum ego oculos propius admovi, inveni, quam ille fiſſuram putabat, eſſe excurrentiam ſuturæ ſagittalis (ut in iis ſolet natura ludere) uſque ad nares. Itaque corripiens Chirurgum, oſtendi ei errorem ſuum. Interea ab aëre os jam alteratum erat; itaque curavi ægrum in Noſocomium deferri ad *Magiſtrum Andræam*, & jam ſextus menſis eſt, quo ſub cura noſtrâ egit. Exemimus ipſi à ſutura coronali partem oſſis uſque ad os temporale, ſeu petroſum, & ab altera parte non contemnendum fragmentum; tum oſſis frontis duas partes, quæ ſutura excurrente diſtinctæ. Apud *Magiſtrum And. Duræum* etiamnum reſervantur: & jam, dum hæc ſcribo, die 10 Novemb. 1629, totum vulnus conſolidatum, & cicatriſatum eſt, & ille, hac veſpera, iturus ad navem bene ſanus; & in Patriam, intra tres, aut quatuor dies, remeaturus eſt.

OBSERVATIO XI.

De Catarrho ſuffocanti in Nobiliſſimo D. Ioanne Petri Coen, *Generali in Indiis Præfecto.*

CVm generoſus Dominus noſter *Ioannes Petri Coen*, aliquandiu Diarrhœa laboraſſet, & tamen, ut illi erat ſummus animi vigor, nihil de ſolita diligentia remitteret, dum opera, & munitiones bellicas ipſe coram inſpicere vult, & tamen à me aliquoties monitus, ut paulum quieti ſe daret, & valetudini ſuæ conſuleret, negavit, ſibi tantum otii eſſe, ut decumberet, quaſi diceret præſagiens, Imperatorem ſtantem mori oportere. Tandem, decimo nono Septembris, 1629, circa octavam veſpertinam repente in arcem ad Dominum ſum vocatus, quem inveni ægre ſpirantem, cum tuſſi ſicca; externe membra frigebant, ſudor aderat frigidus, & glutinoſus. Dejectio per inferiora erat admodum multa, flatulenta, aquoſa, & bullis plena; vomitus præceſſerat bilioſus. Pulſus arteriæ tam languidus erat, ut vix ſentiretur, & ille quidem vermiculans. His ego omnibus conſideratis, adſtantibus Ampliſſimis Dominis meis Conſiliariis Indiæ, *D. Antonio van Dyemen*, & *D. Quirino à Raemburch*, ſtatim pronuntiavi, *D. Generalem* ſupremis appropinquare: ipſis re ſubita attonitis, & tantum deliquium animi, ex vomitu, dicentibus, dum paulatim vires, & ſpiritus redituros putarent, cum pauco ante tempore cum ipſis diſcumbens familiariter confabulatus eſſet: Ideoque dicebant,

ſe

se mirari, quod tam audacter de tanto viro pronunciarem: Respondi modeste, mihi in more non esse positum, artem meam ludibrio exponere, dum aut ignorasse, aut fefellisse viderer, si sententiam meam non explicuissem: me tamen in eo optare, uti vaticinium meum fallat. Interea *Dominus Generalis* inter duodecimam, & primam noctis horam, superveniente spasmo, quem momento temporis ante prædixeram, animam Creatori suo reddidit. Qui Amplissimi hujus Viri staturam & formam contemplati sunt, nihil miri accidisse sciant. Erat enim longa & erecta cervice, alis seu scapulis prominentibus. Complexione ex melancholica, pituitosa, opportunissima ad phthisin & catarrhum suffocantem, quo etiam mortuus est. Obiit anno Domini nostri, 1629, Septemb. 19.

OBSERVATIO XII.

De quodam ex vulnere in pectore mortuo.

CIvis Batavus, *Ioannes Dragon* nomine, 16 Septembr. 1629, in pectore punctim vulneratus est, ictu transeunte os sterni, seu scutiforme, per pulmones in Oesophagum: superveniente febre, & singultu, octiduo post vulnus illatum, mortuus est. Aperuimus præsente magistratu cadaver, invenimus secundum conjecturam nostram partes antedictas læsas. Thorax plenus erat sanguine seroso, cum potu, qui ex gula effluxerat, mixto.

Observationes aliquot ex plurimis selectæ, de Epidemiis, & Contagiosis, in INDIIS, Morbis.

OBSERVATIO I.

De Dysenteria Epidemica.

DVm anno 1628, à Iavanis Mataranensibus obsidione cingeremur, Amplissimus Vir *Ieremias de Meester*, Senatus Indici Consiliarius, primum in febrem continuam incidit, dein in Dysenteriam, quæ tum populariter grassabatur; exonerans per alvum cum fæcibus sanguinem nigerrimum, summo cruciatu, & fœtore: tandem, cum omnia remedia, quæ excogitari ad hujus mali levamen potuissent, adhibuissemus, ex vivis excessit; supervenientibus, paulo ante mortem, exanthematis nigris, & lividis, similibus iis, quæ nostri 't Peperkoorn vocant, cum sudore frigido, & male olente.

Similiter, *Iacobus à Dooreslaar*, Secretarius prædicti *Domini Generalis, de Meester*, paucis diebus post, Dysenteria viridi, & genere venenosa, mortuus est, apparentibus copiosis maculis lividis, in pedibus, & brachiis, ante dictis respondentibus.

OBSERVATIO II.

De eadem Dysenteria Epidemica.

EOdem tempore *Gulielmus Wyntgis*, fisci advocatus, mihi fraterna amicitia devinctus, incidit in Dysenteriam veram cum summis torminibus, quæ perdurans cum febre ardentissima per quinque aut sex dies, adhibitis omnibus, quæ morbi violentia, & necessitas subita requirebant, cum summo meo, & bonorum omnium mœrore, juvenis optimus mortuus est, apparentibus, tam crebris & densis per universum corpus maculis lividis, ut (quod in proverbio est) locus non esset, cui caput aciculæ imponeres.

OBSERVATIO III.

De Febre ardenti, Dysenteria, Vlceribus malignis, &c.

Reverendus, & Doctissimus vir, *Ioannes Cavallerius*, verbi divini præco, circa idem tempus correptus est Febre ardenti, superveniente Dysenteria atrabiliaria; quæ cum per aliquot dies continuasset, eruperunt sub axillis, in tergo circa lumbos, & in inguinibus, etiam in collo, pustulæ ac vesicæ quædam, plenæ, & distentæ, pure viridi, & subjectam cutem ad carnem usque erodente, quæ nobis, prima facie, spem criseos faciebant: sed Dysenteria non cessante, & Febre, cum Phrenitide, ingravescente, probissimus simul ac doctissimus juvenis, ex hac vita ad cœlos raptus est. Eodem tempore, liberi pulcherrimi *D. Adriani Blocq*, eadem Dysenteria maligna obierunt.

Dissertatiuncula, utrum Morbi Epidemici, & Pestilentiales, etiam hic in Indiis Orientalibus grassentur?

HÆc paucula, ex sexcentis aliis, exempla eo in medium produxi, ut probarem, frustra eos dixisse, qui, Pestilentiales, & Epidemicos, morbos in his locis grassari negaverunt: Quo nomine, alii eos appellent, mea nihil interest. Certe mihi constat, contagiosum hunc, de quo loquor, fuisse, & qui plurimos simul, ac celeriter occuparet. Causas, quæso, audite, dein recte judicate. Obsessi arcte eramus, à triginta quatuor millibus Iavanorum Mataranensium, Duce *Tommagom Bauraxa*, expertissimo, inter ipsos, & audacissimo milite. Quotidie à nostris excursiones & velitationes fiebant, sæpe plurimis ex hoste, tum hic, tum in oppugnationibus, quæ ferme singulis noctibus fiebant, desideratis: quorum cadavera in flumen præcipitabantur, & summum fœtorem, & corruptionem, aquæ conciliabant. Tum corpora hominum, & jumentorum, ex fame, & vulneribus, mortuorum, passim in campis, & silvis, insepulta jacebant, quæ non levem contagionem aëri addiderunt. Præterea flumen inficiebatur radice Serpentariæ, quam Indi, in profluente, aliquot mille corbibus impositam, macerabant, ut venenosam qualitatem, & glutinosam suam substantiam, exueret, quam vidimus, si vitrum aqua plenum reponeremus, per aliquot horas, in fundo, tanquam albumen ovi, desidere; Qua dein tosta, vice Oryzæ, cujus in castris summa penuria erat, uterentur; dum unico insultu nos posse capi sperassent, & hinc minus sibi providissent. Hæc non tam mira videbuntur iis, qui sciunt in Indiis Occidentalibus radicem Casavi, loco panis esse, cujus tamen succus expressus præsentaneum est venenum. Ad rem venio: Adde his potum aquæ subsalsæ: Nam, dum ventis è mari spirantibus, stato tempore aqua marina in fluvium impellitur, ejus alveum salsedine inficiebat: & nos propter obsidentes hostes, altius ex flumine petere aquam non audebamus; Ad hæc, cadaveribus infectum flumen, vermibus scatebat, omnibus istis adde tempus anni, quod tum calidissimum simul & humidissimum erat, propter assiduas pluvias tum temporis, utpote à Septembri usque ad Februarii initium, tum Sole supra verticem nostrum existente in linea Æquinoctiali: Quæ omnia me quoque, per quatuor continuo menses lecto affixerunt, cum summo vitæ meæ discrimine. Primo invadente me Febre ardenti; subsequente dein Dysenteria, & augescente, qua jam ante mensem affligi cœperam, Paralyseos ista specie, quam *Beriberii* vocari diximus. Quæ omnia Deo propitio superavi, uxore interea, & utroque filio meo, iisdem molestiis, vexatis, & decumbentibus.

FINIS LIBRI TERTII.

IACO-

IACOBI BONTII

ANIMADVERSIONES

IN

GARCIAM AB ORTA.

LIBER QVARTVS.

NOTÆ

IN CAPVT III,

Quod inscribitur, De Altiht, *seu* Assa fœtida, *Iavanis, & Malaiis,* Hin' *dicta.*

Voniam præcedentia duo Capita abunde & sufficienter de Ambaro & Aloë egerunt, ego, quod in ea commentarer, non habui: sed quia Auctor hoc cap. negat, non solum se vidisse hanc herbam, sed nil certi de ejus forma adfert; ego quæ de Assa fœtida planius comperta habeo, hic vobis suppedito.

Itaque planta è cujus radice Assa exprimitur, magna quantitate crescit in imperio Persico, inter Laram, & Gamaron civitates, quarum prima non longe distat à mari, & nostris mercatoribus, & Anglis etiam, frequentatur. Estque hæc planta duorum generum. Prima, sarmentosa, ferme ut Salix aquatica, ex cujus foliis, & stolonibus incisis Assa fœtida per torcular exprimitur, quæ, ut reliqui succi, Sole indurata in consistentiam evadit, qualis est Aloës.

Secunda porro Assæ species longe fœcundior existit, estque succus expressus ex radicibus hujus plantæ, quæ crassissimos raphanos, folia autem Tithymali folia referunt. Hujus generis aliquot radices domi habui, à mercatore Armeno mihi amico donatas, qui illas huc è Persia detulerat, & etiamsi jam essent exsuccæ, tamen tam fortis erant odoris, ut totas ædes fœtore replerent; qui insuetis vix tolerandus esset. Quod Iavani, & Malaii, & cæteri Indiarum incolæ negabunt, se quicquam odoratius naribus unquam percepisse. Apud hos *Hin'*, hic succus nominatur, estque in tam frequenti usu in cibis condiendis, quam autor hoc cap. refert, ut propter hanc causam una sit cum Opio ex præcipuis mercibus quæ per Indiam distrahuntur: & semper Societas Indica magnam quantitatem hujus succi in armariis habet, quam incolis Iavæ, permutatione aliarum mercium aut pecunia impertiantur.

IN CAPVT IV.

De Opio. Fol. 21.

Secundo paragrapho hujus Capitis auctor mentionem facit Opii *Meseri* dicti, quod putat Opium Thebaicum fuisse: nam in Ægypto Thebæ istæ Centiportæ extitere: & *Meseri*, & contracte *Misri*, Ægyptus hisce incolis, & reliquis Indis, est.

Paragrapho 3 inquit, eos, qui Opio utuntur, dormitabundos videri: tamen nil minus quam stultæ sunt hæ nationes in mercaturis exercendis; armis, & arte belli, ab Europæis forte superantur. Certe laudes hujus succi è Papavere expressi, si referrem, viderer Chymicis velle suum honorem præripere. Hoc saltem dico, si nobis de Opio, & Opia-

& Opiatis non esset prospectum, frustra in calidissimis his regionibus medicinam faceremus, Dysenteriæ, Choleræ, febribus ardentibus, & reliquis biliosis affectibus orgasmo turgentibus: & ne vobis fucum videar obtrudere, quid in nostris regionibus confectiones ex Opio tantopere celebratæ, Theriacam, dico, & Mithridatium; quid denique Philonium? quæ nisi Opio tanquam basi suffultæ essent, frustra ab iis effectus tam manifeste juvantes quis expectet. Et profecto insignis est oscitantia ista, quæ in abusum medicamenti, & minus bene præparati, dicuntur, in usum nobilissimi inter omnia pharmaci velle referre, sine fundamento sæpe, ac in Scholis sine Experientia.

Pauperes porro Indi, ex foliis, & stolonibus Papaveris, Opii speciem viliorem excoquunt, quam Soli porro indurandam exponunt: hoc medicamentum *Poust* vocant, quique eo utuntur, contumeliæ ergo, *Pousti* à ditioribus vocantur, tamquam summœnianos, & proletarios dicas. Pauperiores porro in divites convitium regerunt; eos *Affionii* vocantes, tanquam si luxuriam, & delicias vellent exprobrare. *Affion* enim, ac quibusdam *Amphion*, Arabibus, & Indis, Opium Græcorum est: indeque magis adducor, ut credam, Græculos, à vetustissimo populo vocabulum Opii derivasse, cum ab omni memoria illi eo usi sint. Græci vero tantum noxas hujus medicamenti videntur novisse, usum verum, & virtutes ejus plane divinas, non satis exploratas habuisse. Paro ego Extractum utilissimum ex Opio, & Croco Indico, id est, Curcuma; ad quod in extremis tanquam ad sacram anchoram confugere soleo: in jam ferme desperatis Cholera, Dysenteria, Phrenitide, & Spasmo, admodum frequentibus: sed hoc melius è *Method. med.* Indica nostra videbitur.

IN CAPVT V.

De Gummi Benjoin. Fol. 26.

P*Aragrapho* 18, autor ait, Benjoiferam arborem valde esse proceram, & vastam, &c.

Ego vero Benjoiferam arborem in Iava, ubi optimum *Benjoin* colligitur, longe alia facie vidi, quam qua describitur, immo vero videtur planta, (seu si arborem appellare malis,) ex pluribus sarmentis coalita, qualis est Smilax aspera, seu Salçaparilla, nisi quod sarmenta brachii crassitudinem æquent, vel etiam superent, ita ut hæc in medio sæpe truncus arboris continuus, satis crassus, appareat. Subtus vero, & supra Cœlum per sarmenta à se invicem dissita liceat contemplari. Sæpe quoque alia virgulta, à Benjoifera arbore specie plane diversa, hac coalitione includuntur, itaque si quis ignarus diversitatem foliorum in hujus arboris farragine videat, miretur sane: sed hoc etiam fieri in trunco Aloës seu *Calambac*, postea docebimus. Et porro ex hujus seu stirpis, seu arboris, cortice inciso, sæpissime odoratissimi Benjoini gummi frusta aliquoties collegi.

IN CAPVT VIII.

De Lacca. Fol. 29.

AVtor hic Formicarum istarum, quæ Laccam elaborant, mentionem facit, unicum hoc addo, quod Formicæ istæ alatæ sunt, & coloris punicei, & super flores, frutices, arbores, & herbas, circumvolitant, ex quibus, non secus ac apes, Laccæ conficiendæ materiam colligunt, & in communes operas conferunt; non alatæ autem Formicæ eam non elaborant.

IN CAPVT XIII.

De Tutia. Fol. 48.

FAllitur vehementer noster Garcias ab Orta, quod Tutiam è cineribus cujusdam arboris uri dicat: sed confitetur, hoc se auditu percepisse, itaque deceptus fallit alios.

Nam fit ex terra quadam, Argillæ instar glutinosa, quam colligentes Indi, ollis in eam rem ex argilla, longe fortiori, quam in nostra patria, confectis indunt, & aquam addentes, eam curiose baculis circumagitant, dein fornacibus in hunc usum effictis imponunt, & per ignem exsiccata omni aqua, dein terra hac calcinata lateribus prædictarum ollarum, demptis sordibus quæ in fundo hærent, Tutiam lateribus affixam abradunt, quam arcis inclusam venalem ferunt per totam Indiam, ejus enim usus est in depilatoriis apud hasce gentes, præsertim fœminis, dum se in balneis, vel fluviis lavant.

In Persiæ autem Provincia, *Kirmon* dicta, hujus terræ argillaceæ, ex qua Tutia coquitur, à Persis, & Armeniis mercatoribus, qui negotiandi causa huc advehuntur, magnam copiam reperiri non semel audivi, qui etiam ut lucrum ex Tutia, quam Persica lingua *Tutyah* vocant, uberius faciant, eam distribuunt in lapidem *Tutyah*, & in pulverem ejus magis vilem, quam seorsim volentibus tum divendunt.

IN CAPVT XVI.

De Agallocho seu ligno Aloës, Calumbac *Indis dicto.* Fol. 64.

LIgnum Aloës præterquam quod in Insula Sumatra, directo in conspectu Iavæ sita, nascatur: etiam frequens oritur, & optimum in *Champac*, vicina Chinæ regione, & in *Chochin china*. Ac quod cortice nudatum hinc in patriam feratur, non ideo evenit, quod sine cortice crescat: sed quod sæpe quasi uno trunco etiam diversæ species virgultorum, & stirpium, temporis diuturnitate coalescant, haud secus quam in Benjuifera arbore fieri diximus: nam hoc mirum nobis videri non debet, cum sciamus, per artificium etiam diversæ speciei arbores alienæ speciei inseri. Cæterum hoc modo Incolæ lignum Aloës, ab aliis virgultis & ligno separant. Truncos Aloës cæsos deponunt in ripis fluviorum in cœno & luto, ut diversi generis lignum carie consumptum se à ligno *Calambac*, seu Aloes separet, unde cortice *Calambac* consumpto, qui tam oleosus non est, quam ipsum lignum, quod præterea minus teredinibus ac putredini obnoxium est, tale, quale in officinis in patria, ad nos quoque defertur. Lignum hoc porro Aloes gustu plane aromaticum est & subamarum, unde forsan Aloes nomen mutuatum est. Pulvis ejus ad scrup. unius pondus sumptus Choleræ prodest, quam *Mordexi* incolæ vocant, & omnibus intestinorum affectibus frigidis, & ventriculi medetur egregie. Tum tineas, & ascarides puerorum efficaciter necat. Chinensibus porro & omnibus Mauris ethnicis in sacrificiis pro suffumigio est.

IN CAPVT XVII.

De Santalo. Fol. 68.

P*Aragrapho tertio* auctor noster refert, pallidum & flavum Santalum, plurimum in *Tymor* insula nasci, de quo hoc porro memorabile certo accepi, è mercatoribus nostris, advehendi Santalini ligni gratia, eo commeantibus, In hac insula nasci febris continuæ & ardentis quandam speciem, quæ sit è Synochi putridæ genere, cum delirio & mentis alienatione mira; durante namque exacerbatione, quæ plerumque quatuor est horarum (nam hoc obiter sciendum est, quamvis ad apurexiam hæc febris non perveniat: tamen exasperationes suas habere, non secus ac tertianas continuas), ridiculas admodum actiones ægri edunt, id opificii, vel muneris imitantes, quo sani functi sunt (ut latius in *Method. medendi* mea Indica) & astantibus risum excutiunt. Tenentur quoque bulymo, & fame canina insatiabili, ut quicquid iis obtuleris, etiam

fœdum, (ut mos est nauticis nostris sociis eo genere scurrilitatis delectari) avidissime devorent: extra exasperationem eam, cætera sani, & mentis integræ. Hunc porro affectum ortum suum trahere ex recens cæsarum arborum Santali, cortice viridi, incolæ certo certius affirmant: nam cortex tum virosi nescio quid expirat, & cerebro inimici, tum cito in corporibus cacochymis, & pejoris diætæ, ut sunt nauticorum nostrorum, tales effectus edit. Sed latius in præd. *mea Meth.*

Antequam cedantur arbores Santali, cortice inciso exploratur ab expertis odor, num maturæ sint & tempestivæ ad secandum. Auctor porro, Santalini fructus ait esse Cerasi magnitudine, baccas lauri non male referunt, nam exsiccatas habui, & masticati purpureo & morino colore inficiunt. Fructus hi avide comeduntur à Turdorum quadam specie, ut baccæ Orni in patria, quos denuo per alvum excernentes, arva & montes novis arboribus conserunt, ita ut quamvis tanto tempore tot millia arborum cæsa sint à Lusitanis & nostris, tamen Sylvæ nunquam deficiant.

Porro cum Auctor mentionem hic faciat unguenti ex Santali pulvere; Ego hujus compositionis usum, in gratiam tironum Medicinæ subjiciam, & primum hoc modo paratur. ℞. Santal. tenuiss. moliti, florum *Champoc*, florum Mogori, ana m. 1. his parum contus. adde rad. Curcum. unc. ij. camphor. q. s. ad gratum odorem: hæc omnia in plano marmoreo lapide pistillo subigunt, addendo sub finem olei nucis Indicæ recentis, q. s. Vng. formant in pultis consist. Hoc inungunt tam viri, quam mulieres Malaicæ totum corpus, & quamvis propter flavum colorem, quem è Curcuma contraxit, primo aspectu fœdum sit; tamen suavissimo & saluberrimo odore nares ferit. Prodest vexatis à Solis, vel etiam à febrili æstu, rigorem quoque in febribus tollit, & nimias vigilias arcet, impositum quoque regioni ventriculi choleram sistit, cor roborat. Quæ latius in præd. *Meth.*

IN CAPVT XX.

De Maci. Fol 79.

FEruntur è Banda, Moluccarum insula, grandia vasa fictilia huc, perque reliquos aliquando (cum permissione Superiorum) insularum circumjacentium tractus, plena Nucibus myristicis, aceto ac muria condita: nam sine permissu nullo modo efferre licet, quod insulæ Bandenses nostris armis subactæ provincia Batavorum factæ sint. Nuces has maceratas per diem unum, aut alterum, dein leviter excoctas, sacharo condimus.

- Cæterum de Cortice nucis hujus condito hoc dictum sit, ac de nuce quoque ipsa, iis parcius in his locis esse utendum, quoniam oleosi, & pingues vapores ex esu ejus in cerebrum elati, obstructionem ventriculis cerebri afferunt, ac inde somnolentiam, immo stuporem quendam universis subjectis membris inferunt. Et quod majus est, ex nimio hujus Nucis usu aliquot periclitari vidi, qui amplius quam per diem naturalem sine sensu, & motu jacuere, tanquam Caro correpti, certissimo indicio cerebrum, & universum nervorum genus non leviter correptum fuisse. Præterea incolæ in Banda, & jam etiam nostrates, ex viridi cortice Nucis Myristicæ pultem excoquunt non insuavem, quæ ferme sapore refert istud ferculum, quod in patria conficitur ex pomis acidis coctis: sed qui ea pulte usi sunt, ex fide mihi retulere, stuporis & somnificos jam dictos effectus edere.

IN CAPVT XXII.

De Pipere. Fol. 86.

NOn tantum Piper provenit in *Malabar*, ut Auctor, 10 *paragrapho*, ait: sed maxima etiam quantitate nascitur in Regno Iava, præsertim in Bantamensi provincia: Præterea crescit abunde in Iambiensi Sumatræ tractu, qui peculiarem Regem obtinet non subjectum imperio Regis Achinensis, qui potentissimus hujus insulæ Tyrannus. Ex hac provincia ab amico Rege, nostræ naves quotannis bis terve petunt.

Quod porro Autor, *paragrap.* 11. fol. 89, inquit, aceto & muria condiri piperis racemos virides, verum est. Ac quia aliquoties repetendum erit, id conditur æ genus Indi generali

nerali vocabulo *Achar* vocant. Ac tali modo condiuntur etiam Zinziber viride, radices Galangæ, Caryophyllorum racemi. Hoc modo etiam saliunt Cucumeres juvenculos, quos Agurcas Lusitani vocant; præterea Mangas, addito Cæpe, Allio, & Porro. Et certe in his locis, ad orexin excitandam, & ciborum concoctionem, nihil sanius reperiri potest. Cum propter aëris in hoc climate calorem simul ac humiditatem, subjectæ Capiti partes, ut sunt Pulmones præcipue, & Ventriculus, assiduis Catarrhis infestentur: ad hunc usum Genista quoque hic crescens & Cappares è Persia, & Surate, adferuntur huc.

Autor porro, hujus Capitis *parag.* 12, refert ridiculam Indorum de Piperis qualitate opinionem, quam etiam Iavani confirmant, nimirum quod frigidum sit Piper, credo, forte ea ratione, qua quondam quidam perversi Sophistæ argumentabantur, ignem frigidum, & nivem seu glaciem, calidam esse, vel ut Hyperbolice *Poëta* ait, *Penetrabile frigus adurit*: Contra quos tamen, bene monet *Aristoteles*, non esse disputandum, nisi sola experientia; nisi forte vellent, nimio ejus usu, calorem nativum dissipari, & debilem inde reddi: ast illi (credo) tam alte non philosophantur.

IN CAPVT XXVI.

De Nuce Indica, Coquo *Lusitanis dicta.* Fol. 120.

C*arolus Clusius* in annotationibus ad hoc Cap. fol. 119, refert, Solere Indos foliis hujus palmæ inscribere literas suas; immo, quod vero propius, literas hisce foliis oblongis insculpunt stylo ferreo, atque id adeò artificiose faciunt, ut vel elegantissimum scriptorem è nostris longo intervallo post se relinquant, & tam emendate characteres suos Indi (Arabicis autem utuntur) hisce foliis imprimunt, ut subirasci mihi aliquoties contingat nostris Europæis, & præsertim nostræ Nationi; quæ ferme nil nisi sua admirantur, & has Nationes, Barbaras vocitant, cum multo significantius paucis characteribus, more Laconum, animi sui sensum exprimere queant, quam nostri longis periodis, & verborum farragine inutili. Præterea quamvis Regum in Iava videatur Tyrannicum imperium: tamen id ita pro conditione gentis suæ politice gerunt, ut aliquis, cui non cornea fibra est, neque de genere est Arcadici pecoris, hic satis cito addiscere queat, compendiosam politices viam esse, Regibus, bene imperare; & subditis, melius obedire.

IN CAPVT XXXII.

De Calamo Aromatico. Fol. 125.

PRæter usus excellentes, quos præstat in Medicina Calamus aromaticus, hoc Cap. descriptus, etiam Malaicis mulieribus in culina inservit, in condiendis piscibus, & carnibus elixis, cum radicibus Zinziberis recentis, radice Curcumæ, & Galangæ, & reliquis Aromatis; & sic cibis odorem, & saporem suavem conciliat, & concoctioni ventriculum, & intestina apta efficit. Cæterum, ut hoc parergως dicam, hæ nationes, quantumvis nostris Barbaræ vocatæ, Polonos, & Germanos in condiendis piscibus superant, qui tamen hic palmam sibi vendicare non erubescunt.

Cæterum Auctor ait, Calamum aromaticum, nec Galangam, nec Acorum esse; bene quidem cum Acorus, & Galanga, quantum ad folia, potius ad Gladioli species debeant referri, & Calamus aromaticus sit Gladioli species.

IN CAPVT XXXIII.

De Nardo. Fol. 128.

NArdus Indica in Iava, magna quantittae, crescit, ejusdem in culina apud Iavanos usus est, qui Calami aromatici, & Iunci odorati: nimirum in condiendis jusculis piscium, & carnium elixarum. Plantam Nardi viridem hactenus non vidi,

vidi, quod in montibus circiter 14 Leucas ab urbe Batavia crescat, & eo propter prædones Iavanos, & Tigrides, excurrere non audemus. nos, non secus ac Calendulæ flores exsiccatos in patria, Nardum infundimus in aceto, & dein Syrupum quoque inde conficimus adversus frigidos viscerum affectus, Hepatis nimirum, Lienis, & Mesenterii obstructiones, quæ postremæ adeo frequentes sunt, ut hinc misere multi extabescant & marasmo moriantur, sine dolore tamen, & pauco sensu, de quo latius in *Method. Med.* mea. Acetum porro, & Syrupum hunc Nardinum, (certo mihi constat) ad morsus venenatorum, ut Serpentium, Scolopendrarum, Scorpionum, & similium, valere imposita, vel intus sumpta: quod experimento comperi, præcipue in uno, qui morsus erat à serpente quodam, quem Lusitani *Cobra de Capello* vocant, atque hujus morsus adeo venenatus, ut certe Lusitani hunc Regulum seu Basiliscum esse putent, sed de eo aliquid inferius dicemus.

Sequenti cap. de Iunco odorato nihil addo, quam quod Autor fallatur, qui dicat, Iunci odorati nullum alium esse usum apud Indos, quam substernendis equorum cubilibus, cum etiam eo in culina ad condiendos cibos, ut Calamo aromatico, Indi utantur, quapropter etiam, quamvis in sylvis copiose crescat, studiose à mulieribus Malaicis in hortis colitur, tum quoque ad lavacra, fomenta, insessiones, utilissimus est; ut & ad omnes muliebres affectus. & cum sit graminis species, simplicisque, & vulgaris Graminis usus, in multis tantopere commendetur, quis neget, Gramen hoc plane aromaticum vires longe excellentiores possidere.

IN CAPVT XXXV.

De Costo. Fol. 137.

AVtor hoc Capite tantum unicum genus Costi esse asserit, quod & ego affirmo: nam vetustiores Medici, sua tria Costi genera distinxere magis à carie, & vetustate corrupta, quam à Costo. Costi porro radices huc è Cambodja plenis saccis adferuntur, cum plurimus ejus usus sit in medicamentis apud omnes Indos, & Chinenses præcipue. Cæterum Costus vulgato vocabulo inter mercatores Indos *Pucho*, Chinensibus *Potsiock*, vocatur. Notas omnes hæc Costus habet, cum ea, quæ hoc Cap. describitur. Cum ego primum radicem Costi viderem, putavi esse Hellebori albi radicem, & nisi me odor monuisset, in ea opinione adhuc hæsissem, quia Costi radice per medium secta, tot initia fibrarum, quot in Hellebori radice, reperies: Adulterari porro radicem hanc, ut Autor ait, non credo: nam vidi ego integrum *Picol*, quod pondus centum, & viginti ℔, in auctione decem realibus distribui.

Autor sequenti cap. XXVIII, de Radice Chinæ, multas & veras laudes refert. Quibus ego hoc tantum addo: quod hæc radix non tantum ad affectus Venereos utilis sit: sed & ad omnes Chronicos morbos, qui hic communiter grassantur, ut sunt Cachexia, Leucophlegmatia, Hydrops, denique Paralyseos ea species, quam *Beriberii* in Meth. mea Indica Medendi vocari dixi, ad quam curiosum remitto, quod in me ipso, dum molestissimo hoc malo per quatuor menses decumberem, expertus sum, cum ante ejus usum neque pedes, neque brachia, commode movere possem, quod & in plurimis aliis experientia didici.

IN CAPVT XLIV.

De Ligno Colubrino. Fol. 145.

AIt hoc Capite Autor, Lignum Colubrinum valere adversus circuitus febrium intermittentium; hoc verum esse non semel experientia didici, præcipue in Tymorensibus febribus cum delirio, & sæpe phrenitide, conjunctis, de quibus, & de earum cura, alibi. Lignum Colubrinum hoc vehementer densum est, &, si quando Indi velint eo uti, fricant fortiter cum aqua in marmoreo lapide, & friabile cum sit, teritur facile, ac sic cum aqua aut alio liquore ægro exhibent, gustu est longe amariore, quam lignum Aloës; valet quoque ad tineas, lumbricos, & ascarides, & potenter ictibus venenatorum animalium resistit.

Para-

Paragrapho porro *tertio*, mentio fit Serpentis cujusdam, quem Lusitani *Cobra de capello* vocant; hi Serpentes, cum irritati sunt, duas bullas in cervice erigunt flavo colore, quales Ranæ istæ palustres coaxantes, in temporibus attollunt, & hæ bullæ forsan coronæ speciem Autori fecere. Cæterum serpens non multo crassior est digito minimo auriculari humano, in tergo colore est nigro: in ventre fœde flavo.

Quod *seq. paragr.* dicitur de pugna Viverræ cum hoc Serpente, non adeo dissonum est, cum ego sæpius à Felibus occisos viderim, sed nunquam de carnibus eorum gustant, cum reliquos Serpentes, præsertim aquaticos, avide devorent. Signo inter cætera evidenti, quam virosum sit hoc insectum. Vidi enim Maurum quoddam Arundineti genus cædentem, quod *Rottang* Indi vocant, & eo omnia ligant, ut apud nos hoc funibus fit, quorum vicem supplet, & dum imprudens unum ex Serpentibus his lædit, ab eo morsu in musculo pollicis est petitus, vestigio vix exstante, & cum, ne venenum altius serperet, brachium ipsi arctissime ligaretur, & ille præ dolore vinculum laxari obnixe oraret, hoc facto statim miser expiravit, corpore fœdum in modum intumescente, tanta erat vis veneni ad cor momento penetrantis.

IN CAPVT XLV.

De Lapide Bezahar; Persis, Pa-zahar. Fol. 165.

PAragr. *Secundo* hujus Cap. Autor ait, Lapides Bezahar paleam, vel quid tale, intus habere, quod nunquam fallit, nisi in adulterinis, &, si superficiali tunica abrasa, non succedat alter orbis, cæparum modo, donec ad paleam istam deventum sit, fictitius est lapis procul dubio: sed sequenti modo ejus adulterium melius percipitur. Si lapidem frices pauca calce, &, si in loco fricato puniceus color appareat, constat verum esse, & genuinum: secundo, si ponderatum accurate lapidem conjicias in pelvim aqua repletam, & post duas aut tres horas eundem eximas & rursus ponderes, ac nihil de priori pondere aut perdiderit, aut eo gravior factus fuerit, verus est lapis Bezahar: verum si calce fricatus rimam ducat, aut si aquæ exemptus, de pondere amiserit, vel eo auctus fuerit, falsum & adulterinum esse, audacter dicito.

Paragr. 6. Garcias inquit, lapidem hunc non solum generari in Persia, sed etiam in aliis commemoratis locis: sed quoniam nullus, quod sciam, ante me verum etymon hujus lapidis edidit, nec quomodo, aut ex quo, generetur; paucis auscultate rem. Persæ igitur hunc lapidem vocant *Pa-zahar*, composito vocabulo ex *Pa* & *Zahar*, quorum prius significat *contra*, & secundum *venenum* nominatur, ac si Græco vocabulo *antidoton* dixeris; perspicitur quam fallax sit ista Etymologia, quia *Pazar*, vel *Bazar*, lapidem hunc dictum volunt, cum nullus unquam eum venalem in foro viderit. Nascitur hoc porro modo lapis *Bazar* in Persia, ut ab Armenis, & Persis mercatoribus fide dignis certo accepi. Est locus in Persia *Stabanon* dictus, trium dierum itinere supra Laram civitatem celebre in Persia Emporium, in cujus campis nascitur herba quædam Croco, & Hermodactylis admodum similis, ubi caprarum copia pascitur, in quarum ventriculis ex esu hujus herbulæ hi lapides concrescunt, qui apud Reges Persiæ in tanto pretio sunt supra reliquos, qui in aliis locis gignuntur, ut magnus Xaabes, Imperatorum Persarum ultimus, mortuus anno 1628, inibi vigiles locaverit, ut omnes istos lapides *Bazahar* qui certum pondus excederent, sibi vendicarent: Itaque, quod causa materialis hujus lapidis, sit causa supra dicta, non solum Armeni, & Persæ mercatores mihi retulere: sed idem ferme affirmat *P. Texeira*, Lusitanus, in tractatu suo eleganti, quem Hispanica lingua conscripsit, de rebus gestis Regum Persiæ, qui inquit, Insulam quandam esse inter *Ceylon* insulam, & terram continentem *Chormandel*, quæ à Lusitanis *Ilha de Vacas* vocata (quod insulam vaccarum sonat) nostris naucleris etiam optime nota, in qua etiam nascitur copia prædictorum lapidum, quam ob causam etiam ibi multæ capræ pascuntur. Atque idem autor ait, quod anno 1585, hanc insulam maxima & horribilis inundatio invasisset, & etiam totam continentem terram *Chormandel*, ita ut hæc insula tota submersa fuerit, quæque servari inde capræ poterant, alio translatæ, desierunt gignere istos lapides, quod prædicta herba ibi non cresceret: sed elapsis paucis annis, cum insula salsugine maris liberata, rursus hanc herbam produceret, capræ ejusmodi, iterum eo translatæ, lapides hos, ut ante, produxere. Hæc mihi vobis commu-

communicare visum est, quoniam & mercatores nostri, & Angli, idem certo confirmant. Cæterum quantum ad hyperbolicas hujus lapidis virtutes, & facultates portentosas, non tantas in eo mille experientiis edoctus inveni, alioqui etiam natura non pronus superstitiosas medicamentorum facultates facile admittere, nisi experientia id verum invenerim. Quoque id magis credatis, lapides hi miseris Hircis, & Capris, tam molesti sunt, quam hominibus lapides vesicæ, & renum. Capræ istæ non absimiles valde sunt Capris Europæis, nisi quod habeant erecta, & longiora cornua, & quædam ex iis versicolore sunt pelle, ut Tigrides pulchro aspectu, quales duas in arce Batavia nostra quotidie videmus; itaque hæ Capræ prout magnum lapidem, aut parvum gerunt, unumque, aut plures, eo molestius, vel citius incedunt, quod astutissimis Armenis, & Persis perbene notum est. Porro vidi & lapides *Pazahar* natos in ventriculis Simiorum, qui teretes sunt, & longitudinem digiti aliquando excedunt, qui præstantissimi omnium censentur.

IN CAPVT XLVI.

De Lapide Porcino. Fol. 168.

Lapis iste Malacensis, cujus autor hic transitorie meminit, in memoriam mihi revocat alterum lapidem quendam genitum in Felle Porcorum, aut etiam Ventriculis Hystricum, oblongis pinnis præditorum, quem Lusitani propterea *Piedra, de Puerco* vocant, mollis, & pinguis est attactu, ac si saponem Hispanicum tractes. ego duos domi habeo, unum parvulum ex Hystrice, alterum ex Apro, excisum. Infunditur hic lapis in vino adversus choleram, quam *Mordexi* Insulani vocant, & hic tantopere timetur, quam pestis in Hollandia, utpote quæ hominem aliquando soleat occidere paucissimis horis: Prægnantibus tamen hic lapis non bene datur: nam abortum provocare adeo certum est, ut fœminæ Malaicæ mihi retulerint, ut si quando menstrua eorum purgatio non bene procedat, si saltem hunc lapidem manu gestent juvamentum se inde sentire. Sed profecto mihi consideranti judicium humanum de omnibus hisce concretis lapidibus in ventribus, & cavitatibus animalium rationis expertium, ridiculum mihi videtur, lapidem concretum in vesica humana, & sæpe è renibus elapsum, & per penem redditum, in nullo pretio haberi, cum homo non tantum sit animal longe nobilissimum, & qui delicatissimis cibis vescatur, & certe quod dixi, de circulis istis instar cæparum in lapide *Pazahar* repertis, similes circuitus & orbes in lapide humano videre est. Et ut propius ad externam superficiem pervenias, ut lapides *Bazahar*, friabilior, & mollior est, donec ad parvum nucleum circulis his inclusum pervenias, qui rubro suo colore non obscure lapidis originem è renibus esse ostendit. Nil porro de his lapidibus addo, ne videar eos elevare, & lithotomos monere, ut vel cum periculo plures mortales secent. Hoc certe compertum habeo, lapidem in vesica hominis repertum, urinam & sudores probe ciere, quod tempore ingentis illius pestis, quæ anno 1624, & 25, Leydam patriam meam, & reliquas Hollandiæ civitates, miserandum in modum vastabat, in penuria lapidis Basaartici nos exhibuisse memini, & sudorificum (ausim dicere) melius, & excellentius invenisse, cum admixta Theriaca, aut Mithridatio, cum olei Succini, aut Iuniperi guttis aliquot.

In Lib. II, Garciæ ab Orta, De Planta quadam INDICA, IAC. BONT. Animadversio.

IN CAPVT I.

De Arbore tristi dicta Pariz.

QVod hæc arbuscula noctu flores expandat, inde eam Lusitani *Arvore da Notte* vocant, copiose in Iava flosculos suos albos profert, quos servi venales in urbem ferunt, faciendis corollis, & intertexendis capillis mulierum Malaicarum.

Par. 6, Auctor mentionem facit florum *Fula Mogori* dictorum: hi flores in arbustis crescunt non ineptis texendis sepibus, humanam altitudinem vix hoc arbustum excedit, flores quoque albos fert odore gratissimo, & aspectu longe pulcherrimo. Stillaticius porro liquor ex floribus arboris tristis, & hac arbuscula, igne elicitur, qui cordialis admodum est, quocirca ad Lipothymias, quæ in febribus continuis, Cholera, & Dysenteria, crebro accidere solent, summum adjumentum præstant.

Paragr. 7, Autor mentionem facit florum sibi *Champe* dictorum, Iavani autem cum arbore eos *Champacca* vocant. Arbor est mali Persici folio, sed crassiori paulo. Flores porro colore inter sese variant: nam alii sunt è colore viridi dilutioris, ut potius primo aspectu ab arbore avulsi, fasciculum foliorum mentiantur: sed pediculi intus in calyce, quales ferme in rosis, flores esse declarant. Sunt & hujus arboris flores, alii colore aureo subflavo (quem colorem nostri *Oragne* vocant) uterque flos æque est odoratus admodum, verum caput gravat, non secus ac Camphoræ odor insuetis gravis est. Indos quoque autor ait bonis odoribus esse deditos. Vt & reliqui, qui Mahumetis sectam sequuntur omnes, ita ut nunquam ferme mulierem Indicam in publicum prodire videas, quam cum hisce floribus, capiti vel capillo (ut dixi) impositis, ut gratiores maritis, vel sæpe, amatoribus, suis occurrant.

FINIS LIBRI QVARTI.

IACOBI BONTII

HISTORIÆ

NATVRALIS & MEDICÆ

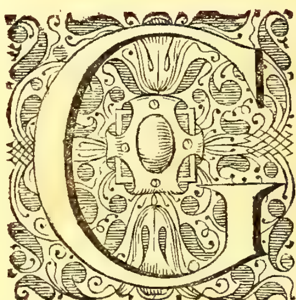
LIBER QVINTVS,

De Quadrupedibus, Avibus, & Piscibus.

Quæ nova fertilibus progignat Semina Terris,
Et quidquid pandat divite Iava sinu:
Et queis vicinum natitetur Piscibus Æquor:
Quæ vacuum pennis Aëra pulset Avis:
Et quis squamiferis proserpat in orbibus Anguis:
Densa Feras umbra quas quoque Silva tegat.
Hesperidum & pulcros vis contemplarier Hortos?
Me lege, & electo Codice doctus abi.

CAPVT I.

De Abada, sive Rhinocerote.

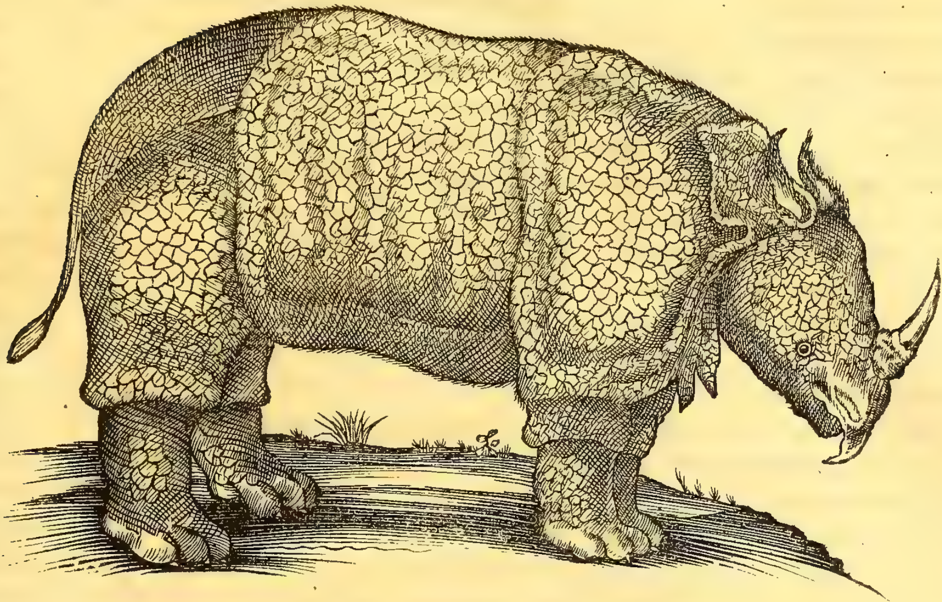
Garcias ab Orta, Medicus Proregis Goënsis, Lib. 1. Aromatum, cap. 68, confitetur, se nunquam conspexisse Rhinocerotem. Ego eum vel millies vidi, tam cavea inclusum, quam aliquando in silvis ad pasturam euntem: Quantum igitur in me est, hoc animal ad vivum hic describam, ut pictorum error eluceat, qui illud scutatum, & squamis obsitum, ob oculos ponunt. Cute est è nigro cinericea, qualis color etiam conspicitur in Elephantis, & Bubalis Indicis: glabro est corpore, vel paucissimis pilis obsito: cutis porro rugosa plane est, & plicis superinducta, quæ scuta & clypeos istos mentiuntur, quos ipsi pictores affingunt, sed revera pellis eorum, ut aliorum animalium, non est discreta, sed continua; Corium autem tam crassum est, ut machæra Iaponica illud vix dissecare quis valeat. Rostro est Suillo, non tamen tam obtuso, sed acutiore, & super foraminibus narium, id tam famosum Cornu conspicitur, unde lingua Græca etiam hæc Bellua nomen sortitur. Colore id Cornu plerumque est nigro, sæpe cinericeo, aliquando, licet rarius, albo, quod etiam multo carius, quam reliqua, venditur.

Magnitudine Rhinoceros & corporis mole facile Elephantem æquat, sed pedibus brevioribus non tam conspicuum animal ostendunt. Quoad naturam Rhinocerotis, innoxium est, nisi lacessitum; sed tum crudelissimum est, non solum in ipsos qui eum offendunt, sed in quæque obvia, arbores totas prosternendo cum ingenti fragore: quod scite Martialis expressit lib. 1. Epigramm. 22, hisce versibus:

Sollicitant pavidi dum Rhinocerota magistri,
Seque diu magnæ colligit ira feræ,
Desperabantur promissi prælia Martis,
Sed tamen is rediit cognitus ante furor;
Namque gravem gemino Cornu sic extulit Vrsum,
Iactat ut impositas Taurus in astra pilas.

Idem

RHINOCEROS.

CRANIVM RHINOCEROTIS.

Idem Martialis id eod. lib. Epigr. 9, adhuc clarius enarrat, hiſce verſibus, quibus (prout tum crudelia tempora erant) Domitiano adulatur:

Præſtitit exhibitus tota tibi, Cæſar, arena,
Quæ non promiſit prælia Rhinoceros,
O! quam terribiles exarſit pronus in iras!
Quantus erat cornu, cui pila taurus erat!

Vbi porro hominem proſtravit, aſperrima ſua lingua illum lingendo enecat, tum cutem & ſubjectam carnem abradit uſque ad oſſa; hinc etiam ſpinis ac vepribus libentiſſime veſcitur;

Lingua vivum occidit lambendo Rhinocerotis,
Aulica falſidici ſic quoque lingua necat.

Animal hoc, crudivorum non eſt, ut Tigris, de cujus amicitia cum Rhinocerote proxime agemus: Cæterum de irritatæ beſtiæ furore aliquid addam, quod nuperrime accidit Secretario noſtræ Civitatis Theodoro Iemmingio, qui cum nuper duobus aliis comitatus eques in ſilvam exiiſſet exſpatiatum, in paludoſo loco in Rhinocerotem cum catulo ſuo incidit (nam hoc animal non ſecus cœno, quam Porci & Apri, libenter volutatur) qui illis viſis ſurrexit, ac tarde recedens præ ſe agebat catulum ſuum ſilvam verſus, qui cum laſciviens aliquando reſtaret, mater ipſum roſtro protrudebat. Interea quidam ex eorum conſortio præ temeritate, equo inſidens, belluam in-

 ſequitur,

ſequitur,& exerta machæra, quam gerebat, Iaponica, poſteriores partes Rhinocerotis ferit, ſed ictibus non penetrantibus, propter cutis craſſitiem, aliquot ſtriæ albæ in tergo & natibus beſtiæ apparebant. Quod patientiſſime Bellua ferebat, quouſque Catulum ſuum inter vepres & ſalicta, occuluiſſet, tum enim repente converſa in equitem noſtrum, cum immani grunnitu, & ſtridore, ejus caligis mordicus apprehenſis, eas mordicus diſcerpſit, materia levi, utpote Bombycina, ſequenti, alioqui plane actum de eo fuiſſet: ſed equus forte prudentior aliquanto ſuo rectore, retro ſaliit, & in fugam convertitur, inſequente ipſos omni vi Rhinocerote, proſternendo cum horribili fragore arbores, & quicquid obvium ipſi impedimento eſſet. Dum noſter eques devenit in eum locum, ubi ſocios reliquerat, quibus viſis, Rhinoceros, eo derelicto, alios impetit, qui furorem belluæ declinantes, poſt duas ingentes arbores ſe abſcondiderant, vix duos pedes intermedia rima à ſe invicem diſtantes, & ſive hoc felici eorum fato, ſeu ſtupore huic animali ingenito, evenerit, beſtia ſolummodo per iſtam rimam ſummo conatu ſibi viam quærebat, & arbores, non ſecus ac arundines, tremere faciebat; ſed tamen craſſities earum, frontis ipſius impetum infringebat. Interim dabatur eis locus Sclopeta ſua explodendi (quæ propter latrones Iavanos, ibi tum temporis vagantes, unicuique gerere mos erat) & belluam adactis aliquot ictibus per cerebrum feriendi, & ſic beſtiam immanem proſtravere, ſuppetias ferentibus Mauris ſervis, qui iſtuc à dominis ſuis lignatum miſſi erant, qui animal hoc porro dolonibus, & ſecuribus contrucidavere: Sed hoc erat vere excitare Crabrones. Porro, ut cum Plinio finiam, is refert lib. natural. hiſtor. 8, cap. 20, hæc verba: Pompeius primum Rhinocerotem Romæ in ſpectaculis ſuis & ludis exhibuit, dicitque porro longitudine fere Elephanto eſſe parem: Sed crura ipſi longe eſſe breviora, inde quoque non tam conſpicuum eſt animal, quam Elephas, qui altis pedibus, & cruribus inſiſtit.

Quidquid de Elephantum docilitate dicitur, verum eſt: ac deſino, ſi prius Plinii & Æliani errores detexero, qui inflexibiles pedes, & crura ſine flexuris Elephantes habere ſcribunt, quod adeo falſum eſt: nam præterquam quod homines tantum circa crura ac femora, articulationes habeant, Elephantibus præterea flexuræ in medio tibiarum ſunt. Proboſcide porro (ut bene Plautus) tanquam manu utuntur in cibo capiendo, & ea in os ingerunt. In Iava, quod ſciam, non producuntur, ſed quidem multi & magni in Sumatra, quæ nobis è regione in conſpectu jacet.

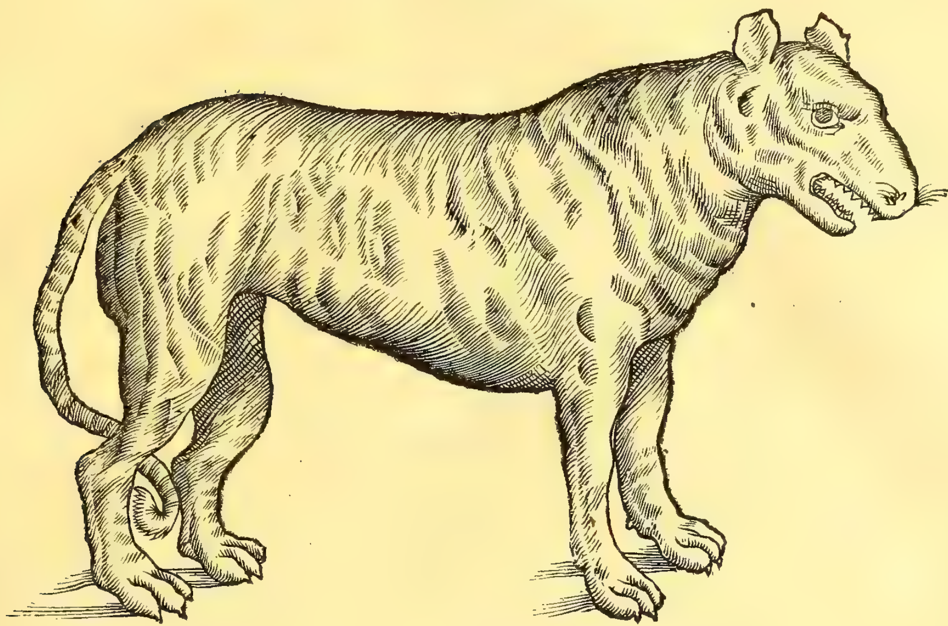
Annotatio. Quia autem graphice depinxit Autor celebrem hunc Rhinocetem, & non niſi cranii à trunco avulſi iconem exhibuit. Operæ pretium duxi totius animalis picturam acquirere, ut poſthac ſimul errandi occaſio auferatur. Quapropter elegantem & genuinam hanc belluæ effigiem ad vivum in Indiis depictam favore præſtantiſſimi Viri, Ioannis Wtenbogaert, in Amſtelodamo Hollandiæ Quæſtoris, hic offero. Cæterum non indignum quoque notatu, quod in diſſectione capitis in cerebro repertus ſit lapis, ann 1630, huc ex Iava allatus: Viſu non imbellis, tactu admodum glaber, durus, ponderoſus, uncias circa duas pendens; pollicem fere longus, gibboſus, reniſque Porcelli figuræ æmulus, utraque extremitate obtuſus, exterius coloris coracini, interius ex ſpadiceo undulatus: de cujus uſu altum mihi ſilentium, donec qualitates penitius per experientiam revelatæ fuerint.

CAPVT II.

De Tigride.

Quoniam Tigris in patria noſtra, magis fama, ac ſcriptis veterum innotuit, quam viſu, & quia multa de hac ferociſſima Beſtia, veritati minus conſona feruntur, ego propter viciniam, quæ nobis, quamvis invitis, cum hac fera intercedit, eam paulo exactius deſcribam. Primum itaque quod Plinius diſertis verbis ait lib. 8. Natur. Hiſtor. cap. 18, quod Tigris ſit animal tremendæ velocitatis, manifeſtus in eo eſt error: nam è contra beſtia tardigrada eſt, & propter eam cauſam magis homines appetit, quam carnem Bubalorum, Cervorum, & Aprorum, & reliquorum animalium, quæ hic paſſim in Sylvis, ut feræ, vagantur. Tum Tauros, & Vitulos feros reticeo, quorum in Inſula Iava ingens eſt copia; nam hæc animalia, niſi ex inſidiis impetantur, facile ferociam hujus feræ effugiunt pernicitate ſua, quapropter quicquid horum

TIGRIS.

horum venatur Tigris, ex insidiis hoc facit, dum latens inter vepreta, & salicta, in prætereuntes bestias saltu transverso irruit. Quod si aberraverit, semel rugiens recedit, & circumit Sylvæ aliquot spatium, ubi rursus eas bestias præterituras observat: Vnguibus præterea prædam semper ferme in cervice ferit, ac unico ictu, quodvis valentissimum, & robustissimum animal, humi prosternit, & exsucto cruore, cujus appetentissima est, cadaver reliquum in Sylvas trahit, ut carne se exsatiet. Itaque Tigris libenter degit, ubi homines scit versari, qui odore non sunt tam acri, quam prædictalia, anima tum quod homines pernicitate pedum ipsum effugere non valeant. Ego Tigridem è Felium genere esse dixerim: nam præterquam quod capite, & reliquis membris, Tigridem egregie referant, etiam moribus cum ipsa plane conveniunt: nam Felis quoque (ut notum est) unico saltu Mures & Glires impetit, ac unguibus prius ipsos necat, quam devoret. Hoc clarius patet in Felibus magnis versicoloribus istis, quæ è Persia, & insula Cypros adferuntur, quæ hiatu, & rictu, plane Tigridem referunt. Cæterum frequens est in sylvis conterminis fluminibus præterlabentibus, ut dum aquatum reliquæ feræ eo adveniunt, ipsa ex occulto è sylvis, ac latebris suis exiliens, aliquam earum dilaceret. Tum quoque reliquis animantibus ingens terror Tigridis ingenitus est propter ingentem ejus ferociam; unde quoque non male Iavani eam *Radja outang* vocant, quod Regem Sylvæ significat. Denique robur hujus feræ incredibile est: nam occisum à se Bubalum, quamvis tribus partibus ipsa majorem, non secus ac festucam in Sylvas trahit. Ac ut id magis credas, Nobil. D. Generalis Petrus Carpenterius, circa Sylvas insidias, & decipulas Tigribus capiendis, ex solidis trabibus compactas, locari curaverat, quibus intus alligatus Caper, balatu suo Tigridem eo pelliceret: ac forte evenit, ut valvis reclusis, ingens Tigris capta esset, quæ trabes, quamvis ferreis clavis ligagatas, unguibus, quibus plurimum valet, à se invicem divulsit, ac ita evasit, incolumi, & intacto, Capro. Iam mirum quiddam de Tigridos, & Rhinocerotis amicitia vobis referam, & deinde desinam. Vbicumque forte Rhinoceros habitat, etiam Tigris istic plerumque stationem habet, & ut plurimum una incedentes videas: sed ego curiosius id inquirens à Iavanis, ab ipsis probabilem hujus rei causam elicui, quod nempe Tigris, utpote carnivora, propter ingluviem pleraque deglutiat, unde cruditates ipsi in Ventriculo oriri necesse est. Rhinoceros autem tantum herbis vescitur; ideoque Tigris eum sectatur, ut stercore ejus pro pharmaco utatur, non secus ac Nepeta seu Mentha Felibus, Canibus Gramen, Cervis Dictamnus, pro remedio est. Nam simulatam inter ipsos esse amicitiam inde collegi, quod Rhinoceros femella, Catulum alens, non patietur Tigridem penes se incedere: Et ego cum forte extra Vrbem circa fluminis ripas exspatiatum ivissem, ut amœnissimas plantas, circa fluenta hic crescentes, contem-

plarer summo mane, repperi Iuvenculum Rhinocerotem in fluminis ripa jacentem, cui mordicus clunes ablati erant, & unguibus avulsi, ipso adhuc spirante, & misere barriente, quod servi mei Mauri, quos duos adduxeram, procul dubio, à Tigride factum esse dicebant: præterea hæ feræ una incedentes, semper se transversis oculis intuentur, & inter se grunniunt, & ringunt, quod certæ amicitiæ signum esse non arbitror. Et sane non male, tanquam Emblemate, hæc animalia exprimunt, amicitiæ illius typum quam Incolæ Iavani inter se colunt, qui tanta suspicione inter se laborant, ut propriis filiis, nedum agnatis, & consanguineis diffidant. Vnicum hoc de Tigride addo, quod dubius sim, utrum Leo huic animali robore præstet: Saltem quos ego Leones in Africa, ad Promontorium Bonæ Spei vidi, magnitudine, his Tigribus longe erant inferiores. Hoc quoque mihi jam in mentem revocat, quod aliquando apud Valerium Martialem, ingeniosum Poëtam, legi, lib. 1. Epigram. 18.

Lambere securi dextram consueta magistri,
Tigris, ab Hyrcano gloria rara jugo:
Sæva ferum rapido laceravit dente Leonem,
Res nova non ullis cognita temporibus:
Ausa est tale nihil Sylvis dum vixit in altis;
Postquam inter Nos est, plus feritatis habet.

Anno quoque 1628, Tigris hic Caveæ inclusa evasit, & quamvis à Catulo istic educata erat, & hominibus quotidie assueverat, statim in area exteriore arcis Bataviæ invasit equum ibi pascentem, & trucidavit, ita ut Cives Batavi, & milites, coacti fuerint ferissimum hoc animal sclopetis occidere, ne plus damni daret; quod ipse coram vidi, & nuper etiam cum jam secundo nostram urbem Iavani derelinquere coacti erant, Tigris ingens capta, & occisa fuit circa mœnia Vrbis nostræ præsente generoso Domino nostro Generali, *Iacobo Spex*: ac nuper hic perfuga suspensus est, qui ante aliquot annos hiantem Tigridem sinistra invasit, & linguam ejus arripiens, cultro lato quem penes se habebat, ventrem ei aperuit, & trucidavit; sed hoc temeritatis magis (cui aliquando Fortuna favet) esse arbitror, quam fortitudinis, exemplum. Atque hæc de Tigride.

HYSTRIX.

HYstrices vero familiares sunt undiquaque in silvis, non raro post Carecta latitantes, sicut ego cum summo timore expertus sum. Cum enim Anno 1628, rumor esset Enatacanum nos obsidere velle, silvam circa civitatem, cæsum ivimus, ut latior esset ex urbe in subjectos campos prospectus. Chinenses itaque hortatus, ut eam demolirentur, motum aliquem cum stridore percepimus, rati Tigridem esse. Illi alta voce *Hari-mou*, quod Tigridem denotat, inclamant, ut quisque sibi à fera caveat. Ego perterritus, cum, quo fugerem, anxius hærerem, Hystrix intra pedes meos dilabitur, ac ego fere præ metu exanimis concido, respiciens, num, vel crus, vel brachium secum raperet.

peret. Interea Chinenses Hystricem assequuti occidunt, mihique offerunt, ita summus metus in maximum risum solutus est. Cætera quæ de ejus indole & figura externa referuntur, cum hac Hystrice non male conveniunt.

Leopardi seu Pantheræ minus hic frequentes sunt, quam Tigrides. Nuper unum ex iis, insidentem Apro recenter à se lacerato, sclopeto occidit miles, duplicique fretus præda, utramque belluam in arcem nobis obtulit.

Leones quoque, quantum constat, in Iava non gignuntur, sed copiosissime in Africa ad Caput Bonæ Spei, ubi eos catervatim incedere vidi, quorum rugitus postea è silvis & montibus non parvum nobis timorem incutiebat, imprimis cum noctu circa tentoria nostra obambulare audebant, & recens sepultos è terra erutos devorabant, nobis parcentes ob ingentes rogos, quos socii perpetua nocte alebant.

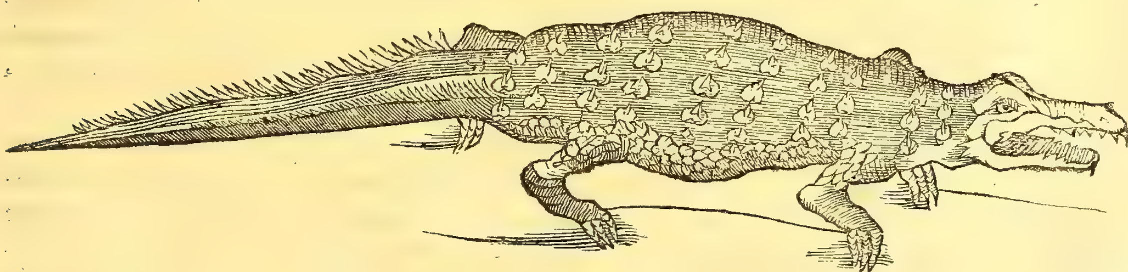
Equos parvos alit Iava sed omnes crassa & densa Cervice, sicut Nortvegia, quos Belgæ **Speck-halsen** vocant. Generosiores autem è Suratte & Persia huc adferuntur.

CAPVT III.

De Crocodilo, qui per totam Indiam Cayman *audit.*

PLinius lib. 8, cap. 25, hæc de Crocodilo vere ait: Crocodilum habet Nilus quadrupes malum, ac terra pariter, & flumine, infestum. Vnum hoc animal terrestre linguæ usu caret, unum superiori mobili maxilla imprimit morsum, alias terribile pectinatim se stipante dentium serie, magnitudine aliquanto excedit duode-

CROCODILVS.

viginti cubitos, parit ova quanta Anseres. Sed quod post ait, ipsum esse invicta cute adversus omnes ictus, non ita est: nam contrarium ipse oculatus testis dicere possum. Cum in præsentia generosi *D. Iani Coenen*, magnus in palude circa mœnia civitatis Bataviæ caperetur, longus autem erat pedes viginti, crassus quatuor: sed certe stipatores Nobiliss. D. bipennibus ipsum in tergo, ac alibi, sæpius transverberarunt. Carne sunt Crocodili candidissima, ego de ea comedi; sed agreste mihi & paludosum sapiebat: & forsan non male saperet piscatoribus nostris Ranarum, qui aliquanto largius de hoc animali cœnarent, quam de extremis Ranarum pedibus. Vt porro aliquid dicam de excessivis viribus hujus terribilis bestiæ, Historiam narrabo, quæ accidit tempore Gubernatoris Nobiliss. *D. Petri Carpenterii:* Vni itaque de stipatorum ejus numero, dum equum ad potum ducit, Crocodilus in ripa latens fluminis, equum insidenti subripuit, qui nisi saltu se salvasset, una cum equo, ad fluvii fundum pertractus foret, ut ipse, cum Plauto in Mostellaria vere, potuisset dicere, *vivum me rapiunt ad Acherontem mortui.*

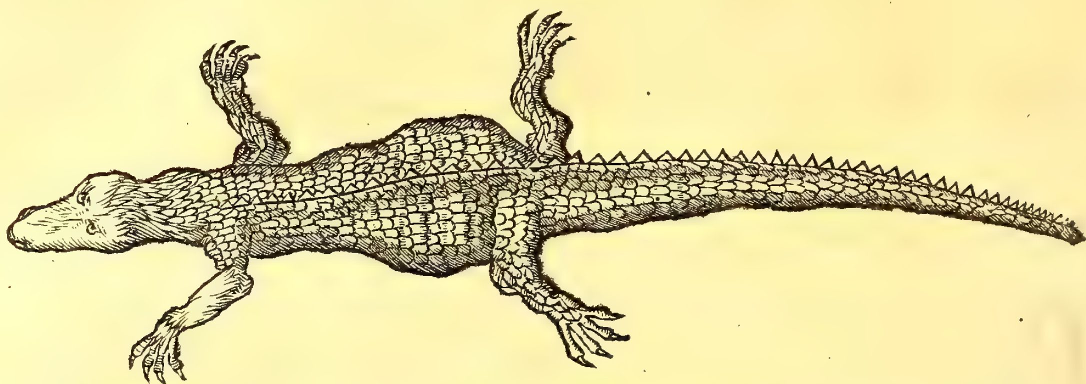
Serpentes porro hæc Iava in sylvis alit, tanta alvi capacitate, ut integros apros hauriant; & in Ternata accidit capi aliquem qui ultra 40 pedes longus, Aprum in ventre gereret, quem excisum coxerunt, & de eo Generalis *D. Petrus*, cum aliis qui adhuc in vivis sunt, comederunt. Ego pellem unius seu exuvias domi meæ habeo, longam pede *36*, quem ipse in sylvis, (dum illas cæderemus, ut hostem eo melius conspicere possemus, qui tum in procinctu erat) cum sociis navalibus contrucidavi. Itaque est ut Plinio facile fidem adhibeam in illis, Quæ de maximis Serpentibus, quæ Cervos totos hauriant, & de *Boa* Serpente, quæ tempore Claudii infantem deglutierat, dixit: cap. 14, lib. 8. Chinenses, & Mauri eorum carnibus avide vescuntur, sed ego iis facile suas delicias reliquerim.

CAPVT IV.

De Lacertæ quadam ſpecie, Incolis Leguan, *ac Inſectis variis.*

IN Sylvis Iavæ, in paludibus, & cœno, tum etiam in cavernis, & antris, reperitur Lacertæ quoddam genus, aut, ut aptius dicam, Crocodili terreſtris ſpecies, quia magis in terris, quam in aquis degit: nam quod forma ei reſpondeat, figura hic appoſita ſatis indicat, magnitudine tamen longe infra Crocodilum eſt: nam ex pluri-

LACERTA, vulgo *Leguan* dicta.

mis, quos vidi, nullus ultra quinque pedes excreverat: ferunt tamen Iavani, ſævos, & majores in montibus verſari. Animal, per totum vertebrarum dorſi proceſſum, ſerratum eſt, cute rugoſa & ſquamoſa fœde viridi, & maculoſa; ita ut ſolo aſpectu ſuo inſuetis horrorem incutiat; Hoc tamen tam deforme animal dempta cute, carnis eſt albiſſimi Cuniculi inſtar, & ut aiunt, qui de ea guſtaverunt, ſaporis delicati. Rictu eſt magno, capite oblongo. Cauda totius corporis longitudinem æquat. Vnicuique pedum quatuor digiti cum unguibus ſunt conceſſi.

Porro, ut de Inſectis reliquis in India hic aliquid dicamus, locus hic videtur poſtulare: itaque tanta minutiorum Lacertarum campeſtrium eſt copia, pedem non ultra longiorum, ut vix veſtigium quis in gramine ponat, quin timidiſſimum hoc animalculum alicunde exiliat: Eſt præterea adhuc alia domeſticarum Lacertarum ſpecies, longe minorum prædictis, quæ colore viridi è pallido eſt, ac in laquearibus & ædium parietibus degentes Muſcas, Formicaſque venatur; atque licet cum magna voluptate, inſignem velocitatem earum conſpicere in venandis hiſce Inſectis, & quam ſe contineant immotæ, ac ſi parietibus appictæ eſſent, donec prædam certam videntes, eam invadant. Verum quoque eſt, quod Plinius ait lib. 9 Natural. Hiſtoriæ, Lacertis caudas renaſci, nam hoc in domeſticis meis non ſemel animadverti, dum filioli mei luſitabundi, bacillo caudas iis decutiebant, quas tamen poſt diem unum, aut alterum, adſolitum pabulum revertentes vidi, caudaſque iis paulatim reaccreſcere.

Scorpiones quoque copioſos, & grandes fert hæc India, vidi enim qui partem quartam ulnæ implerent, coloris è nigro cyanei, & ſplendeſcente: minuſculi quoque hic plurimi ſunt, ita vix lapidem loco moveas, quin ſub ea aliquot Scorpiones lateant: morſus tamen, aut punctura eorum, tam venenoſus non eſt, quam in Italia, vel Hiſpania.

Scarabæi ita frequentes ſunt, ut nil ab iis intactum & illæſum remaneat, præſertim, ſi quis in inferiore parte ædium habitare cogitur. Fitque hoc propter ſoli humiditatem, & calorem, quæ duo genitrix ſunt putredinis, idcirco habitacula in ſuperiore ædium parte ſunt longe ſalubriora, quoniam ſicciora, utpote quæ his beſtiis, & Formicarum myriadibus non ita infeſtentur. Scarabæos autem hos Luſitani *Caca-laccas* vocant, quod ova quæ excludunt, colorem, & lævorem, Laccæ factitiæ referant, ac, ſi ea chartæ, vel linteo, vel panno denique, affigantur, totum illud ſpatium, quod occupant, Blattarum inſtar, exedunt.

Eſt præterea Formicarum quædam ſpecies, quæ totas arcas linteaminibus repletas, & cribro crebrius perforant, cum ingenti ſæpe mercatorum damno; nam linteorum è cotonea contextorum, ingens per totam Indiam fit diſtractio.

Scolopendra etiam hic paſſim reperitur, cujus punctura tam acerbum dolorem infert, ut hominem ferme ad inſaniam adigat: non ſecus ac in patria Draco Marinus, quem

quem Belgæ **Pieterman** vocant: sed ictus hujus Insecti, ut & Scorpionis, oleo ex ipsis composito sedatur, & sanatur.

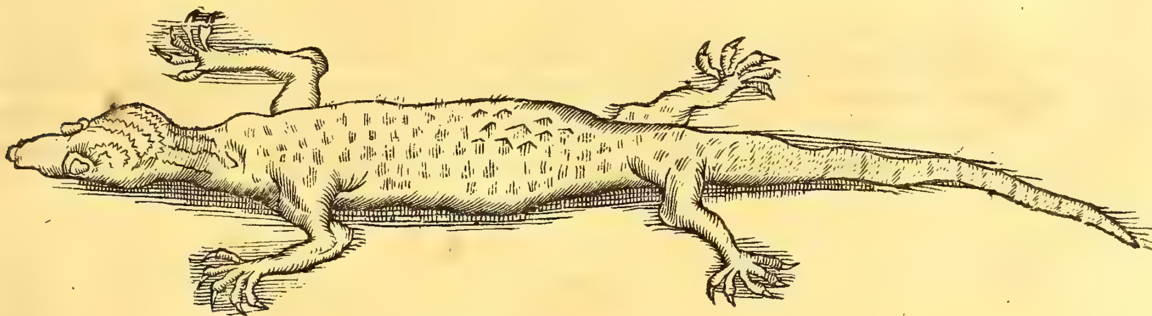
CAPVT V.

Lacertæ cujusdam, admodum venenosæ, species, quæ merito Salamandra Indica dici queat, quæque à Nostratibus à sono quem edit, Gecco *vocatur.*

Sæva Lacerta rubris stellata in tergore guttis,
Contactuque nocens, viridi vomit ore venenum
Mortiferum, superans quæ dant Aconita novercæ.
Hoc tabo inficiunt, metuendi cuspide Iavæ,
Tela sua, & certam quæ dant hastilia mortem.
Huic cedat Lybica dirus Basiliscus arena:
Cum tantum viridi lateat sub felle venenum.

EST Lacertæ quoddam genus venenosissimum, cujus figuram, ad vivum expressam, vobis exhibemus: ejus morsus tam est virosus, ut, nisi pars affecta statim, aut præcidatur, aut cauterio aduratur, intra paucissimarum horarum spatium, procul dubio actum sit de vita hominis. Hoc de solo hujus Insecti attactu experientia didici, in decumbente quodam socio navali, in Nosocomio nostro Batavi-

SALAMANDRA INDICA.

co, cujus pectori, dum denudatus dormiret, supercurrerat Lacerta hæc, &, solo contactu, vesicam per transversum in musculis thoracis excitaverat, qualem in cute oriri videmus, à ferventi aqua, quæ pertusa à Mag. Andrea Duræo, Chirurgo hujus Nosocomii expertissimo, emisit ichorem flavum, & fœtidum: subtus vero caro, jam livida erat, & ad Gangrænam tendens, quæ etiam per duos latos digitos, impositis topicis necessariis, & munito corde medicamentis Besoarticis, non secus ac in Gangræna, decidit, non sine summa admiratione & horrore nostro: Magnitudine paulum vincit hoc Insectum, communem Lacertam campestrem; ita ut pedem circiter in longitudinem excurrat. Cutis est coloris è viridi dilutioris, quem Belgice **Zee-groen** vocamus, interstincta maculis rubris, ac si Minio tincta esset: Capite est Bufonis, oculis magnis, fœde protuberantibus; Dentes habet tam acutos, ut eos etiam chalybi imprimat, quod vidi in hac Lacerta, his venenosum & lethale infert vulnus, nisi pars affecta, aut ferro exuratur, aut novacula amputetur, dum Prætoris urbani servus eum gladio transfigeret, aperto ore palatum rubrum, instar fornacis, apparet. Tardigrada est, & ubi pedes fixerit, vix inde vi ipsam avelles, non secus ac si glutino cohæreret, quod etiam in hac deprehendi, dum chartæ impositam depingi curarem, quamvis mortuam, pedes non nisi cum chartæ laceratione inde avelli poterant; quinque enim digitis pedum, acutis & curvis unguiculis, armatis, prædita est. Nostrates ipsum animal apposito vocabulo *Gecco* vocant; Quippe non secus, ac Coccyx apud nos, suum cantum iterat, etiam *Gecco* assiduo sonat, prius edito stridore, qualem Picus emittit. Degit porro in arboribus vetustis cariosis, locisque humidis, sæpe &, cum summo, tam Nostratium, quam Incolarum, metu, circa cubilia versatur, adeo ut Mauri casas suas integras demoliantur,

ut hoc

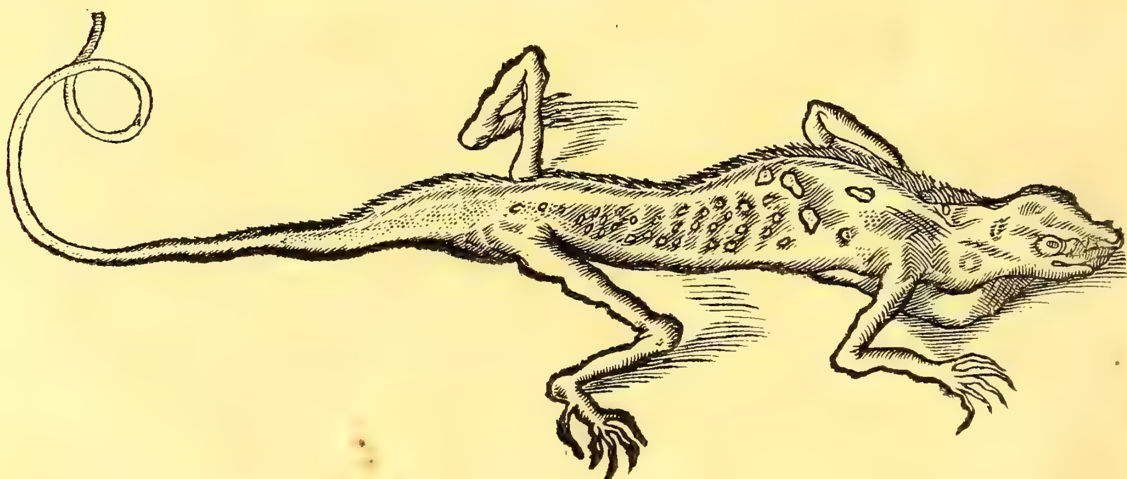
ut hoc animalculum migrare faciant. Hinc optime convenit huic Insecto, quod de Salamandra Plin. lib. 29, cap. 4, his verbis refert: Inter omnia venenata Salamandræ scelus maximum est; cætera enim singulos feriunt, nec plures pariter interimunt, ut omittam, quod reliqua perire conscientia dicantur homine percusso, neque amplius admitti ad terras; Salamandra pariter necare populos improvidos potest: nam si arbori irrepsit, omnia poma inficit veneno, & eos qui comederant, frigida vi, nil Aconito distans, quinimmo si contacto ab ea ligno panis crusta incoquatur, idem veneficium est, vel si in puteum cadat, &c. Sanguis ejus è rubro colore ad pallidum vergit, &, ut verbo absolvam, ipsissimum venenum dicas esse. Iavani sanguine, & sanie hujus Lacertæ,tela sua tingunt. Tum scelesti isti veneni propinatores, qui hic utriusque sexus plurimi sunt, hoc animalculum è laquearibus fune cauda alligato suspendunt, quod tum præ ira glutinosum & flavum liquorem assiduo è gutture destillat, quem exceptum fictili subtus apposito colligunt, & Soli expositum, in massam cogunt, tali modo in vivis hoc Insectum alendo quotidie servant ad aliquot menses. Hoc veneno nullum magis præsentaneum reperiri certum est, ac puto de eo genere esse, quod Imperator Nero Britannico per Locustam famosam Veneficam exhibuit, quod tam præcipitem mortem adferebat (ut inquit Tacitus) ac si ferro urgeretur. Vrina porro ejus tam acris est, ut non solum vesicas excitet in quamcunque corporis partem inciderit, sed nisi confestim succurratur, carnem subtus nigram & gangrænosam reddit. Hujus morsui mederi testantur Indi Crocum subterraneum Lusitanis dictum, quod planta sit, quæ radicem habeat flavam croceo colore tingentem. Hæc est radix Curcumæ officinis nostris vocata, quæ quantas vires habeat, suo loco probavimus.

CAPVT VI.

De Chamæleonte in Insula Iava.

SCio ego longe alia facie ab aliis Chamæleontem pingi: sed certe eos istud genus animalculi,vel non vidisse suspicor,vel hic alius ab illorum Chamæleonte:ut quicquid sit, ego hunc ex fide describam, qui omnibus Lusitanis, & Malaiis ***Cambilon*** corrupta voce nominatur: Estque frequentissimum in his locis animal, seu Lacertæ

CHAMÆLEON.

species, naturali colore est viride, rubris hinc inde in tergo, maculis distinctum. Cristam in tergo habet, quam quietum demittit, irritatum erigit,ac tum etiamsub gutture bulla enascitur,quod ubi videris,est quod tibi ab eo caveas:nam acerrimos dentes habet, & Incolæ morsum ejus venenatum esse affirmant. Pedes anteriores flexuram habent unicam instar brachiorum cubiti:posteriores vero pedes sunt multo longiores cum duabus flexuris: omnes tamen quinque digitis & longis unguiculis armati. Cauda longissima,& versus extremitatem tenuissima quam in gyros contortam gestat. De eo ego idem credo,quod doct. Belonius ait l. 2. observat. c. 25, in hæc verba: Chamæleon se mutat in varios colores, communiter viridis est,tendens versus flavum, & aliquando cæruleum colorem. Quod est verissimum,nam hos duos colores, præ ira, vel metu ipsum induere vidi,ut qui domi in cavea aluerim hanc Lacertam aliquoties: mutare autem colorem in

ejus

ejus corporis ſpeciem, cui inſidet, nugaciſſimum eſt, ut & illud, vento victitare: nam ut idem *Belonius* paulo poſt ait, Muſcis, Formicis, immo Locuſtis, alitur, tum Scarabæorum ea ſpecie, quas *Caccalaccas* Noſtrates & Luſitani appellant, quos in ventriculo plus quam dimidia parte conſumptos inveni. Quod vero longo tempore ſine victu poſſit durare, hoc commune cum reliquis Inſectis habet, ut Serpentibus, quos Circulatores circumforanei aliquot menſes pyxidibus incluſos ſine ullo cibo circumferunt. Idem de Ranis dicendum, quæ integra hyeme in fundo Paludum latitantes immobiles ſub ulva latitant; itaque vere dicit poëta, quod minuat præſentia famam. Atque hæc ſunt quæ de Chamelæonte certo comperi. Quo ſpectat illud Alciati Emblema in adulatores.

Semper hiat, ſemper tenuem, qua veſcitur, auram,
Reciprocat Chamæleon;
Et mutat faciem, varios ſumitque colores
Præter Rubrum vel candidum:
Sic & Adulator populari veſcitur aura,
Hianſque cuncta devorat:
Ac ſolum mores imitatur Principis atros,
Albi, & pudoris neſcius.

CAPVT VII.

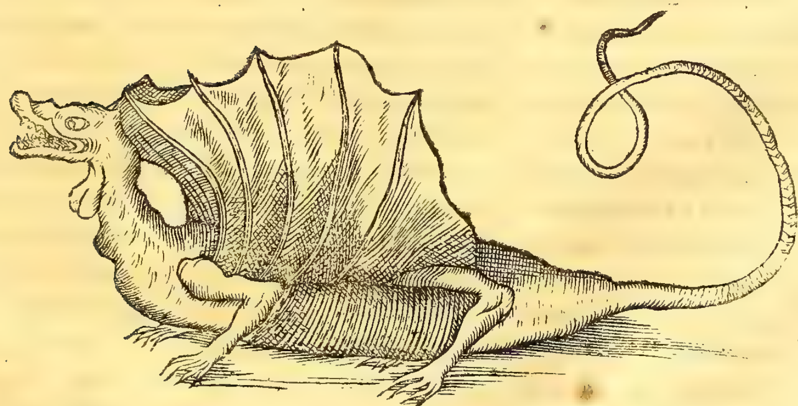
Lacertus volans, ſeu Dracunculus alatus.

Aëra pervolitans junxiſſe Medea Dracones
Dicitur: è Iava num tulit has volucres?

DEpingi hic curavi Lacerti quoddam genus volaticum, quod Belonius obſervationum ſuarum Orientalium lib. 2. cap. 70, deſcribit ſub nomine Draconis volantis: ſed ita curſim hoc attingit, ut coactus fuerim beſtiolam hanc paulo exa-

LACERTVS VOLANS.

ctius deſcribere, utpote qui eam, non mortuam tantum, ſed ſæpius vivam, hic in Iava vide-

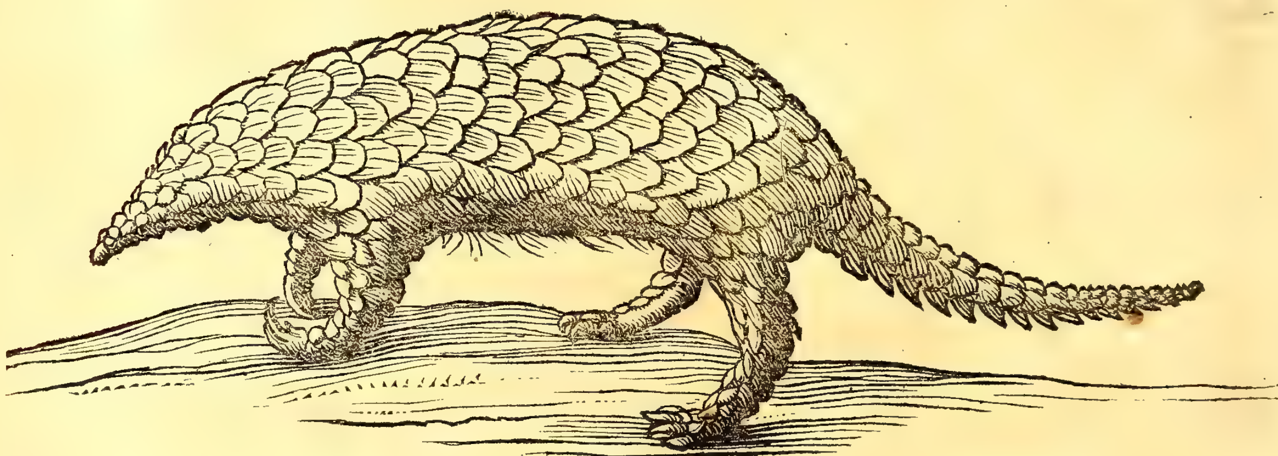
viderim. Belonius effigiem hujus Insecti adfert bipedem, quum quadrupes sit, præterea duas bullas flavi coloris circa guttur externe gerit, quas inter volandum inflat, & veli loco utitur. Cauda, pro proportione corporis, longa est, versicoloribus pulcherrime maculis cutis distincta. Tum alæ, alis Vespertilionum admodum similes sunt, & membranaceæ, quas attollunt, hoc modo quo hic depictum vides, alias ubi eas demisere ad latus, vix apparent. Magnitudine sunt duarum unciarum, grandiusculam domi habui, quæ tres partes ulnæ impleret. Volant quidem, sed non diu perseverant in volando, ab una nempe arbore cum stridore, in aliam transiliunt, quæ passus viginti, aut triginta à se invicem distant, non secus, ac pisces volatici, qui Hirundines aquaticæ Gesnero dicuntur, pauco tempore se ex aqua attollunt. Num venenatæ sint hæ Lacertæ, compertum non habeo, Iavani saltem negant, & eas, ut & alias Lacertas, impune manibus tractant. Cæterum, Muscis, Formicis, & aliis parvulis Insectis, victitant, in Silvis Iavæ frequentes sunt, & sæpe grandioribus Serpentibus esca deveniunt, quod & inter homines familiare esse, Plautus bene dixit hoc modo, Homo homini Lupus, potentiores innuens, minores deprimere solere.

CAPVT VIII.

Appendix. *De Lacerto Indico, squamoso.*

ADmirabilis hujus exenterati Lacerti iconem, quam exhibeo, ejusdem speciei, sed non ejusdem magnitudinis, est, cujus Carol. Clusius exuvium in exoticis dedit. In Insulæ *Tajoán* silvis frequens est. Nomen ejus vernaculum hactenus nobis incognitum; verum ne quid pubi nauticæ nostræ innominatum esset, placuit quibusdam

LACERTVS SQVAMOSVS.

Porcum, aliis vero Diabolum de *Tajoán*, appellare, fortassis ob miram & horridam squamarum conformationem, quas irritata erigit. Animal est duorum pedum longitudine, Vulpis magnitudine. Totum corpus ab oris ad caudæ & pedum usque extremitates, perpetuis squamis nigricantibus, rigidis, & mucronatis, coopertus, excepto gutture, ventrisque, & crurum infima parte, quæ durioribus pilis leporinis vestiuntur. iidemque pili hinc inde erumpunt in dorso ex ipsis squamis. Magnitudo squamarum pro diversitate partium corporis discrepat; omnes ad exortum striatæ, & ad finem quasi lævigatæ. Cauda est valida, fere pedem longa, præ cæteris membris mira squamarum textura ornatur: earum enim, quæ ejus latera utrimque claudunt, forma prorsus à reliquis dissimiles, nam planæ non sunt, aliarum instar, sed cavæ quasi incurvatæ, quia pronam & supinam laterum partem tegunt. pedes breviusculi palmam circiter longi, posteriores quinque unguibus brevioribus, anteriores tribus oblongis, crassis, sed imbelle curvis, armantur, sicut in Brasiliensi *Tamandoá*, quibus, æque ac illa, Formicarum & Vermium latebras detegit, prædamque qualemcumque mordicus tenet. Capite & promuscide non est porcino, ut *Armadilho*, sed tenuiori & acutiori, more Talparum, quo terram commodius evertat. pastum iturus, Lacertis, aliisque Insectis, insidiatur, quibus pinguescit.

guescit. Vnde caro ejus vesca non solum, sed sicut magnæ illæ Lacertæ Brasilienses *Leguánæ* & *Tatu*, inter epulas ab omnibus passim incolis expetita.

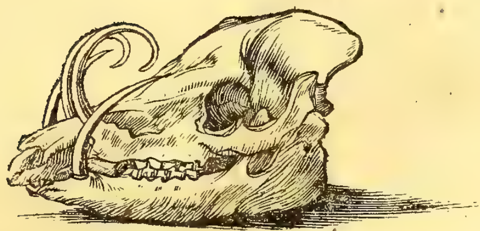
CAPVT IX.

Appendix. *De Baby-Roussa.*

QVia Author noster I. Bontius, sedulus alias Naturalium in Indiis indagator, hujus animalis non meminerit, ego ejus genuinam figuram & descriptionem ab Indiarum nostratibus consiliariis, fide dignis, suppeditatam, operæ pretium duxi addidisse. Quadrupes hoc inusitatæ figuræ, monstrosis bestiis ascribunt Indi, quod

BABY-ROVSSA, & CRANIVM.

à diversæ speciei animalibus, Porco scilicet, & Cervo, pronatum putent. Reperitur tantum in insula *Bouro*, triginta milliaria distante ab *Amboina*. Nec alibi terrarum ab aliquo visum fuisse omnes testantur. Est majoris Canis vel Cervi magnitudine. Pilos habet more Canis venatici, fusci & grisei coloris, instar Gliris. Capite & rostro est Porcino, oculis & auribus parvis. Cauda tortuosa, Porci æmula, pedibus & ungulis Cervinis. Velox & ferox habetur animal, & longævum quoque, si Aristoteli fides, dicenti, quibus plures sunt dentes, eorum vita, magna ex parte, longior.

Sceletos capitis (cujus accuratam iconem hic exhibeo, favore optimi viri D. Swamerdami pharmacopœi Amstelodamensis, & rerum exoticarum instructissimi), Vitulini est magnitudine, ex validissimis ossibus, imprimis utriusque maxillæ, confirmatus. Quibus ab utroque latere posterius versus fauces, duodecim circa dentes, molares dicti; anterius autem initio rostri sex incisores inferiori maxillæ, duo grandiusculi superiori parte inserti sunt, & more aliorum brutorum rapacium, bucca vel rostro teguntur. At vero loco caninorum dentium ex intermedia maxillæ inferioris parte duo validi insignes erecti dentes erumpunt rostrumque perforant. Semipedis sunt longitudine, pollicis crassitie, paulum incurvati, instar dentium Apri, quibus hostes suos invadunt. In superiori denique maxillæ parte ab utroque latere processus ossei concavi apparent, ex quibus promanant cornua, digitum crassa, duas palmas longa, glabra, & dentium instar lævigata, sed unci instar incurvata, ita ut primo intuitu quatuor corni-

 bus

bus juxta se positis videatur armatum hoc animal *Baby-Roussa*, ac proinde ob duplicem rationem inter monstrosa habitum, primo, quod contra Aristotelem, cornigera animalia in altera maxilla tantum dentes habere, & primoribus maxillæ superioris carere, testetur. Secundo, quod idem Aristoteles, nullam dicat inveniri animantem, quæ cornua & exertos simul gerat dentes.

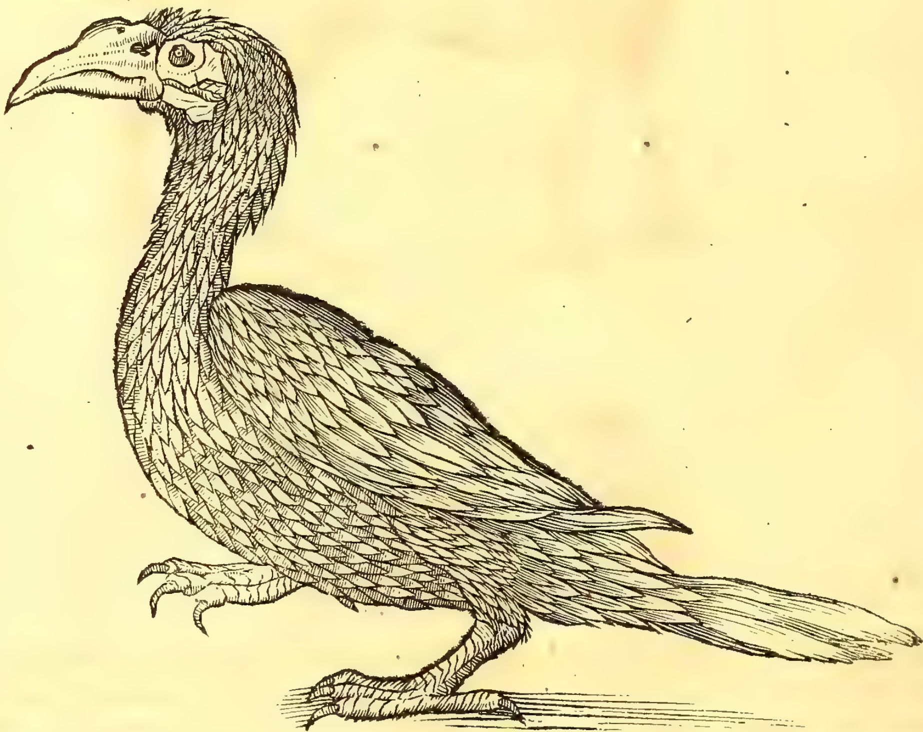
Cætera quæ circa indolem hujus animalis desiderantur, quia fluxæ fidei mihi videbantur, distuli proferre, donec veritas magis elucescat; Ab advenis æque ac Indigenis caro ejus inter delicias expetita, atque loco Cervinæ apponitur.

CAPVT X.

De Corvorum, Columbarum, & Psittacorum, quadam specie.

Mira est quædam in Moluccis, & Banda præcipue, Corvorum species, quæ nostratem Corvum rostro quidem refert: Verum in temporibus similiter pictus est, ut Indicæ istæ Meleagrides, quas Belgæ **Kalcoutse-Hanen** vocant. Rostro est magno, crasso, parum acuminato, & ad rapinam composito, naribus patulis;

CORVUS INDICVS.

oculis magnis, nigricantibus, aspectu fœdis. Capite & collo oblongis, nigricantibus plumis, ornate vestitis. Pedibus, eorumque digitis, satis validis unguibus, oblongis, curvis, solidissimis, præditus. More Corvi nostratium graditur, Indole à nostris Corvis differt, quod non cadavere, sed potissimum Nucibus Myristicis avide vescatur; iisque insigne damnum infert. Caro eorum quoque delicata est, & assa saporem à pastu plane aromaticum habet.

Præter vulgares Columbarum, & Turturum, species, reperiuntur in Iava Columbæ viridissimi coloris, instar Psittacorum. Est præterea in Banda aliisque locis, Columbarum quarundam albarum species, quæ similiter Nuces Myristicas immaturas decerpit, & depascitur, gustu quoque inde jucundo, ventriculo, ac intestinis salubri.

Psittaci etiam ibidem albi sunt, vel potius Corvos albos eos nominem, non tantum ab adunco rostro, sed à rapacitate quoque: nam nodos à vestibus avellunt, chartas, & libros decerpunt, omnia vel coriacea, vel è simili materia, dilacerant. Itaque apage à me

me has aves cum Simiis, & Psittacis, quæ quamvis ad delectationem hominis nata videantur: tamen operam eorum non nisi damnosam reperimus esse.

Appendix. *De* PSITTACO *parvo.*

EX minorum Psittacorum genere, cui vulgo nomen *Peroket* inditum, hæc pulcherrima avis existit. Alaudæ est magnitudine, rostro adunco & griseo, ut & gutture, oculis nigris, quos circulus argenteus ambit. Linguam habet fere ut Psittacus cum solidis ligamentis, verticis plumas egregias cristæ more erigit. Crura & pedes cinerei coloris, caudam longissimam, decem circiter digitos prominentem, ultra finem alarum. Quemadmodum ventre inferius, ita capite, collo, & cauda, superius est pulchre rubicantibus. Pectus vero, & inferiores caudæ pennæ, dilute rosacei sunt coloris, quæ elegantissime in cæruleum ex albedine & viridi mixtum, desinunt. Alæ potissimum virides, rubicundis pennis intertextis, quarum medietas, luteo & rosaceo colore hinc inde adeo variegatur, ut adverso Sole mille aureos colores secum trahat, atque à pictore haud facile exprimi possit, dignus sane, ut à Magnatibus in pretio habeatur.

Reperiuntur hæ aves in mediterraneis potissimum, consident & nidificant in altissimis arboribus. Catervatim & multo cum strepitu, sicut tota Psittacorum familia, volant, garrulæ quoque sunt, vocesque quasdam sonare discunt, si cicurentur.

CAPVT XI.

Corvus Indicus Cornutus seu Rhinoceris avis.

Et mare cornigerum est, & cornibus aëra pulsat
Hæc Avis in Iava: Cornua terra gerit,
Aspice in aëreis volitantem Rhinocerotem
Conspicuum cornu, quam bene fronte gerat.

VT odore gravis, ita & aspectu fœda, est rara hæc avis cornuta, longe superans magnitudinem Corvi Europæi. Collo & capite est crasso, oculis magnis, rostro, respectu corporis, mediocri, in hac imagine expresso, & à capite avulso. Productior & acuminatior pars, inferne curvata, rostrum ad rapinam compositum exprimit;

ROSTRVM CORNVTVM CORVI.

mit; superior vero pars brevior, crassior, & superne incurvata, verum cornu ad visum & ad tactum repræsentat, quod, sicut altera medietate versus caput quasi rostro contiguum, atque utrumque simul eodem modo capitis extremitati annatum; ita, & altera medietate à se dehiscunt, adeoque separantur contraria incurvatura, ut instar piscis caudæ bifurcatæ videantur.

Victitat avis cadaveribus intestinisque animalium, unde venatores qui sclopetis Vaccas sylvestres, Apros, & Cervos jaculantur, comitari solent, ut se eorum visceribus ingurgitent. Animalia ab ipsis militibus exenterari solent, ac sæpe, in partes dissecta propter gravitatem, ad ripas fluminum in cymbas ab illis deferuntur, si nolint, ut dictarum avium rapacitati prostituta sint.

Incolæ testantur, Iavam ingentes alere Aquilas: sed ego non nisi Aquilas marinas vidi, quæ terrestribus longe minores & imbecilliores sunt, & non nisi piscibus in littore vivunt.

Lapides Aëtitas, in nido Aquilarum repertos, duos habeo, in quorum meditullio nucleum, si moveatur, audire licet.

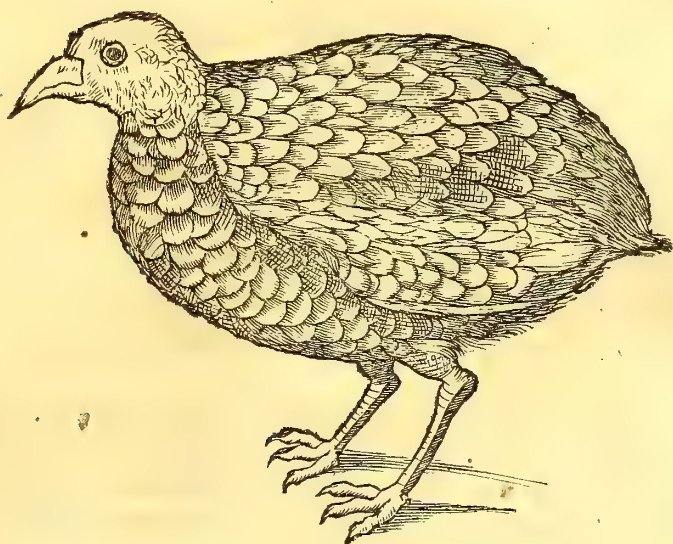
CAPVT XII.

De Coturnice Indica, cui adduntur quædam in transitu, de Gallis, & Gallinis, Pavonibus, & Avibus Paradisi, Indicis.

Sic querulæ sum vocis ego spectanda Coturnix,
Sacra ego sum Phœbo: nam cum se condidit Indo
Oceano, parvis condor seu mortua plumis:
Postera lux oritur, tum me cantare viator
Audiet, & raucos crocitantem murmure bombos.

AVis hæc in silvis Iavæ gregatim, ut Perdix, pascitur, & quamvis etiam cicuretur, & cum pullis suis comitata femella, non secus, ac Gallinæ, in areis ædium circumit, mares quoque non secus, ac Galli, pugnacissimi usque ad mortem inter se sunt,

COTVRNIX.

ſunt, colore plumarum vero Coturnici admodum reſpondent: verum roſtro paulo longiore, ſonum quoque per intervalla edunt, ut Coturnices etiam ſolent: verum is longe diverſus eſt à Coturnicum voce, & magis refert ſonum illum horribilem, quem Ardeæ ſtellares inter arundineta in paludibus edunt, quem Belgice **Pittoor** vocamus: & quo longius continuant vocem, eo generoſiores etiam putantur aves hæ. Cæterum hæ aves adeo frigidæ ſunt naturæ, ut, ſi caveæ incluſas non exponas ſolaribus radiis, & arenam ipſis ſubſternas, ſtatim langueſcant, periculumque vitæ incurrant, ideoque noctu, & occidente Sole, non ſecus in ſe convolvuntur, quam Coccyx hyeme in cavis arboribus apud Nos, & in truncis arborum, plumis ſuis ſe obtegunt. Oriente vero Sole, ſtatim cantant, iſque ſonus ad aliquot paſſus exaudiri poteſt, ut mireris tantillas aves, nam Columbum, aut Turturem, magnitudine non excedunt, tam gravem vocem poſſe edere. Alui ego aliquoties in caveis tales, quæ me advenientis auroræ admonerent, ſi quid ſerio agendum eſſet; nam, ſi quid negotii gerendum ſit, id vel mane vel veſpertino tempore, commodiſſime fiet, cum inutiles fere reddantur actiones interdiu, dum Sol ſummo ſuo calore omnia adurat, tum etiam ſanitati hoc tempus diurnum maxime officit: ſed de eo latius alibi.

Gallis & Gallinis hæc Regio abundat, inter quos aliqui carne ſunt nigra, optimi ſaporis, & pro ægris tanquam ſaniſſimi commendantur.

Parvuli Galli è *Ziam* adferuntur & hic aluntur, qui tantæ ſunt pugnacitatis, ut quantumvis alium Gallum maximum aggrediantur.

Pavones ſilveſtres & domeſtici, ut & aves Paradiſi (quos apodes olim arbitrati ſunt multi) in magna copia apparent; tam horum, quam illorum, caudis ſe Indigenæ exornant, iiſdem in galeis pro criſtis utuntur. Tantum vero abeſt, has Paradiſi aves vel pedibus carere, vel aëre nutriri, ut unguibus incurvis & peracutis parvas aviculas, Chlorides, Fringillas, & ſimiles, venentur, eaſque mox, ſicut reliquæ rapaces aves, devorent; ut nec illud verum ſit, eas non niſi mortuas inveniri, cum & arboribus inſideant & ſagittis à Tarnacenſibus figantur. Vnde etiam à celeri & reciproco volatu Hirundineo Hirundines Tarnacenſes ab Indis vocentur.

Quanta porro frequentia ſit omnis generis avium edulium in Iava, in primo libro de Conſervanda valetudine actum eſt, ut ſunt imprimis, Ruſticulæ, Ardeæ, Grues, Anates, Anſeres, Turdi, Pici, Paſſeres, Fringillæ, & aliæ infinitæ.

CAPVT XIII.

De Nidis Hirundinum edulibus.

Quid ſcopulos Progne, quid inhoſpita littora nidis
Optas, per medias hos Gula quæret aquas?
En Philomela tuum laceravit ut Enſibus Iphyn,
China caſas veſtras dentibus & lacerat.
Quid gemis infelix! alienis parcere pullis
Qui cupis? aſt propriis parcere deſideras.

IN tractu maritimo oræ Chinenſis, aviculæ parvæ diſcolores Hirundinum ſpecie, certo anni tempore, ubi æſtus prolificandi eas invaſit, è locis mediterraneis ad mare in ſcopulos meant, & ex ſpuma maris baſin ſcopulorum alluentis, tenacem quandam materiam colligunt, ſive ea Balænarum, ſeu aliorum piſcium ſit, ſemen, ex

NIDI HIRVNDINVM.

qua nidos ſuos ædificant, in iiſque ova ponunt, & pullos excludunt. Cæterum Chinenſes hos nidos è Scopulis avulſos, ingenti quantitate per Indiam venales ferunt, guloſis in ſummas delicias, qui eos Gallinæ, ſeu Vervecis, decocto diſſolutos, avide devorant, & Oſtreis, Fungis, & cæteris gulæ irritamentis, longe anteponunt.

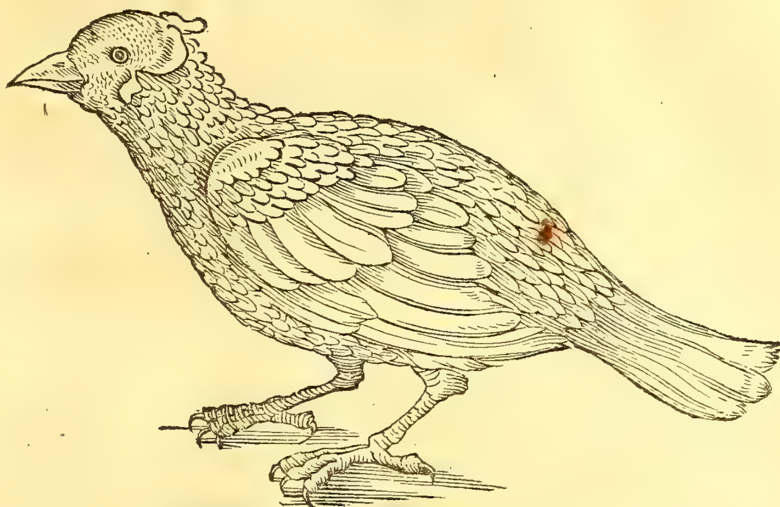
CAPVT XIV.

Pica, seu potius Sturnus Indicus.

Psittacus Eois quamvis tibi missus ab oris
Iussa loquar: vincit me Sturnus garrulus Indus.

E Regione ædium mearum in Batavia habitabat anus Iavana, serva Chinensis hortulani, quæ Picam seu Sturnum Indicum alebat, valde loquacem, quem cum ego depingi optarem, sæpius rogavi, ut eam mihi venderet; sed cum impetrare istud non possem, petii ut saltem tantisper mihi concederet, dum pictura exprimeretur, quod tandem anus ægre annuit: sed ego causam deinde intellexi; nam, cum obnixe mulier Mahumetana stipularetur, ne avi sibi carissimæ Porcinam comedendam offerrem, atque ego id promisissem, avis pessima subinde hoc mihi & pictori occinebat, *Orang Nasarani Catjor Macan Babi*; quod vult, Christiane canis, comestor Porci; timebat enim astutissima Anus, ne ego, vel domestici mei, offensi, avi huic Laridum gustandum daremus, aut occideremus hac contumelia irritati.

STVRNVS.

Plumis cyaneis, & subobscure cæruleis ac cinereis guttis interstinctis Sturnum nostratem refert, verum cristam flavam in cervice gerit, & caput nigris mollibusque plumis obsitum est, ut contactu te holosericum tractare putes. Multo accuratius humanas voces imitans, quam Psittacus, sed cum importuna sæpe garrulitate.

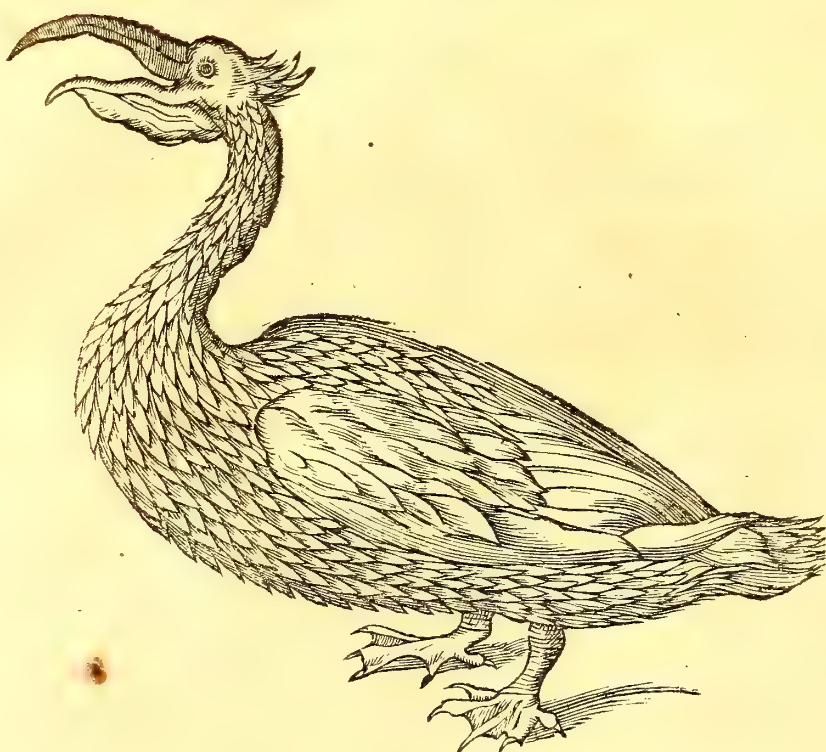
CAPVT XV.

De Onocrotalo ave.

Famosum ingluvie contempla & gutture pando,
Et qui cuncta voret, conspice Onocrotalum.
Præditus est duplici (sic scripsit Plinius) alvo,
Candidus ast plumis esse videtur Olor.
Audiat hunc quisquam crocitantem voce molesta,
Arcadicum dubitet rudere (credo) pecus.
Externus multos vestitus, formaque, laudat:
Commendat tacitos linguaque muta viros.
Impleti Baccho vocem si forte resolvunt,
Nil, nisi Brunones, Potitiosque, sonant.

PLinius sagacissimus naturæ indagator Lib. X. Natural. Historiæ, C. XLVII. Avem quandam describit his verbis, Olorum similitudinem Onocrotali habent, nec distare existimarentur omnino, nisi faucibus ipsius inesset alterius uteri genus. Huc omnia inexplebile animal congerit, mira ut sit capacitas. Mox perfecta rapina,

ONOCROTALVS.

ſenſim inde in os reddita in veram alvum, ruminantis modo, refert: Hactenus Plinius, qui tam exacte hanc avem mihi deſcripſiſſe, & delineaſſe ſuis coloribus videtur, ut nil addi huic deſcriptioni poſſit. Nam colore eſt albo in plumis, pedes Anſerinos, vel Olorinos habet, rubros illos plerumque, voracitatis tantæ eſt, ut etiam grandes piſces deglutiat. Vidi unam ejus generis avem, quæ vivum Felis catulum deglutiit, & cum in forum piſcarium veniret, Chinenſes piſcatores illi guttur colligabant, alioquin aſtutiſſima, & audax avis, momento temporis, cum ſummo riſu aliorum, aliquot piſces furtim à tergo veniens deglutiebat. In litoribus Iavæ, & circumjacentium inſularum, piſcatura piſcium vivit, voce eſt rauca, & fœda, unde ei etiam nomen Onocrotali inditum eſt, quod Tympanum Aſini ſignificat, & certe ſi talis cantus ſit Oloris morientis, quem tamen nullum audiiſſe puto, inſuavis ſane eſt, nec tam gratus, quam Poëtæ ipſi affingunt. Sed

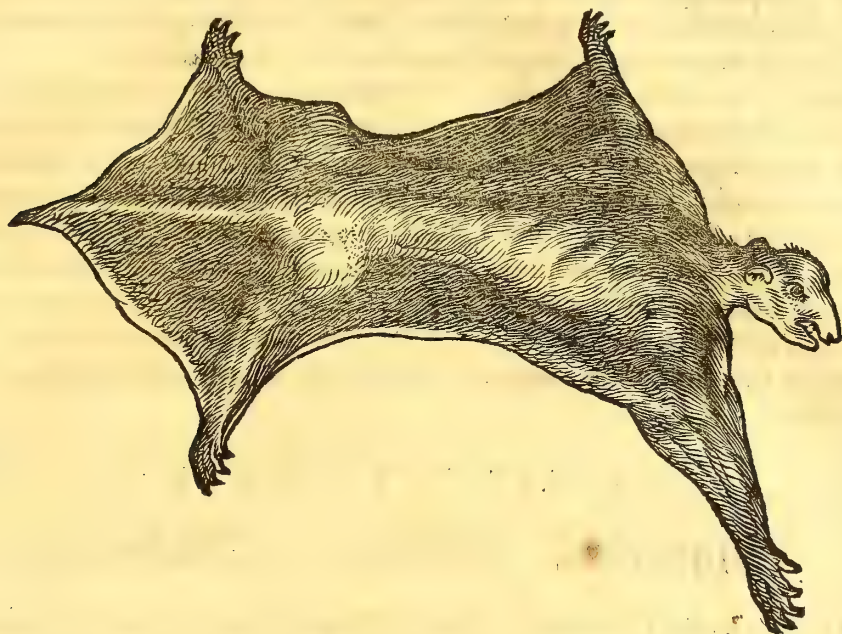
—— Pictoribus, atque Poëtis
Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.

CAPVT XVI.

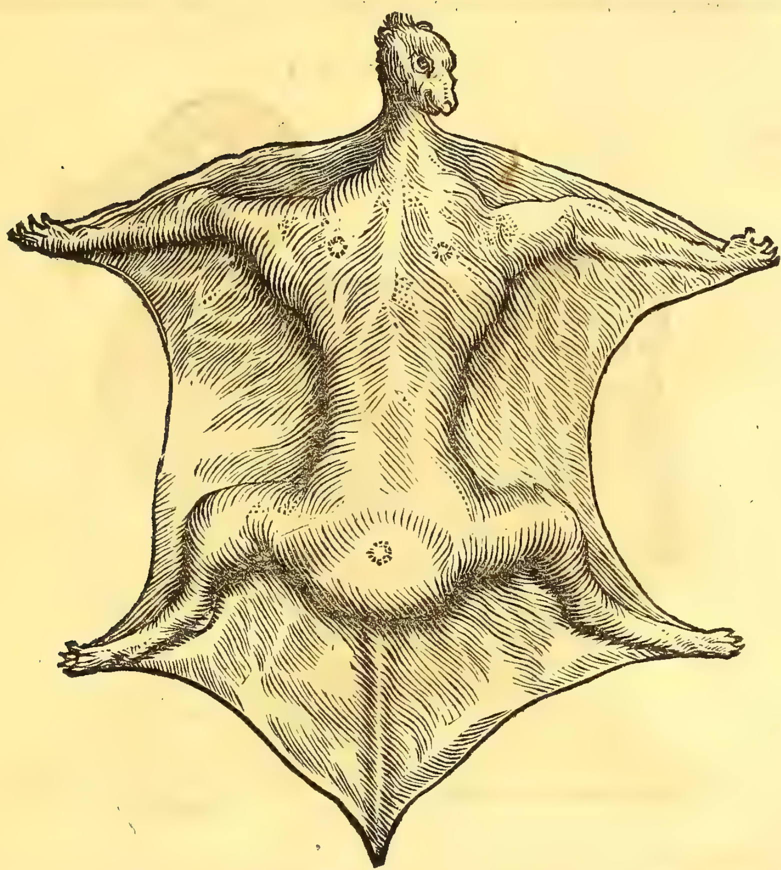
Appendix. *De Veſpertilione admirabili.*

QVam Africa non ſolum, ſed & Aſia atque America, monſtrorum ſit ferax, ut ex multis ſupra narratis; tum quoque ex hiſce Veſpertilionibus imprimis liquet. Illi enim in *Guſaratta* ſub Imperio Magni Mogolis gregatim Anſerum ſilveſtrium inſtar, volitant, & circa veſperam in aëre vel arboribus penduli conſpiciuntur, omneſque advenas ob inuſitatam magnitudinem, molem, & miram conformationem, attonitos tenent. Ac proinde Belgæ, novitate rei hæſitantes, an volatilium generi aſcriberent, Simias alatas nominarunt ſatis incongrue. Quod membranaceis pinnis alarum loco utantur, quod itidem auriti ſint, unguibus quoque, & quatuor pedibus præditi, pulloſque, non ova, pariant & lactent, cæterorum Veſpertilionum familiæ aſcribendi ſunt: Verum quod Felis ſint magnitudine, ventre & pectore craſſo & carnoſo; item quod à cervice capitis ad unguium uſque extremitatem membrana continuata inſtar veli expanſi, pone cooperiantur, à cæteris quibuſcunque Verſpertilionibus diſcrepare videntur. Adde, quod velum hoc ſubtus quidem membranaceum, ut in aliis, lanugine, venulis, & fibris obdu

VESPERTILIO VOLANS.

VESPERTILIO arte EXTENSVS.

obductum appareat, ſed extus perpetuis molliſſimis pilis, Cuniculorum more, canis & ex nigro cinereis, mirum in modum veſtiatur. Tum quoque plicis illis, quibus alæ, more aliorum, contrahuntur & relaxantur, deſtitutum ſit. Ita ut, ſi conferatur icon cum Braſilienſis, vel cujuſcunque Indici, Veſpertilionis figura, hanc ab illis admodum diverſam reperies. Ne autem curioſus Lector quid deſideret, duas exhibui figuras, alteram volantis, alteram tergo incumbentis & expanſi.

Tota beſtia eſt longitudinis trium fere pedum, ejuſdemque latitudinis. Cauda tenuis, ſpithamam longa, eaque quaſi immerſa hæret eidem membranæ, qua totum corpus

pus tegitur. Crura molliori quoque lanugine flavescente obsidentur. Ex ultimis pedum articulis quinque ungues tenues, valde acuti & curvi, erumpunt, quibus mordicus tenet, quidquid apprehendit, imprimis arborum fructus, quos depopulatur. Capite est oblongo, aspectu fœdo, rictu imbelli, dentibus exiguis, ad rapinam compositis, auribus denique rotundis, parvis, ex tenuissima membrana factis.

De Indole & generatione horum Vespertilionum plura possem addere, quæ mihi quidem suppeditata sunt à pube nantica nostra; sed quia variabant, & dubiæ famæ videbantur, malui supersedere eorum descriptioni, donec veritas magis comperta fuerit, ne paginas replendo, errores (ut sæpe contingit circa exotica) propagentur.

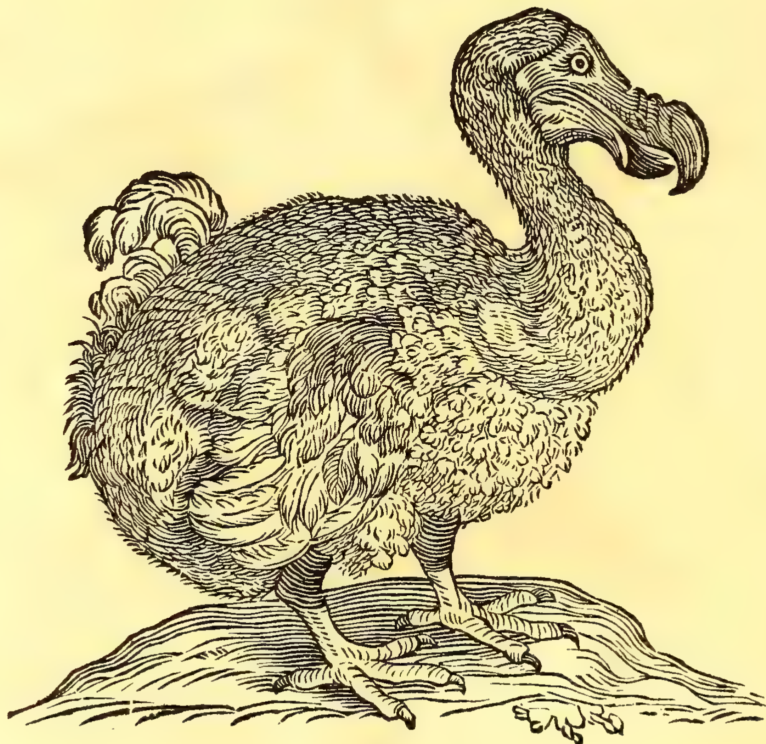
Dantur porro, teste nostro Bontio, vulgares quoque in Iava Vespertiliones, in lucis habitantes, Columbæ magnitudinis, quibus Iavani vescuntur, affirmantes sapidissimos esse. Noctu aliquando cubilia ingrediuntur, si propter æstum diurnum, specularia vel fenestræ apertæ relictæ fuerint, & pedes dormientium nudos mordentes, quantitatem magnam sanguinis inde exsugunt, cum majori timore, quam ejus, qui hæc patitur, periculo.

CAPUT XVII.

Appendix. *De Dronte, aliis* Dod-aers.

INter Insulas Indiæ Orientalis, censetur illa quæ ab aliis *Cerne* dicitur, à nostratibus Mauritii nomen audit, ob Ebenum nigrum potissimum celebris. In hac insula frequens est miræ conformationis avis *Dronte* dicta. Magnitudinis intra Struthionem & Gallum Indicum, à quibus ex parte figura discrepat, & ex parte cum iis convenit, im-

DRONTE.

primis cum Struthionibus Africanis, si uropygium, pennas, & plumas consideres; adeo ut Pygmæus quasi inter eos appareat, si crurum brevitatem respicias. Cæterum capite est magno, deformi, tecto quadam membrana, cucullum referente. Oculis magnis, nigris; collo curvo, prominente, pingui; rostro supra modum longo, valido, ex cæruleo albicante, exceptis extremitatibus, quarum inferior nigricat, superior flavescit, utraque acuminata & adunca. Rictu fœdo, admodum patulo, quasi ad ingluviem nato. Corpore obeso, rotundo, quod mollibus plumis, griseis, more Struthionum vestitur: ab utroque latere, loco remigum, exiguis alis plumatis, ex flavo cinereis, & pone uropygium, loco caudæ, quinis pennulis crispis, ejusdem coloris, decoratur. Cruribus est

flave-

flavescentibus, crassis, sed admodum curtis, quatuor digitis pedis solidis, longis, quasi squamosis, totidem unguibus validis nigris incedit. Cæterum tardigrada est avis & stupida, quæque facile præda fit venatoribus. Caro earum, imprimis pectoris, est pinguis, vesca, adeoque multa, ut tres quatuorve *Drontes* centenis sociis saturandis aliquando suffecerint. Si non probe elixentur, vel veteres sint, difficilioris sunt concoctionis, & salitæ in penu reconduntur.

Lapilli diversæ formæ & magnitudinis, cinerei coloris, in ventriculo harum avium reperiuntur; non tamen ibi nati, ut vulgus & pubes nautica arbitratur, sed in littore devorati; quasi & hoc quoque signo cum Struthionis natura aves has participare constaret, quod durissima quæque deglutiant, nec tamen digerant.

CAPVT XVIII.

Appendix. *De* Emeu, *vulgo Casoaris.*

IN Insula *Ceram*, aliisque *Molucensibus* vicinis insulis, celebris hæc avis reperitur. Surrecto capite & collo decenter incedit, tuncque fere quinque pedum altitudinem æquat; Corporis autem longitudo, à pectore ad uropygium, trium est pedum. Capite, pro magnitudine corporis, satis exiguo, glabro, coloris ex nigro cærulei. Oculi

EMEV vulgo CASOARIS.

magni, ardentes, & truces, post quos, aurium meatus parvi, nudi. paulo supra mucronem rostri, bina foramina, narium usum supplent, à cujus medio ad capitis usque verticem, corneæ substantiæ, coloris ex flavo fusci, porrectum diadema, quod cum plumarum defluvio cadit, iisque renascentibus renascitur: anteriori colli parti bina veluti membranacea palearia, sive barbulæ, more quodammodo Galli Indici, coloris miniati, propendent. Cruribus est altis, crassis, quasi corticibus callosis, tectis, pedibus eorumque

que digitis quoque crassis, duris, squamosis, sine calcaribus. Vnguibus itidem longis, corneis, in quo hæc avis à Struthiocamelo differt, quod pedes, ut ille, bisulcos non habeat; licet notæ aliquæ communes cum illo sint, scilicet caput parvum, erecta statura, alæque ad volandum ineptæ, quodque sine delectu, quidquid objicitur, voret, idque, si durius, per annum indigestum rejiciat. Pennis, sive verius plumis, tota fere vestitur, miniatis & nigris, quæ pectori & femori proximæ, semper geminæ ex eodem parvo tubulo prodeunt. Illæ autem quæ uropygium constituunt, cæteris longiores & duriores sunt, adeo miræ naturæ lusu conformatæ plumæ, ut à procul aspicientibus, non plumis, sed villis dumtaxat, tectum ejus corium appareat; eoque magis, quod alæ exiguæ sub plumis latera tegentibus abscondantur. Alæ enim ad currendum pro velo, non ad volandum inserviunt, quamobrem cum vix à terra se tollere valeat, non inter volucres ponendam putem; robur quo se contra hostem tuetur, non in rostro, sed in pedibus, consistit; irritatus enim, non antrorsum, sed oblique se convertit, aversis retrorsum pedibus eum impetens. Ovipara est, sed ova à Struthionis longe diversa, ratione tenuitatis & coloris; hujus enim testa est virescens, perpetuis tuberculis, sature viridibus ornata. Vitellum comedunt incolæ.

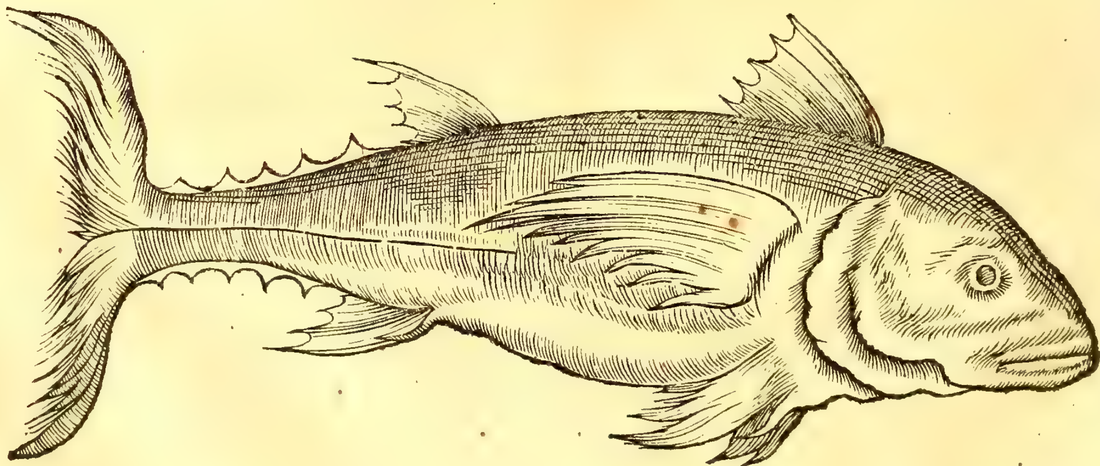
CAPVT XIX.

De Thynnis, & Delphinis, quos Corcovados, Dorados, *&* Bonitas *vocant.*

Hic videas celeres Delphinas semper in Indis
Ludere lascivas, & ducere rite Choreas,
Quos tamen infames Lamiæ, Larique cruenti,
Tardigrado quamvis, natatu sæpe sequuntur,
Dum gyros celeresque meant remeantque proterve,
Improvido morsu sub tristia tartara mittunt.
Discite, mortales, quod sit sua Tigris in undis,
Quæ solet in silvis transverso in currere saltu
Incautum, insidiis vestigia tarda dolosis
Compensans. Homines sic tetra calumnia semper
Observat, tum quidquid agas, nil undique tutum
Vix quisquam effugiat falsissima verbera linguæ.

QVoniam pisces *Bonitæ* vocati Lusitanis, huc quotidie ad mercatum feruntur, ego potissimum inter eos depingi curavi, qui è Thynnorum, seu Delphinum, sunt genere. Incolæ Iavæ hunc *Ican Bouda* appellant, quod perinde est, ac si pi-

THYNNI SPECIES.

scem equum dicas: procul dubio ideo, quod saltando se extra fluctus marinos ultra huma-

humanam facile altitudinem efferat, aut propter summam velocitatem, qua navem prospero vento, expansis velis, tam facile præternatat. Capiuntur præterea pisces *Dorados* dicti Portugalensibus, ab aureo, quem ferunt in cute, colore, ubi recens captus fuerit, nam mortuis per horæ spatium is color decedit: hic piscis est longe optimi saporis *Bonitas* bonitate excellens: Omnes è Delphinum sunt genere, lati, & longi, inter eos quoque numeratur piscis, qui iisdem Lusitanis *Corcovados* vocatur, quod gibbosum sonat, quia gibbum in tergo gerit. Igne elixi dimidia ex parte condiuntur porro, oleo, & aceto, admixto pipere, allio, & sale, vel etiam aliis aromatis: & ita conservantur longo tempore, ut utiles sint iis, qui hinc *Ternatam* versus, & *Moluccas* navigant, ubi annonæ parcior copia, quam in reliquis nostræ Indiæ est partibus. Tali modo conditi egregie sapiunt, tum eorum muria pro condimento est, & orexin, & appetitum ventriculo addit: sed oportet, ut Oryzæ coctæ bonam pro ratione mensuram simul comedas, atque ita nullum empyreuma, seu adustionem, intestinis adducent. Hoc adhuc addo, nos habere præstantes hic pisces: Verum tamen, ut fatear, Asello majori ac minori caremus, qui si adesset, nos, Patriæ de præstantia piscium non cederemus. De Delphinum porro velocitate, hæc Plinius, Lib. 9, natural. Histor. Cap. 8, Velocissimum omnium animalium non solum marinorum est Delphinus, ocyor volucre, ocyor telo, ac, nisi multum infra rostrum os illi foret medio pene in ventre, nullus piscium celeritatem ejus evaderet. Quæ sequuntur, vera pleraque sunt: sed hoc mihi dubium est, quod paulo post dicat, tanta eos vi exilire, ut plerumque vela navium transvolent, nisi forte vela Horiarum, seu navicularum piscatoriarum, intelligat:

Orpheus in Sylvis, inter Delphinas Arion.

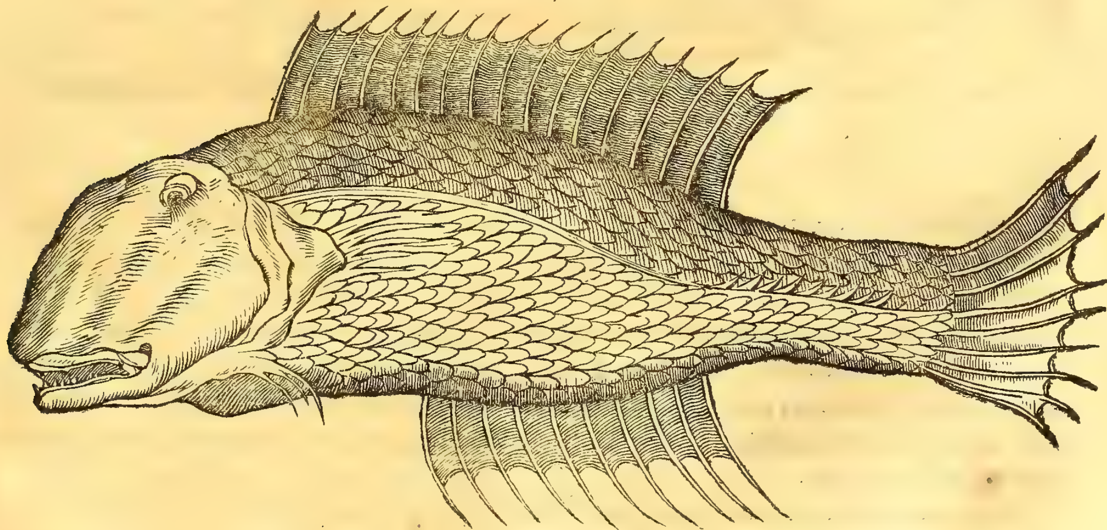
Lamiæ porro, Galeæ, Lari, nimis hic multi sunt, quorum ingluviem miseri nostri navales socii sæpius experiuntur, dum incautius natando se exercent. Hi pisces tarde natant, & nisi in tergum se volventes prædam appetunt, quasi ita natura sævissimi piscis hujus ferociæ, moram injecerit, ut miseri mortales ipsos prævisos facilius evitare queant.

CAPVT XX.

De Scaro Pisce.

PEtrus Belonius in Observationibus suis doctissimis, Lib. 2, Cap. 8, meminit Scari piscis, qui frequens in litoribus, olim Cretæ, nunc Candiæ, Insulæ capitur: ille vero huc quotidie in forum piscarium venalis adfertur. Ego ipsum de genere Percarum esse autumem: nam sive colorem spectes, qui in hoc pisce è rubro egregie

SCARVS.

viridis est, acutos aculeos in pinnis, denique squammas ejus asperas, quæque cum molestia abradi solent, eumdem ferme piscem cum Perca nostrate esse dicas. Cæterum delicati adeo est saporis, quam quispiam piscis alius in his oris: concoctionis quoque est

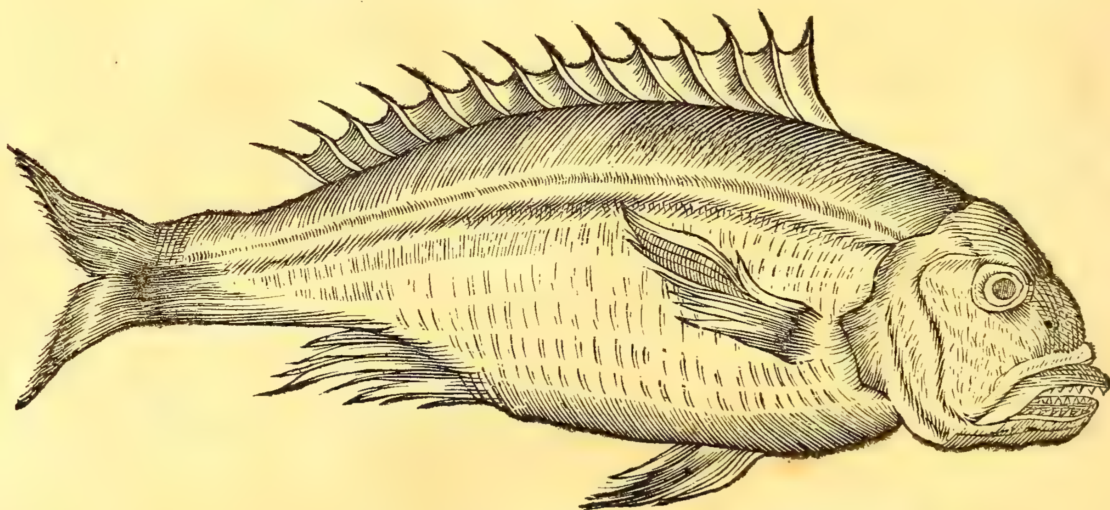
facilis; & inter ſaxatiles Indiarum piſces principem locum obtinet. Dentes fert, non, ut alii piſces, acute deſinentes, ſed obtuſos plane, ut humanos dentes eſſe dicas, quibus etiam ſtridet, ut homines iratos & inſanos facere videmus. Vere quoque dicit ibid. Belonius, hunc piſcem labris aduſtis, & toſtum ridentis hominis faciem mentiri. Capiuntur etiam inter rupes, & ſaxoſa vada piſces quidam coloris plane viridis, qui à figura, ſquammis, & rubris oculis, Alburni vocantur, Belgæ noſtri **Steenvoornen** vocant, optimi quoque ſunt ſaporis. Hos & reliquos piſces *Malaii* noſtri tam ſcite condire, & præparare ſciunt, ut in eo Germanos ac Polonos ſuperent, qui tamen palmam in coquendis piſcibus in Europa ferunt, addita radice Curcumæ, ad ſaporem & colorem luteum conciliandum. Eodem modo etiam præterea condiunt Lupum marinum, qui à fluviatili colore tantum differt: Nam albus plane eſt, & ſæpe tam magnus in mari & alveis fluviorum capitur, ut Aſellum noſtratem majorem mole ſuperet. Scarus inter piſces ſolus ruminat, & herbis veſcitur, teſt. Plin. l. 4. c.

CAPVT XXI.

De Cyprinis Saxatilibus marinis, de Carpionibus & eorum in India magnitudine. Item de piſce Cacap *indigenis dicto.*

CYprini lati ſaxatiles in magna copia capiuntur, genus piſcium, me judice, inter præſtantiſſima eſt numerandum, hujus plures ſunt formæ, rotundos enim habes quales ferme Rhombi, oblongiores quoque, quales hic depinguntur, omnes tamen lati, ac duris ſquamis obſiti, atque hi tantum in mari capiuntur. Cyprini

CYPRINVS SAXATILIS.

porro fluviatiles, qui magna copia in fluviis capiuntur, & **Carpers** noſtratibus vocantur, patrios bonitate carnis vincunt, utpote qui non in ſtagnis, & paludibus, ſed in profluenti alantur. Vnde etiam colore ſunt albo; & tantæ aliquando ſunt molis, ut ego habuerim, qui triginta libras penderent. Linguæ eorum apud Chinenſes non ſecus, ac apud noſtros delicatiores in deliciis haberi conſuevere, & ubi piſcem ichthyopolæ vendiderint alicui, niſi bene proſpexerit ſibi, aſtutiſſimi Chinæ linguam illi eruent momento temporis, & ſibi reſervabunt, vel aliis ſeorſim vendent, forte tam caro quam ipſum piſcem.

Capitur etiam in mari piſcis quidam *Cacap* Indigenis vocatus. E Cyprinorum ſaxatilium quoque genere eſt, ſed longe majores ſunt: nam aliquando Aſellum noſtrum Callaricum ſeu majorem (noſtris **Cabeljau** dictum) excedunt. Guſtus præ omnibus aliis marinis piſcibus in Iava ſapidiſſimi, & proxime Aſellum jam prædictum referentis, & in muria per noctem macerata pars quædam, atque cum Raphanis, aut *Batatis* radicibus, cocta, addito Sinapi pro condimento, ſapiunt plane, ut Aſellus ſalitus apud nos,

nos, quem **Aberdaen** vocare solemus. Et cum pastinacis flavis, aut rapis eodem modo coquuntur, & comeduntur in patria, sed nos iis carentes Raphanis, brevioribus & crassioribus contenti vivimus, quamvis & Pastinaca alba, & flava, hic sata, bene proveniunt, tamen lignosa sunt, & nullo modo tam boni saporis, quam in patria; quod non agro, qui fertilior hic est patrio; sed soli genio, imputandum est:

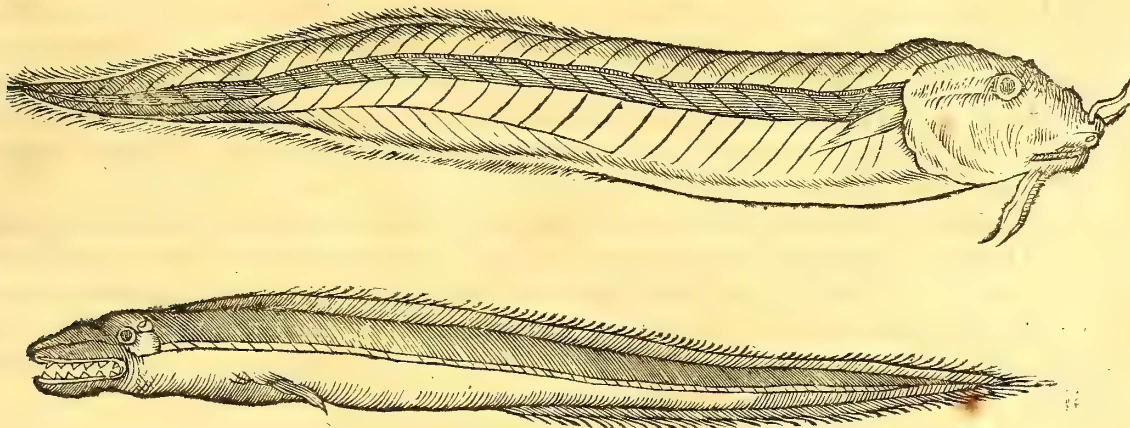
Hic segetes, illic crescunt felicius Vvæ. Virgil.

CAPVT XXII.

De Congris, Murænis, & Anguillis, in fluminibus, & mari Iavano.

PLinius, Cap. xx. Lib. ix. ubi pisces in figuras corporis digerit, hæc ait; Pinnarum quoque sunt discrimina, quæ pedum vice sunt datæ piscibus. Et paulo post; Binæ omnino (de primis intellige) datæ sunt longis & lubricis, ut Anguillis, & Congris. Hæc omnia flexuoso corporum impulsu ita mari utuntur, ut Serpentes terra. Hactenus

CONGRI.

ille. Cæterum iste Conger & Muræna, quæ tanto in pretio apud Romanos habebantur, hic vilissimi sunt.

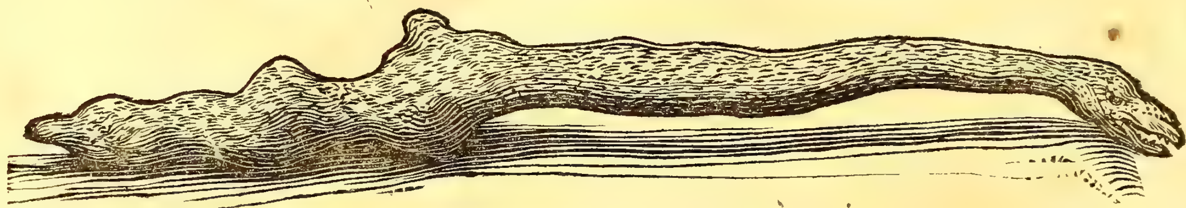
Anguillæ, etiam frequentes, fluminibus & stagnis capiuntur: sed earum usu ego facile caream, cum certissimum mihi sit, eas cum Hydris coire, tum colore superne nigro sunt, & subtus fœde flavo, maculis luridis distincto, ut aspicientibus saltem horrorem incutiant.

Conger porro stipatus est serrata dentium serie, quibus, si imprudens Piscator eum tractet, acerrimos morsus imprimit, & difficilia inde curatu vulnera, non secus, ac si à Serpente quis demorsus esset. Cæterum capitur quoque in mari, & alveis fluminum: sed marinum prætulerim, utpote qui frequentet vada saxosa, & arenosa, neque limum sapiat, ut fluviatilis. Cæterum Congrum hunc si coquant, etiam exossare solent Incolæ, more Romanorum, ut est apud Terentium in Adelphis:

Congrum istum sinito tantisper in aqua ludere, dum exossetur.

Quod & Murænis solere antiquitus fieri, Plautus in Amphitruone testatur, dum Sosia servus Mercurium minantem auscultat, *mirum ni is homo me, tanquam Murænam, exossare cogitat.* Sed si verum fatear, puto, hoc sic intelligendum, quod voluerit ipsum exossem reddere, qualis Muræna est, quæ loco spinæ, cartilaginem teretem, & viridem, in dorso gerit, &, ut Plinius ait, pinnis caret.

Appendix. *De* Congro *monstroso.*

NOn mirum, si admodum differat forma & figura Congrus hic Indicus, ab his quos autor noster exhibuit; cum ille Insulæ potissimum Iavæ, ubi vixit, animalia tractaverit; rarus autem hic piscis, aliaque à me huic operi addita, ex dissitis Indiarum partibus prodeant. præterquam quod merito dubitari posset, inter Congrosne, an Hydras, recenseri mereatur, licet pubes nautica ex Indiis redux inter Congros haberi testetur: Sed cum meum non sit, eam litem componere, saltem inter monstrosos Congros reposuerim.

Quem hic exhibeo, trium fere pedum est longitudine, coloris spadicei, sed nigris maculis cancellatis, more Serpentum, distinctus. anterior dimidia pars corporis tenuis, posterior duplo pene crassior, & instar clavi nodosi, imbellis satis apparet. Capite & ore est oblongo, rictu, & dentibus acutissimis, ad rapinam factis, adeo tamen exiguis, ut visum fere fugiant. In petrosis fundi cavernis victitat, pabuli gratia, ibique pinguefactus, grato Incolarum alimento existit.

Peculiare autem quid observatur in his Congris, quod quicunque illos mactant, quasi horrore, & tremore, imo subinde animi defectu, eoque non durabili, sed mox cessante, corripiuntur. Quod quidem venenositatem in aliqua parte latentem, videtur arguere, quæ deficiente bestiæ vita, in aërem se dispergit: unde non immerito quis suspicabitur, hos quoque Congros, sicut & Anguillas quasdam, cum Hydris coire, quoniam idem de Hydris quibusdam testantur Barbari.

CAPVT XXIII.

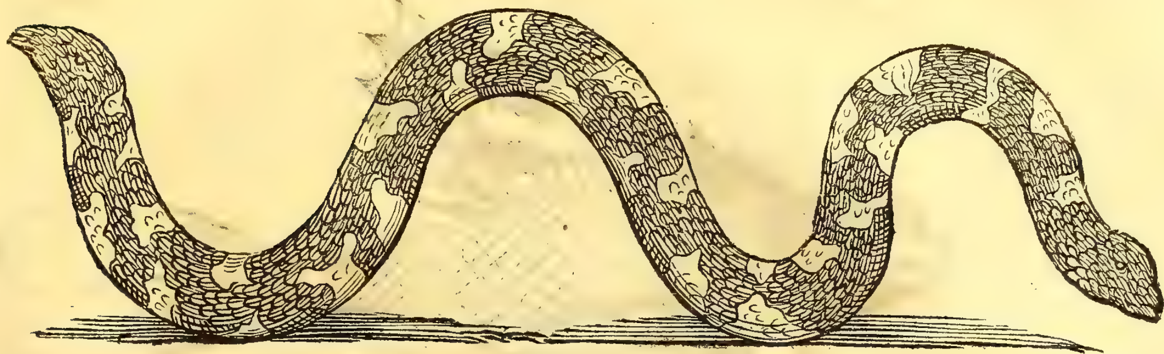
De Serpentibus in genere, & de Amphisbæna in specie.

Non satis est uno diffundier ore venenum?
Amphisbæna tamen gemino hoc exsibilat ore:
Has, dubitem, furias intexere crinibus hydras,
Atque hominum ad rabiem tristeis invertere menteis;
Obtrectatorum duplici sic lingua veneno,
Intumet in faciem, & mittunt post terga scelesti.

SErpentes undique adeo multi sunt, ut prius mihi charta defecerit, quam omnes enumerem: tamen de ingentibus aliquid dicturus, qui aliquando triginta sex pedum longitudinem excedunt, tantæque gulæ & alvi capacitate, ut integros hauriant Apros. Ventrem enim habent triplo majorem, quam collum, & pars ea, quæ in caudam desinit. Atque, ut hoc mirabile est in Crocodilo, quod ei superior tantum maxilla moveatur, sic in hoc Serpente utraque movetur, quo grandem hiatum ostendit. Vt hoc confirmem, sunt adhuc in vivis, qui cum D. Generali Petro Both, de Porco exciso è ventre similis Serpentis comederunt, quem recens deglutierat. Venenati non sunt, sed plicatura circa corpus hominis vel alterius animalis locatura, id vi strangulant. Sequitur nunc AMPHISBÆNA.

Hæc est illa Plinii lib. 8, cap. 23, Amphisbænæ, ait, geminum est caput, hoc est, ad caput, & ad caudam, tanquam parum esset uno ore fundi venenum. Hanc ego occisam

AMPHISBÆNA.

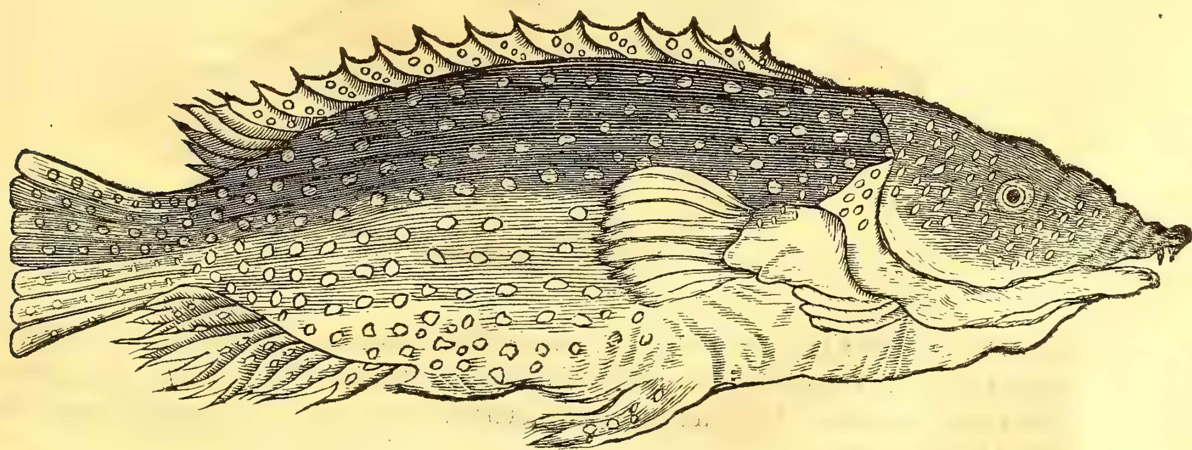
cisam in domo mea, ad vivum hic delineatam exhibeo. Alebam enim Gallum prægrandem, pugnacem valde, ipsumque, summo mane cum surrexissem, luctantem conspexi, ut mihi videbatur cum duobus Anguibus, quia duo capita animadvertebam, medium quippe corporis curvatum in latebris adhuc hærebat. Iussi servo Mauro, ut Serpentem occideret, quem ille protractum, ostendit Amphisbænam esse. Plinius alibi dixit, si mulier mortuam Amphisbænam transcenderit, ei statim menses moveri: & lib. 20, c. 20, Silvestris Lentis decoctum (quam φακὸν Græci vocant) ejus ictibus mederi. Iavani, ut ejus lethalem vim exprimant, eam *Oular Matti*, hoc est, vermem mortis, vocant; namque hæc gens, ut simulandi est artificiosissima, sic paucis vocabulis in sua lingua contenta, sciens taciturnitatem meditationi alicujus facinoris convenire: Namque vocabulum *Oular* Serpentem, quidem, sed proprie Vermem, denotat: comprehendens etiam quidquid Insectorum tereti corpore sine pedibus humi repit. Tum in fluviis ac mari Anguillas, Murænas, & Congros, hoc nomine indigitant, addito vocabulo *Oular-ican*, quod postremum, piscem designat.

CAPVT XXIV.

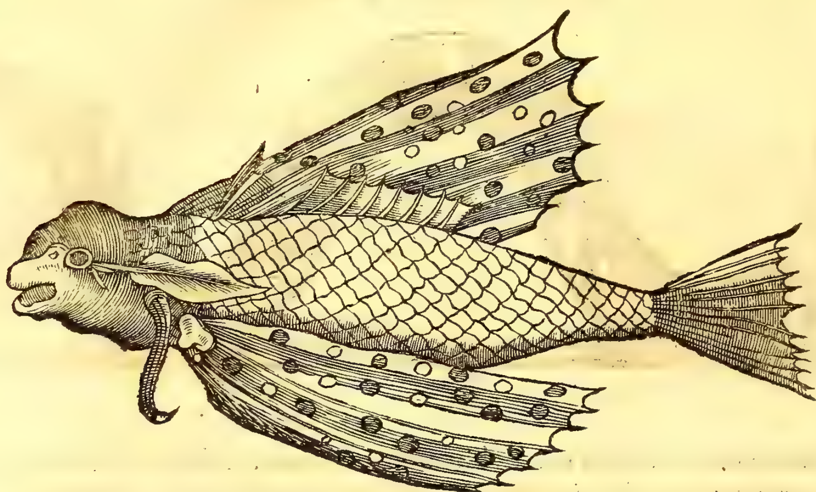
De Aselli Indici specie, item de piscibus Alatis.

CApitur piscis, quoad formam, & molem, Asello Callariæ, seu majori, non absimilis, sapore optimo, sed tamen carne ficciori, quam noster Asellus, qui meo quidem judicio, inter omnes totius orbis pisces est sapidissimus. Piscis porro hic cute est flava, nigrioribus maculis per totum corpus distincta, unde nostri navales socii, cum primum in Indiam navigantes, circa Insulam Mauritii, eum cepissent, **Jacob Evertsen** vocabant, qui ipsorum Navarchus, & homo parva, & compressa statura, flava cute, plurimas similes maculas in facie gerebat, unde & per totam Indiam adhuc idem nomen retinet.

ASELLI SPECIES.

HIRVNDO AQVATICA.

VOlatici porro pisces, (Hirundines aquaticas Gesnerus vocat), ex Halecum mihi videntur esse genere, cum corpore, squamis, & sapore eum plane referant: Nam plurimos in itinere nostro cepimus, quibus tostis, & elixis, jucunde vescebamur, cum salsamentorum nos jam pridem satietas cepisset. Hos pisciculos ad pastum persequuntur Thynni, & Delphines, qui *Dorados*, *Corcovados*, *Bonitas*, Lusitanis dicuntur. De quibus alias fusius disputavimus. Alæ ipsorum alis Vespertilionum assimulantur, nisi quod in ambitu acutis aculeis muniantur; Cæterum, tantum ad aliquos passus volant, &, exsiccatis alis, rursus in mare decidunt. Mira sunt hæc, pisces volare: sed multo mirabilius, quod Plautus ait in Milite glorioso, homines fuisse volaticos, quos iste miles miro, illic dicto, modo occiderit uno die.

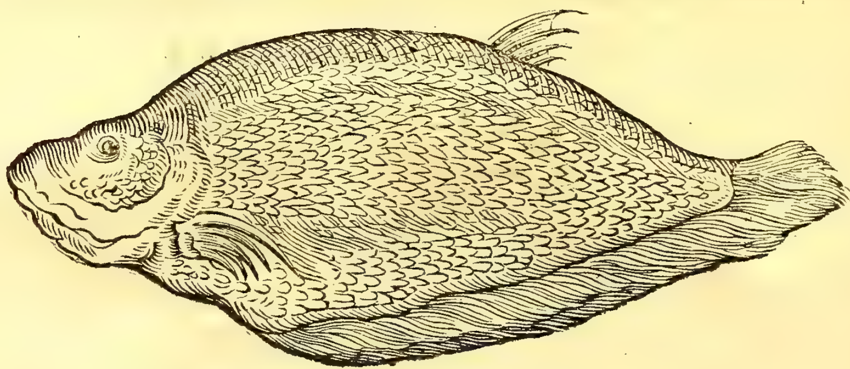
CAPVT XXV.

Tincæ marinæ, sive Hippuri, mira quædam species.

OVid. *Nam gaudent pelago, quales Scombrique Bovesque*
Hippuri celeres, & nigro tergore Milvi.

Tinca marina, seu Hippurus, quod pinnam equinam habeat, caudam equi-

TINCA MARINA.

nam æmulantem: Tincam vero marinam ego hunc piscem ob lævorem cutis vocavi, & quod soleat hic etiam ei pellis ante cocturam detrahi; ita ut rarus piscis, ob insuetam pinnæ continuitatem, Hippuro; atque ob lævorem cutis & carnis saporem Tincæ, comparari optime potuerit.

Præter enarratos pisces, infiniti adhuc edules quotidie è mari & fluviis ad nos deferuntur, & venum in piscario exponuntur, ut sunt imprimis, Alburni, Mustelæ, Muræna, Gobii, Polypi, Lupi, Anguillæ, Apuæ, Pectinum quoque, Solearum, Lingulacarum, Rhomborum, cæterorumque planorum piscium genera, plura, quam in Patria. Pastinacæ denique, & Raiæ, marinæ, abscisso, quod à latere & cauda eminet

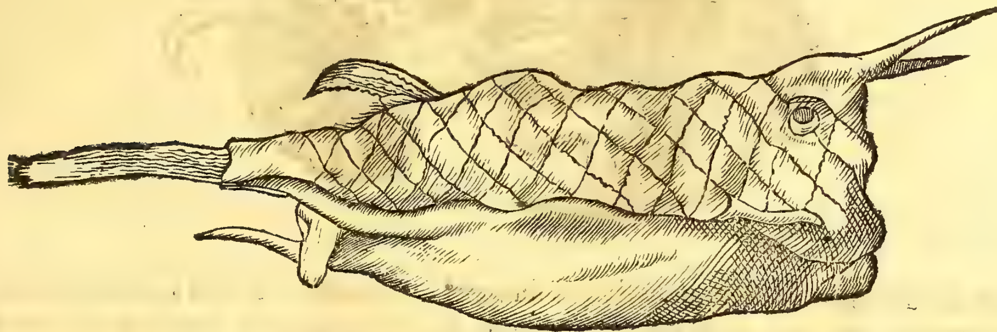
telo venenatissimo, comeduntur, ut reliquæ Raiarum species. Vidi inter eas, quæ duos oculos in capite, & alteros duos in tergo gererent; capiuntur & pluribus luminibus, prǽditæ.

CAPVT. XXVI.

De pisciculo Cornuto, seu Ican Setáng.

CApitur hic Pisciculus inter rupes plerumque littoribus Iavæ vicinas, non majoris magnitudinis, quam qua ad vivum depictus est: armatur duobus præacutis, & duris, cornibus, in parte anteriore frontis; gerit præterea duo cornua circa podicem, quibus se ab injuria majorum piscium egregie defendit: nam alacer valde est, & mobilis instar Porcelli piscis. Lupo marino, & huic pisciculo (ut à piscatoribus Chinensibus accepi) summæ inter se inimicitiæ sunt. Nam, ut omnia devorare cupit Lupus marinus, si prehenderit hunc pisciculum, ille suis cornibus tantum molestiæ exhibet in ventre, ut,nisi prompte ipsum evomat, certissimam mortem incurrat, quamvis & inimicus ejus quoque suffocatur, tamen non inultus moritur. Piscatores Indi vocabulo Arabico ipsum *Ican Setáng* vocant,id est,piscem diabolum,vel quod cornua gerat, seu, quod ictus ejus admodum virulentus sit,ut sæpe diximus de Dracone marino, seu **Pieterman** Belgis. Caput valde simile est bubalino capiti, cum prægrandibus oculis, squamis undique tam duris obsitus est, ut avelli sine cute non possint, *

PISCICVLVS CORNVTVS.

propterea Chinenses, & Mauri, qui eo vescuntur, non secus ac Ranas, excoriant: sed certe carnis est durissimæ, & minus salubris, ideo delicatioribus ventriculis vitandus, non secus, ac Orbis piscis, Sepiæ, Loligines, & Polypi, quibus abundamus, & quorum omnium miræ species quotidie in forum venales feruntur. Imo ego Polypos tam grandes vidi, qui,si hominem prehenderint, non facile eum amittant à se. Credo de eorum genere esse, de quo Plautus festive ait,

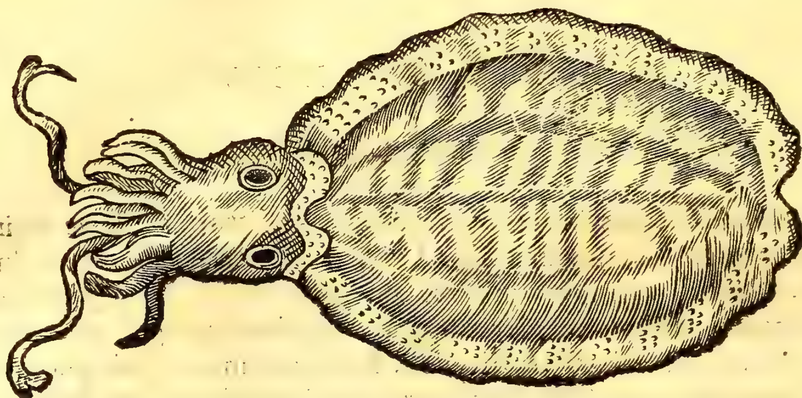
Novi ego istos Polypos, qui sibi, quicquid tetigerint, tenent.

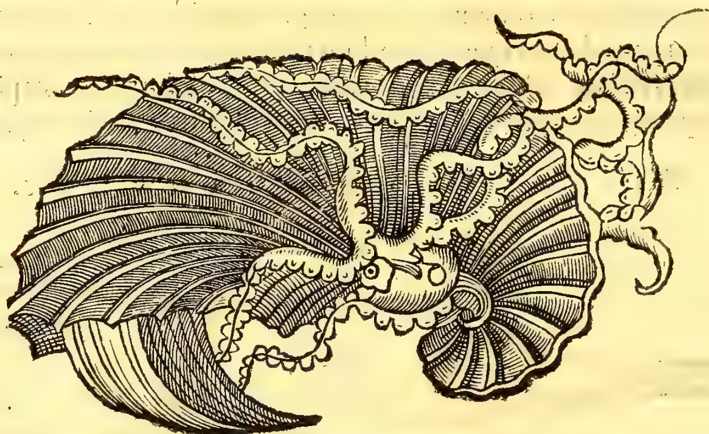
CAPVT XXVII.

De Nautilo pisce, Sepiis, & Holothuriis.

PLinius,antiquissimus Naturæ indagator,& rimator, Nautilos pisces inter Polypos ponit, & vere lib. 9, cap. 29, his verbis. Inter præcipua vero miracula est, qui vocatur Nautilos, ab aliis Pompilos, supinus in summa æquorum pervenit, ita se paulatim subrigens, ut emissa omni per fistulam aqua,velut exoneratus sentina, facile naviget, postea prima duo brachia reflectens, membranam inter illa miræ tenuitatis extendit, qua velificante in aura, cæteris subremigans brachiis, media cauda, ut gubernaculo, se regit. Hactenus Plinius; quæ verba tam naturaliter hujus Nautili formam exprimunt, quam si ipse in eo habitasset. Ac paulo post. Ita vadit alto, liburnicarum ludens imagine, & si quid pavoris interveniat, hausta se mergens aqua. Hæc quia ipse sæpius vidi, & cum damno meo expertus sum, verissima esse novi: nam dum talem pisciculum in mari captum imprudentius manibus meis contrectassem, tantus

NAVTILVS, & SEPIA.

ardor manum invasit, tanquam si aqua ferventi suffusa esset, &, nisi apposito statim allio contuso cum aqua mihi ipse subvenissem, procul dubio præ dolore in febrim incidissem: unde ego ipsum piscem de Holothuriorum esse genere contenderim, ut quæ omnia in mari fluctuantia, tam acrem calorem attrectantibus inurunt, quod & fallacissimi omnium mortalium Chinenses noverunt, qui illa Oryzæ miscent, ut liquorem suum destillatitium (quem *Arac* nos hic vocamus) tanto calidius reddant, pernicioso invento, quod hinc miseri nostri socii navales, sanguinis Sputum, Phthisin, Marasmum denique, & ipsam tandem mortem incurrant.

Sepiam hic appingi etiam curavi, ut videatis, quid de eo noster Plinius dicat lib. supra citato, & cap. eodem, de Loligine, & Sepia loquens. Ambo autem, ubi sensere se apprehendi, effuso atramento, quod pro sanguine his est, infuscata aqua absconduntur. Quod adeo in me ipso expertus sum; Dum enim Sepiam curiosius contemplarer, effuso illo Pliniano atramento suo totam faciem mihi infuscavit, non sine risu astantium.

CAPVT XXVIII.

De Mustela, & aliis quibusdam piscibus lacustribus, sine squamis.

NEscio quid Plinio venerit in mentem, quod Mustelæ secundum, in fluviatilibus piscibus, à Scaro dederit principatum, his verbis, l. 9, c. 17, Nunc Scaro, datur principatus, qui solus piscium dicitur ruminare, herbisque vesci, non aliis piscibus. Et paulo post. Proxima est his mensa, generi duntaxat Mustelarum. Et quæ sequuntur, dum ipsas distinguit in fluviatiles, & marinas. Certe tanta copia hic Mustelæ capiuntur, ut sit è vilissimis cibis, & ab Incolis *Sembilang* nominatur. Fateor equidem, Mustelam sapore excellere inter pisces, qui in fluviis degentes, squamis carent, ut

MVSTELA.

ut ſunt Anguillarum genera, Tincæ, & ſimilis ſpeciei. Cæterum maneat Plinio ſua autoritas, ego certe longe præſtantiores piſces me hic comediſſe autumo, aut guſtus me fallit. Anguillas porro, & Murænas habemus, fluviatiles, & marinas, quæ poſteriores mihi bonitate reliquas vincere videntur; ego ſaltem lacuſtres cum Hydris, & Serpentibus coire non ſemel vidi, quod ſufficit mihi, ut abſterrear ab iis, aliiſque tales delicias relinquam.

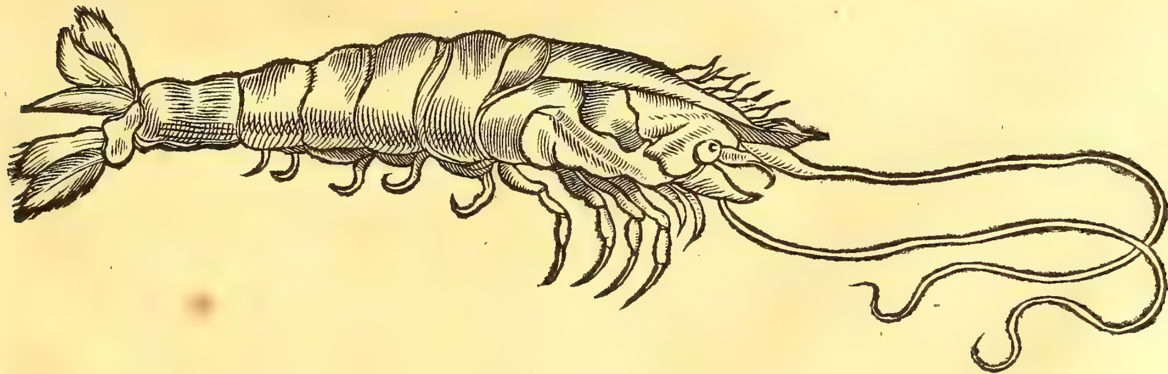
Capitur præterea in lacubus & ſtagnis, Mugilum quædam ſpecies, ſquamis duriſſimis, & dentibus tam acutis, ut natantes pullos Anatum devoret, & laceret, ac Anſeribus ſæpe pedes mordicus demetat, vocaturque Incolis *Ican Caboſch:* hic tamen etiam limum ſuum ſapit. Mugiles denique marini (quos Belgæ, **Harders** vocamus) hic in ſumma quantitate capiuntur, & venales in forum feruntur, qui ſtatis temporibus ſapidiſſimi ſunt: ſed aliquando ipſos morbus invadit, ut vermes intra carnes eorum generentur, non ſecus ac Apuis in patria accidere vidi, & tum oſſibus & ſpinis abundant (quod noſtri **Harigh weſen** vocant), inſuaves quoque ſunt, minuſque ſalubres; Muſtelæ porro ſunt fœdo aſpectu, & caput ferme Bufonis oſtendunt, aſt oculis grandioribus, corpus quoque multis luridis, & lividis maculis interſtinctum gerunt.

CAPVT XXIX.

De Squillis Indicis.

SQuillarum hic omnis generis capiuntur, inter eas illæ etiam, in magna quantitate, quæ in dorſo ſerratæ ſunt, quas Belgæ **Steur-krabbens** vocant: Quam porro Squillam depictam damus, tantæ & inuſitatæ eſt magnitudinis, ut habuerim, quæ ſex numero, libram ſexdecim unciarum penderent. Saporis ſunt delicatiſſimi, & inter omnia Oſtracoderma, ſaluberrimi, unde, & phthiſicis, & qui ſanguinem è pulmonibus fundunt, medicamenti ſunt loco: at tum cum pauco ſale coqui debent: nam ſal omne eroſivum eſt, & proinde pulmonibus inimicum.

SQVILLA.

Cancri quoque in aqua dulci fluminum capiuntur, pedali magnitudine, in cavernulis circa

circa ripas fluminis ab ipsis excavatis. Sapore sunt præstantiores, quam marini, qui ſiccioris ſunt carnis, Locuſtas eas Plautus in Menechmo vocavit, dum medicus interrogans Menechmum hoc modo, ſolentne tibi unquam oculi duri fieri? ille feſtiviſſime reſpondet. Quid tu me Locuſtam eſſe cenſes, homo ignaviſſime? nam Cancrorum oculos lapideos eſſe, notius eſt, quam ut ego hoc prædicem, & quantam utilitatem adferant affectibus Renum, & Veſicæ, tum Gonorrhœæ, è concubitu Venereo ortæ, ſi miſceatur pulveri Therebinthinæ Venetæ, coctæ, melius apud Practicos dicetur. Vnde vero illud proverbium natum ſit, Squillas à ſepulcro vellas, ego certe ignoro, niſi jam invenerim, dum in hac Inſula circa mare fluctuans Cadaver Iavani occiſi contemplor, id pleniſſimum magnis hujuſcemodi Squillis inveni: ſed taceo, ne delicatioribus ventriculis facile nauſeam concitem.

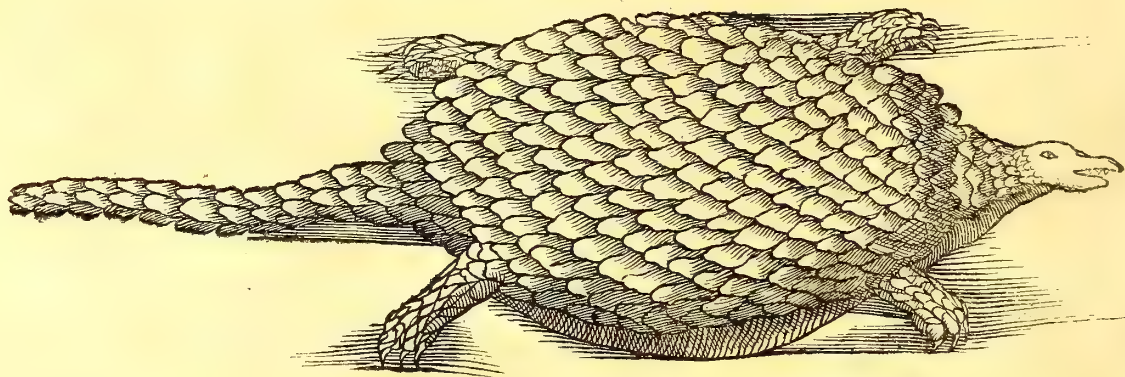
CAPVT XXX.

De Teſtudine Squamata, Tamach, *aliis* Larii, *dicta.*

Quid monſtri hoc? Piſcis vel num fera terrea dicar,
Amphibium terris, quod aquis & paſcar in udis,
Quum ſquamas gero, tum duras in tergore ſetas,
Inque excavatis prope ripas dormio cunis?
Sic & adulator tumida dum vivit in aula,
In cunctas facies vertit ſe: Principis ora
Et vultum ſequitur, jurans in verba, neganſque,
Rurſus ea, ut ſpectat mutari à Rege colorem.

INter varias, & miras, tam terreſtrium, quam aquatilium, Teſtudinum formas, nullam ego huic aſſimilem, neque depictam, neque vivam vidi, præter duas, quarum una mihi dono data, aliquamdiu in aqua vixit. Capite eſt exiguo Serpentis inſtar, oculis parvis, & in omnem partem mobilibus, dentibus acutiſſimis,

TESTVDO SQVAMATA, *Tamach* DICTA.

quibus piſciculos venatur, & lacerat. Squamis ſuperne per univerſum corporis proceſſus textus eſt, quamvis Carpionis, ſeu Cyprini ſimilibus, niſi quod craſſiores ſint. Cauda eſt longa, item ſquamis obſita, ventre levi, & molli eſt, & ictibus pervio. Hujus ſquamas Chinenſes medici in ſumma tenent exiſtimatione in Cholericis affectibus, Dyſenteria, & Cholera; Exſiccatis enim ſquamis, & tritis in pulverem, utuntur, ad ℈j pondus, in vino ſuo adusto, vel aqua Oryzæ, quam *Candgie* vocari alibi diximus. Adverſus Colicos, atque alios extremos dolores, vim narcoticam obtinere, experimento comperi; & non mirum, animal natura ſua frigidum, ſomno lentum, & tardigradum, tales effectus à ſe edere. Edulis eſt, & longe optimi ſaporis, ut mihi retulerunt, qui de ea comederunt. Ego, ut verum fatear, naturali inclinatione abhorreo à cibis iſtis, quæ à Teſtudinibus, Serpentibus, Lacertis *Leguan* dictis, & ſimilibus, petuntur, inde malo iis carere, quam imaginatione in Nauſeam, & Choleram incidere,

quod

quod mihi contigit, dum, in mensa Dn. Generalis I.P. Coenen de, Crocodilo comedissem, cujus saporem cum reliqui laudarent, ego ex illius gustu tanto horrore correptus sum, & domum reversus in tam atrocem (per imaginationem) Choleram incidi, ut vitæ periculum incurrerim, cum tamen primis labris tantum gustassem. Iavani hoc Monstrum merito *Taunah* vocant, quod idem est, ac si dicas fossorem terræ, quia circa fluminum ripas cavernas in terra excavat, ubi lateat: estque Animal amphibium. Chinenses *Lary* appellant, quod cursorem significat, per antiphrasin proculdubio, cum ne Testudo quidem tardius incedat, quam hoc animal.

Cæterum, ut hoc obiter addam, Testudines fluviatiles alit Iava, longe marinis minores, piscinarum depastrices, adeo rostrata oris capside sine dentibus, ut facillime alicui incauto digitum amputent.

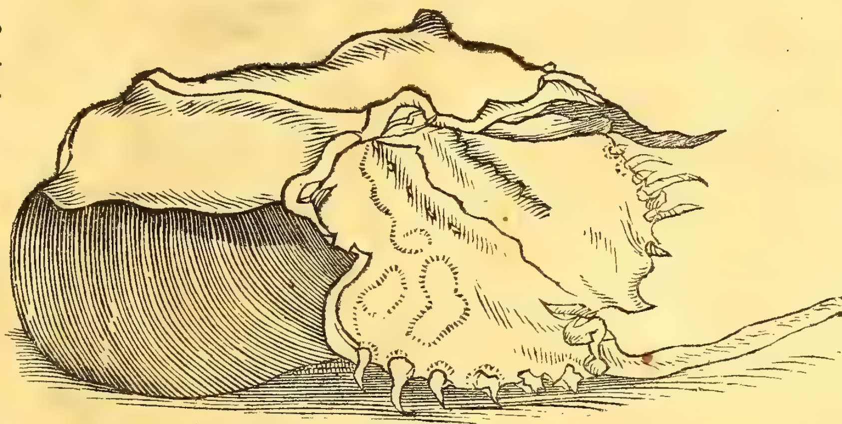
CAPVT XXXI.

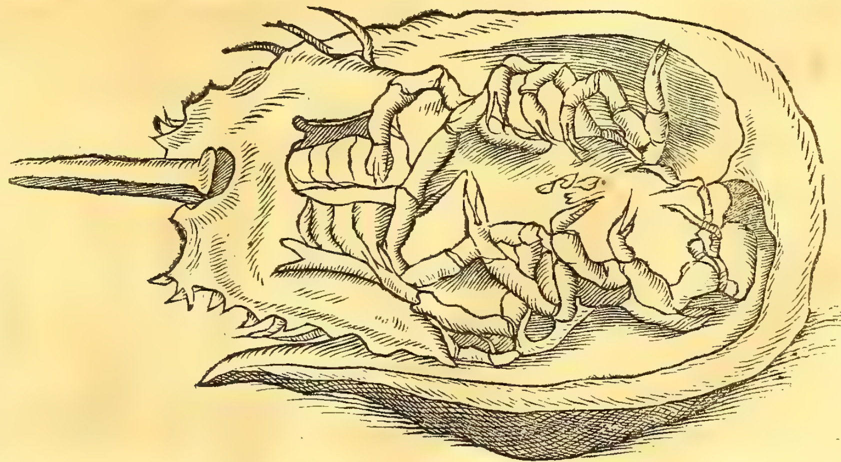
De Cancris, Astacis, Ostreis, & Ostracodermis reliquis, in India.

Quisquis caudati sensisti tela Paguri,
Disce meo exemplo morsus vitare dolosos:
Dente leonino, quos aula volubilis infert
A tergo, & pejus retinet fors cauda venenum.

Cancrum, quem tibi depictum hic damus, coloris est viridis dilutioris, scuto levi supra dorsum & orbiculari, caudam prælongam fert, atque in fine, spiculi instar, acutam, qua si quem imprudentem piscatorem læserit, ei non minorem, quam Scorpius dolorem infert. Caro ejus non tam delicata est, quam reliquorum Cancrorum, qui varii, & in magno sunt numero.

CANCRI.

Astacos quoque fluviatiles simul, & marinos habemus, saporis optimi: sed quod mirere, plenilunio hic omnia Ostracoderma sunt inania, decrescente vero Luna, implentur contrario modo, quam quo in Patria.

Ostrea quoque familiaria duorum generum; alterum quod in rupibus affigitur, quod & delicatius est; aliud vero, quod in virgultis pendens capitur, refluente nimirum mari, sylvas, & fruticeta nuda relinquente. Sed hæc Ostrea ego non probem, quod littora & fundus sint limosa. Præterea fœdi sunt saporis,

ſaporis, limum, & fundum, referunt, quo etiam veſcuntur: Sed quamvis figura, hæc Oſtrea inter ſe non differant, tamen ego guſtu facillime differentiam diſtinxerim, ita ut de nobis hinc non inſulſe aliquis dicat, quod Iuvenalis, Satyricorum Princeps, Satyra quarta ait de Montano. Qui

—— Circeis nata forent, an
Lucrinum ad ſaxum, Rutupinove edita fundo,
Oſtrea callebat primo deprendere morſu:
Et ſemel aſpecti littus dicebat Echini.

De Conchis, Turbinibus, & cæteris Oſtracodermis aliquid libens dixerim, niſi illæ per myriades, apud curioſos phanaticos in patria conſpicerentur.

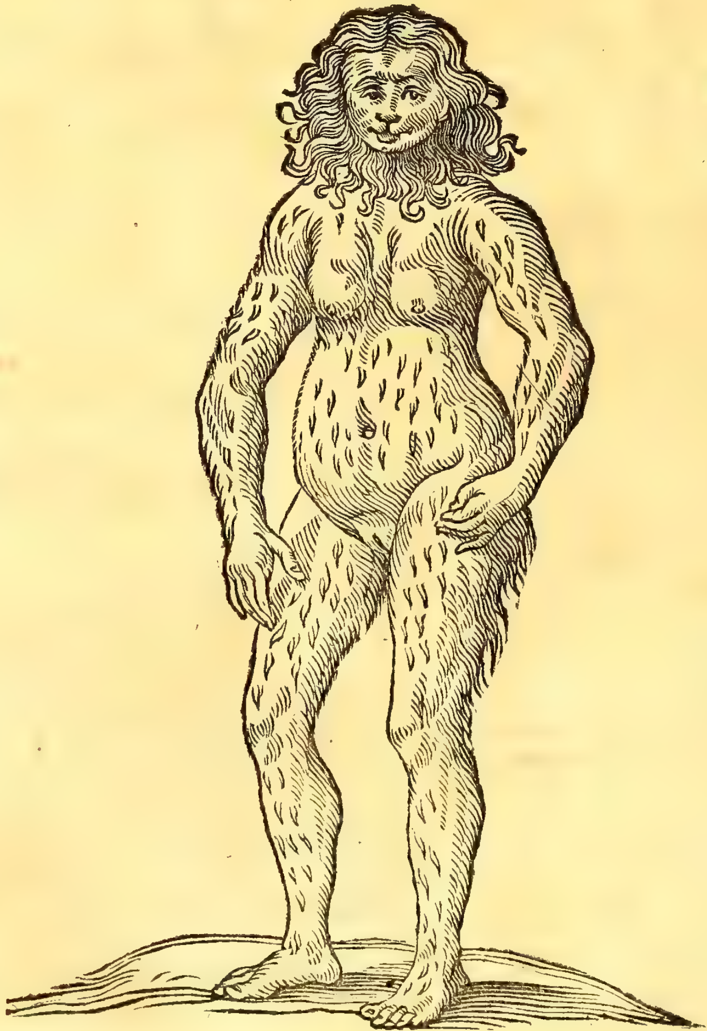
CAPVT XXXII.

Ourang Outang *ſive Homo ſilveſtris.*

Hircipedes Satyros, Sphingas, Faunoſque petulcos,
Nec pueri credunt: tamen hoc mirabile Monſtrum
Humana ſpecta facie, tum moribus illi
Aſſimile in gemitu, tum fletibus ora rigando.

PLinius, ille Naturæ Genius, lib.7, cap.2, de Satyris dixit: Sunt & Satyri, ſubſolanis in Indiis locis & montibus perniciſſimum animal; tum quadrupedes, tum & recte currentes humana ſpecie & effigie, propter velocitatem non niſi ſenes aut ægri capiuntur.

OVRANG OVTANG.

Aſt quod majorem meretur admirationem, vidi ego aliquot utriuſque ſexus erecte ince-

incedentes, imprimis eam (cujus effigiem hic exhibeo) Satyram fœmellam tanta, verecundia ab ignotis sibi hominibus occulentem, tum quoque faciem manibus (liceat ita dicere) tegentem, ubertimque lacrymantem, gemitus cientem, & cæteros humanos actus exprimentem, ut nihil ei humani deesse diceres præter loquelam. Loqui vero eos easque posse, Iavani aiunt, sed non velle, ne ad labores cogerentur: ridicule me hercules. Nomen ei indunt *Ourang Outang*, quod hominem silvæ significat, eosque nasci affirmant è libidine mulierum Indarum, quæ se Simiis & Cercopithecis detestanda libidine miscent.

Nec pueri credunt, nisi qui nondum ære lavantur.

Porro in Insula Borneo, in Regno Succodana dicto, à nostris Mercatoribus propter Oryzam & Adamantes frequentato, homines montani caudati in interioribus Regni inveniuntur, quos multi è nostris in aula Regis Succodanæ viderunt. Cauda autem illis est prominentia quædam ossis Coccygos, ad quatuor, aut paulo amplius, digitos excrescens, eodem modo, quo truncata cauda Canum, (quos nos *Spligiones* vocamus) sed depilis.

Simias denique, Cercopithecos, Bavianos plurimos Sylvæ Iavanorum alunt.

CAPVT XXXIII & Vltimum.

In quo Naturæ quædam opera miraculosa posteris Iatrosophis ulterius indaganda proponuntur.

OStracoderma, ut Ostrea, Purpuræ, Turbines, & quæ sunt fragilioris testæ, Cancri, Paguri, Astaci, Locustæ, Squillæ denique, hic Novilunio plena sunt succo; eodem, Plenilunio, destituuntur.

Quidnam dicemus de Ætneis cavernis & montibus ignivomis in Iava & Banda, quæ ingentes lapides, quos ne viginti quidem homines loco movere possent, aliquando ex imis faucibus eructantes, non secus ac tela, extra conspectum in aëra mittunt? Cujus nostri hic plures oculati testes exstant.

Sileat Bitumen & Asphaltum suum Lacus Palæstinus; cum & Sumatra Naphtham ferat, quæ in mediis fluctibus flammam alat, quod cum maximo suo damno, nostris inspectantibus, Lusitani cum duabus navibus, Galeonibus dictis, combusti sensere, cum prospero vento & æstu eam in mare effundentes accensam in hostium naves conarentur avertere.

In Iaponia arbor Palmæ figura crescit, quæ si à pluviis permaduerit, tanquam peste correpta statim exarescit, quam mox cum radicibus avulsam in locum apricum siccandam exponunt indigenæ, & tum in eandem scrobem injecta prius arena fervida, aut scoria ferri, replantant, & si qui rami exsiccati, vel avulsi sint vel decidere, eos clavis ferreis trunco affigunt, & sic pristino virori restituitur.

Potulenti liquores ex arboribus ejusque fructibus depromuntur, non secus ac vinum, inebriantes. Hi potus ex diversis arboribus eliciti *Zagueer* & *Towac* vocantur.

Quod autem in Iaponia narrabo fieri, miracula ipsa superat. In doloribus capitis antiquis, in obstructionibus Hepatis, & Lienis, in Pleuritide quoque, perterebrant stylo argenteo, aut è chalybe confecto, non multo crassiori, quam cythararum chordæ esse solent, transadigendo paulatim & lente prædicta viscera, ut altera parte stylus exeat, quod & in Iava fieri vidi.

Sed jam tacebo; si de Regis Macassarensis in Insula *Celebes* veneno, quo jacula sua parva per tubulos missilia inficit, dixero, quod tantæ pernicitatis est, ut celerius mortem inferat, quam si ferro urgeretur: nam aliquis vel leviter læsus ad simplicem sanguinis missionem vel in extrema calce, statim nutabundus, tanquam ebrius, mortuus in terram concidit: sed & carnes intra dimidiæ horæ spatium à septico hoc veneno, ita computrescent, ut tanquam mucus à subjectis ossibus manibus avelli queant: Et quod mirere magis, sit, ex. grat. aliquis in femore vel altius læsus superficialiter à telo alio veneno non intincto, & sanguis etiamnum calidus in subjectos pedes defluens tangatur simpliciter hisce venenatis sagittulis, ocyor Euro aura pestilens vulnus versus ascendet, eademque celeritate & modo hominem è vivis rapiet: Hæc non sunt

nugæ; sed oculata experientia, non solum à Nostris, sed & Danis, & Anglis, usurpata.

Sacerdotes Bandanes inediam facile, ex simplici voto, viginti & amplius dierum ferunt.

In Malacca, & Continentis quibusdam Indiæ locis, crescit herbula, quæ semen fert instar Hordei; sed nigrius & hirsutius; cujus succo si solummodo dentes imbuantur, silicem in pollinem redigere valent.

Semen quoque aliud parvum inibi nascitur, adeo efficax promovendo partui, ut, si diutius quam par est, ore contineatur, ipsum uterum præcipitet.

Nux Myristica, & Macis, in Insulis Bandæ tantum proveniunt, cæteris terris negata.

Lapis Pa-sahar, vulgo Bezoar, concrescit in Persia ex solo esu herbæ, Colchici, vel Croci florem gerentis.

Quid Laccam elaborantes Formicas loquar, quarum operas si novisset Plinius, non tantus in solis Apibus laudandis fuisset?

Adde, Moscum hic & in China fieri ex putrefactis carnibus bestiarum, Muris Pontici forma, & odoratissimum Zibethum è vomica penes nates Vulpis Indicæ erui.

FINIS LIBRI QVINTI.

IACO-

IACOBI BONTII

HISTORIÆ NATVRALIS & MEDICÆ

LIBER SEXTVS.

De Plantis, & Aromatibus.

CAPVT I.

De Herba, seu Frutice, quem Chinenses The *dicunt, unde potum suum ejusdem nominis conficiunt.*

E hoc frutice hactenus eloqui erubui, cum Chinenses id tanquam arcanum sibi reservent, & si quis eos interroget, unde adferatur, & ubi nascatur, variant omnino, neque quicquam stabile adferent, nam modo dicent, herbam esse, modo fruticem; ita ut nil firmum inde concludere hactenus valuerim, cum tandem generosus noster D. Generalis Iacobus Spex, eam disputationem, & scrupulum mihi partim ademit. Qui haud dubie fruticem esse pronunciavit, nam nobilissimus Dominus dum ante aliquot annos in Iaponia Legatus, & Gubernator esset ibi, sæpissime crescentem conspicatus est. Viridia folia mihi nunquam hic videre contigit. Sed dum arefacta in aqua tepida dissolverem, inveni ea omnino similia esse foliis Consolidæ, sed incisa sunt in circumferentia, & dentata. Porro hanc herbulam cum aqua Chinæ decoquunt, & calidum decoctum dein sorbent, sanitatis conservandæ gratia, quod decoctum sapore est versus amarum vergenti, unde & saccharum ditiores indunt. Porro de hoc potu tantas laudes celebrant Chinæ, tanquam ista *The* sacra esset herba, & omnibus languoribus, morbisque accommodatum solatium. Et certe, ut verum, fatear, sanitati procul dubio conducere dicendum est, & pituitæ crassæ è pectore avellendæ non infima est medicina; siccitate namque præstat, & calore, quod amaritudo ejus satis indicat, Phthisicis, quoque hic potus prodest, & Orthopnoicis, tum vesicæ, & calculo renum accommodatum esse remedium extra controversiam est, cum sit summe diureticum. Cæterum non minoribus à Chinis laudibus effertur hic potus, quam Mahometanorum *Cave*, quod potus genus etiam apud ipsos fervidum sorbetur in eosdem, quos diximus usus. Hactenus Bontius.

ANNOTATIO. Non absonum existimavi, si circa figuram differentias & qualitates nobilis hujus Asiaticæ plantæ, huc quædam notatu digna adduxero, ex relatu eorum qui per integros campos in China & Iaponia eam studiose coluerunt. Quo, cum haud multi penetrarunt Europæi, ut neque noster Bontius, & proinde viventis plantæ ejusque Iconis se compotes fieri nequisse conquesti sint, ego tandem defectum illum favore D. Caron, olim in Iaponia Præfecti meritissimi, supplevi; ipso nobis inusitatam foliorum discrepantiam suppeditante, pictori quo ad magnitudinem & figuram, mihi quo ad vires & pretium. Quæ pleraque cum hactenus neglecta, non mirum est, multos etiam nunc in illo errore versari, quasi diversæ speciei plantæ essent *The* & *Tsia*: cum è contra eadem sit, cujus decoctum Chinensibus *The*, Iaponensibus *Tsia* nomen audiat; licet horum *Tsia* ob majorem foliorum contritionem & coctionem, nigrum *The* appelletur. Vnde fit, ut Iaponensium *Tsia* gratioris utique sit saporis, majorisque efficaciæ, ac altioris quoque pretii.

Omnis itaque *The*, sive *Tsia*, nullibi terrarum, quantum quidem constat, nisi in Iaponiæ,

Frutex The.

poniæ, Chinæ, & Chiam, campis colitur, exſurgitque ad Ribeſiorum vel Roſæ Europææ molem & altitudinem. Caules & ramunculi totius fruticis à pede uſque ad verticem, perpetuis & infinitis floribus & foliis tenuibus, acuminatis, in ambitu crenatis, ornate veſtiuntur. Quæ ejuſdem licet formæ, diverſæ adeo ſunt magnitudinis, ut quinque differentiæ foliorum uni eidemque frutici adnatæ appareant. Prima & maxima in inferioribus ramuſculis, Balſami hortenſis foliis ſimillima exiſtunt. His ſuccedunt ea, quæ ſecundæ magnitudinis & prioribus multo minora ſunt, ut ſic gradatim aſcendentia quinquies manifeſte differant. Verum quantum hæc folia ſurſum magnitudine decreſcunt, tantum pretio accreſcunt: quippe primæ magnitudinis exſiccatarum & præparatarum libra valet quinque aſſes; ſecundæ, quinquaginta; tertiæ vero, quinque florenos; quartæ, quindecim: quintæ & ultimæ magnitudinis, quinquaginta, imo ſubinde centum & quinquaginta florenos valet, ſi rite præparata fuerit. Iaponenſes folia hæc in pulverem (quo viridiorem eo præſtantiorem) redacta, ferventis aquæ cyatho immiſcent, quantum duobus cochlearibus continetur, eamque potionem ita permixtam potant. Sinæ vero in aquæ ferventis vaſculum aliquot ejuſmodi folia injiciunt, inde calida, poſteaquam eorum vim imbibit, epotatur, ipſa vero folia relinquuntur.

Flores porro fert *The* albicantes, magnitudine, figura, colore, Roſæ ſilveſtri Europææ, quæ *Eglantier* vocatur, excepto odore, ſimillimos. Quorum foliolis decidentibus, umbilicus manet, ubi ſemen horum fruticum rotundum & nigrum continetur Roſarum inſtar, quod terræ commiſſum novas producit plantas triennii ſpatio, ex quorum

rum foliis messis luculenta illis annuatim redit, etiam iis Iaponiæ locis, ubi gelu & nix vigent æque ac in Hollandia. Ita ut sperandum sit, si semen capsulis inclusum, & contra aëris injurias munitum, huc deferatur, ibidemque umbrosis & fertilioribus terræ locis commendetur, feliciter quoque educatum iri posse. Radices sunt fibrosæ, & in minimas particulas dispersæ circa terræ superficiem, nullius hactenus usus habitæ. Ita ut sola hujus decantatæ fruticis præstantia in frondibus existat, quæ Vere Iaponensi lectæ, & in umbra exsiccatæ, ad quotidianas decoctiones reservantur. Quas quidem potiones pretiosissimis culinaribus instrumentis ab ipsis Magnatibus, diversis modis religiose præparatas, intimis tantum amicis, veluti exquisitum quid noctes atque dies propinant: Easque non frigidas, sed calidas tantum, prodesse, ratum habent, more veterum, qui frigidam calidæ postponebant. Si vero quibusdam ob amaritudinem insuavior videatur, tantillum sacchari addunt, eamque summa cum voluptate & levamine sorbent sani ad arcendum somnum; & imprimis ægri, quibus post largiora convivia caput & ventriculus oppletus fuit.

Sed, ne in alieno opere prolixior fiam, omittam ea, quæ de usu & deliciis hujus celeberrimæ potionis Autores probatæ fidei scripserunt, ut sunt Petrus Maffæus lib. VI, Ejusd. lib. XII, Ludovicus Almeida in eodem opere l. 4, sel. epist. Petrus Farricius soc. Ies. Tom. II, Rer. Ind. Matthæus Ricius, de Expeditione Christiana apud Sinas. Aloisus Frois, in relatione Iaponica, & alii. Quorum omnium Compendium D. Tulpius nostræ Reipublicæ Medicæ Coryphæus, in calce observationum suarum succincte tradidit. Cum enim hic potus indies celebrior fiat, etiam apud Europæ Magnates, omnes fatentur uno ore ipsis bene esse ex ejus usu, unde fit ut magna copia & magno pretio ipsa folia exsiccata & in capsulis plumbeis recondita, undiquaque nunc distrahantur: Verum si earum potiones forte non æque feliciter in Europæis Regionibus evincant somnolentias consuetas; nec renum calculos, & catarrhos, aliaque sanitatis incommoda æque efficaciter arceant, sicut illi in natali solo expertum habeant; tamen ille defectus non adeo ipsi herbæ, vel Asiaticorum superstitioni, quam nostro præparandi & utendi modo, ut & corporum nostrorum dispositioni, aliisque impedimentis, imputari posse, facile est dijudicare. Collatis itaque allegatorum autorum scriptis, & noviciorum quorundam vivo relatu, omnes inter se convenire videntur potius circa usum, dignitatem, & effectus hujus potionis, quam circa vires & qualitates. Nam quantum ad saporem foliorum *The*, præter amaritudinem, & calorem, aromaticum quid, & tenuitatem partium potius prædominantem, quam astrictionem, videntur arguere. Accedit, quod infiniti mecum experti sint, ex reiterata hac potione serum sanguinis levesque sudores moveri, urinasque simul copiose protrudi. Vnde ego crediderim, illud quod affert impedimentum vaporibus, somnum ordinarium inducentibus, non adeo astringendo stomachum, quam discutiendo flatus, attenuando spiritus, exsiccando & corroborando cerebrum, præstare; imo dolores universales mitigare, ut inter anodyna primatum obtinere possit. Accedit quod omnes evidentes operationes, quas in humano corpore exerit, meæ opinioni faveant, cum non solum teste nostro Bontio, sed & omni Sinensium, Iaponemsiumque experientia, summe diuretica, & siccans crassæque pituitæ abstergendæ dicata habeatur. Imo quidni præter has enarratas manifestas qualitates, etiam antinarcoticæ sive antiopiales (si ita loqui liceat) proprietates illi attribui possent; scilicet ut *The* discutiendo, & separando vapores, atque exacuando spiritus, serenitatem quandam menti & corpori conciliet, blande vigilias inducat, vinculumque illud vaporum familiare paulatim dissolvat æque commode, quam Opium coagulando, obtundendo, figendo, somnum inducere creditur.

Porro lis hæret inter Autores, an planta tam nobilis ejusque usus fuerit antiquissimus, quia in vetustis Sinarum voluminibus nullus ad eam significandam hieroglyphicus character (quales sunt illorum litteræ) reperitur. Nostratium aliqui Præfecti in Indiis probabilitatem indigenatus territorii Chinensis & à multis ævis agrestem & incultam fuisse mihi testati sunt: Sed ejus culturam, vires eximias, præparandi modos, dignitates, quæ quotidie adhuc incrementum sumunt, apud illos minus obsoletas esse.

Quod si ita sit, non male quadrat cum iis, quæ de Tabaco & Canna saccharifera perhibentur: quarum illa olim in natali solo Indiæ Occidentalis solummodo herba vulneraria fuit habita; Hæc vero instar Iridis circa ripas vaga fuit & contemta, antequam

dulcedo ejus à Barbaris detecta, tandemque per manus tradita, atque cum labore exculta, toti Orbi ceperit esse oblectamento.

CAPVT II.

De Nuce Fausel *seu* Pynang *Malaiis dicto, de* Sirii, *&* Sirii-boa, *& illorum usu.*

Quis foliis credat commixta calce tenellis,
Cum fructu hoc Indos vesci, unde ore cruento,
Purpureum ejiciunt succum, tum dentibus atris
Horrendum arringunt, & dentibus ore minantur?

RES istæ, de quibus jam acturi sumus, adeo familiari sunt in usu apud omnes Indiæ populos, ut videamur operam velle perdere, si latius de iis agamus, tum quia Ianus Linscotanus expertissimus rerum Indicarum scriptor, de iis satis copiose egit, quem Autorem (ut hoc obiter dicam) immerito multi fluxæ fidei incusant,

NVX FAVTEL, & BEFELE.

cum certe in iis, quæ ipse visu percepit, optima fide egerit. Cæterum de meo hic illud addam, quod vel reliqui scriptores omisere, vel non satis luculente descripsere. Folia, igitur ista, quæ Malaii *Sirii* vocant, Iavani *Betele*, ubi masticantur sine admixta calce, amara sunt, & linguam pungentia, inde addito fructu hoc *Pynang* dicto Iavanis, Arabibus,

bus, *Faufel*, cum calce è testis ostreorum usta masticant Incolæ. Hoc *Sirii Pynang* formam refert glandis quercinæ, quamvis quadruplo sit major, antequam ad medullam, quæ in medio est, venias, vestitur multis filamentis, iisque tam lentis ut admasticando confringere possis. Hanc nucem quadripartiuntur incolæ, si grandiuscula sit, sin minus, dispartiuntur, & singulas partes, singulis foliis involvunt *Betele*, vel *Sirii* dictis. Folia autem hæc è Convolvulorum sunt genere, nisi quod crassiora sint paulo, tum ista folia pauca calce, ut supra dixi, admixta, ore terunt, & priorem quidem succum exspuunt, ne calx sua acrimonia, gingivas, palatum, & guttur lædat, reliquum succum deglutiunt, qui sanguinis & minii instar rubicundus fit ab admixta calce, nam sine ea viridis est succus, unde etiam eo colore dentes inficit, & nimium sumptus atro colore imbuit, quo Indi adeo gloriantur, quam nostrates puellæ dentium candore.

BETELE.

B*Etele* hoc porro Phaseolorum & Piperis modo appositos bacillos scandit; Et fructum fert Piperi albo, & oblongo similem, seu mavis, caudam Gliris referentem, quem Incolæ *Sirii-boa* vocant, estque propter raritatem in longe majori existimatione, quam ipsum folium *Betele*. Nunc si quis sententiam me de harum rerum usu roget, dicam libere quod sentio, id est, me masticationem hanc longe præferre fumigio Nicotianæ, seu Tabaci; attamen si quis sine modo (quod sæpe fit) his utatur, corrodunt dentes, immo eos excidere faciunt; novi ego, hic Iuvenes, qui vigesimum quintum annum nondum excessere, tamen plane edentuli erant, ab usu hujus folii frequentiori. Ideo quoque videre est plerosque Iavanos, ut Malaios, rariores habere dentium ordines, in quorum vacuos loculos, ditiores, aureos rursus includunt, quibus etiam non modice superbiunt. Præterea, si Nux *Pynang* non satis maturuerit, tum masticata vertiginem cerebro subitam inducit, non secus ac si sumpto vino quis ebrietatem contraxerit, quæ alteratio quamvis sumpto pauco sale, & haustu aquæ gelidæ evanescat, tamen non omnino physicarum rerum ignaris suspecta merito esse debet, quid id sit, quod in nobilissimam corporis partem, qualis est cerebrum, & mentem hominis ipsam, tam subitam mutationem inducat. Notumque fiet indaganti causas rerum, masticationem hanc universo nervoso generi non admodum esse amicam, & salubrem. Itaque ego pronuncio; si quis hoc medicamentum ad commendationem halitus oris, & dentifricium moderate sumere velit, me lubente, nec male fecerit. Atque hic cum Horatio concludo, quod,

Sit modus in rebus, sint certi denique fines,
Quos ultra, citraque nequit consistere rectum.

CAPVT III.

Arbor Spinosa, unde Cate seu Lycium exprimitur.

En Lycii stirpem, cujus jam Plinius olim
Tam bene laudavit succum, sed notior ille est
Hisce locis hodie, lacrymæque Papaveris ipsum
Æquiparant Indi, biliosaque tormina ventris
Tollit, & austero constringit robore dentes,
Quos nimis erosit creberrimus usus Arecca,
Quam Calci mixtam Iava conterit ore cruento.

ARbor hæc quam describimus, creberrimis, in trunco, & ramis, spinis est obsitus, foliis fere Sabinæ, vel arboris, quam vocant Vitæ; sed non tam pinguibus, & crassis. Cæterum Fabas rotundas fert punicei coloris, in quibus tres, aut ad summum quatuor, nuces clausæ latent, tanta duritie, ut dentibus frangi nequeant, hisce

ARBOR SPINOSA.

pueri apud nos loco sphæricarum lateritiarum in lusu suo utuntur. Vsum porro ejus in medicina duplicem vobis monstrabo; primo, ex sapore foliorum astringente, & stiptico, siccum esse contendo, ideoque ejus succo è foliis expresso, ubi alia medicamenta desint, in ulceribus audacter uti non dubitavi: sed in tanta reliquarum plantarum copia, vilissima seu potius notissima contemnuntur, ut alibi de Graminis hic nascentis speciebus diximus. Secundo, longe nobilior & antiquior radicum, corticum & foliorum usus, quem mox docebo.

Vt hoc quoque obiter dicam, plurimos etiam præter hanc habemus spinosos frutices

frutices non tantum: sed ingentes, & vastas arbores, quæ spinas in ramis & trunco ferunt dodrantales, inter quas arbor ea est, quæ Fabas rubras fert edules, Turdis jucundum pabulum, ut alibi videbimus. Tum hic Carduus & spinis surgit Paliurus acutis, & si quis in sylvis à via aberraverit, quod sæpe iis accidit, qui cum sclopetis eo occidendorum Cervorum, Aprorum, & Vaccarum sylvestrium, gratia abeunt, illi sine laceris vestimentis in viam non redibunt, &, quod pejus est, ferocissima sæpe Tigris inter hæc senticeta cum multorum exitio latet.

Sed, missa digressione, revertamur ad arborem, quam vobis ob oculos pono, è cujus radice non solum; sed ex cortice, & foliis, multoties præstantissimum excoxi Lycium. Cujus vires in Medicina si enumerare velim, prius me dies deficiat. Hoc unicum addo, Malaios, & præcipue Chinenses, si quando *Areccam* & *Betele* masticant, parum Lycii ipsi *Cate* dicti admiscentes ad præservationem non solum; sed & corroborationem dentium & gingivarum, quæ alias ab admixta calce infirmiores redduntur, & temporis tractu dentes exesi ante tempus senii decidunt.

Garcias ab Orta l. primo. cap. decimo. *Cate* seu Lycii fecit mentionem: verum in ejus descriptione parcus est. Arbor unde succus Lycii exprimitur, Rhamni species, folia Erucæ fert aut Sabinæ potius. Quod & Plinius confirmat l. 24. c. 14: Alterum genus (de secunda Rhamni specie loquitur) nigrius est, & quadantenus rubens, est & silvestre. Fert veluti folliculos (semen, credo, intelligit). Hujus radice in aqua decocta, fit Lycium vocatum medicamentum. Semen secundas trahit: Alter ille candidior astringit magis, collectionibus & vulneribus accommodatior, &c. Et paulo post. Lycium præstantissimum è Spina fieri tradunt, qualis in Indicis arboribus, quoniam longe optimum est Indicum.

CAPVT IV.

De Tamarindis, & Carandis.

TAmarindorum arbor denso est satis ligno, & in altitudinem Cerasi plerumque assurgit; folia fert minuta instar Ciceris Arietini, egregie viridia, ita ut jucundum prospectum intuentibus præbeant; Cæterum Ciceris, & Viciarum foliis in Zeelandia, quibus tam avide armenta vescuntur, perquam sunt similia, gustu Oxalidis acido, unde incolis, & propter astringentem qualitatem, in Cholera & Dysenteria sunt familiaria. Fructus Fabarum species sunt, paulum incurve nascentes, pulpa intus contenta, phœniceo est colore, nam quod atra apud nos visitur, longo temporis tractu contraxit. Hic color iu Castaneis perspicuus est; tum Pisa ipsius saxea fere sunt duritie, ac Pisa Lupinorum referunt; sed colore sunt atro. De minorativis eorum viribus, quia toti Orbi innotuit, hic volens taceo: Hoc tantum silentio non prætereundum censeo, ut nos potum nostrum quotidianum cum Sacchraro & Tamarindis conficiamus hoc modo: Vasculum bene vinculis ferreis vinctum, circiter triginta amphoris aqua fluviatili repletur, quibus induntur Sacchari nigri Iavanii ℔ ij. Tamarindorum ℥ ij, Limonum recentium incisorum, N°. ij. Hæc bene obturata ponantur in loco umbroso per viginti & quatuor horas. Mirandum est, ut hæc invicem fermententur, & sine igne cum strepitu ebulliant, non secus ac lebetes cerevisiarii isti in Patria, supposito copioso igne, effervescunt; ad superiorem vasculi partem sordes & fæces suas amandans: Et hæc Iavanis, & nostratibus cerevisiæ loco est: sapore delicato, nec ullo modo cedente Hollandicæ cerevisiæ, tum salubrior longe in his calidissimis locis potantibus est. Et certe si mihi utriusque optio detur, ego me hoc Iulapio contentum esse profiterer; nam experientia didici, cum naves è Patria Martiam Cerevisiam longe optimam huc advehunt, tum Angli quoque defæcatum suum potum Cerealem, delicatioribus ventriculis minus esse commodum, & sæpe nisi quis sibi temperet, insignes cruditates in visceribus progignere. De cæteris potulentis rebus abunde egimus in Diæta Indica nostra, ad quam curiosum remittimus.

Præter hanc Tamarindorum jam descriptam speciem, crescit & alia fructu longe à præcedente diverso, quam Garcias ab Orta cap. 6. lib. 11, sub nomine *Carandas* describit. *Carandje* autem Malaiis vocatur, folia quidem hujus arboris cum Tamarindi arboris foliis plane conveniunt, sicut ex ramusculo hoc appicto juxta arborem

TAMARINDUS, & CARANDA.

borem vulgarium Tamarindorum videre licet. Fructus maturi nucleis tanquam nuces inclusi, singuli singulis, secus ac Tamarindis, quæ ut Fabæ, plura Semina, & Pisa profert. Colore hic fructus est aperto, nucleo aureo, quem *Orange* nostrates vocant, & caro ejus exterior gratissimi est saporis, neque dentes tam acidos reddit, quam Tamarindorum pulpa: sed de dulci sapore participat. Certe utramque hanc descriptam Tamarindorum speciem Iavani *Ossem Iava* vocant, quasi acorem Iavæ dicas. Et similibus quoque facultatibus præditæ sunt, nisi quod *Carandas* non participent de potestate laxativa.

CAPUT V.

De Arbore Mangifera.

Manga Salutiferis sic crescit prædita succis,
Atque intus flavas ostendit limpida carnes
Castaneasque Nuces referunt tostæ igne saporem,
Quæ fructus media fixæ conduntur in alvo.

CHristophorus à Costa hanc Arborem, pag. 293, bene describit, ad quem nos lectorem remittentes, hoc tantum, quod cæteri omisere, dicemus. Crescit non secus, ac Quercus in nostra Patria, hinc inde incurvis, & ingentibus ramis se extendentibus, flos flavus est, & in fasciculos congestus, qualis ferme est Ligustri,

ARBOR MANGIFERA.

gustri, sed in multo longius spatium se extendit. Fructus immaturi acidi plane sunt, ut nisi cocti dentibus non sint ferendi, quapropter nucleum excidentes, quem prægnum in meditullio gerunt, ex ea pultem coquimus, quæ, Saccharo aspersa, omnino saporem refert istius condimenti, quod apud nos coquitur, ex uvis crispis acerbis immaturisque, si ova ei misceantur; & certe gustus acrioris esse deberet, si quis differentiam saporis cognoscere vellet, hoc modo præparati ventriculo roborando efficaces sunt, & refrigerando sanguinis in Iecore, venis, & arteriis, inserviunt: maturi vero ubi devenerint, non solum viridem suum colorem, in flavum mutant: verum, & qualitatem suam frigidam amittunt: tum & saporem astringentem in dulciorem commutant, & calidi humidique deveniunt, bili gignendæ accommodati, ut eodem fol. apud Christoph. à Costa, paragr. 5. dicitur.

Itaque, si maturis Mangis, se aliquis sine modo ingurgitet, facile in Dysenteriam, & Choleram incidit, qui duo affectus non secus, ac dira pestis in Europa, homines hic jugulat. Sed quoniam de his affectibus, & cura eorum abunde in Method. mea medendi Indica egi, de iis supersedeo dicere.

ANNOTATIO. Videntur diversæ species Mangarum apud Autorem nostrum fuisse cognitas, figura non solum, sed imprimis gustu & dignitate, inter se discrepantes. Nam alibi mentionem facit deterioris cujusdam *Mangæ*, quæ sapore refert Pastinacam illam sativam, quam nostrates **Geele-peen** vocant.

Alibi vero commemorat *Mangæ* speciem fortis admodum odoris, Terebinthinam scilicet, & Piceæ arboris lacrymam, redolentes; quas propterea nostri **Stinkers** appellant. Sapore, fateor, non sunt tam grato quam præcedentes *Mangæ*; verum sudorifica & diuretica sunt admodum qualitate; ideoque eos merito inter alimentosa medicamenta recenseam. Quin & gummi ipse, fructus, & arbor, Laricis instar, ex se destil-

lat,

lat, quod glutinosum non minus est, & odoratum æque quam Terebinthina prædicta.
In nulla arbore felicius excrescit Polypodium, quodque præstantius habeatur in medicina, quam in prædicta Mangifera, dein in Quercu Indica *Kiati* dicta, de qua ex professo dictum est.

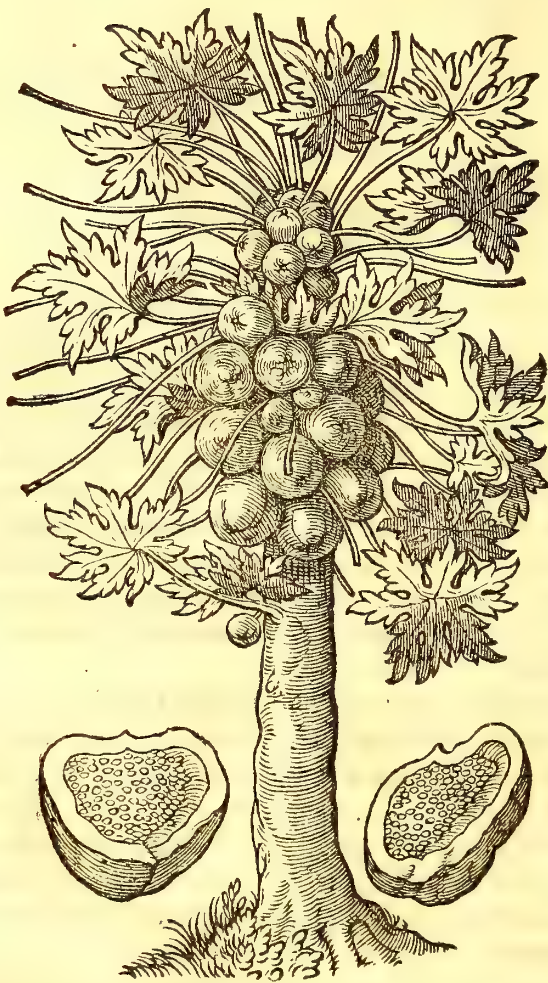
CAPVT VI.

Arbor Melonifera, Papayo *vulgo dicta.*

Arboribus quisnam credat crevisse Melones,
Qui non Hesperias viderit hasce plagas?
Carne quidem similes intus, simili que sapore:
Sed calor in nigro semine nempe latet.
Quisquis at è patriis Indas adveneris oras,
Fructibus his nimium vescier usque cave:
Ne te præcipitent ad certam tormina mortem.
Ventris, & ex alvo sanguinolenta bilis.

ARboris in justam magnitudinem excrescit sive hæc planta, sive frutex, sive denique arbor dicenda sit: nam trunco tam molli est, ut unico ictu machæræ, quamvis sæpe femori humano crassitie respondeat, transversim dissecare quis possit.

ARBOR MELONIFERA.

Fructus non è ramis pendulus est, verum è trunco prodit, magnitudine fere est parvi Melonis, quem externo cortice dissectus flava carne, & simili ferme sapore refert. Semina vero plane sapiunt Nasturtium seu Erucam. Iuxta arbores has sæpe latent parvi Serpentes *Cobre de Capello* Lusitanis dicti, digitum crassi, cubitum longi, cute in tergo nigra, sub ventre lurida, irati buccam, ut Ranæ coaxantes, inflant, & lethale venenum inferunt.

ANNOTATIO. Arbor, quam Autor hic leviter descripsit, Indiis Occidentalibus quoque est familiaris; ita ut de jure ejus indigenatus adhuc lis hæreat, quia quantum ex autoribus colligo, plantatur, non sponte provenit. Miror Bontium cum Clusii, & Dodonei *Papayo* non contulisse. Ego hujus arboris maris & fœminæ Icones exhibui & descriptiones in opere meo paulo fusius, quam autor hic noster, prosequutus sum F. 159. lib. 4. sub nomine *Pino-guaçu*.

C A-

CAPVT VII.

De Arbore Conifera Macandou.

ARbor hæc profert folia admodum lata, crassa, colore pulchre viridi, quæ non absimilia sunt floribus Ari, quem Pedem Vituli botanici vocant: flores fert albos, oblongos, instar Periclymeni, queis decidentibus ordinatim succedit fructus *Macandou* Iavanis dictus, hic depictus, nucem Pineam plane referens, nisi, quod

ARBOR CONIFERA MACANDOV.

tam acute in conum non desinat, neque tam lapidea est duritie; sed mollis plane, immaturus viret, maturus flavo est colore: porro muccilaginosus est fructus, sapore fatuo, aut insipido potius. Malaii sub cineribus assatum comedunt, ad Dysenterias, & Choleræ orgasmum sistendum, tum pectoris vitiis, Asthmati, Phthisi, Pleuritidi conducere aiunt, propter vim emplasticam, quæ in ipsius muccagine est: Ego certe eo nomine arborem hanc Consolidam Indicam arboream nominare non dubitem, utpote qui primus eam descripserim: & quare mihi non idem jus sit, quod veteribus, qui vegetativa, ab effectu, sapore, colore, & primis qualitatibus sæpe nomen indidere? Præsertim cum in Nosocomio vim hujus fructus consolidantem, in Hæmoptysi, seu sputo sanguinis, non semel cum successu expertus sim. Folia quoque sarcotica sunt, & in vulneribus, & ulceribus, carnem egregie generant, & cutem cicatrice obducunt. In quam rem sal ex foliis quoque arte Chymica elicere liceret, quod præter consolidativam qualitatem, etiam, quamvis inveterata, & cacoëthia ulcera, munda reddit.

CAPUT VIII.

De Malis Cydoniis in India.

Credo aliquem è Creta vexisse Cydonia Sylvis
Mala hæc, Hesperios & consevisse per agros;
Carne flava, & multo circumlita semina mucco
Ostendunt, duro sed prædita cortice cernor.

Arbor, quæ depictum hic fructum fert, alta est, & patulis ramis, foliis arboris Limoniferæ, sed gracilioribus, & friabilibus admodum. Fructus Citreis Malis non sunt absimiles; ubi nondum maturuerint, viridem; maturi corticem flavum ostendunt. Durus est cortex, itaque eum frangere, cultro vero dissecare non licet; carne intus sunt flava, &, Cydoniorum instar, densa, in medio semina continentur; non secus ac in Cydoniis, glutinosa materia, sed copiosiore circumlita, unde & Cydoniorum nomen iis indidi. Porro hæc muccilago etiam omnibus oris efferve scentiis & gutturis inservit, tum Aphthis medetur: cum autem hæc Mala adhuc viridia sunt, nescio quid virosi, & ingrati naribus odoris, expirant; verum matura, Violas istas murales odore referunt, quas *Keiri* Arabes vocant. Substantia seu caro ejus, assata, indubitatum est remedium adversus Dysenterias, tum Choleræ immanem orgasmum. In Sylvis passim hæc Arbor crescit. Vnde Mauri fructus hos cum summa cura auferunt, & venales in civitatem ferunt, aut sibi ad prædicta mala reservant: Nam, virides fructus durabiles sunt admodum. Cæterum à muccilagine, quam intus gerunt, Nostrates ea apposite **Slym-appelen** vocavere.

MALUM CYDONIUM.

CAPVT IX.

De Vtraque Nimbo *seu Lauro Indica.*

Nimbo vocor Iavis, sum nobilis Indica Laurus,
Quæ morbos uteri pellere rite solet:
Iudice me si prima datur sua palma Ligustro,
Tunc ego ab hac facile sceptra secunda fero.

Constat mihi ferme, Garciam ab Orta hanc arborem, seu potius fruticem, oculis non usurpasse, tum quod tribus verbis de ea scripserit, cum non debuisset nobilissima hæc folia ignorasse, quibus nil magis apud Indos in usu est medico: nam, præterquam quod in lotionibus, fomentis, insessionibus, Indæ mulieres, ad morbos gy-

NIMBO I.

næceos his foliis utantur, nil tam juvare dicunt adversus Colicos dolores, longas Diarrhœas, Hydropem, & ad perniciosissimam viscerum, præsertim mesenterii, obstructionem. Foliis quoque non est in ambitu serratis, cæterum foliis Lauri non absimilibus: sed crassioribus longe, ut potius ea Rhododendri foliis assimilem. Nervos folia habent instar Plantaginis ferme, sed non tam crebros, colore è nigro purpurascente; totus frutex obscure viridis est.

NIMBO II.

CRescit & altera *Nimbo* species, quam aversa pagina cum flore hic apposui, primam florere non vidi, cum tamen in horto meo eam curiose alam. Flos subpallidus est, non plane albus, ut Garcias affirmat. Vulneraria quoque ei inest vis, & succus è viridibus foliis expressus, utilissimus est ulceribus antiquis mundificandis.

Qualitate ex amaro subastringente calidam, sed magis siccantem esse verisimile est: porro Indi veneno, vel intus sumpto, vel telis inflicto, mederi testantur, & apud illos in frequenti est usu, si in bellis vel hastis, vel *Crissis* (id est Sicarum genus) vulnerati sint: nam Iavani vel succis ex herbis venenosis, vel sanguine Salamandræ Indicæ, quam alibi sub nomine *Gecco* descripsimus, tela sua tingunt, ideoque ea semper atris maculis infecta conspiciuntur: nam hæ nationes adversus hostes suos adeo crudeles sunt, ut vel cum vitæ periculo vindictam acerrimam exerceant, quod ipse coram vidi, dum in bello in eruptione aliqua nostrorum miles quidam Iavanum transfixisset gladio, ipse contra nitens arrepto capulo ensis, sica sua hominem trucidavit, & ipse mille vulneribus à reliquis militibus confossus, stridens dentibus, cecidit, vitæ non vindictæ exsaturatus.

Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

CAPUT X.

Arbor Cassiam ferens.

ARbor quæ Cassiam solutivam fert, seu mavis fabaceam, magnitudinem æquat Pruni, foliisque est Mali Persicæ foliis, sed tenuioribus paulo, flores, Genistæ floribus adsimilantur, iisque decidentibus succedunt siliquæ, primum viridis coloris,

ARBOR CASSIAM SOLVTIVAM FERENS.

coloris, dein in magnitudine accrescentes, ad maturitatem pervenientes, nigrum colorem, & majorem duritiem induunt, quales in Europæis pharmacopoliis visuntur. In silvis Iavæ crescit copiose, quas inde Chinenses Incolæ, Malaii, & Gusaratæ afferunt, sed propter nuperrima duo bella cum Iavanis Matara nensibus longo temporis tractu huc in urbem venalis non allata est Cassia: sed jam respirantibus nobis à bellis, & metu Iavanis incusso, rursus in satis magna quantitate adfertur. Flores (quod pene omiseram) aromatici sunt odoris, proxime Caryophyllorum flores referentes. Vt notas qualitates hujus Fabæ prædicem, non est mei instituti, utpote qui aliquid insoliti, & patriis auribus inauditi, latius explicare desiderem: sed ne videar nobilissimam arborem, quam sæpe visu usurpavi, præteriisse, hæc pauca de ea commentatus sum.

Neque hoc silentio præterire possum, ad vitia Renum, & Vesicæ, ad Gonorrhœas denique Venereas, nullum efficacius in his locis remedium inveniri, quam pulpam ex Faba hac extractam, & cum Therebinthina Veneta mixtam ad ʒ. ij ß pondus, vel ejus defectu, Gummi Benjouin, quod nescio an Plautus Resinam Ægyptiam vocaverit, dum conquerenti servo, se heri causa rupisse currendo ramices, ipse herus respondet, *Resinam Ægyptiam ex melle vorato, & salvum feceris.* Hoc saltem scio, Gummi Benjouin in Ceromatis utilissime misceri ad omnis generis Hernias. Vt desinam, merito hæc Cassia inter laxativa principem locum habet in morbis, qui febre carent; nam eam in Dysenteriis, Choleris, cæterisque affectibus, qui ut fere semper Febrem symptomaticam continuam secum ferunt, non facile aufim exhibere, cum periculum sit ne in bilem convertatur; & sic causam horum affectuum adaugeat.

 Porro

Porro paragr. 9, f. 119, Garciæ ab Orta ridicula refertur quorundam opinio, nempe boves hic assiduo alvi fluxu laborare ex pastu foliorum arboris Cassiæ, &c.

Causa autem vera hujus fluoris, mea quidem opinione, est, quod regiones sub vel circa Æquatorem sitæ, aërem sortiantur calidum & humidum, ut alias latius explicavimus, qui visceribus, ventriculo, lieni & intestinis putredinem inurit, fluxusque intestinorum & hepatis inducit.

CAPVT XI.

De Fructibus Carambolas dictis.

Oxalidos gustu gratum præbemus acorem
Fructibus, atque iisdem ventris profluvia sisto.

GArcias ab Orta hunc fructum descripsit libro 2, cap. 15, sed, me Iudice, valde perfunctorie, cum tamen inter saluberrimos Indiæ fructus merito numerari debeant. Folia Pruni foliis adsimilantur, quæ ut folia in Populo subtus albescunt, flores fert ut flores Genistæ: sed colore è pallido sunt puniceo. Quibus succe-

FRVCTVS CARAMBOLAS.

dunt siliquæ oblongæ, in quatuor partes interstitiis distinctæ, qualia interstitia videre est in Corona imperiali Clusii, quæ semen ejus continent; immaturus hic fructus subacidus est, & astringens; maturus vinosus est. Muria quoque conditur & aceto, ut plurimi alii fructus Indici cum Allio, Porro, Cæpis, Zinzibere viridi, & racemis Piperis, & tum ponuntur inter ea fercula, quæ bellariis orexin excitant. Præterea Syrupus è viridi ejus succo confectus, Dysenteriæ, Choleræ, Spasmo, Febribus ardentibus, & reliquis morbis biliosis, utilissimus est, Saccharo quoque in eundem finem à Chinensi-

Chinenſibus conditur. Ad oris Aphthas præterea mixtus hic Syrupus in collutionibus, cum pauco mellis roſacei adhibetur, tum in gargariſmatis adverſus incipientem Anginam. Facile propter vim repercuſſivam ſummum locum obtinet.

CAPVT XII.

De Corni cujuſdam ſeu Sorbi ſpecie.

Sæva Dyſenteriæ quæ torquent tormina ventrem,
Queis tot lethæas animæ ducuntur ad umbras.
His ſimul & Choleræ bene ſubvenit Indica Cornus:
At multos ægros è faucibus eripit Orci.

CReſcit hic in Iava ampla & vaſta quædam arbor, in altitudinem Batavicæ Quercus facile aſſurgens, foliis oblongis, craſſis, & egregie virentibus, ſapore acido (ut Oxalidis eſt) & aſtringenti: flores ſunt parvi, faſciculatim creſcentes, ferme ut flores Sambucini, quibus fructus ſuccedunt rotundi, & etiam ut uvæ inter ſe

SORBI SPECIES.

cohærentes, ſed rariore intervallo à ſe diſtantes. Primum hi fructus virides apparent: mox matureſcentes paululum flavi deveniunt, plane maturi ex nigro purpurei ſunt, ſapore aſtringenti, quod indubitatum ſignum eſt, eſſe frigidioris naturæ, & qualitatis: lapillos intus habens, quales reperiuntur in Sorbis, & Corni arboris fructibus, & in earum genere arborem hanc pono, quæ præter dictum in fructibus ſaporem, etiam truncum nodoſum oſtendit. Succus ex floribus expreſſus, colore plane refert Mori ſuccum, ac certe eodem modo tingit purpureo colore: Ex hoc ſucco nos hinc conficimus ſyrupum ſaluberrimum ad Dyſenterias & Choleras refrænandas: Quæ duæ morbo-

morborum ſpecies præſertim poſterior, æque metuuntur, quam Peſtis in Europa: & in hiſce locis (proh dolor!) nimis familiares ſunt. Præterea conducit Syrupus in ardentibus & continuis febribus: has atque alias non minus utiles operationes nos quotidiana experientia in Noſocomio Batavico, ubi vix unquam tales affectus deſunt, veras eſſe deprehendimus. In hepatis porro calidioribus affectibus præſtantius remedium reperiri non puto: nam phlogoſin, & ſanguinis effervefcentiam, egregie temperat. Habemus præterea Sorbos & Cornos, noſtris omnino ſimiles: ſed quæ fructus noſtratibus majores fert, & colore purpureo plane. Condiri hi fructus ſolent aceto, & muria, atque in bellariis nobis olearum vicem implent: Saccharo quoque macerati ad ſupradictos jam morbos idem juvamenti adferunt.

CAPVT XIII.

De Fraxino Indica, ejuſque fructu.

CReſcit hic arbor ſatis patula, & Fraxini ſimilibus foliis, trunco quoque nodoſo: fructus fert, quales ferme ſunt Nuces Avellanæ, corticibus ablatis, edules ſane, & non mali ſaporis, ſed paulum aſtringentis, unde frigidæ, & ſiccæ naturæ eſſe conſtat; ut & folia, quæ impoſita vulneribus, & ulceribus, ea mundant ſa-

FRAXINVS INDICA.

nantque, tum cicatricem iis breviſſimo temporis ſpatio ſuperinducunt. Succus ejus Cochlearis menſura exhibitus, Lumbricos, Aſcaridas, & Tineas necat, quibus propter Solis, & aëris humidam & calidam intemperiem, putredinis effectricem, homines, præſertim pueri, aſſiduo affliguntur.

Nec

Nec eſt quod miretur quis, Indos à compoſitis medicamentis abhorrere, cum adeo feliciter ſimplicibus herbis, affectibus contra naturam mederi contingat; ita ut merito imaginer mihi veterem medicinam ſimilem fuiſſe, & compoſitiones iſtas medicamentorum à recentioribus Arabibus inventas eſſe: quo commodo ego dicere non auſim, ne hæreticus apud modernos audiam. Saltem hoc ſcio, veterem & antiquam eſſe regulam, Fruſtra fieri per plura, quod poteſt fieri per pauciora.

CAPVT XIV.

Arbor Lanigera ſive Goſſampinus Plinii.

DE Lanigeris ſeu Goſſampinis Plinio dictis, lib. 12, cap. 11, & lib. 12, cap. 10, quoniam plures ante me ſcripſerunt, ego tantum arboris ejus generis figuram vobis ob oculos pono, quæ nulli, quod ſciam, hactenus deſcripta ſit. Arbor hæc pulcro foliorum virore non ſolum oculos oblectat: ſed & caule viridi, & in celſi-

ARBOR LANIGERA.

tudinem ſæpe Mali Piceæ, rectis ſuis ramis expanſis, tranſverſim æquali ordine, & longitudine è trunco ſurgentibus erigitur. In quibus poſt flores rubros, oblongos tubulos fert, qui maturi Lanam, & ſemen nigrum Piperis inſtar producunt. Lana hæc propter brevitatem carminari non poteſt; neque inde lintea texuntur; ſed per totam Indiam ex-

petitur,

petitur, quod fulciendis culcitris & pulvinaribus sit aptissima. Cavendum unice est, ne hæc Lanugo flammæ vel minimam scintillam excipiat: nam ignis huic materiæ tam tenaciter hærendo serpit, ut vix aqua restingui valeat.

CAPVT XV.

Planta Spinosa incognita.

CRescit hic quidam frutex non admodum alte à terra exsurgens, qui primum flores flavos fert instar Solani: quibus fructus succedunt copulati, qui immaturi virides sunt, maturi vero pulcre rubri, forma rotunda, fricati manibus adeo fœtidum odorem à se emittunt, ut Assam fœtidam, Sagapænum, & Castoreum longo in-

PLANTA SPINOSA.

tervallo superent. Quapropter eos quoque Indæ mulieres hystericarum naribus admovent. Edules porro esse negant, neque, quod sciam, ad alios usus adhibentur; itaque non suaserim, ut propter pulcrum colorem, iis aliquis temere vescatur; nam forte in perniciem sese daret. Cum hic secundum Homerum crescant Pharmaca multa bona, multa mixta, plurima vero venenosa, & deleteriam vim obtinentia.

CAPVT. XVI.

Quercus Indica Kiati *Malaiis dicta.*

Indica ſum Quercus, foliis ego creſco ficulnis,
Duritie inſigni patrium ſed Robur adæquo;
Vndula quin etiam me permeat undique curva.

HAnc arborem merito Quercum Indicam vocavi propter vaſtitudinem lateque patulos ramos non ſolum: ſed & propter inſignem ejus ligni duritiem & undulatam ejus aſſerum picturam, quæ duo in Quercu noſtrati etiam reperiuntur, tum in ædificando maxime hoc lignum probatur, quod durabile ſit, nec facile à tere-

QVERCVS INDICA.

dine ſecetur, neque tam opportunum Formicis quibuſdam albis, quæ ligna exedunt pauciſſimo temporis ſpatio, ita ut ingentes trabes, quamvis externa facie integræ videantur, ſæpe intus ab his inſectis exeſæ ſint, non ſine metu etiam magnarum ædium. Folia patula ſunt & attactu aſpera, ut niſi ſine inciſuris in ambitu eſſent, quis ficulnea folia eſſe putaret: florem fert flavum inſtar Peponum floris, quibus ſuccedit fructus, Nucem gallam ſapore, magnitudine, & forma referens.

CAPVT XVII.

De Sambuco Indica, de Ebuli speciebus, & de Vinea Thaminæ *Plinii, de Bryonia, aliisque herbis purgantibus.*

SAmbucus hic quidem crescit, sed non ea specie, & forma, qua in Patria, foliis enim non est in ambitum dentatis: sed æqualibus, floribus quidem non admodum differt, neque baccis: sed baccæ grandiores sunt, & rariores: odore porro, & effectibus Sambucus est, tum ramis, pulpam albam continentibus, ei plane respondet.

SAMBVCVS.

Ebuli quoque speciem reperire est, tum Bryoniam, & Uvam Thaminam, quæ tria cum viribus inter se ferme conveniant, ego ea de industria conjunxi. Valent siquidem, in morbis longis, & chronicis, quales sunt Cachexiæ, Hydrops, obstructiones lienis, mesenterii, quæ quidem medicamentis mediocribus, si non cedant, malo nodo malus est quærendus cuneus, & sæpe in tali casu præstat tentare anceps remedium, quam nullum: sed id non tentandum, nisi ubi videris imbecillioribus rem nullo modo peragi posse, & viribus etiamnum integris, neque adeo collapsis, ut remediis validioribus resistere non valeant, quod judicio prudentis Medici relinquendum est. Ego hoc sincere affirmo, me extracto ex hisce plantis, & fruticibus, desperatos curasse. Quidni? cum & Esulæ extracto omnibus his longe valentiori, quotidie utamur cum successu, ut alibi dictum est.

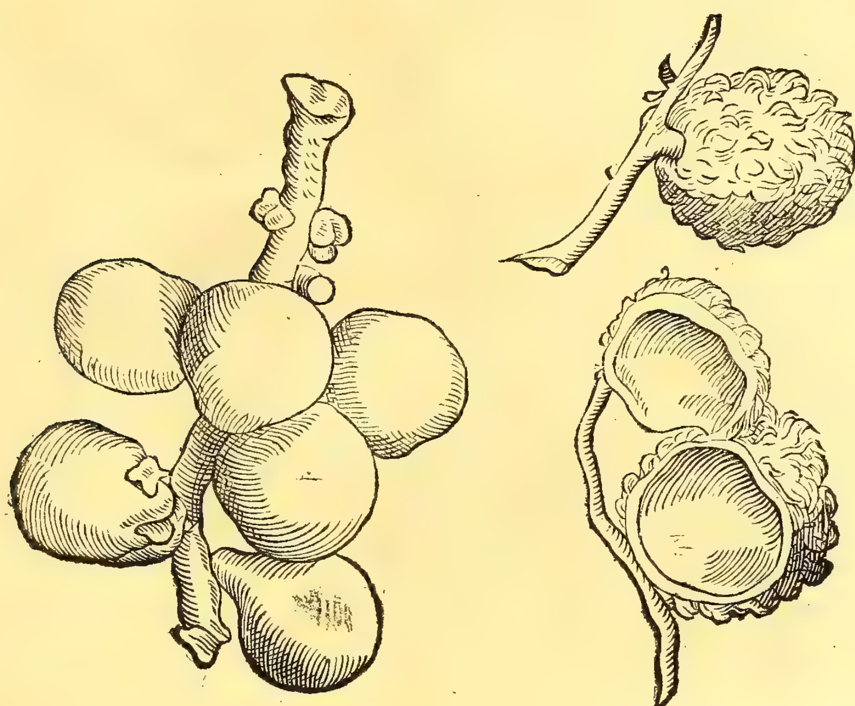
Immenſas præterea Convolvulorum ſpecies paſſim in ſilvis creſcere vidi, inter quas Scammonea, & Eſula, frequentiores. In montibus autem luxuriabat Colocynthis, & Cucumer Aſininus, ex quo Elaterium optimum conficitur.

CAPVT XXIII.

De Fructibus Lance, *&* *Rampoſtan.*

HI duo fructus externa tantum facie & nominibus inter ſe diſcrepant. Nuclei albi intus conditi cum carne ſua eundem ſaporem acidum & vinoſum obtinent. Alter *Rampoſtan* vocatur, quod fructum crinitum denotat, quia filamentis quaſi capillis, externe ſit munitus: Alter fructus, *Lauce* dictus, lævis eſt & corti-

Lance, & Rampostan.

ce flavo, qui læſus lacteum humorem emittit & acrem, qualem & in Tithymalis reperire eſt.

Cæterum arbores magnæ & vaſtæ ſunt, foliis Laurinis, è quibus hi fructus racematim magna quantitate pendent, & pulcherrimo aſpectu: facultates utriuſque fructus inter ſe conveniunt, & apud omnes paſſim incolas celebratæ, quod ardoribus febrilibus reſtinguendis eximie conducant.

CAPVT XXIV.

De Myrobalanis in Iava.

Neſcio cur Medici vocitent me Myrobalanum,
Cum non ſim Plinii Myrobalanus ego;
Nec mihi tam grato fructus laudatur odore,
Quam jecori vis ineſt ſtyptica grata mihi.

RAmum, quem vobis ob oculos pono, ipſe in ſylvis ex arbore diſcidi. Hi ſunt Myrobalani Emblici officinis dicti. Arbor, quæ hos fert, magnitudine eſt ferme Ceraſi, pulchre virentibus foliis, quæ ſaporem Oxalidis, ſeu Acetoſæ, habent. Fructus primum viridis eſt, dein maturus flaveſcit, ſapore acido, & ſumme eſt aſtrin-

MYROBALANUS.

genti, qui & exſiccatis adhuc apparet: rugas quas in patria ipſos habere videmus, in arbore pendentes non habent, ſed læves ſunt, interſtitiis tamen apparentibus, tanquam fibris: Non dubito, quin omnes Myrobalanorum ſpecies in Iava creſcant, quas Garcias ab Orta deſcripſit: ſed dum ob metum latronum Bantamenſium, & Tigridis ferociam, altius ſylvas petere non audemus, vel montes aſcendere (libenter enim in locis ſiccioribus creſcunt) mihi eas virides videre hactenus non contigit, ſed præter ibi deſcriptas ſpecies, hic aliam creſcere vidi, quæ Nucis Iuglandis facile eſt magnitudine; rotundus, & plane ſphæricus eſt fructus ejus, lævis adeo, ut tanquam ſpeculum, imaginem hominis reddat. Hos Myrobalanos Mauri ſæpe naviculis plenis ad mercatum deferunt & vili vendunt, ita ut paucis aſſibus tantum emere poſſis, quantum ad conditura m tibi toto anno ſufficiat. Conditi autem valent adverſus Dyſenterias, Choleras, & cæteros è bile natos affectus. Condiuntûr quoque muria, & aceto, cum Cucumeribus, Mangis, Pipere, Allio, & Zinziberis radicibus viridibus, ad orexin excitandam, Capparum, & Olearum vice; hoc conditurae genus *Achár* vocari antea diximus.

CAPVT XXV.

De Iangomas seu Paliuro Aegyptio Pr. Alpini.

GArcias ab Orta lib. 2, histor. Plantarum Indicar. cap. 5, hos fructus *Iangomas* vocari ait, ut & apud Malaios hic etiamnum vocantur. Quantum autem ad arborem, quæ eos fert, ea Prunis sylvestribus in Hollandia & foliis perquam similis

IANGOMAS.

est, unde & nostri *Iangomas* **Javaensche Sleen/ en Pruymkens/** vocant. Astringentis admodum sunt saporis: sed non injucundi: fructus maturi flavum colorem induunt: secus quam in patria, ubi Pruna sylvestria matura, è purpureo nigro sunt colore. Viribus inter se conveniunt: nam eodem modo, quo apud nos, succus horum mixtus cum aq. *Champaccæ*, & Rosarum, ardoribus gutturis, tonsillarum, & aphtharum denique, medetur. Ad Dysenterias, Choleras, & fluxus hepaticos, expertum, intro sumptus est remedium. Summa, Acaciæ succus nobis usum per omnia præbet.

Prosper Alpinus has *Iangomas* in sua de plantis Ægyptiis histor. Paliurum vocavit, credo, quia rami Spinis sint obsiti.

Si quis porro Acaciæ arborem videre velit, adeat Pr. Alpinum, lib. eod. cap. 4, & sic nos compilandi aliena, opere levabit. Nam certum est mihi non scribere, nisi cujus ipse notitiam è visu, & experimentum ex usu, percepi. Porro arbores hæ passim & indiscriminatim per campos hinc inde visuntur; quod mihi fidem facit ejus, quod de hac scribit Garcias ab Orta, lib. 11, cap. v, aves quasdam hunc fructum comeden-

tes, excrementa ſimul alvi, & nucleos ejus omnibus locis dejicere, qui nuclei in fervido avium ventriculo macerati, eo facilius emergunt. Vnde Virgil. in Eclogis ait,

Carduus, & Spinis ſurgit Paliurus acutis.

IANGOMAS ALTERA.

ANNOTATIO. Alterius *Iangomas* ſpeciei autor promittit deſcriptionem, ſed nihil de ea inveni, niſi ſolam hanc iconem, quam idcirco poſteris ulterius indagandam, hic apponi malui, quam ut tota negligeretur. Multum ſane, qua ad externam figuram, hi duo ramuſculi, primæ *Iangomas*, paucis exceptis, ſimillimi ſunt, niſi forte pictor nimia licentia, in magnitudine exprimenda, uſus fuerit.

CAPVT XXVI.

De Frutice odorifero quodam, Incolis Daullontas *dicto.*

Cede Melilotus, Chamæmelon cedito nobis
Viribus exupero vos, quamvis Barbara planta.

FRutex hic in ſylvis ſupra altitudinem humanam aſſurgit, & ramos ſuos late à ſe expandit, ut Salix aquatica, qua corbes in Patria contexunt, hicque frutex tam creſcendo luxuriat, ut Hortulani Chinenſes illum flamma & ferro excidere cogantur, folia fert Balſaminæ foliis non abſimilia, & ſimiliter in ambitu inciſa, florum faſciculos gerit, ut Sambucus, quibus etiam amaræ ſuccedunt baccæ: quod vero odore plane referat Chamæmelum noſtrum, & quod eoſdem nobis hic uſus in fotibus,

FRVTEX DAVL-LONTAS.

bus, & balneis præbeat, quem Chamæmelon, & Melilotus; Ideo nomen ipsi indidi Chamæmeli arborei. In Cataplasmatis porro, & Ceromatis pro tumoribus resolvendis, foliorum pulvis perutilis est, atque apud has gentes secundum locum, à Ligustro Indico, seu *Lagondi*, obtinet. Florum quoque & baccarum decoctum asthmaticis, & diuturnis pulmonum affectibus, mulierum quoque menstruis movendis, nihil utilius sumi potest: Prædictum porro *Lagondi* seu Ligustrum Indicum, vehementer prodest, in jam toties dicta paralyseos Indicæ specie, quæ *Beriberii* dicitur. Porro hunc fruticem habentes facile usu Chamæmeli, Meliloti, Anethi, & Fœniculi, caremus.

CAPVT XXVII.

De Acetosa Indica, aliisque Acetariis, & Oleribus.

Oxalis ex acido sic appellata sapore,
Purpureo flavum florem circumdata limbum.

IN Iava, & circumjacentibus Insulis, crescit quædam Acetosæ species mirabilis, nihil quoad formam cum Europæa Oxalide, aut Acetosa, commune gerens. Assurgit porro in altitudinem facile humanam, caule firma, & in modum Cannabis angulata, folia Agrimoniæ, seu Eupatorii foliis, quam sunt similia, cum acutis spinulis, hinc inde extuberantibus: Florem fert instar Malvæ arborescentis, folio simplici, ejusdem quoque magnitudinis, qui in circumferentia quidem colore ex albo luteus est, in

 calice

ACETOSA.

calice vero intus pulcherrime purpuratus. Folia si masticentur, Acetosam plane sapiunt, nisi quod gustui pinguius quiddam, & glutinosius repræsentent: Semen ejus plantæ est instar seminis Cardui benedicti spinosum.

Qualitate est è frigida vergente ad siccam: Malaii quoque Bengalenses & cæteri Mauri eam in edulibus pro olere reponunt: Olus autem, vel quicquid herbarum pro alimentis in usu est, hæ Nationes communi vocabulo, *Saiir*, vocant; contra quicquid è terra nascens medicam, vel adeo venenosam qualitatem obtinet, *Oubat* indigitant. Herba hæc quoque in frequenti usu est pro topico medicamento; conterunt quippe folia super lapidem marmoreum scrobe ligni Santalini, & intinctos pannos capiti imponunt, mixto oleo Nucis Indicæ, & aceto, in doloribus capitis biliosis, qui plerumque meninges cerebri infestare solent. In febribus ardentibus etiam & phrenitide admodum frequenti in usu est. Certe hæc gens, magis addicta est medicamentis localibus, quam intro sumendis: atque adeo pharmacis, præsertim validioribus, non, nisi in summa necessitate, utuntur: & profecto, meo quidem judicio, hoc faciunt minus absurdo proposito, quam qui inter nos in patria vel levicule affecti, statim catapotia, & pharmaca liquida deglutiunt, sine discrimine; tum extemplo lasciviæ magis, quam necessitatis ergo, venam sibi pertundi curant: ast hæ gentes sola inedia, & accommodata victus ratione, non tantum corpus neutrum: sed & insigniter præter Naturam affectum, curant, non ignari, medicamentis pro cupediis & deliciis non esse utendum. Vt autem hoc obiter addam, videtur Natura voluisse ex professo multas acidas, & constringentes herbas (ut in progressu videbitur) è terra producere, contra violentos & Endemios morbos, Dysenteriam nempe, Choleram, & Spasmum,

sinum, plerumque à bile ortos. Vt quasi digito monstraret, ubi hæc vel similia mala nascuntur, ibi locorum remediorum manifesta & etiam occulta qualitate pugnantium penuriam non fore; haud secus quam in Septentrionalibus regionibus, ad Scorbutum Endemium vel istis locis familiarem morbum, herba Britannica, seu Cochlearia abunde superque è terra nascitur, ut in Indiis quoque Occidentalibus Lignum Guajacium ad morbum Venereum, inde oriundum, terra liberaliter profert.

Trifolii variæ species, imprimis Acetosum, tam in silvis circa fluenta, quam hortis luxuriant. Idem de Portulaca, Cichoreo, Malva, Althæa, Endivia, Lactuca, Soncho, Plantagine, Becabunga, Nasturtio aquatico, Petroselino, Raphano hortensi, utraque Beta, aliisque similibus, partim ex semine à patria allato, partim sponte nascentibus, dictum volo, quarum aliquæ nostratium inferiores, aliquæ dignitate superiores existunt.

Cautio porro adhibenda, quod Flammulæ quædam species in aquis circa prædicta acetaria crescat, Lactucæ perquam similis, ejusque elegantem virorem æmulans, qua ego deceptus, frigidam herbam ratus, eam gustavi, unde tanta acrimonia & fervor linguam invasit, ut erumpentibus per totum os vesicis, plus quam per tres horas ardoris istius sensus in ore remanserit.

Mandragoræ species illa Italis *Belladona* vocata, apud Indos in frequenti est usu contra febres continuas & ardentes. Aceto vel muria conditam, fructus quoque sub cineribus tostos, pro acetariis sani & ægri apponunt.

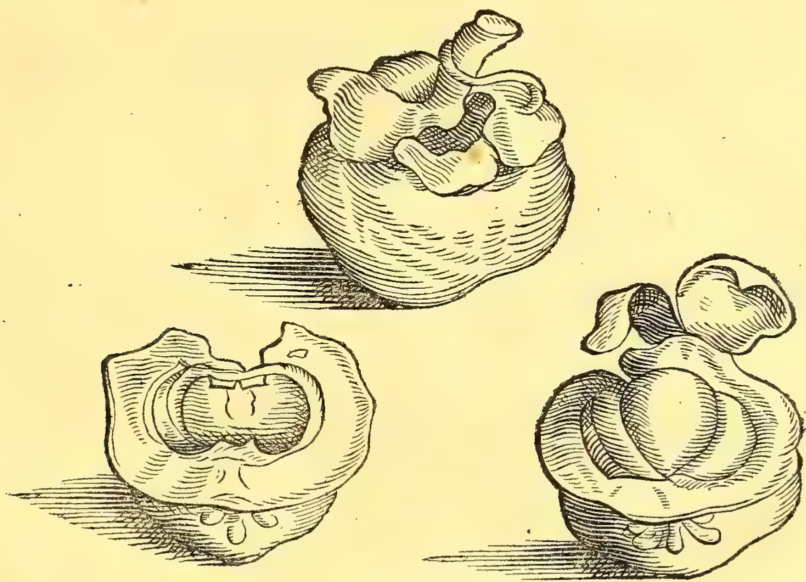
CAPVT XXVIII.

De Fructu Mangostan.

Cedant Hesperii longe hinc, Mala aurea, fructus;
Ambrosia pascit Mangostam, & Nectare, divos.

HIc fructus à Garcia ab Orta lib. 2, cap. 12, nimis leviter descriptus est, cum sit inter omnes Indiæ fructus longe sapidissimus. Cortice refert plane Malum Granatum seu Medicum, eodemque modo astringit, cum paulo majore amarore. In basi seu inferiore parte vestitur circa caudam tribus vel quatuor quasi

FRVCTVS MANGOSTAN.

separatis corticibus, minutioribus, ut in Rosa videre est. In vertice vero coronam gerit, quæ quot radios habet, tot nucleos in aperto *Mangostano*, candidissima carne nivis instar vestitos reperies, ita aliquando sex, aliquando octo, pro radiorum multitudine indubitato intus occluduntur. Folia porro hujus arboris, ut & truncus & rami, nisi

 quod

quod spinosi non sint, Mali Citrei arborem æmulantur, & nisi odore distinguerentur, qui hujus *Mangostan* foliis nullus est, procul dubio aspectum fallerent.

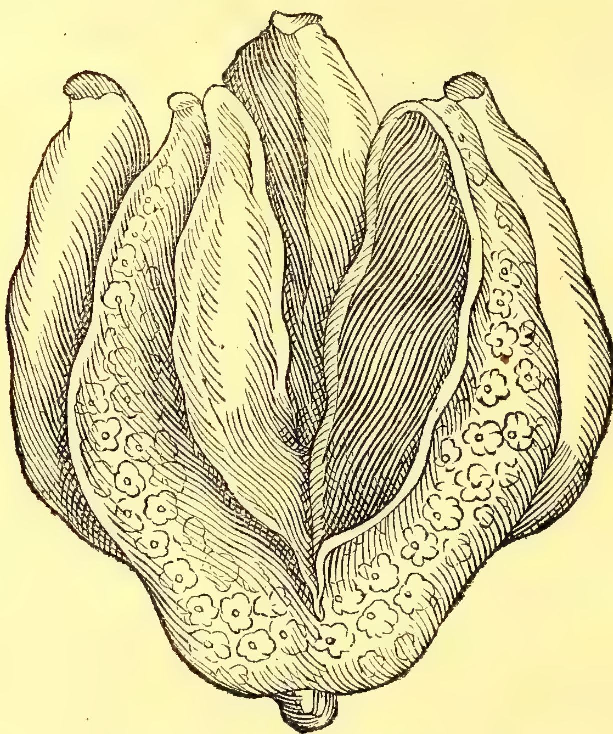
CAPVT XXIX.

Mangam fructus apud Iavanos sacer.

Antidoton adversus Iavanum dira venena
Mangam quintuplici sic spector segmine fructus.

FAbulas lectori narraturus, an veri quippiam ignoro, vos judicate: Iavani hunc fructum majoris æstimant, quam quicquid antidoti sit in mundo, sive id Lapis Bezar sit, seu aliud quippiam, ut Nux de Malediva; plantaturque tantum in regum sepulcris. Magnitudine est Nucis, quam Palma Indica fert, *Coquo* vocant Lusitani, Malaii *Calappa*. Vbi nondum maturuit, continuus videtur, maturus autem à se invicem dissilit & disrumpitur, semen intus ostendens lanugine cinctum, seu semen Gossampini arboris Plinio dictæ, quod nisi tempestive colligatur, facile à vento dissipatur. Summitatibus hujus fructus Rex Bantamensis aureum poculum torcularibus infert, atque hoc summi favoris loco Magnatibus vel Legatis peregrinis propinat. Dono porro mihi hæc Nux data est à Chirurgo hujus civitatis, qui ipsum cum non contemnenda argenti copia acceperat, à Regis Bantamensis filio majore, in præmium restitutæ à se valetudinis. Cæterum partes à se invicem supra disruptæ, tam arcte basi suæ inhærent, ut ne fortissimus quidem eas divellere queat.

FRVCTVS SACER MANGAM.

CAPVT XXX.

Crocus Indicus, Arabibus Curcum, *Officinis nostris Radix* Curcumæ *dicta.*

Magnis sum foliis, tum flavo Curcuma succo
Nobilis hic Nymphis frutexque salutifer Indis.
Cortice rugoso, sed edulia Pisa recondo,
Quam multis plantis simul hæc natura negavit.

HÆc est nobilis illa Curcuma, de qua Garcias ab Orta mentionem facit Aromatum lib. 1. cap. 39; sed cum exigua ejus notitia. sub finem prædicti cap. ait, putare se, hanc radicem sine noxa edi posse: audacter, quamvis illud non meo periculo dicat: Nam non solum ea Malaii in medicamentis utuntur: sed etiam simul cum piscibus & carnibus coquunt, condimenti & sanitatis gratia. Cæterum excellentissimum est remedium in obstructionibus viscerum, Pulmonis nimirum, Iecoris, & Lienis,

CVRCVMA.

Lienis, tum in oppilatione venularum meſaraïcarum, tum Nephriticis doloribus Calculo Renum & Veſicæ efficaciter opitulatur, tum fœminis menſtrua promovet, difficultatem pariendi aufert. Et quod in ea caput rei eſt, peculiare & ſpecificum remedium eſt in Ictero, quod multoties feliciter expertus ſum. Chinenſes quoque eam propter hunc uſum præcipue Saccharo condiunt. Folia lata habet hæc planta, non abſimilia foliis Hellebori albi, niſi quod non tam ſtriata: ſed lævia ſint. Radicem habet qualem ferme Gentiana. Flore eſt pulcherrime purpureo. Radix porro colore flavo tingit, non ſecus, ac Crocus, unde etiam Garcias ei nomen indidit Croci Indici: Luſitanice vocatur quoque *Saffran da Tierra*, quaſi Crocum Subterreſtrem dicas: Iavani radicem hanc *Borborii* vocant, unde etiam ejuſdem nominis nobile unguentum conficiunt. Hanc cum pulvere Santali & aliis floribus odoratis poſt dicendis, in marmore ſubigunt in unguenti conſiſtentiam, quo univerſum corpus, tam viri quam fœminæ inungunt: Quod quamvis inſolitis aſpectu fœdum propter flavum colorem ſit, tamen adverſus calores febriles & Solis ardores, tum moleſtiſſimos quoque Culicum morſus, ſummum eſt juvamen. Fructus hujus Curcumæ, qui floribus ſuccedunt, Echinati ſunt, ut in hac figura videre eſt, inſtar Caſtanearum in Europa. Aperti ſemen ſuum oſtendunt, Piſorum forma rotundum, quod etiam coctum in juſculo gallinarum vel carnium hœdinarum, alimenti ſimul, & medicamenti præſtantiſſimi, adverſus ſupra commemoratos morbos, vicem obtinet. Cæterum, ut finiam, radix hæc merito ob ſummas & præſtantiſſimas qualitates, inter Medicamenta deobſtruentia mihi principem locum obtinere videtur. Nuperrime obſervavi, Chinenſes etiam in ſternutatoriis hac radice uti, inſtar radicis Hellebori albi: & certe ſapor ejus aliquantum linguam vellicat: unde non mirum

rum est, processus mammillares in naribus exasperare, & ita Cerebrum concutere, & sternutamentum è Cerebro elicere.

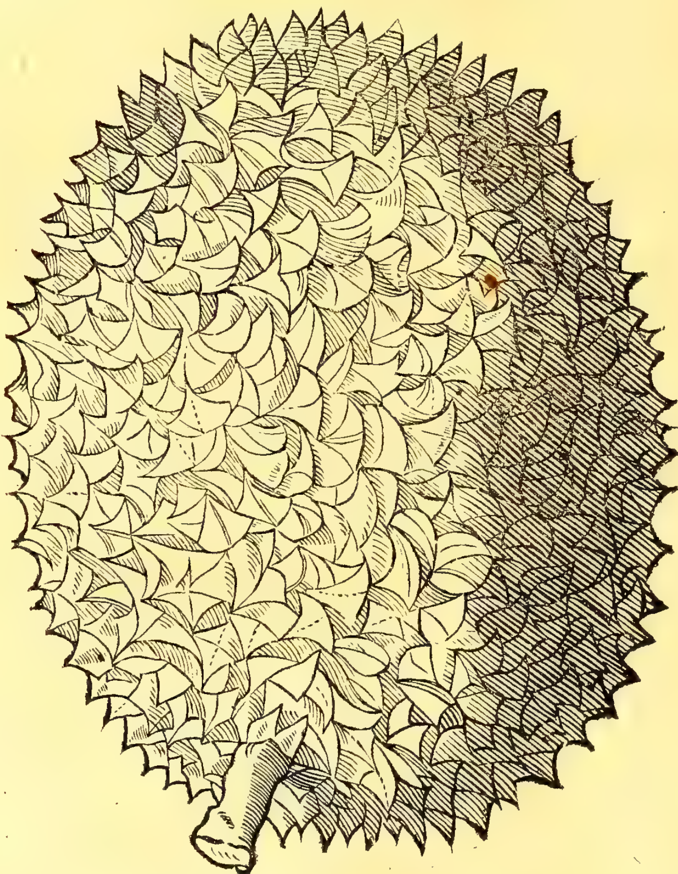
CAPVT XXXI.

De Durionibus, Iaaca, *&* Champidaca *dictis*.

Dissectis foliis, latam præbentibus umbram,
Prædita sum, viridi quæque colore nitent.
His à Laurinis foliis ego disto Iaaca;
Nam sapor, & similis fructus, adesse solent.

DVriones fructus dicti à corticis duritie, seu spinis, quamvis primum gustantibus fastidiosi sunt saporis, & odoris Allium putridum referentis, tamen merito inter saluberrimos Indiæ fructus numerari debent, sicut ex sequentibus patebit: Si quis iis assueverit, eum non tam cito satietas hujus fructus capiet, quam aliorum. Qualitatis sunt calidæ, & siccæ, quod ex effectis facile conjicere liceat; nam non solum copiose urinas cient, sed & flatus discutiunt, tum sudores egregie eliciunt: nihilominus ego inter fructus eos numerem, qui medicamentosi, & alimentosi simul dici merentur, ideoque parcius iis quoque utendum esse autumo. Nam immodice sumpti inflammationem hepati, & sanguini inducunt, & exanthemata in facie copiosa excitant. Et, si quis Indica Scabie, seu Prurigine ista, quam *Courap* Iavani vocant, laboret, is, hoc fructu comeso, statim tam ingentem in cute pruritum sentit, ut à scalpendo sibi temperare nullo modo queat. Inter Echinatos porro, & Spinosos quoque referuntur hi fructus Incolis *Iaaca*, & *Champidaca* vocati: qui ejusdem sunt generis, & uterque obsitus protuberantiis spinosis; sed, ut *Iaaca* fructus tota mole & magnitudine superat *Champidaca*, ita & pungentioribus spinis; de quo Garcias ab Orta lib. 2, cap. 11, sed melius multo Christophorus à Costa egit, f. 289.

FRVCTVS DVRIONIS Majoris IAACA.

Aspera me vestit cutis, hinc ego dicar Echinus
Non male, me nimium vescier usque cave;
Ni faciem cupias diro rubore notari,
Quem, si me comedas, pustula sæva facit.

Iaaca insalubris plane est, & difficillimæ concoctionis, & fere incoctus per alvum rejicitur, ut ore assumptus est: nam caro ejus circa nucleos fixa, tam lenta est, ut vix dentibus lacerari valeat, flavi coloris est, sed ipsi nuclei, à se substantiam albam reddunt, instar cremoris lactis, sed lentam, & viscidam, digitisque adhærentem. Hæc autem

autem *Iaaca* non è ramis dependet, ſed miro modo è trunco Arboris prodit. Ingentes nuclei intra ſpinarum concamerationes contenti carne alba veſtiuntur.

FRVCTVS DVRIONIS Minoris CHAMPIDACA.

EST tamen illius aliqua ſpecies, quam hic depictam damus, quæ è ramis dependet. Ac Arbor illa in qua creſcit, vaſta eſt & præalta, foliis Platani latis, aut Quercinis, ſed profunde laciniatis: Fructus autem peculiari voce *Champidaca* vocatur, & melioris eſt ſaporis, ſalubriorisque ſucci quam *Iaaca*. Ex corticibus horum Echinatorum fructuum Indi cineribus combuſtis Lixivii loco in lavandis linteis, & veſtibus, utuntur, & nos iis in Cauteriis potentialibus non ſemel uſi ſumus.

CAPVT XXXII.

De Herba ſentiente, & pudica, quam Luſitani Yerva Sentida *y* Vergonhada *appellant.*

Cur tactum refugis, cur nervos contrahis? anne
Hic Daphne latitas, quæ Lauro forte relicta
Phœbæos radios fugias vetereſque calores?
Pone metum, nullos Phœbi verearis amores,
Arcta pudicitiæ ſatis hic cuſtodia poſta eſt:
Cynthius hic vacua nec ſolus regnat in aula.

GArcias ab Orta Medicus quondam Proregis Goënſis hanc herbam deſcripſit lib. 2. Aromatum & Stirpium Indicarum, cap. 27. Sed quod dicat foliis Polypodii creſcere, non ita eſt; nam foliola habet longe minutiora: Verum accedunt

HERBA SENTIENS.

dunt proxime ad Viciarum & Ciceris Arietini formam. Cæterum planta hæc nomen sortita est, quod contacta, in se contrahatur, tanquam si pudore afficeretur: flosculum profert eleganter flavum, similem flosculis Anagallidos; non ultra palmæ altitudinem assurgit. Quoad qualitates ejus manifestas, eas ex gustu parum amaro, & astringente, siccas & calidas esse constat, proximeque Viciarum naturam redolent, è quarum genere eam esse affirmare ausim: nam floribus parvulæ siliquæ succedunt, nisi quod teretes & oblongiores sunt, quam Cicerum siliquæ. Prima facie & superficialiter naturam hujus plantulæ contemplanti, mirum videtur herbam resilire à contactu hominis; sed cum videam idem etiam in aliis multis plantis evenire, mirari desino: Nam inter cæteras videre est semen Trifolii acetosi, si contrectetur, exsilire & manum hominis fugere. Hoc Trifolium cum summa quantitate crescit ad Promontorium bonæ Spei, eaque sola herba ferme ægri à Sceletyrbe reficiuntur; Cum nescio quam ob causam, aut à nostris, hominibus hujus regionis illatam injuriam, non amplius descendant ad littus, cum vaccis, bobus, & ovibus venalibus. Præterea Cucumer Asininus, unde Elaterium confici solet, ubi maturuit, linteo excipi debet, ut decerpatur, alioquin cum strepitu dissilit à se invicem, & manum carpentis eludit. Notum quoque de herbæ istius siliquis, quam Noli me tangere, in Patria vocant, quàm etiam tactum, ubi maturuere, effugiant. Itaque non est, quod putemus miraculum hoc peculiare huic plantæ esse; ne dum in hac re nimis altum philosophemur, idem nobis accidat, quod Christophorus à Costa refert evenisse Philosopho Malabarensi, qui præ nimis accurata hujus herbæ contemplatione amens redditus sit. Præterea Iavani illud pro philtro habeant: Ego natura non propensus ad credendum supernaturales, & superstitiosas medicamentorum vires, cum Horatio concludo Epist. ad Numicium:

Nil admirari, prope res est una, Numici,
Solaque, quæ possit facere & servare beatum.

CAPVT XXXIII.

De Planta Iavanis Simbor Mangianam; *Malaiis vero* Tando Rousa. *Quod utrumque nomen Cornu Alcis à similitudine exprimit.*

Et mare cornigerum est, & cornibus aëra pulsat,
Multa avis in Iava, Cornua terra gerit:
Aspicis hanc plantam, similis quam Cornibus Alcis;
Affixam scopulis, terra nec ulla tegit:
Atque è fungosa mitto radice fibellas
Queis quicquid tango, sic retinere scio.

NAtura genitrix & rerum conservatrix, non solum videtur contenta fuisse, in effingendis cornutis animalibus, in terra, & etiam in mari, ut post ostendemus; verum hoc videtur etiam æmulari voluisse in vegetativis, seu plantis, ut in Cicerum, & aliquibus Pisorum speciebus: Sed præcipue in hac planta, quæ circa fluen-

CORNV ALCIS SIMBOR DICTA.

ta in Iava, præsertim regno Bantamensi, crescit, adeoque ad vivum foliis suis Cornu Alcis refert, sicut in hac figura videre est, ut ne quidem Pictor vel Plastes illud melius arte efficere posset: Radice enim caret, in cujus vicem succedit massa quædam è materia fungosa, qualis apud Hollandos in paludibus (quas **De Veenen** vernacule vocamus) è fundo aquarum retibus extrahitur, unde isti cespites flammatiles conficiuntur, quos **Turven** indigitant Batavi nostri. Crescit illa præterea, terra non contecta: sed vel simpliciter lapidi imposita, vel arboris cavo trunco, demittens hinc inde sua folia.

Supra hæc, descripta herba merito propter succulentiam suam, & quod perpetuo vireat, inter Seda seu Semperviva, numeranda venit: nam nunquam arescit; sed per pluvias aliquando putrescentibus foliis, statim primo Sole nova succedunt. Quantum ad foliorum substantiam, & formam attinet, ea est plane talis, qualis in Liliis apud nos albis: florem ferre credo, sed eum non vidi, neque adeo sciscitandi occasio data fuit,

propter Iavanos Bantamenſes, ſi non inimicos, ſaltem ſimulate amicos nobis, in quorum territorio hæc planta præcipue creſcit.

Vſus foliorum apud Iavanos idem eſt, qui apud nos foliorum Lilii albi, in Cataplaſmatis ad Oedemata ac ad Tophos à frigida cauſa ortos; At in Eryſipelate Malaii minus convenire aiunt, unde calidior hujus herbæ Natura facile colligitur: Quod & ſapor ejus amarus & faſtidioſus indicat, intus ſumpta, alvum ſatis vehementer movet, necat quoque Lumbricos & Tineas puerorum, umbilicis contrita, & impoſita.

CAPVT XXXIV.

De Phyllitide ſeu lingua Cervina, ubi de Polypodio, & reliquis Filicum Speciebus in India creſcentibus.

CIrca fluenta in Iava Phyllitis ſeu Lingua Cervina creſcit magna copia, ſæpe in humanam altitudinem exſurgens, colore pulcre viridi: forma ejus in Patria omnibus nota eſt, ideo ea omiſſa, tantum uſum in re medica oſtendam. Ad Dyſenterias itaque ſiſtendas & orgaſmum in Cholera refrenandum, ejus decocto

PHYLLITIDIS SPECIES.

feliciter quotidie utimur. Radices ejus ſaporem dulcem, qualis etiam in Polypodii radicibus eſt, præ ſe ferunt; harum decoctum excellens eſt remedium in obſtructionibus Lienis, Quartanis, Scorbuto, & ſimilibus è melancholico ſucco ortis affectibus: efficacius hæc omnia præſtabunt, ſi addas Sarſamparillam & radicem Chinæ. Præterea hoc nobis experimento compertum eſt, folia hujus Plantæ arte Chymica in ſal redacta, medicamentum topicum eſſe præſtantiſſimum in ulceribus inveteratis, præcipue pedum, & tibiarum exſiccandis. Tum in carie oſſium, quæ hæc ulcera frequenter comitatur, tollenda, efficax eſt remedium: nam propter aëris humiditatem, ulcera tibiarum difficulter ſanantur, tum propter negligentiam & malam victus rationem, in nauticis Sociis præſertim, ſæpe in inſanabile malum convertuntur: ſed de hoc alibi fuſius diximus. Iavani, & Malaii ipſam quoque herbam in Morſibus venenatarum

rarum bestiarum conducere aiunt. Cæterum ex supradictis effectibus satis constat herbam hanc esse temperatam, præsertim radice, quæ deobstruens est, præcipue in obstructionibus prædictis lienis, cujus affectibus peculiari, & formali, qualitate medetur.

CAPVT. XXXV.

Solani Indici Fructus Edulis, quem Indi Fockii Fockii *vocant. Et Hyoscyamus Indica.*

Fructibus in Patria Solani Narcotica vis est,
India at è contra Solanum producit edule;
Destituunt Medicum sic Medica Mala saporem
Naturamque novam Europæ in finibus illa.
O quoque sit utinam, vehimur quum per mare ad Indos,
Longum iter! Infames liceat deponere mores.

QVantum ex foliis, floribus, fructuque denique hujus Plantæ conjicere licet, certo certius est, hanc speciem Solani esse, nisi quod fructus longe grandiores sint, quam Solani nostri, utpote qui cubiti longitudinem aliquando excedant, corticeque tam lævi, ut speculi modo, humanam effigiem remittere possit. Foliis

Solani Species Fockii Fockii dicta.

quoque hirsutioribus & quasi lanam superinductam gerentibus. Crassitudine brachium humanum facile æquent. Pleni intus sunt seminibus minutis, qualia etiam in fru-

 ctibus

ctibus seu baccis nostri Solani inveniuntur. Fructus porro in his regionibus, non solum, sunt edules; verum etiam delicatissimi saporis, si coquantur cum Vino, & Pipere. Eundemque gustum obtinent quem Cinaræ basis, seu Carduus altilis in Patria. Commune est edulium apud Indos & etiam nostrates, qualiter sunt Rapæ in nostra Patria. Boni porro sunt nutrimenti, tum diureticam vim obtinent, eoque calculo vesicæ, & renum affectibus admodum utiles: Malaii, & Iavæ incolæ fructum hunc vocant *Focqui Focqui* iterato vocabulo, quod etiam in aliis rebus faciunt, quas excellere sciunt; atque in eo conveniunt cum cæteris Orientalibus linguis, præsertim Arabica & Hebræa ut ex. gr. Si prophetæ rei alicujus excellentiam cum emphasi exprimere volunt, non solum dictiones; sed integras sententias ingeminant, ut mos in Bibliis loquendi frequens est. Ita loquitur Dominus, Dominus Zebaoth &c. Hoc eo Parergice addidi, quod lingua Malaica, quamvis, ut pleræque Orientales linguæ, vocabulorum indigens, tamen significativa sit valde, & amœna, meo quidem judicio, quæ non solum per totam Indiam familiaris: sed & in Surate, Chormandel & cæteris Asiæ oris, in multo est usu.

Vt ad rem redeamus, unde digressi sumus, hujus *Focqui* species est & alia sylvestris; sed hujus fructus, non, ut jam dicti, oblongus est & teres; sed sphæricus plane, & ubi maturuit, colore flavo, cum domesticus, sit colore vel purpureo, vel grandinis instar albo. Cæterum sylvestris hic fructus amarus est, ideoque non nisi ab Apris & Rhinocerotibus devoratur. Porro hujus plantæ caulis (quod fere omiseram) plane spinosa est, unde imprudenter, non secus, ac Rubus, attingi non debet. Rhinocerotis porro lingua, & palatum tam aspera sunt, ut vepres, & spinas cubitales devoret, ac quo quid pungentius est, eo libentius isto alimento utitur, si in hominem irritata hæc bestia sæviat, solo linguæ attactu carnem, & cutem, usque ad ossa ei delingit, ut alibi in animadversionibus Garc. ab Orta, ad VII Caput de Ebore, latius diximus.

Quam plantam Indi Daturam, ego Hyoscyamum Indicam appellavi, non solum quod narcotica & stupefaciens vi ei similis sit: Sed quod odore foliorum & forma floris maxime respondeat. Semen in echinato cortice conclusum gerit, qui maturo semine dissilit cum strepitu, si vel levissime tangatur, fabasque cinereas, nigris guttis distinctas, intus ostendens.

CAPVT XXXVI.

De Sedo arborescente.

Rosa vale, & Violæ, quas Arcticus orbis adorat;
Nam melius multo complentur odoribus auræ
Flore hoc Sedifero, quem dives Iava virentem
Ostendit, diris pellit contagia morbis,
Ac gustu Oxalidos gratum diffundit acorem,
Et semper toto viridis spectatur in anno;
Scorpius hanc plantam nec tanget Araneus unquam,
Antidotum hinc Medicis adversus dira venena.

FRutex hic non in solo crescit, sed arboribus Mangiferis aut Quercus cujusdam speciei, quam Indi *Kiati* vocant, affixa non secus, ac viscus apud nos, qui tamen in dictis arboribus non deest. Planta seu frutex hic est foliis Oxalidis saporis, oblongis, qualia sunt Persicariæ; sed crassioribus longe, & succulentioribus, qualia sunt Sempervivi istius folia, quod in tectis apud nos nascitur, & **Huys-loock** vocatur. Radices edit mirabiles, teretes, ex quibus fibras demittit, quæ vel lapidem, vel arborem apprehendunt, & sine limo, vel terra, sic affixa crescunt, magnitudine glandium, forma & figura tali, quali est manubrium hastæ seu lanceæ, quibus Persæ, & Turcæ equites etiamnum utuntur (nam usus illarum apud plerasque Europæ Nationes exolevit): florem profert parvulum, Anagallidis flori similem, sed album, & tam

SEDVM ARBORESCENS.

tam aromatici odoris, Citri æmuli, ut me in vita nil quicquam odoratius naribus percepiſſe ſciam. Vnde etiam apud Malaios nil ad Cerebri & Nervorum præternaturales affectus æque conducere fertur: Hinc quoque in Spaſmo & Cholera, Conſerva ex floribus, & foliis hujus Plantæ, ſingulare eſt remedium. Comperi quoque egregios ejus effectus in Dyſenteriis; habent enim folia qualitatem aſtringentem, & ſaporem plane talem, qualis eſt in Acetoſa patria, ſed palato longe gratiorem: flores quoque conditi non minus cordiales ſunt, quam Bugloſſæ aut Borraginis. Fructus medium digitum longi, ſapore muccilaginoſo & fatuo, & per medium tranſverſim diſſecti, ſemen oſtendunt paulo majus quam Milii, itidem muccilaginoſum, quod decuſſatim ſitum eſt, ut ferme arcem repræſentet, quatuor ſuis vallis & propugnaculis exornatam. Qualitate quantum manifeſte ex ſapore elicere poſſumus, hæc Planta frigida eſt & ſicca: Virtute vero occulta, putredini, & omni corruptioni reſiſtit, unde merito inter violentos jam dictos morbos, pro Alexipharmaco apud incolas in uſu eſt. Dum hæc ſcribo, retulit mihi ſenex quidam Malaius, qui medicinam inter ſuos exercebat non infeliciter, nihil æque conducere ad venenata vulnera à pugionibus, & lanceis Iavanis alicui inflicta. Solent etenim Iavani, mortalium longe crudeliſſimi, tela ſua tingere cruore cujuſdam Lacertæ venenoſiſſimæ, quam à ſono, quem edit, *Gecco* vocamus, ut alibi dicemus. Hinc conjicere licet, eandem herbam etiam ad ictus venenatorum animalium utilem eſſe.

CAPVT XXXVII.

De Nobilissimo, & Saluberrimo Aromate Cardamomo, Majori & Minori.

INter alias herbas, & Aromata, quæ fertilis Insula Iava profert, merito inter excellentissima Cardamomum est numerandum: Planta hæc caulem habet Arundinis modo internodiis à se invicem distinctam, & certe folia non absimilia Arundinis foliis, & eodem quoque modo catervatim crescit, primumque intuenti, vix dif-

CARDAMOMVM MINVS.

ferentia inter duas has stirpes videbitur, nisi quod Cardamomum vix ultra duos aut ad summum tres pedes in altitudinem assurgit; folia quoque contrita suavissimum odorem à se reddunt. Dum florentem eam primum conspexi, animadverti insignem Garciæ ab Orta in descriptione errorem, lib. 1, cap. 24, qui ait, Cardamomum, non secus, ac Fabas, & Vicias, seri, & eodem modo crescere, pendentibus siliquis, Pisorum instar, in summitatibus Plantæ; quod longe secus se habet.

Ideoque ego, qui plantam hanc millies contemplatus sum, primus eam ad vivum delineatam exhibeo. Circa radices igitur primum emittit spicam, qualis in Spica Nardi conspicitur, verum longe crassiorem, cujus calycibus supernascuntur flores, pallidi potius in peripheria, quam albi; in calyce vero flavum colorem ostendunt, suntque admodum similes floribus Mali aurei. Flosculis his decidentibus siliquæ eorum loco succedunt; semen fragrans Cardamomi continent, quale in officinis nostris conspicitur; sed colore sunt flavo semina intus conclusa, quæ ariditate & tractu temporis ex puniceo atrum, quem in exsiccato Cardamomo colorem videmus, contrahunt, eodem modo,

do, quo lector effigiem, ob oculos sibi ponere potest; Certe si egregias hujus præstantissimi Aromatis qualitates enumerare quis velit, vix horæ spatio istas eloqui poterit: Nam calorem habet blandum, & Naturæ nostræ amicissimum, nullum empyreuma in visceribus nostris relinquens; ideoque etiam solum absque alio cibo masticari, & comedi potest, secus, ac Piper, Zinziber, Caryophylli, & reliqua calidiora Aromata, quæ summo suo calore, vix nisi admixtis aliis eduliis deglutiri possunt, & nimis large usurpata phlogosin in sanguine, & febres sæpe continuas excitant; Vrinas porro commode ciet, menstrua fœminarum blande movet, anhelitum commendat, tum obstructionibus Hepatis, Lienis, & præsertim Mesenterii, ad miraculum usque, conducit, etiam in jusculis gallinarum, carnis hœdinæ, & vitulorum.

Ex hac Cardamomi descriptione facile deprehenditur Plinii error, qui l. 12, Natur. Hist. cap. 13, Cardamomum ait nomine & frutice similem esse Amomidi, quod falsissimum est, cum Amomis, ut post docebimus, ferulacea sit herba, & radice refert radicem Spicæ Indicæ, pro qua imperitis etiam obtrudi posset. Atque hoc loco est, quod glorier, me primum esse, qui nobilissimam Cardamomi Plantam exacte descripsi: Cum etiam Garcias cap. & lib. suprad. se tantum auribus famam Cardamomi percepisse affirmet. In cibis porro condiendis, præsertim carnibus, & piscibus elixis, apud Malaios in summo usu est, & certe fragrantem gustum iis addit, concoctionique adjuvandæ summe conducit.

CARDAMOMVM MAIVS.

Cardamomum majus copiose crescit in silvis Iavanis, flore, Hyacinthi modo, fasciculato. Differt à minori Cardamomi specie, supra descripta, plurimis modis; primo,

quod ultra humanam altitudinem assurgat; quod folia quoque longe ampliora habeat, quod caule non sit geniculato, aut Arundinis instar nodoso, sed qui Cæparum more foliatim à se invicem separetur. Præterea, ut diximus, Cardamomum minus spicas suas circa radices cum floribus emittit; è contra majus, Hyacinthi modo in fastigio gerit. Semen denique ejus vel siliquæ oblongiores sunt, digitali aliquando longitudine: folia tamen odore conveniunt, ut & flores. Nisi quod folia majoris Cardamomi, præterquam quod sint majora citra comparationem, etiam aversa parte, instar Verbasci sint mollia. Tota Planta pulcherrimo est aspectu, grato virore floribusque albis cum purpureo limbo nitet. Vires ejus plane conveniunt cum Cardamomo minori.

CAPUT XXXVIII.

Nymphæa Indica flore purpureo, cujus Calyx seu Fructus quasi per nebulam à Clusio describitur.

Indica purpureum præfert Nymphæa colorem,
Atque Nuces gignit maturo calyce eduleis.

Planta subsequens certe dignissima est, quæ describatur, tum ob qualitates excellentes, tum propter pulcherrimum ejus florem; denique propter admirandum, qui floribus succedit, fructum, cujus mentionem facit Car. Clusius, Exo-

NYMPHÆÆ SPECIES.

ticorum lib. 4: sed tantum per transennam, utpote qui descriptionem non instituit ex visu; sed ex relatione navalis cujusdam socii, à quo fructum hunc coëmptum esse ait:

Ego,

Ego, qui plantam millies vidi, eam paulo luculentius vobis ob oculos ponam, ut conatus viri diligentissimi simul, & doctissimi in re herbaria adjuvem: Itaque verum est, quod ominetur plantam aquaticam esse; nam Nymphæa est, in omnibus nostrati, tam in latis quam rotundis foliis, caule, & radice plane conveniens: Flore vero à patria Nymphæa differt, qui in Hollandia vel albus, vel flavus est, hic autem pulchre purpureus, odore gratissimo nullo modo nostrati cedens. Fructu quoque, & calyce longo à patria Nymphæa distat, qui in superficie hic planus conspicitur, tanquam si per medium cultro dissectus esset; verrucas parvas in orbem distinctas super ostendens circiter triginta N°, quæ paulatim grandescentes, calycem sibi unaquæque effingit, donec maturescens Nucem Avellanam dempto putamine, tum forma, tum nucleo valde referunt; saporem quoque ejus non male æmulatur, qui tamen fatuus aliquo modo, & aqueus est, naturam redolens elementi, in quo crescit.

Quantum ad vires attinet, in tertio gradu frigidas, de iis hic conticeo, cum in his patriæ Nymphææ similis sit, ideoque decocto hujus plantæ, à Malaiis edocti, utimur in calidis morbis, febribus ardentibus, Phrenitide, Cholera, & in mortifera Dysenteria.

Nymphææ porro aliæ species hic etiam circa ripas fluminum, & in stagnis crescunt abunde, usque ad Lentem aquaticum, gratum Anatibus (quos Chinenses in copia alunt) pabulum.

Potamogeiton quoque feliciter provenit, tum Plantago aquatica, quam frigidam esse nullus mortalium mihi facile persuaserit: nam dum experiendi gratia (ut Botanicis mos est) hujus plantæ folia paulum masticarem, tantam acrimoniam in ore sensi, quantam ne quidem Ranunculi aquatici ea species dare potest, quam Flammulam apud nos, rei herbariæ periti ab ardore vocant. Ita ut meminerim nos, non frustra aliquando in Patria de ejus qualitatibus disputasse: nam & folia hujus Plantaginis etiam apud nos masticata aliquam acrimoniam in ore relinquunt, verum transitoriam tantum, & momento durantem; hæc vero Indica palatum & guttur excoriat. Quodsi adhuc incredulus quis rei Botanicæ studiosus, de hoc dubius hæret, huc veniat velim, ei bona fide promitto, hac planta degustata omnem scrupulum ex animo rejiciet.

CAPVT XXXIX.

De Veronica Iavana, ubi & quædam parergice tractantur de familiari potu Aracco.

CRescit hæc herba copiose in pratis, & sylvis Iavanensibus, flore albo, Malaii, & Iavæ Incolæ eam *Oubat Matta*, vocant, quod medicamentum pro oculis denotat, quia illi succum expressum ad lippitudinem, & Ophthalmiam oculorum adhibent, non secus ac nostri succo vel aqua destillata Veronicæ ad affectus oculorum utuntur. Porro hic succus, & totius herbæ decoctum in affectibus thoracis commendatur, ut sunt Asthma, Phthisis, & reliqui morbi Pulmonum, qui cum tussi homines molestant. Tum propter vim diureticam Incolæ ea utuntur in affectibus renum & vesicæ; tum in Gonorrhœis è concubitu Venereo conceptis. Itaque ut sæpe mirer oscitantiam nostræ gentis, quæ hos populos Barbaros appellare non veretur; cum non solum in herbis cognoscendis, sed in omni œconomica administratione nostros longo intervallo post se relinquant. Vtuntur porro Incolæ foliis hujus contritis ad ulcera pedum & tibiarum; nam qualitatis est egregie exsiccantis, atque ulcera, ut supra dixi, propter climatis humidam constitutionem, admodum difficilia sunt curatu. Imo propter intemperantiam militum, & nauticorum sociorum in potando *Aracco* seu vino adusto Indico, hæc ulcera cacoëthia, & mali moris, & sæpe insanabilia efficiuntur.

Vt transitorie aliquid de *Aracco*, seu vino adusto Indico, dicamus; sciendum est Chinenses, gentem totius Orbis avarissimam, & subtilissimam, hoc potus genus, ut Oryzæ parcant, adulterare Holothuriis, in mari fluctuantibus, admixtis, ut sic ei perniciosum Pulmonibus ardorem concilient; & hinc fit, ut miseri nautici & milites in Phthises, Marasmos, sanguinis sputum incidant, &, post diuturnam emaciationem, miserrime morian-

VERONICÆ SPECIES.

moriantur: Nam hæc Holothuria, ut & cætera recrementa maris, inter quæ est Nautilus piscis, Stellæ marinæ, & alia, tam exurentis sunt caloris, ut solo attactu in cute vesicas excitent, non sine summo dolore. Hujus generis sunt non tantum Lepus marinus, sed Stellæ marinæ, & Asterites, tum Nautilus piscis, cujus descriptionem post dabimus, qui tam ardentis est caloris, ut dum è Patria in Indiam navigarem circa insulas Canarias, mari vehementer tranquillo, in scapham cum aliis descenderem, piscandi gratia, &, extracto reti, cum inclusus esset unus ex hisce Nautilis, quem dum imprudens & inscius contracto, tam vehemens calor manum meam invasit, ut iis fieri solet, qui à Dracone pisce, quem **Pieterman** nostrates vocant, puncti sunt, & nisi admoto Allio in aqua marina macerato, mihi subvenissem, certe propter dolorem febrem incurrissem.

CAPVT XL.

De Ricino Brasiliensi, Lada Chili *vocato, quod sonat Piper Chilense & de ejus usu hactenus nobis incognito.*

QVamvis planta hæc sub nomine Ricini Americani, jam etiam apud Batavos in hortis seri, & coli inceperit: tamen quia ejus usus non nisi quam inter caustica medicamenta cognitus est, ego non potui, quin ostenderem familiare Lusitanis, & Indis condimentum, & edulium esse ad cibos assos, vel elixos, hoc modo; Sumunt

LADA CHILI.

Sumunt poma seu fructus illius Mandragoræ, quam Itali *Melansana* vocant, Neoterici Poma Amoris, Lusitani *Tamatas*, & *Poma doro*, à pulcherrimo, & lucido in maturis rubro colore; discindunt fructus hos cum hoc Pipere Chilensi in minutissimas particulas, easque crudas, oleo & aceto perfundunt cum pauco sale, eoque pro cupediis utuntur. Hoc modo frigidissimam, & narcoticam Mandragoræ qualitatem calidissimo alio fructu temperantes, ne frigus prioris solum comesi naturalem calorem suffocet, & extinguat. Constat autem Piper istud Chilense, Capsici speciem esse, ut bene notat doctissimus Clusius in annotationibus supra Nic. Monardem Medicum Siviliensem, fol. 386.

Incolæ præterea (quod & à quibusdam nostratibus fit) istud Chili quoque assiduo ore ferunt masticando: ast ego id conans animi gratia imitari, tam exurens hoc inveni, ut mihi non videretur operæ pretium assuescere ei mori, qui, præterquam quod cum dolore conjunctus sit, etiam nihil emolumenti adferat; tamen asserunt Lusitani jam dicto modo præparatum, utile esse adversus pituitam, & cruditatem stomachi; quæ propter aliquoties jam dictas causas huic regioni admodum familiaris est.

Porro descripta Ricini species est è minutioribus: nam sunt etiam majores, quæ pollicis crassitudinem exæquent, ejusdem tamen usus, & facultatis, quam superiores, qui hic depinguntur.

ANNOTATIO. Improprie admodum nomen Ricini huic plantæ inditum esse mihi videtur; cum neque forma, neque figura externa, ullisve qualitatibus internis cum Ricinis Americanis conveniat; sed vera Piperis sive Capsici Brasiliensis species appareat. Nisi forte, (ut sæpe contingit, circa exotica imprimis,) varia nomina nunc huic, nunc illi plantæ approprientur.

CAPVT XLI.

De Telephio Indico.

TElephii seu Sempervivi ea species, quam Belgæ **Hemel Sleutelen** vocant, hic in hortis crescit caule paulo elatiore, quam patrium, foliis etiam aliquantum in figura variantibus. Incolæ Malaii id à forma *Moulit Bebec* vocant, quod Anatis rostrum significat: nam inversum Anatis rostrum admodum bene refert, præsertim

TELEPHII SPECIES.

istorum, qui incisuras ad latus rostri habent, ut in hac figura videre est. Semper vivet hæc planta, quæ ad cæteras qualitates frigida & sicca est, ideo Incolæ utuntur ea contrita ad ipsorum scabiem & cætera biliosa ulcuscula in cute, quæ hic nunquam desunt. Tum ad Erysipelata utilis quoque est cum aceto contusa. Malaicæ mulieres ea quoque utuntur pro topico super bregma puerorum, ubi suturæ nondum coaluerint, referentes, id ad robur cerebri facere, & ut id topicum melius applicent, novacula capillos infantium abradunt. Cæterum mirari subit Incolarum horum industriam, qui veterum Arabum, Avicennæ & reliquorum instar, à forma herbis nomina indunt externa: tum in herbis dignoscendis, & noxiis ab innoxiis separandis, Gusaratti & qui ab ora Chormandel huc veniunt, adeo excellunt, ut ne quidem optimo Botanico cedant. Ratio est, quod hæ gentes sectam Pythagoræ sequuntur ut plurimum, qui nihil, quod anima sentiente præditum fuit, ullo modo comedent; sed vegetativis stirpibus & herbis tantummodo vescuntur; quare etiam à crebra experientia edocti ad unguem herbas edules ab herbis medicinalibus, vel etiam venenosis, distinguent, imo hoc norunt pueri septennes & infra.

CAPVT XLII.

De fructu Billing-bing *indigenis vocato.*

Stypticus è Citreis acor etsi dentibus hæsit
Billing-bing *gustum hunc fructus abire facit.*
Non secus, ac magnus dolor arcet sæpe minorem,
Hic acor his acidis fructibus eruitur.

CRescit arbor quædam foliis Ciceris arietini quoad figuram: sed grandioribus, acido sapore præditis. Fructus porro tam pendentes ex ramis, quam ex trunco ipso arboris prodeuntes, magnitudine sunt & forma Cucumerum, primum adolescentum, quos *Agurcas* Lusitani vocant; qui certe propter extremam suam acidi-

BILLING-BING.

tatem, ipse acor vocari merentur, & quod magis in iis miror, si cui dentes, ab acido aliquo fructu gustato obstupescant, his fructibus tantum degustatis, statim acor iste evanescet, credo, eadem ratione, qua in quibusdam affectibus mixtis præter naturam major dolor minorem obscuriorem reddit. *Billing-bing* hic fructus Malaiis dicitur, & nos ex ejus succo expresso (nam succulentus admodum est) Syrupum conficimus, adversus hepatis intemperiem calidam, & Phlogosin in sanguine venis & arteriis contento; tum eo utimur etiam cum Oryzæ non decorticatæ decocto, quod *Padii* vocamus, egregio juvamento in febribus ardentibus, & continuis, tum siti sedandæ

M optime

optime confert. Choleræ quoque impetum ſiſtit. Hinc facile quis colligat, qualitate eſſe è frigida verſus ſiccam, quod aſtringens ejus guſtus etiam indicat.

CAPVT XLIII.

De Cypero Indico.

HErba hæc in ſumma quantitate circa fluenta Iavæ creſcit, radices ejus bulboſæ ſunt, non ſecus, ac Chamæbalanus, ſeu glans terreſtris, qui in Zeelandia in agris foditur è terra: Odoris ſunt plane aromatici, & Caryophyllos referentis. Vnde earum decocta per aliquot dies ſumpta, nervorum frigidis affectibus ſumme condu-

CYPERVS INDICVS.

cunt, imprimis multum adferunt levaminis in tremoris, ſeu Paralyſeos iſto genere, quod *Beriberii* aliquoties Indis vocari diximus. Indæ Mulieres hanc plantam etiam ciendis menſtruis adhibent, nam diuretica admodum eſt. Ideo hydropicis quoque convenit, & propterea habemus in Noſocomio ſemper radices Cyperi exſiccatas ad manum, cum ille frequentiſſimus ſit, & decocto Chinæ, atque hoc Cypero feliciter curatur. Ex hac radice porro conficimus arte Chymica ſal, apprime utile conſumendis excreſcentiis in ulceribus, præſertim pedum, & tibiarum: nam præterquam quod eas abſumat, etiam os à carie defendit, & loca inania carne replet, eique cicatricem ſuperinducit. Idem & Cyperus in Patria præſtat, in cinerem redactus, & inſperſus ulceribus iſtis calcium, quæ Perniones vocitari ſolent, quæque hyeme præſertim mortales infeſtant. Cyperus porro inter Graminis ſpecies reponi debet: ideoque, quia de iis alibi latius diximus, hic ſupervacuo labore ſuperſedebimus.

C A-

CAPVT XLIV.

De Fabis, & Leguminibus in arboribus nascentibus, & primum de arboris fabiferæ flore, qui Boa Tsinkring *dictus Iavanis.*

FLos, quem depictum videtis, in præalta arbore crescit, cujus truncus multis, & acutis spinis obsitus est, folio plane, quali Tilia in nostra Patria. Apertus tam egregie ruber est, ut è longinquo nihil gratius oculis objici posse putem, cui magna copia siliquæ succedunt, in quibus rubræ Fabæ itidem nascuntur, quibus

ARBOR FABIFERA I, BOA-TSINKRING dicta.

Turdi avide vescuntur, non secus, ac in Patria nostra baccis Orni rubris, laqueo inditis capiuntur.

Plurimæ sunt arbores, quæ varia Pisorum genera, & Legumina ferunt, more plane nostris incognito, ubi miraculum esset, Fabas è ligno nasci. Saporis tam boni sunt ut nostra Legumina, quædam, melioris: attamen sunt Pisa, Legumina, & Lupini, quæ non secus, ac nostratia in sarmentis nascuntur, & bacillos appositos scandunt. Fabæ, quas Turficas nos vocamus, plures species hic nascuntur, qui sapore nullo modo aliis cedunt.

Cæterum quoad vires Leguminum, ea constat versus siccum pleraque vergere, ac flatulenta esse, torminaque in ventre & intestinis ciere: diuretica tamen sunt omnia, & hydrotica; unde ea inter medicamenta alimentosa reponamus, & non nisi aliquoties iis vescamur.

Inter eos quoque familiares sunt, Phaseoli seu Fabæ purgantes, Pisorum nostrorum forma, sed folio Trifolii, vel Meliloti, verum crassiori. Harum Fabarum jus hydropicorum aquas potenter per superiora & inferiora educit.

PHASEOLUS II INDICUS RUBER, qui ABRUS Prosp. Alpino dicitur.

ANNOTATIO. Cum Autor noster solam iconem hujus plantæ sine aliqua descriptione exhibuerit; Cumque eadem æque in Brasilia luxuriet ac in India Orientali, vel Ægypto; paucis defectum hunc supplebo, eaque traditurus quæ mihi innotuerunt. Quod vero ejus figuram & descriptionem in opere meo neglexerim, non est quod quisquam miretur; quoniam ea tàntum attigi, quæ majoris sunt efficaciæ in Medicina; hoc vero, rectius in puellarum cultum, quam corporis alimentum vel medicamentum cedat; Corallorum enim uniones, quas collo gestare solent, ex rubris Pisis conficiuntur; nec memini unquam in Brasilia hæc sicut cætera Legumina advenis vel indigenis, etiamsi probe elixa, accepta fuisse, quod ea pravi nutrimenti, & difficillimæ concoctionis deprehenderint. Idem quoque de iis testatum reliquit Prosper Alpinus, etiamsi fateatur ab Ægyptiis parari & pro cibis apponi.

Silvestris & volubilis hæc planta semper virens arboribus se involvit, easque enititur tenaci

teaci ſarmento. Cui, rami alternatim oppoſiti, uti & folia ad eundem modum æqualia, paria in quolibet ramulo, circiter digitum longa, figura Buxi, vel Sesban Alpini potius foliis ſimilia, ſplendentia, ſine petiolis, ramulis ornate innitentia conſpiciuntur: moventurque ut nonnullæ aliæ herbæ ad Solem, ſeſe claudentes ac aperientes ad ejus ortum vel occaſum; quaſi eo converterentur, quo humor radiante Sole provocatur. Ex parvis floribus ſiliquæ proveniunt omni anni tempore, quæ mature factæ dehiſcunt, unde ſex, ſeptem, vel octo ſemina apparent Piſi fere magnitudinis, ſed paulo ovalis figuræ, dura, ſplendentia, læto coccineo colore decora, excepta ea parte, qua folliculo annectuntur, ubi macula nigra loco hili egregie ſplendet.

PHASEOLVS III QVADRANGVLVS.

En Phacos, & docti quadrata Legumina Plini.

MIrum hoc Leguminis genus foliorum magnitudine, & fructuum inſueta figura, cæteris præeminet, licet creſcendi modo & qualitate iiſdem Piſis, ſimile ſit; non enim ingratioris ſaporis ſunt fructus, quam Piſa illa in Patria apud nos, quæ ſine membranaceo illo cortice (noſtrates **Peulen ſonder Schillen** vocant) appoſitos bacillos ſarmentoſis ſuis ramis, ſcandunt. Ex uno eodemque caule tria folia ſibi conjuncta emergunt, atque ex eodem quaſi centro pediculus provenit; ex quo Phaſeolus quadrangularis dependet, Piſis rotundis repletus, qui ubi maturuerit, dehiſcit, & fit edulis.

De eorum natura & guſtu nihil ulterius addam utpote quæ reliqua id genus Legumina æmulantur, ut ſupra monui.

PHASEOLUS INDICUS, IV qui SECAMONÉ Alpino dictus.

ANNOTATIO. Quam sæpe inter se conveniant, Ægypti & Iavæ Plantæ, ex hoc quoque Phaseolo liquet, qui nihil plane differt, ab eo quem P. Alpinus in Plantis Ægyptiacis tradidit; quamvis ille, ut & Autor noster, nihil fere de ejus qualitatibus specifice egerint; ille enim tanquam novam & adhuc minus usitatam, eam exhibet, & disputat, ad quam speciem redigenda sit, & Apocyno Clusii, angusti folio non male comparat. Noster vero autor qualitate hujus Phaseoli, communes cum cæteris Leguminibus & plantis fabiferis, sub hoc capite comprehensis, statuit: quamobrem eo lectorem remittit.

Planta hæc exotica sponte in silvis nascitur, alteque saliens, arbores vel bacillos scandit, foliis longis, duris, acuminatis. Flores fert albicantes stellares, tres quatuorve simul copulatos, ex quibus nascuntur siliquæ longæ, lanuginosæ, crassæ Rhododendri siliquis similes, sed longiores, seminibus parvis refertæ.

Testatur Pr. Alpinus, ex hac planta manare succum flavum, urentem, quem siccatum Ægyptii valenter tenues humores purgare aiunt. Unde nonnulli Scammonei speciem esse affirmant, quam *Secamoné* appellant; cujus tamen nullum in medicina usum se novisse dicit.

Pisorum

LVPINVS FLORE FLAVO.

PIsorum hoc genus, si vel ex sapore fastidioso, & amaro, judicare velis, è Lupinorum est specie. Flores fert flavos, quibus siliquæ succedunt, Pisorum nostrorum siliquis similes. Decoctum eorum alvum movet, & urinas, ideoque magis inter medicamenta, quam alimenta locanda veniunt; agrestes sunt, & in hortis, quod sciam, non coluntur. Ramunculi ex ipso caule satis longi & recta extensi emergunt, qui desinunt in quinque vel sex folia oblonga tenuia. Flores autem & siliquæ etiam caule cum tenui pediculo adnascuntur.

CAPVT XLV.

De quibusdam Indicis floribus, eorumque grato odore & usu apud Incolas.

IAvani, imo omnes Indi, qui Mahumetis sectam sequuntur, florum bonorum odorum sunt amantissimi, ut hinc proverbium enatum sit, Iudæos rem dispendere in sacrificiis, Christianos in epulis, Mahumetanos in odoribus. Itaque suaserim Hollandis nostris, qui tanti faciunt florum varios colores, & odores, ut sæpe integra patrimonia in eos absumant, huc veniant, si emolumentum è floribus suis desiderent, nam ingens in Iava est bene odoratorum, & coloratorum florum copia, ita ut si particulatim de singulis agere velim, charta & atramentum mihi prius deficiant, quam Na-

FLOS INDICUS CHAMPACCA dictus.

turas eorum explicem. Itaque ſelectiores, & magis odore præſtantes enumerabo. Inter odoratos igitur, facile principem locum obtinet Flos ille, quem *Champacca* indigitant, qui creſcit in arboribus non abſimilibus Perſicæ Mali, foliis eodem modo oblongis, & in cuſpidem pyramidaliter deſinentibus. Colore flores ſunt duplici, viridiori & aureo, qualis eſt in Malis Aureis Hiſpanicis. Forma ſunt, quali apud nos flores Colchici, vel etiam Croci Anglici. Porro odoris jucundi, & Roſam mixtam cum Viola æmulantis. Vnde etiam fœminæ Indicæ iis in nobili ſuo unguento *Borborii* ſupradicto utuntur, ut corpus à capite ad calcem eo inungant. Capillos quoque ferme ſemper intertextos habent hiſce & aliis bene olentibus floribus, ut maritis ſuis, vel potius amantibus, gratiores occurrant.

Naſcuntur præterea in arbuſculis, nivis inſtar albentes floſculi, qui *Fula Mogori* à Garcia ab Orta vocantur, tam grati odoris, ut Violæ ipſis cedant longo intervallo. Ex his aquæ deſtillatitiæ cordiales conficiuntur pro Lipothymiis, (quæ frequentes, & periculoſæ hic in Choleris eveniunt,) præſtantiores certe, quam aqua Roſarum vel Bugloſſæ poſſint eſſe. Ad Epithemata porro in continuis febribus, & doloribus Capitis bilioſis accommodatiſſimæ ſunt hæ aquæ; unde natura horum florum, è temperato verſus frigus vergens facile conjicitur.

CAPUT XLVI.

De Roſa Batavico-Indica inodora ſeu Malva fruteſcente.

FRutex quidam hortorum ſepibus contexendis plantatur, cum ſarmentoſis, & oblongis ramis, è quibus corbes conficiuntur. Folia habet pyramidalia, in circumferentia dentata, florem fert rubicundum plane, qualis eſt Roſæ ſimplici folio apud nos. Sunt & frutices ejuſdem ſpeciei, qui carnei coloris flores gerunt, quem Belgæ **Lijfverwigh** nominant; totus porro frutex inodorus eſt, & ſuo virore ſolum, & pulchre florum rubro colore, aſpectum delectat amœniſſimum. Maſticatus Flos nigrum ſuccum à ſe emittit, quapropter nobis aliquando denigrandis calceis inſervit. Ex

ſapore

Rosa Inodora Rvbra I. Rosa Inodora Pallida II.

ſapore tamen aſtringenti, conſtat frigidioris eſſe naturæ, & in Febribus continuis aqua deſtillata ex his floribus ad conciliandum ſomnum uſus ſum pro frontali. Non incommode etiam poſſe ſumi in Dyſenteria propter aſtringentem vim contenderim, ſed cum notiora, & meliora ad hunc affectum medicamenta nobis ſuppetant, non eſt quod ad minus uſualia curramus. Ego huic frutici lubens Malvæ fruteſcentis nomen indiderim. Cum Flos ipſi Malvæ arboreæ flori non ſit abſimilis, præſertim quantum ad pediculum prominentem è Floris calyce, ut hic depictum videre eſt.

SEcunda Roſa Batavico-Indica inodora hic appoſita eſt, quæ quoniam colore tantum differt à priore, quod illa rubro, hæc vero carneo ſit colore, peculiariter quod de ipſa amplius ſcribamus, non habemus.

CAPVT XLVII.

Appendix. *Moly, vulgo Lilium Indicum.*

PRo miro & vario naturæ luſu flores Aſiatici Europæos æmulantur. Belgæ in Indiis pulcherrimum hunc Liliis rubris noſtris annumerant, quibus ſane figuræ & coloris elegantia haud cedit, & proinde apud indigenas, perpetuos florum & odorum admiratores, in pretio habitus. Si ulli florum Indicorum comparandus, certe Moly

LILIVM INDICVM.

Moly montano latifolio, flore flavo, Clusii similis existit. Caule unico, enodi, firmo, sed tenui, ad altitudinem nostratis Lilii exsurgit. Cui infra tria quatuorve folia oblonga, surrecta, supina parte carinata & contorta adnascuntur. Summo autem fastigio, ex membranaceo folliculo, bifariam diviso, quindecim aut plures flores uncialibus vel longioribus pediculis, senis foliis, stellæ in modum expansis, emergunt, qui simul eleganter juncti coronam imperialem repræsentant. Ideoque non indignam putavi plantam hanc ad vivum in Indiis depictam pro corollario annectere, licet ulterior ejus usus & dignitas à nobis adhuc desideretur.

CAPVT XLVIII.

De Ligustro Indico, & Alcanne frutice.

CHristophorus à Costa, historiarum libro, de aromatis, & plantis Indicis, f. 285, vehementer laudat hanc plantam: Quod adeo verum est, ut nihil præstantius inveniri in terra posset, fovendis membris eorum, qui à molestissima paralyseos specie, *Beriberii* dicta, affecti sunt; de qua cum latius in Method. medendi egerim, non est quod hic repetam. Planta eadem est, quam Prosper Alpinus sua, de Plantis Ægyptiis, historia Ligustrum Indicum nominat: & certe flos, folia, & sarmenta omnino Ligustrum referunt; odoratius tamen spirant folia quiddam, quam nostrum Ligustrum: flos quoque, quamvis forma conveniat, colore variat; nam in Ligustro Indico subcyaneus est, cum in Ligustro patrio, nive sit candidior; Vaccinia tamen utriusque

nigro

LIGVSTRI SPECIES I.

LIGVSTRI SPECIES II. ALCANNA dicta.

nigro ſunt colore. Nobiliſſimus eſt frutex per omnem Indiam, longe virtutibus excedens Chamæmelum, & Melilotum, quum in fomentis diſcuſſoria ſua vi paralyſin ſanet, folia maſticata aliquantum linguam vellicant, ſine tamen inſigni acrimonia.

Alcannæ frutex, quem ſimul hic appingi curavi, huic congener eſt, niſi quod ſit foliolis minutioribus, quam Liguſtrum Indicum, quod Malaii *Lagondi* vocant, Garcias ab Orta *Neergundo*, & *Negundo* appellat.

Alcannæ porro folia per totam Indiam in uſu ſunt tingendis dentibus, labris, & unguibus præſertim, rubro colore. pulcrum inter Mauros exiſtimatur, quod hoc modo faciunt; folia in lapide marmoreo piſtillo confracta macerant in aqua pura, cum pauca calce, & ſic rubrum naſcitur hoc pigmentum, quo & caudas equorum ſuorum Turcæ, & Perſæ, eleganter tingunt, non ſecus, ac ſi videas equos iſtos in Zelandiæ partibus, ubi Rubia tinctorum naſcitur, qui quia Molas illas circumactiles trahunt, quibus radices dictæ Rubiæ, in fornacibus exſiccatæ, teruntur in pulverem, toti rubro colore picti conſpiciuntur.

Denique ut concludam, hi duo frutices in tanto ſunt honore apud mulieres Malaicas, ut ſacrilegus habeatur, qui malum de iis protulerit verbum, & ſemper in lotionibus, quibus utuntur in puerperiis, omnibus denique vulvæ morbis, ditiores, hæ plantæ adeſſe debent. Quin & ſenectutem arcere dicunt, & (ſi auderent) mortem ipſam. Certe virtutes ejus egregias ego nunquam ſatis laudare deſinam, cum foliis hujus nobiliſſimi

lissimi fruticis, secundum Deum, sanitatem meam restitutam debeam à molestissima ista paralyseos supra dicta specie, qua ego per integros quatuor menses, cum prima vice, à Iavanis Mataranensibus obsessi essemus, vexatus sum, fotu, & decocto intus sumpto hujus *Lagondi*, plane ab ea liberatus sum, & in Nosocomio eodem modo plures alios percuravi.

CAPVT XLIX.

De Colocassia seu Culcas *Prosperi Alpini, quam Ari esse speciem proxima descriptio ostendet.*

PRosper Alpinus libro suo, quem edidit de plantis Ægypti, hanc *Culcas* ab incolis vocari ait, ipse Colocassiam vertit, qua ratione ego equidem ignoro, cum Colocassia longe quid aliud sit, præterea edulem esse ait, quod quidem verum est, sed cum cautione est intelligendum, ne ignarus quidam vitæ periculum incur-

COLOCASSIA.

rat, cum planta hæc natura sua venenata sit. Itaque radices ejus crassas, & in taleolos discissas, Iavani per triduum aut quatriduum in profluenti macerant, ut muccilaginosa, quæ in iis est substantia, abluatur, nam in hac muccagine deleteria ejus vis consistit, tunc expressas torculari easdem radices Soli siccandas exponunt, & dein eas in pollinem terentes, placentas ex iis loco panis & oryzæ conficiunt. Et hæc est radix ea, clade Iavanorum Mataranensium nos obsidentium tam nobilis, quæ inter eos perniciosam in castris Dysenteriam excitavit, dum miseri fame oppressi, quod à nostris oryza omnis intercepta, & incensa esset, quæ à *Tengal* civitate in castra advehi deberet. Itaque hac sola fere radice se per aliquot septimanas sustentare in summa fame coacti sunt. Chinenses, & Malaii eodem modo præparatis ejus radicibus utuntur. Quantum me spectat, ego non libenter fruar deliciis tam caro constantibus. Præterea (quod pene omiseram) dum hanc radicem coquunt, prius decoctum abjiciunt, & addita aqua recenti recoquunt, & tum iis quoque vescuntur, cum aceto, & oleo Nucis Indicæ, & Pipere,

Pipere, ut nos radicibus Betæ rubræ. Cæterum quod Pr. Alp. loco citato dicat, plantam hanc florem non ferre, falsum est, immo ego ejus florem, & fructum, millies vidi, & ex iis conjeci, Ari esse speciem, ut in hac figura videre est: adde quod fructus maturus omnino ruber sit.

CAPVT L.

Cynara Indica seu Ananas *Indis dicta.*

Qui legitis Cynaras, atque Indica dulcia Fraga,
Ne nimis hæc comedas, fugito hinc, latet Anguis in herba,
Ne tibi lethifero sapor impleat ilia succo.

CVm Christophorus à Costa hunc fructum egregie describat, nolo ego honorem suum illi invidere, sed lectorem eo remitto: hoc tantum addito, gustu adeo delicato esse, quam Fraga in Patria, vino, & saccharo macerata. Externam cutem hujus fructus aufert, qui eo uti volet, & reliquum discindit in taleolas, quas aqua,

ANANAS FRVCTVS.

aut vino, paulum macerare necesse est, ut erodens vis ipsi insita extrahatur, alias calore suo palatum, & linguam exulcerant, bullasque in iis excitant. Quapropter omnibus & singulis suaserim, ut his fructibus moderate utantur, ne decepti à gratissimo sapore incurabilem Dysenteriam incurrant. Quamvis fructus hic ex effectu suo procul dubio ca-

lidus judicari debet, tamen folia frigida ſunt, quod acidus ejus, & adſtringens ſapor, ſatis indicat, qui guſtus non niſi in frigidioribus plantis reperitur. Neque hoc alicui videri mirum debet, plantam, aut fructum, una parte calidum, altera ſæpe frigidum eſſe, cum exempla in promptu ſint; ſed unicum hoc tantum adferam huc de Malis Citreis, Limonibus, & Aureis, quorum pulpa egregie refrigerat, exterior vero cortex calidus eſt, quod ſapor ejus amarus facile indicat, præterquam quod mulieres Indæ, nullum efficacius medicamentum ad obſtructiones menſtruorum eſſe quotidiana experientia teſtantur, & nos corticibus horum fructuum conditis, ad frigidos Ventriculi, & Inteſtinorum affectus commode utamur.

CAPVT LI.

De Betonica fruticeſcente.

Antequam plantam hanc fruticoſam deſcribam, illud lectorem admonitum volo, me inter Naturæ miracula, quæ in hac Inſula viſuntur, referre, quod herbæ, & plantæ, alibi à natura molles, hic caule ligneſcente multæ conſpiciantur, ut inter cæteras videre eſt Malvam vulgarem, quæ pumilis ſtolonibus ligneis

BETONICA FRVTICESCENS.

egregie floret, & caſeolos ſuos profert. Multæ præterea Fabarum, & Lupinorum ſpecies hic in arboribus creſcunt, quod in Patria noſtra plane inauditum eſt, ſed de iis ſuo loco. Ad Noſtram hanc Pulmonariam jam deveniamus, quam ſic nomino, quia maculas fert in foliis ſuis, quales in Pulmonaria noſtra videmus, quæ ibi inter olera refertur, ſed revera flores, ſeu ſpicæ ejus, eam de Betonicæ genere eſſe arguunt: tamen hic pulmonibus ejus decoctum utile fertur, Sputo ſanguinis, Phthiſi, Aſthmati denique conducit, quod *Sakit hatii* Malaii vocant, ſeu morbos Cordis, cum Cor, Hepar, Pulmo-

Pulmones, Lienem denique ipsi nomine Cordis insigniant, ac, uno ex supradictis instrumentis laborante, *Sakit hatii*, id est, se dolere è Corde conquerentur; & dum locum affectum manu demonstrant, facile Medicus versatus errorem intelliget, alias ludibrio se exponi Tiromedicus putaret. Spica hujus plantæ frutescentis, ut dixi, Betonicæ flori respondet: colore sunt flosculi, qui mille fere, una spica existunt, ex pallido cyanei, quales sunt flores Roris-marini in Patria. Indæ porro mulieres succum hujus plantæ expressum, ac viridem, excellens antidotum dicunt esse adversus morsus Serpentum, Scorpiorum, Scolopendrarum, & cæteros venenatos ictus. In quo ego illis facile fidem adhibeo, cum sciam, ipsas perfectissimas magistras, & repertrices venenorum esse, quibus illos, quibus male volunt, ad Orcum demittunt, & in hoc genere fraudis nullo modo Italis cedunt, cum terra hæc, ut optimarum, & præstantissimarum herbarum est ferax, sic venenorum, & medicamentorum deleteriorum copiam gerat.

FRVTEX INDICVS INCOGNITVS.

FRutex hic exoticus, anonymus est, cum floribus exiguis copulatis, foliis autem magnis, deorsum pendentibus, ex pediculis solidis, ligneis. Eorum succus ulceribus malemoratis exsiccandis dicatus est. Cætera, quæ de hujus plantæ viribus dicenda forent, quia mihi incomperta, posteris indaganda relinquo.

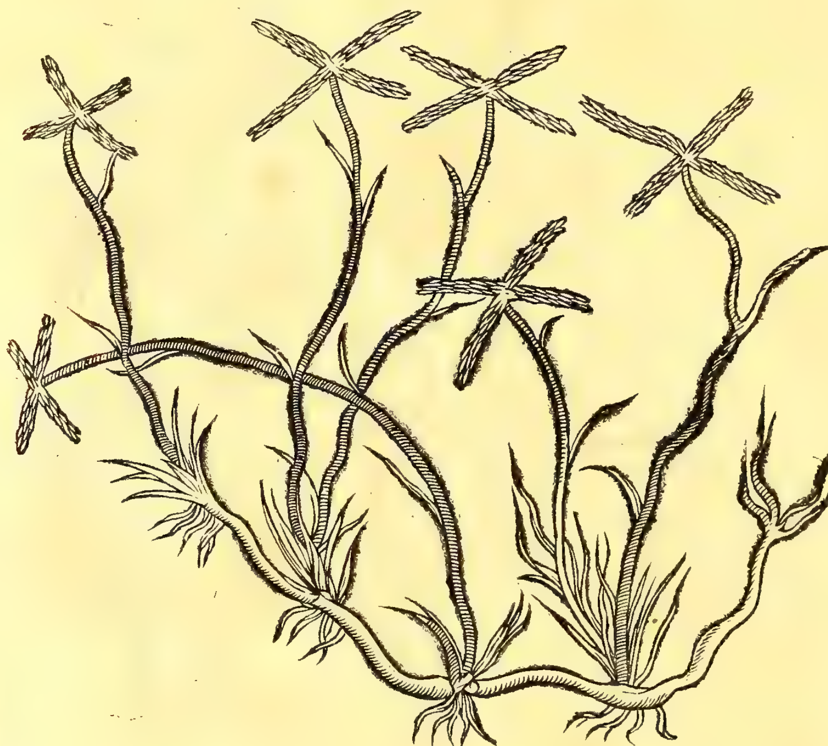
CAPUT LII.

De Gramine Cruciato Prosperi Alpini, lib. 1. de Plantis Aegypti, cap. 40. & de cæteris Graminibus medicinalibus, & radicibus eorum in Java.

Gramen ego quamvis vociter vilissima Planta,
Sed tamen in morbis notus me prætulit usus,
Qui Renes diro vexantque dolore vesicam.

GRaminis species hic depicta, abundantissime in Insula Iava crescit, non secus, ac in Ægypto, ubi Prosper Alpinus medicus præfecti mercatorum Venetorum in Cairo Ægypti, eam crescere ait, folia eadem habet cum gramine vulgari: sed in apice Caulis quatuor decussatim aristas profert, formam Crucis plane referentes. Est

GRAMEN CRUCIATUM.

præterea Gramen ejusdem generis, quod sex vel octo, tales aristas ferat, quales hic pinguntur, & stellas cælestes non male tum referunt; in his aristis semen continetur parvum, & semini per quam simile. Radices cum tota planta coquuntur, ad Dysurias, Strangurias, Renum, & Vesicæ dolores, & ulcera; excitandos dein fluxus muliebres, Malaii medici iis utuntur.

Graminis omnigeni adhuc plurimæ sunt species, figura diversa, Dodonæus quindecim, vel sexdecim diversas ponit, Lobellus aliquanto plures: sed huc veniant velim, vel centum iis ostendero. In hoc genere etiam (omissis vulgaribus) Iuncum odoratum repono, quem quamvis Garcias ab Orta nullius ferme usus esse dicat, quam equorum substernendis cubilibus, tamen in Iava vix unquam carnes, vel pisces elixantur, quin fasciculus hujus vere aromatici Graminis addatur, cum ad saporem conciliandum, tum ad naturalium membrorum concoctionem adjuvandam. Taceo vim ejus deobstruentem, in Iecoris, Lienis, Mesenterii denique, & Pancreatis infarctionibus, quæ duæ posteriores obstructionum species, hic perquam familiares sunt, & miseros mortales sine ullo fere sensu doloris in marasmum & extremam extabescentiam conjiciunt, ita ut verius Sceleti, ac umbra hominum, quam homines appa-

appareant: sed de his in privatis meis Observationibus, & Methodo medendi Indica.

Crescit & aliud Graminis genus, sola radice à vulgari differens, quæ tres, quatuorve tubercula profert, Ciceris, aut Pisi magnitudine, quæ masticata plane saporem Caryophyllorum reddunt, nisi quod sint moderatiori & blandiori calore. Denique quamvis Gramen vulgatissima sit herba, & propterea ab omnibus existimetur vilissima, & abjectissima: tamen inter saluberrima est è terra nascentia medicamenta.

Quapropter, quia multi nihil nisi pretiosa prodesse putent, monitum volo qualemcunque novicium huc adventantem, nil quod vulgo contemptissimum videtur, temere abjiciat; cum vel exercitatissima ingenia in eo sæpe reperiant, quod omnes universi Orbis thesauros superet, sanitatem dico, sine qua multi hic ardeliones frustra delicias ex opibus quæritant.

Corona quidem nulla graminea nobilior in majestate populi terrarum Principis, præmiisque gloriæ Gemmatæ, & Aureæ, Vallaresque, Rostratæ, Civicæ, Triumphales &c. Plin. lib. 22. tum quoque lib. 4. cap. 55. Graminea (corona) non nisi in desperatione suprema contigit nulli, nisi ab exercitu universo, servata & decreta. Cæteras Imperatores dedere, hanc solum miles Imperatori.

CAPVT LIII.

De Halicabo seu Alke-kingi *Arabibus dicto.*

PLanta hæc nobilis circa fluminum ripas copiose nascitur, cum floribus suis pulcre flavis, quibus minores paulo patriis vesiculæ succedunt, quibus semen continetur: Indi, & Chinenses hanc plantam cum Mandragoræ pomis, quæ *Poma d'oro*

HALICACABVS.

Lusitani vocant, & Chili seu Ricino Americano comedunt, de quo cum in descriptione

ne Ricini commemoravimus, non est, quod actum, hic agamus. Succus viridis expressus in usu est ad calidos Renum, & Vesicæ affectus: Tum in Gonorrhœis Venereis, quæ hic eveniunt acerbissimæ, remedium est anodynum summe; & certe hinc videre licet, quam consone, hæ gentes, quamvis Idiotæ, cum nobis medicinam exerceant, ut mihi non dubium sit, Græcos potius hanc artem à vetustissimis Ægyptiis, & Arabibus hausisse, quam ipsis tradidisse; nam quis, quæso, Græcorum huc unquam devenit? præterea Malaica unaquæque mulier medicæ simul & obstetricis munere facile fungatur, ac (ut fatear, quod res est) ego me illarum manibus libentius commiserim, quam sciolo alicui Medico, vel Chirurgo arroganti, è scholis studia in umbra educata, & inflatam præsumptionem, præ se ferenti, & sine ulla experientia, medici solummodo in charta, tamen (si Dis placet) rationales dici volunt.

CAPUT LIV.

De Verbena Indica, & nugacibus de ea anicularum opinionibus.

VErbena hæc similis est Verbenæ nostræ mari, spicæ tamen hic duriores, & longiores sunt; foliis hujus Plantæ contusis utuntur Incolæ, & nos quoque, ab iis edocti, ad ulcera tibiarum: nam egregie exsiccant, quod requiritur in omnibus ulceribus, quæ hic propter aëris calidam & humidam constitutionem, difficulter

VERBENA INDICA.

admodum curantur. Succo expresso recenter, & cochlearis unius mensuram ægri ad Cholicos dolores, Dysenteriam, Choleram, & reliquos indiscriminatim Intestinorum

ſtinorum affectus, cum ſummo ſucceſſu hauriunt. In Syncope quoque, & animi deliquiis cum aceto contuſam pectori applicant.

Cæterum herbam hanc ſacram eſſe dicunt anus Indicæ (quod cum noſtris aniculis commune habent) omniaque incantamenta arcere aiunt, & maleficia: ſed credat Iudæus Apella, non ego; qui, ut natura non propenſus ſum credendis ſuperſtitioſis medicamentorum viribus, hoc ſaltem ridendi cauſa huc adduxi, ut oſtenderem, inſanam, & futilia credendi Cacoëthiam, & malum morem inter totius Orbis deliras aniculas verſari.

CAPVT LV.

De Myracantho ſeu Eryngio Indico.

Affectos renes & tormina dira veſicæ,
Cortice quæ ſcabro producit calculus, atque
Mille minas mortis ſanat Myracanthon odora
Radice, & rauco ducit de pectore phlegma.

QVantum ad folia Eryngium hoc Patrio ſimile eſt, quod in collibus arenoſis circa mare in Hollandia, & in Zeelandia circa aggeres, copioſe creſcit. Flore tamen omnino differt, qui ſpicatim prodit, non ſecus, ac flos Lavendu-

ERYNGII INDICI SPECIES.

læ, ſeu Spica Nardi, niſi quod longe major ſit hujus Eryngii flos, coloris eſt ex cæruleo pallidi, florens per totum annum conſpicitur, &, ſecus quam in Patria, liben-

ter circa paludes crescit: & longa spatia occupat, læto sane ob pulcherrimos flores aspectu. Radicem habet Aromaticam, & blande calidi saporis: Vnde non frustra Myracanthi nomen apud Græcos meruit. Ego radices hic saccharo condiri jubeo, & illis cum summo successu exhibeo, qui paralysi Indica, *Beriberii* Incolis dicta, laborant, quod in me ipso expertus sum, dum molestissimo, & pigro hoc malo, per quatuor continuos menses miserrime decumberem. Copiosas quippe urinas hæc radix elicit, & sudare facit; tum Asthmati, quod plerumque hoc malum comitatur, utilissima est, neque ego inter vegetativa medicamenta ullum præstantius reperiri posse confido, ad expectorationem Pituitæ salsæ, & crassæ, ut taceam notissimas ejus vires adversus Calculum, & Renis affectus. Colicum quoque dolorem temperato suo, & blando calore, confestim sedat, & flatus intestinorum discutit.

CAPUT LVI.

Milium Solis seu Lithospermon Indicum.

HOc Milium Solis, quia à Patrio floribus, caule, & foliis, non longe differt, peculiarem de eo descriptionem hic non adjunximus, id solum dico, fructum longe majorem, ac lapidis instar durum, ferre, quæ farinam edulem intus contineat: Portugallice vocatur *herba da Rosarios*, quod Malaicæ mulieres pauperiores, &

MILIUM SOLIS.

servæ, horulas suas precarias inde conficiant, & etiam iisdem catenarum seu torquium loco, ut ditiores ex auro, utantur. Vires hujus seminis notæ sunt adversus Renum, & Vesicæ affectus, &c.

CA-

CAPVT LVII.

De Esula Indica, & de Planta illa, quæ lacrymam illam emittit, Gutta Gemou vocata.

Scammonii succum quid laudas Græcia mendax?
Indica nam Lathyris liquorem fert meliorem;
Aureus est illi color, & virtutibus aurum
Exsuperat, quod dirus Hydrops testabitur, atque
Indica Paralysis Beriberii *nomine dicta.*

PAssim hic in silvis crescit mirabilis, Esulæ, seu mavis, Lathyridos, species, quæ in tantam altitudinem assurgit, ut ingentes arbores scandat, crassitudine sæpe brachiali, & amplius, plena est spinosis extuberantiis, quæ tamen, utpote molles, puncturas non inferunt: foliolis hinc inde excrescentibus, quæ admodum similia sunt

ESVLA INDICA.

foliis ejus Sedi, seu Sempervivi, quod nos vernacula lingua **Huys-loock** vocamus. Caule est trigono, quo vulnerato succus lacteus, qualis ex Esula, desultim exit, ut, nisi tibi caveas, facile vestem, &, quod pejus est, faciem, & oculos commaculet, quibus propter vim causticam admodum inimicus est. Ex hoc succo conficimus extractum utile ad Cachexiam, Hydropem, Paralysin, & reliquos stupidos, & frigidos affectus, qui levi pharmaco non moventur: dosis ejus est à gr. x. ad xx.

Ab hac Planta, neque forma, neque figura, neque crescendi modo differt ea, quæ lachrymam istam flavam à se emittit, quæ officinis nostris Gutta Gemou corrupte dicitur, Indis *Lonan Cambodja* vocatur, quod in *Cambodja*, vicina Chinæ regno Provincia, proveniat, ubi etiam copia Aloës hepaticæ exprimitur.

Hujus

Hujus porro flavi ſucci ſi virtutes enumerem, deficiat me prius dies, quam loquela, præparatus autem longe tutius, quam crudus ſumitur, nam eo modo vomitivam ſuam, & infeſtam ventriculo facultatem maxima ex parte deponit. Modus autem præparandi talis eſt. ℞. Gutt. *Cambodja* ℔ j. contundat. groſſo modo, contuſa inf. in vitrea phiala capaci in aceto fortiſſimo diſtillato, ut materiam ſuperet tres digitos circiter, expone dein ſolaribus radiis, qui propter fervorem, nobis in multis ignis Chymici uſum præſtant, poſt octo, aut decem dies rurſus arctiſſime coletur, & rurſus ſ. a. inſpiſſetur in extracti debitam conſiſtentiam: hujus extracti gr. XII, ad viginti exhibentur in forma catapotiorum ſolida, vel vino diluta, & ſic materiam peccantem per alvum ſolum modo educimus copioſe, & ſine moleſtia. Ego certe hoc Gummi, eo, quo dixi, modo præparatum, longe prætulerim Scammonio in his calidis, & humidis regionibus, quam ob cauſam jam dictum Scammonium, aëris injuriis non valens reſiſtere, ſtatim corrumpitur, & vires ſuas amittit, ſecus quam hic ſuccus, qui denſus, & compactus facile aërem ambientem contemnit; Et hæc de nobili illo flavo ſucco dicta ſufficiant, de quo, quod ſciam, nullus ante me quid exacti edidit.

Sed quia in mentionem Scammonii incidimus, illud hic etiam per quam copioſe creſcit, ut & innumerabiles Convolvulorum ſpecies, inter quas ponimus etiam Piper, ac tantopere decantatum folium, *Syripynang* dictum, de quo alibi egimus.

CAPVT LVIII.

De Gentianella Indica.

Quoniam herba hæc, tam forma, quam floribus cyaneis, Gentianellæ patriæ apprime reſpondet, merito mihi illi Gentianellæ nomen indidiſſe videor; guſtu tamen non amaricat, namque Guſaratis, & Indis inter olera ac *Seir* ſuum, reponitur; tum alvum modice cit, urinas movet, obſtructionibus denique viſcerum tollendis inſervit, ut merito inter alimenta medicamentoſa reponenda ſit. Folia in uſu ſunt adverſus tibiarum, & pedum ulcera, hic admodum familiaria, propter exſiccantem, & abſtergentem ejus vim. Aquam quoque ex illius foliis elicimus, quæ conducit Colicis doloribus, diuturnis Diarrhœis, cæteriſque ventriculi, & inteſtini affectibus à frigore ortis. Folia hujus plantæ, quia nervoſa ſunt, Plantaginem in mentem mihi revocarunt, quam tamen in locis ſilveſtribus hic creſcentem nunquam me vidiſſe ſcio: ſed in hortis inter lactucarias herbas aliquando eam ſpeciem ſurgere conſpexi,

GENTIANELLÆ SPECIES.

ſpexi, quæ anguſtifolia vocatur (vulgo Coſtam caninam appellant) quam tamen inter ſemina Lactucæ è patria allata, & minus bene purgata, latitaſſe crediderim. Et certe hæc terra tam fertilis eſt, ut noſtra ſemina, & quæ è Perſia, & Zirate, huc adferuntur, cum fœnore reddat. Iam nuper enim Aſparagos, primum ſatos, luxurioſe creſcere vidi, tum Braſſicas noſtrates, ſi opportune terra ipſis aggeratur, hic quoque in ſe contractas optime provenire certum eſt: Sed ſi quis negligentius eas tractet, in folia diffunduntur fruticoſa, & lignoſa.

Raphanus ſativus porro longe melius, & ſapidior creſcit, quam in patria, è quibus craſſior, & brevior quædam ſpecies nobis cocta pro Rapis reſpondet. Chinenſes quoque Raphanos & folia aceto & muria, ad orexin excitandam, condiunt.

CAPVT LIX.

Guanambanus.

Rei Botanicæ ſagaciſſimus indagator Carolus Cluſius, in animadverſionibus ſuis ad Garciam ab Orta, de plantis Indicis, lib. 2. cap. 10, citat Iulium Scaligerum, hunc fructum utcunque deſcribentem, ex auditu, credo; ſed intermixtis non parvis erroribus: nam quod dicat fructum *Guanamban* naſci in altis arboribus, plane er-

GVANAMBANVS.

roneum eſt: nam vix frutex dici poteſt, qui fructum hunc profert, & vix ultra medium humanæ ſtaturæ aſſurgit, Sarmenta potius emittens, quam ramos, quæ egregie flavos flores ferunt, quibus *Guanamban* fructus ſuccedit hac figura, qui quinquangulus eſt & totidem commiſſuras habet, prominentiores paulum, quæ apertæ ſemen oſtendunt,

instar

instar Ciceris, quod viride primum, mox maturescens, ex cyaneo atrum & splendentem colorem contrahit, qualem videre est in Corallo nigro expolito. Fructus hic in superficie lanosus est, & pungens, ut in foliis Cardui Benedicti etiam fit. Folia referunt plane Pentaphyllum nostrum. Apud Malaios eorum alius usus non est, quam quod inter cætera legumina ab iis coquantur, cum jure gallinarum, aut aliarum carnium, & etiam flatus excitant, ut cætera Pisorum & Cicerum genera; atque nescio quid fastidiosi sapiunt, unde etiam insuetis alvum movent.

Hæc ex visu vera est *Guanambani* descriptio; & nemo mihi, scio, hoc vitio vertet, quod credam, oculatum unum testem plus fidei mereri, quam auritos decem.

GVANAMBANVS Africanus.

ANNOTATIO. Ego cum nostro Bontio, Oviedum, Clusium, Scaligerum aliosque erroris quoque insimulare possem; quod in descriptione hujus plantæ admodum discrepent ab Asiatico & Africano Guanambano; sed ob multas rationes videntur hi excusari posse: præterquam enim quod inter se haud conveniant de arboris magnitudine & figura; nullus quoque eorum plantam vel fruticem sicut nos, sed unanimiter Arborem satis proceram esse asserunt. Proinde vel diversa plane species illorum Guanambanus, discrepans ab hoc nostro, etiam ratione diversi saporis, & qualitatis ipsius fructus; vel error ille ascribendus est perpetuæ varietati & perplexitati nominum exoticis plantis impositorum. nam interdum idem nomen à diversis autoribus, diversis rebus impositum est. Ex quibus amphibologiis obscuritates infinitæ causantur. Clusius fructum *Boabab* Alpini, non male mihi visus esset Guanambano comparasse, si etiam non ex arbore penderet, & non foliis esset admodum à nostro discrepantibus. Oviedus autem sub nomine Guanambani, accurate. l. 8. c. 17, arborem in America undique familiarem esse testatur. Quæ si rite examinetur, exacte quadrat cum nostro Brasiliensi *Araticuponhe*, fol. 142, descripta. Quæ arbor revera in multis Americæ locis sponte luxuriat, & cujus fructus pulpa, ejusdem est saporis & consistentiæ, sicut descripsit illam.

Hic autem Guineensis Guanambanus planta quoque est fruticescens, foliis magnis Cardui vel Acanthi non dissimilibus, cum profundis pro vario naturæ lusu incisuris, eaque caules sarmentosos cingunt. Ex his superius emergunt flores flavi, quibus fructus oblongi, crassi, succedunt, cum multis striis, & eminentibus incisuris, per longitudinem excurrentibus, desinuntque in coronam, ex octo foliolis tenuibus constantem, quæ corona his Guineensibus fructibus peculiaris esse videtur. Num qualitatibus & usu cum Bontii Iavensi conveniat, vel discrepet, nihil mihi hactenus certi compertum est, & proinde ulteriori descriptioni supersedeo.

C A-

CAPVT LX.

De Salvia Indica arborescente.

SAlviam pumilam, humi ſerpentem, in India nondum mihi videre contigit, Anthos ſeu Roris-marini plantulam unam atque alteram aliquando conſpexi, eaque tanta cura à Solis injuriis conſervari debet, quam apud nos à ſævientis hyemis frigore, & nivibus. Salvia autem, quam tibi depictam damus, frutex eſt

SALVIA ARBORESCENS.

ſurgens ultra duorum hominum altitudinem; & tanta copia creſcit, ut ſylveta integra conficiat: nam longe lateque luxurians radices agit non ſecus ac Glycyrrhiza in Europa, ita ut qui eam in hortis plantant, poſt aliquod tempus cum ſumma moleſtia radicitus effodiant, cum ſubinde repullulaſcat. Ad Promontorium quoque Bonæ Spei creſcentem in magna copia hanc Salviam vidi, cæterum flores fert ex albo cyaneos, ut reliqua Salvia, foliis admodum longis eſt, quæ præter gratum odorem, etiam umbram commodam præſtant. Si autem bene colatur in hortis, plurimum de feritate ſua remittit, quod fiet, ſi radices, & luxuriantes ſtolones ſtatis temporibus commode reſecentur; & tum non minus utilis eſt in cibis, quam manſueta pumila apud nos, tum vino macerata, &, ex ea quotidie ſi ſumas aliquot liquoris uncias, nullum præſtantius medicamentum invenias in familiari hic tremoris ſeu paralyſis ſpecie,

quæ *Beriberii* Incolis dicitur, quod ut in pluribus aliis, ſic in me ipſo cum ſumma utilitate expertus ſum.

Malaicæ quoque Mulieres ad eumdem uſum ea Salvia utuntur, tum ad omnes uteri & nervorum affectus in fomentis ſuis, & lavacris familiaribus, cum Liguſtro Indico ſeu *Lagòndi*, & frutice alibi *Daullontas* dicto. Flores quoque, à nobis condiuntur, & ad omnes frigidos inteſtinorum & cerebri affectus ſumme conducunt, tum hydrotici ſunt, & urinas bene movent: ſed de hoc melius in Methodo mea medendi Indica dicetur; Quia hic tantum nudam Plantarum Hiſtoriam proponere eſt animus. Finio itaque cum ſcholæ Salernitanæ verſibus Leoninis.

Cur moriturus homo, cui Salvia creſcit in horto?

CAPUT LXI.

De Scabioſa Iavana.

Scabioſa in Iava copioſiſſime creſcit, ſed macilentior eſt ratione foliorum, quam noſtras, flores minuſculos cæruleos habet, qui foliis ut calice conteguntur. De viribus multa dicere, ſupervacuum judico, quia iſtæ cum patriis conveniunt, unum tamen reticere nequeo, eſſe hanc Scabioſam remedium præſtantiſſimum in

SCABIOSA.

extabeſcentia ſeu Maraſmi quadam ſpecie, in his locis admodum familiari, quo affecti ægri ad extremam maciem perducti, tandem tenuem animam exhalant, ita ut pellis, & oſſa deveniant, & Sceleti potius videantur, quam homines. Quod morbi genus ex

ex obstructionibus hepatis, ac lienis ortum trahit: sed sæpius ex obstructione mesenterii, ac ejus Scirrho, & Apostemate. In hoc affectu dico, Scabiosa hæc cum Gramine cruciato P. Alpini, alibi à me descripto, & cum radicibus Chinæ simul cocta, excellens est medicamentum. Ac polliceri id certe audeam, quod si mesenterium non adeo corruptum sit, ut ad pristinam temperiem reduci nequeat, certissimam adferre salutem. Malaii porro hac Scabiosa inter olera sua utuntur, &, ut nos, pectorale esse medicamentum autumant, vitiisque pulmonum egregie mederi.

Crescit porro etiam Succisa seu Morsus Diaboli vocatus, tum Morsus Ranæ quoque, in fossis, & paludibus: sed quoniam vires cum patriis conveniunt, non est, quod eas denuo referamus.

CAPVT LXII.

De Lysimachio Indico, & obiter quædam de Indis Pythagoricis.

CRescit hæc Lysimachii species in Iava circa fluminum ripas, colore florum à patrio varians, qui ibi purpurei plerumque sunt, hic vero albi conspiciuntur, & flores referunt non male Periclimeni flores, quos vulgo Lilia sylvestria appellant. Vt florum color, ita & totius plantæ facies à vulgaribus Lysimachiis multum

LYSIMACHII SPECIES.

abludit, sicut non raro in Indiis contingit, præterquam quod alia Lysimachia inter se maxime discrepent, sicut præsertim in Clusii rarioribus plantis apparet. Planta hæc est

Europæo Lysimachio procerior, caule unico, duro, firmo, in coronam aliquot foliorum noviciorum desinente, quem ambiunt ordinata quadam serie ab imo ad summum folia bina, ex adverso posita, longiora & solito angustiora, unico nervo recto, multis venulis obliquis divisa. Circa horum pediculos ad caulem alii cauliculi emergunt longiusculi, in quorum extremitatibus flores nascuntur. Inter Olera à Mauris recipitur, & non secus, quam apud nos Beta, in Spinachiis coquitur. Qualitates ejus ex gustu pingui, & paulum astringenti ad temperatas referre ausim, & ad Malvæ naturam quam proxime accedere: nam & in clysmatis, ad ventrem, & intestina eluenda, in frequenti est usu; hoc & experientia à Malaiis edoctus, verum esse comperi non semel in Nosocomio nostro Batavico, neque ego id mihi pudori duco, à barbaris, ac idiotis doceri, nam revera hæ gentes, præsertim Gusaratæ, & qui ex ora Continentis Chormandel huc veniunt, sagacius distinguunt inter herbas Medicinales, edules, ac venenatas, quam expertus quispiam Botanicus in Patria: ratio hæc est, quod plerique solis herbis victitent; sive id à Pythagora habuerint, sive (quod credibilius est) id per manus à frugalibus majoribus traditum reservent; quidam namque in eo tam sunt pertinaces, ut quamvis se scirent per tormenta ad mortem esse adigendos, nunquam tamen eo vescentur, quod vitam sensitivam acceperit: Immo si vel Christianum, vel Maurum alterius sectæ, videant aviculas, vel simile quid vivum habere, ab iis eas pretio redimunt, & libertati restituentes avolare sinent; Hinc mirum ergo non est, cum vegetativis tantum sustinentur, eos præ reliquis mortalibus, gustu, & odoris sensu, in dignoscendis herbis præstare.

F I N I S.

GVLIELMI PISONIS
MANTISSA AROMATICA;
SIVE
DE AROMATVM
Cardinalibus Quatuor,
ET PLANTIS
Aliquot Indicis in Medicinam receptis,
RELATIO NOVA.

GVLIELMI PISONIS

MANTISSA AROMATICA;

SIVE

DE AROMATVM Cardinalibus Quatuor,

ET PLANTIS Aliquot Indicis in Medicinam receptis,

RELATIO NOVA.

Meditari forsan Iliada post Homerum videbor his, quorum in animo sedet illud longo usu tritissimum: Nihil dici, quod non sit dictum prius. Quid enim toto Orbe notius istis, de quibus promitto, Aromatis? Quorum naturalis Historia utcumque putetur ex pleno tradita, neque quid ad ulteriorem notitiam desiderare; spero tamen tales me mei facti redditurum rationes, ut constare liquido queat, nihil hic sine causa esse tentatum, & aliquid dictum, quod ignorarunt hactenus, quotquot eamdem materiam conscribere sunt aggressi. Quo ipso videri debeo, nihil equidem detraxisse de laude tot Clarissimorum Virorum, qui egregiam sane in istis operam posuerunt; quin addidisse potius ad cujusque merita, & perfecisse quæ varias ipsi ob causas relinquere imperfecta debuerunt. Hæc enim, ut olim, ita & nunc agimus, ut, quæ nescivere majores, proferamus in apricum; quæ scivere quidem, sed incerto, certa faciamus; quæque posteritati tradidere, sed fide dubia, indubia reddamus. Quod dum facio, quia fieri non potest, ut non detegam errores quos errarunt antecessores nostri; invidia litem nemo mihi movere tentet, priusquam paucis perlectis pagellis cognoverit, satin' inveniat justam actionem in his, quæ & publici à me boni causa sunt suscepta, & testimoniis asserta fidelibus. Occasionem quippe non unam nactus de Aromatis istis principalioribus, maximique per universam Europam usus, simul & de aliis quibusdam in Medicinam receptis Plantis, conferendi cum exercitatissimis & integræ fidei Medicinæ peritis, aliisque Indicarum rerum scrutatoribus sagacissimis, deprehendebam, in non paucis, non magis Æra Lupinis differre, quam eorum relationes & annotationes ætatum superiorum. Quod idcirco monendum volui, ne quis arbitretur, me in rebus Naturalibus minus obviis temere astipulari iis, qui vulgari sunt peritia, nec judicio adeo acri, ut probatissimorum Virorum scriptis, maxime controversis, refragari mereantur. Veritatis itaque amor stimulum addidit promovendi rem Medicam, simul & detegendi fontem errorum, tam circa externam eorum faciem, quam natale solum & cultum, atque causas adulterationum. Veteres enim, quod mare ipsis esset ἀπεράντερον, & adiri Solis ultra terminos positæ regiones nisi per longas ambages & mille pericula non possent, non videntur sua aliter quam per varias accepisse traditiones. Quam etiam ob causam factum est, quod unam eamdemque rem & diversis subinde nominibus appellarent, & tractationibus exhiberent: accepta videlicet errandi occasione à mercatoribus, & locis sæpe, per quæ deveherentur. Etenim mercatorum avarioribus, nemo non novit id esse in more positum, ut commendandis mercibus, quantumvis unius generis, semper novum affingant nomen, cum à cæli solique bonitate, tum à varietate odoris, saporis, coloris, corporis, aliorumque id

genus. Quod ut optimis quibusque Aromatis, ita vel imprimis omnium nobilissimæ Cannellæ (quam nomen Cassiæ ferunt olim audivisse) contigit. Hæc enim vel quod trunco fuit arboris vicinior aut remotior; vel intempestive cæsa; itemque rite aut non bene præparata, vel inter transvehendum asservata; vel denique integra aut deteriorum mixtura corrupta, nomine, facie externa, efficacia interna, variare solet. Vnde profectum, quod non solum contenderint inter se Autores vel diversi vel ejusdem generis esse Cimamonum & Cannellam & Cassiam; sed & pro vera Cannella quidam habuerunt corticem quemdam suppositítium, & per se non satis cognitum; ducti in eam videlicet opinionem sola quadam odoris saporisve similitudine. Quæ causa est, quod plurimi cum Medici tum Pharmacopœi, partim mercatorum technis decepti, partim autoritate Dioscoridis, Galeni, Plinii, aliorum ejus & insequentium seculorum nitentes, & ipsi imposuerunt per imprudentiam suis discipulis, quibus notas, ad delectum hujus alteriusve Aromatis cognitu necessarias, traderent: præsertim illi, qui haud satis circumspecte crediderunt Arabibus; Quorum multi, quod neque rerum ipsarum necessariam, neque Græci sermonis sufficientem, haberent cognitionem, fatali quadam gentis credulitate persuasi, nihil à Dioscoride, aut Galeno (unde fere omnia sua compilarunt) esse prætermissum in describendis Simplicium cum notis tum facultatibus, ne dubitarunt quidem asseverare hoc illud, etiamsi solo dumtaxat auditu haberent cognitum, medicamentum esse id ipsum, cujus laudati modo Autores meminerint, quoties putarent illis quadrare notas & facultates assignatas. Quæ si quis consideret, desinet haut dubie mirari, quare pleraque Exoticorum sint tot disputationibus & controversiis obnoxia. Neque enim aliter hæc sacra potuerint constare, quandoquidem nobis tradita sint à Græcis primum, deinde ab Arabibus. Non possum hic non dolere, periisse nobis quæ ea de re parata habuit D. Claudius Salmasius, seculi Phœnix, qui rei medicamentariæ historiam præstare constituerat certiorem & ab erroribus repurgatam. Quo in labore olim Garcias ab Horto, Proregis Goæ celeberrimus Medicus, certe laudem meruit, detegendo aliquos errores, probandoque multorum Aromatum nomina esse ab Arabibus pariter ac Græcis depravata prorsus ac corrupta. In iis tamen quæ de Cinamomi, Cannellæ, atque Cassiæ natura prodidit, quod unum idemque essent, non possum ipsi consentire; utpote qui Goæ vixerit, loco ab Insulis Aromata ista ferentibus remotissimo, ubi facile potuit falli Vir optimus à Lusitanis imperitioribus, qui non veritatis eruendæ, sed negotiandi & acquirendi gratia in ea loca inciderunt. Quippe, etiamsi concedi facile potest, Cannellam nostram vulgarem apud veteres Cassiam fuisse appellatam, quod ex ejusdem generis ejusdemque formæ arboribus, sponte in silvis nascentibus, proveniant, eodemque modo præparentur; tamen satis superque constat, ea, quæ nunc Cassiæ nomen audit, licet ejusdem cum Cannella sit saporis Aromatici, multis tamen partibus ab illa abludere; primo, quod viscosa sua humiditate in ore præluceat, colore quoque intus sit nigricantior, dein quod Cassiæ dos primaria in meditullio corticis spongioso consistat; (superficie ejus, ut ex rasura patet, fere insipida existente) cum in Cannella nostra secus appareat, quæ tota perfusa est vi illa Aromatica, licet ob minorem materiæ suæ viscositatem, minoris durationis sit, quam Cassia hodierna. His accedit, quod *Çeylon* nullam ferat enarratam Cassiam, sed ea nascatur omnis in parva & ignobili Insula *Floris*, quæ Insulis *Solor* & *Timor* vicinissima & tantum non contigua est, longeque à *Çeylon* Cannellifera remota, quem admodum cognoscere est è Tabulis hydrographicis. Imo supra has enarratas differentias, adde, quod masticata, majorem, quam visciditate promittit, humiditatem in distillando non præstet, sed oleum, quod exstillat, Cannellæ oleo, si non qualitate, saltem quantitate cedat. Ex quibus omnibus colligi facile potest, Cannellam à Cassia non solum nomine, sed & re differre; imo etiam ex allegatis labefactata putem illorum adversariorum argumenta, qui ex sola languiditate vel vivacitate saporis, differentiam inter Cassiam & Cannellam metiri posse prætendant, sine supra enarratis conditionibus. Nec est etiam quod objiciant, Cassiam hodiernam ideo infrequentiorem esse, quod vilioris notæ Aroma existat, sed quod Cannella Ceylonnica, tam ob majorem usum, imprimis in re cibaria (in qua Cassia longe postponenda imo inutilis censenda, ob muccosam, & viscidam humiditatem) quam ob uberiorem proventum, natalisque sui soli commoditatem, à mercatoribus per Europam ipsasque Indias distrahi consuetudo obtinuerit.

CAPVT I.

De Cannella quæ *Cuurdo*; & Caſſia vulgari, *çalibacha* dicta.

AROmatum ergo, quæ Cardinalia vocavi, quod & copia & dignitate cæteris antecellant, primo ſe nobis loco deſcribendum offert Cannella appellata ab aliquot retro ſeculis. Nam & recentioribus Græcis, Nicolao Myrepſo aliiſque Κανέλλα dicta ex Latino eſt. Quod vocabulum diminutum ex *Canna* videtur, à quo Iſi-

CANNELLA.

dorus l. XIX. Orig. cap. VIII, *Cinamomum dictum* ſcribit: *quod cortex ejus in modum Cannæ ſit rotundus & gracilis.* Vetus appellatio fuit Cinamomum, & Cinamum. Plinius in XII. cap. XIX. diſerte: *Cinamomum, idemque & Cinamum, in Æthiopia Troglodytis connubio permixta.* Dalechampius, ut mendacium hoc ſatis pellucidum obcruſtet, Chinenſes ab Autore Æthiopas vocatos ſcribit. Sed antequam propius rem deſcribam, audiamus Scaligerum quoque Exercit. CXLIV. In *Zeylon* naſcitur Cinamomum, “
& in Mutir una ex Molucis. Nullum fert fructum. Æſtu cortex finditur, atque “
abſiſtit. Quod & Commaro accidit. Bis in anno deglubitur. Dulcis primum: men- “
ſe poſtea perficitur. Iccirco ibi *Caunama* vocatur. *Cau* namque lignum ſignificat: *na-* “
ma dulce. Tam propinquus etiam nunc vocis ſonus eſt vocabulo noſtro, & Syri vo- “
ce affini, *Chamam* dicunt, ut queri jam deſinant noſtri ſeculi Medici, Cinamo- “
mum nobis incognitum: cum ſit hoc aliud, quam quod deſcribitur à Galeno. Pro- “
fecto quale prodit ille, nuſquam comparet. Mirum ſane. Sed mirum magis: in to- “
to terrarum ambitu atque complexu, qui nunc univerſus notior, quam illi domus “
ſua fuerit: apud tot Reges Æthiopiarum, Arabiarum, Perſiarum, Indiarum omnium, “
nulla “

,, nulla in Insula, nullo in Continentis angulo, latere, meditullio reperiri. Nam Othomannus ipse, cui lac affluit gallinaceum, suam Theriacam vero Cinamomo perfici curavit. Dioscorides optimo nigrum statuit colorem, vinosum, subcineritium, Mossilitiæ Cassiæ simillimum. Acutum vult, mordacem, levi superficie, non sine aliqua salsedine, lenta fragilitate, non sine pulvere. Quæ omnia nisi in istis fistulaceis corticibus invenias, non invenias in mari salem. Cum igitur à locis, in duas species Cannellam partiantur, Ceylanitam & Mutiream: priorem puto esse Cassiam; crassior enim est: hoc quod è virgultis eximitur exilioribus Cinamomum. Quæ omnia ad incudem censuræ nostræ revocare non putamus esse nostrum. Terrent enim me vestigia tot eruditorum neotericorum, qui monumenta veterum triverunt circa Cinamomi investigationem & interpretationem, etiam nunc satis fluctuantem. Si tamen calculum meum addere liceat, non video quomodo decantatus ille surculus Cinamomi nomine insignitus (sive is, cum, vel sine cortice, olim fuerit cognitus) ratione odoris sui caryophyllati idem censeri possit cum Cassia vel Cannella nostra. Imo operam ludere videntur Viri alias summi, Cardanus, Scaliger, Garcias, & alii, si consultis naribus & lingua de pertinacia sua nihil remiserint. Quamobrem ego declinans mæandros, ea tantum prosequuturus sum, quæ de natura Cassiæ & Cannellæ hodiernæ mihi constant, eaque posteritati trado, ut lector deinde suo utatur judicio circa ea, quæ alibi legit. Andreas Mathiolus varias hac de re Autorum opiniones recensens, omnibus in utramque partem ventilatis, tandem & ipsis & sibi ipse diffidens, de Cassia & Cinamomo erumpit in hæc verba, candoris certe plena: *Hæc autem dicere volui, non quod hac in re certi aliquid exploratique habeam, cum tantum conjecturis agam; sed ut aliis ulterius explorandi latius pateat iter.* Quæ dubitatio quoniam de plerisque etiam hodie est eorum, quæ ex Indiis ad nos devehuntur, certe optandum esset, uti in tot millibus Batavorum, Anglorum, Lusitanorum, qui se eo conferunt, invenirentur plures, qui privatis lucri (cui nunc uni, velut vultures, cadaveri inhiant) studiis adjungerent publicum commodum; & cum amore sui, amorem sociarent proximi. Quod si fieret, spes esset, brevi nos ex tot titubantibus Plinii aliorumque Autorum (quibus familiare fuit vocum æquivocatione falli) relationibus eluctaturos, & habituros certiorem plenioremque notitiam remediorum. Quod uti magno fieret Medicinæ augmento, sic & reipublicæ emolumento: unde & ipsi immortale sibi pararent nomen. At quoniam ejusmodi raro vota audiuntur, imo ne integro quidem seculo contingat, doctum & sagacem herbarum & animalium scrutatorem utramque peragrare Indiam, visus sum recte facturus, si ipse manum admoverem stivæ, aliisque irem præsenti conatu instimulatum ad perficiendum opus, quod inchoo subnixus fide & subsidio erectioris animi aliquot & viridis ingenii Virorum, qui præfecturam in iis Indiæ Orientalis regionibus gesserunt, ubi, quæ de hoc cæterisque Aromatibus sum dicturus, cognoscere oculis auribusque potuerunt.

Cannella igitur, ut & Cassia, sunt cortices ejusdem faciei & generis arboris incultæ, Insulis *Ceylon* & *Floris* indigenæ. Quamvis enim *Malabar* & aliæ fortassis utriusque Indiæ Regiones speciem quamdam corticis Cannellæ assimilem, & ignobiliorem proferant; vera tamen aliam non agnoscit patriam, præter, quam dixi, utramque Insulam: quidquid etiam alii nobis persuadere conentur, inducti ad hoc saporis quadam affinitate cum Cannella genuina. Memini in ea Americæ parte, ubi partem ætatis contrivi, nonnullos ibi censuisse & obtrusisse unum atque alterum genus corticis, qui gustatu olfactuque æmulari quidem videretur Cannellam: sed diligentius examinatus atque vel igne vel contusione exploratus quamplurimum veræ cederet bonitate & dignitate. Fateri interim me, quod res est, oportet: Peruana illa, de qua Francisc. Gomara, Augustus Carate, Petrus Cieca, Nic. Monardus aliique Peruani scriptores referunt, admodum & quam proxime accedit ad Ceylonnicæ virtutes; nisi quod primaria illi dos in fructu solo, non in vero arboris cortice consistat; Sicut ex sequenti eorum relatu patet. Provinciæ enim *de los Quixos* proxima regio est ad Peruviæ Orientem, quam *Canelam* Hispani vocant ab arborum copia, (atque adeo integris illarum silvis, quæ in multarum leucarum spatia patescunt) quas ob similitudinem quandam cum notissimo Aromate vocant *Canelas*. Sed quamvis multæ hujus generis silvestres existant, diligenter tamen & magna cura eas in suis prædiis colunt, ut evadant meliores; quas postea in vicinas regiones deferunt, alias merces, ad vitam humanam necessarias, hoc Aromate redemturi. Omnes perpetua coma sunt præditæ, foliis Laurinis, fructu racematim cohæ-

cohærente,sed qui calyce suberino, duplo tamen ampliore & magis cavo,contineatur; intus lævi, extus aspero, utrimque ex purpura nigricante. Harum arborum fructui, foliis, cortici & radici (licet Cannellæ saporem & odorem referentibus) longe calyces præferuntur, quorum dumtaxat pulvis in usu est. Si Cannellæ modo cum cibis decoquatur, tantum abest,ut suavitatem eduliis conciliet, quin potius ejus facultas, & saporis gratia decoctione evanescit: horum pulvere in multis morbis utuntur; sed præsertim adversus coli, intestinorum & stomachi dolores in potionibus propinant.

Ceylon, quam usualis nostræ Cannellæ genitricem & altricem dixi, Insula est, quam *Tapobranam* I. Barrius multis argumentis probat: utut hoc neget Scaliger vir summus, Exerc. CXLII. 5. Non desunt, inquit, qui obturbent: ac Ceylon Tapobranam, non Sumatram, putent. Polum hæc Insula supra se habet elevatum à sexto ad nonum gradum. Figura pene ovali est, leucis in circuitu plusquam ducentis. Ambiuntque ejus mediam vastamque planitiem, jucundo admodum spectaculo, montes silvosi, & theatralem in modum circumducti. Fluminibus aliisque perennium aquarum laudatissimis, quibus plurimis omnino locis irrigua, magnam suæ fertilitatis partem debere certum est. Regio non solum populosa,sed & quadrupedum aviumque genus omne feracissima. Præstat & cornu copiæ fructuum delicatissimorum & sola soli benignitate nascentium. Aromata fert plurima, neque ulli aliorum locorum secunda. Primatum tamen obtinent ibi Cannelliferæ arbores,tam densæ, ut integras nec unas constituant silvas, adeoque luxuriantes, ut, nisi flammis eam incolæ luxuriem coërcerent, universus terrarum orbis corticibus non sufficeret consumendis. Quam vero luxuriose fert Cannellam, tam operose Caryophylla aut Nuces Aromaticas. Quemadmodum neque Cannelliferæ alienum in solum amant transferri. fuere enim, qui horum pericula fecerunt, translatis quibusdam ex dictis arboribus ad regiones cum vicinas tum dissitas, æque felices, iisdemque & ventis & à Sole caloribus expositas: inibique summo studio cultis. Verum compererunt se operam, quod aiunt, & oleum perdidisse. Quamvis enim tralatitii frutices excrescerent in justas arbores, eæque suos fructus in tempore darent: attamen,ubi ad examen ventum fuit,deprehenderunt eorum & longe minorem in virtutibus efficaciam, & hanc ipsam promtæ corruptioni obnoxiam: Contra quam hortulanis sæpe evenit transplantantibus silvestres plantas in pinguiore ac lætiore solo,atque ista eas ratione reddentibus longe meliores efficacioresque. Ex quo liquere potest varius ille & admirabilis rerum omnium parentis Naturæ lusus, quo tam facilem aliis transformationem, quam felicem transmigrationem concedit; aliis contra utramlibet adeo difficilem, sæpe impossibilem; ut citius è pumice oleum exprimas, quam in translatis invenias vires eas, quas dare Solum natale solet. Mirum, videre id in plantis: sed magis mirum, videre id in hominibus; sicuti nos vidimus, qui palatiorum majestates urbium illecebras aspernati,nullis potuere vel blanditiis vel culturæ humanioris officiis retineri, quo minus ex clementissima servitute se reciperent in solitudines & deserta unde erant oriundi, præferentes in mapaliis suis, interque agrestes & omnis humanitatis exortes vivere homines (si modo sic merentur appellari) quam inter divina præditos ratione,eosque moribus insuper & virtutum omni genere excultos. Quos natalis soli & libertatis, imo vilissimæ servitutis,dulcedo retrahat in patriam, an indoles inculta culturæque inepta,non facile dixeris, nisi ejuscemodi humana specie mortales à feris & plantis silvestribus pene concedas non differre, nisi corporis constitutione. Quemadmodum vero, quod retuli, verum est de arboribus aromaticis istis; ita & idipsum non semel cum magno meo tædio fui expertus in plurimis plantis Americanis, quas transferendas curabam è nemoribus, aliisve locis, in hortos, quos eo in Brasiliæ tractu, animi causa, colebam.

Cannellæ arbor, quemadmodum & Cassiæ, ad magnitudinem assurgit Mali medicæ: estque ramis multis, longis, crassis, enodibus, nuspiam curvis, sed ubique rectis, & mirabili inter se ordine dispositis: quemadmodum apposita in figura utcumque videre est: Ex istis deinde ramis ramulos exigit alios foliosos: folia magna satis, nec admodum dissimilia sunt foliis Lauro-Cerasi,figuram si spectes. Eorum singula tum alternatim exeunt tenuibus brevibusque pediculis ex surculis suis,tum è latiore basi desinunt in acumen, tribus quatuorve interim stipata nervis per longitudinem, sicut in plantagine, excurrentibus. Ex eisdem ramulis etiam Flosculi quidam efflorescunt hinc inde parvi, nivei, odori. His succedunt fructus parvi, Olivæ magnitudine & figura, quique primum

primum vireant, & maturescentes præ nigredine splendeant. Hos Simii decerpunt, rapiuntque aves, priusquam cadere prorsus maturis accidat. Ex his seu Solis vi seu igne exstillat liquor viridis, acris, amarus, oleaginosus; quique, perinde ut qui è floribus arte elicitur, Cannellam quidem odore saporeque referat, sed plurimum virtute cedat; unde & usus haud multi est. Ligni materia saporis & odoris expers existit. Adeo ut omnis hujus arboris vis cæteris quidem omnibus partibus denegata videatur, & unum in corticem collata, quo plus ex eo fœnoris natura reportaret. Duplicem, ut plerisque arboribus, illi tribuerunt Corticem autores veteres & novitii. Superiorem Garcias crassum esse, eumque tanquam inutilem rejici, nescio quo fundamento, pronuntiavit; cum tamen ramorum partes Ceylanicæ Cannellæ ad nos delatæ arguant, primum illum corticem, esse pelliculam saporosam, adeoque tenuem, ut non nisi viridis tolli possit: nam postea siccescens interiori cortici quasi contiguus fit, ut nec visu nec gustu dignosci, nec manu separari possit: Si aliter eveniat, Cannella vel corrupta, vel Pseudocassia erit censenda. Neque tamen mirum debet videri, odoris illam suavitatem, qua viridis Cortex fere destituitur, post tres menses à delibratione acquirere; quia multa sunt viridia, quæ parum vel nihil olent; siccata odorem spirent optimum: ut ante bis mille annos observavit Theophrastus, quod nimio abundent humore, cum odor in medietate, non in extremo, teste Philosopho, consistat; ac proinde Aroma recte definiatur, vegetabile, quod odore & gustu suave est. Recens itaque Cortex à pellicula illa cineritia inæquali libratus, lubricus est, imo is qui Cassiæ venit nomine, si masticetur, glutinosus deprehenditur: delibratus purgatusque & in laminas dissectus exponitur ad Solem: quo illas siccante, in cannas sponte convolvitur, ex cinereo in rufum colorem mutans, absumta videlicet, ardore tandem Solis, omni, quam habebat, nativa humiditate. Cortice ablato per biennium (non ternis quibusque mensibus, ut voluit Fr. Hernandez in opere suo de Aromatibus,) arbor sæpe triennium persistit nuda; sed tum denuo induitur Cortice novo & delibraturæ rursus apto. Radicem incolæ ferunt exsudare succum Camphoræ non absimilem.

Cannellæ generationem persecutus, addam de qualitatibus aliquid ut & facultatibus. Qualitates si scrutere, deprehendis insigni gradu calefacientem & siccantem. Acrimoniam habet, qualem in nullo reperias Aromate æque gustu jucundam. Odor admirabilis, præsertim ejus, quæ de novis surculis fuit ademta. Quæ & tenuium magis partium est, & incidendo aptior, minusque siccans aut astringens. Sapor ei aromaticus & egregie. Sapor iste, ut omnino debet haberi diversus & alius ab amaro, dulci, salso, unctuoso; ita proprius censeri rebus odorem spirantibus gratum, quæque subito nostrum spiritum reficiant atque confortent: Sunt interim aromatici saporis diversæ species. Est enim Caryophyllo acutior & pinguior, Piperi ardentior, Cannellæ astringentior, ut & Nuci Aromaticæ. Quemadmodum vero Cannellæ major est, qua odorem, qua saporem, suavitas præ his Aromatis, de quibus sum postea dicturus: ita & utrumque amittit citius, quam aliud ullum. Habet enim utramque prærogativam in substantia prætenui & exhalabiliore; unde nec ætatem fert, præsertim aëri exposita squalido. Communis ei cum aliis Aromatum facultas est vegetandi spiritum, Naturæ omni in actione ministrum. Ast uti Caryophyllum cerebro magis, Nux Aromatica & Piper ventriculo potius, convenire deprehenditur: ita Cannella cordi, vitæ fonti. Vnde nobis in animum linquentibus, aliisque nobilissimi viscerum affectibus, esse usui consuevit: Indi præterea pro antidoto habent, & venenis offerunt expellendis. Super hæc, videtur observatu non indignum, in gratiam scilicet τῶ χημίας φίλων, è Cannella & Caryophyllis elicitum distillatione oleum, quod vocant, non ut Nucum cæterorumque Aromatum, supernatare suo phlegmati aut spiritui, sed balsami instar petere fundum. Porro quantum Cannella vel per se exhibita, vel in compositionem recepta, seu cruda, seu arte Chymica præparata, calefaciendo, attenuando, digerendo, excitando, vegetandoque vitalem spiritum, præstet, cum ægris auxilium, tum sanis oblectamentum, si velim enarrare, longum erit, & modum excedet instituti. Indi etiam ex viridi cortice & floribus recentibus extrahere ad varios usus solent liquores, non aliter ac nostrates aquas egregie odoratas eliciunt siccata è Cannella. Quin & è fructu oleum exprimitur (testantibus, juxta cum Garcia ab Horto, etiam nostratium non paucis, qui viderunt) quod sponte sua duratum plebs cogunt in panes, & adhibent ad affectus cum externos tum internos. Est autem ut pretii vilioris, ita & virium imbecilliorum.

CAPUT II.

De Cassia Caryophyllata.

POsteaquam, quæ de Cannella & Cassia vulgari mihi dicenda putabam, dilucide & fuse satis sum persecutus, visum fuit tertiam quasi speciem prioribus adjungere, propter novitatem simul & virtutem eximiam. Quemadmodum enim novitas ipsa invitat, ita & rei dignitas prorsus me incitat ad patefaciendum posteritati, quod hactenus fuit ignoratum. Præsertim cum hoc Aroma, non, ut cætera, ferat aut dives Asia, aut felix Arabia, sed priscis incognitus orbis vastaque Americæ deserta & solitudines silvosæ: unde & Americanam vocamus. Cassia autem ista Americana adeo veræ Asiaticæ qua faciem externam similis est, ut ovo non magis ovum. Quod si gustum deinde adhibeas judicem, fatebitur & ipse Cassiam aliquam languidam esse, quamdiu primoribus dumtaxat labris explorat: at mox ubi masticata fuerit & contrita dentibus, non jam Cassiam sed Caryophyllum dicet, cujus vices explet advenis Lusitanis pariter atque Indigenis. Quorum commendatione factum, quod cœperit Cassia ista & in ipsam Lusitaniam & ad Amstelodamenses quosdam Iudæos migrare. Nec dubium est, quin se magis magisque commendaturus sit apud posteros Aromatis tam nobilis usus. Si fiat, non poterunt posthac gloriari Çeylonitæ & Moluccenses sibi solis id esse de cælo muneris concessum, ut illi quidem Cannelliferas, alteri vero Caryophylliferas possideant arbores, suique muneris esse quod universus orbis utrarumque fructu gaudeat. Fietque eorum gloria hoc ipso minor, quod Cannellæ, inquam, facies & Caryophyllorum vis Medicinalis in uno exhibeatur cortice, adeoque excellens, ut Orientalibus non cogatur cedere. Neque vero est quod quis suspicetur, Aroma hoc, aliudve simile, esse ex veteri orbe in novum translatum; Cum minime id studium teneat homines ab omni pene etiam ingeniorum cultura alienos, & domi natis propriisque divitiis contentos; Imprimis cum constet quamplurima Americæ esse familiaria, alibi in totum ignota. Quod enim Seneca Natural. quæst. lib. VII. cap. XXV. ait, id hodieque verum non una in re experimur. *Veniet tempus*, inquit, *in quo ista, quæ nunc latent, in lucem dies extrahet & longioris ævi diligentia.* Verum à digressu regrediamur ad novi hujus Aromatis ulteriorem expositionem.

Arbor, quæ istam fert Cassiam Caryophyllatam, crescit in districtu Guaianæ & *Maranhan* in eadem Brasiliæ continenti. Quæ regiones sitæ sunt inter primum quintumque gradum ab Æquatore versus Septentrionem. Vbi quemadmodum silvestris, ita & neglecta, neque ulli asserta domino, sed promiscui usus, communisque juris.

Arbor cujus Icon ob itineris injurias periit, est mediocriter procera, ramosaque. Flores parvi ut Violæ, cæruleo colore, sed umbilicum albicante, & croceis aureisque lineis variegati. Cortex tenuis, quique & ipse decorticatus à trunco pariter ac ramis, atque velut in corrigias conscissus siccatusque, Orientalis Cannellæ in modum convolvitur, qui mox primis labiis gustatus saporem videtur reddere immixtum Cannellæ, sed cum Caryophylli prædominio, qui etiam (pereunte primo, utpote languido) vires acquirit cum tempore, tantaque vivacitate, fragrantia & acrimonia se exerit, ut lingua quasi levioris caustici sentiat effectum, imprimis qui ex surculis tenuioribus & vegetioribus provenerit. Vnde est, quod levi maceratione aquæ fontanæ, colorem rubicundum, & odorem caryophyllatum suppeditet, ad medicinam, & cosmetica utilem; vina quoque medicata instar hypocratici gratissima exinde parantur. Aromatis hujus tam nobilis mediocrem penes se quantitatem habet David *Nasi* doctiss. & humanissimus Iudæus Amstelodamensis. Vt vero de fuco suspectum Aroma vindicaret naturæ & potentiæ & benignitati, periculum ejus fecit Carolus Chivry, assessor Collegii apud nos Medici, Pharmacopœus, & rei tam Botanicæ eximius cultor quam Chymicæ scrutator diligens. Qui ex eo oleum præstantissimum more Chymico, sicut ex ipsis Caryophyllis fieri solet, paravit; tum quoque cum spiritu vini extractum reperit prorsus igneum, nec ingratum tamen, sed merum resipiens redolensque Caryophyllum, & spiritibus prægnatum usque adeo subtilibus, ut in vitro etiam diligenter obturato sese non siverint retineri, quemadmodum & ipse nuper sum expertus. Vt dubitandum non sit, speciem esse non solum egregie Aromaticam, sed & insignium facultatum. Quarum usus suc-

cedaneus Caryophylli cœpit esse, & forte jam dudum fuisset, si non regio diplomate cohibitus fuisset in Moluccensium favorem. Medicina etiam docuit pulverem ejus crassiusculum (nam subtilius odit pulverari ob spiritum, quem habere dixi admodum volatilem) drachmæ pondere assumptum ex conveniente liquore spiritum efficaciter revocare labantem, & parturientibus partum accelerare tam tuto quam feliciter. Hoc paucum est, quod de usu ejus atque virtute possum in præsens communicare. Non dubito tamen, quin se brevibus sit inserturum in hominum experientiam & cognitionem uberiorem.

Cæterum iis è locis Americæ, quæ proposui, reduces, narrant reperiri ibi integras silvas arbutorum, quorum cortex, etsi tenuior sit, eadem tamen omnia, qua naturam & odorem saporemque, præ se ferat; imo qui eum, quem descripsimus, corticem saporis acrimonia magis ignea antecedat.

Quæ aliaque infinita naturæ beneficia, dies & hominum sagacia brevi proferent in publicam notitiam. Quo non parva sane affulget Philiatris spes, cum jam novæ expeditiones & Coloniæ in procinctu sint, quas nostri moliuntur versus eandem (cujus vicinæ terræ in *Maranhan* nuper possessores fuere Batavi) Brasiliæ continentem, quæ recepto nomine Guaiana, vel, ut nautæ malunt, Ora barbara dicitur. Eaque sane Regio divisa quidem est à Brasilia per Bullam Pontificis Romani; & illa quæ postea inter Reges Castellæ & Portugalliæ convenerant. Cæterum illi contermina, eademque cæli clementia, nec minus felici soli genio gaudens, sicut continens mediterranea edocuit, postquam novissime confirmari cœpit id, quod antehac I. de Laet, aliique, quos ille secutus, circa fertilitatem medicaminum & frugum in scriptis suis adumbrarunt; ut ex sequenti digressione facile patebit.

Tempestates anni in hoc climate plurimum variant; nam in orientali Guaianæ parte, quæ vergit versus Flumen Amazonum, æstas inchoatur à mense Augusto, hyems à Februario: in occidentali autem parte & versus *Orenoquen* sumit æstas exordium ab Octobri, hyems ab Aprili: Quæ tempestates, quod & alibi monuimus, tantum pluviis (unde barbari pluvias & hyemem uno nomine denotant) & siccitatibus, itemque gravissimis ventorum flatibus & malaciis distinguuntur: nam quum hæ regiones tam exiguo intervallo absint ab Æquatore, exiguam admodum caloris & frigoris patiuntur vicissitudinem. Neque tamen omnibus annis, æqualiter aut æque diu pluit; sed discrepant interdum uno atque altero mense, & pluviarum copia aut mediocritate.

Solum quoque plurimum differt: nam primo ad oram maris fere est humile, & nisi auræ pene perpetim interdiu ab oriente valide perflantes, æstum egregie temperarent, à mortalibus habitari neutiquam possent, nunc vero vel maxime à barbaris habitatur, ob fluminum, quæ passim hic effluunt, opportunitatem, & telluris fœcunditatem, atque adeo cæli (paucis quibusdam locis exceptis quæ incolarum valetudine male audiunt) bonitatem atque salubritatem. Intra continentem plurimi visuntur montes, quorum quidam fœcundo solo culturam facile admittunt; alii penitus sunt asperi, sed variis metallorum venis scatere creduntur: in hisce montibus nonnihil algetur, nihilo tamen secius aër saluberrimus judicatur, quo fit, ut plures barbari ibidem habitent. Inter hæc extrema, veluti medium est, solum modice editum, præcedentibus longe feracius, atque amœnius, nemoribus atque lucis, campis atque pratis grata varietate distinctum, adhæc pluribus amnibus & torrentibus riguum; cæloque imprimis salubri. Cæterum duas pestes hic patiuntur indigenæ; culices, ipsis *Mapiery*, & Niguas, ipsis *Sico*: adversus priores tamen in promptu remedium est, noctu luculentum focum in ædibus alere.

Abundat hæc Regio æque ac Brasilia, radice Mandioca Mayzio Melle silvestri, ac ligno illo rubro tincturis dicato. Sed præter illa, certis radicibus oblongis, Rapis similibus vesci amant, quas *Napi* vocant. Dein arboribus frugiferis, Pinis, Platanis, Mespylis, quarum fructus nostrates superant: Prunis etiam diversorum generum, sed fructus minus commendantur, quia crebrius comesti lienteriam in illis regionibus periculosissimam provocant. Nucibus quoque variorum generum, & insuetatæ formæ, non destituitur. Multæ insuper plantæ, resinæ, & ligna, tam mercaturæ quam Medicinæ dicata, luxuriant, quorum præcipua enumerasse sufficiet.

Inter præstantissimas plantas, quæ sponte hic nascuntur, merito primum locum sibi flagitant Cannæ Sacchari, è quarum cultura ingens quæstus posset fieri, si hic machinæ

ad

ad cannas molendas comparatæ excitarentur, quemadmodum à Portugallis in Brasilia videmus factum, ad quas quidem initio magnis expensis opus est, quæ deinceps maximo quæstu refunduntur.

Proximum locum merentur arbusculæ quæ gossypium ferunt, quæ & frequentissimæ sunt, & facile admodum coluntur & propagantur, & intra annum ex quo satæ sunt, uberes fructus reddunt. Barbari autem noverunt illud in fila ducere & ex illis lectulos suos pensiles contexere, magni in hisce partibus usus.

Nascitur hic quoque infinita pene copia cannabis sive lini quædam species, admodum elegans & tenuis, ita ut byssum æmuletur; è cujus filis varii panni texi possunt, uti experientia est comprobatum.

Præterea varii nascuntur fructus, qui tincturas edunt supra modum elegantes, quarum usum & barbari noverunt; qualis est *Annoto*, quam alii vocant *Orellanam*, Brasiliani *Vrucu*, ut suo loco probavi, qua lanæ & præsertim byssus, colore inficiuntur aurantio. Habent & alium acinum, qui cyaneum colorem edit. Necnon gummi quoddam, quod à certa arbore funditur, quod pannos eleganti & pertinaci colore flavo tingit. Atque frondes cujusdam arboris, quæ bene præparatæ, colorem obscure rubentem fundunt. Neque etiam desideratur lignum quod elegantem colorem purpureum edit; ut & alterum quod croceum: tertium denique cujus liquor excoctus, fervens quidem purpureo tingit colore, frigidus autem coccineo. Nec dubium est diligenti inquisitione & alia ejuscemodi ligna hic posse reperiri, quæ magno usui sint futura.

Gummi & resinæ bene olentes & magni in medicina usus reperiuntur plures, inter quas celebrantur ab *Harcourtio*, *Colliman* sive *Carriman*, & *Baratta*.

Colliman, ut inquit ille, resina est nigricans & resplendens, instar picis duræ, quæ prunis imposita gratissimum fundit odorem; *Waltherus Caryus Buckingamius*, vir exacti de simplicibus quæ in medicina usurpantur judicii, testatur fumum hujus ter quaterve quotidie naribus haustum egregie mederi gravedini capitis, & cerebro humido frigidoque plurimum prodesse, & rheumata sistere: adhæc efficacissimum esse remedium adversus paralysin, cujus capitis gravedo & somnolentia prognosticon solet judicari. Medetur quoque doloribus, quos fœminæ quæ crebro pepererunt, patiuntur juxta lumbos, & in inferiore dorsi parte, si liquefactum illinatur pelliculæ, & calidum applicetur parti affectæ, instar cerati. Creditur & nervos corroborare; & levamen adferre illis qui arthritidis doloribus torquentur; denique & recentia vulnera egregie consolidare.

Baratta itidem prunis imposita egregium fundit odorem; estque balsamum præstantissimum, & adversus recentia vulnera imprimis efficax, uti experientia à multis est comprobatum. Reperiuntur & plures hic resinæ, quæ gratum odorem fundunt; & præsertim una quæ odorem spargit instar *Majoranæ* nobilis.

Nascitur passim præsertim juxta littora, arbuscula sive frutex, cujus jam ante aliquoties meminimus, ferens fructum (ut inquit *Harcourtius*) instar viridis pomi, & quidem minuti, pollens somnifera qualitate, ita vehementi, ut vel particula quævis exigua imprudenter usurpata lethalem somnum inducat; & vel una gutta illius liquoris hausta tam valide dejiciat alvum, ut observatum sit sexaginta sedes non sine extremo discrimine operatam: Putatur tamen, si maligna illius qualitas à medicis corrigatur, caute in medicina posse usurpari.

Acinus qui barbaris dicitur *Kellete* utiliter adhibetur contra dysenteriam. Succus autem herbæ quam vocant *Vppee*, adversus vulnera à venenatis sagittis inflicta. Denique succus foliorum quæ *Icari* nominantur, adversus dolores capitis. Pluraque simplicia, quæ peropportune ad Medicinæ & Chirurgiæ usum possent traduci.

Nascitur præterea hic arbor, quam barbari maximi faciunt, & plerumque juxta domicilia sua colunt, ob insignem in piscatione usum: solent enim in recessibus & elicibus, postquam æstus maris implevit, & copiam piscium adduxit, è cymbis suis, ramulos hujus arboris, prius nonnihil fractos, manibus terere inter undas, ita ut succus corticis se diffundat; pisces autem illo succo ita soporantur, ut statim superna tent, & manibus capiantur.

Huic accedit arbor quæ materiem fert quantivis pretii, barbari vocant *Pira Timinere*, nostrates vulgo **Letter-hout**; est enim valde solidum, durum & grave, colore rosso elegantibus notis subnigris grata varietate distinctum, & insignis ad fabrilia opera

usus: Arbor est procera & recta, glabro cortice, frondes tantummodo ferens in fastigio trunci, quæ ad pyri folia quam proxime accedunt.

Gemmarum quoque copiam plurimis locis reperiri volunt, ut Iaspidis, Porphyrii, & illius quam summopere commendant adversus Nephritidem. Nec metallorum etiam præstantiorum effœta creditur tellus, licet hactenus nullæ auri aut argenti venæ hic apertæ fuerint; quamvis studiose à multis quæsitæ.

Plurimæ reperiuntur feræ, venationi peropportunæ: nimirum Cervi; Apri duorum generum, qui tamen fere mole distinguuntur; majores vocant *Pingo* vel *Panigo*, Europæis haud quaquam inferiores: minores *Pockiero*, qui umbilicum in dorso obtinent. Infinitus numerus Leporum & Cuniculorum, qui à nostratibus diversi esse dicuntur. Et Vaccæ silvestres quas vocant *Maypouri* vel *Maipuries*, carne instar bovillæ, & quæ ad eundem modum muria condiri se patitur. Aliud animal quod vocant *Baremo*, carne instar ovillæ: variæ Damarum species & ab Europæis nonnihil diversæ; etiam Aprorum quædam species, quæ lardo caret, & ipsis dicitur *Abihera*: & animantia illa quæ à pigritia nomen meruerunt, quia tardissime progrediuntur aut ad fastigia arborum subrepunt, ipsis *Waricarii*: infiniti Simii & Cercopitheci: & plures majorum atque minorum quadrupedum species, quæ passim in hac America Meridionali reperiuntur; etiam feroces & hominibus infestæ animantes, Tigres, Leones, Pardi, Lynces.

Avium quoque magna copia atque varietas, nam præter Anseres atque Anates quas hi barbari vocant *Raponne*; Ardeasque quas vocant *Ovakare*; Grues, Ciconias, Phasianas aves, Perdices, Columbas, Merulas, Ficedulas sive Scolopaces, Psittacos variorum generum & Cornices elegantibus plumis; aliasque. reperiuntur hic quoque fere omnes illæ volucres, quas in Brasilia utraque descripsimus: aviculam autem illam monstroso & grandi rostro vocant *Covakan*: Psittacos *Courga*. Nec desunt plures aves quæ raptu vivunt, præsertim Falcones variorum generum.

Piscium quoque maxima est varietas, tam marinorum quam fluviatilium; & quidem præter eos qui nostro quoque mari familiares sunt; piscem habent Salmoni nostrati non absimilem, præterquam quod carnes illius sunt crocei coloris, uti nostratium rubri. Itemque quem superiori libro descripsimus sub nomine *Araovaova*, quem hi barbari vocant *Chipari*. Adhæc speciem *Raiæ* sive Pastinacæ, cujus cauda osse semipedem longo armata est, acutis denticulis utrimque aspera, quorum punctura imprimis noxia est; barbari hi vocant *Pakamen*; alibi sub nomine *Yaveboayre*. Quibus nostrates addunt *Cavimo* piscem Asello majori mole pene parem, sine squamis, verum armatum sex acutissimis spinis, valde venenatis; in cerebro illius lapidem reperiri tradunt, admirabile remedium contra arenas & lapillos renum. Et *Accaren* Crocodilis haud absimilem, sed magis gracilem, longioremque & rostro breviori atque obtusiore, victitat piscibus, egreditur tamen nonnunquam in terram: cibis idoneus, sed captu perdifficilis, licet grato odore, quem fundit, se prodat: minor ejusdem species appellatur à barbaris *Owanna*. *Aymaren* item instar grandis alosæ, qui in fluviis tantum capitur. Quos autem alibi vocant *Manatos*, hi barbari vocant *Cojumero*.

Harcourtius addit hisce *Cassoorwan* rarum pisciculum, paulo majorem *Apua*, Cobite, vel Spiringo, sed multo meliorem: hic in singulis oculis duas habet acies, ita ut inter natandum alteram infra aquam, alteram supra teneat: dorsum habet planum cum spina, & costis rotundis, pene ad humanum modum. Denique fluviatiles pisces tam multi, & tam præstantes apparent (licet à nostratibus multum diversi) ut vix ulla regio in terris magis illis abundare possit. Testaceorum piscium quoque infinitus est numerus, maxime Ostreorum, & Cancrorum & Astacorum.

Sed longius provectus in Occidentem quam constitueram, nunc vela contraho, & me denuo ad Orientalis Indiæ insulas aromatiferas recipio.

C A-

CAPUT III.

De *Pala*, & *Bongo-Pala*, hoc est, Nuce Aromatica cum Maci suo.

MOluccenses Insulæ, ut multæ sunt, atque sub Æquatore aut juxta sitæ; ita & ab amœnitate locorum omnes, omnes à fertilitate præsertim Aromatum, atque à portuum stationeque navium opportunitate, mercibusque evehendis & advehendis mira commoditate magnis celebrantur laudibus ab his, qui sunt experti quæ dixi omnia. Quibus è cælo donis etsi inter se certare videantur, principem tamen locum inter ipsas obtinet, quæ Banda vocatur. Hæc sese à Septentrione ad Austrum incurvans, equinam velut soleam constituere videtur: longa tres leucas, unam lata. Hujus in sinu emporium est nobile, & frequens mercantibus. Incolarum viri quidem

BONGO-PALA.

distrahendis mercibus indigenis, fœminæ colendis & cogendis, operam navant. Fœminæ, inquam, agriculturam: viri mercaturam exercent. Quemadmodum autem supra notabamus, uni Insulæ Ceylon concessum esse sponte Cannellam ferre: ita uni Bandæ (quantum hactenus constat) *Pala* & *Bongo-Pala* quæ dicuntur suis. *Pala* est quam doctiores Nucem Myristicam, ego Aromaticam malui appellare: natura sua, non sicut illi, ab usu. Neque enim, ut Balanus Myrepsica, adhiberi concinnandis unguentis & unctoribus inservire solet. Interim, ut Nux Moschata vocetur cum vulgo, non refragor. *Bongo-Pala* est, quam vocant Arabes Macin. Cum quo confundi non debere Macer aut Machir, probat Scaliger Exercit. CXLV. quem vide.

 Quis-

Quisquis autem, quæ Nuces iſtas profert, arboris iconem, quam apponimus delineatam ad ipſius Naturæ exemplar, conſiderat, haut diſſimilem dicet aut Perſicis Malis aut Pyris. Perſico folio eſſe, recte Cardanum ſcripſiſſe laudat, quem modo laudabam, vir doctiſſimus. Naſcitur arbor ſponte & frequens admodum & ſine cultura. Eſt & annoſa & perpetuo virens & florens, perpetuoque Nuces gerens, alias aliis maturiores. Cortice cinereo eſt, ligno medulloſo, medulla ex fuſco rufeſcente. Folia parvis pediculis è ramis, quibus arbor luxuriat alternatim & fere catervatim, raro ſingula dependent, læte viridia & tenuia, glabra, & nervo unico recto cum pluſculis venulis obliquis prædita. Ea non recentia tantum contrita manu fragrant, ſed & cum exaruerint, acrimoniam ſervant, & vim Aromaticam inſignem, ut eſſe etiam uſui Indigenis queat. Flores floribus Pyri Ceraſive ſunt, & magnitudine pares, & colore ſimiles, quique facile cadant, & parum fragrent. Fructus ſuccedens, circa pediculum nonnihil turbinatus, cætera orbiculatior, non ipſis ramorum faſtigiis naſcitur, ut Nuces Iuglandes, neque in foliorum alis, quemadmodum Mathiolus depingit; ſed in ipſis hinc inde ramulorum articulis. Qua defloruit, ſummum Nucis operimentum virens & rugoſum villoſumque primo ſatiſque denſum eſt: deinde matureſcens interſtinguitur multis luteis, purpureis, aureiſque maculis, ſicut apud nos Bericocca, ſive Armenica Perſicave Mala. *Primum nucamentum*, inquit Scaliger, *carnea pulpa, craſſa: ſed veluti hirſutum per initia. Sub eo non ſtatim teſta, qua nucleus continetur, ſed cutis coriacea, quam vocant Arabes Macin.* Villus iſte mox fiſſus & hians Nucem oſtentat ſuo Maci, quaſi reticulo, amictam. Deinde amplius & ex toto finditur, maturo fructu, haut ſecus ac Iuglandium apud nos nucamentum, nuce matura. Quo facto reticularis iſta tunica ſive Macis pulchre initio rubens, mox aureo colore apparet, intra includens putamen, quo nucleum contineat; velut oſtendit Icon Nucis per medium diviſæ, appoſitæque ad arboris pedem. Itaque nucleus iſte, qui Moſchatæ Nucis appellatione paſſim & Synecdochice venit, tribus eſt amictus velamentis: extimo viridi denſoque: medio tenuiori quidem, ſed aureo & pretioſo; intimo teſtaceo denique. Quandoque contingit autem ſine Maci reperiri Nucem. Id fit ſi quando præpropere tumeſcente nuce reticula diſrumpitur & perit, antequam firmari juſta craſſitie ac pinguitudine potuit. Hunc fructum variæ quidem aves depaſcuntur, ſed maxime Columbæ genus album & parvum. Quæ dehiſcente nucamento, illectæ ſuavitate Macis, hunc cum nuce eripiunt & devorant, nec niſi repleta ingluvie capaciſſima ſaginam deſerunt. Noſtrates ibi mercantes ob id Columbis iſtis **Neut-eeters** ſive Nucivoris nomen dederunt. Quas autem vorarunt nuces poſtea, integras per alvum reddunt. Redditæ citius deinde germinant, utpote præmaceratæ fervore ventriculi. Arbores exinde natæ, ceu præcociores, facili ſunt corruptioni obnoxiæ, fructumque ferunt cæteris multo viliorem, & hac cauſa neglectum Incolis contemtumque, præter Macin, quem ad adulterandum meliorem adhibent, decerpunt.

Porro ſemper quidem bis, ſubinde ter fructum ſuum ferunt arbores iſtæ uno in anno. Vindemia prima fit Auguſto & Septembri; altera Martio circiter. Tertia alio atque alio menſe, prout faverit tempeſtas cæli. Legi vero Nuces niſi bene maturæ non debent. Fallit interim non raro vindemiatrices color, roſeo colore, ſeu qualis eſt Malis Perſicis, maturitatem juſtam referens tam exacte, ut ſatis alias ad carpendum peritas, intempeſtive invitet. Decerptæ enim minus ſunt durabiles ob ſucci paucitatem & cruditatem, quæ & teredini obnoxias reddit. Hoc genus *Rumpi* vocantur. Quæ autem mature leguntur, exemtæ nucamentis ſuis ſiccantur primum ad Solem. Siccatis adimitur Macis ſuus. Poſtea nuclei, quas Nuces vocamus, lavantur calce. Hac enim ſola contra corruptionem, & omnem etiam externam injuriam, tutæ præſtantur, & aptæ per univerſum terrarum orbem longis navigationibus transferri. Optimæ ſunt, quibus color eſt ex ruſo cinereus, ſed interpolatus ſtriis quibuſdam albidioribus. Probari ſolent ponderoſiores & bene compactæ, oleoſæ, & quibus punctura aciculæ confeſtim è vulnuſculo emanet liquor. Cæterum evenit quandoque, ut in magna illa Nucum ubertate per Naturæ luſum quædam magnitudine figuraque & colore diſcrepent à cæteris, quemadmodum haut infrequenter idem eſt videre in Iuglandibus atque Avellanis, quas tunc *Pala-Iava* appellant, quod Iavani eas, non in condimentum, ſed ſolam Medicinam requirant.

Priuſquam vero qualitates, quibuſque gaudent, facultates iſtarum Nucum perſequar,

quar, spectemus primum quæ sit natura Macis, sive secundi Nucum involucri, ubi ante omnia necesse Indorum Macin decernere à Græcorum Macere, quæ ut confunderent recentiores, nullam habebant rationem. Nam si color ipsos, qui pene idem est utrique, Maci & Maceri, aut vicinitas ista appellationis, adduxerit in eam opinionem, esse rem unam; nimis certe leves secuti sunt conjecturas. Hunc errorem Cardanus quoque admisit, & notat eum Scaliger, sed argumentis refellit momenti minoris. *Vocant Arabes*, inquit, *Macin. Non enim Macer aut Machir est, ut scribis tu. Cui etiam vel frustra, vel temere, ut Galeno atque Dioscoride historiam tuam conciliares, adstrictionem attribuisti, multam calefactionem quasi cessim subtraxisti. Hoc enim de Machire uterque eorum scribit. Cum tamen Macis adeo calefaciat, ut ei pauca ex odoratioribus æquiparentur. Quæ fuit causa, ut de Maci separato Capite scriberet Aboali, de Talesafar alibi ea omnia, quæ de Macere Dioscorides.* Quibus ut aliquid addamus, ipsa res exigit. Et Macis igitur & Macer frequens est apud Indos, & frequentis usus, sed in Medicina tantum. Macer autem cortex est radicis arboris in Malabri nascentis. Is substantiæ est frigidioris & terrestrioris, & ob id sistendis alvi fluxibus destinatus. Macis contra tegumentum Nucis & quidem egregie Aromaticum est, multoque & spirituoso calore plenum; unde & adversus frigidos affectus, itemque venenatos, solet usurpari. Quin Avicenna & Serapion & Arabum alii satis prodidere suis scriptis, bonam se & Macis & Maceris habuisse notitiam. De Græcis non idem constat. Quin videntur illi solius Maceris habuisse cognitionem: uti nunc nos, quid sit Macer, ignoramus. E quibus liquere potest, non solum esse multa hodie nota nobis, quæ veteribus erant ignota; sed & multa nos ignorare, quæ veteres habebant in notissimis. Sic omnia tempus habent; & accidit, quod verbis, etiam rebus, ut, quæ fuere in pretio, cadant, & in lucem neglecta protrahantur.

Macis autem ille, quem reticulæ instar amicire primitus Nucem aromaticam dicebamus, priusquam ex pleno maturuit, & adhuc colore est elegantissime coccineo, condiri apud suos sale & aceto solet, & inferri primæ mensæ ad excitationem appetitus. Posteaquam vero maturuit Macis, adimitur Nuci, & exsiccatus ad Solem collectusque cum cura reponitur servaturque. Odore semper quidem grato est, sed recens mire jucundo. Sapore aromatico & suaviter amaro, & qui quamdam à se siccitatem ori relinquat. Si quid astringentis habet, id in Maci non æque ac Nuce potest gustu deprehendi. Brachmanes aliique Indorum Medicastri nervis refrigeratis opitulari credunt, & ad hoc tam Macin, quam Nucem, exhibere solent, eorumque spiritus atque extracta adhibere foris. Quin habet vulgus in eumdem usum semper paratum oleum, è fructu recenti expressum, ceu præsens & familiare remedium affectibus frigidis. Exprimunt autem & è Maci & è Nuce. Macis oleum vero ut oleo Nucis quantitate cedit, sic qualitate antecedit. Habentque Incolæ Macin tanto Nuce præstantiorem, ut etiam sextuplo pluris æstiment & vendant fere.

Nuces virides & immaturiores condiri ab Indorum magnatibus solent, aliæ aceto, aliæ saccharo, & pro bellariis esse in mensa. Eæ ab aliquot retro annis etiam ad nos deferri cœperunt, & non in medicinam solum venire, sed & in mensas epulasque lautiores. Neque vero per Europam tantum distrahuntur, etiam Asiaticis notæ sunt & expetitæ. Delicatiores etiam nucamento, seu exteriore cortice viridi, delectantur solo, eumque ipsi Nuci præferunt, dum plane est immaturus, tam propter odoris suavitatem, quam saporis subastringentis, & ob id stomacho amici, jucunditatem. Docuit interea usus, non omnino innoxias esse istas delicias, neque tantum quando sine, sed & quando una cum suis Nucibus sumuntur. Pollent enim, eaque insigni, facultate narcotica, qua frequentiore aut largiore usu soporosos invehunt affectus. Idem de pulte quadam, quam ex istis nucamentis, eo, quo nos ex Pomis acidis, modo coctam, familiarius usurpant, Iac. Bontius alicubi testatur.

Quantum vero attinet ad Nucum maturarum & siccatarum qualitates manifestas, vix operæ videtur pretium eas hic recensere, cum satis sint omnibus ex usu quotidiano notæ & perspectæ. Vnde in Scholis Medicorum habentur secundum inter & tertium gradum calidæ & siccæ, & substantiæ crassioris, sed permixtis partibus igneis atque aëreis. Habent facultatem cum urinas ciendi, tum alvum sistendi.

CAPVT IV.

De *Pala-Metſiri* ſive Nuce mare dicta.

HActenus de Nuce Aromatica vulgari, & nobili. Nunc & communio naturæ & opinio hominum me vocat, ut aliquid quoque dicam ad ſatisfaciendum curioſitati lectoris, haut dubie id expectantis, de Nucum Moſchatarum oblongioribus; quas Incolæ *Pala-Metſiri*, Cluſius & cum eo alii Nuces mares appellant, & tantum non præferunt prioribus; neſcio qua de cauſa. Neque enim quia mares dicuntur, idcirco dignitate & facultate antecellunt, quaſi ſi natura majoritatem & longitudinem feciſſet notam præcellentiæ. Quippe ſecus ſe res habet. Nam quantum mole cæteras ſuperant, tantum ab his ſuperantur virtute aromatica, omnibuſque doti-

PALA-METSIRI.

bus Moſchatæ Nuci genuinæ & nobiliori conceſſis. Nomen vero à plebe habet, quæ ſibi perſuadet non ratione aliqua, ſed ſuperſtitione mera, oblongam Nucem, in cibo viris datam, potenter eos ciere in Venerem, & facere ſolito ſtrenuiores. Macis tamen ejus, quamvis elegantiſſimi quoque coloris ſit, adeo eſt infirmis viribus, ut etiam nullo apud ſuos, nedum apud naturæ peritos, ſit in pretio. Vnde eſt, quod arbor, ex qua naſcitur, inter degeneres & ſilveſtres habeatur negligaturque. Ea enim nulla quoque cultura humana creſcit in ejuſdem Bandæ confiniis, non tam ſpecie & facie diverſa ab altera illa, qua indole & virtute. Quam quia Incolæ inefficacem deprehendunt, idcirco & fructum, ceu viliorem, non dignantur vindemiare. Quin Bandenſibus ſatis juſta negligendi cauſa videtur, quod Macin ejus deprehendunt virium infirmiorum. Arbor ipſa foliis eſt longioribus, craſſioribus, nervoſioribus. Nuces non ſolum oblongæ ſunt, ſed & quadratæ fere. Eæ non è ramorum interſtitiis, ut priores, excreſcunt; ſed ſum-

ſummis, &, Iuglandium inſtar, ſimul ternæ quaternæve; quemadmodum videre eſt ex eo icone, quem exhibeo cum & ſine naturalibus operimentis.

CAPVT V.

De *Tshinka* ſive Caryophyllo.

MOluccæ vocatæ Inſulæ, ut & ante monui, juxta Æquatorem ita ſunt ſitæ, ut ſe à Borea in Auſtrum exporrigant, à ſe invicem non amplius vicenis leucis diſſitæ. Earum maxima ultra ſenas leucas in ambitu non habet. Omnibus ſolum eſt adeo aridum & ſiticuloſum, ut non ſolummodo cælo lapſos imbres momento imbibat, verum etiam è montibus deſcendentes aquas abſorbeat, antequam colligere ſe in flumen aliquod atque ita in mare delabi queant. Quin aliquot locis è terra ſponte ignes & magno ſtrepitu eructantur. Vnde cætera quidem ſteriles, ſolis ſuperbire Caryophyllis geſtiunt. Certe quæ ad victum ſunt neceſſaria, ea Incolæ coguntur omnia petere à vicinis Inſulis. Quæ etſi Caryophyllis deſtituantur, Moluccenſibus tamen ſunt fertiliores eorum, quæ cedere homini in alimentum debent. In quo videre eſt nobile Divinæ providentiæ ſpecimen; quæ ita ſua munera terris, ut hominibus diſtribuit, quo, dum alias aliarum rerum egenas voluit, omnes in mutuam collegit ſocietatem. Porro ex Inſulis, quæ Moluccæ dicuntur, ſub unius Reguli imperio ſunt *Ternate*, *Makian*, & *Mutier*. Quarta, quæ *Baciam*, alium ſibi Regulum habet. Hæ quatuor olim abundare Caryophyllis ſolebant, nunc penitus iis deſtitutæ, culpa non novercantis Naturæ, ſed largiſſimæ & benigniſſimæ matri invidentis fortunæ. Reguli enim à Batavis noſtris aliquot millenis imperialibus excæcati, ex pacto omnes ibi Caryophylliferas arbores eradicarunt. Noſtri vero ut uni lucro ſatis ſtudent, ſua intereſſe putant, ne tam nobile Aroma vileſcat copia & fertilitate divina. Ita avaritia lege, modo, ratione carens audet ipſi Naturæ auctori, omniſque boni largitori, tantum non ſuam exprobrare benignitatem & liberalitatem. Moluccenſium interea cæteræ, *Tidor* & *Marigeron*, quas ſui juris Hiſpanus fecit ſuo more, Caryophylla ſatis abundanter ferunt. Quemadmodum & Amboina, quæ noſtratium commerciis patet, eorundem arboribus & arte conſita eſt, & naturæ beneficio frequentibus locis dotata.

TSHINKA.

Aroma ipſum quod attinet, id Incolæ ſua lingua vocant *Tshinka*, Græcis recentioribus, & ad quos rerum Indicarum aliqua pervenit notitia, καρυόφυλλον dicitur. Hoc ſibi nomen in Latino ſervat. Arabibus & Perſis & Turcis, ut & Indis quibuſdam, *Calafur* vocatur. Belgæ à figura nomen impoſuerunt, **Kruyt-nagel** / quaſi dicas clavum Aroma-

Aromaticum: ſane appoſite adeo, ut niſi apud Botanicos invaluiſſet conſuetudo appellandi voce Græca, rectius hoc novo veniret nomine. Græca enim, unde unde ſit (nihil attinet inquirere) inepta eſt, neque ullatenus rei conveniens. Belgica vero appellatio, & ad ejus imitationem facta Latina, quadrat quam optime. Scaliger exercit. CXLVI. ſcribit tribus vocari nominibus *Gomode*, *Chiáncha*, *Bugalavam*, proculdubio alio ab aliis Inſulanis. Anthophylla vocant Apothecæ.

Arbori magnitudo noſtratis Ceraſi. Caudici craſſitudo quanta pene humano corpori. Cortex oleæ. Folium Pyri noſtratis, quandoque ſingulum, ſed ſæpius vno è loco numeroſum. Folio petiolus eſt longiuſculus, in medio nervus, & ex eo plures fibræ in utramque partem. Rami plures & multum fruticantes; quorum plurimi deſinunt in tenues valde ſurculos. E quibus ſummis prodeunt tenues petioli, & ex his alabaſtri & in his flores conferti, deni & viceni, oblongi, lato capite, criſtato, atque ſtellæ in modum coronato radiatove. Alabaſtri ipſa ſunt Caryophylla. Flos intra alabaſtrum, ſuum clauſus multa ipſa & complicata continet ſtaminula. Efflorescens initio albicat; poſtea vireſcit; tum rufeſcit & indureſcit. Flori inſignis fragrantia, & qualis ipſi fructui. Hæc ipſa major ſudo cælo, pluvioſo minor; à quibus & major minorve ubertas pendet. Tempeſtate ſicca enim, admirabili luxurie ſæpe fructus, quam folia, numeroſiores. Neque tamen etiam per annos conſtante tempeſtate omnibus par ubertas: Nam altero tertiove aliquando ſeptimo anno minor hæc, quaſi vires recolligente arbore, per nimis liberalem fructificationem exhauſta. Poſtremo alabaſtri in fructum excreſcunt ſatis lentum, dum creſcit; cum adoleverit, duriſſimum: rubicundo primum colore; poſtea, ut mox dicam, nigro: leguntur ſemel in anno (non bis, ut voluit Scaliger,) ab Octobri ad Februarium. Quod ibi tempus maxime & æſtivum & tempeſtivum legendis eſt. Pars manibus leguntur: pars arundine longa aut è funiculis flagello diſcutiuntur. Ab his periculum tamen eſt, ne non ſatis aut provida aut experta manus ſurculorum extrema quaſſet cum certa in ſequentem annum vindemiæ etiam ſperatæ jactura. Cum vindemiandum eſt, univerſum ſub arbore ſolum exherbatur purgaturque; quo facilius legantur decuſſa Caryophylla, neque qua fugiant lectorem. Idem in Braſilia fieri ab hortulanis prudentioribus ſub *Mangabas* vidimus. Caryophylla ſive clavi Aromatici in arbore reſtantes intumeſcunt maturando, adeo ut cæteris ingenti mole & magnitudine diſpares evadant, & inſequenti anno ſponte cadunt, iique langueſcente licet vi Aromatica in pretio habentur & loco ſeminis plantationi dicati ſunt, ideoque eos Matrem fructuum appellarunt, convenientius ſane quam Avicenna l. II. c. 311. qui illos Mares nominavit. Horum aliqui ab agricolis neglecti, ſponteque nacti gremium & fotum & alimentum è terra germinant, atque, octo intra vel novem annos juſtæ interea arbores factæ, fructum juxta cæteras ferunt. Felicius tamen, quotquot altero tertiove anno frutices tranſplantantur. Recens lecti, rufi ſunt, & leviter nigricantes. Qui, ut prorſus evadant nigri, & ſiccantur, & infumantur, atque, ne teredo invadat, marina tepida aliquantum macerantur iterumque ſiccantur. Ita, & præparati ad durandum & collecti in acervos poſtea quaquaverſum per orbem diſtrahuntur. Quo appellunt, ibi plerumque purgari à petiolis ſuis conſuerunt, & hi ſeorſim vendi. Id purgamentum Luſitani *Baſton*, noſtrates **Nagelgrups** / ſolent appellare.

Quamvis autem Caryophylliferæ arbores propter ſolum fructum ſuum colantur, & æſtimentur, eſt tamen, & in foliis, & in floribus ramuliſque, quin & in gummi quod fundunt, egregia vis Aromatica, & ad medicinam apta. Fructus potenter admodum calefacit & ſiccat. Sapor ſubamarus, & acris, viridi pariter ac maturo, ſed imprimis ſiccato. Quas autem facultates habeat, quibus uſibus in culina, in medicina, ſerviat, ſatis ſuperque, & proditum eſt ab autoribus, & notum mulierculis. Nolo itaque tuo abuti, Lector, otio. Vnum addam, licet probatione ulteriori haut indigeat, quantopere ſpirituoſis, & igneis ſcateat partibus. Indi vendituri, aut vendita tradituri, biduo ante ſolent in horreis ſive Caryophyllorum conditoriis apponere magnum & ſatis capax vas, atque hoc replere aqua. Quæ omnis brevi exhalans ſubit in Caryophylla, & ponderoſiora reddit certo lucro; Quin invenitur fere Caryophyllon in tantum pondus auctum, quantum fuerat aquæ appoſitæ. Cujus experimenti noſtratium aliqui haut ignari, adulterium hoc facile & lucroſum non ſemel imitati ſunt.

E floribus & Caryophyllis adhuc viridibus Indæ pariter ac Luſitanæ fœminæ deſtillando

lando eliciunt aquam, vel ſpiritum, mira odoris ſuavitate fragrantem, & cerebri affectibus ſingulari poteſtate convenientem. Imprimis autem paralyſeos iſti ſpeciei *Beriberii* dictæ, à Bontio noſtro accurate deſcriptæ. Quibus medendis ex iiſdem etiam condita parant præſtantiſſima. Magnates inſuper acetum ex infuſione Caryophyllorum viridium parant, durabile valde, & cibis condiendis ac ventriculo roborando atque concoctioni promovendæ aptiſſimum. *Achar* id appellant. Plura quiſquis deſiderat ex arboris hujus indole, de fructuum uſu atque abuſu, adeat Garciam ab Horto, & Ludovicum Romanum, & Maximilianum Tranſilvanum, potius, quam Arabes, & Græcos. Tanti enim non ſunt quæ Serapion autoritate Galeni de iis tradidit, quantumvis aſſeveranter ea, quæ ignoravit, tanquam ſi ſciviſſet vel ipſe vel Galenus bene, prodiderit.

CAPVT VI.

De *Tshinka-Popouá* ſive Caryophyllo Spicato.

CAryophylli genus hoc alterum eſt, vulgo inuſitatum, quia, & rarum, & carum valde. Vocatur apud ſuos *Tshinka-Popouá*, quaſi dicas Caryophyllum dentatum aut criſpatum. Ego ſpiculatum vocavi, à ſimilitudine, quam habet cum ſpica, & quia ſpicæ inſtar è ſummis ramorum ſurculis enaſcitur. Noſtrates appellant Caryo-

TSHINKA-POPOUÁ.

phyllum regium: quia Moluccenſibus Regulis, & Magnatibus, ad ſuperſtitionem uſque in pretio eſt, non tam ob guſtum, & fragrantiam, etſi eam præ cæteris habet excellentiorem, quam ob ſingularem formam, imo raritatem ſummam. Hactenus enim, præter unam & alteram arborem, negant repertam; & quidem in ſola Inſula *Makian*, idque ante ullam violentam ſupra enarratam Caryophylliferarum arborum extirpationem obſer-

observatum est à plurimis præfecturam ibidem loci tenentibus, nec perfunctorie eas indagantibus. Quæ tam egregii fructus raritas, & arborum infrequentia, merito posset dubitari, an ex instituto Naturæ, an vero ex negligentia eorum qui ibidem loci vixerunt, judicari debeat; eoque magis, cum fructus eorum sive Caryophylla decidua in terram, sponte ibidem germinant. Arborum harum altera altera est major, utraque tamen cæteris supra descriptis similis, excepta proceritate. Quantum vero Caryophylla hæc magnitudine discrepent inter se, ex appositis utriusque speciei fructibus liquere potest, quorum externa facies, ut ex toto diversa à præcedentibus, ita qualitatibus, & facultatibus pollere iisdem, quibus priora, & odor, & sapor, persuadent. Nihil ultra certi definire est, quia vocari in experimentum quotidianum nequeunt ob paucitatem.

CAPVT VII.

De *Lada*, aliis *Molanga*, sive Pipere Aromatico, Mare & Fœmina.

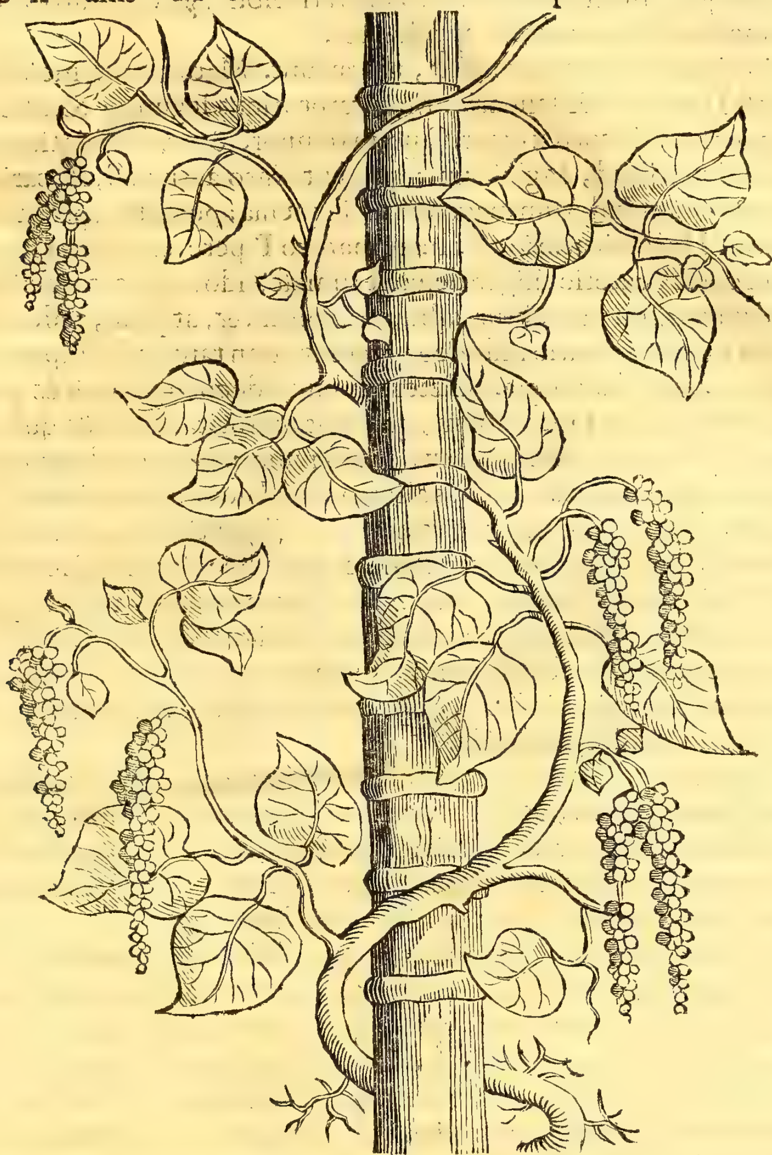
QVam hactenus ignotum Caryophyllum spicatum, vel Cannella Caryophyllata tam semper & ubique gentium notum, & familiari in usu Piper fuit. Hoc non uno aliquo in loco, ceu de Cannella, deque Nuce Moschata, atque Caryophyllis jam notavimus, nec sua crescit sponte, sed seritur omne, præter quoddam agreste genus,

LADA aliis MOLANGA sive Piper MAS.

ignobile & amarum. Quibusdam autem regionibus vix tantum redundat ex cultura, quantum ipsis Incolis sufficit: aliis vero locis, præcipue in Malaca, Iava & Sumatra adeo luxuriat Piper hoc Aromaticum, ut inde per totum orbem distrahatur. Licet autem

LADA aliis MOLANGA five Piper FOEMINA.

tem civilioris notæ Indigenis rarior folet effe ufus Aromatum; nullum tamen inter omnia æque expetitum, nec condimentum illis videtur vel fanum vel gratum, nifi recipiat certam Piperis quantitatem. Adeo ut omnes qui eas terras piperiferas frequentarunt, facile plus in Indiis, quam in Europa confumi teftentur. Miffis itaque cæteris Piperis generibus quæ India Occidentalis profert (utpote de quibus ex profeffo egi in mea Hiftoria Naturali), communis potiffimum Piperis aromatici marem & fœminam exhibeo hoc capite. Seritur autem in Indiis non procul à mari, & ad radices arborum, præfertim quas *Faufel* appellant, vel appofitis perticis, quibus adnititur more Vitis. Magnitudo ei par cum ea arbore, aut pedamento, cui advolvitur. Sæpe cum veterafcit, & cineribus fumoque ftercoratur, excedit altitudinem fulcrorum fuorum, ut Lupuli inftar fe, cum fcandere altius non poteft, demittat. Planta ipfa eft farmentofa, nodofa, lenta, & flexilis adeo, ut nifi inveniat, cui adnitatur, vel arborem vel aliud pedamentum, humi repat prorfus ut Lupulus falictarius, aut Phafeolus turcicus nobis dictus. Si fertili folo fata eft, intra annum dat fructum, eumque uberem. Si minus bona terra eft, ferius cum adolefcit tum fructificat. Fit & de anno in annum fertilior, minus, magis, pro foli genio. Terræ fe infigit radice fibrofa, fibrifque parvis & lentis, nec adeo Cofti fimilibus, ut Diofcorides notat. Qua nodi funt, folia prodeunt multiplici ordine ac Naturæ lufu: hærent autem petiolis longiufculis è ramis farmentofis quoque. Figura his, qualis hederaceis: alii Cordi malunt comparare; medio nervum habent, qui plures fibras apicem verfus exporrigat bififfas. Color exterius viridior; interius dilutior eft. Fructus racemofus eft prorfus ut Ribes: fed racemo longiore, & frequentiore, baccis, quæque ipfi fcapo fine aliquo petiolo adhæreant. Racemi ifti modo ex

mediis sarmentis, modo ex summis dependent, ut ex hisce appositis iconibus conspici datur. Vnde est quod diversitatem sexus accuratioribus agricolis attribuere illis placuit, hanc fœmellam, illam marem appellantes.

Baccæ initio virent; ubi maturuerint, nigræ sunt. Maturantur mensibus maxime æstivis, quod est Decembri & Ianuario. Maturæ protinus leguntur & insolantur. Dum siccantur, rugas contrahit cortex niger. Quo, in tempore, & ante insolationem, decorticato, fit Piper album illud, & glabrum: quod ut nigro acrius est, ita carius est, & ori gratius. Vnde & solum Indorum magnatibus in mensa apponitur, proque sale ut plurimum usurpatur. Decorticatio illa fit bene maturo Pipere, ex marina macerato. Maceratione enim cortex exterior niger dehiscit tumescendo, atque ita facillimo negotio granum, quod intra illum includitur, album eximitur, &, ut prius, reficcatur. Quem laborem laboris impatiens natio nisi adeo fugerent, non tanta esset Piperis albi, si cum nigro compares, apud nos inopia. Cæterum hujus decorticationis & præparationis ignoratione factum, quod Piper album, quamvis maturitate sola & quod cortice nigro rugosoque sit privatum, nihilominus etiam nunc passim credatur species à nigro diversa, imprimis cum integros racemos aliquando ad nos delatos videant, persuasi scilicet hujus illiusve jejuna relatione, neque adhibita diligentiore inquisitione, statim hoc literis tradiderunt, quod auribus accepissent. Idem Theophrasto, Dioscoridi, eorumque imitatori Plinio latuisse non miramur. At quomodo etiam major ignoratio condonari possit Arabibus, qui id & bene potuerunt rescifcere, non video. Inhærere enim errori, quamvis vetusto, in rebus Naturæ, quemque vel mediocri inquisitione possis detegere, ea demum supinitas in his, qui præsumunt de tali materia scribere, & se sæpe jactant Cornicum oculos confixisse.

Porro non baccæ solum, quod proprie dicitur Piper, acrimonia præditæ ignea sunt; sed tota etiam Planta. Nam, & folia virentia, sarmenta, & radix, si masticantur, prorsus linguam faucesque urunt, & salivam movent, haud secus ac Pyrethri Costive radices. De qualitatibus & facultatibus Piperis, deque ejus usu & abusu, quod addam ad ea, quæ toties ab aliis sunt repetita, nihil habeo.

Præter ante dicta aliud est Piperis genus, sed ignobile Piper, *Canari* appellant lingua Malabarica, à *Canara* loco natali. Id nostrati Fagopyro simile, coloris est cineritii, intus cavum, & repletum granulis aliquot exiguis. Manducatum pari pene acrimonia cum prioribus, sed minus aromaticum deprehenditur. Ejus, nisi apud infimam plebem, nullus est in Indiis usus. Ea vilitas in causa est, quod non solum non deferatur ad exteras gentes; verum etiam nostrum nemo dignatus fuerit ipsius plantæ notitiam sibi comparare. Quæ causa, quod & nos cogamur hic expectationem Lectoris destituere.

Carolus Clusius, vir doctissimus in Exoticis, meminit alicujus Piperis caudati, Cubebæ similis quidem, sed minus usitati, quodque aliorum quandoque defectum supplere apud suos soleat. At enimvero, cum neque ille quid plenioris notitiæ habuerit, nec alii ex Indiis reduces quicquam de eo mihi communicaverint hactenus, cætera posteritati ulterius indaganda relinquo.

CAPVT VIII.

De *Pimpilim* sive Pipere longo.

Bengalenses *Pimpilim* nuncupant, quod nos, auctoritate Græcorum, Piper longum. Hujus in culina quidem nullus est usus: Frequens in medicamentis, præsertim theriacis aliisque confectionibus antidotis; & merito; virtutes enim non contemnendas obtinet. Vnde forte & pretium ei majus. Nobis hoc potissimum dicendum, cujuscemodi plantæ fructus sit. Nam hoc à quoquam nescimus dictum. Bengalensium in terris frequens admodum est, indeque ad Europam defertur, quod ibidem, & lætius crescat, & copiosius fructificet. Qua faciem tota, si fructum excipis, simillima est Piperi rotundo, nisi quod aut humi repat, aut perticis contenta sit non altis adniti. Quo magis mirari subit, quid Garciæ ab Horto fuerit in mente, satis alias sedulo Naturæ scrutatori, cum scriberet, longi Piperis plantam cum planta rotunpi haut plus habere similitudinis, quam faba cum ovo. Sed ita est, ex auditu habet, non autopsia. Credidit referenti, & deceptus est. Interea hujus plantæ folia sunt utcunque tene-

PIMPILIM.

teneriora, & virore saturato magis, ac breviore petiolo hærentia. Cætera eadem. Fructus, nucamentis aut iulis oblongis similes, ad singulos articulos hinc inde ex adverso foliorum enascuntur, pendentque à mediocri petiolo. Sunt initio virides; postea cum siccantur, cinereum acquirunt colorem. Longitudo non omnibus una: etsi figura eadem, & similis toto ductu dispositio granulorum. Intra scapum, cui granula jam dicta inseruntur, aliquando plus humidi est. Quo evanido carie exeduntur. Decerpuntur autem, & in usum siccantur, antequam maturescant. Siccatum, etsi initio minus, postea tamen non minus rotundo urit palatum, si vel leviter degustes. Optimæ conditionis habetur id quod ponderosius, solidius, intus granis plenius, ac, si in aqua decoctum aut plurimis diebus maceratum, minime diffluat.

Indi linimentis addunt, quibus adversum dolores artuum à frigore utuntur; & ita, ut basis hoc Piper sit, corpusque addat Santalum rubrum. Vtuntur & contra venena, vertigines, catarrhos, oculorumque nebulas, & cum successu. Quod & Dioscorides testatur, sic satis alias infelix ipsius plantæ descriptor. Verum de planta ex aliena fide haut dubie; de viribus ex multorum observatione testatus est. Indorum plebs adversus diuturnam stomachi languiditatem bibit aquam, cui infusa est satis bona Piperis copia. In eundem usum quoque eliciunt è Pipere recenti spiritum mire igneum. Vtrumque, cum adhuc viret, Piper, longum æque ac rotundum, condiri muria aut aceto solet, & condi in penum ad usum familiarem mensæque delicias. Quo loco vel imprimis habetur, cui quædam alia simul adduntur Aromata, *Achar* nuncupant. Ejus usus frequentior mensibus pluviosis, & in phlegmatica corporis constitutione. Sunt, qui malunt virentibus integris racemis ore receptis (ut nos ribesiis) baccas eo retinere, avulso petiolo, & parum mandere, & solum glutire succum, utpote gratum gustu, & suavem, ob levem acrimoniam acerbitate quadam mixtam.

CAPVT IX.

De Aromatum enarratorum abusu Epilogus.

HActenus exsequutus sum, quæ ad historiam pertinent quatuor Aromatum, cum in medicina, tum in culina, maxime usualium. Sunt enim, præter ista, multo plura, quibus vis, eaque non contemnenda, inest Aromatica, nullum tamen, cui sit tam acris, aut nobilis, aut durabilis. Quid Pipere acrius? quid Cannella nobilius? quid Caryophyllo, aut Nuce Muscata, ejusve præsertim Maci, durabilius? Non repetam singulorum dotes, utpote decantatissimas, libris omnibus, & commendatas laudibus, quas, non ratio dictasse, sed admiratio videtur effudisse potius: proinde unum atque alterum restat, de quo tacendum non duxi, nec ita tamen loquendum, ut hoc me agere aliter quam in transitu voluisse ostendam. Nam si ex professo de abusu Aromatum velim differere, fateor me dicendi carceres videre, non metam.

Principio esse in confesso arbitror, & audias sæpe eam apud nos querelam, majores nostros, & firmiore usos sanitate, & vitam vixisse longiorem. Nempe ita revera est: Ætas parentum debilior avis, tulit nos infirmiores, mox datura progeniem morbosiorem. Cujus esse causas in rebus quærendas, quas Medici non-naturales vocant, uti dubium esse non potest: ita inter eas vel præcipua est victus mutata ratio. Quæ, ut intelleximus, & partim ipsi vidimus, majoribus erat parca, simplex, dura; nobis vero, prodiga, dubia, mollis. Imo Apiciorum cœnas olim magis fuisse molles quam sint hodiernæ, multis de causis dubitari posset. In cibis ipsis quam stulta, & ad effœminandum etiam optime natorum corpora potens! Quid non indies machinantur cupedinarii adversus mortalium salutem, infatuando eorum palatum? quid non irritamentorum, ut fatuam rursus linguam sapere cogant? sed inter vitæ illecebras hodiernas Aromata quoque in patrias mensas invecta sunt. India nobis cum cœpit suas merces dare, ut omnia divitiis implevit, sic multorum sanitatem corrupit. Quod ne gratis dixisse videar, consideremus, utrum Aromata adeo humanæ naturæ conducant? quæ accipiuntur scilicet, non è medicina ad necessitatem, sed è culina ad prodigalitatem. Ita loquor: quia nullus dubito, quin æque nos atque majores nostri carere rebus istis externis queamus: præsertim cum satis condimentorum dederit natura nostri vicinique soli, quæ licet non admodum numerosa, abunde tamen sufficere possunt. Res dicit, quod Galenus, omne Aroma calidum esse, II. de fac. Alim. XV: & subtilium partium, VII. de simpl. fac. III. At quæ ejuscemodi sunt, facile subeunt in corpus, spiritumque incendunt, & consumunt. Vnde est, quod Galenus, & bono quidem consilio, VII. de comp. sec. loc. II. Arteriacis dictis confectionibus jubeat addi Aromata crassa ac integris partibus. nempe ne, quibus illæ compescendis componuntur, concitandis fluxionibus evadant aptiores. Hippocrates maximus Medicorum nuspiam in cibum legitur admisisse Aromata. Vsus est nunc hoc nunc illo cum in aliis quibusdam morbis, tum maxime in muliebribus; & plerumque in suffitibus, in fomentis, in externis; in potionibus vero, & raro admodum, & parce. Sed & in istis quam circumspecte. Aph. V. 28. cum ad muliebria educenda valere dixisset suffitum Aromatum: protinus addit, *Sæpius vero, & ad alia utilis esset, nisi capitis gravedines induceret.* Addit Galenus: *Quod omnia fere Aromata natura apta sunt facere capitis dolorem, & experientia ostendit & ratio docet.* Sed Hippocratem iterum audiamus, hæc nobis mala Aphor. V. 16. recensentem. *Calidum hæc dat nocumenta iis, qui sæpe utuntur; carnium effœminationem, nervorum impotentiam, mentis torporem, sanguinis fluxiones, animi defectiones: hæc quibus mors.* Tota autem talis concatenata symptomatum sequela se debet spirituum languori, concoctionum cruditati, pituitæ, & seri indies increscentium multitudini, viscerum atoniæ, & corruptelæ: una vero omnium causa est calidi calefactio, & attenuatio nimia, & nimis crebra. Exemplorum ad fidem Aphorismi abunde potest adferri, attende modo ad eos, qui se negant vivere posse, nedum præesse rebus suis, nisi aut venas mane medicato impleverint vino, aut ejus igne (quem spiritum vocant) multis sæpe Aromatis ignito, suum ignem, hesternæ cœnæ cruditatibus obrutum, velut è cineribus excitaverint, quasi nocere multum nequeat, cujus parum, prodesse, semel sibi passi sint persuaderi. Cum itaque jam intelleximus ex Galeno, & res sit apud omnes confessa, Aromata, & calida esse, & subtilium partium;

partium; Necesse igitur, ut & facile sumta incalescant & pervadant in sanguinem, eumque incendant, & urant non tantum, sed & spiritum ejus justo plus calefaciant & calefaciendo agitent, agitando attenuent, attenuando dissipent. Habet enim & spiritus suum modum substantiæ. Intra quem nisi contineatur, fieri non potest quin excedat, evadat, erumpat, pereat, & post se corpus tam viribus enerve, quam cruditatibus grave relinquat. Atque ita quidem facere Aromata, ne dubitare quidem nos sinit leucophlegmatia, virgineus pallor, & febris alba dicta Medicis: Namque hos affectus sæpe aliosque soporosos, cum sensus & motus depravatione, judicio devigescente, & memoria obliviosa, multis accidere ex Nucis Muscatæ frequentiore usu, & ipsi vidimus non semel, & alios vidisse, probe scimus. Quamobrem, cum eæ sint Aromatum facultates, & calefaciant potenter, atque ita & spiritum inflamment ac digerant, & sanguinis nutritium succum siccent, quis non merito sibi metuat ab eorum largiori usu? Imo, quis neget recta à nobis ratione referri inter ea, quæ nos nostris majoribus reddunt magis morbosos? Quasi Aromaticitas illa, quæ non nisi intra Tropicos à Sole potentissimo ex solida & sitienti terra proveniens, nobis advenis, toto fere cælo inde remotis, quadraret potius, quam iis apud quos nascuntur Aromata. Nam aut omnino illis non utuntur in cibo, aut crudis, & ob nimiam humiditatis aquosæ copiam impotentioribus, aut parce admodum, & valetudinis duntaxat causa. Neque enim negandum censeo, illius gratia quandoque recte sumi, sive incidendo, & attenuando phlegmati, sive resistendo putredini, sive nutriendis spiritibus deficientibus, id fiat, sicut in præcedentibus capitibus uniuscujusque Aromatis docuimus. Verum ut recte sumas definire non coquus debet, sed Medicus, seu verus humanæ salutis custos; alias enim tutius foret ea in subsidium vocare, quæ eadem aut vicina fert tellus, quæ non dicam tulit nos, sed nutrit tam benigne, tam liberaliter. Europæi equidem quantum cæteris mundi populis excultiores habentur, si tantum quoque iis temperatiores, & abstinentiores essent, non plus inhiarent longe petitis dapibus Indorum, quam illi nostratium. Quin non pauci Indiæ Orientalis & Occidentalis Indigenæ haud sine ratione Europæorum istuc adventantium intemperantiam deridentes, & incontinentiam culpantes, sibi congratulantur, quod suis contenti bonis, tam sanitatis quam deliciarum ergo, se sustentent. Si enim opus est calidis, quibus in corporibus frigidioribus cibi coquantur, quorsum temere ab Indis petimus, cum tot remedia succedanea, aromatica vi prædita, nobis dederit natura, quæ singula sufficiunt? Sicut Campanella inter Italos, Beverovicius inter Batavos, in multorum salutem fieri posse probarunt. Imo prædicta Aromata, ipsis licet medicamentis purgantibus indita, sive palati & stomachi oblectamento, sive alterius qualiscunque necessitatis causa, si tamen non exacta proportione respondeant, parvaque indantur quantitate, solventium minuunt facultatem; atque non minus substantia sua terrestria & styptica occludunt densantque, quam tenui & aërea aperiunt. Plura equidem huc possent afferri argumenta, à quotidiana experientia desumta, quibus supersedeo. Quæ enim hactenus dixi, non eo fine dicta sunt, ut Aromatibus quicquam derogem, hoc enim esset Naturam criminari, & simul supra enarratis contradicere: sed ut nimis promiscuum abusum eradicem ex animis non gulosorum, sed suæ satagentium sanitatis.

CAPUT X.

Arundines *Mambu* cum suo *Sacar* sive *Tabaxir*.

INter tot variæ figuræ, & magnitudinis Arundines in incultis Indiarum regionibus luxuriantes, duæ dantur species *Mambu*, Lusitanis corrupte *Bambu*. Quarum altera minor intus magis farcta, altera multo major, & minus repleta, ligni proceritate & soliditate cæteras omnes antecellit usque adeo, ut non mirer quosdam veteres & neotericos propter insignem illarum altitudinem hæsitantes, nunc arbores, nunc cannas appellasse; sicut & ipse Garcias ab Horto eas Populo assimilavit. Arborescentes itaque Arundines *Mambu* udosis locis sponte sua recta exsurgunt. Arte subinde torquentur inter crescendum, ut incurvatæ lecticis portatilibus aptiores fiant; pro bacillis quoque ad fulcienda Piperis sarmenta in quotidiano sunt usu. Inferius femoris humani plus minus sunt crassitiei (cujus ni fallor fragmentum exstat in porticu horti Academici Lugd. Batavorum) tantæque inter illas reperiuntur amplitudinis & soliditatis,

MAMBV'.

tatis, ut cymbæ exinde parentur, eæque non quidem excavatæ, ſed relictis ſolum duobus utrimque internodiis inferioribus per medium ſectis. In harum extremitatibus bini Indi conſidentes eas tanta dexteritate remis impellunt, ut rapiditatem fluminis facile ſuperent. Ejuſdem naturæ arundines Solinus videtur noviſſe, quas his verbis expreſſit: *In Indiæ paluſtribus arundo craſſa progignitur, ut fiſſis internodiis lembi vice vectitet navigantes.* Ipſius vero ligni ſive materiæ craſſities trientem unciæ ſæpe ſuperat, circumferentia ſexdecim, diameter aliquando quinque eſt unciarum, unde ampla ejus capacitas facile poteſt dijudicari, ideoque ſubinde cannarum craſſiores partes, vaſorum loco mercibus vel aquis in longo itinere replent. Nodis perpetuis conſtant (qui in adoleſcentibus cannis hic depictis minus conſpicui ſunt) ſinguli ultra palmi longitudinem ab invicem diſſiti, ex quibus rami emergunt utcunque erecti, ſed arte aliquando incurvati, ut topiarii operis defectum ſuppleant, ad evitandos diurnos æſtus. Folia ſunt Oleæ figura, ſed multo longiora, aliquando ſolitarie poſita, aliquando ſibi oppoſita. Ipſæ autem Arundines *Mambu* adoleſcentes medulla levi, ſpongioſa, & liquida (non adeo farcta ut vulgares cannæ ſacchariferæ) refertæ ſunt, quam vulgus grati ſaporis gratia avide exſugit. Noviſſimi autem ſtolones qui maxime ſucculenti ſunt, & ſaporoſi, magni fiunt in Indiis apud advenas æque ac Indigenas, quod baſes ſint celebris iſtius compoſitionis *Achar* dictæ, quæ in Europam invecta inter delicias habetur palatum doctis, & à me quoque non ſemel cum voluptate guſtata. At vero, ubi arundines hæ proceræ, & annoſæ factæ fuerint, liquoris contenti ſubſtantia, color, ſapor & efficacia mutatur (ſicut in Nuce *Coco* adulta etiam fieri videmus) atque paulatim protruditur foras, & juxta internodia vi Solis coagulatur, ac inſtar pumicis albi indureſcit; mox nativæ ſuavitatis expers facta, peculiarem ſaporem cum parva aſtrictione, eboris uſti æmulum,

lum, acquirit, vocaturque apud Indigenas *Sacar-Mambu.* Qui quo levior, albicantior & glabrior, eo præstantior; quo magis inæqualis atque cinerei coloris evadit, eo vilior habetur.

Rarior quidem usus existit tam boni medicamenti in Indiarum maritimis habitatis, ubi Arundines hæ luxuriant, idque duplicem ob causam: primo, quod licet omnes liquore suavi in principio scateant; succus tamen ille lapidescens ad internodia, nec in omni arundine, nec in omni terra apparet, sed pro solis vi & soli genio felicius vel infelicius producitur, sicut in oris *Malabar* & *Cormandel* fieri constat. Secundo, quia Arabes Medici & Brachmanes vehementer appetant hoc medicaminis genus, & care emant à Regulis sub quorum ditione crescunt arundines hæ sacarferæ. Præter Garciam ab Horto, & Hugonem Linschotanum plurimi optimates nuper inde reduces, integræque fidei viri, testati sunt, quod, licet pretium ejus ex anni fertilitate variet; tamen utcunque in Arabia pari argenti pondere divendi, idque potissimum quia Medicorum tum Indorum, tum Arabum, Maurorum, Persarum, Turcarum unanimi testimonio & experientia constat, externis & internis convenire ardoribus & inflammationibus ut & dysenteriis biliosis, si trochiscorum vel potus forma exhibeantur. Indi ipsi contra Strangurias, Gonorrhœas & Hæmorrhagias utuntur, magnumque putant caritatis officium nostratibus præstare, si in simili renum & genitalium incendiis hoc *Sacar-Mambu* sive *Tabaxir*, aqua dissolutum, largiter suppeditent. Plura Arabes & Persæ huic *Tabaxir* attribuerunt, quibus supersedeo, ne videar iis inhærere quæ longe petita, & nobis incerta sunt: adeoque simul huic capiti finem imponerem: sed cum de nomine, & natura veterum ac recentiorum *Sacar* & *Tabaxir*, non solum sub medicorum filiis, sed & sub præstantissimis totius Europæ eruditis lis una atque altera hæreat, non absonum fore putavi, si rationibus, & probatæ fidei virorum experientia, discrepantes opiniones, qua possibile conciliavero. *Tabaxir* itaque, è lingua Persica desumtum, nihil aliud denotat, quam lac lapidescens: cum tamen placuit & quibusdam superstitiosis Arabibus & Turcis, nihil aliud esse quam cinerem exustum cannarum, vi venti inter se confricatarum, & ignem exinde concipientium: adde, quod testimoniis plurium, qui rem ex vero describunt, constet trochiscos ex cineribus ejusmodi confectos, pro supposititio *Tabaxir* agnosci. Hunc interim errorem propagarunt Arabum interpretes Latini, *Tabaxir* Spodium vertentes, utpote aliquam in eo qua ad gustum & visum similitudinem cum ebore, cornu cervi usto, animadvertentes: qui quam crasse impegerint, dilucide sane à Garcia, & Clusio aliisque probatum est. Proinde ut nos tales prætervanigemus scopulos, & certum quid statuamus, consultius erit cum erudito Garcia in posterum Spodio sive Tutia uti in medicamentis externis à Græcis descriptis: nostrum autem hoc *Sacar-Mambu* sive *Tabaxir*, in Arabum compositionibus intus plerumque assumere.

Alter restat dissolvendus nodus circa nomen, qualitatem & usum hujus concreti succi, quod ipsi Indi *Sacar* lingua vernacula indigitant, idque non respectu alicujus dulcedinis, sed quod à multis seculis apud Indigenas humor hic in nodis antiquarum cannarum concretus nomen *Sacar* obtinuit: postea autem cum liquor vel mel cannæ Sacchariferæ hodiernæ vi expressus, & igne coctus, in substantiam duram, siccam, & albam migraverit, videtur ad imitationem externæ figuræ, & nominis *Sacar*, nunc nomen Sacchari impositum esse. Nam apud veteres Græcos, & Romanos autores, apparet, nomine Sacchari nihil aliud eos voluisse exprimere, quam id quod ex Plinii verbis l. XII. c. VIII. colligere est, *Saccharum & Arabia fert, sed laudatius India. Est autem mel in Arundinibus collectum, gummis modo candidum, & fragile, amplissimæ Nucis Avellanæ magnitudine, ad Medicinæ tantum usum.* Quo etiam Galeni verba spectare videntur, l. 7. simpl. Medic. de Saccharo. *Sacchar quod ex India atque felici Arabia convehitur, in calamis, ut aiunt, concrescit, & ipsum mellis est species, minus certe nostrati dulce, sed assimiles ei vires obtinens, quod ad abstergendum, desiccandum, & detergendum attinet.* Ita ut ex hac mea enarratione, & interpretatione labefactata putem argumenta summi nostri seculi viri Cl. Salmasii, dicentis *Sacar* sive *Tabaxir* ob defectum melleæ dulcedinis non posse sumi pro Saccharo antiquorum: nam præterquam quod Plinius mellis in arundinibus collecti, late sumpti, mentionem fecerit, sicut de lactis, & aquæ fontanæ dulcedine communiter loquimur; accedit, quod Arundinum harum *Mambu* primogenitus succus, ut dictum supra, suavis deprehendatur, licet postea evanescat. Multa veterum & neotericorum super hac re monumenta Mathiolus in Comm. Dioscorid. docte ponderavit &

dilucidavit, quæ meæ opinioni favent, ſolum in eo à doctiſſ. viro diſſentiens, quod putarit, ex iiſdem Arundinibus Saccharum emanaſſe, è quibus vulgare noſtrum exprimitur, eamque ſolum eſſe inter ſe differentiam, quod à Natura factum, ſit noſtrate factitio longe tenuius.

CAPVT XI.

Arundo Rotang *dicta.*

AD Arundines præſtantiores, humanis quoque uſibus inſervientes referenda eſt & hæc, lingua vernacula Indorum *Rotang* dicta, quæ licet huc ex Indiis venalis afferatur, ut pro baculo vel ſcipione inſerviat, & corrupte à Noſtratibus *Rotting* appelletur, tamen in natali loco ſtolones earum, grato quoque, ut *Mambu*, ſucco turgidi, vel crudi manducantur vel condimento *Achar* toties enarrato induntur. Hæ minus concavæ ſunt quam *Mambu*, ſed ſubſtantia ſpongioſa, inſtar herbæ ferulaceæ farcta. Baculi ſive ſurculi, ſi poſtea exſiccati impetuoſa manu collidantur, multas igneas fundunt ſcintillas, inſtar concuſſi ſilicis, cujus defectum ſupplere ſolent quibuſdam Indis.

ARVNDO ROTANG.

Creſcit paſſim in ſilvis circa fluenta Arundinis hæc ſpecies mirabilis, in omnem partem flexilis, eoque ad omnia liganda utilis: nam Incolæ hac Arundine funium loco utuntur, & ædes ſuas ex magnis Arundinibus conſtructas, quas *Bambous* Luſitani vocant, iis loco clavorum ferreorum ligant, & mireris tenacitatem hujus Arundinis, quæ craſſitie digiti humani ferme cum ſit, tamen in quatuor partes diſſecatur, non ſecus ac Salix aquatica apud nos, unde corbes & cunæ Infantium conſarciuntur: in quem uſum etiam hæ Arundines aſſumuntur: hinc & anchorarum funes à Iavanis in navibus conficiuntur, & ſane longius durant in aqua ſalſa, quam funes, immo deficientibus funibus, nos iis anchoras quantumlibet graves ligamus. Atque ut verbo abſolvam, duo habet India ad vitam & commoda hominum admodum neceſſaria, nimirum, hanc plantam, & Nucem, ſeu Palmam Indicam, *Coquo* Luſitanis dictam: ſed hæc cum decantata ſint ab aliis, ego fruſtra operam inſumſerim. Cæterum hoc *Rotang*, fructum talem fert, qualem depictum cernere eſt, eumque edulem, & ſaporificum, cum aciditate quadam grata, rotundum, parvæ pilæ magnitudinis, tectum ſpadicei coloris, putamine duriuſculo, fragili, ſtriis perpetuis cancellatis ornatum, ſicut fere videre eſt in calyce glandis

dis quercinæ. Ex ſingulis arundinis nodis ad ſummitatem uſque ſarmenta, funium modo contorta, & tenacia, foliorum quaſi loco emergunt, hiſque fructus globulares, raro ſolitarie, ſæpe copulatim adnaſcuntur. Nucleum porro intus ferunt durum, ex quo contuſo extrahitur, & exprimitur oleum, non edule ſolum, ſed in medicamentis topicis, præſertim in ungendis nervis, ſumme utile. Itaque, ſi quid læſionis acceſſerit ſervis, ex ſarmentis hujus arundinis, quibus flagellari ſolent, ejuſdem fructus oleo poſſint ſanari. Vt liceat iis dicere:

—— Qui mihi vulnera fecit:
Solus Achilleo tollere more poteſt.

CAPVT XII.

Zinziber, Indigenis *Gingibil.* Mas & Fœmina. atque Galanga, *Lanquas* dicta.

CVm Bontius noſter Zinziberis, & Galangæ deſcriptionem, ob inopinatam mortem, vix initiatam, & plane mutilam reliquerit, adeoque pauca tantum de earum inter ſe ſimilitudine externa, & interna, cum ſola Zinziberis Icone inter adverſaria ejus repererim; ego partis meæ eſſe putavi utrumque ſtudioſo Lectori exhibere,

ZINZIBER MAS.

eaque ſimul addere quæ ab exercitatiſſimis viris, & Chirurgis, ex Indiis redeuntibus accepi; ſimulque differentiam inter Orientale & Occidentale Zinziber ob oculos ponere: ut inde clarius eluceſcat, quod Zinziber, licet inter ea numerandum ſit Aromata,

quæ

ZINZIBER FOEMINA.

quæ utriusque Indiæ solum & solem haud difficile admittat; tamen, qua ad externam faciem, & internam virtutem, aliqualem discrepantiam pro perpetuo Naturæ lusu præ se ferat. Optimæ notæ, & maxime usualis, est Malavaricum, & Bengalense, cui Molucense succedit. Loca maritima, ut fere omnia Aromata, non mediterranea amat. Licet autem Chinenses, aliique Indi Orientales, inter olera Zinziber plantare consuerint, tamen silvestribus quoque locis sponte, vilioris licet notæ, crescit. Quod vix memini in Indiis Occidentalibus observatum esse; unde hanc plantam hisce potius Indiis nativam crediderim. Duo genera esse perhibent Incolæ; maris scilicet, & fœminæ: quarum hæc foliis & radicibus est minoribus, illa vero majoribus conspicitur. Folia admodum similia sunt foliis Arundinum, ut qui nunquam viderit crescentem hanc plantam, Arundinetum vere dixerit, quod primum è terra surgit: in qua comparatione Bontius à Garcia discrepat, qui Iridis non Arundinis similia esse statuit. Sed variant Auctores, etiam ii, qui ex Indiis reduces sunt, circa foliorum figuram, sive ob territorii diversitatem, sive, quod alii marem, alii fœminam Zinziber viderint. Nam maris hujus folia non ultra tres pedes excrescunt in altitudinem. Aspera sunt, unico nervo recto, in longitudinem excurrente, conspicua; caulibus hinc inde sine pediculo, inferius solitarie, superius frequentiori coma adnata. Radices diversi sunt ponderis, & amplitudinis; omnes tamen imbelles, & tuberosæ, atque in superficie terræ sicut Arundineta, expansæ. Quarum unum atque alterum internodium in scrobe relictum, terraque aggestum, loco seminis stercoratur, & statim à satu aqua dulci plus minus pro terræ siccitate rigatum, proximo anno à satione fructus eruitur, qui est regerminata radix, ipsum scilicet Zinziber. Vindemia illius fit arescentibus foliis, quod est media æstate, scilicet Decembri, & Ianuario. Radices recentes minus fervent, ob prædominium humiditatis; paulo siccatæ, limo obducuntur, ne, evanescente nativa humiditate, teredine, cui alias maxime obnoxiæ sunt, afficiantur. Vt condiantur, prius decortican-

corticantur, moxque in muria vel aceto conjiciuntur & macerantur per horam unam atque alteram, dein æquali fere temporis momento sub dio probe insolantur, ac denuo stragulis sub tecto cooperiuntur, donec omnis humiditas exhalaverit. Si aliunde transferendæ sint radices, tunc, thecis inclusæ, & aqua irrigatæ, noctu terra operiuntur, interdiu cælo patent. His omnibus rite institutis ab exercitato agricola, postea saccharo non solum, sed muria vel aceto condiuntur, nulloque tunc insigni calore palatum afficiunt, nec filamenta ulla ingrata in ore relinquunt. Si nimio tamen mangonio nimiisve lotionibus fatigentur, pars quoque aromaticæ ejus acrimoniæ evanescit. Quo ad qualitates, Piperi respondet, sed crassioris est substantiæ, ut docte ex Galeni monumentis, & propria experientia probavit Mathiolus in Dioscoridem, quo Lectorem remitto.

Præterquam quod recens Zinziber sativum Indigenis inter olera usurpatur, remedio illis est quoque præstantissimo ad Colicos dolores, Cœliacam ac Lienteriacam passiones; Diarrhœas diuturnas ex frigore natas, flatus, ventrisque tormina, & gravia his similia accidentia, ut multoties in Indiis se feliciter comprobasse testatur ipse Bontius, aliique Medici exercitati. Ea tamen perpetua adhibita cautela, ut qui sanguine sunt fervidiore sive sani sive ægri parcissime eo utantur, quia Zinziber fere omne, sanguinem accendit, & orificia venarum aperit.

De Galanga.

QVantum attinet ad Galangam, eam hic subjungere conducit, quia foliorum facie, & radicis qualitate, multum sibi similes sunt, licet Zinziberis radix albescat, Galangæ autem subrufa sit, tum internodiis pluribus inter se distinguatur. Duo ejus genera, majus, & minus, ab autoribus describuntur, nos tamen radicem majorem solam exhibemus, utpote Zinziberi foliorum figura, & qualitate radicis, magis vicinam; licet Neoterici de vera Galanga inter se haud conveniant, partim quod Græcis incognita, & Arabibus minus perspecta fuerit, partim quod Batavi & Lusitani reduces ex Iava (ubi plurimum luxuriat Galanga) nimis negligenter eam observarint. Seritur radice sua ut Zinziber, eodemque fere modo excolitur, & summopere se propagat. Caules arundinacei ad Zinziberis fere altitudinem exurgunt. Folia, longa, mucronata, superius saturе, inferius dilute viridia. Flores albicantes inodori, semen fatuum. Radix crassa, tuberosa, rufescens, Zinziberis radice major. Illa porro ad omnia utilis, ad quæ Zinziber, atque eodem modo quoque condiri solet; quod genus conditura *Achar* vocari aliquoties diximus, ac magnus ejus usus est in bellariis ad orexin excitandam, non secus, ac cappares, & oleæ fructus apud Europæos. Recens vero utriusque dictorum Aromatum radix, in taleolas dissecta, cum carnibus piscibusque coquitur in eundem finem. Sic quoque cruda, sale & aceto & oleo inspersa, cum piscibus, & carnibus assis commode editur ad juvandam concoctionem. Malabarenses & Iavani eam, non solum contra hominum, sed & jumentorum mala frigida, magni faciunt, quoquo modo præparatam. Polentas, ex farina radicis confectas, in frequenti usu habent, quas cum succo Nucum *Cocos* præparant, atque, testibus Bontio, & Acosta, contra uteri & vesicæ mala exhibent. Sed quid diutius hæream in elogiis harum præstantissimarum radicum, quarum usus jam pridem toti mundo innotuit? Cum hujus instituti potius sit, aliquod exoticum, minus hactenus cognitum, in scenam producere.

CAPVT XIII.

Iambos.

INter nobiles, & familiares arbores fructiferas, à Bontio nostro neglectas, est illa, cui Indigenæ à fructu suo nomen *Iambos* indiderunt. Vnde Lusitani corrupte *Iambeiro*, Arabes ac Persæ *Tuphat*, Turcæ *Alma* nominarunt. Ejus indoles à Garcia ab Horto aliisque recentioribus eum sequentibus tradita est; ac proinde, cum pleraque illa quæ mihi à rerum Indicarum peritis suppeditata sunt, ex parte conveniant cum prædictis autoribus, hæc leviori penicillo attingenda, & pauca tantum cum genuina ejus icone ad vivum expressa addenda putavi. Arborum harum duæ reperiuntur species sibi simillimæ, fructibus nonnihil discrepantes, utraque ut forma & figura, ita & magnitudine Malum Europæam æmulatur, nec culturam, nec peculiarem terræ genium postu-

IAMBOS.

postulat, sed multis Indiarum locis adeo feliciter arte vel sponte provenit, ut sæpe ante quintum annum fructificet, &, quod raro videtur in Indiis, profunde radices in terram exerat. Ex Malaca Piperifera in dissitas quasque regiones ob florum fragrantiam, & fructus suavitatem, translatam ferunt. Arbor est patula, ramosa & frondosa. cortice cinereo, glabro, ligno fragili. Folia Pruni magnitudinis; in extremitate magis acuminata, exterius sature, interne dilute viridia apparent, nervo unico crasso recto, venulis obliquis in medio prædita. Flores rosacei odoris & coloris, sed magis variegati cum multis staminulis in umbilico pulchre nitentibus, qui vinoso sapore quasi ipsius fructus præludium exhibent. Quippe pulpa illi est succulenta, mollis, optimi odoris, & saporis. Horum fructuum Garcias diversas esse species putavit, alii majores sature rubri, minoris mali Cydonii figuræ & magnitudinis existunt, tenuissima pellicula splendente vestiti, atque vix quicquam lapidei in se continentes: alii minores ex pallido purpurascentes lapidem tenent compressum, oblongum, albicantem.

Hæ arbores sunt ex numero earum, quæ pulcherrima florum, & fructuum varietate advenas in admirationem rapere solent, non ob gratum solum aspectum, sed imprimis ob perpetuam florum, & fructuum vicissitudinem, quod in altera arboris medietate frondibus & floribus orba, altera pars fructibus maturis, & immaturis tam diu oneretur, & ornetur, donec frondes recuperaverit; ita ut in iis, perpetuo tempore vernali atque simul autumnali frui concessum sit; quod Naturæ beneficium ipse quoque in plurimis Americæ arborum fructibus sæpe in solatium ægrotantium expertus sum.

Flores & fructus *Iambos* frigidæ & humidæ sunt qualitatis, insigniter fragrantes, ac proinde inter primas delicias omnibus pariter incolis habiti: plurimi quoque usus passim in Medicina existunt. Fructus enim crudi & flores saccharo conditi, ab æstuantibus

tibus ægris cum ſucceſſu uſurpantur, quod ſuccoſa frigiditate ſitim in febribus exſtinguant, ſpirituſque vitales confortent.

CAPUT XIV.

Arbor *Acajú*, vulgo *Cajú*.

SUpra monui, quædam vegetabilia, & ſenſitiva, alicui tantum Indiarum Regioni propria; aliqua vero utriſque Indiis, inter Tropicos ſitis, communia eſſe. Quæ particulatim recenſere, nimis operoſum foret. Inter ea quæ poſterioris ordinis ſunt, non infimum locum tenet umbroſa & patula arbor *Acajú*; à veteribus omni-

ACAIU'.

bus, ni fallor, neglecta vel incognita. Malus hæc ſemel tantum in anno, ſed per multos menſes, eoſque maxime æſtivos, fructificat, quæque pro vicinitate, vel remotione ab Æquatore, tardius vel citius deficit. Non autem, ut aliæ plurimæ, bifera aut trifera unquam inventa fuit, ſicut in hiſtoria mea Americæ Naturali probavi, ubi naturam, uſum, & noxam graphice ſatis me depinxiſſe puto; ideoque iſtuc Lectorem remitto, cum arborem hanc *Acajú* Orientalem, ab Occidentali vix quicquam diſcrepare animadverti; ea enim cum facilis ſit migrationis, atque ex ſola glande fructus (utpote ſemine deſtituti) terræ licet ſitienti immiſſa germinet; & cum nomen quoque vernaculum *Acajú* retineat in Indiis Orientalibus, vix dubium eſt, quin ex Braſilia iſtuc tranſlata ſit; accedit, quod in natali ſua terra, & non alibi, ſilvas integras circa habitata litoralia conficiat, frondibuſque ſuis gratiſſimam umbram; fructibus vero glandiferis perpetuum penu Indigenis ſuppeditet. Quantum ad fructus eorumque glandes, hæ toſtæ, illi crudi, non in minori pretio Aſiaticis quam Americanis habentur. In ſolo apparatu, quantum reſci-

ſcere potui, inter ſe diſcrepant. Scilicet gens hæc magis cicurata fructuum horum annatam aſtrictionem cum auſteritate conjunctam, gulæque minus abblandientem, licet ventriculo proficuam, vino & ſale obtundere ſolent, adeoque, in illo condimento aliquandiu maceratos, cum voluptate comedunt æſtuantes, quod ſitim egregie reſtinguant, nauſeam tollant, & dejectum appetitum ventriculo reſtituant. At vero annatæ glandes (à quibus ipſi fructus incrementum ſumunt ſubſtantiamque hauriunt, convertendo illud oleum non ſecus, ac Anacardii oleum urens, in ſuccum edulem,) toſtæ & decorticatæ, pro bellariis uſurpantur: tum quoque ad Venerem excitandam Piſtaciorum loco, quibus nec guſtu nec dignitate cedunt, Magnatibus in frequenti uſu exiſtunt.

CAPVT XV.

Radix *Ninzin*.

QVemadmodum vix ullibi terrarum, quantum quidem conſtat, Nuces Aromaticæ, quam in Inſula *Banda*; neque Caryophylli, niſi in Inſulis *Molucenſibus*, ſponte naſcuntur: Ita nullus in orbe locus hactenus innotuit, qui celebrem illam radicem *Ninzin* producit, quam *Corea* Regnum, ſitum ad latitudinem Borealem circa quadraginta tres gradus. Nullus Belgarum eam creſcentem vidit, quia in mediterraneis tantum, ultraque ducentas leucas à mari diſſitis locis proveniat; unde fit, ut varient circa effigiem frondium, quæ tamen foliis Paſtinacarum ſativarum noſtratibus **Geele-peen /** ſimiles ſunt: moles autem & magnitudo ipſius radicis, Paſtinacis multum cedit; ita ut in Iaponenſi terra ipſa Paſtinaca; magnæ ſilveſtris *Ninzin* nomen vulgo obtineat. Radix plantæ, de qua nobis agendum, digiti eſt longitudinis & craſſitiei, in fine filamentoſa. Colore ex flavo albeſcente, ſapore ſubdulci, non ingrato, pingui: cujus genuinam effigiem ope & favore Clariſſimi & Amiciſſimi viri Fr. de Vicq, Lectori offero.

RADIX NINZIN.

Hujus decantatæ Panaceæ uſus quotidianus eſt, non ſolum apud incolas Regni *Coreæ*, ſed & *Tankinde*, *Chinæ*, & *Iaponiæ*, adeoque ad illam tanquam ad ſacram anchoram confugiunt. Qua tamen non ſemper ſola & ſimplici utuntur, ſed utcunque aliis remediis nativis mixta, manente *Ninzin*, compoſitionis baſi. Illa autem medicamenta quæ adduntur, *Coreæ* incolæ celant & tanquam arcanum ſibi reſervant. Quando autem animus eſt oppugnare magnos aliquos Naturæ hoſtes, ut motus Epilepticos, Vertigines, Spaſmos, Hydropes, Lipothymias, Choleras, & quæ ejus farinæ porro exiſtunt, tunc Medici robur addunt huic radici ex valido aliquo additamento pro vehiculo. At vero nulli alteri mixta, omnibus languidioribus & cachecticis non ſolum in uſu eſt, ſed eam, tanquam præſervans contra malignos & venenatos affectus, domi foriſque perpetuo ad manus habent; atque bis terve de

ve de die exiguam particulam recentis radicis masticant. Vnde mirifice virium restaurationem, cordis refectionem omnes se experiri testantur.

Prolixior esse possem in enarrandis dotibus hujus *Ninzin*, si verbotenus schedas medicinales ex lingua Iaponica à Præstantissimo viro D. Caron, ibidem Præfecturam tenente, in vernaculam translatas, hic exhiberem. Sed malui contrahere stylum, partim ne verborum ambagibus vel tautologiis Lectorem detinerem; partim, quod verear (ut subinde animadverti superstitiosos Indos) nimium huic medicamento, tanquam labascentis Naturæ soli restauratori, tribui; sicut Chymicis sæpe & Circulatoribus multis usu venire solet; qui qualecumque fere novum remedium, dum tanquam Panaceam Naturæ, & arcanum mundi venditant, sibi æque ac profano vulgo imponere consueverunt usque adeo, ut, se fallere & falli, vix sentiant.

CAPVT XVI.

Polypodium Indicum.

VIr literatus, & rei Medicæ addictus ex Indiis Orientalibus nuper redux, raram hanc & eleganti aspectu plantam apportavit, cujus neque nomen, neque vires noverat: ideoque ego eam pensiculatius tactu, visu, & gustu examinans, & dein conferens cum Medicinæ peritioribus, vix quicquam ab egregio illo & raro Clusii Polypodio exotico discreparede prehendi. Quam cum ibidem passim in silvis luxuriare, & ab advenis æque ac Indigenis magni fieri intelligerem, operæ pretium me facturum putavi, si posteritati ulterius indagandam offerrem. Bontius noster, Polypodii Indici quoque mentionem fecit in catalogo herbarum sponte ibidem nascentium; verum morte præventus, descriptionem atque usum pollicitus est, sed non præstitit. Nostrum hoc Polypodium radice est nigricante, obliqua, longa, crassa, hirta, ad modum Europæi Polypodii summa tellure repente. Huic bina folia, aliquando plura, solida, firma supernascuntur, brevissimo pediculo à radice emergentia, etiam aliquando eam tegentia, atque statim ab exortu in latera satis ornate se spargentia. Folia quercinis foliis amplioribus in novellis præsertim surculis natis, & modice laciniatis, magnitudine & forma simillima sunt. E medio nervo, præter morem crasso & valido, foliorum longitudinem secante, sicut costæ è spina dorsi, inordinate positæ, sursum in latitudinem usque ad extrema laciniarum extensæ, apparent. Inter quas multiplices venulæ, reticuli instar contextæ, & sese invicem secantes, excurrunt. Radix (in qua sola vis medicinalis hactenus deprehensa fuit) recens evulsa subdulcem vulgaris Polypodii saporem præ se fert, cui admixta est acrimonia quædam levis, quam vel ex regionis calidioris intemperie, vel ex vetustate forte contraxisse autumandum est. Iisdem hoc usibus, quibus nostratium dicatum est Polypodium: quamobrem illius descriptioni non inhærebo.

POLYPODIVM.

CAPVT XVII.

De *Chocolata* Inda.

CVm totus in eo essem, ut Mantissæ meæ Aromaticæ finem imponerem, conveniunt ecce cum Typographo nescio quot Philiatri, summopereque urgent, ut ne, priusquam de tabula manum, gravarer Operi adjungere egregios tractatus duos: nempe unum de Nuce Maldiviæ, ejusque insigni antidoto; alterum de Americana arbore Cacavifera, & celebratissimo ejus potu *Chocolata*. Quod quidem eo difficilius à me impetrari sum passus, quia non ignorabam exstare jam doctorum virorum de utraque illa materia monumenta, non perfunctorie tradita. Adeo ut justa de causa omnis mihi ablata videretur ansa gratificandi Artis nostræ Symmystis: eoque magis, quod haud multum in duobus his exoticis à me aliisque potuerit observari, quod non Cl. D. Augerius Clutius, urbis hujus, dum viveret, Practicus, opera & fama celebris circa Nucem Maldiviensem, & Hispani Medici circa potionem *Chocolatam*, jam ante attigerint. Itaque Clutii quidem tractatum propter exemplarium diu defectum desideratum, denuo exhibeo; Hispanorum vero aliquot, ut Antonii Herreræ, Iosephi d'Acosta, Francisc. Hernandez, Antonii de Ledesme, Antonii de Leon, Ioannis Cardenæ, Ioannis Barrii, aliorumque gravissimorum doctorum sparsas, & plerasque in nova Hispania conscriptas, animadversiones, in ordinem atque in compendium Latino sermone coactas hic promo: eorumque Authorum, quorum laboribus adjutum me fuisse lubens agnosco, idcirco nomina subjicio, ut fidem meam liberem, & gratum me præstem iis, à quibus ea, quæ hic sequuntur, accepi. Qua novissima mea opella, si non reipublicæ literariæ, saltem meis amicis, & mihimet ipsi hoc sum gratificatus, quod, quæ de effectibus utriusque hujus medicaminis enarro, eorum aliqua ipse pericula fecerim, & porro facienda atque indaganda nunc aliis proponam, & eum in finem, ut quisque per causas perque sedulas ire prius experientias discat, & vera à falsis discernere, antequam judicium ferat de rebus hactenus minus sibi perspectis. Licet autem studiose caverim, ne in eundem lapidem impingerem, tamen vereor, ne alicubi simile quid acciderit; quare eandem veniam, quam aliis libenter concedo, vicissim ab æquis Lectoribus flagito.

Cuivis, vel mediocriter in gentium historiis versato, constare satis superque credo, quam nulla non earum, sive culta, sive inculta, quæ vinum ignorant, præter potum simplicem à Natura concessum, etiam alium excogitaverit, non modo ad delicias, sed & contra sitim. Americæ certe pars maxima potiones sibi & plures adinvenit, & familiares fecit, ex radicum fructuumve succis expressis & aqua dilutis. Præ cæteris autem tractus ejus Septentrionalis in potum sibi illum præcipue ascivit, qui in Hispania nova, & Mexicana vicinisque terris, sermone quidem vernaculo *Chocolatl*, externo autem *Chocolata*, solet appellari, & haberi in summis deliciis: adeo ut Incolæ & ipsi illum depereant usque ad corruptionem sui, & hospitibus in testimonium grati accessus atque singularis amicitiæ offerant: prorsus ut de Chinensium, & Iaponensium *Thé*, sive *Chiá*, supra sum testatus. Qui quidem in eo potissimum ab aliarum nationum potu factitio discrepat, quod nec uno modo, nec ex eisdem rebus componatur: sed modo ex his: modo ex illis seu floribus, seu seminibus aliisque plantarum partibus in farinam redactis. *Chocoláta* hac adeo Hispani magisque Hispanæ inescantur, ut, postquam, præsertim calidæ, assueverint, se sine illa negent posse vivere, etiamsi initio aspernati fuerint. Vnde mirandum non est, si male cœperit audire potus tam deliciosus, præsertim à quo, qui ab indigenis olim minus compositus ex solis humectantibus, & nutrientibus, cum paucis quibusdam correctoriis parabatur, crescente Hispanorum aliorumque Europæorum luxu, & ipse cœpit excrescere, & ingredientibus Aromaticis usque adeo luxuriare, ut lasciviæ potius fovendæ sit, quam restinguendæ siti. Quam ob causam, &, ut mihi videtur, non præter rationem exorta est inter cordatiores Hispanos controversia non jejuna, An salvo Monachi jejunio concedi possit potus ex pasta tam alimentaria, & saporata atque aromatica confectus? Quam litem componere non est otii mei, neu falcem mittere in messem Ecclesiasticam. Itaque eam D. Antonio de Leon, qui prolixe utriusque partis argumenta ventilavit in libro quodam suo Hispanice conscripto, cui titulus

titulus est, *Question moral si el Chocolate quebranta el ayuno Ecclesiastico*, decidendam relinquere malo, quam male ob periergiam audire. Interea, si libere mihi, & cum pace jejunantium, dicere sententiam licet, dicam hanc: videri omnes, qui ex *Chocolata*, quocunque sub prætextu bibunt, non abstinentiæ operam, sed ejus famæ potius dare, & in jejunio delicias quærere, atque in numero haberi posse eorum, quos Prosper Aquitanicus lib. 11. cap. 23. de vita contemplativa designat. *Quotquot*, inquit, *parciores videri volunt, & gloriam sibi velut de abstinentia districtiore conquirunt, sic ab omnibus animalibus judicant temperandum, ut peregrinis pomis ac sorbitiunculis delicatis, cæterisque aliis cibis, immanem sui corporis impleant appetitum.*

Sed missa digressione, ad institutum redeo: basin primo totius *Chocolatæ*, mox cætera ingredientia examinaturus; quo Compositionis universæ simul temperies atque facultates cum salubres, tum noxiæ, elucescant. Quas omnino expedit scivisse, propterea, quod non solum in Occidentalibus Indiis, quibus suos debet natales; sed & per totam Italiam, & Hispaniam, & utramque Germaniam, & facta sit, & fiat indies magis ac magis familiaris, quin abire jam in varios abusus cœperit, variasque noxas dare, eoque nomine non paucos abstinere ab usu etiam legitimo & commendabili. Idcirco dispiciendum imprimis, ob eorum quæ miscentur diversitatem, quid ad compositionem requiratur; quibus deinde conveniat; & quantum denique cuique sit ex ea pro naturæ viribus bibendum; ad hoc, ut tam sanitati, quam gulæ satisfiat. Quæ ut clarius & explicari & intelligi queant, age, primo vires ingredientium videamus.

CAPUT XVIII.

De Arbore *Cacavifera.*

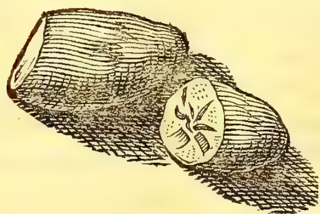
CAcaviferas quas appellant arbores, in Hispaniæ Novæ locis irriguis, & præcipue in Guatimalæ ac Nicaraguæ districtu uliginoso sponte luxuriant. Earum Mexicani Medici, alii quatuor, alii quinque constituunt species. Omnium interim fructus (quos vel imprimis convenit novisse) ejusdem fere esse facultatis, ejusdemque usus uno omnes ore Autores fatentur, non obstante, quod in ipsarum arborum, qua figuram, qua magnitudinem, descriptione non admodum inter se conveniant. Omnes naturæ sunt adeo delicatæ, ut non modo alium soli genium aspernentur, sed in patrio ipso ferendo non sint, aut frigus nocturnum, aut tempestates ventorum, aut Solis etiam ardores. Unde est, quod eæ, quæ ex deciduis fructibus sponte germinant, nisi in vallibus umbrosis non appareant. Hinc illis ars, Naturæ imitatrix, in feliciorem proventum docuit incolas, patulam & umbrosam quandam arborem, quam idcirco *Cacaoquananthli*, sive matrem Cacaviferæ appellant, apponere; ut à cæli injuriis ejus velut sub umbone tutior sit ipsa Cacavifera. Facile se cicurari patitur. Hispani certe integra ex ipsis arboreta, & plantant & colunt, non secus ac in Europa vineta atque oliveta. A secundo ætatis anno fructificat, & quolibet anno bis. Vindemiatur enim primum, & uberiore fructu, circa Iunium; iterum circa Ianuarium. Ab anno vigesimo devigescit, & sterilescit. Hæc communia. Quod ad species, Prima & omnium maxima est *Cacava Quathuitl* dicta, quam mox dabimus. Huic proxima *Mecacauatl*, proceritate & foliorum ac fructuum magnitudine. Tertia, *Xochicacauatl* vocata, minor est, minoremque profert ftuctum, & semen foris rubescens; intus vero cæterorum colore. Quarta omnium minima, & ideo *Tlalcacahuatl* seu humilis dicta, fructum fert minimum, ejusdem cum prioribus coloris. Omnium fructus eisdem præditi sunt facultatibus: postremarum tamen, potionibus magis inserviunt. Cæterarum vero, nummis atque commerciis.

Prima autem, & facile omnium princeps (cujus iconem hic, qua ramos, & fructus atque nucleos, exhibemus) mediocri est altitudine & egregie frondosa, foliis acuminatis, angustioribus & Aurantiæ longioribus (Antonius Herrera Castaneæ foliis comparat) nullo fere pediculo cauli adnatis, nervoque unico & recto præditis, & ex quo multæ obliquæ venulæ sursum emergunt. Flos ei magnus, & colore ex flavo albescens instar croci. Quo deciduo remanent tenuia, viridia, oblonga, lanuginosa filamenta. Ex his deinde fructus proveniunt turbinati, quos *Cacavacentli* vocant. Hi, cum maturuere, Melonibus magnitudine, crassitie, pondere non cedunt: coloreque sunt croceo

CHOCOLATA.

ex luteo albidi. Pediculus cuique modicus: incisuræ per longum variæ: nuclei viceni, sæpe triceni; qui, racemi instar, medio stipiti adhærent, Pistaciis aut Ricini majoris semini similes, paulo tamen grandiores & pellicula fulva vestiti; qua sublata, videntur non absimiles reni vaccino, secundum incisuras, quibus erant divisi. Substantia eorum intus est tenuis, & spadicei fere coloris, in dispares divisa particulas, sed quæ arcte inter se hæreant; adeoque sit pinguis, ut sponte humor, quantumvis lentus, aliquando exstillet: imo oleum ex ea abundantius, quam ex Amygdalis exprimi possit. Pulpa hæc subamari, non ingrati tamen, saporis, multi nutrimenti, temperamenti subfrigidi atque humidi, est. Hi sunt decantati illi ab Indigenis *Cacahuatl*, ab Hispanis corrupte *Cacaó* nuncupati, quorum causa arbor tantopere expetita est; utpote *Chocolatæ* potionis caput. Merx ditissima, & ob id Hispanis æque ac Barbaris æstimata & amata. Qua, mirum, quantopere quondam emporia ferbuerint. Ad Solem enim exsiccati fructus isti ætatem ferunt, nec facile corrumpuntur, etiamsi navibus reconditi, usque in Europam deferantur. Ante Hispanorum in ea loca adventum, spreto vinum conficiendi modo, (licet nonnulla vitium silvestrium ac labruscarum genera apud illos suapte natura copiosas & variorum colorum uvas ferant passim) potionem simplicem ex solis fere *Cacaciis*, & sine tot rerum mixtura, quibus nunc superbit celebris Confectio, ad sitim duntaxat sedandam hepatisque fervores temperandos, Ptisanæ loco solebant parare. Adde quod iidem *Cacacii* in tanto apud suos habeantur pretio, ut non potus tantum delicati, & alimentarii, verum etiam nummorum, nulli adulterio obnoxiorum vices præstent egregie, ob durabilem, lentam tenacemque substantiam, atque iis præcipua vitæ præmia, cum opus erant, comparabantur. Quem fructus usum vere πολυχρήστου admiratus Petrus Martyr, merito exclamat: *O felicem monetam! quæ suavem utilemque præbet humano generi potum, & à tartarea peste avaritiæ suos immunes servat possessores, quod suffodi aut diu servari nequeant.* Huc quoque illud Francisci Hernandez, alludentis ad hoc, quod per arborem hanc Cacaviferam detegan-

,, tur magna humanæ sortis volumina. In veteri siquidem orbe, perque prisca illa tempo-
,, ra, quæ vitæ hominum erant necessaria, atque adeo apud alios, cum deessent, quæren-
,, da, non rependebantur ære. Nondum aureus argenteusve nummus circumferebatur,
,, aut pecudum, Regumve aut Principum simulacra metallis cernebantur insculpta. Re-
,, rum vivebatur permutatione, ut olim factum cecinit Homerus, & fructuum, quos re-
,, condebant, facta aliis copia, mutuum ferebatur auxilium. Tandem æra percussa at-
,, que signata sunt, & mille rerum effigies numismatis impressæ conspiciebantur. At in
,, novum hunc Mundum nunquam avaritiæ signa penetraverant, aut caput exeruerat am-
,, bitio, donec nostri velis ventove devecti, impetum fecere, &c.

Sed revertamur in viam, & veniamus ad *Cacacii* qualitates intrinsecas. Has equidem ex effectibus cæterisque indiciis constat esse temperatas. Substantia ei ex crassioribus simul & tenuioribus partibus composita est prorsus, ut in infinitis aliis vegetabilibus obser-

obſervatum eſt, diverſas omnino ſub eadem forma ſubſtantias contineri. Noſter autem *Cacacius* in pulverem redigitur primum, & ſola mox, etſi frequenti, tuſione pinſitur, & in maſſam cogitur. Quod cum fiat ſine ullius rei admiſtione, ratio arguit aliquid eſſe in eo tenacis & bituminoſi inſtar humoris, aëris elemento reſpondens. Multa inſuper eidem quibuſcum ſuapte natura immiſcetur, inſunt ignea, quæ neceſſario incidere atque reſerare debent corporis meatus, non vero præcludere, ut quidam voluerunt; niſi hoc intelligant de crudo, vel toſto, vel Saccharo condito, quo mulieres in Indiis nimium veſci amant, unde uteri, alvi & hypochondriorum obſtructiones incurrunt difficillimas. Verum totum hoc oritur, quod interior ejus ſubſtantia dentium inciſione non exacte comminuitur nec perfecte commiſcetur; requiritur enim artificioſa molæ verſatilis contritio. atque tunc demum, ſi quid noxiæ ſuperſit frigiditatis, aliorum calidorum commiſtione temperatur, communicata ſingulis partibus hac intimæ ejus ſubſtantiæ qualitate: ea tamen adhibita proportione, ut ſimul omnia Aromata ſive Indica ſive noſtratia aromatica, mox recenſenda, vix mediam partem, cum fructibus *Cacaciis* in confectione *Chocolata* obtineant: adeo, ut ex actione illa & reactione partium (quod quoque in contrariis medicamentorum qualitatibus, ad certam quandam temperatamque διά-θεσιν redactis, apparet) *Cacacii* frigidorum & calidorum ingredientium *Chocolata* ipſa emergat temperatæ facultatis. Hinc etſi *Cacacius* quantitate cætera excedat ingredientia, illius tamen partes frigidiores calidioribus coadunatæ retunduntur, atque vim ſuam priſtinam, remiſſam licet, videntur retinere. Atque hæc de arbore, ejuſque nobiliſſimo fructu, *Chocolatæ* baſi, dicta ſufficiant. Reſtat, ut breviter percurramus ſubordinata ingredientia alimentaria atque aromatica, non ſolum huic confectioni conterranea, ſed etiam eorum ſuccedanea exotica.

Primo occurrit Maizium, Mexicanis *Tlaolli*, vulgo frumentum Turcicum, vel potius Indicum, omnibus mundi partibus, ſi non familiare, ſaltem notiſſimum: cujus iconem, & culturæ deſcriptionem, utpote nemini, credo, incognitam, prætermitto. Hoc autem huic imprimis potioni magnum quid ſuppeditat, unde & laudes ejus adeo paſſim extollunt graviſſimi, qui in Indiis vixerunt, Medici, ut non patiantur Ptiſanam, ex cremore ejus confectam, Hippocratis Ptiſanæ quicquam concedere: præſertim quia Maizium in Indiis negant ſubſtantiæ eſſe adeo terreſtris difficilioriſque concoctionis, ut vulgo audit in Europa: tum quod ex illo, aqua dumtaxat ſubacto, inque ea ad modum pulticulæ diſſoluto (*Atoli* vocant) potionem cum vel ſine *Cacáo* conficiunt, quam mille experimentis compertum habent, inſigne ſolatium æſtuantibus, & febricitantibus, imprimis autem nephriticis doloribus, & urinæ retentionibus, adferre. Sed in conficiendo hoc *Atoli* ea eſt diverſitas, quod alii duas Maizii partes cum una fermenti capiant, eumque *Xoco-atole*, id eſt, acidum, vocant, idque cæteris facile præferunt: alii Maizium crudum, & tantummodo molitum: alii prius coctum cum calce ſumunt, atque in varios uſus applicant, tum ſimplex, tum noſtræ *Chocolatæ* mixtum. Quæ omnia accurate & prolixe deſcripſit Franciſc. Hernandez in Hiſtoriæ Medicæ Mexicanæ lib. 7. c. 40. ubi plurima de iſtius frumentacei generis natura, mixtura & uſu quotidiano interpretatus eſt: quæ etiamſi lectu digniſſima, quia brevitati ſtudeo, ex profeſſo hic denuo repetere ſupervacaneum putavi.

Ordine & dignitate ſuccedit *Achiote* arbor, ab Oviedo & Cluſio *Bixa*; à Braſilianis *Vrucú* dicta. Cujus planta in mea Hiſtoria Naturali, fol. 132. & in Fr. Hernandez lib. 3. c. 41. utraque ejuſdem faciei, exhibita eſt, Ea per omnes fere Americæ regiones ſponte luxurians, à barbaris æque ac Europæis, tam propter uſus medicos, quam tincturam rubram expetitur & circa illorum prædia cicuratur: materies ejus, ſi lignum ligno fricetur, utilis eſt igni veluti è ſilice excitando; cortex vero funibus texendis, qui ſunt cannabinis firmiores. Fructuum grana rubra, de quibus potiſſimum agendum, frigida ſunt & ſicca, cum modica aſtrictione; ex quibus placentulas efformant, projicientes grana jam matura in aquam calentem, agitanteſque continenter, donec totus pene color aquæ adhæreat: hi paſtilli non ſolum medicamentis contra quoſvis fluxus ſanguinis inordinatos, ſed & cibariis immiſcentur, gratumque ſimul ſaporem & colorem iis ſuppeditant; imprimis autem, omnia hæc beneficia præſtant confectioni noſtræ *Chocolatæ*, ſi ea certa quantitate, ut infra docebitur, addantur; tutius enim tunc bibitur, & citra ſatietatis & nauſeæ incommodum, adde quod ſanguinem magis purificet, & viſcera corroboret.

Hactenus tria *Chocolatæ* ingredientia temperatiora, & ad frigidum inclinantia recen-

 ſui.

sui. Quartum, quod *Chilli*, sive Piper Americanum, vulgo Brasilianum, dicitur, qualitate multum discrepat à præcedentibus, & primum locum videtur obtinere inter correctoria aromatica calidiora; proinde caute *Chocolatæ* solet indi ad orexin tantum excitandam, non vero tanta quantitate, ut sanguis inde possit inflammari, sicut iis contigit, qui ejus usui modum imponere nesciverunt.

Sequitur nova & peculiaris Piperis species, quæ *Mecaxochitl* dicitur Mexicanis, quibus solis, quantum constat, natales suos debet. Volubilis est herba, teste Francisco Hernandez, (qui in Historia sua plantarum Iconem ejus dedit fol. 144.) binos dodrantes longa, per terram repens, foliis magnis, oblongis, pinguibus, fragrantibus, & acris saporis: caulibus teretibus, contortis; radicibus fibratis, & filamentosis. Fructus sunt teretes, longi, longo Piperi similes, bini vel terni junctim, ex unico caule sursum nati: qui quarto gradu calidi, & tertio sicci habentur. Induntur *Chocolatæ*, non solum quod gratum illi concilient saporem; sed quod obstructa reserare, frigora, & ex iis ortos dolores, mitigare, lentos humores attenuare, ventriculum roborare, oris halitum commendare, atque venenis adversari, credantur.

Tertia inter calidas vocatur *Xochinacatlis*, seu flos auriculæ. Arbor est longis & angustis foliis, virore exaturato tinctis, & è pediculo veluti marcido, flores grandiusculi ex longo pediculo incurvato deorsum tendunt, eorum foliola interna parte sunt purpurascentia, externa herbacea, auricularum pene forma, odore jucundo. Fructus sunt siliquæ, sex unciarum longitudine, digiti crassitie. Semina intus multa, & ex mutua compressione angulosa, suntque coloris sanguinei. Nullæ hujus arboris partes *Chocolatam* ingrediuntur, exceptis floribus, qui in magno apud Incolas habentur pretio; nec quicquam frequentius est invenire in Indorum emporiis, quod celeberrimæ potioni gratissimum saporem & odorem, & salubrem prorsus efficaciam concilient. Quia autem ejusdem gradus temperiei cum præcedenti habeatur herba, ejusdem quoque censetur operationis. Icon exstat in opere Fr. Hernandez fol. 30.

Quarta inter calidas est herba Mexicanis *Tlilxochitl* dicta, quam Francisc. Hernandez Araco Aromatico comparat. Volubilis herba Hederæ more arbores conscendens. Foliis est unciis undecim longis, sex latis, figura Plantaginis, sed pinguioribus, saturate viridibus, singulis ex utraque parte caulis alternatim exorientibus, floribus nigricantibus. Siliquis sex uncias longis, angustis, & pene teretibus, nigris, olentibus Muscum aut Balsamum indigenam, quas vulgus Hispanorum à vaginarum similitudine *Vaynillas* appellat. Hæ ad tertium ordinem habentur calidæ, addique solitæ potioni *Chocolatæ*, ob suavem non solum odorem, & saporem; sed quod urinas & menstrua moveant, cerebrum confortent, flatus discutiant, humoresque crudos concoquant, & attenuent. Icon exstat in opere Fr. Hernandez fol. 38.

Inter *Chocolatæ* ingredientia, licet remissiori gradu calida, celebratur polychrestus ille liquor resinosus, quem Indi *Holli*, Hispani *Vlli* nominarunt: destillat ex arbore *Holquahuytl* dicta, seu arbore *Chilli*, quæ stipite est levi, fulvo, medulla lenta referto; flores habet candicantes, late expansos, cum orbiculis stellatis, ex pallido rubescentes, hi ipsis ramis & trunco sine pediculo adnati sunt, dein sphærulæ emergunt pleni fructibus candidis avellanarum instar, qui cooperiuntur tela fusca, sapore amaro, sicut & cortex arboris, ex quo emanat succus, primo lacteus, mox luteus, ac tandem niger evadens, quem in pilas rotundas cogunt, easque non solum in varios medicos usus, sed etiam ad petauristarum ludos reservant: de quibus videre potes Fr. Hernandez, lib. 3. fol. 50. qui laudes ejus prosequitur. Ego paucis attingam quomodo, & qua quantitate *Chocolatæ* inserviat; nam hoc gummi minus familiare est ingrediens respectu cæterorum enarratorum, sed tunc potissimum quando Diarrhœis & Dysenteriis mederi volunt, nucleisque quatuor *Cacacii*, uncia unica hujus resinæ *Holli* miscetur: verum *Cacacii* nuclei ob pinguedinem, & gummi *Holli* ob tenacissimum gluten, primum debent torreri, ne viscera obstruant, & cachexias producant. Iconem arboris dedit Fr. Hernandez, lib. 3. cap. 10.

Hæc aliaque vegetabilia, Novæ Hispaniæ patria, non idcirco putavi recensenda, quod omnis potio *Chocolata* simul ea recipere debeat; sed ut ex iis quisque sibi maxime conveniens eligat. Imo vero, quia maxima ingredientium pars, excepto *Cacacio*, in Europam non deferuntur, substitui possunt & solent, vel vulgaria illa Indiæ Orientalis Aromata, vel alia aliqua semina aut flores cuique regioni & individuo convenientia.

Quod

Quod & fieri sæpe in Belgio vidi, & ipse cum voluptate viriumque restauratione hic confectam gustavi. Porro non memini, aliquem nostratium (modo non ferverent illi hypochondria) ex quotidiano usu hujus potus male habuisse. Multis contra morbosis medelam potius attulisse scio, præsertim hecticis, catarrhosis, asthmaticis, quibusque præcordia languerent.

Quia autem placuit excellentissimo Medico Romano Paulo Zacchiæ, in tractatu suo de malo hypochondriaco, Italice conscripto, *Chocolatæ* quoque compositionem & facultates notare, ibique succedaneorum etiam meminisse, non abs re fore putavi, tanti Viri Iudicium hic annectere.

Mentionem, inquit, nunc faciam medicamenti cujusdam, paucis abhinc annis è Portugallia, quod Indis acceptum refert, ad nos *Chocolatæ* nomine adferri cœpti. Hoc ingredientium indicio, non obstante eo, quod temperatam ejus naturam plerique asserant, calidum magis est, prætendentibus iis licet *Cacao* frigiditatem, quæ calidorum admistione obtusa, moderatam confectionis efficiat qualitatem. Ego contrarium sentio, semenque ipsum nullatenus frigidæ, sed temperatæ potius constitutionis judico, judicandumque cuivis id gustanti & examinanti relinquo. Quoniam vero hoc novum aliquod est atque peregrinum medicamenti genus, ejus componendi modum non abs re fore duxi tradendum. Recipiunt *Cacao* (fructus est, aut, si mavis, semen grandiusculum, Pistaciam magnitudine referens, cortice tenui, sapore Amygdalæ simili) excorticati, bene mundati, seduloque triti, 12. lib. *Cinamomi* subt. pulv. lib. 1. *Anisi* selecti & studiose pulv. lib. semis, *Vanillas* (sunt baculi longi, angusti, subtiles, coloris fulvi, odoris balsamici, saporis subacris) comminutorum, & per subcerniculum transactorum n°. 6, *Mecacuce* (semen Avellanam nucem repræsentans) manipulos 4. (aut, si libeat, in locum *Vanillas* & *Mecacuce*, *Moschata Nux*, & *Caryophylli aromatici* 12. assumi possunt) *Maiz* (Indicum frumentum est) contusi, cretique per setaceum, floris separati lib. 3. *Ajonzoli* confracti beneque triti lib. 1. (aut vice *Ajonzoli Amygdalarum Ambrosin.* pistarum lib. semis) *Achiotes* (grana sanguinei coloris instar Santali rubri) unciam semis. Sacchari, pro libitu, ad lib. 4. Subigunt Saccharo *Achiotes*, omniaque adinvicem bene miscent; ex massa tabulas conformant foliis Mali aurei impositas. Qui proinde hac uti gaudent confectione, ejus unciam dimidiam cum quinque Sacchari drachmis, bullientis aquæ sex unciis injiciunt, beneque contemperant, &, quam possunt calide, bibunt. Id quoque observare solent, ut si parum Sacchari *Chocolatæ* admistum fuerit, dosin ejus, dum potant, adaugeant. Matutino bibunt tempore, quatuor dein horis aut pluribus à cibo abstinentes. Plurimi magnopere ejus in confortando stomacho, & adjuvanda ciborum digestione virtutem deprædicant, quod eximie nutriat ob seminum & frumenti, *Maiz* præcipue, quæ insigni satis quantitate compositionem ingrediuntur, facultatem atque substantiam: non tamen, ne pro medicamento multum calido habeam, adduci patiar; hinc ejus usum apud illos, quibus hypochondria calent, prudenter nec absque judicio admittendum censeo.

Sequitur & alia *Chocolatæ* descriptio ex Ant. de Ledesma, in India & Hispania maxime familiaris. *Centenis*, inquit, *quibusque Cacacii Chiles duo miscentur, quos majores esse diximus, Chilpatlaqua vocatos, vel præ his Indiarum Chilis accipi potest Hispanorum Piper, omnibus majus atque calidius. Recipe dein tantum Anisi, quantum manu capere potes, Orichelas, quæ Dinataldides nuncupantur, atque duo Mecasuchil. Et nisi alvi angustia premat, Alexandrinas rosas in pulverem redactas, item Vanillam unam, Cinamomi uncias duas, Amygdalas duodecim, totidemque Nuces Avellanas, mediam Sacchari libram: Achiotes vero, quantum satis est, ad hæc omnia conglacianda.*

Methodus conficiendi.

Cacacius cæteraque ad mixturam hanc pertinentia pinsuntur lapide quodam *Metatis* nomine dicto, ad hujusmodi usum excavato; animadvertendum autem est primo, ut omnia, quo melius frangi possint, ante coquantur ingredientia, præter *Aseotem*. Secundo, ut diligentia adhibeatur, ne adurantur, nigrumque contrahant colorem; aut nimio admota calori insitam suam exhalent virtutem, amarumque acquirant saporem. Præcedunt in comminutione *Cinamomum* & *Chile*, quæ simul cum *Aniso* moluntur; postremo autem loco *Cacacius* ipse, qui paulatim confringendus restat; singulis quippe vicibus, quoties quid de eo molæ subjicitur, circumagatur lapis, ut facilius dissiliat, meliusque conteratur: deinde in ahenum post *Cacacii*

cacii comminuti ingredientium pulveres injiciuntur, qui lignea quadam ſpathula eidem permiſcentur. Coacta in unum maſſa lapidi rurſus ſubdita, cui ſubjectæ candentes fuerint prunæ, perquam optime diluitur. Cavendum tamen eſt, ne vehementior ſupponatur ignis,ut butyroſus nimio calore efferveſcens humor effundatur. *Achiotem* velim *Cacacio* admiſceas,ut cum eo molatur,coloremque melius acquirat: cæteri pulveres cribro, antequam confundantur, ſecerni debent. ſicut & *Cacacii* cortices removeri longe melius eſt. Quod ſi ſufficiens facta fuerit contritio (quod videbitur, cum nulla amplius putamina apparuerint) ſpathula maſſæ pars eximitur, quæ ſtatim fundetur in orbem, atque in arculas tunc reponitur: cumque congelaſcit, dura conſiſtit. Notandum autem hic, *Cacacii* maſſam Papyro, ſeu latis arborum frondibus, quales ſunt Platani, ſuperimponendam eſſe, in quibus gens Inda dictos efformat orbiculos; vel ſaltem,ut dixi, papyrus accipitur, ſi extenditur maſſa, duplicata, poſitaque ſub umbra obdureſcit: Duplicata deinde papyro iterum exſiccatur: papyrus etenim, quam habet pinguedinem, attrahit. Si vero tabulæ infundatur, integra colligi atque reponi non poterit.

Duplici modo ab Indis aſſumitur, alio eoque frequentiore, quo igni admota bibitur, *Acolle* immixta. Atque hæc olim potio in uſu fuiſſe traditur. *Acolle* vocant Indi maſſam ex *Maiz* farina collectam, quam deinde *Chocolatæ* immiſcent. Vt vero ſalubrior ſit potantibus, exterior corticis pars, quæ flatus excitat, bilemque commovet, removetur, eaque ſaltem, quæ melior ſanitatique conducibilior, remanet. Sed revertamur ex iis diverticulis ad ea, quæ hactenus à nobis aliis occupatis intermiſſa fuere. Referam novam, poſtquam apud Hiſpanos inclaruit, potionis methodum, quæ duplici ab ipſis fieri ratione conſuevit. Primo quidem modo diluitur *Chocolata* cum aqua frigida, ſpumeuſque ejus humor cuidam infunditur pollubro, id vero, quod remanet, igni admovetur una cum Saccharo; Hoc poſtquam incaluit, cum ſpumea illa, à qua ſejuncta fuit, iterum confunditur parte, atque ita ebibitur. Alter autem modus vult calefieri aquam, & in vaſe repoſitam *Chocolatam*, quantum ſatis eſt, haberi, ſuperque illam parum aquæ fundi, ac verſatili diſpergi mola; tunc ſtatim, atque bene diluta eſt, reliquum calidæ cum ſaccharo in eadem *Chocolata* diffundi & hauriri. Si placuerit frigidam potare *Chocolatam*, quam à præcipuo ingrediente *Cacacium* appellant, quo ad æſtum hepatis attemperandum utuntur, dilues *Chocolatam* in aqua, molæque verſatilis ſubſidio ſpumam elicies, quæ magis augebitur, quo diutius *Cacacius* ipſe comminuitur: effuſam in aquali ſpumam paulum ſepones; id, quod remanſit, miſcebis cum Saccharo ſupraque ſpumam immittes, frigidamque potabis. Verum hoc potionis genus ob nimiam, qua prædita, frigiditatem omnibus conducere nequit. experientia ſi quidem conſtat, ſtomachi dolorem eodem cieri. Quæ detrimenta mulieribus pariat, afferrem lubens, niſi brevitatis rationem habens longiorem detrectarem relationem. Similem fere frigidam potandi *Chocolatam* habebis modum, qui talis. Addatur *Chocolatæ* dilutæ *Maiz* toſtæ & in pulveres redactæ reſpondens quantitas, quæ adinvicem bene permiſta ſpumeum dabunt liquorem, qui perinde ſupradictum, frigidus hauritur.

Reſtat nunc ut pauca de quantitate *Chocolatæ* aſſumenda, item de modo, tempore utendi,à quibus uſurpari queat,diſquirere. Ne itaque immoderatus *Chocolatæ* potus ob pinguiores,quibus pollet,partes, venas meſaraïcas oppilet,quinque vel ſex unciæ mane tutiſſime ſorbentur omni fere anni tempore. Ea tamen perpetua cautela, ut quiſque evitet terreſtrem illam & craſſam *Cacacii* portionem, quæ fundum vaſis petit; prætorquam enim quod vehementer obſtruat, vim quoque ciendi bilem inſignem habet, & nauſeam excitat: Idem cogita, ſi quis incaute potionem *Chocolatam* recenter factam potaverit: cum è contra, ut ægris æque ac ſanis proſit, ad menſem vel ultra requieſcat oportet, ut contrariæ ingredientium qualitates infringantur. Atque tunc omnibus exinde bene fit, & corpora acquirunt lacertoſa, & vegeta. Idem quoque probatæ fidei & experientiæ vir Ant. de Ledeſina de ſe ipſo teſtatur; Motus enim iis, inquit, quæ in Indiis fieri ſolent, cum illuc perveniſſem, ægrotantiumque domus aëris calore ferventes percurrerem, aliquando hauſtum aquæ petere ſolitus, vitales reſtinguendi faces gratia, Indorum ſuaſu *Chocolatam* ſiti compeſcendæ convenientiorem bibi; ſæpiuſque id factum, leniebatur exinde ardens bibendi deſiderium; etiamſi jejunus aſſumſiſſem, ſtomachi tamen vires refectas ſentiebam. Ex cujus potionis continuato uſu alii mecum impinguefacti ſunt: cum tamen pleraque ingredientia excepto *Cacacio* & *Maizio*, quod calida & ſicca ſint ordine tertio, ad extenuationem corporis facere

facere videantur, sed constat ratio, butyrosæ enim *Cacatii* partes pingue reddunt corpus: calidæ vero, quæ confectionem ingrediuntur, pro vehiculo inserviunt, quo pinguis ista substantia ad jecur deferatur, & inde in cæteras dimanet partes, tandemque ad carneas demum derivetur.

CAPVT XIX.

De *Tavarcaré* seu Nuce Medica Maldivensium.

CLutius noster, spectatæ fidei Vir, multa sine dubio Nuci Maldivensi tribuit, quæ hactenus, ut mihi persuadeo, plurimis sunt inexperta: sed multa, quæ nostrum non pauci jam sumus experti. Quod enim attinet ad specificam facultatem promovendi partum difficilem, ac resistendi insultibus epilepticis, ejus non unam experientiam habent spectatissimi aliquot apud nos Medicinæ Coryphæi, & testari de felicissimis successibus queunt.

Præter vero Nucis iconem, quod nihil à Clutio, nihil etiam à nobis exhibeatur eorum, quæ ad cæterorum arboris notitiam pertinent, hæc causa est, quod Insulæ istæ, in quibus olim solis crescebant, à mari absorptæ subsederint altitudine minimum sedecim orgyarum. Vnde est quod non nisi singulari fortuna à supernavigantibus & linum demittentibus Nux capiatur. Exorditur supra nominatus Autor, hunc in modum.

INter immensa beneficia quibus humano generi postremis hisce seculis divinum NUMEN affulsit, non postremas obtinet tot Pharmacorum ad tuendam hominum valetudinem inventio, cum post animæ salutem humani corporis sanitas primum locum sibi vendicet. Quod enim ad machinarum æ nearum inventum attinet, quibus supra antiquitatem nostra ætas gloriatur, eas potius ad hominum perniciem quam ad bonum publicum comparatas dixerim. Typographia vero, quanquam conservandis literarum monumentis imprimis idonea, nihilominus scribentium Kakozeliam & literatorum ineptias plerumque fovet, nec est etiam quod Ærythræi maris spolia, aut exhaustæ Atlantidis pallida viscera tantopere jactemus, cum ex mente cordatissimi Poëtæ fulvum metallum sit chalybe nocentius. Naso Metamorphosios primo:

Iamque nocens ferrum, ferroque nocentius aurum
Prodierat; prodit bellum, quod pugnat utroque.

Verum enimvero Argonautarum Europæorum gloria nunquam satis extolli potest, quorum solertia patefactus novus orbis tot seculis latitans, aperta maris claustra, & tot insularum chiliades in Indico pelago sparsæ.

Horum enim opera effectum est, ut propemodum
——— *Omnis ferat omnia tellus.*

Et pharmaca exotica eximii & rarissimi usus, nostro Orbi illata sint. Inter quæ, sive raritatem spectemus, sive pretium & æstimationem, sive usum nunquam illaudatum, sive incertitudinem originis, NUX MEDICA MALDIVENSIS jure summo primatum obtinet. De qua acturus, operæ pretium me facturum existimo, si de Insulis apud quas reperitur, earum situ, latitudine & opibus, pauca præfatus fuero.

INsulæ, de quibus sermo est, inter Insulam Madegascar seu Sancti Laurentii & Promontorium Indiæ Commori vulgo dictum, sitæ sunt, à Continente centum & quinquaginta leucis distantes. Latitudo se extendit ab octavo gradu cis Æquatorem ad quartum trans eundem; quod maris spatium complectitur ducentas circiter leucas à Borealioribus nempe ad Australiores: & potest ejus Regni longitudo dici, petita à Septentrione ad Austrum. Earumdem vero latitudo, si maris superficiem spectemus, ultra triginta aut triginta quinque leucas non extenditur. Censentur numero ab Indigenis duodecies mille, (fides appellat autorem) divisæ in Provincias tredecim, brevibus vadis seu angustis fretis vel Euripis distinctas. Harum singulæ, abruptis scopulis, tanquam naturali muro cinguntur, & in complures alias iterum subdividuntur: quasdam cultas & luxuriantes Naturæ bonis, citra hominum laborem divites, alias culturæ expertes, & solis

& solis volucrum cubilibus relictas. Quæ magis accedunt ad Septentrionem, fœcundiores sunt; quæ ad Austrum vergunt, steriliores, & noxiorum seu damnatorum exilio plerumque destinatæ. Tanta est cæli & soli bonitas, ut omnium rerum copia, non solum ad usum humani generis, verum etiam ad luxum & delicias exuberent; quamquam fruges & animalia Europæ nostræ illic rara aut nulla. Verum benigna mater Terra vel Natura bona nostra compensans Indigenis & Advenis affatim suppeditat. In harum Insularum littoribus Nux hæc, de qua agimus, solummodo reperitur, non alibi terrarum conspicua, allabente enim maris æstu non secus ac Ambarum fuscum (Ambra grisea Medicorum filiis dicta) in littus ejicitur, nec cuiquam tollere fas est, nisi statim delaturo ad Regem, vel ministros Regios, cum,

Quicquid conspicuum pulchrumque ex æquore toto est,
Res Fisci est, ubicunque natat. Iuvenalis Sat. 4.

Quod est argumentum æstimationis admirandæ Nucis, cum conferatur Ambaro, imo præponatur; adeo ut si quis existat repente dives, vulgo existimetur *Tavarcaré* invenisse (id huic *Nuci* in iis Insulis nomen). Nihil inter Gazam Regiam aliud majore cura conservatur, siquidem in cohonestandis amicis Regibus, Satrapis, vel Thalassiarchis ornandis, non alio pretiosiore dono utitur harum Insularum Rex.

Quemadmodum locus inventionis certus; ita origo anceps & incerta. Vulgus Indigenarum ex arboribus in mari latentibus, vel olim inundatione demersis, vel intra aquas in avito solo radices agentibus, fructum hunc provenire autumant, non secus ac Ambra videtur esse ramus arboris vel stipitis in bitumen induratus. Religiosiores secus existimant; in Insula siquidem *Palloys* dicta, quærentibus abditâ, ignaris obviâ, Nucem hanc gigni arbitrantur, inde caducum fructum post maturitatem pelagi æstu & reciprocatione huc illuc jactatum, in oras Maldivensium Insularum tandem ejici, huic Palloy proximius utpote adjacentium. Insula hæc creditur Maldivensibus esse omnium terrarum beatissima, quam Kakodæmonis vel mali Genii invidia & artibus humano aspectui subtrahi persuasum habent, quanquam nonnunquam ignaris sese offerat videndam.

Fidem facit, quod sæpius tentata Regis Maldivensis auspiciis, illibata permanserit, & rarissime, imo nunquam, Regiis ministris nauticis, teste *Francisco Pyrard de Laval*, comparuerit. In appulsu quippe gravibus procellis & tempestatibus conflictantur, & quotquot illuc appulisse contigit, à spectris & Kakodæmonibus specie visibili torquentur & cruciantur, ut ut est, ubicunque terrarum hæc Nux nascatur, hoc loci solum reperitur, reliquis orbis partibus ignota, nisi hinc deferatur.

Nusquam conspicitur nisi gemina, cujus utraque pars ovalem & oblongam figuram exhibet. Quæ etsi unico obtutu præ se feerat gemellos duos Melones lateraliter cohærentes, nihilominus naturali vinculo usque adeo sunt colligatæ, ut nullo pacto divelli possint. Nucleus seu medulla excrescens in altum tegit interiora utriusque putaminis, assurgens ad figuram rotundam seu fabaceam aut renalem, ex una nucum in alteram permeans, ita ut non injuria tota hæc nux gemina assimilari possit duabus scaphis, vel scaphæ duplici, communi onere gravatæ. Ad nuclei tutelam naturale & ingenitum munimentum Natura largita est tunicas quasdam, specie licet inter se dissimiles, non tamen à tunicis, iisque velamentis discrepantes, quibus Iuglandes ante maturitatem extrinsecus tectas cernimus, aut ad majorem convenientiam tunicæ illi similes, qua Castaneam marinam opertam aliquoties vidimus. Cyathus vero expolitus binis alveolis geminam quasi formam exprimens proxime accedit ad Cymbia duo (quorum in sacris olim usus) lateraliter cohærentia, vel ad Sambucas (si scalas exceperis) queis in expugnatione Syracusarum Marcellum olim usum legimus. Ad scyphi autem hujuscemodi pretium & æstimationem augendam totus nucleus seu medulla non excernitur, verum exigua pars relinquitur accreta & adglutinata basi ipsius Nucis, in duritiem ætate, non absimilem ipsi Cocco, versa, interveniente tenui quadam cortice, seu integumento, haut impare medianæ Ilicis, Quercus, aut Fagi exaridæ. Conservatur autem in usum medicum internum, velut è catenula aurea per artem appenditur, ut liquori immergatur, in eam præcipue gratiam, uti etiam suas in usu virtutes coacervet accumuletque. Quod si negetur & casu medulla à basi abscesserit, arte, uti infra dicemus, suppletur.

Dividitur autem hac ratione nux gemina, si per intervallum illud, quo lateraliter altera

altera alteri cohæret, & iterum harum quælibet dissecetur serra secundum priorem aperturam, ex utraque sigillatim fieri possint duo pocula. Quod si utraque simul & semel bifariam dividatur, per latus alterutrius externum principio sectionis sumto, habeantur pocula gemina bina. Cujus poculi gemini, nisi extrema Cymbiorum auro aut alio metallo conjungerentur, exiguus aut nullus in bibendo esset usus ob periculum effusionis: verum pyxidis vices supplere potest. Hoc autem genus scyphorum virtutes & remedia contra morbos habet plurima, quæ suis singula locis docebimus.

Expolitæ autem Nucis putamen naturali quadam cælatura, quam ars ægre adsequatur, sculpta & elaborata cernitur colore nigro, saturato. Magnitudo huc adlatarum Nucum, ut & figura, non à majorum Melonum specie & magnitudine recedit. Perpoliri poterunt pulvere lapidis Tripelæ dicti: teritur, Tripela subtilissime in mortario æreo, pistilloque ferreo, affusa frigida; Et ne alterationem subeat Cocci putamen, laneo panno, sæpiuscule liquori huic intincto, ipsi testæ affricatur: non autem oleo, quod inferret noxam & graveolentiam.

D. Rudolphus II. Roman. Imperator &c. qui dignitate, majestate, ingenio, variaque rerum omnium cognitione cæteros omnes Principes antecellebat, percepta Nucis præstantia, eam quatuor millibus florenorum in possessionem suam redigere conatus est. Sed quia Familiæ Wolferdianæ traduces alio tranferri negarent, in loculamentis solitis stationem servavit. Quo autem modo Nucis copia Wolferdo facta sit, tribus peragam verbis Historiam. Kalendis ipsis Ianuariis anno millesimo sexcentesimo secundo, D. Wolferdus Harmanides Archithalassus, visis fortuito navigiis Lusitanorum, civitatem Bantam obsidione cingentibus, inter ipsum velificationis tenorem prius anchora naves infrænavit suas, dein laxato velis sinu ad cursum eas præparavit, prora in Lusitanorum classem versa; quos licet numerus frequens animaret, pauculis tamen manipulis Batavorum, quinque nimirum navibus, in fugam egit, eversa ad non exiguum numerum subsidiariarum classe: Ita Civitati & Regno Bantam libertate restituta, magnifice à Rege exceptus est; qui præter laudes fuse dictas decoravit eum fructu, cujus imago in appendicem venit. Dolore autem non parvo perculsus erat, quod ob anni sterilitatem Piperis proventu victoriam jam partam huic *Wolferdo* plene compensare non posset. Decrevit interim ut accessu libero Batavis quævis coëmendi ac collectandi copia foret; quod experientia deinceps fida testatum reddidit.

Verum ut observatu dignum, ita silentio non prætereundum est, à Rege summam faciem fructus, lineamentorum ductu impudice lascivientis, serra ablatam esse; ne, Clariss. Wolferdo offerenda, honesti viri oculis offensam præberet. Refert enim rugarum ambitu muliebre pudendum cum podice & interfeminio, à quibus versus gibbam partem cælaturæ instar subalternant acclivè & declivè in laxitatem sensim accrescentem, uti unda undam trudit, non sine gratia oculis acceptissima, quæ ipsa iterum terminatur in aperturam germini superne annato dicatam, non absimiliter concomitatam duobus spiraculis seu foraminibus, uti in Indica Nuce sive vulgari Cocco tam majore quam minore, pluribusque ejusdem familiæ & congeneribus, videre est. Spiracula porro illa in margine aperturæ posita usum atque emolumentum suum nacta sunt. Obducuntur enim introrsum tenellis medullæ portiunculis ut spiritibus in germinatione transitus detur, sicut Natura in fœtu elaborando, (quum sint Iovis omnia plena) polypragmos & sollicita est.

Rogatus à me Clarissimus D. Realius, ut suam sententiam super dubiis quibusdam meis communem facere dignaretur, non invita Minerva (mira enim Viri tractabilitas) præstare aggressus est, in Aphorismos & Theoremata concisa ex tempore eam digerens, quæ ex ordine à me in contextu depromuntur, in Latium translata.

Aphorism. I. Nux Indica vulgaris tantæ utilitatis, tamque fructuosæ est, ut omnia quæ jus vitæ conservant, velut escam, potum, condimenta, cultum, amictum, ædificia, & naves, proferat. Nux vero Maldivensis Medica omnia adversæ valetudinis amuleta in se continet.

Scholion. Palma coccigera vulgaris omni, tempore fert nuces, viretque toto anno, fructibus semper aliis subnascentibus, dum alii maturescunt: & quod *Pontanus* alibi in Hesperidum hortis, de Malis Citriis testatur, de hac Palma dici potest,

Flore novo semper, semper quoque fœtibus aucta.

S Nec

Nec injurie pronuntiare licebit, nihil aliud Coccum Medicum esse, quam Coquum Panaceæ, vel Orphea miri ab interitu recessus artificem, Fatisque imperare solitum, cum multi, ad vitæ desperationem ducti, eo mirifice convalescant.

Quæ autem commoda è vulgari Nuce proficiscuntur, ea habentur apud *Cardanum, Scaligerum, H. Linschotanum, Francisc. Pyrard de Laval, M. Ignatium.* Videantur observationes eorum, cum non sit hujus loci plura recensere.

Aphorism. II. Tenelli Cocci Indici vulgaris compago per fructus adolescentiam cultri acie facile divaricatur, & è vulnere humor clarissimus & potui aptissimus eliquatur, qui tractu temporis in vegeto ac illæso fructu, post concoctionem, digestionem, & segregationem è crassioribus ac terrenis partibus internos parietes investit. Serum vero omne in centro locatur, & quasi caseatione facta medium locum occupat, sicut rusticum artificium in lacte vaccino demonstrare solet. Pari ratione conjectari fas est, humorem Nucis Medicæ coagulando in solidiorem massam redigi, quod tamen nullus autopsia aut oculis suis dimensus est, quoniam in maris profundo accessum humanum non tolerat.

Scholion. Quæstio à quibusdam inscita movetur, habeatne Coccus Maldivensis ortum homonymum, ut quædam animalia ex limo sine spermate? gemma seu germen negat, quod nucis involucro clausum Palmæ arboris partu originem sumit, & ex principiis arbori insitis velut animalia ex sanguine, semine & calore innato, augmentum capit, & adolescit in eum formæ statum qui naturæ decreto illi præfixus est. De arboris vero ipsius generatione tutius cavillari licet, an ex limo prodeat, postquam in maris profundo radicata est, in quo germinis accessus recipi nequit, mari perpetuum motum explicante, neque natatilis rei in imo sui permanentiam ferente. Hinc Cocci ipsi, ad maturitatem perlati in aquæ superficiem velut eructantur. Neque verisimile est, ubi sublunari aëre inaruerunt, ponderis gravitatem, ut submergi possint, induere. Ex terra ergo, velut plantæ (ut infra dicimus) & marini frutices, generantur; aut potius ex terra in limum maris uligine diluta. Qui limus velut seminis essentiam nactus, arborem sui generis educit. Speciei autem perpetuatio fit, nunquam cessante in profundo maris opifice Natura.

In plantis unius animæ vegetantis tria officia sunt; generant, nutriuntur, & crescunt. Non tamen omnia una Naturæ lege progenerantur, quandoquidem è terra, succo, situ & sole variantibus, diversimode pullulant. Marini frutices duabus solum vitæ functionibus pollent; nutriuntur, & crescunt; simile sui non gignunt. De vita & nutricatu plantarum sentiendum quod de animalium alimonia, trahunt succum sibi familiarem, retinent, concoquunt, segregant, & recrementa expellunt, beneficio caloris & spirituum, quibus perfunduntur. Quod doctissimis Aphorismis Cl. *Petrus Laurembergius* Ph. & Med. D. & Professor in Gym. Hamb. declarat. Cl. *Realius* caseationis exemplum, quod manuum opera præstatur, aptissime applicuit.

Aphoris. III. Cocci vulgaris cortex induratus, serræ aut mallei vi ad apertionem opus habet. Ferro autem transcissus ac disruptus omnia velut in proscenium educit, solidiorem nempe medullam, intermedium corticem, & humorem limpiditate abblandientem paulo ante, jam vero potui ineptiorem & olei ferme facie indensatum. Medulla vero, nucleo Avellanæ nostratis duritie graphice assimulatur; quare limæ contumaciæ ex facili cedens ad lac & emulsiones temperatur, è quibus omnia coquinæ necessaria, velut oleum, vinum, acetum, mellisque & sacchari æmula colligi solent. Idem de Maldivensi sentire, non esset piaculum; verum quum ea non nisi indurata & in littus, post longam moram, ejecta reperitur, humanæ mentis caligine conjecturæ tantum locus remanet; quod definite in apricum exiret, si sublucata arbore fructum manu carpere liceret.

Scholion. Cocco vulgari, Areccæ & consimilibus fructibus involucra multa circumposita sunt; haut secus ac fœtui membranæ ad tutelam. Vulgaris Cocci nucleus variis usibus aptus, sed medico usui inconcinnus; uti Garçias, Sepulvedam Autorem & ipsos Indos increpans, Paralyticos, è vasculis vulgaris Cocci bibentes, nunquam juvari ait. Variam Cocci indolem hucusque enarratam vides, sed non hisce tantum differentiis constringendam, post quam alia quoque Coccorum propago in aliis territoriis invenitur, prout Natura Polydædala unicuique Regioni peculiare suum est elargita.

Aphorism.

Aphorism. IV. Usus medullæ vulgaris Nucis est multifarius: verum Maldivensis Medicæ apud Indigenas, Reges, Magnates Indos non unus, sed infinitus ferme, & superstitione non vacuus; cum hic sanitati conservandæ, ille vitæ sustinendæ, privilegio Naturæ, consecratus feratur.

Scholion. Medulla utriusque Nucis est potior pars. Vulgaris, culinariæ; Maldivensis autem, medicamentariæ rei, quod infra docebimus, peculiariter destinata, quare de vulgaris medulla plura dicere supersedeo, cum citra meum sit institutum.

Aphorism. V. A nemine, quod quidem scire licuit, scripto hactenus testatum est, germen seu gemmam promi, quæ Pisi formam repræsentat, subinde Fabæ effigiem exprimit, è rotundo longiuscula, aliquantum acuminata, è mediis liquoribus nata, prædulci sapore linguam afficiens. Hoc germen in speciei conservationem adolescit; & à fide alienum non est, aliorum quoque fructuum nucleis à natura id datum esse. Ut jure à Plinio majori Trogus taxetur his verbis: Nam folia Palmarum apud Babylonios seri, atque ita arborem provenire Trogum credidisse demiror. Uno tamen insigni nostrum prævalet, quod in gemmam lapillis aut margaritis nitore suo & lævore æmulam subinde transfiguratur. Sed Naturæ seu decreto seu invidiæ tribuendum est, è decem millibus fructuum vix unum tam fausti puerperii & fœcunditatis participem esse. Eadem vero in Maldivensi Medica usu venire posse, judicio non aberrante dicere licet. neque à ratione absonum est, quum in fructu *Pinang*, *Arecca*, *Palma-Pino* & consimilibus experientia magistra veritatem adepti sumus.

Scholion. Lapillus hic vel gemma ipsissimum & purum putum germen est, quod partibus internis (aperturæ nimirum) quamdiu adhæret, spiritibus atque alimento communi fruitur; donec ad justam magnitudinem perlatum, naturæ decreto, non casu aliquo, aut aperturæ vitio, extra solitum locum subinde movetur. In cavitatem vero Nucis receptum germen suis se igniculis sustentat, quos Natura formatrix ad fomentum illi indidit, velut fœtus humanus exacto noni mensis spatio ad lucis usuram extra uteri receptaculum amandatur; scilicet adminicula vitæ, ut adolescat, ad plenum nactus. Quæ hic prolixius recensere alieni muneris fore judico. In duritiam vero nativam non frigoris ambitu concrescit, & (quis enim in latebris nuclei occultus esse queat?) sed seminio interno, quod illi à matris velut utero remansit, ut vi efformatrice in speciem suam, quæ oculis obvia est, & virtutes illi debitas, quæ occultæ sunt, effigietur. Quod rationi consentire, sanguinis extra venas effusio evincit; qui ex quo assimilationem aut (ut Medici aiunt) appositionem effugit, destitutus fomentis solitis coagulatur, vel in putredinem degenerat. Nostrum vero germen architectonem internum secum ferens, magis magisque ad perfectionem adolescit; velut fœtus nuper editus ad status sui complementum perducitur. Quocirca neque germinationi ineptum esse, etiam in aliquo duritiei rigore una hac ratione deduci potest. Neque est ut ab hac sententia recedamus ob duritiæ aliqualem habitum, postquam occultis naturæ spiraculis, quicquid humanis sensibus abditum aut impossibile videtur, in actum experientiis suis comitandum deduci solet, non sine miraculo & judicii humani stupore. An vero arboris primitivæ, unde ortum est, speciem edere queat, multæ dubitandi rationes affirmare vetant; quas hic superfluorum serie comprehensas præterire libet, etsi in Scholio ad Aphorismum secundum bona earum portio inveniatur.

Ad lapillos nostros seu ingemmatas gemmas revertamur, quarum numerum aliquem habeo in loculamentis meis, eas dico præ laxitate aperturæ (quod aliquando fieri consuevit in exsiccatis & neglectis, aut è natali loco translatis Coccis) intro redactas & coactas, atque ita, cum non sit magna germinis diuturnitas, esse in lapillos conversas; quod auctoritate clarorum virorum varie docebo & non absimilibus exemplis. Lapillum habeo singularem, articuli majoris digiti magnitudine & forma, pondere dragmarum trium (cum vulgarium Coccorum, dragmæ dimidiæ pondus non superent) lævore & nitore splendentem, & in summa parte acuminatiore, transparentia unionis dotatum, mirum in modum oculos oblectantem. Hic sua quadam gratia foliolorum primitivorum idæam quandam oblique contortorum (sicuti in gemmis pluribus grandium plantarum videre est) promittit; quare mihi & delicatioris sensus viris acceptior est. Illud interim non prætereundum hanc foliolorum divisionem acta radice spargi, & lateraliter asparagis aut turionibus adhærescere, & è terra exsurgere aliquamdiu, tandemque, ut inutilia, decidere alimento destituta. Omne fabaceum & Phaseolorum

ſeolorum genus, nec non Indicarum ſtirpium aut arborum grandiores fructus meo hortulo commiſſi, vivum exemplum afferunt. Faba ex Wingandacow, Cola alba, rubraque,& ejus generis plura; quarum Theſaurus noſter utriuſque Indiæ plantarum aliquando fidem faciet.

Aphoriſm. VI. Verum in quibuſdam Coccis, coagulatum, quod à caſeatione remanſit, maſſulam dixeris, ceu pomulum exiguum leve & ſpongioſum, & maſculæ Palmæ proprium eſſe dicitur, dulcedine excellens, nivemque albedine adæquans, in mediis liquoribus fluctuans. Vulgo etiam germinis nomine inſignitur, eſui perquam aptum. Cujus in Maldivenſi forte ſimilitudinem nunquam videris.

Scholion. Fr. Pyrard arbitratur liquorem tantummodo in germen abire & verti, medullamque germinationi in ſolum fomitem adaptatam eſſe, quod ex plantationis modo videtur probare: verum rationem ſuam infirmam facit, cum paulo infra in tractatu peculiari de commodis Nucis Indicæ vulgaris, maturam & ſiccam Nucem terræ mandandam dicit; & è maſſula quadam interna ex ſucculentia aut liquore concreta nempe figura pomuli, extrorſum ſublutea, introrſum candida, tenella atque ore detenta ſolubili, veram Coccorum propaginem ſeu gemmam ipſam eſſe affirmat, cum ipſiſſimam ignoret: quod autopſia propria & ex relatu clarorum virorum Generalium habui, qui ad plantationem Nucum decem mille in acervos cumularunt, è quibus trium hebdomadarum circiter ſpatio elapſo ſeligere eas jubebant, quæ germen jam ante numeris ſuis abſolutum, & nunc in promptu ut exeratur & exertum gererent, terræ gremio committerent, & reliquas huic fini ineptas ad alios uſus relegarent. Quo verborum ſenſu facile germinis aperturæ inſidentis præſentiam non fruſtra à Natura fabricatam, docet Caſtanea marina & noſtra ipſamet domeſtica. Omnis gemma ſolitaria ſi in terram deprimatur, radicum fibras tantum non materias creat. Egregie Doctiſſ. Thobias Roelſius in Epiſtola ad Cluſium his verbis germinis naturam explicat.

Habui hujus Palmæ Nuces aliquot integras (intelligit vulgaris) cum ſuis villoſis corticibus, quæ in itinere vaſi incluſæ, germinare cœperunt. Harum tibi binas mitto. Alterius Nucis corticem ſuſtuli, ut germinis exortum & ejuſdem radicationem poſſem videre commodius: tertiam cum germine Nucem penes me ſervaveram,cujus prædurum & ligneum putamen internum aperiens ex hujus medulla germen traxiſſe initium obſervavi. Nucleus ſive Medulla concluſam in ſe non habebat aquam (quæ nucibus Indicis recentibus & non germinantibus ineſt ſemper);ſed aqueum illud in materiam fungoſam excreverat, dum forte in germinis alimentum converti cœpit. Germen exit è Nucum harum foramine tertio, & mox extra foramen ſtatim ab exortu per corticem exteriorem craſſum ac villoſum quinas ſenaſve radicum fibras dimittit in terram, per quas alimentum ſuæ naturæ conveniens attrahat. Germen quod per foramen emergit unicum, ſimiliter perforat villoſum corticem, atque in unius Nucis ſtolone veſtigia foliorum arundineorum conſpiciuntur, quæ bifida vel bina ſunt, & vix aliquam videntur habere latitudinem, quod quinque vel ſex plicis commiſſa ſint: folia primum in vagina latuiſſe videntur, è qua prodierunt necdum expanſa, ſed plicis commiſſa, utimet ipſe hæc omnia in altera hac, quam mitto, Nuce contemplari potes, cujus germen in longum exceſſiſſe videbis trium palmarum menſuram. In hoc argumento prolixior ſum præter morem; quod autem ſpectat ad ſexum Palmarum, Cl. REALIUS aſſcribit maribus germinationem eſſe propriam. Palmæ perdite ſeſe amant, quod & ruſticis ipſis notum eſt; & conſtat, rebus ſurdis & ſenſu carentibus odia & amicitias ineſſe, ſicuti etiam errores in animalibus & plantis inſunt.

Aphoriſm. VII. Spiracula autem illa duo in vulgari Nuce, inſervientia forte exhalationi recrementorum, ſede paulo inferiore locata aperturæ germinis aſtant. Ea habent in Medica Nuce etiam locum; non inſimiliter ejus germen, quod vere in gemmam ſeu pretioſiſſimum lapillum verti poteſt, cum diutius ab alvo natali magnæ matris ſemota, & cælo ſoleque patre fruſtrata in lucem fertur.

Scholion. Apparet ex facili in quem uſum illa foramina Nuci indita ſint, ſcilicet ut alimentum ſuum & ſpiritum Opificis Naturæ vehiculum ex nuclei ubere & ſubſtantia in ſe reciperet. Vbi autem faſtigium incrementi ſui nacta gemma aut germen à nucleo aliquomodo deſertum, veſtigia tantum foraminum quæ ſenſim obturata ſunt, prætendit; non jam alieno nutricatu opus habens, ſed intra ſe claudens quo in pro-

priæ

priæ ſubſtantiæ ſpecimen & formam mutari poteſt. Quod aliorum quoque fructuum exemplis ſtabilire facile eſt, qui nucleis inter ſe clauſis, prægnantes ſunt, ut hoc velut parente arboris congeneris ſpecies aliquando naſcatur. Etſi non omnes fructus nuclei neceſſitate ad propagandum opus habent;quod in Scaligeri Exercitationibus fuſe probatum invenitur.

Aphor. VIII. Coronidis loco addam, Lapillos,præcipue hos è germinibus utriuſque Nucis ortum ducentes, uti & è *Pinang* &c. fructu, Panacæam, ſententia Indorum, in ſe habere; quocirca præter internum uſum, Indi eos annulis etiam aureis & argenteis includunt, foramine relicto, per quod Lapillus carnem humanam contingat, quod pro amuleto adverſus incantamenta non abſque ſuperſtitione ſeu humanæ mentis ludibrio aſſervant. Pronum enim natura ad vanitatem genus Barbaricum.

Scholion. Opinio, cum in Idiotas cadit, indelebilis eſt dicente CL. V. C. Bartholino, horum autem gratia non explodenda ſunt, quæ à priſcis aut neotericis accepta, ſeu de occultis Naturæ viribus ſive inauditis, licet fidem ſuperare videantur, à me in medium afferuntur: ſicuti & ſententiis adverſariorum occurrere, probabilitatemque fulcire, levidenſis operis erit. Redeo ad gemmarum quarumlibet & plantarum, imo ſeminum, præcipue exoticorum, hiſtoriam. Senna Alexandrina, Lithoſpermon, Lacryma Jobi ſata, vertuntur in lapillos dentibus examinandos, amicis propoſita pluries in horto meo, licet pars horum excreverit. Certe mira in viſceribus terræ efformantur, quorum cauſa ignoratur, teſte eodem Bartholino, in opuſculo de unicornu ejuſque affinibus & ſuccedaneis, qui diſerte omnia enarrat huc ſpectantia. Quare in ſolidiſſimæ compaginis gemmam Cocci Maldivenſis, ut & vulgarium, germen verti poſſe, Naturæ privilegiis ad eam formam concipiendam dotatum, affirmo. Atque hæc de utriuſque Nucis germinibus in lapillos verſis dicta ſunto.

Alterum non vulgare æſtimationis exemplum reddetur, quo Clariſſimus SPECCIUS inſtitutum noſtrum decorare dignatus eſt. Epiſtola enim,propria manu exarata,in publicum profert non inſignia tantum, ſed & utilitates rariſſimæ Nucis, quæ ægritudines humanum corpus affligere ſolitas,velut Averruncus,depellere conſueverunt.Ita de Medicinæ hac parte optimus & excellens Vir bene mereri voluit;Quadringentis inſuper ad ſplendorem Facultatis attinentibus Theſauris orbem ditaturus,qui nondum uſu comperti, aut ab aliis neglecti & male deſcripti hactenus infuſcantur. Quos petitioni illius obſecundans in ordinem digerere aggrediar ubi otium animi mei gaudio allubeſcere volet.Epiſtolæ vero tenorem non de verbo ad verbum,ſed quantum Latinitas permittit, ſenſu illæſo explanare levitas laboris eſt, ſed ea cura, necubi fides interpretis vacillet, vel legentium ſtudio turbæ fiant. Apographum vero in ſequentium ſerie proferre non piget.

Cl. V.D. CLUTI. Inſtinctum tuum boni & magni zeli expertus ſum, poſt nuperum ex India reditum iteratis tecum colloquiis, non tantum humanæ ſalutis curioſis, ſed etiam de honore patriæ ſolicitis. Quocirca velut aculeo me propulſaſti, ut memoriæ meæ arculas eventilarem, indagaturus quantum in iis ſupereſſet, quo Cocci de Maldiva, atque aliarum minoris pretii Nucum, genus elucidari poſſet. Quod etſi ejus monetæ aut valoris non reperio,ut appetitui tuo acriter flagranti ſatisfieri queat, ne quid tamen officio meo deeſſem, ſermonis breviario quicquid memoriæ meæ velut poſthumum remanſit, tibi conſecrare aggreſſus ſum, in quo te promumcondum eſſe jubeo, eorum quæ materiæ tuæ & propoſiti terminos ampliare queant. Et in prima quidem ſerie, Anteſignani partes occupat, legitimum de Maldiva Coccum, qui in aulis Indorum Principum, atque inter Nobilioris gradus viros, ob rara inſignia & Medicinæ efficaciam, tanto honoris pretio attolli ſolet, peculiaris arboris ſobolem & fructum eſſe, longo diſſipio à vulgarium Coccorum atque nuciferarum arborum indole remotum. Quemadmodum experientia duce, anno milleſimo ſupra ſexcenteſimum & octavum, in litore & maritimis Indiæ locis addidici,occaſione navigii ex Inſulis Maldivenſibus adventantis,ut veterum Coccorum proventu ferax Calecuticam terram aut aliam conterminam ſublegeret; quod prætoriæ noſtræ curſu interceptum, & nautica gens explorata intelligendi anſam præbuerunt ſcapham eam cum omni armamentorum genere penes mercimoniorum congeriem, atque ipſum cibi & potus penu, totam ex ligno, foliis, cortice, fructibus Cocci arboris conſtare, pauculo tantum oryzæ adjuncto. Popellus vero hic affirmando ráteſcere jubebat,negotiationem ſuam hoc fructu circumſcribi,

scribi, atque ejus vecturam certis anni temporibus in Continentem se facere, vestium atque aliorum necessariorum versura eam commutantes, quorum penuria Insulanos suos torquet. Quo occasionis ductu ad studium tam appretiati Cocci de Maldiva excitatus sum, quem plebecula illa in paucis Insulis & numero contracto reperiri, & diligenti custodia à territorii proceribus ad possessionem suam rapi asserebat; ut raro, & non nisi, aut titulo munificentiæ ad Malabarenses, aliosque Principes, aut furti astutia in peregrinas regiones, transferatur. Adeo ut mirari se dicerent, nostros tam solennem Cocci Maldivensis proventum in pauperculo rerum suarum statu inter proletarios & rurestres Coccos indagare, aut antithesin aliquam comparandi instituere velle. Horum omnium persuasu, penes ea quæ experimentis propriis in prænominato & genuino Cocco adhausi, adducor ut credam & sententia à me feratur, sui generis arborem & fructum esse, longe à semitariis Coccis recedentem; eo magis, quod nunquam nisi inter Summates magna pretii æstimatione asservari intellexerim, in quorum fidem memoria mihi suggerit, me anno millesimo sexcentesimo decimo quarto mense Maio à Moluccis ad Bantamenses reversum, jussu Archithalassi *Bothii* P. M. cum jam defuncto *Coenio*, eo tempore Præsidis munus adepto, auctoratum esse, ut, quædam Societatis negotia ibidem procurantes senem Pangoranum *Arisam Mangaca*, jam tum Regis sceptro Bantamensibus imperantem, conveniremus. Eum vero in Regiæ secessu, instrumentis ad tornum paratis, & administrorum frequentia, circa magnæ molis Coccum Maldivensem adeo desudantem offendimus, ut longo temporis dispendio curas nostras suspendere coacti simus, atque in vicem de prædicto Cocco colloquii textum ordiri; quem manibus Pangorani versatum, memoria astipulante, magnitudinis raræ, & magis in longitudinem extensæ, quam rotunditatem convolutæ, esse pronuncio; sed subtilis substantiæ testam incisura aut fragmentis atram, cæterum vulgaris Cocci tam externe quam interne, non absimilem colore. Is in frusta varia dispersus erat, ut sciendi apud nos difficultas remanserit, casu inaugurato, an studio humano, in eam formam redactus esset. Ea tamen Principis administratio fuit, ut non minori cura minutas particulas, quam magnas custodiret, postquam eas speciatim ad usum suum proprio digestu dispensaret, ne quid à particulis, imo ipso ramento & bracteolis à torno relictis, deperiret. Animadvertendo delineabam, minora fragmenta ab eo appropriari caliculis, scyphulis & cochlearium atque ejus generis aliis formis, quibus siccus, humidus, & succosus cibatus depromi posset, maximam ejus portionem, quæ Nucis pene dimidium accomplebat, intactam sinente. Quæ omnia, in arbitrio oculorum & conspectu nostro facta, facile evincunt, neque Principem operis sui circa Coccum Maldivensem puduisse, neque nos veritatem obtorto collo trahere. Ea, tam curiose instituta, administratio, Præsidis *Coenii* linguam diffibulabat, ut Principis mentem modo variegato pertentaret, cujus scilicet energiæ nux ea foret, in qua tantæ sublimitatis Pangoranus & Princeps se districtum tenebat, omnia propriæ custodiæ tradens. Ad quæ responsum dedit, eam Nucem legitimi & pretiosissimi Cocci de Maldiva progeniem esse, quam Codiacti aliquot Mercatores, nempe Mauritani, ante longum temporis spatium parenti suo magni muneris instar advexerant, eamque inter Iavanenses, Malayenses, Malabares, nec non alios Indici natalis populos præsentissimæ Medicinæ laude censeri, ad omnem toxici haustum, & morbos divinos, febresque magni discriminis. Ita præsidi *Coenio* mirum videri non debere (postquam sanitati nullus Thesaurus prævalet) si ipse manu propria versaret, & pervigili cura omnia illi inservientia custodiret. Intra hunc responsi tenorem, tornando se occupabat, tam studiose omnia designans, ut Legationis nostræ propositum exequi nulla ratione liceret. Quæ causa Præsidem *Coenium* instigabat, ut, dum ille sermonis filo insisteret, frusta quædam Nucis oculari inspectione usurparet, & manibus suis insereret, velut mihi quoque spectaculi commoditas non deerat. Atque in hoc sermonis curriculo *Coenius* petere institit, num frustulenta quædam, in usum Generalis *Bothii*, corradere illi liceret, quod aulico ritu accomplete præstabat; quo audito in habitum ridiculi furoris versus Pangoranus fragmina ea ex manibus *Coenii* eruebat, responsum interim bucca follicante supplens, supercilio nubilo & in rugas caperata fronte, felicitatis & favoris affatim esse, tantam majestatem Cocci, oculis peragrari posse; absonum insuper videri, mendicando inde aliquid extorquere velle. Ad quæ Cl. *Coenius* verbis bene digestis reponebat, non proprii commodi se Oratorem esse, sed petitionis suæ cardinem in eo versari, ut Generali *Bothio* doni gratiam faceret,

ceret, qui, Vir præcellentia celebris, &c, velut ipse Princeps fama accepit, jam in procinctu est, ut in patriam revertatur; & proinde doni istius magnum meritum illi fore. Quæ omnia Pangoranum adeo non ad liberaliorem habitum perducebant, ut responsi vicem præberet, in procaciam verbis adaptatis, Coccum Maldivensem ejus pretii, apud Reges & Principes, non minorum gentium Generales, diverti debere. Quo responso mirifice genio suo litabat, postquam, intra Belgarum & Anglorum apud Bantamenses moram, oraculi instar sanciverat, ne quis Generales aut alterius ordinis Rectores, utriusque Nationis, inter Principes & Aulicos administros numeraret; quod Mercurio vota facerent & lucri cupiditate turgerent, eosque viliori respectu & spretu majori semper dignatus est, quam territorii sui Dynastas & Inquilinos, quorum curæ circa Principum & Regni negotia limitarentur. Quibus ita decursis Pangoranus ritus suos in aliam faciem mutare occepit, Cocci Mald. frusta seponens, nosque ad auditorium suum expeditionis ergo admittens, nulla ratione se induci passus, ut tantillum Cocci Mald. Generali *Bothio* admetiretur. Quæ omnia domum reduci *Coenio*, recensendi occasionem præstabant, ut de dignitate Cocci Maldivensis & aviditate Pangorani colloquium texens in cachinnos genas laxaret. Tam raram Cocci Mald. dignationem ex Pangorano ubi percepissem, atque oculari inspectione assecutus essem, qua solicitudine eum tantus Princeps versaret & custodiæ suæ traderet, cupiditatem in me & curam ingeneravit Coccos ejus notæ aut saltem taleolas aliquot acquirendi, velut deinceps post bonam temporis mensuram minutula Nux Maldivensis ad dominium meum translata est, in totum differentia à jam dicta aberrans; postquam ea anserino ovo major non esset, compagine testæ crassior & scabrosior, nec non ratione proportionis magis extensa in longitudinem, quam in præcedentibus enarrata. Multoties lima aliquid abrasi, & subinde in gelidam, subinde in calidam, demersi, explorandi industria, quæ varietas coloris, odoris aut saporis contra ordinarii Cocci indolem se propalaret; atque experimento comperi, eam simili quantitate, & dosi liquoris, in æquilibrio soliti Cocci, saturatiorem Cocci colorem, fragrantius ferientem odorem, & acutioris sensus saporem manifestare: quod cum me interni farctus aut medullæ desiderosum efficeret, Nucem meam ad digiti latitudinem in superficie serra detruncavi, quod ipsum non nisi subtili acie & post multos labores effectum dare potui, postquam secundum jam dicta, testa crassa admodum & immensa duritiei contumacia resisteret. In aperta, contra genium & naturam vulgarium Coccorum, medullam albam deprehendi, quæ, communi velut lege, testæ coaluit, non dissolvendo pene nexu, qua à calyce separata, offendi, solidam velut medullæ massam, ad paleæ latitudinem à circuitu testæ dissitam, sui quasi juris, ad testæ effigiem conclusam, & excitato motu strepere solitam, tanta ariditate refragantem, ut cultro aut novacula exiguum modo ramentum separare liceret, quod ipsum duritie cum osse certabat; nihilominus aliquales astringentis amaroris vires promebat.

Atque hæc præcipua sunt, quæ tibi V. Cl. de Cocco Maldivensi communicanda novi, hac quidem temporis occasione. Cæterum non mihi deest ampliora, de communi Coccorum atque aliarum Palmarum genere, participandi, postquam experientia, proprio satu parta, talem eorum cognitionem mihi largita est, qualis specierum describendarum modulis necessaria est. Quoniam vero præsens operis tui tractatus de solo Cocco Maldivensi lapidem versat, quicquid reliquum est, in futuram commoditatem differemus. Tuum interim erit ea cordis propensione jam communicata amplecti qua tibi oblata sunt. Tuus animo totus I. SPECX.

Scholion. [Tornando se occupabat] Mira naturæ sedulitas in ferinæ propemodum nationis Principe, sed quam cultioris seculi exemplis probabilem reddere licet. Quippe Imperator quoque Rudolphus II, nostra ætate Toreutices avidissimus fuisse dicitur, manus suas fabrili opere occupare solitus. Ne tamen in mundi senecta eum morem invaluisse quis arguat, postquam Iulium quoque Cæsarem in ipso Orbis pene natali studium suum tornando detinuisse constat, vel Suetonio teste, qui in ejus vita asserit Cæsarem gemmas, toreumata, signa, tabulas operis antiqui semper animosissime comparasse. Vtinam pejus collocatæ operæ nemo rationes reddere cogatur! Quippe otio intervallum largiente plurimi voluptati & Fescenninæ licentiæ se dedicare solent, Alea & Fritillo potiorem ætatis partem oblimantes; unde tandem res domesticæ franguntur, sanitas labefactatur, honos proscinditur, dum istis

frugiferæ manus gloriæ immortalitatem, familiæ & salutis, imo & seculi temperiem parare solent.

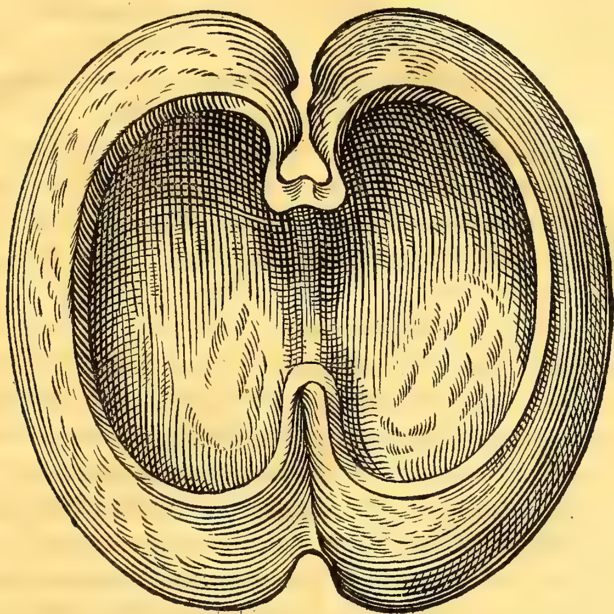
LVcem in tenebris quærere, neque unius, neque plurium simul est negotium, qui quidem vel oculorum caligine laborant, vel mentis acie hebescunt. Quod in Botanices campo exertis indiciis documentum præbet, qui licet fertilitate hilari, & extricabili copia abundet, humani tamen stuporis vitio atque intellectus impervio transitu diu neglectus jacuit, imo pedibus varie dispersus est. Antiquorum autem industria coli cœptum Seplasiarii, atque his pejores Monachi, velut irreptione facta, radicitus everterunt. Quippe tenebrarum alumni, atque inscitiæ propagines, divinorum arcanorum incuriam ad Medicinæ lanienam transtulerunt, scilicet in delegato sibi munere inertes, in ascititio atque alieno ingeniosi, si dîs placet. Tanta vero male rem gerentium efficacia fuit, ut Europæ, imprimis Italiæ, non solum literatos, verum & Asiæ, Arabiæ, atque Africæ incolas traductionibus iniquis non sine flagitio confundentes, ad quisquilias suas & gerras pertraxerint. Quam fundi Medici calamitatem nitori solito reddere æquanimi & solido judicio præditi hominis res est, quique varia per orbem jactatione, linguarum adminicula, quibus Botanica sustentatur, & herbationum, rerumque naturalium arcana penetravit. Ego autem licet eruditione & ingenio gregalis, pro viribus tamen effectum dabo, ut aliquam perniciei suæ maculam tam salutaris scientia deponat. De Coccis vero & Palmarum generibus studium meum brevi intendere voveo, postquam ad illustrandum à probis viris faces mihi prætensas non diffiteor. Quippe & nostri seculi in communicando liberalitas & superioris non aversanda diligentia, rei Botanicæ locupletiorem me esse volunt. Quos omnes ad inquirendi studium presso vestigio sequi me fateor, ut si non æqualis aliquando, saltem parvo intervalli spatio ab iis avellar. Quod effutitione in audaciam laxata à me dictum qui putabit, candoris nostri patrocinio adductus, boni interpretis habitu excipere debet. Neque enim eruditioni meæ, quæ tenellas dotes habet, palpum facio, sed diligentiæ merita apud strenuos quoscunque ad abbacum vocare non erubesco. Hac sola ordinem aliquem tueri me invenient, qui Herbariæ quoque rei notitiam, jam longa temporis serie partam, apud me vigere non ignorant. Neque plura in accessum aut augmentum convasare libet, ne operi nostro brevitas consecrata, verborum abundantia in Pandectas aut longitudinem immensam evagetur. Rem vero negotii & difficultatis plenam propensa animi alacritate decurrere statui, quæ una multorum laborum exantlatrix esse solet. Si tamen propriis ingenii viribus succumbam, ad eruditorum virorum scripta confugiens pedamentum mihi præbebo. His quoque alibi defectum suum quiritantibus, ad Exoticorum thesaurum à me receptus fiet, quem proprio Marte ex scriptis & quandoque colluvie (ut ita dicam) Auctorum corrado, ut mihi & posthumis subsidii loco servire possit. Quippe ex umbris domesticis in claram cæli lucem aliquando exauspicabit, modo pari vitæ & sanitatis beneficio frui nobis dabitur. Quod D. O. M. largiri nobis dignetur, ut quæ verbis hactenus fucata apparent, in veram operis effigiem perduci possint.

Quemadmodum nihil efficacius aut probabilius docet, quam Icones ad res propositas adhibitæ, ita omnino necessarium duxi nostræ huic Medicæ Nuci tabellis fidem & auctoritatem afferre, quod verbis non satis convenienter fieri potuit. Ex libris enim solis neminem aut Anatomicum aut Botanicum insignem devenisse constat. Quia autem oculi ministerium quod ingenii acumine & præcellentia dirigitur, pictorem subinde facit; nunquam rejiciendi videntur, qui in utroque officium præstiterunt, scilicet rem verbis dilucidatam figuris exprimentes; postquam, velut mutuum muli scabunt, ita oculus exterior internam mentis aciem illustrare solet. Quippe *Scaligero patre* Auctore, Exerc. 75. Sect. 2. *Imago rerum nihil agit præter impressionem in sensus vel exteriores vel interiores, ad cognitionem.* Quæ impressio nisi facta est, otiosam figuræ ostentationem dicere licet. Ait enim paulo ante, *Quippe imagines, species, repræsentationes, amota specie omnes abeunt: nisi quæ in sensibus recipiuntur. Sunt enim horum picturæ illæ.*

QVandoquidem Nucis Medicæ divisionem in partes, quibus facies diversæ figurantur, præfatus fui, non inconcinnum judicavi, postquam ad vivum delineatas tabellis offerre licuit, paucula notatu necessaria depromere, quo plus lucis afferatur.

A lite-

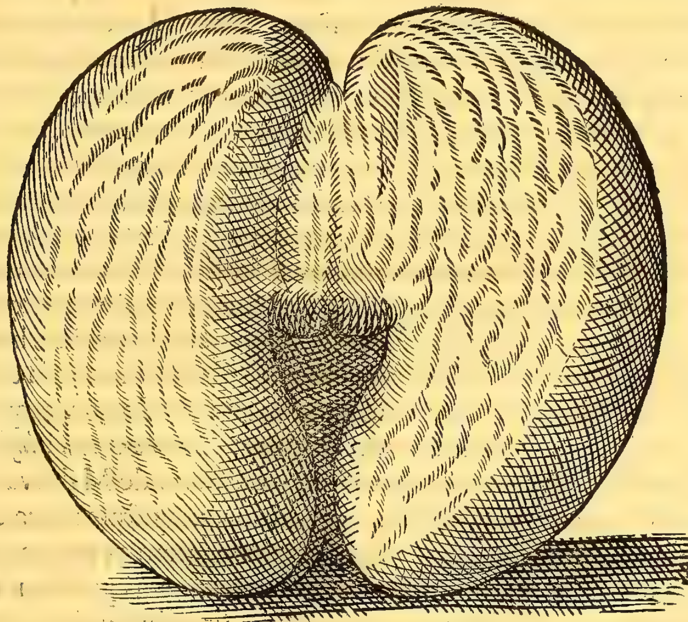
TAVARCARE' ſive NUX MALDIVENSIUM.

A.

A litera denotat geminam Nucem. Hæc figura Nucis Maldivenſis, non oblique intuenti, ſed è directo introſpicienti, & manibus contentæ viſuique oppoſitæ, duplicatæ pyxidi comparanda venit.

TAVARCARE' ſive NUX MALDIVENSIUM.

B.

B. Seſſilem & ſummam partem exhibet, quæ ſenſim declinat in modum interfeminei, facie oculis pudicis aſpicienti horrida &c. Hanc etſi æqualiter per latus alterutrius diviſam exhibeo, nihilominus, ne Lectoris animo dubium aliquod offeratur, monendus eſt, beneficio ſectionis, quæ ferra facta eſt in præcedente A, extrema orificia conjungi B. & partibus reſectis extimis, nos integram Nucem oblaturos. Conſideratis tantum tribus; nempe partis ſummæ acuminatioris præſertim habendam eſſe rationem, in cujus baſi apertura eſt, paulo ante à me dicta, quæ ſedes eſt germinis ſeu gemmæ, quam podici non inique accomparavi. Dein Spiracula duo conſideranda eſſe lateraliter in parte hac ſuprema regione locata, quæ cæteris paribus magnitudine etiam non ſuperant vulgarium Coccorum ſpiracula. Ea ad ſcyphum conſolidandum obturantur, quod videre eſt in minore Cymbio Maldivenſi honeſtiſſimi Mercatoris

Samuelis

Samuelis de Bendana, qui duo possidet, ab artifice quondam Antwerpiensi, argento affabre investita. Tertium vero non est prætereundum, in integra Maldivensi Nuce, colliculum quasi Veneris, fœmineæ pubis faciem dextre æmulari, quæ serræ molimine transadacta deperditur.

His ita in præliminari operis dispositis, auctoritates quoque alienas velut in depositum addere non vanum judico. Garciæ præsertim ab Horto & aliorum Medicorum sententiæ non præterlegendæ, quæ ejus roboris Clarissimo Clusio visæ sunt, ut eas in Latium ex Lusitana lingua transferre non subterfugerit. Quas ipsissimis CLUSII verbis repræsentare operæ pretium est, ne interpolando, aut mutando, alienæ diligentiæ fraus fiat, aut publico usui aliquid derogetur, dum verborum, ut ita dicam, foliis attenta mens insenescit.

Garcias apud Clusium pagina 190.

" Laudatur hic Coccus aut Nux (sed præsertim ejus medulla) adversus venena ab ipsis " earum Insularum Incolis. Et à viris fide dignis accepi, ad Coli dolores, Paralysim, " Epilepsiam aliosque nervorum affectus se utilem sensisse: à Coli quidem doloribus, quod " vomitum excitaret, ab aliis vero ægritudinibus immunes reddi ægros, si aquam in iis " Nucibus (adjecto medullæ momento) aliquamdiu conservatam ebiberent. Sed cum " non sim id expertus, minus fidei his tribuo. Nullam autem periculum faciendi, oc- " casionem habui, quod uti malim medicamentis, quorum facultates jam mihi per- " spectæ, & multa experientia comprobatæ sunt: qualia Lapis Bezar, Theriaca, Sma- " ragdi, Terra sigillata, & alia pleraque medicamenta (de quibus suo loco), quam re- " centibus, minusque certis. Nam quod nonnulli dicant, se hujus usu commodum sen- " sisse, an id persuasione & imaginatione factum sit, ignoro: hinc fit, ut nihil affirmare " possim. Sed si quid certius cum tempore exquisivero, sententiam revocare non pude- " bit. Niger est autem hujus Cocci cortex, & nitidior vulgari Cocco, figura ovali ma- " gna ex parte, nec ita rotunda ut vulgaris. Medulla sive pulpa interior, quæ siccata " dura est admodum & candida, non nihil tamen ad pallorem inclinans, in superficie ri- " mosa est & valdè porosa, nullo sapore excellens. Dosis vero est hujus medullæ ad gra- " na decem cum vino aut aqua, pro morbi ratione & natura. Inveniuntur autem hi Coc- " ci grandes admodum, interdum etiam exigui, omnes autem in litus ejecti. Vulgari " porro fama accepimus, Insulas Maldivas aliquando Continentem fuisse, sed inunda- " tione maris submersas has Insulas effecisse, in quibus obrutæ Palmæ fuerint, quæ hos " Coccos protulissent, qui terra indurati, in hunc modum conspiciuntur. Sintne vero " ejusdem generis cum nostris, facile judicari non potest, cum hactenus nemo folia aut " arboris truncum videre potuerit; sed soli Cocci in litus ejiciantur, nunc bini conjun- " ctim, nonnunquam vero singuli separatim. Sed hos nemini colligere licet, nisi cum " capitis periculo; quoniam Regis esse asserunt quidquid è mari in litus ejicitur; quæ, " res majorem auctoritatem huic Nuci conciliavit. Eximitur autem ex his Coccis pul- " pa sive medulla, deinde exsiccatur eadem ratione qua Copra, atque induresscit eo, " quo venditur, modo: diceres esse caseum ovillum. *Ad hæc verba Clusius adnectit*: Vidi- " mus tum Ulissiponæ, tum aliis in locis vascula ex Cocco de Maldiva confecta, oblon- " giora plerumque iis, quæ ex vulgari Cocco parantur, magisque nigra & nitida. Quin- " imo ipsam medullam Nucis siccatam Ulissiponæ venalem reperire licet, cujus facul- " tates mirifice extollunt, atque omnibus fere alexipharmacis præferunt; ob quam cau- " sam ingens ejus pretium. Quam vero parum fidei sit adhibendum hujuscemodi fabu- " losis & commentitiis facultatibus, ex nostro Autore satis liquet.

Refert porro Clusius *historiam vasis ex Cocco Maldivensi confecti & argento inclusi, quod Ia- " cobo Gareto acceptum ferebat.* Magnitudine (*inquit*) illud superabat reliqua vascula ex si- " mili Cocco confecta; repertum erat in prætoria illa navi, M. D. XCII. ab Anglis oc- " cupata: longum erat uncias quatuor & decem, latum septem, ovalis inferna parte fi- " guræ, superna paulo planioris, latere dextro magis rotundum & tumens, externa par- " te calcei pedi inducti pene instar. Color qualis in Cocco vulgari lævigato & expolito.

Christophorus à Costa apud eundem Clusium, *Fol.* 270.

" Coccus de Naledivà (*ita quibusdam dicere placuit*) cognominatus, adeo commenda- " tus ab ipsis Incolis & à Malabarensibus, non modo à plebe, sed à Regibus & Principibus " viris, ut in omni fere morborum genere ad eam confugiant, tanquam ad sacram an- " choram. Fiunt in eam gratiam ex illo pocula quæ auro vel argento excipiuntur, & in

in navium triremiumque figuram efformantur, ad aquam bibendam, in qua ex catenula, medullæ ipsius Cocci fragmentum pendere sinunt: sibique certo persuadent, illis qui aquam ex similibus poculis hauriunt, nullum venenum nocere posse, futurosque immunes à multis morbis; in quos sane memini multos incidere qui ex iis poculis bibere soliti erant. Et licet omnem diligentiam adhibuerim, nunquam tamen observare potui, similia pocula aliquem ex morbis curare, ad quos utilia esse creduntur: potius igitur arbitror tantam laudem obtinuisse à vulgi opinione.

Nonnulli, ex hujusmodi vasculis bibere soliti, mihi affirmarunt sese experientia didicisse, jecur incendi, renes noxam contrahere, & calculum generari: nihilominus tamen magnum est eorum pretium, longeque pluris æstimantur iis locis ubi inveniuntur, quam aliis procul inde dissitis: nam interdum ejusmodi Nuces nudæ, neque auro aut argento exornatæ, quinquaginta aut amplius nummis aureis æstimantur. Nigrior autem, nitidior, longior, majorque est hic Coccus, quam aliæ Nuces Cocci communis.

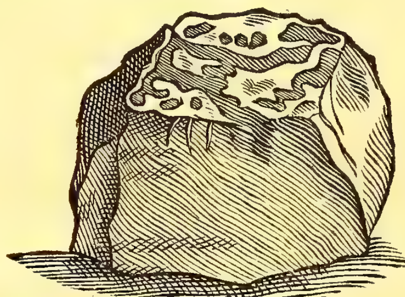
Hactenus *Christophorus à Costa*, qui potiorem commenti sui partem ex Garciæ aromataria historia deprompsit; quod facili oculorum transenna animadvertendum, qui Palmæ Indicæ descriptiones ab utroque editas conferre dignabuntur. sed neque heterogenea scripserunt, quotquot calami opera in hac arbore desudarunt; in quorum choro *Martinus Ignatius*, ordine Franciscanus, non postremas occupat, qui in tertia historiæ Sinensium seu Itinerarii Novi Orbis parte, capite octavo, hæc non perfunctorie tradit. *Ioannes* autem *Hugo Linschotanus*, folio exemplaris nostri 17.18. cap. 13. eodem mutui privilegio hæc ad se derivavit; ibidem promittens Nucis Medicæ arborem integra historia enarrare, in quo tamen velut corvos hiantes nos eludit; vulgarem vero pertractate decurrit, subsidiis in hanc mentem non excussus. Sed neque à more meo alienum est scriptis mutuatis opellam meam ditare, cum ne ipse quidem *Iulius Cæsar* gregarios milites ad rei certitudinem vocare non erubuit, frustra Asinio Pollione Imperatoris studium criminante. Rivulis enim ex *Francisco Pyrard de Laval* ad me ductis omnia ea digessi, quæ capitis secundi & tertii confiniis detinentur, sed idiomatis Gallici veste in Latini sermonis habitum mutata: velut neque oscitando præterlabi passus sum, quibus Insularum spatiis, quove limite, ea Nucis colligendæ messis fieri soleat, non dimissa cæli temperie & soli dotibus, magnam in genio describendo laudem sibi arrogare solitis; ubi de earundem Insularum latitudine (quæ poli elevationem adæquat) sermocinamur, eodemque filo dispositionis efficaciam ad plantas, fructus, flores promanantem, detexere libuit. Nucum vero legendarum artificia, aut piscandi modum, neglectum jacere permisi, in qua serie, anni quoque tempestas ordinem suum non invenit, velut extimæ quoque faciei delineatio penicillo nostro caret, si qua integatur, ut vulgaris. Inquisitione vero sua dignatus sum, an Medicæ Nucis gemini semper alvei à cæsura circumacta, ut in Basilica seu Iuglande. De reliquis in fidei tutelam mussitabundus sedere malui, quam otiosa proferre, quæ ipsis forte indigenis non obvia, aut investigationis labori tam in aviis sita terra, difficultatem afflare solent. Hoc mihi liquido constare fateor, Nucis Maldivensis exemplo adductus, aliam aliarum esse formam, quippe nostra (cujus in præfatione ad Lectorem memini) summis labiis argento recipiendo sedem præbuit, in circumactum crusta ducta, pro vasis figura: Wolferdiana autem serræ spatium cum injuria fuisset passa; quare duplicatæ tantum capsulæ pronam habilitatem aptavit, quarum custodia *Betel*, Calx ossium, *Siri*, *Pinang*, *Areca* &c. quorum apud Indos usus Masticatorii vicem præbet, ab aëris injuria vindicantur; velut his claustris Ambra Grisea à sordibus libera asservatur. Quanta vero Nucum capedo sit, ex Linschotani sedulitate cognoscere licet, qui ad Regem Hispaniarum deferendas, duarum circiter amphorarum capaces fuisse ait, sed in dimidiatis tantum eam mensuræ rationem probabilem videri, postquam integrarum circuitu duplam liquoris condi posse asseverat, simili dimenso, imo largius excurrente, nostra celebratur. Eam vero Gemmis (quæ ad usus diversos salutiferæ vocari solent) adornatam volui; quarum pars mobili aptitudine necessitati urgenti inservire valet, utpote Nephritico & Carneolo lapidibus, pars in cera radicem agens, aut firmiter inserta argento, translatitia fieri pernegat. Vt autem varietatis illicio indulgerem, vicenis speciebus, imo pluribus, copiam eam distinxi, in quibus splendoris gratia non vulgaris & suas delicias oculi curiosi invenire gaudent. Cymbium vero ea forma edolatum est, ab Artifice ingeniosissimo

niosissimo *Hermanno Martens*, argentifabro & cive Amstelædamensi, ut inter avem & piscem medium animal referat. Glossopetra etiam linguam exertam animalis mentiens, obfirmat epistomium, quod in effundendo liquore intro recepto aperitur. Rhinocerotis autem affabre elaboratum cornu, operimenti claudentis vasis aut Cymbii insuper & vitri excipuli effundendum & ebibendum liquorem locum dat: Ita Philotesias & Iatrices poculum habes. Hactenus Nucem nostram Medicam enucleavimus, ea in fronte operis congerentes, quæ necessitas & filum rei exigere videbantur, nunc in posticam reliqua trahere libet, sine quibus tractatum mutilari contingeret; quare silendo non decoquentur.

Putaminis rasura & pulvisculus concinnatus nulla saporis idea insignitur, dum linguæ vehiculum, deglutienti transitum præbet, neque odoris ullam speciem naso admotus imprimit, sed neque ventriculo exceptus nauseæ occasionem ulla qualitatis repugnantia irritat, nullo vomitus incitabulo infestus, neque alvum astringendo sistens. Quæ omnia non tantum fide ab aliis mutuata affirmantur, sed domestico etiam in me exemplo auctoritatem invenerunt. Quod cum veniæ præfatione *Ch. à Costa* & *Cl. Clusio* dictum volo; qui rem male perpendentes justo rationis æquilibrio non inserviunt. Veritas enim hoc solo, velut dictatore, enucleatissima prodit, dum experimentorum indago menti tenebras involvit. Nux vero nostra incertæ fidei testimonium præbet, quod promptuariis alienis rarissimo usu inseratur, apud paucos duntaxat in orbe Europæo reperiri assueta, ut infrequens effecti exploratio sit, & si maxime ad usum manus transeat, mentis humanæ caligine difficilis ad veritatem accessus detur.

Color autem putaminis Maldivensis natura sua ater est, & non absimilis Ebeno. Vulgaris autem tinctura & ætate ater redditur & pulligine tantum levi aspicientium oculos detinet.

Tabella hæc Medullam, atque integumentum, seu corticem intermedium exhibet.

Liquorem vero putamini committere alieni arbitrii rem facio; velut neque hoc præmanso opus habet, quo temporis intervallo scyphum obturare deceat, quove loci, calore an frigore conservandus veniat, postquam liberam unicuique ex re nata judicii assertionem facio. Neque enim periculosa indago est, postquam præter unam siccitatis notam, nihil sensui objicit, quod saporis ingratitudine Naturam aut gustum offendat, frigiditatis enim temperamento ab excessu immoderato avellitur; etsi suæ quoque caloris particulæ adhæreant, ita Elementis inter se commistis, ut fida substantiæ permanentia reddatur. Quod exemplo vasculorum & doliolorum quorundam, & medicamentosis cornibus levi opera probare licet. Ex Thamarisci præsertim ligno & corticibus fabricata fidem indubitatam faciunt, à multis usque seculis veritati nihil detractum esse. Quippe ne in continuo quidem usu doliola ea nativam virtutem exuunt, operi suo jugiter studiosa natura. Quod Medicinam factitanti experientiæ adminiculum præbere potest, postquam scyphulus, ex Antimonio arte Chymica factus, neutiquam suæ energiæ dotes deponat, ut ut frequens ejus administratio sit. In Nuce autem nostra clarum documentum erit, quæ non minorem leptomeriæ gustusve gratiam habet, quam Thamariscus, qui roborando, atque reserando, aliisque modis strenuus esse solet. In toto autem Naturæ opere multa sensibus obvia, rationi occulta sunt, quæ deinde usu adhibito velut splendescere consueverunt. Quare Medici rationalis munus est, abditas qualitates non rejicere, quas conservandæ vitæ & pellendis morbis utibiles esse multorum salus declarat.

Superest Medullæ quoque effecta & virtutes incomparabiles enarrentur. Quippe non solitaria tantum, sed aliis etiam simplicibus admista, valenter se exerit. Hæc cornea duritie limam respuit, sed cultro internæ parti adacta & malli percussu fissa, mortario & pistillo ferreo in pollinem redigitur, qui ἄοσμος καὶ ἄποιος. i, inodurus & insipidus est, non secus ac Lapis Bezoar Occidentalis, cui striis, minus tamen visibilibus, & colore affinis est. Ovilli autem casei crustæ veteri assimulanda videtur, cujus pars

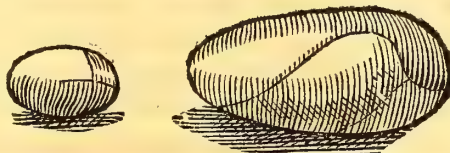
interna

interna rimosa visitur, externa qua parietibus Cocci interius adhæsit, soliditatis firmæ, interventu corticis intermedii stabilita, à quo spano aut noctuino afficitur colore extrinsece; materia albida cum dentium humanorum duritie certans. Pulvis nullum molestiæ comitatum habet, cum assumitur. In actum vero à calore & succis ventriculi velut fermentando dissoluta substantia perducitur, atque ea operis efficacia est, ut fidem requirenti sufficere queat.

Hinc ad integumentum internum, seu corticem intermedium transitus fiat; Qui oculorum arbitrio in capsis meis tenellum se declarat; coloris ferruginei aut spani, instar corii hircini in calceorum usu crassus, fibris quibusdam à centro aut umbilico ad convexa superficiei exteriora variegatim distinctis præditus, velut à Iocinore venæ & à Corde arteriæ ad omnia humani corporis membra derivantur. Hic autem è crassioribus partibus contextus videtur, sapore (quem Græci ἄτονον τῆς γεύσεως vocant) ignave subastringens. Intra mandendum non se colligit & conglobatur, sed per universam linguæ capacitatem se spargit. Quorum omnium consensu & suffragiis facilis deductio est, qua temperie vigoretur, & quam indolis habilitatem sortitus sit.

Gemmæ porro seu germinis Historiam in Aphorismis Cl. *Realii* & Scholiis nostris digestam reperies; quæ eo manus libramento à me conscripta fateor, ut publico usui prodessem, non inani verborum ostentatione turgerem, modum servans, ut potius infra rem quam supra, astrictius quam effusius dicere videar. Quid enim me moveret corticosum aut villosum integumentum, uti Nucis vulgaris est, in Maldivensi nostra fingere, cum forte ea destituta reperiatur? ita non excessisse, sed potius non implesse materiam dici malui, nec aliis scribendi post me ansam præripere; imo sententiam meliora edoctus revocare non pigebit. Hæc quantum per medioctitatem nostram licuit, Rei Medicæ & Naturæ studiosis strictim delibasse sufficiat.

Hæc autem Tabella Germen, aut Gemmam in lapillum Gemmeæ nitoris versam, icone viva delineat, quibus Cocci Medici partibus lapillum è Cocco vulgari Indico adjicere non pœnituit; ut fides & veritas intra tutelam suam exempli allegatione consisterent.

Quandoquidem opusculum hoc absque Historiis non legendum est, observationes & experientias nostras ad firmandum institutum adscribo; à Collegis enim meis subinde rogor, ut præter ea, quæ à Garcia recitantur, generatim, alia experimenta peculiaria aliquot, in quibus ægritudinis & curationis series singulatim consistit, explicarem; quo non modo quanta in hujusmodi præsidio vis & potestas insit, ipsis innotescat, verum etiam utendi modus, tempus & alia id genus. Horum igitur rogatu, auctoritate & consilio paucos ægritudinum casus subjungere haud gravabor. Qui vero infrascriptas perpessi sunt affectiones, eorum pars adhuc supersunt & fidei indubitatum testimonium dabunt. Interim ne præter ordinem videar agere, ad κριτήρια respicio, ut rite judicem; quæ sunt *Experientia*, qua Epicurus, atque Empirici eam solam sequentes, nitebantur: præterea *Ratio*, cui Academicorum princeps Aristoteles tantum tribuebat, ut nunquam ab ea secedere visus sit, sed cum Galeno ut rationem non despiciendam, sic neque experientiam dimittendam dixerit. Quare (ut ad pensum redeam) exemplis aliquot proferam eas ægrorum Historias, apud quos nulla humorum præparatio, evacuatio, aut venæ sectio &c. locum habere potuit; utpote veneno manifesto affectis, serius Medicina paratur: nec non ægrorum quorumdam, quibus & venæ sectionem administrare, aut lenientis, aut solventis usu, humorales dictas ægritudines blande per alvum educendo lenire & solvere conatus semper sum, inducias nactus. Neque enim unquam vomitus, à veneni pravitate, aut morbi divini excitus ferocia, impediendus venit, quo Naturæ beneficio forte medicamentum, tamque nobile Alexiterium impar resistendo & corrigendo posset esse. Tepidam vero, oleum amygdalinum, lac, vinum, præbium aut dosim Cocci nostri antecedentia, concedo; & licet semel exhibitum non fungatur suo munere, bona mente ut constantissimo patrono munitus, repeto eadem, subinde paulo mutata; neque sexus, ætatis aut

virium multam rationem habeo, cum in dosi non peccetur, quæ, exempli gratia, sit à dimidia dragma ad integram, aut scrupulos quatuor in appropriato liquore.

I. *Lucas à Salingen* esu jocinoris piscis Aselli, quod inter devorandum fœtore quodam fauces illius obsederat, in dubium venit, num patella qua uxor fuisset usa in excoquendo eo, nova esset. Paulo enim ante pulticulam, muribus interficiendis adparari jusserat. Is solo pectore (quod mirum & nunquam mihi ante conspectum) extemplo adeo intumuerat, ut crepaturæ vel displosionis periculum videretur præsens, & intoxicatus præ difficultate respirationis subinde animo pene deficeret, pulsu varie agitato, sic uti thorax solus systoles & diastoles motibus cum livore faciei & totius pectoris, mortem violentam minaretur. Ab hoc vocatus, etsi invisendi munus non absolveram, rei tamen certitudinem ex relatu filii cum haberem, confugi ad rasuram quam ex interna parte nostræ Nucis inter poliendum usibus medicis reservaram. Eique ʒ ß pondus, ad oculi (quod vocant) dimensionem cum Hispanici vini haustulo, præ festinatione exhibui: moxque domum me contuli, cum viderem ægrum citra nauseam ventriculi aut vomitum paulatim ad se redire. Præscripsi enema commune malacticum cum acumine salis gemmæ, statim injiciendum; quod cum recusaret, se fluidam habere alvum dicens, exhiberi jussi haustulum ex majore dosi corticis seu Cocci & ipsius etiam medullæ momento. Exempli gratia.

℞ Rasuræ Cocci ℈ ij. Medullæ ejusdem ℈ j. quibus in pollinem subtilissimum redactis, adde syrupi ex multiplici Infusione florum Caryophyllæorum seu Tunicæ hortensis (quem tunc forte fortuna præ manibus habebamus) ℥ j. aq. Melissæ ℥ j. ß. Cinnamomææ ʒ iij. F. Haustulus. Eo assumpto convalescere cœpit, statim post bihorii spatium, quo præ fatigatione & corporis agitatione incredibili, quiete & somno supervenientibus, integre restitueretur.

II. Non vereor alta voce, & explanata oratione prædicare historiam secundam, in *filia Tibicinis & Musici magistratus Amstelædamensis, Magistri Cornelii*, oblatam.

Hæc Arsenici intoxicatione varie se jactans, symptomatibus huic veneno consuetis affici cœpit. Mater ad me cucurrit querula quod citra notitiam filiæ Arsenici aliquantillum gliribus interficiendis alicui farinæ portioni commistum, filiæ ad manus venisset; quæ, pro more virginum, pica, symptomate depravatæ ac vitiosæ appetentiæ, laborantium lambendo avida lingua tertiam quasi partem absorpserat: Ilico ad olei amygdalini recenter expressi unciæ unius dosim confluxi, cum syrupi violati sesquiuncia & duabus aquæ Melissæ stillatitiæ: Quam potionem ubi vomitu rejecisset post horam assumptionis, & statim alvo turbata laboraret, ilico sub manu consilium capiens propinavi.

℞ Rasuræ nuclei, & medullæ ejusdem Cocci Maldivensis, an. ʒ ß. Syr. ex infusione multiplici Violarum, ℥ j. aquæ Buglossæ, q. s. F. Potiuncula. Huic post horam subsequentem denuo exhibui.

℞ Medullæ Nucis nostræ Medicæ, ʒ ß. Syrupi de Mentha ℥ j. olei Amygdalarum rec. expressi ℥ ß. aquæ Cinnamomi ʒ iij. aq. Rosarum ℥ ß. F. brevis Potiuncula. Qua cordi, ventriculo, intestinis & simul alvo satisfactum judicavi, cum nullum grave symptoma sequeretur, fuitque restituta citra fœdam macularum eruptionem, juvante D. O. M.

Exempla autem eorum in quibus est ἀδόκιμος νοῦς. i. mens perversa, quæ non regitur luce & affectu temperato, ceu Satanæ mancipia præterire malui, quod tristis ut plurimum eventus eos sequatur, licet quibusdam ex consternatione animi & culpæ erga Deum immortalem vera recognitione prosper extiterit; quia cum studium internecandi sese adfuit, nominum eorundem innominatæ plebis nullam mentionem facere proposui; licet major pars sanitatem recuperarit, non sine macularum fœdarum impressione & reliquiis, quod ab auripigmento. i. Arsenico luteo assumpto ad sex mensium ferme spatium miseros occupavit.

III. *Custojour Eques Lemovix*, Regis Galliarum & Reginæ Matris nomine in Belgio Legatus anno 1625. ob Colicam passionem à bile gravissimis symptomatibus conflictatus, frigidam præ siti ferme inextinguibili ingurgitare avebat; quod cum recusaremus, sese hydropotam naturæ sympathia & usus frequentia declaravit. Præmisso itaque enemate, & quæ ejus generis morbus requirebat; aquam putealem (cum fontana deficeret, cui potus generi à tenera ætate assuetus fuerat) voluit sibi porrigi: Nobis vero, Experientissimo nimirum Medico *D. Iosepho Buoeno* Lusitanæ nationis, & mihi in men-

tem

tem venit, Ægrum jugiter visitantibus, potabilem aquam coctam frigidamque è Nuce nostra Maldivensi propinare, dantes consuetudini & ætati, secundum dogma Hippocraticum, quantum per artem licet. Quo facto sanitatem adeptus est, doloribus atrocissimis fugatis, & à Mordexi, i. e. torminum morsibus, liber factus.

IV. *Idem Eques* capitis pertinacissimo dolore infestatus anno 1626. post provisionem ab indicatione factam, clystere & sanguinis detractione, usus nostro consilio, ex Medica Nuce manum quasi Dei Pæoniam præstolatus est. Cui insuper syrupum è cochleari deglutiendum præscripsimus:

℞ Syrupi de succo Betonicæ ℥ iiij. pulv. Medullæ & Nuclei Maldivens. ana ʒ j ß. F. Mixtio pro sex dosibus biduo absorbendis. Cephalæa in exilium ablegata, & Ophthalmia, quæ, ut gravissimum symptoma, lucem diei aut candelæ ferre eum non permittebat, præ gaudio, saltu & cantu, Gallorum juvenum more, animi alacritatem recuperata sanitate manifestavit.

V. Denique anno 1628. veris initio, idem Iuvenis ex multi-jugo & insatiabili esu fragorum, frigida aspersorum cum sacchari pulvere, nihil vini in temperamentum admiscens, ventriculi tonum ad atoniam omnimodam deduxit, & monitis nostris haud obsecundanti, toto habitu mutato cachexia pituitosa subsequuta est, atque ita, temperamento qui fuerat sanguineo præditus, in hydropem mediante cachexia, curabilem quidem, incidit. Tandem ad sacram anchoram seu scyphum nostrum confugere, ut liberaliter potare posset, voluit; quod veriti, ne bibendo sibi officeret, recusavimus. Æger interim impatiens, nobis vale dicto, æstatem morbi sui curatricem fore existimavit. Interea vini usum & potum dubia adhuc & crepera valetudine supra omnem modum aggressus est, & tremoribus convulsivis, Paralyseosque prodromis imprimis Hemiplegia, affectus est; tandem Epilepticis insultibus, ferme quovis momento percussus in terram prosternebatur. Convocatus denuo, desperatis licet rebus, deveni ad Elleborismum, ex Ellebori nigri veri tota planta chymice apparatum, consentiente ornatissimo Doctissimoque *D. Theodoro Schuttio*, Amesfortii Medico Practico; nec non Magistralia ex Maldivensi nostra Nuce propinavi; quæ ante Epilogum, historiis recitatis aliquot, subjungo. His præstitis omnibus, prorsus in integrum restitutus fuit.

VI. Æger quondam meus *Tongerloo* P. M. civis Amstelædamensis, dum decumberet & febre laboraret acuta, obtulit mihi intermedii corticis seu integumenti interni crustacea aliquot frustula, voluitque eorum dragmæ pondus apud Pharmacopœum potioni sudorificæ Theriacali à me præscribendæ immisceri. Id quod ego iniquius ferens, cum mihi ignotam prorsus rem obtruderet, medicamentum pro rei exigentia exhibenti, respondi, me non induci posse ut admittam hunc medianum & intermedium corticem, quin alicujus in Medica facultate præstantis Practici auctoritatem afferret: retulit, salutarem semper inventum fuisse in febribus acutissimis, quibus laborarat, cum in India Orientali degeret, & imprimis in difficultate partus esse Indis fœminis probatissimum. Interim impulsus seriis monitis curavi quod postulavit, & feliciter, miti paroxysmo, febris terminavit, & me majore parte corticis superstite donavit; qua missellis parturientibus (senis ad minus) opem subinde tuli, cum Creatoris summi laudibus. Huc spectant exempla duo ornatissimi ac doctissimi *Ioannis à Grol*, M. D. & Collegæ nostri, quæ reticere non volui; & ita se habent.

VII. *Bernhardi à Lunnickhuysen* aurifabri honestissima uxor in platea vitulina, cum triduo parturiendi doloribus cruciaretur, & ferme totam viciniam clamoribus impleret, exhibitis exhibendis, nihilque proficientibus, ab assumpta Cocci Maldivensis Medullæ semidragma, ex syrupo & aqua Artemisiæ exhibita, felicissime peperit.

VIII. Ejusdem Nucis rasura eodem modo propinata mirum in modum acceleravit *Annæ Gulielmi* filiæ, *Ioannis Calcearii* uxori exclusionem demortui fœtus: huic ab obstetrice imprimis, dein à nobis post, exhibita varia & admota incassum, perseverantibus gravissimis symptomatibus à febre ortis, tandem ad salutarem hanc Panacæam Maldivensem confugimus. Et brevissimo intervallo fœtum in utero materno extinctum Natura exclusit, quem magno cum gaudio excepit obstetrix.

IX. In eadem vicinia uxor *Georgii Nauwingii* acupictoris, viri humanissimi & perquam industrii, ipsis Maii Kalendis me vocari jussit, voluitque sibi è Cocco Maldivensi Medicinam apparari, mota felicibus successibus ægre parturientium vicinarum, qui-

bus affuerat, cum Collega meus medicinam Maldivicam administraret. Verum tridui spatio elapso ruptis membranis ichorosus succus excussus erat, atque fœminei fœtus πκμήεχον foras exceptum ad necrosim perductum, non sine maximis angustiis, annosiorem puerperam ad mortis limen vocarat papaverculo jugiter ferme muliebria fœdante. Ego rogavi obstetricem, num aliquid ab illa præstitum aut exhibitum esset: quæ, animo ferme deficiens, aiebat sese spem in anchora salutari Maldivensi locasse, neque aliud apud illam superesse parturitionis votum, cum triduo fœtus certo certius extinctus & præter naturam situs videretur. Venimus ad haustulum hunc.

℞ Putaminis & Medullæ Mald. utriusque ℥ ß. Diascordii Fracastorii ʒ ij. aq. Cinnamomi ℥ iij. Boracis & Trochiscorum de Myrrha ana ℈ j. ſ. cum aq. fœniculi. Potionem hanc ad duas doses præscriptam ægra moræ fastidio impatiens facta, una dosi assumsit, & forti animo præter expectatum enixa est, demortuum infantem, grandem decem ad minus librarum pondere, una cum puerperalibus: & gavisa maximopere cum laudibus Magni Parentis, qui tantarum virium advenam Maldivicum donasset.

X. Illustrissimus *Princeps de Guimené, Ducis de Monbason* filius, Amstelædami anno 1625. æstate media incidit in Dysenteriam, qua miserrime excruciabatur. Ego primus vocatus præstiti quæ ars & res postulabant; quatuor deinde convocati Medici sunt, quibus ab amicis in tanto morbi furore persona illustris, pro justissimis meritis commendata erat; quod etiam illustris *Mauritii Principis* cura effectum, cui consanguinitate junctus erat. Ita ut non defuerimus ægro Principi, omnis generis præsidia & auxiliares manus afferendo, &, juvante Medicorum summo Medico, restituendo sanitatem. Hic Æger summopere exhilaratus, cum vidisset nostrum monile Maldivicum tam speciosum, jam paulatim convalescens, voluit suam hordeaceam, qua vinum rubellum dilueret, eo contineri & sibi exinde bibendam dari; quod recusare nulla ratione potuimus, postquam novitate rei pellectus & spe reconvalescendi accensus nobis videretur. Itaque cum reliquiis morbi, ventriculum & intestina roborando, adeo strenue pugnatum est, ut brevi sanitatem pristinam recuperarit.

XI. Generosus *Dominus des Gouttes* Eques ordinis Melitensis, in Cardialgia anno 1627. pluries excellentiam pulveris intermedii corticis & rasuræ nuclei est expertus, ex conservis Rosarum rubrarum, aut florum Tunicæ hortensis, Lavendulæ, Pæoniæ, & Melissæ; prout res & occasio requirerent.

XII. Nuperrime *viri Dordraceni, annorum viginti-septem*, intricati morbi negotium, nobis ansam præbuit ad medullam Mald. Cocci confugiendi, cum omnia viderentur frustra applicata & exhibita. Vocatus ego & Cl. D. *Tulpius* Collega noster, repperimus in ætatis flore & post laudatissimam temperiem ægrum, qui primis binis diebus Spasmo composito, seu tremoribus convulsivis, truculenter afficiebatur; ac dein singulis ferme horis post prælúdia, modo in articulo pollicis pedis sinistri, modo pollicis dextræ manus prodroma, constante perpetuo mente, membra omnia conquassari ille sensit, & nos vidimus toto fere biduo. Sed quicquid à nobis tentaretur, pro ratione temporis successive, id omne à morbi & symptomatis ferocia superabatur. Tandem cum non esset derelinquendus, ad specifica occultæ proprietatis devenimus, dantes ex simplice cerevisia dragmam unam medullæ suprascriptæ in pollinem redactæ; haustulo vixdum ebibito, continuit sese perquam quiete, & somno superveniente sudoribus copiosis toto corpore maduit; neque, uti ante, morbi tam gravis symptomate oppressus est, verum leviculis, ubi expergisceretur, præmonitionibus incitatus ab articulis in manu & pede altero; quo interim tempore quietem sibi ipse imperare poterat, & resistere simul huic venienti malo. Quare quater iteravimus haustulum, & usualibus ac specificis pulverem medullæ immiscuimus, & adeptus est sanitatem. D. O. M. sit gloria.

Magistralia, Compositiones nostris Officinis vocantur, quæ ex diversis simplicibus paulo accuratius construuntur; ut plurimum eæ, quæ Antidotariis publicis receptæ non sunt, neque basim ullam expresse agnoscunt, & ex specificis concinnantur pro arbitrio uniuscujusque Medici. Hoc autem loco eas tantum Compositiones proponemus, quæ ex Maldivensi Nuce concinnantur, solo pulvere medullæ, nuclei, aut intermedii corticis interveniente. Res vero supervacua esset, si horum pulverum alicui, aut omnibus simul, menstruum aliquod Chymicum, quod resolvat, affundatur, ut inde

Magiste-

Magisterium formetur, veluti in Margaritarum, Coralliorum &c. præparationibus consuetum est fieri.

Magisterium enim est (dicente *Theoph. Paracelso*) quod ex rebus extractum est, sine separatione & præparatione elementali, quod fit additione aliarum rerum. Vide Archidoxa de Magisteriis. Quandoquidem horum pulverum indubitatum ex tota substantia commodum expectatur. Non autem opus est, ut hisce immoremur, exemplo Bezoartici lapidis edocti, qui ventriculum ingressus, à succis acidulis ibidem contentis, & calore nativo, solvitur, ut quam primum operationem suam prosequatur. Noster enim pulvisculus eandem quoque subit alterationem citra magnum moræ dispendium, & ab iisdem succis & calore fermentatus in actum ducitur.

Hac autem serie pro rei exigentia Medicus præsens industrie disponat, habita ratione præcepti nostri, supra à me memorati.

Cocci Maldivensis Medullæ pulveri, ut & putaminis, nec non corticis intermedii,
Dragmæ unius pondus admisceri poterit.

- I. Syr. de Betonica, Violaceus, Capill. Veneris, infus. Fl. Tunicæ, Iulepus rosatus, Syr. Limonum, de Alth. Fernelii, Borraginis, è succo Citri, è succo Card. Scabiosæ, Granatorum, Myrtin. de Mentha &c. ℥j. s. pondus.
- II. Aqua Cardui-bened. Menthæ. Melissæ, Portulacæ, Acetosæ, Artemisiæ, Borraginis, Buglossæ, Ruthæ, flor. Tiliæ, Roris Solis, Rosarum, Agrimoniæ, florum Liliorum convallium, Primulæ veris. Vel decoctum ex hisce, ℥ i j. aut circiter.

Atque ex hisce simplicissimam medicamenti è Cocco compositionem colligere est.

Immiscetur porro compositis.

- I. Opiatis, { Theriacæ, Mithridatio, Diascordio, } Paribus dosibus cum aquis & syrupis requisitis.
- II. Pilulis, { Cephalicis, Stomachicis, Hepaticis, Pectoralibus, de Cynoglossa, & Ladanis Chymicis, } Dosibus justis.
- III. Conservis, { Cephalicis, Cardiacis, Pectoralibus, Hepati, Ventriculo, Vesicæ, } dicatis.
- IV. Electu. { Solidis, Liquidis, } { Rotulis cum pulver. El. Cordial. Restaurantib. succis è cochleari. Conf. Alkermes, Conf. Hiacynthorum, } paribus dosibus.

Ex simplicibus præterea specificis & Alexipharmacis seligere licebit ea, quæ prudenti Medico ad constructionem Bolorum, Electuariorum, Rotularum seu Tabellarum facere videbuntur: quibus Medullæ Cocci Medici, Corticis intermedii, & ipsius Putaminis pulvisculus adjungi possit. Veluti sunt:

Acetosæ semen deglubatum, quod pistillo ligneo in marmoreo mortario præstatur à religiosioribus Pharmacopœis,
Ambræ griseæ grana tria quatuorve,
Antithoræ radicis pulviscul. ℈ j. Vide Ant. Guainer. de peste.
Bolus Armenus verus,
Bezoarticus Lapis utriusque Indiæ,
Bistortæ radix,
Cornu cervi, præparatum ut infra docetur.

Cornu Asini Indici, cujus præconia C. Barthol. profert.
Cinnamomum electum.
Caryophyllon Plinii. Quod si veterum dixerim esse Amomum, non multum aberrarem: alibi,
Cassia lignea.
Croci ℈ j. non ultra.
Cerasorum dulcium nuclei.
Drakenæ radicis pulveris ℈ j. vocatur Contrayerva.
Ebur nativum & fossile. videatur C. Bartholin.
Hiacynthus gemma. pondere ℈ ß præparatus.
Ligni aloës ℈ j.
Lapilli pretiosi ferme omnes, præparati, pondere ℈ ß. quales sunt, Topasius, Rubinus, Granatus, Sapphyrus, &c.
Mosci Orientalis grana ij. aut iij. sit dosis.
Monocerotis cornu, præparatum ut infra dicetur.
Margaritæ præparatæ vulgari modo.
Marga selecta seu Bezoar minerale. Vide Bauhin.
Pæoniæ maris radix, ejusque semen mundatum, ʒ ß pond.
Petasitidis radicis pulvisculi ℈ j.
Persici nuclei.
Smaragdus ad ℈ j.
Santalum citrinum.
Scorzoneræ radix.
Scordium.
Rhinocerotis cornu. Vide Ant. Schnebergerum in Cat. Med.
Terra Lemnia.
Tormentillæ radix.
Tiliæ florum pulvisculus.
Viscus quercinus.
Vngula Alcis exhibita & adplicata.

Adverbia porro tria *Cito*, *Tuto*, *Iucunde*, plus opis & auxilii præstabunt, quam tres instructissimæ officinæ. Ego ingrata omnia illubens immisceo alexipharmacis, cum *tutius* & *jucundius* suavia quam βαρύοδμα operentur, & cordi robur potentius afflent. Porro venenum assumptum, aut ejus saltem suspicio, dilationem, minus quam venter famelicus, imo nullam, patitur. Quare quod præ manibus est quam *citissime* in usum vocandum. Simplicium autem memoratorum, quibus ponderis signum additum est, habenda ratio, cum dosim unam tantum hoc nomine intellexerim. Cæterorum vero in dosi non peccatur.

Formularum porro magistralium diversitatem adnecto.

In Capitis vitiis gravioribus, uti & nervorum, Epilepsia, Paralysi, Convulsionibus, Tremoribus crudelibus &c.

℞ Pulveris Medullæ Cocci Medicæ (utpote potioris partis) ʒ j. Confectionis Alkermes & Hiacynthorum ana ʒ ß. Visci querni & ungulæ alcis ana ℈ j. cum Syr. de Stœchade, Betonica, aut julepo rosato. F. Bolus una vice assumendus, & repetendus ubi visum fuerit.

Aut F. Potiuncula cum aq. melissæ, & Syr. limon. &c. seu Conditum Magistrale cum syrupis & conservis cephalicis & pulveribus.

In Dysenteria cruenta, & Torminibus: facta ante præparatione debita per Rheum & Clysteres.

℞ Corticis intermedii Nucis Medicæ ʒ j. (si desit, Medulla aut Putamen vicem suppleat) Terræ Lemniæ, Lapidis Bezoartici Orientalis & Bistortæ radicis ana ℈ j. Syr. de succo Portulacæ parum, ad consistentiam. Bol. F. & insuper adjectis requisitis, Conditum, Potio, & similia.

In difficili Partu.

℞ Pulveris Medullæ aut Corticis intermedii, aut Putaminis ʒ j. Borracis ʒ ß. Cassiæ ligneæ aut Cinnamomi selecti ℈ j. Croci Orientalis, & Ambræ griseæ, ana grana v. Syrupi de Artemisia ℥ j. Decocti radicum Tormentillæ, aut Caryophyllon Plinii, q. s. F. Potio.

In Peste & Febribus malignis Contagiosis.

℞ Cocci Maldivensis ʒ j. Seminis Acetosæ mundati ℈ j. Syrupi è succo Granatorum acidorum, aut Scabiosæ, aut florum Tunicæ ℥ j. Diascordii Fracastorii ʒ j. Decocti radicum Petasitidis, Scordii & Scorzoneræ, aut aquarum Borraginis, Buglossæ, q. s. F. Potio.

In Coli doloribus & aliis Intestinorum vitiis.

℞ Medicæ Nucis nostræ quantum in præcedentibus dictum est (ea enim dosis est concinna) Mithridatii Damocratis ʒ j ß. Pulver. Drakenæ radicis & nucleorum Persici Mali aut Cerasorum ana ℈ j. Syr. de Mentha majori ℥ j. Decocti aut Aquæ Melissæ, Ruthæ, aut similis, q. s. F. Potio.

In Veneni assumptione variæ formulæ pro natura veneni.

1 ℞ Ol. Amygdalarum dulcium rec. expressi ℥ j. aut ℥ j. ß. Lactis Ovilli aut Vaccini aut Caprilli ℥ v. pulveris Eboris nativi, aut fossilis, aut præparati per vaporem Cordialium ʒ ß. F. Potio cum ʒ j. Cocci.

2 ℞ Theriacæ & Cocci Maldivici ana ʒ j. Pulv. Bezoartici Occidentalis, aut mineralis, seu margæ selectæ ʒ ß. aquæ aut decocti Cardui benedicti q. sufficit. F. Potio.

3 ℞ Pulveris nostri Cocci cujus-tandem-cunque partis ʒ j. pulv. Smaragdorum aut è pretiosis quinque ℈ j. Emulsionis ex frigidis Seminibus, Amygdalis amaris, s. a. aq. florum Tiliæ factæ ℥ v. F. Potio cum Syrupi violati ℥ j. ß. ad saporis gratiam & mitigationem. Hactenus.

Hiacynthorum Confectio nostra, huc spectans.

Vere cardiaca, cumprimis utilis: cujus dragma una commisceri potest pulveri nostro, Cocci Putaminis, Medullæ, aut Corticis intermedii.

Hujus autem accuratam excerpsi ex Mercati, Venetorum & Montispeliensium Antidotariis descriptionem, nostræ patriæ aptatam & à D. D. Collegis meis omnibus approbatam & Antidotario speciali nostro aliquando inserendam; cujus specimen Doctiss. *N. Fontanus* Collega noster anno præcedente exhibuit.

℞ Hiacynthorum præparatorum. ʒ vij.

Boli veri Armeni, Coralliorum rubrorum præparatorum. Terræ Lemniæ. Bezoartici lapidis Orientalis. Smaragdorum. Rubinorum. Granatorum. Sapphyrorum. & Topasii, præparatorum. ana ʒ ij.

Coriandri præparati aceto. Cortic. rad. Pentaphylli. Tormentillæ. Coralliorum alborum præparatorum. Ligni aloës præstantis. Granorum Kermes. Spodii præparati. Rad. Diptami. Sem. citri mundati. Rosarum rubrarum ab unguibus purgatarum. Rad. Caryophyllatæ odoratæ. Summitatum Scordii. Caryophyllorum. Seminis Acetosæ mundatæ. Portulacæ. Florum Buglossæ. Violarum. Rasuræ Eboris. Sem. Endiviæ. Margaritarum præparatarum. Cornu cervi citra ustionem præparati. Santali Rub. Albi. Citrini. Radicum Scorzoneræ. Carlinæ. Ossis de corde cervi, & Vincetoxici. ana ʒ j. ß.

Caphuræ. Ambræ griseæ, & Mosci Orientalis ana ℈ ß. Bractearum auri. num. xxx.

Syrupi de succo Citriorum aut Limoniorum, q. s. aut ℥ xxiv. F. Confectio.

Hæc tempore æstatis à fermentatione, quæ mensis spatio peragitur, syrupi præscripti

Vnciarum trium aut circiter augmentum requirit, & vitreo vase adservatur, citra situm aut ullam corruptelam.

Atque hæc Officinæ artificiis ad habilitatem idoneam transferuntur; quæ sequuntur, naturæ ipsius industria commoditatem fere acquirunt. Observatu enim non indignum, quod à Rusciæ Imperatore quodam, ante annos forte centum, dens Elephanti multis Alcis coriis circumvolutus, & consutus, terræ gremio commissus est; cujus tandem copia (casu ita ferente) huic Imperatori facta dicitur; qui fundamina ædium in Regia sua jaciens Thesauro se beari credebat, cum erueretur: multijugis autem coriis hic solutus Thesaurus, dentem aperuit librarum forte quadraginta; cujus ossea prius & quasi lapidea (qualis dentium est) substantia, tota ferme conversa erat in medullæ compagem saxorum margæ non absimilem, dentibus friabilem, atque manu solubilem; denique in Bezoartici lapidis substantiam Medicinæ aptam. Quibus gavisus Imperator, & posteritati eodem munere prospectum volens, novum ejusdem rei experimentum conditorio facto sumere statuit. Accedit & hoc, quod in Borussia in summis cerevisiarii ædibus cornu cervinum fuit repertum, cujus, ob continuum quinquaginta circiter annis vapidi halitus afflatum, cornea durities in mollem & pulposam versa erat. Ita experiundi & Medicinæ dotes investigandi ansam casus præbuit; etsi non semper lubrica sors se interponit, postquam Naturæ potentia limitibus nullis circumscripta, in perficiundis miraculis nunquam ignavescit. Sed hæc Naturæ effecta, multo ad maturandum tempore opus habentia, artis adminiculo velut præcocia reddi queunt, si legitima administratione opus instituatur. Quod sequenti exemplo documentum invenit, quo ossa, cornua, dentes, trium septimanarum spatio in aliam substantiam verti posse declaratur. Modus autem accelerandæ præparationis, sequentium digestu apparet. Ossa enim, Cornua, Dentes, Cranium, scilicet Humanum, Lapides è piscis Phocæ aut Manati capitibus, & Balenæ instrumentum auditus, lapideæ prorsus duritiei, quod à forma Anatomicis Concha apte dicitur; ea, inquam, caput Alembici filis æneis constringere debent, ut firmiter inhæreant. In Vesicam vero subjectam induntur Cardiaca, velut Melissa, Mentha, quælibet denique herbæ, & flores aut ligna odorata; quæ justam aquæ multitudinem nacta eâ cautione locari debent, ne Alembici interiorem partem ebulliendo contingant. Ignis vero continuo alimento fovendus est, ut in opere hoc nullo moræ interpositu perpetuari possit. Ita totum translationis in aliam substantiam negotium trium hebdomadarum spatio absolvitur; & quæ ob duritiem contumacia reddebantur, in teneram compagem transvecta cernuntur. Cujus secreti tanta hactenus majestas fuit, ut participes futuri juramento se obstringere coacti sint, nunquam illorum opera mysterii arcana in lucem ventura.

Lectorem diutius detinere non fert animus, cum quæcumque curioso naturalium rerum indagatori non minus ac Medico Theorico & Practico sufficere valent, pro viribus meis obtulerim; & prospere semper quaslibet Cocci Maldiv. in morbis exhibitiones aut præbia (ut cum Festo loquar) evenire animadverterim, dotes illius non solum efficaces admodum, sed etiam tutæ, admirabiles incredibilesque celebrantur. Quare vera cum gloria prædicare non dubito, Antistitem Alexipharmacorum Coccum nostrum esse, experimentis indubitatis non fallacem. Quæ stentorea voce ex veritatis suggestu deprompta à me cum dicantur, nemo consternato animo esse debet, velut pueri vocum terriculamenta exhorrescere solent, postquam facilis ad fidem accessus in rem eunti patescit. Iure autem merito, dixerim Cocci, nostri maris accolæ & velut novi coloni, accessu, rei medicamentariæ pomœria immensum dilatata ornatius splendere. Quod ipsum si de Ephemero Insecto affirmem, nulla veritati laniena inferetur: Etsi ob veneni pervicaciam minus tuta illius administratio est, in morbis præsertim & tædiis viscerum internis, in quibus summa cautela, magis ut deseratur, quam ut applicetur, opus habet. Nam in externis ad explorationem non adeo intuta experimenta offeruntur. Sed Ephemerus noster in aliud diarium transferri debet, postquam præsens laboris nostri peculium est, Cocco nominalia sua & lustricum diem statuere. Quod serotino quidem studio aggredi contendo, sed non contemnenda ratione impulsus. Quippe levicula nominis explicatione operis frontispicium obsidere non volui, dum majoris momenti res se calamo nostro ingererent, in quibus Medicus & Naturæ indagator solers, non grammaticus, aut locutuleius oscitabundus, armos suos experiri posset. Palma Coccifera Indica, non fuit Veteribus nota. Videatur Clarissimus *Salmasius* qui rationes affert, Pag. 1321. exercitatio-

citationum Plinianarum. Indi Nucem Indicam vulgarem *Caré* & subinde *Cocoihne* & *Coc* vocant; quod nomen Lusitani syllabæ augmento bearunt. Hispanico enim flexu Cocco eam indigitant. Sed neque rationis expers appellatio est; quippe ideo huic fructui nomen hoc dederunt, quod tria foraminum vestigia in summitate perpetuo monumento conservat, quibus Cercopitheci aut similis animalis faciem repræsentat, quæ oculorum cavis atque oris rotunditate distingui solet. Quod ipsum Garcia adstruente roboratur, qui hac Etymologiæ ratione commentum suum defendit. Minus firmum vero est ideo Nuci vulgari, Cocco, nomen datum esse, quod Simia talis soni vocem gutturis applicatione, præcipue irritata, promere solet. Si enim ne ipsa quidem Simia ob hanc vocis articulationem Coccus nuncupatur, iniquius in fructum, qui foraminum modo vestigiis Simiæ assimilatur, onomatopœia hæc transferetur: sed quid diutius quam par est, circa hanc levitatem distringimur? postquam ex Græcorum armario vera nominis ratio derivari potest. Κόκκος enim illis non omne granum, sed rotundum aut ovi forma effigiatum denotare solet. Etsi *Ant. Nebricensis* in Dictionario suo Latino-Hispanico affirmat, generali significatu granum ita describi. Qui vir Græcarum literarum cum Latii secretis experientissimus fuit, unico in fidem vocando Iuvenale, cujus Satyras commentariis suis olim illustriores reddidit. Quo verborum complexu definiri potest, Cocci nomen ex Græcorum abundantia ad Latinorum penuriam derivatum esse. Aquitani *Cocco del you, ou escrovello*, ovi putamen aut corticem, & *Cocco* in *grano*, excrementum illud Ilicis bacciferæ, granum infectorium, κόκκον βαφικὸν, vermiculis etiamnum prægnans, vocitant. Κόκκαλοι Nuclei Pini indigitantur. Ricini grana χολόκοκκα dicuntur Græcis, quod bilem evacuent. Hebræorum *Coac*, quasi *Cac*, Coccum denotat, referente *Guicchardino* in Harmonia Etymologica sua. *Care* fructus seu Coccos insularibus Mald. est nuncupatus; quid *Tavar* significet, ignoratur: Si nostra Nux Medica *Tavarcaré* in *Tamarcaré* mutari posset, Coccorum palmam denotaret per excellentiam, unius literæ mutatione. Coccorum arbor, ut & Dactylorum, Palmæ denominationem habent, ut Principes inter congeneres: Palma autem quasi Parilema à pariendo nuncupatur, *Varrone* teste, & *Carolo Stephano*, in Vineto suo, pag. 5. Gemma ὀφθαλμὸς Botanicis autoribus oculum & germen significat, translatione à Lapillis pretiosis. Germen interim dupliciter accipitur; primo ut Gemma quæ solubilis è carne Nucis eximi potest, quam *Pyrard* Gallice *l'amande*, totam nempe medullam, vocitat; secundo ut apex Palmæ vulgaris. Garcias Indos dicit Palmarum germinibus vesci, quorum collectio præcipue fit, cum cæduntur arbores ad ædificia fabricanda, ut esui sint. Expetuntur & Dactyliferarum à Formicis, teste *Plinio*, cum jactura arboris, quia non ferunt decacuminationem: gratiora longe sunt palato, quam aut Castaneæ molles, aut humiles Palmæ, quas vulgo *Palmites*, Itali *Cesaglioni* vocant. Quo etiam vetustior est Palma, eo tenerius & delicatius germen producit; at eo sublato perit Palma. Hinc fit, ut qui hujusmodi germen edit, non immerito Palmam vorare dicatur. Datur, teste *Pyrardo*, species quædam Palmæ seu Nucis Indicæ præter vulgarem; cujus primitivus fructus, ad instar Pomi nostratis, tota substantia edulis, teneritate & suavitate acceptissimus; verum inventu rarior & quanto antecellit vulgarem primis incrementi mensibus, tanto, ubi maturitatem consequitur, deterior & ineptior usibus. *Mollusca*, ex sententia *Ruellii*, molliore ac teneriore carne fructus dicitur, aut Malum cum primum fugax, quale Persicum est. *Gesnerus* Nucem Molluscam inter Iuglandes ponit quæ molliore est putamine; quod Amygdalis quibusdam etiam familiare, cum ex lenissima digitorum compressione frangantur. Et quandoquidem hæc sola *Pyrardi* inter Indicas Nuces putamen ipsum molle & vescum habet, mihi in Lexico Botanico meo bilingui necdum evulgato *Mollusca* cognominatur: è contra *Moracia*, *Moracilla*, vulgaris Indica Nux, propter durum putamen, à frangendi mora. Palmarum quotquot sunt species, exhilarantur flore; secus ac tristes arbores, quæ sine eodem annorum gaudia non sentiunt. Flos vulgaris luteo fulget colore, magnitudine fructui æqualis. Quid autem de Maldivensis Medicæ flore dicendum sit, adhuc sub Iudice lis est, postquam nulli plantam & florem vidisse contigit. Impellor subinde ab amicis, ut Mald. minorum species aliquot proferam; quia fama percrebuit, apud plurimos Nostrates, qui in Indiæ diversis locis vixerunt, dari varietatem aliquam Coccorum, eosque Maldivensium titulo, forte ob effecta aut faciem, beari volunt. Ego, ut verum fatear, non agnovi, neque in musæo meo coacervavi fructus Palmarum aut Coccorum congeneres, præterquam quinos

aut

aut ſenos; quos tamen minus Maldivenſi conferre, quam Murem Elephanto comparare licet: quorum deſcriptiones præſentis laboris non eſſe volui. Exempli gratia, Famigeratiſſimi *Mathioli* Cuciophora, nec non alterius Palmæ fructus, vere bacciferæ, huc advocandi non ſunt; quorum amborum & plurium præconia cum iconibus mecum (ut ſpero) non moritura ſunt. Neque inconcinne ad Palmarum claſſem referendus fructus, quem tabella exprimit Clariſſimus *I. de Laet*, duriſſimo & lignoſo putamine, quo duæ Nuces continentur, mole pugni unius; nec non alter, *Totocke* dictus, cujus idem accuratiſſimam deſcriptionem profert: Hujus autem fructus integri vicenis nucibus prægnantis iconem ſum exhibiturus, ſi Deus vitam protrahat. *Theophraſti* vero, *Plinii*, *Abinzennæ*, *Serapionis*, tam Medicorum, quam Hiſtoriographorum, atque etiam Neotericorum ſententiis ad amuſſim perpenſis, & ipſiſſima rerum indagine ſervata, penſum meum cum bono Deo abſolvere conor. Interim Pæonio Medicamento noſtro Maldivico, maximopere utiliſſimo, ſuaviſſimo, imo manui quaſi Dei operantis *tutò*, *citò*, *jucundè*, ſatisfactum pro viribus opinor.

FINIS.

INDEX

INDEX
RERVM ET VERBORVM
In Historia Nat. Ind. Orientalis Notabilium.

Laurus

FINIS.

20/H

t'ualf buld:

Sext'kien buld:

